MARINGSAK
MIHÁLY
MUNÁCEVO

A MUNKÁCSI GÖRÖG-KATHOLIKUS PÜSPÖKSÉG TÖRTÉNETE

A M. TUD. AKADÉMIA TÖRTÉNELMI BIZOTTSÁGA MEGBÍZÁSÁBÓL

IRTA

HODINKA ANTAL

A M. TUD. AKADÉMIA 1908. ÉVI IPOLYI-DIJÁVAL JUTALMAZOTT MUNKA

ÁRA 16 KORONA

BUDAPEST,
KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
1910

A MUNKÁCSI GÖRÖG-KATHOLIKUS PÜSPÖKSÉG TÖRTÉNETE

A M. TUD. AKADÉMIA TÖRTÉNELMI BIZOTTSÁGA MEGBÍZÁSÁBÓL

IRTA

HODINKA ANTAL

A M. TUD. AKADÉMIA 1908. ÉVI IPOLYI-DIJÁVAL JUTALMAZOTT MUNKA

BUDAPEST,
KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
1909

Hornyánszky Viktor cs. és kir. udvari könyvnyomdája Budapesten.

ELŐSZÓ.

A M. T. Akadémia 1905-ben az Ipolyi-díj pályatételéül a magyarországi görög egyház történetét tűzte ki s annak a megírásával csekélységemet volt kegyes megbízni. A görög egyház követőiként már az 1495 : 45. tcz. a ráczokat, az oláhokat és a ruténeket sorolja elő. Mivel pedig e népségeket nem egy időben, nem is egy helyre szállították be hazánkba, mivel továbbá mindegyiknek saját külön, egymástól teljesen független, nem is egy azon fokú hierarchiája volt és van, a görög egyháznak a története hazánkban nem egységes. A felsorolt népségeknek saját külön egyházi történetük van a melyek külön kutatást igényelnek s külön-külön írhatók, irandók meg. Ezen tételeket szem előtt tartva, a kitűzött kérdés kidolgozásában csakis a tudvalevőleg görög szertartást követő hazai rutének egyházi történetére szorítkoztam, a mely voltaképen nem egyéb, mint a munkácsi görög szertartású püspökség története. Ezen eljárást mélyen tisztelt bírálóim javaslatára, kiknek e helyütt is hálás köszönettel adózom, az Akadémia elfogadván, a munka címe is változott s «A görög egyház története Magyarországon» helyett «A munkácsi görög szertartású püspökség története» címet nyert. A hazai oláhok és a ráczok egyházi története tehát a további kutatás feladata.

Szükségtelen szót vesztegetnem, mekkora szolgálatot tett a M. T. Akadémia e pályatétel kitűzésével mindazoknak, a kik a hazai görög szertartásúak egyházi története iránt érdeklődnek, első sorban pedig maguknak a görög szertartást követő ruténeinknek. Az Akadémiának ez a nagylelkű

elhatározása ugyanis lehetővé tette oly munkának a megteremtését, a melyből ez a hazánkba szakadt népség vallási és egyházi viszonyainak a történetét az adatoknak megfelelőleg megismerhesse.

Éppen ezért azonban a megtisztelő megbízás kettős súlylyal nehezedett reám. Oly munkát kellett ugyanis nyújtanom, mely egyrészt történetírásunk mai magaslatán állva méltó legyen a megbízást adó tudományos forumhoz, másrészt az összes adatokat felölelve a tárgyat is teljesen kimerítse. Hogy e kettős czélnak a lehetőség határain belül megfelelhessek, a munka megírásában teljes erőmből azt az elvet követtem, hogy semmi olyast belé ne keverjek, a mi az adatokkal ellenkezik, viszont semmit el ne hallgassak, a mi a forrásokban benn van. Ezért ragaszkodtam annyira az adatokhoz, miről még a legelfogultabb felekezeti olvasó is meggyőződhetik, hogy csakugyan azokból merítettem állításaimat. De egyúttal láthatja azt is, hogy az egyes kérdésekre vonatkozó összes adatokat feldolgoztam, tekintet nélkül arra, kedvező vagy kedvezőtlen ítéletet kell-e mondanom. Tartózkodtam a túlzásoktól s igyekeztem megőrizni a tárgyilagosságot, mindenek felett pedig kideríteni a valót, az igazságot.

Hogy e kettős nehézség daczára vállalkoztam e munka megírására, s hogy talán sikerült a kitűzött feladatot megoldanom, azt jórészt annak a hathatós támogatásnak kell tulajdonítanom, a melylyel a szétszórt adatok összegyűjtésének fáradságos és költséges munkájánál csaknem mindenfelől érdemetlenül is részesültem. Ha érdemről szó lehet, annak nagy része azoké, a kiknek ez úttal is őszinte hálás köszönetet mondok a segítségért, a baráti szives segédkezésért.

Első sorban is a M. T. Akadémiának fejezem ki mélyen érzett hálámat azért, hogy a Forster-féle ösztöndíj megadásával lehetővé tette összegyűjthetnem Róma levéltárainak az anyagát. Épp oly hálás köszönettel tartozom Fraknói V. püspök úr őméltóságának, nemcsak Thallóczy L. osztályfőnök úrral együtt félévi szabadságot eszközölt ki római kutatásaimra, hanem főképen azért, hogy mint római tört. intézete tagját mindennemű támogatásban

részesített, ajánlással, tanácscsal segítségemre volt, sőt személyesen is közbenjárt a kutatási engedélyek kieszközlése czéljából. Őszinte hálával kell megemlékeznem Thallóczy L. osztályfőnök úrról, a ki annak idején a közös pénzügyi levéltár iratainak kiaknázása körül a legmesszebbmenő segítséget nyújtotta. Szintoly páratlan támogatásban részesített Károlyi Á. udv. tan. úr a közös állami levéltár anyagának az összegyűjtésében.

Országos levéltárunk egyes osztályainak tárgyamra vonatkozólag szinte átbuvárolhatatlanul gazdag iratai kihasználását csakis az a lekötelező szivesség tette lehetővé, a melylyel az illető osztályok vezetői, élükön Nagy Gy. orsz. levéltárnok úrral, kezemre jártak. Külön is meg kell emlékeznem arról a baráti támogatásról, melylyel Csánki D., Barabás S., Petkó B. és különösen Tagányi Károly urak minden alkalommal segélyemre voltak.

A herczegprimási levéltár használatát Ő Eminentiája a legkészségesebben megengedvén, báró Gudenus, akkoron levéltárnok úr volt szives kutatásaimat megkönnyíteni. A pozsonyi káptalan levéltárában őrzött munkácsegyházmegyei iratok lemásolhatását Ortvay T. úr baráti szivességének köszönhetem. Az egri érseki levéltár iratait őszinte sajnálatomra nem használhattam. Annál nagyobb köszönettel tartozom azonban a leleszi konvent levéltára anyagának felhasználása körül éveken át tanusított szivességért a vendégszerető rendháznak, főleg Zubriczky Fl. és Kusinszky A. uraknak. A munkácsi püspöki levéltár iratait csak részben használhattam, a mennyiben Hadzsega Bazil baráti önzetlenséggel bocsátott rendelkezésemre néhány másolatot.

Fogadják mindnyájan igazi köszönetemet. Vajha munkám érdemesítene ennyi őszinte segítségre!

Pozsony, 1908 november 30.

Hodinka Antal.

TARTALOMJEGYZÉK.

Lapszám

Bevezetés . . . . . 1—34
I. Ruténeink egyháztörténetének irodalma . . . . . 35—57
II. Ruténeink mai lakóhelyének a megszállása és a beszállítottak egyházi viszonyainak a története 1458-ig . . . 58—89
III. A csernekhegyi bazilita kolostor alapítása . . . . . 90—175
IV. A munkácsi gör. szert. püspökség története 1458—1800 91—625

I. RÉSZ.

A püspökség külső története.

A) Szakasz. Az egyesülés előtt, 1458—1641 . . . . . 176—251
I. Fejezet. A püspökség eredete, 1458; a püspöki joghatóság gyakorlásának első nyomai s a püspök viszálya a joghatósággal felruházott körtvélyesi apáttal, 1458—1498; valamint a püspökség területének a kialakulása, 1551—1635 176
II. Fejezet. A püspökség betöltése, 1458—1635 . . . 233
B) Szakasz. Az egyesülés története, 1641—1652 . . . . 252—328
I. Fejezet. Az egyesülés okai és előzményei Taraszovics Bazil püspök 1639—1648 252
II. Fejezet. A sárosi, a zempléni és az ungi papság egyesülése, 1646—1652 295
III. Fejezet. Az egyesülés következményei és eredményei. 320
C) Szakasz. Az egyesülés után, 1652—1800 . . . . . 329—625
I. Fejezet. A püspökség kánonizációjáig, 1652—1771 . 329
a) Czikk. Az egyesültek története. Partén Péter püspök, 1648—1664 329
b) Czikk. Szusza Jakab chelmi püspök küldetése Rómába s a munkácsi püspökség betöltési jogának a kérdése 1665-ben 361
c) Czikk. Partén utódai 1666—1689 378
d) Czikk. De Camelis József ap. helyn. 1689—1706 400

Lapszám

e) Czikk. A püspökség betöltése körül támadt bonyodalom, 1706—1715 424
f) Czikk. Bizanczi Gennadius apostoli helynök, 1716—1732 529
g) Czikk. A szakadárságban maradottak s máramarosi püspökségük története, 1646—1729 543
h) Czikk. Az egri püspököknek a munkácsi püspökök, illetve apostoli helynökök felett igényelt és gyakorolt joghatóságának a kora és a munkácsi püspökök küzdelmének a története e joghatóság alól való felszabadulásuk ügyében, 1689—1771 566
α) Az egri püspökök joghatóságának első nyomai és e követelés egyházjogi alapja, 1689—1771 . . . 567
β) Erdődy egri püspök eljárása Bizanczi munkácsi püspök, illetve apostoli helynök ellen, 1713—1718 582
γ) Az egri püspökök befolyása Bizanczi utódai alatt, 1733—1742 590
δ) Olsavszki Mihály és Bradács János munkácsi püspökök, illetve apostoli helynökök megindítják a küzdelmet, 1742—1766 597
ε) Mária Terézia lépései Rómában a munkácsi püspökség felállítása ügyében. Eszterházy egri püspök a felállítás ellen. A kuria ügyvédei kimutatják az egri püspökök követeléseinek egyházjogi tarthatatlanságát 607
II. Fejezet. A püspökség kánonszerű felállítása 1771, s Bradács János (1771—1773) és Bacsinszky András (1773—1809) püspökök 622

II. RÉSZ.

A püspökség belső története.

A) Szakasz. A püspökség . . . . . 626—704
I. Fejezet. A püspöki javadalom története, 1458—1800 . 626
II. Fejezet. A püspökség felszerelésének története . . . 663
a) Czikk. A püspöki székház története 663
α) A csernekhegyi kolostor mint püspöki székhely, 1458—1751 664
β) A püspöki székház története 1751 után 671
b) Czikk. A püspöki könyvtár története 682
α) Olsavszki püspök könyvgyűjteménye 682
β) Az ungvári volt jezsuita rendház könyvtára . . 688
B) Szakasz. Az egyházmegye története . . . . . 703—819
I. Fejezet. Az egyházmegyei kormányközegek története . 703
a) Czikk. A vidéki kormányközegek 703
b) Czikk. A székes káptalan története 708

Lapszám

II. Fejezet. A papság története, 1458—1800 708
a) Czikk. A lelkészkedő vagy világi papság . . . 708
α) A lelkészkedő papság anyagi állapotának és javadalmazásának története 708
β) A papnevelés és a lelkészkedő papság szellemi állapotának története 759
b) Czikk. A szerzetes papság és kolostorainak története 773
III. Fejezet. A lelkészségek története 780
a) Czikk. A parochiák, az iskolák és egyházak története 780
b) Czikk. A munkácsi püspökség területén használt szerkönyvek története 801
c) Czikk. A görög szertartású ünnepek kérdésének története 815

BEVEZETÉS.

Mióta nemzetünk sz. István királyunk apostoli működése nyomán keresztény hitre térve elfogadta a latin szertartást s a római vagy nyugati egyház joghatósága alá helyezkedve annak vallását állami vallássá emelte, azóta a magyar katólikus egyház története *jóformán* a nemzet története is.[1] Sőt nézetünk szerint az a vonásuk is közös, hogy a mint nemzeti történetünk nem szoritkozik csupán csak fajunk multjának a kutatására, hanem összes többi népségeinknek is vizsgálgatja a sorsát, melyet ez őseink szerzette hazában s körünkben megértek, akként a magyar egyház története is tágabbkörű nevénél. Véleményünk szerint ugyanis nemcsak a hazai latin szertartású egyház történetét öleli fel, hanem jól felfogott feladata szerint, a mint azt a magyar egyház történetírói jobbára követték s követik is, kiterjeszkedik, ki kell hogy terjeszkedjék összes felekezeteink magyarországi történetére is.

Ekként a keleti egyház minden olyan szertartásának a története, a mely hazánkba is eljutott, szintén a magyarországi egyháztörténet keretébe és körébe tartozik. Ennek a tiszte és kötelessége — ha csak másodsorban is — összeszedni s értékésíteni az összes adatokat, melyek a keleti egyház ezen szertartásainak hazai történetére vonatkoznak, szóval ezeknek is a multját kutatni és feltárni.

A keleti egyház különféle, szir, kald, kopt stb. szertartásai közül *kettő* talált utat s vert gyökeret hazánkban: az *örmény* és a *görög*.

[1] L. Balics L. «A róm. kath. egyh. tört. Moban. I. köt. 1. l.

Örményeket már az Árpádok uralkodása alatt találunk hazánkban, pl. Esztergomban,[1] de ezen árpádkori örményeinknek éppen csak a létezését tudjuk hitelesen kimutatni. Vallási viszonyaikról az egykorú oklevelekben semmiféle említés sincsen. Nemcsak papjaik nincsenek felemlítve, de azt sem tudjuk kivenni s megállapítani, saját örmény szertartását követte-e az a csekélyszámú örmény, a kiről tudomásunk van, vagy sem? Éppen ez a körülmény, hogy adataink csak egyesekről szólanak s csakis néhány helyén hazánknak, feljogosít a feltevésre, hogy akkori örményeink, ha meg is tartották ősi szertartásukat, az illető latin szertartású egyházi közegek joghatósága alá tartoztak.

Ismeretes, hogy számosabb örmény csak a XVII. század második felében jött át Galicziából s telepedett meg Erdélyben. Ezeknek Gopcsa L. szerint már 1684 előtt Minász nevű szakadár püspökük is volt, a kit híveivel együtt az említett évben Verzerescul (Verzár) örmény egyesült pap reávett a Rómával való egyesülésre. III. Károly 1737-ben megerősítette ezt az örmény püspökséget, a mely névleg 1776-ig állott fenn, a mikor is az örmények alávetették magokat az erdélyi latin szert. püspöknek. Szertartásukat illetőleg Czoernig azt állítja, hogy már az egyesüléskor elfogadták volt a latin szertartást s csak a misét mondották s mondják ma is örmény nyelven. E szerint kétszeresen is a magyarországi egyháztörténet feladata ezen hazai örmények vallási viszonyainak a multját tanulmányozni.[2] Mi azonban

[1] A hazai örményekre vonatkozó árpádkori adatokat l. a Fejér- és a Wenczel-féle «Cod. dipl.»-okban, illetve a Czinár és a Kovács N. készítette névjegyzékben «Armeni» alatt.

[2] Ezen újabban betelepült örmények vallási viszonyainak a multját illetőleg l. Lukács Kr. «Hist. Armenor. Transsilv.» Bécs, 1859; Nilles M. «Symb. ad illustr. hist. eccl. orient. in terris cor. s. Steph.» Innsbruck, 1885. 2. r. 5. k. 2. fej. 915—933. ll., a hol az addigi irodalom is fel van sorolva. Czoernig: «Ethnogr. d. oest. Mon.» III. 121, s az ő adatai alapján Hunfalvy P. «Mo. ethnogr.» 517. l. — Gopcsa L. «Örmények Mgon» (Erd. Múz.), 1895. és «Örmény egyház» (Pallas lex. 3 k. 657. l.) cz. czikkeit, valamint az «Arménia» cz. folyóiratban megjelent czikkeket, ú. m. 1899. 1. füz. Fáráó S. Verzerescul püspök életrajzát állította össze

ezt a feladatot másokra hagyva, a keleti egyház hazánkban levő másik, t. i. a *görög* szertartás magyarországi történetének a kutatása mellett maradunk.

Akár régi voltát tekintjük ugyanis, akár pedig hazánban való elterjedését, sokkal jelentékenyebb, fontosabb és összehasonlíthatatlanul érdekesebb a hazai görög szertartás történetének a tanulmányozása.

Tudvalévő, hogy a görög szertartást eredetileg görög nyelven végezték és végzik, de a IX. század második felében Czirill és Metód szláv apostolok ó-szlávra, majd meg az oláhok a XVII. század vége felé ó-szlávból oláhra, sőt egyes munkácsi egyházmegyei papok a XIX. század eleje óta lassan-lassan magyarra is lefordítván, a szlávok nagyrésze egyházi szlávnak nevezett nyelven, az oláhok oláhul, a munkácsi és az eperjesi püspökségek területén néhány évtized óta magyarul is végzik a görög szertartást. Az is ismeretes, hogy e fordítások közül a magyar és az oláh hazánkban készültek, sőt az sem ismeretlen, hogy a szláv nyelvtudományban egész vitairodalom van a felett, vajjon a görög szertartásnak ó-szláv nyelvre való fordítása Czirill és Metód szülőföldjén, Szaloniki környékén, Pannoniában azaz hazánk dunántúli részén, Morvaországban vagy végül Bulgáriában történt-e?[1] Bármint végződjék is e még el nem dön-

adatok hiányában leginkább csak hagyományok alapján; — 1900. 1. füz. Szongott K. Szamosújvár monogr. szintén tárgyalta Verzár életét, kinek 1715-ben történt halála után az örményeket ideiglen az erd. lat. püspök felügyelete alá helyezték, csak vikáriusokat adván nekik (Budakovics Lázár, Theodorovics Mihály, Cháskádur Arachel, Boronián Mihály, Roskastephánovics Mihály). — Továbbá Poliányi Zoltántól, «Az örmény püsp. kérdése». Magyarország, 1904. ápr. 4.

[1] Egész irodalmat kellene összeállítanunk, ha e tudományos vitának csak kimagasló műveit kellene is felsorolnunk. Nem levén czélunk sem magának a görög nyelvű görög szertartásnak, sem a szláv nyelvre fordított s szlávul végzett görög szertartásnak hazánkban megélt multját részletesen tárgyalni, nem is volna helyénvaló e művek rendre való felemlítése. Mindössze csak annyit jegyzünk fel tehát, hogy a szláv nyelvészet vezető emberei közül különösen Miklosich hirdette azt, hogy a szláv szertartási könyvek Pannóniában készültek, természetesen alig néhány évtizeddel a honfoglalás előtt. Alább látandjuk, minő állításokat alapítanak

tött kérdés, annyi bizonyos, hogy a görögnyelvű szertartás e fordításait eredetök hazánk földjéhez köti, még pedig az első kettőt nyolcz-kilencz századdal a honfoglalás után, a szlávot, — ha itt történt — egy-két évtizeddel őseink bejötte előtt. Ennélfogva valamint sem a görögnyelvű szertartásra, sem a fordításokra nézve nem lehetnek közömbösek azon viszontagságok, melyeken hazánkban átmentek, úgy viszont egyháztörténetünkre sem érdektelen e szertartások multja, melyet hazánkban megértek.

A tárgyalás sorrendjét megtartva, előbb az eredeti görögnyelvű, azután az ősi, görög nyelvből fordított eme szertartások történetével kellene foglalkoznunk.

Mindamellett, a mi az előbbi, a görögnyelvű keleti szertartás hazai történetét illeti, nem czélunk azt részletesen tárgyalni. Ezt a feladatot a görögnyelvű szertartás tanulmányozóira hagyva, egészen röviden csak a nyomait soroljuk fel hazánkban.

Reánk nézve ugyanis nem annyira e szertartásnak hazai története fontos, mint inkább hazánkba való behozatalának az ideje, illetve, hogy a görög szertartás régibb-e nálunk, vagy pedig a latin? Ez a kérdés, melyet tudvalevőleg még 1740-ben vetett fel[1] Schwartz Godofr., azóta már jóformán el volt és van döntve, de mert a hazai görög szertartásúak még mindig ragaszkodnak az állításhoz, hogy a görög szertartás nemcsak előbb jutott el hozzánk a latinnál, hanem az első századokban jobban is volt elterjedve, az ellenkezőre felhozott régebbi adatok ismétlését mellőzve, csak két újabban fölmerült adatot hozunk fel ellene.

egyes felekezeti írók Miklosich e véleményére s Czirill és Metód morvaországi működésére. Pedig alaptalanul. Más szláv tudósok, Jagić, Leskien, azt tartják ugyanis, hogy e fordítások még Szaloniki táján vagy pedig Bulgáriában történtek. Abban pedig valamennyien egyeznek, hogy e szertartás papjait, Metód tanítványait még őseink bejötte előtt visszaűzték Bulgáriába s működésüknek itten semmiféle nyoma sem maradt.

[1] «Initia relig. christ. inter Hung. eccl. orient. adserta» cz. művében. A vita lefolyása, a kérdés mellett és ellen felhozott érvek s az ez ügyben történt nyilatkozatok s megjelent művek sokkal ismertebbek, hogysem a felsorolásuk szükségesnek mutatkoznék.

Az egyik, mondhatnók külső adat, Szkülitzész, Kuropalatész, Kedrenosz, Zonarasz görög íróknak azon ismert elbeszélésére vonatkozik, hogy a turkok egyik fejedelme, Gyula, Byzanczban megkeresztelkedvén, «magával vitte a kegyességéről ismert Hierotheosz szerzetest, a kit Theofülaktész Turkia püspökévé szentelt, s a ki sokakat keresztségre térített a barbár tévelygésről». A görög vallás régibb volta már most azon fordul meg, igaz-e vagy sem az utóbbi állítás, hogy t. i. Hierotheosz sokakat megtérített, bár a görög vallás akkor is csak kevéssel volna régibb, ha ez a tudosítás igaz volna, míg az a további állítás, hogy a görög vallás jobban volt elterjedve, éppenséggel akkor is csak bizonyításra szorulna. Hunfalvy a görög írók ez állítása és Hierotheosz működése ellen azt a két érvet hozta fel, hogy Hierotheosz térítéséről más semmiféle adatunk sincs, továbbá, hogy Ajtony a marosvári kolostorba a bulgárhoni Bodonyból telepített szerzeteseket, holott Gyula fejedelem birtoka, Erdély, közelebb is feküdt s nem is idegen volt.[1] 1896-ban Thallóczy L. egy, a XIV. századnál kétségtelenül régebbi görög szövegből a XIV. századnál nem régibb időben szlávra fordított tudósítást közölt, a mely a görög írók állításával szemben nyiltan és határozottan kimondja, hogy a görög tanítás a magyarok között eredménytelen volt, sőt okát is adja a sikertelenségnek. «A görög püspökök jóformán reá sem értek a paeonok országába bejutni s őket az írás szavaival megoktatni». A görögök birodalmát ugyanis csakhamar rázkódások érték, úgy «hogy ezt a paeon népet hamarjában nem tudták a hitre reávenni, *mert nem voltak azok nyelvén írott könyveik*».[2]

A Hierothosz működéséről szóló tudósítással merőben felérő eme nyilatkozathoz csatoljuk a másik még hatalmasabb, mondjuk belső érvet, melyet Melich Jánosnak a nyelvünkbe került keresztény műszavak eredetéről tett kutatásai eredményeként vont le Karácsonyi János. Melich t. i. a magyar nyelv keresztény szókincséről kétséget nem hagyó

[1] «Mo. ethnogr.» 527. l.

[2] Századok, 1896. évf. «Adalék az ó-hit történetéhez Mon», 199—206. ll.

módon kimutatta, hogy az a dunántúli szlovének útján a *latin szertartásból* került beléje, nem pedig a tiszántúli bulgárok révén a görög szertartásból.[1] Csakhogy míg Melich a nyelvész nem merte e ténynek a végső következményét levonni, a történetíró Karácsonyi a nyelvtudós Melich ez eredményének az ismertetésében kimondta, a mi belőle következik, hogy tehát a görög egyháznak semmi köze sem volt, sem lehetett őseink megtérítéséhez.[2] Ezzel a vita nézetem szerint teljesen el van döntve, s a görög szertartáson levő híveknek végre is bele kell nyugodniok s el kell fogadniok a felekezeti szempontoktól és érdekektől nem vezetett tudomány ez eredményét.

Hanem azért, a mily kétségtelenül megállapítható a *latin szertartás* kevéssel *régibb volta hazánkban,* épp' oly hitelesen igazolható viszont az is, hogy a görög szertartás csaknem szintoly régen, mindössze pár évtizeddel később jutott őseinkhez, a mennyiben a Gellért-legenda, tehát teljesen hiteles forrás szerint már Ajtony, sz. István kortársa, Maros városában görög kolostort alapított. Sz. István, a kinek apostolkodása tette győztessé a kereszténységet a pogányságon, nemcsak megszenvedte és megtürte ezeket a görög szerzeteseket, a kiket sz. Gellért Marosvárról Oroszlánosra helyezett át, s a görög szerzetesekkel együtt a görög szertartást is, hanem a Veszprém völgyön maga is alapított zárdát görög apáczák részére.

E két kolostoron kívül még két későbbi alapítású görög kolostorunk volt, ú. m. a szávaszentdemeteri és a visegrádi, úgy hogy, mint a reánk maradt iratokból és oklevelekből azaz kétségtelen hitelességgel megállapítható, a XII—XIII. századokban összesen ez a négy görög kolostorunk volt.[3]

[1] «Szláv jövevény szavaink» cz. munkájában, I. k. 2. r. Bpest, 1905.

[2] Melich említett munkájáról a Századok 1905. évf. megjelent ismertetésében, továbbá a «Kath. Szemle» 1900. évf. (4. füz. 306. ll.) «Mi köze a görög egyháznak a magyarok megtéréséhez» cz. tanulmányában, melyre Pauler Gy. a Századok 1900. évf. 363—364. ll. ugyane cz. némi helyreigazítást közölt, de helyesnek mondta Karácsonyi «rövid, de velős» válaszát, hogy «semmi köze».

[3] E kolostorokról újabban Balics, id. m. I. «A göröghitűek», 472—480 és II. 2, 189, 214, 217, 297 és 595—598. ll.

Ennél többet nem tudunk hitelesen igazolni, legkevésbbé pedig azt, hogy a görög szertartás az első századokban nálunk *jobban lett volna elterjedve a latinnál.* A kik ezt az állítást világgá eresztették, oly gyönge, szinte semmis adatokkal támogatták, hogy azzal egyáltalán foglalkozni is teljesen felesleges.

Egyébként magáról e négy kolostorról is vajmi keveset tudunk.

Az oroszlánosi, melyet a Gellért-legenda szerint Ajtony alapított Maros városában, a honnét Gellért püspök Ajtony legyőzetése után Oroszlánosra tette át, a Csanád nemzetség birtoka maradt s mint ilyent említi még a nemzetség 1256-i osztozkodó levele is,[1] azaz túlélte a mongol betörést. De ettől kezdve többé már nem fordul elő, úgy hogy bízvást elfogadhatjuk Borovszky, Csanád vármegye lelkiismeretes monographusának a véleményét, hogy 1256—1280 között elpusztult.[2]

A veszprémvölgyi női zárdát, melynek görögnyelvű alapító oklevele mindmáig fenmaradt, sz. István alapította «a saját, a népe, a gyermekei és az egész haza lelki üdvére», még pedig «anyazárdaként». E zárda görög szerzetesnői azonban nem soká tartották fenn magokat. Balics L. a magyarországi egyháztörténet legújabb írója nagy művének egyik helyén azt írja: «lehet, hogy a latinszövegű alapítólevél kiállításának idejében az egykor görög eredetű apáczák helyét is már latinok foglalták el»,[3] másutt meg már határozottan mondja, hogy akkor «1109-ben benedekrendű apáczák cserélték fel a görögöket».[4] Egy harmadik helyen, miután 1227-ről szólott, így folytatja: «midőn a kolostor néhány évtizeddel utóbb újra szemünkbe tünik, nagy változást észlelünk annak beléletében. Az apáczák régi szabályaikat felcserélték a cisterciek szabályaival,[5] szóval a kolostor

[1] Wenzell: Cod. Arp. VII. 431. l. «... monasterium vero Orozlanus vocatum toti generacioni eorum commune esse asseruerunt».

[2] Borovszky: «Csanád vm. monogr.» II. 463. l.

[3] I. m. II. 2. 397. l.

[4] U. o. I. 475. l.

[5] U. o. II. 2. 398. l. — Fejér: «Cod dipl.» VII. 1. 362. l.

cistercirendű lett». Mivel a görögszövegű oklevél latin nyelvre való átírása magában véve nem elegendő Balics előbbi két állításának az igazolására, harmadik mondásához ragaszkodva azt állítjuk, hogy a XIII. század közepén a veszprémvölgyi zárdából is kiveszett a görög szertartás.

A visegrádit I. Endre királyunk alapította. 1221-ben III. Honorius pápa II. Endre király kérelmére a görög szerzetesek helyére latin szertartásúakat rendelt.[1]

Az utolsónak, a szávaszentdemeterinek az alapítása kétes. Radó nádor ismert levelében saját alapításaként említ egy szávaszentdemeteri kolostort,[2] de nem mondja, hogy görög szertartású. Az oklevélben határozottan ki van kötve, hogy a pécsi püspök joghatósága alatt maradjon. Mivel azonban VI. Kelemen pápa 1344-i levele [3] szerint a görög szertartású szávaszentdemeteri kolostor a konstantinápolyi patriarcha joghatósága alatt állott, némelyek azt állítják, hogy a Kelemen pápa említette görög szertartású szávaszentdemeteri kolostor nem azonos a Radó nádor oklevelében említett szávaszentdemeterivel.[4] A kérdés eldöntése nem a mi feladatunk. Reánk nézve teljesen elegendő e pápai oklevélből kiderülő az a tény, hogy 1344-ben volt egy görög szertartású szávaszentdemeteri kolostor, a melyre nézve Kelemen utasította Vid nyitrai püspököt, hogy a tíz év előtt, 1334-ben kipusztult görög szerzetesek helyén benczéseket telepítsen, s hogy e kolostor III. Honorius 1218-i levele szerint akkor a laberrai apátsághoz tartozott.[5]

[1] Fejér: id. m. III. 1. 310. l.

[2] Fejér: id m. I. 394. l.

[3] Theiner: «Mon. Hung. Hist.» I. 667—8, — Balics szerint már 1247-ben benczések lakták, i. m. II. 2. 218. l.

[4] V. ö. Rajner L.: «A gör. szert. k. magyarok mozgalma a magyar liturgia ügyében» a Kath. Szemle, 1902. évf. 1. füz. 1—39. ll. megjelent ismertetésének 31—32. ll. közölt állításait. — Balics mindkettőt görögnek veszi, — id. m. II. 2. 217. l., — de külön tárgyalja őket, mindkettőnél ugyanazon adatokat mondva el, daczára, hogy a két ismertetés egymás alatt következik.

[5] Theiner: id. m. I. 9—10. ll. — Ha IV. Incze 1247-i levelének szavai. «tuque ... habeas ... s. Gregorii et s. Demetrii monasteria ord. s. Benedicti», az 1218-i görög apátságra vonatkoznak, mint Balics véli, kérdés, mikor jutott

E négy kolostornak a története alkotja hazánkban a görög szertartás *első* korát.

E négy kolostoron kívül írott emlékeinkben *nincs* nyoma a görög szertartásnak. S ha a III. Incze pápának 1204 ápr. 16-án a váradi püspökhöz és a bakonybéli apáthoz intézett levelében foglaltakat jól szemügyre veszszük, érteni fogjuk, hogy több nyomról alig is lehet szó. Incze pápa t. i. azt írta a két főpapnak, hogy Imre királyunktól jelentést kapott arról, hogy Magyarországban a görög szerzetesek *néhány* egyháza a *megyés püspököknek* a nemtörődése és maguknak a király állítása szerint «nagyon züllött» görögöknek a gondatlansága következtében annyira pusztuló félben volt, hogy Imre király késztetve érezte magát ezen jelentés előrebocsátása után azzal a kérelemmel járulni hozzá, csináljon ez egyházakból egy püspökséget, a mely közvetlenül a pápának volna alárendelve, vagy pedig rendeljen közéjük latin szertartású apátokat avagy prépostokat, a kiknek a segélyével ez egyházak jobb állapotra volnának hozhatók.[1]

Imre király egy külön görög püspökség felállítására irányult eme kérelme s ennek az az okadatolása, hogy a görög szerzetesek egyházai részben a megyés püspökök nemtörődése folytán vannak pusztuló félben, világosan mutatja, hogy addig, 1204-ig azok az egyházak az illető megyés püspökök joghatósága alatt állottak vagy kellett volna állaniok. A veszprémvölgyiről tudjuk is, hogy az alapítólevél szerint az esztergomi érsektől kapta a szentelt olajat, a miből nyilvánvaló, hogy ahhoz tartozott is. A visegrádiról és az oroszlánosiról nincsenek efféle határozott adataink,

vissza a görögök kezébe? Egyébként 1344-ben a pápa maga mondja, hogy «in quo ex primaria institutione ipsius Greci, Ungari et Sclavi servire debebant».

[1] Pray: Spec. Hier. 376—8. ll., — Fejér: id. m. II. 429. l. — «*quedam* ecclesie monachorum Grecorum in regno Ungarie constitute per incuriam diocesanorum epporum et per ipsos Grecos, qui valde sunt, sicut asserit, dissoluti, penitus destruuntur . . . . ut unus fieret eppatus ex illis, qui nobis nullo mediante subesset, vel abbas aut prepositi latini constituerentur in illis, quorum studio et diligentia earundem ecclesiarum status posset in melius reformari».

de az utóbbi a Csanád nemzetségnek levén a közös monostora, szinte kizártnak vehetjük, hogy a nemzetség megtűrte volna bármely *külföldi* görög szertartású hatóság joghatóságát. Mert Imre királynak fenti kérelme, hogy a hazai görög szerzetesek egyházaiból külön görög püspökség állíttassék fel, kétséget kizárólag igazolja, hogy *hazánkban* 1204-ig *semmiféle görög püspökség sem volt.* Ebből a tényből érthető a király kérelmének az előzményében vagy okadatolásában foglalt amaz állítás, hogy ez egyházakra az illető megyés püspököknek kellett vagy kellett volna gondot viselniök, de megérthetővé lesz az is, miért züllöttek el ezek a kolostorok? Tudva már most, hogy 1204-ben már e nagyon züllött szerzetesek kolostorai is pusztulófélben voltak s a szávaszentdemeteri kivételével csakhamar — mint említettük, a visegrádi 1221-ben, a veszprémvölgyi 1267, az oroszlánosi 1280 előtt — meg is szüntek, egész bizonyosra vehetjük, hogy hazánkban mint előbb, úgy 1204 *után* után sem volt görög püspökség, annál is inkább, mert mint előbb, úgy 1204 után sincs róla semmiféle említés. Ennek a hiánya pedig mi mást mutat, mint azt, hogy a görög szertartás hívei csekélyebb számban voltak, mint a mennyi a felállításához szükséges lett volna. S mivel önálló püspökségük nem volt, lassan a meglevő kolostorokból is kiveszett a görög szertartás.

Szemben III. Incze pápának ezen 1204 ápr. 16-án kelt levelében félreérthetetlenül kifejezett értesítéssel egyesek hivatkoznak ugyancsak III. Incze pápának csak pár hónappal később, 1204 szept. 14. Imre királyhoz írott levelére,[1] a melyben a pápa a somogyvári sz. Egyed-kolostor szerzeteseinek abbeli panaszára, hogy Imre király latin apátjukat nem akarta megerősíteni, jóllehet szokás szerint az előtt is mindig latin volt, hanem azt követelte, hogy magyart válaszszanak, arra kérte Imrét, hagyja meg a régi szokást, és pedig arra való hivatkozással, hogy «országodban, hol különféle nemzeteknek vannak kolostoraik (diversarum *nationum* conventus), a latinoknak csak egy van, a görögöknek

[1] L. Fejér: id. m. II. 446—48. l. (Balicsnál tollhibából 646. l.).

ellenben sok (multa)». Az oklevél ezen kitételére hivatkozva a felekezeti írók mindmáig azt állítják, hogy a görögöknek a pápa világos szavai szerint sok kolostora lévén hazánkban, túlsúlyban voltak az egykolostorú latinokkal szemben.

Vargha Dezső[1] és Balics L. teljesen szakszerű magyarázata után nem szükséges bővebben bizonyítani ez írók állításának helytelen és téves voltát, csak azt említjük fel még, hogy Incze pápa Imre királynak pár hónappal előbb, ápr. 16-án tett jelentéséből, melyben a király a hazai görög kolostorok állapotáról adott neki felvilágosítást, a görög szertartás állásáról nagyon is jól s hitelesebben volt tájékozva, hogysem pár hó mulva azt mondhatta és érthette legyen, hogy a görög szertartásúak többen vagy éppenséggel fölényben, túlsúlyban vannak a latinokkal szemben. Teljesen megnyugodhatunk tehát abban, hogy Incze pápa 1204 szept. 14-én említett «multa» kolostorok alatt nem is akarhatott, nem is érthetett mást, többet, mint az ápr. 16-án írt «quedam» kolostorok alatt, azaz a pápa «multa» szaván nem többet s nem másokat érthetünk s kell értenünk, mint a mennyit az oklevelek is igazolnak, t. i. az említett négyet.

S mivel ezek közül három a XIII. század közepe táján, mondjuk, a tatárjárás után részben már a latinok birtokába ment át, részben, mint az oroszlánosi, elpusztult, annak daczára, hogy a szávaszentdemeteriből a görög szertartás csak 1334-ben veszett ki, bízvást mondhatjuk, hogy hazánkban a görög szertartás *első* kora jóformán a tatárjárásig tart. Ebből a körülményből magyarázható meg aztán az a különben felötlő jelenség, hogy e négy kolostortól s a hazai szertartásnak erről az első koráról aránylag oly kevés, alig számbavehető adatunk maradt. Oklevéltanunkból tudjuk ugyanis, hogy a tatárjárást megelőző időből azaz éppen ez árpádkori négy görög kolostorunk két és fél századig tartott fennállásának az idejéből általán véve kevés okleveles anyagunk maradt. S mert a reájuk vonat-

[1] «III. Incze és kora.» 341. l. kimutatta, hogy a latin alatt olaszt kell értenünk. Maga a pápai oklevél is «*natione* latinust» említ. — Balics id. m. II. 2. köt.

kozó adatokat is ebből a csekély s egyébként is már ismert oklevélkészletünkből kell merítenünk, igen természetes, hogy míg egyrészt alig lehetséges ezen kolostorainkról, főleg belső életükről s így az azonkori görög szertartásról is valami részletest s biztosat, másrészt majdnem szintoly lehetetlen valamelyes új, figyelembe nem vett dolgot mondani. A már ismert adatok ismétlése pedig, meggyőződésünk szerint, valóban felesleges. De meg nem is czélunk a hazai görög szertartásnak ezzel a korával foglalkozni.

Csak egyetlen, eddig nem igen érintett kérdésre akarunk kiterjeszkedni. A kérdést, minő: görög, avagy valamely más nyelven végezték-e a szertartást ezen árpádkori négy kolostorunkban, talán azért nem bolygatták mindeddig, mert az adatok éppen a kolostorok beléletéről hallgatván, a felelet nem könnyű vagy legalább is nehezebb, mint a fentire, t. i. a görög vagy a latin szertartás régibb-e hazánkban, adott válasz volt? Mivel azonban, mint láthatjuk, a reá adandó feleletben rejlik a hazai görög szertartás első korát jellemző vonás, a nehézség elől nem térhetünk ki, sőt annál is inkább megkisértjük válaszolni reá, mert az eredményt egyúttal alapul veszszük a hazai szertartás történetének a beosztásánál.

Az oroszlánosi kolostorban használt szertartási nyelvről a kolostor történetének a forrása, a Gellért-legenda nem nyilatkozik. Mindamellett van benne több oly kifejezés, a melyből nézetünk szerint a nyelvre egészen bátran következtethetünk. Így többek közt azt mondja Ajtonyról, ki «a görögök» szertartása szerint... keresztelkedett meg, hogy... a Maros városában épített kolostorba apátot helyezett be «*görög*» szerzetesekkel, hogy ott éljenek «az ő törvényök és *szertartásuk*» szerint. Majd a mikor arról szól, hogy Csanád vezér Gellért püspökkel Maros városába mentek, mintegy szándékosan, mintha csak a netán felmerülő félreértésnek elejét akarná venni, megismétli, hogy ott «görög» szerzetesek voltak, a kik az isteni tiszteletet «az ő *szertartásuk*» szerint végezték. Azt hiszem, a szöveg oly világos, hogy minden hosszasabb bizonyítás nélkül csak görög nyelven végzett szertartást érthetünk. De ha ez magában véve

nem volna elegendő nézetünk helyességének az igazolására, kétségtelenné teszi a legendának az a további mondása, hogy Ajtony a «görögöktől» vevé hatalmát, a mi kizárja azt, hogy esetleg bulgárokra gondoljunk.

A veszprémvölgyit görög alapításúnak mondja Kálmán király. A kolostor, «régi szabadságlevelét» — úgymond — «a kolostor alapítójának a nyelvén, görögül . . . jegyeztettük fel». Már pedig szinte elképzelhetetlen, hogy görögnyelvű alapítónak a kolostorában, kinek maga sz. István görögül adta ki az oklevelet, másként végezték legyen a szertartást, mint görögül. Mert ha az oklevelet csak görögül értette, a szertartást is csak ezen a nyelven érthette s akarta, hogy értsék.

A szávaszentdemeteriről Kelemen pápa azt írja, hogy alapítása óta az alapító akarata szerint görögök, magyarok és szlávok lakták, még pedig olyképen, hogy mind a három nemzetnek külön lakása volt. De mert az apátot a görög patriarcha nevezte ki, az mindig görög volt, következőleg ha a közös templomban a magyarok magyarul, a szlávok meg szlávul végezték is a szertartást, a kolostornak mindamellett görög jellegűnek kellett lennie.

A visegrádiról nincsen egészen ilyen határozott adatunk. III. Honorius pápa görögnek mondja ugyan,[1] de ezzel szembe állítható az a tudósítása, hogy alapítója I. Endre királyunk, a kinek a neje orosz nő lévén, közelfekvőnek látszik, hogy ennek a kedvéért alapította, s ha igen, akkor orossznak, nem pedig görögnek. Legújabban is Karácsonyi János, ez az éleseszű történetírónk is, és pedig éppen Melich J. említett művének a birálatában, a melyben a Melichtől felhozott tényekből levonta a végeredményt, megróva Melichet, hogy nem mondta ki, hogy a szlávnyelvű görög szertartás jóval későbbi a latinnál, mégis azt mondja, hogy «lehetett . . . pl. I. András . . . orosz neje révén a görögkeleti *szláv* egyháznak

[1] «Abbatia de Wisegrad . . . *Grecos* habet monachos et habuit ab antiquo, in quorum manibus . . . adeo in *spiritualibus* et temp. est collapsa, quod nisi persone ibidem vicinis ecclesiis *lingva* et vita conformes instituantur . . .» — Azt hiszem, itt szlávra alig gondolhatunk.

némi hatása a magyar népre». Sajnos, Karácsonyi nem fejti ki világosan, hogyan értsük ezt az állítást, de tudva, hogy az orosz herczegnő férje a visegrádi görög kolostor alapítója, talán nem csalódunk, ha Karácsonyi szavait e kolostorra vonatkoztatva úgy értelmezzük, hogy a szláv egyháznak I. Andrástól talán neje kedvéért alapított ezen kolostora révén lehetett, ha ugyan volt, befolyása, más szóval, hogy e kolostorban szlávul ment a görög szertartás.[1] Csakhogy ez ellen a magyarázat és feltevés ellen szerintünk elég nyomatékos érvet lehet felhozni. Ilyen mindenekelőtt az 1221-i pápai levél, a mely a kolostort határozottan «görögnek» mondja. Továbbá tudnunk kell, hogy I. András királyunk idejében Oroszországban még csak az egy kievi barlangkolostor volt meg. Következőleg ha András király a visegrádi kolostorba neje kedvéért szláv szerzeteseket telepített, csak onnét hívhatta át őket, annál is inkább, mert Anasztázia királynőnk a kievi nagyfejedelem leánya volt. Való igaz, hogy e barlangkolostor szerzetesének, Nesztornak, a krónikája az 1015-ben Kievben megölt sz. Borisz és Glêb herczegeknek a kiséretében említ egy Gergely nevű magyar ifjút, kit a herczegekkel együtt megöltek,[2] a barlangkolostor régi lakóinak a mumiái között pedig ma is mutogatják egy magyarnak holttestét. Ezen tények, bármily homályosak s csekélyek különben, mindamellett a kievi lávra és a magyarok egykori valamelyes összeköttetésére mutatnak.

Csakhogy viszont azt sem szabad felednünk, hogy e barlangkolostor András királyunk idején még kezdetleges korát élte. Már pedig András királyunk, ha egyszer

[1] Rajner L. is, — id. t. 31. l. — abban a nézetben van, hogy Endre «valószínűleg» Oroszországból hozta a szerzeteseket s hogy azok tehát «valószínűleg oroszul» végezték a sz. liturgiát. — Balics id. m. I. k. 480. l. 1. azt írta, hogy «emlékeinkben e kolostort görögnek alapítva nem találom»! — Kérdés, a görög vagy a szláv nyelv volt-e ismertebb 1221-ben Visegrád vidékén? Szerintem a pápa szavai, hogy ismeretlen nyelven éltek, inkább a görögről állanak.

[2] A Lavrentij-féle orosz krónika 1872-i kiad. 131. l. — «I se napadoša ... i slugu jego ... Bjaše otrok s rodom sin Ugresk, imenem Georgi, egože ljubljaše poveliku Boris», stb.

megépítette a kolostort, mindenesetre csakis képzett szerzeteseket hozatott abba. Ilyeneket pedig Kievben nem kaphatott, hiszen az oroszországi papság még azután is soká görög származású volt. Ennélfogva nem tartjuk elfogadhatónak azt a feltevést, hogy a visegrádi kolostor szerzetesei oroszok lettek volna, hanem a pápa mondásához ragaszkodva sokkal valószínűbbnek s elfogadhatóbbnak tartjuk azt, hogy azok is görögül, nem pedig szlávul végezték a szertartást.

Mind a négy kolostorról maradt tehát több-kevesebb, de egytől-egyig félreismerhetetlenül szóló írásbeli nyilatkozatunk, a melyek azt a hitet keltik bennünk, arra a meggyőződésre vezetnek, hogy árpádkori négy kolostorunkban nem szlávul, hanem eredeti, görög nyelven végezték a szertartásokat.

A négy kolostorunkban dívott szertartási nyelv meghatározását czélzó vizsgálódásunknak a fönmaradt írásbeli adatokból kideríthető emez eredményével teljesen összevág, megerősiti, sőt kételyen felül emeli a görög és a szlávnyelvű szertartás akkori állapotának az összehasonlításából levonható tanúság.

Nevezetesen, az eddig mondottakból határozottan tudjuk azt, hogy négy kolostorunk hármát, ú. m. az oroszlánosit, a veszprémvölgyit és a visegrádit, ha a Radó nádornak tulajdonított, de nem alap nélkül kétségbe vont szávaszentdemeterinek alapítása idejét ismeretlennek veszszük is, kétségtelenül a keleti egyháznak 1054-ben kitört Cerularius-féle elszakadása *előtt* alapították. Ebből a tagadhatatlan tényből két dolgot vonhatunk le és pedig teljes bizonyossággal.

Egyrészt t. i. — noha ez kevésbbé érdekel bennünket s csak egy s más e korra vonatkozó adat jobb megvilágítására említjük fel, — egészen biztos, hogy e három 1050 előtt keletkezett görög kolostorunk a római székkel közösségben történt alapítású. Ez állításunk igaz voltát nemcsak az alapítás ideje követeli meg, hanem az a körülmény is, hogy részben latin szertartású királyaink maguk alapították, részben megengedték az alapítást. Így érthető még inkább III. Inczének 1204 április 16-i levelében foglalt ama tudó-

sítása, hogy e kolostorok az illető megyés latin püspökök joghatósága alá kerültek.

Másrészt pedig, — s ez a fontosabb reánk nézve — a mily valószínűtlennek tartjuk, hogy királyaink 1050 előtt az akkor magas míveltségű görög szerzetesekkel szemben előnyt adtak volna a míveltség és tudomány igen alacsony fokán álló szlávoknak, épp oly kizártnak, szinte lehetetlennek hiszszük és állítjuk, hogy akkor még más, mint görög, mondjuk, szláv szerzetesekhez egyáltalán csak hozzá is juthattak. 1050 előtt azaz három kolostorunk alapításakor a görög szertartású szláv országok közül csak Bulgária és a kievi nagyfejedelemség jöhettek számba. Bulgáriára azonban nem gondolhatunk, nemcsak azért, mert legrégibb kolostora, a rilo-i, későbbi időből való, hanem főképen azért, mert a Sámuel-féle vagyis nyugati bulgár birodalmat egyházastul éppen akkor, 1019—20-ban döntötte meg II. bulgárölő Bazil császár. Az előbbi, a Simon-féle vagy keleti bulgár birodalomnak, melyet még Tzimiskes János igázott le s a melyhez Bodony is tartozott, legalább némely pontjai azóta is a görögök kezében maradtak. Igaz, hogy a szláv nyelvészet azt tanítja, hogy a X. és XI. században a bulgárok vezettek a szláv irodalomban. Ők vették át a görögöktől a szövegeket és szlávra fordítva közvetítették illetve továbbították egyfelől az oroszokhoz, másfelől a szerbekhez. Viszont azonban az irodalmi munkásság még éppenséggel nem emelhette a bulgárokat a görögök fölé. Hiszen a mi eredeti volt benne, az bogomil termék, a mi fordított, az meg görög volt. Oroszországban akkor még csak a kievi barlangkolostor állott, de, mint csak az imént hallottuk, az is igen kezdetleges állapotban volt. Ezt az ismételten hangoztatott tényt sokan talán kevésbbé elfogadhatónak fogják találni, de akkor majd teljes mértékében fogjuk ez érvünket méltányolni, ha munkánk más helyén [1] a papság szellemi míveltségéről szólva látni fogjuk Gennadij novgorodi érsek nyilatkozatát, hogy az oroszországi papság még a XV. század végén is alig tudott

[1] L. alább a II. r. «A papság szell. áll.» cz. fejezetében.

még csak olvasni is. Akkor, ha nincsenek is adataink, el tudjuk képzelni, milyen lehetett az oroszországi papság szellemi állapota négy századdal előbb! Kolostoraink alapítóinak tehát nem is annyira bajos, mint inkább lehetetlen volt szláv szerzeteseket telepíteni hazánkba, a kik nem is állottak a műveltség azon fokán, hogy betelepítésük a haza üdvére lett volna, már pedig sz. István királyunk egyenesen és nyiltan mondja, hogy a veszprémi szerzetesnőket a királyi család s az egész haza üdvére telepítette le. Maga Oroszország is görög papokat, szerzeteseket hívott s telepített be. Görögöket sokkal könnyebb volt találni s csakis azok betelepítése járhatott haszonnal akkori műveltségünkre. Így most már érthetjük Melich J.-nak a magyar nyelv keresztény műszavai tanulmányozásából levont tanuságát, honnét s hogy van az, hogy a magyar nyelv keresztény műkifejezései nem a szlávnyelvű görög szertartásból valók! Most már tudjuk, hogy nem is lehettek, mert ilyen nyelvű szertartásunk az Árpádok első két és fél századában nem volt, nem lehetett. Ha a görög szertartás nyelvünkre valamelyes hatással lehetett volna, sokkal inkább lehetne s kellene a görög, semmint a szláv nyelven végzett szertartásra gondolnunk. S hogy ez sem történt, mert — mint hallottuk — nem voltak a magyarok nyelvén írott szerkönyveik, hanem hogy harmadfélszáz év mulva maguk a kolostorok is elpusztultak, annak is megvolt a maga természetes oka. Bizonyosra vehető ugyanis, hogy az első kolostorlakók kihalása után egyre nehezebben lehetett görög szerzeteseket találni az áttelepítésre. Királyaink ugyan az 1054-ben bekövetkezett szakadás után is összeköttetésben állottak a byzanczi udvarral, s a saloniki-i érsek a szakadás után is még soká közösségben maradt Rómával, de míg egyrészt a közönségesen szakadárság gyanujában álló görögöket bizonyára nem látták szivesen főpapjaink, mire nézve elég legyen Bánffy Lukács érsek példájára hivatkoznunk, másrészt az itteni görögök kétségkívül talán önkénytelenül is hajlottak birodalmi hitsorsosaik szakadársága felé. Mint ilyen hajlamuakkal pedig a görögöket különben is gyanus szemmel néző püspökeink, a kiknek a joghatóságához tar-

toztak, nem igen találhatták érdemesnek bővebben foglalkozni. Ezek szerint minden oda mutat, hogy Imre királyunk 1204-ben vagy még talán 1203-ban egészen helyesen és jól ítélte meg a helyzetet, melyről mint király különben is pontosan lehetett értesülve, a mikor görög kolostoraink pusztulásának okául a főpapok nemtörődését és maguknak a görögöknek a züllött voltát említette. Így történt, csakis így lehetett, hogy a görögnyelvű görög szertartás rövid harmadfélszázad után kiveszett hazánkból.

* * *

Jóllehet ez az Árpádkorban említett négy görögnyelvű kolostorunk mintegy harmadfélszázad mulva, körülbelül a XIII. század közepén, vagy mint már említettük is, a tatárjárás után részben átment a latin szertartásuak birtokába, részben elpusztult s ezzel a szávaszentdemeterit kivéve, melyben 1334-ig élt a görög szertartás, az árpádkori görögnyelvű szertartás megszünt hazánkban, mindamellett a görög szertartásnak oklevelesen kimutathatólag már akkor, a XIII. század közepe táján voltak, s ma is megvannak, még pedig nagyszámú hívei honunkban. De ezek már *nem görög* nyelven végezték és végzik a szertartást, hanem ki-ki a saját nyelvén: a rutének, a szerbek és bulgárok szlávul, az oláhok a XVII. század végéig szintén szlávul, azóta oláhul, sőt vannak e szertartásnak magyar hívei is, a kik nehány évtized óta egyes részeket legalább magyarul végeznek. A mikor ezek a népségek hazánkba kezdtek betelepedni, az oláhok délkelet felől 1224 után, a ruténék északkeleten 1254 óta, a szerbek meg délről a XV. század eleje óta, a görögnyelvű szertartás az árpádkori három kolostorban körülbelül éppen kiveszett s csak a szávaszentdemeteriben volt még nyoma. De ezeknek a beszivárgó népségnek nem is volt reá szükségük. Ők már magukkal hozták az ő *szláv* szertartásukat. A régebbi, görögnyelvű és e között az újabban jött szlávnyelvű szertartás között tehát nincs semmi összekötő kapocs. Egyik nem folytatja a másikat. Amannak a kora lezárul, emezé meg éppen kezdődik s hozzá más alapon, más helyen, más körülmények között.

Elhibázott dolog volna tehát nézetünk szerint e két csak látszólag rokon s egyazon tárgyú, voltaképen pedig helyet, időt és nyelvet véve számba, teljesen különböző történettel bíró szertartást együttesen tárgyalni. Ezzel a két történetet csak összezavarnók, s a dolog annál inkább megesnék s annál helytelenebbül cselekednénk, mert e két szertartás nemcsak helyt, időt s nyelvet illetőleg nem foglalható össze, hanem főként — s ez a fontos reánk nézve — az államhoz való viszonyát tekintve sem.

Előbb reámutattunk már arra a bizonyosságnak veendő nézetünkre, hogy görögnyelvű kolostoraink közösségben kellett hogy lettek legyen Rómával. Így aztán érthetővé lett, hogy saját püspökük nem levén, a latin főpapok joghatósága alá kerültek. Láttuk azt is, hogy királyaink kétségtelenül jó akarattal viseltettek irántuk. Maga Imrének az 1203-i közbelépése is ezt mutatja. Megértve a kolostorok züllését, megakarta azt akadályozni. Ezért írt a pápának, megjelölve a módot is, a melyen az orvoslás talán még lehetséges volna. Viszont az a kérelme, nevezzen ki a pápa apostoli hatalmánál fogva külön püspököt közülök, arra vall, hogy a sz. Istvánnak és utódainak adott kiváltság, hogy püspökségeket alapíthassanak és javadalmazhassanak, az ő felfogása szerint a görög szertartásúakra ki nem terjedt.[1]

Egészen más volt a tatárjárás után megszállított és beszállingózott ama görög szertartású népekkel szemben az állam felfogása és eljárása. Kezdetben, a XIII. század második felében, az egész XIV. században, sőt még a XV. első felében is alig vették őket számba. Első törvényeink az 1481. évi 3. és 4. t.-cz. és az 1495. évi 45. t.-cz. még csak mint a határokon lakókról emlékeznek meg róluk. Ezekből kiderül az is, hogy kereszténynek sem tartották, hanem ezzel a csakis latin szertartásúakra alkalmazott elnevezéssel szemben egyszerűen ráczok, oláhok, rutének s egyéb effajta szakadároknak nevezték őket. Természetesen

[1] Alább látni fogjuk, hogy az 1665-i római tárgyalások során Róma azon az álláspontón volt, hogy a királynak adott kiváltság a görög egyházakra nem terjed ki.

nem szabad felednünk, hogy ezek nemcsak magukkal hozták már szlávnyelvű szertartásukat, hanem mint szakadárok is jöttek be, következőleg az állam hivatalos és tényleges vallásán levő lakókkal szemben csak mint felekezet szerepelhettek. Egészen reájuk illenek tehát mindnyájukra Lippay primás szavai, melyekkel 1654-ben oly találóan jellemezte a rutének vallási állapotát: «szakadárok lévén, senki sem törődött, senki sem foglalkozott velök». Maguk királyaink sem viselkedtek irántuk egyformán, a mint ezt már Pesty Fr. nagyon is észrevette s elég részletesen meg is írta.[1] Azt, hogy «az *áttérés* az oláhok és ráczok vallására kemény büntetéssel, jószágvesztéssel járt», Pesty II. Ulászló eljárásával igazolja, ki 1500-ban Mihály és Miklós porecsai nemeseknek a miháldi kerületben fekvő részbirtokait csak azért kobozta el, mivel «állítólag a keresztény vallást megvetvén, az oláhok vagy ráczok kárhozatos szakadárságára tértek». Viszont ismeretes, hogy a ráczok közül a Brankovicsok, az oláhok közül a Drágfyak ősei szakadár voltuk daczára is nemcsak rengeteg adományokat nyertek, hanem az ország főnemesei közé is felemelkedtek. Ugyanígy jártak el a papságukkal szemben is. Nagy Lajos 1366-ban kiutasíttatta a szakadár papokat Krassó és Keve megyékből. Zsigmond viszont megalapította és adományokkal látta el a tiszmenai és a vodiczai kolostorokat. Mátyás 1479-ben Joannicius belgrádi metropolita alá rendelte a máramarosi oláh papokat, 1458-ban pedig a király kinevezési jogán Lukács presbyternek adta a munkácsi plébániát.

De nem folytatjuk tovább a hazai görög szertartásúak történetének e két kora között nagyon is szembeszökő különbségek fejtegetését, sem az egyiket, sem a másikat nem lévén czélunk tüzetesen tárgyalni. Csak a lényegesebb s felötlőbb vonásokból hoztunk fel néhányat annak a feltüntetésére, hogy a közös néven kívül semmi kapcsolatban sem lévén egymással, külön-külön tanulmányt igényelnek. Sőt tovább menve azt állítjuk, hogy még ezeknek a görög

[1] Pesty F.: «A ször. báns. tört.» I. 363—366. ll. — «Tekintélye századokon át igen alacsony fokon állt.»

szertartást legalább kezdetben ó-szláv nyelven végző népségeknek az egyháztörténetét sem helyes és czélszerű együttesen tárgyalni. Mert míg az árpádkori kolostorok szerzetesei, ha mindjárt Görögország különböző helyeiről valók, de mindannyian görögök voltak, addig a XIII. század második fele óta hazánkban jelentkező ama három görög szertartású népség a mint más-más helyről, külön-külön időben jött s más helyen, más időben, egymástól függetlenül telepedett be, úgy mind a három már magával hozta a szertartást és papjait s így egymástól is minden, még vallási tekintetben is független. Vallási téren s egyházi tekintetben mindenik saját külön fejlődésén ment át. Innét van, hogy mindannyinak saját önálló egyházi s vallási szervezete van.

A görög hiten levő három népség közül a rutén a legrégibb. Névtelenünk ama tudósításával szemben, hogy Zsolt fejedelem az Álmos vezérrel bejött ruténeket Oroszvár körül telepítette le, hitelesebbnek tartjuk, a mit ezt megelőzőleg mond ezekről az állítólag Álmossal bejött ruténekről. De ebből is csak annyit fogadunk el, hogy nem is ezeknek az utódai, hanem ismeretlen időben, talán sz. László korában bevándorolt rutének «mai napig Magyarország különböző helyein[1] laknak». Ezt az állítást t. i. oklevelekkel tudjuk igazolni. Nevezetesen tudjuk, hogy a barsmegyei Nagy- és Kisoroszi faluk rutén lakóit, a kik körülbelül 1526-ig görög szertartásukat is megtartották, Kálmán király telepítette be.[2] Krasznában[3] 1217 táján

[1] «... quorum posteritas usque in hodiernum diem per diversa loca in Hungaria habitat.»

[2] Esztergom Hgprim. levt. Arhiv. vetus no 67 alatt vannak 1505-ből acta «greco catholicos seu Ruthenos Orosziensis latinos factos concernentia».

[3] «Castrenses de Carasna de villa Ban, scil. Damang, Duh, Nusata et omnes alii de eadem villa, coadjuvante eos Tumpa centurione, ut pristaldus astruxit, impecierunt quemdam, scil. Jecur filium Redea, Sol et Boudun filios Sacicu, Sytecy filium Batuci, dicentes, quod concives essent eorum. Illi autem dixerunt, se esse liberos et genere Ruthenos, Et adduxerunt defensorem libertatis sue nomine Chedur genere Ruthenum, jobagionem Barnabe, qui, dicens illos cagnatos suos esse, tenuit libertatem eorum ... Chedur itaque portato ferro justificatus est, probavit illos liberos esse.» — Reg. de Varad no 300, Endlicher: Mon. Arp., 715. l.

említi őket a váradi regestum. Ugyanazon században 1267-ben a Dráva mellett is az Ozna folyó körül találunk ruténeket.[1] Erdélyben mindazon helyeken rutének olvasandók, a hol a «Székely Okl.» kiadói bessenyőket olvastak.[2] Azonkívül van több okleveles adatunk egyes rutén férfiakról. Így 1218. és 1232-ben Esztergomban László rutén,[3] 1235-ben Libele-ben Domonkos rutén,[4] 1262-ben Turóczmegyében a Thuróczyak őse, Maladik rutén,[5] 1312-ben a Tisza család őse, Théza rutén, Mária királyné udvari bejárója és ajtónállója említtetnek.[6]

Végre aztán 1254-ben a mai lakóterületök szomszédjában fekvő Vinna táján is említve vannak,[7] melyet ez idő óta kezdtek lassan-lassan megszállani.

A szerbeknek hazánkba való bevándorlására a magyar-szerb okmánytár megjelenése után szinte felesleges kiterjeszkednünk. Elég tudnunk, hogy ők a legkésőbben, pár évtizeddel az 1371-i rigómezei szerencsétlen csatavesztés

[1] A pécsi kápt. a Chabafia Chepan által megölt Istvánfia Isip fiainak átadja a gyilkosnak Chepan nevű Valkó vármegy. birtokát. A birtok határait megjárván az egyik «meta separat Ruthenis existentibus juxta aquam Ozna». — Cod. patr., VI. 150. l.

[2] Ismeretes, hogy I. Lipót 1699-ben az erdélyi oláhok részére adott kiváltságlevele az ottani ruténeket is említi. — V. ö. egyébként a gr. Bethlen cs. a M. N. Múz. levő lev. 1435. a. és a Bánfy cs. kolosv. lev. fasc. S 142. és I. 264. a.

[3] II. András kir. János eszt. érseknek adományozta a pogrányi szőlőket «quas eciam prius Ladislao ruteno donaveramus». — Knauz, Mon. eccl. Strig., I. 218. l. — U. o. 287. l. András kir. másik adománylevele, melyben a pogrányi (Nyitram.) embereket, kiket egykor «mortuo rutheno Ladislao, ad quem dicti homines pertinebant» János érseknek adott, majd meg Róbert érsektől visszavett volt, földeikkel és szőlőikkel visszabocsátotta az érseknek. «Quorum nomina sunt: . . . qui omnes servi fuerant predicti Ladislai.

[4] II. András kir. Dominico rutheno terram 2 aratrorum in Libele donat. — Fejér: Cod. dipl. III. 2. 459. l.

[5] Cod. patr. VII. 83. l.

[6] Komáromy A. «A borosj. Tisza cs. ősei.» Bpest, 1896. 6. l.

[7] IV. Béla Natafia Gergelynek cserébe adván a zemplénm. Leszna és Csemernya puszta földeket, ezek határának leírásában mindjárt az első «meta incipit a parte orientali de fluvio Lothorcz et vadit ad sepulturam Ruthenorum et ibi tenet metam cum villa Peturya». — Cod. patr. VI. 79. l.

után, melyben IV. Murád a régi szerb államot tönkretette, a XV. század elején kezdettek a régi rácz országból, melynek magva a Rigómezőt magában foglaló Raska vagy Rascia volt, hazánkba menekülni, de akkor aztán tömegesen. Az ország szívesen fogadta a menekülőket. Erre nézve elegendő talán ama nagy adományokat említenünk, melyeket már Lázarevics István kapott Zsigmondtól, valamint az 1426-i tatai szerződést, melynek értelmében a különben szakadár hitű rácz deszpót Magyarország zászlósurává lett. A lassan bár, de szinte feltartóztathatlanul mind előbbre nyomuló törökök elől idővel az egész rácz uralkodó család, a papság s a főurak egy része is hozzánk menekült. Így történt, hogy az első törvényünk, az 1481. évi, melyben szakadárokról van szó, a ráczokról szól.

A mi főleg vallási viszonyaikat illeti, ismeretes, hogy a Nemánidák vagy Nemanicsok országának, az 1371-i rigómezei ütközetben tönkrement régi rácz országnak, egyházát még a XIII. század elején szervezte s állította fel sz. Szabbás, Nemán István első nagyzsupán egyházi pályára lépett legifjabb fia, egyesek szerint 9, mások szerint 12 püspökséget állítva fel egy érsek metropolita alatt. Ez az érsek Dečanski István király (1317—1329) alatt patriarchává, Dušán István czár idejében pedig (1329—1351) autokephál patriarchává emelkedett. Ez az ipeki patriarchatus, mely túlélte a szerb állam bukását s a szerb deszpota-család kihalását. Mint a régi szerb állam annyi maradványa, 1690-ben végre utolsóként Csernovics Arzén patriarcha személyében ez a patriarchatus is hozzánk került s mint karlóczai metropolita ma is megvan még.

Mielőtt azonban a régi szerb királyság ez ősi patriarchatusa átjött volna Karlóczára, a szerbeknek már voltak itten papjaik. Nevezetesen a XV. században következtethetünk reájok Hunyadi Mátyás 1481-i és Ulászló 1495-i törvényeiből, a melyekben a többi szakadárok között a ráczoknak is elengedik a tizedfizetést. De hivatkozhatunk a Brankovics Ilona és Hunyadi László házassági szerződésének ama pontjára is, melyben Brankovics kikötötte, hogy leánya a házasságban is megtarthassa görög szertartású hitét. A XVI.

századból már határozott adataink vannak róluk. Így a Duna mentén fekvő városok, Szentendre, Komárom, Győr rácz paróchiáin levő czirillbetűs anyakönyvek, iratok és könyvek igazolják, hogy az odatelepedő ráczoknak akkor már saját papjaik voltak. A hazánk délvidékén és a Maros közén sürűn található rácz kolostorok is, bár alapításuk évét pontosan nem határozhatjuk is meg, a XVI. századig vihetik fel történetüket. Sőt ekkor már egy rácz püspököt is emlegetnek okleveleink. A hazánkba szakadt szerb deszpota-család utolsó férfisarja 1510 táján Maxim néven szerzetessé, utóbb püspökké lett. Állítólag ő lett volna a szerbek első püspöke hazánkban, de erről nincsenek megbízható adataink. Az azonban tény, hogy 1542-ben Lippán a rácz püspöknek háza volt, mert a leleszi konvent egyik, ekkor kelt oklevele említi. Szóval a szerbeknek a patriarchatus bejötte előtt bizonyos fokig fejlődött egyházi szervezetök volt. Igaz, hogy a patriarchájuk csak ideiglenesen telepedett meg nálunk, lassanként azonban eltünvén az elhagyott hazába való visszatérhetés reménye, a szerbek idővel alatta, mint metropolita alatt, szervezték egyházukat, a melynek ma három püspöke van.[1]

Egyrészt ennek, a hazai oláhok, de főleg ruténeink egyházi szervezeténél korábban létesült, magasabb fokig fejlődött s hasonlíthatatlanul nagyobb javadalomban részesült hierarchiájoknak köszönhetik hazai szerbjeink, hogy a XVII. században közöttük s velök is megkisértett egyházi egyesülés nem sikerült.[2] Tagadhatatlan ugyanis, hogy a rutén és az oláh püspököknél mérhetetlenül nagyobb tekintélylyel és befolyással bíró Csernovics és többi utódai sikeresebben

[1] A mai ráczok egyházi és vallási tört. v. ö. Ruvaracz: Adatok a karlóczai metropolia érsekei és püspökei tört. a Lêtopis mat. Srbske 1899. évf. és az 1900. évf. IV. füz.; továbbá Zaremski archimandr. művét. «A bánáti szerb monostorok eredete, multja, stb.» Karlócza, 1907.

[2] Kollonics 1703-ban írta XI. Kelemen pápának «nunc patriarcham Rascianorum . . . ad unionem cum suís acceptandam dispono». — Bpest, Egyet. Könyvt., Hevenesi kézir., XXIV. köt. 274. l. S hogy ez csakugyan nem puszta dicsekvés volt, mutatják az u. a. XXIV. köt. 57—61. ll. közölt okl.

állhattak ellen minden effajta kisérletnek, másrészt meg a hazai szerb egyház anyagilag sokkal jobban állott, semhogy reászorult volna az unio nyujtotta előnyökre. Voltak ugyan személyes okokból egyesült szerbek, pl. a munkácsi püspökség történetében 1675-ben említett Szerbin Mihály püspöki helyettes, az 1686—90 közt szerepelt Monasztelli szatmári főesperes, 1775 táján Szekeres Athanáz, a Kurzböck-féle bécsi nyomda szláv censora, de ezek kivételes, egyedül álló esetek.

A magyarországi görög szertartású oláhokat, a kiknek ma egy unitus érsek alatt három, és egy nem egyesült metropolita alatt két püspök, összesen tehát két érsekségük és öt püspökségük van, 1224 óta említik okleveleink, még pedig először Erdély déli részén a szászok szomszédjaiként. A XIII. század folyamán felhuzódtak egész Máramarosig. A következő század elején már nemcsak Máramarosban, hanem Beregben, Ungban, sőt Zemplénben is említik őket okirataink.[1] Akkor már nagyszámú papjaiknak kellett lenniök, mert Nagy Lajos 1366-ban Krassó és Keve vármegyékhez intézett azon rendelete, hogy a területükön található óhitű szakadár papokat állítsák Himfy Benedek főispán elé, legfőként reájok vonatkozott. Mindamellett egyházilag soká szervezkedés, hierarchia nélkül maradtak, elannyira, hogy első püspökségük s legrégibb püspökeik története ma sincsen tisztába hozva, pedig részünkről Hunfalvy, Pesty s újabban Jancsó e tárgyban is sokat fáradtak, oláh felekezeti részről pedig egész irodalom keletkezett felőle.

[1] 1374: Lelesz, Actor. fasc. 8 no 4, «ad silvas ipsorum ad poones ipsorum Imbregh et Nezpest vocatos pertinentes ... veniendo 300 porcos quorundam olahorum ... auferentes ...» — 1387: U. o. Act. no 9. «unacum ad se pertinentibus, specialiter cum volachis ipsorum ... ad poones ... Nag Tarchan ... et Beel vocatas ...» — 1393: U. o. Statut. lit. M. no 196. adomány «pro Gregorio filio Georgii vajvode olahorum de Macaria». — 1433: Cod. Sztáray, II. 125. l. Rozgonyi S. országbiró előtt Tibai Gy. fia Péter nagybányai pléb. panasza, «quomodo populi wolahi ... in districtu Gepal commorantes» 442 juhot elhajtottak. — 1435: Lelesz, Act. 14. oláhok Mezőbényén.

Hintz és az ő adatait nagy mérvben felhasználó Hunfalvynk műveiből ismeretes, hogy a magyarországi oláhok vallási viszonyainak régebbi felekezeti írói, Klein és az ő kéziratban maradt művét felhasználó Major püspökök a magyarországi oláh püspökök sorozatát 1348-ban kezdték, mások ellenben még előbbre mentek s a görög történetíróktól említett Hierotheosztól vezették le szakadatlan névsorukat. A nem egyesült oláhok ma is követik s védik még ez irányt, míg az egyesültek, élükön Bunea Ágostonnal, már több kritikával dolgoznak, de határozott eredményre jutni e kérdésben ők sem tudtak.[1] A történeti adatok ugyanis oly ellentmondók, hogy rendkívül bajos azokat összeegyeztetni.

A konstantinápolyi patriarchatus okleveleiből, a mennyit Miklosich és Müller közzétettek belölük, megállapítható annyi, hogy 1370 előtt Ungrovlachiának és Moldovlachiának, azaz Oláhországnak is, Moldvának is saját külön metropolitája volt. 1370-ben a konstantinápolyi patriarcha Hiakinthosz ungrovlachiai metropolita kérésére Daniel dikajofülaxt Anthimosz néven Ungrovlachia egy részének a metropolitájává szentelte fel, minek folytán Ungrovlachiának az idő óta két metropolitája volt. Erdély déli oldalán és kelet felől a XIV. században ezek a metropoliták lehettek befolyással vagy jobban mondva kellett lenniök. Benn ugyanis e században az oláhoknak nem volt püspökük. 1390-ben t. i. IV. Antoniosz konstantinápolyi patriarcha a nála járt Drág mester kérelmére az ő és fivére, Balicza vajda, örökölt körtvélyesi kolostorát sztavropig joggal ruházván fel, azaz minden görög szertartású püspök joghatósága alól kivévén s egyenesen s közvetlenül magának rendelvén alá, megengedte a kolostor igumenjének, hogy a Szilágyság, Megyesalja, Ugocsa, Borzsava, Csicsó, Bálványos és Almaszeg vidékén lakó görög szertartású papságon joghatóságot gyakoroljon. Ez az oklevél

[1] Puscariu H. «Az orthodox román metropolia Mgon és Erdélyben». Szeben, 1900. és Jancsó B. ismertetése a Századok 1901. évf. 609—625. ll. Másfelől Bunea Á. «A vádi, diódi, szilvási és gyulafehérvári régi román püspökségek». Balázsfalva, 1902.

semmiféle püspököt sem említ a leírt területen, a melynek egyes részei, mint látható, Erdélybe is benyulnak, holott Drág mester, a ki pedig bizonyára ismerte az itteni oláhok hierarchiai viszonyait, mindenesetre feltárta volna azokat a patriarchának. Sőt éppen magához a patriarchához való fordulása, a kolostorfőnek püspöki joghatósággal, potestas jurisdictionis-sal való felruházása szerintünk arra vall, hogy minderre püspök hiányában volt szükség. Igaz, hogy ha ez utóbbi áll, akkor a patriarcha ugyanazon fáradtsággal egyenesen püspökké is tehette volna az apátot, továbbá az is fontolóra veendő, hogy a patriarcha a szomszédos püspököket felszólítja, hogy az apát segélyére legyenek, valamint az is felemlítendő, hogy 1390-ben már nem élt a szakadárokkal szemben türelmetlen Nagy Lajos, Zsigmond pedig nemcsak nem zaklatta őket, hanem a tiszmenai és a vodiczai kolostorokat szláv nyelven kiállított oklevélben meg is adományozta. De mindez szerintünk csak a következő században történtek magyarázására elégséges, míg ellenben azt, hogy a XIV. század végén oláhjainknak már ide benn saját püspökük lett volna, még csak valószínűvé tenni sem elegendő. Drág vajda ismerte a körülményeket s legjobban tudhatta, mit s mennyit kérhet. Ha már megtette a nagy utat, bizonyára püspökséget kért volna, ha a felállítását lehetségesnek tartja vala. A patriarcha meg azonkívül, hogy meg nem nevezi a szomszédos püspököket, egyenesen hozzáteszi, ha volnának. Zsigmond adománya pedig szintén csak azt bizonyítja, hogy ha már szakadár kolostorokat alapított, bizonyára püspökség felállításától sem idegenkedett volna, ha szükségesnek tartja.

A következő századból maradt adataink is azt mutatják, hogy oláhjainknak előbb nem lehettek püspökeik, mert még ekkor is olyan határozatlanul szólanak, hogy valósággal bajos eldönteni, volt-e hát már legalább akkor oláh püspök Magyarországon?[1]

[1] Pesty, id. m. 345. l. «Ámbár a magyar törvények nem ritkán emlegetik a görög vallásúakat, . . . mégis a 15. század vége előtt gör. kel. püspökökről Mgon nincs szó». — Ne feledjük, hogy Pesty, mint a 347.

Bizonyos levelek[1] 1440—45 közt Erdély és Magyarország déli részein bizonyos Kaffai János (Johannes de Kaffa) nevű szakadár püspököt említenek. Kérdés azonban, hitelesek-e ezek a levelek, mert sem Kaffairól nincs utóbb semmiféle említés, sem valamelyes más oláh püspökségről. Legalább Pongrácz János erdélyi vajda 1469-i leveleiből az látszik, mintha még akkor sem volt volna hazánkban semmi féle oláh püspök. Annál kevésbbé lehetett tehát 1469 előtt 1440—45 táján.

Pongrácz vajda a maga levelében tudniillik utasította a nagyszebeni birót és városi tanácsot, legyenek segélyére Macarius galicziai püspöknek, ha az ottani oláh papoktól járó jövedelmei beszedésére akár személyesen, akár megbizottja útján hozzájok fordul. A galicziai püspöknek ez az oklevelesen emlegetett joghatósága az erdélyi oláh papok felett csak esetleges lehetett, akkor t. i. ha a három oláh metropolitai szék üresedésben volt, a mi tudvalevőleg megesett. Ekkor az ottani s a magyarországi oláh papok is csak a galicziaihoz fordulhattak, mert a szerb szakadár egyházat, mióta Dušán alatt autokephál patriarchatussá lett, a konstantinápolyi patriarcha kiközösítette. Világos példája ennek a József moldo- vagy russovlachiai püspök esete. Ezt t. i. IV. Antoniosz konstantinápolyi patriarcha, ugyanaz, a ki Drág mesternek az 1390-i oklevelet adta a körtvélyesi kolostor részére, arra a hírre, hogy a szerb egyház püspökétől szenteltette fel magát, 1401-ben elmozdított volt. Utóda I. Mattheosz azonban megbocsátott neki s visszahelyezte, mert kiderült, hogy nem a szerb püspök, hanem a galicziai metropolita szentelte fel Moldovlachia püspökévé.

Viszont azonban vannak adataink, a melyek azt látszanak bizonyítani, mintha Hunyadi Mátyás és II. Ulászló királyaink idejében már lettek volna Erdélyben oláh püspö-

l. mondja, «czélunk levén kimutatni azt, hol s mikor tünnek fel Mgon legelőször gör. kel. püspökök» — nem szétválasztottan, hanem együttesen tárgyalta a kérdést. — Jancsó id. h. szintarra az eredményre jutott, hogy «a gör. szert. hierarchia Erdélyben a XV. század végével csak csíráiból kezdett kibontakozni».

[1] Hermann: Kapistrán J. élete, 514—517. ll.

kök. Nevezetesen Mátyás 1479-ben, tíz évvel Pongrácz vajda parancsának a kelte után a máramarosi oláh papokat Joannicius nándorfehérvári metropolita joghatósága alá rendeli. II. Ulászló pedig 1494-ben a körtvélyesi igumén patriarchai kiváltságát oly feltétellel erősíti meg, hogy az erdélyi érseknek legyen alávetve. Igaz, hogy Mátyás oklevele Joanniciust nándorfehérvári metropolitának mondja s ez inkább azt bizonyítaná, hogy az oláhoknak még akkor sem volt püspökük hazánk területén, csakhogy e metropoliához szó fér. Nándorfehérvár 1521-ig hazánkhoz tartozott s bár V. László 1453-ban kalugyereket említ Nándorfehérváron, de hogy ott a magyar uralom idejében rácz metropolita állott volna fönn, nem lehet kimutatni. De ha lett volna, még akkor sem hihetjük, hogy Mátyás a máramarosi oláh papokat az ország tulsó szélén levő nándorfehérvári metropolitának rendelje alá. Annál is kevésbbé hihetjük ezt a nagy távolság miatt is hihetetlennek látszó tényt, mert a máramarosi oláh papságon egyházilag jogosan a körtvélyesi igumén gyakorolt joghatóságot. S ha tudjuk, hogy II. Ulászló alatt Gelasius körtvélyesi igumén a királyig vitte a pört a máramarosi papságon joghatóságot gyakorolni merő János munkácsi püspök ellen, nemcsak valószínűnek, hanem bizonyosnak vehetjük, hogy 1479-ben a nándorfehérvári metropolita ellen is megtette volna. Egyetlen egy esetben lehetséges csak e joghatóságot elképzelnünk, ha 1479-ben is ugyanazon erdélyi érsekről van a szó, a kinek 1494-ben is alárendelte a király a máramarosi papokat. Ez esetben a név egyszerű írás- vagy fordításhiba lehet, a mely annál könnyebben történhetett meg, mivel Nándorfehérvárt is, Gyulafehérvárt is szlávul Belgrádnak hívták, akkor pedig az oláhok is a szláv nyelvet használván, minden valószínűség a mellett szól, hogy Joannicius Mátyáshoz írt kérelmének keltezési helyéül szintén a szláv Belgrádot írta. Minden a mellett szól tehát, hogy a Mátyás 1479-i levelében említett Joannicius nándorfehérvári érseken erdélyi metropolitát értsünk. Nagy kérdés továbbá az is, vajjon Ulászló levelében Transsilvanus vagy Transalpinus áll-e? Ez utóbbi azt igazolná, hogy még akkor sem volt

az országban oláh püspök, a mi egyeznék a Pongrácz vajda és a Mátyás szószerint vett levelének a tanuságával, de ez olvasás ellen az szól, hogy Ulászló aligha engedett volna külföldi metropolitának joghatóságot az anyaországban. Ha pedig csakugyan erdélyi érseknek kell olvasnunk az illető helyet, akkor egyúttal érvünk van arra nézve, hogy az 1479-i levélben is Belgrádot olvassunk. Akkor azonban a Hunyadi János és Kapisztrán idejében szerepelt Kaffai püspök is valónak vagy lehetőnek vehető. S ezt a fenti magyarázat mellett az 1469-i levél sem dönti meg. Szóval, ha e magyarázatok elfogadhatók, akkor meg kell engednünk azt is, hogy az oláhoknak már 1440—45 körül saját püspökük volt. Ez a feltevés a keleti egyház akkori állapotának a szempontjából nem is lehetetlen. Látni fogjuk, hogy a munkácsi püspökség is minden adat szerint akkor alakult. Egyetlen nehézség van, mely e feltevés ellen szól, s ez az, hogy a mikor a következő XVI. században oláh püspökökkel találkozunk, oly kezdetleges viszonyok között látjuk őket, hogy alig hihetjük, hogy százados mult áll mögöttük.

De nem folytatjuk tovább. Nem szándékozunk e kérdésekben dönteni, melyekre nézve ma is folyik még a vita, mert nem a hazai görög szertartású oláhok egyháztörténete a feladatunk, a mint a szerbeké sem. Egyszerűen felhoztuk röviden az elmondottakat azon állításunk igaz voltának a feltüntetésére és igazolására, hogy e görög szertartású hazai népségek egyházi viszonyai eredetökre, fejlődésökre és szervezetökre, valamint hierarchikus fokozatukra nézve különbözők és függetlenek egymástól. Észrevette ezt már Verbőczy, a mikor «a falusiakról, kiket jobbágyoknak nevezünk», értekezik, «kiknek állapotja — úgymond — sokféle, mert . . . . némelyek oláhok és oroszok, némelyek pedig ráczok vagy szerbek és bolgárok, kik a görögök tévelygését követik». Törvényeink ugyanakkor pl. az 1495. XLV. tcz. a ráczokat, ruténeket és oláhokat egyaránt felmenti a tized alól, de megjegyzi róluk, «a maguk szertartása szerint élvén» azaz külön-külön. A következő században már mind gyakrabban megesik, hogy a ruténekről külön van említés

s külön a ráczokról és oláhokról. Az ország területe háromfelé esvén széjjel, külön kormányzat alá is jutottak, a ráczok jórészt a török hódoltságon, az oláhok az erdélyi fejedelemségben, a rutének pedig a királynak maradt 13 vármegyében élnek. Mindannyian külön kapják egyházi kiváltságaikat, a ráczok 1691-ben, a rutének 1692-ben, az oláhok 1693-ban, s hozzá mind más-más terjedelműt. A rutének 1646-ban egyesülnek Rómával s lassan mindannyian áttérnek az unióra; az oláhok csak 1701-ben hajolnak az egyesülésre, de jórészük ma is szakadár; a szerbek meg egyáltalán nem egyesültek. Az egyesültek püspökségeit külön-külön alapítják és kanonizálják, a fogarasit 1721-ben, a munkácsit csak 1771-ben s a mi szintén felemlítendő, különböző alapon. A fogarasinál a szentszék nem ismerte el a királynak az alapításra vonatkozó régi jogát, hanem ez esetre külön adományozta, a munkácsinál a királynő kívánta, hogy régi joga elismertessék. A fogarasi is az erdélyi római katólikus püspök egyházmegyéjében feküdt s így teljesen reáillett a luteráni zsinat 9. fejezetében kimondott elv, melyet az egri püspökök a munkácsira alkalmaztak, de azért az erdélyi latin szertartású püspökökkel nem kellett annyit küzködnie, mint a munkácsinak az egriekkel.

Mindezek a tények azt mutatják, hogy mindannyi egymástól különálló egyháztörténet, ennélfogva nem is vonhatók egy kalap alá. Hiba volna tehát mindannyit egy munka keretébe foglalni össze, hanem mindnyáját külön-külön kell és lehet csak megírni, mint a hogy külön kutatást, külön tanulmányozást is igényelnek. Van is mind a háromnak saját külön egyháztörténeti, felekezeti irodalma, mely a többivel nem foglalkozik. A magyarországi oláhok egyháztörténetírói csak a saját egyházuk történetével foglalkoznak, éppen mint a ráczok is, a rutének is a magukéval. Sőt hazai íróink közül nagynevű Hunfalvynk is egy munkában ugyan, de külön-külön tárgyalta egyházi viszonyaikat, míg a külföldi írók között úgy tett a tudós Nilles atya.

Megengedem, sőt magam is állítom, hogy e három különálló egyháztörténetnek vannak közös érintkező pontjai is, a mennyiben pl. a Tiszántúl lakó oláhok soká voltak az

ottani szerb püspökök joghatósága alatt, a munkácsi püspökök a máramarosi és szatmármegyei oláhok felett is gyakoroltak joghatóságot, de ezek a közös pontok nem szolgáltatnak elegendő okot arra, hogy a három egyháztörténetet összekeverjük. Ez érintkezések egy-egy közös fejezetét alkotják az illető egyházak történetének, de nem átmeneti pontok egyiknek a történetéről a másikra. Átnyulnak ugyan egyikből a másikba, de nem kötik össze egyiket a másikkal. Erről könnyű meggyőződnünk, ha végig veszszük Pesty Frigyesnek «a görögkeleti egyház» történetéről hazánkban írt tanulmányát. Ő eléggé ismerte a részleteket, de nem tudott világos képet adni, nem is adhatott, mert mind a háromról egy füst alatt írt. Egyik helyen azt írja, hogy czélja kimutatni azt, hol és mikor tüntek fel Magyarországon legelőször görög keleti püspökök? Alább ejtett szavai szerint pedig általánosabb feladatot czélzott e tanulmánynyal. Aránytalanul nagyobb tért engedett — úgymond, mentegetve a szörényi bánság történetének a keretéből kidagadó értekezését — a görög keleti egyház viszonyainak ismertetésére, minthogy e tárgygyal sem a magyar irodalomban kellőleg nem foglalkoztak, sem maguk az illető egyház férfiai a meglevő anyagot sem dolgozták fel kritikai szellemmel. Messzire vezette volna a kisérlet, a keleti egyház sorsát Magyarországon az első századtól kezdve elbeszélni, czélja nem volt egyéb, mint a keleti hierarchia külső szervezetét vázolni. Szóval maga sem volt tisztában a kivitellel. Megkisérli ő századról-századra menve csoportosítani s lehetőleg rendszerben adni elő s bizonyos rendbe szedni a keleti egyház történetét, de mert nem választotta azt alkatelemeire, nem volt képes az egészet, a mint nem is lehet egységes szempont alá foglalni. Tárgyalás közben hol a rácz, hol az oláh, hol a magyarországi, hol az erdélyi hierarchia egyes kérdései tolulva eléje, kénytelen volt egyikről a másikra térni. A tanulmányt a görög egyház története vezeti be az Árpád-ház idején, melynek során kijelenti, hogy azon korban s még soká azután sem létezett a hazai görög keleti egyházban szerves hierarchia, daczára a viszonyok kedvezésének. Majd áttér az Anjou-korra, melyet

szintén azzal az eredménynyel zár le, hogy ámbár a magyar törvények nem ritkán emlegetik a görög vallásúakat s a tizedfizetésre majd kötelezik, majd meg felmentik, mégis a XV. század vége előtt görög keleti püspökről Magyarországon nincs szó. Ezek után megtalálja az első görög szertartású püspököt az 1491-ben említett János munkácsi püspökben. A mint ezt megtalálta, sorra veszi azon püspökségeket, melyek tudomása szerint Csernovics A. előtt léteztek. Áttérve Csernovics idejére, kifejti, hogy a szerbeknek adott 1695-i másodiknak nevezett kiváltságlevél nagy korszakot alkot a görög (!) egyház történetében, a mennyiben ez egyház hierarchiáját egészen újjá szervezte. Látni való, hogy az első görög szertartású püspök megtalálása után a szerbek egyházi viszonyait tárgyalja s mégis az általános görög egyházról beszél. A szerbek hét, illetve hat püspöksége között «a karánsebesi görög keleti püspökök» czímen látszólag új fejezetet kezd, holott ez csak egy lapnyi betoldás, a mennyiben a 358. l. a karánsebesi püspökök puszta névsora után felveszi a 355. l. elejtett fonalat s visszatekintőleg pár szót szólván azon viszonyról, melyben az erdélyi görög keleti egyház a szomszéd oláhországival állott, átmegy az oláhok egyházi viszonyaira. Mielőtt — úgymond — az újabb kor történetére átmenne, szükséges az Erdélyben s az Erdélylyel szomszédos részekben létezett görög püspökségek alakulását előadni. Erről való előadásába azonban összevissza mindenféle dolgot belesző, az oláh vallásra való áttérés büntetését, Erdélyben, majd Magyarországon az újabb korban követett politikát. Miután már így reátért az újabb korra, ismét visszatér a Csernovics korában élt erdélyi oláh püspökökre, az oláhok és szerbek elválási tárgyalásaira stb. Ezzel az ide-odaugrálással Pesty valósággal zavarba hoz s előbb külön-külön szét kell szednünk az összekevert adatokat, hogy használhassuk őket, míg Hunfalvy vagy Nilles munkáit olvasva, külön-külön s éppen ezért tisztán látjuk az oláhok, a ráczok s a rutének vallási viszonyainak a fejlődését.

Mindezeket fontolóra véve, a Hunfalvy adta és Nilles követte példát követjük mi is s a keleti szertartású örmé-

nyek, a görög szertartású oláhok és a ráczok magyarországi egyháztörténetéhez való adatok összehordását más kutatókra, a történet megírását másokra hagyva, csakis a hazai görög szertartású *rutének* egyházi és vallási viszonyainak a történetével foglalkozunk, meglévén győződve s hitünk szerint talán sikerült másokat is meggyőzni, hogy így a magyarországi három ágra hajló görög egyház csak egyik ágának adjuk ugyan a történetét, de sokkal alaposabb, világosabb és egyúttal sikeresebb munkát is adhatunk.

I.

Ruténeink egyháztörténetének irodalma.

Azon felekezeti írók, a kik egy s más tekintetben foglalkoztak ruténeink multjával vagy annak egyes kérdéseivel, panaszkodva említik, hogy ezek története ma sincs kellőképen megírva.

Zsatkovics Kálmán pl. a «Magyarországi oroszok történetírásának története» cz. művében azt írja, hogy a kérdésre megvan-e már írva a magyarországi oroszok történelme a modern történetírás követelményeinek megfelelőleg, «csak tagadó lehet a válasz, bár történelmüket ex professo tárgyaló több munka is létezik», vagy a mint pár sorral alább még nyiltabban mondja, «oly számával dicsekedhetnek a történelmükkel foglalkozott férfiaknak, mely díszére válnék bármely nagyobb számú s műveltségű népfajnak is».[1] Sajnos, ő se nem kutatja, se meg nem mondja e mindenesetre feltünőnek mondható jelenségnek az okát és magyarázatát, holott a meddőség vádja után szinte várjuk, hogy legalább megkisérti egy s más enyhítő vagy mentő körülményt hozni fel annak magyarázatául. A mit ő nem tett, megtette pár év mulva Vrábely Antal, a ki szint azt mondja, hogy «hazánk történetének legelhanyagoltabb része kétségtelenül . . . a magyarországi rutének multja». Bátran meri állítani, úgymond, hogy «e rutének legrégibb multja . egészen a XV. század végéig egyike a leghomályosabbaknak a honunkban élő népek multjai között». Ennek a szerinte való ténynek

[1] Századok, 1890. évf. 568—573 és 644—660. ll. Az id. szavak az 568—9. ll.

a magyarázatára és megokolására felhozza, hogy «a rutén népről még hazai krónikásaink is oly kevés említést tesznek. Igen», mondja, «régi történetíróink nagyon keveset foglalkoznak a kárpátalji rutén néppel . . . S az sem sokkal több, a mit az egyes királyi s részben pápai oklevelekből össze tudunk szedni».[1]

Így már most némileg érteni kezdjük a Zsatkovics említette írók törekvéseinek s fáradozásainak a meddő voltát s hajlandók volnánk menteni őket a nem éppen hizelgő vád ellen. De gyanut kelt Zsatkovics tudatos hallgatása s e gyanunkat csak növeli Vrábely ezen, legalább némi mentséget nyujtó nyilatkozatával együtt olvasható azon mondása, hogy «e nép egy ezredév lefolyása alatt csak alig-alig adott magáról életjelt. Sorsára hagyatva . . . egykedvű önmegtagadással élt a Kárpátok regényes völgyeiben. Nem csoda, ha ezeréves multjában nem találkozunk világraszóló eseményekkel». Csodálatos, hogy Vrábely nem vette észre az ellentmondást ez egyazon pontban előforduló két nyilatkozata között. A magyarázat tehát az, hogy nincs adat, mert nem volt följegyezni való! Most tudjuk Zsatkovics hallgatásának okát, s látjuk, mennyivel meggondoltabb s óvatosabb Vrábelynél. Tanulmánya bevezetésében látszólag megengedi, hogy ruténeinknek van saját külön történetök, a mely még nincs megírva a kor színvonalán állólag, értekezése végső pontjában azonban két megjegyzést tesz, melyek egyike az, hogy «a magyarországi oroszok mult szereplése legnagyobbrészt csak egyházi téren nyilvánult s így történelmükben is az oroszlánrészt az egyházi viszonyok tárgyalása fogja mindenkor elfoglalni», vagy jobban mondva, ruténeinknek csak egyháztörténetök van s ennek keretében elfér az, a mi történetüknek nevezhető.

Nézzük ezek után egyháztörténetük irodalmát. Most már tudjuk, hogy bár sokan foglalkoztak vele, mindeddig nincs megírva. E meddőség okára reámutat maga Zsatkovics is az «Egri befolyás» cz. pályadíjat nyert művében, mely-

[1] «A moi rutének és az unio a legrégibb időktől 1706-ig.» A budap. növp. m. e. isk. munk. 51. (1888.) évf. 393—449. (ö. 57) l.

ben maga is ugyancsak panaszkodik, hogy az adatok és források teljes hiánya miatt egyes korok teljesen homályban vannak. Ha már most azt kérdezzük, való-e Vrábely és Zsatkovics panasza, s csakugyan ezért, az adatok hiánya miatt maradt-e meddő az eddigi írók munkássága, meg kell vallanunk, hogy a dolog kissé másként áll. Az újabb felekezeti írók, köztük maga Zsatkovics is, egy s más körülmény folytán nem követhették a történetírás azon szabályát, hogy előbb az anyagot kell összegyűjteni s csak akkor lehet a feldolgozáshoz fogni. A régebbi írók, Bazilovics, Lucskai gyűjtöttek okleveleket, de nem dolgozták fel azokat, hanem az akkori idők szokása szerint egész terjedelmökben felvették a szövegbe, mely ekként nem egyéb, mint azok magyarázata s rövidebb, hosszabb körülírása. Utódaik jórészt csak az ő általuk gyűjtött anyagból dolgoztak s dolgoznak még ma is s így nem csoda, hogy tudásunkat ma sem vitték előbbre.

Tagadhatatlan ugyan, hogy az anyag nem elegendő s itt-ott lékek és hézagok vannak, a melyeket adatok hiányában nem vagyunk képesek kiegészíteni, imitt-amott a helyek homályosak, a melyeket nem birunk megvilágítani, de azért nem lehet általánosságban azt mondani, hogy nincs elegendő adatunk, hogy forrásaink nem szólanak ruténeink legrégibb multjáról. Nem szabad elfelednünk, hogy ruténeink mai lakóhelyökre jobbágyokul szállottak vagy szállíttattak, következőleg még a megyei életben is csak mint ilyenek szerepelhettek. Nem várhatunk tehát tőlök még megyére, nemhogy országra, annál kevésbbé világraszóló eseményeket. Ilyeneket nem jegyeztek fel és nem is jegyezhettek fel róluk a krónikák, ilyeneket a rutén származású jobbágyok nem is vihettek végbe. De megtaláljuk az adatokat róluk ott, a hol a jobbágyok tartozásait, kötelezettségeit, munkáját számon tartották, a földes urak úrbéri jegyzékeiben, az adóösszeírásokban stb. Ha ott keresték volna őket, a mire Bidermann és Mészáros megadták a példát, az eddigi munkálkodás bizonyára sikeresebb lett volna.

Elismerem, hogy ezen jegyzékeink csak a mohácsi vész után kezdődnek, de a megelőző időkről is vannak

okleveleink, adataink, bár az igaz, hogy a XIII. és XIV. századból valók vagy általánosságban említik a ruténeket, vagy csak egyesekről szólanak. A XV. századból már a ruténekmunkácsi püspökségére vonatkozó leveleink is vannak, noha a tulajdonképeni anyag a mohácsi vész után kezdődik. Ekkor már nemcsak az úrbéri jegyzékek, kenéz- s egyéb levelek és akták, hanem az emlékiratok egész sorozata áll rendelkezésünkre.

Első jelentésünk a ruténekről 1570-ből való.[1] Miksa király t. i. 1570-ben négytagú bizottságot küldött az északkeleti felvidékre, hogy az 1567-ben az ottani királyi jövedelmek kezelésére életbeléptetett szepesi kamara nehezen kezdődő működését a helyes irányban megindítsa, a jövedelmet a kiadással összhangba hozza s lehetőleg új jövedelmi forrásokat nyisson. A bizottság 1570 aug. 4-én Kassán kelt terjedelmes jelentésébe mintegy két oldalnyi tudósítást szőtt be a ruténekről, a melynek során megemlékezik papjaikról, sőt Munkácson székelő püspökükről is. A rendkívül érdekes és becses jelentés a lehető legkedvezőtlenebb színben festi a ruténeket. Papjaikról felemlíti s kiemeli, hogy a nép annyit adózik nekik, hogy a földesúr részére alig marad valamije. Érdekes, hogy ez a németekből álló bizottság már akkor ugyanazt mondta, a miket a ruténlakta vidékeket a jelenben felkereső német utazók, pl. Bergner Rudolf,[2] ma is szintúgy hangoztatnak. Akkor a XVI. században Bécs hivatalos körei ugyancsak érdeklődtek a ruténekiránt. Országgyűléseinken évtizedeken át ott szerepelt mai kifeje-

[1] Az eredeti 80 l. füzet kelt Kassán, 1570 aug. 4-én, Bécs. Kőzös PL. Hung. 1570. évi cs. — A ruténekről szóló jelentés Munkács leírásába van beleszőve. «Es sein bei dieser herrschafft und der herrschafft S. Miclosch die maisten dörffer mit Reissen besezt, welche vor vill jarn sich aus Reissen in diess landt begeben . . . dieveil inen aigne priester ires Moskoviterischen glauben, die sie calugeros haissen . . . hefftig halten. Sie geben auch der obrigkeit kainen zehent von denen guetern, die sie von neuem stifften und pauen, sondern allain irem priester, den sie ainen bischoff nennen, also dass lezlich der priester mer nutz und geniess von den underthanen, als die obrigkeit, haben.»

[2] «In der Marmaros» cz. művében, München és Lipcse, 1885. 109. l.

zéssel élve, a rutén kérdés. A királyi előterjesztések közt t. i. hosszú időn át ott van a Bécsből jött kívánság, hogy a ruténeknek, a kiket az 1481 : 3 tcz. és az 1495 : 45. tcz. felmentettek a tizedfizetés alól, szintén fizessenek tizedet, a mit azonban a rendek a törvényre hivatkozva mindannyiszor megtagadtak. Az akkori tárgyalásokból kitetszik, hogy a bécsi kamara részéről különösen Geizkofler[1] birod. fillérmester ismerte ruténeinket. De ismerték őket a pozsonyi és a szepesi kamarán is. Nevezetesen tudták, hogy a magyaroknál későbbi jövevények, a kik akkor még egyre szállingóztak az országba, a mit az akkori kenézlevelek, melyek közül Lehoczky csak Beregmegyéből mintegy 50-et mutatott be a Tört Tár 1895. évfolyamában,[2] tényleg megerősítenek. Tudták azt is, hogy a már beszállított rutének közt vannak telkekre szállott, azokat mívelő, házakban lakó, adót fizető, — s vannak a hegyeken kalibák alatt tanyázó, nyájaikat legeltető s azokkal ide s tova vándorló ruténeknek, a kik semmit sem fizetnek s éppen ezért akarták ezeket is adófizetésre szorítani. Sajnos, az akkori közegek e hivatalos, száraz, szűkszavú, de így is roppant érdekes jelentéseken túl nem mentek. Noha e népség későbbi bevándorlásával érveltek, arra hivatkoztak, bővebben nem érdeklődtek iránta. Vallási állapotával, egyházi viszonyaival meg éppenséggel nem törődtek. Az akkori hivatalos német és magyar körökön kívül az illető földesurak s azok közegei bizonyára még jobban ismerték, a mint az északkeleti felvidék nagy uradalmainak tisztjeikhez adott utasításai kétségkívül igazolják, de ezeknek az akkori társadalmunkat alkotó köröknek számtalan más életbevágóbb feladatuk volt, semhogy a ruténeknek s multjuk iránt különösebben érdeklődhettek volna. Innét van, hogy bővebb adalékokat e század nem hagyott reánk.

[1] V. ö. alább «A papság anyagi helyz.» cz. fej.

[2] Tört. Tár, 1893—4. évf. «Adalékok az oláh vajdák és orosz kenézek vagy soltészok és szabadosok intézményéhez hazánkban.» — Sárosból is van vagy 15 drb az O. L., Urb. fasc. 22 no 2. a. — Ungból az Ungvári püsp. levtárban vagy 12 drb (jur. 9. 13. és polit.).

Jóval nagyobb eredményt hozott a következő. A század derekán ruténeink papsága elfogadván az uniót, természetes és várható volt, hogy Róma nem fogja egyszerűen elfogadni a püspökségöket, hanem szükségszerűleg iparkodni fog tájékozódást szerezni annak alapításáról, multjáról stb., mint a hogy csakugyan meg is tette. Ennek következményeként a XVII. századból több informatiónk is van a munkácsi püspökségről, ú. m.:

1. 1654-ből «Az esztergomi érseknek a congreg. prop. által tett kérdőpontokra adott felvilágosítása» (Informatio archieppi Strigoniensis circa puncta a s. congregatione proposita).[1] Ennek Rómába való felterjesztésére a következő ok adta az alkalmat. Lippay primás huzamosabb idő óta sürgette Rómában a püspökké választott és felszentelt Partén Péter bazilita szerzetes megerősítését. A congregatio azonban előbb bizonyos kérdésekre felvilágosítást kért. Lippay megadta, de mielőtt az illető kérdésekre egyenként válaszolt volna, elég terjedelmes általános ismertetést adott. Ehhez, mint a szövegből kivehető, magától Parténtól kapta az adatokat. Partén azonban maga is csak emlékezetből referált. Látott, úgymond, királyi alapító okleveleket, de azok nem voltak kezénél, bár szorgos utánjárással meg lehetett volna őket szerezni. Lippay mindamellett egészen szabatosan, sőt sokkal szabatosabban, mint bárki utána, ítélte meg a kolostor és a püspökség alapítását, a mi annál feltünőbb, mert pusztán ezen szóbeli közlés után kellett véleményt alkotnia. Mintha érezte vagy tudta volna, hogy addig soha semmiféle általános informatio sem készült s nem is létezett, maga mondja szükségesnek a megszerkesztését. Így keletkezett ez a ruténeink akkori egyházi állapotának az általános bár, de első részletesebb képét nyujtó hivatalos irat, a melynek ezen első részét kissé terjedelmesebben adni éppen ezen fontosságánál fogva nem tartjuk érdektelennek. «Tudni való» írja Lippay, «hogy Magyarországot a Szepességtől Máramarosig mintegy 70 mértföldnyi vonalban a Kárpát

[1] 1—3 íves más. Bpest. Egyet. Könyvt. Hevenesy-féle kézir. XXIV. köt. 9—19. ll. — Kiadta Nilles, i. m. 829—838. ll.

hegyláncz zárja körül, a melynek innenső oldalán, Magyarországon mintegy 300 ezer gör. szertartású rutén lakik. E hívőknek mintegy 600 latinul nem tudó, a szertartásokat saját rutén nyelvükön végző papjuk van, kik az ottani földesurak birtokain akként oszlanak meg, hogy az özvegy Rákócziné fejedelemasszony munkácsi jószágán vannak 150-en, Homonnay birtokán 170-en, a Barkóczién 30-an, Rákóczi Lászlóén 77-en, a szerednyei uradalomban 37-en, a varannaiban 35-en, a Pethő jószágán 30-an. Azonkívül a Tiszántúl részben az egri, részben a nagyváradi püspökség területén vannak 24-en, az esztergomi érsekséghez tartozó Szepességen pedig 45-en. Mindezeknek a kivétel nélkül szakadár papoknak emberemlékezet óta saját püspökük volt Munkácson.» Erre pár szóval leírja Munkácsot, mely az özvegy fejedelemasszony magánbirtoka. «A város közelében fekvő hegyen van a baziliták kolostora, melyet a magyar királyok alapítottak s nyolcz faluval megadományoztak. Partén beszélte, hogy látott királyi okleveleket, melyek a kolostor és a püspökség 150 év előtt történt alapításáról szólottak, s hogy azokat utánjárással meg lehetne keríteni. Az eretnek fejedelemnő és elhunyt férje azonban megfosztották a kolostort javaitól s minden faluját lefoglalták magoknak. Csak a kolostort hagyták meg a szerzetesek lakásául. Mindez pedig azért történhetett, mert a szakadár ruténekkel senki sem törődött.[1] Sőt a fejedelemasszony tovább ment s mindent elkövetett, hogy a rutén papokat kálvinistákká tegye. E czélból az utolsó szakadár püspök halála után összehivatott 12 prédikátort, a kik egy szakadár rutén papot püspökké választottak. Ezt még a szakadároknál is szokásos felszentelés nélkül felavatták, csak megeskették, hogy velök érez s hű marad a fejedelemnőhöz. Az illető azóta tényleg papokat szentel s püspöki tényked ést végez. Ezek a papok a néppel egyetemben a görög szertartást tartották ugyan, de egyébként a legtudatlanabbak, műveletlenek és tanulatlanok, mindenek-

[1] «Et hoc factum est, quia nullus curavit, nullus patrocinatus est causae Ruthenorum, utpote schismaticorum . . .» Nilles, u. o. 831. l.

előtt maga a püspök, azután a papjai, a kik úgy, mint a hívek barmok módjára irtózatos bűnökbe és az isteni dolgokról való mérhetetlen tudatlanságba merültek. Nem is voltak rendesen parochiákba elosztva, hanem egyik faluban egy sem volt, másikban négy, öt, tíz pap is lakott feleségestől, gyermekestől paraszti módon, minden jobbágyi munkával és teherrel szolgálván, a melyek teljesítésére olykor az oltártól is elhurczolták őket. Ez állapotokat látva Lippay, még egri püspök korában neki fogott, hogy reávegye őket az unióra. Utóda az egri püspöki széken, Jakusics, folytatta a munkát, melyet halála után ismét Lippay, már mint esztergomi érsek, vett át. Erre a munkára megnyerte Partén Péter és Kossovics Gábor egyesült bazilita szerzeteseket, a kik közül az utóbbi a jezsuita atyák kolostorában tanult, míg az előbbit, bár alig járt iskolába és latinul is alig tud, az emberek jobban kedvelik. Ezek és a katólikus földesurak segélyével kivitte az érsek, hogy 400 pap ráállott az egyesülésre, a kik a munkácsi püspök halála után Partént püspökké választották s három szakadár püspökkel fel is szenteltették, hogy megelőzzék a fejedelemasszony és a szakadár papok által választandó szakadár püspököt. Partén bűnbánólag Lippayhoz jött s felmentést kért. Lippay írt is Rómába, de eredménytelenül.»

A püspökség akkori állapotának ezen általános vázolása után reátér a congregatio kérdéseire s egyenként részletesen s hosszasabban felel, közbeszőve saját véleményét.[1]

2. 1665-ben a szentszék több emlékiratot is kapott, a melyek közül ma csak kettőt ismerünk. Akkor t. i. Báthory Zsófia fejedelemasszony ismételten kérte a kievi görög szert. metropolitát, szenteljen fel valami alkalmas embert munkácsi püspökké, úgy azonban, hogy az illető annak daczára az esztergomi érsek alá tartozzék. A metropolita és suffraganeusai a chelmi püspököt Rómába küldötték, eszközölné ki, hogy a munkácsi püspökség hozzá, mint görög szertartású katólikus metropolitához csatoltassék. Ez ügyre vonatkozólag a chelmi püspök két kérelmet adott

[1] Az emlékirat másik részét l. alább. «A papság egyesülése» cz. fej.

be, egyet a pápának, egyet pedig a congregatiónak E kettőben foglaltak megértésére s magyarázatára a congregatio titkárának egy rövidre fogott informatiót (Informatio de eppatu Munkacsoviensi) nyujtott át, a melynek első felében néhány rövid, de igen fontos adatot említ a püspökség multjából. Tudósításának lényegét felemlíti ugyan a congregatióhoz beadott kérvényében is, de itt bővebben ismétli.[1]

A kérelemre Szelepcsényi primás hosszabb irattal felelt, melynek címe: «rövid jelentés a munkácsi kolostorról és annak állítólagos püspökéről és megyéjéről»[2] (Brevis informatio de monasterio Munkacsiensi ejusque eppo et dioecesi praetenso). Irója teljesen ellentétes álláspontot foglalt el a munkácsi püspökséggel szemben, mint Lippay, azért hogy ezt is lássuk, kissé részletesebben foglalkozunk a tartalmával. A munkácsi vár fekvésének és fontosságának a kiemelése után elmondja, hogy az erdélyi fejedelmek Bethlen óta mindent elkövettek, hogy azt magánbirtokuk gyanánt megszerezhessék, a mi végre sikerült is. Ezzel egyúttal a vártól nem messze lévő bazilita kolostor is a tulajdonukba jutott, melyet Koriatovics épített. Ezután röviden adja Mátyás 1458-i, Ferdinánd 1552-i, Izabella 1558-i, II. János (János Zsigmond) 1561-i, Miksa 1569-i, Bethlen 1622 i és I. Rákóczi György 1634 i okleveleinek a kivonatát, olyképen, hogy szerinte 1458-ban a szerzetesek kérésére Mátyás megerősíti addig bírt plébániájokat, Izabella 1558-ban említ először munkácsi püspököt, János Zsigmond pedig 1561-ben nem a munkácsi egyházmegyéhez, hanem az említett kolostor megyéjéhez, azaz a sz. Miklós plébániához tartozó papoknak ad rendeletet. E történeti adatok után a korabeli állapotok leírására tér át «A felhozott példákból látható, úgymond, micsoda jellegű ez az egri egyházmegyében fekvő

[1] A chelmi püspök római küldetéséről l. alább ue. cz. a.

[2] L u. o. — Hogy az irat az esztergomi érsektől való, a congregatiónak tett egyik előterjesztés mondja: «sopra si che potendo degnarsi l'EE. VV. di vedere una scrittura . . . gia mandata da mr. nuntio di Germ., che si presuponi fatta dal arcivescovo si Strigonia . . .»

kolostor. Egyúttal azonban az is kivehető, hogy munkácsi egyházmegye voltaképen soha sem is volt. Oda Oroszországból küldtek mindig püspököt, a ki egyúttal a kolostor főnöke is volt.[1] Magyarországon t. i. van több kerület, vagy a mint a rutének nevezik, uradalmi krajnák, ú. m. makoviczai, sztropkói, homonnai, vinnai, ungvári, szerednyei és munkácsi, a melyek lakossága kizárólag görög szertartású rutén. Még élt Rákóczi, a mikor Jakusics Anna, Drugeth János országbiró özvegye, Partén püspöknek, aki akkor még maga is szakadár volt, Ungváron házat adott lakásul, hogy lassacskán előkészülhessen az egyesülésre, a ki aztán ez úrnő, továbbá különösen Kisdy Benedek egri püspök és utóda Pálfy Tamás s végül néhai Lippay esztergomi érsek támogatása mellett mintegy 300 pappal csakugyan egyesült is a római egyházzal. Erre Jakusicsné és fia, Homonnay György, a császár közbenjárására felmentették a rutén papokat a jobbágyi munka alól, a melynek teljesítésére fogsággal és büntetéssel is szorították őket. És bár a homonnai és az ungvári krajna összevéve jóval nagyobb a munkácsinál, mindamellett sem Jakusicsné, sem Homonnay György özvegye nem igényelik a rutén püspök kinevezési jogát, hanem haláláig megtűrték Ungváron azt, a kit az egri püspök, mint a maga megyéjében levőt ajánlott. Egyben állításainak bővebb igazolására ajánlja, hogy Pálfy Tamás akkori egri püspöktől is kérendő volna hasonló informatio.» Megfogadták-e a tanácsát, s adott-e Pálfy ilyen emlékiratot, nem sikerült eldöntenünk. A congregatio nagyon hézagosan és csonkán fenmaradt irataiból annyi deríthető ki, hogy 1665 máj. 30-i átiratában[2] utasította a lengyelországi nuntiust, adjon informatiót a munkácsi püspökségről. A nuntius

[1] «Ex his constat, quale et cujus conditionis fuit et sit monasterium St. Nicolai Ruthenorum gr. r. penes oppidum Munkács in cottu Bereg. dioec. Agriensis in Hung. situatum. Patet etiam non fuisse neque de facto esse dioecesim Munkacsiensem, sed semper retroactis saeculis et temporibus ex Russia mittebantur illuc episcopi schismatici, qui illam miseram et rudem plebem veneno suo inficiebant manebantque superiores illius monasterii Munkacsiensis. . .»

[2] Róma, Prop. levtára, Lettere di settentrione . . . dal a. 1665 sino 1666 incl., vol. 50. fol. 114—115. ll. V. ö. alább. «A chelmi püsp. stb». cz. fej.

meg is felelt a felhívásnak, de informatióját, sajnos, nem ismerjük.

E század közepe táján, azaz körülbelül akkor, a mikor ez a három informatio iratott, bizonyos Andrella Mihály nevű megyebeli pap feljegyzéseket csinált a püspökség akkori vallási állapotáról. Ez az első e nemű kisérlet. Andrella nyitja meg a felekezeti írók sorát. Sajnos, hogy kéziratban maradt műve elkallódott.[1]

A XVIII. századból már nemcsak több ilyen, a püspökség multjára is kiterjeszkedő s azt több-kevesebb részletességgel tárgyaló hivatalos információt s emlékiratot (memoriale) ismerünk, hanem e század második felében már találkoznak, a kik megkisértik a püspökség történetének a megírását is.

3. Az informatiók sorát József királynak 1711 jan. 5-én a magyar kanczellária útján de Prie márki római ügyvivőhöz intézett utasításához mellékelt darab nyitja meg. Címe: A görög szertartású oláhok és rutének vagy a régóta Magyarországon, az egri és a váradi püspökök megyéjében lakó s a római katólikus egyházzal már egyesült nép munkácsinak nevezett püspökségéről való tájékoztató.[2] Az udvari magyar kanczelláriában szerkesztett ügyirat 13 pontban a király kinevezési jogának a beigazolására készült s ezt a czélt tartva szem előtt, noha fogalmazójának bizonyára rendelkezésére állott, a kanczellária akkori irattára, a multra, sajnos, alig terjeszkedik ki s csak nagy vonásokban vázolva említi.[3]

Ezt a királyi kinevezés jogáért iratott informatiót meg-

[1] Andrelláról V. ö. Zsatkovics K. «A mai oroszok történetírásának tört» cz. tanulmányát, Századok, 1890. évf. 569—70. ll.

[2] «Informatio de episcopatu Munkacsiensi sic denominato alias gr. r. Volachorum et Ruthenorum seu populi ab antiquo in regno Hungariae in dioecesibus Agriensis et Varadiensis episcoporum degentis cum S. R. E. uniti». — Egykorú erősen javított tisztázata Bpest, OL., Kancz. O. Conc. exped. nro 7 ex 1711. Jan. — Coll. más. Bécs, K. ÁL. Hung. fasc. 75 a. A munkácsi püsp. levéltárban levő másolatról kiadta Duliskovics: «Istor. čerti Ugrorusskih» cz. művének III. füz. 37—41. ll.

[3] L. alább «A püsp. betölt. kör. bony.» cz. fej.

előzőleg a munkácsi püspökség betöltése körül 1706-ban kitört viszály folyamán Rákóczi fejedelem már előbb tájékoztatta magát. Legalább a fejedelemnek iratai között egy eredeti jelentés volt a püspökségről, mint a munkácsi várban őrzött titkos levéltárról 1710 júl. 2. felvett iratjegyzék a felsorolt 18. sz. csomagról mondja.[1] Azt pedig tudjuk, hogy ő Rómában írásbelileg is kifejtette a püspöki kinevezésre vonatkozó jogát. Sajnos, ezt az iratot sem ismerjük s így a püspökség betöltésének a jogát magának vindikáló három fél, a szentszék, a király s a fejedelem közül épp az utóbbiét ismerjük a legkevésbbé. E hézagot, melyet a fejedelem saját emlékiratából, a legilletékesebb forrásból merítve tölthettünk volna ki, alig is sikerült pótolni munkánkban, a mi bizonyára annál feltünőbb, mert a szentszék és a király jogát a fenti emlékiratok alapján fejthettük ki.

Figyelemreméltó a Lippay és Szelepcsényi emlékirataiban letéteményezett elvi eltérés, azon fölül, hogy a részletekben tisztán történeti eseményekre nézve is ellentmondó adatokkal szolgálnak. Lippay azon az álláspónton van, hogy a munkácsi előbb szakadár püspökséget szakadár püspökök hozták létre s mivel megvan, az csak a konstantinápolyi patriarcha tudtával történhetett. Már pedig a szentszék az ilyen püspökségeket, ha unióra léptek, elismerte. Ha valami mulasztás történt, a pápa apostoli tekintélyével pótolhatja. Szelepcsényi már azt a nézetet vallja, hogy ez a püspökség soha sem létezett, nem létezhetett, mert az egri püspök megyéjében fekszik, noha elismeri, hogy 1568 óta okleveleinkben előfordulnak munkácsi püspökök.

4. A mint a betöltés körül támadt ezen vita során ennyi nagyobb iratszámba vehető informatio támadt, úgy a vita további, más térre terelt folytatása is meghozta a maga emlékiratát. A munkácsi egyházmegye papsága 1749-ben egy, «a rutén nép származásáról, megnövekedéséről és Magyarországon való letelepedéséről» című emlékira-

[1] Archiv. Rák. I. 39. I. fasc. 18. cont. rel. orig. epp. Munkács.

tot[1] adott át Rómában, a melyben annak a feltüntetésére, hogy a püspökség századok óta meg volt és működött, 19 pontba foglalva, egész kis dióhéjba szorított történetét adják a rutén népnek és a püspökségnek. Nem sikerült rájönnöm a készítőjére, pedig érdekelt volna megtudnom az összeállítót, mert kétségtelen, hogy ez az első kisérlet a püspökség történetének az összeállítására. Nemcsak oklevelekre hivatkozik, hanem jogi és történeti műveket is idéz. Ez utóbbiakat bizonyosan Olsavszki Manó akkori püspök könyvtárából vette, a ki szenvedélyes könyvgyűjtő volt, éppúgy, mint utóda, Bacsinszky püspök. Sajnos, nyomtatott könyvekből akkor még alig lehetett valami érdemleges dolgot meríteni, mert azokban egyáltalán alig jelent, alig is jelenhetett meg a rutének egyháztörténetébe vágó valami. Akkor még csak egyenesen az iratokból kellett s lehetett adatokhoz jutni, már a mennyiben hozzájok lehetett férni. Mert a levéltárak még féltékenyen őrzött helyiségek voltak, a melyekben ha voltak is informatiók és emlékiratok, mint hivatalos ügyiratokat az ügyvédeken kívül alig közelíthetett meg valaki. Különben is a történetírást meg kell előznie az adatgyűjtésnek. Erre nézve mindenekelőtt a püspöki levéltár anyagának kellett tekintetbe jönnie s szinte biztosra vehető, hogy az 1749-i pro memoria írója is innét használta az idézett okleveleket, melyek ott részint hiteles másolatban, részint eredetiben megvoltak. Hogyan s miként állította össze ezek alapján a püspökség történetét, felhasznált-e mindent, a mit felhasználtatott s a mi rendelkezésére

[1] «De ortu, progressu et in Hungaria incolatu gentis Ruthenicae». Más. Bécs, K. ÁL. Kollár-féle kéziratok között. — 19 pontban kifejtvén az addigi gyakorlatot, ekként összegezik az előzményeket: «Atque haec sunt, quae ortum in Hungaria et progressum gentis Ruthenicae cum suis episcopis summatim attingunt. Ex quibus liquet, gentem hanc ab antiquo christianam semper secutam fuisse ritum et disciplinam orientalem, juxta quam episcopos per reges et principes denominatos et penes solas eorundem commendationes ordinatos habuit . . . A. vero 1689 adductus Roma Jos. de Camillis per card. Kollonics. Ex quo incidenti factum est, quod non episcopi, sed vicarii aptolici jurisdictionem a pontifice acceperit, non scitur . . .»

állott, arról nem nyilatkozhatunk, mert nem ismerjük eléggé a levéltár akkori anyagát és állapotát. Első tekintetre észrevehető, hogy több hiba van benne, de mint első kisérlet, figyelemreméltó.

Mint más alkalommal tüzetesebben ki fogjuk mutatni, a munkácsi püspököknek már a XVI. században kellett lenniök legalább is leveles ládájoknak, melyben czirillbetűs jelzéssel ellátott okleveleiket őrizték. A püspökségnek ezen legrégibb oklevelei 1635 után lappangtak valahol s mint Partén püspök 1654-ben jelentette Lippay primásnak, csak szorgos utánjárással voltak megkeríthetők.[1] 1659-ben Lippay felmutatta Lipót előtt,[2] az után pedig a pozsonyi káptalanhoz kerültek s ma is ott őrzik őket.[3] E régi okiratokról De Camillis, Bizanczi és Olsavszki püspökök hiteles átiratokat vettek úgy, hogy legnagyobb részük meg volt a püspöki levéltárban is.[4] Így jutott hozzájuk az 1749-i emlékirat szerzője is. Olsavszki 1751-ben a kolostort otthagyni kényteleníttetvén, természetesen magával vitte az okleveles ládát is. A püspök kolostori lakása ugyan mindössze két szobás volt s a levelek bizonyára csakis ládába rakva lehettek, mégis használták őket. Hiszen talán soha sem volt reájuk nagyobb szükség, mint éppen akkor, a mikor a legerősebben folyt a küzdelem Olsavszki és Barkóczy püspökök között. Ez utóbbi 1766-ban hosszú emlékiratot adván be a királynőhöz, 1767-ben meg Rómába, igazának a bizonyítására egész sereg oklevelet mellékelt s e czélból szorgalmas kutatást végeztetett egri levéltárában. Viszont a

[1] «Refert Parthenius se vidisse privilegia seu diplomata regum fundationis hujus monasterii et episcopatus ante a 150 posseque adhibita diligentia ista diplomata haberi.» Lippay id. 1654-i inform.

[2] Lipót ugyanis Partén kinevező oklevelében azt írja, hogy «ex relatione fid. n. archieppi Strig. intelligimus in cottu de Bereg . . . exstare monasterium . . . a piis principibus et regibus Hung. ante aliquot centenos annos fundatum . . . de quibus omnibus literae fundationales et originales ac donationales prae manibus dicti archieppi haberentur de facto.» — Bpest, OL. Kancz. O. Conc. exped. ad 1659.

[3] Capsa 11. fasc. I. és II.

[4] De Camillis 1690. a pozs. kápt., Olsavszki 1750-ben szintén.

Barkóczy emlékiratára válaszoló római ügyvédek is mellékeltek egy csomó okiratot. Honnét jutottak hozzájok? Az utat és módot nem tudjuk, de bizonyosan a püspöki levéltárból Bradács püspök útján. Mert hogy ez utóbbi az oklevelek fontosabbját magával vitte Bécsbe, világos Kollárnak a bécsi állami levéltárba került másolatain olvasható ama feljegyzéseiből, hogy a Bradácstól közölt eredetiekről vette.[1] De használta őket Olsavszki püspök Babila nevű titkára is, körülbelül az idő tájban írt «Egyházmegyei történet» című művéhez.

A püspökség legrégibb okleveleiről Kollár másolatain kívül még más kettőről van tudomásunk, a mennyiben, hogy hogy nem, a XVIII. század elején Hevenesy atya is lemásolta őket s az ő másolatai irataival együtt a budapesti egyetemi könyvtárba jutottak, a honnét Duliskovics és Nilles adták ki.[2] A második másolat a Wagneré, a kinek az irataiból Pray adott ki belőlük néhányat «Specimina . . .» cz. művében. Ezekkel a másolatokkal kezdődött a magyarországi oroszok történetírása, a melyről 1890-ben Zsatkovics Kálmán számolt be «A magyarországi oroszok történetírásának történelme» című tanulmányában.[3]

Zsatkovics abból a tételből indulva ki, hogy a hazánk egyetemes történelmének a kor igényeihez mért megírása czéljából összehordandó anyagok közt a legelső helyek egyikét a hazai népfajok pragmatikus története foglalja el, feladatául tűzte ki a lehető legtárgyilagosabban megismertetni mindazon műveket, melyek 1890-ig a hazai oroszok

[1] «Ex orig. a rev. Bradács mecum communicato», pl. a 269. sz. codexben levő munkácsi iratokon.

[2] Hevenesy-féle kézir. XXIV. köt. — V. ö. az OL.-ban, Acta coll. Tyrn. irreg. fasc. 6. lévő két jegyzéket, melyek egyike két egész ív, czíme: «Fundatio monasterii Munkachiensis», másika egy íves, czíme: «Inform. circa monasterium et eppatum Munkachiensem». Mindkettő egy kéz írása. Korára nézve l. a. félív hátl.: «eppi Valach. Athanasii in Transsilv. assecurationis par datae rp. Hevenesi Albae Juliae 10. Nov. 1711.». Valószínű, hogy e két jegyzék az 1711-ben De Prie márkinak küldött emlékirathoz készült.

[3] Századok, 1890. 568—573. és 644—660. ll.

történelmére vonatkozólag megírattak. Nyolcz ilyen művet sorol fel s mutat be részletesen, melyek közül három kéziratban maradt, öt pedig nyomtatásban is megjelent. A három kézirat a következő: Andrella Mihálynak a XVII. század közepén tett följegyzései, Babilovics vagy Babila Dániel «Historia dioecesana», és Lucskai Mihály «Historia Carpathico Ruthenorum» című kéziratai. Mind a három szerző munkácsi egyházmegyei pap volt. Andrella műve azonban eltűnt s csak annyi ismeretes belőle, a mennyit Lucskai a saját munkájába felvett. A nyomtatott munkák ezek, ú. m. Decsy S. magyarul,[1] Bazilovics Joannicius latinul, Mészáros Károly magyarul[2] és Bidermann J. németül[3] írt ismeretes művei, valamint Duliskovics Mihály munkácsi egyházmegyei papnak oroszn yelvű[4] s ezért kevésbbé ismert munkája.

Nem ereszkedhetem Zsatkovics tanulmányának a birálatába. Nem czélom apránként taglalgatni hogy kimutassam, mi fogadható el belőle, mi nem, hanem áttérek a felsorolt munkákra, melyeket ő időrendben tárgyal, még pedig olyképen, hogy öt kérdést téve, csak ezekre nézve ismerteti őket. Mi csakis a rutének egyháztörténetét tanulmányozván, egyedül azt vehetjük át, a mit e szempontból ismertet meg belőlük Így a nyolcz mű közül Bidermann nem írván meg a magyarországi rutének történetének harmadik füzeteként kiadni tervezett egyháztörténelmét,[5] reánk nézve, kik éppen csak azt tartjuk szem előtt, nem jöhet számba s így mindjárt mellőzhetjük.

A fenmaradó hét munka közül Decsy külön foglalkozik ugyan műve utolsó fejezetében a magyarországi oroszok

[1] Az magyar oroszokrúl való igen rövid elmélkedés. Kassa, é. n. 8 számtl. + X + 3 számtl. + 1—65 l.

[2] A magyarországi oroszok. Pest, 1850.

[3] Die ung. Ruthenen stb. 1—2. rész. A 2-ik rész 2. füzete nem jelent meg, pedig ebben egyháztörténetöket igérte.

[4] Istoričeskija čerti Ugrorusskih. Ungvár, 1874. I—III. kül. szám. füz.

[5] «Das zu baldigem erscheinen vorbereitete schlussheft . . . enthält ausserdem die Kirchen und Kulturgeschichte der ung. Ruthenen». Im. II. rész. I. füz. III. l. — Az orosz Petroff kereste e füzetet Bidermann hagyatékában, de abban nem volt.

egyháztörténelmével, de akkor, 1797-ben még alig lévén lehetséges valamelyes anyaghoz hozzájutnia, eredeti anyag hiányában mindössze arra a kérdésre szorítkozik, ki alapította a munkácsi püspökséget, a nélkül, hogy annak történetét, ha mindjárt csak nagy vonásokban is, megrajzolná.[1] Mészáros — Zsatkovics szerint — eltérőleg előzőitől, kik a magyarországi oroszok történelméből a javarészt az egyházi viszonyok ismertetésének szentelték, a fősúlyt a rutének politikai történelmére látszik fektetni, vagy mint a függelék mutatja, melyben több beregmegyei kenézlevelet közöl, fekteti is, bárha az erre vonatkozó adatokat is Bazilovicsból és Lucskaiból veszi, következőleg reánk nézve szintén alig vehető számba.[2] Ezek szerint marad még öt munka: a három kézirat és Bazilovics meg Duliskovics művei. Ezek is tárgyalják a rutének eredetét s érintik társadalmi helyzetöket is, de jobb lett volna erről nem nyilatkozniok. Azt, a mit a nyelvben, noha éppen nem a népnyelvet vették alapul, és a szerzőknél találtak, összehordták, de a levéltárakat, levelesládákat nem is érintették. Elfeledkeztek, hogy a rutének mindenha jobbágyok voltak, a kikről legfellebb a földesurak levelesládáiban őrzött úrbéri jegyzékek szólanak. Ezen a két forráson kívül egyéb adatot nem találva s nem is tudva, hol keressék, akaratlanul is az egyházi állapotokra kellett fektetniök a fősulyt, mint Zsatkovics fentebbi szavaiban kívánta is, — és pedig annál inkább, mert erre vonatkozólag a püspöki levéltárból meríthettek..

Andrella — mint Zsatkovics írja — még nem is írt rendszeres történetet, hanem csak egyes adatokat jegyzett fel a magyarországi oroszoknak különösen egyházi történelmére vonatkozólag, s részletesen leírta a munkácsi püspökségnek az ő korában, a XVII. század közepén való állapotát.

Babilovics egy századdal később írt s bár a püspöki levéltár rendelkezésére állott, Zsatkovics szerint mégis csak

[1] A 9-ik szakaszban.

[2] Mészáros közölte Erzsébet 1378, Szil. Erzsébet 1466, Korvin János 1493-i kenézleveleit s azok átiratait, a melyek ered. a leleszi konv. levtrban őriztetnek.

különösen a korabeli, a XVIII. század második felében történt eseményekre, az Olsavszki, Bradács és Barkóczy, Eszterházy püspökök között éppen akkor folytatott viszálykodásra nézve szolgál kútforrásúl. Úgy látszik tehát Zsatkovics ez ismertetéséből, hogy e két kéziratban maradt munka jóformán nem egyéb, mint rövid történeti bevezetéssel ellátott memoire.

Bazilovics Joanniciusnak nyomtatott munkájával munkánk más helyén foglalkozunk részletesebben. Ennek az ügyetlen beosztásánál és mind a hat részében külön kezdődő lapszámozásánál fogva nehezen kezelhető két kötetes könyvnek voltaképen az lett volna a czélja, hogy a Koriatovics-féle oklevél hitelességét bebizonyítsa, csakhogy ezt a feladatát szem elől tévesztve, inkább az alapítvány érvényességének a bizonyítására szorítkozott, közben kiterjeszkedve a rutének, nagyoroszok, litvánok politikai és egyházi történetére is össze-vissza. Ezért részünkről mindenképen elhibázott s ma már alig is számbavehető munkának tartjuk. Régebben is az volt az egyetlen érdeme, hogy részben a püspöki, részben a budai kamarai levéltárból a munkácsi püspökség történetére vonatkozó mintegy 45 oklevelet közölt. Azonban Petroff orosz író még csak nemrég, 1906-ban, ezekről is úgy nyilatkozott, hogy csak «a legnagyobb óvatossággal használandók és használhatók».[1] Nem fejté ugyan ki, miért, de nem nehéz kitalálni. Míg ugyanis a püspöki levéltárból való, újabb okleveleknél a Hodermarszki akkori sz. széki ügyvédtől, az újabb kamaraiakénál a Ribics registratortól származó hitelesítési záradékot is közli, a régiebbeknél nem teszi hozzá, honnét valók, talán hogy meg ne tudhassák, hogyan jutott hozzájok. Ezért éppen a régiekről nem tudhattuk, hol vannak az eredetijeik. Petroff figyelmeztetése és aggodalma azonban túlságos, mert ma már a

[1] «A Koriatovics-féle 1360-i hamis oklevélről» cz. munkája 6. l. 1. jegyz. — «Nem érintjük — úgymond — ezek eredetiségének a kérdését, csak azt jegyezzük meg, hogy a magyarorsz. oroszok története jövő írójának a legnagyobb óvatossággal kellesz azokat használnia.» — Az oklevelek eredetiei megvannak, Bazilovics tehát legfeljebb hibásan adta ki, de nem hamisította őket.

nagy fáradtsággal felkutatott eredetiek után megállapítható legnagyobb részüknek a hitelessége. Mindennek daczára azonban tagadhatatlan, hogy Bazilovics munkájában alig van valami használható.

A még hátralevő két szerző, Lucskai és Duliskovics, felhasználták ugyan a püspöki levéltár anyagát, sőt Duliskovics a budapesti levéltárakból is használt egyet-mást, de bármennyi részletet hoztak is össze, a püspökség történetét korántsem merítették ki. Duliskovics műve Zsatkovics szerint csaknem rövidített fordítása a Lucskai, Mészáros és Bidermann munkáinak. A két utóbbi, mint hallottuk, inkább a rutének politikai helyzetével, semmint egyházi történetével, sőt Bidermann csak is azzal foglalkozik. Ha tehát Duliskovics csaknem fordítva őket rövidíti, nehezen érthető, hogyan mondhatta Zsatkovics, hogy «jellemző sajátsága a Duliskovics munkájának az, hogy önálló (!) nézettel csakis a magyarországi oroszok politikai helyzetére nézve bir, míg a többi kérdésnél csak egyszerűen előadja az egyes szerzők nézeteit». Legderekabb, következőleg leghasználhatóbb részének Zsatkovics a III. s részben a II. kötetet tartja, melyekben a magyarországi oroszok egyháztörténelmét tárgyalja. Tartja pedig azon egyszerű okból, mert a szerző ezekben a Lucskainál talált okiratokat egész terjedelmökben közli. Talán helyesen értelmezem Zsatkovics szándékát, hogy t. i. azt akarta kifejezni, hogy Duliskovics az első részben, a rutének politikai helyzetéről szólva, eredetibb, mint az egyháztörténetöket tárgyaló második részben. Amott Mészárost és Bidermannt irja ki csaknem szószerint, de mégis nyilvánít némi önálló véleményt, míg emitt semmi eredetiséget sem mutat, bár e rész mindamellett becsesebb. Hozzáteszem ehhez amaz észrevételemet, hogy Duliskovics körülbelül úgy ír, mint a század elején Bazilovics, t. i. a jegyzetben szószerint közölt oklevelek tartalmát a szövegben pár mondattal egymáshoz fűzi.

Magáról Lucskairól, Duliskovics forrásáról, azt állítja Zsatkovics, hogy «sokszor ellentmond önmagának oly fontos kérdésekben, a hol az olvasó leginkább óhajt biztos ítéletet». Azt azonban elfeledte, hogy Lucskai, mint püspöki titkár, bejáratosabb lévén a püspöki levéltárba bárki másnál, job-

ban kihasználta, mint bárki eddigelé, úgy hogy valahányan írtak utána, magát Zsatkovicsot sem véve ki, az ő munkáját használták, nem pedig a levéltári iratokat.[1]

E nyolcz munkán kívül felemlíti még Zsatkovics, hogy ruténeink egyháztörténetéhez több-kevesebb adalékot szolgáltatnak s azért kisebb-nagyobb figyelmet érdemelnek az oroszoklakta megyék monographiái, továbbá a munkácsi és az eperjesi egyházmegyék azon névtárai, melyekben egyháztörténeti tanulmányok vannak, s végül az egyetemes és részleges egyháztörténelmi művek, melyek közül a magyar országi oroszok egyháztörténetérlő legbővebb ismertetést Balugyánszki A. «egyháztörténeti» tankönyve nyujtja, a mely önálló fejezetben foglalkozik azok egyházimultjával.

E felhozott, de bővebben nem ismertetett csoportok között az elsőnek, az oroszlakta megyék monographiáinak írói közül mindenekelőtt említést érdemel Lehoczky T., a ki már Beregmegye monographiájában részletesebben tárgyalta a megyében levő görög szertartású hívek s parochiáik történetét. Sőt a püspökség multjával is foglalkozott, mint a mely szintén Beregmegyében feküdt. Ezt a tanulmányát 1904-ben külön is kiadta, s ez a munka már csak azért is figyelemreméltó, mert elsőnek kisérti meg a lelkészkedő papság történetét, bár csak Beregmegyére szorítkozik. Az általa feldolgozott beregmegyei görög szertartású parochiákén kívül megvan egy-két, más megyebeli parochiának is az egyes története, pl. az ungmegyei Sztavna hitközségé Lengyel Endre munkácsi egyházmegyei lelkésztől, de ezekben semmiféle levéltári kutatásnak sem találjuk a nyomát.[2]

Az egyházmegyei névtárakban megjelent dolgozatok közül felemlítésre méltó a munkácsi egyházmegye részéről Mondok János kanonoknak 1878-ban a püspökség alapítása százéves évfordulója alkalmával az akkori névtárban

[1] Lucskairól l. Petroff «Starájá vêra i unija v XVII—XVIII. vv.» cz. m. 18—20. ll. — E szerint Lucskai 1817 márcz. 26-án lett püspöki könyv- és levéltáros. Munkája címe: «Historia Carpatho-Ruthenorum sacra et civilis ex . . . documentis archivi eppalis dioec. Munkács. elaborata». 1—4 fol. köt. 1—6. rész.

[2] Megjel. Ungváron, 1902-ben.

közzétett «A munkácsi egyházmegye püspökeinek a sorozata . . .» című[1] tanulmánya, az eperjesi részéről pedig Rubi Józsefnek az 1898-i és 1903-i névtárakban közölt, «Az eperjesi egyházmegye rövid története» című műve[2] Az előbbi munkácska kisebb igényű és terjedelmű ugyan, semhogy az előbb felsoroltakkal összemérhető vagy komolyan számbavehető volna s inkább csak a bibliographiai teljesség okáért említjük fel. Írója lelkesedni tudó, szorgalmas ember volt ugyan, a ki buzgón használta az addig írt munkákat, sőt a püspöki levéltárba is benézett, de ezekből még nem lehet alaposan megírni az egyházmegye, annál kevésbbé a rutének vallási viszonyainak a történetét. Jóval terjedelmesebb s hasonlíthatatlanul gondosabb munka a Rubi tanulmánya, de nem eredeti, hanem saját bevallása szerint Duchnovics Sándor eperjesi kanonok még 1846-ban írt kéziratának az átdolgozása lévén, már csak ezért sem szólhatunk róla bővebben, mert nincs módunkban a kettőt összehasonlítani, hogy megállapíthatnók, mi az egyiké s mi a másiké?

Az általános és részleges egyháztörténeti és történeti munkák csoportjából maga Zsatkovics említi fel Balugyánszkinak, az ungvári papnevelőház egykori egyháztörténeti tanárának három nyelven, magyarul, latinul és oroszul, megjelent egyetemes egyháztörténetét. Balugyánszki e különben is csak tankönyvnek szánt s szükre szabott művében tanítási szempontból helyesen, irodalmiból nem éppen kifogástalanul külön fejezetet szentelt a magyarországi rutének egyháztörténetének, a melyről azonban Zsatkovics egy szóval sem emlékezik meg bővebben. Mi sem tartjuk olyan fontosnak, hogy érdemes volna vele részletesebben foglal-

[1] «Series epporum dioec. Munkács. cum insertis quibusdam historicis, quantum ea ex authenticis iisque privatis et publicis documentis erui potuerunt.» 17—53. ll.

[2] «Brevis hist. dioecesis Eperj.» — «Hanc dioec. nostram proxime respicientem hist. deductionem «Chronol. Histor. a. dioec. Eperj. usque obitum 1. eppi Greg. Tarkovics» auctore condam Alex. Duchnovics confectae ejusque propria manu 1846 a. scriptae vestigiis insistens disposuit . . .» 1903. évi névt. 40. l.

kozni, de ha már Zsatkovics az egész csoportból csak ezt az egy művet említette meg, részünkről csak annyit jegyzünk meg felőle, hogy éppen ez a tankönyv az, a mely a névtárakkal karöltve a munkácsi püspökség ősi voltának a tudatát az eperjesi és a munkácsi papság körében elterjesztette.

Zsatkovics három csoportjához részünkről egy negyediket vélünk jogosan csatolhatni, úgymint a munkácsi püspökség történetének egyes kérdéseiről, részint az egyes nagyobb történeti munkákban, részint folyóiratokban megjelent tanulmányokat és ismertetéseket. Ide tartozik Praynak a munkácsi püspökségről szóló fejezete a «Specimina hierarchiae Hungaricae» című munkájában, a mely Wagner kéziratából első ízben közölt több oklevelet s a püspökök névsorát. Körülbelül ugyanabban a modorban van írva Nilles M. jézustárs. atyának az 1885-ben «Kalendarium . . .» című nagy munkája III. részeként megjelent «Symbolae . . .» vagyis történeti adalékjaiban a magyarországi oroszok egyházi történetéről szóló közleménye. Szándékosan nem nevezem tanulmánynak, mert a különben tudós szerző inkább okleveleket közöl a ruténok egyháztörténetéhez az uniótól kezdve a püspökség felállításáig, melyeket a budapesti egyetemi könyvtárban őrzött Hevenesy-féle kéziratokból és a primási levéltárból összeszedett. A közölt oklevelekkel igazán becses adalékokat szolgáltatott a magyarországi rutének egyházi történetéhez s a munkácsi püspökség multjához, de hibájául kell felrónunk, hogy az illető levéltárak e korból s e tárgyra vonatkozó anyagából, igazán szólva, csak szemelvényeket adott, a melyek megválasztásában mi szempont vezette, nem tudni, mert sehol sem nyilatkozik róla. Felemlítendő a Knauz N.-szerkesztette «Magyar Sion»-ban megjelent tanulmány azon perről, melyet a miskolczi róm. kat. plébános indított a munkácsi püspök, mint tapolczai apát ellen a czélból, hogy a püspök az apátsággal járó kegyúri terhek viselésére szoríttassék.[1]

Igen becses az osztrák Fiedler Józsefnek a bécsi tud.

[1] Magyar Sion, 1871. évf. «A miskolczi plébánia és a tapolczai apátság» cz. tanulmány.

akadémia tört. bölcs. osztályának üléseiről szóló jelentések sorozatában «Adalékok a rutének uniójának és papságuk immunitásának a történetéhez Felső-Magyarországon» czímen megjelent tanulmánya.[1] Itt említendő meg Arnethnek Mária Teréziáról írott nagy művében a munkácsi püspökség felállítására vonatkozó rész, melyben az udvar és a szentszék közt ez ügyben folyt tárgyalásokat ismerteti.[2]

Úgyszintén itt van helyén megemlítenünk Hunfalvy «Magyarország ethnographiája» czímű nagy művében a hazai rutének egyházi viszonyairól írt fejezetet,[3] a mely rövidebb, semhogy alapos lehetne, de már csak azért is megemlítendő, mert külön szól róluk, nem mint Pesty részletesebben ismertetett tanulmányában.

Ide sorolandó Fraknói V. püspöknek «a legfőbb kegyúri jog történetéről» írt nagybecsű munkája, melyben a nagynevű szerző a munkácsi püspökség betöltésének a történetét fejtette ki.

Zsatkovics maga 25 évre terjedő irodalmi működése alatt oly sokat írt ugyan, hogy valósággal alig van a püspökség történetének olyan kérdése, a melyet nem érintett volna, sőt 1886-ban «Harcz az egri befolyás ellen . . .» czímű tanulmányával a Tört. Társulat dicséretét is elnyerte, de sem ebben, sem egyéb dolgozataiban nem meríti ki a tárgyat, mert szintén csak a püspöki levéltár anyagára szorítkozik. Jóval gyarlóbb a korán elhunyt Vrábely A. «A mai rutének és az unio a legrégibb időktől 1706-ig» czímen közölt, szintén jutalmazott tanulmánya, a melyet szerző egyáltalán levéltári kutatás nélkül írt össze. Rövidebb bár, de levéltári adatokból merítő alapos kis dolgozat a Fraknói V. püspök 1906-ban «A Rákócziak és a munkácsi püspökség» czímű tanulmánya, melyben a Rákóczi-háznak és a munkácsi püspökségnek a viszonyát tisztázta.

[1] Beiträge zur Geschichte d. Union d. Ruthenen in Nordungern u. d. Immunität des Clerus derselben. A bécsi tud. akad. nyelvtörttud. oszt. «Sitzungsberichte»-i 1862. évf. (XXXIX. köt. 481—524. ll.) ápr. havi füz. és kül. leny.

[2] Gesch. M. Ts. 9-ik köt. Mar. Thers. letzte Regierungszeit 3. köt. 82—84 ll. és az 563—64. ll. levő jegyz.

[3] 460—464. ll. — Hunfalvy e pár oldalnyi mondanivalójában Szvorényi M. «Hist. rel. et eccl. christ.» cz. folyóir. II. 184. l. hivatkozik.

II.

Ruténeink mai lakóhelyének a megszállása és a megszállítottak egyházi viszonyainak a története 1458-ig.

Az eddig mondottakban igyekeztünk lehetőleg világosan kifejteni s szabatosan megjelölni azt, mi nem s miért nem lehet munkánk feladata és czélja. Ezek után most már összefoglalhatjuk s meghatározhatjuk ezt is, és pedig akként és abban, hogy az semmi egyéb, mint hiteles adatok s a rendelkezésünkre álló okleveles anyag alapján feltüntetni s előadni a hazai rutének vallási ügyeinek a fejlődését, szerveződését, szóval egyházi állapotának a történetét a legrégibb időktől 1800-ig.

Mielőtt azonban e kérdés tárgyalásába ereszkednénk s tulajdonképeni feladatunkra reátérnénk, előbb természetesen tudnunk kell, hol kezdjük, vagyis előbb tisztában kell lennünk maguknak a ruténeknek a betelepedésével. Mindamellett megrovást érdemlő hiba volna, ha most e kérdést szakszerűen ki akarnók fejteni. Nem czélunk s nem is szándékunk annak teljes tisztába hozatala. Mi itten csak annyit veszünk át belőle, a mennyi eredeti feladatunk megértésére okvetlenül szükséges. Inkább csak megbolygatjuk s a mai kutatás eredményeit állítjuk össze, hogy annak alapján tiszta, világos képet adhassunk egyházi állapotukról. Erre t. i. annál nagyobb szükségünk van, mert az eperjesi és a munkácsi egyházmegyékben szinte közhiedelemmé vált a felekezeti írók amaz állítása, hogy a mun-

kácsi püspökség egyike a Metód szláv apostol alapította hét pannón püspökségnek, a mi természetesen csak akkor lehetséges, ha a rutének már őseink bejötte előtt itt laktak. Ezt egyébként nevesebb írók is állítják, pl. Lehoczky Tivadar még csak az imént 1904-ben megjelent művében[1] is a Beregmegyében található földvárak s egyéb régiségek alapján írja, hogy bizonyára a magyarok beköltözése idején is éltek a megye területén különféle nemzetiségű emberek: a Tisza körül bolgárok, Munkács, Beregszász és a Háthegy táján szlávok és oláhok, míg Munkácstól felfelé a Beszkid határhegységig elnyuló nagyterjedelmű rengetegekben pásztorkodó rutének tanyáztak, szóval, hogy e terület már a Kr. e. IV—II. századokban s így bizonyára a honfoglalás idején is lakott volt.[2]

Azt hiszszük, nem kell hosszasan magyaráznunk, hogy a püspökség ősi voltáról szóló hit s a ruténekhonfoglalás előtti telepedéséről szóló állítás azonnal megdől, ha sikerül kimutatnunk, hogy a ruténeklakta terület a honfoglaláskor sem volt, nem lehetett lakott. E czélból mindenekelőtt meg kell állapítanunk a ruténeklakta terület határait. E néprajzi vagy a rutén nyelvhatár megállapítását, bár az inkább a hazai néprajz vagy akár a szláv nyelvészet körébe vág, a rutének és oláhok közt Máramarosban kezdjük, a hol az ország határától kezdve Husztig a Tisza folyását követjük. A balpart két falu kivételével oláh, a jobbpart rutén. Huszttól a zemplénmegyei Vajaskóczig a határ a rutének és oláhok, valamint odébb rutének és magyarok között csekély megszakítással összeesik a Beszkidtől hazánkba lenyuló dombok és a síkföld érintkezésének a határvonalával, más szóval a Huszttól Vajaskóczig terjedő vonalon a hegygerincztől lefelé csak addig laknak rutének, a meddig a hegyek lenyulnak. A hol s a mint a dombok kilépnek a síkra, ott már magyarlakta faluk kezdődnek. Vajaskóczig a külföldi ethnographusok, Schaffarik, Golovaczkij, Czoernig, Bidermann és az orosz Petroff is, ki legutóljára írt a kér-

[1] «A beregm. gör. szert. kat. lelkészségek tört. a XIX. sz. végéig.» Munkács, 1904. — 3. l.

désről,[1] körülbelül egyformán s így jelölik a határt, megjegyezvén, hogy e három népfaj egyike sem tud a másik hátrányára tért nyerni vagy veszíteni. Vajaskócztól odébb a rutének és a tótok között felettébb ingadozónak írják a a határt. Legtágabbra veszi Bidermann, legszűkebbre Czoernig. S mindkettőnek igaza van. A szláv írók, ethnographusok úgy, mint nyelvészek, e különbséget azzal magyarázzák, hogy ez a különbség alkotja a rutének és a tótok között az átmenetet, vagyis hogy a legtágabbra és a legszűkebbre vett határ között levő területen sem tótul, sem ruténül, hanem a kettőből alakult keverék nyelven beszélnek. Tetszetős magyarázat, ámde a kérdést, tót volt eredetileg vagy rutén e terület, nem fejti meg. A valóság az, hogy az egyik, a szűkebb a mai valóságos nyelvhatár, a tágabb pedig történeti, a mennyiben a tizedlajstromokból, különösen Sárosmegye tizedlajstromaiból megállapíthatjuk, hogy e faluk legnagyobb részét eredetileg rutének lakták, a kik azóta részben teljesen tótokká lettek, részben a tót nyelvvel keveredve eltótosodtak.

Megállapítván ekként a mai ruténeklakta területet, áttérhetünk annak a kérdésnek a kutatására, illetve vizsgálat alá vehetjük rövidesen, voltaképen mikor is kerültek oda rutének, a honfoglalás előtt vagy után, s ha megállapíthattuk, hogy nem előbb, akkor meg kell kisértenünk megállapítani az időt, mikor, s az utat, módot, hogyan származtak oda?

Azok, a kik azt állítják, hogy e terület már a honfoglalás előtt lakott volt, egyetlen egy számbavehető forrásra hivatkozhatnak s ez a szlávisták előtt jól ismert bajor földrajzíró.[2] Ez az egyébként névtelen és közelebbről alig ismert szerző állítólag a magyarok bejötte előtti korból egész sor szláv törzset sorol fel, mindegyiknél megjegyezve, hány városa van. A felsorolás olyként történik, hogy csak találomra mondhatjuk, hogy egy két törzs talán a mai rutén-

[1] Az orosz vallásügyi miniszt. «Jurnál»-jának 1892. évf., a hol az erre vonatkozó irodalom is idézve van.

[2] Schaffarik «Slav. Alterthümer», II. köt közli az illető törzsek neveit.

lakta területre is jut, de az is csak az esetben, ha a városaikat afféle földváraknak veszszük, minőket Lehoczky említ azon a vidéken. Igaz, hogy egy-két név hasonlít is a Nesztor-féle krónikából ismeretes törzs nevéhez, de ebből éppen az következik, hogy azokat s a velük említetteket ne ide helyezzük, hanem oda, a hol Nesztor említi őket. Az sem bizonyos, mennyivel a honfoglalás előtt lakhattak itt az illető törzsek, mert sem a szerző pontos korát nem tudjuk, sem az adataiét. S ha mindennek daczára mégis lakottnak fogadnók el e területet, éppenséggel nem következik, hogy azok a lakók rutének voltak. Mindössze is annyit fogadhatnánk el, hogy szlávok lehettek.

Határozottabb forrásra hivatkozhatnak azok, a kik azt a nézetet vallják, hogy a honfoglaló magyarokkal jöttek rutének, a mennyiben Béla király névtelen jegyzője félreérthetetlenül mondja, hogy a rutének közül sokan csatlakoztak Álmoshoz, a kiknek maradékai «mind e mai napig», úgymond, Magyarország különféle helyein laknak. Majd később Zsolt fejedelemről szólva, említi, hogy ő ezeknek az Álmossal jött ruténeknek megengedte, hogy a németek felé eső részeken várat építhessenek magoknak, a melyen némelyek Oroszvárt értik.[1] A névtelen jegyzőnek egyes igen apró részletekre kiterjedő s éppen azért a jólértesültség minden jelét magukon viselő kifejezései, minők pl. hogy az Álmossal bejött rutének maradékai «mind e mai napig» az ország különféle helyein laknak; hogy a rutén fejedelem ruténeket rendelt a magyarok mellé, hogy a «Hovos hegyén át utat csináljanak részükre egészen a magyarországi határig», még olyan kritikával dolgozó írókat is, mint Bidermann, megtévesztették s elfogadták a rutének egykorú bejöttét. Csakhogy mig pl. Bidermann egyik helyen[2] megengedi, hogy

[1] «Multi de Ruthenis Almo duci adherentes secum in Pannoniam venerunt, quorum posteritas usque in hodiernum diem per diversa loca in Hungaria habitat». — És «Dux Zalta fixit metas regni Hungarie . . . ex parte Theotonicorum usque ad pontem Guncil et in eisdem partibus dedit castrum construere Ruthenis, qui cum Almo duce avo suo in Pannoniam venerunt.»

[2] «Die ung. Ruthenen. stb.» II. 1. 41. 1.

fehér horvátok és szerbek ősidők óta felkerestek nyájaikkal felsőmagyarországi legelőket s ott ideiglenesen tartózkodtak, más helyen meg állítja,[1] hogy a rutének nem őslakók ugyan, mindamellett mindenesetre már a magyarok bejötte előtt, vagy mielőtt ezek északkeleti Magyarországot birtokukba vették, megkisérlették, hogy itt foglalásokat tegyenek, sőt hogy a magyarokkal tényleg nagyobb számmal jöttek rutének, hogy itt állandóan letelepedjenek, addig viszont azt is mondja, hogy a magyarok ezeket a velökjött ruténeket az egész országban szétszórták, s hogy a magyarországi ruténség bizonyos fokig hiteles első kezdete sporadikus szétterjedést mutat. Ezek a régi rutén telepesek idővel vár- és koronajobbágyokká lettek, kiknek a száma a XVI. századig emelkedik, azontúl fogy. De míg ezeknek a története alig állapítható meg, sokkal kevesebb nehézséggel jár felismerni a rutén para zttelepesek multját, a kik a magyarországi ruténeklakta területet lakják. Ezeknek a telepeit telepítették a soltészok, a miről a kenézlevelek és az úrbéri jegyzékek bőséges felvilágosítást adnak. Ő tehát kétféle ruténbetelepedést különböztet meg. Az egyik az országban szétszórt, sporadikusan jelentkező, melynek telepesei vár- és koronajobbágyokká lettek. Ennek a kezdete a honfoglalással esik össze. A másik a soltészek telepítette későbbi paraszttelepedés.

A mi a rutének honfoglaláskori betelepedését illeti, a névtelen jegyző tudósításait még olyan írók is, mint Bidermann, s még inkább a kevesebb vagy semmi kritikával sem dolgozó felekezeti írók azért is elfogadhatónak vélték, mert Ruténiáról, a rutének s a honfoglaló magyarok érintkezéséről, a rutének szétszórt letelepedéséről, a mit az oklevelek tényleg meg is erősítenek, csak is ő tudósít részletesen. Többi krónikáink Halicsnak, Volodimernek, Szuzdalnak csak a nevét tudják. Mivel ugyanis az egykorú, akkor még egyetlen orosz forrásban, a Nesztor-féle krónikában Halicsról 1098 ig, Volodimerről 1154-ig, Szuzdalról 1200-ig nincsen szó, mert bár a Rurikházbeli orosz fejedelmek

[1] «Die ung. Ruthenen. stb.» II. 1. 43. l.

1098-i gyűlésükön[1] szét is osztották maguk között az orosz területeket fejedelemségek gyanánt, mindamellett 1154-ig csak kievi nagyfejedelemség létezett, akkor vitte át, t. i. bogolyubszki András Volodimerbe, honnét utóbb Szuzdalba került, ennélfogva ezek a nevek régi királyi krónikánkban (gesta Hung. vetera) nem is lehettek benne, bár II. Géza alatt sűrű volt az érintkezés magyarok és oroszok között. S így az a tény, hogy többi krónikáink csak a neveket vették át, azt mutatja, hogy az átvétel a szuzdali fejedelemség megalakulása után történt, legvalószínűbben III. Béla alatt, a ki ismét felvette az összeköttetést Halicscsal, sőt, mint tudva van, az utolsó Volodimerkó-családbeli halicsi fejedelmet valamely magyar vártoronyban, talán Visegrádon fogva tartotta. Mivel pedig az orosz forrásban semmi sem volt a rutének csatlakozásáról, a minthogy sem a Nesztor-féle, sem a többi orosz krónikák egy szót sem tudnak felőle, az tisztán a Névtelen tulajdona, a melynek az eredete nézetünk szerint az, hogy látván az ő idejében az ország különböző helyein ruténeket, a kiket okleveleink is említenek, a miről ő még nem tudott, ellenben tudta, hogy őseink az akkori ruténlakta fejedelemségeken át jöttek, legelfogadhatóbbnak tetszett előtte a honfoglalással kötni össze s magyarázni meg az eredetöket. Arról persze fogalma sem lehetett, jöhettek-e akkor egyáltalán? A minthogy még az újabb írók, maga Bidermann sem gondolták meg erre adott feleletöket. Az orosz források ugyanis nemcsak arról nem tudnak, hogy rutének csatlakoztak volna az átvonuló magyarokhoz, a kiket pedig Nesztor felemlít, hogy Kievnél a hegyen végigmentek, hanem 1098-ig Halicsot sem ismerik. Csak jóval a honfoglalás után emlegetnek a későbbi Halics területén fekvő «vörös városokat».

[1] L. a Lavrentij-féle kézirat archeogr. biz. 1873-i kiad. 207. l. «Összejövén Szvjátopolk, Volodimer, Igorevics Dávid, Rosztiszlávics Vaszilykó, Szvjatoszlávics Dávid és fivére Oleg . . . és mondák . . . mától kezdve . . . kiki bírja atyja örökét . . . Vszevolod pedig Dávidnak adta Volodimert, a Rosztiszlávicsoknak: Volodárnak Premislt, Vaszilykónak Trembovlyt . . . V. ö. Karamzin «Az orosz birt. tört.» Szuvorin-féle olcsó kiad. 2-ik köt. 256. s köv. ll. (XV. fej.)

Mindezeket fontolóra véve Névtelenünk azon tudósítását, hogy honfoglaló őseinkkel rutének is jöttek, azaz hogy a honfoglalás óta találunk ruténeket hazánk területén, nem fogadjuk, nem fogadhatjuk el, mert ez állítást egyetlen adat sem támogatja, ellenben minden ellene szól. S ugyanezen az alapon nem lehet elfogadnunk a Zsolt fejedelem adta Oroszvárról szóló adományt sem. A későbbi adatok erről sem szólnak, a hogy pl. szólanak s megerősítik a Névtelen azon tudósítását, hogy Zsolt bessenyőket telepített ugyanoda. Tudva már most azt, hogy újabb íróink is Erdélyben bessenyőket (bisseni) olvastak okleveleinkben ruténeket (rutheni) helyett, mondhatnók, hogy talán ilyes hibás átírásból vagy olvasásból tehetett a Névtelen is ruténeket a bessenyők mellé a nyugati határszélre, úgy hogy Oroszvár helyesebben talán Bessenyővár lehetett. Ekként a Névtelen tudósításából mindössze annyit fogadhatunk el, hogy rutének igenis laktak az ország különféle helyein, a minthogy okleveleink említik is őket, pl. Krasznában,[1] Nógrádban,[2] Erdélyben, a Dráva mellett, említik 1262-ben Maladik rutént Nyitrában, 1218-ban László rutént Esztergomban, 1312-ben Tyza rutént Biharban, de ezek 1098 utáni időből való adatok, a mikor már a vörös városok Volodárnak és Volodimerkónak jutván, megalakult a halicsi fejedelemség. S tényleg Nagy- és Kisoroszi falvak ruténeiről mondják is forrásaink, hogy Kálmán király idejében jöttek. Ettől kezdődhetik tehát a rutének betelepedése hazánkba. Az első bevándorlók azonban, mint láttuk s mint a Névtelen mondja, nem a mai ruténlakta területre telepedtek. Ennyiben van igaza Bidermannak is az első telepesekről kifejtett nézetét illetőleg. Mai lakóhelyükön az első adat 1254-ben említi őket Csemernye és Leszna vidékén, a néprajzi határ alsó szélén. Ide még a Névtelen sem telepíti őket, sőt egyenesen mondja, hogy Keán Bulgáriából való szlávokat telepített a rutének határaira. Mi azonban ezt sem fogadjuk el, hanem okleveles adatokra támaszkodva azt állítjuk, hogy a honfoglaláskor az a terület nem volt lakott.

[1] A váradi reg. Endlicher: «Mon. Arp.» 715. l.

[2] A nagyoroszi-i ruténekről l. Bidermann i. m. I. 7. l. jegyz.

Mert az a körülmény, hogy a rutének éppen csak a fentebb ismertetett vonalig telepedtek le s nem hatoltak beljebb az országba, nem a véletlen műve, hanem történeti okra vezethető vissza. Ez a rutén nyelvhatár t. i. nagyjából összeesik az Árpádok korában fennállott országos gyepűvonallal, ennek a rendeltetése pedig megmondja nekünk, hogy azon innen nem jöhettek s azt is, miért nem? Ismeretes a Névtelen krónikájából, hogy őseink a honfoglalás és letelepedésük után a megszállott részeket az egész országban védőtorlaszszal vették körül. Ennek az országos gyepűnek a czélja és rendeltetése, az országnak éppen a megszállott részét védelmezni, már magában véve eldönti a kérdést, lakott volt-e már a honfoglaláskor a mai ruténeklakta terület vagy sem? Ha sikerül a gyepűvonalat hitelesen megállapítani, akkor tudjuk, hogy azon a vonalon innen megszállott volt a terület, hiszen éppen annak a védelmére emelték a torlaszokat, azon túl nem volt lakott, éppen mert nem kellett védeni. A Névtelennek ezt az értesítését a torlaszokról okleveleink nemcsak megerősítik, hanem éppen itt, hazánk északkeleti részén sikerült azt hitünk szerint elég pontosan meg is állapítanunk, noha az inkább a magyar hadi történelemnek volna a feladata.

Az első pont Huszt alatt van, hol V. István királyunk azon oklevele említi, melyben 1272-ben a felszászi vendégeknek megengedte, hogy a Tiszában halászhassanak.[1] Onnét a síkságra lenyuló hegyek alatt menve, a Latorcza völgyén, Szolyva és Szentmiklós között találjuk a második adatot 1263-ból, abban az oklevélben, melylyel V. István Aladár királynői tárnokmesternek adományozta e javakat.[2] Ungvárnál az Ung völgyét elzáró torlaszt nem találjuk

[1] Még pedig a saját földjök határától a máramarosi gyepűig. L. Fejér: C. D. V. 1. 176. l.

[2] L. Wenzell: C. A. VIII. 68—69. ll. « . . . quasdam villas, videlicet villam S. Nicolai supra Munkách . . . ex ista parte indaginis existentem, et villam Zolva . . . ex altera parte indaginis ac terram nomine Werezka juxta eandem in cottu de Bereg existentes.» U. az Fejér: C. D. IV. 3. 17. l.

említve okleveleinkben, de Ungvártól egy-egy órányira vannak Darócz és Őr községek, melyek nevei egyenesen reávallanak a gyepűre. Továbbá Ungvártól északnyugatra, szintén egy órányira fekszik Németi falu, a hol harmadik adatunk említi a gyepűt 1284-ből azon oklevélben, melylyel IV. László visszaadatja Gallus fiainak Gepeuelv és Felnempti nevű elvett birtokaikat.[1] Németitől tovább haladva, már Zemplénben találjuk Őrmezőt, hol a néven kívül oklevélileg is említve van a gyepű, mely a sárosi Finta határőrtelep mellett Pusztamezőnek ment tovább.

E szerint Huszttól Őrmezőig, mely Vajaskócztól, a néprajzi határ itteni pontjától különben sincs messze, a két vonal csaknem pontosan összeesik.

Őrmezőtől, illetve Vajaskócztól az ethnographiai határ megváltozott. A rutének a tótokkal szemben annyiban tért vesztettek, hogy a mai rutén és a tiszta tót határ között keverék nyelv keletkezett. Szerencsénkre az eredeti rutén határt a tizedlajstromokból meghatározhatjuk, a mely tovább is összevág a gyepűvonallal. Ez t. i. Őrmezőtől a Dargó hágótól északra fekvő porostyáni vár mentén az Eperjes közelében levő Fintának ment, a hol azon oklevél, melyben V. István 1272 febr. 19-én Biud comes fiainak, János és István mestereknek Fintát odaadományozta, nemcsak torlaszt, hanem őröket is említ, a kik az onnét nem messze fekvő forrásainkban többször említett országkapu védelmére ott laktak.[2]

Fintától a Hernád völgyén fölfelé Veszveresnek és Pusztamezőnek ment a gyepű, a miről 1248-tól 1296-ig több oklevelünk is van, sőt V. Istvánnak egy 1270-i leveléből tudjuk, hogy a sárosmegyei Trócsán a gyepűvonalon túl

[1] Wenzell: C. A. IX. 390. l. «. . . quasdam poones Gepeuelv et Felnempti vocatas existentes in cottu de Ung . . .»

[2] V. István illető oklevelét, melyben az említett nemeseknek adja «quandam terram speculatorum nostrorum eur vulgariter dictorum Fyntha vocatam vacuam et habitatoribus destitutam in cottu de Sarus» l. Wagner: «Dipl. Saros», 287. l. — Fejér: C. D. V. 1. 238. l. — Szól róla Szirmay is «Not. top. c. Zempl.» 33. l.

feküdt.[1] Onnét aztán a lubnai hágón át a szomszéd Szepesben fekvő Őr (Nehre) falu táján kellett vonulnia, bár erre nézve a néven kívül okleveles adatunk nincsen. Mindössze annyit tudunk, hogy kellett lennie Szepesben is a Poprád folyó mentén, mert IV. Béla 1256-ban Jordán comesnek, Arnold fiának bizonyos királyi erdőt adományozott Szepesben a Poprád két partján «országunk gyepűi és a lengyel határ között».

Már most, hogy ezen a gyepűvonalon innen, a mint azt Huszttól a szepesi Őr faluig meghatároztuk, csakugyan megszállott terület volt, a mit már a gyepűnek határvédelmi czélja maga is igazol, bizonyítja az, hogy ott descensualis törzsbirtokokkal találkozunk. Szabolcsban a Semjén, Szatmár-, Zemplén-, Ung megyékben a Kaplony, odébb Sárosban és Abaújban az Aba nemzetség ősfoglalású szállásbirtokait találjuk. A közöttük lévő királyi kézre jutott és maradt területeket pedig, melyek minden bizonynyal akként keletkeztek, hogy a gyepűt, melynek vonalát sz. István idejében leírván Karácsonyi, sokkal beljebb vette, a lakosság növekedésének megfelelő mértékben kijebb és kijebb tették, a később beszármazó idegen nemzetségeknek adományozták királyaink. Így látjuk Máramarosban, Ugocsában és Beregben a Hunt-Pázmánokat, Zemplénben a Bogát-Radván, Sárosban a Tekule nemzetséget. Világos és bizonyos ezekből, hogy az eredeti szállás birtokokat védő gyepűn innen rutének egyáltalán nem foglalhattak helyet. De az eredeti és a kifelé tolt gyepűvonal között fekvő területre sem szállították őket sem királyaink, sem a nemzetségek.

Mert azt az állításunkat viszont, hogy a gyepűn túl fekvő gyepű elve tartomány, mely annyiban teljesen fedezi a mai ruténeklakta területet, a mennyiben a gyepűvonal nagyjából

[1] IV. Béla 1248-ban Detriknek, Mohol fiának adományozta Baksamezey, Torkeley és Veresalma «loca venationis nostre ultra indagines prope terminos terre nostre existentia in exitu ad Poloniam in cottu de Sarus». Wagner: Dipl. Saros», 281. l. — Bárdossy: «Supl.» 46. l. — V. István 1270-ben ugyanezen «loca venationis nostre ultra indagines prope terminos terre nostre existentia in exitu ad Poloniam» Detrik fiainak adományozta szállás birtok gyanánt. Fejér: C. D. V. 1. 93. l. — Cod. patr. VIII. 135. l.

összeesik a néprajzi határral illetve a ruténeklakta terület határával, a honfoglaláskor s királyságunk első századaiban csakugyan lakatlan volt, hogy tehát ottan abban az időben semmiféle püspökség sem alakulhatott és létezhetett, három körülmény is bizonyítja.

Az első az a tény, hogy ilyen gyepűt akkor nemcsak Magyarországon találunk, hanem ismerték azt a németek, megvolt a cseheknél, de megtaláljuk az északkeleti Beszkid hegygerincz tulsó felén is, még pedig úgy Lengyelországban, mint a régi halicsi fejedelemségben. Ez utóbbi területen 1004-ben említi az ott járt Brunó püspök, elmondván, hogy a rutének véne (senior) elkisérte őt az ország kerítéséig, a hol búcsút vett tőle. Csakhogy ennek az 1004-ben említett határtorlasznak a menetét Halicsban bajos, sőt lehetetlen kimutatni, illetve akárcsak nagyjából is megjelölni, mert a halicsi fejedelemség idejéből alig egy-két oklevél maradt fenn. Ennek következtében azt sem lehet megmondani, a határhegygerincztől lefelé mily messzire kezdődött s ment az ottani lakott terület határa. De hogy meg volt, az kétségtelen. Nesztor krónikája említi, hogy Szvjatopolk kievi nagyfejedelem hazánkba menekülvén, útjában Magyarország határához közel az ottani lakók megölték. Nem lehetetlen, sőt valószínű, hogy az eset az akkori gyepűn vagy valamely kapunál történt. Szaranjevics galicziai orosz történetíró megállapítása szerint a fejedelem felkonczolása Skole körül történt. Ha feltevésünk megáll, akkor a halicsi gyepűnek legalább egy pontja volna meghatározva.

A lengyel oklevelek «granicies»-nek mondják a mi gyepűnknek megfelelő határtorlaszt. Ennek a fentartására náluk sztrozsa nevű külön adót fizettek. Nincs kétség tehát, hogy ez intézmény ott is körülbelül ugyanazon módon volt szervezve, mint nálunk, s meg vagyok győződve, hogy okleveles adatok alapján épp úgy meg lehetne állapítani a granicies vonalát, mint tettük fennebb a gyepűvonallal.

E szerint a magyarországi gyepű és halics—lengyelországi granicies, vagyis a lakott terület között mindkétfelől, azaz innen is, túl is jókora lakatlan terület vonult. Ezt a mi gyepűnkön túl eső lakatlan területet okleveleink gyepű-

elve tartománynak nevezik, melyen át csak az ország kapuihoz vezető utak szolgáltak közlekedési útvonalul. Gyepűt hányni t. i. a határszéli várispánságok kötelessége volt, s a hol e gyepűvonalon utat vágtak kifelé az országból, ott kapuk zárták el a közlekedést. E kapuknak, a hogy az oklevelek nevezik, az ország kapuinak az őrizetére külön őrség volt rendelve. E kapukat forrásaink, oklevelek úgy, mint krónikák, gyakran emlegetik, sőt sz. László törvénykönyvéből azt is kivehetjük, hogy már akkor erősen vetekedett a hadászati szempontt al, mely azok fentartását követelte, a kereskedelmi, a mely viszont az ország elzárását nem tűrte s főleg a lókivitelt illetőleg érzékenyen szenvedett. Mindamellett a határtorlaszok fennállottak a tatárjárásig. Tudjuk ugyanis, hogy IV. Béla Dénes nádort a torlaszok védelmére Vereczkére küldte, a hol, illetve Vereczke alatt Szolyva és Szentmiklós között tényleg említik okleveleink a gyepűt. Egyik oklevelünk megőrizte számunkra a tudósítást, hogy éppen ott, a Vereczke—Szolyva—Szentmiklóst érintő Latorcza völgyén a tatárok nagy öldöklést vittek végbe, a mi talán akként érthető, hogy ott, a gyepű mentén nagyobb ellentállással találkoztak. Sajnos, a mongolok felgyujtották a torlaszt s akkor kitűnt a gyepűnek határvédelmi szempontból való hasznavehetetlensége. Innét magyarázható, hogy maga IV. Béla várakat épít s a főurakat is várépítésre buzdítja. S tagadhatatlan, hogy a várak itten északkeleten, honnét a Tiszába sietö folyók völgyei az Alföldre nyilnak, fontos szerepre voltak hivatva, mindannyi egy-egy ilyen völgyet zárván el. Ettől kezdve a gyepű s az országkapukat védő őrség intézménye gyors hanyatlásnak indult, bár még megvan Róbert Károly levele, melyben a vasmegyei kapuőrök őrnagyát, felsőőri Péterfia Miklóst 1327-ben megbízta a szerteszéledt őrök összegyűjtésével és az elhanyatlott intézmény újjászervezésével.[1] S csakugyan

[1] L. Fejér: C. D. VIII. 3. 178. l. — Megvan Szirmaynál is i. m. 31—2. ll. Azt hiszem, Fejér helyesebben írta Németújvár és Borostyánkőnek s ekként a Vas-, Sopron m. kapuőrökre vonatkozik, nem pedig a Porostyánkő-Újváriakra, mint Szirmaynál áll.

éppen IV. Béla idejében, a gyepűrendszer hanyatlani indulásakor, nevezetesen 1254-ben találtuk említve Csemernye és Leszna táján, Őrmező és Vajaskócz közelében az első rutén telepet.

Még világosabban és kétségtelenebbül kiderül azonban a gyepűelve tartomány lakatlan volta magukból az oklevelekből, a melyek ezen terület egyes darabjainak az eladományozásakor egyenesen, nyiltan mondják, hogy az illető helyek rengeteg erdőségek, melyekben királyaink vadászgatni szoktak. Ha e pontokat, illetve az illető okleveleket rendben összeállítjuk s átvizsgáljuk, akkor nemcsak azt látjuk, hogy e rengetegek királyi vadászterületek, hanem egyúttal azt is, hogy e területen csak a vadászathoz szükséges kutyatelepek léteznek s királyi solymárok laknak, tiltul pedig királyi erdőőrök vigyáznak és ügyelnek az erdőre és állományára. Messze vezetne s nem is tartozik ide pontról-pontra végigvenni az egész területet.[1]

Nem kevésbbé határozottan magyarázza nekünk a gyepűelve tartománynak a gyepűk fennállásáig tartott lakatlanságát az előbbi két körülményt kiegészítő ama harmadik tény, hogy okleveleink segélyével és alapján nemcsak azt állapíthatjuk meg, hogy e terület rengeteg erdőség, hanem egyúttal elég pontosan tanulmányozhatjuk e lakatlan helyek benépesítését, népekkel, lakókkal, jobbágyokkal való megszállását, annak idejét, módját és irányát.

Eladományozván ugyanis királyaink a gyepűn innen eső királyi területeket a fentemlített nem törzsökös magyar nemzetségeknek, a mi II. Endre idején, mint ismeretes, annyira haladt volt már, hogy IV. Béla kénytelen volt bíróságok útján kisérteni meg azok visszaszerzését, az adományozás sora éppen ő alatta, a gyepűintézmény elhanyatlásával, a XIII. század második fele óta magára a gyepűelve

[1] Azt hiszem, teljesen elegendő volna néhány jellemzőbb példát hozni fel inkább felvilágosításul és magyarázatul, semmint igazolásul. Mivel azonban ez adatokat a rutének betelepedéséről s jobbágyi állapotuk történetéről külön írandó művemben óhajtom részletesen és bőségesen felhasználni, ezúttal azt hiszem, mellőzhetem őket.

tartományra került. Csakhogy itten már lakatlan erdőségről lévén szó, természetesen rengeteg területeket is kellett adományozni, hogy annak némi értéke legyen. Így történt, hogy éppen ezen a területen, Máramarostól a Szepességig, az egykori gyepű vonalától föl a havasokig felnyuló uradalmak sorakoznak egymás mellett. Ezeknek a birtokosai kezdték az úgynevezett locatiókat, a mint az oklevelek a puszta, lakatlan, üresen álló területnek lakókkal való megszállítását, benépesítését nevezik, egyenesen megmondván s azzal okadatolván a megszállítást, hogy a beszállított jobbágyok után a puszta területből hasznuk legyen.

Szintúgy messze vezetne s inkább a rutének politikai s társadalmi, semmint vallás-egyházi történetének a keretébe vág a locatiók részletes taglalás. Azért itt annál is inkább mellőzhetjük, mert e kérdésre nézve elég alapos előmunkálataink vannak. A Szepesség betelepítését részletesen taglalta Janota: «A Poprád völgyének benépesítése» című lengyel művében. Bidermann művét már említettük s mondottuk, hogy az általa rutén paraszttelepedésnek nevezett megszállást röviden bár, de elég jól fejtette ki.[1] Mi mindössze annyit jegyzünk meg, hogy e területnek 1254-ben, a XIII. század második felében kezdődött és Róbert Károly, valamint Nagy Lajos alatt nagyobb mérvben folytatott megszállása, illetve ruténeink beszállítása még a XVI. század második felében, sőt a XVII. század elején is tartott. Ekkor települtek meg a rutheni sessionati-val szemben emlegetett rutheni in alpibus et silvis domo carentes in tuguriis habitantes, azaz az alsóbb vidékeken már letelepedett ruténeken túl a Beszkid hegygerincz alatt a legszélsőbb hazai völgyekben levő faluk, Máramarosban Kőrösmező, a Lipcseiek birtokán Rekita, Hidegpatak stb., Beregben Hukliva, Zsdenyova stb., szóval a máramarosi és beregi verchovina (felső hegyvidék) és az ungi, zempléni és sárosi krajnák szélső falvai. S ha a locatiók, a megszállások irányát s menetét vizsgáljuk, igen természetesnek fogjuk találni, hogy a szélső

[1] V. ö. Pór A. «Lipóczi és nekcsei Demeter és Sándor» cz. tan. a Századok 1890 évf., főleg miket a 37—40. ll. említ.

falvakat a legkésőbben szállították meg, mivel az egykori gyepűtől kezdődő rész már 1825 óta telepítve volt. A mint-hogy tényleg a gyepű mentén találjuk a telepedés kezdetén, a XIII., XIV. századokban az első, még nem is annyira rutén, mint jobbára német telepítvényeket, így pl. 1324-ben Huszton, odébb Nagyszőllősön, Beregszászban, Németiben (Ungm.), Kassán, s csak ezek mögött kezdődtek a sessionatus rutének, ezeken túl pedig már a havasok között az említett pásztorkodó rutének. A telepítés tehát nem a határtól befelé, hanem a gyepűvonaltól a határ felé történt, olyként azonban, hogy a legrégibb telepeket az országkapukhoz vivő közlekedési utak hosszában találjuk, pl. Beregben Szentmiklós, Szolyva, Vereczke már a tatárjárás előtt említtetnek.

A gyepűelve tartomány betelepítésének a történetéből tehát kétséget kizárólag kiderül, hogy a ruténeklakta terület a XIII. század második feléig lakatlan erdőség, a melynek, illetve az abból adományozott uradalmak megszállításának a története voltaképen a hazai rutének betelepítésének a története. De kiviláglik egyúttal az is, hogy itten nem lehettek ruténekA XIII. század feléig, annál kevésbbé őseink betelepedése, szóval a honfoglalás előtt, s hogy a betelepülő rutének nem jöttek ide mint egységes nemzet vagy nép, hanem mint a kenézek által különböző időben beszállított, a megszállásra reávett jobbágyok. Ezt az eredményt mutatja ruténeink néprajza is, hogy t. i. sem nyelvi, sem somatologiai, sem ruházati egységről szó sincs. De más tekintetben is segélyünkre jő a néprajz, a mennyiben a nyelvből, ruházatból, stb. egész világosan láthatjuk, honnét jöttek e telepesek. A településre engedélyt adó földesurak ugyanis kikötik, hogy a megszállásra jövő rutének ne legyenek az illető uradalomból valók, hanem idegenek. Ebben a néprajz nélkül egyedül a földrajz utmutatására volnánk utalva.

Földrajzilag t. i. bizonyos, hogy csak a mai Galicziából vagy a Galiczián túl fekvő kis orosz tartományokból kellett jönniök. Máshonnét nem is jöhettek, mert másutt sehol sincsenek rutének. De mely vidékről, azt sem történetileg, sem földrajzilag dönthetjük el, csakis a nyelv és a néprajz segé-

lyével. Vannak orosz tudósok, pl. Szemenov, a kik azt állítják, hogy ruténeink nyelve leghasonlóbb a kiev-vidéki rutén nyelvjáráshoz. Ennek azonban ellenemond az a tény, hogy ruténeink nyelve nem egységes. A határhoz közel eső falvakban a máramarosi huczulok és a bereg- és ungmegyei bojkák a velök tőszomszédos galicziai huczulok és bojkik nyelvét beszélik. Ezekről tehát bizonyosra vehetjük, hogy az ottani bojkik és huczulok közül jöttek át hozzánk, annál is inkább, mert ruházatuk is csaknem ugyanaz. S a mint kimutattuk, éppen ezek a szélső falvak telepedtek meg a legkésőbb. A zempléni és a sárosi lemákok nyelve azonos a szomszéd galicziai lemkik nyelvével, s éppúgy a szepesi gorálok is úgy nyelvi mint néprajzi tekintetben a szomszéd galicziai rutének folytatásának tekinthetők.

Egyedül a Máramaros-, Ugocsa- és Beregmegyék alsó rutén rétegének, a kiket a többiek blyácháknak neveznek, nem találjuk jelenleg a megfelelő törzsét Galicziában. Nézetünk szerint ezek a blyáchák lehetnek a XIV. századi okleveleinkben «volahi» néven emlegetett, tehát csakugyan legkorábbi telepeseink utódai.

Ruténeinknek 1254-ben történt első említése után pár évtizeddel Máramarosban, Beregben, Ungban, Zemplénben, Sárosban, Szepesben, a hol inkább ruténeket találunk, okleveleink «volahi» nevű telepeseket s azok vajdáit emlegetik.[1]

Az a tény, hogy a Máramarosban említett oláhok mind-

[1] Pl. 1378-ban Erzsébet királyné munkácsi tisztjeihez írott levelében mondja: «értettük a Beregmegyében lakó kenézeink és oláhjaink jelentéséből . . .» 1383-ban pedig «midőn eljövénk meglátogatni Munkács várunk tartozékait . . . egyebek között oláh falvainkat» s meg is nevezi Kerepecz, Lafalva, Sztanfalva stb. ma tiszta rutén községeket. V. ö. egyébként Petrovay Gy. tanulmányait a «Turul» több évf., melyekben ezeknek a beregi, máramarosi és ungi oláhoknak vajdáit is kimutatta. — Hogy N. Lajos idejében már mekkora számú szakadár lakott hazánkban, mutatja N. Lajos 1353-i levele a pápához, a melyben jelentvén, hogy éppen azok megtérítésére egyetlen tudós egyházi embere van, Miklós váradi egyhm. ágostonos részére bizonyos kiváltságot kért. V. ö. Békefi R. tan. «Székesegyh. iskoláink szervezete az Anjou-korban», Századok, 1897. évf. 306. l.

máig oláhok maradtak, s hogy a máramarosi és az ungi oláhok között oklevélileg kimutatható akkoron az összeköttetés és a rokonság, részben arra vall, hogy ez oláh elnevezésű telepesek alatt valóságos oláhokat értsünk. Ezt megerősíti a nyelvészet is, mert a magánhangzókat szerető rutén nyelvben alig lehet blyacha a valachusból. S az oláh írók, mint pl. Ghergiel,[1] tényleg mindenütt valóságos oláhnak veszik, a hol csak valachust említenek a források. Ghergiel szerint még az orosz forrásokban a mongol betörés idején említett galicziai «bolechovi» fejedelmek is oláhok voltak.

Ámde viszont több körülmény azt bizonyítja, hogy az akkor ide szállott népséget ruténnek vegyük és tartsuk. Ilyen körülmény pl. az, hogy semmiféle nyomunk sincs, hogy az a valachus népség ruténnel cserélődött volna fel. Igaz, hogy Bogdán vajda Moldvába vonult ki Máramarosból s a közhit is azt tartja, melyet még most is találhatni egyes íróknál, hogy az elköltözöttek helyére jött volna Koriatovics 40 ezer ruténnel, de ezt könnyen megczáfolhatni először azzal, hogy Koriatovics politikai menekültként alig érkezhetett akkora embertömeggel, de meg nem is volt hová, mert az üresen maradt Máramarosban egyre-másra kapják az adományt azok az oláhok, a kik Bogdán üldözésében résztvettek, pl. 1360-ban Drágos vajda. Továbbá a vajdatisztség sem Máramaros oláhoklakta vidékein, sem másutt nem ismeretes az oláhok között, hanem csakis a beregi, ungi és zempléni krajnán létezett. Az ungvári uradalomban még a XVIII. század elején is újból behozta Bercsényi. A homonnai uradalomnak Homonnai János 1622. évi urbariumából 1647-ben lemásolt jegyzékében benne van a «vaivodálásnak a módgya» is. Egy ugyanazon időből származó «memoriale» pedig részletesen adja elő, «minemű formán procedálnak az ungvári jószágban az vajdák». A beregi vajdaság tiszte felett 1493-ban per is folyt Korvin János herczeg előtt a krajnai községek kenézei és sztánfalvi László vajda között. Végül, hogy egyebeket mellőzzünk, tudvalevő dolog, hogy a morvaországi valachok

[1] «Aus Geschichte Siebenbürgens» cz. m.

éppenséggel nem oláhok, nem is lehet kimutatni, hogy úgy költöztek volna Morvába külön, hanem a morvák is a pásztorkodásról nevezik őket így, mint a hogy a mi úrbéri jegyzékeink s egyéb irataink még a XVIII. században is valachnak nevezték a birkapásztort. Ghergiellel szemben Bidermanntól kezdve egész sereg írót lehetne erre nézve felhozni, a kiket éppenséggel nem lehet elfogultságról vádolni az oláhok iránt. Ezek a tények s más egyéb jelenségek és körülmények arra indítanak, hogy okleveleink valachus telepesei alatt nem éppen oláhokat, hanem pásztorokat is értsünk, jobban mondva, olyan nyájjal ide-oda vándorló ruténeket, mint a minőket törvényeink a XVI. században emlegetnek.

Mindezen adatok alapján azt mondhatjuk, hogy a mai lakóhelyükön lakó hazai ruténeket a XIII. század második fele óta kezdették az ottani uradalmak jobbágyaikul odaszállítani s ez a megszállítás még a XVII. században is tartott.

* * *

Ruténeink beszállítása mai lakóhelyükre, vagy más szóval e vidékek megszállítása ruténeredetű népséggel a szepesi, sárosi és zempléni krajnyán soltészoknak, az ungi és beregi krajnyán, valamint a máramarosi felvidéken (verchovina) kenézeknek nevezett vállalkozók útján történvén, érthető, hogy a beszállítás, illetve megszállás egész története, s így a beszállított telepesek vallási viszonya is, legfőképen azon kenézlevélnek nevezett szerződésekből tanulmányozható, melyeket a megszállításra kijelölt területre bizonyos pontok mellett jobbágyokat szállítani vállalkozó az illető terület földesurával kötött. Tudva már most, hogy ruténeink mai lakóhelyükön való megszállításáról szóló legrégibb, 1254-i oklevelünk már «rutén sírokat» (sepulchra Ruthenorum) emleget, világos, hogy legalább is egy emberöltővel előbb kellett odatelepedniök, de épp oly kétségtelen az is, hogy már akkor, 1254-ben, sőt az előtt is papjaiknak kellett lenniök. Tudva továbbá, hogy ruténlakta falvaink egy része már a XIV. században meg volt szállítva, azt

várhatnók, hogy ha nem a XIII., legalább a XIV. században lesz említés, vagy talán egy-két adatunk papjaikról is. Sajnálattal kell azonban beismernünk s megvallanunk, hogy erre vonatkozó adatunk abból az időből nincsen, legalább eddigelé semmi legkisebb nyomára sem tudtunk akadni, sőt azt hiszszük, ez a jövőben is aligha fog sikerülni. Ez a sajnálatos való annál feltünőbb, mert német vendégnépeink kiváltságleveleibe pillantva, azt látjuk, hogy német telepeseink s vendégeink csaknem mindenütt kikötötték, hogy papjaikat magok válaszszák. Mi e felötlő jelenség magyarázata? Sajnos, a kenézlevelek jórésze elveszett, legalább a kenézcsaládoknál ritkán van meg. A XIII. és XIV. századból egyáltalán alig van. A későbbi időkből valók pedig gyakran csak későbbi megszállításról szólanak. De a mi fenmaradt, abban sem találunk felvilágosítást a vallási viszonyokról s így abban sem lehetett, a mi elveszett. Ha már most német vagy szász (tentones és saxones) vendégeink letelepedését és a rutén locatiókat összevetjük, másrészt meg a ruténekét az oláhokéval, akkor úgy az első, mint az utóbbi kettő között jelentékeny eltérést és különbséget észlelünk s tapasztalunk. A németek először is majd mindig királyi területre telepedtek, ritkán s kivételesen földesúri birtokra, másodszor pedig nem vállalkozók útján, hanem mindnyájan közösen s már mint itt levők, nem pedig mint még csak bejövendők kötik a szerződést, vagy kapják a szabadalmat. Mint már bejötteknek szükségük van lelkészre, azért mindjárt róla is gondoskodnak, kikötve a szabad választást. A rutén telepedésnél, a mely soha sem történik királyi, hanem mindig csak földesúri jószágon, már pedig földesuraink sokkal kevésbbé engedékenyek, vállalkozó kapja a kenézlevelet. Az ő kötelessége és gondja az irtásra engedélyezett területen meghatározott számú telkeket néppel megszállítani. A nép nem is jön egyszerre, s a míg nincsenek annyian, hogy a papot eltarthassák, nem is lehet róla szó. A kenéz előre nem is köthetett ki telket a részére. Ő csak a telepesekkel jön, vagy a megszállás után, ha képesek őt eltartani, mert nem lévén részére semmi kikötve, magoknak kell róla is gondoskodniok, s ha jön is

közéjük, csak az ő jobbágytelkeikre szállhat. Innét van, hogy a kenézlevelek a vallási viszonyok történetére egyáltalán nem szolgálhatnak forrásul.[1] Az úrbéri jegyzékekben már vannak adatok a batykókról, de az ottani uradalmak úrbéri jegyzetei csak a XVI. század második felében kezdődnek. Az adatok teljes hallgatásának tehát másutt kell keresnünk a magyarázatát s ezt megadják egyrészt XIV. századi rutén telepeseink viselkedése és eljárása, másrészt a görög szertartású egyház akkori viszonyai. A kenézlevelekről mondottak után be kell vallanunk, hogy XIV. századi rutén telepeseink eljárásáról egykorú forrásokból nem szólhatunk. Hanem van egy 1570-ből való kitünő tudósításunk, mely bár a rutén telepesek akkori szokását írja le, de az annyira jellemző, hogy bátran és bizvást vehetjük a XIV. században történtnek. Miksa király fentemlített biztosai ismertetett jelentésükben a munkácsi vár tartomány leírásánál azt mondják, hogy ott csak kevés évvel az előtt is évről-évre sok falut telepítettek meg, 12 évi mentességet adván a települőknek. A rutén telepesek azonban ugyancsak visszaéltek ezzel az adózási mentességgel, mert a 12 év elmultával felkerekedvén, máshol telepedtek meg, ismét 12 évi mentességet akarván élvezni, hogy ilyeténkép örökösen s állandóan szabadok legyenek».[2] A biztosok ez állításának a

[1] Kivételes eset a perekresznai kenézlevél 1641-ből, melyben Balling az odatelepedő jobbágyok tartozásairól ezeket mondja: «Mivel pedig az egyház szolgája, kit közönségesen batykónak neveznek, az ő (t. i. a vidéken levő többi jobbágyok) segedelmökből tartatik fenn, illő, hogy ugyanolyan joggal ők (t. i. a perekresznaiak) is fizessék azon taxát, melyet minden esztendőben szoktak a batykónak fizetni». Lehoczky i. m. 168. l. — Érdekesen nyilatkozott erről 1752-ben Olsavszki M. püspök. L. alább. Nevezetes még a szepesi kamara 1720 okt. 2-án tett nyilatkozata is az ungvári uradalom lelkészeteiről, a hol — úgymond — kétféle presbyteratus van: «alii, quos dni terres fundaverunt, utpote Ungvarini, in A Domanya et in Nyeviczke, et ab his 3 sessionibus parochialibus per dnos terres fundatis nihil exigitur. Secundae vero classis . . . illi sunt, quos non dni terres, sed coloni in fundos parochiales converterunt, a quibus int. sess. fl. 6., a med. sess. autem fl. 3. urbarialiter exigi consveverunt». — Ered. Bpest, OL. Kam. O. Pozs. Kom. lev. V. sor.

[2] «Es sein auch vill dörffer von jar zu jar, auch noch bei wenig jaren gestifft, denen auf 12 jar fraiheiten geben worden . . . Es wollen

valódiságáról azonnal meggyőződünk, ha az urbariumokat összevetjük egymással, mert azonnal észreveszszük, hogy a régebbi jegyzékekben a már megtelepedettekként szereplő községeket a későbbi összeírások szerint nemcsak egyes telepesek hagyogatták el úgy, hogy a régebbi jegyzékekben egész, fél vagy negyed telkes 5—6 telepessel bejegyzett község a későbbiben olykor csak a kenézzel s talán 1 telepessel szerepel, hanem gyakran egész községek is eltüntek, úgy hogy Lehoczky, Beregmegye monographusa, nem kevesebb, mint 87 «egykor létezett» falut és pusztát sorol fel művében, melyek csekély kivétellel, valamennyien a munkács-szentmiklósi uradalomra estek.

De a ruténeknek ezt a vándorlást nemcsak az egyetlen munkácsi uradalom területén űzték, hanem mindazon uradalmakban, a melyek ruténekkel szállították meg a földeiket. Innét van, hogy a későbbi beiktatások alkalmával felsorolt falvak száma ritkán egyezik az előbbi beiktatások alkalmával felsoroltak számával. S ha ezt a költözködést a XVI. században, nem tisztán háborúk miatt, mint eddig hitték, hanem hogy állandó mentességet élvezhessenek, ennyire gyakorolták, elképzelhető, hogy mehetett az két századdal előbb!

A míg a későbbi krajnák a király birtokában voltak, alig találjuk ott valamelyes jobbágyszállításnak, telepedésnek a nyomát. Csak a XIII. században látjuk ott, a gyepűntúli tartományban az első megszállásokat, a mikor egyszersmind ezek a későbbi nagy uradalmak a király birtokából földesurak kezébe mentek át, a kik aztán megkezdték a többnyire még puszta, lakatlan területek megszállítását. Jó példával szolgálhatnak a XIV. század elején Ungban és Beregben említett oláh vajdák, a kiket utóbb ivadékaikkal együtt Máramarosban találunk. Bizonyos, hogy akkor már volt e vidékeken lakosság, de ezek a XIV. századi rutének még nem tudtak állandóan helyben maradni. Olyanok voltak, mint a törvényeinkből ismert XVI. századi ruténekét

aber die Reissen solche fraihait so gar misbrauchen, das . . . also auch vom die 12 jar aus sein, so lauffen sie etwan weiter und nemen anderstwo auch grundt auf, damit sie also stets frei sein wollen . . .»

csoportja közül az, a mely a hegyeken kalibákban lakva, nyájával helyről-helyre vándorolt. Ámde akkor az is bizonyosra vehető, hogy ennek az ide-oda járkáló népségnek mindaddig sem temploma, sem papja nem lehetett, a míg csak állandó lakáshoz, tűzhelyhez nem szokott, a mi bizony, mint hallottuk, még a XVI.században sem volt éppen általános. A templom t. i. helyhez kötött épület, melyet, ha fából van is, bajos odébb vinni, akár a nyájat. Innét van egyrészt, hogy ebből az időből nincs, nem is lehet adatunk a rutének papságáról, annál kevésbbé, mert éppen a XIV. században a halicsi fejedelemség megszünésével az ottani görög szertartású egyház is csaknem végromlásra jutott.

Igaz, hogy sem a fenmaradt kenézlevelek, sem az úrbéri jegyzékek nem említik, honnét kerültek a magyarországi rutén telepesek. De ha történeti bizonyítékunk nem is volna, a néprajzi adatok tanusága révén akkor is tudhatnók, — mint említettük, — hogy csak a halicsi fejedelemség területéről származhattak, következőleg papjaik is csak az ottani szakadár püspökségek papjaiból kerülhettek ki. Ámde tudjuk, hogy 1323-ban Halicsban kihalt a Rurik-ház uralkodó ága s Halicsot nemsokára a lengyel Nagy Kázmér elfoglalván, bekebelezte Lengyelországba. Az is ismeretes, hogy ugyanakkor, 1323-ban Kalita János fejedelem a nagyfejedelemséget Moszkvába tette át s a példát követte a Kievben székelt patriarcha is. Ekként a halicsi fejedelemség szakadár püspökségei magukra maradtak, a mi annál nagyobb baj volt a szakadár egyházra, mert Nagy Lajos Halicsban latin szertartású hierarchiát állított fel a szakadár püspöki székhelyeken, Lembergben, Premislben, latin szertartású püspökségeket szervezve, a melyeknek átadta az időközönként üresedésbe jött szakadár püspökségek templomait, székházait, pl. Lembergben, Premislben.[1] Ezen körülmények következtében az ottani szakadár egyház lassan annyira züllésbe jött, hogy 1340-ben maga Kázmér azzal a kére-

[1] V. ö. Pór A. tan. «N. Lajos kir. a halicsi érsekség alapítója » Kath. Szemle, 1900. évf. 109. l.

lemmel fordult Philotheosz patriarchához, szervezze azt újjá. Csakhogy e szándék kivitele elé akadályt gördített az a körülmény, hogy Kázmér után Nagy Lajosunk következett a lengyel trónra, a ki — mint ismeretes — Halicsot magyar kapitányokkal kormányoztatta. Már pedig Nagy Lajos, mint a krassói és kevei megyékhez intézett 1366-i rendelete tanusítja, itthon sem viseltetett a szakadárokkal szemben valami barátságos érzelemmel. Annál kevésbbé várhattak tőle kiméletet a melléktartományok szakadárai, a kik nemcsak éppen olyan gyűlölettel viseltettek a latinokkal szemben, a mily türelmetlenséggel ezek voltak irányukban, de politikailag sem voltak éppen megbízhatók, a mint azt a bulgárok tömeges átkeresztelése eléggé igazolja.

Ezek a körülmények bőséges magyarázatot adnak arra a jelenségre, hogy a XIV. századból nincsenek adataink a a ruténeknek vallási s egyházi viszonyainak akkori állapotáról. Pedig hogy a fentvázolt terület akkor már részben lakott volt, bár csak ide-oda vándorló néppel, onnét is következtethetjük, hogy ha a pápai tizedlajstromokban felsorolt latin szertartású plébániákon végig tekintünk, e területen alig találunk egy-kettőt, mintha csak teljesen lakatlan területekket volna még dolgunk. Ez pedig már csak azért sem lehető, mert e terület akkor már jobbára el volt adományozva s az adományozóknak meg kellett kezdeni a telepítést, különben nem láttak belőle hasznot. S tényleg ekkor, a XIV. század eleje óta, tűnnek fel Ungban, Beregben, Máramarosban okmányaink «valachus»-ai, a régi gyepű alsó szélén, a hol ma blyáchoknak nevezett rutének laknak.

Mindezt annál bátrabban mondhatjuk, mert a következő XV. századnak az elején már nemcsak rutén és «valachus» falvakat említenek okmányaink, hanem Dolhán, Sarkadon, Makarián rutén fatemplomokat is. Nevezetesen 1418-ban írja a leleszi konvent, hogy Perényi Péter országbiró ítéletlevele értelmében meghatárolván Dolhai János fiainak még osztatlan birtokait,[1] találtak Sarkadon két fakápolnát, egy

[1] Lelesz, Actor. 1418 nro. 24. — «in Sarkad . . . duas capellas ligneas, unam christianorum cum turri lignea, aliam Ruthenorum, ambas

kereszténytt, melynek fatornya is volt, és egy ruténtt, mindkettőt czinteremmel és temetővel; Makarián ugyancsak két, fából épült kápolnát, egy kereszténytt és egy ruténtt, mindkettőnek czinterme, a ruténnek azonfelül még külön temetője is volt; Dolhán egy czintermes, temetővel bíró, fából épült rutén kápolnát.[1]

S csakugyan tudjuk azt, hogy Zsigmond nem volt oly türelmetlen a szakadárokkal szemben, mint Nagy Lajos. Tudjuk, hogy nemcsak a rácz deszpótokat felvétette a magyar főrendek közé, daczára, hogy szakadárok voltak, hanem maga is megadományozta a vodiczai és tiszmenai kolostorokat. S ez a türelmesség az egész XV. századon át nyilvánult, daczára, hogy, mint Pesty oly találóan mondja, ez egyház híveit általában kereszténytt sem tekintették és számos adat minden századból ellentétbe hozza vagy megkülönbözteti az óhitűeket a kereszténytől. Hunyadi János levelet ad a munkácsi kolostorban lakó Lukács presbyternek, Mátyás király 1458-ban újra adományozza neki a munkácsi monostor nevű plébániát a hozzátartozó Bubuliska és Lauka falvakkal, Szilágyi Erzsébet rendezi a rutének tizedfizetési ügyét, úgyszintén Korvin János, a ki egyezséget hoz létre ez ügyben Dénes munkácsi plébános és János munkácsi szakadár püspök között, Ulászló pedig, a ki 1500-ban Mihály és Miklós porecsai nemeseknek némely birtokait elkobozta, mert az oláhok vallására tértek, a mi törvény szerint tiltva volt, János püspöknek két oltalomlevelet is ad. Sőt maguk az országos rendek is az 1495 : XLV. tcz. kimondották, hogy felmentik a tized alól a ráczokat, ruténeket, oláhokat s más szakadárokat, a kik az ország határszélein sok helyen laknak . . . «a maguk szertartása szerint», a mely utóbbi

cum cimeterio et sepultura,» — «in Makaria . . . duas capellas ligneas, unam christianorum, aliam Ruthenorum, ambas cum cimeterio, dictam capellam Ruthenorum cum sepultura,» — «in Dolha capellam ligneam Ruthenorum cum cimeterio et sepultura» . . .

[1] 1435-ben említve van az «ecclesia parochialis b. Nicolai confess. in Bedeu» Lelesz, Actor. 3. — U. o. Actor. 26 van 1479-ből egy «inquisitoria contra Thomam de Uglya certa ornamenta sacerdotalia de ecclesia Uglyensi parochiali auferentem».

általános okadatolást az 1574:IV. tcz. egyenesen akként fejezett ki, «mivel a tizedet saját püspökeiknek és papjaiknak szokták adni».

Részletesebb értesüléseink mindamellett csak a XVI. században kezdődnek a rutének vallási viszonyairól és egyházi állapotáról. Ekkor már t. i, különösen a század második felében megindulnak a ruténeklakta terület nagy uradalmainak az úrbéri jegyzékei, a melyek a lelkészkedő papságra vagy, a mint e jegyzékek nevezik, batykókra, földesúri tartozásaikra s a földesúrhoz tartozó viszonyaikra nézve főforrásaink. Mit lehet e jegyzékekből merítenünk, munkám más fejezetében mutatom be, mert az már a munkácsi püspökség történetébe tartozik.

Azért is inkább átmegyek annak a bennünket itt főként és különösen érdeklő kérdésnek a vizsgálatára, honnét kapták ezek a fatemplomok vagy czerkomok, a hogy később nevezték őket irataink, a papokat s a bennök működő batykókkal együtt a felszentelést, a rutének papjai a papi küldetést, szóval hová, mely püspök joghatóságához tartoztak, kinek a kormányzása alatt állottak, mielőtt a munkácsi kolostorba püspök került volna, azaz mindaddig az ideig, míg a munkácsi püspök joghatósága alá jutottak?

E tekintetben mindenekelőtt s elsősorban is a latin szertartású egri püspökre kellene gondolnunk. A XVIII. században ugyanis, a mikor heves viták folytak a munkácsi püspökség létezése felett, az egri püspökök, Erdődy, Barkóczy, Eszterházy évtizedeken át azzal érveltek a gör. szert. püspökség felállítása ellen, hogy az ottani görög szert. hívek az ő egyházmegyéjökben laknak. Már pedig a IV. lateráni zsinat 9. fej. határozatában kimondotta, hogy ilyen körülmények között a már meglevő püspök a más szertartású hívek részére olyan papokról gondoskodjék, a kik e híveknek azok nyelvén végezzék a szertartásokat. Ha tehát be tudnók igazolni azt, hogy az egri püspökök e kánon értelmében, melynek az alkalmazását olyan kitartóan sürgették az egyesülés után, gondoskodtak a megyéjükben levő szakadár rutének és más görög szertartású szakadárok vallási szükségletéről 1639 előtt is, azaz mielőtt Lippay egri

püspök Taraszovicscsal tárgyalásba bocsátkozott volna az egyesülés ügyében, akkor a fenti kérdésre megvolna a feleletünk. Sőt akkor a magyar nyelv használatát is be tudnók igazolni a görög szertartások végzésénél. Mert akkor e kánon értelmében pl. a szabolcsmegyei magyarajkú görög szertartásúak részére, a kik soha rutének nem voltak, ellenben már a XVII. század elején, félszáz esztendővel az unió előtt a munkácsi püspök alá tartoztak, olyan papokról kellett volna gondoskodniok, a kik e nép nyelvén, tehát magyarul, végezték legyen a görög szertartásokat. Sajnos azonban, nincsen egyetlen világos adatunk sem arra, hogy az egri püspökök 1639 előtt akár ezekkel a görög szertartású magyarokkal, akár a megyéjükbeli szakadár ruténekkel egyáltalán törődtek volna. Az 1495 : XLV. tcz., a melynek értelmében latin szertartású főpapjaink a ráczok, ruténok és oláhoktól tizedet követeltek, természetesen csakis azon főpapjainkat érthette, a kiknek a megyéiben az említett szakadárok laktak. Így az egri is bizonyosan a tizedkövetelők között volt, mert a «határszélen» lakó rutének az ő megyéjében voltak. De, hogy az egriek ezen tizedkövetelésen kívül, főleg hogy az országgyűlés felmentette a ruténeket, valamelyest törődtek volna velök, arra 1639-ig nem tudunk esetet. Koriatovicsról van annyi említés a leleszi konvent egyik oklevelében, hogy egyik jobbágyát, a kit bizonyos ügyeiben Egerbe küldött László főespereshez, a főespere s félholtra verte. Ebből az oklevélben azonban csak annyi bizonyos, hogy Egerrel összeköttetésben állott, de hogy éppen vallási ügyben érintkezett volna Egerrel, alig hihető. Ennélfogva, hogy a fent felvetett kérdésre feleletet adhassunk, máshová kell fordulnunk.

Már Szirmay[1] azt állította a mult század elején megjelent művében, hogy a rutének az orosz tartományokból, névszerint a premisli püspöktől kapták felszentelt papjai-

[1] «Rutheni attamen parochos ex Russiae partibus consecratos accipiebant a Premisliensi eppo». Not. top. c. Zemplén. 58. l. — Az 1665-i emlékiratok a munkácsi püspökökről mondották, hogy mindig Oroszországból jöttek.

kat. Ezt a nézetet daczára, hogy Szirmay meg sem kísértette azt megokolni, elfogadta Lehoczky is, bizonyára, mert a földrajzi fekvés szerint másként nem is lehetséges, elannyira, hogy, ha semmi történeti adattal sem rendelkeznénk erre nézve, még akkor sem volna nehéz rájönni, ha egyszer beigazolást nyer az az állítás, hogy az itteni ruténeknek a XIII. század második felétől kezdve papjaik voltak, hogy azok csakis a premisli püspökség területéről jöhettek. Mert a mily tagadhatatlan, hogy ezek a rutének csakis Galicziából s Galiczia felől jöhettek, épp oly bizonyos az is, hogy papjaikat is csak onnét hozhatták és kaphatták. Igaz, hogy a beregmegyei XVI. és XVII. századi kenézlevelekben a munkácsi és a szentmiklósi uradalmak urai csak azt kötötték ki, hogy a kenézek idegen jobbágyokat szállítsanak. De ha nem mondták is honnét, kétségtelen, hogy ezek a rutén kenézek ezeket a rutén megszállókat csak Galicziából szállíthatták, mert csakis ott s azokon túl voltak rutének, a kik már a XIV. század közepén idegen uralom alá jutva, ennek kettős türelmetlensége elől menekültek. A XVI. század ukrainai kozákjait, kik a XVII. század hirhedt kozákjaivá nőtték ki magokat, ezek a menekült rutén szegénylegények alkották. Galiczia tőszomszédja lévén hazánknak, természetes, hogy a kenézeknek könnyű volt megszállni akaró népet találni. Említettük már, hogy a magyarországi rutének egyes nyelvcsoportjai, a lemákok, a bojkák, a huczulok, a goralok a galicziai ugyan e nevű nyelvjárásoknak a folytatásai hazánkban.

Már pedig a Galicziában akkor létezett görög szertartású püspökök közül éppen a premisli van legközelebb hazánkhoz, bár ő reá nézve az itteni rutének a legtávolabb fekszenek. De a szomszédságon kívül vannak némi történeti adataink is, hogy görög szertartású ruténeink papjait a munkácsi püspökség megalakulása előtt csakugyan a premisli görög szertartású püspökség gondozta, a mint azt Szirmay írta. 1665-ben t. i. a chelmi görög szertartású püspök, a kit a kievi metropolita és püspökei egyebek közt a munkácsi püspökség bizonyos ügyeinek az elintézésére Rómába küldöttek, a pápa és a congregatio de prop.

fide előtt azt állította, hogy Munkács 200 év előtt a premisli püspök alá tartozott. De mert a premisli püspökség magában véve is igen nagy, a püspökök alig voltak képesek figyelmüket kiterjeszteni Munkácsra is, a mely hozzá még a legtávolabb feküdt tőlük. Tudnivaló, úgymond, hogy a magyarországi rutének az előtt a mi premisli püspökünkhöz tartoztak, míg aztán idővel a távolság és az ország külön volta miatt a munkácsi püspökség alapíttatott. Szóval megjelöli az időt, a míg ez az állapot tartott, s megadja az okokat is, a melyek a változást előidézték.

Van azonban egy körülmény, a mely első tekintetre sokat levon a chelmi püspök állításának a megbízhatóságából. Feltünő ugyanis, hogy míg a galicziai és kisoroszországi görög szertartású püspökök tudták a dolgot, nálunk az idétt, a XVII. században erről a munkácsi püspökséget megelőző időről, illetve annak vallási és egyházi viszonyairól még maguknak a püspököknek sem volt már tudomásuk. Lippay primás 1654-i informatiojában mindössze annyit mond, hogy Partén említette, hogy látott e püspökség és a kolostor 150 év előtti alapításáról szóló királyi okleveleket, de nem említi, hogy Partén mondta volna neki, hogy a mi volt e 150 év előtt? Egészen mint a saját egyéni meggyőződését írja a pápának, hogy a munkácsi püspökséget a konstantinápolyi patriarcha beleegyezésével szakadár püspökök alapították, de még csak véleményként sem tudja felhozni, melyek lehettek azok? Az 1665-i primási informatio sem mond ennél sokkal többet. Felsorolván t. i. a püspökségre vonatkozó néhány levelet 1360—1634-ből, mindössze is azt jegyzi meg: ezekből kiviláglik, hogy a mult században és az elmult időkben mindig Oroszországból küldettek oda püspökök.

Mindamellett vannak némi nyomaink arra nézve, hogy úgy Szelepcsényinek ez az általánosabb, valamint a chelmi püspöknek concretebb mondása még sem afféle puszta állítások, mint első tekintetre hihetnők, hanem a chelmi püspöké legalább valami olyasféle hagyomány, a melynek az emlékezete még 200 év mulva is élt az ottani püspököknél, ha mindjárt csak homályosan is. Igaz, hogy sem-

mivel sem bizonyítja állítását, de mindenesetre meg kellett gondolnia, hogy, ha nem is tudják megczáfolni, kiteszi magát annak, hogy esetleg számon kérik a bizonyítást vagy legalább is némi igazolást. Nem tudjuk, nem ismerjük az első munkácsi püspökök származását, de a XVI. századtól kezdve egészen 1711-ig, tehát úgy az egyesülés előtt, mint az után igen sok püspökről ki tudjuk mutatni, hogy a lengyelországi görög szertartású rutének közül származtak be. Az 1642-i beregmegyei vizsgálat során kihallgatott tanuk vallomásaiból kitünt, hogy mióta a munkácsi uradalom 1573-ban magánosok kezére került, a püspökség betöltését magukhoz ragadt földesurak, köztük Eszterházy nádor is, Lengyelországból hoztak püspököket. S az érintkezés a behozottak és a lengyelországiak között olyan sűrű és élénk volt, hogy végre Balling úgy a saját, mint a görög szertartású papok óhajául adja elő I. Rákóczi György fejedelemnek, ne adja idegennek a püspökséget, hanem idevalónak. Kazy beszéli, hogy Homonnai György már 1610 táján Krupeczky premisli püspököt hozta be a zempléni és az ungi krajnák ruténeinek püspökéül. A század végén maga a lengyel király ajánlja előbb Malachovszky premisli püspököt, utóbb Kulcsiczkyt a munkácsi püspökségre Lipótnak. 1707-ben meg a pápa bízza meg ideiglenesen Vinniczky premisli püspököt a munkácsi püspökség administrálásával, majd meg a galicziai Filippovicsot nevezi ki Munkácsra apostoli helynökké. Vinniczky megbízására egyebek között az is okot adott, hogy a székhelye közel, csak 40 mértföldnyire volt Munkácstól. Éppen e viszonylagos közelség miatt a halics-kievi metropolitához tartozó más, távolabbi püspökségre alig gondolhatunk. Mert ugyanakkor, a mikor a pápa, mint legközelebb fekvőre, a premisli püspökre gondol, maga Vinniczky még ezt a távolságot is akadálynak mondja, a mely miatt nem képes a munkácsi püspökséget kellőleg gondozni. Ugyanazt említi fel tehát, a mit 1665-ben a chelmi püspök is felemlített, mint egyik okát annak, miért kellett a munkácsi püspökséget felállítani. De legfőként maga a munkácsi papság hivatkozik még erre a távolságra is, mint olyanra, a mely majdnem legyőzhe-

tetlen. Mennyivel nagyobb akadály lehetett valamely távolabbi püspökségtől való távolság!

Szóval, ha nem maradtak is egykorú adataink s oklevelesen nem is tudjuk bebizonyítani, hogy a XIII. század közepe óta beszállított ruténeinket lelkiekben a premisli püspökök gondozták, egyes figyelmet érdemlő s figyelembe veendő momentumok, a szomszédság, a későbbi századokban beigazolt érintkezés alapján azt kell mondanunk, hogy máshová alig is tartozhattak. Hiszen, ha a munkácsi püspökség működése alatt ilyen szoros volt a közlekedés, bizonyára még szorosabbnak kellett lennie a felállítása előtti időben, mikor görög püspökség hazánkban nem létezett s a külföldiek közül ez volt a legközelebbi.

Arra a kérdésre továbbá, mikor kezdhetett a premisli püspök joghatóságot gyakorolni, azt felelhetjük, természetesen a XIII. század közepe óta, mikor az első papok megjöttek. Említettem, hogy a kenézi szerződésekben a papi választás nem levén kikötve, pap csak akkor jöhetett, mikor a jobbágyok, a kiknek előbb irtani s meg is kellett munkálni a kijelölt területet, már eltarthatták. Mivel azonban az 1254-i oklevél rutén sírokat emleget, kétségtelen, hogy az illető papnak már ezt megelőzőleg itt kellett lennie A század végén s a XIV. elején, Leo halicsi fejedelem és Gergely beregi főispán idejében, kik közül az előbbi V. István királyunk veje, az utóbbi pedig «Ruthenorum ducis officialis»-a, helytartója volt, különben is a legelevenebb lehetett az összeköttetés a gyepűelve tartomány és a halicsiak között. A XIV. század közepe táján aztán, mikor a halicsi fejedelemség lengyel uralom alá került, az egyházi viszonyokban is nagy változás állott be. A görög szertartású püspökségek részben megszüntek, részben megürültek. Ekkor természetesen bajos volt az itteni ruténeknek paphoz hozzájutni. Ott sem volt, a ki lelki szükségletükről gondoskodhatott volna, főleg mikor itthon sem nézték jó szemmel a szakadárokat. Talán ebben kell keresnünk a magyarázatát, bár Zsigmond türelmesebb volt irántuk, hogy Drág mester 1393-ban személyesen ment Konstantinápolyba s a patriarchának ajánlotta örökölt kolostorát. Ebből a szempontból a munkácsi

kolostor alapítási évéül jól volt megválasztva az 1360. év, mert akkor lehetett ruténeinknél a legnagyobb paphiány.

Parthén fentebb említett szavai a püspökségnek az időtől számított 150 év előtti alapításáról megadják a határt, a míg ruténeink a premisli püspökökhöz kényteleníttettek fordulni. S a chelmi püspök is jelenti informatiojában, hogy Munkács körülbelül 200 vagy pár évvel kevesebb idő előtt még a premisli püspökhöz tartozott. Ezekben a jelentésekben meg van mondva nemcsak, hogy az idegen püspökök gondoskodása addig tartott, míg a munkácsi felállíttatott, hanem jelezve van az idő is, sőt érintve vannak az okok is, a melyek kivánatossá tették a premislire nézve azt, hogy a magyarországi rutének vallási ügyeit saját külön püspökük intézze és gondozza, illetve szükségessé a munkácsi püspököt. Mindezeknek a bővebb fejtegetése azonban a munkácsi püspökség eredeténél van inkább helyén.

Ezért is itt átmegyek annak a még hátralevő kérdésnek a fejtegetésére, mennyire gyakorolhatták e joghatóságot a premisli vagy galicziai görög szertartású püspökök a magyarországi rutének papjai felett? Lehoczky, a ki pedig elfogadja a premisli püspöki joghatóságot, azt mondja, hogy ez a befolyás igen csekély lehetett. És igaza van, mert bár a feltett kérdésre adatok hiányában alig felelhetünk mással, mint következtetéssel, semmi sem jogosít fel arra a feltevésre, hogy e gondoskodás többre terjedhetett volna a felszentelésnél és az antimension, meg szentelt olaj küldésnél, szóval azon ténykedéseknél, melyeket mulhatatlanul a püspöknek kell végeznie. Egészen más kérdés, ide jött-e és a helyszínén végezte-e azokat a püspöki functiókat vagy otthon? Erre nézve tudnunk kell, hogy ezek végzésére éppen nem volt szükséges hazánkba jönnie. A munkácsi püspökök sem látogatták az egyházmegyéjüket. Olsavszki püspököt királyi parancscsal kellett reászorítani, a mikor Barkóczy jelentette a görög szertartású parochiákon uralkodó botrányos állapotokat. S azóta is egészen elkormányozzák a püspöki székhelyről. A püspök tehát külföldön is lehetett, ha egyébként nem volt távol. Viszont igaz, hogy ez a terület nem tartozott az ő megyéjéhez, de ezt nem

vették szorosan. Nagyobb baj volt, melyet a változás okai közé is sorol a chelmi püspök, hogy idegen országban feküdt, a hol a püspöki functiókat csak úgy gyakorolhatta volna, ha a központi hatóságoktól esetről-esetre ajánlatot, a megyei közegektől és a földesuraktól pedig engedélyt kér, a hogy tette pl. 1469-ben Macarius galicziai püspök. Mindamellett egyébként is nehezen hihető s nincs is reá semmiféle adatunk, hogy a püspökség felállítása előtt valamely premisli vagy galicziai püspök meglátogatta volna az itteni híveket. Az antimensiont, a szentelt olajat szétküldhette, a felszentelendő papok meg kimentek hozzá, mint 1706 után, bár az sem hihető s nem is valószínű, hogy felszentelésük után valaha még megfordultak volna ottan. 1707-ben is panaszkodtak, hogy az odamenetel nehézségekbe ütközik és fáradságos is. Mennyivel bizonytalanabb lehetett az az út a XIV—XV. századokban s mennyivel leküzdhetetlenebb akadály, ha meggondoljuk, mily fáradsággal s mennyi akadály és veszély között jutott vissza Munkácsra Nagy Lajos 1351-ben. Valószínű, hogy mint az 1469-ben említett Macarius az erdélyi oláh papoktól, vagy János munkácsi püspök 1491-ben a máramarosi papoktól, a premisli püspökök is szedtek bizonyos illetéket és jövedelmeket az itteni görög szertartású rutén papoktól. De valamint majdnem lehetetlen, hogy Macarius személyesen jött volna el érte, mert akkor — ha csakugyan halicsi püspök volt — hónapokra kellett volna elhagynia a megyéjét, hanem valószínűleg valamelyes megbizottja útján szedette azt be, a mint Pongrácz vajda levele kilátásba is helyezi, épp úgy a premisli is valamelyes megbizottja útján érintkezhetett az itteni, bizonyára kevés számú papsággal. Hogy ez a viszony idővel úgy a püspökre, mint az itteni papokra nézve, főleg ezek szaporodásával, hova-tovább mint tarthatatlanabbá lett, igen természetes, a mint már a chelmi püspök is jelezte, s előbb-utóbb csak meg kellett szűnnie, a mi a munkácsi püspökség létrejöttével be is következett.

III.

A csernekhegyi bazilita kolostor alapítása.

Kimutatván azt, hogy ruténeink oklevelesen bizonyíthatólag 1254 előtt legalább egy emberöltővel kezdettek az akkori halicsi fejedelemségből mai lakóhelyeikre telepedni s magukkal hozott papjaikat továbbra is csak a szomszédos premisli püspökségből kaphatták mindaddig, míg az először Hunyadi Mátyás királynak 1458 aug. 14-én kelt kétségtelenül hiteles oklevelében említett munkácsi gör. szert püspökség meg nem alakult, — sorrend szerint át kellene térnünk e püspökség eredetére és történetére. Előbb azonban tisztáznunk kell a Munkács mellett fekvő csernekhegyi sz. Miklósról nevezett bazilita kolostor alapításának kérdését. Ezt a kolostort ugyanis, mely a püspökség első említése óta 1751-ig a püspökök székhelye volt, állítólagos alapító oklevele szerint 1360-ban azaz csaknem száz évvel a püspökségnek 1458-i első említése előtt alapította Koriatovics Tódor.

Az 1360 márcz. 8. kelt oklevél[1] kiállítója, Koriatovics Tódor, Isten kegyelméből munkácsi herczeg, elmondja benne, hogy lelki üdvösségére az ő Munkács városa mellett

[1] Hárty. írt ered. Pozsony. Kápt. levt. caps. 11. — Hátlap: A. 1634 Athan Krupeczky eppus Przemisl. et Sambor. — 1597-ban hivatkozott reá árdánházi László püspök, de a bécsi köz. pénzm. levt. ez évi csom. levő aktához csak egyszerű, nem hiteles más. van mellékelve. — Először átírta a leleszi konv. 1635-ben. Lelesz, Proth. 74. köt. 187. l. — 1642-ben a jászói konv. — 1690-ben a pozsonyi kápt. Lelesz, 103. köt. 188 l. — A leleszi konv. 1692-ben. — A pozsonyi kápt. 1750-ben. — Más. Bpest. Egyet. könyvt. Heven. kézir. XVIII. köt. 115. l.

sz. Miklós püspöknek ajánlott kolostort építtetett, melyet görög vagyis rutén szertartás és szokás szerint fel is szenteltetett és rutén szerzeteseket helyezett belé, hogy örökös isteni szolgálatot tartsanak. E rutén szerzetesek fentartására a saját javaiból odaadta és ajándékozta: Bobovistye és Lauka falukat, a régóta jog szerint őket illető összes jövedelmekkel és szolgálmányokkal, gabona- és bortizeddel, — Bobovistyét a folyóval és malommal, — még pedig olyképen, hogy Bobovistye évenként 6, Lauka ellenben 4 sertést adjon a szerzeteseknek; továbbá az Ivánhegy bortizedét; nemkülönben a munkácsi határban fekvő Lellecsóka hegy és a Lellecsókától a kolostorig fekvő hegyek bortizedét; szintazonkép a város és a kolostor között levő Oroszvég falu mezejének egész gabona- és egyéb terménytizedét s hozzá a falutól évenként járó 7 sertést; — a vár jövedelméből[1] pedig évenkint 10 köböl gabonát, ugyanannyi búzát, 5 hordó bort, 100 kősót és azonkívül ugyanannyi hosszú forintot. Mindezt örök jogon lelke nyugalmáért adta a kolostornak, melyet ő építtetett, a sírját is elkészíttetve benne. Ez adományt pedig megerősítette olyképen, hogy ha fiai, rokonai vagy utódai valamelyike, vagy más valaki meg nem állaná, vagy megfizetni nem akarná, Isten előtt pörre szálljon lelkével.

E szövegben, mint látható, szó sincs püspökről. A kolostor tehát nem püspöki székhelynek épült. S bár Hunyadi Mátyás már 1458-ban együtt említi őket, amaz régibb alapításúnak látszik. Azért is mindenek előtt, ha ugyan hiteles ez az alapító oklevél, ennek a hitelességét s a kolostor alapításának kérdését kell tisztába hoznunk. Voltak ugyanis írók, a kik kétségbe vonva az oklevél hiteles voltát, tagadták, hogy a kolostort 1360-ban s Koriatovics alapította volna, míg a felekezeti írók Bazilovics óta

[1] „. . . donavimus duas poones, uillas Bobouische et Lauca cum omnibus proventibus . . .; deinde vero decimas vinorum . . . concessimus eidem claustro, et etiam decimas frugum . . . omnino concessimus predicto claustro . . .; item de proventibus ejusdem castri nostri Munkách teneantur dare . . .“

mindmáig annyira belevitték a görög katólikusok köztudatába az ellenkező nézetet, hogy az oklevél hitelességét és a kolostornak Koriatovicstól való alapítását szinte megdönthetetlennek tartják. E szerint az oklevél hiteles vagy hamis voltától függ a kérdés, Koriatovics alapította-e a kolostort vagy sem, s ha nem ő, ki alapította hát s mikor?

Az oklevél hitelességének vagy hamis voltának a kérdése azonban nem csak a kolostort és a püspökséget s e réven a hazai görög szertartású ruténeket, hanem általán véve oklevéltanunkat is érdekli, és pedig először önmagában véve s másodszor és kiváltkép azért is, mert a Koriatovics-féle oklevél felett megindult vita visszanyulik abba az időbe, mikor nálunk az első diplomatikai harczokat vívták. Kétszeresen is érdekes tehát az oklevél hitelességének vagy hamis voltának a kérdése, a melynek eldöntése már csak azért is fontos, mert a vitának még nincsen vége. Ma is vannak, a kik hitelesnek mondják s fentartják a benne mondottakat, s viszont a kik megvannak győződve, hogy hamisítvány.

Az oklevelet először Schmitt Miklós adta ki az egri püspökökről írott művében,[1] a nélkül, hogy megmondaná, honnét vette. Ő annyira nem kételkedik a hitelességében, hogy mindössze pár jelentéktelen megjegyzést tesz a szöveg magyarázatául. A tudományos vitát Batthyány Ignácz, a nagynevű erdélyi püpök indította meg 1785-ben megjelent ismeretes nagy művében. Akkor éppen javában folyt a küzdelem a munkácsi püspök részéről az egri püspök ellen, a ki arra támaszkodott, hogy a munkácsi püspök hívei az ő egyházmegyéjében lakván, az a püspökség nem is lehetett soha megalapítva. Ez ellen a theologiai szempont és felfogás ellen Pray 1776-ban megjelent „Specimina . . .“ czímű művében a történet tanuságára tá-

[1] Eppi Agrienses, 1763. I. 269—270 l. — Szövegben mindössze annyit mond, hogy Koriatovicsnak és a szerzeteseknek egyesülteknek kellett lenniök. Az ő álláspontjáról természetesen nem is kellett okadatolnia. A jegyzetben még annyit mond Thuróczy után (153. l.) a munkácsi uradalomról, hogy talán 300 faluja is volt.

támaszkodva, oklevelek alapján igyekezett vázolni a munkácsi püspökség eredetét és kifejlődését, hozzácsatolva a munkácsi püspökök névsorát.[1] Batthyánynak ez alkalmul szolgált, hogy az egri álláspont védelmére kelljen. Hunyadi Mátyás 1481. évi törvényét közölve, 3. és 4. czikkéhez jegyzetben hosszú magyarázatot csatolt. „E törvényt" úgymond „és annak érvényességét megvilágítja Korvin János ítéletlevele." E levélből 6 corollárium ot von le, melyek szerinte „nem csekély fényt vetnek a magyarországi egyház történetre, ú. m.:

1. hogy a munkácsi kolostor alapítása hamis és érvénytelen s a ki ezt a véleményét összeveti Korvin levelével, látni fogja, hogy János herczeg is semmisnek mondja;

2. a Koriatovics-féle oklevélben említett munkácsi herczegség, a melynek Schmitt megjegyzése szerint 300 faluja volt, e falukkal együtt elvész, mert a Korvin-féle oklevél Koriatovicsot podoliai herczegnek mondja, ennélfogva már maga a munkácsi herczeg czíme is hamisításra vall;

4. hasonlókép hamis Mátyás 1458-i levele;

5. a Korvin-féle levél Lukács pap utódának mondja János püspököt, Pray tehát helyesen írta, hogy János az első, a ki püspöknek neveztetik; igen ám de

6. a Pray közölte egész püspöki névsor semmis, mivel ez az első János sem volt sem katólikus, sem munkácsi püspök, hanem szakadár és rutén, mint utódai is, következőleg gyanus és hamis az összeállítás, már csak azért is, mert bizonyos, hogy ott csak apostoli helyettesek voltak, a kik a IV. lateráni zsinat szerint az egri püspök helyetteseiként működtek.[2]

[1] Spec. hier. Hung. I. 376—414. l. szól a munkácsi püspökségről. E kis tanulmány végső soraiban mondja meg, „cur Munkacsiensis eppatus *initium* et *progressum* hoc loco seorsim pertactandum mihi sumerem", t. i., hogy kimutassa, hogy mindenkor önálló volt. A 142. l. Simonovics levele után mondja is: „ex quibus etsi appareat" stb.. de közli X. Imre „Accepimus" bulláját is, és azért hozza a püspökök névsorát is. Azonkívül Wagner más. után 6 drb oklevelet. L. alább.

[2] Leges, I. 514—516. ll. jegyz. — Korvin leveléről ezt írja: „ex ipso originali, verum mendose exarato summa integritate per nos de-

Batthyány tehát mindenekelőtt az 1. és 2. pontban már határozottan megtámadta s tagadta az alapítvány érvényességét, de nem az oklevélből vett diplomatikai vagy mondjuk belső érvek alapján, hanem Korvin János herczegnek 1493 febr. 6. Munkácson kelt s a Koriatovics-féle oklevelet már akkor hamisítványnak mondó oklevelére támaszkodva, azaz történeti bizonyíték révén.

A Korvin-féle oklevél tartalma és fogalmazása megfelel ugyan korának s e szempontból nem is emelhető ellene kifogás, de a szövegezése olyan gyarló, a mondatfűzés és átmenetek egyes helyeken olyan szakgatottak, hogy Batthyánynak is feltünt. Meg is jegyezte, hogy az eredetije hibás szövegezésű, de azért minden további vizsgálat nélkül elfogadta, és semmisnek jelentette ki a Koriatovics-féle oklevelet és alapítványát. Sőt tovább menve hamisnak nyilvánította a püspökök névsorát, valamint Mátyás királynak Pray által közzétett 1458-i levelét, a mely ma is megvan s kétségtelenül hiteles, s azért még nem veszítette, nem veszíthette el az érvényét, mert Korvin herczeg ezt is érvénytelennek mondotta.

Batthyány ezen támadása ellen szállott síkra Bazilovics Ioannicius, a munkácsi baziliták protoheguménje.[1] Bazilovics voltaképeni feladata és czélja tehát az lett volna, megvédeni a Batthyány által megtámadott dolgokat, vagyis kimutatni a Koriatovics-féle oklevél hitelességét és az alapítvány érvényességét, valamint összeállítani a püspökök hiteles névsorát s bebizonyítani, hogy a hitelesen felsorolt püspökök, ha szakadárok is, de valóságos püspökök voltak. „E czélból műve“ — mondja az előszóban — „6 részben fel fogja ölelni Koriatovics származását, nemzedék-

scripta“. Továbbá ezt írja: „ex hac sententia Io. Corvini aliqua corollaria deducamus, necesse est, ex quibus non exigua lux historiae ecclesiasticae Hung. accedet“. A névsort elveti, nem csak mert a püspökök szakadárok azaz álpüspökök voltak, hanem mert „deinceps nullum ibi viguisse eppatum, sed antiquos fuisse vicarios apostolicos, omnes sec. conc. Later, IV. eppi Agriensis fuisse vicarios, pariter certum est“.

[1] „Brevis notitia fund. Theodori olim ducis de Munkács pro religiosis Ruthenis . . .“ Kassa, 1799—1805.

rendjét, tetteit, vallását, bejöttét Podoliából Magyarországba, a munkácsi püspökök névsorát, a görög katólikus papság és nép javára kiadott különféle királyi okleveleket, több jeles férfiú életrajzát, néhány kolostor eredetét és sorsát s végül a munkácsi püspökség kánoni alapítását, a püspöki székhely, a káptalan és a papnevelőház átvitelét Ungvárra.“

Bazilovicsnak már ebből az előszavában körvonalozott tervezetéből látható, hogy eredeti feladatán, a Batthyánytól megtámadott tételek védelmén messzire túlment. Körülbelül az egésznek a fele, a 3. 4. és 5. pontok, teljesen felesleges munka, a mi már magában véve mutatja, hogy tulajdonképen való feladatával nem volt tisztában. A Batthyánytól megtámadott tételek súlypontja a Koriatovics-féle oklevelen nyugodott, a mint már a Korvin-féle oklevélből kivehető, a mely azt mondja, hogy kiderülvén ennek az érvénytelensége, magától értetődik, hogy a többi is az. Bazilovicsnak tehát a védelmét első sorban és mindenek felett különösen erre kellett volna irányítani és összpontosítani. Ez lévén a támadás sarokpontja, a védelemnek is itt kellett volna erejét kifejtenie. Sőt Bazilovicsnak mint rendfőnöknek ez kettős kötelessége lett volna. Tudnunk kell ugyanis, hogy a rend valami 7—8 évtizeddel azelőtt, még Bizanczi püspök idejében, pörrel támadt a munkácsi püspöknek a Koriatovics-féle alapítvány kiadásáért. Néhány évtizedes pereskedés után 1751-ben meg is kapta azt. S alig volt a tulajdonában 3 évtizedig, Batthyány 1785-ben tudományos téren támadta meg az oklevél hitelességét s az alapítvány érvényességét. Bazilovicsnak tehát, mint a felperes és pörnyertes rend főnökének egyenesen kötelessége volt nem annyira a püspöki névsornak kelni a védelmére, ez őt különben is kevésbbé érintette, mint inkább az alapítványnak, hisz — mint hallottuk — a támadás egyébként is erre nehezedett.

Bazilovics szerencsétlensége, hogy nem térhetett ki a kötelesség elől, bár nem volt arra hivatott tudós. Szerencséjére, I. Lipót 1692-ben átírta s századok mulva végre megerősítette a Koriatovics-féle oklevelet. Ebbe a megerő-

sítésbe kapaszkodott bele Bazilovics. Ezért kellett neki a névsoron végig menni, hogy Lipóthoz érve, megtámadhassa a Korvin-féle levelet. De azért még csak azt sem mondhatni róla, hogy ügyes írónak mutatkoznék. Az előszóban 6 pontba csoportosított tárgyalni valóját kétkötetes munkájában, egy-egy kötetre 3—3 rész esvén, csakugyan 6 részbe osztotta be. Ennyiben megtartotta a tervezetet, egyébként azonban nem, mert a 6 rész tartalma nem fedi a 6 pontban körvonalozott tárgyalni valót. Az első kötetben — egyelőre t. i. ennél maradunk, mert a másik később jelent meg — ugyanis az I. részben (1—21. fej.) kiindulva Koriatovics származásának az előadásából, még ugyanazon részben (az 5. fejezettel) átment a püspökökre, azokat tárgyalta egészen 1689-ig; a II. részben (1—28 fej.) folytatta őket 1689-től 1743-ig; végül a III-ik részben (1—14. fej.) 1743-tól 1798-ig. De nem lévén szándékom taglalva birálgatni Bazilovics művét, csak a Koriatovics-féle oklevélnek a védelmét mutatom be, mert bennünket itten most csak is az érdekel.

Az I. rész 1—4. fejezete csakugyan Koriatovicsnak van szentelve. Az 1. fejezetben a litván fejedelmi házzal foglalkozik, a 2-ikban Koriattal és fiaival, a 3-ikban Koriatovics Tódorral, végül a 4-ikben Koriatovics Tódor munkácsi alapítványával. Mindezzel összesen 1—15. l. végez. Főforrása Strikovius, a ki pedig a lengyel Stadnicki szerint félreértve a litván krónikákat, éppen összezavarta a Koriatovics életrajzát.

A következő 16. oldalon kezdődő 5. fejezetben áttér a püspökökre s folytatja egészen az I. rész utolsó, 21-ik fejezetéig (16—103. l.) bezárólag. Ez utolsó, 21-ik fejezet utolsó, 103-ik oldalán visszatér a 15-ik oldalon elejtett tárgyra s egyetlen oldalon összegezésképen néhány egészen jelentéktelen megjegyzést tesz az oklevélről.

A II. részben folytatja a püspökök történetét (1—5. fej. 38. l.) egészen az 1692-ik évig, a mikor Kollonics kieszközölve Lipóttól a Koriatovics-féle oklevél megerősítését, mint a munkácsi uradalom örököseinek, a Rákóczi fejedelmi árváknak gyámja, Bobovistye vagy mai nevén Bubuliska

és Lauka falvakat átadatta De Camillis püspöknek. Ezen királyi megerősítés alapján vitatja Bazilovics az alapítvány érvényét s azért a következő (6.) fejezetben abbahagyja a püspökök történetét, hanem a helyett ismét reátér az alapítványra s annak jogi érvényét fejtegeti egészen a 8-ik fejezetig bezárólag, támadva a Korvin-féle hitelességét. A 9-ik fej. 1—4. pontjában és a 10. fej. 1—4. §§-iban a ruténekkel s különösen a vallásukkal foglalkozik, hogy a fejezet végén, kissé különös következtetésként megismételhesse, hogy „erőtelen tehát mindaz, a mit Batthyány a Koriatovics-féle oklevél és a munkácsi püspökség ellen felhozott". E hosszas kitérés, illetve félbeszakítás után a következő 11. fejezetben visszatér a püspökök történetére, melyet az 5. fejezetben elhagyott, s folytatja azt a kötet végéig.

Bazilovics műve 1. kötetének ebből a kissé hosszasabban részletezett tárgyalási menetéből látható, hogy Bazilovics eredeti feladatával, a Koriatovics-féle oklevél hitelességének a bizonyításával, csak az I. rész 1—4. fejezetében (1—15. l.) s a 21. fejezet 1. oldalán, valamint a II. rész 6., 7. és 8. fejezeteiben (37—72. l.), az egész műhöz viszonyítva tehát aránytalanul csekély részben, összesen 49 lapon foglalkozik. És még ezen a 49 lapon is alig szól róla palaeographiai és diplomatikai szempontból, hanem inkább az 1692-i megerősítés révén az alapítvány jogi érvényét és fennállását taglalja. Sőt ebben a taglalásban is Batthyányhoz hasonlóan jár el. Mivel Batthyány Korvin herczeg 1493-i oklevele alapján támadta a Koriatovics-féle oklevél hitelességét, Bazilovics a II. rész 6., 7. és 8. fejezeteiben a a Koriatovics-féle oklevél hitelességét olykép védelmezi, hogy a Korvin-féle oklevél hamis voltát igyekszik bizonyítani. Csakhogy elfelejtkezett arról, hogy ha ez sikerül is, azzal csak a Batthyány támadása van kivédve, de a Koriatovics-féle oklevél hitelessége nincs bebizonyítva. Sőt még a bizonyításra nézve is csak az igyekezetnél maradt, mert a mint a Koriatovics-féle legújabb monographusa, az orosz Petroff mondja, a Korvin-féle oklevél ellen felhozott érvei «nagyon is gyengék és tisztára naivak.»

Mindamellett, hogy ily módon tulajdonképeni feladatá-

nak a megoldásában hasonlíthatatlanul gyönge, két birálója, Müller és Goczigh, nagyváradi jogakad. tanárok, mégis dicsérőleg nyilatkoztak a műről. Simoncsics szintén elismeréssel szól felőle, pedig voltaképen Bazilovics ellen írt. Schwartner azonban, a ki mint az oklevéltan tanára, a legilletékesebb volt közöttük ítélni felette, egyenesen kimondta, hogy az oklevél bizony csak védelemre szorul tovább is, mert a Bazilovics védelme után is vannak, még pedig jogos kételyek. Tulán azért, hogy a kételyeket eloszlassa, 1804-ben kiadta Bazilovics műve második kötetét. Ő maga ez újabb kötet első pontjában azt hozza fel műve folytatásának okául, hogy az 1-ső kötet 3-ik részében nem hozhatta a hivatolt okleveleket, a hogy az első két részben tette, mert nem voltak kezei között. Időközben azonban sikerült megszereznie őket. E kötet szintén 3 részre lévén osztva, a mű két kötetben tényleg 1—6 külön-külön lapszámozott részből áll, a hogy az 1-ső kötet előszavában igérte volt. De a fejezetek tartalma annyira nem felel meg az előszóban jelzett tartalomnak, hogy szinte gondolkodóba esünk s hajlandók vagyunk másutt keresni e kötet kiadásának a magyarázatát. E kötet t. i. semmi egyéb, mint a 3. részben felsorolt püspökök történetének okmányokkal felszerelt ismétlése. Szószerint igaza van tehát Bazilovicsnak, mikor azt mondja, hogy pótolja az első kötetből elmaradt okmányokat. Ámde ha ezeket már ott kellett volna közlenie, akkor e pótkötetet tényleg nem azért adta ki, hogy az első kötet előszavában jelzett másik három részre nézve tett igéretét beváltsa, hanem valamelyes más czélból. Zsatkovics azt állítja, hogy Bazilovicsot voltaképen Schwartner ítélete bírta reá műve folytatására, részben ismétlésére. Nem tudom, honnét vette Zsatkovics ezt az állítást, de tény az, hogy Bazilovics mindjárt a kötet elején két oldalon ugyan, de csak mintegy mellékesen tér ki Schwartner rövid, bár szúrós megjegyzésére. «Azt állítja a neves író» — írja Bazilovics — «hogy a Koriatovics-féle alapítvány védelmére nem hoztam fel oly erős érveket, olyan meggyőző okokat, hogy annak hitelességében kételkedni többé nem lehetne, de a kétkedésnek semmi indokát

sem hozta fel. Azt kell ennélfogva hinnem, hogy csak új vitára akarta kelteni a feleket, hogy így a különben világos és határozott ügy ez által még világosabbá, még bizonyosabbá váljék.» Ezek a szavak csakugyan arra látszanak vallani, a mit Zsatkovics állít. E szerint e kötet nem az egész mű szerves, előre tervezett, előzetesen igért folytatása, hanem pótkötet. De ha csak részben is így áll a dolog, nem érthető, miért tér ki Bazilovics csak mellékesen az oklevél hitelességének a kérdésére, miért végez voltaképen csak egyetlen oldalon a diplomatikai érvekkel? Nem tudom elhinni róla, hogy komolyan hitte volna, hogy ez egyetlen lapon, 14 sorban beigazolja azt, a mi az első kötetben 49 oldalon sem sikerült, ha nem lett volna, mint fenti szavai egyenesen vallják is, meggyőződve, hogy az ügy, bármit mondjon is Schwartner, oly világos és határozott, hogy azt újabb vitával már nem lehet megdönteni, hanem csak világosabbá tenni. Bármint álljon is a pótkötet kiadásának a dolga, az bizonyos, hogy ezzel még kevésbbé védte meg a Koriatovics-féle oklevelet, mint az elsővel. Schwartnerből vett pár sornyi tudománya bizonyítja, hogy az oklevéltanhoz, a palaeographiához de egy csöppet sem értett s így, ha akarta volna, sem védhette volna meg jobban. Hanem ez újabb védelme azt is mutatja, hogy az egész diplomatikai érvelést nem vette komolyan. A jogi érvényét hite szerint bizonyította úgy, hogy az újabb védelemre nem szorul, a hitelesség kérdésére nézve tehát, — a melyre nézve ugyis csekély vagy éppen semmi volt a tudománya, — mindössze is gyengíteni akarta Schwartner ítéletét, a Schwartner utasításának az elégtelen, szinte nevetséges alkalmazásával. Ő az első kötetben előadott 1692-i átírás és megerősítés után annyira meg volt győződve, oly biztosra vette, nem is az oklevél hiteles voltát, mint inkább az alapítvány érvényét s az alapítvány további vitatásának a szükségtelenségét, hogy nem is tartotta érdemesnek 14 sornál többet vesztegetni reá.

Bazilovics ezen gyarló védelme daczára a Koriatovics-féle oklevél hitelessége, — mint Petroff írja, — Bazilo-

vics műve, tehát több mint 100 év óta minden kételyen felül állott. A magyarországi ruténekről, nem különben a a XIV. századbeli litván fejedelmekről írott összes munkák megmásíthatatlan ténynek vették s veszik, hogy a munkácsi kolostort Koriatovics Tódor alapította. S hogy menynyire igaza van ebben az orosz szerzőnek, mutatja az, hogy pl. Zsatkovics még 1888-ban sem tudván belenyugodni, hogy «Egri harcz . . .» című pályamunkájának egyik birálója, Lehoczky, kifogásolta, hogy a Koriatovics-féle oklevelet hitelesnek tartotta és pedig a Bazilovics érvei alapján, holott Lehoczky szerint annak a hamis volta már el van ismerve, az oklevél hitelességének a megállapítását kérve Ortvayhoz fordult.[1] Ortvay nemcsak megnyugtatta, hanem Rimelyivel együtt, megnézvén az eredetit, hitelesnek jelentették ki.

Ismeretes dolog, hogy diplomatikánk Schwartner óta Fejérpatakynak a pannonhalmi oklevélről írt munkája megjelenéséig nem annyira elméletileg fejlődött, már pedig az oklevelek hitelességének a kérdése az elméleti részre tartozik, mint inkább gyakorlatilag az azóta megjelent okmánytárak útján, melyeknek előszavaiban több kevesebb elméleti tájékoztatást találunk. Így a Koriatovics-féle oklevél hitelességének a kérdése szakférfiaink figyelmét nem annyira elkerülte, mint inkább nem került reá sor. Petroff szavai tehát semmiképen sem érhetik a magyar diplomatikát, a mint ő maga sem akarta érinteni. Vádja egyes-egyedül a fenti munkák szerzőire vonatkozik. Azok nem voltak szakemberek, nem is foglalkoztak sem a hazai oklevéltannal, sem a Koriatovics-féle oklevéllel. Ők egyszerűen úgy vették a dolgot, hogy Bazilovics kételyen felül helyezte annak a hitelességét.

Amaz állításunkat, hogy szakembereink figyelmét nem kerülték el sem Schwartner szavai, sem az oklevél, igazolja Lehoczky említett kifogása, a melyet a Bazilovicsra

[1] «A Koriatovicsok». Századok, 1900 évf. 509—517 ll. — U. o. 659—660. ll. hozzászólott Wertner is „A Koriatovicsokról" cz. czikkelyében. — Zsatkovics első felszólalását l. u. o. 1888. évf.

támaszkodó Zsatkovics ellen azon az alapon emelt, hogy az oklevél hamisítvány volta közismeretű, valamint a „Századok“ szerkesztőjének az eljárása, a ki Ortvayval és Zsitkovicscsal szemben továbbra is fentartotta a kételyt s nem ismerte el hitelesnek az oklevelet. E táborhoz csatlakozott legújabban a többször említett Petroff Elek szentpétervári tanár, a ki mint az oklevélnek Bazilovics óta egyetlen monographusa,[1] de mint a bécsi palaeographico-diplomatikai Institut volt tagja s így a kérdéshez hozzászólani illetékes szakember, megérdemli, hogy munkájával, az egyetlen ex professo munkával, részletesebben is foglalkozzunk.

Bazilovics az I. rész 1—4. fejezetében foglalkozik a Koriatovicsokkal. A mit róluk mond, nem önálló kutatás eredménye. Ismereteit a lengyel Strikoviustól vette. Ez a régi lengyel történetíró pedig, — ezzel kezdi Petroff a mondani valóját — jó időre összezavarta Koriatovics Tódor életrajzát. Szerinte két Koriatovics Tódor létezett: az egyik Koriat fia, Gedimin unokája, Podolia herczege, a ki fegyvert fogott nagybátyja, Olgerd litván fejedelem ellen, de 1359-ben kénytelen volt Magyarországba menekülni, a hol el is hunyt; a másik a XIV. század végén volt Podolia fejedelme, de nem akarván elismerni az akkori litván nagyfejedelem, Vitold hatalmát, 1394-ben elfogatott s Vilnában halt meg fogságban. Újabb írók egyet-mást módosítottak Strikovius állításain. A lengyel Narusevicz és Engel Koriatovics Magyarországba jöttét 1352—54-re tették. Lehoczky azt vélte, hogy a század közepén is és a végén is szerepelt, de ugyanazon Koriatovics. Mind a hárman fentartják tehát a XIV. század közepén történt bejövetelt, valamint azt, hogy Koriatovics Olgerd ellen kelt fel. A lengyel Stadnicki aztán kimutatta s meg is magyarázta Strikovius

[1] „O podložnosti gramoti knjazja Theodora Koriatoviča 1360 g. (Koriatovics Tódor hg. 1360-i levelének hamis voltáról).“ Az általa kiadott „Materiali dlja istor. Ugorskoj Rusi“ III. füz. Szt.-Pétervár, 1906, 4⁰, 31. l. a Koriatovics-féle oklevél általa készítetett fényképével és három más táblával.

tévedését.[1] Szerinte csak egy Koriatovics Tódor élt: Koriat negyedik fia. Atyja halála után a litvániai Novgorod várost kapta osztályrészül, utóbb meg három idősebb fivére halála után Podolia fejedelme lett. Összetüzvén Vitolddal, 1393-ban Magyarországba menekült. Újabban a szintén lengyel Prochaska azt állította, hogy nem Vitolddal, hanem Jagelloval zördült össze, a ki 1393-ban el is fogatta Koriatovicsot, de ez 1403-ban kiszabadulván, Magyarországba menekült. Magyarországi tartózkodásáról közli Petroff a leleszi convent leveltárában talált okleveleket, a melyekből kiderül, hogy csak a XIV. század végétől tartózkodott Magyarországon és pedig a XV. század második tizedéig. Mindamellett maga Stadnicki is Thuróczy és Istvánffy állításai alapján szintén valónak tartja, hogy Koriatovics a XIV. század közepén is tartózkodott Magyarországon. Petroff rámutatván, hogy Stadnicki hiába hivatkozik Thuróczyra és Istvánffyra, bizonyítja ez állítás tarthatatlanságát, s azt állítja, hogy Thuróczyn és Istvánffyn kívül egyesegyedül a munkácsi kolostor ez oklevele volna a bizonyíték arra, hogy Koriatovics már a XIV. század közepén is tartózkodott Magyarországon. Igen ám, de erről az oklevélről egész a XVII. század végéig sehol semmiféle említés sincsen. Bazilovics ugyan 1690-ig mintegy 40 oklevelet közölt, de csak mintegy 9-ben történik említés a kolostor birtokairól. Petroff sorra véve mind a kilenczet, szószerinti idézetekkel igazolja, hogy a királyi adománylevelek említenek ugyan «régi alapítványt», de Koriatovicsról szó sincs bennök. Csak 330 év mulva, Kollonics idejében van róla az első említés. Akkor 1690-ben adta ki t. i. hiteles átiratban a pozsonyi káptalan, 1692-ben pedig Lipót király, a ki meg is erősítette. Ennyit említ Petroff az oklevél külső történetéről. De hogy Koriatovics a XIV. század közepén

[1] Stadnicki Kazimir, „Synowie Gedymina“ (Gedimin fiai), Lemberg 1849. Új kiad. uo. 1881. Én az előbbit használtam. — A tévedés onnét származott, hogy a Narusevicz által 1846-ban kiadott bychowc-i litván krónika szerint Koriatovics Ólgerdnek († 1377), a Danilovicz által kiadott másik litván krónika szerint pedig Vitoldnak volt a kortársa, Stadnicki a 73—76 ll. kimutatja, hogy az utóbbi hitelesebb.

bírta volna Munkácsot, máskülönben is kétséges. Ez állítás bizonyítására felhozza Koriatovics személyes ügyeit, a mint a leleszi convent okleveleiből megismerhetők, továbbá azt, hogy Lehoczky több okleveles adatot közölt, a melyek szerint Munkács 1353 óta Mária királyné birtoka volt. Ezekben igyekezvén beigazolni, hogy Koriatovics 1360-ban nem írhatta az oklevelet, reátér a belső érvekre, az oklevél szövegére s ebből négy érvet hoz fel a hitelessége ellen, még pedig 1. mindjárt a Theodorus Keriatovics . . . . dux de Munkács czím gyanús voltát, mert bár igaz, hogy 1360-ban még nem volt, tehát nem is nevezhette magát podoliai fejedelemnek, de először is oklevelekben a népies Koriatovics helyett helyén valóbb, szokottabb és megfelelőbb a filius Koriat kitétel, másodszor pedig gyanút kelt a Keriatovics a helyes Koriatovics helyett; 2. hivatkozik arra, hogy a hosszú forint a XIII. és XIV. századi oklevelekben nem ismeretes; 3. hogy feltünő sok a nyelvhiba benne, bár ez szerinte magában véve nem elégséges bizonyíték, s végül 4. palaeographiai szempontból elfogadja Cholodnyák moszkvai tanár három oldalnyi külön tanulmányának a végkövetkeztetését, hogy t. i. az írás után ítélve az oklevél semmi esetre sem származhatik a XIV. századból.

Elfogadván ekként és beigazolva látván az oklevél hamisított voltát, az így előállott három kérdésre felel, nevezetesen 1. kitől való tehát a hamisítvány; 2. mikor s mi czélból készült, s 3. miért van 1360-ból keltezve? Az elsőre nézve az a véleménye, hogy a hamisitásból csak a kolostornak lehetett haszna, tehát kolostori ember írta, bár írhatta magánember is. A másodikra azt feleli, hogy csak akkor készülhetett, mikor Koriatovics neve feledésbe ment, azaz jóval halála után. Ha hiteles Korvin János herczeg 1493-i levele, — s Petroff annak veszi, — akkor szerinte már az abban említett Koriatovics-féle oklevél hamisítvány volt, míg a szóban forgó mai Koriatovics-féle oklevél már a második áloklevél, a melynek 1493 és 1690 között kellett készülnie. Végül felmerül még az a kérdés is, ha hamisítvány az oklevél, ki építette s mikor a kolostort? Erről az a nézete, hogy maga Koriatovics is építhette, de nem

1360-ban, hanem 1393—98 és 1414 között, bár az is lehetséges, s ez a hihetőbb, úgymond, hogy előtte épült. Befejezésül megjegyzi röviden, hogy a szerzet a hamisítás daczára jogosan bírta a kérdéses birtokokat és jövedelmeket. Lehet ugyanis, hogy ő adta, de adhatták előtte is, halála után is, csak hogy nem foglalták írásba. A szerzet tehát antiqua consuetudine, szokásjogon bírta. Mikor aztán vitássá lett a birtoklás, azonnal fölmerült, föl kellett merülnie az oklevél készítése eszméjének is.

A tanulmányhoz csatolt négy melléklet[1] közül különösen nevezetes és fontos az első, a mely Korvin János herczeg 1493-i oklevelével foglalkozik. Batthyány erre az oklevélre támaszkodva támadta a Koriatovics-féle oklevél hitelességét. Nézzük tehát közelebbről, mit szól Petroff Korvin János okleveléről? Mindenekelőtt megállapítja, hogy az oklevélnek két kiadása van, ú. m. 1725-ből az egri káptalané, mely azt az eredetit felmutató Lew Ferdinánd munkácsi latin szert. plébános kérésére kiadta, és 1785-ből Batthyány egyszerű, bár saját állítása szerint gondos másolata, szintén az eredetiről. Petroff közli a szöveget, még pedig a Batthyány másolata szerint, zárjelbe téve a káptalani másolat eltéréseit. Bemutatva a szöveget, rövidesen felemlíti, hogy Duliskovics s illetve Lucskai bizonyos, közelebbről meg nem jelölt kéziratok alapján három embert is megneveznek, a kik állítólag ez oklevél szerzői volnának, de ezek olyan gyanús és kétes eredetű ráfogások, hogy azokon bajos elindulni. Inkább sorra veszi Bazilovics «felette gyenge és tisztára naiv» érveit, melyekkel ennek a a Korvin-féle oklevélnek a hitelességét megdönteni igyekezett, s lehetőleg czáfolja őket. Így Bazilovics mindjárt először azt a kérdést vetette fel, honnét és hogyan van az, hogy ez az oklevél 1493 óta 1725-ig, azaz teljes 232 évig

[1] Petroff tan. az 1—13. l. terjed, 14—16. ll. van a Cholodnyák tanulmánya, azután a 18. l. jönnek a mellékletek, ú. m. I. Korvin hg. 1493-i levele, 17—23. ll., II. a Koriatovics magyarországi tartózkodására vonatkozó oklevelek, 23—25. ll., III. a Koriatovics magyarországi működésére vonatkozó művek, 26—27. ll. és IV. Koriatovics oklevelének palaeogr. szövege és a Bazilovicsnál olvasható szöveg, 28—31. ll.

egyáltalában ismeretlen maradt? Erre az ellenvetésre Petroff azt feleli, hogy Koriatovics oklevele még tovább, 1360-tól 1690-ig, tehát nem kevesebb mint 330 egész évig volt ismeretlen. Bazilovics azon kifogására, hogy a Korvin-féle oklevélen nincs pecsét, azt hozza fel, hogy a pecsét a Koriatovicséról is hiányzik. A mi Bazilovics azon érvét illeti, hogy Korvin János herczeg levele Koriatovicsot podoliai fejedelemnek nevezi, ilyen czímét pedig az oklevelek nem ismerik, ma, a mikor annyi Koriatovicsra vonatkozó oklevelünk van, egész fölénynyel válaszolhatta Petroff, hogy éppen a kifogásolt podoliai fejedelem czímzés a helyes. Végül Bazilovics ama kérdésére, ha már egyszer a herczeg hamisítványnak nyilvánította a Koriatovics oklevelét, miért nem üldözte a hamisítót, miért nem vette el Bobovistyét és Laukát, s miért engedte meg, hogy János munkácsi püspök egyezségre lépjen Dénes munkácsi latin szert. plébánossal, egészen helyesen azt a választ adja Petroff, hogy a herczeg nem is vádolta János püspököt. Ellenben mikor kijelentette a püspöknek, hogy az oklevél hamis, János püspök megnyugodott benne. Bobovistyéről és Laukáról úgy látszik nem is volt szó az oklevélben. Az egyezség létrejöhetett, mert a kolostornak más birtokai is voltak. A mit pedig Schwartnernek szemére hány Bazilovics, hogy nem indokolta meg amaz állítását, hogy az oklevél hitelessége a védelem daczára is kétes, Petroff szerint egyszerűen szót sem érdemel. Ekként a támadás érvei megdőlvén, inkább a hitelesség mellett bizonyítanak. Ezt azonban csak akkor lehetne eldönteni, ha az eredeti hozzáférhető volna. Nem látván az eredetit, természetesen el sem döntheti, hiteles-e vagy sem? A szövegből ítélve inkább hitelesnek tartja, mint sem. Ha azonban hamisítás volna, csak a XVIII. századból lehet. Fel is hoz három érvet, melyek szerinte a hitelesség mellett látszanak tanuskodni. Az első, hogy a Korvin-féle oklevél, mint a hogy a Koriatovicsra vonatkozó oklevelek rendszerint, podoliai fejedelemnek nevezi Koriatovicsot. Továbbá a Korvin-féle oklevél említi a nagy deszpót rácznyelvű levelét. Petroff szerint ez is a hitelessége mellett tanuskodik,

mert a munkácsi uradalmat pár évvel Koriatovics halála után csakugyan Lázárevics, majd meg Brankovics deszpótok bírták. Végül mellette bizonyít az a hat levél is, melyeket Korvin, nem mint hamisítványokat, hanem mint olyanokat, melyek a hamisítványul felismert Koriatovics-féle oklevelet megerősítették, megsemmisített, mert azok között, melyeket Bazilovics közölt, tényleg egy sincs, mely a Koriatovics-félét megerősítené. Ez a körülmény alkalmat ad Petroffnak arra, hogy rámutasson s kiemelje, a mit sem Batthyány, sem Bazilovics nem vettek észre, hogy Korvin János voltaképen nem az 1360-i oklevélről beszél, hanem Koriatovicsnak egy egészen más íratáról. Ennek az igazolására felhozza azt, hogy az 1360-i oklevél munkácsi herczegnek nevezi Koriatovicsot, míg a Korvin-féle oklevél szerint podoliai fejedelemnek volt czímezve; továbbá azt is, hogy míg a Koriatovics-féle oklevél különféle jövedelmekről intézkedik, a Korvin-féle csak a tizedről szól, s végül, hogy Korvin herczeg nem említette Koriatovicsról, hogy ő a kolostor alapítója. Ez a Korvin-féle oklevélben említett Koriatovics-féle hamisítvány Petroff szerint 1414—1428 között készült.

Mint e hosszúra nyult ismertetésből látható, Petroffnak nemcsak a kellő készültsége volt meg, hogy a hitelességében támadott Koriatovics-féle oklevél kérdéséhez hozzászóljon, hanem tényleg komoly munkát is végzett, a mely valóban megérdemelte, hogy lehető bőven és alaposan ismertessük. Petroff terv szerint, rendben és következetesen szövi az érvelést, módszertanilag rögtön felelve és czáfolva az egyes érvek nyomában támadó minden ellenvetésre. Okoskodásának a menete egészen helyes. Az egészet t. i. két részre osztja s előbb az oklevél külső történetét adja, majd meg a belső érvekre tér át. Ez utóbbi rész a sikerültebb. Az elsőben, noha szigorú logikával pontról-pontra halad, mindamellett adatainak a felhalmozásában oly nagy lékeket hagy, hogy csaknem az egész okoskodása megdől.

Az oklevelet kiállító Koriatovics személyéből indulva ki, azt igyekszik kimutatni, hogy Koriatovics hiteles adatok szerint csak a XIV. század végső évtizetében s a XV. első

és második tizedében, 1414-ig volt Munkács ura. Azt az állítást, hogy a XIV. század végső évtizedénél előbb azaz a nevében írott levél keltének idején, 1360-ban is Munkács ura lett volna, csak ez az egy oklevél bizonyítja egyedül, más semmiféle adat sincs reá. Ámde ez az egyetlen bizonyíték egészen 1690-ig ismeretlen. Addig soha sehol sem fordul elő egyetlen egyszer sem, még csak említve sincs. Ellenben ott a bizonyíték, hogy 1353 óta Munkácsot Erzsébet királyné bírta. Ebben az egész bizonyítási lánczolatban a legfőbb kapocs, az összetartó lánczszem az a tétel, hogy az egyedüli bizonyíték 1690-ig ismeretlen. Csakhogy mindenek előtt ott van Korvin János herczeg levele 1493-ból, a mely éppen a Koriatovics-féle oklevél hamisított volta ügyében adatott ki. Ezt a Bazilovicstól megtámadott oklevelet a függelékben külön tárgyalja Petroff bevallván, hogy reá azt a benyomást teszi, hogy inkább hiteles, mint sem. Ha már most kiderül, hogy csakugyan hiteles, akkor a Petroff okoskodása nagyon is meggyöngül. Mert ha a Koriatovics-féle oklevél 1690-ig nem ismeretlen, akkor a főérve elvesztette az erejét és a súlyát. Érezte ezt ő maga is, ezért is oda magyarázta a dolgot, hogy a Korvin által hamisnak mondott Koriatovics-féle oklevél nem az 1360-i, hanem Koriatovicsnak valamely más levele. Igyekszik is bizonyítani ezt az állítását, de ebbeli érveire itt már nem terjeszkedem ki, mert ha igaza volna is, vagy ha magát a Korvin-féle oklevelet is hamisítványnak kellene tartanunk, akkor is nagy rést üt az érvelésén s a főérvét még mindig gyöngíti az a körülmény, hogy árdánházi László püspök 1597-ben személyesen járt Prágában s kérte a Koriatovics-féle alapítvány megerősítését, még pedig egyenesen a Koriatovics-féle oklevél alapján. Csakhogy ezt Petroff nem tudta. Az az állítása tehát, hogy a Koriatovics-féle oklevél 1690-ig ismeretlen volt, határozottan téves, vagyis Petroff nem ismerte eléggé az oklevél külső történetét. Pedig minden egyébtől eltekintve, már ebben olyan támpontra akadunk, a melyből nagy valószínűséggel, ha nem egész bizonysággal következtetnünk kell az oklevél hamisításának az idejére.

Nézzük át tehát még egyszer az oklevél külső történetét.

Eddig is tudtuk azt, hogy szentmiklósi László püspök 1569-ben valamelyes kérelemmel fordult Miksa császárhoz.[1] A pozsonyi kamara íratai között ráakadtam a püspök és a szerzetesek eredeti folyamodványára is, a melyben nyolcz pontba foglalták össze kérelmeiket. Az 5. pontban azt mondják, hogy egyik adománylevelüknek másolatát mellékelik s annak az alapján kérik, hogy a király elismervén igazságukat, adassa vissza erőszakosan a várhoz csatolt birtokukat. Mivel azonban Miksa az ügyet elhalasztotta, ugyanazon év decz. 19-én egy másik folyamodást nyujtottak be,[2] a melyben hivatkoztak arra, hogy az imént bemutatták neki Mátyás király levelét, a melyből — úgymond — „kitünik, hogy Bobolista (így) és Lauka beregmegyei jószágok jogszerint régóta illetik a kolostort“. Ebből a két falura való hivatkozásból nem nehéz kitalálnunk, hogy a Miksának bemutatott másolat Hunyadi Mátyásnak ismert két levele közül csak az 1458-i lehetett, melyben Mátyás király a munkácsi monostornak nevezett plébániát a hozzátartozó Bobovistye és Lauka falukkal Lukács presbyternek adta, a nélkül, hogy a Koriatovics-féle oklevelet megemlitette volna.

Megkapták-e Miksától a kért falukat vagy sem, nem tartozik ide. Elég az hozzá, hogy árdánházi László püspök 1597-ben megújította a kérelmet, még pedig ezúttal nem a kamara, hanem a magyar kanczellária útján, a hol azt az ügy érdekében Prágába felutazott püspök személyesen adta át. Sajnos, e kérelmet csak Rudolfnak 1597 márcz.

[1] «5⁰. Suplices m. v. ss. paria cujusdam nostrae donationis offerimus utque intellecta justitia nostra potentia mediante a monasterio nostro abalienata bona clementer restitui mandet humilime supplicamus, nunc enim ea bona, licet exigua, ad arcem Munkách possidentur.» — Ered. Bpest. OL. Kam. O. Ben. resol.

[2] «Obtuleramus s. m. v. privilegium Mathiae regis, in quo duae possessiones Lauka et Bobolista in cottu Beregh nostrae esse (et) ad monasterium nostrum de jure et ab antiquo pertinere clare dinosceretur.» — Ered. u. o.

29-én Rákóczi Zsigmondhoz intézett leiratából ismerjük.[1] E szerint a kérelmező püspök és a sz. Miklós kolostorban vele együtt lakozó szerzetestársai felpanaszolták előtte, hogy Bobovistye és Lauka nevű jószágokat, melyeket néhai Koriatovics Tódor munkácsi herczeg adományozott volt nékik, az elmult zavarok idején lefoglalták volt a várhoz. Mint már elődeik is kérték a vár előbbi birtokosait, úgy ők is gyakrabban zaklatták Rákóczi Zsigmondot, a vár urát, adja vissza nekik az elvett birtokokat, tizedet s minden egyéb jövedelmet, de mindaddig sem Rákóczinál, sem tisztviselőinél semmit sem tudtak elérni, sőt inkább különféle terhes szolgálatokra kötelezték őket. Folyamodványukhoz mellékelve volt a Koriatovics-féle oklevél egyszerű másolata.

Tekintve és tudva már most, hogy ha 1569-ben Miksa teljesíti is a kérelmöket s Mátyás király 1458-i oklevele alapján állítja vissza a kolostor jövedelmeit, sokkal kevesebbet kaptak volna, mintha mindjárt akkor a Koriatovics-féle oklevélben foglalt alapítványt kérték volna, e megfordított kérelmöknek önkénytelenül is valamelyes okát kutatja, némiminemű elfogadható magyarázatát óhajtja az ember. Kettős kérelmök ezen visszássága mindenesetre feltünő és szokatlan. Nem is tudunk a megfejtésére csak két lehetőséget. Az első az, hogy szentmiklósi László püspök és szerzetestársai 1569-ben tudták, hogy a Koriatovics-féle oklevél, mint magánembernek, ki maga is adományba kapta a munkácsi uradalmat s így csak is királyi jóváhagyással tehetett belőle örök alapítványt, királyilag meg nem erősített oklevele, úgy is érvénytelen, melyre kérelmöket úgy sem alapíthatják. Szóval nem bíztak benne, mert belátták s tudatában voltak, hogy

[1] «Ex positum est m. n. in personis... Ladislai eppi ac totius conventus fratrum Ruthenorum ecclesiae b. Nicolai... prope arcem nostram Munkach ritu Graecorum fundatae... quomodo superioribus disturbiorum temporibus quaedam duae possessiones Bobowystye et Lawka vocatae ex collatione quondam Theodori Koryathowyth alias ducis de Munkach ad praefatam ecclesiam ipsorum pertinentes... simul cum pertinentiis suis ad istam arcem nostram Munkach nunc in manibus tuis existentem occupatae fuissent...» Ered. fogalm. Bécs. köz. pénzügym. levt. 14,403 cs. (1597 márcz.) Mellette Koriatovics oklevelének egykorú egyszerű másolata.

ha a falukat egyáltalán megkaphatják, akkor csakis vagy inkább kapják s kaphatják meg és hamarább remélhetik az 1458-i kétségtelenül hiteles királyi oklevél alapján. Ám ezt az egyik lehetőséget éppen ez az 1597-i productio kizárja. Nincs reá semmi elfogadható ok, semmi észszerű magyarázat, miért hozakodtak elő vele 1597-ben, holott 28 évvel az előtt nem tudtak vagy nem mertek előállani vele. Az a tény, hogy 1597-ben nem hivatkoztak a király levelére is a Koriatovicsé mellett, holott ez az 1569-i eredménytelen kisérlet daczára is a legészszerűbb és legtermészetesebb lett volna, mutatja, hogy a kolostorban voltak még, a kik emlékeztek reá, hogy 1569-ben eredménytelenül kopogtattak vele a királynál. Ám ha 1569-ben nem reméltek tőle semmit s inkább bíztak a Mátyás-féle levélben, épp oly kevéssé remélhettek tőle engedményt 1597-ben. Nincs reá semmiféle ok, miért változtatták volna meg a nézetüket s miért fűztek volna hozzá több reményt s várakozást 28 év mulva.

Ennélfogva nincs más elfogadható magyarázat, egyéb lehetősége a Koriatovics-féle oklevél ezen későbbi bemutatásának, a természetes úttól való ezen érthetetlen eltérésnek, mint az a másik, a mely ekként valósággá válik, hogy t. i. 1569-ben nem állhattak vele elő, mert nem mertek vagy nem tudtak vele előállani. Ha akkor már a kezeik között lett volna, mint 28 év mulva volt, vagy akkor is épp úgy elő mertek volna állani vele, mint 1597-ben, akkor bizonyára mellékelték volna a Mátyás leveléhez, vagy pedig okvetetlenül hivatkoztak volna reá. Hiszen ez egy újabb jogczímül szolgált volna, mert ez a voltaképeni alapító oklevél, s 1597 után folyton erre hivatkoztak, pl. 1625-ben Taraszovics, 1690-ben Kollonics, Mátyás levelének a háttérbe tolásával. És az természetes is, mert ez jóval több jövedelemről szól, mint a Mátyásé. Annak a lehetőségét már most, mintha azért nem tudták volna felmutatni, mert nem volt a kezök között, kizártnak kell tartanunk. Mert ha csakugyan ez is lett volna az eset, hivatkozhattak volna reá s fölemlíthették volna, a mint pl. 1654-ben Partén is tette Lippayval, mikor őt informálván, említette, hogy látta a kolostor és a püspökség alapításáról szóló okleve-

leket, melyeket szorgos utánjárással meg is lehetne szerezni. Marad tehát egyetlen lehetőségünk, hogy nem mertek vele előállani s azért inkább a kisebb jövedelemről szóló, de nagyobb kilátással, sikerrel és eredménynyel bíztató, kecsegtető és igérő Mátyás-féle oklevéllel hozakodtak elő.

Az a tény tehát, hogy Bobovistye és Lauka falvak 1569-ben és 1597-ben megkisérlett vissza- illetve megszerzésére tett lépésük alkalmával nem mutatták be mindkét kezüknél levő oklevelet, melyekben e falukról szó van, hanem egyenként állottak elő velök s akkor sem természetes sorrendben, előbb az alapító oklevéllel s utóbb az újraadományozással, hanem fordítva, illetve visszásan, magában elegendő azt a hitet költeni fel bennünk, hogy a Koriatovics-féle oklevél 1569-ben még nem volt meg s így 1569 és 1597 között készülhetett. Nem mondom, hogy okvetlenül akkor, 1569 után kellett készülnie, de mindenesetre történnie kellett vele valaminek.

Abbeli véleményünket, hogy 1569-ben nem merték bemutatni illetékes helyen, a hol s a mikor szükségük lett volna reá, megerősíti az a körülmény is, hogy még 1597-ben is csak egyszerű másolatban, nem pedig az akkor szokásos és a jogi ügyleteknél, minő ez is volt, megkövetelt hiteles átiratban mellékelték. Igaz, hogy az 1569-i folyamodványban is csak annyit mondanak, hogy «*paria* cujusdam nostrae donationis offerimus» azaz Mátyás oklevelét is csak másolatban mutatták be, s a «paria» alatt érthetünk egyszerű másolatot is, bár e kifejezés hiteles átiratra használtabb és szokásosabb. Ha már most egyszerű másolatot értünk alatta, ilyen közönséges átiratban mellékelhették volna a Koriatovicsét is. Ha ellenben azt fogadjuk el, hogy Mátyás oklevelét káptalani átiratban csatolták, akkor csak az az egy magyarázat lehetséges, hogy a Koriatovicsét azért nem mellékelték, mert nem bátorkodtak vele a káptalannál előállani. De még ha az 1569-i folyamodvány benyujtójáról, szentmiklósi László püspökről felteszszük is, hogy nem merte bemutatni, a minthogy eredetiben fenmaradt folyamodványát sem merte másként, csak mint «N. eppus» aláírni, vagy a kétféle másolat jogi hatálya között nem is tudott

különbséget tenni, már az 1597-i folyamodvány benyujtójáról, árdánházi László püspökről, a ki vállalkozott a prágai útra, s fel mert lépni Rudolf előtt Rákóczi Zsigmond ellen, alig tehető fel, hogy ne tudta volna, hogy nemcsak czélszerűbb és tanácsosabb hiteles másolattal lépni fel, hanem sikerre kilátást csak is ez nyujt. S hogy még ő is csak egyszerű másolattal állott elő, annak nem lehetett más oka, minthogy az eredetit még nem merte bemutatni hiteles helyen.

Megerősíti nézetünket végül az ügy további fejleménye is. Mátyás főherczeg kikérte ez ügyben a magyar tanács véleményét is, a hogy a kanczellárián benyujtott folyamodásoknál szokás volt. S a tanács egészen helyesen azt felelte, hogy a kérdéses falukat a panaszos fél egyoldalú kértére nem lehet elvenni, mert Rákóczi a bemutatott oklevéllel s a szerzetesek állításával szemben azt hozta fel, hogy e falukat királyi adományul a munkácsi uradalom tartozékaiként kapta s az ellenmondás nélkül történt beiktatás óta békességesen bírta, hanem, ha a szerzeteseknek valamelyes igényök volna, vigyék az ügyet törvény elé. A folyamodók azonban nem vitték azt oda, a hogy utasítva voltak. S ha László püspökre nézve el is fogadjuk mentségül, hogy nem igen tehette, mert Prágából való hazajötte után Rákóczi kiverette a jószágból, de miért nem tették tehát az utódai egészen 1635-ig! A dolog annál érthetetlenebb és felfoghatatlanabb, mert hiszen kezdet óta ez volt a püspökök egyik törekvése, a melyet a sikerre legalkalmatlanabb, legrosszabbul megválasztott időkben unos-untalan megújítottak, akkor pedig, mikor aztán egyenesen utasítva voltak, mint 1569-ben, 1597-ben, nem tették. Ennek az adománynak a kieszközlése volt egyik főrugója Taraszovics egész életének, ez a nyitja az egyesülés felé tett lépésének. Ő az első, a ki 1635-ben be merte mutatni Jászón, a hol az oklevelet már nem találták gyanusnak. S a mikor Balling fogságából kiszabadult, első útja Bécsbe vitte, s első teendője volt ott megkisérteni a Koriatovics-féle oklevél megerősítését. Ha tehát 1597-ben s azután egészen 1635-ig nem léptek a törvényes útra, holott a királyi vég-

zés[1] értelmében egyedül azon az úton nyerhették meg a kérelmezett falukat; ha látjuk, hogy a Rákóczi Zsigmond után történt újabb és újabb beiktatások alkalmával egyszer sem mondottak ellent: akkor ennek a mindenképen érthetetlen mulasztásnak csak egy magyarázata lehetséges, hogy t. i. nem merték azt a kezükben lévő 1360-i oklevelet hiteles helyen felmutatni.

A két László püspök és szerzetestársaik mindezen feltünő eljárásának a megértésére, hogy t. i. 1569-ben Hunyadi Mátyás 1458-i levelével, 1597-ben pedig a Koriatovics-féle oklevéllel állottak elő s külön-külön kérték előbb amannak az alapján, utóbb meg emezén a várhoz csatolt falukat, de erről amott hallgattak, holott az egyedül helyes lett volna mindkettőt becsatolni, vagy ha már külön kérték, akkor is észszerűbb és hamaráb várható, hogy fordítva intézik s előbb a Koriatovicsét mellékelik, azt hiszem, az adottnál megfelelőbb, természetesebb magyarázatot, észszerűbb, alkalmasabb okadatolást alig lehetséges felhozni.

E szerint a Koriatovics-féle oklevél 1569 és 1597 között készülhetett. Mindamellett két hatalmas érvünk van a két oklevél ezen visszás felhasználásából szinte önkényt kínálkozó amaz eredménynek az elfogadása ellen, mintha a Koriatovics-féle oklevelet akkor koholták volna.

Az egyik az oklevélnek a tartalma, a melyben püspökről szó sincs s az alapítvány tisztán csak a szerzetesek javára történt. Így szövegezni azt s így tenni az alapítványt csakis oly időben lehetett, a mikor püspökről még szó sem volt. Ez pedig sem 1569-ben, sem azután nem hihető. Bizonyosra

[1] A László püspöknek adott kir. leiratban ez áll: «Ad haec sua m. suaque s. intellectis imprimis consiliariorum Hungarorum opinionibus, se ben. resolverunt, primo quantum ad proprietatem duarum possessionum Bobovische et Lauca, quos ad dictum monasterium ipsorum pertinere asserunt, quamvis jura et privilegia bonaque ecclesiis et cultui divino dicata sarta tectaque esse cupiant, quia tamen D. Rakoci dominium arcis Munkach simul cum illis possessionibus et aliis pertinentiis aliquos jam annos possedit, praeter viam juris ita simpliciter adimere ei non posse, verum si quod jus in illis possessionibus habere putant, id jure acquirere eos debere.» — Ered. fog. Bpest. OL. Kam. O.

vehetjük, hogy sem szentmiklósi, sem árdánházi László püspökök nem engedték volna, hogy őket egyszerűen kihagyják az alapítványból. A mily igazolt tehát az, hogy az oklevéllel 1569 és 1597 között valaminek történnie kellett, épp oly bizonyosra vehető az is, hogy az oklevél eredetét régibb, a püspökség alapítását megelőző időre kell helyeznünk.

És valóban, már az 1493-i Korvin-féle oklevélben említés van róla. Ez szolgáltatja a másik, és pedig döntő érvet arra nézve, hogy az oklevél még sem készülhetett 1569 és 1597 között, bár viszont teljesen igazoltnak kell vennünk azt, hogy ekkor mégis kellett vele valaminek történni, a mint azt alább részletesen látni fogjuk. Mert ha a Korvin-féle oklevél, a melynek hibás szövege mindenesetre gyanut kelt, hiteles, akkor a Koriatovicsénak is okvetlenül 1493 előtt kellett iratnia. Nézzük tehát mindenekelőtt ezt az eddigelé kevés figyelemre méltatott nevezetes Korvin-féle oklevelet közelebbről.

Az oklevélben[1] Korvin János herczeg, a ki 1484 óta a munkácsi uradalom birtokosa volt, elmondja, hogy az 1492 év tavaszán, a mikor Soklós várában időzött, eljött hozzá János, a Munkács feletti sz. Miklós kolostorban székelő rutén püspök, s bemutatván hat eredeti oklevelet, nevezetesen Tódor podoliai herczeg, a nagy deszpot rácznyelvű, Hunyadi János, Mátyás király két rendbeli, és végül a leleszi convent leveleit, kérte, adassa vissza neki a levaskai szőlők bortizedét, továbbá az oroszvégi és a munkácsi jobbágyok terménytizedét, s végül az oroszvégi jobbágyoktól járó hét sertést. Figyelmesebben nézve meg a leveleket, s a Tódor herczegét titkárával és tanácsosaival is átvizsgáltatván, gyanusnak találták. S mivel úgyis szándéka volt nemsokára meglátogatni a munkácsi jószágot, az ügyet akkorára halasztotta. Megérkezése után János püspök csakugyan megjelent előtte és megismételte kérését. Másrészt

[1] A Petroff által közölt, — id. m. 18—19. ll. — szöveget használtuk. Petroff talán nem vette észre, hogy az általa alapul vett Batthyány-féle szöveg nem teljes.

azonban előállott Dénes, a munkácsi sz. Márton templom plébánosa is, és előadta, hogy János püspök hamis oklevelek alapján törekszik az ő plébániájának a jogait megrontani, s hogy János elődje, Lukács rutén presbyter, a ki egykor ugyanazon sz. Miklós kolostorban székelt, Hunyadi Jánostól és Mátyás királytól álúton eszközölt ki leveleket. Már pedig nem méltányos és a szent atyák végzéseivel ellenkezik, hogy keresztények szakadároknak fizessenek tizedet. Azonfelül maguk a keresztény jobbágyok is eléje járultak és kérték, engedje meg, hogy a tizedet ne a szakadároknak fizessék, hanem a saját plébánosuknak, a mint azt nagyanyja, Erzsébet, és atyja, Mátyás király, már előbb is rendelték volt. Ő tehát meg akarván állapítani az oklevelek jogi érvényét, meghagyta az éppen vele volt tudós férfiaknak, vizsgálják meg alaposan az okleveleket, melyeket János püspök bemutatott. Sőt nagyobb bizonyosság okáért előkerestetett Tódor herczegtől származó régi okleveleket, hogy össze lehessen hasonlítani és megállapítani, hasonló-e hozzájuk az, a melyet János püspök bemutatott? S a midőn a beregszászi ispotályosok rektora, Thuri Domokos, előadta Tódor herczeg egy levelét, látták, hogy semmiképen sem hasonlít ahhoz, a melyet a püspök mutatott fel, a czím is, a pecsét is egészen más lévén. Azonfelül több más oklevél alapján is konstatálták, hogy Tódor herczegnek az említett kolostor részére kiállított s János püspöknél levő oklevele hamisítvány és mint ilyen érvénytelen, mert az is nyilvánvalóvá lett, hogy a hártyát újra simították s az előbbi írást letörölték róla. Következőleg a többi levél is, melyeket annak alapján a nagy deszpot, Hunyadi János, Mátyás király, a leleszi convent s maga Korvin herczeg is kiállítottak volt, jogtalanul eszközöltetett ki. E hat oklevelet tehát a herczeg a magáéval együtt, melyet előbb ő maga kiállított volt, érvénytelennek nyilatkoztatta ki.

János püspök megértvén, hogy a levelek hamisítottak és érvénytelenek, önként lemondott a levaskai bor- és terménytizedről, a melyet a munkácsi és az oroszvégi keresztény jobbágyok tartoztak volna a kolostornak fizetni, hozzájárulván ahhoz, hogy azt Dénes plébános és utódai szed-

hessék, valamint ahhoz is, hogy a levaskai bortizedet a görög szertartásúakon is megvehessék. Az oroszvégi hét sertésre nézve pedig, melyeket addig a kolostornak adtak volt, Dénes plébános és János püspök a következő egyezségre léptek. Mivel Oroszvégen vegyesen laknak keresztények és szakadárok, az összes sertéseket olvassák össze, s ha a kereszténveknek több a sertésök, akkor Dénes és utódai négyet, János és utódai hármat kapnak, ha ellenben a szakadároknak volna több, akkor János és utódai választanak négyet, három pedig Dénesnek és utódainak marad.

Az oklevél eredetijének a hollétét nem sikerült felkutatnunk. Petroff sem látta, mi sem, így tehát a külsejéből, a kiállításából és az írásból levonható úgynevezett külső érvekről kénytelenek vagyunk lemondani. Nem kicsinyeljük ezeket, de nem is fektetünk reájok akkora súlyt, mint Petroff, a ki, mert eredetiben nem látta, nem képes kategorikusan eldönteni, hiteles-e vagy sem, bár két helyen is azt mondja, hogy reá inkább a hiteles oklevél benyomását teszi, mint a hamisítványnak, s ha mégis annak bizonyulna, semmiesetre sem XVIII. századi hamisítás, sőt a hitelessége mellett fel is hoz három érvet.

Bazilovicsnak igaza van, hogy az oklevél 1493-tól 1725-ig, azaz 232 éven át ismeretlen volt. 1725-ben Lew Ferdinánd munkácsi róm. kat. plébános mutatta fel először az egri káptalanban, a mely hitelesnek találta. 1785 előtt Batthyány nagy figyelemmel másolta le az eredetiről, a melyről megjegyzi, hogy hibásan van kiállítva, a nélkül, hogy a hibákat megjelölné. E szerint egyformán érthetünk írási, de s főleg nyelvi hibákat is. Mindez azonban kevésbbé döntő s csak azt mutatja, hogy Korvin János herczeg íródeákja vagy titkára, a kit 1493 elején[1] magával Munkácsra vitt, ezt az oklevelet kevesebb gonddal állította ki, mint azt, a

[1] «Cum nos estate proxima in castro nostro Soclos constituti fuissemus, venit coram nobis ... proinde, quia animus noster erat castrum nostrum Munkách proxime visitare, distulimus in adventum nostrum ad castrum Munkách negotium hoc terminandum... Datum in castro nostro Munkách in festo b. Dorothee a. 1493.»

melyet pár nappal később a krajnai kenézeknek írt, a mennyiben ez szabatosabban van fogalmazva. Tekintetbe véve azt a sok eltérést, a mely az egri káptalan és a Batthyány gondosnak mondott másolata között van, azt kell hinnünk, hogy az oklevél rossz állapotban maradt fönn s ezért nehezen is olvasható. Ennélfogva a két másolat hibáit hajlandó vagyok a két másolónak róni fel, semmint az eredeti eredendő hibáiul tudni be. Nem szabad megfeledkeznünk, hogy a herczeg úton levő íródeákjától nem várhatunk olyan szabatosan fogalmazott és úgy kiállított levelet, minőt a királyi kanczellária szokott volt kiállítani. Mi tehát a belső érvekre fektetjük a súlyt s megkisértjük ezek alapján állapítani meg az oklevél hiteles vagy hamis voltát. Olybá veszszük, mintha csak későbbi hiteles átiratban fenmaradt oklevéllel volna dolgunk, a mi gyakori eset oklevéltanunkban, a melynek a hiteles vagy koholt voltát magából a szövegből, az oklevél történetéből s a tartalmát megerősítő vagy azzal esetleg ellenkező ismert tényekből és adatokból kell megállapítanunk. Erre nézve pedig azt hiszszük, a leghelyesebb és legczélravezetőbb út az, ha az ellene és a mellette szóló és felhozható érveket és körülményeket csoportosítva, szembe állítjuk egymással s ezek száma és nyomóssága alapján mondunk ítéletet.

Említettem, hogy Petroff három érvet hoz fel mellette, Bazilovics pedig négyet ellene. Ez a négy érv Petroff szerint gyenge és naiv s már ő igyekezett válaszolni reájuk. E tekintetben Petroffnak igaza van, de csak részben. Mert Bazilovics azon ellenvetése, hogy az oklevélnek nincs pecsétje, tényleg gyenge és semmitmondó. Az a vádja pedig, hogy a Korvin-féle oklevél podoliai herczegnek nevezi Tódort, míg az 1360-i Koriatovics Tódor munkácsi herczegnek mondja, éppenséggel a hitelesség mellett bizonyít. De már a másik két érv figyelemre méltó. Az egyik az, hogy az 1493-ban kelt oklevél 1725-ig, a mikor Lew Ferdinánd munkácsi plébános az egri káptalanban felmutatta, ismeretlen volt. Bazilovics ez érvére egészen röviden azt feleli Petroff, hogy az semmit sem ér, mert a Koriatovicsé sem volt ismeretes 1690-ig azaz teljes 330 évig, tehát még hosszabb ideig,

mint amaz. Petroffnak e két soros felelete azonban kifogás alá esik és pedig azért, mert ugyanezt az érvet, melyet Bazilovicsnál kifogásol, maga legfőbb érvül használja a Koriatovics-féle oklevél ellen, hosszasan idézvén az oklevelekből, hogy az 1690-ig nem volt ismeretes. A «quod uni justum, alteri aequum»-féle elv alapján meg kellene engednie Bazilovicsnak is, hogy jogosan és méltányosan vetette fel a Korvin-féle oklevél ellen, hogy 1493-tól 1725-ig ismeretlen volt, és pedig annál is inkább, mert Bazilovics állítása teljesen megáll, holott a Petroffé nem. Mert mint tudjuk, a Koriatovics-féle oklevelet árdánházi László püspök már 1597-ben mellékelte folyamodványához s az oklevélnek ez a legrégibb, egyszerű másolata ma is ott van Rudolfnak 1597 márcz. 27-i leiratához mellékelve. Azonkívül 1635-ben Taraszovics már megkapta a jászói conventtől az első hiteles átiratot is. A Koriatovics-féle oklevél tehát egy egész századdal előbb volt ismeretes, mint Petroff hitte. Sőt ha ez a Korvin-féle oklevél hiteles, s maga Petroff a hitelesség felé hajlik, akkor már 1493-ban ismerték. Petroffnak tehát nem sikerült meggyöngítenie Bazilovicsnak ezt az érvét. — Mindamellett Bazilovicsnak ez az érve is oly gyönge, hogy azt a Korvin féle oklevél hitelessége ellen felhozni nem lehet. Mert hogy ennek a késői produkálásnak a dolgát megértsük, kissé vissza kell mennünk az alapítvány történetében. Ebből egyúttal azt is látni fogjuk, hogy a Koriatovics-féle alapítvány érvényességének a kérdése, melyet csak 1785-ben támadott meg Batthyány, már a század elején, tehát jóval előbb, mintsem a *tudományos* vita kezdetét vette, *hivatalos* elbirálás tárgya volt.

A Koriatovics-féle alapítvány, még ha Koriatovics tette is, az ő halála után a törvény értelmében érvényét vesztette, mert nem volt királyilag megerősítve. Csak 1692-ben lett az érvényessé, a mikor Lipót a püspököt és általa a szerzeteseket is megerősítette az alapítvány birtokában, melyet Kollonics már előzőleg, de akkor sem a törvényes alakiságok között, tehát érvénytelenül átadatott volt De Camillis püspöknek. Ennek következtében II. Rákóczi Ferencz, a mint nagykorúvá lett s birtokai kezelését átvette Kollo-

nicstól, bizonyos jövedelmeket visszavett, a melyeket azután 1711-ben a kincstár lefoglalt. Hodermarszki apát és Bizanczi püspök azonban, és pedig amaz 1714-ben, emez 1721-ben e jövedelmeket a Koriatovics-féle, immár királyilag megerősített oklevél alapján visszaadatni kérték a bécsi udvari kamarához intézett folyamodványaikban.[1] A szepesi kamara, melytől a bécsi felvilágosítást kért, 1722 jun. 19.[2] azt felelte, hogy a követelés egy részét a Koriatovics-féle alapítvány támogatni látszik. De csak egy részét, mert a lellecsókai szőlők bortizedét nem az uradalom szedi, hanem a munkácsi plébános, a ki meg nem élhet, ha e csekély jövedelmét elveszik. S ezt a véleményt szept. 15-én kelt jelentésében a pozsonyi kamara is magáévá tette. A bécsi

[1] Úgy Hodermarszki, mint Bizanczi 2 - 2 folyamodványt adtak be. Hod. az egyikben ezeket irta: «Qualemnam dux condam Munkacsiensis Theod. Koriatovics pro ven. gr. r. monasterio Munkacsiensi pro refrigerio animae suae in perpetuum tenendam fundationem fecerit, expost etiam per ... genitorem m. v. ss. confirmatam, ex acclusis ... constabit ... Proinde ... supplico, dignetur .. administrationi Scepus. demandare, ut ... me ... juxta fundationem Keriatovicsianam contentet.» — A másikban: «Ss. c. r. m. v. exponere necessitor quemadmodum adhuc ante navissimas Hung. revolutiones pr. Fr. Rakoczius certos ad eppatum meum appertinentes in promonthorio Munkacsiensi sitos montes seu vineas, nominatim Vereshegy, Ivanyhegy, Lohay-hegy et Lelecsowka violenter occupaverit ... Quo dein regno egresso ... iidem montes tamquam pars supposititia patrimonii sui ... fisco addicti ... detinentur ... Hinc ss. c. r. m. v. supplicare praesumo, velit ... imperare, quatenus ... dicti montes legitimo dominii jure ad eppatum meum ab antiquo spectantes... restituantur». Az előbbi egyk. más, az utóbbi ered., mindkettő kelet nélkül, hátlapj. rávez.: praes. 3 és 24 Mart. 1714. — Bpest. OL. Kam. O. Ben. res — Bizanczi 1721 júl. 8. előtt beadott szintén kettős folyamodványának egyikében kérte, hogy Hodermarszki folyamodványát «ex archivo ... camerae reinveniri mandare ac ... super decimas vini ex promont. Ivanhegy et Lelecsoka cum monticulis usque ad monasterium ex ... fundationalibus ad cathedrale claustrum ... spectantes ... resolutionem ... impertiri dignaretur». — Ered. Bécs, Köz. p. levt. uaé. cs. és 2 péld. más Bpest. OL. Kam. O. Ben. resol. 1721 júl. 14. — A másikban előrebocsátván, hogy Rákóczi e tizedeket lefoglalta, kérte, adassa vissza azokat. Ered. U. o.

[2] «Cum autem ... Kyriatovitsiana fundatio praetensionem praenominati eppi gr. r. legitimam reddere videretur, utrum et in quantum ...

kamara magyar bizottsága ennek daczára azt javasolta, hogy a kérés minden további vita nélkül adassék meg. A kamara azonban nov. 6-i átiratában[1] azt találta, hogy örök átengedésről lévén szó, nem lehet «de plano verfahren», hanem királyi elhatározásra van szükség. Ennek a kinyerése végett az ügyet elő kell adni a királynak, mire nézve az ügy még nincs kellőleg fölszerelve. Nevezetesen előbb meg kell állapítani, vajjon itt «de justitia» vagy csak «de gratia» van szó. A kassai kamarai administratio tehát utasítandó, adassa elő magának az eredeti alapító oklevelet s azután mindenekelőtt vizsgálja meg s tegyen jelentést annak hitelességéről és jogi érvényéről, továbbá szerezzen felvilágosítást arra nézve is, minő czímen bírja a munkácsi plébános a lellecsókai és az oroszvégi tizedet. Ehhez képest a magyar kamara nov. 20.[2] azt az utasítást kapta, nyilatkozzék az alapítvány érvényéről, és arról is,

postulato ejusdem . . . deferendum sit, altiori determinationi submisimus . . . Decimas . . . Lelyecsoka non dominium Munkacsiense, sed parochus Munkacsiensis percipit, cui si hocce beneficiolatum adimeretur, alias quoque exiguam provisionem habentes subsistere non posset.» — Ered. Bpest, OL. Kam. O. Pozs. Kam. lev. V. sor. 1722. évi cs. Más. Bécs, köz. pénz. levt. Hung. 1722 nov. cs. — E szerint világos, hogy Lew plébános megtámadott jogai védelmére állott elő Korvin herczeg oklevelével. E tizedek 1493 után és 1714 előtt is pörösek voltak, a mint több irat is van róluk, de ennek előadása nagyon is elvezetne a tárgytól.

[1] « . . . hat man befunden, dass in diser sach, welche eine perpetuirliche abtrettung mit sich bringet, nicht de plano verfahren werden könne, sondern dass darüber die ah. kgl. resolution vorhero einzuholen nöthig. Umb aber darüber ein au. vortrag thun zu können, die sach noch nicht genugsam instruiret seie, da noch zu forderist ausfündig zu machen ist, ob hierinfahls de justitia oder de gratia agatur, zu welchem ende dann erforderlich sein will, dass vorhero die Caschauer administration . . . vor allem . . . 1° das original fundationsinstrument ihr produciren lassen solle, dessen genuina et incorupta forma und mithin die unverfälschte realität sie vor allem examiniren und zu berichten hat . . . 3° quo titulo der pfarrer zu Munkatz ermelte zehenten von Leleszkova und Oroszvég besitze . . .» — Fog. Bécs, Köz. pénz. levt. Hung. 1722 nov. cs.

[2] «1° cum monasterium S. Nicolai non in usu et possessione hujus praetensae fundationis, sed in petitorio videatur esse constitutum, occurrit quaestio juris, an literae fundationales sint validae? Super qua quaestione

hogyan jutott a munkácsi plébános a lellecsókai és oroszvégi tizedhez, a melyre az alapítvány tart igényt, s vajjon a plébános tartozik-e az idegen tulajdont visszaadni vagy pedig a kincstár fizesse az egyenértéket?

Ekként került szőnyegre a lellecsókai bortized ügye, melynek ez a története. A levaskai hegyen szőleik voltak a keresztény, azaz jobbára latin szertartású oroszvégi és munkácsi lakosoknak[1]. Ezek tizede természetesen a plébánost illette, épp úgy, mint az iványii latin szertartású lakók ivánhegyi szőleinek bortizede az odavaló plébánost. A szakadár szerzetesek szintén számot tartván reájok, összezördültek a két plébánossal. Korvin leveléből tudjuk meg, hogy a levaskai bortized ügyében már Szilágyi Erzsébet, Mátyás király és maga Korvin is intézkedett volt, természetesen az országos törvény értelmében, a mely azt rendelte, hogy a latin szertartásúak a saját plébánosuknak fizessék. A munkácsi püspök és a szerzetesek ebbe nem tudván belenyugodni, ismételten Korvinhoz fordultak, a ki abban az 1493-i levélben a plébános javára döntött. Mikor azután a kamara kutatni kezdte a plébános tizedszedési jogát, Lew plébános előállott s 1725-ben bemutatta az egri káptalanban az 1493-i levelet, mint a káptalan kifejezetten mondja «a munkácsi plébániához tartozó bizonyos tizedek érdekében», s meg is kapta az átiratát. Batthyány ugyanott szintén ráakadt s annak alapján fellépett a Koriatovics-féle alapítvány ellen.

causarum reg. dir. audiri debuisset . . . 5º Qualiter item parochus Munkacsiensis decimas Leleszkov et Oroszvég ad praedictam fundationem praetensive spectantes obtinuerit? . . .» — Fog. U. o. ua. cs.

[1] Az oklevél szavai is Munkács városára vonatkoznak. A szöveg ugyanis azt mondja: « . . . decimas vinorum de monte Ivanihegy et similiter de monte, qui vocatur Lelyechoka, in *metis* ejus oppidi nostri Munkács cum aliis monticulis . . . etiam decimas frugum . . . de campo illius ville, que vocatur Oroszvég in *eadem* Munkács existente . . .» Ennélfogva Korvin levelében: «advenerunt coram nobis . . . christiani exorantes, ut decimas *eorum* non schismaticis, sed *plebano ipsorum* darent.» Dénes plébános tehát joggal és valónak megfelelőleg állította János püspökről, hogy «jura plebanie sue ruere molitus sit.»

Így kapcsolódott össze a tudományos vizsgálódás a hivatalos eljárással, illetve folytatta ezt. Ez tulajdonképen az alapítvány érvényével foglalkozott s csak közvetve a Koriatovics-féle oklevéllel, amaz pedig csak az oklevél hitelességét vizsgálta. A hivatalos eljárás a jogi igazságot kereste. A tudományos vizsgálódás a történeti valót kutatta s ebben fegyverül használta Korvin-féle oklevelet, a mely nem egyéb, mint a Koriatovics-féle oklevél és alapítvány felett tartott ítélet. Mindaddig tehát, míg a Koriatovics-féle alapítvány érvénytelen volt, 1692-ig a munkácsi plébánosnak a munkácsi római katólikus lakók levaskai szőlei után járó tizedszedési jogát e részről semmi veszély sem fenyegette. Ennélfogva természetesen nem is volt szükséges a Korvin-féle oklevelet produkálnia. De a mint Kollonics, fejvesztett sietségében ügyet sem vetve a Koriatovics-féle oklevélnek az iványii és munkácsi róm. kat. plébánosok törvényes tizedszedési jogát sértő intézkedésére, az alapítványt egész terjedelmében érvényre emelte, a plébánosnak védekeznie kellett. E szerint az oklevél késői produktiója teljesen érthető. Azt tehát az oklevél hiteles volta ellen nem lehet bizonyítékul felhozni, hanem tisztán állván előttünk a produkálás ilyen és éppen ezen kései voltának az oka és a magyarázata, inkább és egyenesen azt kell mondanunk, hogy az ellenkezőleg, éppen az oklevél mellett szól.

E kései felmutatás megérteti egyúttal azt is, hogy a Korvin-féle oklevelet 1692-ig egyáltalán nem volt szükséges, nem kellett hamisítaniok vagy hamisíttatniok a munkácsi plébánosoknak. Ha tehát koholták, csak 1692 és 1725 között tették, a mikor szükség volt reá. Bazilovicsnak még eszébe sem jutott, hogy a hamisítóra is rá kellene mutatnia, de már Lucskai s utána Duliskovics felemlítik, hogy bizonyos, közelebbről meg nem határozott kéziratok három embert is gyanusítottak a szerzőséggel. Szerintök Rosznák Márton ágostonrendű szerzetes, vagy a beregszászi orgonista, vagy pedig maga Lew plébános koholták volna. Ennek a gyanusításnak a czáfolatába bele sem kellene bocsátkoznunk, mert Duliskovics sem az illető kéziratokat nem ismerteti közelebbről, sem ezenkívül más bizonyítékot

fel nem hoz. A nélkül, hogy ismernők a kéziratokat, melyekből e személyeket előszedték, nem ítélhetjük meg, menynyiben hitelesek s mennyiben nem? De ha már személyeket jelölnek meg, annál kevésbbé térhetünk ki annak a czáfolata elől, hogy ezek hamisították, mert nem nehéz kimutatni, hogy egyszerű ráfogással van dolgunk, a melynek semmi komolyabb alapja sincs.[1]

Mert a mi Rosznákot illeti, Duliskovics vagy félreértette Lucskait, vagy a mi valószínűbb, vele együtt hibázott. Lucskai azt írja t. i. szerinte, hogy Rosznák volt az, a ki az oklevelet Batthyánynak eladta. Ha ez áll, akkor már Lucskai sem vette észre, hogy ezzel ki van zárva, hogy Rosznák koholta legyen a Korvin-féle oklevelet. Mert mint eladó, kortársa volt Batthyánynak, ha pedig kortársa Batthyánynak, ki 1785-ben adta ki munkáját, hogy koholhatta az oklevelet, melynek eredetijét Lew plébános 1725-ben már felmutatta az egri káptalanban? A beregszászi orgonistának a szerzői voltát nem czáfolhatjuk meg, mert Duliskovics még csak azt sem jegyzi meg, mikor élt ez az állítólagos hamisító, már pedig e nélkül bajos a hozzászólás. Ha 1693 előtt élt és akkor készítette volna a hamisítványt, gyanusnak kellene tartanunk azért, mert akkor ez oklevél intézkedésére nem volt szükség. Ha pedig 1693 és 1725 között lett volna Beregszászban orgonista, akkor megengedem, hogy latinul tudhatott, esetleg egészen jól is bírhatta e nyelvet, de annyira képtelenségnek tartom, hogy egy orgonista tudta volna a Korvin-féle oklevelet összeszerkeszteni, hogy további czáfolatába nem is bocsátkozom. Elképzelni sem vagyok képes, hogy mi indíthatta s vihette az említett kézirat íróját arra, hogy a kisvárosi orgonistában vélje a hamisítót! Duliskovics erről sem szól egy árva szót s így csak gyaníthatom, hogy valószínűleg magának a Korvin-féle oklevélnek az a tudósítása szolgáltathatott alapot e furcsának tetsző védelemre, hogy Korvin herczeg a czélból, hogy Koriatovicsnak azon levelét, melyet János püspök felmutatott, Tódor herczeg hiteles leveleivel

[1] Duliskovics, id. m. II. füz. 12. l.

összehasonlíthassa, Tódor herczeg több levelével együtt megszerezte azt is, a melyet a beregszászi ispotályosoknak adott volt.

Lew plébánosról ismét épp oly csattanósan háríthatjuk el a szerzőséget, mint Rosznákról. Az illető kézirat Duliskovics szerint meg is okadatolja, miért koholta volna Lew ezt az oklevelet. Azért, hogy a Schönbornoktól dús javadalmazást eszközöljön ki magának, illetve a plébániának. Már pedig Lew plébános e dúsabb javadalmazás reményében azért nem koholhatta a kérdéses okiratot, mert már 1725-ben bemutatta volt Egerben, Schönborn Lothár mainczi érsek pedig csak egy év mulva, 1726-ban kapta az uradalmat, melyet 1724-ben nyolcz évre Háger báró vett volt haszonbérbe.[1]

De egyébként is az oklevél hamisításokat tanulmányozva arra az eredményre jövünk, hogy egykorú hamisítónak a munkája hamarább sikerül, mint a századokkal később élőé. Amaz benne élvén az illető korban, ismeri annak egész jogi életét, a judikatura akkor szokásos egyes ügyleteit szokott kitételeikkel, jogi kifejezéseikkel, szóval az akkori curialis hivatalos írmodort a kort jellemző írással együtt. A későbbi, talán mint jelen esetben is, századokkal később élő hamisítónak mindezt nagyon hosszas és alapos tanulmányozás után kell és lehet csak elsajátítania. Egy Rajcsányi, vagy valamely hivatal 1725 előtt élt registratora képes lett volna az 1493 körüli kor okleveleit utánozni, de kérdés volt-e még ezeknek is a kezeügyében annyi adatot nyujtó oklevél a Korvin-féle oklevél tartalmához, hogy azt így megszerkeszthették volna? Mennyi utánjárással lehetett volna rájönniök még ezeknek az oklevelészet vagy gyakorlati oklevélismében jártas férfiaknak is a Korvin-féle oklevél ma beigazolt, de akkor nem is sejtett állításaira, pl. hogy Koriatovicsot az egykorú oklevelek, melyek csak a leleszi conventben találhatók, egy-két kivétellel csakugyan Tódor podoliai herczegnek nevezik; hogy akkor valóban János püspök volt a munkácsi püs-

[1] Lehoczky T., Beregv. monogr., III. köt. 593—594. ll.

pök s hogy János előtt a munkácsi kolostorban tényleg élt Lukács presbyter, mikor az erre vonatkozó oklevelek 1659 óta a pozsonyi káptalannál őriztetnek, a róluk vett hiteles másolatok pedig érdekeikre vigyázó kezekben vol tak. S ha már ezekre a szakemberekre nézve is szinte legyőzhetetlen nehézségekkel járó, ha nem egyáltalán lehetetlen feladat lett volna mind ez adatok összeszerzése, mennyivel inkább az leendett, annak kellett lennie a három említett állítólagos hamisítóra, a kiknek pályája nem nyujtott alkalmat arra, hogy régi okleveleink körül annyi jártasságot szerezhettek legyen, a mennyi a Korvin-féle oklevél kiállításához okvetlenül megkivántatott. De menjünk tovább s elejtve e három, hamisítónak lehetetlen gyanusítottal szemben az őket ért és rájuk kent vádat, kérdezzük a Korvin-féle oklevél hamis voltát vallóktól, hogy, ha esetleg 1692 és 1725 között mégis találkozott valaki, a ki képes volt ezt így megírni, hogyan s miért hamisította éppen a Korvin János herczeg nevére, miért tette a hamisítást éppen az ő idejére? Láttuk, van reá okunk, még pedig nyomós, hogy ez oklevél keltét a tartalma után 1692 — 1725-ön kívül éppen csak a Korvin János idejére tegyük, de hogy ezt valamely akkori hamisító tudta vagy egyáltalán tudhatta-e, oly kérdés, melyre a leghatározottabban nemmel kell felelnünk.

Ezek szerint a Korvin-féle oklevél késői produkálásából sem azt nem lehet kihozni, a mit Bazilovics hozott ki belőle, t. i. az oklevél hamis voltát, sem azt, hogy 1692 és 1725 között koholták. Mivel pedig 1692 előtt egészen 1493-ig nem is volt reá szükség, ha egyáltalán koholták, csak 1493-ban tehették. Ekként Bazilovics egyik számbavehető érve teljesen szétfoszlik.

Vegyük elő tehát az oklevél támadójának négy érve közül két számbavehető másikat, a midőn t. i. Bazilovics azt mondja, miért nem büntette és üldözte Korvin herczeg János püspököt, ha látta és meggyőződött, hogy a felmutatott oklevelek hamisítványok, hanem megelégedett azzal, hogy érvényteleneknek nyilatkoztatta ki őket, sőt még egyezséget is hozott létre a két pörös pap között? Ez

ellen az érv ellen már Petroff felhozta az oklevél mentségére a három ellenvetést, hogy t. i. Korvin herczeg nem üldözte, mert az okleveleket nem a felmutató János püspök koholta, továbbá nem üldözhette azért sem, mert János püspök rögtön megnyugodott az ítéletben, mely az okleveleket hamisaknak nyilvánította, s végül azon okból sem tehette Korvin, mert a kolostornak szokásjogon mégis lehetett valamelyes köze az illető tizedhez.

Petroff ezen nagyjából ellenvetett érvelése talán az utolsó pontot kivéve helyes, de nem kimerítő, sőt utóbbi állítása a szokásjogról, melyre az oklevél azon szavaiból: porcorum . . . ante tempora dari solitorum, azon sértésekről, melyeket az előtt szoktak volt adni, jöhetett reá, azt mutatja, mintha a Korvin-féle oklevél tartalmával nem volna egészen tisztában, annál is inkább, mert Koriatovicsnak egy más oklevelét érti azon oklevél alatt, melyről a Korvin-félében mint Tódor herczegéről van szó. Mert a kettő egy és ugyanaz, t. i. az 1360-i. Ezért részünkről a következőket teszszük hozzá, nem csak ez ellenvetések kiegészítéséül, hanem az egésznek magyarázatául s a pert írásba foglaló oklevél hitelességének a bebizonyításául.

Igaz, hogy János püspök, mikor másodszor Munkácson megjelent Korvin János előtt, arra kérte, erősítse meg a Soklóson bemutatott hat oklevelet. De a tulajdonképeni czél nem az volt, mert a felmutatott oklevelek között volt két királyi oklevél is,[1] melyeket Hunyadi Mátyás nem mint a munkácsi jószág birtokosa, hanem mint király adott ki. Már pedig Korvinnak nem volt meg a joga, hogy királyi okleveleket megerősíthessen. Itt legfellebb arról lehetett és volt szó, hogy Korvin János, mint Munkács akkori örökös ura, járuljon hozzá és hagyja jóvá az oklevelek intézkedéseit. Melyeket értett János püspök az oklevelek intézkedései közül, megértjük az oklevél azon további szavaiból, hogy a megerősíttetni kért oklevelek alapján kérte a herczeget, adassa vissza neki a következő jövedelmeket, ú. m. a munkácsi és az oroszvégi keresztény jobbágyoknak a

[1] «. . . quartas et quintas . . . Mathie Hung. Boh. etc. regis.»

levaskai szőlőhegyen levő szőlei bortizedét, ugyanazoknak a terménytizedét, és az oroszvégiektől járó hét sertést.[1]

Dénes plébános a herczeg előtt nem is vádolta hamis levelek gyártásával, hanem azt vetette ellene, hogy hamisul kiállított oklevelek alapján csorbítani törekszik az ő plébániája jogait. Az oklevél ugyan azt mondja «falsis litteris mediantibus» hamis oklevelek alapján, a mit egyaránt érthetünk hamisított, koholt, és végül se nem hamisított, se nem koholt, hanem hamis czímen, álürügy alatt, ferde informáczióra kiállított eredeti hiteles és éppen ezért megtámadható érvényű okíratokat. S hogy Dénes az utóbbiakat értette s nekünk is így kell értenünk, bizonyos abból, hogy vádját, illetve ellenvetését folytatva, rögtön utánna tette előbbi szavainak, hogy János püspök elődje, Lukács presbyter, a kit Mátyás 1458-i okleveléből ismerünk, Korvin herczeg atyjától és nagyatyjától «false et inique litteras impetrasset» azaz hamisul és álúton eszközölte ki az okleveleket, melyeknek a megerősítését kérte a herczegtől a püspök. Nem koholt, nem áloklevelekről volt tehát szó, hanem hazug czímen kieszközöltekről. Nem az oklevelek koholt volta körül folyt, nem is folyhatott a vita, s így nem is a megtorlás volt a czél, nem is lehetett, mert nem János püspök volt a hibás, hanem az elődje, s ez sem hamis oklevelek gyártásáról volt vádolva, hanem arról, hogy hamis úton eszközölte ki őket. Ehhez képest János herczegnek is nem az volt a feladata, hogy a hamis oklevelek gyártóját keresse és büntesse, hanem az, hogy megvizsgálja és megállapítsa, igaz-e a Dénes vádja, csakugyan hamis ürügy alatt eszközöltettek-e ki az illető oklevelek vagy sem, s ehhez képest megadassa-e a kért tizedet vagy sem? Innen van, hogy a mikor Soklóson szemügyre vették az okleveleket. «visum nobis fuit . . . false et inique

[1] ». . . Venit coram nobis Johannes eppus Ruthenus . . . exhibuitque nobis quasdam 6 litteras . . . penes quas . . . curavit nobis supplicari, ut quasdam decimas vinorum de promontorio Levathka, item frugum et bladorum de medio jobbagianum nostrorun in Oroszvég *et oppido Munkach commorantium* provenientes ac 7 porcos de incolis Oroszvég eidem faceremus reddere et restituere» . . . írja Korvin hrg.

fuisse confectas» úgy láttuk — úgymond ugyanazon false et inique szavakkal, a melyekkel Dénes vádja is — hogy hamisul és álúton vannak kiállítva, nem pedig azt, hogy subreptitias vagy falsificatas, azaz hogy csak koholt vagy állevelek. Utóbb aztán Munkácsra jőve is azt mondja, hogy az oklevelek érvényét, erejét «vires litterarum» akarta kitudni, azaz mennyiben jogos János püspök tizedkérelme?

Bazilovicsnak ez utolsó érve sem bizonyít tehát semmit a Korvin-féle oklevél ellen. Azt hiszem fel sem hozta volna, ha az oklevelet figyelemmel és behatóbban tanulmányozva, megértette volna. Mert akkor csakhamar rájött volna arra, hogy ez is éppen mellette szól, sőt kétségtelenné teszi, hogy 1493-ban sem hamisították, a kiknek érdekükben állott, a munkácsi plébánosok, az oklevélben említett Dénes vagy elődei, mert nem volt reá szükségük. Azok a jövedelmek ugyanis, illetve az oklevélben említett tized, melyet János kért, törvény szerint őket illették, azokat János és utódai soha semmiféle úton meg nem szerezhették, a plébánosoknak tehát szükségtelen volt hamisítaniok, ha mindjárt védeniök is kellett plébániai jogukat.

Mert nézzük tovább a dolgot és vizsgáljuk, miért akarta Korvin az oklevelek érvényét megállapítani s miért tűnt fel neki a Koriatovics-féle oklevél gyanusnak, még mielőtt Dénes plébános előállott volna azzal az állítással, hogy hamis czímen lettek azok kieszközölve? A feleletet megadja Dénes plébánosnak a vádja, hogy János püspök ez oklevelek alapján támasztott követelésével az ő plébániájának a jogait igyekszik csonkítani. Hogy értsük már most e vádat? A feleletet megtaláljuk, ha eszünkben tartjuk János püspök követelését, a mely nem volt egyéb, minthogy a herczeg adassa vissza neki a Munkács városi és az oroszvégi jobbágyoknak a bemutatott oklevelek alapján a kolostornak fizetendő, de attól elvett tizedeket. Ezekről Dénes plébános azt allegálta, arra hivatkozott, hogy méltatlan és a sz. atyák végzéseivel ellenkezik, hogy keresztények szakadároknak fizessék. De nem csak Dénes hivatkozott reá, hanem maguk az illető munkácsi és oroszvégi keresztény jobbá

gyok is eléje járultak, szint' azt kérve, a mit a plébános, hogy a tizedet a saját papjuknak fizessék, nem pedig a szakadároknak, annál is inkább, mert már Szilágyi Erzsébet, az uradalom előbbeni birtokosa, és Mátyás király is ily értelemben intézkedtek volt. Szóval az ügy, a tized ügye már Hunyadi János ideje óta vitás volt. A pörre pedig az adott alkalmat és okot, hogy a Koriatovics-féle oklevél egyszerűen csak azt mondja, hogy a kolostor rutén szerzeteseinek a fentartására adta továbbá a fenti tizedet, a nélkül, hogy jelentené, mely jobbágyoktól? Ezt János püspök sem mondotta meg. Csakis ebből a Korvin-féle ítéletlevélből értesülünk, miről is van voltaképen szó, hogy t. i. a szakadár püspök az ottani, azaz Munkács városi «keresztény» jobbágyok tizedét követelte, keresztények alatt pedig akkor tudvalevőleg római katólikusokat értettek és neveztek. Ezeknek, a róm. kat. lakóknak a tizedét kérték tehát a szakadár szerzetesek, már pedig ezeknek a tizede csakugyan nem illette meg a szakadárokat, hanem a saját róm. kat. plébánosukat. Az az oklevél, a mely ilyet követelt a keresztényektől, méltán keltett gyanút, mert ellenkezett az akkori közfelfogással. Egészen jogosan és méltán fogta tehát gyanúba a herczeg még Soklóson a Tódor herczeg levelét. Hogy pedig éppen ez tűnt fel előtte gyanúsnak, onnét van, mert ez volt János püspök legrégibb oklevele, a melynek alapján keltek a többiek, s éppen ebben volt meg a fenti, akkor hallatlan, hogy ne mondjam, lehetetlen tizedintézkedés. Korvin, a titkára és tanácsosai már Soklóson kétkedtek, hogy Tódor herczeg vagy a munkácsi uradalom bármely birtokosa ilyes intézkedést tett volna. S mivel ez a gyanút keltett oklevél az ő nevét viselte, nem maradt egyéb hátra, mint összehasonlítás útján dönteni el, valóban tőle való-e vagy sem? S a mikor az összehasonlítást megtették, azonnal látták, hogy a bizalmatlanságot keltő intézkedést tartalmazó oklevél nem lehet a Tódor herczegé, mert a czíme és pecsétje más volt, a hártyáról az előbbi írást lekaparták, szóval palimpsest példány volt. Ezt maga és a vele volt urak megállapítván, a plébános és János püspök is elismervén, intézkedett a herczeg.

Bazilovics érveinél sokkal erősebben szól az oklevél ellen Korvin azon intézkedése, hogy, a mikor Koriatovics levelét álműnek és érvénytelennek találta, kimondotta azt is, hogy egyúttal a többi levelek is érvénytelenek, mivel szintúgy hamis ürügy alatt, igazságtalanul adattak ki. Ezeknek a leveleknek a Koriatovics-féle oklevélre való ezen ráutalásából és összefüggésbe való hozatalából szükségszerűleg következik, hogy azok a Koriatovics-féle oklevélben részletezett jövedelmek ügyében adattak ki a kolostor javára. Az a tény, hogy János püspök ezek alapján a Koriatovics-féle oklevél három csoporthoz tartozó jövedelmei közül csak a munkácsi plébánost illető tizedet kérte magának visszaadatni, arra mutat ugyan, mintha a deszpot, Hunyadi János, a leleszi convent és Mátyás két levele szintén csak erre a tizedre vonatkoznék, de nem feltétlenül. Akkor lehetséges, hogy Mátyásnak máig meglévő 1458-i és 1488-i leveleiről van szó Korvin herczeg okiratában. Legyenek azonban azok vagy sem, tagadhatatlan, hogy Korvin herczeg, mint a munkácsi jószág ura, érvénytelenítvén Mátyás két oklevelét, utólagos ítéletet mondott felettük. Ennek megfejtésére csak az a magyarázatunk van, hogy Mátyás 1458-i oklevelében nagyon óvatosan jár el, hozzátevén, hogy az egésznek csak akkor legyen érvénye, ha az előadottak megfelelnének a valóságnak. Ugyanilyen óvatossággal járt el 1488-ban is. S nincs reá okunk feltenni, hogy ne ugyanezt az eljárást követte volna akkor is, ha a Korvin-említette két levele alatt más kettőt kellene értelmeznünk. E záradék révén tehát Korvin teljes joggal járt el.

Gyengébb érv a két következő, ú. m. egyházi tizedről lévén szó, miért nem utalta azt a herczeg a felettes egyházi hatósághoz, s miért nem hivatkozott Dénes plébános hazai törvényekre, mikor II. Endre pl. a beregi erdőben kelt oklevelében a beregi tizedet az egri egyháznak adományozta?

Gyenge ellenvetések ezek a Korvin-féle oklevél hitelessége ellen, de felhoztuk őket, hogy mindent kimerítettünk legyen, a mit csak felhozhattunk. A mint látjuk, nincs egyetlen egy olyan tény, adat vagy körülmény, a mely az

oklevél hitelét megingatná, sőt azok, a melyeket a Bazilovics által felhozottakból egyáltalán számbavehettünk, éppen mellette szólanak, elannyira, hogy kapcsolatban azzal, a mit az érvek taglalása során elmondottunk, a Korvin-féle oklevél hitelessége nézetünk és meggyőződésünk szerint eddig is kétségen felül áll.

Mindamellett kötelességből is, de meg azért is, hogy a hitelességet még meggyőzőbben kimutassuk, felhozzuk a mellette szóló érveket és tényeket is Nevezetesen tudjuk azt, hogy Soklóst és Munkácsot 1493-ban csakugyan Korvin herczeg bírta. Azt, hogy «estate proxima» azaz 1492 nyarán Soklóson volt, igazolja az, hogy 1492 júl. 11-én ott keltez.[1] Bizonyos az is, hogy az oklevél kelte idején 1493 sz. Dorottya napján kimutathatólag Munkácson tartózkodott, mert két nappal előbb adta ki ugyanott[2] a László sztánfalvi vajda és a beregi krajna névszerint felsorolt kilencz falujának kenézei között pörös krajnai vajdaság tiszte ügyében kelt ítéletlevelét. Ez az ekként pontosan igazolható adat annál fontosabb, mert szinte kizárja, hogy egy esetleges 1693—1725 közötti hamisító a keletet ennyire eltalálta vagy hozzájuthatott volna, a mennyiben a két nappal előbb kelt oklevél eredetije a leleszi conventben őriztetik, a hová az érdekeltek akkor csak birói parancsra juthattak el. Az okleveleket felmutató János püspököt

[1] 1492-ben kelt s reánk maradt okleveleiből 1492. évi tartózkodási helyei ekként állíthatók össze: 1492 jan. 1. Budán volt, febr. 13. Zsámbokon, aug. 22. Rokolnokon. E szerint az itinerarium szerint aug. 22. előtt lehetett Soklóson. Ekként csak azt tudjuk beigazolni, hogy ott tartózkodása nincs kizárva, sőt Rokolnok is az alvidéken levén, valószínű, hogy mint 1493-ban, egy évvel előbb is megfordult ottan. Különben is többet tartózkodott az alvidéken, mint a felföldön, hová, mondhatnók, ritkán és kivételesen látogatott el.

[2] «Cum venissemus ad oppidum nostrum Munkách, ut causas quorumlibet querulantium ordine juris discuteremus, de medio aliorum causantium Ladislaus vajvoda de Sztánfalva: . . . Datum in oppido nostro Munkács feria 3. prox. ante festum b. Dorothee v. et m. a. 1493.» Mészáros, id. m. 159—162. ll. — A szóban levő Korvin-féle oklevél kelte pedig: Datum in castro nostro Munkách in festo b. Dorothee a. 1493.

említi II. Ulászló 1491 júl. 31. Székesfehérvárt kiadott két oklevelében, valamint 1493 nov. 29. Budán kelt iratában. E szerint 1493-ban életben volt. Elődjének Lukács presbyternek állította ki Mátyás király 1458-i levelét, a melyben szintúgy, mint a Korvin-félében presbyternek iratik. Hiteles az is, hogy a Koriatovicsról reánk maradt oklevelek, egy esetet kivéve, mindig podoliai herczegnek nevezik, mint a hogy a Korvin-féle oklevél czímezi. Törvénykönyvünkből ismeretes az is, hogy akkor a keresztények alatt a szakadárokkal szemben római katólikusokat értettek. Így nevezi őket pl. az 1495 : XLV. tcz. stb. Ugyancsak így állítja szembe a ruténekkel a kereszténveket a leleszi convent 1418-i oklevele, melyben a Dolhaiakat megosztoztatja. A jövedelmek, melyeket János püspök kért, egytől-egyig benne vannak a Koriatovics-féle oklevélben. Benne van a levaskai bortized, benne a terménytized s az oroszvégiektől követelt hét sertés. Erre nézve a két oklevél fedi egymást. S hogy a tizedre nézve a latin plébánosok tényleg perbe keveredtek a kolostorral, igazolja az, hogy a Koriatovics-oklevélben említett másik, ivánhegyi bortized miatt 1488-ban Mátyás állít ki oklevelet. Az is oklevélileg igazolható, hogy a munkácsi róm. kat. templom sz. Mártonról neveztetett, a mennyiben Erzsébet királyné 1376-ban okmányilag[1] megengedte, hogy a község hivatalos pecsétjén czímerül a templom védőszentjének, sz. Márton hitvallónak a képét viselhesse. Szóval az oklevélben felsorolt tények és nevek között három kivétellel semmi olyas nincs, a mi ne volna igazolható, s csak egyetlen egy, a mi az ismert tényekkel ellenkeznék s megczáfolható volna. A tartalomban foglalt intézkedések azonban, mint kimutattuk, éppenséggel az oklevél mellett szólanak. A három eddigelé nem igazolható adat az, vajjon a nevezett sz. Márton egyháznak 1493-ban Dénes volt-e a plébánosa, továbbá, hogy a Beregszászon 1530-ban oklevélileg ismert kórház meg volt-e már 1493-ban is s Thuri Domokos volt-e akkor a kórház magistere? Ha e három adatot a későbbi kutatásnak sikerül megszerezni, akkor meg-

[1] Lehoczky T. «Beregv. monogr.» 3. köt. 463. l.

kapjuk az utolsó bizonyítékot is. Addig is mindezeket mérlegelve, s fontolóra véve azt, hogy az egészszel szemben mindössze három eddig nem igazolható, s csak egy a mai tényeknek meg nem felelő, de az is időközben változott adat hozható fel, magából a szövegből nyert ítélet alapján Korvin János herczeg 1493-i oklevelét hitelesnek kell elfogadnunk. Sőt részemről tovább megyek és a Korvin herczeg oklevelét a Koriatovics-féle áloklevél olyan szükséges correctivumának, a tized ügyét tisztába hozó és felvilágosító kiegészítőjének tartom, a mely nélkül a Koriatovics-féle áloklevelet és az alapítványt meg sem érthetjük kellőleg. Éppen azért az a hitem és meggyőződésem, hogy az eredeti csak igazolhatja, de nem fogja lerontani a hitelességét, ha sikerül is valaha napfényre hozni.

Igazolván a Korvin-féle oklevél hitelességét, rátérhetünk Petroff azon állítására, hogy a Korvin-féle oklevélben említett Koriatovics-féle oklevél nem azonos az 1360-i Koriatovics-félével. Szerinte Korvin Tódor herczegnek más okleveléről beszél, a mely azonban, mivel Korvin herczeg kaszszálta, nem is maradhatott meg. Annak a bebizonyítására, hogy valóban Tódor herczegnek két külön okleveléről van szó, felhozza a következő három adatot. Először is hivatkozik arra, hogy az 1360-i oklevél kiállítója Koriatovics Tódor munkácsi herczeg, a Korvin-féle oklevélben említett levelet pedig Tódor podoliai herczeg állította ki; másodszor, hogy a Tódor podoliai herczeg levele palimpsest volt, a máig meglevő Koriatovics-féle oklevél pedig nem az, s végül harmadszor, hogy amabban a Korvin-féle oklevél szerint csak tizedről volt szó, a mai Koriatovics-féle pedig a tizeden felül egész sor egyéb jövedelemről tesz említést, azaz jóval bővebb, mint a másik lehetett. — Említettük már, miért kell Petroffnak két Koriatovics oklevélhez ragaszkodnia. Ő, bár a Korvin-féle oklevél eredetijét nem látta s ezért apodictice nem nyilatkozhatik a hitelességéről, azon nézet felé hajlik, hogy inkább hiteles, mint nem. Mivel azonban a Koriatovics-féle oklevél hitelessége ellen főként azt az érvet hozza fel, hogy 1360-tól 1693-ig ismeretlen volt, ugyancsak zavarba jut. Mi azonban

tudjuk, hogy ez az érv még akkor is jelentékenyen meggyöngült, ha nem sikerült volna is beigazolni a Korvin-féle oklevél hitelességét. Most azonban, hogy a Petroff hite teljesen bebizonyosodott, a Korvin-féle oklevél eredetijének a hiánya nem használható többé a Koriatovics-féle oklevél hitelessége ellen. Ezzel azonban a Koriatovics-féle oklevél nem nyert hitelességben, sőt az által, hogy sikerült a Korvin-féle oklevél hitelét beigazolni, egyúttal az is kiderült, hogy a Koriatovics-féle oklevélről már 1493-ban felismerték és meggyőződtek, hogy hamisítvány. Korvinnak eredetileg más volt a szándéka s csak ennek a kivitele közben és érdekében történt az oklevél hamisítvány voltának a kiderítése. Megállapítván ekként a két oklevél egymáshoz való viszonyát, látjuk, hogy ha Petroff nézetét a két Koriátovics-oklevélről elfogadjuk, akkor a Korvin-oklevél bizonyságát nem lehet az 1360-i oklevélre vonatkoztatni. Ennélfogva kötelességünk kimutatni, hogy a Korvin-féle oklevélben említett és álműnek talált Koriatovics-féle oklevél nem lehet Koriatovicsnak más, mint a kérdéses 1360-i oklevele.

A mi ugyanis a Petrofftól felhozott három érvet illeti, melyekkel igazolni igyekszik, hogy a Korvin-féle oklevélben említett Koriatovics-féle oklevél nem az 1360-i, hanem Koriatovicsnak valamely más okirata volt, melyet Korvin herczeg elkaszszált, azok közül csak a második okoz nehézséget, míg az első és a harmadik könnyen megoldhatók. — Az első ellenvetés alapját Petroff nem figyelte meg kellően. Igaz, hogy Korvin herczeg szerint János püspök Tódor podoliai herczeg oklevelét hozta elő, de ebből éppenséggel nem következik, hogy abban az oklevélben is így lett volna nevezve. Korvin következetesen a Tódor podoliai herczeg elnevezést használja és éppen ezért süti rá a felmutott oklevélre a hamisság bélyegét, mivel annak nem ez volt a czíme, hanem egészen más. Ez pedig nem lehetett más, mint az 1360-i oklevélben álló Koriatovics Tódor herczeg czímzés. Ez az érv tehát éppen fordítva áll, mint Petroff állítja, s a mellett bizonyít, hogy az 1360-i oklevelet értsük. Egyúttal a mellett is tanuskodik, hogy

Korvin herczegnek kétségtelenül Tódor podoliai herczegtől való hiteles oklevelek állottak rendelkezésére, a melyekből a helyes czímet is megtudta, s annál inkább állott módjában megítélni a valódi Tódor-féle és az 1360-i oklevél között mutatkozó lényeges eltéréseket, s megállapítani a közöttük levő különbözőségeket, s nem elhamarkodva, hanem ezek alapján mondani ki az utóbbira, hogy hamisítás.

Ez a tény egyúttal kezességül szolgál arra nézve, hogy ez ítélet igazságos és való voltában feltétlenül és teljesen megnyugodjunk. Látva ugyanis Korvin herczeg gondosságát, melylyel az oklevél hamisítvány voltának a megállapítása körül eljárt, továbbá János püspökkel szemben tanusított elfogulatlanságát, a ki kétszer is felkereste, először a messzefekvő Soklóson, bizonyára mert maga is bízott a herczeg igazságérzetében, nyugodt lélekkel fogadhatjuk a herczeg ítéletét, hogy az 1360-i oklevél álmű.

A mi a Korvin herczeg oklevelében említett Tódor-féle oklevél szűkebb jövedelmét illeti szemben az 1360-i oklevél jelentékenyen bővebb alapítványával szemben, ebből sem lehet érvet vonni arra, hogy az az oklevél ezért nem lehetett az 1360-i, hanem másnak kellett lennie. Korvin azért szól csak az egyházi tizedről, mert a püspök a bemutatott oklevelek alapján már Soklóson éppen csak a tizedet kérte — a plébánossal szemben. A Koriatovics-féle alapítvány az uradalom, az iványii plébános, a munkácsi plébános és maga a várúr érdekeit sértette és csonkította. Az alapítványlevél birtokában levő János püspöknek ezekkel szemben külön-külön kellett jövedelmeinek a megerősítéséről gondoskodni, ezek meg csak egyenként kelhettek sértett jogaik védelmére. Igy Dénes plébános pl. csak a saját plébániája érdekeit védte. A többi nem is tartozott reá. Nem a Korvin-féle oklevél ellen, hanem éppen a hitelessége mellett szól tehát a szűkebb volta. A herczegnek e pör kapcsán jogilag nem is lehetett belekevernie a többi jövedelmeket.

Oklevelének azon szavait azonban, melyekkel a Tódor herczeg oklevelét jellemzi s éppen azon föltünő sajátságát

említi, a mely a hamisított voltának a megállapításához lényegesen hozzájárult, hogy t. i. hártya palimpsest volt, — cognovimus apertissime pergamenum politum et priorem seripturam de eo deletam esse — csakugyan nem lehet az 1360-i oklevél mai eredetijére alkalmazni és érteni, mert ezen semmiféle régebbi írásnak, sem törlésnek nyoma sem látszik. Itt tehát két külön hártyáról van szó. Ennyiben igaza van Petroffnak, de csakis ennyiben. — Nem lehetetlen ugyan, hogy vegyi szerek alkalmazásával kitünnék, hogy a Koriatovics-féle oklevélnek jelenleg a pozsonyi káptalan levéltárában őrzött eredetije palimpsest, a mint azt Korvin herczeg «apertissime», a legnyilvánvalóbban felismerte. A míg azonban ez vegyi úton nincs konstatálva vagy szakértő vegyészek nem nyilatkoztak, hogy azt semmiféle vegyi szerekkel sem lehetséges megállapítani, nekünk mindaddig ragaszkodnunk kell ahhoz, a mit ép szemmel látunk, hogy a ma ott őrzött hártyaoklevél nem palimpsest. De mert a herczeg szavaiban kétkedni semmi okunk sincsen, ténynek kell vennünk, hogy az általa látott Koriatovics-féle oklevél hártyája simítva volt.

S mégis vannak érveink, a melyeknél fogva nem hihetjük, hogy Korvin előtt Koriatovicsnak egy más oklevelét mutatta volna be János püspök. Első érvünk az, hogy Koriatovicsnak ilyen más leveléről, melyet csakis a Korvin-féle oklevélben említett jövedelemről állított volna ki, mindmáig sehol legkisebb említés sem történt. Petroff maga is úgy említi, hogy ezt sem Batthyány, sem Bazilovics nem vették észre. Sőt hozzátehetjük, más sem. Mindmáig Petroff az első, a kinek eszébe jutott, a mi kissé mégis csak feltünő. — Ha a jövedelmet a két oklevélből szószerint egymás mellé állítva összehasonlítjuk, azt találjuk, hogy csaknem szószerint egyeznek. Ki van zárva tehát, hogy a két oklelevélben ne ugyanazon tizedjövedelemről lenne szó.

Koriatovics áloklevelében ekként van leírva az illető tized:	A Korvin-félében pedig ekként:
. . . decimas vinorum . . . de monte, qui vocatur Lelye-	quasdam decimas vinorum de promontorio Levathka,

choka in metis oppidi nostri Munkách et etiam frugum et aliorum de campo illius ville, que vocatur Oroszvég et etiam de eadem Oroszvég . . . 7 porcos.

A Munkács határában levő Lelyechóka hegy bortizedét, az Oroszvégnek nevezett falu mezejének termény és egyéb tizedét, valamint az oroszvégiektől 7 sertést t. i. adott Koriatovics a kolostornak.

item frugum et bladorum ne medio jobagionum nostrorum in Oroszvég et oppido Munkách commorantium provenientes ac 7 porcos de incolis Oroszvég.

A Levathka hegy bortizedét és az oroszvégi jobbágyoktól járó termény és egyéb tizedet és az oroszvégiektől hét sertést t. i. kért János püspök.

Ebből arról is meggyőződhetünk, hogy Koriatovicsnak felesleges és szükségtelen volt erről a tizedjövedelemről külön oklevelet állítani ki, mikor hiány nélkül benne volt az 1360-i oklevélben, s nem tudunk reá okot, miért kellett volna éppen erről adnia külön levelet, a többiről nem? Azután meg akkor azt kellene mondanunk, hogy Koriatovics kétszer követte el ugyanazt a hibát, ugyanazt a vétkes, következményeiben súlyos és terhes mulasztást, hogy a második oklevelet állítja ki a kolostor részére a nélkül, hogy a benne foglalt adományt a királylyal megerősítette volna, holott, mint látni fogjuk, nagyon jól tudta, hogy a neki adományozott jószágból tett adományt jóvá kell hagyatni a királylyal, különben érvénytelenné válik. Mi az 1360-i levélre vonatkozólag sem engedjük meg e mulasztást s éppen fontos érvül hozzuk fel a hitelessége ellen, mert nem hihető, hogy Koriatovics ki tette volna a kolostort annyi zavarnak, pörnek, a mennyinek e mulasztás következtében reá hárulnia kellett. Mindezeknél fogva nem tartjuk elfogadhatónak és megengedhetőnek, hogy a Korvin-féle oklevélben Koriatovicsnak másféle oklevéléről volna szó, nem az 1360-iről, annál is inkább, mert az az egyetlen tény, hogy a Korvin említette oklevél palimpsest volt, magában véve még nem elegendő bizonyíték arra, hogy két külön oklevelet értsünk alatta. A palimpsest

egyedül csak azt bizonyíthatja és bizonyítja, hogy az akkori és a mai hártya más, de azt nem igazolja, hogy a szöveg is más volt. Arra, hogy külön szöveget vegyünk fel, semmi okunk, sőt a felhozottak alapján egyenesen bajos más szöveget értenünk. A mi pedig a hártyát illeti, kellő magyarázatunk van reá, hogy a két külön hártyát igazoljuk — Említettük a Koriatovics-féle oklevél 1597-i és a Mátyás-féle 1458-i oklevél 1569-i productióját s rámutatunk arra, hogy a két levélnek e fordított használata csakis abban találhatja megfejtését, hogy e két productió között valaminek történnie kellett a Koriatovics-féle oklevéllel. Miért nem mutatták be 1569-ben a Korvinnak bemutatott példányt? Erre csak az az egy felelet adható, hogy nem merték. 1493 óta 1569-ig lefolyt 77 év alatt, 35—35 évet téve egy nemzedékre, csak 2 nemzedék élt, 1569-ben a második nemzedékből még emlékezhettek a kolostorban az 1493-i productióra, s hogy akkor a simított hártyáról felismerték az álművet. Méltán tarthattak tehát, hogy az eset megismétlődik, s ha az eredetit valamely hiteles helyen bemutatják, bizonyára szintén felismerik, hogy az előbbeni írás a hártyáról le van simítva. S mivel 1635-ben a jászói convent átírja, a nélkül, hogy feltünnék neki, a mit 1493-ban a herczeg a legnyilvánvalóbban felismert, ugyanazon szövegről lévén szó, azt kell hinnünk, hogy a mai eredetit 1569—1597 közt másolták az 1493-i palimpsestes példányról. Erre vall, hogy az egykori bécsi kamara levéltárában levő ügydarabhoz nem hiteles, hanem közönséges átirat van mellékelve, melyben a herczeg neve Keriatovicsnak van írva. A friss eredetit t. i. 1597-ben épp úgy nem merték bemutatni, mint 1569-ben a palimpsestet, holott 1635-ben már az új példány is elég fakult volt arra, hogy a jászói convent gyanuját fel ne költse. — E szerint e Korvin-féle oklevélben említett Koriatovics-féle oklevél nem más, külön oklevele Koriatovicsnak, hanem az 1360-i, csakhogy ennek akkor említett példányát 1569—1597 között átírták a mai hártyára. Ez a magyarázata s oka annak, hogy a mai példány nem palimpsest. S mivel hitem szerint e magyarázat kellőképen megoldja a két hártya

közötti különbségből felmerült nehézséget, a nélkül, hogy bármit lehetne ellene s az ellenkezőre felhozni, nyugodtan állíthatjuk, hogy a Korvin-féle oklevélben említett Koriatovics-féle oklevél nem volt más, mint az ismert 1360-i.

Bebizonyítván már most Korvin herczeg oklevelének a hitelességét s eloszlatván az utolsó nehézséget, bizonyosra kell vennünk, hogy a Koriatovicsét 1493 előtt írták. Hogy mikor, arra nézve ismernünk kell annak 1493 előtti külső történetét, melyet a Korvin-féle oklevélben foglalt adatok segélyével eléggé tisztázhatunk. Mielőtt azonban erre térnénk, helyén valónak látjuk az oklevél külső történetének a kiegészítését 1597 és 1693 között, mivel 1693-tól kezdve a Korvin-féle oklevélről mondottak keretében előadtuk.

Koriatovics oklevele mai példányának 1569 és 1597 közötti készítése ellen egyetlen, s az sem súlyosabb természetű, ellenvetés tehető, az t. i., hogy mi történt a régi, palimpsest példánynyal. Erre a kérdésre adatok hijján épp oly kevéssé tudunk felelni, mint arra tudnánk, hová lett a Petroff által felvett Koriatovics-féle második oklevél, ha igaz volna. Arról semmiféle említés sem történt. Csakhogy itt ez egészen megfejthető, mert a kolostornak érdekében állott azt most már, a második nem palimpsest példány birtokában eltüntetni. 1635-ben történt először, hogy Taraszovics akkori püspök a leleszi convent előtt felmutatta s hiteles átíratot kért. A convent semmi gyanúsat, semmi felötlőt sem talált s kiadta a kért átiratot. Azóta még háromszor adták ki hiteles átiratban, ú. m.: 1642-ben a jászói convent, 1692 júl. 11. ugyancsak a leleszi convent s utoljára 1750 ápr. 28. a pozsonyi káptalan. S érdekes, hogy a három átíró hiteles hely közül egyik sem vette észre, hogy a hártya simítva s az előbbi írás le volna dörzsölve. Azt hiszem, ez elég világos jele annak, hogy 1635 óta többé nem a régi példánynyal van dolgunk. A régi 1597 után eltünt. Az 1569 és 1597 között készült új példány feleslegessé tette, sőt erre nézve veszedelmessé levén, bizonyára megsemmisítették, miután a pecsétet levették s az újra függesztették, a melyen 1635-ben még rajta volt, holott ma még a szalagja sincs meg.

Az új példány hátlapján ez a rövid felírás olvasható: A. 1634 Athanasius Krupeczky eppus Premisliensis et Samboriensis mp. 1634 évben Krupeczky Atanáz premisli és szambori püspök sk. Erről a püspökről azt írja Kazy, hogy Homonnai György meghívta, hogy a kárpátlakó rutének egyesülésén működjék. Hogy került hozzá 1634-ben az oklevél, illetve a neve az oklevélre, melyet egy év mulva, 1635-ben Taraszovics a leleszi conventtel első ízben átíratott? E kérdésre kettős lehetőséggel felelhetünk. A Prágában járt László püspökről az 1642-i beregmegyei vizsgálat tanúi, pl. vizniczei Ferencz kenéz, azt vallották, hogy Rákóczi a várból, a hol vasban tömlöczben ült, 700 frtért bocsátotta el, «de úgy, hogy itt ne lakjék. Az nem is lakott tovább, hanem elment». Sajnos, arról a tanúk nem nyilatkoznak, hová mehetett? Lehet, hogy Oláhországba, de az is lehetséges, hogy Lengyelországba. Az előbbi lehetőségre az a körülmény vall, hogy a tanúk szerint ottani püspök szentelte fel, emerre viszont az mutat, hogy előbb a beregmegyei Árdánházán paposkodván, valószínűleg rutén származású volt. Ha ez utóbbi lehetőség volna való, akkor esetleg magával vitte a levelet a püspökség többi leveleivel együtt. Hiszen a szerzetesek panaszkodtak Rudolfnak, hogy «ezüst kelyheket és egyéb holmit szedtek el tőlük», a mint hogy az már olyankor szokásban volt, a jószágból kivert püspök ingóit felvinni a várba. Ha László püspöknek sikerült a leveleket Lengyelországba átvinni magával, ott valamelyes úton Krupeczky kezébe kerülhettek, a ki aztán 1634-ben visszaadta őket Taraszovicsnak. Azonban arra is gondolhatunk, hogy a levelek továbbra is a kolostorban maradván, maga Taraszovics mutatta meg őket Krupeczkynek, talán hogy tanácsot kérjen tőle az egy évvel később eszközölt átírás ügyében. Bárhogy történt is a dolog, az 1634-i hátjegyzetből és az 1635-i átírásból világos, hogy érintkeztek, s majdnem biztosra vehető, hogy ebben a dologban. Láthatólag nagy elhatározásába került Taraszovicsnak az első hiteles átiratás.

Az 1642 i jászói átírás után csak Lippay 1654-i informatiójában van szó oklevelünkről, de akkor is homá-

lyosan. Partén beszéli, — írta Lippay — hogy látta a kolostor és a püspökség alapításáról szóló királyi okleveleket, a melyeket szorgos utánjárással meglehetne szerezni. Igaz, hogy Partén Lippay szerint csak királyi oklevelekről szólott, de bizonyos, hogy beleértette a Koriatovics-féle oklevelet is, mert Lipót 1660-ban azt írta, hogy a primás informatiója szerint a kolostort kegyes magyar királyok és jámbor herczegek alapították. Az a kérdés már most, hol lehetett akkor oklevelünk? Taraszovicsnak 1648-ban történt halála után bizonyára a kolostorban maradtak, a melyben akkor az özvegy fejedelemasszony a kálvinista prédikátorokkal a Taraszovics által utódává kijelölt unitus Partén ellenében Zékány Joannicius személyében szakadár püspököt választatott. Partén ugyan azt jelentette Lippaynak, hogy az oklevelet a többivel együtt szorgos utánjárással meglehetne szerezni, de a dolog nem ment olyan könnyen, mint gondolta. Soká tartott, míg Partén az okleveleket meg tudta kapni. Csak 1659-ben mutathatták be a kanczellárián annak az igazolásául, hogy a püspökség kellően javadalmazva van s így Partén kinevezhető. Természetes, hogy mindent elkövettetett, csakhogy megkaphassa őket. De Zékány a jezsuita atyák feljegyzései szerint nyakas, kemény ember volt, a ki az egyesülteket meggyőződésből üldözte. Nem is tudjuk, mivel vehette rá Partén az oklevelek kiadására, csak gondolhatjuk, hogy Zékánynak is minden gyülölete mellett óhajtania kellett, hogy a kolostor megkaphassa a jövedelmeit, a melyeket a fejedelemasszony lefoglalt. Ebben találkoztak Parténnal, a ki mint egyesült joggal remélhette, hogy a király megerősíti neki és általa a kolostornak az oklevélben foglalt alapítványt, holott Zékány a fejedelemnőnél sem volt képes kieszközölni, a királytól meg nem is remélhette a megerősítést. Bizonyos, hogy 1659-ben már a primás kezében voltak, mert Lipót határozottan mondja, hogy az oklevelek a kolostor alapításáról és javadalmazásáról «de facto» a primás kezénél vannak.

1659 után legközelebbi adatunk 1692-ből való. De Camillis püspök t. i. ez év alatt azt jegyezte fel naplójában,

hogy a váradi püspök azt beszélte neki, hogy a legutóbb (1687) pozsonyi országgyűlésen Filó kanonoknál látta és olvasta a munkácsi javadalom alapító oklevelét. S csakugyan a pozsonyi káptalan 1690-ben ki is adta neki a Koriatovics oklevelét hiteles átiratban. E szerint 1659 és 1690 között kellett jutnia a pozsonyi káptalanhoz, a hol az óta mindmáig őriztetik a püspökség 1644-ig terjedő többi leveleivel együtt. De hogy mi úton-módon kerültek oda, arról sem Pozsonyban, sem Ungváron, sem az íróknál semmi legcsekélyebb feljegyzést vagy útbaigazítást sem találunk. Mindamellett csaknem bizonyos, hogy a primás tételményezte le ottan, talán mint akkor legbiztosabb helyen, a kinek 1659-ben «de facto» a kezénél voltak.

Hogyan és miként támadt a Koriatovics-féle oklevél hitelessége felett tudományos vita, láttuk előbb. Azt is említettük, hogy ezt a történeti vitát már megelőzte volt a hivatalos tudakozódás a felől, érvényes-e vagy sem, s hogy a bécsi kamara magyar bizottsága utasítandónak véleményezte a szepesi kamarát, adjon erre nézve véleményt az oklevél eredetijének a megvizsgálása alapján, mivel a szepesi kamara érvényesnek jelentette ki a nélkül, hogy az eredetit megnézte volna. Hozzá teszszük itt, hogy az említett magyar bizottság javaslatára a kir. jogügyi igazgató véleményét is kikérték ez ügyben. S nem kisebb ember, mint maga Grassalkovich Antal, akkor még csak jogügyi igazgató adott róla véleményt s nyilatkozott az érvényéről, 1723 nov. 13-án kelt felterjesztésében, illetve jelentésében hozzájárulva a kamara véleményéhez. Ez alapon indult meg aztán a nagy per a püspökség és a rend között, melyről más fejezetben szólunk.

Ezek után áttérhetünk az oklevél 1493 előtti multjára. Említettem, hogy Korvin levelének az adataiból eléggé tisztázhatjuk azt, sőt nagyjából az időt is meghatározhatjuk, a mikor készült, úgy hogy további feladatunk csak az, hogy az így meghatározott időt az összes ismert adatokkal egybevessük, megerősítik-e vagy sem, valamint hogy az oklevél koholt voltát nemleges úton is konstatáljuk, kimutatván, hogy 1360-ban nem készülhetett s hogy kiállítója nem lehetett Koriatovics.

A Korvin-féle oklevél egyenként és időrendben sorolván fel a János püspök által bemutatott okleveleket, első helyen említi a Koriatovicsét, majd a nagy deszpot rácznyelvű levelét, az után a Hunyadi Jánosét s úgy a többieket. S mivel Hunyadi 1445-ben kapta a munkácsi jószágot, s mint a beregszászi szabóczéh részére kiállított 1446-i leveléből látható, akkor minden bizonynyal nem egyébért, mint e jószága ügyében, Váriban időzött, habozás és tétova nélkül elfogadhatjuk, hogy Lukács presbyter részére akkor állította ki a Korvin levelében említett okiratot. Mivel továbbá Dénes plébános szerint az első levél, melyet Lukács kapott, ez az 1446-ban kelt Hunyadi-féle levél volt, a rácz dezspot levelének 1445 előtt kellett írva lennie. Azt azonban tudjuk, hogy Brankovics 1426-ban, a tatai szerződésben kapta Lázárevics István régebbi birtokaihoz a munkácsi jószágot s 1439-ig bírta. A nagy deszpot rácz levelének tehát 1426 és 1439 között kellett íródnia. A nagy deszpot senki más nem lehet, mint Brankovics, mert Hunyadi előtt a rácz deszpotok közül egyedül ő bírta Munkácsot. Ekként a Koriatovics oklevéléről biztosan mondhatjuk, hogy 1396 és 1426 között lévő 30 év alatt kellett készülnie.

Vizsgáljuk meg már most, megfelel-e ez az idő az ismert adatoknak s nem volna-e lehetséges e 30 esztendőt szűkebbre szorítani? Mindenekelőtt be kell bizonyítanunk, hogy 1396 előtt, 1360-ban nem készülhetett. Ennek a bizonyítására két érvet hozunk fel, a melyek nézetünk szerint teljesen elegendők ez állítás igazolására. Az első az az oklevelekkel bizonyítható tény, hogy a munkácsi jószágot 1353 óta 1387-ig Erzsébet és Mária királynék bírták. Nevezetesen Erzsébet királyné 1353-ban a beregszászi lakosoknak, 1354-ben Vári városnak ad jogot, hogy a királynéi erdőkben fát vághassanak. Ugyanő 1364-ben, tehát négy évvel az áloklevél kelte után, intézkedik János beregi alispán eszenyi erőszakoskodása ügyében. 1376-ban Munkács városának pecsétet adományoz. 1378-ban a beregi krajna kenézeinek a kiváltságait erősíti meg. 1387-ben István nádor a helmeczi nemesek kérésére vizsgálatot tartat Kusali Jakcs fiai, munkácsi várnagyok ellen, kiknek alvárnagya a kajdanói,

ignéczi, rákosi és munkácsi királynéi jobbágyok által elhajtatta a helmecziek marháit.

Az újabb írók egy része Dlugoss után azt írja, hogy Koriatovics a Nagy Lajossal 1351-ben Braclavban kötött szerződés értelmében kapta volna Munkácsot. Ez az értesítés már magában véve gyanút kelt, mert 1353-ban Erzsébet bírta Munkácsot. Koriatovics csak az 1353 és 1364-i közötti tíz évben kaphatta, ha kapta. Csakhogy, ha kapta is, 1364 után már nem bírta. Csak 1398-ban tünik fel, mint Munkács ura. Ez időből szépszámú oklevelünk ismeri Tódor podoliai herczeget, a melyek segélyével megállapítható, hogy 1414-ben halt el. E szerint ha 1353—1364 között bírta is, halála és az első birtokolás között nem kevesebb, mint 54 esztendő mullott el. S mivel 1351-ben a braclavi szerződés kötésekor sem lehetett ifjú, vagy meg kell engednünk, hogy 1414-ben 70—80 évesnek kellett lennie, vagy azt mondanunk, hogy két Koriatovicsról van szó. Az előbbit Lehoczky a kor szempontjából megengedhetőnek és elfogadhatónak találja, de a kettős birtoklás akkor sincs megfejtve. A másik magyarázatot s általában az oklevél 1360-i keltét lehetetlenné teszi az, a mit Petroff Koriatovics podoliai szerepléséről Stadnicki után felhozott. Stadnicki ugyanis kimutatta, hogy Koriatovics Tódor csak három idősebb fivére halála, 1388 után lett podoliai herczeggé. Mint ilyen zördült össze akár Vitolddal, akár Jagellóval, ez reánk nézve közömbös, a fontos és döntő az, hogy 1393-ban. Ez után kénytelenszerült kivándorolni. S mivel Mária királynénk, a ki 1387-ben még bírta a munkácsi jószágot, csak 1395-ben halt meg, s nekünk semmi okunk sincs reá, miért ne bírhatta volna haláláig, bizonyosnak kell tartanunk, hogy Koriatovics csak Mária halála, 1395 után jutott Munkács birtokába, a hol először csak 1398-ban említi egy adománylevele. Koriatovics 1377 Olgerd halála előtti szereplését az a körülmény tette lehetővé, illetve követelte meg, hogy — mint Stadnicki kimutatta — azon két litván krónika közül, melyekben Koriatovicsról szó van, az egyik, a bychowc-i azt mondja, hogy Koriatovicsnak Olgerddel volt baja, tehát 1377-ben Olgerd halála előtt kellett szerepelnie, a másik a Danilovicz-

féle pedig azt állítja, hogy Vitolddal. Strikovius a bychowc-i krónika adatát fogadta el, s e nézet általánossá lett. Stadnicki összehasonlítván a két krónikát, meggyőzően kimutatta, hogy a Daniloviczé hitelreméltóbb. Így Koriatovics Vitold kortársa lévén, szereplése nem az 1377 előtti, hanem éppen utáni korra esik. Sőt mivel mindkét krónika szerint csak fivérei halála után lett podoliai herczeggé, Konstantin fivére pedig 1388-ban még oklevelet állított ki, világos, hogy Koriatovics csak 1388 után lehetett podoliai herczeggé, a hogy őt okleveleink ismerik.

Érdekes, hogy maga Stadnicki is, bízva az 1360-i oklevél hitelességében, elfogadja azt, hogy Koriatovics akkor is volt hazánkban, de még nem mint podoliai herczeg, hanem mint atyjánál Novgorodban tartózkodó ifju. Erre nézve tudnunk kell, hogy az 1301-ben született öreg Koriat 1358-ban, mint már Narusevicz állította, még élt, mert aláírta a békeokmányt, melyet Olgerd akkor kötött a masoviai herczegekkel, ellenben 1366-ban már nincs rajta azon az okmányon, melyet a lengyelek az összes litván fejedelmekkel kötöttek, s így biztosra vehető, hogy 1358 és 1366 között halt meg. Ismervén Koriat halála idejét, lehetetlen, hogy az 1360-i Koriatovics a fia, az 1414 ben elhalt Tódor podoliai fejedelem pedig az unokája lett volna, mert három nemzedékre az idő kissé rövid. Viszont azt szintén bajos elhinni, hogy az 1358—66 közötti időben, pedig az oklevél szerint akkor itt kellett lennie, atyja halála után elhagyta volna atyai örökségét, főleg mikor tudjuk, hogy fivérei épp az időben, 1357-ben a tatárokkal vívott sinawodai ütközet után Podolia uraivá lettek. Így az atyai Novgorod teljesen elárvul, ha Koriatovics akkor, a mikor az, fivérei Podoliába távozásával, reá maradván, ő hazánkba jött volna. Idősbb fivérei ez idő óta szerepelnek: György az 1376-i unioui zsinat után lehetett oláh fejedelemmé, Sándor 1375-ben még oklevelet állít ki, Konstantin pedig még 1388-ban is. Ha már most idősebb fivérei 1357 után szerepelnek 1388-ig, egészen természetes, hogy ő, a legfiatalabb fivér, nem akkor, hanem az után kezd szerepelni, nevezetesen 1393-tól kezdve. Kevésbbé valószínű tehát, hogy 1351-ben a braclavi szer-

ződéskor, és 1360-ban, már szerepelt volna. Nincs is semmi ok, a mi megokolná ekkori szereplésének a szükségét.

Koriatovics személyes viszonyai tehát odamutatnak, hogy 1360-ban nem írhatta a neve alatt ismeretes levelet. És ez az adalék teljesen egyezvén azzal, a mit Munkács akkori birtokolásáról oklevélileg ismerünk, a kettő együtt már majdnem kizárttá teszi azt, hogy ő írta legyen. Megerősíti ezt magának az oklevélnek az az adata, hogy 1360-ban már készen állott a sírja a kolostor templomában s magát az alapítványt, mint halotti alapítványt lelke nyugalmáért tette. Mivel ugyanis az oklevelek szerint 1414-ben halt el, kérdjük, föltehető-e józanul s egyáltalán hihető-e, hogy 1360-ban, mikor még idősebb fivérei is éppen csak szerepelni kezdenek, ő a legfiatalabb testvér már a halálára s holta után való nyugalmára gondolt volna? 1360-ban már készen állott a sír, tehát még előbb, éppen 54 évvel halála előtt fogott hozzá, mikor még egyáltalán nem is szerepelt. Azt hiszem, ilyesmit alig engedhetünk meg vagy legalább is nagyon valószínűtlennek kell tartanunk, annál is inkább, mert van egy oklevelünk, a melyből kitetszik, hogy 1410-ben még Oroszországban járt. Nem tudjuk ugyan, mi végezni valója volt ott, de még akkor is, ha mindjárt azért ment is volna ki, hogy végleg elintézze az ügyeit, addig mindig remélte, bár az után sincs kizárva, hogy valaha visszatérhet Podoliába, melynek a herczegi czímét mindvégig megtartotta. Csak ez utja után mondhatott le a reményről s nyugodott meg, hogy végleg itt marad, következőleg csak ekkor, élete vége felé gondolhatott a sírra, a mi egyúttal észszerűbb is. Az alapítványnak ez a halotti jellege tehát feljogosít, hogy a megtörténtét 1410 és 1426 közé helyezzük.

Nézetem szerint már ebből is eléggé kitetszik az oklevél koholt volta. De hogy még jobban beigazoljuk s föltétlen bizonyossággá emeljük, menjünk át a tartalmára. A narratióban el van mondva a kolostor alapítása, építése, szerzetesekkel való benépesítése. Ez tisztán történeti tény, s ennek a történeti értékesíthetése czéljából és érdekében folyt eddigelé a vita a történetírók között az oklevél hiteles vagy koholt volta felett. A dispositiót, mely a már felépített

és benépesített kolostor fennállásának a biztosítására szolgáló jövedelmekkel való ellátást, a lelke nyugalmáért Istennek örök szolgálatot tejesíteni kötelezett szerzetesek részére tett alapítványt foglalja magában, a történetírók jórészt figyelmen kívül hagyták. Sőt a jogtudósok, a kiknek a döntése alá került, vajjon érvényes-e vagy sem, hivatalból kimondották, hogy feltétlenül teljesítendő, a nélkül, hogy az alapítvány természetének a taglalásába belementek volna, lehetséges volt-e vagy sem? A kolostor részéről viszont századokon át éppen a jövedelmek megszerzésére törekedtek, a narratiót pedig annyira figyelmen kívül hagyták, hogy a herczeg sírjáról és lelke nyugalmáról soha szó sem esett.

A mi már most a narratióban említett tényt, a görög kolostor alapítását illeti, a magyar jog szempontjából nem kifogásolható. Tudjuk ugyan, hogy már az Árpád-korban négy görög kolostorunk volt, de azt példa gyanánt alig lehetséges felhozni, mert azok görög katólikusok, az illető latin szertartású megyés püspökök joghatósága és gondozása alatt állottak. Ismeretes azonban, hogy Zsigmond türelmesebb volt a szakadárokkal szemben, mint Nagy Lajos. A mennyire ismerjük Nagy Lajosnak szigorú fellépését a szakadárokkal szemben, alig hihető, hogy 1360-ban megengedte s türte volna Koriatovicsnak, hogy «ritu Grecorum seu Ruthenorum» azaz szakadár kolostort alapítson, ha mindjárt lelke nyugalmáért is. Zsigmond alatt ellenben 1410 után igen is lehetséges, hiszen ott van a Drág és Balk vajda körtvélyesi kolostora, melyet 1391-ben IV. Antoniosz konstantinápolyi patriarcha stauropig kolostorrá emelt. Maga Zsigmond adományokkal látta el a tiszmenai és vodicai kolostorokat, a melyek igaz, hogy hazánk szoros határain kívül feküdtek, de példájuk mutatja a király türelmét a szakadárokkal szemben. S míg ekként magyar jogi szempontból nézve az alapítást, inkább az 1410 utáni időknek felel meg s ezzel az 1360-i oklevél hitele ellen szól, egyházjogi szempontból szintén jogos kifogás alá esik. Méltán emelhető ellene ez alapon az a vád, hogy az alapítás semmiféle görög egyházi jóváhagyást sem említ, pedig ez a görög egyházjog értelmében rendszerint megkivántatik, mint a hogy

megvan pl. Miljutin szerb királynak a banskai lavra részére kiállított oklevélben. Felhozható azonban, hogy Zsigmond említett okleveleiben sincs meg. Ott azonban érthető, mert egyszerű adományozásról van szó, itt ellenben Tódor herczeg a kolostort egyenesen temetkezési helyül alapítja s a szerzeteseket kifejezetten kötelezi, hogy lelke üdvéért és síri nyugalmáért örökös isteni szolgálatot tegyenek. Az egyházi fegyelem szempontjából tehát valamelyes felügyelet alá kellett volna őket helyeznie. De ha már ezt figyelmen kívül hagyta is, legalább ennek az örökös isteni tiszteletnek a pontos teljesítése szempontjából meg kellett volna állapíttatnia e szolgálat rendjét s az ellenőrzésére valami egyházi hatóságot feljogosítani. Minderről szó sincs az oklevélben. A herczeg maga intézkedik, pár szóval említvén a kötelezettséget, ellenben az érte járó jövedelmeket ugyancsak részletezi. Lehetséges azonban, hogy ezt a különben megkivánt püspöki jóváhagyást azon püspök vagy kolostorfő, a honnét a rutén szerzeteseket kapta, megadta, s intézkedés történt arról is, hogy a szerzetesek egyházilag odatartozzanak, a honnét jöttek, de az alapító ezt jónak látta valamelyes ok miatt elhallgatni. Ez azonban azért is feltünő, mert örök isteni szolgálatról lévén szó, eleve gondoskodni kellett a kihaló szerzetesek pótlásáról, sőt még akkor is kifogásolható, hogy csak általánosságban szól az isteni szolgálat kötelezettségéről s nem határozza meg körülményesebben és részletesebben az alapítványt élvező szerzetesek ebbeli kötelezettségét. Feltünik az is, hogy a kolostornak ez a hivatása és feladata széthánytan van megszögezve: egy része a narratióban, másik fele a dispositio végén következik. Amott a lelki nyugalmát, emitt a sírját említi a szöveg. Nyilván a confirmatiónak nagyobb súlya kedvéért történt a szétszakítás, mintha a hosszasan részletezett jövedelmeket akarta volna az illető ismételten megokolni. Tudva már most, hogy az egész alapítás abból a czélból történt, hogy az alapító végső nyugalmat találjon, teljesen érthetetlen, hogy a nyugalmáról ekként gondoskodó herczeg e szándékát, az alapítás czélját az idők folyamán teljesen mellőzve látjuk. A szerzetesek az alapító mulasztása miatt

századokon át mindegyre azon vannak, hogy az oklevél alapján annak jövedelmeit megkapják, az alapítvány élvezetébe jussanak, de az alapító sírjáról, lelke nyugalmáról, az örök isteni szolgálatról s ebbeli kötelezettségükről ezenkívül többé soha sehol még csak említést sem tesznek. Soha senki sem említi, hogy a herczeg sírja a kolostorban volna s ma sem tudjuk, ott van-e eltemetve vagy másutt, s hol? A szerzetesek sohasem hivatkoztak arra, hogy az alapító kikötése szerint lelke nyugalmáért örök isteni szolgálatot tesznek s ennek fejében igényt tartanak az alapítványra. Az alapítványnak ezt az egész alapítást létrehozó kikötését soha sem teljesítették. Mindez már magábanvéve is gyanussá teszi az oklevél narratiójában foglalt történeti tényt.

Még gyanusabbá lesz azonban a dolog, ha a dispositióban foglalt alapítványt teszszük vizsgálódásunk tárgyává. Ez ugyanis hitünk szerint arra az eredményre vezet, hogy az alapítvány gyökerében lehetetlen intézkedéseket és rendelkezéseket tartalmaz, melyeket Koriatovics herczeg nem tehetett. Ezzel az oklevél hamisítvány volta egészen világossá lesz. Hangsúlyoznunk kell, hogy örök alapítványról van szó. Az isteni szolgálat e jellegét az oklevél ismételten kiemeli. Lehetetlen tehát, hogy az alapító herczeg, a ki bőkezűen gondoskodik a fennállásról, ne biztosította, sőt egyenesen elmulasztotta volna az alapítvány örök fennállásának az érdekében szükséges törvényes intézkedést. Már pedig e vád alól föl nem menthető. E mulasztás miatt rögtön halála után érvénytelenné lett az, s a szerzeteseknek százados küzdelmébe került az érvényesítés. Az alapító ugyanis nem kérte ki a királyi megerősítést, a melyre okvetlenül szüksége volt, mert a munkácsi uradalmat adományba kapta, mely magszakadás esetén visszaszállott a koronára.

Nem ismerjük ugyan az oklevelet, melylyel Zsigmond Tódor herczegnek adta a várat a hozzátartozó uradalommal s így nem tudjuk fiágra és nőágra egyaránt vagy csak az előbbire szólott, de hogy királyi adományul kapta, az bizonyos. Ezt igazolja először az a tény, hogy Munkács Nagy Lajos alatt s éppen Koriatovics előtt a királynők dona-

tionalis birtoka volt, melyet utánuk Zsigmond Tódor herczegnek adományozott, épp úgy, mint ennek halála után a Pálóczyaknak stb. Láttuk, hogy Mária királyné még 1387-ben is bírta Munkácsot. Valószínű, sőt biztosra vehető, hogy 1395-ben történt haláláig is az övé maradt s csak akkor kapta Tódor herczeg, ki 1394-ben szabadult ki Vitold fogságából. A jószág ezen donationalis birtokczíme ellen szól az 1360-i oklevél «Isten kegyelméből munkácsi herczeg» czíme. Igaz, hogy Tódor akkor még nem volt podoliai herczeg s e tekintetben a munkácsi herczeg czímének a viselése ellen nem is emelhető kifogás, de jól megnézve e czímet, teljességgel a hitelesség ellen szól az. Mert, ha Koriatovics Isten kegyelméből, azaz saját jogon, önálló herczegségként bírta volna Munkácsot, akkor, de csak is akkor nem lett volna szüksége, hogy az örök alapítványt a koronával megerősíttesse, különben nem. Sőt még akkor sem ártott volna. Igaz, hogy Zsigmond 1412-ben «avunculus noster carissimus» legkedvesebb bátyánknak nevezi Tódor herczeget, mindamellett a munkácsi uradalmat nem adta, nem is adhatta descensualis birtoknak sem, annál kevésbbé független herczegségként. Hogy nem adta másnak, mint közönséges adománybirtoknak, bizonyítják a következő adatok. Zsigmond 1398-ban Vaszil podoliai herczeg és fivére Tódor herczeg Sarkad nevű beregmegyei faluját egyenesen mint olyat nevezi, melyet ő adományozott nekik. 1419-ben pedig azt mondja Tódor herczegről, hogy «néhai nagyságos Tódor fejedelem, podoliai herczeg, Munkács *várunk* (castri *nostri*) kormányzója». Az említett 1412-i oklevélben, melyben szeretett nagybátyjának czímezte, Munkácsot annak daczára ugyancsak «castrum nostrum»-nak nevezi. Ezek a kifejezések azt mutatják, hogy a jus regium Munkácsra nézve az övé, míg Tódor herczeg csak adományos, mint az 1398-i oklevél a várhoz tartozó falura nézve egyenesen annak is nevezi. Sajátjogú herczegséggel hazánk területén még az ifjabb királyok sem bírtak, annál kevésbbé bírhattak és bírtak az ideszakadt idegen fejedelmi sarjak, minő Tódor is volt. Megesett előbb is, utóbb is, a mi vele történt, hogy lengyel, cseh, később pedig — már a Habsburgok idejében — oláh

és moldva uralkodóházi tagok jöttek hazánkba, a hol királyaink részéről vendégszeretetre találtak, princeps címűket, mint Tódor herczeg is a fenti 1419-i oklevélben, megtartották, királyi adományokban is részesültek, de önjogú herczegségeket, minőt az 1360-i oklevél tulajdonít Tódornak, nem kaphattak. Ilyet királyaink nem is adtak, de nem is adhattak, mert az anyaterületen, mint Munkács, ilyen külön Isten kegyelméből való ducatusokat, herczegségeket, fejedelemségeket sem közjogunk, sem történetünk nem ismer.

Tovább menve az adatokban azt találjuk, hogy Zsigmond 1401-ben Tódor herczeget «dux Podolie et dominus de Munkács»-nak nevezi, épp úgy, mint 1419-ben «quondam illustris princeps Theodorus dux Podolie gubernator castri nostri Munkács»-nak. Ezen elnevezéssel világosan és félreérthetetlenül jelzi, hogy a dux czím csak mint podoliai fejedelmet illeti meg, míg Munkácsnak egyszerűen birtokos ura. Már pedig ha 1360-ban dux de Munkács lett volna, e czímet akkor is megtartotta volna, miután podoliai dux-á lett. Éppen az a körülmény, hogy fivérei halála — 1388 — után lett podoliai fejedelemmé, mutatja az 1360-i oklevél lehetetlen voltát, mert csak el sem képzelhető, hogy 1360-ban már elkészítteti a sírját, azután meg rajta van, hogy fivérei örökét hatalmába vegye. Az a tény, hogy Podolia fejedelme czímét megtartotta, feljogosít a feltevésre, hogy fivérei halála után birtokába vevén Podoliát, melyet 1357-ben fivérei fegyverrel szereztek a tatároktól, a Vitolddal történt rövid episoddal nem tartotta ottani szerepét befejezettnek. Megkapván Munkácsot, nem csak nem gondolt a sírjára s pályája végére, mely alig hogy megnyílt előtte, ki addig atyja körében Novgorodban volt kénytelen élni, mert fivéreivel nem vett részt Podolia meghódításában, bizonyára mert még fiatal volt, s még nem lehetett szándékában, hogy itt örökösen megtelepedjék, hanem azzal a reménynyel töltötte itt napjait, hogy a viszonyok változtával még visszakerül Podoliába. Hiszen ez jogos öröke, Munkács meg csak adományozott birtoka volt. Amott ő önjogú fejedelem, míg emitt mégis csak alattvaló, kit akárhányszor törvényre idéztek szomszéd kisnemes

birtoktársai. Ez oly világos és észszerű dolog, hogy az 1360-i oklevél hiteles voltának a megmentésére Koriatovicscsal a Podoliába való visszatérhetés reményét letétetni Munkács fejében valóban alig lehetséges. Hogy Podoliában járt, bizonyítja, mint említettük, Garay Miklós nádor 1410-i perhalasztó levele, melyben a Vitkay László és a Károlyi László között fenforgó pert elhalasztja Tódor herczeg azon írásbeli baráti megkeresésére, hogy az alperes vele Oroszországban el van foglalva. Azt is mondottuk, hogy akár valamelyes lépéseket tett reményei megvalósítására, akár végleg elintézte ottan a dolgát, mindkét esetben világos, hogy addigelé mindig reménye volt oda visszatérhetni. Szó sincs róla tehát, hogy Munkácsot akár csak örökjogú birtokául is iparkodott volna megszerezni. Az 1360-i oklevél Isten kegyelméből munkácsi herczeg czíme tehát a latin közmondás szerint, qui multum probat, nihil probat, már maga lerontja annak a hitelét, mert olyasmit tulajdonít neki, a mi magának sem lehetett szándékában, ellenkezett terveivel s más nemű igényeivel, a mi meg nem illette, meg sem illethette, s olyasmivel ruházza fel, a mit a király sem adhatott s nem is adott neki. Lehetetlen feltennünk, hogy Tódor herczeg maga e czímmel élt volna, mikor felmaradt levelében a podoliai herczegi czímet használja, ugyanazt, melyet a róla szóló oklevelek is mind közönségesen használnak, míg az 1360-i oklevélben levőt éppen csak ez az egyetlen levél bitorolja. Azt olyas valaki adhatta, a ki sem az ilyen czím mibenlétével, sem Tódor herczeg valóságos czímével nem volt tisztában. De még ha Munkács csakugyan örökös herczegsége lett volna is Tódor herczegnek, örök alapítványról lévén szó, ha mindjárt túlságos óvatosságból is, a királylyal, mint az örökös herczegség absolut urával, megerősíttetni azt még akkor sem lett volna felesleges. Hiszen Erzsébet királynő 1378-i levelét, melylyel a beregi kenézek kiváltságait erősítette meg, Szilágyi Erzsébet 1466-i levelét ugyanazon tárgyban és Korvin 1493-i szintén arról szóló levelét átírták és megerősítették 1506-ban Anna, 1523-ban Mária királynők, 1562-ben János Zsigmond, majd

Ferdinánd és Miksa királyok. S a mit ezek az odavaló kenézek megtettek, megtették volna a szerzetesek is, ha az oklevél hitelességében bíznak vala. De Lukács presbyter 1458-ban nem merte bemutatni, legalább Mátyás király nem említi. Csak 1493-ban jönnek elő vele, de akkor, mindjárt ez első bemutatáskor rásütik, hogy hamisítvány. De ha már nem is lehetett szándékában örökös jogú herczegséget, hanem csak adomány birtokán mindössze is csak örökös pihenő helyet akart szerezni Tódor herczeg, lehetetlen elhinnünk, hogy ne tudta volna, a mit a kenézek tudtak, hogy ha az adományba kapott uradalomból két falut kihasít, az idegen plébánosokat illető tizedeket elszakítja s a várúr évi jövedelmeiből jelentékeny adományt tesz, s mindezt nem a halála napjáig, a birtoknak a koronára való visszaszállásáig, hanem örök időkre, ahhoz neki mint adományosnak nincsen joga, s ha még is teszi, ahhoz nem elegendő, a hogy az oklevélben áll, másvilági pörrel fenyegetni az idegen utódokat, a kikre az ő és esetleg fiú- és nőörökösei kihalása után a király épp úgy átszállíthatja a jószágot, mint a hogy az előbbi birtokosról ő reá és örököseire átszállította, a mint az ő örökös nélkül történt halála után oda is adta a Palóczyaknak, hanem ahhoz a magyar jog szerint a király beleegyezése, hozzájárulása, megerősítése is szükséges. Lehetetlen elhinni Tódor herczegről, mert mint a róla felmaradt nagyszámú oklevél igazolja, ugyancsak sokat kellett pörösködnie a Komlósiakkal. A surányi nemesekkel folytatott óriási perében, mely azon idők egyik legnagyobb pöre volt, rendes ügyvédet vallott. Azonfelül beregi főispán is volt. Mindezek a tények azt bizonyítják, hogy igenis értett a pereskedéshez, értenie kellett s járatosnak lennie a magyar judicaturában, szóval törvény ismerő embernek. Ilyen körülmények között hogyan hihetjük el, hogy ne tudta volna az adományozás legelemibb követelményeit, mikor 1398-i levelében maga Zsigmond írja, hogy Vaszil és Tódor herczegek adományát, melyet szolgájuknak Szaniszlónak és fivéreinek tettek, neki adván Sarkad falujokat, Vaszil herczeg írásbeli kérésére nevezett Szaniszlónak és fivéreinek az adományról szóló levéllel

együtt jóváhagyta. Ha már most a herczegek ezt a szolgájuknak tett adományt megerősíttetik Zsigmonddal, lehetetlen, hogy Tódor ne tudta volna, hogy ugyanezt kell tennie a nyugvóhelyének örökös biztosítása s lelke nyugalmának az érdekében tett örökös alapítványra nézve is. Ha amott tényleg megtették, mennyivel inkább várhatjuk azt az utóbbi esetben. Ennek következtében csaknem kizártnak kell tartanunk, hogy ez az oklevél s a benne foglalt ilyetén intézkedések Tódor herczegtől származhatnának. De menjünk tovább. Tódor herczeg halála után özvegyét, Walha vagy talán Olga herczegasszonyt említik okleveleink «ducissa de Munkách» néven 1418 ig. 1418 után nem Tódor herczeg leánygyermekei, Mariska és Annus herczegnők, bírják Munkácsot. Az előbbinek férje, Marczali Imre, hatalmas főúr és Zsigmond kedvelt embere nem emel jogigényt Munkácsra, a mely tehát csak a fiágra szóló adomány volt s így a koronára szállott vissza, a mint jogilag kellett is. Tehát nem lehetett Isten kegyéből való ducatus, s Zsigmond a Pálóczyaknak adományozta, 1426-ban a tatai szerződés értelmében Brankovics György deszpotnak jutott. Brankovicstól kezdve 1791-ig a Schönbornokig is mindig adományos birtok volt, — mint a vár és az uradalom történetéből ismeretes. S mindannyiszor, valahányszor Munkács urat cserél, még 1726 ban is, Bobovistye és Lauka faluk benne vannak az adománylevelekben, mint Munkács tartozékai. Vagyis a királyok Zsigmondtól kezdve nem vettek tudomást Tódor herczeg intézkedéséről. Az ő intézkedése királyi hozzájárulás nélkül, mely törvényessé tette volna az illető adományozott faluk kikapcsolását a munkácsi jószágból, s azokat a kanczellária többé be nem vette volna az új adománylevélbe, csak magánember intézkedése volt, mely sem a királyt, sem az új adományost nem köthette. Annak csak Tódor herczeg életében és az ő örököseire nézve volt joghatálya. De már az idegen birtokutódok, a kikre maga az oklevél is czéloz, mikor mondja, hogy bárki volna az, a ki az alapítványt be nem tartaná, legyen az fiai, rokonai vagy maradékai avagy más valaki, királyi adományként kapván

a birtokot, a hogy maga Tódor is kapta volt, épp oly joggal tartották azt magukénak, mint Tódor herczeg, mikor az alapítványt tette.

Így az oklevél a herczeg teljesen érthetetlen és megfoghatatlan mulasztása következtében halála után érvénytelenné vált. Királyaink egész 1635-ig nem is ismerték el a Tódor herczeg neve alatt szereplő alapítványt. Mátyás király 1458-i levelében a monostornak nevezett sz. Miklós-féle rutén plébániát Munkács mellett királyi hatalmánál, melynél fogva e plébánia betöltési joga elődei példájára a király adományozási jogköréhez tartozik, Lukács presbyternek adományozta a régóta hozzátartozó Bobovistye és Lauka falvakkal. De egy szót sem szól az állítólagos Tódor herczeg alapítványáról. Épp így III. Ferdinánd 1641-ben Ballinghoz írt, de utóbb nem kézbesített levelében azt mondja, hogy Balling nem volt tekintettel a monostornak okleveleire, melyet az a megdicsőült magyar királyoktól nyert. Lippay primás 1654-ben szintúgy írja Rómába, hogy Partén püspök látott volna e kolostor alapításáról szóló királyi okleveleket. Az oklevélnek ezen érvénytelen volta miatt voltak kénytelenek küzdeni a püspök és a szerzetesek, hogy az alapítvány birtokába jussanak. S éppen ez a küzdelem adja kezünkbe a kulcsot a Rómával való egyesülés megértéséhez. Csak jóval az egyesülés után sikerült elérniök az oklevél érvényesítését, s akkor is különös módon, a mennyiben I. Lipót 1693-i királyi megerősítő oklevelében nem az eredetiben felmutatott Koriatovics féle oklevelet, hanem annak 1693-ban a leleszi conventtől kiállított átiratát erősítette meg, továbbá nem a kolostor, hanem a püspök és szerzetesek részére, úgy hogy a szerzetesek, a kiknek a javára szól, csak 1751-ben jutottak el végre az állítólag 1360-ban kelt oklevél alapján részükre tett alapítvány birtokába. S mindez csak azért történt, mert a törvényeinkben járatosnak lennie kellett Koriatovics elmulasztotta a halála előtt 54 évvel kelt örök időkre szóló alapítványa érdekében megtenni azt, a mit a szerzetesek végre 1693-ban elértek, a királyi megerősítést. Mivel pedig Tódor herczegről, főleg a Sarkad-

ról szóló adomány megerősíttetése alapján, de jogi jártassága következtében, valamint egyéb okokból sem nem mondhatjuk, sem nem hihetjük, hogy mulasztása ezen következményeit előre ne tudta, tehát merő járatlanságból és tudatlanságból követte volna el, azt állítani pedig, hogy akarattal és szándékosan tette volna, józanul alig lehetséges, holott a hiba tényleg megtörtént, az oklevél századokon át érvénytelen volt s az alapítvány érdekében századokon át kellett küzdeni, ennélfogva okvetlenül és teljes következetességgel arra a gondolatra kell jönnünk, hogy az oklevél nem lehet tőle való, nem is való tőle, hanem azoktól, a kiknek nem is volt módjukban a királyi megerősítést kinyerni, mert olyas dolgokra, a minőket az magában foglal, maga Tódor herczeg sem nyerhette volna ki, de a kiknek érdekében állott jövedelemre szert tenni, maguktól a szerzetesektől.

Azon állításunk igaz voltát, hogy királyaink az alapítvány egyik rendelkezéséhez még Tódor herczegnek sem adták volna meg a beleegyezésüket, azonnal megértjük, továbbá azt is még könnyebben felfogjuk, hogy a többi rendelkezéseihez is nem csak hasznos, előnyös, tanácsos, de határozottan szükséges is lett volna az elmaradt királyi beleegyezés, ha egy lépéssel ismét tovább haladva az alapítvány természetének a vizsgálatában, most már magukat az ott részletezett jövedelmeket veszszük bonczkés alá.

E jövedelmek a következők:

1. Bobovistye és Lauka falvak összes jövedelmeikkel;
2. az ivánhegyi bortized;
3. a Lellecsóka nevű hegy és a Lellecsókától a kolostorig húzódó hegyek bortizede;
4. az oroszvégi terménytized évi hét sertéssel;
5. a vár bevételeiből pedig

a) 10 köböl búza,
b) 10 köböl gabona,
c) 4 hordó bor,
d) 100 kősó, és végül
e) 100 hosszú forint.

Az eddigi írók e jövedelmeket nem vették kellő figye-

lembe, pedig ezek félreérthetetlenül rávezetnek az oklevél koholt voltára. Mert ilyes jövedelmeket Koriatovics egy részt nem tehetett, másrészt ha tette volna is, ahhoz királyi beleegyezést nem kaphatott, következésképen az oklevél semmi szín alatt sem eredhetett tőle. Petroff is csak a hosszú forintokat vette tekintetbe úgy okoskodván, hogy e pénznemnek 1360-ban már forgalomban létéből vagy még nem létéből érvet meríthet a hitelesség mellett vagy ellen. Pedig éppen mellette szól, mert Kovács Ferencz barátom felvilágosítása szerint hosszú forint alatt ugyanazt kell értenünk, a mit utóbb pengő értékű forinton értettek, t. i. denárokban kirakott forintot, a mely természetesen az ugyanannyi denárt érő aranyforintnál hosszabb volt. Koriatovicsnak és a későbbi váruraknak mindegy volt aranyban fizetik-e a kolostornak a 100 forintot vagy denárban, de a szerzeteseknek sokkal alkalmasabb volt a denárokban számítandó összeg, mint az ugyanannyit érő arany, melyet még darabonként váltaniok kellett.

E jövedelmek közül a vár tartozékaihoz való Bobovistye, Lauka falukat eladományozhatta, de csak a király. Koriatovicsnak nem volt hozzá joga másként, mint királyi engedelemmel. S mivel a szerzetesek a várurakkal folyton összezördültek e falvak miatt, mivel továbbá e falukat mindenkor ott találjuk a vár tartozékai között, jeléül hogy a királyi engedély hiányzott, ilyesmit pedig Koriatovics alig tehetett, már ez a körülmény is ellene mond annak, hogy az oklevél tőle való. — Bobovistye és Lauka tizedét, mivel rutén községek voltak, az 1495 : 45 tcz. alapján joggal igényelhették volna. E tekintetben nem is fordult elő semmiféle panasz.

De már a jövedelmek másik csoportja, az ivánhegyi, a lellecsókai és a többi, akkor még névtelen, 1750-ben Ó- és Újvereshegynek nevezett szőlőhegyek bortizede, semmiképen sem illethette meg őket. Ezt Koriatovics sem adhatta oda nekik, sőt erre királyi engedélyt sem nyerhetett. Mert Iványiba csak 1569-ben telepedtek görög szertartású rutének. Addig latin szertartásúak, vagy a mint akkor nevezték, keresztények lakták. Ezeknek a tizede pedig, mint

Dénes munkácsi plébános 1493-ban Korvin János előtt bizonygatta, a szent atyák végzései, de királyaink rendelkezése, szóval közjogunk szerint az ő papjaikat, a latin szertartású plébánosokat illette. S a mikor a szakadár szerzetesek mindamellett szedni kezdték, összezördültek az iványi plébánossal, mint Mátyás király 1488-i leveléből fényesen kitetszik. Lukács presbyter t. i., a ki Mátyás 1458-i adománylevelével megkapta a kolostori plébániát Bobovistye és Lauka falvakkal, egyszerűen szedetni kezdte az ivánhegyi bortizedet, azt állítva Mátyás előtt, hogy az őt illeti. Azonban Benedek iványi-i latin szertartású plébános megakadályozta, éppen úgy védvén a saját plébániája jogait, mint 1493-ban Dénes munkácsi latin szertartású plébános. Mert a lellecsókai és a vereshegyi szőlők bortizede, valamint az Oroszvégiek terménytizede a munkácsi plébánost illette épp úgy, mint az ivánhegyi az iványi-i plébánost. — Hogy a szóban forgó tized ügyét tisztán láthassuk s kétséget kizárólag megítélhessük, hogy ilyes intézkedést Koriatovics nem tehetett, s hogy ennélfogva az oklevél nem tőle való, mindenek előtt tudnunk kell, hogy itt egyházi tizedről van szó, melyet a latin szertartású hívők saját püspökeiknek és papjaiknak fizettek. Ez annyira szabály és szokás volt, hogy az 1495:45. tcz. szerint némely latin szertartású főpapok a szakadár ruténektől, ráczoktól és oláhoktól is követelték. Már most midőn a Koriatovics-féle oklevél az említett tizedeket a kolostornak köti le, ez intézkedésben első pillanatra alig találunk valami felötlőt, hiszen az említett 45 tcz. felmentette a szakadárokat, hogy a latin szertartású főpapoknak fizessenek tizedet, mivel mint e tárgyban kelt későbbi törvényeink az okadatolásban nyiltan mondják, a saját papjaiknak fizetik. Ha tehát a Koriatovics-féle oklevél tizede a szakadároktól szedendő tized volna, az ügy rendben volna s a tized czímén semmiféle kifogást sem lehetne ez intézkedés ellen emelni. Igen ám, de Dénes munkácsi plébános 1493-i védekezéséből tudjuk, hogy a szakadár kolostor és szerzetesei a Koriatovics-féle oklevél alapján az iványi-i és a munkácsi római katólikus plébánosok római

katólikus híveinek a tizedét követelték. Vagyis az oklevélnek ez az intézkedése szabály és szokás ellenes. Nem is igen tudnék reá példát, hogy római katólikusok szakadároknak fizettek volna egyházi tizedet. Ez volna az egyetlen eset egész történetünkben. A szokásnak ez a fordított esete már magában véve gyanút kelt az oklevél hitelességére nezve. De eldönti a kérdést az a körülmény, hogy éppen a Bereg és Ugocsa megyei egyházi tizedre nézve fenvannak IV. Béla és V. István király 1269- és 1271-i oklevelei, melyekben e két megye egyházi tizedét az egri egyháznak adományozták, illetve a III. Béla és II. Endre által adományozott tizedet a nevezett egyház részére megerősítették. S mivel IV. Béla adománylevele nem csak a már meglevő, hanem az alapítandó puszták tizedéről is szól, az egri püspök az 1495 : 45. tcz. törvénybe iktatása után is perelhette volna a tizedet a beregmegyei szakadároktól is. Okleveleinknek és törvényeinknek azon szakásából s régi törvényhozóink azon eljárásából, hogy a latin szertartású híveket kereszténveknek nevezik s keresztények alatt a latin szertartásúakat értik, némelyek azt hozzák ki, hogy a faji vagy nyelvi nevükön felsorolt szakadárokat e szerint nem is tartották kereszténveknek. Ebből a szokásból azonban éppenséggel nem lehet s szabad akkori eleink vallási türelmetlenségére következtetnünk. Sőt ellenkezőleg, hogy azok nem voltak, mutatja a többször hivatott 1495 : 45 tcz. Teljesen igaza van Lippaynak, a mikor ismételten azt mondja, hogy a rutén szakadárok vallási ügyeivel senki sem törődött, de megtürték őket s nem engedték meg a latin papságnak, hogy tizedet szedjen tőlük, bár mint láttuk, pl. Beregmegyében joga lett volna reá. Hanem már aztán az a kívánság, melyet a Koritovicsféle oklevél tartalmaz, hogy a latin szertartásúak fizessenek ivánhegyi, lellecsókai és vereshegyi szőleik után bortizedet a szakadár kolostornak, mégis csak idegen fejben termett gondolat. Ez mutatja, hogy az az oklevél, a mely ilyes intézkedést foglal magában, egyáltalán nem lehet hiteles. Ilyesmit csak az vehetett be az oklevélbe, a ki a magyarországi viszonyokat éppenséggel nem ismerte. Igaz,

hogy Koriatovics is idegen volt, de már róla, ki egyenes összeköttetésben állott Egerrel és a királyi udvarral, mégis csak kevésbbé tételezhetjük föl e fordított követelést, mint az akkori, mindenesetre Oroszországból került bazilita szerzetesekről. Szóval a jövedelemnek ez a csoportja csaknem kizárja, hogy az oklevél Koriatovicstól való volna. Ellenben az egyházi tized illetéktelen követelése mindenesetre papi kézre vall, s tekintve, hogy akkor a szerzetesek jóval felette állottak szellemi téren a még bizonyára kevés számú világi falusi batykónál, kétségtelen, hogy az idegenből jött szerzetesek voltak a koholók.

Ha Koriatovics itteni viselt dolgait a reánk maradt szépszámú oklevél alapján összeállítjuk s e hiteles adatok alapján megismerjük őt magát, lehetetlen csak fel is tételezni róla annyi naivitást, az együgyűségig menő egyszerűséget, a mennyivel e jövedelmek az oklevélben egymásmellé vannak sorolva. A mily lehetetlen követelés ugyanis a második, épp oly, ha nem képzelhetetlenebb, a jövedelem harmadik csoportja, magának a várnak a bevételeiből kihasítandó rész. Mi egyéb ugyanis e csoport, mint megcsonkítása az oklevél kifejezése szerint a várúr saját jövedelmének? Kérdés tehát volt-e jogosítva a várúr a várhoz járó jövedelem örök eladományozására, szabad volt-e a vár fentartására is rendelt bevételt örök időkig más czélokra fordítania s tehette-e mindezt királyi beleegyezés nélkül? Nem lehet czélunk e kérdésre kimerítő szakszerű feleletet adni. Bennünket ugyanis csak annyiban érdekel, a mennyiben a reá adandó felelet egyúttal válaszul szolgál arra a kérdésre is, kiszakíthatta-e Koriatovics a várhoz járó jövedelemből az oklevélben részletezett részt örök időkre önhatalmúlag, a király tudta és beleegyezése nélkül? Mert ha a várjövedelmet ez adóssággal nem terhelhette meg csak élete fogytáig, örök időkre pedig csak a király akár előzetes, akár utólagos hozzájárulásával, akkor, a mennyiben a király hozzájárulása hiányzik, bizonyosra vehetjük, hogy ez intézkedés, következőleg az oklevél sem tőle való. Nem keressük mi azt, van-e történetünkben példa arra, hogy valamely várúr a várjövedelmet örök alapít-

ványnyal terhelte volna meg, sem azt nem kutatjuk, van-e törvénytárunkban erre nézve valamelyes tételes jogszabály, hanem hivatkozunk arra, hogy a munkácsi vár története hasonló példát nem ismer. Koriatovicsot kivéve egyetlen ura sem tett a várjövedelemből örökre szóló alapítványt. Ha a várurak ilyesmire jogosítva lettek volna, akkor könnyen bekövetkezhetett volna, hogy utóbb a vár egész jövedelme elfogy. Hisz akkor ennek semmi sem állotta volna útját. Már pedig, a ki csak némileg is tanulmányozta váraink történetét, tudja, hogy a várurak inkább, erőszakos úton is, növelni igyekeztek a vár jövedelmét, sem hogy megterhelni. S ha végig veszszük a régi alapítványok történetét, aligha találunk olyat, a mely a vár szükségletére szánt jövedelem örök megterhelésével járt volna. A vár jövedelmének örök megkötéséhez a királynak a várhoz való királyi joga szempontjából is mellőzhetetlenül szükséges volt a király belegyezése, különben az örök időkre szánt alapítvány az örökhagyó utódainak magvaszakadtával megszünt kötelező erővel bírni, a következő adományozott nem tartozott teljesíteni.

Nem csekély érvül szolgál tehát az oklevél hitelessége ellen az a körülmény, hogy nem volt királyilag megerősítve. A szerzetesek, majd a püspökök egészen 1692-ig szakadatlanul törekedtek a megerősítést megnyerni. Nevezetesen Korvin herczeg 1493-i okleveléből tudjuk, hogy már a nagy rácz deszpot, Brankovics György, a ki 1426-tól 1439-ig bírta a várat, majd meg Hunyadi János, a ki 1445 óta volt a vár ura, adtak nekik bizonyos leveleket, melyeknek a tartalmát, sajnos, nem ismerjük. Az első adománylevél, mely korunkig fenmaradt, Hunyadi Mátyás 1458-i levele, melyben Lukács presbyternek új adományként adta a Munkács melletti monostornak nevezett plébániát a régóta hozzája tartozó Bubuliska és Lauka falvakkal és ezek jövedelmeivel, mivel hogy Lukács azt állította, hogy e plébániát az előtt is jogosan bírta. Ha már most Verbőczynek a kir. új adományról szóló fejtegetését, hogy t. i. némelyek fekvő jószágaikat és birtokjogaikat a kir. felségtől kir. új adomány czímén szokták felkérni, azt állítván, hogy

megszerzésük óta azok békés birtokában voltak; hogy továbbá az új adomány neve mutatja, hogy azt az illető jószág valamelyes úton történt megszerzése megelőzte; s végül, hogy új adományt azért szokás . . . felkérni, mert jóllehet a felkérő uralmában van valamelyes birtokjognak, mindamellett azt hiszi, hogy talán nem törvényes úton . . . van annak birtokában, ráalkalmazzuk Lukács esetére, akkor megértjük, hogy az új adományként szereplő plébániát a hozzátortozó falvakkal valamelyes úton előbb megszerezte, de nem lévén bizonyos, elegendő jogon bírja-e, új adományként kérte fel.

Kétségtelen, hogy a megszerzés a Koriatovics-féle, a rácz deszpot és Hunyadi János oklevelei alapján történt. Feltünő és érthetetlen azonban, hogy Mátyás csak Bubuliskát és Laukát említi jövedelmeikkel, azaz a Koriatovics-féle oklevél jövedelmeinek első csoportját. A másik kettőről, a tizedekről és a vár jövedelméből juttatni rendelt részről hallgat. Akár felhozta ezeket Lukács, akár sem, a király hallgatása nagyjelentőségű. Mert ha Lukács nem említette fel a plébánia jövedelméül, annak csak az lehet a magyarázata, hogy maga is tudta, hogy hasztalan tenné, mert a király úgy sem erősítené meg. Ha pedig felhozta, a menynyiben a király fel sem említi e jövedelmeket, világos, hogy olyanoknak találta, a melyekhez Lukácsnak s a monostor-plébániának semmi köze.

Mátyásnak ez a hallgatása a legnyilvánvalóbb bizonyítéka, hogy az oklevél e két jövedelem csoportja nem Koriatovicstól való, hogy tehát az oklevelet sem ő állította ki, hanem úgy koholták az ő neve alatt olyanok, a kiknek e két jövedelemforrásra fájt a foguk, de a kik nem voltak tisztában, sőt talán eszökbe sem jutott, hogy e két forrás felvétele kétségtelenül reá fogja vezetni a hozzáértőket a koholásukra.

Ugyanerre az eredményre jutunk, ha a jövedelem felsorolása után következő corroboratiót veszszük vizsgálat alá. Rendszerint szövegezett oklevelekben a dispositiót, legyen az adomány, alapítvány vagy más jogi ügylet, a sanctio: az illető ügyletnek jövőben való épségben tartását

szentesítő záradék szokta követni. A sanctióra következő «in cujus rei majus testimonium et fidedignitatem» kezdetű corroboratióban az oklevél kiállítója az oklevél hitelét erősíti a pecséttel. Oklevelünkben megvan ugyan mindkettő, de a sanctio szövegezése gyanus, tartalma pedig egyenesen a hitelesség ellen szól, míg a corroboratióban előforduló ismétlést csak másoló ejthette. Az adomány- vagy alapítványleveleknek, minő a szóbanforgó is, ismert . . «ducimus concedendum, imo damus» stb. szövegezése oklevelünkben ekként hangzik: «dedimus et donavimus . . . item ista omnia prescripta dedimus, (!) donavimus et contulimus . . . ita etiam confirmavimus . .» A . . «pariter et habendum» és az «ita etiam» közé, mely láthatólag a szokott «habendum, ita tamen . .» torzított szövege, be van szőve, hogy az adomány «lelkünk nyugalmáért» történt «a kolostornak, melyet mi alapítottunk, hol egyszersmind sírunkat is felállítottuk». A kolostornak az oklevél elején álló építését és, mint ugyanott mondja, az adománynak a szerzetesek fentartására történt lekötését magyarázó, azért is inkább odatartozó, de onnét elszakítva ide, a corroboratióhoz vetett eme kijelentés nézetem szerint az utána következő verbalis, alaki confirmatiónak tartalmi bevezetése. Az oklevél koholója e kegyeletre számított kijelentéssel hatni akart az adomány tevője érdekében. Csakhogy míg az oklevél elején azt mondotta, hogy az adományt «a szerzetesek fentartására» teszi, itt meg azt mondja, hogy «a herczeg lelki nyugalmáért», addig a nagyobb hatás kedvéért tett azzal az állítással, hogy «a herczeg sírját is elkészíttette» a kolostorban, a valótlanságig ment, mert soha senki sem említette sem azt, hol halt el, sem azt, hol volt eltemetve, s ma sem tudják sem a szerzetesek, sem más, hol pihen Koriatovics Tódor, podoliai fejedelem? A mióta csak Lukács presbyter 1458-ban megindította az alapítvány jövedelmeinek a megnyerésére irányzott mozgalmat, az óta mindmáig soha senki sem említette Koriatovicsnak a sírját. Nem említették 1661-ben, mikor moldvai Sándor vajda a régi fatemplom helyére kőtemplomot építtetett. Sírkövét soha senki sem látta, sírfeliratát soha senki nem közölte. Már pedig, ha az okle-

vélnek ez az adata való volna, ha az oklevél nem volna koholt, lehetetlen, hogy az alapitvány mindmáig meglegyen, a kolostor, a templom, a szerzetesek, a jövedelem, minden egyéb meglegyen, csak éppen a sír hiányozzék, a mely az oklevél szerint létet adott az egésznek! Sőt tovább megyek s azt mondom, rendkívül gyanusnak tetszik előttem az is, hogy az oklevél a kolostort csak mint a kiállító Tódor herczeg sírját őrzőről tesz említést, nem pedig, mint az egész család sírboltjáról. Mert Tódor herczeg, ha már a kolostort temetkezési helyül építette, mint nős, családos ember, bizonyára nemcsak a saját sírját csináltatta volna meg, hanem a családjáét is, s okvetlenül ezt is említené, annál is inkább, mert a confirmatióban említi a nemzetségét, s arra kötelezi, hogy e temetkezési helyét fentartsa. Szóval ez a hatásra számított mondás, mely láthatólag az alapítvány érdekében történt, éppen ellenkező hatást ér el, mert nézetem szerint magában véve az az egy tény, hogy Koriatovics sírja nem is volt, nincs is a kolostorban, elegendő annak az igazolására, hogy a sír fentartása érdekében tett alapítvány a róla szóló oklevéllel együtt koholmány. A tulajdonképeni sanctio szövegezése, az alapítvány ki nem szolgáltatója lelkének Isten előtti pörre szólítása szokatlan és ismeretlen oklevéltanunkban, ellenben ismeretes a görög egyházi iratokban, következőleg a hitelesség ellen szól, mert ilyen confirmatio Koriatovicstól, mint világi férfiútól alig várható, ellenben igen helyénvaló szerzetesektől, a kiknek ennél a formulánál egyéb alig állott rendelkezésükre, míg Koriatovicsnak nyitva állott az út a királyhoz, a kinek hozzájárulása az utódokat jogilag kötelezte volna az alapítvány megtartására, míg a túlvilági pertől való félelem és a kegyelet csak erkölcsileg.

A corroboratióban előforduló «roboratas» szó ismétlése fogalmazvány, vagy tollbamondás után készült s javítás alá került, vagy legalább is átnézett tisztázatban nem fordulhat elő a nélkül, hogy észre ne vegyék, ellenben könnyen becsúszhat egy kevesebb gonddal készült másolatban.

Ha már most a sok és primitiv nyelvi hibát veszszük, valamint a teljes gyakorlatlanságra valló fogalmazást, a

kifejezések szokatlanságait s a stylus kezdetlegességét, mindezek azt a meggyőződést keltik fel bennünk, hogy a Koriatovics íródeákja tolla alól ilyes gyarló munka alig kerülhetett ki. Ennek szerzői a már felhozott, jobbára jogi és történeti inkább belső érvek alapján is sokkal egyszerűbb emberek kellett, hogy lettek legyen.

Meg vagyok győződve ezek után, hogy épp oly nyugodtan fogadhatjuk el, hogy a Koriatovics 1360-i oklevele koholmány, a mily bízvást hitelesnek ismerhettük Korvin herczeg 1493-i oklevelét, olyannyira, hogy ha végül diplomatico-palaeographiai szempontból is vizsgálat alá veszszük az oklevelet, inkább azért teszszük, hogy az eddig mondottakat kellőképen kiegészítsük, semhogy valamelyes további új döntő bizonyítékokat szerezzünk a kételyen kívülileg koholmánynak beigazolódott oklevél ellen.

Ha az 1493-i Korvin-féle oklevél, mely az 1360-i koholmányban lévő jövedelem második csoportjának, az egyházi tizednek az ügyét rendezte, hiteles, a mit hitünk s meggyőződésünk szerint beigazoltunk, akkor a Koriatovics nevére koholt mai oklevélnek Pozsonyban őrzött eredetije, mint már említettük, nem a Korvin előtt felmutatott példány. Mert a János püspök kezében volt Koriatovics-féle oklevelet Korvin herczeg és a vele volt urak «apertissime» a legnyilvánvalóbban és a leghatározottabban palimpsestnek ismerték fel, holott a mai példányról semmiképen sem mondható, hogy palimpsest volna, hacsak valaha annak nem bizonyul.

Említettük, hogy Petroff a palimpsestes oklevélről azt állítja, hogy az Koriatovicsnak valamelyes más oklevele volt. Erről csak Korvin herczeg leveléből értesülünk. A herczeg azt mondja erről: János püspök a hat ismert levél bemutatása után azok alapján kérte őt, adassa vissza neki a bennök felsorolt tizedeket. Bizonyos, hogy e tizedek a Koriatovics-féle oklevélben felsorolt tizedek vagyis az ott részletezett jövedelmek második csoportja. A herczeg hajlandó volt a kérést teljesíteni, de midőn e czélból a bemutatott okleveleket figyelmesebben megnézte, ő is, titkára is, tanácsosai is azt látták, hogy Tódor herczeg levele hamis

vagy hamisul lett kieszközölve. Kérdés, mit értett a herczeg az alatt, «originales litteras Teodorici ducis false et inique fuisse confectas», mert ez utóbbit egyaránt érthetjük az oklevél kiállítására, és a kieszközlésére vagyis tartalmára? Lehet, hogy mindkét szempontból gyanúsnak találta. Gyanús volt a tartalom, melyre nézve Erzsébet és Mátyás leveleiből látta, hogy már pör tárgya volt. De gyanút keltett a külső kiállítás is, bár elég ügyes lehetett, hogy nem tudott vagy nem akart dönteni. Azért is mikor Munkácsra jött, mindkét irányban bizonyosságot szerzett. Igaz, hogy a tartalmat, a pör tárgyát alkotó tized ügyére nézve a későbbi esetekben de utralis kérdőpontokra megesketett tanukat hallgattak ki s ezek vallomásai alapján ítéltek, azaz formális pörre bocsátották a kérdést s birói ítélettel döntötték el a vitát. Így tett pl. 1640-ben Balling. Ennélfogva a herczeg is követhette volna ezt az eljárást. Volt-e tehát s mi lehetett az oka, hogy a másik eljárást választotta, összehasonlítás útján győződött meg s mondotta ki az oklevél koholt voltát? Nemcsak a gyanús tartalomból s az ebből szükségszerűleg következő hamis ürügy alatt történt kieszközlés alapján mondott ítéletet, hanem az oklevél külső kiállításából is kiderítvén annak koholt voltát, utasította el kérelmével János püspököt. Érdekes is, mily finom különbséget tesz erre nézve Korvin herczeg. A mikor ugyanis elmondja, hogy János püspök hat darab levelet mutatott fel, a Koriatovicséről csak annyit mondott: «primas . . . condam Theodorici ducis Podolie». A mikor «perspicacius» megvizsgálta, akkor már azt mondja: «visum nobis fuit . . . originales litteras Theodorici ducis false et inique fuisse confectas». S mikor aztán az összehasonlítás megtörtént s látták, hogy az oklevélnek olyan volt a külső kiállítása, a címe, a pecsétje, a hártyája, az írása, hogy okvetlenül koholtnak kellett lennie, akkor már azt írja róla: «cognovimus eas ipsas litteras nomine Theodorici ducis . . . confectas . . . falsas, iniquas et viribus carituras esse», azaz a Tódor herczeg nevére készített oklevél hamis és érvénytelen, míg a többi oklevelekről csak azt mondja, hogy azok «indebite et injuste fuisse confectas», azaz igazságtalanul és nem igaz úton lettek

kieszközölve, vagyis élesen megkülönbözteti a koholást, és az annak alapján félrevezetéssel történt kieszközlést. Koholtnak csak a Tódor herczegét mondja, a többiről pedig azt állítja: «et per consequens alias omnes», azaz mivel az hamis, *következőleg* a többi, annak az alapján kelt oklevél is nem igaz úton volt eszközölve.

A Tódor herczegének a koholt voltáról, mint mondottuk, a külső kiállításból győződtek meg és pedig akként, hogy Tódor herczeg igazi leveleivel összehasonlították. «Keresetni rendeltük Tódor herczeg régi okleveleit, hogy megvizsgálhassuk, megfelelnek-e azon levélnek, melyet János püspök bemutatott?» Az összehasonlításból látták és meggyőződtek, hogy a kettő «nulla ex parte» semmiben sem hasonlítottak, mert «a czím is, a pecsét is egészen más volt». De ez nem volt elegendő. Összevetették másféle oklevelekel is s ekkor ismét csak kitünt a hamisítás, mert világosan látszott, hogy a hártyája simítva s az előbbi írás le volt róla dörzsölve. Tartalmilag semmi kétség sem forgott fenn, hogy tizedet Tódor herczeg nem adhatott szakadár szerzeteseknek, azért azt nem is igen hangsúlyozza Korvin herczeg. Éppen azért, a mikor János püspök erre vonatkozó «prius pretextu hujusce datas» okleveleket mutatott be neki, a melyek a Tódor herczeg oklevele alapján eszközöltettek ki, mindjárt látnia s tudnia kellett, hogy az csak koholt lehet. Deutralis vizsgálatra nem volt szükség, mert az egyszerű, puszta összehasonlítás teljesen igazolta azt, a mit a tartalom után úgyis sejtettek. Balling óta vizsgálatokat tartottak, mert a beregi tized ügyében kelt királyi intézkedések feledésbe mentek. Petroff ellenvetése, hogy Tódor herczeg más oklevéléről van szó, mert a jövedelem szűkebb, azok után, a miket a Koriatovics-féle oklevélben felsorolt jövedelmekről mondottunk, alig állhat meg. Itt világosan a Koriatovics-féle oklevél második jövedelmi csoportjáról van szó, a melyről, hogy Koriatovics külön oklevelet adott volna, bajosan hihető, mert ok nélkül nem volt értelme ugyanarról egy második, szint' oly érvénytelen oklevelet adnia. Hogy pedig Korvin herczeg nem felületes, elhamarkodott ítéletet hozott, hanem jól megfontoltan

járt el s alapos vizsgálatot végzett, nemcsak az igazolja, hogy hajlandó volt János püspök kérelmét meghallgatni, továbbá nem csak «perspicacius» megnézte és nézette, hanem egyszersmind «diligentissime», «cum cura et studio» tanulmányozta és tanulmányoztatta az oklevelet. Meglehetünk tehát nyugtatva a felől, hogy az oklevél koholt voltát jelentő ítélet érett férfiak komoly vizsgálódásainak az eredménye; hogy a mikor a herczeg azt mondja «vidimus et cognovimus», láttuk és felismertük, hogy az oklevél hamis, mert felismertük, hogy a czíme más, a pecsétje más, a hártyája simított, szóval használt: akkor elhihetjük, hogy az az előtte felmutatott Tódor-féle oklevél csakugyan koholt is volt. Mindehhez hozzá kell vennünk azt is, hogy az 1414-ben elhunyt Koriatovics és az 1493-ban tartott emez oklevélvizsgálat között mindössze 80 év különbség volt. Akkor még tehát Koriatovicsnak az emléke az uradalom területén fennállhatott, az időben még tőle való hiteles oklevélnek többnek kellett léteznie, mint ma, a mikor mindössze a kassaiakhoz intézett missilis levelét ismerjük, mivel az emberek ez akkor még jogi levelekkel éltek s így gondosan is őrizték őket. Továbbá arról sem szabad megfeledkeznünk, hogy 1493-ban még ugyanaz volt a kanczelláriai praxis és az írás is, úgy hogy egy 80—100 évvel előbb kelt oklevélnek a hiteles vagy koholt voltát a külső kiállításáról bizonyosan felismerték s mondhattak róla ítéletet. Egészen nyugodtak lehetünk tehát a felől, hogy ha Korvin herczeg azt mondja a külső ismertető jelek között, hogy a példány, melyet látott, használt hártyára volt írva, akkor az tényleg úgy is volt. S mivel az 1635-i első átíráskor a leleszi conventnek bemutatott példányról a convent nem említi, hogy palimpsest lett volna, s a mai sem az, bizonyosra vehetjük, hogy két példányról van szó. De semmi sem igazolja, hogy két külön oklevélről is, annyira nem, hogy ha Petroff állítása való volna s Koriatovics a kolostornak ugyanazon tizedről külön oklevelet adott volna, akkor az 1360-i Koriatovics-féle oklevélnek minden állítását igaznak kellene vennünk. Mihelyt megengedjük az egyiket, meg kell engednünk a másikat is. Ez pedig nem lehetsé-

ges. Ennélfogva az első hártyának palimpsest voltából támadt nehézségre nézve azt feleljük, hogy 1493 és 1635 között a régi eltünt s készült a mai. Fönnebb ki is fejtettük, hogy ennek 1569 és 1597 között kellett készülnie, s okát is adtuk, miért éppen akkor? Mi történt a régi palimpsestes példánynyal, nem tudjuk, mert többé nincs róla szó.

A mi ezt az új példányt illetve másolatot illeti, feltehetjük, hogy az 1597 előtti másoló híven utánozta a hitelesség látszatáért a palimpsestes eredeti vonásait, illetve ennek a betűit vonásról-vonásra utánírta. Érdekes, hogy Cholodnyák moszkvai tanár, a ki Petroff kérésére a mai példányt palaeographiai szempontból tanulmányozta, az írásra nézve azon meggyőződésének ad kifejezést, hogy az «az elveszett eredeti visszaadására is készülhetett». Mi mást jelent Cholodnyák tanár e nyilatkozata, mint hogy a mai példány írásának a tanulmányozása révén ő is arra az eredményre jut, hogy ez a példány későbbi másolat. Mikor s hogy készülhetett, arról természetesen nem nyilatkozott, egyrészt mert feladatán kívül esett, másrészt mert nem tudta azon adatokat, a melyekből hitünk szerint teljes alapossággal következtethettük, hogy az átírás 1569—1597 között készült.

Ha tehát áll az, a miben nincs okunk kételkedni, mert nem találunk elfogadható magyarázatot, miért változtatta volna meg a másoló az előtte volt palimpsestes példány írását, hogy a mai példányon az eredeti palimpsestes példány írása fekszik előttünk, akkor bízvást állíthatjuk, hogy az írás is újabb érvül szolgál az oklevél koholt volta mellett. Igaz ugyan, hogy Korvin herczeg eljárását ma is megismételhetnők az oklevél koholt voltának újabb bebizonyítása végett, de eredetiben ma már csak egyetlen missilis alakban kiállított nyugtáját ismerjük Koriatovicsnak összes okiratai közül, s így ma csak ezzel hasonlíthatjuk össze. Ennek az írása az akkor szokásban volt cursiv, s különben is ez egyetlen iratából látjuk, hogy Koriatovics íródeákja írás, fogalmazás, külső kiállítás tekintetében az akkori kor színvonalán állott. Az ő keze alól a Koriatovics neve alatt

kelt 1360-i oklevél ki nem került. Ennek az írása barát vagy codex irás, a mely nálunk oklevelek írására sem Nagy Lajos, sem Zsigmond idejében nem volt használatos. Nagy Lajos alatt a kir. kanczellária szép, mondhatni gyöngyszemű folyóírással írt, míg Zsigmond idejében már a folyóírásnak is romlott s azért nehezen olvasható faja volt használatos. A kir. kanczellária írását igyekeztek követni az akkori főrangúak, a kiknek sorában nem utolsó helyen állott a litván fejedelmi vérből származott Koriatovics. A codex írást akkor már legfellebb az alsó nemesség s általán az alsóbb rendűek használták, a mennyiben nem hiteles helylyel állíttatták ki okleveleiket, azaz egészen elvétve. Adományt egyébként már csak a nagyobb hitelesség kedvéért is hiteles helyen volt szokás bevallani, a hol azt mindjárt írásba is foglalták. Magán kiállítású adománylevél már magában véve gyanús, mert hitelességének egyetlen ismérve a pecsét, ez pedig csak magánhasználatban levén ismeretes, nem lehetett olyan súlyú, mint a közhitelű okleveleknél használt. Szóval, ha arról van szó, ki használta az oklevél codexírását inkább: Koriatovics-e vagy a szerzetesek, akkor hamarább hiszszük az utóbbiakról. Valamint az is kevésbbé valószínű, hogy Koriatovics, a kinek okvetlenül saját rendes íródeákja volt, palimpsestes hártyát használt volna, nem pedig rendes, sértetlen állapotban levőt. Ezt is inkább hihetjük a szerzetesekről, a kik jártasak lehettek a cirill írás-olvasásban, de éppen mint szakadár görögök kevésbbé a latin kanczelláriai praxisban. Cholodnyák tanár szerint az oklevél írása XIII. századi betüket utánoz, azaz az oklevelet valamely XIII. századbeli kézirat felhasználásával készítették. Ott, az általuk ismert cirill írásban, akkor még s századok mulva is a latin barátíráshoz hasonló s annak megfelelő minuscula volt használatos, míg a cirill cursiv csak sokára s lassan jött divatba. Szóval a palaeographikus momentumok is határozottan az oklevél hátrányára szólanak.

Mindezek után vonjuk le s összegezzük röviden kutatásunk s vizsgálódásunk eredményét, hogy végre ítéletet mondhassunk.

Kimutattuk, hogy Koriatovics 1360-ban nem írhatta az

oklevelet, *a*) mert akkor még Litvániában sem szerepel, *b*) mert akkor Munkács a királynők birtoka s *c*) mert akkor még szereplése előtt nem gondolhatott a sírjára, következőleg 54 évvel halála előtt a lelke nyugalmáért nem imádkoztathatta a szerzeteseket.

De nem írhatta különben sem, mert *a*) «Isten kegyelméből» való munkácsi herczegség közjogilag nem lehetséges, *b*) mert örökérvényű alapítványhoz szükséges volt királyi beleegyezés, *c*) abba nem foglalhatta bele a tizedeket, a mennyiben azok III. Béla óta az egri püspökség tulajdona voltak, s különben is képtelenség hazánkban latin szertartásúakkal szakadároknak fizettetni tizedet, *d*) épp oly lehetetlen, hogy Koriatovics önkényűleg elszakította volna a vár belső jövedelméből az oklevélben említett fizetéseket.

Ellene vall a confirmationális záradék, valamint koholt volta mellett bizonyít akkor szokatlan írása. Levon továbbá a hitelességéből magánokirati jellege, valamint ellene szól a kezdetleges fogalmazása, a gyarló latinsága.

Mindezek oly jelenségek, a melyek semmiképp sem fogadhatók el Koriatovics Tódortól, a podoliai fejedelemtől, ellenben igenis rávallanak az akkori kor színvonalán alig álló, judicaturánkban nem járatos, közjogunkkal nem ismerős íróra, minők az akkori szerzetesek minden bizonynyal voltak, vagy okvetlenül hamarább voltak, mint Koriatovics.

De ez még nem minden, a mi az oklevél ellen felhozható. Egyházjogi szempontból kifogás alá esik, hogy az alapító joga nincs megóva, mint a körtvélyesi kolostornál, hol az alapítók jogot nyertek az apát választásába befolyni. Ellene szól az egésznek állítólagos czélja, mert Koriatovics sirjáról soha senki sem állította, hogy a kolostorban volna. S végül, még ha csakugyan Koriatovicstól való lett volna is, a mi az éppen előadottak szerint teljes lehetetlen, az oklevél érvényben soha sem volt. Hiszen Lukács presbyter 1458-i első kisérlete óta egyre azon vannak a kolostort lakó szerzetesek Lukács óta a püspökkel élükön, hogy ez állítólagos alapítvány birtokába jussanak, a mi

végül is csak 1692-ben, az oklevél állítólagos keltjétől számítva 300 s egynéhány esztendő mulva sikerült s nézetünk, meggyőződésünk szerint, akkor is csak erőszakosan s törvénytelenül, mint az 1714 óta folyt újabb tárgyalások bizonyítják. Már most, kérdem, mit bizonyít ez a tagadhatatlan tény? Bizonyítja azt, hogy a szerzetesek nem Koriatovics halála után vesztették el e jövedelmeket, a mint talán hinnünk kellene annak az alapján, hogy az oklevél, nem levén királyilag megerősítve, az uradalomnak a koronára való visszaszállásakor érvényét vesztette, hanem azt, hogy Koriatovics életében sem voltak azok birtokában. Mert, ha Koriatovics átadta volna nekik azokat s a két falu birtokába tényleg bevezettette volna őket, a mi csak királyi rendeletre történhetett, akkor mint bentülőknek a birtokból való kitessékelése semmi esetre sem ment volna oly zajtalanul, hogy annak semmi nyoma sem maradt volna. Ám de ha ez tény, akkor bizonyos, hogy az az alapítvány s a róla szóló oklevél sem tőle való. Hozzá kell vennünk mindehhez, hogy 1597-ig, tehát 200 s egynéhány év alatt csak kétszer merték felmutatni az oklevelet, egyszer 1493-ban az eredetit, s akkor alapos vizsgálat után kimondották, hogy az oklevél koholt, másodszor 1597-ben, de már akkor sem eredetiben, sem káptalani vagy conventi hiteles, hanem közönséges másolatban. Első kisérletök alkalmával, 1458-ban Lukács presbyter nem mutatta fel, valamint 1597-ben is, midőn birói útra utasították őket, nem mertek perre szállani.

Mindezen röviden összegezett érvek és okok alapján ki merjük mondani, hogy az oklevél nem a Koriatovicsé s nem 1360-ból való, mert nem lehet az, hanem koholt vagy legalább is interpolált későbbi készítmény.

Nem tudjuk ugyan kimutatni, hogy Koriatovics bazilita szerzeteseket hozott volna magával, de tudva, hogy egész családjával, fivéreivel, nejével, leányaival s nagyobb számú háznéppel és kisérettel jött s telepedett még a Zsigmondtól adományba kapott munkácsi uradalomban, kik közül Helele, kaffai Pán Endre ismeretesek, majdnem bizonyosra vehetjük, hogy ezek vallási szükségletének a gondozására

hozott magával egy-két bazilitát, annál is inkább, mert bizonyára tudta, hogy itt erre való papokat nem kap. Az oklevél ugyan azt mondja róla, hogy «kolostort építtettünk és emeltettünk . . . melyet görög vagy rutén szertartás és mód szerint felszenteltettünk», azután pedig külön, hogy «rutén szerzeteseket állítottunk be abba, a kik ott örök isteni szolgálatot tegyenek» s ez a kissé nagyhangon szóló, az egyes tényeket külön-külön kiemelő tudósítás mintegy következtetni enged arra, mintha itt a bazilitáknak valami nagyobb áttelepítéséről s ennek megfelelőleg valami lavra-szerű nagyobb szabású monostorról volna szó, a mit csak növel az, hogy a felsorolt jövedelemnek megfelelőleg gazdasági épületekkel pompásan felszerelt kolostort képzelhetünk. Pedig tudjuk, hogy a templom is, a kolostor is fából emelt, olyan előkelő származású emberhez, mint Koriatovics, még sírkápolnaként sem méltó épület volt. A templomot 1661-ben moldvai Konstantin vajda építette fel kőből, a kolostort pedig részben De Camillis, részben Hodermarcski püspökök, de hogy e kőből emelt épület is mily kicsiny volt, láthatjuk Beregmegye kiküldöttei által 1737-ben tartott vizsgálatból. Milyen lehetett akkor az azelőtt ott állott faépület! Ennek a szűk voltából következtethetjük, hogy oda sok ember el sem fért, de ő udvari szolgálatra nem is alkalmazhatott sok embert. Ha hozott, csak nehány szerzetest hozhatott, a mit az is igazol, hogy az oklevél hallgat róla, honnét, mely anyakolostorból hozta őket, valamint arról is, mely püspök engedélyével és áldásával történt az áttelepítés és az építés, valamint a templom felszentelése?

Az oklevél elején hangoztatott azon kijelentés, hogy a kolostor a herczeg lelke üdvösségére épült, a mit az oklevél végén megismétel, hogy t. i. a felsorolt jövedelmet a lelke nyugalmáért adta a kolostornak, a melyben — úgymond — a sírját is felállíttatta, azt mutatják, hogy itt voltaképen temetkezési helyről, sirkápolnáról és annak a papjáról van szó. De mert nejéről, gyermekeiről hallgat, nem családi temetkező kolostort emelt, holott, ha már temetkezni óhajtott s ezért építtette a kolostort, ennek inkább

volna értelme. Ez a körülmény azt a hitet ébreszti bennünk, hogy a sirt a szerzetesek maguk találták ki, hogy az alapítványt valamiképen megokadatolják. Ha Koriatovicsnak voltak magával hozott bazilitái, azoknak a fentartásáról természetesen gondoskodnia s életében valamelyes jövedelmet kellett nekik adnia. Lehetséges, hogy a várból is juttatott nekik valamit s a mellett Bubuliska és Lauka jövedelmét utalványozta részükre. Az is gondolható, hogy erről nem oklevél, hanem csak valamelyes följegyzés létezett. Mikor aztán ő is, neje is elhaltak, tisztjei, szolgái elszármaztak s a vár más kezekbe ment át, a teendő és gyámol nélkül, árván maradt szerzetesek, mondhatnók udvari papjai, hogy meghuzódhassanak valahol, felépítették a faépületeket, s hogy, a mint az oklevél mondja is, megélhessenek, az említett följegyzés alapján megszerkesztették a herczeg nevében kelt oklevelet, olykép, hogy a régi feljegyzésből felvették az addig élvezett jövedelmet, s nem tudva, lehetséges-e vagy sem, megtoldták a tizeddel. Mert hogy ők voltak, a kik az oklevelet koholták, sokkal bizonyosabb, mint az, hogy a herczeg írta. A jövedelmek 2. és 3. csoportja, a latin nyelvi hibák, a naiv fogalmazás, a görög egyházi férfira való confirmatió mind oly dolgok, a melyek rájuk vallanak, és hasonlíthatatlanul inkább, mint a herczegre.

Természetes, hogy ezt az után még érvényesíteni is kellett Most ha csakugyan Koriatovics állította volna ki részükre, bizonyosan még életében át is adta volna nekik e jövedelmeket, nem csak a róla szóló írást.

Mikor készülhetett az oklevél, a fentiekből tudható. Mindenesetre Koriatovics halála után, sőt legbizonyosabban akkor, mikor neje is elhalt, a kit 1418-ban említenek utóljára az oklevelek. S mivel a rácz deszpottól is volt oklevelük, ez pedig az 1426-i tatai szerződésben kapta a munkácsi uradalmat, az oklevélnek 1418—1426 között kellett készülnie. 1458-ban bizonyosan megvolt, mert püspökről még nincs benne szó, 1458 ban pedig Lukács már adományba kapta a monostort.

Ekként e kolostor, bár nem a XIV. század második

feléből, hanem csak a XV. sz. második tizedéből való, az 1391-ben oklevélileg igazolható körtvélyesi után a második görög szertartású kolostora hazánknak a görög szertartás történetének második korából. Nem a görög szertartású ruténeknek vallási szükséglete hozta létre, mindamellett keletkezése után 2—3 évtized mulva a magyarországi görög szertartású ruténeket joghatósága alá vetett munkácsi görög szertartású püspök székes kolostorává levén, attól kezdve egészen 1751-ig, teljes három századon át e kolostor volt a hazai görög szertartású ruténeknek vallási és egyházi életének a központja.

IV.

A MUNKÁCSI GÖR. SZERT. PÜSPÖKSÉG TÖRTÉNETE 1458—1800.

I. RÉSZ.

A püspökség külső története.

A) SZAKASZ.

Az egyesülés előtt, 1458—1641.

I. FEJEZET.

A püspökség eredete, 1458; a püspöki joghatóság gyakorlásának első nyomai s a püspök viszálya a joghatósággal felruházott körtvélyesi apáttal, 1458—1498; valamint a püspökség területének a kialakulása, 1551—1635.

A munkácsi püspökség multja 1751-ig szorosan összefügg az ottani magánalapítású bazilita kolostor sorsával, a mennyiben a püspökök addig az ideig nemcsak ott székeltek és onnét kormányozták a joghatóságuk alá vett gör. szert. rutén s egyéb híveket, hanem a kolostor jövedelméből tartották fenn is magokat. Ez az eljárás természetesen csak úgy volt lehetséges, hogy kezdet óta 1751-ig maguk is tagjai voltak a sz. Bazil rendjének.

E tekintetben követték a szakadár görög egyház szokását. Ennek az előírása szerint ugyanis a püspöknek szerzetesnek kell lennie.[1] S mivel a görög egyházban voltaképen csak ez az egy szerzetesrend létezik, a püspököket

[1] Erre hivatkozott Olsavszki M. püspök 1750 júl. 20-i replikájában, hogy t. i. a püspöknek a kolostorban való lakása a rendre sem nem sérelmes, sem nem terhelő «tum quia de orientalis ecclesiae canonica sanctione eppi aeque ord. s. Bas. professi esse debent». — Bpest, OL. Helytt. O., Piae fund., lad. B. fasc. 23.

rendszerint abból vették s veszik ma is, elannyira, hogy a török birodalmi, görögországi, keletázsiai, orosz birodalmi, a szerb- és bulgárországi szakadár egyházak gyakorlata szerint a püspökké lett világi papnak előbb be kell öltöznie a rendbe s csak onnét léphet a püspöki székbe. Így volt s van ez nálunk a szakadár szerbeknél és oláhoknál is.

Szokás volt az is, hogy a püspökké lett rendtag, ha nem volt saját külön püspöki székhelye, tovább is a kolostorban maradt s akár mint annak iguménje, akár mint egyházfő onnét gyakorolta a joghatóságot.

Így tettek az erdélyi oláh püspökök, a kik a feldiódi, vádi és szilvási kolostorokból[1] kormányozták a szakadár oláh népet mindaddig, míg Gyulafehérvárt saját székhelyhez jutottak. A hazai szerbek első püspöke, a deszpot család utolsó férfisarja, György, 1510 táján Maxim néven szintén szerzetessé lett. De mert okleveles adatunk[2] van reá, hogy a rácz püspök 1542-ben Lippán saját házában lakott, azt kell mondanunk, hogy a hazai szerbek püspökei, legalább eleintén, nem vándoroltak kolostorról-kolostorra, szóval nem vándor püspökök voltak, akár az oláhok, akár pedig a rutének püspökei.

Mert hogy az utóbbiak is azt a görög egyházban szokásos gyakorlatot követték, bárcsak olykor-olykor, rendszerint pedig a munkácsi volt a székes kolostoruk, legvilágosabban igazolja Szergiusz püspök példája, a ki 1604-ben azt írja Kendy Tamásnak: «az fejedelmek attak nekem ez püspökséget Munkacz wara mellett valo, Maramarosban Hozzwmezeo mellett Körtwelies neweö, és Kŵvar vidékében Nagibania feletth valo Habra neweő monostorokban és claustromokban . . .».[3] Így volt az állapot egész 1751-ig, a mikor is Mária Terézia királynő rendeletére Olsavszki Manó akkori püspöknek el kellett hagynia a székes kolostort, a melyben elődei 1458 óta kisebb-nagyobb megszakításokkal, mondhatni, állandóan laktak.

[1] V. ö. Bunea Á. «Vechile episcopii romanesci a Vad, Gerag, Silvas si Belgrad.» Balázsfalva, 1902, oláhul írt munkáját.

[2] L. Lelesz. conv. levt. Act. no. 48.

[3] Ered. Budapest. M. N. Múz., Lev. O. Kende cs. letét. ir.

A kolostor, mint az imént igazolni igyekeztünk, 1418 táján épült. A püspökséget pedig, még csak joghatósággal bíró plébániaként, 1458-ban említi először Mátyás királyunk. De ugyanakkor azt is mondja, hogy Lukács presbyter a szokott joghatósággal, jogosan s több év óta bírja. Az a kérdés már most, mikor s hogyan keletkezett tehát a püspökség, kitől kapta a püspök a felszentelést s mi jogon gyakorolt joghatóságot?

A szakadár püspökök idejében egész az egyesülésig senki sem törődött e kérdésekkel. Erről írta Lippay primás 1654-i informatiójában a propaganda congregatiónak, hogy «senki sem törődött velök (t. i. a ruténekkel), mert szakadárok voltak».[1] Az unio vetette fel e püspökség eredetének a kérdését, a minthogy annak létrejötte után előbb-utóbb szőnyegre kellett kerülnie. Akkor kezdték kutatni, vizsgálni, mikor s hogyan állíttatott is az fel, hogy megtudják, az alapítás jogán ki az illetékes annak a betöltésére? Csakhogy akkor már nem voltak vele tisztában, s nem is sikerült azt tisztába hozni, annál kevésbbé, mert maga a legilletékesb tényező, az akkori püspök sem tudott már felvilágosítást adni a püspökség eredete felől.

A mint 1641-ben hire ment, hogy Balling munkács várkapitány elfogatta Taraszovics püspököt, Lippay kanczellár s egri püspök, a kinek az utódai egyre hangoztatták, hogy e püspökség az ő egyházmegyéjükben feküvén, nem is lehet szabályszerűleg alapított püspökség, mint rutén patriarcháról ad róla hírt Rómába, pedig megelőzőleg két évig tárgyalt vele. Rómából rögtön kérdik, miféle patriarcháról van szó, mert a ruténeknek nincs patriarchájok.[2]

[1] «Et hoc factum, quia nullus curavit, nullus patrocinatus est causae Ruthenorum, utpote schismaticorum» — írta Lippay. S ugyanígy a magyar kir. tanács 1642-ben «quidquid hactenus dni Munkacsienses libere in istos vladicas exercuissent, nemini cordi fuit, tamquam res et negotium schismaticorum et haereticorum». — Ered. fog. Bpest, OL. Kançz. O. Prop. et opin.

[2] Rómából kétszer tudakozódtak a püspökség hol- és mibenléte felől. Először 1641 nov. 23-án a bécsi nuntiushoz intéztek kérdést. «Questa s. congr. desidera che v. s. s'informi di detto asserto patriarcha ove hab-

S a mikor Lippay 1651-ben, már mint primás, sürgetni kezdi Partén kinevezését, a congregatio de propaganda fide többek közt a püspökség eredetére nézve is felvilágosítást kér. Lippay Parténhoz fordul, s mint ettől nyert magyarázatot s útbaigazítást írja 1654-i informatiójában a congregatiónak: «Partén beszéli, hogy látott a kolostor és a püspökség 150 éves alapításáról szóló királyi okleveleket . . . Úgy vélem azonban, hogy ez az alapítás a kolostorra vonatkozik, a püspökségé pedig akként történt, hogy a konstántinápolyi patriarcha beleegyezésével szakadár püspökök a munkácsi kolostorban szakadár püspökséget állítottak fel.»[1]

Lippay ezen véleményével, melyet a Parténtől nyert felvilágosítások alapján alkotott magának, annyiban fején találta a szöget, hogy a kolostor alapítását határozottan külön választotta a püspökség felállításától, kereken kimondva, hogy királyaink alapítólevelei, melyekről Partén említést tett neki, amarra vonatkoznak, nem pedig a püspökségre. Ezt nem a magyar királyok alapították, hanem a a konstantinápolyi patriarcha engedélyével szakadár püspökök. Sajnos, arra nézve, mely püspökök lehettek azok s mikor, már semmiféle véleményt sem nyilvánít.

Tovább kutatva a reánk maradt adatokban, nem találnánk-e közöttük erre nézve valamelyes útbaigazítást, rájövünk, hogy Szelepcsényi 1665-i informatiójában pótolta Lippay mulasztását, ha ugyan annak mondható, a meny-

bia elli la sua sede e l'proprio titolo et al punto, ove si trova, perche li Ruteni non hanno patr.» — Ered. Prop. levt. Lettere della s. cong. vol. 20 pag. 206. ex 1641. — Másodszor 1665 máj. 30-án a lengyel nuntiushoz: «sin che da v. s. non si haura distinto ragguaglio qual sia la chiesa, a cui si crede di promoversi il vescovo, se vi siano i nercesarii requisiti per la nova erettione . . . onde doppoche v. s. ne haura prese la necessarie informationi,» etc. — U. o. Let. di settentr. vol. 50. f. 115.

[1] «Refert Parth. se vidisse privilegia seu diplomata regum fundationis hujus monasterii et eppatus ante a. 150 . . . verum existimo illam fundationem fuisse monasterii, eppatus vero a schismaticis eppis Constant. patr. annuente erectum ita, ut semper eppus schism. eligendus habitaret in hoc monasterio.»

nyiben azt állítja, hogy a püspököket mindig Oroszországból küldték, a kik egyúttal a munkácsi kolostor főnökei voltak.[1] Szusza Jakab chelmi püspök ugyanakkor két emlékiratot is nyujtott be Rómában a munkácsi püspökség ügyében, s ezek egyikében azt írja: «tudnivaló . . ., hogy a püspökség felállítása előtt a magyarországi rutén egyházak . . . a premisli görög szertartású püspökhöz tartoztak». Sőt a másikban az időre nézve is nyilatkozik, azt írván, hogy «a munkácsi püspökség nem is olyan régen állíttatott fel, mivelhogy 200 vagy kevesebb évvel ez előtt Munkács a premisli püspökhöz tartozott».[2] A chelmi püspök ez adata szerint a püspökség hozzávetőleges alapítása évéül, 200-at levonva 1665-ből, az 1465-öt kapjuk.

Van tehát némi útbaigazításunk, de, a mint látjuk, e vélemények oly általános, határozatlan, vagy pedig bizonytalan meghatározások keretében mozognak, hogy azokon bizony bajos eligazodni. Így nem csoda, ha akadtak pl. egri püspökök, a kik azt vitatták, hogy ez a püspökség szabályszerűen nem is volt soha felállítva; nem csoda, ha e véleményüket sikerült Rómában is érvényre juttatni, mint azt legvilágosabban látjuk a bécsi nuntius 1711. évi okt. 31-i érveléséből, melylyel a bécsi ministerek előtt élt, hogy ez a püspökség csak a levegőben van meg, pusztán név-

[1] «. . . semper retroactis saeculis et temporibus ex Russia mittebantur illuc eppi schismatici . . . manebantque superiores illius monasterii.»

[2] «Sciendum enim est, quod homines seu potius populi Rutheni in Vngaria existentes antea ad nostrum eppum Praemisliensem Ruthenum pertinuerunt. Incessu vero temporis propter loci distantiam, regni diversitatem in Vngaria Munkaczoviensis eppatus erectus et monasterium Munkaczoviense illi pro residentia datum est.» — A másikban: «Iste eppatus non tam pridem erectus est, siquidem ante 200 annos vel minus Munkaczovia erat sub eppo Praemisliensi. Sed quia haec dioec Praemisl. latissima est . . ., difficile eppi Praem. poterant attendere . . . maxime provinciae Munk., quae remotissima est. Qua de causa fortassis quando Hung. regnum divisum sit a Polonia, nam antea sub uno rege . . . erant, hic eppatus erectus est a regibus Ung. propter homines Ruthenos illius regni subditos.» —

leges,[1] vagy mint Albani biboros, a congregatio de prop. fide 1715. évi összes ülésén adott jelentésében mondotta, hogy mint olyan nincsen canonizálva, hanem csak czímzetes püspökség biz az.[2]

E felfogás mellett természetesen kikerülhetetlen volt az összeütközés a szentszék és a király között, a ki azt elődeinek oklevelekkel igazolt adományozásai alapján létezőnek tekintette. De létezőnek tekintette II. Rákóczi Ferencz fejedelem is, s mint a munkácsi uradalom birtokosa, elődei példájára szokás jogon magának követelte a betöltését. Így esett meg, hogy 1707-ben három püspöke is volt a megyének. Sőt megesett, még pedig canoni törvény alapján, az a szinte felfoghatatlan eset, hogy a munkácsi megyés püspöknek az egri püspök, egyik püspök a másiknak, adott joghatóságot illetve engedélyt annak gyakorlására.

Ezekből a rövid példákból is látható a fenti bonyolult kérdés rendkívüli fontossága, úgy, hogy igazán csak akkor érthetjük meg a munkácsi püspökség történetét, ha tisztában vagyunk annak eredetével.

A mondottak után nem kelthet feltünést, hogy az újabb írók sem tudtak mindmáig sem megállapodásra jutni e kérdésben. Zsatkovics a «Magyarországi oroszok történetírásának történeté»-ről írt művében öt pontot vett fel, a melyek nélkül szerinte ruténeink történetét nem lehet megírni, s azután vizsgálta, adtak-e reájok s minő feleletet az eddigi írók? E pontok utolsója ez: «mikor s ki alapította a munkácsi püspökséget?» Sorra véve az íróknak e kérdésre adott válaszát, azt találta, hogy Decsy szerint 1360-ban alapíttatott, vagyis a kolostorral egy időben. Arról azon-

[1] «. . . . e benche li replicassi, che impropriamente si nomino tale, poiche non v'e l'erezione di tal vescovado». Ered. Prop, levt. Scritt. orig. vol. 579.

[2] «. . . ne tal vescavato si trova, che sia mai stato fondato, ne eretto . . . Si che si vede esser questo vescovato aereo di puro nome et introdotto da scismatici . . . et anco il sr. card. di Sassonia, che il vescovo di Monkátz non era popriamente vescovo di quel lugo ma che veniva chosi chiamato», a mint tényleg írta is. — Ered. Prop. levt. Acta congr. a. 1715. fol. 360.

ban, hogy ki által, s az egyesültek vagy a szakadárok részére-e, Decsy egy szóval sem tesz említést. Bazilovics műve elején, Asemanni és Papebroch tanuságára támaszkodva, azt állítja, hogy a munkácsi püspökség ősrégi, t. i. már őseink bejötte előtt létezett; munkája közepén meg már azt mondja, hogy II. Ulászló király alapította. Mészáros II. Ulászlónak tulajdonította s alapítását 1491-re tette. Lucskai s utána Duliskovics Decsyvel tartanak, azt állítva, hogy Koriatovics Tódor herczeg alapította egyidejűleg, t. i. 1360-ban, a zárdával, még pedig a nem egyesült rutének számára. Zsatkovics maga «Egri harcz» cz. művében Bazilovics első nézete felé hajlik s azt tartja, hogy «a kárpátalji orosz nép . . . egyikét képezte bizonyára a pannoniai hét püspökségnek». Ugyanezt a nézetet vallja Vrábely is, úgy hogy a felekezeti írók csaknem kivétel nélkül azt állítják, hogy a munkácsi püspökség ősrégi, a Czirill és Metód alapította pannoniai hét püspökség egyike.

Ha már most utána járunk, honnét való[1] s mire van alapítva ez az állítás, azt találjuk, hogy érveik oly gyöngék, mondhatni nevetségesek, hogy szinte röstelkedve kell róla szólanunk. Nem is bocsátkoznánk a mérlegelésükbe, annyira felesleges, egyszerűen időtrabló munkának tartjuk, bár különben talán kötelességünk volna s ha komoly, elfogadható megokolással volna dolgunk, nem is restelnők a fáradságot. De mert a felekezeti írók majdnem egyértelmű állítása az eperjesi és munkácsi egyházmegyékben csaknem a köztudatba ment át, lehetetlen előle kitérnünk, annál is inkább, mert a püspökség ilyen ősi volta csak úgy lehetséges, ha a rutének már akkor, tehát a honfoglalás előtt lakták e területet, különben nem lett volna reá szükség; továbbá mert e feltevés nyomán az is következtethető, hogy akkor ez a nem is görög, hanem szláv nyelvre for-

[1] V. ö. alább — De Angelis és Coquelines római ügyvédek a püspökség felállítása mellett beadott emlékiratukban abból indultak ki, hogy itt inkább ujraalakításról van szó. Ehhez képest bizonyítani igyekeztek, hogy a püspökség már előbb létezett. Ők mentek először Czirill és Metód idejéig vissza.

dított görög szertartás vagy óhitű kereszténység megelőzvén a honfoglalást, természetesen régibb a latinnál, mely csak szt. István király idejében vert nálunk gyökeret.

Ez állítások közül azt, hogy a munkácsi püspökség joghatóságához tartozó ruténlakta terület már Czirill és Metód idejében, tehát őseink előtt lakott lett volna, már megczáfoltuk. Ezzel önmagától megdől úgy a munkácsi püspökség ősi voltáról, mint a szláv ritus elsőbbségéről vallott vélemény. Hátra van, hogy kimutassuk, hogy ezek az állítások önmagokban sem állhatnak meg, a mit rögtön észrevehetünk, ha kissé figyelmesebben szemügyre vesszük őket, s a mellettük felhozott silány és sovány érveket rostálás alá fogjuk. Ezek a következők. Piligrin lorchi (!) érsek levelében azt írja, hogy «már régen voltak püspökök rendelve Pannoniába». E mondatból, így okoskodnak az írók, ha nem is kétségtelenül, legalább a legnagyobb valószínűséggel következtethető, hogy Pannoniához, a hová ama püspökök rendelve voltak, hozzátartozott régen az a rész is, a melyen utóbb a munkácsi püspökség keletkezett. Még világosabb a prágai és gneseni érsekségek breviariumában olvasható ama mondat, hogy «Czirill velehradi érsekké szenteltetett s Pannoniában hét püspökség rendeltetett alája».[1] Czirill érsek görög katólikus levén, írják a munkácsi egyházmegyei írók, a hét pannoniai püspökségnek is görög szertartásúnak kellett lennie. Ebből kétségtelenül következtethető, hogy a mai görög szertar-

[1] Az egyházm. névtárakban évről-évre megjelent «Brevis hist. not. d. Munk». — «Dioecesim Munk. antiquissimam in Pannonia esse eamque adventu jam Hung. exstitisse, nemo in historiis versatus inficias ibit. Et primum quidem havd obscure videntur innuere id. lit. Pilgrimi archieppi Laureac . . . qui in litteris his memorat, antiquitus jam dispositos fuisse in Pannoniam eppos. Ex his enim . . . verbis etsi non indubie summa tamen cum probabilitate conjicere fas est, ad partes Pannoniae, in quas eppi illi dispositi erant, eas quoque olim oras pertinuisse, e quibus postmodum dioec Munk. coalvit. — Plus tamen in rem havc momenti habent ea, quae in propr. sanct. noct. II. lect. III. ecclesiarum Prag. et. Gnes. habentur, Dicitur emin ibidem: archieppus Velograti Cyrillus ordinatur, cui adduntur in Pannonia 7 alii suffarganei . . ., hivc

tású munkácsinak is köztük kellett lennie, nevezték legyen akkor is így, vagy más néven.

A Czirill és Metód-féle szertartás ősibb voltának a védelmezői feledik, hogy ugyanakkor, a mikor e szláv szertartás ősi voltát vitatják, nem csak a latin, hanem a jóval később, csak Ajtony korában behozott görögnyelvű szertartásnál is jóval régibbnek veszik azt. De megfeledkeznek arról is, hogy még akkor sem lehetne azt állítani, hogy ez a szláv nyelvü görög szertartás régibb a későbben alakult Magyarország területén, ha kétségtelenül igazolható volna is, hogy ez a szláv szertartás Czirill és Metód idejében, azaz a honfoglalás előtt nem csak Morvaországban volt elterjedve, hanem annak határain túl, későbbi hazánkban is. Már pedig ez éppenséggel nem bizonyítható, sőt ellenkezőleg bizonyos az, hogy a morva földön is igen rövid életű volt, a mi már magában véve is valószínűtlenné teszi, sőt kizárja, hogy az alatt messze vidéken elterjedt volna. A szláv nyelvészetben csak némileg jártasok előtt ugyanis tudva van, hogy már a két apostol tanítványai kénytelenek voltak menekülni, kiüzetésük után pedig a szláv szertartás morva földön is megszünt.

A mi meg a munkácsi püspökség ősi voltát illeti, egyáltalán nem is igazolható, hogy Metód joghatósága Magyarországra is átterjedt volna. Maga Dudik, a morvák hivatalos történetírója, az mondja erre vonatkozólag,[1] miután megkisérlette Metód érseki megyéjének határait a források alapján meghatározni, hogy hasztalan, hiú törekvés tehát

vix dubie una colligitur, in numerum Pannoniacarum illarum dioecesium, quibus praememorati 7 suffraganei . . . praefuerunt, Munkacsiensem quoque, sive hoc, sive alio ea tum nomine venerit, referendam esse.» És ezt nem röstelték évről-évre lenyomtatni s a munkácsi püspökség ősi voltáról való hitet tenyészteni, holott az apostoli szék hosszú ideig azzal érvelt, «nillam ibi fuisse erectionem».

[1] «Es ist eine vergebene, eitle Mühe nach der Nord- u. Ostgränze der mähr. Erzdioec. zu fragen». — Dudik, Mährens allg. Gesch. I 276. — «War es uns schwer bei dem gänzlichen Schweigen der Quellen über Methods. Dioec. auch nur einiges Licht zu verbreiten . . .» Uo. 278. l.

annak északi és keleti határai felől kérdezősködni, mert a források oly annyira hallgatnak ez érsekség határairól, hogy semmi legkisebb világosságot sem vethetünk reájok. Nem szólok arról, hogy, ha már az érseki megye határai sem jelölhetők meg, mennyivel kevésbbé lehet csak sejtenünk is azt, hol és merre fekhetett s terjedhetett a hét suffragán püspökség? Magyarország akkor bizonyára nem volt olyan lakott, mint Morvaország, hogy szükség lett volna püspökségre. Viching nyitrai püspök megyéje az egyetlen, melyről tudomásunk van. Ennek meg a határaitól kelet felé akként nyilatkozik Dudik, hogy a Kárpátoktól délre s a Vág folyótól keletre azon részekre terjedt, melyek soha sem tartoztak a passaui püspökséghez s melyeket először Szvatopluk foglalt el. Hogy aztán a Vágtól keletre meddig terjedhetett a püspökség határa, meddig a Szvatopluk hódításainak a keleti vonala, olvashatjuk a prágai püspökség hamis alapító oklevelében. Bennünket csak annyi érdekel, hogy Dudik sem tudja, egyáltalán volt-e a Vágtól keletre valamelyes más püspökség, s a legtúlzóbb szlávisták sem terjesztik Szvatopluk birodalmának keleti határait a Mátrától Strij felé képzelt vonalon túl. Csakhogy, ha el is fogadjuk a morva birodalom ekkora kiterjedését, a későbbi munkácsi püspökség területe akkor is annyira a határra, a szélre esik, hogy alig hihető, hogy ott püspökségre egyáltalán szükség lehetett, sőt inkább biztosra vehető az ellenkező. Mindezekhez hozzá kell vennünk azt, hogy nemcsak az akkori forrásokból nem lehet még valószínűvé sem tenni azt, hogy a munkácsi püspökség területén akkor már a hét suffragán püspökség egyike, vagy egyáltalán valamelyes püspökség létezett, vagy e püspökség területe egészben vagy részben a Metód érseknek alávetett hét püspökség valamelyikéhez vagy valamely más görög szertartású püspökséghez tartozott volna, hanem a későbbi munkácsi püspökségre vonatkozó forrásokban sincs semmi nyoma, semmi leghalványabb emlékezete sem annak, hogy ott már előbb valaha létezett volna valamelyes görög szertartású püspökség. Ilyen előbbi ottani püspökségnek a munkácsival való összeköttetése végül már

csak azért sem lehetséges, mert a munkácsinak az alapítási ideje az ismert adatokból is elég szabatosan meghatározható, s az írók minden nehézség nélkül rájöhettek volna, ha a munkácsi püspökség ősi voltától nem engedték volna elcsábíttatni magokat.

Mivel ugyanis a Koriatovics nevére hamisított oklevélben még említés sincs püspökről, a mi meg nem történhetett volna, ha a kolostorban akkor már püspök székelt volna, sőt az alapítás egészen más czélból történt, ennek pedig, mint kimutattuk 1418—1426 között kellett történnie, ellenben Mátyás királynak 1458-ban kelt kétségtelenül hiteles oklevele a kolostornak nevezett plébániát a szokott joghatósággal Lukács presbyternek adományozta, ennélfogva, ha nem is a püspökségnek, e, már szokott joghatósággal bíró monostori plébániának mindenesetre 1426—1458 között kellett keletkeznie. A püspökség eredete láthatólag attól függ, mit tartunk és értünk e «szokott» joghatósággal bíró monostori plébánián? Mielőtt ennek a fejtegetésébe fognék, nézzük meg előbb az időt közelebbről, talál-e valamelyes eddig ismert adatokkal? Mert ha ezekben találunk olyan bármi apró s jelentéktelennek látszó, eddig észre sem vett momentumokat, a melyek ugyanerre az időre mutatnak, akkor azt hiszem nyugodtan elfogadhatjuk azt, hogy a püspökség valóban abban az időben kezdett létezni. S ha a püspökségről emlékező legrégibb okleveleket, minő az említett 1458-i, kissé több figyelemmel s gondosabban olvassuk át, csakugyan azt látjuk, hogy vannak bennök a püspökség eredetének az idejére és keletkezésének a módjára valló útbaigazítások. Sőt a későbbi iratokban is találunk tájékozást, a mely szint' arra az időre vall. Egy szóval a püspökséget még nem említő kolostori alapítóoklevél most már meghatározott ideje és a püspökségre vonatkozó legrégibb oklevél keltjének az éve közötti időt más adataink is megerősítik, sőt segélyükkel ebből a pár évre szorított és meghatárolt időből keletkezésének a legvalószínűbb évét is kihámozhatjuk.

Az első és legrégibb oklevél, mely a püspökségről szól, Hunyadi Mátyásnak 1458 aug. 14. Budán nyilt levél alak-

ban kiadott levele.[1] Ennek a fontossága tehát elvitathatatlan és megbecsülhetetlen a püspökség eredetére és keletkezésére. Az eredetiben is fenmaradt, teljesen hiteles oklevélben Mátyás király elmondja, hogy Lukács rutén presbytert, tekintetbe és fontolóra véve erkölcsös viseletét és gondos igyekező voltát, a melyeknél fogva némelyek személyesen ajánlották, kinevezte a Munkács mellett rutén szertartás szerint alapított, sz. Miklós monostornak nevezett plébániára, annak szokott joghatóságával, a mely plébániát Lukács saját állítása szerint már az előző években jogosan bírta. Kinevezte pedig királyi hatalmánál fogva, a mennyiben e plébánia betöltési joga elődei példájára őt illeti. Egyúttal, ha az elmondottak a valóságnak megfelelnek, új adományul adja neki a plébániát és a régóta, hozzájatartozó Bobovistye és Lauka falukat, a plébánia és a két falu összes jövedelmeivel. Ez okból utasítja a leleszi conventet, hogy Lukácsot a plébánia és a két falu birtokába a szokásos módon újból vezesse be, s őt azok birtokában királyi tekintélyével, melylyel e végre felruházta a conventet, mindenki ellen védelmezze.

E tartalomból[2] kivehetjük, hogy a plébániának akkor már «szokott» joghatósága volt, hogy Lukács az előző években is bírta s végül, hogy Mátyás elődei példájára töltötte azt be. Mindezek korhatározó kifejezések, a melyeket, ha valamelyes úton sikerül évekre váltani, magából a legilletékesebb szövegből kaphatjuk meg a keletkezés idejét. Keresnünk kell tehát az utat és módot, hogy határozott feleletet adhassunk a kérdésekre, 1458-ban hány év óta bírhatta Lukács a plébániát, ő volt-e az első, a ki bírta s hány királyi előd lehetett, a ki Mátyás előtt szintén betöltötte azt valakivel?

[1] Ered. pap. Pozsony. Kápt. levt. Capsa. 11.

[2] «. . . quod nos . . . consideratis moribus . . . Luce presbyteri Rutheni . . . eundem ad plebaniam Ruthenicalem S. Nic . . . monostor vocatam ritu Ruthenor. fundatam cum sua solita jurisdictione, quam . . . plebaniam ipse Lucas se a pluribus retroactis annis de jure tenuisse . . . asserit, auctoritate nostra regia, qua hujusmodi plebania more predecessorum nostrorum regum Hung. ad nostram collationem pertinere dignoscitur, ducimus eligendum et nominandum.»

A mi az első kérdést illeti, t. i. hány évvel bírhatta Lukács 1458 előtt a Mátyástól újra adományozott monostorplébániát, arra nézve némi támpontul szolgál Korvin János 1493-i oklevelének a tudósítása. A herczeg ugyanis a János püspöktől felmutatott hat darab levelet a kiállítók korából ítélve időrendben sorolja fel: az első a Tódor podoliai herczegé, a melynek, mint láttuk, 1418—1426 között kellett írva lennie, illetőleg lehetett és volt írva, a másik a nagy rácz deszpoté volt, a ki nem lehetett más, mint Brankovics György, a ki 1426-tól 1439-ig bírta a munkácsi várat és uradalmát, s így e levél csak ez időben lehetett írva, a harmadik a Hunyadi Jánosé volt, a ki 1445 óta bírta Munkácsot s 1446-ban tényleg személyesen is megfordult Váriban, mint azt a beregszászi czéhnek akkor kiadott oklevele igazolja. Lehetséges, sőt valószínű tehát, hogy ezt a Korvinemlítette oklevelet is ugyanakkor adta ki. Mivel pedig Korvin herczeg Dénes plébánossal azt mondatja János elődjéről, Lukács presbyterről, hogy «atyánk és nagyatyánk leveleit» hamis czímen eszközölte ki, az előbbi kettőről pedig hallgat, világos, hogy a rácz deszpot levelét még nem ő kapta. Ezt a tényt a plébános bizonyosan tudta, különben János püspök, a ki még bizonyosabban tudhatta, mindenesetre megczáfolta volna, ha a dolog nem felelt volna meg a valóságnak. A Korvin-féle oklevélnek az az adata tehát világosan megadja a határt, a mióta Lukács a plébániát bírta, t. i. a nagy deszpot óta, vagyis 1426 után és pedig a nagy deszpot és Hunyadi közötti időben, 1439—1445 között kellett annak birtokába jutnia.

S ha most még sikerül kimutatnunk, hogy ő volt az első, a ki e monostorplébániát bírta s előtte senki sem volt, a ki bírta volna, akkor bizonyosra vehetjük, hogy a püspökség eredete 1439—1445. év közé esett. Annak az igazolására, hogy ő volt az első bírlalója e monostorplébániának, hivatkozunk arra, hogy sem a Mátyás király, sem a Korvin herczeg levele nem említi, hogy Lukácsnak előde vagy elődei lettek volna, pedig az egyikben Lukácsnak, a másikban Dénes plébánosnak állott volna érdekében, hogy elődeire is hivatkozzanak, ha lettek volna. Lukácsnak

azon hallgatása, hogy ő e plébániát *elődei* példájára ugyanoly jogon bírja, eléggé bizonyítja, hogy nem voltak, épp úgy, mint Dénes hallgatása arról, ki nyerte a nagy deszpot levelét, a kolostor-e vagy pedig János püspök Lukács előtti elődje? Pedig bizonyára mindketten tudták a dolgot. Ebből némi joggal feltehetjük, hogy Lukács volt a plébánia első birtokosa, s hogy azt előtte még nem bírta senki. Erre vall maga a plébánia elnevezés, s hogy Mátyás Lukácsot csak presbyternek nevezi. Ha Lukácsnak elődei lettek volna, a kik joghatóságot gyakoroltak, akkor a püspök elnevezés gyakorlatba jött volna, mint a hogy Lukács utódát, Jánost már püspöknek nevezik az oklevelek.

Igaz, hogy a joghatóságnak éppen ez a «solita», szokott megjelölése éppen az ellenkezőre mutat, hogy t. i. nem Lukács alatt fejlődött, hanem már előtte létezett s általa gyakorlatba vett joghatóságot értsünk, azaz e solita kifejezésből mulhatatlanul elődökre kell következtetnünk. És ezt megerősíti Mátyásnak az a további nyilatkozata, hogy ő e monostori plébániát királyi elődei példájára adományozta, azaz mivel királyi elődei már gyakorolták e plébánia adományozását, Lukácsnak is kellett, hogy elődei lettek legyen. Ez ellenvetésekre azt felelhetnők, hogy e mondások egyszerű jogi kitételek, a melyeknek alig van vagy lehet valamelyes nagyobb fontosságot tulajdonítanunk. Az előbbi, a solita kifejezés a plébániára vonatkozván, inkább jelenthetné a plébániát de jure megillető, semmint gyakorlat alapján az előtt kifejlődött valamelyes joghatóságot. Ámde a solita mellett álló «sua» birtokos névmás mutatja, hogy itt valami specifikus joghatóságról van szó. Mátyás nem azt mondja: «plebaniam cum solita jurisdictione», hanem «cum solita *sua* jurisdictione». Itt tehát nem egyszerű szokásos értelemben veendő jogi kitétellel van dolgunk, hanem csakugyan olyan joghatóságot kell értenünk, mely e plébániánál gyakorlat útján a multban fejlődött ki, s így szokás jogán illeti meg. Akkor azonban Lukács elődeire is gondolnunk kell. Csakhogy ne feledjük, hogy az oklevél szerint már maga Lukács több év óta bírta azt, s így e gyakorlat *alatta* is kifejlődhetett. S hogy valóban így kell

azt értenünk, bizonyos abból, hogy Mátyás éppen itt, a hol a solita szót használja, nem említ elődöket, a mit pedig okvetlenül fel kellene hoznia, ha a solita jurisdictio azok alatt fejlett volna ki. Éppen ezért tehát, mivel a solita szót egyedül hagyja, világos, hogy csak Lukácsra vonatkoztathatjuk azt. S hogy ez alatta kifejlődhetett, már abból következik, hogy Lukács, mint láttuk, eshetőleg 1439 óta bírta vagy bírhatta a plébániát s ez idő óta 1458-ig elég ideje volt joghatóságát bizonyos területen görög szertartású híveire kiterjeszteni.

Mátyás király azon mondása pedig, hogy collationalis jogát elődei példájára gyakorolja, egyszerűen azt akarja jelenteni s jelenti, hogy a joghatóságot gyakorló beneficiumok, tehát e plebánia betöltése is úgy illeti őt, mint a hogy elődeit illette. Nem fejezi ki tehát implicite, hogy elődei azt a plébániát, a melyre ő Lukácsot kinevezte, valósággal be szokták volt tölteni, hanem csak annyit akar mondani, hogy az ilyen plebániák betöltése, mint a minő a szóban forgó is, a királyra tartozott és tartozik, tehát ő reá is, mert a szöveg nem azt mondja, quia ista vagy haec, hanem «hujusmodi» plebánia. Ez alatt a «hujusmodi» alatt pedig csak azt értheti, a mit pár szóval előbb mondott volt, cum solita sua jurisdictione, azaz minden olyan javadalom, a mely joghatósággal van összekötve. De még, ha szószerint véve e szavakat, azt mondja is valaki, hogy Mátyás elődei példájára gyakorolva a betöltést, okvetlenül elődei is gyakorolták, a mi sem a szövegben nincs benne, sem pedig ki nem mutatható, még akkor is csak nekünk tesz szolgálatot az illető. Mert ez esetben, korhatározó értelmet tulajdonítva neki, a következő eredményre jutunk. A kérdésre, hány elődig menjünk vissza, a kiket Mátyás szem előtt tartott, azzal felelhetünk, mindenesetre több elődig kell visszamennünk. E tekintetben irányadóul szolgálhat az a tény, hogy Lukács 1488 és 1491 között, tehát vagy 1489-ben vagy 1490-ben szünt meg püspökösködni, mert 1488-ban még Mátyáshoz fordult az iványi-i tized ügyében, 1491-ben pedig Ulászló már János püspököt említi, a kit 1493-ban Dénes, munkácsi plébános, Lukács presbyter utód-

jának mond.[1] Tekintve már most, hogy Mátyás király szerint 1458-ban már több év óta bírta azt, világos, hogy 1489-ben is már több mint 31 évi püspökösködés volt mögötte. Mivel pedig egészen fiatalon még sem lehetett egészen azzá, messze nem mehetünk, legfeljebb I. Ulászlóig, azaz 1440-ig, a mi a fenti évvel pontosan egyezik.

Ezek értelmében bátran megállhatunk a mellett az okadatolt állításunk mellett, hogy Lukács az első plébános, s akkor a Korvin-féle oklevél adata is bizonyos, hogy Lukács az első plébános s 1439—1445 között lett azzá. Ezzel pedig teljesen egyezik az, a mit a chelmi püspök írt 1665-i informatiójában, mivel t. i. a premisli püspökség «latissima», a munkácsi meg tőle «remotissima», ez okból, talán, mikor a magyar királyság elvált Lengyelországtól, mert az előtt egy király alatt voltak, alapították e püspökséget a magyar királyok a rutének, azon ország alattvalói miatt, — a mennyiben azt a mondást, hogy a mikor az előbb egy király alatt volt Magyarország és Lengyelország elváltak egymástól, csak I. Ulászlóra érthetjük, a ki alatt a rendek kimondották, hogy mindkét ország függetlensége sértetlenül fenmarad, s azt Ulászlónak a magyar trónra való lépése nem érinti.

A püspökség eredetének idejéről eddig mondottakat röviden összegezve a következő eredményhez jutunk. A Koriatovics-féle, 1418—1426 között írott oklevélben még nincs püspökről szó. Másrészt 1458-ban Mátyás e monostor-plébániára már Lukácsot nevezi ki. Ha tehát e monostor-plébánia alatt püspökséget érthetünk, akkor annak eredete e két adat szerint 1426 és 1458 közé esik. Mivel pedig a Korvin-féle oklevélben említett Dénes munkácsi latin plébános tudja, hogy Lukács több levelet eszközölt ki és pedig az elsőt Hunyadi Jánostól, holott a deszpot levelét még nem

[1] Korvin hg. oklevelében: «Ex opposito adstitit . . . Dionisius . . . ecclesie s. Martini in oppido Munkách fundate plebanus, proponens, qualiter Johannes eppus Ruthenus jura plebanie sue diruere molitus sit quodque predecestor ejusdem eppi, Lucas presbyter Ruthenus in dicto claustro s. Nic. olim commorans ab avo et genitore nestro false et inique semper litteras impetrasset »

ő kapta, a miből joggal következtethetjük, hogy mint a Koriatovicsé, úgy a deszpoté is még a Lukács előtt való időből származnak; továbbá mivel Mátyás tudósítása szerint Lukács néhány évvel 1458 előtt már bírta a plébániát, ennélfogva világos, hogy a deszpot és Hunyadi János birtoklása 1439 és 1445 között kellett a plébánia birtokába jutnia. S mivel Dénes plébános Lukácsot János elődjének mondja, több elődöt azonban nem hoz fel, holott a felmutatott rácz levélnél szintén fel kellett volna említenie a püspököt, melyik kapta, ha már Lukács elődje kapta volna s nem a kolostor, valamint 1458-ban Mátyás sem említvén Lukács elődeit, a mit a betöltés gyakorlatának az okadatolására szintén fel kellett volna hoznia, ha lettek volna, Lukácsot első plébánosnak teszszük. Következőleg a püspökség eredetét az említett 1439 és 1445 évek közé helyezzük, a mely idő a chelmi püspök 1665-i informatiójában kifejezett idővel teljesen egyezik. Ennélfogva a püspökség keletkezésének az idejét hiteles adatokból merített tudásunk és meggyőződésünk szerint helyesen és megfelelőleg 1439—1445 közé, vagyis I. Ulászló uralkodása idejére tehetjük.

S ha akár a magyarok és lengyelek akkori összeköttetését nézzük, akár pedig az éppen akkor történt florenczi egyesülését a latin és a görög egyháznak, azonnal látjuk, hogy ennél kedvezőbb időpontot Lukács presbyter nem is választhatott arra, hogy e plebániát birtokába véve joghatóságot kezdjen gyakorolni a körülfekvő görög szertartásúak felett.

Néhai jeles történetírónk, Pesty Frigyes, a ki főleg a temesi vidék történetével és ezzel együtt az ottani görög szertartásúak multjával s az erre vonatkozó adatokkal foglalkozott behatóan, a «Szörényi bánságról» írt nagy művének «Görögkeleti egyház»[1] című fejezetében különösen

[1] Id. m. 342. l. «A viszonyok ezen kedvezése daczára a görög kel. egyházban szerves hierarchia azon korban s még soká azután sem létezett.» — 345. l. «Ámbár a magyar törvények nem ritkán emlegetik a görög vallásúakat s azokat a tizedfizetésre majd kötelezik, majd felmentik, még is a XV. század vége előtt gör. kel. püspökről Magy.-orsz. nincs szó.» — 347. l. «Czélunk lévén kimutatni azt, hol és mikor tűnnek fel Magy.-orsz. legelőször gör. kel. püspökök», stb.

is kiterjeszkedve annak a kérdésnek a megfejtésére, melyik volt hazánkban az első görög szertartású püspökség, arra az eredményre jut, hogy a munkácsi volt az, bár ő csak a II. Ulászló királyunk 1491-i oklevelében említett János püspököt fogadja el első munkácsi püspöknek, s ettől az időtől tekinti azt létezőnek. Szóval, szerinte addig görög szertartású püspökség nem létezett volna hazánkban.

Pestynek azonban, úgy látszik, nem volt tudomása azon öt darab oklevélről, melyet Herman ferenczrendi atya tett közzé Kapisztrán Jánosról írott művében. Ez oklevelek 1456-ból valók s egyik főszereplőjük Kapisztrán kor- és bajtársa, Hunyadi János, a kitől Lukács, a munkácsi monostor-plébánia presbytere, a Korvin-féle oklevél szerint hamis ürügyön eszközölte ki azon oklevelet, melyet János püspök 1493-ban harmadik gyanánt mutatott be Korvin herczegnek. S érdekes, hogy ez 1456-i oklevelek értelmében, tehát csaknem egy időben a munkácsi, joghatósággal bíró monostornak nevezett plebánia kutatásaink szerint kimutatható keletkezésével valahol hazánk déli vidékein is szerepelt egy Kaplai János nevű szakadár püspök. Ott térítvén ugyanis Kapisztrán, ráakadt erre a Kaplai Jánosra, «a ki szakadár püspök és minden szakadárság és eretnekség tanítómestere gyanánt viselkedett». Kapisztrán kérésére Hunyadi elfogatván s Temesvárra vitetvén e szakadár püspököt, Kapisztrán vallatóra fogta s mint III. Calixt pápának jelentette, azt találta, hogy minden egyházi rendje meg volt, még a püspöki is. Még világosabban szól e Kaplai János püspöki minőségéről Grimani biboroshoz írott levelében, a midőn azt mondja, hogy a szakadárok fejedelme és a hitetlen oláhok között főeretnek volt . . . Magyarország legdélibb részein . . . s egykor püspökként viselkedett, . . . nem is volt a szentszéktől megerősítve, (mégis) saját módján oláhokat szentelt. Hunyadi meg is hagyta solymosi, vajdahunyadi és dévai várnagyainak, hogy az összes oláh papokat, a kiket ez a vladika szentelt fel, holott az előtt nem voltak azok, űzzék ki a jószágaiból.

Kapisztrán leveleiből nem vehető ki tisztán, hol is volt tulajdonképen ez az oláh püspök? Nem szól állandó lak-

helyről, hanem működési színteréül kétszer is Magyarország déli vidékeit jelöli meg. Úgy látszik tehát ez a János püspök csak afféle székhelylyel nem bíró vándor püspök lehetett. Hunyadi erdélyi várnagyaihoz intézi rendeletét, a miből világos, hogy működési tere Erdélyben volt. Sőt mivel a solymosi, vajdahunyadi és dévai várnagyai alá tartozó birtokain élő oláh papokról szól, biztosra vehetjük, hogy ez volt János püspök tulajdonképeni területe. Tekintettel arra, hogy e püspöknek Rómából való visszatérése után sem szünt meg a püspöki jellege, lehetséges, hogy ugyanegy személy a Mátyás király 1479-i oklevelében említett Joannicius nándorfehérvári metropolitával. Sőt az sem lehetetlen, hogy ő az a János munkácsi püspök, a kit II. Ulászló 1491-től fogva emleget okleveleiben. Tudjuk ugyanis, hogy Joannicius metropolitát is, kinek kérésére Mátyás király fölmentette a Joannicius alá tartozó máramarosi oláh papokat a rendes és rendkívüli taxak alól, János püspököt is, a kit II. Ulászló 1491-i oklevelében mint a máramarosi körtvélyesi kolostorban lakó püspököt említ, egyaránt az ottani oláh papokkal hozzák összeköttetésbe az oklevelek. A kort nem igen vehetjük akadálynak, hiszen az 1458-ban említett Lukács is él még 1488-ban is, holott 1458-ban már több év óta bírta a munkácsi plébániát. Mindezt azonban csak mellékesen említettem fel s nem lehet feladatom sem erről tárgyalni, sem az említett okleveleknek a hiteles vagy nem hiteles voltáról vitatkozni. Ez a hazai görög szertartású oláhok egyháztörténetének a dolga. Ha hitelesek, akkor kétségtelen, hogy az 1458-ban említett munkácsi püspökséggel egy időben, 1456-ban, hazánk déli részén is megindult a görög szertartásúak szervezkedése, s a munkácsi püspökség nem áll példátlanul.

Mi adta a hazai görög szertartásúak e mozgolódására az okot és az alkalmat, visszavihetjük-e a florenczi zsinat nyomán támadt ellenáramlatra vagy sem, nem állapíthatjuk meg. Tény az, hogy a két egyház egyesülése forrongásba hozta az egész görög egyházat, egyesülteket úgy, mint szakadárokat. Bizonyos az is, hogy IV. Jenő, a zsinat nagy

pápája, 1443-ban felhatalmazást adott Gergely moldovlachiai érseknek, hogy «a jelenleg Magyarországban, illetve a magyar végeken lakó oláhokat, bulgárokat és moldovlachokat a szakadárság alól feloldhassa, ha meg akarnának térni»; 1446-ban pedig hallván, hogy «Magyarországon és végein, továbbá az erdélyi részeken némely ruténnek nevezett, eléggé nagy számú nép lakik s a boszniai ferenczrendű vicariushoz folyamodik», kiváltságokban részesíti a vicariatust.

Láthatjuk ezekből, hogy a munkácsi püspökség eredetének a nyomozása olyan időre vezet, a mikor a görög szertartásúaknak hazánk határain belül úgy, mint kívül való állapota megengedi annak az eredetét.

Feltünő, sőt az eddig mondottakat egyenesen azon tény ellenére állítottuk fel, hogy Mátyás 1458-ban és 1488-ban, valamint Korvin levelében Dénes plébános is következetesen egyszerű presbyternek nevezik Lukácsot. Ez az elnevezés t. i. azt mutatja, hogy csak egyszerű pappal van dolgunk. S az oklevélnek ezt az állítását megerősíti az, hogy Mátyás király ennek megfelelőleg a javadalmat, melyre Lukácsot kinevezte, egyszerű monostor-plébániának mondja. Közönséges papnál és papnak megfelelő plébániai javadalomnál tehát nem szabad többre gondolnunk s Lukács állását többre becsülnünk. S ez a határozott és következetes megjelölése az állásnak vitte reá Bazilovicsot és Mészárost arra, hogy a püspökség eredetét ne Hunyadi Mátyás idejében keressék, hanem II. Ulászló idejére tegyék, a ki tényleg először említ bizonyos János személyében munkácsi püspököt. Ezt a felfogást igazolni látszik az a tény is, hogy 1479-ben a máramarosi oláh papokat Mátyás még a nándorfehérvári metropolita alatt állóknak mondja.

Azonban, hogy Lukács ennek daczára mégis több volt, többnek kellett lennie közönséges presbyternél, a monostori plébánia pedig nagyobb az egyszerű plébániánál, arra nézve több megfontolást érdemlő adatunk van. Így mindenek előtt csodálatos, hogy maga az oklevél plébániának nevezi a javadalmat s aztán mégis olyan jogokkal ruházza fel, melyek közönséges plébániát meg nem illetnek. Nevezetesen már maga

a plébánia név mutatja, hogy a kolostorral összefüggő, de attól annyiban mégis független javadalomra kell gondolnunk, a mennyiben joghatósággal bírt. Mivel pedig plébániának nincs önjogú joghatósága, a király pedig nem csak nem említ semmiféle püspökséget, a melytől azt nyerte volna, hanem egyenesen azt mondja, hogy saját joghatósággal bírt, ilyennel pedig csak püspökség bírhat, ennélfogva nem tarthatjuk közönséges plébániának. Nem tarthatjuk annak azért sem, mert nem csak saját joghatósággal bírt, hanem Bubuliska és Lauka, két egész falu saját külön birtoka volt, ilyesmije pedig semmiféle szakadár rutén plébániának sem volt s nem is lehetett, főleg abban az időben, a mikor a rutén parochiák csak 1692-ben, s akkor is csak az unio felvétele után jutottak olyan a milyen parochiális földekhez Ilyen, plébániánál nagyobb javadalomra mutató körülmény az is, hogy betöltése a királyt illette. A latin egyházban is voltak kivételes plébániák, a melyeket a király töltött be, a szakadár egyházban azonban ez az eset elképzelhetetlen. Hiszen miután már püspökséggé lett is, egészen 1623-ig, éppenséggel nem törődnek vele, még az erdélyi fejedelmek sem. Hogyan volna tehát lehetséges, hogy Mátyás még mint plébániával annyira gondolt volna, hogy a betöltését elődei példájára magának tartsa fel akkor, mikor az uradalom nem is volt az övé?

De mindezeknél, magában az 1458-i oklevél collationalis részében bennelevő momentumoknál sokkal fontosabb az 1493-i oklevélben Dénes plébános nyilatkozata, a melyben Lukácsot János püspök *elődjének* nevezi, pedig Jánost nem csak Ulászló 1491-ben és 1498-ban is püspöknek mondja, hanem magában az 1493-i oklevélben is püspöknek mondatik.

Ezt nem rontja le az a tény sem, hogy Dénes plébános, daczára hogy János püspök elődjének mondja Lukácsot, mégis szintén csak presbyternek nevezi, mert e két elnevezésnek éppen ez az egymással való szembeállítása bizonyítja, hogy Dénes plébános is, meg az oklevél kiállítója is Mátyás okleveléből vették át ezt a megjelölést, de a valót, hogy János Lukács utódja, Dénes mondta meg, a ki mindenesetre tudta a dol-

got. Miért nevezte Mátyás 1458-ban is, 1488-ban is Lukácsot presbyternek, a javadalmát pedig plébániának, holott ez joghatósággal bírt s a reá kinevezett Lukács joghatósághoz jutott, megvallom még csak sejteni sem vagyok képes, hacsak az nem volt az ok, hogy Munkács vidéken létező püspökségről a kanczelláriának nem volt tudomása, a javadalom joghatóságának a terjedelméről pedig kellőleg nem tájékoztatták.

Egyébként maga a presbyter elnevezés mutatja, hogy szerzetestől elütő, világi papi állásra kell gondolnunk, világi papnak pedig, ha nem püspök, kolostorban nincs joghatósága. Az adatoknak a legmegfelelőbb tehát Lukács állása, ha egyszerű potestas ordinissal bíró, fölszentelt püspöknek tartjuk, a kinek azonban még nincs joghatósága, küldetése, hívei, megyéje, székesháza, katedrálisa, a kinek püspöki működése a kolostorra s legfölebb az önként jelentkező papok fölszentelésére terjed. Az ő ideje, melynek nagy része Hunyadi Mátyás uralkodására terjed, azon reá vonatkozó két oklevél világánál, melyeket Mátyás királytól kapott, olyan átmenetinek tűnik föl az előtte létezett egyszerű kolostori állapotból az utána említett János püspökségére.

Ezek után csak az a kérdés fejtendő meg még, ha Lukácsot János püspök elődének, tehát magát is püspöknek kell tartanunk, hogyan jutott a püspöki rendhez? Erre nézve némi halvány felvilágosítást nyujtanak az 1665-i informatiókban levő nyomok. Szusza chelmi püspök azt állította akkor Rómában, hogy a hazai ruténeinkkel szomszédos premisli püspök a nagy távolság és az ország idegen volta miatt nem gyakorolhatta kellőleg a püspöki teendőket nálunk. S mivel annak semmi legkisebb emléke sincs, hogy valaha valamely premisli püspök személyesen meglátogatta volna az itteni ruténeket, ezeknek pedig papokra szükségük volt, a dolog csak úgy lehetett s nem másképen, hogy azon községeknek, a melyeknek papra volt szükségök, ő küldött fölszentelt papokat, vagy pedig azok küldtek hozzá fölszentelendőket. Az itteni községek szaporodásával az ide-oda járás egyre sűrűbbé, de egyúttal terhesebbé

is levén, alkalmatosabb volt, hogy a hazai ruténeknek saját püspökük legyen.

Ha a chelmi püspök ezen késői tudósítását, a melyet még sem tarthatunk az ő egyszerű koholmányának, hanem az ő római küldetése előtt a küldetés czéljai megbeszélése végett a kievi metropolia püspökei tanácskozmánya eredményének, a melyet akár hagyományból, akár valamelyes akkor még meglevő feljegyzésből merítettek, legalább annyiban elfogadjuk, hogy a munkácsi püspökség előtt a premisli látta el papokkal az itteni ruténeket, a mi már csak azért is bizonyosra vehető, mert ő volt a legközelebbi görög szertartású püspök, akkor azt is valónak vehetjük, hogy idővel ő a papok küldését terhesnek s az itteni lelkészségek szaporodtával mind szükségesebb administratiót lehetetlennek találván, az itteniek pedig épp oly fáradságosnak, olykor lehetetlennek a kijárást hozzá, a külön püspökség óhajának kölcsönösnek kellett lennie, s ez az óhaj a legkedvezőbb időpontban, a minő I. Ulászló uralkodása volt, meg is valósult. Sajnos, a püspökök fölszentelődéséről egészen árdánházi László püspökig, a kit Rákóczi Zsigmond a moldvai érsekhez küldött, semmiféle adatunk sincs. Lippay 1654-ben, Szelepcsényi 1665-ben egyformán azt írják, bizonyára a munkácsi püspök informatiójára, hogy a munkácsi püspököt mindenkor az oroszországi szakadár püspökök helyezték be. S mivel árdánházi Lászlótól kezdve a közelmult időkig a munkácsi püspökök csekély kivétellel túlnyomólag mindig Galicziában szentelődtek, bizonyosra vehetjük, hogy az 1458-i Lukács presbyter is ott szentelődött. Sőt a primások nyilatkozatának a fennállása mellett azt tartjuk, hogy Lukács nem afféle magától idevetődött vagy küldött s a munkácsi kolostorban megrekedt vándor püspök volt, hanem legvalószínűbben előre történt közös megbeszélés és megállapodás alapján maguk a szerzetesek küldték ki. Hiszen később is ők választották, utóbb közösen a papsággal, mely e szokásjogot a későbbi behelyezésekkel szemben egészen 1733-ig fentartani iparkodott.

Ez lehetett, így kellett lennie a munkácsi püspökség

eredetének, a mint azt a primási nyilatkozatokban megőrzött munkácsi, és a Szusza-féle informatióban fenmaradt szintén kései, de egyező galicziai hagyományból, mely egyébként positiv alapítás hiányában az adott körülmények között egyedül lehetséges, bár minden concret adatot nélkülöző magyarázatra szorítkozik, tehát nagyon is gyér forrásból s igen gyenge alapon egyáltalán meg lehet állapítani. Azon nem is lehet vitatkozni, hogy ez legalább is annyira supponált, a mennyire bizonyítható eredet éppenséggel nem mondható szabályszerűnek, következésképen még ha azt azon megmagyarázhatatlan jelenségből, hogy a püspökség eredetéről éppenséggel semmit, még a szentelődés emlékét sem őrizte meg, azzal az óhajjal igyekszünk és hajlandók volnánk is elütni és pótolni, melylyel 1654-ben Lippay próbálta, hogy t. i. a szentszék az ilyen kétes szakadár alapításokat el szokta nézni, s az apostoli leszármazást és küldetést vagy közösséget el szokta ismerni, még akkor sem lehet hibáztatnunk a szentszéknek a püspökségre nézve később fölvett álláspontját, a melyet a legvilágosabban és leghatározottabban Albani biboros fejezett ki a propaganda 1715 máj. 7-i ülésén tett előterjesztésének azon szavaival, hogy a püspükség csak névleges, a mely soha sem volt felállítva.

A magyarázatot, melyet a püspökség eredetéről kutatásaink eredményeként adnunk lehetett, megerősítik a püspökség joghatóságának a lassú kiterjesztése körül tehető észleletek.

A munkácsi püspököket ugyanis egészen 1597-ig, sőt azon túl is az egyesülésig kettős irányban látjuk működni. Az egyik volt a székhelyül szolgáló kolostornak s így saját maguknak a fentartását biztosítani, a másik pedig az itteni hívekkel és papjaikkal elismertetni a joghatóságukat. Ez pedig nem ment simán és könnyen. Sőt, bár a szükség kényszerítette a híveket, hogy az egyetlen létező püspököt elismerjék, mégis már János püspöknek szüksége volt a király parancsára, hogy annak a tekintélyével fedezze a maga gyöngeségét és püspöki voltának az elégtelenségét. Mindez pedig azt bizonyítja, hogy a püspökség valóban plébániához hasonlítható kezdetből indult ki.

Hogy se üres püspöki névsort ne adjunk, se száraz oklevélsorozatot, a mit el nem kerülhetünk, ha szorosan az időrendhez ragaszkodunk, leghelyesebbnek láttuk, ha az első püspököknek e két irányban kifejtett működését és tevékenységét teszszük vizsgálódásunk tárgyává. A jövedelemszerzés körül kifejtett fáradozásukat más helyen tárgyalván,[1] nézzük itt a joghatóságuk kiterjesztésére irányult törekvéseiket, illetve a területileg vett püspökség kialakulását.

Lukácstól maradt mindkét oklevelünk, úgy az 1458-i, mint az 1488-i,[2] őt mint szerzőt mutatja be. És természetes is, hogy ez volt első és főbb teendője. Mert míg ez nem volt biztosítva, míg lábát a kolostorban meg nem vetette s a saját fentartásáról nem gondoskodott, a joghatóság gyakorlására nem igen gondolhatott. Ez irányban kifejtett működéséről nem maradtak adataink, a mi csak azt az általunk fönnebb vitatott állítást igazolja, hogy Lukácsnak nem lehettek elődei. De ha nem is maradtak adataink arról, hogy már Lukács is gyakorolt joghatóságot, mely az 1458-i oklevél szerint a plébániájával járt, a későbbi eseményekből mind a mellett következtetnünk kell, hogy ez a Mátyás említette joghatóság mégsem volt puszta szó. Míg ugyanis Lukács 1488-ban a tized ügyében összepöröl az iványi-i latin szertartású plébánossal, utóda János püspök, 1491-ben, tehát három év mulva rendeletet eszközöl ki II. Ulászlótól, a melyben ez meghagyta a munkácsi kolostor joghatósága alatt álló összes papságnak, hogy püspökuknek *régi szokás* szerint mindenben engedelmeskedjenek. Egy másik ugyannakkor kelt királyi rendeletből pedig azt látjuk, hogy János püspök akkor már a máramarosi papságot igyekezett a joghatósága alá vonni, jeléül, hogy a püspök joghatósága akkor már odáig ért, a mi csakis előde, Lukács alatt

[1] Alább a püspöki javadalmazás történetében.

[2] Összehajt. és összerag. állap. lévő pap. ered. Pozsony, Kápt. levt. Capsa 11. — A Ráskai Balázshoz, a király budai udvarházának tiszttartójához intézett rendelet szerint Lukács előadta volt Mátyásnak, «quod cum ipse superioribus diebus quosdam monachos causa congreg. decimarum . . . transmissiset», stb.

történhetett. Lukács utódának ebből a kevéssel Lukács pöre után történt föllépéséből tehát nem minden alap nélkül következtethetjük, hogy Lukács a plébániája joghatóságát a szokottnál nagyobbra, a kolostor tájékáról messze vidékre kiterjesztette, úgy hogy a presbyter név daczára Dénes plébános méltán és a valóságnak megfelelőleg nevezte őt János püspök elődének, s mi is joggal tartottuk s tartjuk őt püspökelődnek, presbyternél nagyobb állású egyházi férfiúnak.

Lukács utódának, János püspöknek ez irányú működéséről már okleveles adataink vannak. Ezekből a püspöki joghatóságról szóló első oklevelekből látjuk, hogy a más püspök nem létében szükségből elismert joghatóságuk megszilárdítása és kiterjesztése nem ment egészen könnyen s itt-ott még a papok részéről is akadályokkal kellett küzdeniök, melyek legyőzésére a király tekintélyéhez kellett folyamodniok.

Tekintve, hogy János püspök már valóságos püspöknek neveztetik, s hogy oklevelesen kimutathatólag mindkét irányban buzgón folytatja elődének, Lukács presbyternek a működését, a mennyiben 1493-ban a munkácsi kolostor és püspökség addig szerzett hat darab oklevele, köztük a Lukácstól kieszközöltek alapján is, ismételten lépéseket tesz Korvin herczegnél a tized kieszközlésére, míg a joghatóság ügyében mindjárt 1491-ben nem a várúrhoz, hanem egyenesen a királyhoz fordult, nem volna érdektelen e püspökről egyet-mást közelebbről is megtudnunk. Nevezetesen pedig különösen az érdekelne bennünket, hogyan s miként lett Lukács utódává, s hogyan van az, hogy őt már püspöknek czímezik? Csakhogy erre nézve még a későbbi feljegyzésekben sem találunk semmiféle útbaigazítást. Hogy teljesen Lukács nyomdokain haladt előre a püspökség kiépítésében, mintha azt mutatná, hogy tisztában volt a teendői felől. Erről pedig csakis Lukács oldala mellett nyerhetett tájékozást. Ügyességére vall, hogy a Lukácsadta példát követve, a joghatóságra nézve magához a királyhoz folyamodott. Sajnos II. Ulászlóhoz intézett folyamodványa nem maradt fenn s így csak Ulászló rendeletéből következtethetünk a tartalmára. Ulászló t. i. azt

mondja,[1] hogy a Máramaros megyében fekvő sz. Mihály arkangyalról nevezett görög szertartású kolostorban lakozó János rutén püspök felpanaszolta előtte, hogy a magyarországi hatóságok alatt igen sok görög hitű és az *ő* joghatóságához tartozó rutén pap és jobbágy lakik, a kik azon jövedelmeket, melyekkel *régi szokás* szerint úgy neki, mint a nevezett egyháznak tartoznak, sem neki, sem az egyháznak nem akarják megfizetni, a miből az egyháznak kára van, neki pedig sérti a jogait. Ulászló a püspök ezen panaszára két rendeletet adott ki, mindkettőt 1491 febr. 17-n. Az egyiket[2] a Munkács városában lévő görög szertartású sz. Miklós kolostor joghatósága alatt álló összes papokhoz intézte, meghagyván nekik, hogy ezentúl János püspöküknek. a kinek a joghatósága alatt állanak, *régi szokás* szerint mindenben engedelmeskedjenek, s azon jövedelmeket, a melyek a püspököt megilletik, fizessék meg. A másikban, a mely jóval részletesebb, János püspök föntebb említett panaszára, a mennyiben nem akarja, hogy a panaszkodó püspök és egyháza «*szokott és jogos*» jövedelmeiktől elessenek, utasítja az összes magyarországi hatóságokat, engedjék, hogy a megnevezett (!) birtokaikon és jószágaikon közöttük lakozó görög hitű rutén presbyterek és jobbágyok a püspöknek és egyházának járó jövedelmeket és szolgálmányokat a köteles helyen és időben mindenkor beszolgáltassák.

Ezen rendeletekből, melyek a püspöki jövedelem szempontjából is fontosak, mindenek előtt azt látjuk és értjük meg, hogy voltak papok, a kik vonakodtak elismerni a

[1] «Exposuit nobis . . . Joan. eppus Ruthenorum in claustro b. Michaelis archangeli in Maramaros ritu Grecor. fundato commorans . . . qualiter in bonis et poonibus vestris . . . plurimi Rutheni presbyteri item coloni Grecam fidem tenentes et sub jurisdictione sua existentes, quosdam proventus, qui proventus sibi et dicte ecclesie ex vetusta consuetudine provenire debent, reddere . . . difficultarent . . .» Ered. Pozsony. Kápt. levt., Cap. 11.

[2] «Vladislaus . . . universis et singulis plebanis Ruthenis sub jurisdictione ecclesie b. Nicolai conf. in oppido Munkách ritu Grecor. fundate existentibus . . » — Ered. Pozsony. Kápt. levt. Cap. 11.

püspök joghatóságát, s hogy a hatóságok támogatták őket, illetve nem engedték, hogy a püspöküknek megfizessék azon illetékeket, melyekkel e joghatóságból kifolyólag tartoztak neki. Bennünket most itt, a hol a püspökök joghatóságának a szétterjesztéséről és megállapításáról szóllunk, főként az érdekelne, mely papok voltak azok, a kik nem akarták elismerni János püspök joghatóságát? A rendeletek ugyanis oly általánosságban vannak tartva, hogy erre nézve bajos eligazodnunk. Némi útbaigazítást ad azonban az a körülmény, hogy János püspök a papokkal szemben mint a munkácsi, a hatóságokkal szemben mint a máramarosi kolostorban székelő püspök szerepel. Ebből a kettős szerepléséből ugyanis némi joggal következtethetjük, hogy főleg a máramarosmegyei görög szertartású papság volt az, a mely vonakodott a munkácsi püspök követelésének eleget tenni. Következtetésünket bizonyossággá emeli Geláziusz körtvélyesi apátnak 1498-ban Ulászlónál tett azon panasza, hogy János püspök Ulászló említett rendeletét hamis ürügy alatt eszközölte ki. Kétségtelen tehát, hogy János munkácsi püspök joghatósága kiterjesztése közben a máramarosi papságnál akadályra talált, s csaknem bizonyosra vehetjük azt is, hogy ezzel összefüggésben szerepel az egyik rendeletben mint a munkácsi, a másikban pedig mint a körtvélyesi kolostor püspöke.

Hogy a munkácsi püspökök abbeli működésének, hogy joghatóságukat kiterjeszszék, mindjárt az elején támadt eme nehézségét és annak leküzdését megérthessük, ismernünk kell a máramarosi sz. Mihály kolostor alapítását és jogait. Fönnebb, a hol kimutattuk, hogy a munkácsi sz. Miklós kolostor 1414 táján épülhetett, szándékkal mondottuk, hogy e kolostor ilyképen a hazai görög szertartás második korában épült s oklevélileg is igazolható kolostorok másodika. Árpádkori négy görög szertartású és nyelvű kolostorunk megszünte után legrégibb görög szertartású kolostorunk a máramarosi sz. Mihály féle kolostor, melynek alapfalai Körtvélyes falutól mintegy $^3/_4$ órányira a Tisza völgyére néző egyik dombon ma is kivehetők.

E kolostor alapításáról és jogairól IV. Antoniosz kon-

stantinápolyi patriarchának 1390 aug. 14-én görögül írott okleveléből értesülünk.[1]

A mint az iratból kivehető, azzal egy időben, 1390-ben a történetünkben ismeretes Balicza vajda és Drág mester, az oláh Szász vajda fiai, Konstantinápolyba utazván, megjelentek a patriarcha előtt s pártfogásába ajánlották Máramarosban sz. Mihály arkangyal tiszteletére épült, örök időkre alapított és szerzett javaikból felszerelt kolostorukat. Antoniosz elfogadván az ajánlást, két oklevelet állított ki részükre. Az egyikben, mely sajnos, nem maradt fenn, stavropig joggal ruházta fel azt, azaz kivette az ott netalán létező szakadár püspökök joghatósága alól s közvetlenül a konstantinápolyi patriarchának rendelte alá. Az ott létező szakadár püspök csak segélyére tartozik lenni a kolostor apátjának. A másik, ma is meglevő oklevélben jogot ad a kolostor apátjának, hogy a kolostor kerületéhez tartozó s névszerint felsorolt területen a templomokat fölszentelhesse, azok jövedelmével szabadon rendelkezhessék, a papokat kormányozhassa. Az akkori apát, Pachomiusz halála után az utód választása akként ejtendő meg, hogy a szerzetesek, továbbá Balicza és Drág mester és ivadékaik, végül a kolostorhoz tartozó összes, kisebb-nagyobb állású emberek közösen eszközöljék: A megválasztott apát mindenkor ugyanazon hatalommal bír, mint a minővel Pachomiuszt ruházta volt fel.

Mint látható, ez a patriarchai kiváltságlevél tisztázza a kolostor és az apát viszonyát az egyházhoz, megállapítván azon jogokat, melyekkel Balicza és Drág kérelmére az oecumenikus patriarcha, a szakadár egyház második fóruma, annak apátját felruházta. Abból, hogy az apát, illetve a kolostor stavropig azaz exemptus kolostorrá lett, tudjuk s világosan látjuk, mily viszonyban áll a patriarchához. De szükséges volt a püspökökhöz való viszonyát is

[1] A görög szöv. a bécsi udv. könyvtár kézir. után kiadták Miklosich és Müller: Acta patr. Cplit. II. 156—157. l. num. 426 a. — Latin ford. meg van II. Ulászló átiratában, melyet Hintz közölt Gesch. des Bisthums des gr. nichtun. Glaubensgenoss. in Siebenbürgen cz. m. 66—67. ll.

rendezni, ha volnának ottan, még pedig positive, a mi szintén megtörtént, s még hozzá külön oklevélben, de az sajnos elveszett.[1] A meglevő, azon kívül, hogy kimondja, miszerint a kolostor *egyetlen* püspök joghatóságához sem tartozik, tehát negative intézkedik, mindössze annyi positiv intézkedést tartalmaz, hogy az *ottani* püspököt, ha volna, utasítja, hogy az apátnak segélyére legyen, úgy a mint az elveszett oklevélben pontosan meg volt állapítva. Ezeket a pontokat nem ismervén, kérdés, mit tartsunk, mit értsünk az alatt, hogy a püspök segélyére legyen az apátnak? Mindenekelőtt azt látjuk, hogy a püspök nem föléje, hanem melléje van rendelve az apátnak. S mivel a megnevezett terület egyházai, papjai s jövedelmei az apát joghatósága illetve hatalma alá rendeltettek, az apát pedig csak a patriarchának felelős, a segélyt csak is a papok felszentelésére érthetjük. Ehhez püspöki rend szükséges, és ez a legerősebb érv a mellett, hogy a különben joghatóságot nyert apát nem nyert egyúttal püspöki rendet is. Legalább az egyetlen 1491-i oklevelet kivéve soha sem nevezik a főnökét püspöknek. Ennyiben alatta állott a püspöknek, reá szorult és segélyére, s ezen a réven akart János püspök föléje kerülni, a mi természetesen pörre vezetett közöttük.

A kolostor alapításáról, főleg pedig a javadalmazásáról a patriarcha oklevele alig szól valamit. A dolog tehát éppen fordítottja a munkácsinak. Ott ismerjük az alapító, jobban mondva javadalomlevelet, ha mindjárt hamis is, de nem ismerjük sem a kolostornak, sem a püspöknek adott egyházi felhatalmazást. Itt, a körtvélyesinél, megvan a patriarcha kiváltságlevele, de nem ismerjük Balicza és Drág mester alapító vagy adománylevelét. A patriarchai oklevél csak általánosságban mondja, hogy szerzett birtokaikból szerelték fel. Bizonyos tehát, hogy gondoskodtak a kolos-

[1] II. Ulászló 1494-i átiratában: «Ad hec si quis nostrorum subditorum archieppus aut eppus in dicto monasterio aut pertinentiis ejusdem inveniretur, quod ejusmodi dicto priori esset in adjutorium, velut hec humilitatis nostre litere ostendunt sigillo nostre ecclesie munite.»

tor fenmaradásának a biztosításáról. Mit értsünk a patriarchai oklevélnek azon kitétele fölött, hogy a kolostor örök időkre szánt, nem világos. Azt sem vehetjük ki, ők építették-e, vagy pedig már örökségképen kapták?

Történetünkből tudjuk, hogy Máramarosban már a XIV. század második tizede óta szerepelnek oláhok. Ismerjük, ha nem is tisztán, Bogdán vajda szerepét, továbbá Balicza és Drág mester, Szász vajda fiainak a működését, melyet királyaink annyira méltányoltak. Lehetséges tehát, sőt valószínű, hogy a kolostort még atyjuk, az öreg Szász vajda, vagy talán még előbb Bogdán építette. Erre mutat, hogy az oklevél erről mélységesen hallgat. Azt sem mondja, mely püspök engedélyével történt a kolostor alapítása, sem a szerzeteseiről nem szól, csak annyit említ, hogy akkor már Pachomiusz személyében apátja volt. Erre vall továbbá, hogy Balicza és Drág az ő kolostoruknak mondják ugyan a monostort, de csak arról szólanak, hogy az ő szerzett javaikból volt fölszerelve. Az építését tehát külön választják a fölszerelésétől. Ha feltevésünk megállja a sarat, az építés idejével legfölebb Bogdán vajdáig, a XIV. század közepéig mehetünk visszafelé, de tovább semmiesetre, mert Pachomiusz elődeiről még csak czélzás sincs az oklevélben, a választás megállapítása pedig semmiféle szokásról vagy gyakorlatról sem emlékezik. Így is, mint említettük, oklevélileg igazolható legrégibb görög szertartású kolostorunk, s mint a kiváltságok mutatják, a hazánk határain kívül levők között is egyike a legkiválóbb jogokkal felruházottaknak.

Abban viszont egyezik a körtvélyesi kolostor a munkácsival, hogy Balicza vajda és Drág mester, a hires Drágfy nemzetség őse, szintén nem hagyatták jóvá Zsigmonddal a kolostoruk fentartására tett adományukat. Ennek köszönhették a kolostor főnökei, hogy a következő XV. század közepe táján, a mint a Drágfyak elköltöztek Máramarosból, kolostoruk birtokpörökbe keveredik, és Simon apát 1438-ban kénytelen a birtokában levő Körtvélyes község határait megjáratni. S valószínűleg a birtokaikért való ez a pereskedés foglalta le az apátokat annyira, hogy sem idejük, sem figyelmük nem volt s maradt, hogy a

patriarchai kiváltsággal élve a kijelölt terület papjait és egyházait megtarthattak volna hatalmukban.

Legalább Mátyás király 1479 márcz. 20-án[1] Budán kelt levelében Joannicius nándorfehérvári metropolita kérésére a máramarosi oláh papokat a királynak fizetendő rendes adó és országos segély alól egyszersmindenkorra felmentvén, meghagyta az országos vagy királyi adók szedőinek, valamint a máramarosi sókamara ispánjainak és helyetteseinek, hogy ezeket a görög hiten levő s a nevezett metropolitának *alávetett* oláh papokat ne merjék megadóztatni. Mit tartsunk ez alatt az 1479-i nándorfehérvári metropolita alatt, elmondottuk másutt. Itt arra fektetjük a súlyt, hogy e papok, a kik Antoniosz patriarcha kiváltsága alapján a körtvélyesi hatóságához tartoztak vagy kellett volna tartozniok, Mátyás király szavai szerint a metropolitának voltak alávetve. Mikor és hogyan jutottak ehhez a metropoliták, arra nézve semmi legkisebb adatunk sincs. De bármikor és bárhogyan jutottak is hozzá, mindenesetre az 1390-i patriarchai kiváltságlevél ellenére, tehát *nem* törvényes úton vetették maguk alá az említett papságot. És a mi fő, a körtvélyesi apát jogainak a kárával. S mégis azt találjuk, hogy az apátok nem tiltakoztak ellene. Ennek az elmaradása pedig annál feltünőbb, mert János munkácsi püspök ellen a király előtt szállanak pörre, holott úgy látszik, János püspök a metropolitával szemben tartott igényt a máramarosi papság feletti joghatóságra.

Ezeket a tényeket ugyancsak szem előtt kell tartanunk, ha az apát és püspök között kitört viszályt nem akarjuk egyoldalú megítélésben részesíteni.

A körtvélyesi kolostor stavropig kiváltsága szokásos a görög egyházban, de már maga az exemptio, sértvén a püspök joghatóságát, surlódásokra ad alkalmat. Így pl. a lembergi stavropig társaság csaknem állandóan viszályban állott a lembergi görög szertartású metropolitákkal. Abban az alakban azonban, a mint a körtvélyesi kolostor kapta, hogy az eximált apát nem csak a szerzeteseken, hanem a

[1] Közölve Hintz, id. m. 63—64. ll.

világi papokon is joghatóságot gyakoroljon ordo nélkül, s még abban az esetben is, ha a szomszédjában püspök volna, a ki csak segélyére lehet, — példátlan eset. Itt is baj származott belőle, mert úgy a metropolita, mint a munkácsi kolostor püspöke nem törődve a kiváltsággal, maguknak iparkodtak megszerezni a joghatóságot. A patriarcha természetesen adhatott ilyen kiváltságot, de az soká nem volt fentartható. Mert az apát a papszentelésekre nézve püspökre szorult, ez pedig az általa felszentelt papok felett alig volt hajlandó az apátnak engedni át a joghatóságot. Azonkívül az apátnak joghatósága gyakorlatához szüksége volt, hogy a joghatóságot adó patriarchai kiváltságlevelet a király megerősítette legyen. Mert Balicza és Drág ezt is elmulasztották kieszközölni.

Hiláriosz körtvélyesi apát, nem tudni, mi úton és módon, kieszközölte Ulászlónál a kiváltságlevél megerősítését, a mi 1494 máj. 14-n[1] Ulászlónak kassai időzése alkalmával történt, de az ügyre nézve roppant fontos következő záradékkal, olyképen t. i., hogy a megerősítést kérő Hiláriosz apát és utódai az ugyanazon szerzetes rendhez tartozó munkácsi püspöknek tisztelettel, az erdélyi érseknek pedig, mint föllebbvalójuknak, köteles alávetettséggel és engedelmességgel tartoznak. A mint a királyi megerősítés megvolt, Gelázios körtvélyesi apát 1498-ban fogta magát és bepanaszolta II. Ulászlónál János munkácsi püspököt, hogy bizonyos hamis előadás alapján nyert királyi oklevelek erejénél fogva a nevezett körtvélyesi

[1] Hintz, id. m. 65—68. ll. — « . . . quod . . . fr. Hilarius prior claustri sive monast. ecclesie b. Mich. arch. in Maromarusio fundati gr. fidei professor . . . exhibuit . . . nobis quasdam literas privil . . . Antonii patriarche . . . de et super nonnullis indultis juribusque et libertatibus eidem ecclesie s. Mich . . . concessis . . . supplicans m. n., ut literas hujusmodi patriarchales ratas . . . habere . . . dignanemur. — Nos igitur . . . praescriptas literas . . . acceptamus . . . ita tamen, quod ipse fr. Hilarius prior et sui successores eppi de Munkács sui ordinis reverentiam, archieppo vero de Transsilvania (!) . . . veluti superioribus suis debitam subjectionem et obedientiam praestare debeant.» — Hogyan jutott eszébe Hilárnak a munkácsi püspököt bevenni? Bizonyára csak azért mert ő volt a legközelebbi. De akkor mit keres ott az érsek?

kolostorhoz tartozó népeket a patriarchai kiváltságlevél ellenére adóztatni akarja. Ulászló erre a vádra 1498-ban[1] maga elé idézte úgy a panaszt tevő Geláziosz apátot, mint János püspököt, hogy az ügyet elintézze közöttük. Az utóbbi azonban nem jelent meg. A király tehát, hogy a püspök az apátot addig se zaklassa, míg ő ezen ügyet megvizsgálja, meghagyta a máramarosi főispánnak vagy alispánnak és a szolgabiráknak, ne engedjék, hogy a püspök a kolostor valamelyes jovedelmeit annak jogai vagy kiváltságai ellenére illetéktelenül elvonja, hanem királyi tekintélyével oltalmazzák és védjék meg az apátot addig is, míg ez ügyet és egyenetlenséget személyesen elintézi.

Előttünk levén Ulászlónak a patriarchai kiváltságlevelet megerősítő 1494-i, és a máramaros megyei hatósághoz Geláziosz védelme ügyében kiadott 1498-i oklevele, most már tisztán láthatjuk az ügyet s reá térhetünk János püspök 1491-ben Ulászlótól kapott két levelének a méltatására.

Geláziosz apát az 1494-ben királyilag is megerősített patriarchai kiváltságlevélben biztosított jogaira támaszkodva, 1498-ban azzal vádolta János püspököt, hogy hamisul előadottak alapján nyert királyi oklevél erejénél fogva a kolostor kerületéhez tartozó összes népektől illetékeket szed, a melyek a patriarchai kiváltséglevél alapján a kolostort illetik. Más szóval ugyan olyan ténynyel vádolja, mint a minővel 1493-ban Dénes munkácsi plébános János elődét, Lukács presbytert vádolta. Mindketten hamis ürügyek alatt, a tényállás elferdítésével előadott informatio alapján eszközöltek ki a királyi kanczelláriától okleveleket. Ha ez állítások valók volnának, a munkácsi püspökségről méltán mondhatnók,

[1] Hintz, id. m. 68—69 ll. «. . . quod licet nos certas literas . . . Antonii patr. Cplit . . . confirmaverimus, tamen . . . Joannes eppus de Munkács . . . in estate proxime preterita contra hujusmodi indulta . . . patriarche omnes populos in pertinentiis dicti monasterii . . . vigore quarundam literarum nostrarum *ad sinistram expositionem* ejusdem de m. n. . . . impetratarum, vellet . . . taxare . . . et licet utrasque partes ad presentiam m. n. vocare fecerimus, ut inter ipsos super ipso negotio judicium faceremus» etc.

hogy hazugságban fogantatott és kezdte meg a létezését. Csakhogy hihető-e, hogy ezek a püspökök, a kiknek utódairól még 1654-ben is azt mondta Lippay primás, hogy a műveltség, a tudomány igen alacsony színvonalán állottak, akkor már ismételten, sőt többszörösen félre tudták volna vezetni s királyi kanczelláriát? Ehhez annyi ügyesség és fogás, olyan furfangosság kivántatott, a mennyit e két embernek az ismeretei aligha engednek meg. Mennyi irodai jártasság s minő vakmerőség kell csak egy sikerültebb hamisítványhoz. Hasonlíthatatlanul több ügyvédi csalafintaság, nagyobb elszántság egy egész iroda félrevezetéséhez. Föltehető-e Mátyás és Ulászló kanczelláriáiról, hogy e két embernek ismételten felültek volna? A vád nem azt mondja róluk, hogy koholtak, hanem a valótól eltérő módon adván elő a tényállást, nem egészen igaz dolgokat foglaltak írásba. Tiszta hazugsággal aligha sikerült volna az illető okleveleket kieszközölniök, hanem valami igazuknak lenniök kellett. Lukács 1458-i nova donatiójában is az új adomány mutatja, hogy valami olyan adományról volt szó, a melynek jogosságáról maga a felkérő sem volt egészen bizonyos. Itt is maga a vád természete olyan, hogy János püspöknek valami igazát megengedi. Geláziosz nem vádolja hazugsággal, hanem a való elferdítéséről. Nem voltak ezek gonosz emberek, csalók, hanem együgyű népek, a kik azt sem tudták felfogni, hogy hamisul adva elő a dolgokat, nem nyerik meg az igazat, csak pörre viszik az ügyet. Ők meg voltak győződve, vagy legalább azzal a szent meggyőződéssel kellett a dologhoz hozzáfogniok, hogy ha nincs is teljes igazuk, nem követnek el igazságtalanságot.

A dolog csakugyan pörre is került mindkét esetben: a Lukácsé 1493-ban, a Jánosé 1498-ban. Előadtuk mindkettőt s láttuk, hogy János püspök mindkét ügyben pörvesztes lett. A reánk maradt töredékes adatokból úgy a hogy előadhatjuk ugyan az ügyeiket azon időponttól fogva, a mint az ügyet a reá vonatkozó első levélben előadva találjuk, de az előzményeket, Lukács asserálását és János püspöknek Ulászlóhoz intézett panaszlevelét nem ismervén, az ezek alapján kelt királyi levelekből azt a kis igazságot, a mi a

püspökök előadásában való volt, alig vagyunk képesek kihámozni.

Geláziosz vádjának azon adatából, hogy János püspök illetékeket szed a kolostor joghatósága alatt álló népektől, azonnal látjuk, hogy a hamis előadás alapján kelt azon két levél, a melyek erejénél fogva szedte az adót, csakis a két Ulászló-féle 1491-i oklevél lehet. Ezekben rendelte el Ulászló János kérésére, hogy a papok fizessék meg, a hatóságok pedig ne akadályozzák őket. Sajnos, az oklevél nem említi, mi volt János püspöknek ez a «sinistra expositiója», a melynek alapján ama két levelet ki tudta eszközölni, de nem nehéz kitalálni s azt hiszem, nem csalódunk, a midőn ezt János püspök kettős püspöki minőségében keressük. A valóság bizonyosan kiderült vagy kisült volna a király előtti újabb tárgyaláson, melyet Ulászló 1498-i levelében kilátásba helyezett, de arról nem maradtak irataink. Ulászló ezen 1498-i levele az utolsó, mely e nagyfontosságú ügyről reánk maradt, s így a további fejleményeket s a király végleges ítéletét sem ismerjük. Úgy látszik pedig, hogy a királynak szándékában volt az ügyet elintézni, mert a hatóságoknak adott utasítás csak addig szólt. S mivel ez az 1498-i rendelet megszüntette az 1491-i intézkedést, a mely János javára szólott, s Geláziosznak fogta pártját, János püspöknek igenis érdekében állott, hogy igazát minél előbb megvédje a király előtt. Sajátságos azonban, hogy erről, a munkácsi püspökség joghatósága szempontjából rendkívül érdekes ügy befejezéséről sem egykorú iratunk nem maradt, sem később semmi legkisebb említés sem történt, pedig a munkácsi és a máramarosi püspökök, mint látni fogjuk, ugyancsak perpatvarkodtak egymással, úgy szintén a munkácsi rutén és a fogarasi oláh püspökök is pöröltek a Máramaros fölötti joghatóság ügyében.

Az előadottakból tudjuk azt, hogy János püspök azt panaszolta a királynak, hogy a munkácsi sz. Miklós egyház joghatósága alá tartozó papok nem adják meg neki az illetéket, az ottani hatóságok pedig pártolják a papokat ellenében s nem engedik meg nekik, hogy az illetéket lefizessék. A király tehát a papokhoz intézett rövid rendeletben

utasította őket, hogy az illetékeket a nevezett egyháznak, a melynek joghatósága alatt állanak, régi szokás szerint adják meg. Ez ellen a rendelet ellen senkinek sem lehetett kifogása, ha a püspök valóban olyanoktól kért illetéket, a kik csakugyan a munkácsi sz. Miklós egyház joghatósága alatt állottak. Csakhogy éppen az nem volt benne meghatározva, kik állanak a munkácsi püspök joghatósága alatt! Következőleg a püspöknek tág tere nyílott joghatóságát korlátlanul kiterjeszteni s mindazon görög szertartásúakat a saját egyházához tartozóknak venni, a kik már valamely más püspök alá nem tartoztak. Az ő egyháza joghatósága alá tartozóknak éppen ez a nem szabatos meghatározása volt, mert csak az lehetett az egyik sinistra expositio, a melyről Geláziosz vádolta.

Ez a rendelet egyúttal hallgatólagos felhatalmazási engedély is, a melynek erejénél fogva a püspökök a sz. Miklós egyház, előbb nem is létezett, nem gyakorolt, itt-ott el sem ismert joghatóságát most határok nélkül ráoctrojálhatták, ráerőszakolhatták minden görög szertartásúra. Erre pedig szükségök volt, mert akadtak olyanok is, a kik nem akarták megadni az illetékeket. Részben a hatóságokhoz intézett 1491-i oklevélből, részben a Geláziosz vádjából láthatjuk, hogy ezek a vonakodók a máramarosi papok voltak, a kik az 1390-i patriarchai kiváltságlevél szerint a körtvélyesi kolostor apátjának fizettek, Mátyás 1479-i levele szerint pedig a nándorfehérvári metropolita alatt állottak.

Mivel követte el tehát János püspök a bűnt, mivel vezette félre a kanczelláriát? Geláziosz apát csak vádat emelt, de János püspök bűnét nem határozta meg. Illetve a vádja az volt, hogy János püspök a körtvélyesi kolostor pörébe eső népektől adót szed, a mely Geláziosz meggyőződése szerint a patriarchai kiváltságlevél alapján őt illeti, mint a körtvélyesi sztavoropig kolostor apátját. Teszi pedig ezt János püspök egy, a kanczellárián készült királyi oklevél alapján, melyet akként eszközölt ki, hogy a kanczelláriát a valóságnak elferdített, meg nem felelő előadásával félrevezette.

Mivel azonban Geláziosz, ha meg is mondta a királynak, mivel s mennyiben vezette félre a kanczelláriát a

vádolt János püspök, s miben s mit ferdített el, hogy a kanczellária elhitte s kiadta neki a levelet, a király nem fejezte ki azt. Ezért ma elég bajos kisütni a «sinistra expositio» kifejezésből, mire értette azt az apát? A szöveghez tartva magunkat azt kell felelnünk erre a kérdésre, hogy János püspök a hatóságokhoz intézett oklevélben mint olyan püspök szerepel, ki a körtvélyesi sz. Mihály kolostorban lakik, s ezzel sikerült megtévesztenie a kanczelláriát. De hogyan tudta azt keresztülvinni, hogy a kanczellária egy és ugyanazon napon kelt egyik levelet mint munkácsi, a másikat meg mint körtvélyesi püspöknek állítsa ki, ezt magunk sem tudjuk sem felfogni, sem megmagyarázni. Mindamellett vissza nem riadva a nehézségtől, megkisértjük legalább megértetni.

Már Duliskovics észrevette,[1] hogy János püspök a két oklevélben külön czímen szerepel. Ő e külön czímzést akként próbálta magyarázni, hogy a hatóságokhoz intézett oklevélben a sz. Mihály helyett sz. Miklós kolostornak, Máramaros helyett pedig Munkácsnak kell állania, vagyis a kanczellária tévedésére vezette vissza az elnevezést. E tévedés azonban szerinte nem szándékos, mert a két ugyanazon betűvel kezdődő nevet könnyű összecserélni az ugyanazon betűvel kezdődő másik két névvel. Tudva azonban, hogy Geláziosz János püspököt «sinistra expositio»-val vádolta, bizonyos, hogy nem a kanczellária tévedett, hanem János püspök expositiójára szándékosan adta meg az elnevezést. Kérdés már most, mennyiben volt János püspök előadása hamis, azaz mennyiben volt az ferdítés? Ha e kérdésre kielégítő feleletet, elfogadható magyarázatot tudunk adni, akkor egyúttal megértjük, hogyan történhetett az, hogy a kanczellária így, e néven kiállította neki azt oklevelet.

Hogy János püspök előadását megérthessük, azaz miként jutott ő a körtvélyesi kolostor és czíméhez, nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy a körtvélyesi apát joghatóságot gyakorolt ugyan az ottani papok felett, de nem lévén felszentelve, nem gyakorolhatott püspöki functiókat. János ellenben mint

[1] Id. m., II. 68. l.

felszentelt, az apát területén is fungált, mivel más püspök nem volt. Az apát és az alája rendelt papok tehát akarva nem akarva kénytelenek voltak János püspökhöz fordulni, nemcsak mint a ki a legközelebb volt, hanem mint akkor az egyetlen püspökhöz. Erre a patriarchai levél nemcsak feljogosította, de mindkettőjüket mintegy kötelezte is, egyiket, a püspököt, hogy segélyére legyen az apátnak, ezt pedig, hogy a püspökhöz folyamodjék azon functiókra nézve, melyekre a kapott kiváltság nem szólott. A mikor tehát a püspök a kanczellárián úgy adta ki magát, hogy a sz. Mihály kolostorban lakik, még akkor nem adott sinistra expositiót, nem vezette azt félre, nem ferdítette a valóságot, mert az bizony megeshetett, hogy a mikor püspöki functiókat, a melyekre felszólították, ott helyben, a körtvélyesi kolostorban végezte, vagyis a mikor papokat kellett szentelnie, hogy azok ne legyenek kénytelenek hozzá Munkácsra jönni, akkor ott is lakott és székelt a körtvélyesi kolostorban. Úgy vehette a dolgot, hogy ha ő mint püspök fungál, igénybe veheti a joghatóságot is. Ez megilleti őt. Mint püspökhöz hozzá s alája tartozik a kolostor is. Így volt az szokásban a görög egyházban, a hol a püspökök az alájuk tartozó kolostorok püspökének nevezték magokat. Például 1603-ban Szergiusz püspök azt írja — mint láttuk — hogy «a tyzmanai kolostorból eltávozván, az ur istennek rendelettebeöl az fejedelmek attak neki az püspökséget Munkacz vára mellett való, *Maramarosban Hozzumezeo mellett Körtvelies neweo* és Kwvár vidékében Nagybania felett valo Habra neweő monostorokban és claustromokban, kikben ü felségek adomaniaból és engedelmebeöl az teöb caluhoroknak és papoknak, mind oroszok, oláh, tót és ráczok közeött valóknak ő a püspeokeok és eleötteök járójok».[1]

A két pörös fél egyházi jogosítványának a természetéből és a görög egyházban követett szokásból tehát inkább arra a meggyőződésre jutunk, hogy János püspök némi jogon tette a sinistra expositiót. Mert, hogy tovább menjünk fejtegetésünkben, az csak természetes, hogy az ő általa

[1] Ered. Bpest, M. N. Múz. levt., Kendi cs. letét. ir.

felszentelt papság felett az apát joghatóságát nem volt hajlandó tűrni. Igaz, hogy a patriarcha levele szabályozta az apát és az ott netalán létező püspök közötti viszonyt, a minőnek János püspök jelentkezik, de a kettő, püspöki rend és joghatóság, együtt jár.

Ha tehát hiba történt, a patriarcha követte el, mikor a kettőt elválasztotta. Előre volt látható, hogy a püspököt illető ezen hatalom elválasztása s az apátra való ruházásából összeütközés keletkezhetik. A minthogy történt is. Mert hiszen nem a function indult meg köztük a pör, hanem a papság adóján, tényleg a joghatóságon. A püspök magának követelte az egyházi functióiért járó díjakat vagy a később cathedraticumnak nevezett illetékeket. Hogy erre nézve néminemű joga volt, onnét bizonyos, hogy maga a patriarcha szükségesnek látta rendezni a viszonyt az elveszett oklevélben az esetleges püspök és az apát között, mikor a püspököt illető joghatóságot az általa említett egész területen az apátra ruházta.

János püspök tehát tartalmilag nem vezette félre a kanczelláriát, sőt formailag sem, hanem, ha tette kettőjük közül valamelyik, inkább Geláziosz apát. Mert a mikor János püspök a maga követelésével fellépett, a patriarchai oklevél még nem volt királyilag megerősítve. Már pedig, hogy magában véve nem sokat ért, mutatja az a tény, hogy az apát 1494-ben megerősítteti Ulászlóval. És erre a megerősítésre hivatkozik is a király előtt, mikor 1498-ban János ellen panaszt tesz, de azt már nem említi, mikor Jánost «sinistra expositióval» vádolja, hogy ez még a megerősítés előtt történt. A mennyiben hibás tehát a püspök, hogy a körtvélyesi kolostorban lakónak adta ki magát, annyira bűnös, sőt bűnösebb az apát is hallgatása miatt.

A püspök körtvélyesi czíme tehát a patriarchai levél szerint is megfelel a valóságnak. Ő volt az ottani hívek püspöke is, bár a joghatóság az apátra volt ruházva, a mit ő talán vonakodott elismerni. Sőt éppen, mivel az apát követelte a joghatóságot, a püspök másként nem is fejezhette ki, hogy azért ott is ő a püspök «quoad functiones», mint hogy az ottani kolostor püspökének czímeztette magát.

És éppen mivel erről is volt szó s a püspöki tényked-éseiért járó díjairól, az 1491-i oklevéllel nem az apát ellen lépett fel, hanem az érsek ellen, a ki — mint Mátyás 1479-i okleveléből látható — már akkor, sőt azt megelőzőleg is a maga joghatósága alatt állóknak mondta a máramarosi papságot. Igaz, hogy a patriarchai oklevél akkor annál kevésbbé volt királyilag megerősítve, de, ha János püspök a patriarchai oklevél kiváltsága ellen cselekedett, mikor tényleg ő volt az a legközelebbi püspök, a kire a kiváltságlevél czéloz, akkor az érsek joghatósága egyenesen a kiváltságlevél *ellen* való, mert neki még az a mentsége sincs, mint János püspöknek.

S hogy János püspök tényleg az érsek ellen védte a maga igazát, bizonyos az 1494-i megerősítő oklevél záradékának azon intézkedéséből, hogy az apát a püspöknek csak tisztelettel tartozik, az érseknek pedig alá van vetve. Mert az előbbi rendelkezés, hogy az apát tisztelettel legyen a püspök iránt, ki közelebb volt, mint az érsek, még ha gyulafehérvárinak is mondjuk, a patriarchai oklevélnek az ott netán létező püspökkel előre rendezett viszonyon alapult, de már az érsek alá való rendelés egyenesen a kiváltságlevél tartalma ellen van, a mennyiben a patriarcha közvetlen magának rendelte alá, és a fungáló püspököt is sérti.

További bizonyítéka annak, hogy János püspök az érsek ellen védte a maga püspöki illetékességét, az apát azon eljárása, hogy ezt a záradékot így vétette fel. Végül pedig az a tény is, hogy 1498-ban János püspököt vádolta, hogy az ő joghatóságát csorbítja avval, ellenben hallgatott, hogy az érsek joghatósága, mely alá 1494-ben rendeltette magát, egyenesen megszünteti az ő joghatóságát.

Mindent összemérve tehát, a mennyiben az apát azon vádja, hogy János püspök a kanczellária félrevezetésével eszközölte ki magának az 1491-i levelet, a mely csak is arra vonatkozhatik, hogy János püspök a máramarosi sz. Mihály kolostorban lakó püspöknek adta ki magát, meg nem áll s János püspök nem vezette félre a kanczelláriát, nem ferdített, mert az állítása megfelelt a kiváltság levélnek, meg a valóságnak, hanem inkább az apát vezette félre a királyt,

János püspököt föl kell mentenünk azon vád alól, mintha joghatóságát csalárd úton iparkodott volna Máramaros felett megállapítani. Az ő joghatóságának, illetve az oklevélben használt czímének a jogalapja nemcsak az ő püspöki voltától magyarázható és érthető, de bizonyos fokig magából a patriarchai kiváltságlevélből is dedukálható, míg az érseké, lett legyen az Transalpinus vagy Transilvanus, a minek az eldöntését az oláh egyháztörténet mívelőire kell hagynunk, az 1494-i királyi megerősítő oklevél daczára is ellenkezik a patriarchai kiváltságlevél tartalmával.

Elismerem, hogy e kiváltságlevél megerősítése után az apát és a püspök közötti viszony újabb rendezésre szorult, de el kell ismernünk azt is, hogy Ulászló 1498-i rendelete egyoldalú, s hozzá téves informatio alapján kelt. Igaz, hogy János püspök nem jelent meg az idézésre s így türnie kellett az egyoldalú informatio következményeit. De a mennyiben az apát hallgatása szintén tévesztés volt, a király méltán tartotta fenn a részleges revisiót. S hogy ez nem történt meg, igazolják a következő idők egynémely eseményei. Mert ha az ügy Ulászló alatt végleg rendeztetett volna, akkor Máramarost nem találnók a munkácsi püspökök és az erdélyi oláh vladikák egy és ugyanazon kanczelláriából került kinevező okleveleiben egyiknek úgy mint a másiknak alárendelve. Már pedig tény, hogy a munkácsi püspökség mellett 1730-ig állandóan megtaláljuk a máramarosi püspökséget vagy a czímét, mint azt máshelyütt részletesen látni fogjuk, sőt 1730-ban a kérdés pörre is vezetett a munkácsi és a fogarasi püspök között. Ennek a ténynek ugyanis csak az az egy magyarázata lehet, hogy a máramarosi püspökség a körtvélyesi apátság ilyetén joghatóságából sarjadzott ki, a mi éppen csak úgy volt lehetséges, hogy a viszony a munkácsi püspökség és apátság között 1498-ban függőben maradt és sohasem rendeztetett. Az apát az 1494-i és 1498-i oklevelek alapján megtartotta a joghatóságot, de a munkácsi püspökök sem mondottak le róla. S hogy nekik volt igazuk, bizonyítja az a tény, hogy az 1730-i pör után is megtartották Máramarost.

János püspök az apátnak adott 1494-i oklevél értelmében az ott leírt területen mintegy csak «tiszteletbeli» püspökségre ítéltetett, ő azonban mint az 1498-i oklevélből látható, ezzel nem törődve, tovább is püspökként fungált ott. A püspöki functiókra nézve, melyeket csak fölszentelt püspök végezhetett, minő pl. a papszentelés, az apát az 1498-i rendelet daczára is csak reá volt szorulva. A püspök ettől nem volt eltiltva, csak a hatóságokat utasította a király, hogy a püspököt ne segítsék követelései behajtása körül. Ha erre nem került a sor, a püspök sem jött velök érintkezésbe. Utóbb 1556-ban Báthory György földesúri jogon tett intézkedése segített a dolgán.

Ettől a félreértésen keletkezett eseménytől eltekintve, János püspök elérte czélját, megkapta a királyi felhatalmazást a joghatóság gyakorlására. Nem püspöki kinevezést, sem egyházmegyét, csak felhatalmazást, hogy mint püspök működhessék a munkácsi kolostori egyház joghatóságához tartozó papokkal együtt. Velök és felettük.

A mennyit tehát e pörre vonatkozó négy oklevélből, valamint a Mátyás-féle 1458-i oklevélből, a munkácsi püspökség legrégibb korából, a XV. századból, a joghatóságra vonatkozólag reánk maradt öt darab iratból a püspökség akkori állapotára nézve kihámozhatunk, az röviden összefoglalva a következő.

A munkácsi bazilita kolostor már 1458 előtt évek óta egyúttal joghatósággal bíró plebánia, melyet a király tölt be. Tehát már akkor nem mint magánkegyuraság alatt álló egyházi javadalom jelentkezik. Plébánosa, az 1491-ben püspöknek nevezett János elődje, kapja a plébániához tartozó Bubuliska és Lauka falvakat.

Ennek az első ismert javadalmasnak, daczára hogy a király csak plébánosnak nevezi, mindenesetre fölszentelt püspöknek kellett lennie. Még inkább az utódjának, a kit már a király annak is nevez. Mivel pedig abban az időben az országban még nem volt más görög szertartású püspök, a felszentelést vagy a lengyelországi, vagy az oláhországi metropolitától vehette fel. Hogy melyiktől, az sem az oklevelekből, sem más forrásokból ki nem deríthető.

A mi e püspöki ordóval bíró javadalmasnak a joghatóságát illeti, egyházjogi értelemben vett egyházmegyéről szó sem lehet. Az 1491-i oklevelek «régi szokás» jogán gyakorolt joghatóságról beszélnek s már az 1458-i is «szokott» joghatóságot említ, de a területet ez utóbbi meg éppenséggel nem érinti, s a másik is csak általánosságban, határok nélkül körvonalozza. Ez a joghatóság tehát, mint már előadtuk, csak is a következőképen jöhetett létre. Másként nem is gondolható.

Lukács plébános-püspököt a kolostor vagy szükségtől késztetve vagy önkényt választotta azzá, vagy pedig mint ilyen kívülről jött be s a kolostor elfogadta. Miután Mátyás király 1458-ban új adományként neki adta a joghatósággal bíró plébániát, mint felszentelt, potestas ordinissal bíró javadalmas fungált az itteni görög szertartásúak között, a kik más, püspöki functiók gyakorlására jogosított egyházi férfiú nem létében papért, olajért, stb. hozzá fordultak, egyházi működését önkényt elfogadták, a mint arra később is van példánk. Ők voltak a püspök egyházmegyéje, ő viszont ioghatósága alatt állóknak tekintette őket, s mint joghatóságot gyakorló plébánosuk szerepelt. Utódát, Jánost már püspöknek is nevezték. Ez már régi szokásra hivatkozhatott.

Sem Mátyás, sem Ulászló nem vizsgáltatták közelebbről a kolostorban székelő püspöknek már 1458-ban említett jogát, joghatóságát. Hallgatag tudomásul vették s mint létezővel bántak el.

Utánuk következő Habsburg-házi királyaink, hogy az összefüggés kedvéért egy lépéssel előbbre menjünk, Mátyás és Ulászló példájára egyszerűen elfogadták őket püspököknek a nélkül, hogy a püspökség eredete, mibenléte, alapítása, hovátartozása, joghatóságának a terjedelme s a papsághoz való viszonya iránt különösebben érdeklődtek volna, mindezt magában értetődő dolognak tarván. Így Ferdinánd 1551-ben segélyt igér László püspöknek, «mint az egyházi jog védője».[1] Izabella királynő 1558-ban Lariona püspököt

[1] «Cum itaque nolimus, ut praedicta ecclesia sua, cujus, uti aliarum omnium regni nostri Hung. ecclesiarum, supremi sumus patroni.» — Ered. Pozsony, Kápt. levt., Cap. 11.

fölmenti az összes szolgálmányok alól «elődeinek, *a dicső magyar királyoknak engedélyéhez* képest».[1] Mátyás 1597-i levele szerint pedig árdánházi László püspök panaszkodott, hogy «egyesek akadályozzák őt az egyházi joghatóság gyakorlásában, a mely őt *a dicső magyar királyoktól nyert kiváltságlevél (!)* alapján jogosan és régóta illeti».

Ekként Lukács a szükségből, mert más püspök nem volt, János a régi szokásból, utódaik pedig már az általuk kieszközölt királyi oklevelekből merítették a joghatóságot.

Ugyanez az eset az első erdélyi oláh, és az első rácz püspököknél is. A vádi, feldiódi, szilvási stb. kolostorokban székelő régi oláh püspököknek szintén nem volt az egyházjog értelmében kikerekített és szorosan meghatározott egyházmegyéjök, hanem mint a moldvai vagy oláhországi metropolitától felszentelt, beküldött vagy bejött püspökök a nevezett kolostorokból gyakorolták a joghatóságot az erdélyi oláhok felett, a hol azok találhatók voltak. E püspökségnek épp úgy, mint a munkácsinak is, ekként magyarázott eredetét felette találóan világítja meg egy későbbkori eset. Nevezetesen a Kővár vidéki oláh papok 1699 jún. 12-én tartott összejövetelükön, 1700 ápr. 19-én pedig az «in partibus Ungariae» lakozó más nagyszámú oláh papok külön-külön kiállított nyilatkozatukban kijelentették, hogy *ezen részeken nem lévén görög szertartású püspök, ők pedig fej nélkül nem maradhatván*, De Camelis munkácsi püspököt elismerik püspököknek s neki, mint főpásztoruknak köteles engedelmességet fogadnak.

Ugyanígy volt a rácz püspök is. Az első oklevélileg ismert vladika még nem is a fruskagorai kolostorokban, hanem Lippán saját házában élve működött a görög szertartású ráczok között. S itt is megesett, hogy a ráczok között élő oláhok is elismerték őt püspököknek s ő ezekre is kiterjesztette joghatóságát.

[1] «... eosdem Larionam eppum et coeteros monachos in praescripto claustro commorantes juxta annuentiam divorum Hung. regum, praedecessorum nostrorum a solutiona quarumlibet contributionum ... eximendos ... duximus» ... Más. Bpest. Egyet. Könyvt. Heven. kézir. XVIII. köt. 126. l.

A püspökök tehát körülbelől akként működtek, mint a latin szertartású missionárius püspökök, a mint hogy Ravasz jezsuita atya még 1718-ban is tényleg azt mondotta Bizanczi munkácsi püspökről, hogy tulajdonkép nem más, mint missionarius püspök.[1] Egyházi részről semmi egyéb sem kivántatott meg a működésükhöz, mint a fölszentelés, a potestas ordinis. A joghatóságot aztán maguk szerezték meg maguknak, illetve a szertatásukbeli hívek önkényt folyamodtak hozzájuk, mint püspökhöz. Semmi egyéb sem kellett hozzá, mint a világi hatóságok beleegyezése, esetleg segélye és oltalma. Ezek a királyoktól és egyéb világiaktól nyert oltalomlevelek nagy fontossággal bírnak püspökségünk történetében, mert ezekből látjuk és állapíthatjuk meg, mikor mely területekre nyervén engedélyt joghatóságot gyakorolni, hogyan s mennyire terjesztették ki azt?

Sajnos, 1498 óta 1551-ig 59 éves hézag van a munkácsi püspökség történetében. Ez időből nem csak semmiféle oklevelünk, de még csak semmi legkisebb adatunk sincsen munkácsi püspökről. Azt sem tudjuk, voltak-e ez idő alatt egyáltalán? Ekként a történetük éppen a legérdekesebb ponton, fejlődésük kezdetén megszakad. Az okát nem nehéz megfejtenünk.

A kolostor s a benne székelő püspökök sorsa, a Koriatovics-féle alapítvány révén is, szorosan összefügg a munkácsi vár és az uradalom sorsával. Ezek békés birtoklása épp az időben megzavartatott s ellenkirályaink egyikétől a másikához került. Egyelőre a Ferdinándé maradt s ő 1552-i levelében[2] említi is, hogy a kolostor latorczai malma

[1] «Cum tantum sit missionarius eppus gr. r. Ruthenoum.» Nagybánya, 1718 febr. 9. — Prop. levt. Scrit. rif. vol. 610.

[2] «quomodo olim in quodam loco super fluvium Lathoreda (!) sub ecclesia et claustro . . . ad ipsum claustrum ab antiquo pertinens molendinum quoddam exstructum fuisset, quod molendinum tempore desolationis praefati claustri perierat.» — Eréd. Pozsony, Kápt. levt. Capsa II. — E malom fel is épült, mert az 1642. beregm. tanúkihallgatás alkalmával a 10. tanú, a 75 éves Chiber Balázs azt vallotta, «hogy ott volt, mikor a klastromhoz való malmot elhányatta Rákóczy Zsigmond a város népével.» — A jzőkönyvet közli Lehoczky «Munkácsi püspökök

a kolostor *elpusztulásának* idején szintén tönkrement. Mikor történt s mely részről érte a kolostort ez a veszedelem, nem tudjuk, mert minden valószínűség szerint akkor mentek tönkre a Korvin herczeg 1497-i levelében említett, de ma meg nem lévő, valamint az esetleg 1498-után kelt okiratok is. Bizonyos csak az, hogy a kolostornak ez az 1552-ben említett desolatioja 1498 és 1552 között történt. E pusztulásnak tulajdoníthatjuk, hogy ez 59 esztendő eseményeiről semmiféle emlékezet sem maradt. Sőt valószínűnek, ha nem éppen bizonyosra vehetjük, hogy e zavaros időben elpusztult kolostorban püspökök sem voltak, mert Ferdinándnak 1551 ben kelt, s az Ulászló két oklevelével csaknem szószerint egyező két okleveléből azt látjuk, hogy a joghatóság tekintetében az állapot majdnem *azonos* az 1491-i oklevelekből látható állapottal, vagyis a joghatóság kiterjesztésének és biztosításának ez 59 év alatt teljesen szünetelnie kellett.

I. Ferdinánd t. i. 1551-ben László püspök kérésére épp úgy, mint Ulászló, két oklevelet állított ki, egyet a papokhoz s egyet a hatóságokhoz.[1] Mindkettő szintúgy mint az 1491-iek, általánosságban van tartva, sőt a kanczellária szemmelláthatólag az előbbiek nyomán állította ki őket, elannyira, hogy a négy oklevelet összehasonlítva, *mindössze* kisebb stylaris haladást találunk, ellenben a püspöki joghatóság kiterjesztésére mutató változtatást semmit. Ennek az ügye és kérdése még a *régi* állapotban volt s az újabb két levél is abban az állapotban hagyta. A Ferdinánd két oklevelében mutatkozó stylaris haladás mindössze világosabbá teszi a régi állapotot, de ezt a stylaris módosítást leszámítva, annyi maradt bennök az Ulászló-féle szövegezésből, hogy bízvást mondható, hogy Ferdinánd ezekből írta át a maga két levelét. Haladás csak a királynak a

sorsa a XVII. száz.», a Tört. Tár. 1887. évf. 131—143. ll. — Minő desolatiót érthetünk itt, mely 1550 előtt érte Munkácsot s vele a kolostort, arra nézve egyetlen útbaigazítónk Komáromy A. «Egy hamis pénzverő a XVI. száz.» cz. értekezésében, Századok, 1893. évf. 661. l. 2. l., a ki kimutatja, hogy 1550 előtt 1537-ben ostromolták Munkácsot.

[1] Mindkettőnek ered. Pozsony. Kápt. levt. Capsa II.

püspökséghez való viszonyára nézve észlelhető az utóbbiakban. Ulászló az ő intézkedését t. i. annyival okolta meg, hogy «*quia nos pati nolumus, ut . . .*» Ferdinánd ellenben kimondotta, hogy László püspök egyházának épp úgy legfőbb kegyura, mint az ország többi egyházainak, vagyis teljesen Hunyadi Mátyás 1458-i oklevelének az álláspontjára helyezkedett.

Miksa király 18 évvel Ferdinánd 1551-i levele után, 1569 okt. 13-án szintén adott ki egy hasonló levelet a hatóságokhoz.[1] Ennek a 18 év mulva kelt oklevélnek a tartalma is hasonló még az 1551-hez, de azért a püspök joghatóságának a kiterjedésére nézve ebből a levélből kivehető haladás az 1551-hez képest oly nagy, hogy bár ugyanazon ügyben kelt, még a szövegezése sem egyezik úgy, hogy a kanczellária semmi esetre sem az 1551-i alapján állította ki. Ha már most 18 év alatt a püspök annyit haladt a joghatóságával, a mennyit az 1569-i oklevélből az 1551-hez képest látunk, akkor azon az alapon, hogy 1551-ben ugyanazt az állapotot találjuk, mint 1491-ben, annyira, hogy a jórészt egyező szöveg alapján azt kell mondanunk, hogy az 1551-ikit bizonyosan az 1491-i alapján szövegezték meg, bízvást állíthatjuk, sőt azt kell állítanunk, hogy 1491-től 1551-ig a püspöki joghatóság semmit sem haladt. Ez pedig csak úgy érthető, hogy János püspök utódai 1493-ban Korvin herczeg előtt és a körtvélyesi apáttal szemben szenvedett sikertelen kisérleteik után vagy nem mertek joghatóságuk érdekében tenni valamit, a mint már maga János püspök sem mert Ulászló előtt megjelenni,

[1] Az Ulászlóéban és Ferdinándéban az áll. hogy az urak nem engedik a papokat és jobbágyokat «proventus praefato eppo . . . ex vetusta consuetudine debentes cedere». A Miksáé ellenben azt mondja «quomodo essent plerique ex vobis, qui praefatum eppum suosque vicesgerentes in visitatione suorum plebanorum Ruthenorum in vestris bonis commorantium ordinaria et consueta turbarent». — Ez a passzus pedig a püspöknek 1569-ben tett felségfoly. 2-ik pontjában tényleg benne van: «Cunctis suis fidelibus injungere, ut ubicunque locorum in hoc regno Hung. sacerdotes Rutheni morantur, d. eppus noster ac sui vicesgerentes visitationem legitimam libere exercere possent». Amaz Pozs. Kápt. lev., emez Bpest. OL. Kam. O., Ben. resol.

vagy pedig, hogy az 59 év alatt nem is voltak püspökök az elpusztult kolostorban.

Hogy László püspök és utóda Lariona 1551 után 18 év alatt oly haladást tehettek, mint a minőt a szentmiklósi László püspöknek adott 1569 okt. 13-i levélben észleltünk, annak főleg két oka volt. Az első az, hogy 1551 után szerencsésebb helyzetben voltak, mint 1491 és 1551 közt, a menynyiben ekkor csak Ulászló levelének a birtokában voltak s a körtvélyesi apát azt is megtámadta volt, 1551 után pedig már kezükben volt Ferdinánd meg sem támadott levele[1] s így már két levélre hivatkozhattak. Míg továbbá amott Ulászló pártfogása csak azon szavakban nyilvánult, hogy ő nem fogja tűrni, hogy János püspök egyháza rövidséget szenvedjen, itt Ferdinánd egyenesen kegyúri jogai alá vette. A másik szerencsés körülmény volt, hogy Báthory György, a bocskói uradalom új birtokosa, 1556 febr. 19-i levelében meghagyta a kolostornak és népeinek, hogy Lariona rutén püspököt befogadják, mert azért küldte oda, hogy a kolostornak gondját viselje. S mivel Larionát 1561-ben Izabella s 1567-ben János Zsigmond munkácsi püspöknek nevezik, az ő személyében a két kolostor egy püspök alatt egyesült s ezzel a munkácsi püspökök joghatóságának egyetlen egyházi akadálya is elhárult az útból. Így most már akadály nélkül, sikeresebben és eredménynyel kecsegtetőbben kezdhették meg a joghatóságukat, az 1458-i plébánia «solita», szokásos, de bizonyára csak a plébániához közelebb eső cerkomokra szorítkozó joghatóságát, lassan az összes görög szertartású ruténekre kiterjeszteni.

Erről a ruténeklakta területről Lippay primás sokszor idézett 1654-i informatiójában ezt a magyarázatot adta akkor a propagandának. «Tudnivaló, hogy Magyarországot a Kárpátok hosszú hegysora övezi a Szepességtől Máramarosig mintegy 70 mértföldnyi hosszúságban. Ez a hegyláncz elválasztja Magyarországot Lengyelországtól olyképen, hogy a két ország határa a hegyhát, a tulsó rész Lengyel-

[1] Ferdinánd egyenesen mondja: «quomodo in bonis vestris ac in medio vestrum et praesertim in cottu Maromarusiensi» — s ezzel Máramarost kétségtelenül a munkácsi püspök alá rendelte.

országhoz, az innenső Magyarországhoz tartozik. E hegységet mindkét felől görög szertartású rutén nép lakja. Azok között, a kik az innenső felén, Magyarországon laknak, s mintegy 300,000 vannak, körülbelül 600 pap rutén nyelven végzi a szertartásokat. E papok azon rendben, a mint az egyes területek és falvak az egyes földesurakhoz tartoznak, akként következnek, hogy az özvegy Rákócziné fejedelemasszony munkácsi uradalmában 150-en, a Homonnayak uradalmain 170-en, Barkóczy jószágán 30-an, Rákóczi László területén 77-én, a szerednyei uradalomban 37-en, a varannóiban 35-en, a Petők sztropkói uradalmában 30-an vannak.»

A munkácsi kolostorban székelő püspököket már most a királyi oltalomlevél daczára az illető földesurak akadályozták s nem engedték, hogy az ő területükön, az ő jobbágyaik felett joghatóságot gyakoroljanak. A földesurak nem törődtek azzal, honnét vesznek az ő görög szertartású rutén jobbágyaik batykót magoknak, a püspöktől-e vagy máshonnét? Mivel azon batykók az ő jobbágyaik voltak, ők nem engedték, hogy a jobbágybatykók a püspöknek is fizessenek. A batykók felett, ha már voltak, ők maguk gyakoroltak bizonyos joghatóságot a vichodra járó vajdák útján, a kik a batykókat és a népet kikérdezték a hitvallásból.[1] Püspökre tehát nem volt szükség, legfölebb papszentelésre kellett, de ez meg nem a földesurak dolga volt. Hogy a vajdáknak ez a vichodra járás közben gyakorolt hatalma a papságra is kiterjedhetett, csakis abból érthető, hogy a püspökök joghatóságát jóval megelőzte. Ebből érthető azonban az is, hogy a püspökök joghatósága csak most, 1551 után kezdett terjeszkedni, mert a vichodot e században is még mindenütt megtaláljuk. Ezért fordultak a püspökök s zaklatták a királyt, hogy a földesurak nem engedik meg nekik a templomláto-

[1] «8⁰. Communis inquisitio vulgo vajvodatus nuncupata peragitur ad arbitrativam dom. ter. dispositionem . . . Examinari solent illa occasione presbyteri Rutheni . . . de scientia orationis dom., symboli apt. etc. quae si ignoraverit presbyter, debet deponere fl. 1. den. 80 . . .» Ungvári urb. de 1701, Ered. Bécs, Köz. pénzügym. levtár, Hung.

st stb. Most, a XVI. században, az említett szerencsés körülmények folytán szentmiklósi László püspök bátrabbá is lett, s 1569-i folyamodványában, az egyetlenben, a mely megmaradt, 8 pont közül 3-ban joghatóságának a megerősítését és biztosítását, valamint a kiterjesztését kérelmezte Miksától. Az előbbire vonatkozólag a folyamodvány 2-ik pontjában azt kérte, hogy a király összes alattvalóinak hagyja meg, hogy a püspök és helyettesei *törvényes* látogatásukat szabadon gyakorolhassák, valahol csak rutén papok laknak. A 3-ikban arra kérte a királyt, parancsolja meg alattvalóinak, ne avatkozzanak a püspök hivatalos teendőibe, nyereségért egyházi fegyelmet gyakorolva a papokon, hanem ez is maradjon a püspökre, mert az uradalmi tisztek csekély ajándék fejében megengedik a házasfelek szétválasztását, — az urbariumok roszpuztját — s más efféle egyházi ténykedést minden jog és a görög egyház fegyelme ellenére.[1]

A joghatóság kiterjesztésére vonatkozólag folyamodványa 8-ik pontjában[2] azt kérte László püspök, hagyja meg a felség a legszigorúbban az előtte éppen megjelent Drugeteknek, Balassa Andrásnak és Báthory Györgynek, a kiknek birtokain rutén papok vannak, engedjék őt, hogy e papokat megvizsgálhassa s teljes egyházi fegyelmet gyakorolhasson felettök.

Hogy ez az 1569-i folyamodványa László püspöknek nem az első volt, melyet a királyhoz intézett, bizonyos homonnai Druget Ferencz ungmegyei főispánnak 1568 febr. 4-én gerényi udvarházában kelt engedélyleveléből, a mely a püspöknek adott első és egyetlen földesúri engedély-

[1] «Mandare similiter hisdem fidelibus suis, ne se muneri eppali immisceant, lucri causa disciplinam ecclesiasticam in sacerdotes exercendo, verum id etiam omne officio nostro relinquatur. Solent enim propter exigua quaedam munuscula quidam officiales separationem conjugum admittere aliaque id genusofficia ecclesiastica exercere contra omne jus et institutum nostrorum.» — Ered. Bpest, OL. Kam. O., Ben. res.

[2] «Sunt certi magnif. d. nunc coram ss. v. m., utpote d. Drugeth de Homonna, Andreas Balassa et com. Georg. de Bathor, in quorum bonis Rutheni sacerdotes habitant, quibus ut ss m. v. hic firmissime committere dignetur, ut visitationem nostram legitimam non admittant.»

levelünk lévén, az elmondottak bővebb megállapítására részletesebben adjuk. Ez a szentmiklósi László püspök — írja Druget — hozá minékünk király eő felsége levelét és annakutánna Svendi uramét . . , hogy mi eőtet . . . az mi jószágunkban szabadon hadgyuk járni az eő módgyok szerint és az régi görög szerzet szerint, hogy az holott az *eő püspökségéhez* való orosz batykók vadnak, meglátogassa, miben vagyon dolguknak rendi . . . kibül . . . *semmi kárunk* nem következik, hanem csak jár az eő tiszti szerint, azért adtunk mi szabacságot neki, mind az atyafiakkal . . , hogy az eő módgyok szerint megexaminálja őket.[1]

Druget azon szavai, hogy «a mi jószágunkban az, holott az ő püspökségéhez való batykók vannak», mutatják, hogy reá voltaképen nem is tartozik, vannak-e vagy sem az ő jószágán élő népnek batykói, s hogy azok szentmiklósi László püspökségéhez tartoznak-e vagy sem? Ő reá csak az tartozik, hogy a király és Schvendi ajánlására megengedje László püspöknek e papok felett vizsgálatot tartani, s ő ezt a hathatós ajánlásra földesúri jogánál fogva meg is engedi, mert nincs belőle kára.

László püspök a papságra már nem is panaszkodott. Ennélfogva Miksa csak *egy* oklevelet állított ki, de már nem az előbbi «sub jurisdictione»-féle kitétellel él, hanem egyenesen «ubivis in dioecesi episcopi et conventus fratrum Ruthenorum» szól, bár a dioecesist még nem határozza meg.

Még ennél az 1569-i oklevélnél is világosabban fejezte ki a püspöki joghatóság körüli oltalmat 1597-ben a Rudolf nevében szólott Mátyás főherczeg, a midőn azt mondta, hogy a püspök panasza szerint, melyet sajnos nem ismerünk, némely világiak akadályozták őt a régi magyar királyoktól nyert oklevelek alapján őt illető joghatóság gyakorlásában, még pedig az által, hogy a világi földesurak rutén jobbágyai uraik pártfogásában bizakodva nem engedik meg neki az egyházak és a parochiák látogatását. De a püspökséget még ő sem írja körül.

[1] Más. Bécs, Köz. áll. levt., Kollár kéz. 269. sz.

A Bocskay-féle szabadságharcz óta azon vármegyék egy része, melyek görög szertartású lakossága felett a Munkácson székelő püspök gyakorolt joghatóságot, a király alatt maradt, más része az erdélyi fejedelem alá került. S mivel Munkács maga is hosszú ideig az erdélyi fejedelmek, mint magyarországi földesurak alá jutott, a püspökök most már ezektől is kérték a szokásos okleveleket. Első ízben maga Bocskay István adott Szergiusz püspöknek ilyen oltalomlevelet, a melyben Szergiuszt «a mi Magyarországunk *összes ruténei* és a munkácsi kolostor kerületebeli püspöknek» nevezte.[1] Az első oklevél azonban, mely a püspöki joghatóság alatt álló területet megyénként is felsorolja, Betlen Gábor 1623-i oklevele,[2] mely *egyúttal* az első rendes kinevező oklevél is.

Ebben Betlen a Bereg, Ung, Szabolcs, Zemplén, Máramaros megyékben levő *görög szertartású egyházak* püspökének nevezte ki Petroniust. S ezt a szokást átvették a király magyarországi főkapitányai. A püspökök t. i., hogy a király birtokában levő megyék ruténei felett is gyakorolhassanak joghatóságot, melyre a fejedelmek természetesen nem adhattak nekik oltalomlevelet, azon a területen is védlevélre szorultak, de azt már nem a királytól, hanem a kassai főkapitánytól kérték. Igy 1601-ben Gonzaga Ferdinánd,[3] 1630-ban Alagi Menyhért,[4] 1635-ben Forgách Miklós[5] állítottak ki ilyeneket. E levelekben Alagi Gregori

[1] «Sergium universorum Ruthenorum in hoc regno nostro et claustri Munkácsiensis distitrictus eppum . . . in nostram principalem recepimus protectionem.» — Bazilovics, I. r. 45—46. l.

[2] «rev. Petronio ecclesiarum unionis Graecae in de Beregh, Ungh, Zabolch, nec non Zempliniensis ac Maromarosiensis sic nominatis comitatibus habitarum episcopo». — Uo.

[3] Bazil. I. 44. l. — «quod nos rev. d. Sergium eppum Ruthenorum r. gr. simul cum monasterio prope Munkács . . . in singularem mattis suae receperimus protectionem et tutelam.»

[4] «Io. Gregorovics ecclesiarum religionis Graecae in de Beregh, Ungh, Zabolcs, nec non Zempliniensi, Marom. et Saross. cottibus habitarum eppus . . .» — U. o. 54—56 ll.

[5] «Baz. Taraszovics ecclesiarum relig. Graecae in de Beregh, Ungh, Zabolcs, nec non Ugocsa., Szathmar., Maram., Zemplin., et Saros. cottibus habitarum eppus.» — Uo. 62—65. ll.

püspököt a Bereg, Ung, Szabolcs, Zemplém, Máramaros és Sáros megyék görög egyházi püspökének nevezte, Forgách pedig 1635-ben a Bereg, Ung, Szabolcs, Ugocsa, Szatmár, Máramaros, Zemplém és Sáros megyékben a görög valláson levő egyházak püspökének címezte.

E fejedelmi és főkapitányi oltalomleveleket összehasonlítva a Miksa- és Mátyás-féle oltalomlevelekkel, feltűnik, hogy ez utóbbiak, sőt még Bocskay levele is a püspököt „rutének püspökének“ nevezik, amazok ellenben, mikor már a megyéket is felsorolják, a melyek lakói felett a püspök joghatóságot gyakorolt, többé nem nevezik rutének, hanem az illető megyék görög valláson levő egyházai püspökének.

Mivel ez az elnevezés Gonzaga 1601-i levelében még nem fordul elő, bizonyos, hogy Alagi és Forgách Betlen leveléből vették át, Betlen pedig sokkal ismerősebb volt a területtel és annak lakosságával, semhogy pl. Szabolcs megyét is beletéve a névsorba, a püspököt görög szertartása daczára rutének püspökének írta volna. Az általa megjelölt terület jókora része az általunk előbb említett gyepű vonalon innen feküdvén, kezdet óta nem beszállított rutén, hanem a honfoglaláskor letelepedett magyar lakossággal bírt. Egészen szabatosan mondta tehát Betlen a munkácsi püspököt nem a rutének, hanem az említett megyék görög egyházai püspökének. Alig megfejthető kérdés azonban, honnét ez ősi idők óta magyarok lakta területen a görög szertartású lakosság? Tudjuk, hogy az Árpádok korában voltak görög szertartású kolostoraink. De azt, hogy ezek apátjai valamelyes joghatóságot gyakoroltak volna, másszóval, hogy ezen kolostorok lakóin kívül hazánkban már akkor görög szertartású hívek lettek volna, nem tudjuk kimutatni. Imre király idézett leveléből, a melyben arra kérte a pápát, nem lehetne-e a hazai görög kolostorokat egy püspök alatt egyesíteni, tekintetbe véve azt a körülményt, hogy tisztán a kolostor szerzetesei részére, hívek nélkül alig lehet püspökséget elképzelni, némiképen arra lehetne következtetni, hogy mivel Imre megtette a kérést, ha nem másutt, legalább az illető kolostorok közelében

kellett görög híveknek is lenniök. Nem ismerjük az ügy megvizsgálásával megbízott főpapok Rómába küldött jelentését, de abból a körülményből, hogy a püspökség nem jött létre, azt kell következtetnünk, hogy nem volt reá szükség, hogy tehát görög szertartású hívek csekély számmal voltak. Az Anjouk alatt voltak a magyar görög szertartásúak, de annak a feltevésére, hogy az 1623-ban már a munkácsi püspök joghatósága alatt álló magyar megyék görög szertartása az Árpádok koráig nyulnék vissza, az a tény, hogy az Árpádok után voltak magyar görög szertartásúak, nem elégséges.

Lehetséges magyarázat volna az, hogy krajnasági ruténeink vándoroltak valamikor nagyobb számban az említett területekre. Erről azonban nincsenek adataink. Kétségtelen, hogy a gyepűn túl megszállított rutének közül sokan vándoroltak az illető megyék síkon fekvő magyar falvaiba, a kik ott elmagyarosodtak, de egész falvakról szó sem lehet.

1575-ből, kevéssel az említett idő előtt való évből vannak adataink arra nézve, hogy a később úgynevezett hajdú városokban nagyobb számú rácz lakosság is élt. E városok görög szertartású templomaiban lévő szerkönyvek úgynevezett szerb kiadású, illetve sajátos, szerb szavakkal kevert ó-szláv nyelven írt könyvek, a minők pl. Hajdudorog városának a munkácsi püspöki könyvtárban lévő 1641-ből való kéziratú szerkönyvei. E szabolcsmegyei városok, nevezetesen Dorog, Nánás, Böszörmény stb. ma görög katólikus egyházakkal is bíró tiszta magyar ajkú városok, mint a tokaji uradalom 1565-i urbáriumaiból kiderül, mert akkor a tokaji várhoz tartoztak, akkorta rácz helységek voltak, melyeknek a tokaji udvarbiró alatt álló külön rácz ispánjuk volt, mint az Roussel Claudiusz tokaji várkapitánynak 1575 aug 17-én Ernő fhrczhez írt leveléből[1] kitetszik.

[1] «. . . Über die ses . . . kan E. fl. Dt. ich auch hiemit . . . unangemelt nicht lassen, nachdem obgemelter hisiger hofrichter über etliche rätzische dörfer einen yspan mit etlichen dienern zu ross, welliche . . . von der Zips. cammer bezalung haben, halten thuet . . . — Ered. Bécs, Köz. pénzügym. levtár. Hung. 1575 évi cs.

Mikor és hogyan került oda ezen községeknek 1575-ben említett rácz lakossága, arról semmi tudomásunk sincs. Tudjuk azonban, hogy a tokaji vár és tartománya a XV. században Lazarovics István és Brankovics György rácz deszpótok birtoka volt. Végig nézve a tokaji vár utánuk következő birtokosain, bizonyos, hogy azok nem telepítették őket. Ennélfogva nem hihetünk egyebet, mint hogy e ráczok az említett deszpótok idejében telepedtek oda s megtartván görög szertartású vallásukat, más püspök nem létében a munkácsi kezdett fölöttük is joghatóságot gyakorolni. Nem mondom, hogy tisztán csak ez a rácz lakosság lett volna az a görög szertartású népség, a melyre azon a területen a munkácsi püspök 1601 és 1623 között kiterjesztette a joghatóságát, de mindenesetre az volt a magva az ottani görög szertartású híveknek. E ráczok ugyanis a XVII. és XVIII. század folyamán az oda vándorolt ruténekkel elmagyarosodtak s hitöket megtartva teljesen beolvadtak az ottani eredeti tősgyökeres magyar lakosságba, bár az ezen századokból fenmaradt urbarialis jegyzékek és egyéb összeírások e városokban külön rácz városrészt is említenek.

Tudva már most, hogy a munkácsi püspök joghatósága már 1601—1623 között kiterjedt az említett s már a honfoglaláskor magyaroktól megszállott tiszta magyar területre, másrészt nem feledve, hogy a keleti egyházban sok nyelvű a szertartás s maga a görög is szlávra, sőt oláhra is le van fordítva s mint ilyen használtatik, kérdés, van-e valamelyes történeti nyoma annak, hogy ezen magyar területek 1601—1623 óta már a munkácsi püspök alá tartozó görög szertartású lakói szintén saját magyar nyelvű görög szertartással éltek volna?

Említettük, hogy a pápa 1344-ben azt mondta a görög vagyis konstantinápolyi patriarcha joghatósága alatt álló száraszentdemeteri apátságról, hogy ott görögök, magyarok és szlávok külön laktak. Azt nem mondta, hogy a szlávok szlávul végezték a szertartást, mindamellett kétségtelen, hogy ezek épp úgy szláv nyelven végezték azt, mint a görögök görögül. Csak a külön lakott magyarokról nem

tudjuk, görögül végezték-e vagy szlávul a szertartást? Magyar nyelvű szertartásnak nyoma nem maradt, legalább semmiféle onnét került magyar nyelvű szerkönyvet sem ismerünk. Ez azonban nem ok, hogy tagadjuk, mert hiszen az akkori görög s szláv szertartásnak sem maradtak nyomai. Mindamellett ez adatból csak azt mondhatjuk, hogy akkor igenis voltak görög szertartású magyarok.

Ezzel összevág VI. Incze pápának Nagy Lajoshoz intézett levelének az a mondása, hogy az oláhoknak Lajos szerint azért kellene külön püspök, mert a magyar papok szolgálatával nincsenek megelégedve. Itt sincs kifejezetten magyar nyelvű görög szertartásról szó, hanem csak görög szertartású magyar papokról, de ebből már világosabban következtethetünk reá. Mert ha e papok nem magyarul végezték volna az oláhoknak a szertartásokat, hanem az oláhoknál akkor szintén szokásos szlávul, akkor legföllebb a papok magyar származása ellen lehetett volna kifogásuk, a mi az akkori oláhoknak aligha jutott eszébe.

Hanem mindezek erőszakolt, nemleges következtetések s különben is az adatok az említett, bennünket érdeklő területtel semmiféle összefüggésben sincsenek. Még ha ki is tudnók mutatni, hogy amott valaha magyar nyelvű szertartást használtak, a mire a görög patriarcha elvégre adhatott engedélyt, nem tudnók kimutatni az átszármaztatást a szabolcsi görög szertartásúakhoz. Az az egyetlen tény, hogy az illető görög szertartásúak részben tősgyökeres magyarok, részben elmagyarosodott ráczok és rutének, még nem bizonyíték arra, hogy a görög szertartásúak magyarul is végezték a szertartásokat.

Történetileg bebizonyítani tehát csak azt tudjuk, hogy Nagy Lajos előtt és alatt voltak görög szertartású magyarok, s hogy a munkácsi püspök joghatósága a XVII. század eleje óta ezen részek, Szabolcsmegye tősgyökeres s a hajdú városok elmagyarosodott lakosságára is kiterjeszkedvén, az ottani vegyes hitű lakosság között már akkor voltak görög szertartásúak is. De egyebet nem.

II. FEJEZET.

A püspökség betöltése, 1458—1635.

Nagynevű tudósunk, Fraknói Vilmos püspök, a magyar királyi főkegyúri jogról írott nagy művében azt írja a munkácsi püspökségről, hogy régibb történetét homály fedi, s hogy különösen nem állapítható meg biztosan a viszony, a melyben a püspökség a koronához állott. Az eddigiekben bemutattuk a püspökségnek erre a homályos régibb történetére vonatkozó okleveles anyagot s megkísérlettük ebből a valóban csekély készletből a püspökség eredetére, a püspöki joghatóság első nyomaira és a püspököknek a joghatóság érdekében folytatott első küzdelmeire vonatkozólag a történeti valóságot kihüvelyezni. Az alábbiakban iparkodni fogunk a reánk maradt oklevelekből a régebbi történetnek az előbbinél nem kevésbbé fontos másik homályos fejezetére deríteni világosságot s kifejteni a püspökség s a korona egymáshoz való viszonyának a történetét az 1458-tól 1635-ig terjedő időben, abban a korban, a melyben a püspökség, a papság és a nép a görög szakadár egyházhoz tartozott, azaz más szóval előadni a püspökség betöltésének a történetét, ki s mi jogon gyakorolta azt tudniillik s hogyan fejlődött, azaz ment-e át változásokon s minőkön e jog?

Betlen Gábor 1623-i két tekintetben fontos oklevelének másik fontosságát a mi illeti, az a püspökség betöltésével függ össze. Említettem, hogy ez az első valóságos püspöki kinevező oklevél. Ez tehát forduló pontot jelent s új korszakot nyit a püspökség betöltésének a történetében.

Addigelé a püspökségnek 1458 óta csak oltalom- és adománylevelei vannak, a melyekben sehol legkisebb említés sincs arról, hogyan és miként jutottak az illetők a püspökséghez? E levelek kiállítói, még Mátyás és Ulászló királyok sem törődtek azzal. Ők elfogadták püspöknek a már ilyenként jelentkező folyamodót és a nélkül, hogy megvizsgálták volna, mi úton-módon és jogon jutott az illető a püspökséghez, segélyt és oltalmat igértek neki, hogy a kisebb-nagyobb pontossággal meghatározott területen bántatlanul gyakorolhasson joghatóságot.

Betlen ellenben annak az előrebocsátása mellett, hogy Petronius püspököt buzgósága, közkedveltsége és érdemei méltóvá teszik az elősorolt megyékben levő görög egyházak püspöki tisztjére, ennélfogva őt az említett püspökségben megerősíti, teljes jogot és hatalmat adva neki arra, hogy a püspökséggel járó összes teendőket végezze, továbbá az ő Munkács várának a határában levő kolostor összes javainak a használatát neki adományozza. Teszi pedig mindezt azzal a feltétellel, hogy neki és utódainak hűségesküt tegyen. Ez okból felhivja a nevezett megyék közhatóságait és a munkácsi várkapitányt, Baliingot, hogy Petroniust püspöki joghatóságának a gyakorlásában oltalmazzák.[1] — Még világosabb szövegű és fejlettebb fogalmazású ugyancsak Betlennek 1627 jan. 12. Kassán kelt levele, melyben Petronius utódává Gregori Jánost nevezi ki. E kinevező oklevélben Betlen hivatkozván arra, hogy a görög szertartásnak az *ő területén* is vannak rutén és oláh hívei, a munkácsi és a máramarosi görög szertartású

[1] «. . . nihil ambigentes, quin tu omni vita tua comite fidelem te professionis tuae ministrum exhibiturus sis, itaque gratia nostra principali te dignum fore censuimus, quem in hoc eppali officio confirmemus cuique omnem quarumlibet utilitatum et fructuum monasterii illius tui in territorio et intra metas veras oppidi nostri Munkács . . . situati usum . . . conferre dignaremur, plenariam insuper atque omnimodam potestatis facultatem ecclas vestras visitandi et in iisdem dignos eligendi, indignos rejiciendi ac quidquid munus epporum requirit agendi . . . ita . . . ut juxta tuae possibilitatis exigentiam totius vitae tuae decursum debitam fidem debitumque tuae fidelitatis homagium nobis et successoribus nostris legitimis praestes . . .»

püspökség pedig üresedésben van, s őt megkeresték és felkérték, hogy oda püspököt helyezzen be, *régóta követett szokás szerint* ezen kinevező iratának erejével Gregori Jánost munkácsi és máramarosi püspökké, következésképen az ugyanazon szertartáson lévő sz. Miklós kolostor püspökévé is előmozdítja, beteszi és behelyezi.[1] — További haladást mutat, bár az előbbi kettőnek az eszmemenetét követi, Rákóczi György erdélyi fejedelemnek 1634-ben kelt kinevező okirata, a melyben Taraszovics Bazilt, tekintve hogy a görög szertartásnak nem csak uralkodása területén, hanem *magán* jószágain is vannak követői, munkácsi vára kerületének és Máramaros vármegyének a görög szertartású püspöki széke pedig üresedésbe jött, másrészt tekintetbe véve azt is, hogy Taraszovicsot már Gregori János elhunyt püspök végrendeletileg utódává jelölte, valamint amaz egyház előkelői is közös megegyezéssel őt tették meg püspökké, ezen végrendelkezésbe és ezen ajánlásba beleegyezvén, munkácsi vára kerületének és Máramaros vármegye, következőleg a Bereg megyében Munkács vára közelében fekvő görög szertartású sz. Miklósról nevezett kolostor püspökévé kinevezi az ottani régóta követett szokás szerint, és pedig teljes püspöki hatalommal és méltósággal.[2]

Mielőtt az oklevelekből kivennők azt, a mit bennök a püspökség betöltési jogára s annak gyakorlatára nézve megjegyzendőnek tartunk, mivel e jog gyakorlására nézve

[1] «Quae ecclesia et fides Graecanica siquidem in ditionibus nostris Ruthenos et Valachos observatores habeat, munus autem eppale Munkacs et Maramoros . . . vacet . . . de certo illic eppo collocando . . . requisiti sumus . . . eundem Jo. Gregorii in eppum Munkács et Maramoros. gr. r. atque adeo monasterii ejusdem ritus s. Nicolai . . . promovimus, praefecimus . . . juxta antiquitus observatam consuetudinem. Más. Bpest. OL. Erd. O. Lib. reg. Bethlen. tom. I. lib. XIII. fol. 99.

[2] «siquidem Bas. Taraszovics . . . ab jamdicto Jo. Gregorii in sui locum ad munus eppale testamentaria ejus dispositione et modernorum etiam ecclesiae illius primatum consensu surrogatus sit et constitutus . . . eundem Bas. Taraszovics in eppum districtus arcis nostrae Munkács et cottus Maramor . . . atque adeo monasterii ejusdem ritus s. Nicolai . . . juxta antiquitus ibidem observatam consuetudinem praeficiendum esse duximus . . .» — Más. Bécs, Köz. áll. levt. Kollár kéz. 269. sz. köt.

a fejedelmek mind a három esetben az ottani dívó régi szokásra hivatkoznak, vizsgáljuk meg előbb, mi lehet az a szokás, hogyan jutottak hozzá az illetők?

A püspökség eredetéről szólva kifejtettük, hogy a menynyiben a munkácsi püspökök az apostoli küldetést vagy leszármazást soha sem tudták kimutatni, ellenben püspöki functiókat végeztek s kétségtelenül potestas ordinissal bíró, felszentelt püspökök voltak, a püspökség létrejöttére nézve csak két eset lehetséges, vagy kívülről, Oroszországból jött be valamely küldött- vagy vándorpüspök, a ki a kolostorban megtelepedvén, joghatóságot kezdett gyakorolni, vagy pedig a már fennállott munkácsi kolostor szerzetesei küldtek ki valakit felszentelődés czéljából, hogy legyen, a ki az itteni rutének papjait felszentelhesse s az itteni híveket gondozza. Az illető aztán valahol, valószínűleg Galicziában püspökké szenteltette magát. Ez utóbbi, szerintünk valószínűbb esetben a kiküldésre és a kiküldendő személyre nézve való közmegegyezés önmagától értetődik. De az előbbi esetben is szüksége volt az idejutott vándor vagy fölszentelt püspöknek arra, hogy előbb a kolostor szerzetesei ismerjék el s fogadják be vagy válaszszák meg. A választás tehát mindkét esetben elkerülhetetlen volt, s a kettő között csak az a különbség, hogy az előbbi esetben előzetes volt, az utóbbiban pedig utólagos.

Ennek, a püspökség létrejöttének a módjából magyarázható és magyarázandó választásnak, a mely tehát a püspökség betöltésének a legrégibb módja volt, még a XVII. században is nyoma van. Így Rákóczi fennebb említett 1634-i levelében mondja Taraszovicsról, hogy «et modernorum etiam ecclesiae illius primatuum consensu... constitutus fuit», azaz az egyház főbbjeinek a beleegyezésével lett püspökké. 1652-ben írja a papság X. Incze pápához intézett folyamodványában, hogy az előírt hitvallást letette, de három feltételt kötve ki, melyek másodika volt, hogy szabad legyen magaválasztotta s a szent szék által megerősített püspökkel bírniok[1], s ez alapon kérték az általuk

[1] «liceat episcopum a nobis electum et ab ap. sede confirmatum habere».

megválasztott Partén megerősítését. S hogy Partén csakugyan választás útján jutott a püspökséghez, bizonyítja Simonovics gyulafehérvári szakadár érsek 1651-i levele, a melyben azt írja róla, hogy egyértelműleg választották meg.[1] Ugyanezt mondja Lippay is róla és pedig gyakrabban. Így 1651-i[2] levelében jelenti a pápának, hogy az unióra lépett rutén papok teljesen az ő tudta nélkül, annál kevésbbé az ő akaratával és beleegyezésével püspökükké választották Partént. De még világosabban szól e választásról 1660-i levelében,[3] a midőn azt mondja Partén-ről, hogy «mindazon görög szertartású papok megegyezésével lett megválasztva, a kiknek szavazati joguk volt».

És jóllehet Lipót király Partén kinevező oklevelének a fogalmazványában egyenesen kimondja, hogy a míg a rutének szakadárok voltak, a püspökséget minden jog és az ország törvényei ellenére, a királyi kegyúri jog megrövidítésével bitorolták, mindamellett a papság később is ragaszkodott a választáshoz és e régi gyakorlaton alapuló jogát gyakorolni és megvédeni iparkodott és pedig úgy Rómával, mint a királylyal szemben, mint azt annak idején látni fogjuk. Itt röviden csak azt említem fel, hogy 1733 ban Olsavszki Simon püspök választásakor a leleszi convent előtt tett bevallás részletesen leírja, illetve elmondja, hogyan folyt le a választási ténykedés e jog utolsó ízben történt gyakorlata alkalmával. Azóta mindössze annyi történt, hogy a katólikus önkormányzat ügyében 1870-ben tartott országos gyűlésen az eperjesi s.

[1] «Sacerdotum denique Ruthen. atque suorum parochianorum partes Homonna, Ungvár, Sztropkó, Makovicza., Munkács., Tibiscanas et Scepus. incolentium locupletissima accepimus legimusque testimonia, ex quibus perspeximus, quod . . . Petrus Parthen. concordibus votis . . . sit electus . . .» Más. Bpest, Egyet. Könyvt. Heven. kézir. LXIX. köt. 27—28. ll.

[2] «Accidit interea, ut sacerdotes Rutheni . . . in eppum sibi eligerint religiosum quemdam . . .»

[3] «quod cum post Bas. Taraszovics gr. r. Munkács eppi ex hac vita decessum Petrus Parthen. unamini eorum, qui jus suffragii habuerunt, ejusdem gr. r. sacerdatum vote in eppum Munkács. gr. r. fuisset electus . . .»

némely munkácsi egyházmegyei küldött hivatkozott e régi jogra s követelte annak a visszaállítását.

A választással szemben már igen korán egy más gyakorlat is kifejlődött. A püspökök ugyanis a választástól szabadulni s a püspöki szék betöltésére maguknak óhajtva befolyást biztosítani a választásra jogosultakkal szemben, oda törekedtek, hogy jogot nyerjenek az utódot végrendeletileg kijelölni. Ennek első esete 1561-ben fordult elő, a mikor is Lariona püspök János Zsigmondhoz fordult azzal a kérelemmel, engedje meg és hatalmazza fel, hogy utódját még életében kiválaszthassa. A fejedelem teljesítette a kérelmet és 1561 jan. 25. Gyalu várában kelt[1] rendeletével meghagyta a Munkács felett lévő kolostor püspökének a joghatóságához tartozó összes papoknak, hogy Lariona püspökük halála után azt fogadják el püspöküknek, a kit ő életében utódjául kijelöl. — A másik eset, melyben a püspök engedélyt kér arra, hogy utódját kijelölhesse, 1569-ben történt s azért is nevezetes, mert szentmiklósi László püspök, a régi püspököktől Szergiusz püspök idejéig ez egyedül ismert folyamodványában most már Miksa királyhoz fordult, a kinek a részére Schvendi 1567-ben a várat visszafoglalta. E folyamodvány 6. pontjában[2] azt írják a püspök és szerzetestársai Miksának, hogy «püspökünk a magyar királyoktól mindig megkapta a felhatalmazást, hogy még életében gondoskodhassék alkalmas és érdemes utódról — a szerzetes testvérek beleegyezésével», ennélfogva kérik, adja meg ő is a beleegyezését.

S az utódnak ilyen, királyi felhatalmazáson alapuló vég-

[1] «nos cum ad humil. supplicationem ... Lariona eppi relig. fratr. Ruthenorum in claustro supra oppidum nostrum Munkács habito residentis nostrae propterea factam matti, tum vero cupientes ipsos Ruthenos ad arcem nostram Munkács pertinentes, quemadmodum et reliquos fideles subditos nostros in eorum juribus et consuetudinibus conseruare, id ipsi Lariona ... annuendum duximus ... ut ipse antequam ex hac vita decederet, alium eppum ... in locum suum deligere et substituere valeat atque possit.» — Ered. Pozsony. Kápt. levt. Capsa II.

[2] «Revmus d. eppus noster a divis Hung. regibus ... sempeo obtinuit, ut vita adhuc comite concurrentibus fratrum votis de idoneo et benemerito eppo prospiceret.»

rendeleti úton, vagy az elődnek életében való kijelölése tényleg szokásban és gyakorlatban volt, mert az ilyen kijelölésnek is van nyoma a XVII. században, a mennyiben Rákóczi fennebb idézett levele szerint Taraszovics püspököt elődje Gregori János rendelte maga helyett püspökké végrendeletében. Úgyszintén Taraszovicsról mondja Simonovics gyulafehérvári oláh püspök, hogy halálos ágyán szóval is, írásban is Partént jelölte utódjául, sőt a körötte levő papságot meg is eskette, hogy mást nem választanak.

Az utód végrendeleti úton vagy életben való kijelölésének e királyi engedélyen nyugvó gyakorlatát, illetőleg e gyakorlatnak sem az eredetét, sem a czélját azonban nem vagyunk képesek világosan meghatározni és megmagyarázni.

János Zsigmond ugyanis azon elhatározás okadatolására, mely őt a püspök kérelmének a teljesítésére bírta, azt hozza fel, hogy szeretné a ruténeket jogaikban és szokásaikban megtartani. Ebből az következik, hogy a végrendeleti kijelölés már régebbi szokás volt. De egyúttal az is kivehető a fejedelem szavaiból, hogy a fejedelmi felhatalmazás kikérése akkor, 1561-ben történt először. Ámde akkor a kijelölés szokása nem eredhetett királyi felhatalmazásból s a püspökök ezt a felhatalmazást csak azért kérték ki, hogy a végrendeleti kijelölés régebbi szokásának nagyobb súlyt adjanak. Az 1569-i folyamodvány 6. pontjából, a mennyiben László püspök hivatkozik arra, hogy a püspök a magyar királyoktól *mindig* megkapta a felhatalmazást, nem lehet kihozni azt, mintha a jelölés és a jelölésre jogot adó fejedelmi felhatalmazás egyidejűleg léptek volna életbe, hanem csak annyit, hogy a püspökök valahányszor kérték, mindig megkapták, azaz a püspök azt akarja mondani, hogy a királyok nem szokták megtagadni. Igaz, hogy ez a «mindig» szó ellenkezik azzal az állításunkkal, hogy a felhatalmazás kikérése először 1561-ben történt, de én a püspök általános kifejezésével szemben jobban bízom János Zsigmond okadatolásának az igaz voltában, mert ő bizonyára hivatkozott volna reá, ha a püspökök már előbb is intéztek volna hasonló kérelmet.

E szerint a püspöki szék betöltésének kezdet óta szo-

kás jogon alapuló kettős gyakorlata volt, választás és életben való kijelölés, mely utóbbinak nagyobb súlyt kölcsönzendők, a püspökök 1561-től királyi felhatalmazást kértek és nyertek.

Bizonyos azonban, hogy e két régi szokást együttesen gyakorolták, a mennyiben úgy a Gregoritól kijelölt Taraszovicsot, mint a Taraszovicstól eskü alatt ajánlott Partént utólag közakarattal választották, sőt Partént egyenesen megválasztandónak ajánlotta Taraszovics. Világos ez egyébként az 1569-i folyamodvány ama szavaiból is, hogy az előd a szerzetes testvérek beleegyezésével gondoskodhassék utódjáról. Ezek az esetek azt bizonyítják, hogy a kijelölés a királyi felhatalmazás daczára, melyet a királyok az 1569-i folyamodvány szavai szerint mindig megadott vagyis melyet 1561-től kezdve a királyok nem tagadtak meg, sem volt képes a választást kiküszöbölni. Világos tehát, hogy e szokásnak a jelöléssel szemben igen erősnek és meggyökeresedettnek, következőleg réginek is kellett lennie. Vagyis a püspökség eredetéből következtetett, de példákkal is beigazolt választás régi volta mellett újabb bizonyságunk van abban a körülményben, hogy a másik régi gyakorlattal, a jelöléssel kapcsolatosan volt szokásban.

Az 1569-i oklevélben olvasható consensus fratrum és az 1633-i Rákóczi-féle oklevélben említett consensus primatuum, szóval a kétféle consensus megkülönböztetése mutatja, hogy tulajdonképen kétféle választást kell megkülönböztetnünk. Előbb, addig, míg a megye nélkül, csak fölszentelt egyénként a kolostorba jött vándorpüspök a joghatóságát ki nem terjesztette, mindenek előtt a székhelyéül szolgáló kolostor szerzeteseinek kellett őt elismerni, őt befogadni s előtte meghajolni. Előbb consensus *fratrum*-ra volt szüksége, hogy a kolostorban széket foglalhasson, s csak miután már a kolostorban széket foglalt, kezdhetett püspökként fungálni. Mikor azonban fungálni akart, a papság consensusára[1] is szüksége volt, a mely más püspöki

[1] Sőt Simonovics ezen szavaiból «sacerdotum denique Ruthen. atque suorum parochianorum», az vehető ki, mintha a püspök választásához a

ténykedésre feljogosított egyén nem létében önkényt és szükségszerűleg fogadta az új püspököt. A papság azonban olykor megtagadta a consensust, mint pl. 1491-ben tette János püspökkel a máramarosi papság. Csak a primatuum ezen consensusával lett a felszentelt vándorpüspökből szükség folytán püspöki ténykedést s ennek megállapodása után joghatóságot gyakorló püspök. A

papokon kívül a hívek is hozzájárultak volna. S bizonyosan erre vonatkoznak János Zs. azon 1561-i szavai, hogy «tum vero cupientes ipsos Ruthenos, quemadmodum et reliquos fideles . . . in eorum juribus et consuetudinibus conservare». — Az utólsó, 1733-i választás szavazatainak az összegyűjtéséről érdekes nyilatkozatot hagytak hátra a leleszi conventben Olsavszki Mihály és Juréczi Mihály főesperesek. «Nos infrascripti nomine et ex corone ven. cleri gr. r. unit. eppatus Munkács. personaliter comparentos ad ven. conventum Lelesz. et quidem pro revisione et autenticatione calculorum pro futuro eppo Munkács. unanimi voto collectorum, volentes moram nexam et intervenientem in expediendis quantocius per certam personam ad loca debita calculis emendare et accelerare, quia tamen in eodem v. conventu ob absentiam personarum corventualium intentum nostrum ad finem optatum deducere i equiverimus, idcirco illa ipsa vota resignamus r. d. Sim. Lupes par. Leleszpolyankensi, ut ille ipse in persona resignet et praesentet v. conventui Lelesziensi, quatenus idem v. conventus dignaretur gratiose aperire et consistorialiter revidere specificamque et numericam calculationem (subticendo personas candidantium) apponere, quot et quanta vota supra quem ex candidatis obvenientur, quibus et quot una aliam personam superet et desupar autenticum condere instrumentum, ac per eandem personam r. d. Simeonem Lupes ad. gen. vicarium Munkács. transmittere. Quia vero etiam illud aminadvertendum veniret, quod aliqua ex votis fors etiam idiomate illirico sunt scripta et data, ideo committitur r. d. Simeoni Lupes illa vota taliter scripta relegendi et interpretandi v. conventui. Quae postquam secundum postulatum effectuabuntur, denuo convolvantur ad priorem formam sigilloque conventuali obsignata comittantur Munkacsinum... Actum in conv. Lelesz. 12 Nov. 1733». — Ered. Hátl. Rmus d. Simeon Olsavszki habet vota 34, Mich. Jureczi I. Lelesz, Actor. 47 a. 1733. — Lucskai id. m. III. köt. 213. l. Pásztélyi eml. értekezéséből feljegyezte, hogy «G. Bizanzio fatis functo clerus saec. et reg. convenit et vota sua ad calicem imposuit in altari. Calicem obsignatum expediverunt medio 2 ablegat. ad. v. conv. Lelesz. fine apertionis, qua facta Sim. Olsavszki adsalutatur eppus.» — A fenti okl. szerint beadtak 35 szavazatot, vagyis nem csak a nép nem szavazott, de a papok sem, hanem csak az esperesek. — Partén szavazatairól bizonyítványt állítottak ki.

püspökök az őket elismerni vonakodó papság ellen a királyhoz voltak kénytelenek folyamodni, mint a hogy pl. az említett János püspök is tette, kikérvén Ulászló király oltalmát. Kérdés azonban, miért volt szükség királyi felhatalmazásra a kijelölés gyakorlatára nézve is?

Fönnebb említettem, hogy a püspökök a régóta szokásos kijelölés és választás együttes gyakorlatával szemben, hogy a kijelölésnek nagyobb súlyt kölcsönözzenek, a kijelölésre nézve is kikérték a királyi felhatalmazást. Ezt a felhatalmazást azonban nemcsak azért kérték ki, hogy a kijelölésnek nagyobb tekintélyt adjanak s ezzel a kijelölt megválasztását elősegítsék, hanem volt reá ezenkívül más fontos okuk is. A fönnebb említett három példából ugyanis azt láttuk, hogy a kijelölés és választás kettős gyakorlata mellett egy harmadik betöltési mód is keletkezett, melyet 1623-tól kezdve teljesen kifejlődve s mintegy állandósítva látunk, t. i. a fejedelmi kinevezés és megerősítés, úgy hogy például Taraszovics püspöknek püspökké léte voltaképen három együtt gyakorolt betöltési actuson ment át, ú. m. Gregori által történt végrendeleti kijelölésen, a szerzetesek és papok részéről történt választáson s a fejedelmi megerősítésen. Hogy aztán e három betöltési szokás közül éppen a legutóbbi, legifjabb mód, lett a másik kettővel szemben a legerősebb, melynek gyakorlója olykor alig vette figyelembe az előbbi kettőt, bizonyítják Ballingnak 1641 jan. 18-án Drugeth János országbiróhoz intézett ama sorai, hogy «eszében veheti ngod, hogy az, ki őtet (t. i. a püspököt) beállotta, ugyanaz is priválhatja, ha mód nélkül viseli magát». Ugyanő azt mondván, hogy a pûspökök «egészen az jóemlékezetű Mágócsi Gáspártúl fogván való possessoroktúl dependeáltanak» egyúttal megadja az időt is, a melytől a harmadik betöltési mód szokásba jött.

Balling e tudósítása szerint tehát az 1633. évig, a mely esztendő, mint mondottuk, forduló pontot jelent a kinevezések terén, kezdet óta két korunk volna a püspöki szék betöltési jogának a gyakorlatára nézve ú. m. 1458-tól 1573-ig,[1]

[1] Miksa Bécsben 1573 júl. 28-án kelt záloglev. Munkácsot 42,000 for. 10 évre zál. veti Mágócsy Gáspárnak, oly feltételekkel, «postremo, ut

a mikor Mágócsy Gáspárral hosszú ideig magánkézbe jutott a munkácsi uradalom, az egyik, és 1573-tól 1633-ig a másik s ebben ismét 1573-tól 1623-ig volt a régibb gyakorlat, 1623—1633-ig az újabb.

Kit illetett s minő czímen a püspöki szék betöltési joga, valamint hogyan és miként fejlődött az a gyakorlatban az imént említett első korban 1458-tól 1573-ig, arra nézve oly kevés az egykorú adatunk, hogy tisztán csak ezekből alig-alig volna módunkban helyes és teljes feleletet adni. Mátyás király 1458-i oklevele értelmében Lukács presbyter azt állította a király előtt, hogy ő a neki új adományként adott monostor-plébániát mindazzal, a mi az oklevél szerint hozzá tartozott, már több év óta jogosan bírta.[1] Sajnos, sem ő nem fejtette ki a király előtt e jogot, sem a király nem kívánta a jogczímét hallani s így nem tudjuk, a

subditos et colonos pertinentiarum dictae arcis Munkách ... pro aequitate et justitia regat ipsosque in veris ipsorum et antiquis privilegiis, juribus, libertatibus et consuetudinibus a sermis quondam regibus Hung. concessis ... immutabiliter conservet». — Más. Bécs, Köz. pénzügym. levt. 14,382 cs. — A záloglevélben megtartani rendelt ezen kiváltságok közé sorolhatjuk az 1561-ben megadott végrendeleti kijelölést is. Ha tehát az 1642-i beregmegyei tanuvallomások között a 29 ik tanúnak, a 90 éves munkácsi Kocsis Jánosnak azt a vallomását olvassuk, hogy «az öreg Mágoczy Gáspár egy Gábor nevű püspököt fogatott volt meg s a várban tartotta», akkor bizonyosra kell vennünk, hogy a kikötés ellenére cselekedett. S hogy a püspököket tetszés szerint állították be s verték ki, bár a földesurak gyakorolták a püspöki joghatóság gyakorolhatására az engedélyadást, a munkácsi várurak jog ellen cselekedtek. Csak is úgy juthatott az a kezökbe, hogy a kolostornak ők voltak a magánkegyurai, a melyben a püspökök székeltek s így bátorkodtak a püspököt beengedni vagy be nem engedni az ő kolostorukba, a melyre fizettek is. A püspökök a megyére adóztak s így szabadok voltak, de ha a kolostort elhagyni kényszerültek, nem tudtak megélni. E dilemmából csak az unio segíthette ki őket.

[1] «eundem ad plebaniam Ruthenicalem s. Nicolai ... monostor vocatam ... cum sua solita jurisdictione, quam videlicet plebaniam ipse Lucas se pluribus retroactis annis de jure tenuisse asserit, auctoritate nostra regia, qua hujusmodi plebania more praedecessorum nostrorum regum Hung. ad nostram collationem pertinere dignoscitur, duximus eligendum et nominandum eandemque eidem ... praemissis sic stantibus, ut praefertur, duximus denuo et ex novo dandam et conferendam.» — Wer-

püspöki szék betöltése ez első ismert esetének a jogczimét, a módját, s a későbbi iratokban sem vagyunk képesek az itt említett jogra vonatkozó valamelyes magyarázatot, vagy csak czélzást is találni, a melyből e legrégebbi jogczím meg volna fejthető. Az új adománynak Werbőczynk ismertette természetéből következtetnünk kell és lehet, hogy Lukács maga sem tartotta elegendőnek a jogczímét s azért fordult a királyhoz. A püspökség eredetéből következtettük, hogy Lukácsot a kolostor szerzetesei választották meg, illetve fogadták be a kolostorba, mint egyszerű fölszentelt vándor püspököt. E szerint Lukács e választást, illetve a választás útján való püspökké levését nem tartotta elegendőnek s ezért folyamodott s ajánltatta magát a királynak. Mátyás királyi jognak nyilvánította a betöltés gyakorlását és e jognak az eredetét elődei példájában kereste. Csak hogy arra nem tudunk esetet, hogy a magyar királyok szakadárokkal szemben e féle gyakorlatot követtek volna. S ha követtek is volna, mivel e jogot ezekkel szemben nem a pápai legatusokat illető felhatalmazásukból eredeztethették, erre nem találhattak volna más jogczímet, mint a királyi teljhatalmat, a melyre Lipót 1660-ban Partén kinevezésénél tényleg hivatkozott is. Ennek főleg az esetben volt értelme, ha mint a jelen esetben is, a király valamelyes adománynyal járult az illető szakadár püspökség fentartásának a biztosításához, a mint arra 1654-ben Lippay czélzott is, mondván, hogy a király csak az esetben igényelheti majd a kinevezés jogát, ha valamelyes adománynyal járul annak fentartásához.

Bármint álljon is a dolog, mert ebből az egyetlen királyi kinevezésből a jog eredetét tisztán nem látjuk s arra az egy esetre egész elméletet nem alapíthatunk, mind-

bőczy, I. 36. a kir. új adományról azt mondja: Némelyek fekvő jószágaikat és birtokjogaikat a kir. felségtől új adomány czímén szokták felkérni, azt állítván, hogy megszerzésök óta azok békés birtokában voltak. 37. I. §. Az új adomány neve mutatja, hogy azt az illető jószág valamelyes úton történt megszerzése megelőzte. 5. §. Az új adományt azért szokás felkérni, mert jóllehet a felkérő uralmában van valamelyes birtokjognak, mégis azt hiszi, hogy talán nem törvényes úton ... van annak birtokában.

össze annyit mondhatunk, hogy a praecedens és a példa meg volt adva, a többit meghozta volna a gyakorlat. Sajnos azonban erről 1623-ig nem beszéltünk, s így, a mennyiben a választásra tovább is hivatkozás történik, azt kell mondanunk, hogy e korban 1561-ig ezt az 1458-i egyetlen esetet kivéve, mely a választást megszüntette volna, a püspökséget választás útján töltötték be.

1561-ben jelentkezik királyi felhatalmazásból az előzetes kijelölés, melyet utóbb, meghatározhatatlan, kideríthetetlen idő óta a régebbi betöltési móddal, a választással, együttesen gyakoroltak. S hogy ez a betöltés már közelebb állott a lengyelországi görög szertartású püspökségek szokásos betöltési gyakorlatához, kétségtelen a propaganda előtt 1665-ben megfordult jelentésekből, a melyek szerint a megüresedett székre a szomszédos püspökök választottak[1] valakit, a kit a metropolita megerősített. Nálunk nem levén több püspök, a szerzetestársak és az egyházak főbbjei választották az utódot s egyeztek meg a megválasztandóban, a kit metropolita nem létében az elöd jelölt ki.

Ezek után még csak annak a megfejtése van hátra, miért folyamodott 1458-ban Lukács a királyhoz, s miért kérte 1561-ben Lariona püspök a fejedelmet, 1569-ben pedig szentmiklósi László püspök a király felhatalmazását a kijelöléshez? Erre nézve nem levén az egykorú iratokban semmi legkisebb nyom, a melyre támaszkodva a kérdést megoldhatnók, más magyarázatot nem mondhatunk, mint hogy szükségük volt reá valamelyes okból, a mely nem lehetett csekély fontosságú, mivelhogy a királyi megerősítés fejében készek voltak az eredeti betöltési módot, a választást feláldozni, illetve szakadár létükre a király pártfogását kérni arra nézve, hogy a választást és a kijelölést királyi tekintélylyel fedezzék és erősítsék. Ugyanaz a törekvés ez, a melynek 1648 szeptemberében a nagyszombati zsinaton megjelent Partén püspök és társai a zsinati atyákhoz, az

[1] «Circa il 3° punto resta poro che dire, per che i vescovi di rito greco ... sempre sono stati eletti dal clero o vescooi o patriarchi loro e confermati et instituti o dal metropolitano ... o dai vescovi provinciali o dal patriarca.»

ott jelenvolt magyar főpapi karhoz intézett azon kérésükben adtak kifejezést, fogadják őket, mint már egyesülteket kebelükre, és ajánlják a király pártfogásába.[1]

Előbbi fejezetünkben a püspöki joghatóság kiterjesztéséről szólva, említettük, hogy az kezdetben szükségből, utóbb szokásból, majd meg királyi oltalomlevelekből eredeztethető. Addig, a míg nem volt más püspök, a hívek és a papok kénytelenségből is hozzá folyamodtak, s addig nem is volt baj. Később, a mikor már János püspök szokásra kezdett hivatkozni, akadtak papok, a kik megtagadták az engedelmességet. S a hatóság ezeknek fogta pártját. Ahhoz tehát, hogy a püspök szabadon és akadálytalanul fungálhasson, hogy joghatóságot gyakorolhasson, functióitól illetéket szedhessen, a mennyiben hívei jobbágyok voltak, nem volt elegendő a hívek önkéntes beleegyezése, magukalávetése, az nem tisztán a püspök és hívei ügye volt, hanem a hatóságok és a földesurak is hozzászólhattak. Már 1491-ben János püspök kénytelen a királyhoz folyamodni a hatóságok ellen, a kik nem engedték a papságot, hogy az őt illető adót megfizessék neki. S hiába volt az a Magyarország összes hatóságaihoz intézett általános rendelet vagy királyi oltalomlevél, a püspökök kénytelenek voltak — mint az előbbi fejezetben láttuk — esetről esetre ilyen oltalomleveleket kérni.

Ezen oltalomlevelekre pedig azért volt szükségük, mert a hatóságok nem is tudták, ki püspök s ki nem, mivel sem a választás eredményéről, sem az előzetes kijelölésről nem voltak értesítve. Ezek az oltalomlevelek tehát mintegy szentesítették az illető választás vagy kijelölés útján püspökké lett egyéneket ezen új állásukban s ezzel az illető betöltési módokat. A király — mondhatnók ezek után — passive viselkedett a püspöki szék betöltése körül. Királyi teljhatalmát nem érvényesítette közvetlenül, csak közvetve ez oltalomlevelek útján.

Mikor aztán a munkácsi uradalom, melynek a területén

[1] «ac apud ss. c. v. mattem recommendare vellemus». — Az 1646-i unio pontjai között pedig a 2-ik: «liceat eppum a nobis electum et ab apt. sede confirmatum habere».

feküdt a püspök székes kolostora, a honnét s a melyből az említett területeket kormányozta, 1573-ban Mágócsy Gáspárral magánosok kezébe került, ezek az engedélyadást, hogy a püspök fungálhasson, nem a püspökök kérelmére tették, hanem összekötve azt az engedélyadási jogosultsággal, a kettőből beruházási jogot alkottak maguknak. A királyi jog nem gyakorlása folytán maguknak foglaltak le belőle egy részt, a beállítást és az eltávolítást, s ezt az őket meg nem illető jogosultságot jogként kezelve, szokás és gyakorlat útján rendszeresítették. Egészen találóan s a valót teljesen kifejezve mondta Szergiusz püspök 1603-ban, hogy ő az általa említett három kolostorban «ű felségek *adományából* és *engedelmebeől* az teöb caluhoroknak és papoknak püspeökeök».

Rendkívül fontos és érdekes a munkácsi földesurak részéről lefoglalt és gyakorolt püspökbeállítási jog 1642. évi állapotára az akkor tartott beregmegyei hivatalos vizsgálat, a melynek során éppen mivel a király azt felelte Rákóczinak, hogy ő addig nem törődött, mit csináltak a földesurak, de most, az unio után, magának követeli vissza a részéről addig nem gyakorolt s így a földesuraktól lefoglalt jogot, Balling felvétette a vizsgálat tárgysorozatába a következő három deutralis pontot:

1. tudod-e vagy hallottad-e, hogy Munkács várától hallgattanak és függöttenek a Munkács klastrombéli vladikák és püspökök;

2. ha tudod-e vagy hallottad-e, hogy a püspökök közül, ha mi vétekben estek, akármiféle vétekben, hogy ha az urak közül valamelyik megbüntette volna avagy megfogatta volna és a várban fogságban tartotta volna és *a klastromból kiűzték* volna;

3. ha tudod-e, hogy valamelyik az urak közül, a kik Munkács várát bírták, ha *állattak-e más püspököt* és a moldvai metropolitánál jószágbeli papot szenteltettek volna püspökségre?[1]

[1] Lehoczky T.: «Munkácsi püspökök sorsa a XVIII. században». Tört. Tár, 1887. évf. 131—143. ll.

Balling ugyanis éppen e három pont felvételével, hogy a királyi jog ellen a gyakorlat útján kimutassa, hogy az szokásjoggá lett s a földesurakat illeti, rendkívül fontos szolgálatot tett annak, a ki a munkácsi püspökség betöltési jogát s annak a fejlődését tanulmányozza, mert az e kérdésekre adott tanuvallomásokban elsőrendű anyagunk van e fejlődés tanulmányozására nézve. A megye kiküldöttei előtt eskü alatt kihallgatott 35 első tanunak e három kérdésre adott többé-kevésbbé kimerítő válaszából látjuk, mint fejlődött ki a gyakorlat, a szokás s mint lett joggá a munkácsi püspökség betöltése körül az uradalomnak magánkézre jutásával 1573-tól 1623-ig.

A 35 tanu több-kevesebb részletességgel beszélte el, de egyhangúlag azt vallotta, hogy tudomásukkal a munkácsi klastrom vladikái mindenkor Munkács várától függtek; hogy a mikor püspök akart beállani a klastromban, mindenkor a munkácsi várúr akaratjából lehetett püspökké; hogy kit az urak nem akartak befogadni, be nem fogadták; hogy minden püspökök, a kik oda püspökségre be akartak állani, a munkácsi urak és tisztek akaratjából állhattanak be és kiket nem akartanak, be nem állhattanak; hogy a ki jól nem viselte magát, vétekbe esett, akárhonnét jött is és kitől volt plenipotentiája a klastromban való lakásban és tisztében, de magát jól nem viselte, Munkács várából drabantokkal megfogatott, némely el is űzetett és másokat állítának helyettök a munkácsi urak és tisztek. Az öreg Mágócsy Gáspár egy Gábor nevű püspököt fogatott volt meg és a várban tartotta, 50 frtot vett rajta s úgy bocsátotta el. Mágócsy Ferencz uram idejében egy püspök elszökék. Meg akarták fogni Munkácsban, de elszalada. A mit klastromban kaphattak, holmi marháját Munkácsban fölhordatták. Mágócsy Ferencz idejében két vladika szökött el innét. A mi marhájok a klastromban maradott, mind fölhordatta az úr a várba. Rákóczi Zsigmond idejében egy árdánházi papot püspöknek tett volt, melyet be is küldött volt Moldovába bizonyos költséggel. Onnan kijöve, beállatta a püspökségben, mivel mindenkor minden püspök a várból függött. Egykor aztán máskép gondolván, császár urunk-

hoz, ő felségéhez ment, hogy Munkács várának ura ellen valami vádlást vagy panaszt tett. Onnét megjövén, a klastromban Rákóczi megfogatta, félesztendeig volt fogva és az úr aztán kivetette a jószágból. Mást állatának az urak a vár jószágából helyébe. Sőt a katólikus Eszterházy egy Sofron Recsko nevű vladikát megfogatott és a várban tartotta egy hónapig tömlöczben. Annakutána Moldovából hozott mást. A két szökött vladikák találtatták meg Eszterházy uramat felőle, hogy engedje meg, hogy küldhessék ki a deákjukat az ország közé bort kéregetni, hogy jó akaratja szerint a ki mit adna, ne tartana ellene az úr benne. Az úr azt mondatta, hogy jó volna megengedni, de annak utána ususba fognák venni.

Ezekből a megye színe előtt tett, tehát teljesen hitelesnek vehető tanuvallomásokból megállapítható, hogy mindjárt az első várúr, öreg Mágócsy Gáspár az addigi szokás ellenére, tehát önkényűleg büntette Gábor vladikát. Az utána következő várurak, Mágócsy Ferencz, Rákóczi Zsigmond, Eszterházy Miklós pedig már nemcsak büntették a vladikákat saját várúri hatalmukból, hanem ki is űzték a jószágukon álló, magánkegyuraságuk alá került és vett székeskolostorból és az egész jószágból, sőt önkényűleg tetszés szerint másokat állattak helyökbe. A tanuvallomásokból kiderül az is, hogy a püspökök a vármegyével egyetértettenek; lovast, gyalogost adtak, a mikor kivántatott; a mikor Bereg vármegyében egy lovast adtanak vagy felültenek, mindenkor egyet adtak a klastrombeli püspökök lovast, gyalogost a vár jószágával együtt, a miből világos, hogy a püspökök, noha nem voltak a püspöki főrend tagjai és a megyei *nemesek* közé számíttattak, mindamellett a várurak részéről *jobbágyi* elbánásban részesültek. Az okát szintén kivehetjük a tanuvallomásokból, a mennyiben többen állították, hogy a várból fizetésük is járt a püspököknek; ugyan a püspököknek fizetése is Munkácsból, úgymint disznójok, járt; Munkács várából fizetése is járt a vladikáknak úgy, mint nyolcz disznó is. Ezek a sertésfizetések mutatják, hogy nem a püspöknek szólottak, hanem az alapítvány révén a kolostornak. De mert a püspök,

éppen mivel a püspökség eredete óta nem volt javadalmazva, s így kénytelen volt a kolostorban, mint Kaminszki mondta, vendégképen megszállani s annak a javaival élni, az volt a székeskolostora, székháza, annak a temploma a székestemplom, a melynek a joghatósága alatt állóknak mondták a királyok a papokat, ezek pedig, a kolostor és egyháza az alapítvány királyi megerősítése hiányában a földesúr *magán*kegyurasága alatt állott, a bennök élő és javadalmukat használó püspök is magánkegyuraság alá került, daczára hogy a megyére adózott. A megye nem volt elég erős a kolostorhoz kötött püspököt a kolostor kegyurával szemben megvédeni, s így az előbbi korban elért állapot teljesen hátrányukra változott.

Mátyás király 1458-ban a kolostorban székelő, de joghatósággal bíró plébániának és plébánosának adta az egész kolostort, a plébánia betöltését pedig a királynak tartotta fenn, Ulászló a joghatóságát megerősítette, míg Ferdinánd kimondta, hogy épp úgy az ő kegyurasága alá tartozik, mint az ország többi egyházai. A papok választották a püspököket, a püspökök királyi engedélylyel magok jelölték ki utódaikat, de mielőtt ez állandó jogszokásként meggyökeresedhetett volna, a várurakat a kolostor fölött megillető magánkegyúri jog erősebbnek bizonyult.

Az erdélyi fejedelmek magánkegyúri jogaikat sértetlenül fentartották s a püspökök kinevezéseinél is érvényesítették, noha az előbb dívott kijelöléssel és választással összhangba hozni igyekeztek.

A többi megyék nem ismerték el rendnek a püspököt. Innét van, hogy az unio behozatala után a püspök a megyegyűléseken de jure nem jelenhetett meg. És ez adott alkalmat az egri püspököknek a támogatásra, a melyből utóbb gyámkodás lett. A megyék közül Máramaros közgyűlésileg ismerte el a püspököt, a minek okát én a II. Ulászló-féle rendeletekben keresem.

A többi földesurakkal szemben a munkácsi kolostorban székelő püspök nem a várúr, hanem a királytól és a fejedelmektől kért oltalomlevelek segélyével igyekezett magát fentartani, de ezek azokra nézve nem voltak köte-

lezők.[1] Megengedték a munkácsi magánkegyúri kolostorban székelő s az ottani várúr által behelyezett püspöknek a joghatóság gyakorlását a saját uradalmukban, mert nem járt a kárukkal. Ki is emelte a primás 1665-i informatiójában, hogy az ungvári krajna urai nem követelték a püspök kinevezési jogát, bár az ő krajnájuk nagyobb a munkácsinál. De hogy a püspöknek az ő krajnáikra adott ezen engedély által az illető földesurak bizonyos fokig szintúgy résztvettek mintegy az ő püspöki elismerésében s hozzájárultak püspökké lételéhez, legjobban kifejezésre jutott a püspökség betöltésének a primás azon 1665-i ajánlatában, hogy az összes földesurak közösen egyezzenek meg, jelöljenek ki valakit, a székeskolostor magánkegyurából a püspöknek is kegyurává lett munkácsi várúr aztán ajánlja az illetőt a királynak.

A püspökök tehát a püspök fölött is magánkegyúri jogokat gyakorló várurak sokszor erőszakos eljárása ellen kerestek oltalmat a királynál, mint 1597-ben árdánházi László püspök, ha tehették, ha pedig nem, elszöktek, elmenekültek. Egyedüli szabadulásuk a püspökség függetlenítése, illetve anyagi biztosítása lett volna. Erre egyetlen útjuk maradt, az egyházi egyesülés a római katólikus egyházzal.

[1] Druget 1568-i engedélyét ismerjük: «... ez a szentmiklósi László püspök hozá minékünk király eö felséghe levelét és annak utánna Svendy uramét, hogy mi eőtet . . .. az mi jószágunkban szabadon hadgyuk járni . . ., hogy a holott az eö püspökségéhez való oroz batjkók vadnak, meghlátogassa, miben vagyon dolgoknak rendi és miképen oktattyák és taníttyák istennek dícsérésére az eö alattuk való kösségeth. Kibűl minékünk semmi kárunk nem következik. Azért adtunk mi szabadságot neki mind az atyafiakkal egyetembe, hogy az ő módgyok szerint meghexaminálja őket . . .» Így szorult ki a vajdák vichodra járása az ungi krajnán. Az ungvári urad. 1701-i urb. összeírása azt mondja ugyan: «hactenus propter tumultus retroactos interrupta et nonnisi anno praesenti per com. Bercsényi redintegrata». — A beregm. 1642-i tanuvallomások során az ötödik tanu, ns. Dán János vallotta, hogy «a mostani elszökött vladika Nyári uramat ő ngát itt Szentmiklóson megtalálta volt, hogy az ő nga jószágában levő batykókat kezébe bocsássa, de ő nga akkor semmi választ nem adván neki, halasztá, azóta abban vagyon».

B) SZAKASZ.

Az egyesülés története 1639—1625.

I. FEJEZET.

Az egyesülés okai és előzményei. Taraszovics Bazil püspök 1639—1648.

Ha a munkácsi püspökség és a magyarországi görög szertartású rutén papság állapotát úgy, a mint azt csak a XVII. század végén is látjuk, összehasonlítjuk azzal, a minőnek egy századdal előbb, a XVI. század végén találtuk, lehetetlen észre nem vennünk azt a mélyreható változást, azt a gyökeres átalakulást, a melyen ez a püspökség és papsága a XVII. század közepén átmentek. Értjük ennek a szakadár püspökségnek és papságnak 1641-ben kezdődött egyesülését Rómával, ennek a tulajdonképen vallási egyesülésnek minden következményével együtt. De éppen, mivel oly átalakító következményeket vont maga után, nem elég azt észrevennünk, a mit különben sem lehet meg nem tennünk, hanem meg is kell fejtenünk, hogyan s miért jött létre? Egyébként sem felfogni, sem értékelni nem tudjuk kellőképen.

Hogy ruténeink ezen egyesülését helyesen ítélhessük meg s méltányolni képesek legyünk, mindenekelőtt össze kell hasonlítanunk a Rómával egyesült szakadárok egyesülésével, hogy láthassuk s megállapíthassuk, van-e s mi bennök a közös, s van-e ruténeink egyesülésében valamelyes sajátos vonás? A keleti egyházak *elszakadása* szorosan véve természetesen vallási, dogmatikai terén történt. De ha e nagy és a keleti egyházakra nézve oly vészes következményű esemény okait tanulmányozzuk, rájövünk, hogy a

vallási szakadást nemcsak a dogmatika terén támadt s egész a szakadásig fejlett különbségre kell visszavinnünk, hanem az alapját a keleti és a nyugati világ között levő ellentétben kell keresnünk és szomorúan konstatálnunk, hogy a vallási szakadás előidézésébe és létrehozásába igen nagy mértékben belejátszottak nem vallási ügyek is. Épp így áll a dolog a szakadároknak Rómával való *egyesülésénél* is. Sajnos, itt is azt találjuk, hogy a szakadárokat az egyesülésnél nem tisztán a vallási egység helyreállításának a vágya vezérli, nem egyedül és kizárólag vallási okok, hanem a legtöbbször az egyesülésből remélt előnyök bírják reá az illetőket a megszakadt közösség visszaállítására. Jól tudom és érzem az eddigi egyesüléseket bizonyos fokig önzési váddal sujtó és meggyanusító ezen állításomnak a súlyát, de hivatkozom annak az igazolására először is arra, hogy az egyesülést eddig legfőképen az idegen államokban lévő particularis szakadár egyházak kisérlették meg, 1595-ben a lengyelországi rutén érseki egyház, a török birodalomban lévő patriarchatusok közül az antiochiai, az alexandriai; másodszor arra a tényre, hogy az így visszaállított hitegység ismét megszünt, mihelyt az egyesüléstől remélt és várt előnyök nem következtek be. Sőt magának az egész keleti egyháznak 1274-i lyoni, de még inkább az 1439-i florenczi uniójának a létrejöttére sem éppen csak a hitegység visszaállítása, azaz tisztán vallási okok gyakoroltak befolyást s idézték elő, hanem talán épp oly mértékben egyéb körülmények. Szóval a két egyház vallási egyesülésének nemcsak a lelkek üdvözülése a rugója, nem tisztán a hitegység visszaállításának az óhaja, a vágya, tehát idealis czél, hanem a vele járó haszon és előny is. Így volt az Lengyelországban, a hol a király s a rendek a már egyesült görög szertartású püspökökkel szemben egészen másként jártak el, mint a mikor még szakadárok voltak. S az unio fenn is állott, míg a caesaropapismus nagyobb előnyökkel nem kecsegtette őket.

Ugyanez az állapot nálunk Magyarországon is. Az oláhok egyesülését illetőleg igen jellemző Nagyszegi Gábornak az unio ellen írt emlékirata, a melyben egyenesen kimondja,

hogy az oláh pópák azért fogadták el az uniót, mert remélték, hogy mindannyian nemesekké lesznek és hogy tizedet szedhetnek, mint a többi felekezetek papjai. «Nézzük» — úgymond — «minő okok vezérelték a pápákat az unióra való lépésükben? Egyesegyedül az, hogy mértéken felül adóztatták őket. Ne gondolja a pápa vagy bárki, hogy a pópák a katólikus vallás szeretetéből léptek vele egyezségre, bármint esküdtek is, mert egyesegyedül a sérelmeik orvoslása czéljából tették. A püspök és papjai a népet azzal a reménynyel bolondították, hogy a bevett vallásfelekezetek közé sorolják őket».[1] S hogy Nagyszeginek tökéletesen igaza van, igazolják Klein fogarasi püspöknek Mária Teréziához intézett kérelmei, a melyek során nemcsak a Lipót-féle 1701 márcz. 19-én kapott diploma harmadik pontjának a végrehajtásáért esedezett, hogy t. i. az egyesült világi oláhok is a katólikus status tagjaiként tekintessenek, hanem egyúttal egyenesen azt kérte, hogy az oláhokat egyesülés után az erdélyi három nemzet közé negyediknek vegyék fel.[2] Az udvarnál tehát nagyon is jól tudták, hogy az egyesülésnek nemcsak vallási, hanem anyagi, önzésből eredő indokai is vannak. S mivel az unio politikai szempontból hasznosabb volt, pártolták és a materialistikus oldalon és téren támasztott és táplált remények teljesítésének az igéreteivel kecsegtették. Arneth egészen természetesnek találja Mária Teréziától, hogy az uniót nemcsak jószemmel nézte és minden módon előmozdítani törekedett, «bármennyire elítélendő is napjainkban» — úgymond — «bármely felekezet előnyben részesítése az állam részéről.»[3]

[1] «. 7. Assumamus poppas Valachicos, quibus de causis ad unionem hanc impulsi sint? Unica haec sit, quod horrendis gravibusque contributionibus . . . sint aggravati . . . Neque persuadeat sibi s. pontifex vel unus vel alter, quod poppae Valachici ex amore cathol. religionis se cum eadem univerint quomodocunque juraverint . . . sed tantum necessitate supramem. gravaminum.» — Más. Bpest. Egyet. Könyvt. Heven. kézir. XXIV. köt.

[2] «5o . . . nisi toties fata natio . . . in 4-am Transsilv. nationem cooptetur». — Nilles, id. m. 519. l.

[3] «Wie man auch . . . heut zu Tage die Bevorzugung irgend einer Confession durch d. Staat verurtheilen mag, so kann man es doch . . . nur

Éppen azért nem tudott az unio hazai szakadár szerbjeink körében tért hódítani, mivel ezek a hazai szakadárok között anyagilag a legjobban állottak, a hitegység visszaállítása pedig magában véve nem csábította őket.

Hazai ruténeinknél sem volt az unio önczél, hanem csak eszköz a szabadulásra. Ez az a közös vonás, a mely minden egyesülésnél megvan s így természetesen a hazai rutének egyesülésénél is. Az egyesülés maga, annak a megtörténte és a lefolyása már az illető, szakadárságból egyesülésre lépő nép számarányához és művelődési fokához képest mindenütt más és más. A műveltebb több előnyt tud e réven biztosítani. Így a lengyelországi ruténeknek Rómával szemben is megtudták védeni jogaikat. Hogy egyebet ne említsünk, csak arra az 1665-i római informatiókban elismert tényre hivatkozunk, hogy ottan a püspöki székeket a suffragán püspökök ajánlatára a metropolita töltötte be. Az oláhok egyesülése sem hozott számukra annyi küzdelmet, mint a ruténeknek. Az ő püspökségük eredete a szabályoknak csöppel sem megfelelőbb és az apostoli leszármazás, küldetés, javadalmazás semmivel sem világosabb, mint a munkácsi püspöké volt, az uniójuk még sem veszélyeztette annak a létét úgy, mint a munkácsiét. Az övékre nem mondották Rómában, hogy légből kapott, «névleges». Sőt bár az uniójuk 60 évvel később történt, mint a ruténeké, a fogarasi püspökséget még is megkapták már 1720-ban, míg a munkácsit csak 1771-ben kanonizálták. A ruténeknek továbbra is küzdeniök kellett a munkácsi várurakkal, továbbá Rómával, mely egyszerűen tagadta a püspökség létezését, a királylyal, a ki nem volt tisztában, a Szilveszter-bulla felhatalmazása alapján avagy királyi teljhatalomból illeti-e a kinevezési jog, s végül az egri püspökkel, a ki a IV. lateráni zsinat 9. fejezete alapján a munkácsi görög szertartású felszentelt püspököt joghatóságra nézve a latin szertartású főesperesek állásáig szorította le.

begreiflich finden, dass Mar. Ther. die Union der griech. mit der kath. Kirche mit wohlwollenden Blicken betrachtete und sie in jeder Weise zu fördern sich bemühte.» — Arneth, id. m. 82—83. ll.

Ezek az összes egyesülések közös és elütő vonásai adják meg az egyes egyesüléseknek *általános* egyháztörténeti szempontból vett fontosságát és az érdekességét. Azonfelül, mióta az 1648-i nagyszombati zsinaton megjelent Partén püspök és társai kérelmére a zsinaton megjelent zsinati atyák őket és velök a munkácsi püspökség összes egyesült híveit jóakarattal a magyarországi latin egyház testvéri kebelére ölelték, a mely kapcsolat az egri püspökkel támadt ellentét idejét leszámítva azóta sem szünt meg, a hazai rutének uniója a *magyar* egyháztörténelem körébe is beletartozik. Végül a hazai rutének *saját* egyháztörténetének s a munkácsi püspökség multjának egyik legérdekesebb fejezetét alkotja. Hiszen az akkor lerakott s azóta megerősödött alapelveken épült fel s nyugszik ma is az egyházmegye s egész vallási mibenléte, mint az épület évszázados, erős oszlopain.

Ez a nagy, gyökeres átalakulásokat czélzó, súlyos változásokkal járt esemény nem máról-holnapra állott elő. Mert a mint áll az az axioma, hogy a társadalmi, a vallás-erkölcsi életben végbemenő átalakulások előbbi, többé fenn nem tartható állapotok nyomán támadnak, mint a hogy a nagy természetben beálló nagyobbszerű jelenségeket is egymást szükségszerűleg fejlesztő s törvényszerűleg egymásra ható okok hozzák létre, melyek azok beállását egyúttal mint előjelek hirdetik, pl. a vihar, a forró, fülledt levegőnek ez a nagyszerű lehülése, megtisztulása és felfrissülése rekkenő hőség nyomán támad s az ég aljáról sebesen rohanó felhők, messziről czikázó, távoli menydörgéstől kisért villámlás előre hirdeti, épp'úgy a magyarországi rutének XVII. századi vallásegyházi állapotában beállott, unio neve alatt ismeretes változásának is annál mélyebben fekvő okai kellett, hogy lettek legyen, mentől tovább kellett viselniök azok nyomását, melyekből egyúttal e változás bekövetkezését annál bizonyosabban kell előre látnunk, mentől tarthatatlanabbak e változást megelőző állapotok.

S tényleg, ha a püspökség állapotát a munkácsi uradalomnak 1573-ban magánkézre történt jutása óta figyelemmel kisértük, láthattuk és meggyőződhettünk, hogy a

sorsuk egyre rosszabbodott, míg végre teljesen tarthatatlanná lett. Már az 1569-i felségfolyamodványból látjuk, hogy a püspök és szerzetesek sem megélni nem képesek, sem joghatóságot gyakorolni, pedig az uradalom akkor még a király kezén van. A magánbirtokosok alatti folytonos rosszabbodását helyzetöknek pedig nemcsak abból következtethetjük, hogy 1597-ben, tehát 28 év mulva megismétlik kérésüket, hanem főleg abból a körülményből, hogy László püspök személyesen kél útra Prágába. S mivel a kanczellárián személyesen is megkisérlett lépése épp oly eredménytelen maradt, mint 1569-ben a kamara útján tett kisérlet, s ezzel a végső hivatalos út is el volt vágva a királytól, a helyzet végkép megromlott. A püspök továbbra is jövedelem nélkül, a jövőre is földesúri hatalom alatt maradt. Taraszovics püspök ellen az 1642-ben tartott második beregmegyei vizsgálat tanuvallomásaiból, melyek a püspököknek a várurakhoz való viszonyát tárják elénk éppen 1573 óta, egészen világosan láthatjuk s meggyőződhetünk, hogy a püspökök sorsa a szó szoros értelmében az urak tetszésétől függött. A mikor akarták, kiverték a püspököt a jószágból, azon önalkotta elv szerint, melyet oly classikusan fejezett ki Balling 1641 jan. 18-án Druget országbiróhoz intézett levelében, hogy «a ki beállatta, priválhatja is».

Nem mondjuk, hogy az urak mindig rosszhiszeműen jártak el, valahányszor ezen vagy azon az okon, erkölcstelen vagy illetlen viselet miatt kiverették őket. Valószínű, hogy a püspökök sem voltak sem kifogástalan viseletűek, sem éppen valami képzett emberek s olyik bizony rászolgálhatott erre az elbánásra, annál is inkább, mert nem voltak egyházi fölebbvalóik. De a várurak minden vizsgálat nélkül, teljesen saját belátásuk és akaratuk szerint, egyoldalúan jártak el. Druget országbiró figyelmeztette is Ballingot, hogy a püspöknek «illetékes egyházi birái» vannak. A homonnai uradalmakban a batykókon is a vichodra járó világi vajdák biráskodtak, de legalább vizsgálatot tartottak. Ugyanez volt az eset a munkácsi uradalomban is. Míg tehát a falusi papok ügyében vizsgálatot tartottak, a kolostorban székelő püspökeikre nézve a várúr akarata volt az egyetlen forum,

a mely ellen nem volt jogorvoslat. Helyzetöket már maga az a körülmény tarthatatlanná tette, hogy papságuk kormányzásához nem volt meg a szükséges szabadságuk. Esetről-esetre kérniök kellett a várúr engedélyét. S ezek nem elég, hogy ilyen engedélyezési joggal éltek, a melyre semmiféle czímök sem volt, hanem ezenfölül még biráskodási jogot is gyakoroltak.

Szóval a püspököknek úgy a kolostor fentartására szolgáló alapítvány érvényesítésére, mint a joghatóságuk elismerése érdekében kifejtett kettős működése, melyet a püspökségnek a rendes alapítástól eltérő módon való eredete következtében kényteleníttettek kifejteni, vagy jobban szólva, az a tagadhatatlan tény, hogy éppen a püspökség alapításához szükségelt tényezők, a javadalmazás és a joghatóság, hiányzottak, azok megszerzése körüli törekvésük következtében a XVII. század közepén olyan helyzetbe sodorta őket, melyet tovább türniök lehetetlen volt, s melyből okvetlenül szabadulniok kellett, ha papjaik kormányzásáról nem akartak teljesen lemondani.

De hol keressenek utat és módot papjaik, hol saját maguk elviselhetetlen állapotának a javítására, miután a királynál kétszer eredménytelenül próbálkoztak? Kiben találjanak segítőre, támaszra, ki elég erős, elég hatalmas, hogy e mély sülyedésből kiemelje és egyúttal akarja is kisegíteni őket? Ki mutassa meg az ösvényt, melyen kitaláljanak e rettentő nyomorúságból, ki adjon eszmét, ki dobjon eléjük mentő fonalat, melyet követve eljussanak nem anyagi függetlenségükhöz, csak a megélhetésükhöz?

Bizonyára a gondviselés útja volt, hogy éppen árdánházi László püspök prágai útja előtt, 1595-ben kezdődött a lengyelországi görög szertartású rutének egyesülése. Nézetem szerint t. i. ez az unio adta meg a hazai ruténeknek szabadsághoz jutni vágyó püspökeinek is az eszmét, hogy unióra törekedjenek. Szusza chelmi püspök 1665-ben érintette a kérdést, de egyenesen tagadta, hogy a kettő bármi összefüggésben is állana egymással. Elismerte,[1] hogy a

[1] «Eppus Munkacsoviensis semper habebat relationem ad metropolitanum Kioviensem, a quo consecrationem accipiebant. Postquam vero metropolita cum archieppis et eppis suis s. sedi ... obedientiam reddiderint,

munkácsi püspökök mindenha összeköttetésben állottak a kievi metropolitával, de azt állította, hogy a munkácsi püspök, mint idegen országban lakó és műveletlen nép közepette működő továbbra is szakadár maradt, minekutánna a metropolita püspökeivel unióra lépett. Szusza azonban, a mikor mintegy kettős okát adja annak, miért maradt a munkácsi püspök a lengyelországi ruténeк egyesülése után is szakadár, nem tagadja, hogy az előbbi összeköttetést fönntartották. Ha el is fogadjuk Szusza okait, a melyeknek a munkácsi püspökök szakadárságban való megmaradását tulajdonítja, az oklevélileg kimutatható és egész a részletekig igazolható további kölcsönös érintkezésnek meg kellett adnia az eszmét és a példát. Mikor az itteni püspökök látták, hallották és megtudták a lengyel királyok viselkedését az unitus görög szertartású főpapokkal szemben, a kiket az egyesülés után az országgyűlésre is meghívtak; a mikor értésükre esett, hogy a lengyelországi latin szertartású papság, a lengyelországi nuntius, sőt maga a szentszék is támogatásban és pártfogásban részesíti az egyesülteket: bármily alacsony színvonalán állottak is legyen különben a műveltségnek és a tudásnak, az előttük levő példából fel kellett ismerniök, hogy az unió az az út, az az eszköz és mód, a melyen és a melynek a segélyével megnyerhetik a hazai latin főpapság támogatását, a király jóakaratát és segítségét, s ezektől pártfogásba véve képesek lesznek a várúri önkényes elbánástól menekülni.

Hogy a hazai és a lengyelországi ruténeк püspökei összeköttetésben állottak, mielőtt az utóbbiak az 1595-i vagy bresti néven[1] ismert uniót megkötötték volna, maga

ille eppus uti in alieno regno et inter rudes homines schismate obnoxius remansit et hucusque a quo consecrationem accipiebat, ignoro.» — Bizonyára a lengyelorsz. rutének uniója miatt történt, hogy mint a beregm. 1642-i tanúvall. során a 10. és 25. tanúk vallották, «Rákóczi Zs. úr ő nga egy árdánházi papot püspökké tett volt, melyet be is küldött volt Moldovába». — Az utána jött Szergiusz püspök útlevele meg is van. — Más. Bécs, Köz. áll. levt. Kollár kézir. 269. sz. köt.

[1] Legújabb tört. Likovszkytól: «Die Union v. Brest».

a chelmi püspök nem csak megengedi, hanem éppen tőle tudjuk, mert bizony hazai forrásaink erről nem tudósítanak. Valószínű tehát, hogy az unio megkötése idején élt munkácsi püspök, árdánházi László, a ki az 1597-i prágai utat megtette, szintén összeköttetésben volt velök. Az unióra vonatkozó tárgyalásokon azonban nem vett részt Legalább a neve sehol sem szerepel, sem az egykori iratokban, sem az unióról később megjelent munkákban. E nagy mozgalom legújabb monographusa, Likovski poseni segédpüspök sem tud róla. Bizonyára volt reá oka, hogy nem követte a metropolitát, a kivel elődei s ezek példájára talán ő is összeköttetésben állottak s ezt az érintkezést az unio megkötése után is fentartották, de hogy éppen mi volt az vagy legalább minő természetű lehetett, nem tudjuk. A chelmi püspök által a szakadárságban való megmaradás egyik okául felhozott «idegen ország» alig ha volt, mert bár ettől kezdve a munkácsiak az ottaniaknál mint már egyesülteknél, nem is szentelődhettek, hanem inkább a moldvai metropolitához jártak, ennek daczára nem csak nem gyengűlő, hanem egyre erősödő összeköttetésben maradtak. Az okot tehát másutt kell keresnünk s ez nem lehet más, mint a mit a chelmi püspök a szakadárságban való maradásuk másik okául mond, hogy t. i. műveletlen nép között éltek. Ez a tudatlan, tanulatlan nép, mint alább Krupeczky püspökkel szemben való viselkedéséből látni fogjuk, eleintén állást foglalt az unio ellen. Bizonyára ettől tartott László püspök s ezért nem vett részt a lengyelországi egyesülési mozgalmakban. Félt a nép haragjának a kitörésétől, de tartott Rákóczi Zsigmond ellenzésétől is. Az 1642-i beregmegyei tanúvallomásokból tudjuk, hogy László püspököt Rákóczi már a moldvai metropolitához küldte felszentelődés végett. Ebből nem minden alap nélkül következtethető, hogy mint később Balling, úgy már Rákóczi Zsigmond is tudta, hogy a lengyelországi ruténekkel való érintkezés folytán az itteniekben is könnyen megterem a hajlandóság az egyesülésre. A várurak, bár más vallásúak, de sokkal műveltebbek s az akkori politikai s egyéb kérdésekben sokkal járatosabbak

voltak, sem hogy föl ne fogták volna az egyesülés következményeit és nagy horderejét. Rákóczi Zsigmond a Prágából hazatért László püspök helyére Zergye igumén oláh papot szenteltette fel s állíttatta be a munkácsi kolostorba püspöknek, a ki mint Szergiusz püspök 1616-ig kormányozta a megyét.[1] Ebből a tényből, hogy nem hazai, annál kevésbbé lengyelországi rutén, hanem a mindkettőjüktől távol álló oláh eredetű Szergiuszt kerítette meg püspöknek, tisztán kivehetjük, hogy felismerte mi rejlik az unio mögött s iparkodott tőle távol tartani a munkácsi püspököt.

De ha már ilyeténképen László püspök nem is vehetett részt a korabeli lengyelországi görög szertartásúak egyesülésében, sőt jó ideig még utódai sem követhették a lengyelországi egyesültek példáját, az összeköttetés nem szakadt meg közöttük. Mivel az itteni papság neveléséről és a papi pályára való előkészítésről semmiféle gondoskodás nem történt, s az itteni görög szertartásúak batykói oly alacsony színvonalon állottak, hogy, mint Lippay 1654-ben írja, híveikkel együtt alig állottak magasabban a barmoknál, a várurak akarva, nem akarva kénytelenek voltak a jóval nagyobb iskolázottsággal bíró lengyelországi görög szertartásúak közül hozott püspököket állítani be Munkácsra.

Az 1652-i beregmegyei tanúvallomások során egyik tanú azt vallotta, hogy az elűzött László püspök után «Lengyelországból jött volt oztán más vladika ugyan Rákóczi Zsigmond uram ő nga idejében». Egy másik tanú tudja, hogy «egy premislei püspök akart beállani a püspökségre a klastromba. Eszterházy Miklós uram ő nga meg nem engedte és így Lengyelországba vissza kellett menni kénytelenség alatt a premislei püspöknek». Ugyancsak maga Eszterházy is bevallotta 1641 aug. havában Lippaynak,

[1] Szergiusznak Gyulafeh 1597 aug. 24-én kelt útlev. mondja róla Rákóczi: «Praesentium exhibitor Zergye igumen presbyter Walachalis». — Szergiusz pedig 1604-ben azt írta Kendy Tamásnak: «tudom megemlékzyk ngd arról, az mykor én ott ngod jószága mellett az Tyzmana neveő clastromban laktam». — Ez pedig a mai Trgu-Jiu mellett Zsigmond királyunktól alapított kolostor. Miért kellett egészen onnét hozni vladikát!

hogy a mikor ő bírta a munkácsi uradalmat, Lengyelországból hozatott egy püspököt Munkácsra.[1] Kazy jezsuita atya ismert művéből pedig tudjuk, hogy 1610 táján, tehát ugyanakkor, a mikor ez az Eszterházy-féle püspök Munkácson volt vladika, a szomszédos Druget-féle uradalmak Homonna-Krasznibrod vidékén Krupeczky Athanáz, a későbbi premisli püspök, a ki már akkor egyesült volt, működött mint püspök.[2]

Egészen igaza van tehát Szelepcsényinek, a ki 1665-i informatiójában, a nélkül, hogy a chelmi püspök állításával egyenes ellentmondásba jutna, azt állította, hogy a mult századokban és időkben mindig, tehát 1595 után is, Oroszországból küldtek oda szakadár püspököket. A dolog annyira ment volt, hogy a mikor ugyanazon 1642-i vizsgálat egyik tanújának vallomása szerint Betlen Gábortól két pap, egy jószágbeli, t. i. a medenczei fekete pap, és egy nem jószágbeli kérték a püspökséget, Betlen a jószágbelinek adta, «mivelhogy a medenczei batykó mellett mind az egész jószágbeli papok instáltak». S mintegy a közóhaj okadatolására hozzátette a tanú, «hogy nem mint valami idegent tennének püspöknek, mert az idegen helyről beállott püspök csak pusztítja a jószágot és a jövedelmet kihordja máshová».

De a legdöntőbb bizonyítéka a hazai és a lengyelországi püspökök érintkezésének, daczára, hogy ez utóbbiak egyesültek voltak, azon feltételek, a melyek ellenében Balling a fogságra vetett Taraszovics püspök szabadon bocsátását ajánlotta a fejedelemnek, ú. m. 1. ne confugiál-

[1] «Se quidem antea, dum Munkacsiense dominium possideret, in tali casu neppum alium praedecessorem hujus, interposita opera sua plane ex Polonia captivum eduxisse . . » Bpest, OL. Kancz. O. Prop. et opin.

[2] Kazy, II. 114 l. — Siecinsky premisli, lat. püspök 1613 szept. 25. V. Pál pápának írta: «Nobillis. Hung. Georg. de Humennagi . . . pro suo . . . unionis promovendae studio populorum suorum, qui in ejus cottibus vivunt, ritus ejusd. gr. a me aliquoties literis contendit, ut eundem Crupecium ad confirmandos in unione suos subditos ablegarem, quod equidem ante aliquot dies jam praestiti.» — Theimer, Mon. Pol. III. 357. l.

jon ezután a lengyel püspökökhöz; 2. az klastrom jövedelmét idegen országba ne reponálja, az mint eddig is, az mit kaphatott, beejtette Lengyelországba; 3. ennyi sok és feles lengyel papokat és deákokat ne tartson; 6. vendégfogadót az klastromban ne tartson, holott gyakran volt az, hogy az lengyelek kijőnek Lengyelországból és ott tartja a vendéget».[1]

Beigazolván ekként, hogy a hazai és a lengyelországi püspökök között ezeknek 1595-i uniója után a chelmi püspök által a munkácsiak szakadárságban maradásának egyik okául felhozott «idegen ország» daczára is fentartották az érintkezést, állíthatjuk és a felhozott példákból meggyőződhetünk, hogy annak az oka, hogy a munkácsiak 1595 után is szakadárságban maradtak, azaz hogy László püspök nem vett részt lengyelországiak egyesülési mozgalmaiban és sem maga sem utódai egészen 1641-ig nem egyesültek, korántsem lehetett az, hogy külön, idegen országokban laktak. Ha ez a körülmény akkor nem gátolta az érintkezést, miután az egyik fél egyesült, a másik szakadár maradt, bizonyára és semmiesetre sem gátolta volna és gátolhatta a magyarországiak egyesülését sem. Mert ha Krupeczky püspök átjöhetett ide püspöknek, ha Vinnicky György, az Eszterházy idejében emlegetett premisli püspök, pályázhatott a munkácsi püspökségre, akkor bizonyára a munkácsiak is átmehettek oda arra a rövid időre, a mennyire az egyesülés megbeszélése végett szükségük lehetett. Hogy ezt az okot maga a chelmi püspök sem vette komolyan s csak úgy találomra mondta, bizonyítja a saját kérelme, a mely nem volt sem több, sem kevesebb, minthogy a munkácsi püspök a kievi metropolita alá tartozzék. Ha a lengyelországi egyesült püspökök *ezt* lehetőnek tartották, akkor bizonyára lehetséges volt a mozgalmaikban való részvétel s a munkácsi püspökök egyesülése is, főleg, ha mint 1665-ben tették Rómában, akkor is akár együttesen, akár a metropolita útján úgy a

[1] Szilágyi S.: «Taraszovics V. vladika fogsága». Tört. Tár, 1884, 676—678. l.

munkácsi váruraknál, mint a' királyi udvarban, vagy a magyar püspöki karnál lépést tettek volna.

Ennélfogva, ha a chelmi püspök két oka közül valamelyik megáll, csak a második lehet. A mennyire üres az első, annyira eltalálta az okát, miért nem vették fel a munkácsi püspökök az uniót 1641 előtt, azzal az állításával, hogy műveletlen népnek a püspökei voltak. Lehetséges, hogy László püspök a reá nézve mindenképen terhes és hosszú prágai útra éppen az akkori lengyelországi egyesülési mozgalom hatása és befolyása alatt vállalkozott. S ha ez útja eredményes, ki tudja, nem csatlakozott volna-e az unióhoz? Utódainak azonban tartaniok kellett a nép dühétől, a mely Krupeczky ellen kitörésre került oly erővel, hogy ha Druget meg nem menti, talán halálát is okozta volna. Így csak megsebesülésével végződött, s ekképpen a hazai rutének uniója ezen kívül nem csak vértelenül történt, de még csak erőszakról sem emlékeznek az adatok. Mindamellett ez elég intő példa[1] volt a püspökökre nézve, hogy a papok és a nép kellő előkészítése és felvilágosítása nélkül ilyesmit meg ne kisértsenek. Még Taraszovicsról is azt írta Balling a fejedelemnek, hogy «de csak a batykók és az oroszság agyonvernék hitének megváltoztatásáért». Ebből egyúttal megítélhető, micsoda munkát végeztek Partén és Kossovics bazilita atyák, a mikor egy év alatt reávették a Homonnay krajnák papjait az 1646-i unióra.

De a műveletlen papok és a nép kitörésre kerülhetett haragja csak az egyik része volt a chelmi püspök említette gátló akadálynak. Mert a mint már László püspöknek tartania kellett Rákóczi haragjától, épp úgy kellett óvakodniok

[1] «S. aedem deip. Virg. dedicatam 3. ab Homonna lapide impiorum furor everterat. Eadem postmodum restituta . . . Ipsis. s. pentecost. diebus affluxerat pie supplicantium ingens agmen. Catholicus vladica, vid. Athan. Krupecki . . . ut intus ornaret aedem, ejus foras tantisper occludi jusserat. Conclamant schismatici excludi se templo . . . simul . . . valvas parant dejicere. Prodit antistes ac furiosos lenire verbis tentat. Sed cum nihil proficerat, recepit se in sacrarium, ubi ab impia multitudine per fenestram telis impetitus crudeliter, vix a superveniente Drugetho comite cruentus et semianimis ereptus est.» — Iuventius J: «Hist. Soc. J.» II. 399. l. — Ez eseményt elmondja Kazy is, II. 114. l.

utódainak is az urak önkényétől. Tudták azok nagyon jól, mire lehet jó a püspököknek az unio. S a mint Rákóczi lehetőleg mindent megtett az unio távoltartására, úgy tettek a többi várurak is. Még a katólikus Eszterházy sem engedte be Vinnicky premisli püspököt Munkácsra. Így és ezért maradt el a munkácsi püspökök uniója, daczára a lengyelekkel való érintkezésnek egészen 1641-ig. S a mikor már az érintkezés, tehát kívülről jött körülmény megadta az eszmét, megmutatta az utat, még mindig hiányzott az ember, a ki nagyot remélve szembe merjen szállani a kettős akadálylyal s megkoczkáztassa, hogy esetleg elődei sorsa éri. E férfiú volt Taraszovics Vazul, a kit Rákóczi György az öreg fejedelem 1633-ban kelt levelével erősített meg a Gregori János halálával megürült püspökségben.

Balling várkapitánynak sehogy sem tetszett, hogy Taraszovics oly sűrűn érintkezett a lengyelekkel. Kitetszik ez azon feltételekből, melyeket 1641 márcz. 30-án ítélete szerint szükségesek gyanánt közölt a fejedelemmel, ha ez szabadon akarná bocsátani a fogságra vetett Taraszovicsot. A nyolcz feltétel közül négyben eltiltandónak tartja, hogy a vladika ne confugiáljon a lengyel püspökökhöz. Balling rögtön észrevette e sűrű érintkezés következményeit s látta, hogy Taraszovics ezzel voltaképen az unióra törekszik. Ama feltételek négy pontjában ugyan a lengyelekkel való érintkezéstől, a másik négy pontban pedig a szegény jobbágyok sarczolásától vélte eltiltandónak a püspököt, mintha ezen vétségei lettek volna bebörtönöztetésének az okai. De hogy a tulajdonképeni ok az unio volt, bizonyos Balling azon soraiból, melyeket arra hírre írt a fejedelemnek, hogy ez vissza akarja engedni Munkácsra. «*Minthogy megváltoztatta religióját s pápistává lőn,* nem reménli ő kglme Bogádi uram, hogy ngod arra lépnék, s . . . ha szintén . . . ngod assentiálna is, nem ok, hogy visszajusson, de csak az batykók és az ország agyonvernének *hitének megváltoztatásáért*». Ezért tiltotta hát a lengyelektől, mert tudta, hogy ezzel unióra s az unió révén felszabadulásra törekszik. Meg is írta Homonnai országbiró azon szemrehányására: «az mint nálunk tudva

vagyon, semmi vétke nincsen, ki miatt ezeket szenvedje», hogy «az ki őtet beállatta, priválhatja is», tehát minden különösebb ok nélkül.

Az 1642-i beregmegyei vizsgálat tanuvallomásaiból kitünik ugyan, hogy az urak elűzték a püspököt, a mikor akarták, teljesen tetszésük szerint, de kiderül egyúttal az is, hogy olykor a püspökök parázna, erkölcstelen, szóval püspökhöz nem illő élet miatt vetették ki őket a kolostorból, a mint maga Balling is írja Homonnainak, hogy «az személy, úgy mint az püspök, az ki magát jól nem viselte, az possesorok priválták, ha dolgát nem szerették s mást állattak helyében». Balling ugyan tartott vizsgálatot Taraszovics ellen, de a saját papsága sem vádolta olyasmivel, mint az 1642-i tanúk az elődöket. A nyolcz pontban felsorolt lengyelbarátkozás, meg a szegénység sarczolása csak nem elégséges arra, a mit Balling Taraszovicscsal szemben elkövetett! Nem is az volt tehát a valóságos ok, hanem, a mint mondottuk, az unió, s azért volt rajta Balling, hogy, mint 1640 nov. 12-én írta a fejedelemnek «azon kell lenni, hogy kitolhassuk innét, mert káros mind a szegénységnek, mind *ngodnak*».

Ki fogja elhinni Ballingnak, hogy Taraszovics annyira káros volt a fejedelemnek, hogy ki kellett tudni Munkácsról azzal, hogy dézsmát akar szedni stb.! A Taraszovics káros voltát másutt kell keresnünk s ez nem lehet más, mint hogy ő is épp úgy szabadulni óhajtott, mint László püspök. Bizonyos ez onnét, hogy két évvel a megerősítése után a leleszi conventtől kivette a Koriatovics-féle áloklevél hiteles átiratát.[1] S hogy ezzel mi czélja volt, megtudjuk abból a tényéből, hogy a mikor a börtönből kiszabadult, azonnal Bécsbe sietett s ott előadta[2] a királynak, hogy «vannak a kolostorról, annak immunitásáról és jövedelmeiről szóló királyi levelei, melyekben a kolostor

[1] Lelesz. Prothoc. 74. köt. (1635 év), 187—188. ll.

[2] «sibi esse privilegia omnium fere regum Hung. a fundatione monasterii sui et eppatus confirmatoria super monasterio suo, immunitatibus et obventionibus ejus ... Op. Posse concedi juxta postulata». — Bpest. OL. Kancz. O. Prop. et opin.

és a püspökség alapítása óta csak nem minden király megerősítette őket, ennélfogva kérte a felséget, erősítené meg ő is e leveleket, s őket a jogaikban.»

Taraszovicsnak ebből a felséghez intézett kérelméből kétségtelenül és tagadhatatlanul kiviláglik az ő tulajdonképeni szándéka és czélja, a melynek az elérésére eszközül használta az uniót, ennek az előnyeit pedig a lengyelekkel való érintkezés alkalmával ismerte fel. Koriatovics levele eredetijének a hátlapján olvasható eme feljegyzés: «1634. Krupeczky Athanáz premisli és szambori püspök sk.» mutatja és bizonyítja, hogy az oklevél akkor, éppen egy évvel a leleszi conventben történt átírás előtt, Krupeczky kezében volt. Tudva már most, hogy Balling 1641 márcz. 30-án azt írta a fejedelemnek, hogy «Homonnai uram az maga jószágát mind homonnait és ungvárit az premislei püspökséghez engedte bírni, ki az előtt az itt való klastromtúl és püspökségtűl dependeált és azt nem sollicitálja ez az püspök, kibül kitetszik, hogy *ez is* mind *egyetért avval az premislei püspökkel*», e két adatból biztosra vehetjük, hogy a Koriatovics-féle oklevél megerősítése szóba került köztük.

Krupeczky azonban egyesült levén, okvetlenül tárgyalniok kellett erről is. S a mit Krupeczky mint idegen talán nem tudott volna Taraszovicsnak az unió előnyeiről elmondani, bizonyára kifejtette előtte Lippay egri püspök és kanczellár, a kivel két évig tárgyalt,[1] mielőtt 1640 deczember havában a hitvallás letételére elhatározta magát. Sajnos, e tárgyalásról nem maradtak feljegyzéseink. De szinte kizártnak kell tartanunk, hogy e hosszúra nyult tárgyalások során az egyesülés egyéb előnyei között elő ne fordult volna a Koriatovics-féle alapítvány s a királyi kinevezés ügye.

Csakhogy ez esetben annak is meg kellett köztük fordulnia, hogy a katólikus királyt csak egyházi egyesüléssel lehet megnyerni arra, hogy a püspökön segítsen. S hogy

[1] «Biennium est, ex quo cum patriarcha Ruthenorum Graeci schismatis in dioecesi mea Agriensi de conversione ad fidem catholicam laboratur.» — Ered. Prop. levt., Lettere di Germ. vol. 83. fol. 31.

a dolog valóban úgy volt, bizonyos a Lippay fogalmazta királyi válaszból, melyet Rákóczi levelére adott.

Rákóczi t. i. a király követelésére, hogy Taraszovicsot bocsássa szabadon, azzal felelt, hogy a jog az olyan püspökökkel szemben eljárni, a kik czégéresen viselkedtek, mindenkor a munkácsi várurakat illette, a kik az olyanokat tetszés szerint kizárhatták, megbüntethették s helyükbe másokat tehettek. Erre a jogi praetensióra a kanczellária azt a véleményt adta, hogy «bármit csináltak eddig a munkácsi urak ezekkel a vladikákkal, szabadon tehették, senki sem törődött vele, minthogy szakadárok és eretnekek ügye volt, most azonban ez a vladika visszatért az unióra s ezért a felség követeli, hogy a helyére visszatétessék».[1]

Ez a különbség 1597 és 1642, az unio előtti állapot és az unio utáni között. Akkor László püspök Prágában ugyancsak Koriatovics alapítványának az elismerését kérelmezte, mint most 1642-ben Taraszovics Bécsben, de az akkor még «szakadárok ügye volt». Akkor László püspök szabadulni akart az urak kényük-kedvük szerinti felelősségmentes bánásmódja alól, hogy szabadon, nyügmentesen kormányozhassa a püspökséget s esetleg csatlakozzék vagy csatlakozhassék a lengyelországi ruténekegyesüléséhez, ellenben Taraszovics épp ellenkezőleg tett: egyesült, hogy felszabadulhasson.

Ebből érthető, hogy Taraszovics egyesülése csak a püspök egyesülése s nem a papságé, még kevésbbé a népé. Csak ő tudta, mit tesz s miért? Elhatározó lépésétől nagy czélok teljesülését várta és remélte, de vajjon sej-

[1] «Nro 451. Puncta scripturae exhibitae nom. princ. Transsilv. per ejusdem ablegatos. — 7. Negotium vladicae sive eppi Munkachiensis gr. r. et exclusionem ejus nulli praejudicare. Jus enim in tales in casu exorbitantiae cujuslibet semper penes *dnos terres* arcis Munkách. exstitisse illique pro lubitu ... tales excludere ... aliosque substituere ... potuissent. Op. Quantum ad eppum Munkács. instandum adhuc esse ... ut idem in suum eppatum restituatur. Quidquid enim hactenus dni. Munkacsienses libere in istos vladicas exercuissent, nemini cordi fuit, tamquam res ... schismaticorum. Nunc autem praesentem ad unionem ecclesiae rediise ac inde cupere suam m. loco suo ipsum restitui». — Bpest. OL Kancz. O. Prop. et opin.

tette-e annak eredményeit a papságra s a népre, következményeit magára, arról nincsenek hiteles értesüléseink, a mint hogy az egész unióról oly kevés adatunk van, hogy az egyesülés lefolyásáról mindmáig sem vagyunk teljesen tisztában.

Az eddigi írók nem is terjeszkedtek ki annak sem okaira, sem következményeire. Nem láttak benne egyebet, vallási mozgalomnál, pedig éppen ez az oldala lép legkevésbbé előtérbe, jeléül annak, hogy az egyesülésnek ezenkívül más, társadalmi, politikai és gazdasági czéljai, okai és következményei voltak, hogy ez nem pusztán és tisztán vallási mozgalom, hanem sokkal szélesebb rétegű átalakulás volt.

Petroff, a ki a Koriatovics-féle áloklevélről írt, csak nem egy időben egy másik «Az ó hit és az unio a XVII. században»[1] czímen megjelent tanulmányában az uniót létrehozó okokról is szól, de csak rövidesen.

Egészen helyesen írja, hogy a *nép* alig vett róla tudomást. Az ő helyzetére nézve alig is várhatott valamit tőle. A római katólikus jobbágy sorsán sem könnyített a vallás, miért segített s miben segíthetett volna az övén? Sőt a nép kitartva földesurai mellett, ellentétbe került papjaival, a kiknek a számára az egyesülés meghozta az immunitást, a parochialis földeket s ezzel a földesúri hatalom alól való felszabadulást. Csahogy Petroff nem látja, nem veszi észre, hogy eleintén csak a püspök maga egyesült, a papság, mely Taraszovicsot Balling kezeibe juttatta még, csak évek mulva követte. Nem különbözteti meg tehát, hogy ez nem egy, hanem két külön esemény volt.

Taraszovicsnak tudnia kellett s bizonyára tudta is jól, hogy az ő sorsa, daczára annak, hogy előde végrendeletileg utódul jelölte, a papság megválasztotta, Rákóczi György megerősítette, nem is a fejedelem, mint munkácsi várúr személyes, hanem munkácsi várkapitányának akaratától függ, épp úgy, mint a hogy az elődeié is. A mint

[1] «Staraja vêra i unija v XVII—XVIII. vv.». Sz.-Pétervár, 1906. 1—2. ll.

ezeket tetszésük szerint kiverték, szintúgy kiverhették őt is. S a mint azoknak el kellett hagyniok a kolostort, a jószágot, azonkép kellett neki is, ugyanaz a sors vár reá is. Ezeket tudva s elgondolva magában, mindenesetre nagy lelki erővel kellett bírnia, hogy az elhatározó lépést meg merte tenni. Balling nyilatkozatából, hogy az 1641 januári bíróság méltónak találta, hogy tisztétől megfosztassék, a fejedelmet rábeszélni akarásából, hogy csak kiturhassák onnét, azt a meggyőződést nyerjük, hogy elődei sorsa, a kiveretés csakugyan elérte volna őt is, ha épp az unio révén nem nyert volna segítséget. Ennek a reménye, a hite nélkül bizonyára nem fogott volna hitének a megváltoztatásához. S ha soká húzta halasztotta is a hitvallás letételét, szemben e lépés veszélyes következményeivel, az unitus lengyel papsággal való érintkezés mégis reávezette, az egri püspökkel való két évi tárgyalás pedig megérlelte az elhatározását.

A papság állásfoglalása kezdetben ellenséges volt. De most egyelőre csak a Taraszovics egyesüléséről volt és van szó. Nézzük tehát ez előzmények után Taraszovics személyes egyesülését, a mely a nagy változásnak, a papság s addig a szakadár hazai rutének egyesülésének a kezdete és bevezetése volt.

Taraszovicsról egyébként keveset tudunk, pedig az az érdeme és tette, hogy az egyesülési mozgalmat, a mely új fejlődés elé állította a püspökséget, s a mely ennél fogva új kort nyit meg hazai ruténeink egyháztörténetében, ő indította meg, mindenesetre érdemesíti őt arra, hogy személyével, tehetségével, képességével közelebbről is megismerkedjünk. Mert csak is akkor tudnók őt helyesen megítélni és tettét kellőleg méltányolni, ha tudnók, mennyi öntudatossággal készítette elő s vezette e nagy munkát? Mit írjunk az ő számlájára s mit vonjunk le abból, mint nem az ő öntudatos cselekvését, hanem az általa megindított események nehézkedési vagy egymásra ható erejének?

Balling azt állítja róla, hogy «idegen ember», de hogy miféle származású, azt nem mondja meg. Az akkori mun-

kácsi püspökség hívei között a görög szertartásúak zömét tevő ruténeken kívül voltak magyarok, oláhok és ráczok. Az a kérdés már most, ezen utóbbiak közül való volt-e vagy pedig a külföldről jött ide be? E görög szertartásúak közül legkevesebb számmal voltak a magyar ajkúak és a ráczok. Ez utóbbiak közül nem is volt szokás püspököket állítani be a kolostorba, legalább 1675-ig, a mikor bizonyos Szerbin Mihály fordul elő s az is csak mint püspöki helyettes, egyetlen rácz eredetű püspökről sincs tudomásunk. Az oláhokat illetőleg az 1642-i beregmegyei vizsgálat tanúvallomásaiból tudjuk, hogy a mikor egy Gabriel nevű püspök elszökött, annak utána az úr Eszterházy uram *Moldvából* hozott mást, a ki nyilván oláh volt. Más tanúk szerint ez is lengyelországi lett volna s Eszterházy maga mondja, hogy ő Lengyelországból hozott püspököt. Ezen kívül csak Szergiuszról mondja Rákóczi Zsigmond, hogy oláh származású, Szergiusz maga pedig azt állítja magáról, hogy a mikor a Kendy Tamás «jószága mellett az Tyzmana neweő clastromban» lakott, «ott azban az claustromban való barátoknak volt eleötteök jóroiok, ő tőle függeöttenek», a mi szintén oláh eredetre mutat, mert Tyzmana alatt alighanem a Zsigmond királyunk alapította oláhországi tiszmanai kolostort kell értenünk. Ez esetekből azt látjuk, hogy oláh eredetű embert kivételesen állítottak be a klastromba püspöknek. Taraszovicsnak már neve is ellene vall az oláh származásnak. Ruténül ugyanis azt jelenti, hogy Tarasz fia, a Tarasz név pedig az oláhoknál éppenséggel nem fordul elő, ellenben gyakori a ruténeknél.

Ezek szerint csak rutén lehetett s idegen létére csak is Lengyelországból jött rutén. A régebbi munkácsi püspökök közül neveik után ítélve a XVI. században szentmiklósi (1567—1569) és árdánházi (1597) László püspökök itteniek, a XVII. században egy medenczei pap és az 1643-ban kinevezett Juszkó János drágabártfalvi pap voltak itteniek. Az 1642-i vagyis a második beregmegyei tanúvallatáskor az egyik tanú azt vallotta, hogy «Betlen Gábortól két pap kérte a püspökséget, de mivelhogy a medenczei batykó mellett», a kit egy másik tanú medenczei fekete

papnak nevezett, «mind az egész jószágbeli papok instáltak, a medenczeinek adta a püspökséget mind ő felsége és kapitány uram, hogy nem mint valami idegent tennének püspöknek, mert az idegen helyről beállott püspök csak pusztítja a jószágot és a jövedelmet kihordja máshová». Taraszovics ellen is az volt Balling egyik panasza, hogy mindent Lengyelországba takar. Ezért is bizonyosra vehető, hogy Taraszovics, mint említettem, lengyelországi rutén volt, bár Balling csak annyit mond felőle, hogy idegen volt.

A papságnak az itteni jószágbeli medenczei batykó mellett tett kérése bizonyítja, hogy ez is közülök valót szeretett volna, s Balling mondta is, hogy «idegen püspököt úgy sem vennének be, hanem hazafiát», de hiába, ezek nem voltak oly képzettek, mint a lengyelek, s ismerve az akkori papnevelésről szóló adatokat, nem is lehettek. A fenti tanúvallomásból, de Balling saját leveleiben olvasható nyilatkozataiból is kivehetjük, hogy ő már Betlen alatt ellene volt az idegeneknek, a kik zsarolják a szegénységet s mindent beejtenek Lengyelországba. Ő nem értette ezt a természetes dolgot. Pedig ők sohasem tudhatták, mikor verik ki őket Munkácsról. Már pedig sokba kellett kerülnie a kiképeztetésüknek. Mert tagadhatatlanul képzettebbek voltak az itteni papoknál s azért Balling is akarva, nem akarva kénytelen volt Taraszovicsben idegent, lengyelországit állítani be.

Az itteni papoknak akkor még a munkácsi iskolájuk sem volt meg, a lengyelországiaknak ellenben rendelkezésükre állottak a lengyelországi főiskolák, sőt Kievben saját egyetemök is volt. Ezek valamelyikén képezhette ki magát Taraszovics is.

Sajnos, előbbi életéről semmi adatunk sem maradt s így arról semmit tudunk. S nem is hiszem, hogy valaha is megismerhessük. S a mint nem ismerjük az elejét az életének, épp úgy a végét sem. Egyetlen iratunk van tőle, az első beregmegyei vizsgálatok tanúvallomásaira adott magyar felelete. Ebből határozottan s erélyesen védekező, bátran felelő emberre ismerünk benne. S úgy Balling

nyilatkozatai, mint tettei mutatják, hogy erélyes, körültekintő, megfontoló, de aztán czéljára törő, kitartó és elszánt férfinak kellett lennie. Nincs meg benne az itteni rutén megalázkodó szolgálatkészsége. Önérzetre vall, hogy Ballinggal nem tárgyal, hanem elmegy Gyulafehérvárra a fejedelemhez. Papjait, híveit erélyesen szorítja kötelességeik teljesítésére. Nem fél, de nem is habozik az engedetlenkedőket kiátkozni. Félnek tőle inkább, mint szeretik. Mindez nem csak erélyességre vall, hanem tiszta életre és kifogástalan papi erkölcsre is. Ez adta meg nyugodt lelkiismeretét. S csak nyugodt lelkiismeretű mer bátran, önérzetesen fellépni. Hatvanegy tanú közül egyetlen egy, sem világiak, sem papok nem vádolták rossz erkölcscsel, pedig a régi püspökökről mindent felhoztak e tekintetben. Balling, a ki maga félt a bosszújától, morosus telhetetlen embernek mondja, s mindösszen is csak azzal vádolja, hogy a szegénységet adóztatással terheli. Lehet, hogy kapzsi, javakra vágyó, telhetetlen ember volt, de nem annyira a saját, mint a kolostor érdekében akarta a javakat. Csakis az ilyen férfi, a ki a maga igazát nem hagyja; az olyan pap, a kit ellenségei nem vádolhatnak, hanem félik, vállalkozhatott az unio keresztülvitelére.

Természetesen fontos volna tudnunk, hogy és mily körülmények között és folytán jött ide, de erről nincs tudomásunk. Akkor hallunk róla csak, mikor püspökké lett. Hogy s miként lett azzá idegen létére, szintén nem vehetjük ki világosan abból az első két levélből, a melyekben először találkozunk a nevével. Az első az a Szamosújváron 1633 okt. 16-án kiállított oklevél, melyet Rákóczi György erdélyi fejedelem adott a munkácsi és a máramarosi görög szertartású egyházak választott püspökének, Taraszovicsnak, a ki a melléje adott kisérettel Moldvába utazott az érsekhez felszentelődni.[1] A másik az 1634 jan.

[1] «honor. Bas. Taraszovics ecclesiarum r. gr. in districtibus Munkacsiensi et Maramorosiensi *electus* eppus cum sibi adjuncta comitiva et societate . . . proficiscitur in Moldaviam ad revmum istius ritus archieppum». — Más. Bécs. Köz. áll. levt., Kollár kézir. 269. sz. kézir. 57. l.

5-én kelt kinevező okirat.[1] Taraszovicsról mindössze annyit mondott benne a fejedelem, hogy latin s más nyelvekben jártas, teológiai tudományokban képzett s a szabad művészeteket is ismerő s a mellett jó erkölcsű. Mindezek a tulajdonok annyira a többi papok fölé emelték, hogy már elődje utódjául jelölte s a papság főbbjei egyértelműleg hozzájárultak. Ebből a pár szóból is megtudjuk, hogy már Gregori püspök életében ott tartózkodott Munkácson s kivivta a papság becsülését, melynek eredménye egyhangú megválasztása lett.

Hogyan és miként készült elő az unióra, elmondottam előbb. Lippayval folytatott tárgyalásai tették érlelték elhatározását, s 1640-ben sz. Lucza napján már Jászóra készült a hitvallás letételére. Éppen misét mondott, mielőtt útra kelt volna, mikor a kisérői által értesített Balling katonái berontottak a templomba s elhurczolták az oltártól. Hogy ennek az erőszaknak az volt a czélja, hogy kiturják a jószágból, azt Balling maga is nyiltan megvallotta a fejedelemnek. Hogy azonban azért akarta kitudni, mert pápistává lett s a hitét megváltoztatta, az is bizonyos, még pedig mindjárt és legfőképen tanusítja maga az a tény, hogy Balling éppen a hitvallás letételére indulóban fogatta el. Ezt pedig azért hangsúlyozom, mert Balling egészen *másként* adta elő a dolgot. Bizonyos, hogy Balling nem jó szemmel nézte Taraszovicsot. Az elfogatást megelőző perpatvarkodás szerinte a dézsmán kezdődött. 1640 nov. 12-én[2] ugyanis azt írta a fejedelemnek, hogy a

[1] «Quae ecclesia et fides Graecanica siquidem non inditionibus tantum, sed et in privatis bonis nostris Ruthenos, Thraces et Valachos observatores habeat, munus autem eppale ... per mortem ... quondam Jo. Gregorii ... vacet ... Cui muneri subcundo ... multis nominibus inter alios idoneus commendatus sit ... Bas. Tarasovicz presbyter orient. ecclesiae gr. r., ut qui latinae et aliarum itidem linguarum peritus et theolog. studiis inbutus, literalium quoque artium notitia et bonis moribus alios anteiret ac exinde ab jamdicto Jo. Gregorii in sui locum ... testamentaria ejus dispositione et modernorum etiam ecclesiae illius primatum consensu suoragatus sit.» — Más. Bécs. Köz. áll. levt., Kollár kézir. 269. sz. 90. l.

[2] Szilágyi S. közlését, Tört. Tár. 1884. évf. 673—675. ll.

püspök az uradalom Iványi falujának a lakóin dézsmát vett, holott az előtt nem volt szokás, hanem igenis megtörtént az, hogy valami Gennádi nevű igen vén pap szüret idején a faluba jött s Isten nevében kéregetett. A kéregetőnek adtak is, ki mit akart. A falubeliek egyszer csak eszükbe vették, hogy a püspök illetéktelenül vette rajtok a dézsmát, mert azelőtt nem adtak. Felpanaszolták tehát Ballingnak, sőt előbb már Lorántfy Zsuzsánna fejedelemasszonynak is írtak panaszlevelet, a ki Ballingnak küldte, azzal az utasítással, hogy intézze el. E kettős feljelentésre Balling vizsgálatot tartott s a tanúk, köztük papok is, azt vallották, hogy arról a hegyről sohasem adtak dézsmát a püspöknek. Az ügy további menetét ugyan ő mondja el Druget János országbiróhoz a következő 1641. év jan. 18-án írt válaszában. A püspök az uradalmat és jobbágyait, vagyis saját híveit sok mód nélkül való dolgokkal, abususokkal, szokatlan és terhes törvénytelenségekkel sanyargatta. A jobbágyok, vagy a hogy akkor nevezték, szegénység, panaszokkal élt. Balling elunván a sok panaszt, intette Taraszovicsot, hagyjon fel vele s ne terhelje a népet. Hozzájárult azonban ez az iványi-i dézsmaügy, hogy t. i. a fejedelemnek járó dézsmát holmi ürügyek alatt a kolostornak követelte és szedte. Erre Balling azt kivánta, igazítsák el a dolgot maguk között.

Ballingnak kétségtelenül joga, sőt kötelessége volt ura nevében és helyett oltalmába venni a jobbágyokat. Viszont a püspök, a ki azt hitte, hogy a saját és a kolostor jogait védi, tanácsosabbnak tartotta, s talán nem egész helytelenül, magához a fejedelemhez fordulni. Nem sajnálta tehát a fáradtságot s nov. 12-e *előtt* Erdélybe utazott. Balling azt hitte, panaszlani ment a fejedelemhez s azért sietett a maga részéről informálni a fejedelmet, megírván az említett nov. 12-i levelet, mely Taraszovicsot még *éppen* a fejedelemnél kapta.

Sajnos, Taraszovics részéről semmiféle adatunk sem maradt, a melyből ez erdélyi útjáról és a fejedelem előtt tett kérésének a mibenlétéről tudomást nyerhetnénk. Szóval teljesen Ballingnak a fejedelemhez írt erre nov. 12-i

és Druget Jánoshoz intézett 1641 jan. 18-i leveleire, tehát egyoldalú forrásra vagyunk utalva. De ebből sem nehéz fenti állításunkat Balling ferdítéséről kételyen kívül helyezni.

Balling tudván, hogy Taraszovics a fejedelemhez ment, — mint hitte panaszlani, — élt az alkalommal, hogy ottlétekor a fejedelem értesítve legyen a püspök ellen emelt panaszokról. Azért is fennebbi nov. 12-én írt levelében azt írta róla tovább, hogy az iványi-i dézsma ügyében tartott vizsgálat ellene vallott tanút kiátkozta s a megyére is küldött átoklevelet. Ezen felül több illetlen aktái is voltak. Ezekről is éppen inquiráltatni akart Balling a püspök távolléte alatt. Azért arra kérte a fejedelmet, vegye be a püspök panaszát s küldje ki neki, hogy megfelelhessen reájok. Addig a fejedelem tartsa ott, míg a feleletet s az újabb vizsgálat eredményét beterjeszti. E vizsgálat eredményére előzetesen is világot vetettek Balling azon szavai, hogy, ha lehet, azon kell lenni, hogy kiturhassák onnét, mert káros mind a szegénységnek, mind a fejedelemnek. E szerint Taraszovics napjai már akkor, nov. 12-én, a vizsgálat *előtt* meg voltak számlálva. Balling úgy akart eljárni vele, mint a hogy szokás volt az elődeivel szemben, kitudni a jószágból.

S úgy is tett, a hogy a fejedelemnek nov. 12-én megírta. A vizsgálatot hivatalosan megtartották.[1] 23 tanút hallgattak ki, jobbára papokat, köztük Juszkó János drágabártfalvi lelkészt, a későbbi püspököt. A vallomásokban felhozott vádak közt egyetlen egy sincs olyan, a mely miatt akár egyházi, akár világi okokból felfüggeszthető lett volna a püspökségétől. Mindössze annyi konstatálható belőlük, hogy a püspöki ténykedésekért szedetni szokott illetékeket felemelte, a papszentelésekért nagyobb összeget vett, az antimensionokat drágábban adta, az elválást nehezebbé tette az által, hogy az érte fizettetni szokott összeget felemelte. Annyira nem alapos vádak voltak ezek, hogy Taraszovics, kinek a vizsgálati jegyzőkönyvet maga

[1] A tanúk vallomása fel van véve az 1642-i vizsgálat tanuvallomásai közé. Taraszovics magyarnyelvű válaszának ered. Bpest. OL. NRA. fasc. 734 no. 24.

a fejedelem kiadta, pontról-pontra fényesen megczáfolta valamennyit.

Ezt egyébként szintén maga Balling beszéli el Drugét Jánoshoz írt fenti levelének folytatásában. «Végre aztán inquisitióra bocsátotta ő nsga a dolgot — Balling nov. 12-i levelének ajánlatait elfogadván — és így az ns. Bereg vármegyétől birákat, esküdteket kikérvén, legitime inquiráltattam és az inquisitiót relatoriában beküldöttem ő nsgának. Őnsga meglátta az relatoriából és az püspöknek Fejérvárott létében in paribus meghagyta, az supplicatiójára is azt írta, hogy azokból expurgálja magát. És így bocsátotta ki az fejedelem ő nsga. Sőt arra is offerálta magát ő nsgának, hogy expurgálja magát. És kijövén a püspök Erdélyből, jött hozzám, mind a supplicatiót megadván s mind az ő nsga commissióját. Megértvén én is, az püspök is accedála arra, hogy az inquisitiók ellen replikál. És így egyenlő akaratból megegyezvén az püspökkel, bizonyos terminust hagyván neki, úgy mint *16. diem Januarii*, akkor Beregvármegye viczeispánját biráival és esküttеivel együtt felkérvén, az ő replicáit s mind pedig az inquisitiókat ő kegyelmének megruminálván, lelkiismeretök szerint deliberáltak felőle. És mivelhogy oly dolgok is jöttenek be az tanúktól, az kiért méltónak ítélték ő kegyelmét, hogy tisztétől is priváltassék, *így* szakadott vége dolgának.»

Hogy Balling nem a tényeknek megfelelőleg és őszintén adta elő a dolgot Drugetnek, s hogy ennélfogva nem az e vizsgálat által constatált vétkei miatt szakadt vége a püspök dolgának, abból bizonyos, hogy a püspök elfogatása ellen beadott tiltakozó levelek szerint Balling már decz. 13-án, sz. Lucza napján elfogatta volt a püspököt, a ki e szerint jan. 16-án, a mikor deliberáltak felőle, *már egy hónap* óta Balling foglya volt. Ezt a tényt továbbá nem csak a tiltakozó levelekből állapíthatjuk meg, hanem Druget említett leveléből és Balling válaszából is. A szomszéd ungvári uradalom ura, Druget János éppen jan. 16-án,[1] tehát azon a napon, a melyen a püspöknek

[1] Szilágyi S. id. h. 675. l.

Balling szerint még csak replikáznia kellett, levelet írt Ballingnak, a melyben már szemére hányta, hogy «esék értésünkre, hogy Bazilius Taraszovics munkácsi klastromban lakozó görög püspököt minden érdeme kívül megfogatta volna, sőt mindennemű marháit, portékáját, klastromhoz való jószágát elfoglaltatta volna, annak felette törvényt *akarna* reá szolgáltatni. Mivel penig, az mint nálunk tudva vagyon, semmiféle vétke nincsen, annak felette az elfoglalt klastromhoz való javaira régi királyoktól adott donatiói, confirmátiói vannak, kik mellett mind maga s mind az praedecessori szabad uraságban voltak. És ha valamiben excedált volna is, ő neki más competens birái vannak. Ha valamiben excedált renden kívül, delegálja az egyházi biráknak, az klastromot penig és a hozzávaló jószágot, mivel régi fundatiók, Balling semmi úttal el nem veheti tőle.»

Druget leveléből tehát megállapíthatjuk, hogy a püspök *akkor már* fogva volt, következőleg a püspök dolgának a szakadása nem a Balling válaszában foglalt és előadott ok miatt történt, s így az csak ürügy volt, melylyel Balling utólagosan szépíteni igyekezett egy hónappal előbb elkövetetett merényletét. Druget azonfelül nyiltan megmondta neki, hogy törvényt «akarna» szolgáltatni, tehát nem előzetesen ült felette törvényt s miután vétkesnek találtatott, fogatta el, hanem előzetesen tartóztatta le s azután ítélkezett. De nem csak ezt a tényt vonhatjuk le Druget leveléből, a miből következik, hogy Ballingnak ez eljárására más okának kellett lennie, mint a mit előadott, hanem azt is, hogy a letartóztatás önkényesen, törvényellenesen történt. Mert ha a püspök vétkezett is, a mi Druget szerint nem volt való, még akkor is a püspökök szabad emberek voltak, a mit utóbb a tanúk igazoltak is, hogy a megyére adóztak. E szerint a püspök felett törvényt ült vármegyei törvényszék is illetéktelenül ítélkezett fölötte, s még akkor is jogtalanul cselekedett, a mikor utólagosan elítélte.

Druget levelére jan. 18-án felelt Balling.[1] Nem tet-

[1] Szilágyi S., id. h. 676—678 ll.

szett neki Druget beleszólása, s hogy ilyen egyenesen megmondta neki az igazságot. Meg is írta márcz. 30-án a fejedelemnek, hogy «Homonnai uram ő nsga az maga jószágát mind homonnait és ungvárit az praemislyei püspökséghez engedte bírni . . . s evvel is megbántódott ennek az klastromnak privilégiuma», hanem ezért felelnie kellett, mert hát Druget országbiró volt. A válasz első felében előadta eljárásának említett okát, a mire nézve kimutattuk, hogy nem igazi, nem őszinte. Az igazi okot abból is sejtjük, sőt elég világosan látjuk, hogy az elfogatás, bár az expurgatiójára bizonyos terminust, jan. 16-át tűzte ki neki, decz. 13-án éppen akkor történt, mikor Jászóra akart menni, hogy a hitvallást letegye. Ezt akarta Balling megakadályozni, meg kellett akadályoznia, s tudta is jól, hogy miért, de azt is, hogy a püspök hitvallásához neki voltaképen semmi köze. Mert elvégre szakadár-e, egyesült-e, az Ballingnak mindegy kellett, hogy legyen. De ő tudta, hogy az egyesülttel nem bánhatik többé úgy, a hogy a szakadárokkal szoktak volt elbánni. S hogy tényleg az volt a terve, a czélja Ballingnak, bizonyos, mert a Taraszovics kiszabadítását sürgető Ferdinánd 1643 jan. 2-án az e czélból Erdélybe induló Jakusics egri püspöknek adott utasítás 6-ik pontjában egyenesen megmondta, hogy Balling egyedül az egyesüléséért fogadta el a püspököt. S ezt kell tartanunk az igazi nagy oknak. Beismerte ezt különben maga Balling is, mikor a kiszabadításáért folyamodó ruténeknek és kunoknak azt felelte, hogy a püspök nincs többé az ő hitükön, hanem megváltoztatván a vallását, katólikussá lett, s még világosabban fejezte ki magát 1642 máj. 24-én a fejedelemhez írt levelében, hogy Bogádi, a fejedelem bécsi követe, a visszatéréséről vele beszélő vladikának egyenesen megmondta, hogy nem reméli, hogy a fejedelem arra lépnék, mivel hogy megváltoztatta a religióját. — Ez tehát az igazi ok, mindaz pedig, a mit Balling Drugetnek előadott, nem volt egyéb puszta ürügynél, a melyet aztán a püspök szabadon bocsátását követelő király s a fejedelem előtt jónak látott a való hátter elfedésére színfalként előrántani.

A mi Druget abbeli figyelmeztetését illeti, hogy a püspöknek, mint szabad embernek is és mint egyházi férfiúnak is más competens egyházi birái volnának, s hogy a klastrom jószága régi alapítvány lévén, el nem vehető, Balling azt felelte reá, hogy 21 esztendő óta, mióta Munkácson lakott, nem volt a püspöknek több competens birája a munkácsi főpossessoroknál. Mágócsy Gáspártól vagyis a munkácsi várnak 1573-ban magánkézre jutása óta «egészen az attól fogván való possessoroktól dependeáltak». E szerint a fejedelem sem akar ettől a régi szokástól eltérni, mert Balling szerint «abutálna» avval. Az persze eszébe sem jutott, hogy a «mindig» Munkácstól dependeáltak csak 1573 óta értendő, mert 1551-ben még a király volt a kegyúr. «A mi a régi szent császároktól és királyoktól adatott donátiójukat és confirmationális leveleket illeti, a mi a klastrom dolgát nézi, annak nincsen semmi impedimentuma. Mind megtartattak és tartatnak most is. De a *személy*, úgymint a püspök, a ki magát jól nem viselte, a possessorok priválták és mást állattak helyébe, mert ezen jószág hasznával éltek a püspökök, a mint ez régi szokása volt ennek a jószágnak és helynek. Ezt a püspököt is senki egyéb, hanem a fejedelem állatta be tisztiben s a fejedelem donatiója mellett lakik. Azért a ki őtet beállatta, ugyanaz priválhatja. A fejedelem is szabad volna vele, hogy a maga jószágát oda engedje-e vagy nem, mint szintén más urak, a kik most ide nem engedik, hogy a püspöktől dependeáljanak. Ha a püspököt magát a klastromtól elszakítják, nem következik, hogy azzal a jószágát is elfoglalják, mert a püspök helyett más püspököt állatnak». Ugyanezt az állítást, a mint Balling Druget előtt kifejtette, megerősítette a fejedelem kérésére maga Druget országbiró által 1641 nov. 9-én elrendelt s 1642 jan. 27-én megtartott hivatalos második beregmegyei vizsgálat, a melyről már szólottunk s a melyet éppen azért tartottak, hogy kiderítsék s beigazolják a püspökök függését, s hogy joguk volt privální és mást állítani helyébe.

Csakhogy Taraszovics éppen azért unionált, hogy ennek az addig követett eljárásnak véget vessen s a

püspököt a ki- és betétel alól felszabadítsa. S bár még nem tette volt le a hitvallást, mégis megmenekült attól, hogy elődei sorsára jusson s egyszersmindenkorra kiverjék a jószágból. Nem csak Druget lépett közbe mellette, hanem Czeglédy Albert, Lippay helyettese azonnal jelentette[1] ez esetet a királylyal éppen Regensburgban időző Lippaynak, a ki akkor kanczellár volt. Czeglédyt Homonnai értesítette, mert levelében már fölemlítette Druget és Balling levélváltását. A kanczellária véleménye szerint utasítani kellene a nádort, hasson oda minden eszközzel, hogy a püspök minél előbb kiszabadítassék és az egyházi jószág visszaadassék, annál is inkább, mert a munkácsi várnak voltaképen a király az ura. Továbbá a királynak írnia kellene magához a fejedelemhez, a kassai főkapitányhoz és Ballinghoz is. S csakugyan 1641 febr. 22-én Ferdinánd megíratta a három levelet,[2] a melyekben hangsulyozta, hogy ez a letartóztatás nemcsak az egyházi szabadsággal, hanem a királyi tekintélylyel is ellenkezik, főleg azért, mert oly jószágon történt, a melynek legfőbb tulajdonosa a király, sőt az ország törvényeivel is. A nádornak szóló utasításban említve van az is, hogy Drugeten kívül a kassai generalis is írt és figyelmeztette Ballingot, bocsássa szabadon a püspököt.

A nádor márcz. 25-én jelentette a kanczellárnak, hogy a fejedelemnek hozzá érkezett követével, Bornemissza Pállal, és bécsi megbizottjával, Bogátival, sokat beszélt a munkácsi püspök ügyéről. Átadta nekik a fejedelemhez szóló

[1] Bpest OL. Kancz. O. Propos. et opin. — «22. Febr. 1641. Nro 15. Alb. Czeglédy ... exponit, eppum et patriarcham Munkacsiensem r. gr. rediisse in unionem ecclesiae. Qui dum Jassovim ad professionem fidei faciendam venire intenderet, a Jo. Ballingh ... arrestatus fuisset, *postmodum* tractus in judicium ad aedes ipsius capitanei et eppatu bonisque omnibus privatus ... Op. Rem prorsus indignam et ecclesiasticae libertati praejudiciosam esse per. Jo. Ballingh admissam. Proinde mandari d. palatino opportet. ut ipse modis omnibus quamprimum liberationem eppi ... procuret, cum alias quoque arx Munkacsiensis ad s. m. pertineret. Scribi etiam principi ... similiter etiam generali Cassov. et capitaneo ... Ballingh.»

[2] Fog. Bpest. OL. Kancz. O. Conc. exped. 1641. im 38.

királyi levelet azzal a kijelentéssel, hogy maga is ír a fejedelemnek. A Ballingnak szóló levelet azonban visszatartotta, mert szerinte Balling alárendeltebb állású, semhogy a felség levelezzék vele, s különben is alávaló, hitvány ember, a ki ellen a vármegyéktől is napról-napra panaszok érkeznek hozzá.[1]

A király levelének és a nádor közbenjárásának volt is annyi eredménye, hogy Balling, a ki értesült róla, hogy a vladika mellett intercessorok járnak közbe a fejedelemnél, márcz. 30-án az esetre, ha a fejedelem ez intercessorok közbenjárását helyben akarná hagyni, olyképen, hogy méltósága meg ne bántódjék, előzetesen egynéhány feltételt közölt a fejedelemmel, hogy azok mellett adhassa meg a püspök szabadságát. Máskép hite szerint nem volna tanácsos szabadon bocsátani. E feltételek igen jellemzők Balling gondolkozására s a jövendő püspöknek az ő receptje és szájaíze szerint való viselkedésére.

Először is kijelentette, hogy a klastromnak a régi királyoktól a mi kiváltság- és adománylevelei vannak, azok mind helybenmaradhatnak. De mivelhogy a püspököt a fejedelem promoveálta és a fejedelem adományából bírta a püspökséget és a fejedelem jószágán gyakorolta a joghatóságát vagyis a fejedelem árnyékában nyugodt, a hogy réges-régen is mind a püspök, mind a klastrom Munkács urától függött, ez után is a fejedelmet ismerje el kegyurának és ne confugáljon sem a lengyel püspökökhöz, sem a magyar urakhoz. Másodszor követelte Balling, hogy mivel Taraszovics a mi jövedelmet kaphatott beejtette Lengyelországba és oda takarta, jövőben a klastrom jövedelmét a klastrom szükségére fordítsa s ha ez ellen vétene, minden perpatvar nélkül egyszerűen fosztassék meg a püspökségtől. Továbbá kívánta, hogy ne tartson annyi sok lengyel papot és

[1] Bpest. Uo. Prop. et opin. — «25 Mart. 1641 Nro 28. — D. Palatinus scribit ... de 13 praes. — Nro 33. De eppo Munkács. gr. r. multa cum ... Bornemissza contulisse, similiter cum Bogatio, qui constanter asserunt, se nihil eorum audivisse ... Joannem ... Ballingh non mereri, ut s. m. ipsi. scribat ... Ipsum Ballingh esse hominem perversum et vilissimum, contra quem plurimae comitatuum querelae dietim emergerent.»

deákot, mint addig, mert ha úgy lesz, mint a hogy volt, megemésztik a klastrom jövedelmét, hanem inkább hazait tartson és azokból is elegendő egy-két tudós ember, minőt itthon is talál. Követelte továbbá, hogy azokon a területeken, a melyek a püspökséghez tartoznak, legyen az akár a fejedelemé, akár pedig más földesúrhoz tartozó, a szegénységnek nevezett jobbágyságból álló hívőkre semmiféle új taksát ne vessen s a régieket ne emelje, hanem maradjon minden úgy, a mint a régi püspökök idejében volt. S mivel Ballingnak eszébe jutott, hogy az 1640 nov. 12-e előtt a dézsma ügyében ellene vallott tanúkat is kiátkozta, az 5-ik pontban kötelezendőnek tartja a püspököt, hogy a szegény híveken, a kik panaszkodtak s ellene vallottak, ne álljon bosszút, a 8-ikban pedig azt is, hogy ezekből kifolyólag az összes Munkács várához tartozókon ne töltse boszszúját. Igen érdekes a 6. és 7. pont is, a mennyiben Balling kikötendőnek tartotta, hogy a püspökhöz vendégül jövő lengyel papokat ne lássa el a klastromban, mert ez által rövidítette a fejedelem jövedelmét, az utóbbiban pedig a laukai, az iványii és a lohói szőllőhegyek dézsmáiról azt mondotta, hogy a fejedelem azok ügyét nyugodtan perre bocsáthatja Az ezen feltételek mellett kibocsátható püspökkel szerinte mind az ő részéről s mind az mi részünkről bizonyos arra rendelt emberek előtt Munkácson térítvényt kellene aláíratni.

A fejedelemnél közbenjáró intercessorokon kívül magánál Ballingnál is közbenjártak a püspök érdekében a ruténck és a kunok is.[1] Ennek a Ballingnál tett lépésnek az volt az eredménye, hogy a fogva lévő püspökkel még szigorúbban bánt. Ballingnak ugyanis tartania kellett attól, hogy a bebörtönözött Taraszovics valamely úton-módon érintkezésbe léphet ezekkel a nála közbenjárt híveivel s börtönéből közvetlenül intézheti kiszabadulásá-

[1] Czeglédy 1641 júl. 24. előtt írt levelében jelentette: «Requisitum fuisse capit. Munkács non modo per Ruthenos, sed etiam per Cumanos (!) ejusdem cum ipso religionis et gr. r., qui sub Turca degerent de libera patriarchae dimissione.» — Budapest, OL. Kancz. O. Prop. et opin. 1641 no 132.

nak ügyét s esetleg meghiúsíthatja a fejedelemmel közölt feltételeket. Annál inkább kellett ettől félnie, mert arról is értesült, hogy Taraszovics nevében helyettese, Marinics dorogi esperes-lelkész 1641 jún. 9-én Druget országbiró,[1] jún. 18-án Simándi erdélyi püspök előtt,[2] azonkívül Varró István egri kanonok és hevesi főesperes az egri káptalan előtt[3] óvást emeltek és tiltakoztak a Balling erőszakoskodása folytán az egyházi immunitáson esett sérelem miatt.

Taraszovics fogságának ez a szigorítása természetesen visszatetszést szült jóakaróinál s annál inkább ösztönözte őket, hogy minden lehetőt megtegyenek a kiszabadítására. Czeglédy júl. 24-i levelében[4] jelentette a püspök fogságának a szigorítását, a nádor pedig beszámolt a királyi közbenjárás eredményéről. Szerinte czélravezető volna, ha a felség valamely szókimondó emberét küldené a fejedelemhez, a ki nyíltan megmondaná a király óhaját s újabb levelét is kézbesítené. Az egész költség nem kerülne többe 200 frtnál s a mellett az illető körül is nézhetne Erdélyben. A küldetésre legalkalmasabbnak Őrsi Zsigmondot tartotta, a ki legjobban ismerte a fejedelem gondolkozásmódját. A további lépéseket azután a fejedelem válasza szerint lehetne megtenni.[5] Az udvar elfogadta a nádor tanácsát s Ferdinánd aug. 22-én újabb levelet[6] írt Rákóczinak, jelentvén, hogy Őrsit küldi hozzá.

Őrsi sopronmegyei alispán volt. A szomszédban lakó nádor bizonyára ismerte és tudta, hogy hű királypárti s a mellett alkalmas ember. Őrsinek öt pontból álló utasítása[7]

[1] Bazilovics, id. m. I. 73—76. ll.

[2] Fog. Lelesz. conv. levt. Proth. 80. köt. 239. l.

[3] Bazilovics, id. m. I. 71—73. ll.

[4] L. a tullap. 1. 1-ső sz. jegyz.

[5] Bpest. Uo. Prop. et opin. — «22. Aug. 1641 no 171. Videretur d. palatino operae pretium fore plane ad principem Transsilv. per suam m. aliquem virum cordatum mitti... Dicunt palam ideo eppum non dimitti, quia catholicus factus esset... Ad id vero se nullum aptiorem videre Sig. Eörsy, qui principis ingenium magis nosset.

[6] Fog. Bpest. Uo. Conc. exped. 1641 no 218.

[7] Fog. Bpest. Uo. 1641 no 221.

szerint elő kellett adnia, hogy a király közbenjárásának Taraszovics fogságának a szigorítása volt az eredménye. Mivel pedig ez az erőszakosság szokatlan eset Magyarországon s hozzá békés időben, azonkívül levon a papi állás nak, az egyházi immunitásnak, a király legfőbb kegyúri tekintélyének, az ország törvényeinek s az említett püspökség alapításának is, annálfogva a király azt óhajtja, hogy a fejedelem bocsássa szabadon a püspököt, állítsa vissza javadalmába és ne gátolja püspöki működésében. Ha azonban a fejedelem nem volna hajlandó engedni a király óhajának, az esetben jelentse ki Örsi, hogy Ferdinánd királyi tekintélyénél fogva meghagyja a fejedelemnek a püspök szabadon bocsátását, mert mint a jog legfőbb őre, nem tűrheti s nem szenvedheti, hogy valamelyik alattvalóját idézés és ítélet nélkül büntessék.

Őrsi el is járt tisztében s ebben segélyére volt az a körülmény, hogy a királylyal egyidejűleg az apostoli szék is lépéseket tett a püspök szabadon bocsátása ügyében. A Regensburgban időző Lippay ugyanis, a mint Czeglédynek febr. 22-i és a nádornak márcz. 13-i leveleiből megértette Taraszovics bebörtönöztetését, márcz. 15-én,[1] azonnal írt Palotto biborosnak, kérve őt, hogy a fogságra vetett patriarchát pártfogásába vegye. Elmondta azt is, hogy ő a bebörtönözött püspökkel, mint az egri püspökség területén levővel, két esztendő óta tárgyalt a katólikus egyházba való visszatérése ügyében. E hosszú tárgyalásnak végre meg volt az eredménye, a mennyiben a patriarcha megismervén az igazságot megigérte, hogy megtér s a joghatósága alatt álló mintegy 160 ezernyi hívőt is megtéríti. S tényleg útra is készült már, hogy az egri káptalan előtt letegye a hitvallást, de társai elárulták szándékát az erdélyi fejedelem munkácsi várkapitányának, a ki a monostorból elhurczoltatta s megkötözve Erdélybe küldte. A felség azonban nem késett a fejedelmet figyelmeztetni az egyházi renden esett ezen hallatlan jogtalanságra s a nádor útján minden módon sürgette a patriarcha szabadon

[1] Prop. levt. Lettere di Germ. vol. 83. fol. 31.

bocsátását. — Sőt azonkívül a nuntiusnak is jelentette a dolgot, a ki pár nappal később, márcz 10-én szintén írt Rómába.[1] Több hónapja már, sőt lehet esztendeje vagy annál is több, hogy a Magyarország, Erdélyország és Lengyelország között a Kárpátokban lakozó sz. Bazil-rendű patriarchával a római katólikus egyházba való visszatérése ügyében tárgyalás folyt. S a midőn végre ezen dicséretes szándékának a végrehajtása előtt állott már, a melytől 100 ezer embernek a megtérését lehetett reményleni, az erdélyi kálvinhitű fejedelem, Rákóczi, szolgáival elfogatta s Erdélybe hurczoltatta. Ő megbeszélte a dolgot az egri püspökkel, a ki az egyesülés ügyét vezette, s az nem csak a nádornak írt, hogy mindent kövessen el Rákóczinál, a kivel különben is barátságban van, hanem kivitték azt is, hogy a felség is írt.

A Rómába tett ezen kettős jelentésnek meg volt az az eredménye, hogy de Salines István, az erdélyi hitterjesztés praefectusa máj. 18-án utasítást[2] kapott Rómából, hogy az erdélyi katólikus tanácsuraknak, Kornis Zsigmondnak, Haller Istvánnak a legmelegebben ajánlja a püspök kiszabadításának az ügyét. Salinesnek lelkére kötötték, hogy ez ügyben mindent el kell követnie, annyival inkább, mivel a katólikus vallásnak fontos ügyéről van szó, a mennyiben az egri egyházmegyében levő ezen görög szertartású illyr patriarcha elfogatásának az oka egyedül az volt, hogy a római egyházzal egyesülni akart és óhajtott. Ugyanakkor megdicsérték Lippayt egyrészt az egyesülés ügyének a kezdeményezéséért, másrészt a bebörtönözött kiszabadítása érdekében tett lépéseiért.

Salines bizonyára eljárt a reá bízott feladat körül s a jelzett tanácsurak is mindeneestre megtették a magukéit. Ekként Őrsi feladata meg volt könnyítve. A fejedelem csakugyan szabadon is bocsátatta Taraszovicsot, de a Balling ajánlotta feltételek mellett, melyeknek a megtartására még júl. 12-én Munkácson Kisfalusy Péter alispán, Kere-

[1] U. o. fol. 32.

[2] U. o. Lettere della s. congr. dall'a. 1630—1646, vol. 9. fol. 139.

pessy István, Kisfalusy Ferencz szolgabirák, Debreczeni Péter munkácsi prédikátor, továbbá Láczay János és Arday Péter jelenlétében írásbelileg kötelezte magát.[1] Lippay szept. 12-én[2] már jelentette Spada biborosnak, hogy a püspök kiszabadult a fogságból, sőt a kolostor és egyházi javait is visszakapta ugyan, de nem sérelmes térítvény nélkül. E jelentésben a restitutióra vonatkozó állításában Lippay nagyot tévedett.

Taraszovics sem a hitvallást nem tehette le, sem a Koriatovics-féle oklevél ügyében tervezett lépését nem vihette véghez. E czélból először is meg kellett szabadulnia a börtöntől. Csakis így érthetjük, hogy ezt az igazán lealázó, sérelmes, mert kezeit még püspöki joghatóságának a gyakorlására is megkötő, szabadságát mindenképen korlátozó térítvényt mind a mellett aláírta. Még arra is kötelezte magát, hogy a fejedelem kiengesztelésére személyesen Erdélybe megy. Ez igéretét azonban nem tartotta be. Balling ugyanis a következő 1642 márcz. 15-én felette igen kérte[3] a fejedelem bécsi követét, Bogati Andrást, ne nehezteljen értesíteni őt a vladika állapota felől, talált-e eddig valahol ott reá s micsoda állapottal viseli magát? Ugyan ő máj. 24-én azt írta[4] a fejedelemnek, hogy negyednapja kapta Bogáti levelét, melyben a vladika felől írta, hogy Bécsben beszélgetett volna vele. Taraszovics tehát kiszabadulása után Bécsbe menekült. Ott beszélt vele Lippay is. Legalább említett szept. 12-i levelében azt is megírta róla Spada cardinálisnak, hogy a szenvedés nem csak nem törte meg, hanem ellenkezőleg megaczélozta s még tartotta azt az igéretét, hogy az összes ruténeket visszavezeti a katólikus egyház kebelébe. Ő a maga részéről

[1] Ungv. püsp. levt., Polit. 10, és Lucskai kézirata után kiadta Duliskovics, id. m. II. 94—96. ll. — Balling javaslatát kiadta Szilágyi S. Tört. Tár. 1884. évf. 678—680 ll.

[2] Prop. levt., Lettere di Germ. vol. 83. fol. 30. — «Tribulationibus pia ejus affectio non modo labefactari non potuit, sed magis etiam aucta est.»

[3] Ered. Bpest OL. NRA. fasc. 743 no 14.

[4] Szilágyi S., Tört. Tár, 1884 évf. 680—681. ll.

viszont mindent el fog követni, hogy a rutén patriarcha megkapja mindazon immunitásokat és kiváltságokat, a melyeket Magyarországon az egyház élvez.

A kiszabadult püspöknek Lippay és a nuntius leveleiben olvasható ezen szokatlan patriarchai elnevezésére nézve a propaganda nem tudta kivenni, miféle patriarcháról is van tulajdonképen szó? Azért midőn Spada biboros nov. 12-én[1] Lippay szept. 12-i levele nyomán jelentést tett a congregatiónak a rutén patriarcha kiszabadulásáról és azon szándékáról, hogy a bebörtönözés daczára is megmarad korábbi egyesülési terve mellett, a congregatió nov. 23-án[2] utasította a nuntiust, tudassa velök, mi a székhelye és a tulajdonképeni czíme a nevezett patriarchának, mert a ruténeknek nincsen patriarchájuk, csak egész Oroszország metropolitája czimét viselő metropolitájuk. Kérdés, nem az ochridai vagy az ipeki patriarcháról van-e szó, továbbá hány püspök tartozik a joghatósága alá s hogy ezek Szerbiában vagy Magyarországon vannak-e?

A nuntius jelentését a congregatió 1642 ápr. 30-i ülésén Brancati biboros referálta,[3] hogy az illető bebörtönözött püspök nem patriarcha, hanem munkácsi és máramarosi püspök, Taraszovics Bazil, a ki késznek nyilatkozott a nuntius előtt letenni a hitvallást, de egyúttal némi pénzsegélyt is kért. Ez a pénzkérdés a hitvallással egy előterjesztésben némi visszatetsző dolog s bizonyára rossz hatást tett a congregatióra is, a mely figyelmeztette a nuntiust, hogy a propaganda jövedelmei a pápa határozata értelmében csak hitterjesztésre és papnevelés czéljaira fordíthatók. A munkácsi egyházmegye görög szertartású hívei a megindult unio czéljaira ez egy eseten kívül soha sem kértek anyagi támogatást. S ez egyszeri kérelem meg-

[1] Prop. levt. Acta s. congr. 1641 pag. no 23.

[2] U. o. Lettere della s. congr. vol. 20, pog. 206.

[3] U. o. Acta s. congr. 1642—3 pag. 71. — «Refer. e. d. card. Brancati literas nuntii c... et simul instantiam ejusdem Basilii pro aliquo subsidio... S. congr. jussit nuntium praedictum memineri de decreto s. d. n., ne reditus s congr. impendantur, nisi in missionibus et alumnis instruendis.»

tagadásának az okadatolásával sem hangzik össze a congregatió későbbi eljárása. Hiszen Salineshez írt levelében maga mondotta, hogy a püspök megtéréséhez fontos egyházi érdek fűződik, mint tudjuk, 100 ezer szakadár megtérése. S a congregatio úgy is járt el velök, mint akár a keleti szakadárok, akár a pogányok közötti missiókkal szokott, apostoli helynököt adván ide is, oda is. Fenessy püspök emlékirata szerint itthon úgy is fogták fel De Camelis működését, mint a missionariusokét. De tovább menve, mikor Pálfy Tamás egri püspök azt kérte, hogy szükséges volna nehány rutén ifjút a római görög seminariumban neveltetni, még csak nem is válaszoltak reá. Ekként a magyarországi görög katólikus rutének Rómából soha semmiféle sem pénzbeli, sem másnemű támogatást nem kaptak.

Pedig Taraszovicsot e visszatetsző lépésre a végső szükség kényszerítette s nagyon is reászorult az anyagi támogatásra. Balling ugyan azt állította Drugetnek, hogy a kolostor jószága s minden proventusa helyben áll, ellenben a Taraszovics elfogatása ellen tiltakozó Marinics és Varró azt állították, hogy nem csak azt foglalta le, hanem még a püspök ingóságait is felhordatta a várba, a hogy öreg Mágócsy Gáspár óta szokták volt cselekedni. Taraszovics tehát teljesen pénz nélkül állott Bécsben, sőt még kilátása sem volt valamelyes segélyre. Rómából is tagadó választ nyervén, két út állott előtte, hogy magát fentarthassa, vagy kibékül a fejedelemmel, vagy tovább is a király pártfogását kéri.

Balling 1642 máj. 24-én tudósította a fejedelmet, hogy Bogáti, a kinél a vladika felől kérdezősködött, azt írta neki, hogy a vladika azon volna, hogy megint visszajönne, hogyha a fejedelem megengedné, a mit Bogáti nem hitt, hogy megtenné. De Taraszovics is jól tudhatta, hogy az 1641. júl. 12-i térítvény után alig lehetséges és érdemes a visszatérése. S Bogáti tudósítása daczára sem igen hihető, hogy ez irányban valamelyes lépést tett volna. A kibéküles, a melyből szabadulni akart, a régi állapot visszaállítását, szóval azt jelentette volna, hogy a fél útról visszafordul. Ez pedig nem fért össze Taraszovics erélyes

természetével. Daczára tehát, hogy a propaganda nem adta meg végső szükségében kért segélyét, Taraszovics beváltotta Lippaynak tett igéretét. Palotto biboros 1642 szept. 12-én terjesztette elő a nuntius jelentését,[1] hogy Taraszovics letette a katólikus hitvallást az egri püspök előtt, a kit a nuntius ezzel különösen megbízott. E tette után természetesen szó sem lehetett már a fejedelemmel való kibékülésről, Taraszovics előtt csak az egyik út maradt, a felség útján kieszközölni a restitutiót.

Rákóczi a király 1641 febr. 22-i és aug. 22-i leveleiből és Őrsi szavaiból — mint ennek az utasításából kivehető — megértette, hogy Ferdinánd király, miután Taraszovics a róm. kat. egyházzal egyesült s az által részesévé lett a róm. kat. egyház kiváltságainak, megszüntnek tekinti az addigi állapotot, a melyet a királyok mindaddig eltürtek, mivel a püspökök szakadár hiten s így úgyszólván törvényen kívül voltak. De bármennyire méltányolnia is kellett s talán méltányolta is a király álláspontját, a maga szempontjából viszont érthetőleg mindent el kellett követnie az addigi szokás fentartására. Hogy a király kegyúri jogával szemben a maga ezen szokásjogának mintegy százados idejét és gyakorlatát, természetét, terjedelmét és mibenlétét igazolja s így amazzal szembeállítsa, Taraszovics Bécsben létekor, 1641 decz. 9-én Druget János országbiró útján megyei vizsgálatot kért, melyet Beregm. — mint említettük — 1642 jan. 27-én[2] Váriban tartott megyegyűlésen meg is tartott. A vizsgálat czélja volt, mint a tanúknak feladott kérdőpontok mutatják, igazolni és bebizonyitani azt, hogy a munkácsi vladikák addig a munkácsi váruraktól függtek, a kik a kolostorba behelyezték, a meg nem felelőket ugyan onnan, mint a jószágból kiűzték. Szóval a magán-

[1] Prop. levt. Acta s. congr. 1642—43. pag. 172. — «Refer. e. d. card. Pallotto lit. nuntii c. de professione fidei juxta formulam a s. d. n. orientalibus praescriptam coram eppo Agriensi specialiter ad id a nuntio c. deputato facta et subscripta a r. p. d. Bas. Tarasovtch eppo Munkáts. et Maram. S. congr. jussit dictam profess. transmitti ad s. officium.» — A form. megvan a zai-ugróczi levtárban is.

[2] Köz. Lehoczky: T. Tört. Tár, 1887. évf. 131—143. ll.

kegyuraságuk alatt álló kolostorban székelő püspökkel tetszésük szerint rendelkeztek. Balling és a tanúk azt állították, hogy *mindig*, de régebbi időre egy sem emlékezett az öreg Mágócsi Gáspárénál. A püspöknek pedig a kezében volt I. Ferdinánd 1551-i levele, a melyben mindenrendű és rangú országlakónak s így a *későbbi* munkácsi váruraknak is tudtukra adta, hogy a kolostori egyháznak, mint székesegyháznak, ő, a király a kegyura.

A vizsgálatról felvett megyei jegyzőkönyvet Balling 1642 márcz. 15-én Bécsbe küldte Bogátinak. S mivel a jegyzőkönyvből kiderült, hogy Rákóczinak és Ballingnak is igaza volt, viszont a király kegyúri jogát sem lehetett tagadni, mert a várurak adományba bírták tőle a várat s így a kolostort is, s egyik fél sem volt hajlandó engedni a maga álláspontjából, a dolgot csak hosszas alkudozás útján és után lehetett volna békésen elintézni és eligazítani.

Csakhogy Balling, mint a nádor mondta, erőszakos ember volt, a ki ellen a megyék egyre panaszkodtak. Taraszovicsot pedig maga Balling telhetetlen és morózus embernek jellemezte. Természetes tehát, hogy ilyen két férfi soká alig fért meg egymás mellett s előre volt látható, hogy a békés megoldást alig fogják kivárni.

Meddig maradt Bécsben Taraszovics, ott töltötte-e az 1642. évet vagy másutt és hol, az iratokból meg nem állapítható. Balling 1642 márcz. 1-én felette igen kérte Bogátit, tudósítsa őt, indított-e valamit addig a vladika, micsoda állapotban viseli magát s mi karban vagyon dolga? S még mielőtt Bogáti válaszát máj. 24-e *előtt* négy nappal vette volna, melyet aztán máj. 24-én beküldött a fejedelemnek, a kit arra kért, hogy ha csak lehetséges, ellegyenek a püspök nélkül, Taraszovics már ápr. 5. előtt, tehát körülbelül egy időben vagy kevéssel aztán, hogy Balling Bogátinál kérdezősködött felőle, panaszkodott Ferdinándnak, hogy, habár kiszabadult és püspökségébe visszahelyeztetett, mindamellett Balling újból kizárta és megfosztotta a jövedelmétől.

Ezen panaszra Ferdinánd ápr. 5-én, összesen immár

harmadízben írt[1] a fejedelemnek, s követelte a püspök visszahelyezését. A fejedelem követei a birtokukban levő beregmegyei vizsgálatra hivatkozva uruk nevében azt felelték, hogy a püspök kizárása nem sérti a király jogát, mert a püspök kizárásának a jogát addig is a munkácsi várurak gyakorolták. Bécsben azonban a királyi kegyúri jogot, melyet addig a szakadár püspökkel szemben nem gyakoroltak, a nem gyakorlás folytán nem tekintették a várurakra átszállottnak csak azért, mert a várurak addig jogtalanul gyakorolták. A püspöknek az egyesülése után a király követelte vissza a jogát s e jogon a püspök visszahelyezését. Ennek keresztülvitelére jó alkalmul kinálkozott az ifjú Rákóczi György esküvője, melyen Ferdinánd Jakusics György egri püspökkel képviseltette magát. A püspöknek, hétpontú utasítása[2] hatodik pontja szerint követelnie kellett az ügy elintézését s a püspök visszahelyezését, annál is inkább, mert Ballingról hírlett, hogy szakadár püspököt szándékozik állítani helyébe. A fejedelem csak 1643 máj. 19-én írt a nádornak[3] s akkor is — az Őrsi követségéről. «Őrsi» — úgymond — «a státusoknak is előadta a király kívánságát. A fejedelem a követségben olyan dolgokat látott, melyekről, hogy végzés lett volna közöttük, arra nem emlékezett, kiváltképen olyanokról, melyek csak szintén ide be- és *subditusainkról* való dolgok». Ebből a válaszból megérthették Bécsben, hogy a fejedelemtől, a ki subditusának nézte a püspököt, békés úton nem remélhetik a restitutiót. Ennek következtében Ferdinánd 1644 máj. 23-án utasította a nádort,[4] hogy a fejedelemmel folyó béketárgyalások során a békepontok közé vegye fel a püspök visszahelyezését. De még így sem volt képes álláspontját keresztül vinni, s Taraszovicsnak vissza kellett térnie az első lehetőséghez.

[1] Fog. Bpest. OL. Kancz. O. Conc. exped. 1641 no 139.

[2] Ered. és fog. Uo. 1643 no 1.

[3] Horváth Mih.: Tört. Tár. X. 95. l. «Kismart. regesták», 117. sz.

[4] Fog. Bpest. OL. Kancz. O. Conc. Exped. no 128 ex 1664. — «Nihilominus... cupientes negotium in integrum restitutionis eppi Munkács. gr. r. omni studio promotum iri.»

Ő ugyan még 1642 máj. 10-én bemutatta a kanczelláriának azon okleveleket, a melyeket 1635-ben először ő iratott át a leleszi conventtel, s kérte azok megerősítését. A kanczellária a kérést teljesíthetőnek vélelmezte, de a megerősítés helyett máj. 12-én mindössze egy utasítást[1] kapott Ferdinándtól, a melyben Druget országbirónak, Nyáry István felsőmagyarországi kapitánynak, Melyt Péter szatmári és Barkóczi László szabolcsi kapitányoknak meg hagyta volt, hogy Taraszovicsnak követelései érvényesítése körül segélyére legyenek. Ennyi volt az, a mit Taraszovics el tudott érni. Ennek következtében 1643 ápr. 29-én[2] arra való hivatkozással, hogy a munkácsi kolostorból kizáratván, nincs hová vonulnia, arra kérte Ferdinándot, jelöljön ki részére Kállóban valamelyes lakást és némi segélyt, továbbá utasítsa a katólikus földesurakat, hogy azok görög szertartású alattvalói felett továbbra is ő gyakorolhassa a joghatóságot. Ferdinánd teljesítette a három kérelmet, Kállóban lakást jelöltetett ki,[3] a szepesi kamara jövedelmeiből évi 200 frtot utalványozott a részére, sőt 1643 ápr. 29-én[4] felkérte Eszterházy nádort, Druget országbirót, Csáky Istvánt, Forgách Zsigmondot, Melyt Pétert, Barkóczy Lászlót, Károlyi Ádámot és Lászlót és Károlyi Mihály özvegyét, engedjék meg Taraszovicsnak, hogy alattvalóik tovább is az ő joghatósága alatt maradjanak.

[1] «Quoniam nos . . . Bas. Tarasovich eppum Munkács. gr. r. simul cum universis bonis et rebus ac juribus suis quibusvis possessionariis . . . quemadmodum justis et legitimis praetensionibus ejusdem in nostrum r. recepimus protectionem . . .» — Lelesz, Proth. 82. köt. 195. l.

[2] Bpest. OL. Kancz. O. Prop. et opin. — «1643 no 115. Bas. Tarasovith eppus Munkách. gr. r. exponit, se ob fidei cathol. professionem in gravi persecutionis et vitae discrimine versari ab insidias Jo. Ballingh . . . supplicat, sibi in oppido Kálló habitationem aliquam . . . ordinari, item dnis cathol. mandare, ut qui subditos gr. r. habent, ad obedientiam ipsi praestandam campellant.»

[3] A pozsonyi kamarához szóló rendelet más. Bécs. Köz. pénz. levt. Hung. 14,506. cs. — Fog. Bpest. OL. Kancz. O. Conc. exped. 1643 no 157. — A pozsonyi kam. felterjesztése a bécsihez ered. Bécs, Köz. pénz. levt. Uo. — S mellette a bécsi leiratának a fog. júl. 6-ról.

[4] Fog. Bpest. OL. Kancz. O. Conc. exped. no 147 és 156 ex 1643.

Taraszovicsnak ez utóbbi kérelme azért történt, mert bizonyára neki is tudomására jutott, hogy Balling szakadár püspököt akar állítani a helyébe, a miről már Jakusics püspök utasításában is szó volt. S tényleg a fejedelem már máj. 6-án[1] kiállított oklevelében Juszkó János drágabártfalvi papot munkácsi és máramarosi püspökké nevezte ki, akár 1634-ben Taraszovicsot magát. Taraszovics ugyan tiltakozott[2] a Ieleszi convent előtt az új szakadár püspök ellen, de a dolgon változtatni nem levén képes, kénytelen volt beletörődni.

Így végződött Taraszovics uniója. Letette a hitvallást és megnyerte a király pártfogását, de viszont a székes kolostorból elüzetett, bár oltalmat talált a király területén. Az egyesüléstől remélt s maga elé tűzött czélt, a várúrtól való felszabadulást, tehát csak részben érte el. A kérdés ki volt ugyan kezdve, de nem volt megoldva. Rákóczi és Balling megtartották álláspontjukat. Taraszovicsot kiűzték s a szakadár Juszkót állították helyébe a kolostorba, a hová az unio csak 1662-ben vonult be. Az uniót elnyomták tehát a munkácsi uradalomban, de a homonnaiak szomszéd uradalmain és a király területén nem vethettek gátat eléje.

[1] Egyk. más. Bpest. OL. Gyulaf. Kápt. Lib. r. XX. 164b l.
[2] Lelesz, Proth. 82. köt. 41. l.

II. FEJEZET.

A sárosi, a zempléni és az ungi papság egyesülése, 1646—1652.

Taraszovics püspök életének utolsó négy évéről mindössze két oklevelünk van. Az egyik Ferdinánd királynak 1644 máj. 23-án kelt utasítása, a melyben meghagyta a nádornak, hogy a Rákóczival folytatott béketárgyalások során hasson oda, hogy a munkácsi püspök «in integrum» visszaállíttassék. A másik pedig Rákóczinak 1648 aug. 5-én kelt levele,[1] melyben hívének, Taraszovics Vazulnak megengedi, hogy a kolostor körül levő vízben halászhasson és az uradalmi erdőkben tűzi- és épületfát vághasson. E négy évről ezen Taraszovicsra vonatkozó két oklevelen kívül egyetlen egy oklevelünk van még, Lippay primásnak 1648 máj. 14-én kelt levele,[2] melyben mint Magyarország primása és a szentszék született követe az egyesülni szándékozó rutén papságot ünnepélyesen biztosítja ugyanazon egyházi immunitásról és kiváltságokról, melyeket az ország latin szertartású papjai élveznek. Nagyon természetes, hogy az első két oklevél kelte közötti négy esztendőnek a történetét ezen egyetlen oklevélből lehetetetlen megírni. Több oklevelünk nem lévén, ezt a nagy közt még áthidalni sem leszünk képesek, holott, mint az említett május 14-i oklevél mutatja, a papság egyesülése éppen erre az időre esik.

Az 1644 előtti okleveleinkből csak azt lehet megállapítanunk, hogy akkor csak a püspök maga s talán közvetlen környezete, a kik vele menendők voltak Jászóra az új

[1] Pozsony, kápt. levt. Capsa 11. fasc. 2. no 17. Ered.

[2] Más. Bpest, Egyet. könyvt. Hevenesy kézir. LXIX. köt. 23—25. ll.

hitvallást letenni, s talán helynöke, Marinics, dorogi esperes fogadták el az uniót. A papságról még nincsen szó. Világosan látható ez Lippaynak 1641 márcz. 15 én Rómába intézett leveléből, a melyben Pallotto biborosnak azt írja Taraszovicsról, hogy két évi tárgyalás után megigérte, hogy maga is megtér, s az alája tartozó mintegy százezernyi hívőt is megtéríti. Leendő utitársai elárulván őt, igéretét természetesen nem tarthatta be, s így neki a papság egyesülésében semmi közvetlen része sem volt. Sőt maga az a tény, hogy saját környezetében árulója akadt személyének és az ügynek, mutatja, hogy a beregi papság akkor még ellene volt az egyesülésnek. Ezt a tényt megerősíti Balling nyilatkozata, hogy a munkácsi uradalom papjai megölnék Taraszovicsot hitehagyásáért. A papság uniója tehát külön s később történik. Nincs is benne részük a munkácsi püspököknek, hanem az egrieknek. Hogyan, mikor s hol történtek az első lépések és kisérletek, hogyan folyt tovább ez az egyesülési mozgalom s micsoda phasisokon ment át, valamint e törekvések első küzdelmeit a szakadárokkal, most már óhitűekkel, mindezekre az egyesülés történetét és lefolyását felölelő kérdésekre csakis az 1648 után kelt levelekből lehet és kell a lehetőségig összeállítanunk a feleletet. Ezekben az egyesüléssel nem egykorú, hanem néhány évvel később adatott levelekben pedig az egyesülés előzményeiről és hogyan s miként való megtörténtéről csak egyes, különféleképen értelmezhető sorok adnak olyan, a milyen hírt, úgy hogy az egyesülésről bajos, sőt alig lehetséges tiszta képet adnunk. Egy- vagy közelkorú összefoglaló, bármily rövid munkánk nem maradt, sőt az első egyesülésről is csak hat év mulva kelt okiratból értesülünk. Növeli a bajt és nehézséget az is, hogy az említett sorokban levő adatok sem egybehangzók, hanem különféleképen adják elő ugyanazt a dolgot és ezzel hitelességükből is vesztenek. Így aztán nem csoda, ha az eddigi írók nem voltak képesek eligazodni e tudósításokon, s világos, tiszta kép helyett az egyesülésről négyféle véleményünk is van.

Nagyon helyesen kezdte tehát Petroff az «Óhit és az unio a XVII. században» című említett tanulmányának

«az unitus és a nem unitus papságról» szóló fejezetét[1] azzal a kijelentéssel, hogy az unio története koránt sincsen felderítve. Fel is sorolja a három addig ismeretes véleményt, melyek röviden a következők.

Közönségesen úgy beszélik, hogy Taraszovics püspöknek 1648 aug. havában történt halála után az orosz papság Partén Pétert választotta püspökké, a ki választóival ugyanazon év szeptember havában megjelent a Nagyszombatban ülésező nemzeti zsinaton, s ott Lippay primás és az egybegyűlt püspökök előtt bejelentették azon óhajukat, hogy egyesülni szeretnének. E kijelentés után 1649 ápr. hó 23. Partén püspök 63 papjával az ungvári vártemplomban Jakusics egri püspök jelenlétében letette a katólikus hitvallást s ezzel az unio meg volt kötve.

Az egyesülésnek ezen általánosan elfogadott menete ellen Petroff azt hozza fel, hogy az unio megtörténtéről nem vettek fel okiratot, csak is az unióra lépett papságnak 1652 jan. 15-én X. Incze pápához intézett folyamodványában van róla szó, a melyben egyúttal Partén püspök megerősítését kérik a pápától. De még ez az eredetileg ruténul szövegezett okirat sem maradt fenn, csak is a pozsonyi káptalannak 1655 febr. 15-én kiadott latinnyelvű átiratában van meg. Ebben az egyesülés az 1649. évre van téve, a mi okvetlenül hibás, mert Jakusics tudvalevőleg már 1647-ben halt el. Ezen az ellentmondáson egyesek akként véltek segíteni, hogy az 1649 évszámot tollhibának vették 1646 helyett. Csakhogy akkor Petroff szerint újabb nehézségek merülnek fel, még pedig *a)* az, hogy ez esetben Partén püspökké választása 1646-ra, azaz még Taraszovics életére esnék, a ki 1648 aug. 5-én még életben volt, s *b)* akkor az ungvári hitvallás megelőzné az egyesülési szándéknak Nagyszombatban történt előzetes bejelentését. Szóval az egyesülés történetének ez a közönségesen elfogadott változata Petroff szerint nem állhat meg.

A másik, Petroff szerint hitelesebbnek látszó versio[2]

[1] Id. m. 18—19. ll.

[2] Id. m. 20. l.

értelmében az egyesülés akként történt volna, hogy Jakusics egri püspök megtudva, hogy Taraszovics visszaesett a szakadárságba, 1646-ban 63 orosz papot hívott össze Ungvárra, a hol azok ünnepélyesen felvették az uniót. A mint ez megtörtént, az időközben püspökké választott Partén 1648-ban Nagyszombatban bejelentette a történteket. Mivel azonban az unio 1646-i felvételét akkor mindjárt nem foglalták írásba, Partén 1652-ben hat esperest Ungvárra hívott s ott készült a pápához intézett folyamodvány, a melybe felvették az 1646-i hitvallást is

Ezt a versiót Eszterházy egri püspök 1767 márcz. 31-én XIII. Kelemen pápához intézett felterjesztésében mondja el, s állítólag benne volna Bacsinszki, a későbbi püspöknek még 1768-ban hajdudorogi lelkész korában kelt valamelyik iratában is. Ez ellen azt veti fel Petroff, hogy *a)* Taraszovics visszaesése a szakadárságba nehezen hihető, mert ő Nagykállóban élt a királytól kapott kegydíjon, s *b)* a pápához intézett 1652-i folyamodványban, illetve ennek 1655-i átiratában az 1649. évszám betűkkel van írva, jeléül, hogy ez a helyes.

Ekként Petroff meggyőződése szerint az egyesülésről felállított e két nézet tarthatatlan. Van azonban egy harmadik is,[1] a mely az unio felvételét 1652-re teszi. Ekkorra tette volt maga Partén is, s erre az évre tették a jezsuita atyák feljegyzései is. Ehhez a harmadik változathoz csatlakozik maga Petroff is, mint a mely ellen szerinte legkevesebb kifogás és ellenvetés tehető.

E három változatból az első kettőt jól összehasonlítva egymással, azonnal felötlik, hogy lényeges különbség alig van közöttük. Az egyetlen eltérés az, hogy az első az egyesülést 1649-re, az utóbbi pedig 1646-ra teszi. A mi e két évszámot illeti, bizonyos ugyan, hogy az 1649. évszám a papság 1652-i pápai felterjesztésében, a hol t. i. említve van, betűkkel van írva, de éppen ezen 1652-i felterjesztés szerint a hitvallás az ungvári vár kápolnájában Jakusics püspök jelenlétében történt. E két, ugyanegy forrásból, az

[1] Id. m. 21. l.

1652-i pápai felterjesztésből vett adat azonban össze nem fér, mert Jakusics püspök 1647-ben meghalt, következőleg 1649-ben nem lehetett jelen az unio actusánál. Mivel azonban mindkét versio szerint az actus az ő jelenlétében történt, így mondják el 1652-ben maguk a papok, a kik megnevezik az ott jelen volt két bazilitát, Kossovics és Partén atyákat, továbbá Jászberényi jezsuita atyát, szóval oly körülményesen mondják el a dolgot, hogy Jakusics jelenlétét igaznak kell tartanunk, az actus megtörténtét 1647 előtti időkre tennünk, vagyis azoknak van igazuk, a kik az 1649-es számot tollhibának vették 1646 helyett, bárha betűkkel van is írva.

Ha az 1649-es évszámot 1646-tal helyettesítjük, akkor minden nehézség megszűnik s Petroff érintett ellenvetései minden nehézség nélkül megoldhatók. Mert a mi az első versio ellen felhozott azon ellenvetését illeti, hogy az esetben Partén választása 1646-ra esnék s így még Taraszovics életében történt volna, éppenséggel nem találom alaposnak. Ugyanis Lippay 1660-i oklevelében világosan mondja, hogy Partént Taraszovics halála *után* választották meg. Igen ám, de Rákóczi fejedelem 1648 aug. 5-én kelt oklevelében Taraszovicsnak még bizonyos adományokat tesz. E szerint Partént 1648 aug. 5-e után választhatták meg csak. A mi pedig az 1646. évet illeti, az 1652-i pápai folyamodványból éppen az tűnik ki, hogy Partén az ungvári várkápolnában történt hitvalláskor, melyet 1649 helyett 1646-ra tettünk, még nem volt püspök. Az aláíró és hitvallást tevő papok ugyanis határozottan azt írják, hogy Jakusics maga mellé vevén e czélra «reverendos *patres* Basilianos», ú. m. Partén Péter atyát, jelenlegi püspökünket, vagyis világosan feltüntetik, hogy Partén, a ki a folyamodvány keltekor, 1652-ben püspökük, a hitvalláskor még csak szerzetes volt. Ez okiratból csak annyi s éppen az következik, hogy az 1646-i hitvalláskor Partén még csak szerzetes.

Ez a dolog annyira világos, hogy éppen akkor állunk nehézség előtt, ha az egyesülést a szöveghez ragaszkodva 1649-re teszszük. Mert a hitvallás az 1652-i okirat szerint Taraszovics életében történt. Mivel pedig ő 1648 aug. 5-én

még él, de az 1648 szept. havában tartott nagyszombati zsinaton Partén már mint püspök jelent meg, mivel továbbá őt Taraszovics halála után választották meg, az 1649-i hitvallás nem lehetett volna Taraszovics életében. Szóval az 1649. év fenn nem tartható s éppen zavart okoz.

Nem kevésbbé gyenge Petroff másik ellenvetése. Mert Lippay 1660. évi okleveléből, melyben Parténnek az 1648-i zsinaton való megjelenését beszéli el, éppenséggel nem lehet kivenni azt, mintha Partén és kisérői csak az egyesülés *szándékát* jelentették volna be, sőt inkább az érsek azt állítja, hogy a megjelentek biztosították a zsinatot, hogy az uniót *megtartják*[1] s ez alapon kérték, fogadja őket a zsinat, mint már egyesülteket, testvérekül s ajánlja a királynak.

A Petroff által felsorolt három változatot jól összehasonlítva, azonnal felötlik s igen könnyen megállapítható, hogy az első kettő között voltaképen alig van lényeges különbség és eltérés, s a Petroff ellenök felhozott érvei egyáltalán meg nem állanak és semmiféle nehézséget nem okoznak. Ennélfogva bátran állíthatjuk, hogy az egyesülésről tulajdonképen csak két versiónk van, az 1646-i ungvári vagyis első, és a jézsuita atyák feljegyzésén alapuló 1652-i. Már most az volna a feladatunk, megkisérteni, nem lehet-e e kettőt is összhangba hozni s egymással összekapcsolni? Mert hiszen az előbbiben a hitvallás, a másikban az arról kiállított nyilatkozatról lévén szó, s a két külön esemény két külön évre tétetvén, egymásután egészen jól megállhatnak.

Ezeket előrebocsátván, hogy az unio elfogadásának a menetét zavar nélkül megérthessük, nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy Taraszovics 1640—42-i uniója egészen különálló esemény. Ő két évi tárgyalás után megigérte Lippaynak, hogy megtér s híveit is ráveszi az egyesülésre. De a mikor igéretének a végrehajtására Jászóra akart indulni, hogy a káptalan színe előtt letegye a hitvallást, társai elárulták s Balling az útrakelése előtt misézőt el-

[1] «Quod cum Petrus Parth . . . ad nos ad s. synodum, recurrerit et sponte exposuerit, qualiter non solum ipse et reliqui . . . cum S. E. R. . . . sinceram sacrosancte *observare decreverint* unionem.»

fogatta. Ennek folytán a hitvallást csak 1642 szept. 12-e előtt tette le a nuntius által delegált Lippay előtt, és pedig egyedül. Arról ugyanis, hogy valaki papjai közül is letette s aláírta volna a hitvallást, az adatok nem emlékeznek, a congregatio jegyzőkönyve pedig, melyben a hitvallásról szó van, határozottan mondja, hogy a hitvallást egyedül ő írta alá. S bár Taraszovics azt igérte, hogy híveit is megtéríti, igéretét be nem válthatta Homonnai Marinicsot ugyan görög egyesült esperesnek mondja, mégis azt kell tapasztalnunk, hogy a püspököt nemcsak nem követték, hanem a papok egyenesen állást foglaltak ellene. Nevezetesen Lippay írta Rómába, hogy a Jászóra indulót társai árulták el, a miből nyiltan s egyenesen következik, hogy közvetlen környezete sem helyeselte e lépést. Czeglédy Albert egri prépost jelentése szerint pedig a Taraszovics kibocsátását kérelmező kunoknak Balling azt felelte volna, hogy a patriarcha már nincs egy hiten velök, mert megváltoztatván vallását, katólikussá lett. E hirekztelésekkel annyira vitte a papságot, hogy 1642 máj. 24-i levele szerint Bogáti tudatta Taraszovicscsal Bécsben, hogy ha visszajönne, az batykók és az oroszság is agyonvernék hitinek megváltoztatásáért. A papok annyira mentek, hogy az esperesek közmegegyezésből Juszkó János drágabártfalvi papot választották Taraszovics helyére, kinek Rákóczi ki is adta a fejedelmi megerősítő levelet. Juszkó püspök Taraszovicsnak a leleszi convent előtt tett tiltakozása szerint természetesen birtokába vette a kolostort a hozzáengedett jószággal, s a Taraszovics joghatósága alatt álló megyék papságát szorította és kényszerítette, hogy ő neki engedelmeskedjen. A tiltakozó oklevél fel is sorolja az illető megyéket, ú. m. Bereg, Ung, Szabolcs, Ugocsa, Szatmár, Máramaros, Zemplén, Sáros, Szepes és Abaújvárt. E megyék közül csak a Rákóczit uraló területen szünt meg Taraszovics joghatósága s ez a terület Juszkó joghatósága alá került s a szakadárok kezében maradt, mint látni fogjuk, 1664-ig. A Rákóczi fejedelem birtokain kívül eső területen nem az ő felhatalmazásából gyakorolván joghatóságot Taraszovics, ott meg sem foszthatta őt attól. S noha Taraszovics Juszkó ellen tett tiltakozásában azon

panaszkodik, hogy Juszkó az összes felsorolt vármegyék papjait engedelmességre iparkodott szorítani, bizonyos, hogy e királyi területek és megyék földesurai nem adtak engedélyt Juszkónak, hogy az ottani papok felett joghatóságot gyakoroljon. Az ott levő földesurakat, Eszterházy nádort, Druget János országbirót, Csáky Istvánt, Forgách Zsigmondot, Melyt Pétert, Barkóczy Lászlót, Károlyi Ádámot és Lászlót és özv. Károlyi Mihálynét ugyanis Ferdinánd 1643 ápr. 29-én külön is felszólította, hogy birtokaikon Taraszovics joghatóságát ismerjék el. S különben is említettük már, hogy a homonnaiak uradalmaiban, a melyek nagyobbak voltak a munkácsinál, az utóbbi területén levő székeskolostor püspökének 1568 ban is külön engedte meg Homonnai György a joghatóságot. Ott már 1614-ben Krupeczky premisli egyesült püspök működött. S 1641-ben Balling szemére is hányta Drugeth Jánosnak, hogy «ennek előtte az egész Beszkidalja mind innét dependált egész Makoviczától fogva, de most csak az én uram jószága tartja». Sőt ugyanakkor még világosabban írt erről a kérdésről a fejedelemnek, hogy t. i. «Homonnai uram a maga jószágát mindenestől, mind homonnait és ungvárit a premislyei püspökséghez engedte bírni, ki az előtt az itt való klastromtúl és püspökségtűl dependeált».

Ezt az állapotot jól szem előtt kell tartanunk, ha az unio menetét meg akarjuk érteni, mert ennek a szem előtt tartásával megállapítható az a tény, hogy egységes egyesülésről nem beszélhetünk. Külön s más, saját czélból, a papságot hat esztendővel megelőzve egyesült Taraszovics püspök, és ismét külön, más alkalommal hat évvel később egyesült a papság, szintén saját érdekéből. Sőt tovább megyek és azt állítom, hogy a papság egyesülése sem volt egységes, következőleg a fenti három versio nem az egész papság uniójára vonatkozik s nem öleli föl az unio egész menetét. A versiók alapjául szolgáló 1652-i római folyamodványt hat ung—zempléni főesperes írta alá, vagyis a folyamodványban elbeszélt 1646-i ungvári uniót csakis az ottani uradalmak 60 papja tette meg, a munkácsi uradalom papsága csak 1664-ben egyesült, míg a máramarosiak és

a Miszticzére vonult szakadár püspök alatt maradtak részben De Camelis alatt csatlakoztak az unióhoz, részben csak 1716-, illetve 1722-ben. A papság egyesülését tehát az egyes krajnyák és uradalmak szerint és külön-külön kell tárgyalni, mert csakis így fogjuk azt a valósághoz híven megérteni, míg ellenben ugyanazon hibába esünk, mint az eddigi írók, a kik a fenti versiókat az egészre értve s az egészet egy kalap alá fogva, nem voltak képesek az egyesüléssel tisztába jönni.

E három, illetve két versio ugyanazon forrás alapján mondja el az egyesülést. Erről szóló összes forrásaink a következők.

1. Lippaynak a papsághoz intézett 1648 máj. 14-i nyílt levele;

2. Simonovics István erdélyi oláh püspöknek 1651 jun. 14-én kelt bizonylata, hogy Parténi püspökké szentelte;

3. Lippay primásnak 1651 jul. 23-án és szept. 10-én a pápához írt két levele;[1]

4. a munkácsi püspökség hat főesperesének 1652 jan. 15-én a pápához intézett folyamodványa;[2]

5. Lippay primásnak 1652 jul. 19-én a propagandához beterjesztett kérvénye;[3]

6. a jezsuita atyák évkönyveinek 1652. évi feljegyzése;[4]

7. Lippaynak 1654 jul. 2-án a propagandához benyujtott informatiója;

8. ugyanannak a papsághoz intézett 1655 jul. 22. és 1660 jan. 4-i két levele,[5] és végül

9. a primásnak 1665-ben a propagandához tett felterjesztése.[6]

Mindezekben a forrásokban az egyesülés megtörténte

[1] Prop. levt. Ung. et Bosnia, vol. 218, fol. 99. és 128.

[2] Bécs, Köz. áll. levt., Kollár kézir. 269. kod. 89—91. ll. az élén: «Ex orig. ab rev. d. Bradács mecum communicato». — E szerint az eredeti nem ment Rómába. A Prop. levt. Lettere orig. 579. vol. is megvan.

[3] U. o. 218. köt 147. l.

[4] Bécs, Udv. könyvt. 12 049. sz. kézir.

[5] Bpest. Egyet. könyvt., Heven. kézir. LXIX. köt. 33—34. ll. — A másiknak ered. Lelesz, Act. 1768. no 107.

[6] Bécs, Köz. áll. levt.

és menete oly tisztán és világosan van elmondva, hogy nem kell egyebet tennünk, mint e források korára való tekintet nélkül a bennük elbeszélt eseményeket időrendben egymásután összeállítani.

A sort az utolsó darab, a primás 1665-i informatiója nyitja meg, a mennyiben ebben van elmondva az egyesülés kezdete, mintegy harmadik versióként szolgálva a fenti kettőhöz. Az akkori primás azt beszélte t. i. ez informatióban,[1] hogy néhai Jakusics Anna, néhai Druget János országbiró özvegye még Rákóczi életében, tehát 1645 és 1648 között, Partén Péter görög szertartású püspöknek, a ki akkor még szakadár volt, Ungváron lakást adott, hogy lassanként megbarátkozzék az unióval. És Partén e jólelkű úrnő s más hitbuzgó férfiak, főleg pedig néhai Kisdy egri püspök és utóda Pálfy Tamás, továbbá a b. e. Lippay primás közreműködésével mintegy 300 pappal csakugyan át is tért az unióra . . . És bár az ungvári krajna sokkal nagyobb a munkácsinál, sem az elhunyt Homonnai úr, sem az akkori úrnő, Eszterházy Mária, Homonnai György özvegye, nem igényelte a püspök kinevezési jogát, hanem élete végéig megtűrte Ungváron azt, a kit az egri püspök ajánlott.

A folytatást elmondják a főesperesek 1652-i pápai folyamodványukban.[2] Történt pedig az egyesülés 1649 ápr. 24-én

[1] «Verum adhuc vivente Rakoczio illma quondam dna com Anna Jakusics . . . Petro Parth. eppo gr. r. adhuc schismatico in oppido suo Ungvár . . . dederat domum pro habitatione, quatenus paulatim disponeretur ad unionem. Et cooperante illa bona dna aliisque zelosis missionariis apostolicis, maxime vero . . . quondam eppo Agr. Ben. Kisdy ac successore ejusdem . . . Thoma Pálfi ac tandem archieppo Strig. b. m. Georg. Lippay, qui Petrum P. eppum ex beneplacito sedis apl. a censuris, in quas incurrerat dando pecunias gr. r. schismatico eppo dicto sorte enodaverat . . . ad unionem orthod. fidei cum 300 circ. sacerdotibus accesserat.»

[2] «Haec vero ipsa reductio nostra peracta est in a. s. mill. sexcent. quadrag. nono (!) Apr. die 24. imperante Ferd. III. in ecclesia arcensi Ungvariensi latina in bonis . . . com. Georg. de Homonna sita tali modo: d. eppus Munkacsiensis Bas. Taraszovicz, qui e vivis jam discessit, quum sequens partes tam schismaticas, quam haereticas, unionis s. . . .» stb.

III. Ferdinánd uralkodása alatt Homonnai György gróf birtokán az ungvári latin szertartású vártemplomban és pedig ekként. Az elhalt Taraszovics püspök elszakadt a szent uniótól és a katólikus egyház követét nyilvánosan visszaküldötte. Megtudván ezt Jakusics, a már szintén elhunyt egri püspök, a ki e czélra megnyerte Partén Péter «mostani» püspökünket, és Kossovics Gábor atyákat, bazilita szerzeteseket, levélileg meghívta őket Ungvárra, a hol a nevezett *szerzetesek* az egyesülésről sz. beszédet tartottak hozzájuk. Ezután a hitvallás letételére kitűzte sz. György napját. Elérkezvén e nap, ők 63-an a nevezett egri püspököt a vártemplomba követték, a hol szláv nyelven isteni tiszteletet tartva, a mely alatt néhányan meggyóntak és megáldoztak, hangosan elmondották az előírt hitvallást, hogy t. i. hiszik mindazt, a mit a szentegyház; X. Incze pápát főpásztoruknak fogadják, a kitől ők és utódaik mindenekben függni akarnak és óhajtanak, de ezen feltételekkel: először, hogy a görög egyház szertartásait megtarthassák; másodszor, hogy püspöküket választhassák, kit a szentszék megerősítsen, s harmadszor, hogy az egyházi szabadságokban részük legyen. Ehhez Jakusics teljesen hozzájárult s 1648-ban Kisdy is megerősítette. De főképen megerősítette ügyüket Lippay primás, a kihez a nevezett *szerzetes* atyákat kétszer menesztették követségbe.

Hogy az 1649-es számnak, mely évre az okmány teszi az egyesülést, hibásnak kell lennie, magából a szövegből oly világosan megállapítható, hogy kár reá a szót vesztegetni. Mert ha az ápr. 24-i hitvalláskor tett kikötéseket Jakusics is elfogadta, a ki 1647-ben elhalt, Kisdy pedig az oklevél szövege szerint is 1648-ban megerősítette, akkor azokat a feltételeket nem tehették 1649-ben. És hogy ugyanazon hitvallásról van szó, Lippay 1648 máj. 14-i levele is igazolja, a mennyiben Lippay e nyílt levelében biztosította a papságot, a mely megkereste őt kérésével,[1] hogy a kikötés

[1] A papság 1652-i nyilatkozatában azt mondotta: «maxime vero negotium hoc nostrum paterna sua sollicitudine roboravit . . . Georgius Lippay . . . bis a nobis per legationem a praedictis rev. patribus Basilianis susceptam requisitus»; Lippay 1648 máj. 14-i levelében pedig:

harmadik pontja értelmében mindazok, a kik már egyesültek, és a kik még egyesülni akarnak, ugyanazon kiváltságokat fogják élvezni, melyeket a latin papok élveznek. Ez újabb bizonyítéka annak, hogy az első hitvallás 1646-ban volt, nem pedig 1648 után, vagy mint az okmány mondja, 1649-ben.

Simonovics oláh püspök szószerint ezeket mondja. Eljöve hozzá tisztelendő Partén Péter atya, sz. Bazil-rendű szerzetes, görög szertartású pap . . . elégséges bizonylatokkal . . . és pedig elsősorban elődje, néhai Taraszovics munkácsi püspök nyilatkozatával, a ki közeledni érezvén feloszlásának napját, élő szóval és írásban őt jelölte ki utódjául, és székes papjait átok terhe alatt a legszigorúbban kötelezte, hogy senki mást se fogadjanak el püspöknek, mint Partén atyát. Olvasta továbbá a rutén papoknak, a homonnai, az ungvári, a sztropkói, a makoviczai, a munkácsi, a tiszavidéki és a szepesi részeken lakó lelkészeknek számos nyilatkozatát, a melyekből meggyőződött, hogy a nevezett atyát egyértelműleg és közakarattal választották meg a nem rég elhalt Taraszovics utódjául, hogy annak a székhelyét elfoglalja.

Lippay 1651 júl. 23-án azt írta a pápának, hogy a szakadár rutének közül nem kevesen úgy a népből, mint a papok közül már addig is egyesültek, s újabban 400 s egynéhány pap számtalan néppel jelentette, hogy egyesülni óhajt. E czélra saját püspököt kérnek, hogy ne legyenek kénytelenek a Munkácson lévő szakadár püspökhöz fordulni. Ugyanazon év szept. 10-én pedig előbbi szavai

«cujus quidem memorati quondam dni eppi Agriensis pio operi nos quoque incumbere volentes, sed et per eosdem reunitos ecclesiasticos humillime superinde requisiti annuimus . . .» — Különben Lippay ezen 1648 máj. 14-i levelének azon határozott s félre nem érthető szavai szerint, «quod cum *superioribus* temporibus fel. mem. revmus quondam d. Geor. Jakusics de Orbova eppus Agriensis nonnullos ex ritu graeco Ruthenos, ecclesiasticos videlicet afflante spiritu domini in sinum ecclesiae cathol. receperit ac . . .» bizonyos, hogy a papok 1652-i oklevelében említett Jakusics-féle unio semmi szín alatt sem lehetett 1648 máj. 14-e után, még kevésbbé 1649-ben, hanem 1648 máj. 14-e előtt, «superioribus temporibus».

kiegészítéséül azt jelentette, hogy a rutén papok, és pedig úgy a már egyesültek, mint azok, a kik a megtérés útján vannak, Partént választották püspökké. Úgy látszik ez nagyobb joggal bír a püspökséghez, mert a papság jóval nagyobb része választotta, míg a másikat, a szakadárt, a ki tényleg benn ül a munkácsi kolostorban s munkácsi püspöknek tartatja magát, csak az özvegy fejedelemasszony erőszakolta bele. A püspökséghez tartozó 400 s egynéhány pap közül alig 30-an tartottak ki a szakadár mellett, a többi mind az egyesült Parténhoz csatlakozott. Ugyan ő 1652-ben a fentiek folytatásául azt írta Rómába, hogy félév előtt kérte ő szentségét, erősítené meg Partén atyát, a sz. Bazil-rendjéből való katólikus papot, a ki néhány év előtt tért át s több év óta működik Magyarországon a görög szertartású szakadárok megtérítésén. Ezeknek a rutén papoknak addigelé szakadár, sőt eretnek püspökük volt Munkácson. Meghalván pedig az utolsó szakadár püspök, körülbelül 370 görög szertartású pap Partént választotta püspökké, a kiknek nagyobb része már aláírta az egyesülésről szóló nyilatkozatot, más részük meg igéretet tett, hogy egyesül, ha ő lesz a püspökük. Sőt néhányan a szakadárok közül is elfogadták a választást, a kik remélhetőleg rövid időn szintén egyesülnek éppen, mivel Partén alatt akarnak maradni. Ezek a papok és választott püspökük siettek a püspökszenteléssel, hogy megelőzzék a másikat, a kit a fejedelemasszony a még szakadárságban maradt papokkal szint' azon időben volt választandó.

Ennek a Parténnel egyidőben választandó szakadár püspöknek a választásáról s általában a püspökségnek akkori állapotáról rendkívül fontos Lippaynak 1654-ben adott válasza a propagandának hozzá intézett kérdőpontjaira, a melyről mint a püspökségről szóló első s legrégibb informatióról már többször is megemlékeztünk. Ezúttal csak az egyesülésre vonatkozó adatokat vesszük át, a melyek szerint «Munkács városa mellett van a sz. Bazil-rendűek kolostora a melyhez két falu tartozik. A fejedelemasszony azonban és elhunyt férje . . . elvették a falukat . . . sőt a fejedelemnő tovább is ment . . . s az utolsó szakadár

püspök halála után összehívott 12 kálvinista prédikátort, a kik a szakadár rutén papok közül egyet kiválasztottak s megtették munkácsi püspöknek, a nélkül, hogy felszentelődött volna, pedig ezt a szakadárok is megkövetelik, hanem csak esküt vettek tőle, hogy velök érez s híve marad a fejedelemnőnek . . . Ennek a népnek a sorsán és az állapotán megkönyörülve a jó Isten, felbuzdította őt, akkor még egri püspököt, s elkezdett fáradozni ezeknek a megtérítésén és az egyesülésén, s nem csekély eredménynyel, valamint utóda, Jakusics egri püspök is, kinek halála után ismét ő, már mint esztergomi érsek, minden lehetőt elkövetett az egyesülésük érdekében, a melynek a végbeviteléhez megnyerte Partén és Kossovics atyákat, a kiknek a segélyével és a katólikus földesurak jóakaratával sikerült is elérnie, hogy összesen 400 pap aláírta az egyesülést. Ezek a munkácsi püspök halála után püspökké választották Partént s fel is szenteltették, hogy megelőzzék a fejedelemnő és a szakadár papok által választandó püspököt».

A papsághoz intézett 1655-i nyílt levélben azt írta, hogy a midőn néhány év előtt a főleg Szepes-, Sáros-, Zemplén-, Ung- és Szabolcs megyékben [1] lakó szakadár rutén papok közül többen egyesültek, mintegy 400-an pedig aláíratkoztak . . . Taraszovics Bazil szakadár munkácsi püspök halála után az egyesültek legtöbbje Partént választotta munkácsi püspökké, a ki fel is szenteltette magát, hogy megelőzze a szakadárok által szint' akkor választandó püspököt.

Végül 1660-i nyilt levelében azt mondja, hogy midőn néhai Taraszovics munkácsi püspök halála után mindazok

[1] Simonovics oláh püspök levele szerint: «sacerdotum denique Ruthenorum atque suorum parochianorum partes Homonnenses, Ungvarienses, Sztropkorienses, Makoviczenses, Munkacsienses, Tibiscanas ac Szepessienses etc. incolentium . . . legimus testimonia . . .», Lippay pedig 1655-ben ekként sorolja fel a Partént választó papokat: «quod cum ante aliquot annorum decursum plures ex Ruthenis sacerdotibus schismaticis habitantibus in . . . cottibus Szepessiensi, Sarosiensi, Zemblinienſi (így). de Ung. et Zabolcs S. R. E. cath. unionem amplexi fuissent» — azaz a Partén választói közül csak a munkácsiak nem csatlakoztak, mert a fejedelemasszony miatt nem csatlakozhattak az unióhoz.

a görög szertartású papok, a kiknek szavazati joguk volt, egyértelműleg és egyhangúlag munkácsi püspökké választották Partén sz. Bazil rendű szerzetest, ez több rutén pappal eljött az 1648 szept. havában Nagyszombatban tartott nemzeti zsinatra s ott szabad akaratból kijelentette és előadta, hogy úgy ő és mindazok a presbyterek, a kik megválasztották, mint a lelki gondjaikra bízott nép is elhatározták, hogy az egyesülést megtartják, kérve a zsinatot, hogy őket ilyenekül elismerje. A zsinat meg is tette, sőt mindent elkövetett azoknak a megtérése czéljából is, a kik a nevezett törvényes püspöktől különválva maradtak.

Az 1652-ből való harmadik nyilatkozat[1] a jezsuita atyáké, a kik azt írták s jegyezték fel évkönyveikben, hogy akkor Ungváron... főnövekedése volt a rutén nép megtérése folytán ... a mely akkor, az évben püspöke által egyesíttetvén visszatért a pápához. Hogy a dolog sora jobban érthető legyen, tudni kell, hogy az a püspök a munkácsi püspök czímét viseli s négy, krajnának nevezett vidék tartozik hozzá, ú. m. a munkácsi, az ungvári, a homonnai és a makoviczai. Mikor pedig Partén, ki az előtt prior volt, Erdélyben püspökké szentelődött, csakhamar egy másik szakadár állíttatott fel ellenében, a ki a fejedelem jóakaratára támaszkodva, *ugyanazon czímre* szenteltette fel magát s ez alapon a székes kolostort is elfoglalta s most is hatalmában tartja azt a vidéket és az oláhokat, és

[1] E három 1652-i nyilatkozat: Lippay levele, a papok római folyamodványa és a jezsuita atyák feljegyzése. Az utóbbi sok világot vet az unio mikéntjére: «Ungvarinum palmare ecclesiae Rom. incrementum accessione gentis Ruthenae, quae... nunc per suum eppum virum bonum Petrum P... hoc anno unita... Ut vero series totius rei melius intelligatur, antistes hic ... gerit titulum eppi Munkács., sub quo censentur districtus, quos illi Krainas vocant, omnino 4. Munkacsiensis, Ungvariensis, Homonnensis et Makoviczensis. Cum ergo Petrus P. antea prior in Transsilv. Albae Juliae fuisset rite consecratus in eppum, mox oppositus huic alter schismaticus curavit se similiter in eppum ejusdem tituli consecrari, nixus principis Transilv. patrocinio. Quare et sedem eppalem, quae monasterium est ... in Munkács, occupavit et etiamnun in schismate retinet districtum illum cum Valachis... Hic vero, qui Ungvarini residet, praest Ungvariensi, Homonnensi et Makoviczensi districtibus».

szinte hihetetlen gyülölettel van eltelve az igazhitű püspök iránt. Ez pedig Ungváron székel s alája tartoznak az ungvári, a homonnai és a makoviczai krajnák. S a Sáros, Szepes, Zemplén és Ung megyékben magyarokkal, németekkel és tótokkal vegyesen lakó többi összes lakók batykóit vagyis papjait annál könnyebben reávette az egyesülésre, mert most kieszközölte részükre az egyházi immunitást. Már most azon fárad, hogy e papokat, kik nem kevesebben vannak, mint 700-an, reávegye a szentségek pontos kiszolgáltatására.

Talán nem helyes az egyesülés történetéről szóló eme nyilatkozatok ilyen egyszerű és puszta felhalmozása, mindamellett felsoroltuk őket, mert ezen nyilatkozatokban, mint említettük is, olyan tisztán és világosan áll előttünk az egyesülés története, hogy az egyes állítások közt levő apróbb és jelentéktelenebb ellentmondások kiegyenlítését s az itt-ott levő hézagok pótlását mellőzve, az összes jelentéseket és azok tudósításait összefoglalva, az egyesülésnek egységes képét adhatjuk.

Mindenek előtt nézzük a jezsuita atyák 1552-i tudósítását. Abban világosan és félreérthetetlenül meg van mondva, hogy a szakadár Taraszovics munkácsi püspök helyére munkácsi püspökké választott Partén egyesült püspök Ungváron lakott, s alája tartozott a munkácsi püspökség alatt álló négy krajna közül három, a homonnai, az ungvári és a makoviczai, azaz Szepes, Sáros, Zemplén és Ung megyék papsága. A negyedik, munkácsi krajnának szakadár püspöke volt, a ki a székes kolostort is elfoglalta s hatalmában tartotta azt a vidéket és az oláhokat.

Ennek a szakadár püspöknek a székes kolostorból való eltávolítását és az alája tartozott munkácsi krajna egyesülését ugyancsak a jezsuita atyák évkönyvei őrizték meg számunkra. A dolog 1664-ben akként történt, hogy a sárospataki udvar látogatására érkezett Konstantin moldvai vajda üdvözlésére megjelent Patakon a föntemlített szakadár püspök és Partén is, a ki jobban megtetszett a vajdának. A fejedelmi udvarnál levő jezsuita atyák fel is használták az alkalmat és reávették a vajdát, hogy inkább ezt

a 70 éves tapasztalt püspököt kérje a fejedelemtől. A vajda ráállott «atque ita unitus episcopus coepit cum populo agere, ut permulti ad eandem ecclesiae unitatem redire coeperint».[1]

A fenti nyilatkozatok 1660-i és 1660 előtti időből valók levén, a munkácsi krajna ezen 1664-i egyesülésének a történetéről, melyet a jezsuita atyák ezen 1664-i feljegyzése tartott fenn, nem is szólhatnak. Az adatokban elmondott unio egyesegyedül a másik három krajna papságának az uniója volt, a mely a szakadárságba visszaesett Taraszovics nélkül a Drugetek ősi fészkében, a püspökség mai székhelyén, Ungváron indult és történt meg. Hogy az ottani papság fogékonyabb volt az unio iránt, annak okát abban kereshetjük és találjuk, hogy ott 1614 óta az egyesült premisli püspök befolyása érvényesült, s hogy az ottani papság jobban levén megadóztatva, jobban is kivánt a földesúri tehertől szabadulni.

Ezek uniójának első lépését a primás 1665-i informatiója őrizte meg számunkra. E szerint az uniót nem a papság, nem is a főpapok indították meg, hanem egy főrangú nő, annak a Druget János országbirónak az özvegye, a ki már Taraszovicsnak is oly melegen fogta pártját Balling ellenében. Ő hívta meg Ungvárra és ott lakást adott a még szakadár Parténnak, hogy megnyerje őt az egyesülésnek. Partén unitussá levén, a jezsuita atyáknál képzett Kossovics bazilita rendtársával együtt Jakusics egri püspök

[1] Bécs, Udv. könyvt. 12.222 sz. kézir. «... tandem hoc anno spes affulsit Rascianorum et Valachorum ... ad ecclesiae unionem adducendorum. Vnitus enim gr. r. eppus ... in dominium Rakóczianorum atque adeo in monasterium Basilianum non procul ab arce Munkáziensi situm inductus est. Quod res ita percata ...» — Erről az 1664-i unióról a chelmi püspök is megemlékezik. «Princeps Rakóczia post mortem conjugis sui aperta catholica facta. Et quia in ditionibus suis ... multi Rutheni ... inveniebantur et eppatus antiquus Munkaczoviensis r. gr. ..., adjecit animum ad ... schisma exstirpandum ... Interim princeps Rakóczia rev. olim Petronium eppum Ung. unitum, sed non Munkaczoviensem et in ditionibus principis Homonnay existentem, sollicitat, Munkaczoviensem eppum schismaticum expellit, eidem Petronio Munkaczoviense monasterium et residentiam eppi tradit ...»

pártfogásával agitált a papok között. Hogyan és miként léptek az unióra hajló papok, összesen 60-an, az ungvári vártemplomban unióra, elmondták 1652-ben a makoviczai, a homonnai, a szerednyei, az uzonai (?) és a sztropkói főesperesek. A három kikötést semmi esetre sem ott gondolták ki a vártemplomban, hanem okvetlenül előbb kellett azokat megbeszélniök s a 3-ikban megállapodniok. Ez mutatja, hogy az egyesülésről előzetesen is tárgyalniok kellett. S mivel Jakusics is levélileg hívta meg őket, bizonyosra vehetjük, hogy értesítve volt a mozgalmukról.

A továbbiakat Simonovics és Lippay nyilatkozataiból tudjuk. Az egyesült papok és a kik még nem tették le a hitvallást, de aláírták az egyesülést, ha Partén lesz a püspökük, Taraszovics, az utolsó szakadár munkácsi püspök halála után megválasztották őt Taraszovics utódának, azaz *munkácsi* püspöknek. A szakadár Taraszovics, a ki 1646-ban, a fenti uniót bejelentő küldöttet visszautasította, halálos ágyán szóval és írásban Partént ajánlotta utódául, sőt katedrális papjait meg is eskette, hogy mást nem választanak. Ezért olvasta aztán Simonovics az ungvári, a sztropkói, a makoviczai, a zempléni, a szepesi, tehát azokén kívül, a kik 1646-ban már egyesültek, a munkácsi és a tiszavidéki papság nyilatkozatát is, hogy közakarattal választották Partén bazilita szerzetest a nemrég elhalt Taraszovics utódául, hogy annak a székébe lépjen. A választást ugyan így mondja el Lippay is 1660-ban, hogy mindazok, a kik szavazati joggal bírtak, Partént választották meg. Sőt 1651 és 52-i nyilatkozataiban azt is elbeszéli, hogy körülbelül 400 papból 370-en Partén mellett nyilatkoztak; 1655-i levelét pedig a szepesi, a sárosi, a zempléni, az ungi és a szabolcsi papsághoz intézte, tehát ugyanazokhoz, a kiknek főesperesei aláírták az 1652-i nyilatkozatot az 1646-i egyesülésről s a kiket Simonovics is említ.

A munkácsi krajnán Partén ellen a fejedelemnő is választatott szakadár püspököt. Magáról a választásról Lippay 1654-i informatiója tájékoztat részletesen, míg a jezsuita atyák 1652-i följegyzéseiből megtudjuk, hogy alája

tartozott a székes kolostor, a vidéke és az oláhok. Lippay szerint Partén jogosabban viselte kettőjük közül a munkácsi püspök címét. Ugyanő beszéli el 1660-i oklevelében, hogy 1648 szept. havában a már püspökké választott Partén több papjával megjelent Nagyszombatban s az ott ülésező zsinaton bejelentvén uniójukat, kérték, ismerjék és fogadják el őket unitusokul, ismerjék el Partént munkácsi püspöknek s ajánlják őket a királynak. A zsinat teljesítette a kérelmet, míg a végrehajtást Lippayra bízta.

Lippay mindenek előtt a pápánál jelentette be az egyesülést és a püspökségre vonatkozó óhajukat. Az előbbihez természetesen szükséges volt az illető egyesültek hitvallásáról és annak letételéről szóló nyilatkozat. Így szülemlett meg utólagosan a hat főesperes 1652-i felterjesztése X. Incze pápához. E nyilatkozat különös módon volt kiállítva. Hat főesperes írta alá, elmondva benne az első 63 pap 1646-i egyesülését. Azonban az elejére beszőtték mindazokat, a kik az egyesülést azóta aláírták. «Mi a mellékelt jegyzékben megyénként névleg felsorolt lelkészek.»[1] Sajnos, ez a jegyzék nincs meg, különben névszerint ismernők az unionális oklevél aláíróit. Bizonyára ezeket értette Lippay 1651 júl és 1652 júl. havában írt leveleiben említett azon 400 pap alatt, a kikből 370 nyilatkozott az unio és Partén, és csak 30 a szakadár püspök mellett. Vagyis ekkor, 1652 jan. 15-én történt az *említett*, tehát Szepes, Sáros, Zemplén, Ung és Szabolcs megyék, vagyis a jezsuita atyák 1652-i följegyzésében Partén alatt állóknak említett három krajna többi, az 1646-i hitvalláskor megjelent 63-on felül levő papjainak az egyesülése. Csakhogy ezek egyszerűen az 1646-i egyesülésről fönt jelzett s alább részletesen elmondandó okból csak 1652-ben kiállított nyilatkozathoz csatolták megyénkint összeírt neveik jegyzékét, ekként járulva hozzá az 1646-ban tett hitvalláshoz és az ott kikötött három ponthoz. Ez az említett megyék uniójának a menete, a mely tehát kisebb felében 1646-ban történt,

[1] «Nos sacerdotes s. r. gr. incl. et ap. regni incolae per comitatus in catalogo nominum nostrorum specificatos siti.»

nagyobb felében 1652-ben, csakhogy az akkor tett hitvallásról csak 1652-ben állították ki a nyilatkozatot, melyhez a többiek hozzájárultak. A székes kolostor és a beregmegyei papság uniója csak 1664-ben jött létre, s erről mindössze is csak a jezsuita atyák azon évi feljegyzése állván rendelkezésünkre, annak részleteit nem ismerjük. Ekként megismervén az unio történetére vonatkozó egykorú jelentéseket és a jelentésekből megrajzolván az egyesülés történetét, látjuk, hogy abban semmiféle nehézség nincsen.

Hanem azt is láthatjuk, hogy az egyesülés össze van kötve és szorosan összefügg Partén püspökké választásának a kérdésével, s ez a kérdés illetve e választás már csakugyan némi nehézséget okoz azon mellékkérdések révén, a melyekkel összefügg. Mert Partén választása közvetlenül a szakadárrá lett Taraszovics halála után történt, Taraszovicsról pedig utolsó adataink azt mondották, hogy 1643-ban Kállóra vonult s Ferdinánd 1644-ben felvétette a Rákóczival folytatott béketárgyalások pontjai közé azt a kivánságát, hogy Rákóczi állítsa vissza a püspökségbe. Hogyan lett tehát szakadárrá s hol halt meg? Ez a megfejtendő kérdés, a melyet nem mellőzhetünk, mert e püspökválasztás révén Taraszovics mélyen belenyult az egyesülésbe, bár máskülönben teljesen távol állott tőle. Nehézséget okozott eddigelé, hogy e két kérdést, az egyesülést és a püspökválasztást együttesen tárgyalták. Már pedig az egyesülés évéül az 1652-iki oklevél hibás 1649 évét fogadva el, annyira összegabalyodik az egész ügy, hogy versiót versióra költve sem lehet megoldani a számot.

Elismerve, sőt hangoztatva, hogy Partén püspökké választása az unio történetének középpontját alkotja, a két kérdést külön választva tárgyaljuk, mert hitünk szerint csak is így lehet a dolgot megérteni. Az unio történetét előadtuk. Most rátérhetünk a püspöki szék betöltésének a történetére. Hogy itt is elkerüljük az összezavarodást, legczélszerűbbnek látjuk, ez ügyet a valónak megfelelőleg megosztani. A választásban a kérdés súlypontja ott fekszik, hogy a Taraszovics halála után az egyesültek által

választott Partén és a fejedelemnő által választott szakadár püspök közül melyik volt a munkácsi püspök? Partén azt kérte a nagyszombati zsinattól, ismerje el őt munkácsi püspöknek s ajánlja a királynak, míg az 1646-ban egyesült papság 1652-i római folyamodványában azt kérte a pápától, ismerje el az ő püspökválasztási jogukat s e jogokból kifolyólag megválasztott Partén atyát munkácsi püspöknek.

A választásnak e folyományai külön lapra tartozván, más helyütt tárgyaljuk. Itt a választás előzményeit adjuk, melyek főszereplője Taraszovics püspök, a kiről meg kell fejtenünk, miért lett szakadárrá? Mert hogy azzá lett, daczára annak, hogy 1643-ban mint egyesült Kállóra vonult, nem csak az 1646-ban egyesült hat főesperes állította az 1652-i oklevélben s így mindazok a papok, a kik a hozzácsatolt jegyzékbe voltak foglalva, hanem Lippay is ismételten hangoztatta. Ez tehát kétségtelen tény, a melyről nem lehet vitatkozni. Legfőbb bizonyítéka azonban Rákóczi fejedelemnek 1648 aug. 1-én kiállított oklevele, a melyben kedvelt hívének Taraszovics püspöknek megengedte, hogy a kolostor körüli ügyekben halászhasson és az erdőkben fát vágathasson. Taraszovics tehát kibékült a fejedelemmel és visszakerült Munkácsra, bár a kibékülésnek ára volt. Meghozta, szakadárrá lett azért, hogy Munkácsra visszatérhessen. Mi birhatta reá, hogy egy egész élet jól meggondolt, két éven át érlelt nagy czélját megtagadja, olyan rejtély, melyre nem a történet felel. Lélektani problema ez az eset, melynek a megfejtése már csak azért is érdekes, mert ha Taraszovics nem önző czélokért, hanem magasabb szempont által vezettetve hozta áldozatul hitét, akkor abban a püspökségnek is szerepelnie kellett.

Miért lett Taraszovics ismét szakadárrá, maguk a főesperesek sem mondották meg 1652-i oklevelökben. A «quum sequens partes», nem okadatolás. Bizonyosra vehetjük tehát, hogy vagy nem voltak vele tisztában vagy feleslegesnek tartották feljegyezni. A belső vallás kinek-kinek lelki tulajdona levén, annak változtatására mindenesetre és mindenekfelett belső, lelki, egyéni motivumoknak kell befolyniok. De mindaddig, a míg emberek leszünk, befolynak

reá külső kényszerítő körülmények. Így kellett lennie Taraszovicsnál is. A mint az egyesülésnél, úgy most a szakadársághoz való visszatérésnél is külső és belső okoknak kellett összehatniok.

Balling telhetetlen, kapzsi, pénzsóvár embernek jellemezte Taraszovicsot. Ez alapon, ezt a jellemvonását tudva és ismerve, a mikor Balling 1642 máj 24-én azt jelentette a fejedelemnek, hogy Bogáti András levelét hozzák negyednapja, melyben ír a vladika felől, hogy Bécsben beszélgetett volna vele Bogáti uram, és hogy azon volna, hogy megint visszajönne, hogyha Nagyságod megengedné, szinte hajlandók vagyunk ezt a már akkor jelentkezett visszatérési vágyát, a mely csak az új hitvallás árán nyílt volna meg előtte, annak az óhajnak tulajdonítani, hogy a várba felhurczolt ingóit s a püspökség jövedelmét visszanyerje. De ezt a pénzsóvárgást, az anyagi érdek alacsonyabb indulatát legyőzte benne az egyesülés és az annak révén megvalósítani remélt czél, s 1642 máj. és szept. közt letette a hitvallást, 1643-ban pedig visszavonult Kállóra. Bizonyos tehát, hogy a visszaesésnél sem vezette pusztán az az érdek, hogy Munkácsra visszakerüljön, hanem a visszakerüléssel magasabb czélt is tartott szem előtt s akart megvalósítani. S mert Munkácsra másként, mint szakadár nem térhetett vissza, ama magasabb czél érdekében meghozta az áldozatot. Az 1646-ban egyesülni akaró papok küldöttének a visszautasítása, a melylyel tanuságot tett Rákóczi előtt, hogy az unio mozgalmától távol áll, nyithatta meg előtte az utat Munkácsra. De hát mi lehetett az a magasabb czél, mely őt vezette? A mint azon belső motivumról, mely őt az unióra vezette, csak az ő autentikus nyilatkozata adhatna tiszta felvilágosítást, ilyen pedig nem maradt, hisz összesen egyetlen iratát ismerjük s csak következtetés útján jutottunk reá, épp úgy a visszatérés belső motivumáról sem maradt semmiféle feljegyzés s itt is következtetésre vagyunk utalva s levezetés útján kell a kérdésre lehetőleg kielégítő feleletet adnunk.

Lélektanilag érdekes fejtegetésre ad alkalmat ez a kettős vallásváltoztatás. Valamivel vallásosabb embernél, s

ilyennek kell vennünk Taraszovicsot, már csak papi voltánál fogva is, a vallásváltoztatás az egyén lelki és kedélyi világának az átalakulását jelenti. Lehetséges-e, hogy az unióra való lépést, melyet két évi tárgyalás, előkészület előzött meg, oly kevés belső meggyőződéssel tette volna meg, hogy pár év mulva lelki szükségét érezte legyen az előbbire, a schismára visszatérni? Mivel pedig ezt olyan energikus emberről, a minő Taraszovics volt, nem lehet föltennünk, okvetlenül már magasabb czélt kell sejtenünk. S erre nézve van is valamelyes útbaigazításunk, és ez Simonovics oláh püspök szavai, a melyek megőrizték a halálos ágyán fekvő és feloszlásának a napját közeledni érző Taraszovics utolsó kívánságát és intézkedését. Ez pedig az volt, hogy szóval és írásban Partént jelölte utódául, sőt székes papjait eskü alatt kötelezte, hogy mást ne válaszszanak. A haldoklónak, a kit Rákóczi keze már el nem érhetett, a ki az örökkévalóság kapujánál állott, ez a kívánsága bevilágít a belső, lelki világába és megmutatja azt a nagy czélt, a melyért Munkácsra jött a székes kolostorba. Mivel ez másként nem volt lehetséges, szakadárrá kellett lennie. Partén, a ki az 1646-i, az első hitvalláskor már nem csak egyesült volt, hanem e hitvallás letételét Kossovics bazilita társával együtt lehetővé tette, 1648 aug. havában, mikor Taraszovics ez intézkedést tette, már oly régóta egyesült volt, hogy ezt Taraszovicsnak okvetlenül tudnia kellett. Valamint azt is tudnia kellett, hogy Ungvár az unio körül csoportosulók menedéke. Mert az 1646-i unionálni akarók hirnökét, a kik talán a hozzájárulását, esetleg tanácsát akarták kikérni, vagy talán csak ama lépésüket neki bejelenteni, visszautasította. Ez a visszautasítás és a haldoklónak ezzel ellenkező ama kívánsága, hogy Partént fogadják az ő, mint *munkácsi* püspök utódául, azaz munkácsi püspöknek, holott tudhatta, hogy Munkácson csak szakadárnak lehet helye, mutatja, hogy halálos ágyán, a földi hatalomtól nem félve többé, az unio győzelmét óhajtotta, s hogy lelkében unitus maradt s mint olyan is halt meg. A szakadárságba tehát csak külső kényszer hajtotta, az t. i., hogy máskép Munkácsra nem

juthatott volna. Kállóban megélt volna ugyan, de tétlenül kellett néznie Munkácson a szakadár Juszkó működését, Ungváron az unio foganását és vajudását. Ha ez nem sikerül, akkor az ő unióra lépésének egyáltalán semmi eredménye. Akkor aztán hiába is tette. Ha ellenben sikerül, akkor Munkácsot, a székes kolostort, a püspökség czímét menthetlenül a szakadárok foglalják le. Akkor az unio töredék lesz s a székes kolostor birtokában maradt szakadárok folytatják a régi tulajdonképeni munkácsi püspökséget. Neki tehát Munkácsot kellett megmenteni az által, hogy mint törvényes, bár szakadár püspök, a püspökséget átszállítja Parténra. Ezért kellett, hogy Partén az ő, mint Lippay hangsúlyozta, az utolsó szakadár munkácsi püspök, egyenes és törvényes utódja legyen, vagy mint Simonovics írta, hogy annak a székhelyét elfoglalja.[1] Ezen fordult meg a dolog, a mint Lippay írja is 1652-ben, hogy Partén jogosabban viseli a munkácsi püspök czímét, mert őt 370 pap választotta, a szakadárt ellenben csak 30. Ezért siettek a felszentelésével, hogy megelőzzék a szakadárt. Ezért kérte Partén és papjai a nagyszombati zsinattól, hogy őt tartsák, őt fogadják el munkácsi püspöknek. Taraszovics tudta, hogy a fejedelem asszony választatni fog a helyére szakadár püspököt, de ez már csak a töredékké törpült szakadárság püspöke lesz, míg az ő utóda, ha nem is lesz a székes kolostor birtokában, éppen mert az ő, mint törvényes munkácsi püspök, utóda, s azon a czímen lesz azzá, hogy ő jelölte ki, a mihez a királyi kiváltság alapján joga volt, s mert az általa eskü alatt kötelezett papság nagy része választotta meg, törvényes munkácsi püspök lesz, ha Ungváron lakik is. Jogot állított jog ellen, mert régi szokásjog alapján a fejedelemnő is megerősíthette a szakadárt, de az már a kisebbség választottja volt. A

[1] Simonovics írja Taraszovicsról, hogy «resolutionis suae diem praesentiens voce viva scriptoque manus propriae firmata in successorem suum praefatum rev. patrem designavis omnesque suae *cathedrae* sacerdotes sub interminatione irae dei, nec non futuri judicii arctissime obligavit, ne . . . ullum alium praeter nominatum . . . in eppum suum assumerent».

többi teendő, megszerezni a királyi megerősítést, már a Partén dolga kellett, hogy legyen. Taraszovics megtette, a mit tehetett. Utolsó tette is a püspök felszabadítását czélozta. Tüntetett a vár és úrnője ellen, s ha életében kénytelen volt megadni magát, menekülni, szakadárrá lenni, halálában ő maradt a győztes. Mindenestre, ha nem a legnagyobb az összes munkácsi püspökök között, egyike a legnagyobbaknak.

A visszaesést tehát külső ok kényszer hatásának kell tulajdonítanunk. Belől változatlanul egy czél lebegett a szeme előtt. Igaz, hogy a nagy jellemek inkább megtörnek, de hitöket meg nem tagadják. Gyöngeség Taraszovics részéről, ha az ok, a melynek kényszere alatt tette, nem olyan, mely nem csak megérthetővé teszi ballépését, gyöngeségnek látszó tettét, hanem ki is menti. Vannak kárhozatos tettek, a melyek következményei mégis üdvösek, s áldozatok, melyek hősibbek a testi halálnál. Ilyen kárhozatos tettet, ilyen áldozatot hozott Taraszovics. Koczkára tette lelki üdvét, hogy híveinek megnyissa és lehetővé tegye az egyesülést. Visszatért Munkácsra, hogy a püspökséget az egyesült Parténnak biztosíthassa. De hogy visszatérhessen, szakadárrá kellett lennie. Nem üldözte tehát az uniót, míg a fejedelemnő választatta szakadár püspökről följegyezték a jezsuita atyák, hogy szinte hihetetlenül gyűlölte az egyesülteket. Csakis így történhetett, hogy bár szakadárrá lett, nyugodtan nézte az unio terjedését, s míg az ő uniója alkalmával a batykók és az oroszság megölték volna, halála után 370-en választották meg az általa ajánlott és kijelölt Partént, köztük, mint Simonovics írta, a munkácsiak és a tiszavidékiek is. És hogy csakugyan érdemes volt meghoznia az áldozatot, mutatták az általa ajánlott és kijelölt Partén választásának a folyományai.

III. FEJEZET.

Az egyesülés következményei és eredményei.

A magyarországi görög szertartású rutének és a munkácsi püspökség 1646 és 1664 között a római egyházzal történt egyesülésének a magyarázata, létrehozatala s az azt előidéző okok után kutatva és keresgélve, immár tudjuk, hogy a püspökség és a rutén hívek vallási viszonyaiban beállott eme nagy változás előbbi vallási áilapotuk és súlyos helyzetök ép annyira tarthatatlan, mint tűrhetetlen voltából szükségképen következett be.

Tisztában vagyunk továbbá létrejöttének a szülő okaival is, a mennyiben t. i. a püspökök a kezdet óta hiányzó anyagi javadalmazás ügyében kifejtett működése 1597-ben teljesen sikertelennek bizonyult, sőt azonfelül joghatóságuk szabad gyakorlása tekintetében is, noha nagy területen sikerült azt nekik megállapítaniok, a munkácsi várurak korlátlan rendelkezése alá jutottak, olyannyira, hogy e kérdésben sem volt reményük a szabadulásra. Mindkét irányban csak a Rómával való egyesüléstől remélhettek sikert és javulást. Ezzel a kettős czéllal indulva neki az egyesülésnek, természetesen első sorban e két kérdésben kellett, hogy az egyesülés a püspökséget illetőleg változást hozott legyen létre. A papság eleintén nem is értette s csak pár évvel utóbb követte a püspököket az egyesülésben, természetesen más czélból és reményben s a saját érdekeit tartva szem előtt. Most azután, hogy a rendelkezésünkre álló elég hézagos adatokból legjobb tehetségünk szerint kifejteni iparkodtunk az egyesülés lefolyását, és megismerkedtünk létrejöttének egész menetével, talán nem lesz

érdektelen mindazokat a változásokat és eredményeket, melyeket az egyesülés a püspökség és a papság állapotában, és rutén híveik vallási viszonyaiban előidézett. Azt hiszszük ugyanis, hogy összegezve mind e változásokat, melyek ez egyesülés következményeiként jelentkeznek, nem csekély mérvben egészítjük ki az egyesülésről való tudásunkat.

Végig tekintve a változásokon, melyek az egyesülést nyomon követték, mindenek előtt feltünik, hogy a püspökség 1643-ban megoszlott, jobban mondva ketté szakadt. I. Rákóczi György fejedelem, Munkács ura, miként várúr elődei tették a nekik nem tetsző püspökökkel, nem tűrte az uradalma területén székelő egyesült püspököt, hanem Juszkó drágabártfalvi pap személyében szakadárt állított helyébe. Az egyesült püspök eleintén Kállóban húzta meg magát, majd szakadárrá lévén, visszakerült Munkácsra, de halálos ágyán esküvel kötelezte papságát, hogy egyesültet választanak utódjául. A jezsuita atyák 1652. évi feljegyzéseiből egészen világosan jelenik meg előttünk a kettészakadás s tisztán körvonalozva látjuk a két püspök területét is. A munkácsi püspökké választott egyesült püspök Ungváron vonta meg magát. Alája adták magukat az egyesültek, az ungvári, a homonnai, a sztropkói és a makoviczai krajnák vagy uradalmak ruténlakta részei, vagyis Sáros, Zemplén és Ung megyék rutén lakói. Ugyan így határozza meg az egyesültek területét Lippay primás is, azt mondva 1654-i informatiójában, hogy Szepes, Sáros, Zemplén, Ung és Szabolcs megyék ruténei egyesültek és írták alá az egyesülést, vagyis csak az egy Szabolcs megyét adja hozzá a fenti területhez. A többi ruténlakta terület a munkácsi kolostorban maradt szakadár püspökhöz csatlakozott. Pontosabban a jezsuita atyák nem határozzák meg e területet, hanem csak azt mondják, hogy a szakadár püspök hatalmában tartja a munkácsi krajnát és az oláhokat. De nem is szükséges jobban tudni ezt a szakadárnak maradt területet. Pontosan tudva ugyanis az egyesültekét, ennek kivételével a többi része annak az egész területnek, a melyre a munkácsi püspök joghatósága kiterjedt volt az unio előtt, szakadárságban maradt a

Rákóczi beállította szakadár püspökkel együtt. A szakadár püspökség csak lassan, mondhatni darabonként csatlakozott és került vissza az egyesült püspök alá. Nevezetesen ugyanazon jezsuita feljegyzés szerint Partén csak 1664-ben vezettetetett be a Rákóczi fejedelmek birtokába, következésképen a Munkácstól nem messze fekvő kolostorba. És így kezdett aztán a néppel tárgyalni, minek folytán igen sokan kezdtek az egyházhoz visszatérni. A még tovább is szakadárnak maradt Máramaros csak Bizanczi alatt egyesült 1725-ben, de még akkor sem véglegesen.

Ezt a külsőleg igen is szembeötlő eredményt egyébként előre lehetett látni. Tudjuk és ismerjük az egyesülés célját, a reményeket, melyeket hozzá fűztek, a vágyakat és várakozást, melyeket az egyesülés megvalósításától vártak. Világi szemmel nézve eszköz volt az a mind súlyosabbá, utóbb már tarthatatlanná lett helyzeten való segítésre, a munkácsi várurak önkényére került püspöknek a szabadulásra. De az eszmét hozzá a hazai ruténeknek a lengyelországi 1595-ben egyesült görög szertartásúakkal 1639-ig kimutatható érintkezése adta meg. S ha az akkori munkácsi püspököknek bármi kis megfigyelő tehetségük volt, különben is egyesek valószínűleg lengyelországi rutének voltak, akkor észre kellett venniök, hogy a lengyelországi görög szertartásúak sem egyesültek mindannyian, hanem csak a nagy többség, míg egy rész tovább is szakadár maradt. Sőt a püspököknek, a kik közül Betlen Gábor azt mondja Gregori Jánosról, Rákóczi pedig Taraszovicsról, hogy latin s más nyelveket beszéltek, a teologiában jártasak voltak, sőt a szabad művészetekben is kitüntek a papság közül, tudniok kellett azt is, hogy a lengyelországi rutének között ez az egyházi téren beállott megoszlás egész vita irodalmat teremtett, akár csak nálunk a katólikusok és protestánsok között. Ennek az egyesültek és szakadárok közötti irodalmi feleselésnek nálunk is van nyoma egy-két szakadár részről az egyesültek ellen írott munkában, a melyekben elég hevesen támadták az egyesülést.

Mindamellett a püspököknek nem volt szabad s nem lehetett habozniok az egyesüléssel, tekintve azon nagy

változásokat, melyeket csak is ez úton remélhettek. A püspökök sorsának a rosszabbodása és a papok jobbágyi terheinek az urbariális jegyzékekből kimutatható emelése és súlyosbodása, a vár- és földesúri hatalomtól való felszabadulás reménye hovatovább mind kívánatosabbá tették s érlelték az egyesülést. Mindezekhez járult a püspököknél a joghatóság szabadon való gyakorolhatóságának és megszilárdításának a vágya, az egyházi kormányzás függetlenítésének az óhaja. Az egyesülés tehát az egyházi szemponton kívül sokkal vitálisabb érdekeket érintett. Éppen azért volt az olyan mélyreható változás, de egyúttal azért is kellett az egyesülés végbevitelének sokkal nehezebbnek lennie, mint azt Taraszovics és az előkelőbb papok talán hitték.

Fő dolog marad mindenesetre, hogy a püspökök és a papok belátták a helyzet tarthatatlan voltát, a szabadulás szükségességét; s a lengyelországi egyesültekkel való érintkezés révén felismerték az egyesülésben az egyetlen utat hozzá, s hogy Taraszovics részben a Krupeczky, részben s még inkább a Lippay püspökökkel folytatott tárgyalások után reá mert lépni, az eleintén idegenkedő papság pedig a Druget támogatása mellett s a két bazilita atya működésére követni tudta.

Az első lépést természetesen a püspöknek kellett megtennie. Ismerjük, mit várt és remélt a maga és utódai számára az egyesüléstől. Tudjuk, hogy 1635-ben átíratta a Koriatovics-féle oklevelet s a mint kiszabadult a fogságából, a kanczelláriától annak s a püspökség egyéb királyi okleveleinek a megerősítését kérte. Javadalomhoz akart jutni, hogy független lehessen a várurak önkényétől, és szabadon gyakorolhassa a joghatóságát. Erre pedig más mód nem volt, mint az unio útján részesévé lenni a római egyház élvezte kiváltságoknak, s megnyerni a magyar királynak, mint a római katólikus egyház legfőbb kegyurának, a pártfogását. Krupeczkyvel az oklevelek érvényesítése dolgában tárgyalhatott, Lippayval pedig azon két éven át, melyre maga Lippay hivatkozik, bizonyára az egyesülés módozatait, a végbevitelt s annak eshetőségeit, valamint az unio következményeit beszélte meg.

S a mint Taraszovicsot a kettős czél elérése czéljából az unio révén a királyhoz fordulni látjuk, épp úgy látjuk, hogy Partén és kisérői a nagyszombati zsinaton arra kérik a magyar püspöki kart, ajánlják őket, már mint egyesülteket a királynak. És hogy Taraszovics jól számított, mutatja III. Ferdinánd válasza, melyet Rákóczinak adott, a ki az ügyet továbbra is közte és subditusai közt levőnek kivánta tekintetni, hogy t. i. a mi volt, míg a subditusok szakadárok voltak, elmult, most hogy egyesültek, ő veszi őket királyi védelmébe.

S a királyok meg is tették, hogy a püspökség betöltési jogát lefoglalták maguknak. Lipót a papság választási jogát és gyakorlatát egyenesen az ő királyi kinevezési jogával szemben elkövetett sérelemnek nyilvánítván, egyszerűen megszüntette. De a Báthory Zsófiához küldött Podbelány kamarai tanácsos útján a várurak addig gyakorolt beállítási és elüzési jogának is véget vetett. Hiába hivatkozott Báthory Zsófia, hogy ez szerzett jog, s ha ősei s a munkácsi várurak gyakorolták, őt is megilleti, a király nevében eljáró Podbelány nagyon rövidesen bánt el a fejedelemasszonynyal.

Hanem a királyoknak is meggyült a bajuk a náluk is hatalmasabb ellenféllel, Rómával. A szentszék elé kerülvén a vele unióra lépettek püspökségének az ügye, Rómában hovatovább mindinkább meggyőződtek róla, hogy a püspökség szabályszerűleg tulajdonképen soha sem volt megalapítva. Lippay ugyan nagyon helyesen emelte ki 1654-ben, hogy Róma a szakadár metropoliták és patriarchák által alapított püspökséget elismerte, ha uniáltak. De Rómának a szakadár s aztán uniált püspökségekkel szemben követett amaz eljárását a munkácsi püspökségre máskép nem lehetett alkalmazni, mint jóakarattal. Mert Lippay tétele metropoliták és patriarchák alapította püspökségekről szól, a munkácsi püspökségről pedig éppen ezt nem lehet kimutatni. A szakadár püspökségeknél is meg van az apostoli leszármazás, ha patriarchák vagy metropoliták alapították, de a munkácsiról teljességgel lehetetlen kideríteni, mely szakadár metropolita alapította, ki és hol szentelte fel a

első püspököt. A szentszéknek feltétlen igaza volt, hogy az időről-időre püspöki functiókat gyakorló püspökök puszta létezéséből a püspökséget sem a kánonoknak megfelelő eredetűnek és megalapítottnak, sem kielégítőleg javadalmazottnak nem tartotta s ennélfogva el sem ismerte. Ebben a tekintetben Róma egyszer elfoglalt álláspontjától mindvégig nem tágított. A püspökséget 1771-ben újból kellett felállítani.

Csakhogy ebben Róma sem volt következetes. Mert, mint már említettem, az erdélyi oláh püspökség eredete épp oly kevéssé ismeretes, ha ugyan nem ismeretlenebb, mint a munkácsié. S Róma ottan még sem volt oly mértéktelenül rigorosus, mint ezzel szemben. Tisztán az ő jóakaratának köszönhető, hogy az oláhok fogarasi püspöksége már 1720-ban szabályszerűleg meg volt alapítva s kellőképen, sőt dúsan javadalmazva.

Ezzel szemben a munkácsi püspökségnek tisztán Róma jóakaratának hiánya miatt még csaknem másfél századig kellett küzdenie. Micsoda szívósság és kitartás, mozdulni, tágítani nem tudó s akaró csökönyösség kellett hozzá, hogy ez idő alatt a püspökség végleg tönkre nem mene. Róma, hogy különben teljesen helyes felfogása mellett az egyesült görög szertartású rutének és papjaik ne maradjanak egyházi kormányzat nélkül, azt a kényelmes, de jóakaratúnak nem mondható eljárást alkalmazta, hogy apostoli helynököt nevezett ki részükre. Mivel azonban a király sem engedett a jogaiból, megesett, hogy egyidőben két püspöke is volt a püspökségnek.

Lett volna egy másik mód is segíteni a püspökség eredetén talált hibán, ha t. i. Róma elfogadja a Lippay 1654-i informatiójában ajánlott elvet, vagy ha azt semmiképen sem lehetett volna elfogadnia, a szabályszerűleg fel nem állított püspökséget mindjárt akkor az egyházjog kívánalmai szerint felállíttatja, a mint 1771-ben történt. Akkor nincs az 1664-től 1771-ig folyt küzdelem. Ennyi ideig kellett, mint említettük, vajudnia az egyesüléstől felvetett erectio ügyének. A munkácsi püspökség kanonizálásának ugyanis két igen nagy akadálya volt, az egyik a dotatio, a püspöki

javadalmazás kérdése, a másik az egri püspökhöz való viszonya.

A mi az elsőt, a javadalmazást illeti, erről részletesen más helyen szólván, itt csak annyit említünk meg, hogy ez a másik czél, a melyet a püspökök az egyesülés révén elérni óhajtottak, mihelyt fölszabadultak a várurak önkénye alól, egyszerű ellátás kérdésévé lett rájuk nézve. Lippay ugyan 1651 júl. 19-én azt jelentette Rómába, hogy a ruténnek készek megfelelő ellátást adni a kinevezendő püspöknek, s Lipót 1660-ban egyenesen azzal az okadatolással nevezte ki Parténi, hogy a püspöki székhelyül szolgáló munkácsi kolostornak királyi és fejedelmi adományból annyi a jövedelme, hogy abból egy püspök megélhet, de Róma ezen jövedelmet nem látta kellőképen biztosítottnak. A minthogy tényleg nem is volt az, s így Rómának ebben is igaza volt.

Lipót ugyan 1692-ben érvényesítette a Koriatovics-féle alapítványt, de mihelyt a századokon át érvénytelen oklevél végre királyi megerősítést nyert, a szerzetesek az oklevél szövegére támaszkodva, maguknak követelték azt. A püspök nemcsak az alapítvány jövedelmétől esett el, de a székes kolostorból is kiszorult. Ekként teljesen beigazolódott, hogy Rómának a püspökség javadalmazásáról vallott nézete egészen helyes volt. Azért az 1771-ben alapított püspökség erectionális bullájába is felvette a javadalmazás kérdését.

A papság, mely Taraszovics egyesülésében csak hitének a megrázkódtatását látta, eleintén idegenkedett tőle, de alig pár év mulva, 1646-ban már 63 pap írta alá s tette le a hitvallást. Ez alkalommal kikötötte, hogy görög szertartását megtarthassa. Erre nézve Lippay 1660 jan. 4-én kelt oklevelében kinyilatkoztatta, hogy az apostoli szék által jóváhagyott szokás szerint minden isteni tiszteletet és szertartást közönséges illyr vagy glagol nyelven végezhetnek. Az immunitásra vonatkozó kikötésüket pedig ugyan ő 1648 máj. 14-én kelt levelében biztositotta részükre. E tekintetben Lipót 1692-i kiváltságlevelében elérték azt, a mit az egyesülés révén anyagi tekintetben elérniök lehetett,

miért is e kiváltságlevél az egyesült rutén papság valóságos magna chartájának tekintendő. Innét van, hogy 1712-ben III. Károly, sőt Mária Terézia is átírták és megerősítették. E kiváltságlevél alapján a papság parochiális földekhez jutván s a földesúri tartozások alól is felszabadulván, a püspök szabad rendelkezése alá jutott. Jobb anyagi helyzetbe kerülvén a papság, míg egyrészt kiképeztetésére sor került s nagyobb gondot fordíthatott, addig másrészt mint már képzettebb, eredményesebben is működhetett és élhetett papi hivatásának. Ennek a körülménynek pedig míg egyfelől a népnevelés, másfelől a vallás és a hitélet terén is befolyással kellett lennie s változásokat előidéznie. Lippay 1660-ban felszólította a földesurakat, engedjék meg, hogy a papság a parochiális templomok mellett iskolákat is építhessen, de Camelis pedig az 1690-i szatmári zsinaton elrendelte, hogy minden község tartson kántort és egyházfit. Ugyanő szabályozta az addig nagyon is könnyű, mindössze az uradalmi tisztviselő részére fizetendő csekély pénzösszeg ellenében szokásos rozpuztokat, a házassági elválásokat, a másodszori nősülést. A püspök kezébe kerülvén az egyházkormányzat, a szertartásokat is bizonyára rendszeresebben végezték, bár nem egyúttal tisztábban és helyesebben is. Mert az előbbi szakadár könyveket unitus és kánoni könyvekkel kellett volna pótolniok illetve felszerelniök, a mi nagy nehézségekbe ütközött. Barkóczy egri püspök a régi, Oroszországból behozott könyvek révén a szakadárság gyanújába is fogta őket, s Mária Teréziát éppen a szakadárságtól való félelme indította s vette reá, hogy a püspökség szabályszerű felállításának az eszméjét megvalósítsa.

S volt is némi igaza benne. Mert míg az egyesüléssel a püspökök is, a papok is, eltekintve mindentől, főleg az anyagiak terén nagyot nyertek az előbbi állapothoz képest, addig a nép alig érezte a római egyházzal való egyesülés következményeit, a mennyiben reá nézve az egyesülés alig járt valamelyes anyagi előnyökkel. Az egyesülés vallás-erkölcsi, szellemi oldalát a nép jóformán nem is értette. Az óhithez való ragaszkodás, a mely Barkóczy szerint

benne van a görög szertartásúak vérében, a görög egyház különben is hires maradiságáról, ó conservativismusáról, itt-ott, pl. 1761-ben Máramarosban, 1765-ben Dorogon felkelésre késztette a népet. A viszony a nép és földesurai között nem változott, bár a XVI. század aranynyal bővelkedő rutén parasztja mind szegényebb jobbágygyá lett, de hitét, ragaszkodását földesuraihoz megőrizte, elannyira, hogy Rákóczi fejedelem pl. az egyesülés után is a leghűségesebb népének tartotta őket, s Károly, a ki a papságnak 1712-ben újra kiadta az 1692-i kiváltságlevelet s 1707-ben Hodermarszki útján felszólította a népet, szakadjon el Rákóczitól, 1720-ban véresre verette a fejedelem emlékét őrző vereczkei jobbágyokat. A nép és a papság közötti viszony ugyanis az egyesülés révén alaposan megváltozott. Addig a pap is jobbágy volt, ki a maga jobbágy telkén élve, már csak ennélfogva is közel állott a néphez. Egyházi telekre jutva, kiemelkedett a népből. De egyúttal elmozdíthatóbb is lett, könnyebben kerülhetett egészen idegen parochiára. Azonfelül tanultabb is. Mindez pedig a papság emelkedését, de éppoly mértékben a papság és a nép nagyobb elkülönítését, egymástól való távolodását jelentette.

C) SZAKASZ.

Az egyesülés után 1652—1800.

I. FEJEZET.

A püspökség kánonizációjáig, 1652—1771.

a) CZIKK.

Az egyesültek története. Partén Péter püspök, 1648—1664.

Taraszovicsnak, ennek a lélektani szempontból kétségkívül legérdekesebb munkácsi püspöknek halála után, 1648 szeptember havában Lorántfy Zsuzsánna fejedelemasszony, mint Lippay primás beszéli, a kálvinista prédikátorokkal megválasztatta szakadár utódját. Valamivel előbb, legvalószínűbben szept. elején Taraszovics udvari papsága a haldoklónak tett igéretéhez képest az egyesült Partén Pétert választotta meg a szakadár Taraszovics utódává, azaz munkácsi püspökké. Ezzel a püspökség a szó szoros értelmében megoszlott, ketté szakadt.

Természetesen az első kérdés, mely e ketté oszlással felmerül, az, melyik volt hát a két utód közül a jogos munkácsi püspök? Hogy e nagy horderejű, fontos kérdésre világos feleletet adhassunk, külön-külön tárgyaljuk a megoszlott részek, egyesültek és szakadárok történetét.

Elsőben is nézzük az egyesülteket.

A görög szert. papság választotta egyesült Partén volt a papság 1646-, 1652- és 1664-i egyesülésének a megindítója és létrehozója, s így minden körülmények között megérdemli, hogy bővebben foglalkozzunk vele. Sajnos, 1650

tájáról még a vatikáni levéltár anyagából is oly kevés az oklevelünk, s ez oklevelekben a Parténra vonatkozó személyes adat oly csekély, hogy azokból még mindig nem vagyunk képesek Partént sem mint embert, sem mint püspököt fontos hivatásának megfelelő módon jellemezni.

Sajátságos, hogy Parténnak Taraszovics püspök 1644-ig terjedő szereplése idején még a neve sem fordul elő az iratokban, pedig akkor már 50 éves, élte derekán túl levő férfiú volt, mivel 1662-ben Millei atya azt írja felőle, hogy akkor 70 felé járt. 1644-ig, mint tudjuk, Marinics hajdudorogi pap, Taraszovics helynöke játszotta a főszerepet. Ő tiltakozott Balling ellen püspökének elfogatása miatt Druget János országbiró és Simándi püspök előtt; ő róla írta Balling a fejedelemnek 1642 máj. 24-én, a mikor Taraszovics már Bécsben volt, hogy «immár elküldöttem az dorogi esperesért, Marinics Jánosért, és ha elérkezik, úgy igyekezem conveniálni vele, hogy nsgodnak is kárával ne legyen, az szegénységnek is előmentére legyen, minthogy idegen püspököt úgy sem vennének be, hanem hazafiát». E szavakból szinte kicseng, hogy Balling Marinicsot óhajtotta és szerette volna a kitudott Taraszovics helyére püspökké választatni, vagy legalább is tanácsát akarta kikérni, nem mint Taraszovics helynökének, hiszen nem is nevezi annak, hanem mint a kit olyannak ismert, hogy az ő legjobb tudása szerint arra legméltóbb s a papság előtt is annyira kedvelt, hogy szavára és személyére adhat.

S hogy Marinics vagy mindjárt magát a meghívást sem fogadta el, vagy csak a püspökséget, Balling figyelme Juszkó drágabártfalvi pap felé fordult. Pedig Balling bizonyára ismerte az uradalomnak, ha nem is minden papját, a kiválóbbakat minden bizonynyal.

Mikor aztán 1648-ban, négy évi megszakítás után ismét megkezdődnek az iratok, akkor már Partén áll az események központjában, olyannyira, hogy azon év aug. végén vagy valószínűbben szeptember elején csaknem közakarattal választották püspökké. A papságnak 1652-i folyamodványából tudjuk, hogy az 1646 ápr. havában tartott első egyesülési összejövetelen Ungváron szintén szerepe volt, s

Kossovics nevű rendtársával ő buzgólkodott az ott megjelent papok megnyerésén. Ezen működése bizonyosan visszanyúlott az előző 1645. évbe is, míg ezt megelőzőleg Jakusics Anna meghívására Ungvárra telepedett át, még mint szakadár. E szerint 1644 vége felé már ott kellett lennie vagy legalább is ott lehetett.

Ezt az évet megelőző életéről a jezsuita atyák feljegyzéseiből értesülünk, a kik az 1652-i, vagy második unionális eseményt leírva, azt mondják róla, hogy «Petrus Parthenius antea prior in Transsilvania Albae Iuliae fuisset consecratus in episcopum». Csak az a kérdés, hogyan olvassuk és értsük a feljegyzés e sajnos, nem éppen világosan írt helyét? Lehet ugyanis, hogy az író azt akarta mondani: antea prior in Trannia, Albae Iuliae . . ., de lehet úgyis olvasni, hogy antea prior, in Trannia Albae Iuliae . . . Az előbbi olvasás nézetem szerint kevésbbé állhat meg. Mert ha Partén valamely erdélyi bazilita kolostor iguménje lett volna, érthetetlen, hogyan fordult Jakusics Anna figyelme olyan távoli kolostorra, s miért hívta meg Ungvárra az unio előmozdítására az oly messze élt idegen Partént? Sokkal valószínűbb, hogy ha igumén volt, akkor a munkácsi kolostorban volt s onnét hívta meg Ungvár úrnője Rákóczi életében. A primás 1665-i informatiójának ez az adata pompásan összevág Lippaynak azzal az 1654-i tudósításával, hogy Rákóczi a kolostornak mind a nyolcz faluját lefoglalta a várhoz, úgy hogy a szerzeteseknek csak a kolostor maradt meg lakóhelyül. Ekkor történhetett Partén meghívása Ungvárra, s így érthető, miért és miként tette át lakását Ungvárra! A nyolcz falu lefoglalásának 1642—48-ban kellett történnie, és pedig a Taraszovics eltávozása s Juszkó kinevezése közötti időben, mert az utóbbi, valamint később Taraszovics is visszakapták a lefoglalt birtokot. E szerint Partén 1642 előtt, Taraszovics idejében volt igumén, és pedig az első, a kit ismerünk. Mióta viselte ezt a házfőnöki tisztet, mikor s hogy lépett a rendbe, minő iskolákat végzett, minderre, sajnos, alig adhatunk feleletet. Ha 1662-ben 70 felé járt, akkor 1592-ben kellett születnie. Hol történhetett ez, arra nézve semmi legkisebb útbaigazítást sem

találunk sem az egykorú, sem a későbbi iratokban. Egyik, 1657-ben kelt levelében, melyben bizonyítja, hogy a rovnai pap fiát, Elek kántort pappá szentelte, Petrovics Parténnak írja magát. Ez volt tehát a patronimikus neve. Ennek a csonkítása-e vagy valóságos keresztneve a Péter, a hogyan a király és Lippay is nevezik, nem merném eldönteni.

Ha tényleg 1592-ben vagy ez év táján született, s felvehetnők, hogy 20 éves korában lépett a rendbe, akkor 1612 táján Szergiusz püspök idejében lett volna szerzetessé, míg a rendeket talán már Petroniusz püspöktől kapta. — Iskolákat nem végzett. Legalább Lippay 1654-ben azt írja róla, hogy «non aeque in scholis eruditus et latinae lingvae usquequaque peritus», ellenben a saját nyelvén végezni szokott ritualis ügyekben teljesen otthonos. Az előbbi mondás, mivel Lippay Kossovicscsal szemben, a ki a jezsuita atyák, tehát latin iskolába járt, használja Petrovicsról, latin iskoláról értendő. S ezzel egyezik az, hogy latinul kevesett tudott, a mit tehát elsajátított belőle, nem iskolában szerzett tudás volt. Az a tudósítás, hogy a szertartásban teljesen jártas, a hogy Ungváron mondani szokták, nagy «typikista» volt, arra enged következtetni, hogy ezt a tudományát a kolostorban sajátította el, a melyben akkor már valamelyes iskola létezett. Mert Partén alighogy Lippay roppant fáradtsággal kieszközölte Rómában püspöki elismertetését, 1655-ben III. Ferdinándtól segélyt kért a munkácsi iskola részére.[1] E segítséggel bizonyára háláját óhajtotta kifejezni az iskolának, a mely felnevelte.

Már ez az egy ténye mutatja, hogy nemesszívű emberrel van dolgunk. S tényleg Lippay, fennebbi, gyenge olda-

[1] A m. kancz. átirata a pozs. kamarához 1655 jún. 24. — Fog. Bpest OL. Kancz. O., Conc. exped. no. 180 ex 1655. — Júl. 4-ről kelt más. Uo. NRA. fasc. 927. no. 36., az előbbivel csaknem szó szerint egyezik ... «Posteaquam nos ad ... Petri P. eppi Munkach. Ruthenorum unitorum gr. r. instantiam hisce vobis pro notitia inclusam ... et intentionatum ex supplici libello clarius declaratum finem ... nomine eleemosinae 200 fl. ex proventibus partium r. n. Hung. superiorum quotannis exsolvendos deputaverimus.»

lát adó jellemzéséhez, mintegy annak ellensúlyozására, rögtön hozzá teszi, hogy annak daczára a jósága és szelídsége miatt a népek jobban szeretik. Ezt a tulajdonát Lippay ismételten említi. Így 1651 szept. 10-i levelében azt írja róla, hogy jámbor életű és barátságos az emberekkel való érintkezésben. 1652 júl. 19-én pedig ekként ajánlja a pápának: méltóztassék megerősíteni Partént, a kit mindenki úgy ismer, mint a legkifogástalanabb életű szerzetest, a ki Magyarországon több év óta dicséretesen fáradozott a szakadárok között az egyesülés érdekében, mert az ő megerősítésétől függ majdnem az egész egyesülés úgy a papok, mint a nép részéről. Egy részük ugyanis csak arra az esetre igérték, hogy egyesülnek, ha Partén lesz a püspökük, sőt még a szakadárok is szívesen látják.[1] 1655-ben ismét azt mondja felőle: ezek között kitűnik Partén, a ki életének és erkölcseinek fedhetetlenségével dicsekedik s a saját nyelvű egyházi dolgokban és szertartásokban eléggé járatos.[2] E következetes és ismételt dicséretek ellenében azt vethetné fel valaki, hogy Lippay azért tette, csakhogy valamiképen keresztül vigye Rómában Partén püspöki megerősítését. Szóval ha valaki Lippayt érdekelt félnek tartaná, hivatkozunk a jezsuita atyák tanúságára, a kik azt írják felőle 1664-ben, hogy «ob mores cultiores» tetszett meg jobban a Sárospatakon időző Konstantin moldvai vajdának, mint a szintén odajött szakadár püspök.

[1] 1651 szept. 10-i római felterj. azt mondja Lippay: «eligerint religiosum quendam... sacerdotum Petrum P. vitae bonae et laudabilis conversationis ac in ecclesiasticis annis pluribus apud eos versatum.» Minő egyházi tisztségeket ért, sehol sincs említve. A jezsuita atyák 1652-i följegyzéseiben annyi van felőle, hogy «antea prior.» — 1652-ben pedig: «Supplicavi... ante semestrem... dignaretur patrem Parthenium Ruthenum catholicum sacerdotem ex ord. s. Bas. ante annos aliquot conversum omnium testimoniis vitae integerrimae religiosum in Hung. pluribus amnis inter. gr. r. schismaticos magna cum laude et multarum animarum conversione versatum . . . in eppum . . . confirmare».

[2] 1665-ben ismét: «inter quos enituit fr. Petrus P. sacerdus relig. ord s. Bas. morum et vitae integritate conspicuus cognitione verum ecclesiasticarum juxta ipsorum ritum et lingvam sufficienter imbutus».

E jellemzésből az látszik, hogy Partén szívműveltsége nagyobb volt észbeli tehetségénél. Nem állott az akkori kor színvonalán, nem volt meg az akkor szokásos iskolázottsága, csak a rutén papoknak a szertartástanra szorítkozó ismereteiben volt járatos, a mi már magában véve tekintélyt adott neki pályatársai között. Azon felül nagyon természetes és érthető, hogy a tiszta életű, jámbor és szelid természetű, nem erőszakos, türelmes, az emberekkel való érintkezésben barátságos és megnyerő modorú szerzetes még a szakadároknál is közkedveltté lett. Az a ténye, hogy e közkedveltséget az egyesülés előkészítésére használta fel, mutatja, hogy jámborsága a hitéhez való őszinte ragaszkodással és buzgalommal párosult. Lippay bizonyára jól ismerte, hiszen gyakrabban érintkezett vele s részben tőle kapta a püspökségre vonatkozó tudnivalókat. S Partén kiváló volta mellett bizonyít, hogy méltónak s megfelelőnek tartotta az unio keresztülvitelére. Parténtól függ az egész egyesülés, írta felőle Rómába, pedig mint láttuk, gyönge oldalát éppen nem takargatta. Lehetséges, hogy tanultabb, talán eszesebb ember az egyesülésből vélt anyagi előnyök körül nagyobb sikereket érhetett s talán el is ért volna, de magát az egyesülést csak szeplőtelen életű, tiszta szívű, jámborságával a szakadárokra is hatni tudó férfiú vihette végbe. A barmok színvonalán álló rutén jobbágyságot csak a vallásos szelídség nyerhette meg. A tudomány imponál, meggyőz, leigáz, de a vallás forrására, a kedélyre nem hat.

Egyébként szinte csodálatos és érthetetlen volna, hogy az a papság, a melyről Balling 1642-ben azt írta, hogy agyon verné az egyesült püspököt hitehagyásáért, 1648-ban, összesen tehát hát év mulva, annyira a szintén egyesült Partén mellett foglalt állást, hogy Lippay szerint 400 közül mintegy 370-en nyilatkoztak mellette s csak 30-an a szakadár püspök mellett.

S ha valaki azt felelné, hogy e megfoghatatlan változásnak a megértésére nem szabad felednünk, hogy Balling a fenti szavakat csak a munkácsvidéki papságról mondotta, a mely 1664-ig csakugyan szakadár maradt, annak

azt mondanók, hogy ez igaz, de ezek közül is többen elfogadták Partén választását, sőt a választók között egy helyen a munkácsvidékiek is előfordulnak. Az az ellenvetés sem von le semmit Partén érdeméből, hogy az 1646-i egyesülés jól elő volt készítve, mert ez előkészítés Kossovicsnak és Parténnek egyforma érdeme volt. Valamint az a körülmény sem dönti meg fönnebbi állításunkat Partén-ről, hogy a papok majdnem egyhangú állásfoglalása talán kevésbbé köszönhető az ő közkedveltségének, mint inkább annak a ténynek, hogy Taraszovics halálos ágyán megeskette őket, hogy Parténra szavazzanak. Mert Taraszovics akkor már Munkácson élt kibékülve Rákóczival s mint a szakadárságba visszaesett ember, a ki az 1646-i egyesülés követét visszautasította. Ha tehát ő mint szakadár halálos ágyán megesketteti udvari papjait, hogy az egyesült Partént választszák meg és senki mást, akkor a haldokló elismerése a legfelségesebb bizonyítvány Partén mellett, hogy az egyesülés ügye az ő kezében jó kezekbe van letéve.

Így történt meg aztán, hogy Taraszovics halála után, 1648 aug. végén vagy szept. elején mindazok, a kiknek szavazati joguk volt, egyhangúlag Partént választották meg Taraszovics munkácsi püspök utódául. Ezt a tényt, az egyhangú választást megtaláljuk Lippaynál is, Simonovicsnál is. Az tehát kétségtelen, mert ha Lippayt részrehajlással gyanusítanók is, a szakadár Simonovicsban teljesen megbízhatunk, s így Lippay tanúságát is hiteltérdemlőnek és megbízhatónak vehetjük.

A püspökké választott Partén több papja kiséretében Nagyszombatba utazott s megjelent a szept. havára összehítt nemzeti zsinaton. Az egybegyűlt zsinati atyáknak, mint Lippay beszéli 1660 jan. 4-én kelt levelében, előadván azt, hogy ő, a papság, a mely megválasztotta, és a lelki gondjaikra bízott nép elhatározták, hogy az uniót ezentúl meg fogják tartani, arra kérte őket, ismerjék el őket egyesülteknek s mint ilyeneket ajánlják a királynak.

Erre a nagyszombati zsinaton való megjelenésre és az unio bejelentésére Lippaynak a munkácsi püspökség papjaihoz 1648 máj. 14-én kiadott nyílt levele indította. E

nyílt levélben Lippay elbeszéli, hogy néhai Jakusics egri püspök néhány görög szertartású rutén papot felvett az egyház kebelébe, biztosította őket, hogy a katólikus papság kiváltságainak és egyházi immunitásának a részeseivé teszi őket. Ő az elhunyt egri püspöknek e biztosításához a maga részéről is hozzájárulni óhajtván, a mire egyébként az egyesült papok is felkérték, ünnepélyesen biztosítja úgy a már megtérteket, mint a megtérendőket, hogy a magyar katólikus papság összes kiváltságaiban részesedni fognak.[1]

Hogy az oklevélnek a kibocsátását megértsük, vissza kell emlékeznünk a 63 pap hitvallására, melyet 1646-ban Jakusics előtt tettek az ungvári vártemplomban. Úgy, a mint azt a papok maguk elmondják az 1652-i pápai folyamodásban, tudjuk, hogy eléggé homályos. Ide vonatkozólag azonban annyit kivehetünk belőle, hogy a hitvallást tevő 63 pap Jakusicstól két más feltétellel együtt kérte, hogy az egyházi immunitást megkapják[2], a mit Jakusics, továbbá 1648-ban Kisdy is megadtak nekik. Ők azonban a feltételek ügyében a két bazilita atyát, Kossovicsot és Partént kétszer is járatták követségbe Lippayhoz, míg az végre szintén megadta nekik, valamint helyettese, Tarnóczy váczi püspök is. Ennek a kettős követjárásnak volt az eredménye Lippaynak ez az 1648 máj. 14-i levele. Ezt akarta a nagyszombati zsinaton a papság elfogadtatni. Lippay nem csak megújította 1660-i levelében a biztosítást,[3] hanem tényleg el is követte a lehetőt ez irányban.

[1] Más. Bpest. Egyet. könyvt. Heven. kézir. LXIX. köt. 23—25. ll. — «ratum habemus per praesentes, quod quicunque sub ditione s. cor. Hung. ex antelato r. gr. Rutheno in sacerdotium legitime assumpti in unionem cath. eccl. Rom. sese vel recepissent hucusque vel reciperent dein, universos et singulos . . . omnibus privilegiis, libertatibus, immunitatibus et exemptionibus, quibus alii sacerdotes et ecclesiastici in hoc regno fruuntur . . . participes effecimus», stb.

[2] «3⁰ immunitatibus ecclesiasticis libere frui» (t. i. liceat).

[3] «et plebanos . . . similiter pro veris et legitimis sacerdotibus agnoscant iisdemque eum, quem . . . sacerdotalis requirit dignitas, honorem et reverentiam, favorem et benevolentiam . . . satagant exhibere!!» Ezért ugyanazon levélben kérte a földesurakat «ut . . . tam reliquos ejusdem ritus et unionis sacerdotes et clerum ad instar aliorum ecclesiasticorum in personis suis. . . sinant gaudere.»

A másik ügy, mely Partént és papjait a nagyszombati zsinat elé vezette, a püspökválasztás elismerése volt, a mely abban a kérelmükben nyert kifejezést, ismerje el a zsinat őt püspöknek, még pedig törvényes püspöknek. Tudjuk, hogy a papok Taraszovics intézkedésére nagy többséggel választották meg Partént az ő helyére munkácsi püspöknek, s azt is, hogy oly gyorsan, a mint csak lehetett fel is szentelték. Lippay, a ki ezt az adatot megőrizte számunkra, azt is megmondja, miért volt a nagy sietés? Hogy megelőzzék a szakadár püspököt, a kit a fejedelemnő a Munkácson elhalt Taraszovics helyett választandó volt. Mi volt Taraszovics czélja a halálos ágyon történt kijelöléssel, mondottuk föntebb. A papság engedelmeskedett, azaz folytatta Taraszovics művét. A megelőzéssel nem lehetett más czélja, mint megmutatni, hogy a munkácsi püspökség be van töltve. Így most már a fejedelemasszony választotta püspök *ál*püspök, s bár beleült a székes kolostorba, nem ő az igazi munkácsi püspök, hanem az Ungváron meghúzódott Partén. Ez dőlt el akkor. S ennek az elismerését kérték a zsinattól, a mint utóbb kiderült, mert Lippay 1651 szept. havában azt írta, hogy Partén jogosabban viseli a czímét, mint a szakadár, 1654-ben pedig, hogy már ebből az egy tényből is látható, hogy a munkácsi püspökség üresedésben van, mivel e szakadár püspöknek a választása semmis, főleg mivel nem is szentelődött fel; 1655-ben pedig ünnepélyesen kijelentette, hogy Partén az igazi, a törvényes, a szentszéktől megerősített *munkácsi* püspök. Ezzel az egyesülteknek sikerült a munkácsi püspökséget megmenteniök maguknak, bár a székes kolostor nem is volt a birtokukban, valamint az egyesülést is megerősíteni, melynek Partén volt a lelke.

A zsinat, mint Lippay 1660-i levelében írja, teljesítette a papság kettős kérelmét, elismerte őket egyesülteknek, a kikkel nem mint szakadárokkal bánt el ezentúl a latin papság, s Partént is elismerte munkácsi püspöknek. De tovább nem ment. A későbbi eseményekből állapíthatjuk meg, hogy a végrehajtást, az immunitás keresztülvitelét a földesuraknál, valamint Partén megerősítésének a kieszköz-

lését a szentszéknél és a királynál a zsinati atyák Lippayra bízták, vagy pedig ő vállalt mindent magára.

Lippayról az akkori bécsi nuntius azt jelentette Rómába, hogy nem éppen kiváló főpap. Igaz-e, nem-e ez a jelentés, kiváló volt-e Lippay vagy sem, nem tartozik reánk. Mi csak azt mondhatjuk, hogy összes katólikus főpapjaink közül, a kik az egyesüléssel valamelyes összeköttetésbe jutottak, ő az egyetlen, a ki az uniónak magáért az unióért lett buzgó előmozdítója, s a ki a görög szertartású egyesült ruténekért jobb szándékkal, helyesebb ismerettel és többet tett, mint bárki ama főpapok közül, magát Kollonicsot sem véve ki. Dicséretökre legyen mondva, felismerték ezt az érdemét az akkori egyesült papok is, a kik 1652-i római folyamodványukban Jakusicsnak, Kisdynek és Tarnóczy püspököknek is köszönetet mondanak, de Lippayról különösen kiemelik, hogy atyai gondoskodással ő erősködött leginkább az ügyük érdekében.

Lippay nagyon jól tudta azt, hogy az egyesülést mindenesetre közölnie kell Rómával, s hogy a papság másik kérelme elől sem térhet ki. Ez pedig nem csak Partén megerősítésére irányult, a melyet szintén jelentenie kellett Rómába, hanem expresse egyúttal azt is tartalmazta, hogy Róma erősítse meg az ő püspökválasztási jogukat, implicite pedig azt is jelentette, hogy Róma ismerje el a püspökséget is. Lippay természetesen tudta Pázmány és Jakusics római küldetését s így tudnia kellett azt is, hogy a papság nyiltan nem is említett, de alatta értetődő kérése, hogy Róma ismerje el létezőnek a munkácsi püspökséget, a legkényesebb. Ha ezt sikerült elérnie, akkor a többi magától jön. S ő itt kezdte el az ügyet, későn, csak 1651-ben tett első felterjesztésében. E júl. 23-i felterjesztése feltűnő rövid. Mint a fogalmazásából látható, az volt az első irata, egyenesen a pápához intézve. Partént nem is említette, hanem csak azt adta elő, hogy az esztergomi és egri püspökségek területén egész sokasága él a szakadár ruténeknek, a kik közül sokan, úgy papok, mint a nép már elfogadták a katólikus egyház iránti engedelmességet. Sőt már ismét valami 400 s több pap folyamodott hozzá,

a kik mindenképen egyesülni óhajtanának. Kijelentették azonban, hogy ez az egyesülés nem lehetséges másként, csak ha ő szentsége görög katólikus püspökséget állít fel a részükre, hogy ne legyenek kénytelenek a Munkácson létező szakadár püspökhöz fordulni, a ki különösen ilyen alkalommal könnyen eltántoríthatja őket. Kérte tehát a pápát, egyezzék bele ebbe a kérésükbe, mivel ők hajlandók a püspöknek az in partibus püspökök példájára megfelelő ellátásáról gondoskodni. Teljesítse továbbá azt a másik kérésüket is, hogy addig hatalmazza fel őt, hogy a püspöki ténykedést akár ő maga végezhesse, akár pedig megbizottja útján végeztethesse közöttük. Ez által ugyanis addig paraszti munkára kötelezett papságuk tekintélye lassan emelkedni fog.[1]

Másfél hónappal e folyamodvány után, szept. 5-én Lippay Partén megválasztott és fölszentelt püspököt vizsgálóvá nevezte ki[2] a rutének és a görög szertartásúak felett, felhatalmazván őt, hogy úgy az esztergomi egyházmegyében, mint bárhol másutt az országban lakó rutén és görög szertartású papokat és a népet, ha a megyés püspökök nem mondanak ellent, meglátogathassa, megvizsgálhassa, szükség esetén egyik helyről a másikra áthelyezhesse, sőt a nem katólikusok között élők részére papokat rendelhessen s e hivőket papjaik fentartására kötelezhesse. Mivel azonban arról, hogy papokat szentelhessen, e felhatalmazásban nincs szó, a pápához intézett júl. 23-i

[1] Prop. levt., Ung. et. Bosn. vol. 218. fol. 99. — «In parte regni Ung... magna Ruthenor. schism habitat multitudo, quorum non pauci... hucusque obedientiae cathol. eccl. se submiserunt. Iam denuo 400 et ultra sacerdotes... me requisiverunt cupientes impense uniri s. matri eccl. Quod aliter fieri non posse repraesentarunt, quam ut s. v. eppatum cathol. gr. r. inter constituat.»

[2] Más. Bpest, Egyet. könyvt. Heven. kézir. LXIX. köt. 29. l. — Simonovics oláh püspök id. nyilatkozatában írja, hogy olvasta a Partén által neki bemutatott bizonyítványokat, közöttük «Matthiae Tarnóczy... qui tam nomine suo, quam... d. Geor. Lippay... authoritate eidem... Petro P.... in suis divensibus administrationem sacerdotum Ruthenorum commisit... Ez azonban nem lehet azonos ezzel az 1651-ivel, mert ebben Lippay Partént már «consecratus», felszentelt püspöknek nevezi.

folyamodványban pedig benne van ez is, világos, hogy Lippay ezt a kinevezést Róma válasza előtt adta ki.

E felruházó levél kelte után öt nappal, szept 10-én másodízben írt [1] Rómába. Nemrég írt — úgymond — ő szentségének a szakadár ruténeк egyesüléséről s külön püspököt kért részökre. Az alatt a már megtért és a megtérés útján levő papok az ő tudta, akarata és beleegyezése nélkül megválasztották maguknak Partén sz. Bazil-rendű szerzetest, sőt a legnagyobb sietséggel egy szakadár püspök által, bár két más szakadár püspök segédkezése mellett, tehát a görög egyházban is megkövetelt módon fel is szentelték a *munkácsi* püspökség czímére.

Ez természetesen oly hiba volt, melyen csak a pápa felmentvénye segíthetett. Ennélfogva kérte a pápát, mentse fel Partént és ismerje el munkácsi püspöknek. Ez a papok megtérésének a feltétele. Ellenesetben meghiusulhat az egész egyesülés. Különben is, úgy látszik Parténnak több a joga a püspökséghez, mint a fejedelemnőtől erőszakosan püspökké tett szakadárnak, mert ezt csak mintegy 30-an fogadták el 400 közül, a többi mind Partén mellé állott. Hozzájárul az is, hogy Partén beismerte a hibáját, melyet nem szándékosan, hanem azért követett el, hogy megelőzze s elzárja a munkácsi püspöki czímtől a szakadár püspököt. A felszentelő szakadár püspök nem is követelte tőle a hitvallást, sem pedig a konstantinápolyi patriarcha iránti hűségesküt, noha tudta, hogy Partén egyesült, sőt dicsérte érte. Egyébként félreértette Lippay helyettesének, Tarnóczy püspöknek a levelét, a ki Partént visitátorrá nevezte ki, a mennyiben ezt Lippaynak a választáshoz való hozzájárulására magyarázta.

Erre sem jövén válasz Rómából, 1652 jan. havában

[1] Prop. levlt., Ung. et. Bosn. vol. 218, fol. 128. — «Posteaquam s. v. de conversione Ruthen. schism. non pridem scripsissem eorumque nomine eppum illis peculiarem concedi postulassem. Accidit interea sine meo plane scitu, minus voluntate et consensu, ut sacerdotes Rutheni . . . in eppum sibi eligerint religiosum quendam ord. s. Bas. sacerdotem Petrum P. . . . nec solum eligerint, verum etiam quanta potverint celeritate . . . ad eppatum Munkachiensem consecrari fecerint.»

harmadszor is írt, de sajnos ez az irat nincs meg. Pedig ezzel küldte vagy kellett volna felküldenie a papok 1652 jan. 15-i folyamodványát, melyben az egyesülést jelentették, s a melynek a súlypontja a végén e szavakban volt kifejezve, hogy «egyértelműleg kérjük ezek jelentése után szentségedtől választott püspökünk megerősítését». A papság ezen sokszor idézett folyamodványának tehát egészen más az értelme, mint a mit eddigelé tulajdonítottak neki. Partén 1652 elején nem is egészen azért gyűjtötte össze a papságot s iratta meg a folyamodványt, hogy az unio megtörténtét Rómában jelentse, hanem a munkácsi püspökség és a saját elismerése volt a tulajdonképeni czélja, s ez csak egyik ügydarabja az ez iránt folytatott tárgyalásoknak.

Lippaynak időközben értesülnie kellett, hogy a pápa az ügyet a propagandához utasította. Azért félév mulva, 1652 júl. 12-én már nem a pápának, hanem a congregátiónak írt,[1] ismételve az 1651 szept. levelében foglaltakat, hogy t. i. Partént mentsék fel a vétség alól. A végén arra kérte a congregatiót, intézze el már az ügyet, különben a szakadár püspök előnyhöz jut s azzal az egész egyesülés kudarczot vall.

Rómában ez alatt foglalkoztak az ügygyel s ha késlekedtek a döntéssel, annak részben maga Lippay volt az oka. Ő t. i. az első, 1651 júl. 23-i levelében általában püspökség felállítását kérte. Utóbb pedig már Partén elismerését és a vétség alól való felmentését. A propaganda 1651 okt. 2-án[2] tartott ülésében Trivulzio biboros előterjesztette Lippay első, júl. 23-i levelét, még pedig olykép, hogy az említett rutének Lippay útján «instent pro

[1] Prop. levt., Ung. et Bosn. vol. 218. fol. 147. — «Rogo ... s. congr., ad quam ex voluntate s. suac transmissum esse negotium intelligo, dignetur quantocius rem optato fine terminare.»

[2] Prop. levt. Acta s. congr. 1651 pag. 177. no. 26. — «Refer. e. d. card. Trivulzio. lit. arch. Strig ... emmi pp. leto animo hujusmodi nuntia recipientes decreverunt esse ss. d. n. .... enixe deprecandum ut petitioni annuere non dedignetur ... eo magis, cum supradicti sacerdotes et populi ... pro novo eppatu subsidium et sustentationem ac reddítus congruos offerant »

erectione episcopatus». Erre az előterjesztésre a congregatio azt határozta, hogy a legközelebbi ülésen a szentatya hathatósan megkérendő a kérés teljesítésére. Ekként az ügy a legjobb úton volt.

Megérkezvén azonban Lippay második, szept. 10-i levele, a mely már a második kérést tartalmazta, a propaganda decz. 18-án tartott ülésében[1] Pamphilli bibornok előterjesztésére Partén elismerését a pápa döntésétől tette függővé. Végül az 1652 jan. vagyis harmadik levél vétele után márcz. 5-i ülésén[2] X. Incze pápa kimondotta, hogy az ügy a sz. officium congregatióhoz tartozik és oda teendő át, a minthogy tényleg volt is a dolog. A szabálytalan felszentelődés alól való felmentés ezen congregatio ügyköréhez tartozott, a püspökség elismerése pedig a propagandához.

Az utóbbi a saját hatásköréhez tartozó kérést nem ejtette el, hanem 1654 elején vagy talán még 1653-ban hét kérdőpontra nézve felvilágosítást kivánt úgy Lippaytól, mint a nuntiustól. Sajnos, a congregatiónak ezt a nagyfontosságú leiratát nem ismerjük, sem pedig a nuntius válaszát, csak a Lippayé maradt fenn. Lippay mielőtt a feltett kérdőpontokra felelt volna, előbb egy általános ismertetést adott a congregatiónak s csak ennek az előrebocsátása után felelt az egyes kérdésekre. Ezek, a menynyire a feleletből kivehető, a következők lehettek.

Mivel a primás 1651 júl. 19-i levele szerint a püspökség felállítását kérő rutének kisebb részben az esztergomi, hasonlíthatatlanul nagyobb részben pedig az egri egyházmegye területén laknak, az újonnan kreálandó püspök csak az egri beleegyezésével gyakorolhatná a joghatóságot.

Hogyan áll a rutének egyesülésének az ügye?

[1] Prop. levt., Acta s. congr. 1651 pag. 134. no. 22. — «Refer. eodem (card. Pamphilio) lit. arch. Strigon . . . s. congr. censuit, si ss. o. n. placuerit esse dictum Petrum P. in eppum dictae nationis confirmandum.»

[2] Uo. Acta s. congr. 1652 pag. 26. no. 22. — «Refer. eodem (card. Pamph.) lit. arch. Strigon. — ss. d. n. dixit negotium esse remittendum pro expeditione ad s. congr. s. officii.»

Nem lennének-e megelégedve a ruténok, ha a pápa Partént czímzetes püspöknek tenné meg?

Mit szól az új püspökséghez a király?

Minő követeléssel állhatna elő az egri püspök az új püspökkel szemben?

Mi joga van az erdélyi fejedelemnek a püspökség betöltése körül, s végül

Micsoda nehézségek származnának abból, ha ő szentsége valamely más czímű püspökséget adna a ruténeknek?

Mint e kérdőpontokból látjuk, a propaganda kiterjeszkedett illetve felölelte mindazt, a mi a püspökség szabályszerű felállítása tekintetében számba veendő. Egyedül a javadalmazás kérdését hagyta el, mert Lippay mindjárt első levelében megírta, hogy az új püspökség hívei hajlandók illő ellátásról gondoskodni. Azzal a hozzátételével azonban, hogy a «czímzetes püspököknek megfelelőleg», maga hívta fel a congregatio figyelmét ez eshetőségre. Lippaynak okvetlenül tudnia kellett, hogy új püspökségnek a felállítását kérve, ezeket a felvilágosításokat nem mellőzheti. S mégis 1651-ben egész röviden, minpen felvilágosítás nélkül pusztán csak a felállítást kérte. Sőt a felvilágosítást azután is mellőzte egész 1654-ig s bevárta, míg a propaganda fordult hozzá e kérdésekkel. Minden oda mutat, hogy Lippaynak ez az eljárása szándékos, előre kieszelt volt. Erről könnyen meggyőződünk, ha az 1660-i levelében mondottakat összehasonlítjuk azzal az állításával, melyet Partén püspökké választásáról 1651 szept. levelében találunk. Ebben azt írta a pápának 1651 szept. 10-én, hogy félév előtt, 1651 júl. havában írt neki, kérve, hogy a rutének részére püspököket állítson. Az alatt a rutén papok megválasztották maguknak Partént. Ellenben az 1660-ikiben ugyanennek a választásnak az idejéről azt írta, hogy Partént Taraszovics halála után a választásra jogosultak egyhangúlag megválasztván, eljött a nagyszombati zsinatra, melyet Lippay 1648 szept. havában tartott. Már most melyik állítása való a kettő közül?[1]

[1] 1652 szept. havi iratában azt írta Rómába: «Posteaquam s. v. non pridem scripsissem eorumque nomine eppum illis peculiarem conced i

Bizonyosan az utóbbi, a mely szerint Partén választása a zsinat előtt történt, mert azon már mint választott püspök jelent meg, a megerősítését kérve. Ezt az 1660-i levelét ugyanis Lippay ünnepélyes alakban a rutén papsághoz intézte, a mely a legjobban tudta, mikor választotta meg Partént. Azoknak nem állhatott elő azzal, hogy 1651 júl. 19-én írt levele után történt. Kérdés tehát, mi okból irta 1651 szept. 10-én a pápának, hogy előbbi levetől, melyben a püspökség felállítását kérte, számított félév alatt történt a választás? Bizonyára nem egyébért, mint hogy Lippay ez úton hitte és remélte mintegy kicsikarhatni Róma beieegyezését a kért felállításhoz, ha Partén megválasztásának és nyomon követett felszentelésének a hírüladásával bevégzett tény elé állítja.

A zsinat ideje, 1649 szept. és a Rómában tett első lépés, 1651 júl 19-e között Lippayt bizonyára a püspökség elismertetése, a Partén megerősíttetése ügyében követendő eljárás megbeszélése és a legsikeresebbnek látszó útnak a kieszelése foglalkoztatta. Lippaynak éppen ebből az 1654-i informatiójából értesülünk arról, hogy Partén az 1648 szept. történt választás után lehető gyorsan történt fölszentelődését jelenteni eljött hozzá, valószínűleg tehát 1649 nyarán. Ez alkalommal kellett történnie közte és Lippay között a püspökség felállítása ügyében követendő eljárás megbeszélésének és a teendő lépések megállapításának. Partén informálta a primást a püspökség eredetéről s állapotáról. Erre az informatióra vonatkozik Lippay ezen 1654-i informatiójának azon állítása, hogy Partén azt állítja, hogy látott e kolostor és e püspökség alapítására vonatkozó királyi okleveleket, melyeket szorgalmas utánjárással meglehetne szerezni.

Partén ezen «referádája» alkalmával kitünt, hogy a

postulassem. Accidit interea ... ut sacerdotes ... in eppum sibi eligerint ...» — 1660-ban pedig: «quod cum post Bas. Taraszovics ... decessum Petrus P. ... in eppum Munkács fuisset electus, ad nos ad s. nation. synodum, quam Tyrnaviae, 1648 in Sept. ... celebrabamus ... recurrerit et sponte exposuerit, qualiter non solum ipse et reliqui, quorum suffragio est electus, presbyteri ...»

püspökség eredetét bizonyító oklevelek nem voltak kéznél, vagy Lippay nem tartotta azokat elegendőnek a püspökség egyházjogilag helyesen erigált voltának a teljes bizonyítására, a mi valószínűbb, mert a munkácsi püspökségre vonatkozó legrégibb levelek közül, melyek ma a pozsonyi káptalan levéltárában őriztetnek, kettőt egy évvel Lippay ezen 1654-i informatiója után vagyis 1655-ben átiratott a pozsonyi káptalannal. Így állván a dolog, ehhez kellett alkalmazni a teendő lépéseket. A követett eljárásban az 1651 júl. 19-i, felvilágosítás és magyarázat nélküli folyamodványban s rögtön utána, szept. 10-én, a felszentelésről szóló jelentésben lehetetlen észre nem vennünk Lippay részéről a czélzatosságot, illetve, hogy valamelyes terve volt vele. Csak így kerülhette el a kéznél nem levő vagy elégtelen oklevelek bemutatását s a püspökség eredetéről, multjáról s állapotáról Rómából minden bizonynyal bekérendett jelentést. Ezért sürgette oly buzgón Partén megerősítését, hogy mikor aztán a propaganda mégis bekérte az informátiót, szinte szemrehányólag írta, hogy már három év óta dolgozik ennek a Parténnak a megerősítésén s nem bírta elérni.

Arról természetesen Lippay nem tehetett, hogy vele is megtörtént, a mi az életben oly gyakran megesik, hogy t. i. sokszor a legügyesebbnek vélt terv is kudarczot vall. Mihelyt Partén megerősítésével és felmentésével állott elő, a helyzet megváltozott. A dolgot ugyan nem lehetett visszacsinálni s Partén meg is kapta a megerősítést is, a felmentést is, de a propaganda nem engedte el az informatiót, hanem tudni akarta a fentieket. Lippaynak akarva, nem akarva bele kellett mennie a kívánság teljesítésébe, pedig az egészet azért csinálta úgy, hogy azt kikerülje. Az informatio elején mindamellett be kellett vallania, hogy az oklevelek nincsenek kéznél.

A hosszú jelentés úgy is mint a püspökségről szóló legrégibb, úgy is mint a legrészletesebb informatio egyike a püspökségre vonatkozó legfontosabb okmányoknak. Két részből áll. Előbb vannak a püspökség akkori állapotát feltáró általános tudnivalók. Ez a rész elsőrangú forrás a

püspökség történetéhez. A másik a propaganda kérdő pontjaira adott feleleteket foglalja magában. Ebben a nagy tudással és páratlan szeretettel megírt részben Lippay azt az álláspontot foglalja el és védi, a mely Mária Terézia alatt az ellenkezőt védő egri püspökök ellen diadalra is jutott. Rövidesen körülbelül ugyanazt foglalja tehát magában, a mit utóbb, természetesen nagyobb terjedelemben De Angelis és Coquelin római ügyvédek dolgoztak fel, vagyis ennek a már 1654-ben ajánlott elvnek a kiküzdésére egy egész századra volt szükség.

Az ügy súlypontja az 1., 3., 4. és 6. kérdésekre adott válaszokban van. A 3-ikra azt felelte, hogy a papok és a nép egyszerű emberek, a kik nem is vizsgálnák címzetes püspök-e Partén vagy sem? Rájok nézve az a fő, hogy püspöki joghatóságot gyakoroljon s püspöki teendőket végezzen. Hanem ez esetben fel lehetne hozni ellene, hogy a munkácsi püspökség a szakadároké maradna, a miből baj keletkezhetnék, mivel ennek a választásába már a kálvinisták is befolyást nyertek; hogy akkor nem volna jogczím, a melyen a kolostor javait Partén és utódai részére vissza lehetne követelni, s végül, hogy az esetben a magyarországi rutének püspöksége teljesen megszünnék, akkor pedig kérdés, hogyan lehetnének címzetes püspök alatt. Mert vagy címzetes püspök volna az illető, a ki csak az apostoli szék felhatalmazásával lehetne a rutének püspöke és pedig vagy bizonyos ideig s akkor előáll az akkori állapot, avagy véglegesen s akkor a rutének soha sem kaphatnának többé püspököt. A szentszék állíthat ugyan részükre egészen új püspökséget, de ahhoz sok szükséges, új alapítás, javadalmazás stb. Kikérendő volna hozzá a király beleegyezése is, a ki Magyarországon minden püspökség betöltéséhez jogot igényel.

Ezeket előadva Lippay ügyesen átmegy a munkácsi püspökség eredetére. Igaz, hogy a világ minden püspökségének ki kell mutatnia az apostoli leszármazást. Tudjuk azonban, hogy sok püspökséget a konstantinápolyi, az antiochiai s más patriarchák, sőt a szomszéd püspökök is alapítottak, de főleg a konstantinápolyi

patriarchák, még az elszakadás után is, nem pedig csak akkor, a mikor katólikusok voltak. Ezeket az apostoli szék elfogadta és jóváhagyta, a mikor Rómával egyesültek. Ezek közül való s ilyen a munkácsi püspökség is. A szentszék tehát úgy a mint amazokkal tette, ezt is megerősítheti, apostoli hatalmával és tekintélyével pótolva a hibákat és mulasztásokat, melyek ennek alapításakor elkövettettek. Vagy újra is alapítja, akár mint munkácsi püspökséget, akár más nevet s czímet adva neki. A fő az, hogy a ruténeknek saját püspökük legyen.

A 4. pontban kifejtette a király addigi viselkedését a munkácsi püspökséggel szemben. Ez addigelé nem avatkozott bele a püspökség ügyeibe, mivel szakadár püspökség volt s így kevésbbé érdekelte, hogy kitől függ és hogyan történik a választás. Parténre nézve sem tett még semmi akadályt, talán mert nem volt neki előterjesztve. Azt hiszi, ha a szentszék megerősíti a papság választottját, Partént, a dolog hallgatagon rendbe jő s a király nem fog beleavatkozni. Ellenben ha új czímzetes püspök jő az országba, a kinek anynyi népet kell igazgatnia, lehetetlen, hogy azt máskép gyakorolja, mint királyi beleegyezéssel. Akkor a király minden bizonynyal követelni fogja, hogy ezt is ő nevezze ki úgy, mint az ország többi czímzetes püspökeit. Lippay tehát azt a javaslatot tette, hogy ő szentsége ez alkalommal erősítse meg a papság választotta Partént, később aztán, főleg ha a többi rutének s más görög szertartásúak is ennek a püspökségnek a joghatósága alá rendeltetnének, lehetne a királylyal tárgyalni arra nézve, meghagyassék-e a választás továbbra is a papoknál, vagy pedig a betöltés ruháztassék át a királyra? Az átruházás különösen az esetben volna figyelembe veendő, ha a király valami adományt tenne a püspökségnek s ezzel megszerezné a kegyuraságot. Avagy végül arról is lehet majd a mondott alkalomkor tárgyalni, hogy a király esetleg a szentszéknek engedje át a közvetlen betöltést.

A 6. pontban a püspökséget és az erdélyi fejedelem jogait vette vizsgálat alá, kimondva azt, hogy a fejedelemnek, mint fejedelemnek semmi joga a ruténekhez és püspö-

kükhöz. Ezek Magyarországon laknak s közvetlenül a király alattvalói. A fejedelemnek csak mint *földesúrnak* van köze hozzájuk[1], s akkor éppen nem is magának a fejedelemnek, hanem az özvegy fejedelemasszonynak. Ez bírta t i. férje halála után Munkácsot. A ruténeknek a hozzátartozó uradalom jobbágyai. A fejedelemnő buzgó protestáns asszony s már csak azért sem fogja semmi szín alatt sem megtűrni az egyesült Parténtt. Hanem a katólikus főurak, a kiknek a birtokain a ruténeknek és papjaik nagyobb fele lakik, bizonyára örömmel fogják látni Parténtt. Mindössze, ha fognak, arra nézve fognak nehézséget támasztani, hogy a rutén papok ezután mint valóságos papok felszabadulnak, holott addig jobbágyaik voltak. Hanem ő tárgyalni fog velök, elégedjenek meg valamelyes évi pénzösszeggel, vagy pedig valami más kárpótlást ad nekik s intézkedni fog, hogy parochiák alakíttassanak, a melyekben egy-egy pap működjék s a fiú ne léphessen atyja javadalmába.

Az egri és a munkácsi püspökök egymáshoz való viszonyáról két pontban is szól, a mennyiben a congregatio is két kérdést intézett hozzá e tárgyban. Lippay maga is azt állította, hogy a ruténeknek nagy részben az egri püspökség területén laknak. Az előtt szakadárok voltak s akkor saját szakadár püspökük volt, a ki egyáltalán nem függött az egri püspöktől, hanem függetlenül élt a hivatalának. Sőt az esztergomi érsekkel sem törődött, a kinek területén szintén vannak ruténeknek. Következőleg ezután sem kell függnie az egri püspöktől, hiszen egyik püspök különben sem függ a másiktól, hanem teljesen elegendő, ha az esztergomi érseknek mint metropolitának, vagy mint primásnak lesz a suffraganeusa.

Ekként megadván a kért felvilágosításokat, kérte a propagandát, adjanak annak az egyesült népnek püspököt, még pedig minél előbb, mert a halogatással és késedelmezéssel veszélyeztetve van az egyesülés; e végből tehát

[1] Transsilv. princeps, uti princeps nihil habet cum eppo Munkács et Ruthenis istis . . . solum tamquam magnas Ung. et privatus dnus . . .»

erősítse meg Partént, s végül részesítse több figyelemben ezeknek a magyarországi ruténeknek az egyesülését, hiszen felér ez és pedig méltán egy valóságos tartománynak vagy akár egy egész népnek a megtérésével.

A congregetio, mikor az erectióra nézve bizonyos tekintetben bevégzett ténynyel állott szemben, a vett felvilágosítás után a szabálytalan felszentelődést látta elsősorban elintézendőnek. Ez pedig nem reájok tartozott. Midőn tehát Facchanetto biboros a nov. 16-i ülésen[1] előterjesztette Lippay jelentését, azt hátározták, hogy az ügyet átteszik a s. officii congregatióhoz, a hová átteendőnek a pápa már előbb kimondotta volt. A s. offiici congregatio természetesen csak a szabálytalanság alól való felmentést adhatta meg. Ennek következtében a pápa a propaganda köv. 1655 máj. 13-i ülésén Partén ügyében, a ki felmentést kért a szabálytalan felmentés alól s hogy mint katólikus püspök működhessék, a bibornok véleményének a meghallgatása után kimondotta, hogy az esztergomi érsek felhatalmaztassék a felmentvény megadására.[2]

A felhatalmazásról szóló 1655 jún. 8-án kelt[3] pápai breveben VII. Sándor azt írta Lippaynak, hogy azon kérésére nézve, oldozná fel Partént a szabálytalan felszentelés alól, hatalmat ad neki Partén felmentésére, ha Partén kérni fogja tőle, hogy azután szabadon gyakorolhassa a püspöki teendőket, ordinis et jurisdictionis a rutének között, a kik Munkácson úgy, mint másutt az országban laknak. E felhatalmazás vétele után Lippay 1655 júl. 22-én kelt ünnepélyes nyilatkozatában,[4] melyet az egyesült papsághoz intézett, Parténnak megadta a felmentést, valóságos, törvé-

[1] Prop. levt. Acta s. congr. 1654 pag. 112. no. 1. — «Proponente s. d. card. Facchanetto lib. suppl. arch. Strig . . . em. pp. scientes hoc negotium examinari in. s. officio, ad eandem s. cong. petitionem . . . remiserunt.»

[2] Uo. Scritture orig. vol. 560. — Pro Petro P. . . . relatis informationibus nuntii . . . et archieppi Strig. reque mature discussa, ss. auditis votis emmor. concessit facultatem d. arch. Strig. dispensandi . . . et mandavit desuper expediri breve.»

[3] Bazilovics, id. m. II. 69—70. ll.

[4] Bpest, Egyet. könyvt., Heven. kézir. LXIX. köt. 33—34. ll.

nyes, a pápa által megerősített püspöknek nyilvánította s végül joghatóságot adott neki úgy a munkácsi kerület, mint a felsorolt megyék, valamint mindazon ruténok felett, a kik valaha munkácsi püspökök alatt állottak.

Ekként Lippay teljesítette az egyesült papság egyik óhaját. Volt már a pápa által megerősített püspökük. De Parténnak ez a megerősítése sem az ő választási joguknak, sem a püspökségnek az elismerését nem jelentette. Erről 1715-ben értesült a papság s ez eredményezte az akkori, a második pápai folyamodást a papság részéről.

Hátra volt a másik kérés teljesítése, a püspököt a királynak is ajánlani. Zsatkovics feltünőnek mondja a körülményt, hogy ily fontos és következményes ügyben a király közbelépéséről vagy beleszólásáról idáig sehol említés sem történt, s magyarázatát sem tudja adni a király közbe nem lépésének. Pedig Lippay 1654-i informatiójában azt írta, hogy ha a pápa megerősíti Partént, akkor lehetséges, hogy a dolog «sub silentio» marad.[1] Maga akarta, sőt számított reá. A király beleavatkozása ugyanis elodázta volna Partén római megerősítését. S lehet, hogy Lippay terve és várakozása rendes körülmények között valóra is vált s az ügy hallgatással megment volna. De nem szabad felednünk, hogy Partén Ungváron élt, a munkácsi kolostor jövedelmét pedig a szakadár püspök élvezte. Parténnak tehát, a ki 1648 óta, mióta megválasztották, minden jövedelem nélkül tartotta fenn magát, elvégre gondoskodnia kellett a megélhetésről. Ezért még 1655 jún. havában segélyért folyamodott Ferdinándhoz, a ki jún. 24-én kelt leiratában a Parténnak sajnos fönn nem maradt folyamodványában közelebbről megjelölt czélra, a munkácsi kolostor iskolájára, a felvidéki részek jövedelméből évi 200 frt alamizsnát rendelt. Ily körülmények között természetesen alig lehetett szó, hogy a király tudomást ne vett legyen

[1] «Ad 4. Hactenus imperator non se ingessit in negotium hujus eppatus Munkács. praesertim cum fuerint schismatici et parum videbatur interesse, a quibus et quomodo fit electio. Existimo, quod si Parth. a sacerdatibus in eppum Munkács. electus confirmaretur a sede apl., res transibit sub silentio, nec se interponit imperator . . .»

a püspökségről és annak betöltéséről. Az ügyet tehát végre mégis csak eléje kellett terjeszteni. Csakhogy Ferdinándra nézve 1657-ben már késő volt, mert Lipót lépett a trónra. Részben tehát a trónváltozásban is leli magyarázatát az, a mit Zsatkovics nem tudott megfejteni, hogy a királyi megerősítés csak 1659-ben történt. Azután meg a dolog nem ment, nem is mehetett olyan egyszerűen, a hogy talán hihetnők. A királyok az egyesülés előtt csak oltalomleveleket adtak a munkácsi szakadár püspököknek, de nem neveztek ki egyet sem. Erre most került a sor az egyesülés után. E czélból a kanczellárián részletesebben kellett előadni a püspökség ügyét. Annak daczára, vagy éppen mert addig a királyok nem sokat törődtek a püspökséggel, ki kellett mutatni, hogy azért az létezett, meg volt alapítva s javakkal is felruházva, megadományozva, még pedig a régi királyoktól. Mindez időt vett igenybe. A trónváltozás után várni kellett sorra s kilesni az alkalmas időt. Ez is késleltette az elintézést, úgy, hogy nagyon is érthető s meg van okolva, hogy a királyi kinevezés csak 1659-ben történt.

A kinevezésről kétféle fogalmazvány is készült. Már ez is mutatja, hogy a dolog nem ment nehézség nélkül. Itt nem lehetett arra hivatkozni, mint Rómával szemben, hogy Partén azt állítja, hogy látott a püspökség és a kolostor alapítására vonatkozó királyi okleveleket, hanem itthon levén, elő kellett azokat mutatni. Az adománylevélről Fraknói püspök azt írta, hogy a király a «szokott formában» állította ki. Majd hozzá teszi, hogy «ebben nem szorítkozik az adományozás tényére, hanem a következőket adja elő. A kir. kanczellárián bemutatott eredeti oklevelekből kitünik, hogy a munkácsi püspökséget magyar királyok, a római egyházzal egyesült görög szertartású rutének részére alapították, javakkal és tizeddel látták el; utóbb azonban a rutén nép a szakadár egyházhoz csatlakozván, a püspökséget szakadárok bitorolták, a mi a kir. kegyúri jogra súlyos sérelmet alkotott, minthogy az őt illeti, mert elődei voltak az alapítók és mert sz. István óta a magyar korona összes püspökségeinek az adományozása kétségkívül csak

a királyhoz és a koronához tartozik». Csakhogy ez az okt. 23-ról keltezett kinevező oklevelet, bár meg van pecsételve s Lipót alá is írta, a rajta levő feljegyzés szerint újból s másképp fogalmazták és állították ki.[1] Ez a másik, nov. 12-én kelt kinevező oklevél[2] az a szokott fogalmazású, a melyet minden későbbi kinevezésnél megtartottak. A király azt mondja benne, hogy Partén Pétert, a szent széktől megerősített püspököt a munkácsi sz. Bazil rendű püspökségre királyi kegyúri jogánál fogva kinevezi, a mely őt Magyarország összes püspökségeinek a betöltésére nézve elődei példájára megilleti, valamint azon a jogon is, mert sz. István ideje óta az ország összes püspökségeinek úgy a kegyurasága, mint a betöltése senki mást sem illet, mint minden kételyen kívül a királyt és a koronát.

Fraknói azt is mondja, hogy «a pápa 1652-ben a választott főpapot megerősítette, a király pedig kegyúri jogainak a megóvása végett adománylevelet állított ki részére». Azt hisszük ez nem úgy értelmezendő, mintha a király a pápával szemben akarta volna megóvni kegyúri jogát. Mert a második fogalmazványban egyenesen benne van, hogy azt a Partént nevezi ki, a kit a szentszék megerősített, vagyis ő mint ilyet elfogadja. Partén utódjánál, Volosinovszkinál, a kit a király előbb nevezett ki, egyenesen kikötötte, hogy a hitvallást letegye és a szentszék megerősítését eszközölje ki magának. De Camelist viszont a pápa nevezte ki előbb s utódait is egész 1771-ig, mert azok már apostoli helynökök levén, nem is tartoztak Róma szerint a király kinevezéséhez. Attól az időtől fogva tehát a király igenis már saját tagadásba vett kegyúri jogainak védelmére tette tovább is a kinevezéseket. De Parténnál nem a pápával szemben, vagy legkevésbbé éppen vele szemben volt szükség óvni a jogait. Inkább a papság választása ellen

[1] Ered. Bpest. OL. Kancz. O. Conc. exped. no. 294. és 295. ex 1659. — Lipót aláírása alatt: «Haec expeditio aliter est expedita, uti sub no. 12. libr. reg. pag. 452 videre est.»

[2] Ezt a nov. 10-i exped. kiadta Bazilovics, id. m. I. 90—94. ll.

fordult s azt az addig gyakorolt betöltési módot nevezte visszaélésnek. Ha ugyanis az a püspökség meg van állapítva, a mint azt Lipót szerint a bemutatott oklevelek tényleg beigazolták, s ha kiderült az is, hogy az ő elődei adományából javadalmazva van, akkor annak a betöltése nemcsak kegyúri, de alapítási jogon is a királyt illeti, a mint az elődeit is illette. A szakadár korban szokásos betöltési mód, a választás, immár sértette volna a király jogát. S noha ez a nov. 10-i fogalmazványból ki is maradt, kétségtelen, hogy ettől kezdve nem illette meg többé a papságot. Hogy a szakadár választás visszaélés lett volna a királyi kegyúri jog rovására, abban tévedett az első fogalmazvány s talán azért is nem expediálták, mert, hogy Hunyadi Mátyás óta a királyok nem gyakorolták jogukat, annak a szakadárok nem voltak okai.

A kanczellárián bemutatott oklevelekből azt is láthatta Lipót, hogy az erdélyi fejedelem is gyakorolta a megerősítés jogát. Ezt is visszaélésnek tekintette az ő kegyúri joga szempontjából. Főleg ez ellen fordult tehát, mint azt maga mondotta a szepesi kamarához intézett rendeletében, a melyben Parténnak a püspökségbe való beiktatását hagyta meg a kamarának.

Összehasonlítva a kinevezési oklevél két fogalmazványát, azt látjuk, hogy a későbbi, a nov. 10-i jórészt az előbbiből van átvéve. A mi nem belőle való, az a latin püspökök e nemű kinevező okleveleinek a fogalmazványaiból került bele. Hogy ezek szolgáltak mintául, bizonyítja az átvett praesentamus szó, a mely Parténra nem vonatkozhatott, mert őt nem is praesentálhatta, mivel a pápai megerősítést már rég az előtt megkapta volt. Az első fogalmazvány szövegébe vettek át tehát egyet-mást a mintául szolgált latin püspökök kinevező okleveleiből, egyes részeket meg úgy toldottak bele s kész lett a későbbi kinevezési oklevél. Így pl. a katedratikumról szóló rész bizonyosan Partén informatiójára került bele. A megyéket a régi oltalomlevelekből vették át. Új megyékként jelentkeznek Abaúj, Torna és Gömör.

Megkapván Partén a királyi kinevezést, Lippay 1660

jan. 14-én[1] épp úgy, mint 1655-ben a pápai megerősítés után tette volt, ünnepélyes nyílt levelet bocsátott közre. Előre bocsátva Partén megválasztását és a nagyszombati zsinathoz személyesen intézett kérelmét, kijelenti, hogy azokat teljesítette, a mint a zsinaton megigérte volt. A király kegyúri jogánál fogva kinevezte Partént igazi és törvényes munkácsi püspökké, a pápa pedig, mint azt már 1655-i levelében tudomására adta a papságnak, apostoli teljhatalmából pótolta azt a szabálytalanságot, a mely a felszentelés körül történt. Ennélfogva felhívta az összes kereszténveket, hogy Partént valódi, törvényes és katólikus munkácsi püspöknek, papjait pedig valóságos papoknak ismerjék el, daczára annak, hogy az apostoli széktől hajdan elfogadott görög szertartás szerint közönséges szláv nyelven végzik az isteni tiszteletet és az egyházi teendőket. Az egyesült papoknak, espereseknek és az összes magyarországi megyékben, valamint a részeken lakó görög szertartású népnek, mint már 1655-ben tette, újólag is úgy is mint a szentszéktől erre külön felhatalmazott, úgy is mint primás, szigorúan meghagyta, hogy Partént törvényes főpásztoruknak fogadják. Végül a földesurakhoz fordult s kérte őket, hogy a nevezett püspököt és egyesült papjait személyükre és parochialis tetteikre nézve egyházi szabadságban részesítsék, valamint engedjék meg nekik, hogy iskolákat építhessenek.

Ezzel az egyesülés nagy czélja el volt érve. Azokat az eredményeket, a melyeket Taraszovics 1639—40-ben Lippayval, akkor még egri püspökkel megbeszélt, Lippay élete vége felé, részben legalább még jelenthette az egyesülteknek. Természetes, hogy még sok volt a teendő, de az alap megvolt, a melyre építeni lehetett és kellett. S ezt Lippay teremtette meg, úgy, hogy méltán nevezhető a magyarországi rutének egyesülése védnökének és pártfogójának.

Ha figyelemmel olvassuk a pápai és a királyi kineve-

[1] Prop. levt., Scritture riferite, vol. 600. — és Bécs, Köz. Á L. Kollár-féle kézir. 269. köt. 22—26. ll. Uo. a 94—97 ll. van a tót szövege is, melyet Partén kértére a szepesi kápt. adott ki 1660 fer. II. prox. post fest. conv. s. Pauli.

zéseket, Lippay folyamodványait és 1655-i és 1660-i ünnepélyes nyilatkozatait, feltünik, mennyire hangsúlyozva van, hogy Partén a valódi, a törvényes munkácsi püspök. Ámde akkor a kolostor birtokában maradt szakadár püspök, kit a fejedelemnő választatott, álpüspök, a ki csak bitorolja a czímet, a mint hogy Lippay is, Lipót is «intrusus»-nak írják. Ebből következik, hogy azt az igazi püspöknek a birtokába kell átadni, a kit a kinevezés után különben is be kell vezettetni a püspökségébe. Mert ha az a püspökség meg van alapítva, a mint a kinevező oklevélben kijelentette Lipót, hogy az elődeinek alapítása, akkor javadalmazva is kell lennie, a mint Lipót szerint, ki a primás kezei között levő adománylevekre hivatkozott, volt is. A kinevezéssel e javadalmat kapta a kinevezett, úgy hogy az egyúttal adománylevél is. Mindkét fogalmazványban benne van, hogy a király adományozta a püspökséget minden tizedével, kastélyaival, falvaival, birtokaival, pusztáival, tartozékrészeivel és összes jövedelmével, sőt a nov. 10-iben azt is hozzátette a kanczellária, hogy «továbbá egyházi adójával, melyet minden czerkom és batykó, vagyis pap, bármely megyében lakik, régi jogon tartozik a püspökségnek fizetni. Sőt ez okból meghagyta Lipót a Bereg, Szabolcs, Szatmár, Zemplén, Ung, Abaújvár, Sáros, Torna, Szepes és Gömör megyék urainak, hogy Partént törvényes munkácsi püspökül elismerve mindazt az ő kezéhez visszaadni tartozzanak, a mi az *alapítás* jogán vagy bármi úton a püspökséghez tartozik, mint tized, falvak és más jövedelmeket, melyeket az urak valamelyes úton talán elfoglaltak és jogellenesen használnak».

Szólott ez természetesen és főleg a munkácsi várúrnak, a ki szokás jogon a püspökség magánkegyurává lett. Lippay ezt a jogot kezdet óta nem ismerte el s 1654-ben a propagandát is ez értelemben informálta. Partén kinevező oklevelében nincs is külön szó az erdélyi fejedelem jogáról, Lipót csak általánosságban az említett megyék urairól szól, köztük azonban bizonyosan a munkácsi vár asszonyáról is.

Mindamellett, hogy kegyúri jogát főleg, sőt egyenesen a várurak ellen megóvja, okt. 23-án, ugyan az nap, a melyen

a kinevezés első fogalmazványa kelt, rendeletet intézett a szepesi kamarához,[1] meghagyva neki, hogy Parténtt a neki adományozott püspökségbe és javaiba vezesse be, mivel úgy értesült, hogy püspökség betöltésének a jogát a rutén szakadárok gyakorolták, sőt némely megyék is beleavatkoztak a püspök választásába, valamint az özvegy Rákócziné fejedelem asszony is bele akart folyni, sőt a püspökség javait egyenesen lefoglalni merészkedett. Még erősebben van a királyi jog kidomborítva és szembeállítva Lipótnak 1660 jan. 14-én[2] a pozsonyi kamarához küldött újabb fogalmazású második rendeletében, a melyből még világosabban kitünik, hogy a mikor a király a munkácsi, most már egyesült püspök kinevezési jogát, melyet a szakadárság idején nem gyakorolt, magának követelte és foglalta le, az új gyakorlat indokolását magában foglaló kinevező oklevélben nem a pápával szemben akarta a jogait megóvni, hanem a munkácsi várúrral szemben, a ki a szakadár püspökök kinevezési, illetve megerősítési, sőt behelyezési és megfosztási jogát gyakorolta, illetve lefoglalta azon a czímen, hogy azon kolostorban székel, a mely az ő magánkegyurasága alatt áll, mivel a magánalapítvány jövedelmeiből egyetmást ő adott az ő magán tulajdonát alkotó jószágból, elfelejtkezve, hogy az a jószág nem descensualis, hanem királyi adomány. Lipót szerint Rákóczi és neje bitorolták a betöltés jogát, annál is inkább, mert a kolostor vagyonát elvonták s ez által a magánkegyuraságtól is elestek. Ennélfogva utasította a kamarát, küldjön ki valakit és vezettesse be Parténtt a neki adott püspökség birtokaiba, a fejedelemnőt pedig vegyék reá, ne ellenkezzék az ő rendeletével

[1] Fog. Bpst. OL. Kancz. O., Conc. exped. no. 295. ex 1659. — «Cum autem intelligamus ... ipsam principissam ... sese in electionem talem ingerere velle ... idcirco vobis ... praecipimus ... ut vestrum idoneum mittatis hominem ... qui ad locum residentiae praedicti Munkaciensis eppi accedendo, eundem juxta morem in aliis eppatibus observari solitum installare ... debeatis.»

[2] Köz. Bazilovics, id. m. I. 87—89. ll. — Quem quidem eppatum, uti informamur, ex electione sacerdotum Ruthenorum conferre usurpaverat def. sen. princ. Rákóczi ... Quod cum aequitate juribusque divinis et humanis adversetur, nos auctoritate nostra regia ...»

szemben, mert Partént 400 pap választotta meg. Ő különben el van határozva, hogy a püspökséget és a kolostort visszaállítja az alapítvány régi használatába.

Ezekben a királyi nyilatkozatokban láthatólag való valótlannal van keverve, mivel a királyt informáló érsek sem volt mindennel tisztában, következőleg az ő neki magyarázatokkal szolgáló Partén sem. A fejedelem által lefoglalt kinevezési jog gyakorlására nézve mindenek előtt hangsúlyoznunk kell, hogy ez őt nem mint fejedelmet, hanem csak mint a munkácsi uradalom adományos birtokosát illethette. Ezt hangsúlyozta Ferdinánd is, Lippay is, míg a fejedelem és Balling úgy látszik ezt fejedelmi jognak tekintették. A választott püspök e megerősítési joga azonban sem mint a kolostor magánkegyurait nem illette meg a várurakat, sem mint fejedelmeket, mert a püspök és a kolostor két külön dolog, bár a püspök a kolostorban székelt. Mint földesuraknak a kolostorhoz volt közük, a mennyiben az alapítványból egyet-mást juttattak a kolostornak, noha kötelesek nem voltak. Ha semmit sem adtak, akkor kegyúri jogot sem igényelhettek. Viszont a király követelhette a püspök kinevezési jogát, de nem szoríthatta reá Rákócziékat, hogy a püspökségnek, illetve a kolostornak adják meg az alapítványt abból a jószágból, a melybe őket e kötelezettség nélkül vezettette be annak idején. A pozsonyi kamara el is járt a vett utasítás értelmében s febr. 9-én utasította a szepesi kamarát, küldje ki Podbelány tanácsost Partén bevezetésére. A szepesi kamara azonban márcz. 4-i válaszában visszaírta,[1] hogy ő mit sem tud a püspökség alapítványi javairól, azaz azokról, a melyek a püspökséget alapítási jogon megilletik s a melyekbe Partén bevezethető volna. Vagyis in ultima analisi kitünt, hogy ilyen nincsen, hanem a mi van, az a kolostoré, s ez is, mint mondottuk, a földesurak jószántából való, a kik ennek fejében magán-

[1] Bazilovics, id. m., I. 89—91. l. köz. a pozsonyi kamarának a szepesihez 1660 febr. 9-én küldött utasítását. — A szepesi kam. 1660 márcz. 4-i válaszának ered. Bpest. OL. Kam. O. A pozs. kam.-hoz írt lev. V. sor. — «nos in hocce negotio fundamento carere, notitia sc. fundationis ejusdem eppatus.»

kegyuraságot gyakoroltak a kolostor felett. Podbelány mindamellett fölkereste Báthory Zsófia fejedelemasszonyt Sárospatakon, de mint a pozsonyi kamarához írt ápr. 17-i jelentésében[1] a szepesi kamara jelentette, a fejedelemnő nem engedte meg a bevezetést, a mely káptalani és királyi ember nélkül úgy sem lett volna törvényes, hanem kérte, hagyja meg őt Lipót ezen jogában, melyet elődei is gyakoroltak.

Podbelány ez ápr. 17-i jelentéséből tehát nyilván kivehető, hogy a beiktatást nem tudta kierőszakolni. Ezt megerősíti egy Zaluski Szilveszter nevű bazilitának 1660 márcz. 16-án[2] a leleszi convent előtt tett tiltakozása, hogy őt miszticzei Joannitius munkácsi püspök Munkácson két hétig börtönben tartotta. Ezekkel az adatokkal azonban ellenkezik Partén 1661 jún. táján tett felségfolyamodványa, a melyben a bevezetésről nem szól ugyan, de arra való hivatkozással, hogy a kolostor az öt év előtti háborúságban elpusztult, a szakadár püspök pedig annyira kiürítette, hogy egy ólom kehely maradt a templomban, arra kérte Lipótot, adjon neki egy püspöki ornátust. Ebből a folyamodványból ugyanis arra lehet következtetnünk, hogy Partén akkor már ott volt a kolostorban, a melyből a szakadár püspök mindent elvitt. A chelmi püspök 1665-i emlékiratából tudjuk, hogy Báthory Zsófia, a ki éppen 1660-ban visszatért a katólikus vallásra, nem tűrte meg ott a szakadár püspököt. Az ő értesítéséből tudjuk azt is, hogy Báthory Zsófia Lengyelországban kerestetett egyesült püspököt. Millei jezsuita atya egy 1662 okt. 2-án Munkácson kelt levelében azt írta Krakóba, hogy van e részeken ugyan egy egyesült püspök, a ki jó és tisztességes férfi, de nem eléggé tudós és már 70 felé járó, a ki már nem képes az ottani, a munkácsi szakadárok egyesítését keresztülvinni. Báthory Zsófia láthatólag ezért, valójában pedig joga fentartására fordult Oroszországba. Ez a chelmi püspök szerint 1663-ban tör-

[1] Ered. uo. — A fejedelemnő «aliu responsum non dedit, quam orare, dignetur s. m. illam quoque in eo jure, quo reliqui praedecessores ejus in illo dom. Munkács gavisi fuissent, conservare».

[2] Lelesz. Act. 1660 no. 27.

tént. Az alatt tehát 1663-ban, míg ők megfelelő személyt kerestek Oroszországban, a fejedelemasszony Partént Munkácsra hívta s átadta neki a kolostort. Ezt a jezsuita atyák, mint láttuk, 1664-re teszik, elmondva, hogy Konstantin vajda Partént azért is kedvelte meg jobban, mint a szakadár püspököt, mert Partén felmutatta a császár kinevező levelét és az ornátust.[1]

Ezek szerint bizonyos, hogy Partén 1661-ben sem lehetett a kolostorban, s bizonyára hallomásból beszélt. Az ornátust pedig arra a remélt esetre kérte, hogy legyen mit használnia, ha visszatérne a kolostorba. Partén minden esetre értesült arról, hogy Báthory Zsófia és a jezsuita atyák a galicziai egyesültek között megtalálták az utódául keresett férfit, azért 1663 végén egy Baranovicz Pachomius nevű lengyel eredetű bazilitát, a krasznobrodi kolostor igumenjét a sz. Bazil rendnek az olaszországi Grottaferratában székelő rendfőnökéhez küldötte[2] azzal a kérelemmel, vegye fel a magyarországi bazilitákat az ottani tartomány kötelékébe. Teophil apát rendfőnök örömmel teljesítette a kérést, sőt 1664 márcz. 1-én[3] Szelepcsényi primás jóakaratába is ajánlotta felvett rendtársait.

Hanem az olaszországi rendtársakkal összeköttetést kereső Parténnek baja támadt belőle. Mert a Rómából

[1] Partén sajátkezű foly. ered. Bécs. Köz. pénzü. levt. Hung. 1661. «Desolato tum per injurias belli ante quinquennium ibi grassantes, tum per pseudoeppum schism. totaliter spoliato, ut nihil aliud in monasterio Munkaciensi nisi unicus calix isque stanneus remanserit». — Másik saját. lev. a pozsonyi kamarához, Bpest, OL. Kam. O. Poss. kam. írt levelek. D. cs. — «ss. c. r. m. immortales refero grates pro apparatu eppali». — A jezsuita atyák 1664-i feljegy., Bécs. Udv. könyvt., 12.222. sz. kézir. — «Const. Moldaviae primc. Patakini tum ab unito gr. r. eppo salutatus, huic magis affici coepit tum ob mores cultiores, tum propter ostensas caes. literas. tum ob s. paramenta de Graec form. more ab eodem c. Ferdinando donata.»

[2] Két supplic., Bécs, Köz. ÁL. — «Pacomio Baranoviz ... espone ... come essendo venuto per render l'ubidienza alla s. v. in nome di Pietro P. vesc. di Mochacense e di 5 monast ...»

[3] Köz. Nilles, id. m., 843—844. ll. — «rev. eppi Petri et monachorum s. Bas ... instans pro unione ... Atego ... monasteria ... huic religioni ... incorporavi.»

visszatért Baranovicz kiadta magát, hogy őt a pápa püspökké nevezte. De az egri püspök hamar véget vetett a zavargásnak. Baranoviczot elfogatta s tömlöczbe vetette, a melyből csak azon igéret mellett szabadult, hogy visszatér Lengyelországba.

Teophil apát levelének a keltéből következtethetjük, hogy Baranovicznak 1664 nyarán kellett haza jönnie. E szerint Partén ugyanazon év őszén halt el, mert a propaganda a következő 1665 év febr. 25-i ülésén már tárgyalta a chelmi püspöknek a betöltés ügyében beadott kérvényét.

b) CZIKK.

Szusza Jakab chelmi püspök küldetése Rómába s a munkácsi püspökség betöltési jogának a kérdése 1665-ben.

Partén, mint az imént láttuk, még életben volt, mikor a munkácsi uradalom katólikussá lett úrnője, Báthory Zsófia fejedelemasszony a munkácsi szakadár püspök helyett egyesült püspököt óhajtván ültetni a munkácsi székes kolostorba, nem a munkácsi püspök czímét viselő Partén-hez fordult, hogy Ungvárról átjöjjön, hanem ismételten is a kiev-halicsi görög szertartású metropolitához, sőt gyóntatójával, Millei Sebestyén atyával Szusza chelmi püspöknek is iratott, arra kérve őket, küldjenek alkalmas egyént, a ki mint a munkácsi kolostorban székelő püspök az uradalomnak szakadár rutén jobbágyait egyesülésre bírja.

Ezzel nemcsak megújult a vita a kérdés felett, kit is illet tehát a püspökség betöltésének a joga, hanem most tört ki csak igazán, hogy a betöltéssel kapcsolatos kérdések egy részének 1689-ben, másikának 1718-ban ideiglenesen történt rendbehozatalával végleg csak 1771-ben a püspökség szabályszerű felállításával érjen véget.

Mi bírta reá a megtért fejedelemasszonyt, hogy a királyoktól kinevezett püspökségébe bevezettetni rendelt Partén mellőzésével saját külön püspököt óhajtott, nem nehéz kitalálni. Nem csak Partén agg kora volt az ok, a melynél fogva, mint Millei már 1662 okt. 3-án kifejtette Mitkievich Márton atyának,[1] láthatólag képtelennek tartot-

[1] Fiedler, id. m. 18. (496). l. — A Szusza püspök küldetésére vonatkozó iratokat nem Rómában másoltam le, mint Fraknói p. írta (Magyar Világ, 1906, 4. sz. 27. l. jegyz.), hanem Bécsben a Köz. Áll. Levt. egy alig hozzáférhető sorozatából, azért ez iratok jelzését nem adhatom.

ták, hogy a munkácsi uradalom szakadár jobbágyait egyesülésre bírhassa, hanem Báthory Zsófiának az az igyekezete és elhatározása, hogy a munkácsi várurak egykor gyakorolt kinevezési jogát fentartja. — Alig hunyta be szemét az unio voltaképeni megteremtője, ki 1664-ben mégis visszakerült a munkácsi székes kolostorba, Millei rögtön levelet írt a chelmi püspöknek, a ki éppen Rómában időzött.

Szusza, akkor chelmi püspök, utóbb halics-kievi görög katólikus metropolita volt. Már ez az egyházi előlépése mutatja, hogy az egykorú görög katólikus lengyelhoni főpapok kiválóbb tagjának kellett lennie, a mit egyébként az is bizonyít, hogy a halics-kievi metropolia érseke és suffragán püspökei 1663-ban az ottani görög szertartású egyház különböző ügyeiben, melyeket Szusza nemcsak a pápának és az illető congregatióknak adott elő, hanem egy kis munkában összefoglalva ki is nyomatott,[1] Rómába küldötték. Saját püspöktársai nemcsak legméltóbbnak ítélték őt maguk között e nehéz és kényes megbízatásra, hanem egyúttal a sikerre a legtöbb biztosítékot igérőnek. A püspök megbízatása között bennünket természetesen csak az a pont érdekel, melyet a munkácsi püspökség érdekében nyert.

Erre nézve 1664 vége felé két folyamodványt nyújtott be Rómában, egy supplicatiót magához a pápához és egy folyamodást a prop. fide congregátióhoz. Amabban[2] röviden előadta a szentatyának, hogy Báthory Zsófia fejedelemasszony maga is írt a metropolitának, de gyóntatója útján neki is iratott, arra kérve őket, hogy az imént meg-

[1] Szuszáról és római működéséről v. ö Pelesz: Gesch. der Union d. ruth. Kirche mit Rom cz. m. 2. köt. 333. és 335. ll. — Szerinte Szusza «nach einen 2 jährigen Aufenthalt in d. ewigen Stadt kehrte er in seine Residenz zurück.» Írt egy «de laboribus unitorum ... ab initio usque ad haec tempora ... a. d. 1664.» cz. művet.

[2] «Jac. Susza eppus Chelm. unitus exponit s. v. instantiam princ. Rakocziae apud metropolitanum Russiae et toties per literas sui confessarii ad oratorem directas, quibus orat ... eppatui Munkacz ... post recens defunctum schism. pastorem praeficiendum atque submittendum aliquem ex Russia.»

halt szakadár munkácsi püspök helyére küldenének megfelelő alkalmas unitus embert. A metropolita örömmel teljesítette volna s teljesítené a kérést, de a fejedelemnő azt kívánja, hogy a püspök az esztergomi érsek alá rendeltessék. Ő tehát küldői, a metropolita és az alája tartozó püspöktársak nevében kéri a pápát, csatolja a felszentelendő munkácsi egyesült püspököt a lengyelországi orosz metropolitához, mint ugyanazon szertartású főpásztorhoz. E kérelem annál méltányosabb, mert a lengyelországi görög katólikus püspökségek saját görög katólikus metropoliájukhoz tartoznak, noha ottan latin szertartású érsekségek is vannak.

A congregatióhoz intézett folyamodvány valamivel bővebb.[1] A püspök részletesebben beszél benne a supplicatióban a legszükségesebbre szorítkozottan előadott ügyről, kiterjeszkedve amott fel nem említett körülményekre is, úgy, hogy a kettőből eléggé tisztán és világosan kivehetjük, miről is volt tehát tulajdonképen szó. A fejedelemnő, beszéli Szusza püspök, a ki férje halála után fiával együtt visszatért a katólikus vallásra, elhatározta, hogy magyarországi uradalmaiban, a melyeken sok rutén él és rutén nyelvű görög szertartású régi püspökség is létezik, nem tűri a szakadárságot. E czélból 1663-ban gyóntatója útján érintkezésbe lépett a lengyelországi jezsuita atyákkal, azok pedig Lembergben létekor hozzá fordultak. Ő visszaírt a fejedelemnőnek s igérte, hogy a maga részéről minden lehetőt elkövet kérelmének a teljesedése érdekében. S csakugyan még azon év okt. havában közölte is az ügyet püspöktársaival és a bazilita rend főnökével. Ennek a lépésnek meg is lett az eredménye, a mennyiben a püspökségre ki-

[1] Princeps Rakóczia ... catholica facta ... a. 1663 per suum confessarium egit cum patribus S. J. Polonis et illi mecum ... Eodem a. in Octobri cum dd. eppis nostris ... egi, destinata persona bona et docta pro eppatu illo ... Non cessat tamen etiam Romae sollicitare me ejus confessarius et primo quidam Polonus, ut ex litteris patet. Ego utrique respondi ... Interim dum ego hic ... moritur Petronius Instanter ad me scribit p. Milley confessarius ... cui ... respondi. Dedi etiam literas hac super re ad ... archieppum Russiae ...»

jelöltek egy megfelelő tudós egyént. Ez alatt a fejedelemasszony kivettette az uradalomból a szakadár püspököt s magához kéretvén a Homonnaiak szomszédos ungi birtokain tartózkodó unitus püspököt, Partént, átadta neki a püspöki székházul szolgáló munkácsi bazilita kolostort. Partén halála után Millei atya újból írt neki s ő válaszolt is, mentegetve a késedelmet, a mely onnét származott, hogy ő küldői nevében annak a keresztül vitelén fáradozik Rómában, hogy az új, most már Partén helyére kinevezendő püspök ne rendeltessék az esztergomi érsek alá. «Ez nem engedhető meg — írja a congregatióhoz benyújtott folyamodványában — és pedig a következő okokból. A lengyelországi görög katólikus püspökök nincsenek alávetve az ottani latin szertartású érseknek, miért legyen tehát a magyarországi görög szertartású püspök az ottaninak? Nehezen hihető, hogy a felszentelendő munkácsi püspök, a ki szintúgy tudja ezt, beleegyezzék és tűrje, hogy ne a felszentelő érsek alatt álljon, mint a lengyelországi görög katólikus püspökök. Mivel továbbá a munkácsi szakadár püspök sem volt alávetve az esztergomi érseknek, miért legyen az unitus? A különböző szertartás, külön eljárási módok és egyebek, mind az esztergomi érsektől való függés ellen vannak. Nemcsak a Rákócziak birtokain, hanem a szomszéd tartományokban, Moldvában, Oláhországban lakó szakadárok, sőt a muszkaországiak is könnyebben térnek unióra, ha látják, hogy a latin szertartású érsek nem avatkozik az unitus püspökség belügyeibe és kormányzatába. Tudnivaló ugyanis, hogy a magyarországi rutének az előtt a premisli püspökhöz tartoztak, idővel aztán a nagy távolság s az ország külön volta miatt Magyarországon felállították a munkácsi püspökséget, a melynek székházául a munkácsi kolostort adták oda. Ha tehát a magyarországi rutének egyházi tekintetben az előtt függetlenül a latin szertartású érsektől, a premisli görög szertartású püspökhöz tartoztak, miért ne lehetnének függetlenek most, mikor saját püspökük van.

Mindezeket előrebocsátva arra kérte a congregatiót, köszönje meg mindenek előtt a fejedelemasszonynak, hogy

nem tűrte meg jószágán a szakadár püspököt, továbbá írjon az esztergomi érseknek, hogy a görög szertartású püspökséget ne vonja a maga joghatósága alá, s végül utasítsa a kievi metropolitát, hogy a munkácsi püspökségre kiválasztott egyént küldje Magyarországba.[1]

Egy harmadik iratot a congregatio titkárához, mgr. Ingolihoz intézett.[2] Ebben a többször idéztük informatióban nem kér, hanem egyes felvilágosítást ad a titkárnak, hogy az szükség esetén a pápához és a congregatióhoz intézett azonos kérelem ügyében esetleg kivánt magyarázatot tudjon adni. Azért is ez az informatio érdekesen egészíti ki az előbbi két ügydarabot s szorosan hozzájuk tartozik ugyan, de magában véve is forrásként használható a püspökség történetéhez.

Szusza püspök az informatio elején azt állítja, hogy a munkácsi püspökség nem oly régen állíttatott fel, mivelhogy 200 vagy kevesebb évvel az előtt Munkács a premisli püspökhöz tartozott... A munkácsi püspökök mindenha összeköttetésben voltak a kievi metropolitával, a ki püspökké szentelte őket. Mikor aztán a metropolita s az orosz egyház unióra léptek, — a mi, tudjuk, 1595-ben történt — a munkácsi püspök, a ki más országhoz tartozott s műveletlen népnek viselte a lelki gondját, továbbra is szakadár maradt, s nem is tudható, azóta ki szentelte fel a munkácsi püspököket.

Az özvegy fejedelemasszony, a kinek Munkács a birtoka, körülbelől tíz évvel ezelőtt — 1655-ben[3] — katólikus

[1] «ut personam jam destinatam consecrari curet et in Ungariam dirigere.»

[2] «Hodie, quia Mukaczovia sub dnio principissae .., non vult ibi eppum habere schism., ideo ad metropolitanum nostrum et religionem Basil. scripsit, petendo religiosum aliquem pium et doctum pro eppatu illo, cujus diocesis non solum sub dnio dictae princ. continetur, sed etiam in illis partibus quae sub imperatore... existunt. Ideo imperator et illa principissa ad collationem hujus eppatus concurrunt... Itaque metroporitanus, quia a tanto tempore non exerbebat jus suum in illis partibus...»

[3] «quae aute 10 circiter annos ex helvetica facta opt. cath.», csak anyósa, Lorántfy fejedelemasszony 1659-ben történt elhunyta után lett azzá.

vallásra térvén, nem tűr többé ott szakadár püspököt. Irt tehát a kievi metropolitának és az ottani bazilitáknak, alkalmas és tudós szerzetest kérve tőlük püspökül. Mivel pedig ennek a püspöksége nem csupán a fejedelemnő birtokaira terjed, hanem a császár, mint magyar király alatt álló területekre is, ennélfogva a császár s a fejedelemnő közösen töltik be a püspökséget, mindketten felruházó levelet adván neki. A kievi érsek tehát, a ki oly soká nem gyakorolta a jogát azon részeken, engedélyt kért, hogy olyan püspököt küldhessen oda, a kit ő szentelt föl, s olyképen küldhesse, hogy a küldött püspök tőle függjön, mint metropolitától

A congregatio 1665 febr. 25-én tartott ülésén[1] nem intézte el a chelmi püspök kérelmét, hanem kimondotta, hogy előbb a bécsi nuntiustól bővebb informatio kérendő. A nuntius máj. 30-án meg is kapta[2] az utasítást, adjon részletes felvilágosítást, nevezetesen arra nézve, micsoda egyház az, a melynek részére ez a püspök kéretik, megvannak-e az újra való felállításához szükséges feltételek, továbbá az új püspök személyére stb. nézve s végül a király által esetleg emelhető kinevezési jogigényről.

A nuntius természetesen a primáshoz[3] fordult felvilágosításért s a mikor azt megkapta, felelet helyett beküldötte a primásnak munkánk elején ismertetett, oklevelekkel felszerelt terjedelmes jelentését. E forrásmunka gyanánt használható irat bevezetésében a primás több történeti adatot közöl 1360, a munkácsi kolostor alapítása óta annak

[1] Prop. levt., Congr. part. dal. 1664. pag. 214. — «Die 25. Febr. 1655 fuit congr. part. — Tra le diverse istanze di mr. vesc. di Chelma . . .»

[2] Erre nézve valami tévedésnek kell lenni az iratokban. A prop. levt., Lettere di Settentr. vol. 50. levő utasítás «a mr. nuntio in Polonia» szól. A congr. 1666 jan. 12-i ülésének a jegyzőkönyve pedig azt mondja «se ne scrisse a mr. nunzio di Germania per informatione . . .»

[3] A congr. 1666. jan. 12-i ülési jegyzők. «se ne scrisse a mr. nunzio di Germ. per informatione particolarmente sopra le pretensioni, che puol havervi l'imperat. nella nominatione . . . sopra di che ha egli trasmesso una scrittura, che per quanto si puo raccogliere, e del . . . arciv. di Strigonia».

történetéből azzal a czélzattal, hogy feltüntesse a congregatio előtt a kolostor alapításának a természetét. Ezekből az okleveles adatokból, különösen pedig János Zsigmond 1561-i okleveléből kitünik szerinte, hogy Munkácson nem is volt soha püspökség alapítva, hanem a mult századokban mindig csak Oroszországból küldtek oda szakadár püspököket, a kik az ottani kolostor főnökei voltak s mint ilyenek megmételyezték a szegény és tudatlan rutén népet. Magyarországon ugyanis különféle kerületek, a nép elnevezése szerint uradalmi krajnák vannak, ú. m. a makoviczai, a sztropkói, a homonnai, a vinnai, az ungvári, a szerednyei és a munkácsi, a melyeknek egész lakossága görög szertartáson levő ruténekből áll. Ezeknek az egyesülésre való reábirása eszközlésére Jakusics Anna Partént Ungvárra hivatta, a ki 300 pappal maga is áttért. És bár a Jakusics Anna és fia birtokában levő homonnai és ungi krajna külön-külön is nagyobbak a munkácsinál, azért ő még sem követelte magának a rutén püspök kinevezési jogát, a hogy a munkácsi krajna urai tették, hanem elfogadta és élete végéig megtürte Ungváron azt, a kit az egri püspök ajánlott, mint saját megyéjében levőt.

Mindezekből megítélheti a congregátio, kit illet a görög szertartású rutén püspök kinevezési joga. Nem rosznak látszik az a vélemény, hogy Báthory Zsófia fejedelemasszony fiával, továbbá Homonnainé Eszterházy Mária, Pethő Zsigmond, néhai Rákóczi László leánya Katalin és a krajnák többi birtokosai állapodjanak meg előbb egymás közt s azután kérjék meg ő felségét, mint Magyarország királyát, nevezze ki ő a jelöltet a rutének püspökévé, a kit azután a kievi metropolita a munkácsi kolostor részére felszentelhetne.

Szelepcsényi primásnak ez az informatiója annál nevezetesebb, mennél inkább eltér annak az informatiónak az álláspontjától, melyet Lippay 1654-ben adott a congregatiónak körülbelül ugyanazon tárgyban. Míg Lippay azt a nézetet hangoztatta, hogy a püspökség létezett s létezik, hiszen Partént közakarattal választották azok, a kiknek ehhez joguk volt, ha az eredetét nem is tudja kimutatni, addig utóda

kereken tagadta. Lippay csak hallomásból beszélt, mert az illető oklevelek nem voltak kéznél, bár maga Partén informálta, utódának azonban ezen oklevelek rendelkezésére állottak s az informatiója annál részletesebb, mert az oklevelekből merítette állításait. Természetes tehát, hogy a congregatio, mely ugy látszik, gyanakodott Lippayra, Lósy ezen oklevelekkel támogatott informatiójára állott. Helyes volt-e ez az eljárás, nem merném megítélni, de mindenesetre szigorú és a szélsőség határán mozgó. Mert teljesen igaz, az ember kénytelen belátni, hogy a püspökség szabály szerint nem volt megalapítva, soha nem is tudta kimutatni, azokban az oklevelekben sincsen róla szó s így Szelepcsényinek okvetlen erre az eredményre kellett jutnia, annál is inkább, mert tisztán azokra volt utalva, nem volt olyan munkácsi pap, a ki informálta volna, mint Lippayt Partén. Hanem azért bizonyos következetlenséget, önmagának való ellentmondást igenis találunk az informatióban. Mert habár tagadja a püspökség szabályszerű megállapítását, következőleg a létezését is, annak daczára elismeri, hogy Oroszországból mindig küldtek oda felszentelt püspököt, a ki mint ilyen fungált, azaz mégis csak volt ott püspökség, a melynek a betöltési jogát a munkácsi várurak igényelték. A létezését tehát, melyet előbb tagadott, elismeri és pedig annyira, hogy a betöltésére módot is ajánl, a mely legalkalmasabb volna a különféle jogigények összeegyeztetésére. Ez utóbbi állítás tagadhatatlan lévén, a következetlenség úgy jött létre, hogy föntebbi mondását, a püspökség létének a tagadását túlzásba vitte. Van benne valami igaz a mondásában, de nem egészen úgy áll az a dolog. Szelepcsényi a latin szertartásúaknál szokásos alapítás szabályosságát értette és kivánta a munkácsi püspökség alapításában is. Ám ez a túlszigorú ítélet, a mely éppen azért talán nem egészen helyes. Igaz, megengedem, hogy nincs külön mérték a latin s külön a görög szertartású püspökségek alapításának a szabályozására, hanem mindkettőnek ugyanazon ismérvekkel kell bírniok. De nézetem szerint Lippay enyhébb nézete a helyesebb, hogy a szentszék a szakadár püspökségek alapítását, ha unióra léptek, elfogadta. Mert

elvégre püspökök voltak s ha nem is tudjuk kimutatni, honnét s hogyan kerültek ide, bizonyos, hogy nem önmaguktól lettek. Maga Szelepcsényi azt mondja, hogy Oroszországból küldték őket. Akkor tehát a szakadároknál szokott módon szentelték is fel őket. Az az, a mint mindent letagadni nem lehet, épp úgy a teljes szabályszerűséget sem szabad megkövetelni. Mint már másutt is említettük, azt a szokást, a melyre Lippay hivatkozott, hogy Róma a szakadár püspökségeket az uniókor el szokta ismerni, itt is megtehette volna, a hogy megtette pl. az oláhoknál.

A primás jelentésének a vétele után a propaganda 1666 jan. 12-én tartott általános ülésén Vidoni biboros terjesztette elő az ügyet.[1] Előadva úgy a chelmi püspök, mint a primás emlékiratát, kifejtette, hogy a nehézség abban a kérdésben van, kié a püspök kinevezési joga? Magának követeli ugyanis 1. az erdélyi fejedelem és pedig:

a) az alapítványozás jogán, a mennyiben a Rákóczi előtti birtokosok alapították a kolostort, a mely ősemlékezet óta székhelye a püspöknek, a ki egyúttal a kolostornak főnöke is;

b) régi szokás alapján, mert mindig a várurak töltötték be;

c) mert megszakítás nélkül gyakorolták e jogot;

d) mert az utolsó üresedéskor is az akkori fejedelem, Rákóczi György töltötte be;

[1] «La difficolta . . . consiste, a chi appartenga la nomminatione di questo vescovato. La pretende primieramente il principe Rogozzi per haver fondato il monastero Munkacsiense, al qual monastero e annessa da tempo immemorabile la collatione della dignita vescovale di maniera, che il vescovo e superiore del monastero; per che il jus della nominatione l'hanno sempre havuto li padroni di Munkács; perche cosi hanno osservato ogni volta, che v'e successa la vacanza; perche nell'ultima vacanza conferi la chiesa G. Rakoczi . . . La pretende anco l'imperatore in vigore dei privilegii dei re d'Ung . . . Il metropolita de Rutheni pretende di dover egli dar la conferma . . . E vi sono poi le ragioni, che fra la sede apl. nelle chiesa d'Ungaria ad esanimarle, sopra le quali vi é una congreg. particolare, — Rescript. Ad congregat. partic. super eppatibus providendis in Hung. et videatur, an privilegium concessum imperatoribus comprehendat ecclesias r. gr. ?»

de 2. a császár is a magyar királyok jogán, a kiknek tudvalevőleg joguk van minden magyarországi püspökséget betölteni;

továbbá 3. a rutén metropolita is, mivelhogy a többi rutén püspököket is ő erősíti meg az apostoli szék hozzájárulása nélkül;

végül 4. a szentszéknek is joga van ellenőrizni a magyarországi püspökségek betöltését, a mire külön partikuláris congregatiója van.

Az ennyi oldalról támasztott igényekkel szemben a primás azt a módozatot ajánlotta — jelentette tovább Vidoni biboros — hogy az ellentétek kiegyenlítésére ajánljon a fejedelem a felségnek valakit a püspökségre, a felség nevezze ki az illetőt s terjeszsze fel megerősítés végett a szent széknek, a mely mindjárt felhatalmazást ad az új püspöknek, hogy akár egy görög, akár egy latin szertartású püspökkel felszenteltethesse magát. Lehetne azonban — véli Vidoni — a fejedelemnek is megadni a kinevezés jogát, de azzal a feltétellel, adja vissza a püspökség lefoglalt s különösen az alapító oklevélben részletesen is felsorolt javait.

Vidoni jelentése, melyet Manfroni a congregatió volt titkára olvasott fel, nagyon világosan bár, de egyúttal nagyon röviden is adja az ügyet. Érdekes azonban, hogy míg a primás közvetítő indítványa szerint a kinevezett püspököt a metropolita szentelné fel, addig a Vidoni-féle jelentés szerint a kinevezettet a szent szék erősítené meg s nem a metropolita szentelné, hanem a szentszék felhatalmazásából bármely görög vagy latin püspök. Az az indítványa pedig Vidoninak, hogy a kinevezés jogát meg lehetne adni a fejedelemnek, nincs is benne a primás informatiójában. Ez engedménynek az indítványozása rendkívül fontos és pedig azért, mert Rómában láthatólag nem voltak tisztában a fejedelem jogával. Minden oda mutat, hogy azt fejedelmi, nem pedig földesúri jognak tekintették.

A mint az orosz püspökök felismerték Báthory Zsófia kéréséből a közbelépésre való alkalom kedvező voltát,

akként a congregatio is megérezte az ügy nagy horderejét és fontosságát. Van ugyanis a Vidoni jelentéséhez hasonló két más jelentés is ez ügyről, de sajnos, egyiknek sincs meg sem az eleje, sem vége. Mindkettő töredék, de láthatólag a congregatio titkára vagy valamely római jogtudós illetve ügyvéd állította össze. Mindkettőnek hiányzik a keletje s így nem állapítható meg, az említett jan. 12-i ülés előtt talán Vidoni biboros részére készültek s ő ezekből készítette az ülésen előadott jelentését, vagy pedig jan. 12-e után valamelyik későbbi ülésen voltak beterjesztve.

Az elsőnek a tartalma a következő.[1] Egyébként — úgymond — a király követeli, hogy a Szilveszter pápa kiváltságába belefoglaltassanak a magyarországi görög szertartású püspökségek is, minő ez a munkácsi is, melyet eddigelé szakadár rutén püspökök kormányoztak. Most azonban előadódott annak a szüksége, hogy ez az eddig szakadár püspökség görög szertartású katólikus püspökkel töltessék be. Előállott pedig e szükség azon alkalomból, hogy az illető hely úrnője, az özvegy II. Rákóczi Györgyné fejedelemasszony, férje halála után (1660) fiával együtt katólikussá lett s nem tűri ott többé a szakadár püspököt. E püspökségre vonatkozólag tudniok kell a biborosoknak, hogy annak hívei, a rutének, mindig szakadárok voltak. A püspökséget hosszú időn át a munkácsi várurak adományozták, a kik egyúttal erdélyi fejedelmek is voltak. Az illető püspökök azonban nem kaptak tőlük kinevezést s valamely szakadár püspöknél szentelődtek. Tekintve már most, hogy a fejedelemasszony katólizált, számba kell venni annak a lehetőségét, hogy esetleg a nép is egyesül.

[1] «In oltre pretende l'imperat., che il privilegio concesso ai rè d'Ung. da Silv. II. conprenda anche le chiese di rito greco ... La difficolta si restringe a chi appartengi la nomina del vescoro. La pretende il principe Rakozio non solo per ragione di fondatione del monasterio di Munkácz ... ma anche per ragione di possesso ... Dall'altra parte l'imperatore come ré d'Ungeria ha la sua pretensione in vigore della bolla di Silvestro, nella quale si dice, quod in omnibus ecclesiis regni tui ipsi reges eppos nominare et eligere possint ac valeant.»

Ekkor elő áll az az I. nehéz kérdés, kit illet a püspök kinevezési joga?

Követeli t. i. először is a fejedelem és pedig nemcsak a kolostor alapításának a jogán, a mennyiben ősidők óta ehhez van kötve a püspökség adományozása, hanem a birtoklás révén is, a mennyiben mindenha a várurak adományozták, a mint János Zsigmond leveléből látható, ki mint Munkács ura, felhatalmazta Lariona püspököt, hogy utódját kijelölhesse, valamint legutóbb is I. Rákóczi György példájából, a ki Taraszovicsnak adományozta. A mi az első címet, az alapítást illeti, Koriatovics Tódor, Munkács ura alapította 1360-ban s örök alapítványul Boboviscse, Lauka s a kolostor körül fekvő más falvak tizedét s egyéb jövedelmeit adta oda. Kezdetben csak plébánia vagy parochia volt, mint Mátyás király 1458-i okleveléből látható, melyben az is benne van, hogy a királyhoz tartozik. A birtoklásra nézve idézi Ferdinánd 1552-i, Izabella 1558-i, János Zsigmond 1561-i, Miksa 1564-i, Bethlen 1621-i és Rákóczi 1633-i leveleit.

Másodszor követeli a király is a Szilveszter bulla alapján, a melyben kimondatik, hogy «királyságod minden egyházában a királyok nevezhessék ki és választhassák meg a püspököket.»

Ez az ellentét[1] kiegyenlíthető volna, ha a fejedelem jelölne valakit a királynak, a ki az illetőt kinevezné s megerősítésre felterjesztené a szentszékhez, a melynek elnyerése után akár latin, akár görög püspöktől felszenteltethetnék. Még alája is lehetne rendelni a magyarországi többi ruténeket, pl. Győrben, Komáromban, a kiknek nincs

[1] «Questa controversa pero si potrebbe concordare, che il princ. Rakozio proponesse all'imperat. il soggetto, l'imperat. lo presentasse alla sede apl. per la conferma e la sede apl. lo facesse poi consecre dal metrop. de' Rutheni overo da un vesc. lat... Il pensiero si crede sia di mr. arciv. di Strigon. e si cava da una scrittura mandata da mons. nunzio di Vienna. La difficolta pero é, che per quanto s'intende, il principe vorebbe un monaco e l'imperat. un altro, e si dubita, che sia scismatico. Ogni volta pero, che il soggetto fosse cattolico e si concordasse nella persona, certo é, che la s. sede si acquista il jus della conferma.»

püspökük. Ezt a megoldást az esztergomi érsek ajánlotta, kinek a jelentését a bécsi nuntius küldötte be. A nehézség abban van, hogy, a mint látszik, a fejedelem más szerzetest ajánl s mást a király. A szentszéket azonban *mindenesetre* megilleti a megerősítés joga, holott ezt a rutének egyébként csak a metropolitájuktól szokták kapni a szentszék beavatkozása nélkül.

A *másik* nagy nehézség az esztergomi érsek azon követelése, hogy a munkácsi püspök alája tartozzék. E követelés ellen a chelmi püspök az ismert öt érvet hozza fel.

A másik irat jóval hosszabb és terjedelmesebb is.[1] Kezdődik pedig a chelmi püspök emlékiratával, kiemelve, hogy már abból három nehézség tünt elő:

1. vajjon a püspök kinevezése

a) az özvegy fejedelemnőre, mint Munkács úrnőjére tartozik-e, mivel a püspökséget a munkácsi várurak alapították; vagy

b) a királyt, avagy

c) tisztán csak a szentszéket, és pedig a várurakkal szemben azon a czímen, hogy az alapító oklevél nincs meg; míg a királylyal szemben azon az alapon, hogy a Szilveszter-bulla a görög szertartású püspökségekre nem terjed ki;

2. betöltés esetén az új püspök

[1] Kezdődik: «Moncz. Quando fu in Roma il vescovo di Chelma... fece intendere alla s. congregazione... Si mostrero con questa occasione 3 difficolta: la 1° se la nominatione dovea appertener *a*) alla principessa ... per esser stata fondata la chiesa greca dai padroni di Moncaz. ovvero *b*) all' imperatore, come ré d'Ungeria, o *e*) pure alla sede apl., per non apparire privilegio concesso alli padroni di Moncz ... e non estendersi il privilegio dato da Silv. II. alli ré d'Ungh. nelle chiese di rito greco; ... In quanto il punto 1° lasciando da parte la disputa tocchi o non tocchi immediatemente alla s. sede la provista di questa chiesa mentre e cosa certa che Moncz. é nell Ungheria e nella dioc. di Agria, chiesa compresa nell presuposto privil. di Silv. II.; e se per esser di rito gr. si eccetuata, poiche in quanto al 1° capo si ammette il privil. in prattica. et al 2° e certo, che la sede apl. non e solita per lo piu confermare ne institurire i vescovi di altro rito che latino. Resta di vedere, se effetivamente tocchi al imperat... overo alla principessa ...»

a) a kievi metropolita alá tartozzék-e, a hogy Lengyelországban szokás, avagy

b) az esztergomi érsek alá, a mint a canonok követelik s

3. vajjon a választott vagy kinevezett püspököt

a) a szentszék erősíti-e meg, a hogy a latinokkal teszi, vagy pedig

b) a szentszék beleavatkozása nélkül az orosz metropolita, a hogy Lengyelországban divik?

A mi az *első* nehézséget illeti, annak *c*) pontja elesik. Arról szó se lehet, hogy a kinevezés a szentszéket illesse, mert az bizonyos, hogy Munkács Magyarországon van, még pedig a Szilveszter-féle bullába belefoglalt egri püspökség területén. Görög szertartása nem veszi ki a bulla joghatálya alól s nem szól a szentszék mellett, mert

a) annak alapján tényleg szokásban van a kinevezés s

b) bizonyos, hogy a szentszék csak latin s nem más szertartású püspököket szokott megerősíteni.

Maradt tehát az *a*) és a *b*) pont, azaz a fejedelem és a király kinevezési joga. Ezekre nézve az esztergomi érsek emlékirata ad felvilágosítást s egyúttal javaslatot a két ellentétes álláspont illetve jogigény összeegyeztetésére.

A *második* nehézségre nézve a biborosoknak tudniok kell, hogy a görög püspökök

a) vagy egy helyen vannak a latin püspökökkel, mint a görög szigeteken, vagy

b) pedig oly helyeken, hol kevés a görög hívő.

Az előbbi esetben a latinok a latin, a görögök a görög metropolita vagy patriarcha alá vannak rendelve. S bár Görögországban szakadárok a püspökök s nem fogadják el a pápát, mindamellett a szakadárság révén a metropolitai jog nem ment át a primásra, mert IV. Sándor pápa néhány cyprusi görög püspököt az ott felállított latin metropolitának rendelt alá, mikor a byzanczi császárság a latinok kezébe ment át.

Az utóbbi esetben, ha kevés a görög hívő, vagy nincs is külön püspökük, hanem csak papjaik, mint Nápolyban

és Malta szigetén, vagy ha van püspökük, az a latintól függ, mint pl. Horvátországban, Lengyel- és Magyarországokban, e szabálylyal nem lehetett előállani, mert ott majd valamennyi görög püspök szakadár volt, azonfelül pedig a fejedelmek sem akartak belemenni e kérdések tárgyalásába, hogy szakadár népüket el ne idegenítsék. Ajánlja a biborosoknak az e kérdésre nézve megkérdezett Allati Leo, a hires görög egyháztudós e tekintetben kifejezett véleményét és a chelmi püspöknek a congregatio titkárához intézett emlékiratát s felveti azt a kérdést is, vajjon a kievi metropolita orosz primás-e, mert akkor igen is volna joga a magyarországi és az erdélyi görög szertartású egyház püspökségei felett.

A *harmadik* nehézségre vonatkozólag kevés a mondani való. Mert a görög püspököket és mindazokat, a kik a keleti patriarchák alatt állanak, a papság választotta és vagy a metropolita, a ki rendesen fel is szentelte őket, vagy a tartomány püspökei, vagy végül a patriarcha erősítette meg. A nyugati patriarchatus azaz a római szék területén lakó görögök is, akár egyesültek, akár szakadárok, még ha be is kell mutatniok a fejedelemnek, maguk választják püspökeiket, a kiket aztán a metropolita szentel fel. Igaz, hogy az egyesült püspökök jóváhagyásuk végett a pápához szoktak fordulni s a hitvallást is beküldik, de soha sem terjesztik elő őket a consistoriumban. Munkácsot tehát, mint görög szertartású egyesült püspökséget, e szokáshoz képest a kievi metropolita alá lehetne és kellene rendelni. Nehézséget okoz azonban az a körülmény, hogy a kievi metropolita jogosítványáról nem ismeretes, elegendő-e a kalocsai vagy az esztergomi érsekek kizárására? Úgy erre, mint a másik két nehézségre nézve felmerülő kételyek ügyében írni kellene a bécsi és a lengyel nuntiusoknak, a kiknek a felvilágosításai után és alapján az ügyet végre el lehetne dönteni.

A jan. 12-én tartott általános ülés, talán mivel Vidoni biboros mindezeknél rövidebbre fogta a jelentést, nem tudott dönteni, hanem azt határozta, hogy az ügyet átteszi a magyarországi püspökségek betöltésére kiküldött

albizottsághoz, annak a megvizsgálása végett, vajjon a királyoknak adott kiváltság kiterjed-e a görög szertartású egyházakra is?

Ezen albizottság határozatát nem ismerjük. Mindössze a tárgysorozata van meg, a mely szerint a bizottság legközelebbi ülésén tárgyalás alá veszi második helyen a munkácsi püspökség ügyét[1] és pedig először vajjon az esetben, ha a szentszéktől megerősítés kéretik, a királyt illeti-e a bemutatás vagy a fejedelemnőt, vagy talán az esztergomi érsek javaslata alapján inkább megegyezés hozassék létre a kettő között, még pedig olyképen, hogy a fejedelemasszony ajánljon valakit a királynak, a király aztán megerősítés végett terjeszsze fel az illetőt a szentszékhez; vajjon továbbá az esztergomi érsek vagy a kievi metropolita alá helyeztessék-e s végül vajjon a munkácsi püspök legyen-e valamelyes függésben az egri püspöktől, a kinek a megyéjében fekszik Munkács?

Báthory Zsófia tehát azzal, hogy a lengyelországi püspökhöz fordult, ezek pedig tovább mentek Rómáig, egész raj nehézséget idézett fel. Sajnos, nem ismerjük, miként döntött e kérdésekben az albizottság? Annyit látunk a tárgyalásokból, hogy Róma a legkörültekintőbben minden kérdésre kiterjesztette a figyelmét s a legkisebb ügyet is megvitatott. Utoljára még az egri püspöktől való függés is szőnyegre került, noha az előbbi felterjesztésekben szó sem volt róla. Valószínű tehát, hogy Pálffy Tamás egri püspök véleményét is kikérték, a mint az esztergomi érsek ajánlotta volt, bár e véleményre s a kikérésére sehol még czélzás sem történt, s a Pálffy jelentését épp úgy nem ismerjük, mint az ismételten megkérdezni javasolt bécsi és lengyel nuntiusok jelentéseit sem, pedig igazán nagyfontosságú és elvi jelentőségű ügyekről adnának felvilágosí-

[1] «In proxima congreg. partic. super nominationibus mattis c. ad eppatus Hung... agetur... 2° occl. Munkacz. r. gr., an in provisione dictae ecclesiae... admittenda sit praesentatio imperat... vel principissae... 3° cuinam competat jurisdictio super ecclesia Munk. an archieppo Strig... vel metrop. Kioviensi... 4° an praedictus eppus Munkacz. debeat habere aliquam dependentiam ab eppo Agriensi...?»

tást. Mindez arra a feltevésre vezet, hogy ez ügyben sok irat hiányzik, melyek a propaganda levéltárában sem levén meg; mindaddig, a míg előkerülnek, e fontos, többé nem bolygatott ügyről tiszta, világos képet alig alkothatunk

Feltünő, hogy sem Szelepcsényi, sem a propaganda nem említették sem Lippay 1654-i informatióját, sem a Partén megerősítésével már adott helyzetet. Szelepcsényi 1665 i közvetítő javaslata, hogy a fejedelemnő ajánlottát a király terjessze fel megerősítés végett, minden iratban előfordul s holott ő azzal a javaslattal elfogadta a püspökség létezését, mégis egyenesen, nyiltan és határozottan kimondotta, hogy munkácsi püspökség nem is volt, nem is létezik. Tudta azt Lippay is nagyon jól, hogy a püspökség eredete nem világos, hiszen azok az okmányok voltak a kezében, melyek a Szelepcsényiében is, mégis mily másként hangzik az ő informatiója, mint az utóbbié? Szinte csodálatos, hogy bár a fenti iratokban a püspökség betöltésének a jogáról, a hovátartozásáról van szó, tehát a létezése, az erectiója elfogadottnak tételeztetik fel, Rómában mégis az a nézet uralkodott már 1689-ben, hogy ilyen püspökség nem létezett, nem is létezik, úgy hogy a bécsi nuntius azon jegyzékbe, melyet 1701-ben a magyarországi püspökségekről összeállított, a munkácsit fel sem vette. Hogy történt s miért esett meg e fordulat, arról semmiféle adat sem nyújt felvilágosítást.

A király ez új fordulat daczára is folytatta a munkácsi püspökök kinevezését s bár e püspökség a kolostor javainak ez elvonásával csakugyan puszta czímmé zsugorodott össze, melyet Róma még így sem ismert el, mindamellett ez a királyi részről fentartott czím mentette meg a munkácsi püspökséget.

c) CZIKK.

Partén utódai 1666—1689.

Már Blazsovszki püspök írta 1741-ben a Partén halála után következő 23 esztendő püspökeiről azt, hogy mindezek a szakadárság idején részint kinevezett, részint felszentelt püspökök voltak; nem voltak-e azonban maguk is szakadárok, egyedül a jó Isten tudná megmondani.[1] A munkácsi egyházmegyei papság a pápához intézett 1749-i emlékiratában[2] szintén felemlíti e kor püspökeit, azt mondván, hogy Partén püspök elhunytával a ruténeket egészen 1689-ig királyilag kinevezett püspökök hiányában a Rákócziak által behozott szakadár püspökök kormányozták. Lucskai 1834-ben az írja róluk, nehogy azt higyje valaki hogy mindezek a főpásztorok rendes megyés püspökök voltak; némelyek ugyanis vándorpüspökök voltak, mások nem voltak felszentelve, vagy ha fel is voltak, a szentelés kétes volt, ismét mások nem is látták a püspökséget; de majd az egész megyét, majd egy részét kormányozták vagy csak bizonyos főpapi teendőket végeztek s azt is bizonyos területen.[3] Zsatkovics szintén nyilatkozott e korról,

[1] Hi praeattacti omnes partim nominati, partim consecrati fuerant eppi tempore schismatis. An et ipsi schismatici fuerint, qui srutator cordium est, ipse novit optime». — Duliskovics, id. m., III. füz. 126. l.

[2] «14⁰ Paulo post et circiter 1660 Parthenio eppo decedente . . . gens Ruthena usque 1689 per reges nominatis eppis destituta subest sub inductis per Rákóczios schismaticis eppis.»

[3] «Nemo existimet onnes hos antistites ordinarios fuisse dioecesanos eppos, alii enim erant vagi, alii non consecrati aut dubiae consecrationis, alii dioecesim umquam viderant, sed quoniam jam integram, jam partem dioecesis rexerint, aut solum quaedam pontificalia pro parte dioecesis exercuerint, ideo censui eos elencho eppor. Munkács. inserere.» Duliskovics, id. m., III. füz. 128. l. jegyz.

azt mondván felőle, hogy ennek a történelme homályosságra nézve vetekedik a Taraszovics korát megelőző évek történetével[1] E homály okát kutatva azt mondja, hogy a kor történelmével foglalkozó írók több körülményben találták azt. Ő maga a legfőbb okot, a nélkül, hogy a legfőbben kívül a többit említené, abban találja, hogy «ámbár e rövid 16—18 évről több mint tíz oly oklevéllel bírunk, melyek a munkácsi megye főpásztoraitól vagy ezekre vonatkozólag másoktól keltek, ez oklevelek rövid időn belül oly sok főpásztort, kilenczet, említenek, hogy meg nem adva a fenmaradt adatok közt az összefüggést, inkább növelik, mintsem oszlatják a különben is nagy homályt.

E homály ugyan oszlani fog — folytatja tovább — ha a Duliskovics álláspontját fogadjuk el e kor történelmének a vizsgálásánál, a ki a főpásztorok e nagy számának a magyarázatát abban találja, hogy Taraszovics halálától egész 1689-ig állandóan két püspöke volt a megyének, t. i. egy egyesült és egy szakadár. Bár még ez után az álláspont után is elég nagy marad a homály arra nézve, hogy pl. meg ne magyarázhassuk magunknak, minő jogon rendelkezik Maurocordati Theophán fehér-tenger-melléki nem egyesült érsek 1677 ápr. 13-án a munkácsi kolostorban kelt magyarnyelvű oklevelében a papi rendek felvételének az idejéről és a papi nősülésről a nélkül, hogy említést avagy vonatkozást tett volna a még akkor életében levő Zékány szakadár püspökről. Hasonlókép nem magyarázhatjuk meg magunknak azt sem, minő jogon viselhette Angelo Raphael spalatoi érsek[2] az «administrator Munkacsiensis» czímet. Még kevésbbé tudhatjuk, mily jogon idézhette 1688 jún. 15-én Szatmáron maga elé Monastelli Demeter szatmári unitus lelkészt, midőn olvassuk, hogy Monastellit I. Lipót 1685 ápr. 4-én Szatmár, Szabolcs, Ugocsa, Bereg és Ung megyék görög katólikus híveinek «moderatorává» nevezte

[1] Zsatkovics K., «Egri befolyás», stb., Századok, 1884.

[2] Alább említendő szentszéki jegyzőkönyvében «galatai» érsekként szerepel s galatai érseknek mondja Kulcsiczky is 1689-i levelében. A galataiból lett hibás olvasás folytán spalatói.

ki, s hogy másrészt épp ez időben nem is egy, de két unitus püspöke volt a megyének, talán a zavar növelése végett, úgymint a nép s illetve a papság által választott Rakoveczky Metód, ki Munkácson székelt, és a király által kinevezett Lipniczky Jeromos, kit azonban senki sem ismert el püspöknek. Legjobban látjuk azonban okadatolva e homályt az akkori politikai események által, miután tudjuk, hogy épp a munkácsi egyházmegyét alkotó területek voltak a legpusztítóbb események színterei. Ezek után érteni fogjuk, — fejezi be e kor jellemzését — miért kell ez időszakot a munkácsi egyházmegye legszomorúbb korának nevezni».

Sajnos, Zsatkovics tanulmányának eredeti czélja nem engedte meg, hogy mindjárt ott, azon tanulmányában a Duliskovics-féle álláspontról segített volna eloszlatni e homályt. Csak megállapította, hogy van. Így azután azóta sem történvén semmi az eloszlatására, meg van mindmáig, úgy hogy legutóbb Petroff azt írta, hogy «Partén halálától De Camelis kinevezéséig, azaz 1664-től 1690-ig sok névvel találkozunk, melyeknek viselői *állítólag* munkácsi püspökök vagy legalább is a püspökség administrátorai voltak, de rájuk vonatkozó adatok híján teljességgel lehetetlen *e chaosban* eligazodni.»[1]

Felhoztuk e nézeteket — talán hosszasabban, mint illett volna — egyszerűen azért, hogy lássuk és meggyőződhessünk, mily zavaros mindmáig e 25 esztendő története s mennyire felderíthetetlennek és eloszolhatatlannak tartják az eddig ismert hiteles adatok alapján e homályt és ezt a zavart. Az egyetlen Duliskovicsnak van bátorsága megkisérteni, hogy utat és módot találjon e zavar eloszlatására, és szerencsésen meg is teszi az első lépést. Felismeri, hogy van egy egyesült és szakadár püspök, de már tovább nem megy, sőt még annak sem keresi és tudja az okát, miért volt tehát két püspök? Arra meg már éppenséggel nem képes rájönni, hogy a pápa, a király, Rákócziék, a papság, sőt Partén halála óta még Eger is, mind

[1] «Az óhit és az unio a XVII. és XVIII. századokban» cz. tanulm. 27 l.

magának igényli s gyakorolja is a püspökség betöltésének a jogát.

Meg kell kisérlenünk tehát mindenek előtt e zavarban rendet teremteni s a lehetőségig eligazodni a sok püspöki név között, azután pedig e zavaros állapot okát s magyarázatát adni. Sajnos, épp itt, e homályos 25 év történeténél hagy bennünket cserben a propagandának a püspökség multjára nézve egyébként oly gazdag levéltára. Ebből azt látjuk, hogy Rómának e jelöltekhez alig volt valamelyes köze. Partén megerősítését éveken át tartó sürgetés, informálás, közbenjárása után még csak ki tudta vinni Lippay, s azt is csak úgy, hogy az illető fel levén szentelve, bele kell nyugodni s megerősíteni, de Róma Parténnak azzal a megerősítésével korántsem ismerte el a püspökség létezését. Következőleg nem is törődött vele.

Partén holta után a fejedelemnő, Báthory Zsófia, illetve a gyóntatója útján mindenről értesült jezsuita atyák intézkedtek a püspökség betöltése ügyében. Millei atyának Mitkievics páterhez 1662-ben írt leveléből értesülünk róla, hogy már akkor kerestek valakit a munkácsi kolostorba püspökül. A chelmi püspök jelentéséből pedig megtudjuk, hogy a galicziai püspökök már ki is szemelték volt az illető alkalmas és tudós egyént s csakis a fejedelemnő és a metropolita között az illető suffraganeusságára nézve támadt nézeteltérésen mult, hogy nem szentelték is fel. A chelmi püspök római küldetése, melynek egyetlen eredménye volt az ismertetett informatiókban foglalt különféle kérdések felvetése, melyekkel szemben Róma a saját részéről állást foglalt, a nélkül azonban, hogy azokat kellőképen rendezte volna, Partén időközben történt elhunyta után is elhúzta a betöltést. Végre 1667-ben Lipót Volosinovszki József szerzetest nevezte ki — Báthory Zsófia ajánlotta-e vagy sem, úgy a mint azt a primás ajánlotta volt, meg nem állapítható, — de azzal a feltétellel, hogy először esküdjék meg az unio megtartására s másodszor, hogy eszközölje ki magának Rómában a megerősítést.

Ebből következtethető, hogy Volosinovszki nem Róma jelöltje volt, hanem az udvaré, de hogy ki ajánlotta Lipót-

nak, kideríthetetlen. Azt sem tudjuk, hová való volt az új püspök? Partén idejében nincs róla említés. Szóval teljesen ismeretlen emberrel van dolgunk, a kiről azok után, a miket s a mennyit püspöksége idejéről tudunk, nem mondhatunk határozott véleményt. Rövid ideig volt püspök s úgy látszik nem volt arra való ember. Mindjárt az elején otromba hibát követett el, még pedig láthatólag tudatosan. Az eléje tűzött feltételek elsejét teljesítette, a mennyiben az esküt Pozsonyban a sz. Márton egyházban a primás kezébe letette. Mikor azonban Volosinovszki bejelentette a primásnak, hogy már fel is szentelődött s bemutatta az erről szóló bizonylatot, a primás megütközéssel olvasta, hogy felszentelője a lembergi szakadár, sőt eretnek püspök volt. Ennélfogva az eskü letétele után rögtön fel is függesztette Volosinovszkit a püspöki functiók végzésétől mindaddig, míg Rómából felmentést nem kap.

A primás minderről 1667 decz. 9-én jelentést[1] tett Rómába, kérve a megerősítést és egyúttal utasítást is a felszentelés érvényessége felől, mert Volosinovszkit nemcsak szakadár szentelte fel, hanem azonfelül még egyedül, nem pedig két püspök jelenlétében. A megerősítés ügyében Pálffy Tamás egri püspök is kérést intézett, illetve sürgette az ügyet egy év mulva, 1668 decz. 11-én Jászón kelt levelében,[2] ugyanazzal okadatolva azt a propaganda

[1] Hogy Volosinovszki 1667 aug. 4-én már ki volt nevezve, igazolja Lipótnak akkor kelt rendelete a pozsonyi kamarához, a melyben Volosin. emlékiratára 200 frtot utalványoz neki «ex 6 mill. fl. pro sublevamine pauperorum parochorum jam semel ordin.» — Ered. Bpest. OL. Kancz. O. Ben. resol. 1667, pag. 170. — A primás jelentése, Prop. levt. Scritt. rifer. vol. 418, fól. 116. — A levél már Spinola bib. azon rendeletére kelt, «ut eandem de juramento a Ios. Volentinskii (!) gr. r. eppo praestito . . . informarem».

[2] Prop. levt., Scritt. rifer. vol. 418, fol. 118. — «In . . . dioec. Agriensi . . . reperiuntur etiam Ruteni . . . proprium alioquin habentes eppum Munkacsiensem dictum gr. . . . Ideoque supplico . . . demum, ut saepefatus eppus . . . sacerdotesque tanto securius munere suo fungi possint, eppalis suae confirmationis, quae coram EE. VV. etiamnum urgetur, expeditionem sua . . . aucboritate accelerare facere dignentur.» — Pálffy szerint tehát létezett munkácsi püspökség, sőt ő kérte a püspök megerősítését.

előtt, mint a primás, hogy t. i. e megerősítés elő fogja mozdítani a rutének unióját. Az új püspökről nem nyilatkozik bővebben, csak annyit mond róla, hogy a mióta az esküt letette, azon van, hogy a joghatósága alatt álló ruténeket az unio elfogadására bírja. Pálffy püspöknek ezen nyilatkozata után alig kételkedhetünk Volosinovszki egyesült voltának az őszinteségében, de viszont tény az is, hogy szakadárral szenteltette fel magát. S ha mentségéül is szolgál, hogy talán nem tudta azt, okvetlenül szándékosságra vall, hogy a felszentelés nem két püspök jelenlétében történt. Mert azt már okvetlenül tudnia kellett, hogy ilyen felszentelés szabályellenes, következéskép érvénytelen. Szóval ha Pálffy püspök nyilatkozata után hithűségében nem is kételkedünk, azon nézetünket és állításunkat fenn kell tartanunk, hogy a mennyire a meglevő adatokból megítélhetjük, a választás nem volt szerencsés, bármely részről jött is szóba.

Rómában semmi esetre sem lehetett a megerősítés ügyére nézve kedvező ajánlat a primásnak a jelentése Volosinovszki annyira szabályellenes felszentelődéséről. Az ügyet Spinola cardinalis adta elő a congregatio 1669 jan. 16-i ülésén.[1] A megerősítésről szó sincs a jelentésében, csak a felszentelés érvényességéről. A propaganda titkára még 1668 okt. 18-án informálta Spinola biborost azon eljárásról, melyet a rutének a felszentelés körül követnek.

A propaganda az ügyet áttette a sz. officium congregatiójához, egyben pedig bekérte a primástól a Volosinovszki esküjéről kiállított írásbeli nyilatkozatot, hogy «az ügy véglegesen elintézhető legyen». Sajnos, az ügy elvégződéséről szóló irat nincs meg, de hogy az eset súlyos volta daczára is kedvező volt Volosinovszkira, a kit 1668 decz. 11-én az egri püspök is ajánlott s az unio buzgó munkásaként mutatott be, azon saját nyilatkozatából következtethető, hogy ő a felségtől kinevezett s a *primástól megerősített* törvényes munkácsi püspök. E szerint egyházi oldalról a Partén megerősítése ügyében követett eljárást

[1] Uo., Acta s. congr. a. 1669 fol. 1., 32.

látjuk ismétlődni. A pápa megbízásából a primás erősítette meg, mint 1655-ben Lippay Parténi. Egyébként megfigyelni való, hogy Partént a pápa évekkel előbb erősítette, míg a király csak 1660-ban nevezte ki, ellenben Volosinovszkit a király nevezte ki s egyenesen utasította, hogy szerezze meg a pápai megerősítést, a melyet csak 1669-ben sikerült elnyernie.

Volosinovszkinak nagy küzdelme volt a Munkácsról eltávolított és miszticzei birtokára vonult szakadár Zékány János püspökkel. Erre mutat Zékány ellen beadott panaszlevele, melyet Rottal Jánoshoz, Szegedy kanczellárhoz, Zrinyi Péter bánhoz és Pető Zsigmond felsőmagyarországi viczegenerálishoz intézett együttesen.[1] E folyamodványnak ez a közös intézése több ember czímére mutatja, hogy Volosinovszki idegen volt, ki nem igen ismerte az itteni viszonyokat. Mint Bécsből kinevezett s a nem jó szemmel nézett németeknél és labancz hírben álló főuraknál pártfogást kereső embert természetesen nem jó szemmel nézték a megyén, a hová az 1642-i tanuvallomások tanusága szerint lett volna joga fordulni, de mint elődei, ő sem tudott élni e joggal. Ellenben Zékány maga is régi nemes, kit Lorántfy Zsuzsánna özvegy fejedelemasszony 1649—50-ben választatott meg a kálvinista papokkal, kétszeresen kedvelt ember volt a megyei nemességnél. Panaszolta is Volosinovszki az említett uraknak, hogy a beregi nemesek élükön Gulácsy Ambrus alispánnal, zaklatták a papságot. Volosinovszki azt hitte, Zékány kedvéért és ösztönzésére, s ezért védelmet kért. Azok pedig nem Zékány barátságáért, sem az unióért tették, a hogy az írók általában állították, hanem a vele járó egyházi immunitásért. Lippay primás 1648-ban megigérte az egyesülteknek, de az ügy rendezése csak lassan sike-

[1] Ered. Bécs. Köz. Á. Levt., Hung. fasc. 176. — «In coelum clamans grauis injuria me . . . exponere cogit, qualiter Iconicus (így) Imsztiezowsky condam eppus gr. r. (per) excessus suos et plurima perpetrata scelera e monasterio . . . Munkacs. ejectus . . . protectione et auxilio . . . Ambrosii Gulaczy vicecom. cottus de Bereg ac etiam universorum calvinistarum in antel atocottu degentium munitus me alias legitimum eppum Munkácz. tam a sua m. privilegiatum quam vero a sua celsi. archieppali confirmatum . . . insidiari facit.»

rült és hosszú küzdelembe került. Még a nem kálvinhitű földesurak sem adták oda ingyen telkeiket, a papság pedig immunitására hivatkozva, nem volt hajlandó kötelezettségeit teljesíteni. S mert a nemességnek, a papságnak is igaza volt, az összetűzés kikerülhetetlen volt. Látván a papság, a mely főkép ez immunitásban bízva, lépett az unióra, hogy e lépéssel a földesuraknál inkább ártott magának, az unio ügye egyszerre megakadt, sőt visszaesés állott be. Hozzájárult, hogy a viszony a munkácsi vár birtokosai és Lipót között alaposan megromlott. A kolostor szerzetesei 1670 tavaszán küldöttséget[1] menesztettek Lipóthoz, de a három szerzetes és iskolásból álló követség rablók kezébe esett. A télen megismételték tehát a küldöttséget, a mely öt heti bécsi időzés után 1571 febr. 28-án[2] 200 frtnyi segélyt kapott. Ennél tovább Lipót nem ment. S az ország ügyeinek a felkavarodása nem is volt reá alkalmas.

A szerzetesek azt írják ugyan folyamodásukban, hogy azért küldték őket a kanczellár-püspökhöz, mert a püspökük elvesztette az alapítványt, s bár nem nevezik meg, kivehető a folyamodásukból, mintha akkor 1671 elején vagy kevéssel az előtt lett volna püspökük. A jezsuita atyák följegyzéseiben 1671[3] alatt azt olvassuk, hogy ők az unio biztos alapokra való fektetése czéljából tárgyaltak a Rákócziakkal s kieszközölték, hogy a munkácsi és a makoviczai uradalmak unitusai részére egy hitbuzgó férfiú adassék püspökül. E czélból meghivatott Lengyelországból «az a nemes származású és tudományos ember», a kinek az

[1] «. . . quod miserunt nos nostri monachi ex monasterio tuo Munkacsiensi ad rev. eppum cancellarium pro mandato, quia eppus noster Munkacs. perdidit fundus. Est s. m. tuae nostrum monasterium. 200 flnos . . . nostro monasterio et scholae cathedrali nostrae Munkacs. in aeternum donasti.» — Ered. Bécs, Köz. pénzü. levt., Hung., 14.571 cs.

[2] Lipót leirat. a fog. uo., — az ered. Bpest. OL., Kam. O., Ben. resol. 69. köt. 24. l.

[3] «Primum enim cum cels. princ. actum et obtentum, ut . . . tam dominii Munkácz. quam Makovic . . . vir eximius et zelosus daretur. Vocatus igitur is ex Polonia nobilitate generiss, theol. scientia et doctrina . . . excultissimus auctique illi annui reditus». — Bécs, Udv. Könyvt. 12.224. sz. kézir.

özvegy fejedelemasszony 1000 frt évi fizetést rendelt. Ők sem nevezik meg az illetőt, mint a hogy a bazilita küldöttség sem nevezte meg azt, a ki az alapítványt elvesztette. Bizonyos azonban, hogy a kettő nem egy és ugyanazon személy volt, s hogy az 1671-ben Lengyelből behítt püspök nem Volosinovszki volt, hanem Malachovszky János premisli püspök.

János püspökről igazat írtak a jezsuita atyák, hogy nemes származású, mert a Malachovszkyak régi lengyel nemesek. Családjuk több ágra szakadt, s az egyik rész latin, a másik görög szertartású volt. Báthory Zsófia 1672 jan. 2-án borsii kastélyában kelt levelében ajánlotta Lipótnak. Az ajánlólevélben nincsen szó a püspökség megüresedéséről. Mindössze annyit mond, hogy Malachovszkyt már bevezették a kolostorba, s hogy az ajánlólevéllel személyesen ment Lipóthoz, a kinek azonfelül Lipót nővérétől, Eleonora lengyel királynőtől, továbbá Koleda Gábor görög katólikus metropolitától is hozott ajánlóleveleket, melyeket saját folyamodványához mellékelt.

Malachovszky aug. első hetében ért Bécsbe, nyolcz hétig járta ott a különféle hatóságokat és szinte meghatatlan, hogy előkelő ajánlatai daczára sem kapta meg a megerősítést, sőt Lipót a kamara okt. 10-i azon előterjesztése alapján, hogy az akkori zavaros állapot miatt a püspök kérelme nem teljesíthető, 300 vagy 500 frt utiköltséggel visszaküldte Lengyelországba.[1]

Malachovszky Lipóthoz intézett felségfolyamodványában azt kérelmezte, adjon a püspökségnek valami ingatlan jószágot, mert az semmikép sincsen javadalmazva. Ugyanezt kérelmezte a metropolita is az ő ajánlólevelében. Természetes, hogy ilyen kérelem az akkori körülmények között csak visszatetszést szülhetett Bécsben, annál is inkább, mert Lipót már Partén 1660-i kinevezésében kijelentette, hogy az esztergomi érsek informatiója szerint a munkácsi kolostor régi adományok alapján kellőleg el van látva arra,

[1] Báthory Zs., Eleonora lengyel királyné, Koleda érsek, Mihály lengyel kir. ered. lev. Bécs, Köz. pénzü. levtár, 1672. évi Hung. — Uo. Malachovszky felségfoly.

hogy egy püspököt eltarthasson. Malachovszky azonban még tovább ment s talán előkelő ajánlataiban bízva, a primást fel sem kereste, hanem saját maga adott be a magyar kanczellárián egy tíz pontból álló emlékiratot, a melyben röviden összefoglalta kívánságait. Mindenekelőtt arra kérte Lipótot, fogadja el a püspökségre. Ha azt sikerül elnyernie, az esetre javadalmat kért a püspökség részére, továbbá intézkedést arra nézve, hogy a rutén papok a parochialis és az egyházi földek után ne fizessenek földesúri illetéket. Negyedszer szükségesnek mondotta valamely bazilita-kolostort fölszerelni, hogy noviciatust létesíthessen. Mentesítse Lipót a papokat a földesúri szolgálmányok és terhek alól. Adjon helyet, a hol néhány rutén ifjú részére alumnatust vagy papnevelő házat emelhessen, a melyben szláv és görög nyelvet s a latinnak legalább az elemeit tanulhassák. Engedje meg, hogy szláv nyomdát állíthasson. Jelöljön ki valamely biztos helyet, a hol az akkori zavaros időkben nyugodtan székelhessen. Adja oda neki valamely latin szertartású javadalom jövedelmét, s végül hatalmazza fel, hogy püspöki látogatásai alkalmával a szükséghez képest fegyveres segítséget vehessen igénybe.[1]

E pontokban rövidre szabott kérései Malachovszkyt oly embernek mutatják be, a ki tudásra nézve összes elődeit, még a Lengyelországból jötteket is messze fölülmulta. Az, a ki így ki tudta válogatni azt, a mire egy püspökségnek, minő akkor a munkácsi volt, leginkább szüksége van, kétségkívül meg is tudta volna valósítani azt, a mit kért. Csak sajnálnunk lehetett tehát, hogy kérelme nem talált támogatásra. Tekintve azonban a költséget, a melybe a kért dolgok kerültek volna, másrészt ismerve az akkori közállapotokat, nem csodálható, hogy Lipót nem fogadta el a püspököt. Azt kell hinnem azonban, hogy Lipót elhatározására két más körülmény is befolyással volt.

[1] «Hum. petita Jo. Malachovski eppi Praemisl. ad ss. c. m.» U. o., továbbá u. o. a bécsi kam. felségfelterjesztése, valamint Pálffy János nyitrai püspök levele a bécsi kam. elnökéhez és egy P. M. aláírású papi embernek az ajánló levele. — Malachovszkyról v. ö. Pelesz, id. m. 336, 347, 351. ll.

Volosinovszkinak ugyanis maradt három cyrillbetűs oklevele,[1] a melyekből megállapítható, hogy ő még 1675 deczember havában is élt és működött, de nem a munkácsi kolostorban, a hol éppen 1675 szeptemberében Szerbin Mihály archimandrita és a munkácsi kerület helyettese intézkedett,[2] hanem egyszer Vereczkén, majd Szolyván, végül a kisbereznai kolostorban. Ő volt tehát a baziliták 1671-i folyamodványának azon névtelen püspöke, a kitől Báthory Zsófia elvonta az alapítványt. S mivel Báthory Zsófia e szerint az ő életében ajánlotta Malachovszkyt, a kit Lipót nem fogadott el, bizonyára azért, mert Báthory Zsófia Volosinovszkit mellőzte, bizonyosra kell vennem, hogy itt Báthory Zsófia és Lipót egy-egy ellenpüspökéről van szó. A további dolog könnyen képzelhető. Báthory Zsófiának és Millei atyának már 1663-ban, Partén életében meg volt a jelöltjük, az a lengyelországi tudós egyén, a kit az ottani püspökök megfelelőnek ajánlottak. A Partén halála után Rómából hazatért Baranovicz krasznobródi igumén magát adva ki püspöknek, a miért az egri püspök börtönbe záratta, zavart támasztott. Talán ezt használva, Volosinovszki valami úton-módon kieszközölte Lipóttól a kinevezését. Báthory Zsófia, a ki kész volt odáig elmenni, hogy jelöltet ajánljon a királynak, mint Malachovszkyval tette, s ez volt a primás 1665-i javaslata is, de a saját jogáról nem tudott lemondani, mint azt Padbelány tanácsosnak ki is fejezte, Volosinovszkit nem fogadta el. Erre Lipót Malachovszky visszautasításával felelt.

Volosinovszki 1676-ban hunyt el vagy ment el, mert Maurocordato Teofán paronaxiai érseknek 1678 jan. 29-e előtt kelt felségfolyamodványaiból és a bécsi udvari kamarának ugyanakkor kelt felségfelterjesztéséből megtudjuk, hogy Lipót Maurocordatot egy évvel az előtt, azaz vagy

[1] Mindhármat közölte Duliskovics, id. m. II. füz. 123—125. ll. — Az egyik levélben azt írja, hogy ő a király által kinevezett püspök, a harmadikat pedig különösen «a mi nagyságos asszonyunkhoz és a páter urakhoz» intézte, vagyis épp úgy kereste ezek kegyét, mint Malachovszky az udvarét.

[2] Szerbin lev. közölve u. o., 127. l.

1676 végén vagy 1677 elején munkácsi püspökké nevezte ki. Hogy e kinevezésnek Volosinovszki helyére kellett történnie, abból következtetem, mert Volosinovszki Báthory Zsófia jelöltjével szemben Lipót által kinevezett püspök volt, s erre még 1674-ben is hivatkozott. Ha tehát most Lipót nevezte ki Maurocordatot, az csak az általa kinevezett, s Báthory Zsófia által Munkácstól távoltartott Volosinovszki helyére történhetett, annál is inkább, mert Volosinovszkiról 1675 után nincs említés.

Maurocordato kinevezése Kollonics műve volt. Püspöki működéséről mindössze egy 1677 ápr 13-án[1] a munkácsi kolostorból a papsághoz intézett magyar körrendelet maradt fenn, a melyben a papi felszentelődés idejéről és nősülésükről intézkedett. Említett 1678-i folyamodványaiban[2] azt az óhaját nyilvánította, hogy szeretne Rómába vonulni, mivel az élete nincs biztonságban, ha Lipót valamelyes évi nyugdíjat rendelne számára. Úgy látszik tehát, hogy Róma sem a kinevezés előtt, sem utólag nem erősítette, nem is erősíthette meg, mert Maurocordato a már kapott 500 frthoz újabb 500-at kapván azzal a feltétellel, hogy okvetlenül elutazzék, alig egy évi működés után eltávozott. De Camelis bizonyosan érintkezett vele Rómában, mert Kollonicshoz intézett emlékiratának 7-ik pontjában azt kérdezte Kollonicstól, hogy ha lázadás vagy háború ütne ki, adna-e neki a felség menhelyet vagy pedig egyszerűen magára hagyná, mint tette volt a boldogult Maurocordatoval, ki a háború elől menekülve Rómába jött s ott végső szegénységben hunyt el? Kollonics azt felelte e kérdésre, hogy a mikor ő Bécsben Maurocordatoval tárgyalt,

[1] Köz. Duliskovics, id. m., II. füz., 128. l. jegyz.

[2] Mindkettő olaszul van írva. Ered. Bécs, Köz. pénzü. levt. Hung., 1578 jan.—febr. cs. — A másikban azt írja: «Solevo le miserie e le perdite mie l'anno passato la m. v. con la elettione al vescovato di Munkacz, dove ancor che tra evidente pericolo della vita mi havevo eletto il riposo, se l'interesse non havesse sospesa la v. s. intenzione e le mie guiste instanze». — Uo. a bécsi kam. felterjesztése is. — Kollonics azt írta felőle De Camelisnek: «onde se li diedero cento Ung. pro tomore a Roma... Egli si fermo a Vienna, dove consumo il denare... e tardo fin, che venne la peste e poi la guerra e venuto de Turca a Vienna...»

a nehézsség nem a püspöki ellátás körül forgott, hanem abban állott, hogy Maurocordato nem értette jövendő hívei nyelvét. S a mikor utiköltséget kapott, nem utazott Rómába, hanem Bécsben maradt s ott elélte a pénzt. Aztán jött a török, a török nyomában a pestis s mire Maurocordato távozni akart, már nyomorban volt.

E feleletből kiderül, hogy Maurocordato 1678-tól 1684-ig Bécsben tartózkodott abból az 500 frtból, melyet 1678-ban római utiköltségére kapott. Távol a püspökségtől megtartotta a püspökség czímét s így érthető, hogy Szelepcsényi primás 1681-ben azt írta, hogy a felső 13 vármegyében lakó görög szertartásúak között a püspök *távolléte* következtében igen elharapódzott a tévhit, a rendetlenség és a botrány. Már előbb említettem, hogy az unio a Partén halála után elmult ezen 15 esztendő alatt nemcsak nem fejlődött, hanem visszaesett. Valóságosan csak a gondviselésnek köszönhető, hogy abban a zürzavaros időben, vezető nélküli, fejevesztett állapotban megállott. Tartani kellett és lehetett, hogy az unio veszélybe jut, ha ez az állapot tovább tart. Ki hívta fel a primás figyelmét a görög katólikusok züllésnek indult helyzetére, decz. 13-i iratából nem vehető ki, de csaknem bizonyosra mondhatjuk, hogy az akkori soproni országgyűlésen megjelent felvidéki főpapok tárták fel előtte. S valóban eltalálták a fejetlenség igazi okát, a püspök távollétét. Ily körülmények között a primás bizonyára az őt informáló egyházi férfiakkal történt megbeszélés alapján a leghasznosabbnak vélte, ha a távollevő Maurocordato helyett a püspökség kormányzására helyettest nevez ki. Metropolitai és primási hatalmánál fogva ki is nevezte Lipniczki Jánost,[1] mint a ki tudásánál, jeles tulajdonai és erkölcsös életénél fogva e tisztre a legalkalmasabb volt.

[1] Más. Bpest, Egyet. könyvt.. Heven. kézir. LXX. köt. 157—158. ll — «Postquam nobis innotuisset, quod errores, defectus, imo scandala invaluissent inter fideles gr. r. in 13 praef. cottibus commorantes potissimum ab absentiam ab illis partibus *moderni* revmi d. eppi Munkacs. dioecesani eorundem, ex eo . . , necessarium fore judicavimus constituendum esse ibidem certum vicarium . . . Et quia prae aliis vel maxime recommendatus nobis fuit . . . Joannes Lipniczki, . . . exinde nos ipsum ad officium vicariatus . . . denominandum . . . duximus . . .»

Ennél többet alig is tudunk az új vikarius személyéről. Egyetlen levelünk maradt tőle, melyben 1686 febr. 25-én a makoviczai krajnán végzett hivatalos egyházi látogatásról tett jelentést Benkovics váradi püspöknek.[1] Azonkívül éppen Benkovics említi néhányszor, a ki mint leleszi prépost ismerhette a görög katólikusok egyházi ügyeit s érdeklődött is irántuk. Úgy látszik, ő volt az, a ki a primást Sopronban informálta, s az ott levő Kollonics figyelmét is fölhívta, ki már akkor érdeklődött a magyarországi görög szertartásúak és az unio ügye iránt. Benkovics 1686 márcz. 27-én Kollonics nagy tisztelőjéhez, Szentiványi Márton jezsuita atyához azt írta, hogy Lipniczki még mindig «in absentia episcopi supportat munus», azért szükséges volna valamely összeggel segélyére lenni vagy pedig azon 200 frtot folyósítani a részére, melyet egykor a munkácsi püspökök a szepesi kamarától huztak. Ugyanakkor egy kimutatást is közölt Szentiványival a munkácsi püspök jövedelméről. Ebben azt írta Lipniczki felől, hogy «Lipniczki Jeromos helyettesnek szintén nincs semmi jövedelme, sem székhelye. Ő is valamelyes segélyt kér, a melyet, ha meg nem kap, félek, kedvét veszíti».

Benkovics e jegyzékéből megtudjuk azt, hogy Lipniczki nem székelt a kolostorban, a hol akkor már Metód püspökösködött, noha 1681-i kinevezése szerint a joghatósága az egész püspökségre szólott. Benkovicshoz írott levele azt a benyomást kelti, mintha valahol a makoviczai uradalom valamelyik parochiáján élt volna. Onnét természetesen nem is kormányozhatta a távolfekvő Szatmár, Szabolcs stb. megyék papjait a kellő erélylyel. Ezek tehát 1686-ban összejövén Nagykállóban, okt. 29-én nyilatkozatot[2] állítottak ki, hogy «Monasztelli Demeter esperestyünket mindenben befogadtuk oly feltétellel, hogy szentséges római pápát pro capite tarthassuk és fels. római császárért imádkozunk».

Monasztelli 1689 máj. 21-én Schambach kállói parancsnokhoz írott levelében maga mondja magáról, hogy azelőtt komáromi rácz pap volt s onnét a felség kívánságára jött

[1] Ered. Esztergom, Hgprim. levt, 2116/4.

[2] Ered. Esztergom, Hgprim. levt., 274/6.

«usque ad has partes», a ki őt a katonai parancsnoknak és a főispánnak ajánlotta s királyi tekintélyével oly magas hivatalra helyezte. Mint a királytól ajánlott s czím nélkül bizonyos polczra helyezett férfiút fogadták be az említett papok esperestjükül. Beleülvén a szatmári parochiába, mint szatmári és szabolcsi főesperes igazgatta az ottani papokat. Nem is viselt más czímet sem említett 1689 máj. 21-i, sem júl. 12-i leveleiben, s másutt sem neveztetik helynökül. Monasztelli egyébként rácz eredetű ember, a kik között a Monasztelli-család egyike volt a legelőkelőbbeknek. Nem ismervén előbbi életét, nem tudjuk biztosan, ebből az előkelő családból származott-e? Már Komáromban létekor összeköttetésbe jutott Kollonicscsal, a kihez 1686-ban jelentést intézett a dunamelléki görög szertartású rácz helységek vallási ügyeiről. A jelentés végén azt mondotta, hogy a munkácsi püspökségről szóval fog neki jelentést tenni. Bizonyos tehát, hogy Kollonics ajánlotta Lipótnak, hiszen Benkovics püspök éppen 1686 márcz. 27-i levelében azt az óhajtását fejezte ki Szentiványinak, vajha már hozzálátna Kollonics, hogy azokat a szegény hívőlelkeket kiszabadítsa annyi tévelygéseikből. Minő viszonyban állott a primás által 1681-ben kinevezett Lipniczkivel, az adatokból ki nem vehető. Különben is oly távoleső vidékeken működtek, hogy nem zavarhatták egymást. Úgy látszik azonban, hogy míg Lipniczki a szepesi kamara oltalma alatt biztosabban végezhette helynöki látogatásait, Monasztellit a főispán és kállói parancsnok nem védték oly erélyesen, mint talán várta volna. Hiszen 1689-ben kénytelen a parancsnok segélyét kérni papjai ellen, mert daczára 1686-ban kiállított nyilatkozatuknak, ugyancsak áskálódtak ellene. Legalább 1688 jún. 15-én Rafael galatai görög szert. érsek és a munkácsi püspökség akkori administratora, és Kulcsiczky Porphir általános helynök szentszéki ülést tartottak,[1] hogy megvizsgálják azon vádakat, a melyeket Veliczko György nevezetű pap emelt Monasztelli ellen. Sőt a dolog annyira ment, hogy a szakadárságba visszaesett szabolcsmegyei

[1] Bpest, Egyet. könyvt, Heven. kézir., X. köt. 299—307. ll. — «Achtum est in judiciis eppalibus Sakmarinenses (így)...»

papság ellen kénytelen lévén katonai karhatalmat használni, saját vikáriusa, Lőrincz pazonkai (talán pazonyi) pap is ellene támadt. Egyébként Kollonicshoz írt 1689 júl. 12-i levelében is említi vikariusát, mivel pedig esperesnek nem szokott helynöke lenni, világos, hogy Monasztelli bár más czímet nem használt, mint esperes, ennél nagyobb hatalmat gyakorolt.

Az ellene emelt vád ügyében tartott vizsgálatot Rafael galatai érsek és a munkácsi püspökségnek akkori, 1688-ban, administratora és Kulcsiczky Porphir általános helynök vezették. Ez utóbbit még 1685 jan. 5-én Lubomirszky Szaniszló herczeg, jan. 10-én Kovelsko Oginsky Márton litván kanczellár, 1686 máj. 9-én pedig Zierowsky János Kristóf ajánlották Lipóthoz írott leveleikben a Malachovszky János leköszönése folytán megüresedett munkácsi püspökségre.[1] Ez ajánlatokból megtudjuk, hogy Kulcsiczky lengyel, illetve litván származású János Kázmérral Franciaországban járt, jeles képzettségű, köztiszteletben álló bazilita szerzetes volt, kinek maga Malachovszky püspök a legjobb bizonyítványt állította ki. Ez a Malachovszky-féle ajánlat mutatja, hogy voltaképen Malachovszky hívhatta fel Kulcsiczky figyelmét a hite szerint leköszönése óta üresedésben álló munkácsi püspökségre.

S a mint akkor Malachovszky helyett Maurocordato paronaxiai, úgy most Kulcsiczkival szemben Rafael galatai érsek került, bár csak administratorként a munkácsi püspökségre, míg Kulcsiczki csak helyettesként szerepel. Rafael érsekről, kinek az eddigi írók, Angelo családi nevét is ismerik, de galatai érsek helyett spalatói érseknek tartották, az említett 1688-i szentszéki felmentő ítéletlevelen kívül alig tudunk egyebet. Kulcsiczky említi róla 1688 nov. 10-i levelében, hogy bizonyos fontos okokból visszahívták Bécsbe, s így bizonyosra vehetjük, hogy őt is Kollonics használta fel a püspökség administratorságára, úgy hogy egyidőben az 1681-ben kinevezett Lipniczki mellett az 1686-ban Szat-

[1] A három lev. ered. Bpest, OL. Kancz. O., Lit. privat. no 70., 71. és 76. — Pelesz, id. m., 347. l., írja Malachovszkyról, hogy «übergab die Admaon der Dioecese dem Basilianer Porphir Kulcsiczki.»

márra küldött Monasztelli főesperes, az 1686-ban ajánlott Kulcsiczki és az 1688-ban említett Rafael érsek, tehát négyen is vezették a püspökséget. Sőt 1685-től volt egy ötödik ember is.

Tudva már most, hogy a munkácsi püspökök közül igen is többen, utoljára Taraszovics, a lengyelországi oroszok közül került a munkácsi székeskolostorba, ismerve továbbá azt, hogy az ottani görögkatólikus püspökök 1665-ben a chelmi püspök útján megkisérlették a munkácsi püspököt Róma útján az ottani metropolia joghatósága alá vonni, látva továbbá, mint kisértik meg Vinniczky, Millei atya névtelenje, Malachovszky, Kulcsiczky, majd a szentszék útján Vinniczky és Filippovics a munkácsi püspökség élére jutni, másfelől tapasztalva, hogy ezekkel a lengyelországi pályázókkal szemben a görög származású Maurocordato, majd Angelo Rafael, utóbb De Camelis kerültek a püspökségbe, akkor önmagától ébred bennünk az a hit, hogy ezek az ismételt esetek nem véletlenül történtek, hanem a lengyelek pályázata és mellőzése épp oly szándékosan történt, mint a hogy nem esetleges a görög származásúak előnyben részesítése és alkalmazása. A lengyelországi aspiránsok ismételt mellőzésében és a görögök megújult alkalmazásában nyilvánvalóbb a szándékosság, sem hogy föl ne tűnnék és észre ne vennők, ha az okát nem is tudjuk biztosan. Gyaníthatólag a Kollonics politikája volt s az ő keze működött benne közre. Azt hiszem, elfogadható magyarázatul szolgálhat következő következtetésem.

Végig tekintve az 1689-ig ismert munkácsi püspökök során s kutatva a származásukat, mint már előbb is megjegyeztük, sőt igyekeztünk ki is fejteni, erre nézve csak egyesekről tudunk e tekintetben némi kevésbbé biztosat mondani, a mennyiben az előéletükről alig vannak adataink. Az 1569-i felségfolyamodvány névtelen püspökét 1568-ban, egy évvel előbb Druget György szentmiklósi Lászlónak nevezte. Az 1597-i Prágában járt László püspök ugyanaz az árdánházi pap, a kiről az 1642-i beregmegyei vizsgálat 25-ik tanuja, Ferencz vizniczei kenéz azt vallotta, «tudom, hogy Rákóczi Zsigmond egy árdánházi papot püspökségre emelt . . . annak utána az a vladika császár őfelségét

találta meg, hogy a klastromhoz jószágot adjon». Ugyanazon vizsgálat tanuvallomásaiból az is kiderül, hogy Eszterházy nádor egy Recsko (Risko?) Sofron nevű batykót állított be püspökségre. Erről ugyancsak annyit lehet kivenni, hogy nem bazilita szerzetes, hanem falusi batykó volt, de már ez is elég bizonyíték arra nézve, hogy idevalónak tartsuk. Mert hogy Lengyelországból világi azaz javadalmas papot hoztak volna ide át püspöknek, csaknem lehetetlen, már csak azért is, mert batykónak csak az itteni papokat hívták. De meg a 21-ik tanu vallomása szerint Sofron batykót éppen a püspökségre szint' akkor pályázó Vinniczky premisli püspökkel szemben állította be Eszterházy.

Ugyanazon vizsgálat 8-ik tanuja azt állította, hogy a medenczei fekete papot is püspöknek tették volt meg. Erről a medenczei fekete papról a 6-ik tanu azt állította, hogy Balling Erdélyben lévén, «egy pap a munkácsi klastrombeli vladikaságot sollicitálta Betlen Gábortól, de viszont más pap is . . . sollicitálta, ezen jószágbeli, úgymint medenczei batykó . . . De mivel hogy a medenczei batykó mellett mind az egész jószágbeli papok instáltak, a medenczeinek adja a püspökséget, hogy nem mint valami idegent tennének püspöknek, mert az idegen helyről beállott püspök csak pusztítja a jószágot és a jövedelmet kihordja máshová». E tanuvallomásból félreérthetetlenül kiderül az, hogy a medenczei jószágbeli batykóval szemben nem egy más jószágbeli, hanem egy idegen sollicitálta, járt a püspökség után, s hogy Betlen a medenczeinek adta a jószágbeli papság kérésére, nehogy idegenből szakadt püspökük legyen. Betlen Gábor fejedelem két püspököt, Petroniust és Gregori Jánost nevezvén ki, ezek egyikének kellett lennie a medenczei fekete papnak. Szerencsére mindkettőnek fenmaradt a kinevező oklevele. A Petroniusében azt mondja Betlen, hogy különös hitbuzgósága annyira közkedveltté tette, hogy ezen érdeménél fogva méltán megérdemelte a püspökséget. Gregoriról szintazonkép azt állította, hogy a püspöki méltóságra többek között sokan őt ajánlották neki. A két nyilatkozat közül szerintem ez utóbbi áll közelebb a fenti 6-ik tanu azon vallomásához, hogy mind az egész jószág-

beli papok instáltak a medenczei batykó mellett, ennélfogva valószínűbbnek tartom, hogy Gregori volt az a medenczei batykó, a kit Betlen a nem jószágbeli, hanem idegen instálóval szemben püspökké tett.

A tanuvallomás idézett utolsó mondata, mert az idegen helyről beállott püspök csak pusztítja a jószágot és a jövedelmet kihordja máshová, láthatólag nem a tanu fejében termett, hanem jószágbeli batykók instantiájából ment át a közbeszédbe. De rendkívül jellemző, mert ebből látjuk azt az elvet, melyet a papok a püspökválasztásnál követtek s a melyet beállítandó püspökeikre nézve közóhajként felállítottak azon előnynyel szemben, melyet a püspökségre pályázó lengyelországi idegen folyamodóknak nagyobb képzettsége nyújtott az itteni kevésbbé képzett papság felett.

Ugyanazt hangoztatta Balling is Taraszovics ellen, hogy t. i. «mindent kitakar Lengyelországba, ne confugiáljon ez után az lengyel püspökökhöz, az klastrom jövedelmét idegen országba ne reponálja, az mint addig is, az mit kaphatott, beejtette Lengyelországba, ennyi sok és feles lengyel papokat és deákokat ne tartson, hanem inkább *hazafiát*». Természetes tehát, hogy utódjára nézve is idevalóra esett Balling szeme, annál inkább, «minthogy idegen püspököt úgy sem vennének be, hanem hazafiát», a mint csakugyan Juszkó János drágabártfalvi batykó lett azzá.

Mindezen adatok kétségbevonhatatlanná teszik azt a tényt, hogy az összes illetékes tényezők, a papság, Balling várkapitány, sőt maguk a várurak is kezdet óta azon voltak, hogy a lehetőség szerint ne lengyelországi vagy idegen ember, hanem hazafia vagyis itteni, körükből való batykó jusson a püspöki székbe. Csakhogy azt a törekvést nem mindig lehetett megvalósítani, mert az itteni batykók tagadhatatlanul alacsonyabb műveltségűek s kisebb képzettségűek is voltak, mint a lengyel papság. Millei atya 1662-i leveléből kitetszik, hogy a Báthory Zsófia körül levő jezsuita atyák is előbb az itthoniak között néztek körül alkalmas egyén után s csak azután, kénytelenségből fordultak a lengyelországi görög katólikus püspökökhöz. Mikor azonban ezek Rómában lépéseket tettek, hogy a

munkácsi püspököt az esztergomi érsek joghatósága alól elvonják s az orosz metropolia alá helyezzék, a lengyelországi jelöltek alkalmazása a munkácsi püspökségre kényelmetlenné kezdett válni azon követelések miatt, melyekkel az orosz metropolia alá való helyezésük folytán előállottak. Mert akkor előáll a görög szertartású egyházban általánosan szokásos választás, melyet Róma által is elismerten a metropolita erősít meg, nem a pápa. Ez esetben a várúr és a király legfölebb tudomásul veszi a behelyezést. Ámde a királynak beleszólása van, nem ugyan a Szilveszter-féle bulla alapján, mely a görög egyházakra ki nem terjedt, hiába hivatkozott reá Lipót Partén 1660-i utólagos kinevezésében, de mint Munkács tulajdonképeni urának és így az ott levő kolostor legfőbb kegyurának a czímén. Ezzel pedig a választás össze nem fér. A metropolita részéről történő megerősítés az ő királyi jogának a levonása. Szóval Lipótnak, a ki a bécsi nuntius és a primás révén értesülhetett e dolgokról, elleneznie kellett, a mint ellenezte is, a választást, a lengyelországi püspökök behelyezését, a kievi metropolia alá való helyezést. S így a várurak egykori szabályát és gyakorlatát, hogy nem idegent tesznek, hanem hazafiát, átvette ő.

A Rákócziak viszont, hogy fenyegetett magánkegyúri jogaikat megvédhessék, eltértek a régi szabálytól s ismételten az orosz metropolitához fordultak, sőt a jezsuita atyák 1671-i följegyzése szerint a munkácsi és a makoviczai batykók részére külön püspököt akartak. Szóval a kénytelenség és jogaiknak a királylyal szemben való megvédhetése a régi gyakorlattól való elérésre késztette őket.

Viszont a király is kénytelen volt másfelé nézni. S hogy a görögökkel kisérletezett, abban Kollonicsnak volt része. Az eszmét egyébként az adhatta meg, hogy Partén 1664-ben követséget küldött a grotta-ferratai kolostorba, a sz. Bazil-rend ott székelő rendfőnökéhez, a ki az itteni kolostorokat nemcsak felvette a grotta-ferratai őskolostor egységébe, hanem 1664 márcz. 1-én a primást is felkérte, hogy segélyükre legyen s támogassa őket.

Mennyire szándékosnak kellett lennie a lengyeleredetű pályázók mellőzésének, abból következtethetjük, hogy olyan magas helyről jött ajánlatok daczára történt, viszont a görögök alkalmazása annak ellenére történt, hogy nem tudták híveik nyelvét, a mit fel is hoztak ellenök. Valószínű azonban, hogy ezeken kívül más, politikai okok is közreműködtek, ezeket feszegetni nagyon messzire vezetne bennünket.

Csak azt látom még helyénvalónak megemlíteni, hogy a Miszticzén lakó Zékány szakadár püspök 1686 nov. havában elhalt s a szakadár papság Metód nevű bazilita szerzetest választotta utódává, a ki akkor a munkácsi kolostor főnöke volt. Róla írta Benkovics 1688 szept 20-án Kollonicsnak,[1] hogy «sub Thökölio tenebat catedram» vagyis míg Lipniczki a felvidéken, Monasztelli Szatmárban és Szabolcsban kormányoztak, a székes kolostorba a Zékány utódává választott Metód ült bele, a kit Benkovics szavai szerint Thököly is elismert. Metód elég szemes volt, hogy bár Dositheus moldvai metropolitával szenteltette fel magát, a kinek az egyesült volta felől jogos aggályok merültek fel, s így az ő szakadár volta sem ment a kétkedéstől, az unitusokkal is kaczérkodjék. Benkovics püspök 1686 márcz. 27-iki Szentiványi atyához írt leveléhez[2] mellékelt költségjegyzékében meg is sajnálta, mert hogy, úgymond, Báthory Zsófia idején egyet-mást adtak a püspöknek, Metód ellenben a saját gazdálkodására kénytelen élelmét és ruházatát megkeresni. Pedig nem érdemelte meg, mert nemcsak a Rafael érseknek Bécsbe történt visszahívása után a kolostorban maradt

[1] Ered. Esztergom, Hgprim. levt., 2116/6.

[2] Ered. Esztergom, Hgprim. levt. 2116/4. — «Statum gr. r. repraesento pt. a. r. ex acclusis literis . . . Recordor sub comitiis proxime praeteritis suam exc. d. Koloniz curam habuisse illorum. Si unquam jam apponeret manum, ut ex tot tantisque erroribus et defectibus eluctarentur.» — A mellékelt levél Kulcsiczkynek Benkovicshoz írt levele volt 1686 febr. 25-ről, — ered. u. o. ua. j., — a melyben leírja a makoviczai krajna vallás-egyh. állapotát, a melyen szerinte tíz tanult és derék pappal lehetne segíteni. «Et siquidem pient. mem . . . archiep. Strigon. huic officio me praeficiendo non dubitavit me obligare, ne inscia . . . dne v. tamquam rerum Ruthenicarum, doctrinarum, ceremoniarum omniumque ad amussim peritissima in spirit. quidquam agam . . .»

Kulcsiczky festette le 1688 nov. 10-én kelt levelében Benkovicsnak, mint teljesen haszontalan embert, hanem maga Kaminszki Petronius is hihetetlenül tudatlannak és tanulatlannak írta le 1688 máj. 20-án az egri püspöknek intézett levelében, pedig Kulcsiczky szerint együtt fújták a követ ő ellene. A dolog annyira fajult, hogy 1689 júl. 12-én maga Monasztelli is felszólalt ellene s felkérte Kollonicsot, hagyja meg az egri püspöknek, hogy a szatmári jezsuita rendház főnökétől felvilágosítást kérve a rutének vallási állapotáról, a ki jól ismeri azt, végre vessen véget Metód garázdálkodásának, sőt szüntesse meg az összes bajokat. És Kollonics nemsokára teljesítette a felhívást.

Metódról, Kulcsiczkyről, Monasztelliről és Lipniczkiről szó van De Camelis naplójában és Kollonicscsal váltott leveleiben is. Metód kivételével valamennyinek megszünt a kivételes hatalma és megbízatása s ők tényleg alá is vetették magukat az új püspöknek.

d) CZIKK.

De Camelis József püspök 1689—1705.

Előbbi czikkünkben vázoltuk a püspökség züllött állapotát a Partén püspök halála (1664) után következő 23 év alatt, a mennyire a reánk maradt adatokból összeállítanunk sikerült. Előadásunk során láttuk, hogy körülbelül 1689-ig a püspökség kormányzatában egyre nő a zavar s ennek folytán a rutének viszonyai is mind nagyobb züllésnek indulnak. Egyedül a háborús időkkel járó zavarok és viszályokkal meg nem okadatolható módon sem az egri püspök, sem a primás, sem Lipót király, sem a pápák nem fordítottak kellő figyelmet, megfelelő gondot sem a rutének vallási viszonyaira, sem pedig a munkácsi püspökség és az ünio ügyére, a melyek ennélfogva hovatovább mind teljesebb züllésnek indultak. A püspökség több egy időben egymástól többé-kevésbbé független püspökhelyettes, vikarius, archidiaconus kormányzására bízott területre darabolódott és sem ezek közül nem tudott egyik sem a többi fölé kerülni s az egész püspökség felett való joghatóságot ismét egy kézben egyesíteni, sem a pápa vagy Lipót nem vettek maguknak annyi fáradtságot, — az oklevelekből alig kideríthető s inkább csak sejthető okokból — hogy ez áldatlan állapotnak, mely mindegyre tarthatatlanabbá lett, a székes kolostorba helyezendő püspök kinevezésével véget vessenek.

Metód püspöki czímmel a kolostorban élt ugyan, de mint az egykorú Kaminszki bazilita írja róla, nem volt ember, a kinek ne lett volna ellene panaszra oka. S hogy Kaminszki általában igazat mondott Metódról, bár ellen-

felek voltak, igazolja a körülmény, hogy Metódot maga De Camelis sem tartotta sokra, bár Kaminszki De Camelis ellen is sok mindent összehordott. A Szatmárban és Szabolcsban kormányzó Monasztelli szatmári főesperest és a Szepességet igazgató Lipniczki vikáriust maga a rosszynyelvű Kaminszki is dicsérettel említi. Élt még Kulcsiczky is, bár az ő működéséről hallunk a legkevesebbet. Ezeken kívül maga Kaminszki is izgágáskodott s növelte a viszályt. Őt kivéve nem olvasunk ugyan arról, hogy e helyettesek torzsalkodtak volna, bár Kaminszki, ha rajta áll, mindnyájokat összeveszítette volna, de viszont az sem szorul bizonyításra, hogy ily szétdaraboltság mellett a ruténeknek vallás-erkölcsi és hitélete, egyesülésük ügye, papjaik vallásegyházi működése és lelkipásztori tevékenysége csak rosszabbodhatott. Ugyan fáradtságába került De Camelisnek a dolgokon valamelyest lendíteni. Nem kevesebb mint 11 zsinatot tartott, míg a hitéletet annyira a mennyire sikerült sülyedtségéből kiemelnie. Mily mélyre hanyatlott volt a hitélet, mutatják a De Camelis halála után Hodermarszki kinevezett püspök folyamodványaiban az akkori vallási viszonyokról olvasható rajzok. Ki tudja, hová, meddig sülyedt volna az állapot, ha 23 év mulva sem sikerült volna De Camelisnek a rendes viszonyok visszaállítását igérő kinevezését keresztül vinni s az ő személyében püspököt adni a vezetésre annyira reászorult püspökségnek. Csakhogy sajnos, erre a hivatott tényezők részéről nem volt kilátás. Ezek továbbra is türhették a végromlással fenyegető állapotokat, a mint addig is s oly hosszú idő óta türték, ha Kollonics érsek közbe nem lép. Ez a hazánk történetében éppen nem előnyösen ismert főpap volt az, a ki De Camelist magával hozva Rómából, rendet iparkodott teremteni, bár reá mint főpapra éppen nem tartozott a dolog.

Kollonics életírója, Maurer marcheggi plébános,[1] keresve

[1] «Card. Leop. Kollonitsch, Primas v. Ungarn Sein Leben und sein Wirken. Zumeist nach archival. Quellen geschildert v. Jos. Maurer.» Innsbr. 1887. — 66. l. Malachovszkyról beszélt: «Dieser Fall mochte in Bischoff Kollonitsch den Anstoss gegeben haben, sich mit der Frage der gr. Union weiter zu befassen».

az okot és az alkalmat, a melyek Kollonics figyelmét a magyarországi görög szertartásúak lelki ügyeire és vallási viszonyaira felhívták s működését e térre is reáterelték, azt állítja, hogy a munkácsi püspökség után járó Malachovszky püspöknek a visszautasítása, illetve az elnyerése ügyében a bécsi kamarán tett lépései adhatták Kolonics püspöknek az alkalmat arra, hogy tovább foglalkozzék a görög unio ügyeivel, a mit utóbb oly nagyszabásúlag és bámulatos eredménynyel űzött. Maurernek e nyilatkozatában foglalt ama kifejezés, hogy «tovább foglalkozzék», mutatja, hogy nem az volt az első alkalom, a mely Kollonics figyelmét a görögökre irányította. Azt hiszem, sikerült erre nézve a helyes adatra rábukkannom, melyet Maurer aligha ismert. Kollonics t. i. még mikor Rómában De Camelissel alkudozott a munkácsi püspökség elvállalása ügyében, De Camelisnek hozzá intézett emlékiratára adott válaszában maga írja, hogy Camelis szülőföldje, Chios szigete, nem ismeretlen előtte, mert máltai lovag korában járt arra.[1] S bár nem is tudjuk igazolni, hogy Kollonics már akkor tanulmányozta volna a görögök vallási viszonyait, a mikor mint máltai lovag a keresztények érdekében járt a török vizeken, annyit feltehetünk, sőt mi több, biztosra is vehetünk, hogy figyelme már akkor fel volt híva. Sejtette-e azonban e téren később kifejtett nagy munkásságát, ki tudná megmondani. Mi sem mernők állítani, hogy már akkor megfogant benne valamelyes terv vagy elhatározás. Hiszen e téren kifejtett későbbi munkásságában sem nyilatkozott meg semmiféle egyöntetű, előre kidolgozott munkaterv. Egyforma igyekezettel, szinte erőszakkal dolgozott a magyarországi görög szertartású oláhok, szerbek és rutének unióján, elfelejtkezve róla, hogy különböző természetű, külön fejlődési fokon álló népségekkel van dolga, s hogy ehhez képest csak az illetők kívánalmaihoz mért, hozzájok szabott és alkalmazott eljárás nyújthat sikerre kilátást. Ő előtte csak egy czél lebegett: valamennyit az unióra téríteni.

[1] «Sente volentieri il sr. card. de Kollonits, che il p. d. Gioseppe de Camillis sia di Scio dove sua c. e stata nell'a. 1653 nel porto dove cresce il mastico et s'e ivi confessato et communicato . . .»

Maurer egyet-mást említ ez irányú kitartó s bár itt-ott erőszakos, de tagadhatatlanul az illető görög szertartásúak előnyére és üdvére szolgált működéséről, de inkább vázlatosan, semmint alaposan. Maurernek elvitázhatatlan érdeme, hogy e sokféle téren működött férfiú életadatait egészben összeállította inkább, semmint feldolgozta. A mit tud, csak rövidesen említi, de mennyi mindent nem tud Kollonics tevékenységének a részleteiből, a melyekre nézve utóbb Nilles annyi becses okleveles anyagot közölt! Pedig még Nilles sem közölte az egészet. Így például, hogy csak egyet említsek, Kollonics iratainak halálakor készült leltárában említve van: «egy csomó a Jany-féle nagyszombati alapítványra vonatkozó irat», továbbá: «a könyvtár mellett levő szobában . . . ismét egy másik polczon levő iratok, melyek a ruténekre vonatkoznak».[1]

Bennünket itt Kollonicsnak az unio érdekében kifejtett egész tevékenysége nem érdekel, nem is érdekelhet, mert nem is volt az egyöntetű, az egész görög szertartásnak egyesülését felölelő és szem előtt tartó közös, általános terv szerint intézett, jól átgondolt, maradandóságra számított munkásság. Kiterjedt ugyan a figyelme az oláhok, a ráczok, a rutének, azaz a munkácsi püspökség uniója s a svidniczére is, de ötletszerű eszmék végrehajtásának a benyomását teszi. Éppen azért, ha nehézséggel találkozott, túltette magát minden jogon s akként oldotta meg, hogy erővel bevégzett helyzetet teremtett. Bennünket tehát itten ez az egész tevékenység csak ott s akkor kezd érdekelni, a hol s a mikor a munkácsi püspökség ügyével kezdett foglalkozni, s csak annyiban fontos reánk nézve, a menynyiben a magyarországi ruténekre s a munkácsi püspökségre vonatkozik. Az oláhok és a ráczok egyesülése körül kifejtett működése az oláh és a rácz egyháztörténet keretébe tartozik.

Sajnos, az eddig ismert iratokból éppen azt nem tudjuk megállapítani, mi adott reá okot és alkalmat, hogy éppen a

[1] A bécsi udv. könyvt. 4975. sz. kézir. p. 215—248. fel vannak sorolva Kollonics iratai. Ezek között: «in dem Zimmer neben der Bibliothek . . . wiederunb in einem anderm stellen Schriften so die Ruthenos betreffend».

munkácsi püspökséggel vagy hogy azzal is foglalkozzék s mikor történt ez tulajdonképen? Szerencsénkre az időt legalább megjelölte részünkre Benkovics váradi püspök és leleszi prépost, a kinek, mint az illető soproni 1681-i országgyűlésen, a hol a dolog történt, jelen voltnak s mint az egyesültek viszonyaival ismerősnek is teljes hitelt adhatunk, hiszen az 1681—1689 között szerepelt vikáriusok inkább hozzá fordultak, mint az egri püspökhöz. Ő írja Szentiványi atyához 1686 márcz. 27-én kelt levelében a rutén egyesültekről, hogy «emlékszem, — úgymond — hogy Kollonics — akkor győri püspök — a mult soproni országgyűlésen gondolt reájuk. Vajha kezébe venné már ügyüket, hogy annyi s oly súlyos tévelygéseikből s bajaikból kiszabaduljanak»! Említettük, hogy ez akkor történt, mikor a primás Lipniczkit nevezte ki helynökké, s ez az eset hívta fel Kollonics figyelmét a rutének uniójára, bár e kinevezés közelebbi körülményeiről nincs is tudomásunk.

Szentiványi buzgó segítője s munkatársa volt Kollonicsnak a hazai görög szertartásúak vallási ügyei s egyesülése körül kifejtett tevékenységében. Nyomtatott könyvében fel is sorolja, mi mindent tettek e téren. Nem csalódunk tehát, ha azt hiszszük, hogy Benkovics, a ki óhajtotta volna, hogy a ruténekkel történjék már valami, szándékosan fordult éppen Szentiványihoz, s bizonyára ez a buzgó jezsuita atya volt az, a ki Benkovics óhaját Kollonicscsal közölte. Kollonics ugyanis 1688 aug. 19-én Benkovicsot is,[1] meg az egri püspököt is felszólította, adjanak véleményt a Munkácsról elmozdított (amotus) püspök utódára nézve. Sajnos, sem ő nem nevezi meg e felszólításban az illetőt, sem Benkovics nem említi válaszában. Az egri püspök válaszát pedig nem ismerjük. A mennyire ismerjük azonban az akkori viszonyokat, csak Angelo Rafael galatai érsekre és a moldvai érsek által felszentelt Metódra gondolhatunk, mert a többi akkor szereplő férfiak

[1] Benkovics válaszának ered. Esztergom, Hgprim. levt., 2116/6. — «Sub dato 19. Aug. ad ... d. Agriensem exaratis et mihi e. v. demandat, ut de successore amoti eppi ex Munkács dem opinionem.» — Kulcsiczkynek Benkovicshoz írt ered. lev. uo. 2116/7.

csak vikáriusok voltak, nem pedig püspökök. Kulcsiczkynek a Benkovics válaszához mellékelt 1688 nov. 10-i levelében csakugyan szó van róla, hogy Rafael érseket bizonyos fontos okokból visszahívták Bécsbe s így ő neki kellett lennie az illetőnek, a kinek a helyére Kollonics új jelölt ajánlását kérte. Kaminszki 1688 máj. 20-án írt[1] az egri püspöknek s bőven tájékoztatta a munkácsi kolostor állapotáról és Metód püspökről, a ki éppen akkor jött vissza Kassáról Munkácsra. Úgy látszik, hogy éppen az egri püspöknél járt, hogy tisztázza magát a szakadárság gyanúja alól. Sikerült-e vagy sem s őt ajánlotta-e az egri püspök Kollonicsnak, nem tudjuk. Kaminszki azt írta felőle, hogy semmi esetre sem való püspöknek, a mi arra mutat, hogy Metód elismerése szóba jött, legalább tartottak tőle. Benkovics szintén ellene nyilatkozott. Elismerte, hogy a dolog, melyre nézve Kollonics véleményt kért, nagyon nehéz s éppen Metód miatt, mert bár egyszerű ember, de éppen azért roppant veszélyes a köznépre. Ő is Lipniczkit ajánlotta, de azzal a feltétellel, hogy a kánonokban jártas latin papot tartson maga mellett, s Kaminszki is Lipniczkit tartotta megfelelőbbnek.

Benkovics ajánlata annál meglepőbb, mert Kulcsiczky, a kinek a levelét mellékelte is Kollonics kérésére adott válaszához, annak az előrebocsátása után, hogy Rafael érseket visszahívták, éppen arra kérte, hogy most már nem levén előtte senki, ajánlja Kollonicsnak, ne tartsa őt továbbra is függőben, mert a megyének szüksége van már főpásztorra.[2]

[1] Köz. Duliskovics, id. m. II. 132—135. ll. — «Certum est, quod dictus Methodius eppus esse non potest cum ob defectiom aliarum virtutum . . . tum maxime ob inopiam dictrinae . . . Utique habetur Hieron. Lipniczki, cui praeter ordinem nihil meo judicio deesse videtur.»

[2] Kulcsiczky lev. l. előbb. — «Ille rev. archieppus, qui mecum venerat, jam est revocatus Viennam propter certas magnas rationes . . . Nunc ex mea parte supplico illmo dni quatenus suam authoritatem interponat ad em., ne me ita teneat suspensum et tempestive provideat pastorem labenti dioecesi, quia modo vel maxime indiget succursu.» — Egyébként 1886 óta mindenfelől megnyilatkozott az óhaj, hogy a püspökség végre betöltessék. Lipniczki 1686 febr. 25-i levelében kérte Benko-

Csak Monasztellire nem gondolt senki. Még a világlátott, de zavaros velejű Kaminszkinak sem jutott eszébe. Úgy látszik, ő maga sem törekedett a püspökségre, de viszont nem is ajánlott senkit. 1689 júl. 12-i levelében csak arra kérte Kollonicsot, írjon az egri püspöknek, vessen már egyszer véget a zavarnak.

Kollonics, a ki már Benkovicsnak 1688-i Szentiványihoz intézett leveléből tudta, hogy az állapoton segíteni kell, s mint 1689 szept. 20-i felszólításából látható, akart is segíteni, e válaszokból meggyőződhetett arról is, hogy ezek az akkor szerepelt emberek Kulcsiczkyvel az élükön nem alkalmasak arra, hogy a tarthatatlan állapotnak véget vessenek. Éppen ebből következtethető, hogy a mikor 1689-ben Rómába utazott, már azzal a feltett szándékkal ment az örök városba, hogy ottan keres megfelelő és alkalmas embert.

Rómába érve tudakozódott azoknál, a kiktől leginkább remélhette, hogy útba igazíthatják. Ilyen volt bibornoktársa, Nerli, a kit maga De Camelis protektorának nevezett. Ő volt, úgy látszik, az, a ki Kollonics figyelmét azonnal felhívta De Camelisre. Camelis Kollonics kívánságára egy emlékiratot nyújtott át neki. Az irat két részből áll. Rövid bevezetés után, a melyben késznek nyilatkozott a püspökség elfogadására, rövidesen elmondotta az életét, azután nyolcz pontba foglalva kérdéseket tett az új püspökség felől. Az előbbiben mintegy bemutatkozott Kollonics-

vicsot: «quatenus . . . perditarum harum animarum saluti consulere velit in virga ferrea eas regendo». — Ezt a levelet Szentiványinak küldve Benkovics 1686 márcz. 27-én ezt írta Kollonicsról: «si unquam jam apponeret manum, ut ex tot tantisque erroribus et defectibus eluctarentur.» — Kulcsiczky nyilatkozatát hallottuk. Kaminszki említett 1688 máj. 20-i levelében azt írta Egerbe: «secus testor sanguinem xti J. per nebulones indoctos ac barbaros uti antea tot saeculis nihil fuctum, ita in posterum nihil fiet, tantum perpetui tumultus et scandala». — Monasztelli 1689 júl. 12-i lev., — ered. a máj. 21-ivel együtt, Esztergom, Hgprim. levt. 274/4. — «Demisissime itaque e. d. v. rogo, quatenus dignetur ad . . . Agriensem scribere, ut . . . finem tandem Methodicae constitutionis, imo omnium malorum terminum imponere velit.» — Mindezekből világos, hogy a közbelépés elodázhatatlan volt.

nak, a másik részben ő óhajtott és kért felvilágosítást, hogy tájékozhassa magát.

De Camelis előbbi élete rövid vonásokban, úgy a mint e curriculum vitae-ben maga beszélte Kollonicsnak, a következő. Született Keleten, Chios városában görög szülőktől. 12 éves korában a római görög kollegiumba került, a hol 25 éves korában pappá szentelték s ugyanott a bölcselet és a hittudományok tudorává avatták. Ez után a propaganda Albániába küldte hittérítőnek, a hol néhány évig működött. Eltelvén a részére kitűzött idő, visszatért Rómába s az orosz baziliták római prokurátorává lett s e tisztségében megmaradt ez emlékirat szerkesztéséig. XI. Incze pápa kinevezte a vatikáni könyvtár egyik fizetéses skriptorává. Írt egy aszketikus munkát olaszul, a mely nyomtatásban is megjelent. Hat más görög nyelven írt műve sajtókész volt. Nemzetén vélt velök segíteni. A tárgyalás alkalmával jó erőben és egészségben, minden testi hiba nélkül való 47 éves ember volt.[1]

A mint ez életiratból látható, De Camelis vérbeli görög, nevelése olasz. Előnyére és dicséretére válik, hogy meg van benne az utóbbiak alázatossága az előbbiek szerénytelensége nélkül. Minden dicsekvést félretéve egyszerű, száraz tényeket sorolt fel. S éppen azért egyetlen állításában sincs okunk kételkedni. Kollonicsnak különben is módjában volt meggyőződni az állítások való vagy valótlan voltáról s a propagandán ismerték annyira, hogy rögtönösen megczáfolhatták volna. Így ez a curriculum vitae teljesen megbízható és hitelre méltó kiegészítése eddig ismert életének, melyből éppen ezt a kort nem ismertük. Ha van hiba benne, akkor

[1] «Copia del memoriale» stb. Esztergom, Hgprim. levt. 2116/9, kiadta Nilles, id. m. 855. l. — Nilles Camelis emlékiratának csak a felét közli. A másik fél ez: «Secondariamte supplica ... si degni informarlo nelli sequenti quesiti: 1° quale sara la sua dioecesi per residenza ferma; quante parochie fe et quante anime in circa; 2° se resiede ivi altro vesc. schism. mandato da Constantinop ...; 3° quale arcives° egli deva riconoscere per suo immediato; 4° quali facolta o privileggi egli havera nel civile; 5° se sara movibile o vitalitio; 6° a che somma ascendera la sua entrata certa annua et in che consistera ...; 7° le oltre gli oblighi quali saranno?»

csak az, hogy 12 éves koráig ebben a saját iratában is hézag van s ezt legújabb életírója, Legrand sem volt képes betölteni.[1] Ez a nagy érdemű s nagy nevű hellenista a sz. Atanázról nevezett római görög kollegiumnak levéltárában ráakadván és kiadván Camelisnek 1688 jún. 13-án a nevezett kollegium rektorához intézett levelét, ezt megelőzőleg három oldalon az említett levéltár adatai alapján megírta Camelis rövid életrajzát, a mely érdekesen egészíti ki Camelis fenti curriculumát

Legrand szerint Camelis Chios szigetének hasonnevű városában 1641 decz. 7-én szombati napon született. Atyja Camelis Stimatis, anyja Maineris Pluma volt. Galatulasz Simon lelkész még az nap a boldogságos Szüz kolostortemplomában megkeresztelte az újszülöttet, a ki a keresztségben János nevet nyert. 25 éves korában a római görög kollegiumban pappá szentelték s 1668 okt. 12-én bölcsészeti és hittudományi tudorrá avatták. Három nappal később el is hagyta az intézetet, hogy Cimaerrába menjen misszionáriusként. 1668 jún. 13-án írta a Legrandtól kiadott levelet a kollegium rektorához, a melyben beszámolt az útjáról, az ottani állapotokról, melyeket talált, s jövendő misszionáriusi terveiről. Nehány évi ottműködés után visszatért Rómába s az orosz baziliták prokuratorává lett megválasztva. Mikor jött vissza s lett prokuratorrá, sem Legrand nem említi, sem az általa használt Nilles.

Ennek a meghatározására nézve tudnunk kell, hogy De Camelis a kollegiumban iskolatársa volt Zochovszky Cypriánnak, a későbbi kievi metropolitának. A messze egymástól távol eső földről való két ifjú az idegenben barátságra lépett egymással, mely az intézet elhagyása után sem szakadt meg. Camelis Zochovszkynak ajánlotta felette ritka nyomtatott aszketikus művét, Zochovszky pedig közbevetette magát, hogy a vatikáni könyvtár görög kéziratai rendezése skriptorrá nevezzék ki. Skriptori működé-

[1] «Lettre inédite du r. p. Jean de Camillis de Chio sur la mission de la Chimére. Publiée avec une introd. et des notes p. É. Legrand. Páris, 1899. — E munkát Ippen főkonzul úr volt szíves részemre átengedni, miért e helyütt is hálás köszönetet mondok.

séről tanúságot tesz a könyvtár görög kéziratainak de Juliis kezdette leltára, melyet Camelis fejezett be. Zochovszky közbenjárására választották meg az oroszországi baziliták prokuratorává s mint ilyen az orosz baziliták prokuratorainak adott S. Sergio e Baccho templom mellett székelt. A baziliták 1686 decz. 7-én panaszt emeltek a propaganda előtt Zochovszkynak protoarchimandritává és Camelisnek újabb négy évre történt megválasztása ellen, melyhez Zochovszky, akkor már metropolita, erősen ragaszkodott, míg a baziliták szerint tőlük szoktak volt prokuratort küldeni Rómába. A propaganda elvetette a panaszt, következőleg Camelis további négy évre prokurator maradt. Ez újabb választásnak 1686 nyarán kellett történnie s mivel a választás négy évre szólott, Camelis első választásának 1682-ben kellett történnie. S mivel nem említette, hogy Albániából való visszatérése és prokuratorrá történt választása között hosszabb idő mulott volna el, föltehetjük, hogy a választás röviddel ezután történt. Ekként 1668-tól 1681—2-ig, 13—14 évig működött misszionáriusként Albániában.

Camelist a propaganda küldte Albániába. A congregatio vezető emberei tehát kétségtelenül jól ösmerték s bizonyára legalkalmasabbnak tartották a Kollonics által megjelölt állásra mindazon görög papok között, a kik ott akkor számba jöhettek. Erre mutat az a körülmény is, hogy a mint szóba jött, sem a propaganda nem tett kifogást, sem másfelől nem talált ellenzésre.

De Camelis sem volt az az ember, a ki bár késznek nyilatkozott a püspökség elfogadására, meggondolatlanul kapott volna utána. Későbbi viselete is olyannak mutatja, a ki ha nem is fukar, de a jövedelmével tisztában lenni szerető, s a mi az övé, annak fáradtságot nem ismerve utána járó ember volt. Hasonlított e tekintetben Taraszovicshoz és Olsavszkihoz, de műveltségre, tudásra messze felettük állott. A mellett világlátott ember volt, világos nyílt eszű, a ki hamar felfogta a helyzetet s könnyen eligazodott az új viszonyok között. Emberismerő és erélyes, a ki a sok itt talált vikáriussal rögtön tisztában volt s mindannyinak megfelelő alkalmazást adott.

Természetes tehát, hogy miután emlékiratának első részében megismertette magát Kollonicscsal, tájékozódni akart az elfoglalandó püspökség felől. A másik részben tehát nyolcz kérdést intézett Kollonicshoz, ú. m. melyik a kérdéses püspökség, mi a székhelye, hány parochiája s mennyi hívője van, van-e ott más, Konstantinápolyból küldött szakadár püspök s nem fogja-e az őt háborgatni; melyik érseknek lesz a suffraganeusa; világi részről minő kiváltságok illetik meg; elmozdítható-e s ha igen kap-e évjáradékot; mennyi a biztos évi jövedelme s mi az, pénz, termény, tized, stb. vagy más egyéb; esetleges háború vagy zavargás esetén volna-e menedéke és számíthatna-e a felség segítségére, vagy pedig magára hagynák, mint a hogy a paronaxiai érsekkel is történt, s végül melyek volnának a különös kötelességei?

Kollonics, a ki az élettörténettel s De Camelissel, korával, bizonyítványaival meg volt elégedve, mint az a válaszából ki is vehető, e kérdésekből láthatta azt is, hogy De Camelisben hivatását komolyan vevő emberrel van dolga, a ki képes is, akar is a kívánalmaknak megfelelni, a ki után kapni kell. Egyenként válaszolt tehát a kérdésekre. Válaszaiból látható, mennyire ismerte s mennyire nem a munkácsi püspökséget. Mert hogy szépítette volna a dolgot, alig hihető. Válasza[1] szerint az új püspökség megyéje és székhelye Munkács, a melyhez 420 parochia tartozik körülbelül 300 ezer lélekkel. Van ott ugyan egy Metód nevű püspök, a ki letette ugyan a hitvallást és igérte, hogy mindenben aláveti magát a katólikus egyház tanításainak, de irataiból és a papsághoz intézett leveleiből az látszik, hogy szívében és lelkében bizony csak szakadár maradt, vagy legalább is gyönge egyesült. Mivel azonban a felség mindaddig nem terjesztette fel a szent székhez, ez pedig ilyenformán meg nem erősítette, ideiglenesen van ott és

[1] Mindjárt az emlékirat alá van írva. — «Al 3° il sigre De Camillis dovera riconoscere l'arciveso di Colozza, che e il medo sigre card. Kollonitz, essendo Munkácz sotto il sudo ascivescovato di Colozza... Al 6° la sua entrata stabile sono per la sua persona n moneta sei cento fiorini...»

bármely pillanatban elmozdítható. Következésképp Camelist Kollonics útján a felség felterjeszti, vagy jobban szólva a felség nevében Kollonics, a ki ekként erre minden bizonynyal már fel is volt hatalmazva, ő szentsége megerősíti s még ott Rómában fel is szentelik. Metódnak lehet valami alkalmazást adni azzal a feltétellel, hogy De Camelisnek engedelmességet fogadjon. Minden attól függ, jól viseli-e magát? De Camelis azon kérdésére, mely érsek alá fog tartozni, Kollonics azt a tényeknek meg nem felelő, különös és érthetetlen választ adta, hogy a kalocsai érsek azaz alája fog tartozni, mert ő a kalocsai érsek, Munkács pedig a kalocsi érsekséghez tartozik. Hogy értette és értelmezte ezt Kollonics, megfoghatatlan, mert Munkács soha sem tartozott Kalocsához, azonfelül Camelisnek kevéssel utóbb kelt királyi kinevezésébe betétette, hogy megyés püspökének, mint annak helyettese, mindenkor engedelmességgel tartozzék, a hogy az einrichtungswerkjében ki is jelentette. Hogy ezzel De Camelist tisztára becsapta, hogy úgy mondjam, igazolja De Camelis felháborodása, mikor a kinevező oklevelét megkapta. A szegény ember annyira nem is álmodta, hogy máskép is lehet a dolog, hogy meg sem figyelte a 4-ik kérdésére kapott választ, hogy meg lesz az a teljhatalma, melyet a püspök szokás szerint bír «a megyés püspök alatt». Mert ha megfigyelte volna, nem kerülhette volna ki a figyelmét a «sotto il suoi dioecesani» gyanús volta, sem pedig az, hogy ez nem válasz az ő kérdésére, hogy világi részről melyek a kiváltságai?

A jövedelmére nézve azt a választ nyerte, hogy a püspökség vitalitium azaz évjáradékos, ha nem vét sem a római egyház, sem pedig a császárságnak tartozó hűség ellen. Továbbá el nem mozdítható, hanem remélhető, hogy előbbre jut, a mennyiben a gyulafehérvári püspök nagyon öreg ember lévén, híveivel együtt De Camelis felügyelete alá fog helyeztetni.[1]

[1] «ma bensi col tempo puol sperare miglior promotione, essendo il vescovato di Belgrado da s. m. fondato e concesso al moderno vesc° gia assai vecchio, il quale con i suoi popoli sara sotto l'inspetione del s. de Camillis» és a 8-ik pontban ismét: Gli oblighi, chi havera, saranno

A 7-ik kérdésre adott választ, főleg a Maurocordatoról adott felvilágosítását másutt hallottuk már. Végül a 8-ik kérdésre azt felelte, hogy a teendője ugyanaz, mint minden más püspöké. Van azonban Magyarországon még két görög szertartású püspökség, a gyulafehérvári és a szvidniczi, sőt a török alatt lehet még mások is vannak, a mit Kollonics akkor még nem tudott. Ezek felett a szertartást, az isteni tiszteletet és a lelkipásztorkodást illetőleg De Camelis mint érsek vagy metropolita felügyeleti jogot fog gyakorolni s e czélból az idők és körülményekhez képest meg fogja őket látogatni.

Látjuk, hogy Kollonics nem fukarkodott az igéretekben. A kalocsai érsek alá való tartozást, a gyulafehérvári és a szvidniczi püspökségek felett gyakorlandó metropolitai felügyeletet valószínűleg csak tervbe vette volt Kollonics s hitte, hogy e terveit idővel meg is valósíthatja, de már ekkor tényekül állította oda De Camelisnek, a kit a felvilágosítás mindenesetre kielégített. Mert Kollonics mindjárt elő is terjesztette[1] VIII. Sándor pápának, kérve, adományozza neki a munkácsi püspökség czímét, a hol az előtt görög püspökök laktak s a melynek e czímre szóló régi alapítványát meg is találták, avagy adjon neki csak valamely tisztán czímzetes püspökséget, azonban a magyarországi görög szertartásúak apostoli helynökévé leendő egyidejű kinevezésével. A király e püspökség részére évi 600 frtos alapítványt tett. A mennyiben pedig ez az összeg nem volna elegendő, Kollonics a szentszék megterhelése nélkül pótolni fogja. Egyúttal kérte azt is, hogy tartsák fenn a részére egy évig a vatikáni könyvtárban viselt

gl'istessi, ch'ogni vesc° ha nella sua dioecesi. Ma essendo anco due altri vescovati, cioe uno in Belgrado, l'altro ai confini di Croatia, oltre quelli, che sono stati sotto il Turco, che non sappiano ancora, havera il sgr. de Camillis la corispondenza con quelli e *come arcivesc°* e *metropolita* di quelli, l'inspettione circa il rito, divini officii e cura d'anime et con il tempo la visita e corretione di quelli . . .» — Ime Kollonics fura tervei. De Camelisnek metropolitaságot igér, de alárendelteti az egri püspöknek.

[1] Prop. levt., Congr. partic. dal 1680 al 1697, vol. XI. no. 29.

hivatalát arra az eshetőségre, ha vagy De Camelis akarna visszajönni, vagy pedig be nem válnék. Ez idő alatt annyi papot szentelhet a püspökség részére, hogy kölcsönös nem tetszés esetén úgy a püspökség, mint De Camelis nyugodtan nézhetnek a változás elé.

A pápa 1689 nov. 5-én ki is állíttatta[1] a kinevező brevét, a melyben De Camelis József atyát a szent szék tetszésének az idejére a munkácsi egyházmegyében és Magyarország más szerzett részein lakó görögök részére apostoli helynökké nevezte ki a szükséges felhatalmazásokkal és jogosítványokkal. De Camelis az év vége felé vagy az új, 1690. év elején Rómában a sebastei püspökség czímére fel is szenteltetett s Kollonics kíséretében Bécsbe érkezett. Ott 1690 évi márcz. 11-én[2] Lipót illetve a magyar kanczellária is megcsinálta s kiállította az utólagos kinevezést. Az erről szóló oklevélnek a szövege teljesen egyezik a Partén 1660-i kinevező oklevelének a szövegével, vagyis Lipót királyi kegyúri jogánál fogva a törvényesen megüresedett munkácsi püspökséget szokott jövedelmeivel De Camelis ker. János sebastei püspöknek s Magyarországon általános görög szertartású egyesült missionáriusnak adományozta olykép, hogy a pápa és a király iránt köteles hűséggel viseltessék, azonfelül ő és utódai megyés püspöküknek mindenkor tartozó engedelmességet tanusítsanak, mint annak helyettesei.

De Camelis 16 évi (1690—1706) püspöksége idejéből az első tíz évet, az 1690—1700-ig terjedő működését ismerjük. Az utolsó hat évről alig maradt valamelyes okmányunk, az is éppen élete utolsó évéből való. Az első tíz évről elég számos oklevelünk van, közte néhány Kollonicscsal váltott levele, azonfelül fenmaradtak 1690—1693 között vezetett naplószerű följegyzései.[3] De mindez kevés arra, hogy csak e tíz évi működését is megismerjük részletesen. Van az oklevelek között 2—3 vezérokmány, de ezek nem kapcsolódnak egymásba, egyik a másikat nem

[1] Bazilovics, id. m. 72—73. ll.

[2] Fog. Bpest, OL., Kancz. O., Conc. exped. 1707, no. 12. ex Sept.

[3] Köz. Zsatkovics, Tört. Tár, 1903. évf.

folytatja. Töredékei azok egy tíz éves, alapvető kérdések körül kifejtett munkásságnak, melyeknek a hézagait nem vagyunk képesek kitölteni. Hiányzanak a részletek, a melyekből e tevékeny püspök áldásos működését apróra megrajzolhatnók. Azért csak nagy vonásokban vázolhatjuk, az összetartó, kiegészítő részletek pótlását a későbbi kutatókra hagyva.

Egy s más legfontosabb tudni és tennivalóról, így mindenekelőtt a székhelyéül szolgálandó kolostorról, annak anyagi állapotáról, melylyel az ő javadalmazása is összefüggött, ha mindjárt csak a dolog lényegét illetőleg és nagyjából, bizonyára már Rómából jövet magától Kollonicstól értesült. Azonfelül okvetlenül szóba kellett, hogy jött legyen köztük az unio ügye s ennek kapcsán a papság anyagi helyzete és szellemi állapota is. Az utóbbira mutat az a körülmény, hogy Bécstől Zétényig az ifjú Rákóczi herczeg volt nevelőjével, Badini Jánossal kisértette el, a ki szintén beszélhetett neki a hosszú úton arról, a miről mint egykori nevelő legtájékozottabb lehetett, a püspökség nagy részének a földesuráról s a jobbágyaihoz, De Camelis híveihez való viszonyáról. Az előbbire pedig azon tényből következtethetünk, hogy Kollonics ajánló levéllel látta el Benkovics váradi püspökhöz, a ki Leleszen lakván, legjobban ismerte a püspökség akkori vallási viszonyait. Hiszen ő volt, a kihez az utóbbi évek püspökhelyettesei ügyes-bajos dolgaikban fordultak.

E két dologban Zéténytől, a hol Klobusiczky, a Rákóczi uradalmak kormányzója, és Lelesztől, a hol Benkovics püspök csatlakoztak hozzájuk, Munkácsig való útjukban Klobusiczky és Benkovics részletesebben is tájékoztathatták. De Camelisnek, a mint Klobusiczky és Benkovics kiséretében Munkácsra érkezett, lehetetlen volt észre nem vennie és ki nem éreznie a nagy rendetlenséget, a melyet már maga az a jelenség is elárult, hogy üdvözlésére Munkácsra csak néhány pap jött be, a kiknek az élén Metód püspök üdvözölte a kolostor szerzeteseivel. Megszállás után Benkovics püspök a fenti két ügyön kívül egy harmadik dologra is figyelmeztette, mint De Camelis maga

írta[1] Kollonicshoz írt első 1690 ápr. 22-i levelében, t. i. a királyi kinevezés azon helyére, hogy tartozik és köteles minden igaz és megengedett ügyben és dologban ezen egyházmegye mostani és jövendőbeli *rendes* püspökeinek köteles tiszteletet és engedelmességet tanusítani és tőlük függeni, mint azok helyettese.

Ez a három ügy az, a mely De Camelis tevékenységét kimerítette, ú. m. először megszilárdítva az uniót a papság körében emelni annak anyagi és szellemi jólétét, másodszor a neki mint püspöknek alárendelt kolostor régi alapítványát érvényesíteni s így biztosítani annak létezését, s végül harmadszor az egri püspöktől függetlenítve azt önállóvá tenni. E két utóbbit más helyen tárgyalván, itt csak azon működésének az ismertetése maradt fenn, a mely az uniónak a papság körében való megszilárdítását czélozta. Erre nézve Benkovics és Klobusiczky sugalmazásából eltalálta a legczélravezetőbb eszközt és módot, zsinatokat tartani.

Alig pihente ki a hosszú út fáradalmait, már ápr. 24-re zsinatot hirdetett Munkácsra, a melyben részt vettek Metód püspök a szerzetesekkel, továbbá a hét beregi vikárius körülbelül 70 pappal. Május 1-én már Szatmáron tartott zsinatot,[2] a melyre 60 pap jött össze. Szept. 25-én Zborrón

[1] Ered. Esztergom, Hgprim. levt. 2116/8. — «Dopo essermi trattenuto un giorno solo in Cassovia per non haver trovato mr. vesc. di Agria ne gl'altri sigri camerali, me n'andai sempre accompagnato dal. sgr. Gio. Badini, quello che haveva cura del princ. Rakoczi, e si porta sempre bene a Zeitin, dove trovai il. sgr. Klobusiski, che me accolse con ogni cortesia et onore nel suo palazzo et il giorno sequente me condusse con la sua muta et altri cavalli a Lelesz dal mr. vesc. di Varadino, il quale subito che lesse la lra di v. e., mi piglio nella sua muta e con la sua gente m'accompagno anch'egli fino a Munkácz, dove insieme col. sgr. Klobusiski m' installo in chiesa presente il vesc. Methodio, tutti li monaci e molti parochi ... Ho intimato alli preti di questa comitato il sinodo da farli la p[a] settimana di Maggio per remediar s e potroa molti gran disordini, che vedo e sento.»

[2] Munkácsot kivéve Sztropkón, Szatmáron és Zborrón tartott 2—2 zsinatot. A szatmári egyházi állapotokat ismerjük Monasztelli 1689 máj. 21-i és júl. 12-i leveleiből. Amabban írja, hogy Szatmár és Szabolcs megyék papjait rávevén az egyesülésre, a mint az unio megtörtént,

gyűlésezett 90 pap jelenlétében. Nov. 8-án Isztáncson, nov. 17-én Sztropkón, decz. 14-én Homonnán voltak zsinatok, Isztáncson 40, Sztropkón 17, Homonnán 9 pap jelenlétében. Decz. 30-án és 1691 jan. 12-én ismét Munkácson tartott két zsinatot, ápr. 23-án ugyanott, máj. 5-én ismét Szatmáron, 1692 jún. 15-én ismét Zborrón. Ez összesen 12 zsinat, a mi három év alatt elég tekintélyes szám. Ez a sűrű zsinattartás mutatja, mily komolyan vette a feladatát és hivatását De Camelis s mily buzgón igyekezett azt teljesíteni. Hogy később is tartott volna valahol zsinatot, nem tudtam nyomára akadni. Nem lehetetlen ugyan, de nem is valószínű. A czélt ugyanis teljesen elérte ezekkel a püspökség majd minden pontján tartott zsinatokkal. Mert mi lehetett az, a mit ezekkel a sűrű és szapora zsinatokkal maga elé tűzött? Azt hiszem, alig lehetett más, mint személyesen megismerkedni a vezetésére bízott papsággal, annak állapotával és szükségleteivel.

E zsinatokról naplójában is megemlékezik, de csak röviden a napjukat jegyezvén fel. Egyik-másiknak meg-

jelentette Stettinger atyának, a kinek «citra hanc unionem remanserat adhuc aliquis scrupulus ... solvendus. Is scriptis ad me ... literis hanc scrupulum sibi eximi postalavit ... Verum quia id postulatum non meum modo, sed omnium, qui ubicunque meae jurisdictioni subjecti sunt, gr. r. sacerdotum mentem et sensum requirebat, idcirco ... synodum ad 12 praes. Maii Satmarinum convocare visum est.» A zsinaton Csernátoni jezsuita atya elnökölt. A szabolcsi papok nem jelentek meg, kimondván, hogy Metód püspökhöz ragaszkodnak. Szóval már Monasztelli zsinatot tartott. — A makoviczai egyházi állapotokat Lipniczki 1686 febr. 25-i levele tárja fel. «Significo illmae et revmae dni v.» — írja Benkovicsnak — «me ex munere meo omnes nostras ecclas Ruthenos in dnio Makovicenesi cum deputatis ad id simul ab incl. camera commissariis ... visitasse ... Sed proh dolor, non aedes s. nominandae, verum spurissima draconum cubilia, nefandis squalentia superstitionibus et erroribus. Imprimis enim sciat ... dn. v. in qualibet ecclesia ven. corpus xti quod pro infirmissaris s. servatur ... teneri ... fede jam in pixibus ligneis, jam inter thus, jam charta tantum innodatum ... in pane avenaceo consecrari et vix ex tum multis in amplissimo hoc dnio presbyteris inveniri 3, qui in tritico consecrarent ... ss. euchar. sacramentum peragunt in calicibus ligneis, vitreis, argilaceis, plumbes ... vestimenta s. non inveniri nisi ex tela indecenti ... idem vitium esse in libris, qui fere omnes sunt manuscripti, erronae, confusae, illegibiles ...»

mondja ugyan a tárgyát is, hanem csak pár szóval. Így az 1690 ápr. 24-én Munkácson tartott zsinatról azt jegyezte fel, hogy «a hitvallás letétele után sok határozatot hozott». Épp így nyilatkozott a szept. 25-i zborói zsinatról, azt mondván «plurima decreta feci». Egyedül az 1692 jún. 25-i, második zborói zsinatról szólott valamivel részletesebben, elmondva, hogy «határozatot hoztam, hogy a világi személyek adják vissza a papoknak a telkeket és az egyházi vagyont, s hogy karácsonyig egyházi átok terhe alatt fizettessenek ki az összes kegyes hagyományok».

Jóval részletesebben beszél azonban róluk Kollonicshoz írt leveleiben. Így mindjárt megérkezése után, ápr. 22-én azt írta Kollonicsnak, hogy «május első hetére zsinatot hirdettem e megye papjai részére, hogy lehetőség szerint orvosoljam a sok és nagy rendetlenséget, a melyet látok és érzek». Máj. 15-én tudósította, hogy a zsinatot megtartotta s meg is küldte Kollonicsnak a hozott határozatokat. Egyúttal jelentette azt is, hogy Szatmáron szintén volt zsinat, a melyen ugyanazon végzéseket fogadtatta el. Ez annál örvendetesebb nyilatkozat reánk nézve, mert ennek a szatmári zsinatnak a végzései az egyedüliek, a melyek mindmáig fenmaradtak. S mivel maga mondta, hogy «diedi li medesimi ordini», mint Munkácson, ezekből egyúttal a Munkácson végzetteket is megismerjük. Sőt hitünk és meggyőződésünk szerint a többieken is ugyanezeket hozhatták, úgy hogy ismerve a szatmáriakat, ismerjük a többieket is, kivéve talán valamelyes helyi változtatásokat.

A szatmári sz. Miklós templomban tartott zsinat eddig ismeretlen határozatai a következők.[1] Emlékezzenek meg a lelkészek arról, hogy nemcsak a maguk, hanem a híveik üdvösségéről is kötelesek számot adni. Ennélfogva az igazságosságot a köteles mértéken felül annyira kell vinniök és gyakorolniok, hogy a világiak látva a tetteiket,

[1] Kiadta Nilles, id., m., 860—865. ll. — Mivel a hgprim. levtárban a munkácsi püspökségre vonatkozó iratok a 274. és a 2116. sz. alatt össze vannak gyűjtve, nem értem, miért adott ki Nilles csak egyet mást belőlük?

épüljenek rajtok. Kerüljenek tehát mindent, a mi botrányt szülhet. Ne mulaszszák el a böjtöket, az isteni tiszteleteket, a szent beszédeket és a szent miséket. A szentségeket a szükséghez képest szolgáltassák ki pontosan és végezzék el rendszeresen. Misézés előtt gyónás útján tisztítsák meg lelkiismeretüket. Látogassák a betegeket és figyelmeztessék őket a gyónásra és áldozásra. A bigamusok kötelesek felmentvényt kérni. A kik a szent rendek felvétele után nősültek, mindaddig felfüggesztetnek, míg asszonyaikat el nem bocsájtják. Azon faluk pedig, melyek az ilyen papokat tűrik, 50 frtot tartoznak fizetni a székeskolostorra s mindezt annyiszor, a hányszor az illetőket ténykedni engedik. Idegen papokat csak az ő püspöki engedélyével szabad alkalmazni. Idegen görög püspök jöttéről a papok kötelesek őt értesiteni. Minden papnak legyen legalább ezüstözött szent edénye s lehetőleg tiszta egyházi ruhája. Minden pap köteles tőle antimensiont kérni. Hirdessék ki a híveknek, hogy mindenki évenként legalább négyszer, husvétkor, Péter-Pálkor, Mária napján és karácsonykor gyónjék és áldozzék. A ki a husvéti gyónást elmulasztja, kiközösítteti. E czélból minden pap készítsen jegyzéket a híveiről. Az áldozás a parochiális templomban történjék. A papok hosszú papi öltönyt viseljenek, fejüket borotválják, bajuszukat nyírják le s a görög kamilavka nevű biretumot használják. A papok paraszt módra ne dolgozzanak a más földjén, mert az nem illő a papi álláshoz. Ellenben a szegény sorsúaknak megengedhető, hogy saját vagy bérelt földeiken dolgozhassanak s bérletet fizessenek. Minden papnak legyen két könyve, melyben a szülötteket és a házasultakat feljegyzik.[1] A jegyeseket hirdessék ki három-

[1] Ez az anyakönyvekre vonatkozó előrendelkezés. Utóbb teljesen feledésbe ment lgaz, hogy Barkóczy püspök Szatmárt, Ugocsát, Bereget és Szabolcsot főpásztori látogatásban részesítvén «interrogati unit. eccl. parochi, num aliqua unita eccl. per ritual. eppum visitata sit jussique eas in medium proferre ejusdem ordinationes, quae hos imperitos animarum curiones manuducant ad Christifid. gubernandos . . ., nil tale ab infelici illo sacerdotum agmine produci potuit, nulla uspiam visitatio facta, decreta nulla, ordinationes et statuta nulla, exhortationes et instructiones prorsus nullae . . .», anyakönyveket nem említ, de a püspöklátoga-

szor a templomban. A nő 12, a férfi 14 éves korában léphet házasságra. A gyónási feloldozásnál használják az előírt imát. Senki sem szentelhető pappá, a ki nem töltötte be 24-ik életévét, a ki megelőzőleg három évig nem szolgált kántorként valamely templomban, s a ki akár a sajátjából, akár valamely egyház jövedelméből nem képes magát fentartani. Annál kevésbbé szentelhető fel az, a ki annyira nem járatos az egyházi ügyekben, hogy a szentségeket illően kiszolgáltathassa. Ennélfogva felhívta s intette őket, tanuljanak s készüljenek elő hozzá, mielőtt a rendek felvételére jönnének. Figyelmeztessék a népet, hogy szent képeket tartson a házában. Mindnyájan említsék fel az ő nevét a szent misékben s husvétkor és karácsonykor azaz évenkint kétszer az ő szándéka szerint mondjanak misét. Minden parochián legyen kántor és egyházfi, a kik a templomban segédkeznek a papnak s a gyermekeket oktatják. A falu tartozik ezeket eltartani. Kiki tartsa meg az egyház parancsát s vasár- és ünnepnap misét hallgasson, legyenek az illető ünnepek akár egyháziak, akár a szokás szentesítette helyiek. Ilyenkor, szükség esetét kivéve, senki se végezzen szolgai munkát. Minden papnak legyen elbocsátó levele, melyet május végéig csak a zsinati hónap lefolyása alatt kötelesek bemutatni, ellenesetben okát kell adniok. Mindannyian kötelesek az eskü alatt fogadott egyesülést megtartani, különben mint esküszegők fognak bünhődni. Azon világiak, a kik feleségeik életében más nőt vesznek, halálos bűnt követnek el. Ezek a nők nem tekintendők törvényes feleségnek, hanem ágyasoknak. A ki tehát üdvözülni akar, e nőket tartozik elbocsátani. A papok pedig, a ki ilyeneket megesketnek, felfüggesztetnek és 100 frtot fizetnek, míg az ily házasságra lépők szintén 100 frttal büntetendők és elválasztandók. A protopresbyterek kötelesek mindezek megtartására felügyelni s az engedetlenkedőket feljelenteni, a lelkészek pedig akár közvetlenül,

tásra küldött Olsavszki a látogatásairól beterjesztett jelentésekhez csatolt legrégibb megyei statutumok kilenczedik pontjában kimondotta, hogy minden pap tartson három könyvet, azaz tudtán kívül megújította De Camelis zsinatainak feledésbe ment ezen határozatát.

akár a vikáriusok vagy protopresbyterek útján a híveik között észlelt botrányokról jelentést tenni, hogy azok orvosolhatók legyenek.

Csaknem szószerint s egész terjedelmükben közöltük a szatmári zsinat végzéseit, melyeket Kollonicstól a propaganda is bekért a munkácsi határozatokkal együtt, egyrészt mivel a legújabb időben tartott egyházmegyei zsinatoktól eltekintve valamennyi régebbi zsinat közül egyedül ennek a határozatait ismerjük, pedig tudomásunk van róla, hogy Hodermarszki s más püspökök alatt is voltak ilyen zsinatok, Olsavszki Mihály püspök szerint pedig ő 1762 óta évenként tartott úgynevezett székes gyűléseket, másrészt pedig s főként azért, mert e határozatokból mintegy tükörből látjuk a papság, a hívek, a valláserkölcsök és a hitélet akkori állapotát, valamint De Camelis törekvéseit és intézkedéseit, melyekkel azokat emelni, orvosolni és javítani iparkodott. E czélból a zsinatokon kívül szintén az első időben végig járta az egész püspökséget, meglátogatva az egyes parochiákat Ugocsától kezdve a Szepességig,[1] a hol kanoni vizitácziót tartott, hogy személyesen is, még pedig a helyszínén, lássa a helyzetet. Így elérte azt, hogy lassan valamennyi pap elismerte, még a szepesiek is, a kiket állítólag Partén óta s az ő beleegyezéséből a szepesi káptalan kormányzott. Sőt 1701-től fogva a kővárvidéki oláhok is önként elismerték főpásztori joghatóságát. Annak azonban semmi nyomát sem találhatni, a mit Kollonics kilátásba helyezett előtte, hogy a gyulafehérvári és a szvidniczi püspökségeket is látogatta volna, még kevésbbé pedig annak, hogy valamelyes metropolitai felügyeletet gyakorolt volna felettük. Mindössze annyit tett, Turkinovich szvidniczi püspököt fölszentelte.

Élete vége felé, körülbelül 1697 óta megfogynak róla való okleveleink, jeléül, hogy munkássága abban az időben

[1] Kollonicshoz írt levele, Munkács, 1690 máj. 27. — Ered Esztergom, Hgprim. levt., 2116/11. — «Andarei ora a Maramaruse, a Unghvar, a Makovicza et ad altre parti della diocesi pro riconoscerli miei et esser da loro riconosciuto e dar que gl'ordini, che fanno di bisogno per promettere in qualche sesto questa provera christianita »

már csökkent. Ennek első oka talán abban keresendő, hogy püspöki működésének első négy éve, 1690—1693, alatt kifejtett buzgósága megtermette üdvös gyümölcseit. Az előbb vezető nélkül állott papság és a hívek megérezték a vezetést s a rendet, melyet teremtett. Zsinatokra, látogatásokra nem volt többé szükség. De az agguló Camelis nem is igen bírta volna többé a fáradalmakat. 1689-ben összesen 47 éves és egészséges férfi volt, 1699-ben tehát csak az 57-ik évét érte el, de a déli éghajlathoz szokott szervezete nem igen bírta a kárpátalji jóval zordabb klimát. Már 1691-ben írta Kollonicsnak, hogy vele jött káplánja és olasz szolgája egyre betegeskedtek. Amazt egy év óta harmadnapos láz gyötörte, emezt pedig súlyosabb baj kínozta, mert — tette hozzá Camelis — ez a levegő igazán hűvös. Kevés ott az öreg ember s az évben a nép nagy része beteg volt. Ő maga — úgy mondotta — bírja magát, mert a Rómában töltött 15 év alatt csak kétszer volt beteg, s a mióta Magyarországra jött, csak négyszer, és még nem érezte magát egész öregnek.[1] Ez volt 1691-ben. Hanem később jöttek a bajok. 1695 aug. vége felé az Ungvárról gyalogszerrel hazatérő kolostori házfőnök és De Camelis helyettese, Kozakovszki Adrián atya, betérvén Ignácz munkácsi orosz paphoz, valami italtól meghalt úgy, hogy a pap mérgezés gyanúja alapján vizsgálat alá került.[2] 1701-ben Rómából magával hozott helyettesét, Izaiás atyát egy rablóbanda elfogta és hosszas kínzás után elevenen megégette.[3] Mindezekhez járult az 1703-ban éppen

[1] Munkács, 1691 okt. 15. Ered. Esztergom, Hgprim. levt. 2116/13. «... il capellano gia e un anno, che ha la febre terzana, et il servitor italiano spessosi amala gravemente, perche quest'aria veramente e cattiva, pochi vecchi si vedono e quest anno massime la piu parte della gente si é amalata. Jo se ben sia de bona complessione, di modo, che in 15 anni, che sono stato in Roma, mi sono amalato due volte, da che sono venuto qua gia mi sono amalato quattro et ora ne men mi sento perfettamente sano. Grazia iddio io lo serviro in fin, che mi dara vita e forze ... es pero prima di morire di ridurli quasi tutti.»

[2] Fog. 2 ív. pap., Lelesz, Actor. 1695 no. 27.

[3] Lipót rend. Bécs, 1701 aug. 25. — Félív fog. Bpest OL., Kancz. O., Conc. exped. 66. ex Aug. 1701.

Munkács körül kitört szabadságharcz. De Camelisnek, a mitől még Rómában tartott, nem volt maradása székhelyén. Kaminszki bazilita, a ki már előbb is hadilábon állott vele, kiüzte a kolostorból s a 60 éven felüli öreg püspök Eperjesen vonta meg magát. Rákóczival valami megbeszélni valója levén, személyesen ment a szécsényi országgyűlésen időző fejedelemhez, a hol dolgát végezve visszatért a nélkül, hogy hűségesküt tett volna. A fejedelem azért rendeletet adott, hogy az országot haladéktalanul hagyja el, Bertóthy tábornoktól útlevelet is adatván neki. Az öreg püspök ismét személyesen akarta felkeresni a fejedelmet, hogy a hűségeskü le nem tétele miatt igazolja magát s a kiutasító határozat visszavételére reábírja Rákóczit, de Bertóthy megtagadta az útlevelet. Ennek következtében unokaöcscsét küldte maga helyett 1705 márcz. 30-án kelt mentegető levelével,[1] a melynek úgy látszik meg volt a kellő foganata. Legalább ugyanazon év okt. 17-én onnét írta a biharmegyei papsághoz azon pásztorlevelét, melyben hivatkozva, hogy a háborús idők miatt meg nem látogathatja őket, maga helyett Bizanczit küldte hozzájuk, a kit 1703-ban helyettesévé nevezett ki.[2] A pásztorlevél kelte után nem egészen egy év múlva, 1706 aug. 22-én el is hunyt ugyanott Eperjesen s a nyája pásztor nélkül maradt.

Vele olyan ember dőlt ki, a ki mindenek fölött püspök volt. S ha görög létére a szláv nyelvet mindvégig nem is tudta megtanulni s azért kevésbbé is volt népszerű, ő volt, ha nem is, mint Hodermarszki túlzással írta róla, az

[1] Eperjes, 1706 márcz. 30. — Ered. Bpest. OL., Kincst. O., Missiles. — «Hodie perillis d. Berthóti misit mihi passum ex mandato sertis v., ut irem extra regnum Hung., quia elapso anno discessi Szécsénio non praestito juramento confoederationis ... volui statim venire personaliter ad ser. v., sed praefatus d. Berthoti noluit concedere passum. Propterea expedivi loco mei ... fratruelem meum expenendo reverenter serti v., quod ego non fui citatus, sicut alii dni praelati, ut in illis comitiis compearem, sed ex me ivi propter negotia, quae serti v ... exposui. Quibus absolutis discessi, quia lis interea. quae tunc praemebat me, non permittebat diu moravi in tanta incommoditate.»

[2] Köz. Duliskovics, id. m., III. füz. 29. l. jegyz.

első igazán unitus, mindenesetre az első képzett munkácsi püspök.

Elődei közül Partén is őszintén unitus volt. Ezt még a jezsuita atyák is elismerték róla. Ezt nem lehet tőle elvitatni. Hanem Lippay primás azt állította felőle, hogy míg segítőtársa, Kossovics Gábor bazilita atya a jezsuita atyáknál tanulta a teologiát s tanult pap, addig Partén nem annyira iskolai képzettségű, mint inkább autodidact készültségű, a ki a latint sem bírta jól, szóval inkább szelid, jámbor lelkületű s jó, tiszta erkölcsű, semmint tudományos püspök volt. De Camelis ellenben nemcsak feltétlenül egyesült, hanem a mellett buzgó s mindenek előtt a római görög kollegiumban tanult, bölcsészetből és teologiából tudorrá avatott, irodalmilag is működött, elődeinél és utódainál hasonlíthatatlanul szélesebb látkörű, világlátottabb ember és püspök volt. S ha nyugati képzettségével s akaratával, meg buzgóságával működésének eredménye talán nem is állott arányban, halála mégis a szó szoros értelmében pótolhatatlan veszteséget jelentett.

e) CZIKK.

A püspökség betöltése körül támadt bonyodalom. 1706—1716.

A munkácsi püspökség betöltésének a történetét tanulmányozva, elmondhatjuk, hogy e kérdés a mily fontos, épp oly nehéz is. Fontosságát az a körülmény adja meg, hogy a munkácsi levén hazánkban a legrégibb görög szertartású püspökség, annak a betöltése körül kifejlett gyakorlat során nyilatkozik meg a legkorábban egy görög szertartású püspökség betöltésére jogot igénylő faktorok való vagy képzelt joga. Éppen ezek a különféle jogigények okozzák egyúttal, illetve adják meg e kérdésnek azt a sajátosságát, hogy az a püspökséget illető fontosságán kívül magyar egyháztörténeti és egyházjogi szempontból is a nevezetesebb ügyek egyike legyen. Viszont abban, hogy annyiféle jogigénynyel van dolgunk, rejlik egyúttal a nehézség is, melylyel e mondhatni, kényes tárgy történetének a tanulmányozása, és adatok hiányában a kellő kifejtése jár.

Ha már a szakadárság korában állandóvá lett volna valamelyes törvényes gyakorlat, mint a hogy az oláhoknál történt, a kérdést épp oly könnyen meg lehetett volna oldani, mint náluk történt. De éppen mivel bizonyos gyakorlat, mint láttuk, már kifejlődött, csak még nem állandósult, keletkezhetett e több oldalról támasztott jogigény. S mivel világos jogát, a magát hivatottnak vélt egyik tényező sem volt képes kellőképen igazolni, természetes és kikerülhetetlen volt az összeütközés. Csak alkalom kellett, s ezt a püspöki szék megürülése gyakrabban megadta, s kész volt a bonyadalom.

Ilyen alkalom volt a De Camelis püspök 1706-ban bekövetkezett halála. Ekkor épp úgy, mint Partén halálakor

megújult, vagy jobban mondva most tört ki csak igazán a viszály a püspökség betöltésének a jogát követelő három praetendens, a pápa, a király és az akkori munkácsi várurak, a Rákócziak között. Az e kérdésben 1665-ben Rómában megindult tárgyalásokból tudjuk, hogy mind a három tényező saját czímén magának követelte a betöltés jogát, s mind a három illetékesnek, jogosultnak és hivatottnak érezte magát e jog gyakorlására. A király már Partén püspök kinevezésekor, 1660-ban kijelentette a kinevező okmányban, hogy a püspökség kellőképen javadalmazva van, ennélfogva a betöltése ügyében úgy jár el, mint a többiekkel szemben szokott.

A primás, a ki 1665-i informatiójában oda concludált, hogy «mindezekből pedig nyilvánvaló, hogy munkácsi püspökség se nem volt, sem nincs, mind a mellett ajánlott egy módot a Rákócziaknak és a felségnek ezen nem is létezőül bizonyított munkácsi püspökség betöltése körül támasztott követelései megoldására. Rómában a primásnak azon deductiójára, hogy a püspökség nem is volt, nincs is, belekapaszkodva, a püspökséget, a melynek a betöltési jogáról annyit összeírtak, annyira meghányták-vetették, nem létezettnek s nem létezőnek kezdték tekinteni. Következőleg a pápa és a király már a püspökségről való felfogásukban eltértek egymástól s ahhoz képest jártak el. Amaz Kollonics ajánlatára csak apostoli vikáriust nevezett ki, emez rendes munkácsi püspököt. Ily körülmények között előre volt látható, hogy okvetlenül viszály fog közöttük kitörni, mihelyt az egyik fél a másik jelöltjét kifogásolni találja.

Az ellentétes felfogásra nézve 1660 és 1665 óta nem hogy közeledés történt volna, hanem az álláspontján megmaradó királylyal szemben a római kuria távolodott. De Camelis vikáriusi kinevezése már nagy esés a régi állapottal szemben. Igaz, hogy már Partén kinevezésekor nehézségeket támasztott a püspökség létezése szempontjából, de azért 1665-ben az apostoli helynökség még szóba sem jött. Kollonics említi először abban a felterjesztésben, a melylyel De Camelis kinevezését ajánlja a pápának. Ez az ajánlat

megmutatta a módot, hogy a kuria a megkezdett úton tovább haladva, a magyarországi rutének egyházi kormányzatáról maga gondoskodjék, s e jogot teljesen és kizárólag magának foglalja el és a saját részére biztosítsa.

A vikáriusokat ugyanis teljességgel ő nevezi ki, annyira korlátlanul és szabadon, hogy bármely külföldit is előránthat. Így történt itt is. Előbb a görög származású De Camelist nevezte ki vikáriussá, azután a galicziai Vinniczky Györgygyöt, majd meg a szintén galicziai Filippovicsot, nem törődve sem a papság óhajával és véleményével, elfogadja-e ez idegeneket vagy sem, sem a király jogával, ez utóbbival annyira nem, hogy még csak nem is notifikálta ezek kinevezését.

A király De Camelisnél még csak elnézte a Kollonics pártfogolta idegent, de már az újabb esetben nem engedett, s egyszerre meg volt a viszály. Növelte a zavart, hogy II. Rákóczi Ferencz fejedelem is élt a jogával, sőt a papság is elővette a választást. A püspökségnek, mely Róma szemében nem is létezett, egyszerre *három* püspöke is lett, s a mi a legnevezetesebb, mind a három az illetékes tényezőktől kinevezett, tehát törvényes. S hogy a bonyodalom még czifrább legyen, az egri püspök is előállott s a IV. luteráni zsinat 9. fej. értelmében azt állította, hogy az ő egyházmegyéjében csak ő a megyés püspök, a többi pedig, köztük a pápai vikárius, csak az ő helyettese.

Az egyháztörténelemben járatosak előtt bizonyára föltűnik a munkácsi püspökség ez esetének a hasonlósága a pápaságnak a nagy egyházszakadás néven ismert állapotával, a mikor az egyetemes egyház 3—4 pápa között oszlott meg és darabolódott szét. Csak a méretek mások. Emitt pápaság, amott egy egyszerű püspökség. S a mint a pápaság történetében éppen ez a kor egyike a legérdekesebbeknek, bár végtelen szomorú is egyúttal, úgy a munkácsi püspökség multjában is alig van sajnálatosabb, de egyszersmind érdeklődésünket jobban lekötő időszak, mint éppen ez.

De lássuk ezek után, hogy s miként történtek 'hát e kinevezések, s nézzük végig az egész bonyodalmat, keletkezését, lefolyását és a megoldását.

Az országból kiutasított De Camelis, úgy látszik, Hodermarszki József nevű helyettesére bízta a püspökség kormányzását. Úgy látszik, mondom, mert De Camelisnek, ki távozása közben Eperjesen meg is betegedett, meg is halt, éppen ezen idejéből alig maradt adatunk, a mit a menekülés érthetővé s megfoghatóvá tesz. Hodermarszki a helyettességet De Camelis halála után is megtartotta s mint ilyen szerepel a püspökké történt kinevezéséig, 1708 szept. 22-ig kelt iratain. Három hónappal De Camelis eltakarítása után Hodermarszkinak sikerült a papságot vagy legalább egy részét Munkácsra összegyűjteni a teendők megbeszélése végett. Ezen a decz. 3-án tartott gyűlésen határozták el azt a szokatlan és megmagyarázhatatlan dolgot, hogy a primás és a király megkerülésével egyenesen Rómához fordulnak, gondoskodjék a megárvult szék betöltéséről. Hogyan s miért történt ez az elhatározás, arra nézve a későbbi iratokban sincs semmi legkisebb hivatkozás. Pedig ez volna a legfontosabb tudnivalónk azért, hogy megtudjuk ítélni a papság későbbi állásfoglalását Róma jelöltjével szemben.

Az egész papság nevében beszélő Hodermarszki a kúszált fogalmazású és láthatólag sebtében készült folyamodványban röviden jelentve De Camelis püspök elhunytát, a pásztor nélkül árván maradt papság és az egész nyáj nevében kéri a congregatiót s általa a pápát, mint az egyház fejét, ne hagyja őket soká püspök nélkül. Ezt a kérését, a püspökség mielőbbi betöltésének a szükséges voltát azzal okadatolja, hogy a pásztor nélkül maradt egyesültek között a szakadárok erre merészebb propagandát űznek. Az új papokat úgy Máramarosban, mint a magyarországi részeken is megfélemlítéssel igyekszenek az unio elhagyására kényszeríteni, arra ösztökélvén a népet, ne látogassa azok templomait. A máramarosi szakadár püspök már mintegy 60 egyesült munkácsi jelöltet szentelt pappá, a kik természetesen mint szakadárok fognak az egyesültek között működni, E papok közül hárman vagy négyen nem annyira tudatlanságból, mint merő gonoszságból rábeszélik a népet, hogy az ő távollétökben még halál esetén se gyónjék és áldozzék unitus papnál, se a keresztséget ne vegyék fel az

egyesültek papjaitól. S ha aztán valaki gyónás vagy keresztség nélkül hal el, kimennek a sírjához s a sírdombra vizet öntvén, megkeresztelik vagy pedig feloldozzák a halottat. Az unio annyira megingott, hogy Biharnak berettői kerületében már 16 falu papostul Kálvin hitére tért s a szent képeket, kereszteket, szerkönyveket, oltárokat összetörték s rakásra hányva felégették. A szomszéd szatmármegyei oláhok úgy látszik követik őket, a mennyiben már is behoztak valamiféle új eretnek szokást, hogy t. i. a haldoklót minden particula nélkül, pusztán közönséges vízzel áldoztatják, még pedig előzetes gyónás nélkül. Gyónni egyáltalán csak haláluk előtt szoktak, életökben mit sem törődve gyónással és áldozással. Ilyen s több eféle csodálni való dolgokat űznek már az egyesült papok is, meg a világiak is. S mindezt a szomszédos nem egyesültek bujtogatására teszik, úgy hogy tartani lehet, sőt kell is, hogy mind több és több szakadár tévtan terjedvén el az egyesültek között, az unio, melyet pedig ő és talán paptársai is életök veszélyeztetésével védtek eddig, tisztára megdől, ha a püspökség huzamosabban betöltetlenül marad.[1]

Reánk ez irat, a mennyire az egyházmegye akkori állapotát ismerjük, kedvezőtlen benyomást tesz. Éppen azt látjuk belőle, hogy a ruténeknél az unio még sértetlenül fennállott. A szakadár tévtanok Máramarosban, Biharban, Szatmárban voltak elterjedve az oláhok között, a kiknek az uniója éppen az időtájban vajudott. Éppen ezeknek a Hodermarszki-említette területeknek jobbára oláh lakossága utóbb is, nevezetesen Bihar 1751-ben, Szatmár 1761-ben lázongtak az unio ellen, míg Máramarosból csak 1769-ben tűnt el végképen a schisma. Ezeket a Hodermarszki-említette tévtanokat és szertartásokat Olsavszki püspök is említi 1751-ben, mint a melyek itt-ott még megvannak, de hozzáteszi tudósításához, hogy csak az oláhoknál, a kiknek a papjairól Bacsinszky püspök még 1776-ban is ismételten azt állítja, hogy hátramaradottabbak a rutén papoknál. Ezzel tehát sem valami nagyot, sem újat nem mon-

[1] Prop. levt., Scritture orig. di 28 Marzo 1707 no 19 et 20. — Ugyanott az orator supplicatiója.

dott Hodermarszki. Sőt azzal az állításával, hogy a szatmári oláhok közt valami új eretnekség kezd lábrakapni, meglehetős valótlanságot is állított. Olsavszki jelentése szerint ugyanis a közönséges vízzel való utolsó áldoztatás általános volt a magyarországi oláhoknál, s így a szatmármegyeieknél sem lehetett sem új, sem kivételes jelenség.

Hodermarszki tehát vagy kis képességű ember volt, hogy csak ilyen gyönge érveléssel tudta megokadatolni az elárvult püspöki szék mielőbbi betöltésének a mulhatatlan szükségességét, vagy pedig, a mi valószínűbb, valójában nem is lehetett több és fontosabb érvvel előállania.

Üresedésben levő püspöki szék betöltése mindig sürgős, még ott is, a hol székes káptalan van s üresedés esetén káptalani helynök vezeti az egyházmegye ügyeit és kormányzatát. Annál fontosabb és szükségesebb lett volna a munkácsinak a betöltése, a hol káptalan híján másként kellett gondoskodni a vezetésről. Hogyan történt az eladdig, arról nincsenek adataink. Lehetséges, hogy nem is fejlődhetett ki valamelyes szokás, mert akkor a püspökök még életökben kijelölték az utódot. Ilyesmi nem történt ez alkalommal. De Camelis nem jelölt ki utódot. Már pedig a betöltéssel való sietést még szükségesebbé tette az ország akkori háborús állapota, a mely különösen a felszentelendőnek nehézzé, sőt lehetetlenné tette a külföldi püspökökhöz való kimenetelt, a mint arra Trombetti atya is rámutatott 1706 decz. 29-i supplicatójában, a melyben éppen erre hivatkozva ajánlotta Vinniczky kinevezését, de kiemelte maga a papság is 1707 júl. 10-i pápai folyamodványában,[1] a melyben szintén éppen azért tiltakoznak Vinniczky ellen, mert a kijárás abban a háborús világban roppant meg van nehezítve hozzá.

Minderről a folyamodványban szó sincs. Valamint az is nagy hiánya, hogy a mikor a püspöki szék gyors betöltésének a szükségességét hangoztatja, nem ajánl jelölteket, pedig Rómára nézve mindig nagy nehézséggel járt oly tá-

[1] «Ordinantis enim difficillimus ad alienum regnum sub hac tempestate bellorum accessus.» — Bpest, Egyet. könyvt.. Heven kézir., LXIX. köt. 299—300 ll.

voli székre s hozzá görög szertartású, megfelelő s alkalmas jelöltet találni. Más oldalról folyamodók rögtön jelölttel állottak elő s mikor Róma elfogadta, a Hodermarszki-vezette papság csak tiltakozni tudott. Hodermarszki mintegy rábízta Rómára, találja ki, hogy ő a legalkalmasabb ember. Ezt azonban rögtön megnehezítette a folyamodvány másik részében levő feladással, melylyel az eperjesi ferenczrendieket bevádolta, hogy De Camelis eltemetése körül elutasító viseletet tanusítottak, mert lehetetlen, hogy ez a vádaskodás Rómában jó vért szült volna.

Már ebből a zavaros iratból is, a mi benne van s a mi hiányzik belőle, nem a leghizelgőbb következtetést vonhatjuk Hodermarszki tehetségéről és képzettségéről. Előbbi életéről alig tudunk valamit, kivéve, a mennyit maga mond magáról, hogy t. i. az előtt éveken át mint missionarius működött az unio érdekében. Így tehát voltaképen itt kezdődik a pályafutása, a mely két kort tüntet fel, a melyekben mintha csak két külön ember jelennék meg és szerepelne előttünk.

E folyamodvány beadásától 1716-ig a vágy, a törekvés a püspökség után annyira elfogja és uralkodik felette, hogy minden egyéb tulajdonának háttérbe szorításával csak azt látjuk, mint lót-fut a püspöki korona után. Ez a vágy minden egyéb tehetségét lenyügözi s kényszeríti, sarkallja, hogy egyesegyedül e czélra törjön. Erős akarattal, szívós kitartással, veszélylyel, távolsággal szembeszállva, fáradtságot nem kimélve tesz-vesz, fáradthatatlanul jár-kel, ír, gyűléseket tartat a papokkal, és nem veszi észre a boldogtalan ember, hogy éppen ez a túlbuzgóság árt neki legtöbbet Rómában, a hol rossz néven vették, hogy annyira töri magát. Mikor mint helynök ő vezette az elárvult püspökség ügyeit,[1] a nélkül, hogy az egri püspököt és a primást, a kik hasonló esetekben szószólói voltak a püspökségnek, tudósította volna, a nélkül, hogy a királyhoz fordult volna,

[1] 1706. decz. 3-i római folyamodv. így írta alá: Ioan Hoderm. sede vacante vicarius cum toto clero; a papság 1707 júl. 10-i római folyamodv. szintúgy «vicarium sede vacante Munkacsiensem» nevezi. — Kitől kapta ezt a helyettesi tisztet, ki nem deríthető.

ezek megkerülésével, mondhatni a hátuk megett egyenesen Rómához fordul, a mi az előtt nem volt szokásban, a püspökség sürgős betöltését kérve. S mikor aztán Róma betölti a széket, tüntet és a királyhoz fordul. S mikor a király kinevezi, görcsösen ragaszkodik a királyi kinevezéshez, elfelejtkezve arról, hogy hiszen éppen ő maga volt, a ki előbb Rómához fordult.

Ezzel végleg elrontotta a dolgát Rómában, a hol, mint mondottam, rögtön észrevették s rossz néven vették a sóvárgását, a mely fakadhatott kezdetben tisztán az egyesülés ügyéért való lelkesedésből, de később bizonyára pénzügyi okokból, holmi uzsorakamatra szedett adósságból reákényszerített szükségből. A propaganda 1708 júl. 14-én Santini bécsi nuntiustól informatiót kért Hodermarszki felől, a ki aug. 4-én azt felelte, hogy a királyi kinevezés után rögtön felvette a püspöki ruhát s a felett való türelmetlenségében, hogy a megerősítése késik Rómából, emlékiratot adott át a primásnak, — csak most, utólag jutott eszébe, hogy ilyen is van, — a melyben fejtegette és követelte, hogy szükség lévén, a primás szentelje fel megerősítés nélkül. A primás beszélvén Santinivel, az nem habozott s nem késett nyiltan megmondani, hogy Hodermarszki — úgy tetszik neki — egyike azoknak, a kik mindenhol be akarnának jutni az akolba, csak éppen a kapun nem.[1]

Ez a sok lótás-futás természetesen pénzébe került. Lassan adósságba verte magát a nélkül, hogy észrevette volna, vagy ha észre is vette, úgy tett, kénytelen volt vele, mint a vesztes, futott az elúszott, elköltött, méregdrágán kölcsönzött pénz után, míg végre is örvénybe került. S ez nem maradhatott titokban. A püspökségről, melyért annyit tűrt, szenvedett, fáradt, hogy Erdődy egri püspök lelke mélyéből megsajnálta, le kellett mondania. Ámde akkor fölléptek a

[1] Prop. levt., Scritture orig., vol. 563. — «Poco buon saggio di se ha dato il sacerdote Giov. Giuseppe Hodermarski . . . Fece egli una grande importunita per ottener la conferma apl. . . . e prese l'abito vescovale subito conseguita la nomina regia . . . il soggeto parevami uno di quelli, i quali cercano d'intrare nell'ovile per tutt'altrove, che per la porta.»

hitelezők ellene, úgy hogy 1718-ban kénytelen a királyhoz fordulni, hogy a király útján haladékot eszközöljön ki.

A püspökséget azonban csak a püspökség javaival is növelt apátságért adta oda. Akkor, apát korában nyugodtabb lett, a mi talán a korral is járt, mert bizony az idő elhaladt. Bizonyára ez is hozzájárult, hogy actióra reactio, a nagy törekvésre visszaesés következett. Kimerült, csöndes ember lett. De akkori tettei sem mutatják őt jó oldalról. A bosszúság, hogy le kellett mondania, hogy annyi fáradozásának gyümölcsét, örömét nem élvezhette, java férfikorát és erejét elvesztegette, forrt benne s mint az öreg emberek szoktak lenni, epés, türelmetlen lett. S ezek az agguló emberen mindinkább erőt vevő rossz tulajdonok elölték benne azt a kevés jót is, a mi előbb egyik-másik kicsillan. Utódával, Bizanczi püspökkel szemben, kinek helyettese volt, irigy és a legnagyobb mértékben bosszúálló volt.

Santini elébb említett, 1708 aug. 4-i levelében[1] azt állítja felőle, hogy a pozsonyi jezsuita atyák vallási ügyekben nem valami járatosnak találták. Egyet azonban meg kell adnunk, hogy unitus volt, s az maradt akkor is, mikor a püspökséget át kellett adnia. Bármily irigye volt Bizanczinak s bármennyire üldözte ezt feladásaival, az uniótól el nem szakadt. Szerette a hitét, a szertartását, védte a papság választási jogát s ezért ragaszkodtak hozzá a papok.

Szó sincs róla tehát, tiszta meggyőződéssel vázolta a propaganda előtt azokat a veszélyeket, a melyek az uniót érhetik, ha a püspöki szék betöltetlenül marad.

Mintegy három héttel később, hogy Hodermarszki megtette a jelentését Rómába, 1706 decz. 29-én Trombetti István atya, a teatinus rend vezetése alatt álló lembergi örmény és rutén kollegium praefektusa tudatta a rend római prokuratorával, Schiarra Tamás atyával Camillo di Mari munkácsi püspök halálát. A pásztor nélkül maradt megye egy része fölött a máramarosi állítólag szakadár püspök ragadta magához a joghatóságot. A veszélynek, mely az

[1] «... ritornato poi il sgr. card. dall' Ungharia mi dice, venirle supposto dai pp. Gesuiti di Posonio, che in materia di religione non l'abbiano trovato assai fermo.»

uniót e részről fenyegeti, elejét lehetne venni administrator kinevezése által. Erre az ideiglenes tisztre pedig legalkalmasabb volna Vinniczky György, a szomszéd premisli püspök, a kihez úgy is folyton jönnek fölszentelést kérő munkácsi papok, ő azonban kénytelen őket elutasítani, nem levén reá felhatalmazása.

Mind a két jelentést, a Hodermarszkiét és a Trombettiét, a propaganda 1707 márcz. 28-i ülésén terjesztették elő, amazt a kegyestanítórend római prokuratora, emezt Schiarra atya, a teatinusok római prokuratora.[1]

A congregatio ugyanazon üléséből tudatta Santini apát bécsi internuntiussal, hogy czélszerűnek látja, hogy ő szentsége Vinniczkyt bízza meg a munkácsi püspökség *ideiglenes* administratiójával.[2]

Arról, azt hiszem, vitatkozni is fölösleges, hogy a congregatio ezen nézete az akkori körülmények között csakugyan a legczélszerűbb volt. Hogy a megürült püspökség ne maradjon üresen, nemcsak az uniónak szakadárok részéről fenyegetett volta sürgette, sőt, a mint e fenyegető veszélyek, mind a Trombetti atya előterjesztésében, mind pedig Hodermarszki jelentésében vázolva voltak, egyenesen megkövetelte, hanem az ország akkori háborús állapota is. S mivel Hodermarszki folyamodása semmi concret javaslatot sem tartalmazott, ellenben a Trombetti atyáé mindjárt határozott indítványnyal állott elő, a mely ideiglenesen, de rögtön segített a veszélyektől fenyegetett s azért sürgős intézkedésre szoruló állapoton, világos és tagadhatatlan, hogy a congregatió bölcsen cselekedett, a mikor a fenyegető veszélylyel szemben sürgősen intézkedett. Ideiglenesen ugyan, mert más mód, tényleges betöltést tartalmazó concret javaslat nem volt előtte, de legalább időt nyert hozzá.

[1] A Schiarra előterj. u. o.

[2] Prop. levt., Lettere della s. Congr. 1707 no 96. pag. 21. — «... questi ee. miei sgri... hanno giudicato bene di fare, che venga pro interim deputato ... per amministratore di quel vicar. ap. mgr. Giov. Winiczki vescovo ... come piu vicino e confinante ... Intanto l'ee. loro desiderano, che v. s. circa la deputazione de nuovo vic. apl. conferisca... col. sgr. card. arciv. di strigon. e .. proponga alla s. congr. quei soggetti, che giudichera capaci di quel vic. apl.»

Hogy pedig ez az intézkedés csakugyan ideiglenes volt, de a mellett a congregatio tervbe vette a végleges betöltést is, bizonyítja a Santininak adott azon további utasítás, hogy megbeszélvén az ügyet a primással, ajánljon az apostoli helynökségre alkalmas egyéneket. Íme az út, a melyet Hodermarszkinak követnie kellett volna, s a melynek a mellőzésével nyerni nem nyert semmit, ellenben rontani rontott a saját esélyein, mert az ügy csak visszakerült oda, a hol kezdeni kellett volna, a primáshoz. Minő czél vezette, mi lebegett Hodermarszki előtt, hogy elhagyta a követendő módot, sejteni sem lehet. Bizonyos, hogy maga cselekedte s maga felelős és hibás a tettéért.

A primás Kölnben tartózkodván, Santini kénytelen volt bevárni a visszatérését s ennek folytán csak okt. 1-én válaszolhatott. Mikor aztán e körülmények következtében késleltetett válasza Rómába megérkezett, az ügy már jócskán össze volt bonyolítva.

XI. Kelemen pápa t. i. elfogadta a congregatio javaslatát s ápr 7-én kelt brevéjével[1] Vinniczkyt administratorrá nevezte ki, a nélkül, hogy erről a királyt értesítette volna. A kinevezést is Trombetti atya kézbesítette Vinniczkynek, nem pedig a bécsi vagy a varsói nuntius.

Vinniczky jún. 15-én a propaganda bibornok-praefectusához és titkárához írt két levelében[2] köszönettel fogadta a kinevezést, bár — úgymond — félve fogadja el oly idegen nyáj vezetését, a mely nem tanulta meg pásztora szavát hallgatni, hanem, a mint bizonyos, elhunyt pásztorának életére is tört. Egyben rámutatott arra a nehézségre, a melyet a Rákóczi fejedelem részéről történt kinevezés támasztott, a ki még febr. 28-án Kaminszki bazilitát nevezte ki munkácsi püspökké.

[1] Más. Bpest,, Egyet. könyvt., Heven. kézir., LXIX. köt. 301—303. ll.

[2] Mindkettő Prop. levt., Scritt. orig. vol. 559. — A titkárhoz intézettben írja Vinniczky: «Recepi per manus ARD. Trombetti praefecti collegii pontif. Leopol. . . breve ss. d. n.» — Mindkettőben említi, hogy «cogor adhuc curas et sollicitudines . . . alterius ovilis in me assumere, et quod majus, ovilis talis, a cujus oves . . . quod compertum est, stante vita immediate defuncti non semel ipsum aggressae sunt pastorem vitamque ipsius impetebant.» — Kaminszki püspökségéről egyébként l. Márki S. «Rákóczy F.» életrajzának I. k. 479. l. «A ruthének.»

Ezt a kinevezést jún 29-én maga Zaleski halicsi metropolita is tudatta a biboros praefectussal s egyúttal mellékelte a levelet is, melyet Rákóczi 1707 febr. 26-án Munkácsról írt hozzá. — A fejedelem előre bocsátva azt, hogy az előbbi zavaros időkben az esztergomi érsekek maguk alá hajtották a munkácsi püspököket az ő kegyúri jogának és halicsi metropolita tekintélyének a rovására, mivel e püspökség beruházása idők hosszú során keresztül kettőjükre tartozott, kijelentette előtte, hogy kivíván a magyar haza szabadságát, a munkácsi püspökséget is régi rendeltetése és az egykori szokás szerint vissza akarja csatolni a halicsi metropoliához. S mivel e püspökségre kegyúri jogánál fogva ki akarja nevezni Kaminszki Péter kolotkói prépostot, kéri a metropolitát, a mennyiben a felszentelés hozzá tartozik, szentelje fel Kaminszkit, sőt eszközölje ki részére Rómából a megerősítést.

Kaminszki két nap mulva, febr. 28-án tényleg megkapta Rákóczitól a kinevezést. A fejedelem ugyan azt írja benne, hogy Kaminszkit nemcsak szellemi és erkölcsi kiválósága érdemesítette e polczra, hanem a haza körül szerzett szolgálata is. Ez érdemeket akarván jutalmazni, nevezte ki őt püspökké. Mi azonban tudjuk, hogy Kaminszki még 1706 decz. 30-án folyamodott érette a fejedelemhez, hosszasan hivatkozván állítólagos érdemeire. Nem terjeszkedem ki itten ez érdemek méltatásába, nem is tagadom őket, de érdemével, ha voltak, szembe állítom e püspökké kinevezett ember hibáit. Tagadhatatlan, hogy eszes, képzett ember volt, de egyúttal jellemtelen, nagyravágyó és praetensiv, önző, romlott szívű. Mindezeknél fogva arra az állásra, melyre Rákóczi elismerése állította, ha talán érdemes is, de alkalmatlan. A fejedelem kinevezésének meg volt a jutalma, mert Kaminszki hűséges embere lett, de a rutén nép úgyis a fejedelemmel tartott, s nagy kérdés, volt-e a fejedelemnek joga a kinevezéshez? Élt vele, hogy el ne évüljön.

Zaleski metropolitát a kérelem a lehető legnagyobb zavarba hozta. Leveléből látható, hogy voltaképen nem is tudja, miféle régi jogáról a metropoliának beszél a fejedelem. Az a benyomásunk, hogy sem Rákóczinak, sem Zaleskinek

semmi tudomásuk sem volt Szusza püspök 1665-i római küldetéséről, melynek czélja éppen az volt, hogy a püspök a fejedelemnő azon kérésével szemben, maradjon a munkácsi püspök az esztergomi érsek alatt, a halicsi metropolia alá rendeltessék. Más idők, más emberek. Vagy nem különös az, hogy akkor a fejedelemnő kívánta az orosz metropolia ellenében, hogy hazai érsek legyen a metropolita, most meg a fejedelem maga erőszakolja az orosz metropolitára azt, a mit akkor kívánt, s a metropolita fordul ellene Rómához!

Zaleski szerint a munkácsi püspökség Vinniczky administratori kinevezésével be van töltve, ha csak ideiglenesen is. Ő tehát mindaddig nem teljesíti Rákóczi kérését, s ezt meg is írta neki, míg a római széktől erre vonatkozólag parancsot nem kap. Ajánlja azonban, hogy a püspökség lehetőleg minél hamarább véglegesen betöltessék, mert addig az unio nagyon is veszélyeztetve van.

Ez az utolsó sor, nem levén benne kifejtve az uniót fenyegető veszély, egyszerű fogás. Nem ajánlotta nyiltan Kaminszki megerősítését, de Rákóczi kinevezési jogát sem tagadta. Az által pedig, hogy a püspökség végleges betöltését ajánlotta, Kaminszkinek, mint már is kinevezett püspöknek a személye magától előtérbe jutott.

Júl. 18-án [1] a lengyelországi nuntius ugyancsak tudatta Kaminszki kinevezését és figyelmeztette a propagandát arra a roppant veszedelemre, a mely az uniót az esetben fenyegette, ha Kaminszkit Vinniczky ki nem nevezte volna helyettesévé. Könnyen megeshetett ugyanis, hogy az a barát a máramarosi szakadár püspökhöz fordult s fölszenteltetve magát, összefogott volna vele. Ez az egyesülés végromlását jelentette volna. Szóval a nuntius jelentéséből tisztára kive-

[1] Prop. levt., Lettere orig., vol. 559. — A nuntius szerint Vinniczky előadta az okokat, a melyek miatt a metropolita tudtával kénytelen volt Kaminszkit ált. helynökévé kinevezni. Mind a mellett ő is előadja azokat, t. i. «perche essendo quel monaco stato nominato dal prínc. Ragozzi, a cui ha prestati servigi considerabili nella presente guerra, al sudd. vesc° vedendosene escluso affatto patrebbe colla protettone di quello impedire l'accesso ivi d'ogni altro ed anche in virtu di tal pretesa nomina farsi consecrare dal ves° Marmor. schismatico vicino ed a lui unirsi con summo detrimento di quella dioecesi.»

hető, hogy ő sem volt a Rákóczi jelöltje mellett, de, talán nem annyira a Rákóczi személyéért, mint az uniót érhető veszély miatt, Kaminszki ált. helynökké való kinevezését a helyzet által parancsolt megoldásnak tekintette.

Végül Rákóczi maga is írt a szentatyának. De míg a két főpap, a metropolita és a nuntius, nem is érintették az ő kinevezési jogát, hanem mindketten az uniót fenyegető veszélyt tolták előtérbe, akaratlanul is megerősítve mindazt, a mit már Hodermarszki és Trombetti is jelentettek volt a propagandának, addig Rákóczi az unióról hallgatva, az őt megillető kinevezési jogot adta elő a pápának. Hogyan és miként fejtette azt ki emlékiratában, nem tudjuk, mert az irat nincs meg, de tartalmát legalább részben megőrizte Vinniczky fentemlített jún. 15-i levele. Ő t. i. két ízben[1] is felkereste levelével Rákóczit, tudatva vele, hogy a pápa administrátorrá nevezte ki. Második levelére aztán Rákóczi azt felelte,[2] hogy szivesen engedelmeskednék a pápának, mivel azonban a munkácsi püspökök kinevezése és beállítása kezdet óta, tehát az alapítás jogán mindig a munkácsi herczegség urait illette, s ők azt idők hosszú során át gyakorolták is, ennélfogva elvárja Vinniczkytől, hogy elismeri e jogát s nem fogja kívánni, hogy ezen eddig szakadatlanul gyakorolt jogát az ő érdekében csorbítsa.

Vinniczky erre mit tehetett egyebet, mint hogy Kaminszkit kinevezte a maga administratori helyettesévé, bizonyára azt gondolván, hogy így Rákóczi kívánságának is eleget tesz, Kaminszkit is elvonja attól, a mire a lengyelországi nuntius czélzott, hogy esetleg összefog a szakadár püspökkel, s ezzel az adott körülmények közt lehetőleg a püspökségen is segít. Egyúttal azonban okt. 20-án írt levelében tudatta a propaganda titkárával, hogy a teatinusok prokurátorát,

[1] Rákóczy írta neki: «ex dupplicibus revmae illustr. v. ad nos datis litteris quae sit benigna ss. d. n. circa administrationem vacantis eppatus Munkács. ordinatio probe dignoscentes . . .»

[2] Prop. levt., Scritt. orig., vol. 560. — «cum nihilominus is sit fueritque a primordiis temporum ducatus hujus nostri status, ut per continuam aetatis seriem eppos denominandi ac constituendi authoritas speciali fundationis jure penes...»

Schiarra atyát felkérte, terjesztené elő az ügyét a congregatiónak, a melynek Gabrieli biboros még aug. 22-én előadta volt Zaleski metropolita fentemlített június 29-i levelét.

Schiarra atya okt. 26-án csakugyan elő is adta a propagandának, hogy a megyében sok ugyan a püspökjelölt, — Hodermarszkit t. i. a király még szept. 22-én kinevezte volt — s a mint hallotta, a munkácsi papság felírt Rómába Vinniczky ellen, mindamellett ő újból és ismételten ajánlja Vinniczkyt, mint kiváló embert, a ki kész jelentékeny örökölt javait is feláldozni az unio czéljaira. Egyúttal állást foglalt Kaminszki ellen s mint a kit személyesen is ösmer, informatiót küldött erről a Rákóczi kinevezte püspökről. Ez az ember — mondja felőle — már kinevezése után is sajátkezűleg gyújtott fel egy házat s a lakók benn is égtek volna, ha nem sikerül az ablakon menekülniök. Igaz ugyan, hogy Kaminszki javulást igért, «de úgy látszik nekem, hogy — mondja Schiarra atya — csak oly gonosz most is, mint volt előbb».

Ez a személyes ismeretségen alapuló, tehát meg is bízható relatio mindenesetre ártott Kaminszkinek, a ki — Kulcsiczkynek még 1688-ban Benkovics püspökhöz írott leveléből láttuk — csakugyan álnok ember volt, olyannyira, hogy Benkovics egyenesen arra kérte Kollonicsot, fogassa el, ha Pozsonyba vagy Bécsbe találna menni. «Olyan ember, a ki a legnagyobb botrányokat is elköveti. Egy ártatlan embernek elcsábítván a feleségét, hosszú ideig bolyongott vele idegen országokban» — írja róla Kollonicsnak, hogy nyomatékot adjon elfogatása iránti kérelmének. Bármi érdemei is lettek legyen tehát, minden oda mutat, hogy Rákóczi választása haszontalan, jellemtelen emberre esett. Hiszen tudjuk, hogy 1688-ban ő írta az

[1] Prop. levt., Scritture orig. — «Del sudº p. Petronio a me ben noto ho notitia certa, che con le sue mani ha abbrucciato una casa doppo d'essere stato nominato dal sudº principe, e se il padre di famiglia non saltara fuori dalla fenestra, sarebbesi abbruciato vivo. E vero, che il sudº p. Basiliano ha promesso ogni emendaziene di sua vita passata, ma pare a me sia un home rotto come prima.»

egri püspöknek azt, hogy «az ország semmiféle törvénye sem említi a munkácsi püspökséget... hiába mondják tehát püspökségnek... mikor senki sem alapította». — 1692-ben ugyancsak Kollonicsnak ír, hogy «a munkácsi kolostor legrégibb alapítása a szerzeteseknek szól s a püspök csakis mint vendég költözött be oda, mivelhogy a püspöksége nem is volt megalapítva, a mint kellett volna». Ő volt az első és egyetlen az összes munkácsi papok és szerzetesek közül, a ki a püspökség alapítását és létezését tagadta, annyira, hogy a mindenható Kollonicsnak egyenesen megmondta, hogy Rómáig viszi a tiltakozását, ha kell. S most mégis elfogadta, hogy Rákóczi kinevezte. Micsoda ember s embernek micsoda jellem az ilyen? S hozzá mekkora cinismus, affektált nem törődés az a nyilatkozat részéről, mikor Rómából késett a megerősítése, hogy ugyan már annyit sem törődik a püspöksége dolgával, mint a kutya az ötödik lábával, mind a mellett szinte lobogó dühhel írja Hodermarszkiról, hogy bizony a munkácsi vár kazamatáiban fejezte volna be életét, ha körmei közé kaphatta volna.

Ő volt az, a ki 1688-ban dicsekedett az egri püspöknek, hogy a kolostort megvédte Joannicius, Volosinovszki és Maurocordato *szakadár* püspököktől, holott a két utóbbi egyesült volt; ő az, a ki de Camelist feladta, a bazilitákat ellenben reformálni akarta. Szinte csodálatos, hogy Vinniczky helyettessé nevezte ki s hallgatag ajánlotta Rómába, s hogy a lengyelországi nuntius éppenséggel sürgette a felszentelését. S mivel lehetetlen, hogy ne hallották volna Kaminszki jó hírét, ha már az uniót fenyegető veszélyek eljutottak hozzájuk, ezt az állásfoglalásukat csakis a Lengyelországban nagy befolyással bíró Rákóczi fejedelem iránt tanúsított figyelemnek tulajdoníthatjuk.

Mert nem is annyira Kaminszki személyéről volt itt szó, mint a Rákóczi kinevezési jogáról. Ezt a jogot 1666-ban Róma is elösmerte s meg is kisértette összeegyeztetni a király kinevezési jogával. Pedig, mint más helyütt kifejtettük, ez a jog semmikép sem illette meg őt.[1] A jog, ha

[1] L. Fraknói V. «A Rákóczyak és a munkácsi püspökség» cz. tan. a «Magyar Világ» 1906. évf. 3. és 4. sz.

már arról beszélünk, melyik volt erősebb: a fejedelemé-e avagy a királyé, kettőjük közül csakis a királyt illette, bár nem a Szilveszter bulla alapján, hanem királyi teljhatalmából gyakorolt szokás alapján, a mint Hunyadi Mátyás 1458-ban gyakorolta is s meg is nevezte a teljhatalmát jogalapként.

Rákóczi jóhiszeműleg akarta gyakorolni a jogot, abban a meggyőződésben lévén, hogy őt is megilleti a jog, ha egyszer elődei gyakorolták. Sőt tovább ment s a kievi metropolita állítólagos jogát is védte az esztergomi érsekkel szemben. Már pedig itt még nagyobb a tévedése, mert Báthory Zsófia 1665-ben csak kénytelenségből fordult a metropolitához, azzal a nyílt kikötéssel, hogy a püspök az esztergomi érsek alá tartozzék. De ha már a fejedelem a metropolitához fordult, akkor nem kellett Róma megerősítése, mert a lengyelországi gör. szert. püspököket a metropolita erősítette meg. Rómában nem is foglalkoztak Rákóczinak a pápához intézett felterjesztésével, de a tény előtt meg kellett hajolni, hogy Munkács tényleg az ő kezében volt és maradt. S míg ő bírta Munkácsot, tartotta Kaminszkit ennek 1710 közepén történt elhunytáig, s nem engedte oda sem a pápai administratort, Vinniczkyt, sem Hodermarszkit.

A papság nevében, melynek a mult 1706 decz. 3-i Hodermarszki által aláírt és Rómában a kegyesrendiek prokuratora által előterjesztett és a Schiarra atya supplicatiójával együtt tárgyalt folyamodványára Róma az utóbbi által ajánlott Vinniczky administratori, tehát ideiglenes kinevezésével felelt, Blazsovszki zempléni főesperes 1707 júl. 10-én újabb felterjesztést tett a congregatióhoz.[1] E felterjesztésben hangoztatják, hogy hálával fogadták Vinniczkynek ideiglenes administratorrá történt kinevezését, de

[1] Datum Munkácsini 10. Júl. 1707. — Más. Bpest, Egyet. könyvt., Heven. Kézir., 69. köt. 299—300. ll. — Érdekes, mily határozottan foglalt állást a papság a külföldi Vinniczky s általában az idegenek ellen. «Haec enim ratio fuit, prout a pluribus prudenter inquirentibus compertum est, cur s. unio in regno Hung. non habeat talem successum, prout in alliis, quod vidt. excepto ... De Camillis, alii extranei, lingvae patriae ignari, prout et modernus illmus admaor, timidi et nihil zeli pro unione monstrantes ... intruderentur »

ettől az intézkedéstől semmi jót sem várnak, sőt bizonyosra veszik, hogy csak kárukra lesz. Vinniczky ugyanis, állította a felirat, kellőképen nem administrálhatja a megyét, mert bár szomszédos az övével, ennek a székhelye mégis 40 mértföldnyire van. E távolság oly nagy, hogy miatta alig fogja elhagyhatni megyéjét. Ha pedig helyettest nevez ki, akkor a papság csak ott van, a hol azelőtt. Már hogy az állapot előbb is lehetetlen volt, arra nézve csak azt az egyet hozzák fel, hogy Vinniczkynek papszentelés végett idejönni hozzájuk idegen országba a háborús viszonyok között majdnem lehetetlen, viszont a papoknak hozzá kimenni nehéz is, meg költséges is. Ezen nehézségektől visszariadva a felszentelendők inkább a közeli Máramarosban működő szakadár püspökhöz mennek. Ekként az unio napról-napra veszít, a schisma pedig nap-nap mellett nyer és terjed. Sztojka József, a máramarosi szakadár püspök, sok visszaélést honosított meg, 16 falut átvitt a szakadárságra s a mi fő, megengedte s még egyre tűri a helvét hitvallásuak garázdálkodásait. A kereszteket mindenütt összetörik, a Máriaképeket és az ereklyéket összerombolják, a szerkönyveket fölégetik. Az idegen püspökök, mint Vinniczky is, sem a nép nyelvét nem beszélik, sem az itteni szokásokat nem ismerik. Ha tehát volna is bennök buzgóság, nincs bátorságuk a schismával szembeszállani, az uniónak meg védelmére kelni. S ha ily körülmények között mégis vállalkoznak a püspökség kormányzására, méltán jöhetnek gyanúba, hogy inkább csak a saját javukat keresik. Ezért s innét van, hogy az unio oly lassan halad előre, lassabban mint másutt. A folyamodványnak Vinniczky ellen felhozott további érve, melyről a papság azt mondja, hogy annak igazát mindazok belátták, a kik bölcsen vizsgálják a dolgokat, nem egyéb, mint magának a papságnak pár sorba foglalt véleménye és ítélete az addigi idegen külföldi püspökök itteni működéséről. A papság felfogása röviden az, hogy az egy De Camelist kivéve inkább ártottak az uniónak.

Mindezeket fontolóra véve, egyértelműleg és közös akarattal az általuk választott Hodermarszkit ajánlják a

szent széknek megerősítés végett, a ki arra minden tekintetben a legalkalmasabb.

Természetes azonban, hogy Rómából, a hol még mindig várták Santini választát, nem kaptak választ. Szokatlan és eddig elő nem fordult eset volt, hogy a papság maga ajánlotta volna választottját megerősítés végett.

Elúnva a várakozást, a papság szeptember hó folyamán a királyhoz fordult,[1] kérve a felséget, nevezze ki ő legfőbb kegyúri jogánál fogva Hodermarszkit s mutassa be az apostoli széknek megerősítés végett. S csakugyan József szept. 22-én kelt iratával,[2] mely szószerint egyezik a De Camelis kinevezésével, ki is nevezte Hodermarszkit, miről a Kölnből visszaérkezett primás — feleletül a papság iménti felségfolyamodványára — ugyanaznap kelt levelével értesítette Blazsovszki főesperest.[3] Ez alkalommal a hadi tanács a Bécsben személyesen megjelent Hodermarszki útján protectionalist is adott «az ő rutén népének és pedig minden kerületnek külön, felhíva őket a császár iránti hűséges szolgálatokra».[4] Ez a protectionalis mutatja legjobban, mily eltávolodást szült az unio a nép és a papság között.

A nép, mely nem érezte az unio előnyeit, hű maradt földesuraihoz. Hiába hívta fel az elszakadásra a hadi tanács, Rákóczi leghűségesebb népe maradt. Ellenben a papság, mely mindent a királytól várt, a földesuraktól pedig, kevés kivétellel, csak rosszat tapasztalt, a császár-

[1] Bpest, Egyet. Könyvt., Heven. kézir. XLV. köt. 331. l.

[2] Eg. íves. fog. Bpest, OL. Kancz. O., Conc. exped. no. 12 ex Sept. 1707. a De Camillis kinevez. fog. átjavítva. A szöveg alatt: Expediantur installatoriae ad cam. Hung., item praesentatoriae ad. s. sanct., item recommendatoriae ad. card. Grimani.

[3] Bpest, Egyet. Könyvt., Heven. kézir., LXXV. köt. 287—288. l. — A hgprimás felhívta benne a papságot, «ut eundem ... eppum Hoderm. reverenter suscipere ejusdemque monita decenter et efficaciter adimplere non intermittant scientes omnino hunc et non alium pro hac dioecesi esse denominatum eppum, cui itaque ut sese ... obedientes et submissos exhibeatis... hortamur».

[4] Uo. 287. l. — «S. c. r. m. egregia studia et insignem zelum, quae illibata hucusque fide is tum per se, tum per inclytum Ruthenum populum», stb.

hoz szegődött. S a püspökséget csakis az mentette meg, hogy nem négy püspöke lett egyszerre, hogy József a papság *választotta* Hodermarszkit nevezte ki, a ki hálásnak akarván mutatkozni, a saját felelősségére eszközölte ki s fogadta el a hadi tanács protectionálisát. József király a primás tudtával és a hadi tanács ajánlatára, a melynek Hodermarszki igéretet tett, hogy a ruténeket Rákóczitól áthozza a császár pártjára, nemcsak kinevezte a papságtól választott és kinevezésre felterjesztett Hodermarszkit, hanem a kinevezés után a szokott módon írt a pápának a megerősítés ügyében, sőt Grimaldi biborosnak is ajánlotta az ügyet.

Így aztán, mikor Santini a propaganda márcz. 28-i utasítására okt. 1-én végre tárgyalhatott a primással, hogy ki lenne alkalmas az apostoli helynökségre, Hodermarszki már ki volt nevezve s Santini csodálkozva értesült a primástól, hogy a felség bizonyos Hodermarszkit nevezett ki püspökké, abban a feltevésben, — úgymond a propagandához intézett válaszában — hogy az apostoli széktől jóváhagyott concordatumok alapján joga van hozzá. Erre nézve — írja ugyanott — ő azt felelte a primásnak, hogy semmit sem tud sem a papság választási, sem a király kinevezési jogáról. Ez a püspökség nincs benne abban a jegyzékben, a melyet Paulucci biboros államtitkár 1701 szept. 24-én Davia nuntiusnak megküldött. Legutóbb is apostoli helynöke volt, nem püspöke. Santininek a munkácsi püspökségről feltárt ezen állításaira a primás nem tudott válaszolni, mert a magyar kanczelláriától csak a jelölt személyéről volt informatiója. Santini tehát, hogy tájékozódjék a püspökség felől, utána nézetett a nuntiatura levéltárában, de csak a Partén kinevezéséről találtak ott két iratot, ú. m. a propagandának 1652 aug. és a sz. officium congregatiónak 1653 máj. havában kelt leveleit az akkori nuntius válaszával, de ezekben is az a rendelés volt olvasható, «hogy az illető megerősítéssel nagyon *óvatosan* kell eljárni».[1]

[1] Prop. levt., Scritture orig., vol. 560. — «Con lettera de 28 Marzo decorso mi fu ordinato da cotesta s. congr. di conferir col. sgr. card.

Ez alkalommal, mikor először beszélt Santinivel a püspökség felől a herczegprimás, csak Hodermarszkiról adott némi felvilágosítást. Ekkor még maga is csak annyit tudott felőle, egyrészt a magyar kanczellária útján, a mely különösen a felség iránti hűségét emelte ki, másrészt a papság felség folyamodásából, hogy az elhunyt De Camelis püspök helynöke volt, a ki állítólag 15—16 ezer hívőt mentett meg az uniónak. Santinit ez a Hodermarszkiről nyert rövid tudósítás sem elégítette ki. Azt felelte tehát a primásnak, hogy Hodermarszki jó tulajdonairól biztosabb adatokra volna szükség.

E közben a csak pár nap előtt kinevezett, de legazonnal püspöki ruhát öltött Hodermarszki már is türelmetlenkedett s megunva a várakozást, egy emlékiratot szerkesztett, melyben hivatkozva a körülményekre, kifejteni s bebizonyítani törekedett a primásnak, hogy a felszentelése okvetlenül szükséges és halaszthatatlan. Tekintettel a felszentelés elodázhatatlan voltára, kérte a primást, szentelje fel őt azonnal, még a római megerősítés megérkezése előtt. Ezen kérésének a megokadatolásában a következő nyolcz okra hivatkozott, ú. m., hogy a szakadárok minden oldalon körülveszik a megyét, e szomszédság pedig főleg Máramaros felől veszélyes, a hol Sztojka szakadár püspök egyre szenteli a papokat, a kiknek a száma már 70-re megy; ennek daczára mintegy 100 parochia üresedésben van, a melyneknek hívei kijelentették, hogy ha négy hét alatt nem kapnak egyesült papot, a szakadár püspökhöz fordulnak; Berettő körül már is szakadárrá lett 19 oláh falu, félő tehát, hogy ha ez az állapot tovább is tart, többen követik őket; négy év óta nincsen szentelt olaj, ennek következtében nem lehet bérmálni; sokan jöttek ide át

di Sassonia per la nominazione de soggeti capaci al vicariato ap. de Ruteni uniti di Monkátz ... Hoggi mi ha s. e. notificato, che da quei cattolici sia stato eletto per vescovo un tale Gio. Hodermarzki e presentato a s. m. e. supponendosi haverne la facolta per concordati approvati dalla s. sede ... S. e. asserisce, che questo sogetto fusse vicario del defunto ms. De Camelis ... Ho detto al sgr. card., che sara necessaria una maggior guistificazione delle buone qualita del soggetto ...»

Lengyelországból, a kik papoknak mondták magukat, holott nem azok, de a szakadár püspök azért mégis alkalmazta őket; a szakadárok egyre biztatják a püspöküket, menjen már és foglalja el az egyesültek székes kolostorát, kétszer csakugyan meg is kisértette már, de ő mind a kétszer ellentállott, Kaminszki azonban újabban két esperest küldött érette, félő, hogy csakugyan összefognak.[1] Ez a hat érve Hodermarszkinak tulajdonképen csak felmelegítése azoknak az 1706 decz. 3-i felterjesztésében foglalt okoknak, a melyekkel akkor Róma előtt a püspöki szék lehető gyors betöltésének a szükséges voltát iparkodott beigazolni. A mint akkor az uniót fenyegető veszélyt állította oda főérvnek a mielőbbi betöltés szükséges voltának az igazolására, úgy használta fel most ugyanazt az érvet minél előbbi felszentelésének a kicsikarására. Mintegy sejtve azonban, hogy a mint akkor nem volt sikere az érvelésének, úgy most sem talál lenni, felhozza azt is, hogy ő az első, a ki Rómából megerősítést kér, holott ez a görög egyházban nem szokásos, a mennyiben ott csak a metropolita megerősítése szükséges. Hivatkozik arra is, hogy Kollonics is így tett az oláh püspökkel, pedig a dolog nem is volt oly sürgős és sietős, mint itt, s az illetőt Róma azért mégsem függesztette fel. Itt, a sürgősséget az követeli, hogy a papság esetleg szakadárt választ, a mi ha megtörténik, bizonyos, hogy az egyesült püspökségnek vége. Egyúttal két külön levélben kérte a primást, eszközöljön ki Rómában a felsorolt görög katólikus templomok részére bizonyos búcsúkat.

Ez a hivatkozása Hodermarszkinak nyílt beismerése volt annak, hogy ő az első, a ki a primás tudta nélkül

[1] Eg. íves. ered., gy. p. Bpest. Egyet. könyvt., Heven. kézir. LXXII. köt. 311—313. ll. — «7⁰ Primus est eppus Munkács., qui petit confirmationem Roma. Alii id non habebant et tamen non fuerunt reprobati, siquidem iste mos sit in ritu gr. ab antiquo, quod eppus eligitur per clerum et per eundem praesentatur vicino metropolitae, a quo postea ordínatur... 8⁰ Exemplum habetur... d. card. Kollonits, qui idem fecit cum eppo Transsilv. Valachico... Alius ergo modus non superest unionis conservandae, quam ut consideratis his tam ponderosis rationibus sua ser. em eppum Munkács ordinet...»

közvetlenül Rómához fordult. Másrészt meghunyászkodás a primás előtt, a kit addig figyelembe sem vett, csak most, miután látta, hogy Rómában közvetlenül, felettes hatósága nélkül még az unio veszélyeinek a feltárásával sem ér czélt. De bármi alaposnak látszott is, mint érv, semmit sem ért, mert nem állott az oroszországi metropolita alatt, s Partén óta bizony minden püspök részére ki kellett kérni a megerősítést.

A primás okt. 1-én még Bécsből írt[1] Paulucci biboros államtitkárnak, de csak a búcsúk ügyében, a megerősítésről vagy éppen fölszentelésről szót sem említvén. Rómában Santini ugyanaznap kelt jelentésének a beérkezte után a propaganda titkára előterjesztést tett az egész ügyről,[2] Colloredo biboros pedig a nov. 14-i ülésen előadta a Hodermarszki megerősítése ügyében kelt királyi előterjesztést, a primás felterjesztését a Hodermarszki kérte búcsúkról, de egyúttal Santini jelentését is.[3] Mit határozott congregatio, nem tudjuk. Három püspökkel szemben nehéz volt a helyzet, nehéz helyzetben pedig a legjobb tanács, a legczélszerűbb eljárási mód húzni-halasztani az ügyet, míg út és mód adódik valamelyes megoldásra.

A jelöltek közül Kaminszki nem mozgott, a fejedelem pedig sokkal fontosabb ügyekkel volt elfoglalva. Vinniczky a következő 1708 febr.[4] havában Schiarra útján előadván a propagandának, hogy az administratiójára bízott püspökségben Kaminszki működik, még pedig olyképen, hogy a szakadár püspökkel paktál, a mint azt legelőbb a lengyelországi nuntius jelezte, utóbb pedig Hodermarszki is jelentette, azt a kérdést intézte a biborosokhoz, mit csináljon az administratióval?

[1] Prop. levt. Scritt. orig. vol. 560. — «... per questo é, che mi fo lecito, d'inviar all e. v. il qui gionto memoriale presentatomi dal nominato vesc° di Mongaz ... per ottenimento di qualche indulgenza ... Jo mi sono reso tanto piu facile intercessore, quanto che detto vescovato e sottoposto alla mia giurisdizzione arcirescov. di Strigon.»

[2] Uo. uak.

[3] Róma, Bibl. Corsini, vol. 1498.

[4] Prop. levt. Scritt. orig. 6. Febr. 1709 no. 27. — «Unde ... supplico, quid me velint facere cum praedicta administratione, cujus solum titulum gero ... vereor, ne postea culpetur silentium meum.»

Ez alatt a primás, a ki úgy látszik, Santinivel megállapodott, hogy Hodermarszkiról bővebb értesülést szereznek, Bécsből visszatérvén a székhelyére Pozsonyba, az ottani jezsuitáktól tudakozódott felőle. Honnét ismerték őt a jezsuiták, arról nincsenek biztos adataink. Egyes írók azt állítják, hogy Hodermarszki a nagyszombati kollegiumban növekedett volna. Tény, hogy Hevenesyvel barátságos összeköttetésben állott, de ez aligha eredt Hodermarszkinak a nagyszombati tanuló korából, mert nem igen van róla tudomásunk, hogy a Jany-féle alapítvány azaz 1705 előtt munkácsi papok Nagyszombatban tanultak volna. Hodermarszki pedig legkevésbbé, mert az ő tanuló korának 1689 előtti, a püspökség legzavarosabb idejére kell esnie. Valószínűbb, hogy ő kereste a jezsuita atyák barátságát s 1707-ben Bécsbe menet tért be hozzájuk Pozsonyba, a hol mindjárt vizsgálat alá vették. Bármint volt is a dolog, kedvezőtlen véleményt adtak róla a primásnak, a ki a papság mult 1707 júl. 10-i felfolyamodványát mindamellett felterjesztette Rómába, a hol Zigliara biboros 1708 május havában be is mutatta a congregatiónak.[1] A congregatio egészen helyesen mielőtt hozzájárult s ítéletet hozott volna, 1708 júl. 14-én bővebb informatiót kért a bécsi internuntiustól.[2]

Santini, a ki időközben a primástól is értesült, maga is utána járt úgy a püspökségnek, mint Hodermarszkinak, aug. 4-én válaszolt,[3] határozottan és egyenesen állást foglalva Hodermarszki ellen. Megírta azt is, hogy a herczegprimás most, hogy bővebben informálódott Hodermarszki felől, tekintet nélkül arra, hogy előbb maga is ajánlotta, maga is szükségesnek vélte a legnagyobb óvatossággal járni el a megerősítés körül. Szóval a primás elpártolt az

[1] Prop. levt., Scritture orig. vol. 563. Mellette a hgprimásnak külön levele: «Carissimo mio S. Zigleri».

[2] Uo. Lettere delle cong. vol. 97. pag. 184. — «Dall aggiunto memoriale v. s. riconoscera l'istanza, che vien fatta ... a favore del sacerdote Giov Hodermarski. In ordine a che questi e. miei sgri prima di prendere risoluzione alcuna, vogliono essere da v. s. pienamente e con tutta segretezza informati delle qualita del sacerdote predetto.

[3] Uo. Scritture orig. vol. 563. — Poco buon saggio di se ha dato il sacerdote Gio. Hodermarski.»

udvar jelöltjétől. Santininek ez a jelentése volt az, a melynek következtében Hodermarszkit elejtették Rómában. Nem a királyi kinevezést kifogásolták, hanem a kinevezett személyét nem találták alkalmasnak. A primás és Santini, tehát két illetékes informator kedvezőtlen véleménye alapján a congregatio szept. 3-án[1] megbízta Santinit, tanácskozzék tovább a herczegprimással megfelelőbb jelöltekre nézve. Nov. 10-én[2] értesítették Santinit arról is, hogy az illető kiszemelésével nem kell nagyon sietnie, mert a hadi események Magyarországon kivánatossá teszik az egész ügynek alkalmasabb időre való *elhalasztását*. Vagyis addig Vinniczky ideiglenes administratorsága érvényben maradt.

Hodermarszki a következő 1709. évben elhatározta, hogy püspöksége ügyében merész lépést tesz és személyesen megy Rómába ügye előmozdítására. E czélból ajánló leveleket kért a herczegprimástól, a ki 1709 júl. 8-án írt a pápának is, Paulucci biborosnak is. Az előbbi levélben azt írta, hogy Hodermarszki felszentelésének Rómában, úgy látszik, az az akadálya, hogy munkács városa és kerülete az *egri egyházmegyében fekszik*, mindamellett szükségesnek látja a felszentelést, mert már mintegy 300 egyház visszatért a schismára.[3]

Hodermarszki maga a következőkre szándékozott hivatkozni Rómában.[4] Először is mindazok az egyesültek, a kiket fel nem szentelhetett, mert két év óta hiába kérte Rómából a megerősítését, Sztojka József máramarosi szakadár püspökhöz mentek felszentelődni. Ekkép mintegy

[1] Uo. Lettere delle s. congr. vol. 97. — «Poiche il soc. Gio. Hodermarski altrevolte proposto per il vicariato anco a giudizio di sgr. card. di Sass. non riesce a proposito per quelle carica.»

[2] Uo. uak. — «atteso lo stato presente del regno d'Ungaria».

[3] Prop. levt., Scritture riferite 1709 Sett. no. 34. — «Exhibitorem praesentium . . ., qui Romam proficiscitur, e. v. hisce recommendare volui.» — Az egész ajánlás hat sor. — Valamivel bővebb a pápához intézett ajánlás. Uo.

[4] Uo. ua. kongr. — 5° Haec omnia emendari et ad ordinem reduci possent, nam siquidem notabilem plagam exercitus caesar. ante annum occupavit et in dies occupat, ubi jam fere 300 sacerdotes Rutheni a jugo rebellium erunt liberi . . .»

300 felszentelt pap lett szakadárrá. Vinniczky administrator felszentelhette volna őket, a minthogy az ő ajánlására néhányat fel is szentelt, de a nagy távolság és a költséges utazás miatt csak igen kevesen mehettek ki, azok, a kik erősen ragaszkodnak az unióhoz. A szakadárok, mihelyt megtudták, hogy Róma nehézségeket csinál az ő megerősítése körül, sokkal merészebbek lettek. Püspökük Kaminszki bazilita páter meghívására néhányszor lejött Munkácsra s ott több parasztot pappá szentelt. Vakmerőségükben majmoknak csufolják az unitusokat, a miért hogy erővel egyesültek akarnak lenni, holott Róma huzódozik tőlük s püspököt sem akar nekik adni. Továbbá öt év óta nincsen szentelt olaj. Temérdek a válás, a botrány, úgy hogy szégyen nélkül leírni sem lehet. A baziliták egyszerűen megnősülnek. Mindez a visszás állapot pedig megváltoztatható volna, mert a császári hadak már visszafoglalták a püspökség nagy részét. Már mintegy 300 pap fölszabadult a lázadók igája alól. Erről a már is fölszabadult területről pedig könnyen igazgatható a még föl nem szabadult rész is, a hol még a szakadárok az urak, a kiknek a helyét egyesültekkel lehetne s kellene is betölteni, a miben neki nagy gyakorlata van, mert mintegy tíz év óta védte életveszélyek közt az uniót. Mindezekre való tekintettel végül kérte volna a pápát, hogy valamely in partibus, pl. az éppen üresedésben levő sardiccai püspökség czímére mentől előbb felszenteltessék, mint a ki ismeri az egyesültek bajait s tudja, hol s miként kell és lehet segíteni, hogy a még unitus egyházak is a schisma torkába ne essenek.

A nuntius figyelmeztette Hodermarszkit, hogy haszontalanul tenné meg az utat, s hogy ettől megkimélje, jóakarattal megigérte, hogy kérelmét elküldi Rómába. Szavát meg is tartotta, mert 1709 aug. 24-én írt levelével csakugyan felküldte a congregatiónak, levelében jelentést tevén az ügy állásáról 1708 máj. 8-a óta.[1]

[1] Prop. levt., Scritture rifer. cong. 23 Sept. 1709 no. 34. — A congr. 1708 szept. 3-i megbízására okt. 4-én felelt Santini, de a levele nincs meg. Az 1709 aug. 24-iben azt írta erről s Hodermarszkiról: «. . . e

Ebben a jelentésben érdekes dolgokat mond el Hodermarszkiról. Ez adatok egy lépéssel előbbre viszik e különös ember életéről való ismereteinket. Míg Santini eddigelé csak a herczegprimástól kapott egy s más értesülést Hodermarszki felől, most egy jámbor s a magyar ügyeket jól ismerő jezsuita atya adott neki egyben-másban felvilágosítást. Ki volt Hodermarszkinak ez a jóakarója, Santini nem nevezi meg, de nem nehéz Hevenesyt ismernünk fel benne. A Hodermarszkira nézve kedvező vallomás után annak kellett lennie. Összes rendtársai közül ő ismerhette leginkább a magyar viszonyokat, s mint akkor éppen a bécsi rendház rektora, személyesen informálhatta Santinit. Hodermarszkival személyes ismeretségben, sőt összeköttetésben volt. Egy névtelen munkácsi pap ugyanis 1711 májusában azt jelentette Hodermarszkiról, hogy 3000 forinttal tartozott Hevenesynek. Mikor kapta e kölcsönt? Vagy 1707-i vagy 1709-i bécsi tartózkodásakor. Bármikor történt is azonban a kölcsön, mivel Hevenesy csak a rend pénzéből adhatta — jóhiszeműleg, mint kinevezett püspöknek, érdekében állott, hogy visszakaphassa. Ezt azonban csak az esetben remélhette, ha Hodermarszki püspökké is lesz. Bizonyosan ezért pártfogolta. Hevenesy szerint Hodermarszki mindig jelét adta jámborságának. A nagyszombati egyetemen tanult a Kollonics szerzette Jany alapítványon. A nép jól ismeri, mert az elhunyt püspök helyettese volt. A primás a dietán találkozott vele, de semmiféle hibát sem fedezhetett fel benne.

A mi Hodermarszki jámborságát illeti, Hevenesy e részben való informatiójának a túlságos jóakaratára s

risolutosi . . . ordinarre a me l'informazione, a che soddisfeci con lettera di 4. Agosto 1708 . . . sicome con altro foglio del 4 Ottobre . . . Non ha cessato l'Hodermarski di sollecitare per la sua provista e su la speranza di piu facilmente ottenerla era risoluto di trasferirsi a Roma. Per non esporlo a fare il viaggio inutilmente. m'offrii a mandar le lettere . . . In tanto un padre giesuita molto pio e il piu versato nelle cose d'Ungharia mi dice . . . che l'Hoderm. abbia sempre dato saggio d'huomo pio et oltre l'haver studiato con frutto nel collegio de gr. un. fondato dal sgr. card. Collonitz in Tirnavia . . .»

talán kevésbbé őszinte voltára nézve Santini előtt mindenesetre gyanut kelthetett a pozsonyi jezsuita atyák, Hevenesy rendtársainak az a tudósítása, hogy a teológiai ismeretekben meglehetős gyengének találták Hodermarszkit. Azért Santini e kedvező vélemény daczára azt írta felőle Rómába, hogy a primás azért van leginkább Hodermarszki ellen, mert a mult évben más magyarokkal együtt ajánlkozott az udvarnál is, a primásnál is, hogy *megöli Rákóczit*, szóval olyan ajánlatot tett, mely a primás szerint magában véve is esztelen, de ezenfelül egy közönséges egyházi férfiúhoz sem illő, annál kevésbbé olyanhoz, a ki püspöki méltóságra áhitozik.[1] Honnét vette ez adatot Santini, nem mondja, de bizonyosan értesült Hodermarszki és a hadi tanács között 1707-ben folyt tárgyalásokról. Az ezekből fenmaradt iratban mindössze annyi van, hogy Hodermarszki vállalkozott a magyarországi ruténeknek Rákóczi ellen való fellázítására, de ha Santini szerint a primás olyasmit hallott felőle, lehetséges, hogy Hodermarszki megfeledkezve minden óvatosságról, túlbuzgóságában beszéd közben ilyesmit kiszalasztott a száján s ezt azután tovább adták felőle. Ő tagadta utóbb, a mikor meghallotta. Az eddigi írók abban a hitben voltak, hogy a Bécsből visszatérő Hodermarszki kisérőivel nehány kuruczczal csetepatéba bocsátkozott s ez alkalommal néhányat meg is öltek volna, következőleg Hodermarszki irregularitásba esvén, nem lehetett püspökké. Valami lehetett a dologban, de nem ebben, hanem a fenti vállalkozásban. Komoly igéretről aligha lehetett szó, hanem Hodermarszki részéről tett valamelyes meggondolatlan nyilatkozatról. Ez azonban elegendő volt, hogy Rómában végleg letegyenek róla.

E jelentéssel t. i., melyet a primás ajánlásával együtt a propaganda 1709 szept. 23-i ülésén Spada biboros ter-

[1] «La maggiore opposizione e repugnanza, ch'io scorgo in sua e. consiste nell'essersi sin dell'anno scorso il. sudd. Hoderm. con altri Ungheri esibito alla corte e a sua e. medesima di andare a trucidare il Ragozzi, esibizione, che gli parve, come e in effetto, piena d'improprieta in se stessa e piena d'indecenza per un semplice ecclesiastico, non che per uno, che aspira alla dignita di vescovo.»

jesztette elő,[1] Hodermarszki ügye Rómában új stadiumba lépett. Addig Hodermarszki ellen voltaképen csak azt hozhatták és hozták fel, hogy kevésbbé alkalmas. Most olyan érvnek jutottak a birtokába, a melynek alapján egyenesen kizárhatták, ha mindjárt semmi más bizonyíték sem volt ellene Santini puszta állításán kívül. Rómában meg kellett, hogy győződve lettek legyen arról, hogy Santini olyan biztos forrásból nyerte ezt a Hodermarszkit terhelő értesülését, hogy annak a hitelességéhez kétely sem fér. Egy kis jóakarattal, egy kis protekczióval magától Hodermarszkitól is meg lehetett volna tudni a valót.

Mindenesetre Santini tette őt lehetetlenné Rómában. Már első, 1707 okt. 1-i jelentésében legalább is szokatlan hangon beszélt róla. Miért ellenezte oly hevesen Hadermarszki megerősítését, e három levélből nem vehető ki világosan. Utóbb Erdődy egri püspöknek magának is annyira megesett a szive Hodermarszkin, hogy megigérte neki a máramarosi püspökséget. Nagy tehát a valószínűség arra nézve, hogy Santini túlhajtotta buzgalmát s nyakasabban, hajthatatlanabbul, elfogultabban viselte magát Hodermarszkival szemben, mint a hogy ez a püspökség után futó ember megérdemelte volna.

A primás maga is belátja, — írja fenti aug. 24-i jelentésében, — hogy valamit tenni kell. S mert a premisli püspök a távolságon s elfoglaltságon kívül már csak azért is alkalmatlan, mert a zavarok közepette nem is tudja, kihez csatlakozzék, nem is képes a jót a rossztól megkülönböztetni, legalkalmasabbnak látszik, ha Rómából küldenek apostoli helyettesként alkalmas görögöt, mint a hogy Kollonics tette De Camelissel. Ez esetben jó lesz az *ügyet a miniszterekkel közölni.* Ha azonban mégis jónak látnák Hodermarszki megerősítését, az esetben jó lesz figyelmébe ajánlani a primás jóindulatát. Hodermarszki legutóbb Bécsben részt vett a lelki gyakorlaton s mindent megtett, hogy ájtatosnak lássék. «Cio che sia nell'interno, Dio solo puol saperlo», a jó Isten a megmondhatója miféle ember bévül,

[1] Róma, Bibl. Corsini, vol. 1498.

— teszi hozzá végül. Szóval semmiképp sem tudott Hodermarszkival megbékülni.

A congregatio látva, hogy Santini nem talált alkalmas embert, elfogadta az ajánlott módot s döntés előtt tényleg megkérdezendőnek vélte [1] a római görög kollegium és a bazilita-rend biboros védőit, az antivarii és a filadelfiai érsekeket, az iránt, nem tudnának-é alkalmas jelölteket? Szept. 23-án Santini is felszólítást kapott, hogy az ügyet mgr. Piazzával közölve, szintén tudakozódjék.

A kérdezettek közül a baziliták római prokuratora, Pieszkievics Szilveszter szept. 27-i levelében [2] első helyen elődjét, Filippovics Polikárpot ajánlotta, a kit utóbb tényleg ki is neveztek apostoli vikáriussá, második helyen Sulikovszki Sámuelt, harmadiknak pedig Losovics Melchiort.

Menniti Péter, a bazil-rend főapátja, okt. 4-én azt jelentette,[3] hogy senkit sem ajánlhat, bármennyire megtisztelő volna is a rendre a munkácsi vikáriatus. Az olaszországi bazilita kolostorban nincsen született görög, csak olasz születésű latinok, a kik a görög nyelvet használják ugyan, a nélkül, hogy értenék, de egyébként a latin szertartással élnek. Egyedüla s Palermo melletti Mezzorosso kolostorban vannak albán eredetű görög szertartású szerzetesek. Ezekből szokott a congregatio Cimarrába apostoli vikáriusokat küldeni, mint pl. VII. Incze alatt Catalani Nilust, a ki ott meg is halt. Ilyen Tassi Filoteusz is, a ki ugyan még él, de a kolostornak olyan kevés tagja van, hogy alkalmas ember aligha volna közöttük. Grotta-Ferratában van a svájczi születésű Stober Nikodém, a ki a görög kollegiumban tanult ugyan, de bizonyára engedélyre volna szüksége, hogy gö-

[1] Prop. levt., Lettere della s. congr. vol. 98. fol. 141. — «... questi e. miei sgri hanno giudicato espediente differire la risoluzione di tal negozio a fine di prendere le necessarie informazioni di qualche altro soggetto capace di tal carica di sgri card. protettori di questo collegio Greco a di monaci Basiliani, come dagli arcivi d'Antivari e Filadelfia e da altri.» — Santini aug. 24-i jelentésében az ajánlat az volt: «... anche l'e. s . . . crederebbe a proposito si mandasse da Roma il vicario apl. quando vi fusse un soggetto Greco unito idoneo a tal carica».

[2–3] Prop. levt., Scritture rifer. vol. 569. congr. 16. Dec. 1709 no 13.

rögül misézhessék, már pedig ezt a pápa a görög hittérítőknek készült német jezsuita atyáknak sem akarta megadni. Hanem a lengyelországi baziliták között volna megfelelő személy, hiszen De Camelis is közülök való volt. Rómában volna két görög pap, Stay János atya, a ki az imént tért vissza hittérítői működése helyéről az örök városba, és Pangalo, a vatikáni könyvtár görög skriptora.

A görög kollegium védnökei közül Corsini biboros[1] öt embert ajánlott, ú. m. Krassan Fioravante, Marchis Miklós, Stai György, Kolchia János és Pottusa János áldozárokat. — A filadelfiai érsek ugyancsak okt. 12-én azt jelentette,[2] hogy senkit sem tud, a ki alkalmas volna a kérdezett tisztre. Az ottani sz. György egyház szolgálatában vannak ugyan görög papok, de azokat nem tudná helyettesíteni. A levanteiek közül még legalkalmasabb volna Stay János. Egyébként legczélszerűbb volna a kievi metropolitához fordulni, az talán tudna valami odavaló bazilitát ajánlani.

Végül okt. 26-án Santini is felelt.[3] Az ő jelentése éppen azért érdemelne figyelmet, mert ő lett volna hivatva az itteniek közül ajánlani valakit. Csakhogy erre nézve sajnálattal jelenti, hogy Bécsben nem tudtak neki az itteniek közül ajánlani valakit. Egyetlen egy jelöltet emlegettek előtte, Pataky Jánost, a ki akkor a római sz. Apollinár kollegium 4. éves növendéke volt. A felőle megkérdezett Alamanni Angelo azonban kedvezőtlen véleményt adott róla.

Vanni, a lengyelországi nuntiatura uditoreja, magától-e vagy utasításra, ki nem deríthető, egy theatinus szerzetesnek hozzá intézett levelét közölte, melyben a névtelen atya Kaminszkit leszólva, Filippovicsot ajánlotta.[4]

Maradtak volna tehát a déliek közül Stay János és ez a lengyelországi Filippovics. De Adda biboros 1709 decz.

[1-2] Prop. levt., Scritture rifer. vol. 569. congr. 16. Dec. 1709 no 13.

[3] Uo. ua. köt. — «Quanto maggiore e il bisogno di provedere il vicariato apl. di Monkátz per ovviare ai gravissimi pregiudizi, che inferiscono colla loro presenza . . . i pastori scismatici, altrettanto e difficile il proporse di qua un soggetto idoneo a poter governar quel numeroso gregge . . .»

[4] Uo. ua. köt.

2-án előadván a jelentéseket,[1] a congregatio az utóbbit fogadta el.

Ez a szintén kétfelől ajánlott Filippovics, kiről annyit tudunk Pieszkievics jelentéséből, hogy előbb Rómában volt a lengyelországi baziliták prokuratora, vagyis ugyanazt a tisztséget töltötte be, mint De Camelis, a kinek talán utódja lett, akkor Vinniczky oldalán működött, mivel Vinniczkyt a szentszék megbízta volt az időközben elhunyt Zaleski metropolita halálával megüresedett kiev-halicsi érsekség administratiójával. Mennyiben nélkülözhette Vinniczky Filippovicsot, mennyiben nem, nem tartozik reánk. Elég az hozzá, a propaganda 1709 decz. 16-án utasította a lengyelországi nuntiust,[2] ajánljon valakit Vinniczky mellé a munkácsi vikáriussá kinevezett Filippovics helyére, hogy ez minél előbb elfoglalhassa a már oly soká pásztor nélkül álló munkácsi apostoli helynökséget.

Vinniczky 1709 decz. havában, miután a metropolita administratiójával már meg volt bízva s ez által mintegy fölmentve a munkácsi vikáriatus administratiójától, minden felszólítás nélkül hosszabb jelentést küldött Santininek a munkácsi apostoli helynökség állapotáról.[3] Ez arra vall, hogy egyengetni akarta s egyengette is az újonnan kinevezett Filippovicsnak az útját, bár róla említést sem tesz, noha akkor már tudhatta a congregatio döntését. Santinihoz szóló leveléhez mellékelte Szirmay Miklósnak Ungvárról 1709 nov. 13-án[4] hozzá intézett levelét, a melyben arra kérte, ajánlja a nuntiusnak a kegyúri jog folytonossága révén kinevezett Kaminszkit, ha kedveskedni akar a fejedelemnek, mert a kegyúri jog ellenére maga a pápa sem járhat el, másrészt pedig Rákóczi nem mint vezérlő feje-

[1] Róma, Bibl. Corsini, vol. 1498.

[2] Prop. levt., Lettere della s. congr. vol. 98. pag. 189b. — «Attese le buone relazioni, che si sono qui avute del Pol. Filippovitz . . ., questa s. congr. l'ha destinato vic. ap. di Munkátz.»

[3] Prop. levt., Scritture originali, vol. 570. — «De eppatu Munkaczoviensi quatenus exprimat sensum r. p. Petron. Kaminski adnecto, jungens et brevem informationem de ipso p. Petronio.»

[4] Uo.

delem nevezte ki Kaminszkit, hanem mint Munkács ura. Szirmaynak ebből a leveléből Vinniczky láthatta s meg kellett győződnie, hogy ugyanaz a Kaminszki, a kinek a kinevezésével Rákóczi megakadályozta s lehetetlenné tette az ő administratori működését, most az új vikáriust is akadályozni fogja. Neki tehát úgy a saját mult érdekében, mert ő már úgy sem jött számba, mint az utódja jövő hasznára kettős kötelessége volt ennek az útjából minden akadályt tőle telhetőleg elhárítani s az útját egyengetni. Ezt pedig leginkább úgy éri el, ha Kaminszkit, a kit addig is lehetőleg lehetetlenné iparkodott tenni Rómában, teljesen discreditálja.

E czélból második mellékletként beküldötte Santininek azt a levelet, melyet 1709 nov. 16-án maga Kaminszki írt hozzá.[1] Kaminszki t. i. arra a hírre, hogy Vinniczky megbízatott a metropolia administratiójával, talán alkalmasnak vélte az időt arra, hogy elismertetése ügyében valamelyes lépést tegyen. Ezért írta, úgy látszik, a kérdéses levelet Vinniczkyhez, sőt bizonyosra vehető, hogy Szirmay is az ő kérésére írta meg a fentieket. Azért mondom, hogy csak úgy látszik, mert Kaminszki most is épp oly fitymálva, sőt cinikusan írt, mint 1688-ban az egri püspöknek, 1692-ben pedig Kollonicsnak.

Az ő soraiból értesülünk arról, hogy a püspökség területén voltaképen két szakadár püspök működött. Ő panaszt tett ellenök a fejedelemnél, de ez azt felelte, hogy nem óhajt semmiféle vallási zavarokat. Ő a maga részéről tehát megtette, a mit lehetett. Ha az illetők nem gondolnak az ügygyel, a kikre tartozik, ők a felelősek a következményekért. A baj pedig rettentő. Az uniót a szakadárok épp úgy fenyegetik, mint a kálvinisták. Ő előre látva mindezeket, még az elhunyt Zaleski érsek előtt Lembergben megesküdött, hogy nem pályázik a püspökségre. Ezt az esküjét megismételte Uzsok (?) faluban, s most is szentül állítja, hogy annyit sem törődik vele, mint a kutya az ötödik lábával, s a lábát sem mozdítja meg az elnyeréséért.[2] Ő

[1] Prop. levt., Scritture originali, vol. 570.

[2] «Quapropter cernendo quasi in speculo futura ista mala, Leopoli adhuc in praesentia s. mem. defuncti metropolitani jurejurando affirmavi

megtette, a mit tehetett s a mivel tartozott. Hogy azonban ne legyen valami nagyobb bajnak az oka, a kolostort, mint az unio gyökerét egyelőre megőrzi. Majd reátér Hodermarszkira s teljesen leszólja.

Vinniczky azonban egészen másként mutatja be Kaminszkit, mint a minőnek e hányavetiséggel telt leveléből látszik. Tőle tudjuk meg, hogy Kaminszki volt az, a ki megnyerve Rákóczi kegyeit s ebben bizakodva, kiűzte De Camelist a székes kolostorból, mely a püspök fentartására szolgált, és ezzel beváltotta 1692-ben Kollonics előtt tett tiltakozását, hogy De Camelis birtokába vegye a kolostor javait. Mikor aztán Rákóczi püspökké is kinevezte, Zaleski metropolita vonakodott őt fölszentelni, tudva Rákóczi kegyúri jogának a kétséges voltát, valamint a király és a fejedelem között erre vonatkozólag fennálló ellentétet. S a mikor a szentszék őt, a levélíró Vinniczkyt, nevezte ki a vikáriatus administratorává, ő Kaminszkit helyettesévé tette s megbízta az administratióval, hogy a kérdést megoldja. Később a fejedelem meghívta az administratori hivatal elfoglalására s akkor ő ismét megerősítette Kaminszkit helyettesi tisztében. Csakhogy Kaminszki semmit sem tett, a kálvinistákra fogva az okot. Ez az okadatolás azonban helytelen, mert a kálvinisták birtokain alig van 30 parochia. Egyedül az ő gondatlansága és tétlenkedése miatt kényszerültek a papok a szakadár püspökhöz fordulni. Hodermarszki nem tehet semmit, ha akarna is, mert folyton aggódnia és óvakodnia kell, hogy a Rákóczi pártiak kezébe ne essék, a kiket elég merész volt fegyveresen is megtámadni. Ha tehát Rákóczit nem lehetne reávenni, hogy egy harmadik jelöltet fogadjon el, akkor a vikáriatus teljesen szétzüllik. Kaminszkit vissza kellene rendelni a szerzetbe, mivel mindig új zavarokat támaszt. S bár ő újabban megmegintette, hogy illendőbben viselkedjék s tegyen is valamit, alig remélhető, hogy javuljon.

me nolle aspirare ad hunc eppatum, quod et novissime in villa Vroi (!) confirmavi, ita et nunc sacrosancte dico, quia eppatum non curo, uti canis quintum pedem.»

Santini 1709 decz. 27-én küldte[1] át Vinniczky jelentését két mellékletével együtt Cavalieri propagandai titkárnak. Kisérő soraiban elismerte a nehézséget, melylyel a viszonyok jobbra fordítása járt. Ő csak a congregatio bölcseségében bízott, hogy mégis talál reá módot, hogy a népen segítsen, a melynek arra oly szükség van. «Hodermarszki» — úgymond továbbá — «még mindig ott van Bécsben», de, «a mennyiben a vele folytatott beszélgetésből kivehette», Santini most sem hiszi, «hogy megfelelő ember volna a vikáriusi tisztségre.»

Santini vigasztalanságra valló sorainak és ez utóbbi szavainak megértésére tudnunk kell, mi történt időközben Hodermarszkival. Ez a Rómában akkor már végleg elejtett ember annak a hirére, hogy Vinniczkyt megbízták a metropolia administrálásával, szintúgy megmozdult, mint Kaminszki. Hónapokat időzvén Bécsben, értesült Santininek ellene emelt kifogásairól. Ennek következtében 1709 nov. végén[2] vagy decz. elején egy négy pontba foglalt emlékiratot adott át a primásnak, a melyben addigi tetteit és eljárását olykép iparkodott feltüntetni és magyarázni, hogy azok nem a püspökség utáni vágyából, hanem egyedül és tisztán a veszélyeztetett unio megtartására és előmozdítására irányult törekvéséből eredtek.

Erre nézve felhozza azt, hogy őt, a ki csaknem tíz éven át működött Kollonics megbízásából az ország különböző vidékein az unio érdekében és sok bazilita kolostort egyesített az egyházzal, De Camelis elhunyta után a papság, a mely a régóta szokásos választás megejtésére több helyen zsinatilag összegyűlt, megválasztotta, majd kérte, végül, a

[1] Prop. levt, Scritture orig., vol. 570.

[2] Uo. ua. 570. köt. — «Recordari . . . ser. e. v. dignabitur, qualiter a. 1707 in m. Sept. augm. imperator . . . mihique per ser. e. r. protectionales . . . consignare dignatus sit . . . mandando, quatenus cum iisdem ad locum vicinum Hungariae me conferendo Ruthenis eam quae esset sollicitudine easdem intimari faciam . . . eo me contuli, unde mandatum . . . in effectum deduxi et gens Ruthena ad fidelitatem suae sc. m. contestandam se promptissimam exhibuit in secreto. Haec . . . taliter peragendo in nulla causa sangvinis me immiscui . . . Quod autem aliqua excursio contra rebelles ex Polonia facta sit, cum non per Ruthenos ex Hungaria . . . sed per Polonas, nec haec mihi imputari . . . debet.»

midőn ő még mindig ellenkezett, egyszerűen kényszerítette, hogy az elárvult püspökség gondját elvállalja s gondoskodjék a pápai megerősítésről. Ő a szent szék további rendeletéig az unio érdekében elfogadta ezt az akkori zavargások közepette tehernek mondható tisztet s rögtön a propagandához fordult, a melynek jelentve a püspök elhunytát, kérte azt, gondoskodjék utódról. Ez iratban magáról a legteljesebben hallgatott. Mint a kit a papság választott, gondját viselte a püspökségnek mindaddig, míg a szent szék administratorról nem gondoskodott. Mikor aztán értesült Vinniczky kinevezéséről, ő volt az első, a ki kiment hozzá Oroszországba s alája rendelvén magát, visszaadta neki a helyettesi tisztet. Majd gyűlésre híván össze a papságot Munkácsra, felolvasta előttük a pápai bullát, intve és a bullában foglalt büntetések terhe alatt komolyan figyelmeztetve azt, fogadja el Vinniczkyt. De a papok egyértelműleg óvást tettek Vinniczky ellen, és pedig először azon az okon, mivel olyan idegen országban lakik, a melynek nyelve is más, pénze is más, hová nagyon nehéz eljutni, sőt a hová a kinevezést Rákóczi jószágelkobzás büntetése alatt el is tiltotta, s másodszor azért, mivel némely itteni egyházaktól 40 mértföldnyi távolra van, úgy hogy a papok csak életveszélylyel juthattak oda. Sőt nemcsak óvást emeltek, hanem Vinniczky kinevezését egyenesen neki tulajdonították s ezért Vinniczky küldötteivel együtt eltávolították őt a gyűlésből. Mikor aztán a szakadárok napról-napra merészebbek és erőszakosabbak lettek, akkor ő a császár és a primás nyílt levelével a magyar határra utazott s megmutatta az egyesülteknek, hogy a császár az ő kinevezésével gondoskodott részükre főpásztorról. Ezzel megvigasztalta az egyesülteket, ellenben megszégyenítette a szakadárokat. S mikor aztán az egyesültek eljöttek hozzá felszentelődni s megtudták, hogy ő maga sincs felszentelve, annál jobban elrestelték a dolgot, a szakadárok meg annál inkább kikaptak rajtok. Ő tehát látva az unio romlását, 1708 máj. és jún. hónapjaiban[1] a primás-

[1] «4⁰ Hinc . . . ad ser. et em. d. cardinalem . . . recursum a. 1708 in mensibus Majo et Junio feci . . . et projectem feci, siquidem . . .

hoz is, a nuntiatura vezetőjéhez is fordult, s tudós férfiak tanácsára azt a kérelmet intézte hozzájuk, szentelje fel őt a primás tekintettel az unio megmentésének a szükséges voltára, mint a hogy Kollonics is fölszentelte az oláh püspököt. Megértve azonban, hogy a kérelmet lehetetlen teljesíteni, rögtön elállott attól s azóta egyre várja a megerősítést. Nem mondható tehát az, hogy ezeket hivalkodásból vagy viszketegből tette volna. Őt tisztán az unio iránti lelkesedés vezette, a melyért sokszor életét is koczkáztatta. Hogy ezt ezúttal is bebizonyítsa, jelenti, hogy készséggel meghajlik az előtt, hogy a szentszék valamely más alkalmas püspököt nevezzen ki, ha az egyesültek botránya nélkül lehetséges, vele pedig rendelkezzék tetszése szerint.

Még érdekesebb a primáshoz intézett másik emlékirata, a melyben a másik ellene emelt vád alól igyekezett tisztázni magát. Nem mondja a forrást, de úgy látszik, jezsuita jóakarója útján megtudta azt is, hogy néhány rossz akarója azzal vádolta úgy a primás, mint az internuntius előtt, mintha a lázadók vérével fertőztette volna be magát. Ez iratában tehát emlékezteti a primást, hogy a császár 1707 szept. havában az ő útján védőlevelet adott neki, hogy azt az ország határán közölje a magyarországi rutén néppel. Ő ezt meg is tette, s a rutének titokban készeknek nyilatkoztak megőrizni hűségüket a császár iránt, de semmiféle vértettben sem volt része s így szabálytalanságba sem eshetett. Megengedi, hogy a szomszéd lengyelek berohanást intéztek a lázadók ellen, de azt a saját kezdeményezésükből tették s azért őt nem lehet felelőssé tenni. Ő ott sem volt, vérontást tehát nem is követhetett el. A védőlevéllel pedig semmi egyebet sem akart, mint a ruténeket sértetlenül megóvni. Ezt nemcsak ő tette, hanem megtették mindazok, a kiknek a lázadóknál rokonaik voltak.[1] Ennélfogva

card. Kollonitz eppum unitum pro Transsilv. absque confirmatione s. sedis consecraverit . . . an id fieri non posset?»

[1] Uo. ua. 570 köt. — «Imo per protectionales nihil aliud intendebam, quam incolumitatem Ruthenorum, ad quam praecepto charitatis abligor. Quod non tantum ego feci, verum omnes, quotquot apud rebelles consanguineos habent, procurabant ipsis amnystiam et gratiam.»

kérte a primást, terjeszsze fel e védiratát Rómába, s ne engedje, hogy ilyen alaptalan vád miatt annyi lélek elpusztuljon.

Mennyire nem őszinte volt Hodermarszki első emlékiratában tett azon kijelentése, hogy megnyugszik, tegyen vele a szentszék, a mit akar, igazolja e másik emlékirata, a melyben mégis védekezik az irregularitás vádja ellen, de még inkább egy év mulva, 1710 nov. 11-én Trautsohn miniszterhez intézett irata. A primást azonban, a ki eleintén, természetszerűleg támogatta Hodermarszkit, mint az udvar jelöltjét, de utóbb Santini hajthatatlansága miatt már ingadozni kezdett, annyira meghatotta védekezéseivel, hogy az nemcsak átadta az emlékiratokat Santininek azzal a kéréssel, terjeszsze fel őket Rómába és sürgesse a püspökség betöltését, hanem Hodermarszkit általános helynökké is kinevezte.

Santini decz. 14-én,[1] két héttel Vinniczky jelentésének az elküldése előtt, csakugyan felküldte Hodermarszki emlékiratait, de kisérő levelében most is csak azt hangoztatta, hogy Hodermarszkit addig is kevésre becsülte, s az egyházi alázatosságot nélkülöző viselkedése csak megerősíti őt ebben a vélekedésében. Nem helyesli helyettessé történt kinevezését, sőt kétségbe vonta, volt-e hozzá joga a primásnak? Jelentését, melyet Hodermarszki emlékirataival De Adda biboros terjesztett elő a propaganda 1710 jún. 13-i ülésén,[2] azzal zárta be, hogy a dolognak aligha lesz jó vége.

Hodermarszki ezen emlékiratai, a melyekkel hite szerint tisztára mosta magát az ellene emelt vádak alól, már elkéstek, mert Filippovics akkor már ki volt nevezve. Képzelhető tehát Hodermarszki meglepetése és levertsége, midőn a következő 1710 elején Filippovics kinevezéséről értesült. Most már nem volt más menedéke, mint a császáriak tábora. Munkácsot régóta kerülnie kellett, mert, a mint Kaminszki írta, bizonyára a vár kazamatáiban végezte volna életét,

[1] Prop. levt., Scritture orig. 570. köt. — «. . . col qual riflesso si e l'e. s. lasciata indurre a concedere recentemente al med. Hoderm. una patente del suo vicariato in quelle parti in difetto d'altro pastore, essendo stato supposto, che tal facolta gli compata come a primate . . .»

[2] Róma, Bibl. Corsini vol. 1498.

ha Rákóczi elfoghatta volna. A megyébe, mely Filippovics személyében főpásztort nyert, szintén nem mehetett. 1710 nov. 11-én a Scsavnik melletti táborból írt tehát Trautsohn miniszternek, kérve a pártfogását, mert az új kinevezés sérti a király kinevezési jogát.[1]

De mit tartsunk ezek után róla, a ki 1709 deczemberében azt írta a primásnak, hogy kész arra is, ha az unitusok között nem kelt botrányt, hogy a szent szék más alkalmas püspökről gondoskodjék, róla pedig tetszés szerint intézkedjék, most ellenben egy év mulva arra kérte Trautsohnt, ajánlja a királynak és tartsa fenn, mint törvényes püspököt, mivel Filippovics kinevezése nyílt és határozott megsértése a király kegyúri jogának, a kinek törvényes kinevezésére támaszkodva, a püspökséghez tartozó javakat nem fogja átengedni az apostoli helynöknek. Santini valóban jól ítélte meg Hodermarszkit. Utolsó sorából kitetszik, hogy a kinevezéshez csak a püspökség javaiért ragaszkodott.[2] Ezekre volt szüksége, annyira, hogy utóbb, a mikor le kellett köszönnie, azzal a feltétellel tette, hogy a javakat mint apát is megtarthassa, melyekről pedig ime ekkor elismerte, hogy a püspökséghez tartoztak.

E közben Rákóczi szabadságharcza lehanyatlott. Kaminszki meg sem érte a harcz kimenetelét. A fejedelem 1710 szept. 20-án azt írta,[3] hogy az elhunyt püspök helyettesévé Bizanczi György kállói esperest nevezte ki, a kire rábízta a kolostort, átengedve neki a megboldogult hagyatékát is. Most már ketten maradtak a szereplés színpadán: az apostoli széktől apostoli helynökké kinevezett Filippovics, és a királytól még 1707-ben a szokott módon munkácsi püspökké denominált Hodermarszki. Ezzel elkezdődött a bonyodalom új, *második* fejezete, a mely nem is annyira Filippovics és Hodermarszki, mint inkább és első sorban a szent szék és

[1] Bpest, OL., Kancz. O., Conc. exped. no 7 er Jan. 1710. — «supplico . . . dignetur . . . me . . . manutenere, cum hoc in apertum et magnum discrimen authoritatis et juris patronatus suae ss. m. vergat.»

[2] «. . . Cujus legitimae . . . collationis authoritate ego nixus non cedam vicario apl. bona ad eppatum spectantia.»

[3] Arch. Rakóczian., III. 541. l.

a király küzdelme volt. Amaz nem tágított az apostoli helynökségtől annyira, hogy mintegy annak a feltüntetésére, hogy az apostoli helynök kinevezése teljesen és tisztán az apostoli széket illeti, Filippovics kinevezését Santini figyelmeztetése ellenére Bécsben nem is tudatták, a mit a primás később minden baj kútforrásának mondott. A király és miniszterei viszont a király kinevezési jogát védték. S mert egyik fél sem volt hajlandó engedni, a bonyodalom még teljes hat évig, 1716-ig huzódott, s akkor sem a két jelölt valamelyike lett püspökké, hanem a két fél a Rákóczitól az imént helynökké kinevezett Bizancziban egyezett meg.

Hodermarszkinak most előnyére vált az udvar előtt az, a mi Rómában hátrányára szolgált, az 1707-i protectionális. Itt volt az idő a protectionálásban igért hathatós pártfogás kimutatására. És József király megtartotta szavát, a mi annál könnyebb volt, mert egyúttal a saját királyi kinevezési jogát védte. 1711 jan. 5-én kelt utasításában [1] kifejtette De Prie márki római ügyvivőnek, hogy De Camelis püspök halála után munkácsi püspökké, a hogy az elhunytat is nevezték, kinevezte Hodermarszkit, sőt a püspökségbe történt bevezetése után a szokott módon felterjesztette Rómába megerősítés végett. A pápa azonban nemcsak hogy nem teljesítette a kérelmet, hanem valami idegen országbeli missionarius püspököt rendelt oda. Mivel azonban ő a királyi kegyúri jog ellenére semmiféle missionariust, legkevésbbé pedig nem is az ő tartományaiból való ismeretlen egyént, főleg azokban a zavarteljes időkben, sem nem engedhet oda, sem a népet nem bízhatja ismeretlen, idegen, általa ki nem nevezett ember vezetésére, annálfogva meghagyta a márkinak, hogy a részére mellékelt bővebb utasítás érveit a pápa előtt kifejtve, eszközölje ki, ne küldjön oda mást, a kit úgy sem fogadhat el, hanem egyszersmindenkorra fogadja el az elégséges jövedelemmel ellátott munkácsi püspökség czímét s a szvidniczi példájára kánonizálja az

[1] Két más. Bécs, Köz. Á. L. Hung. — Két tiszt., utóbb javított, egyik új kelettel ellátott eg. íves péld. Bpest, OL., Kancz. O., Conc. exped. no 7 ex Jan. 1711.

egri püspöktől való függés fentartásával, valamint azt is vigye keresztül, hogy a pápa az így kanonizált püspökség czímére erősítse meg Hodermarszkit.

A mint látjuk, Bécsben alaposan neki fogtak a dolognak. Tudva és egészen helyesen felismerve, hogy a bonyodalomnak a tulajdonképeni szülőoka az, hogy Róma nem ismeri el a püspökséget kellőképen felállított, megalapított és javadalmazott püspökségnek, első sorban is azt kérelmezték, míg Hodermarszki megerősítését másodrendű dolognak tekintették. Ha az első megvan, akkor, nem lévén szükség apostoli helynökre, nemcsak az akkori nehézség szűnik meg, hanem a jövőre is minden bonyodalomnak eleje van véve. Ezt a kérelmet azonban igen természetesen ki kellett fejteni, megmagyarázni és mindenekfelett kellőképen megokadatolni s így elfogadhatóvá tenni Róma előtt. Erre szolgált a követnek küldött külön informatio, a melyről már az irodalomban emlékeztünk.

Az emlékirat, a mely már csak azért is fontos és érdekes, mert az első és egyetlen, a mely a királyi jog védelmére iratott, a következő 13 pontot öleli föl.[1]

Bizonyos, hogy 1360-ban a munkácsi uradalom akkori birtokosa egy eladdig létező alapítványt tett az akkori baziliták részére, a kiknek a kolostora az alapítvány révén adományként bizonyos falvakat s jövedelmeket bír. A szerzetesek kihaltával az alapítvány jövedelmeit királyi adományból a görög szertartású kalugyerek vagyis papok főnöke, körülbelül 1490 óta pedig kinevezett, akkor még szakadár munkácsi püspökök élvezték. Idővel sokan unióra lépvén, a szakadár püspökség is megszünt s az alapítvány az egyesültek kezébe került. Nem levén azonban püspökük, az egyesültek kénytelenek voltak nagy költséggel és fáradtsággal a szomszéd lengyelországi egyesült püspökhöz utazni, vagy pedig a szakadár püspökhöz fordulni. Hogy ezen kellemetlenségnek és az ebből származó bajoknak elejét vegye, Kollonics bibornok 1689-ben a király beleegyezésével kieszközölte Rómában, hogy e nép részére

[1] L. előbb az irodalomban.

püspököt küldjenek. Lipót király ennek a Rómából hozott De Camelis püspöknek adományozta a baziliták kolostorát és javait, hogy tisztességes ellátása legyen, s egyszersmind kinevezte munkácsi püspökké, a mely címmel a szakadárok másfél századon át éltek. Mivel azonban De Camelist már előbb fölszentelték sebastopolisi püspöknek, megerősítésre nem volt szüksége. Az ő püspöksége idejében a király bizonyos kiváltságokat adott a püspökség papjainak, minek folytán a számuk napról-napra emelkedett. Ekként a püspök joghatósága is folyton terjedt, annyira, hogy immár körülbelül ezer különálló javadalma van. Ezeknek az ellátása, a gondozása és vezetése nem csekély gondot ad. Azért is a király De Camelis püspök halála után királyi kegyúri jogánál fogva Hodermarszkit püspökké nevezte ki s megerősítés végett felterjesztette a pápának. A pápa azonban azon az okon, hogy a püspökség alapításáról nincs biztos tudomása, a kánonizálásáról pedig nincs nyom, sem adat, nemcsak megtagadta a kérést, hanem állítólag valami missionariust szándékozott odaküldeni, a kit a király sem el nem fogadhat, sem ellátást nem adhat, mivel a püspökség jövedelmét már másnak adományozta. Következőleg a pápa küldötte maga lesz kénytelen gondoskodni az ellátásáról. A király tehát kéri a pápát, hogy az esetleg fölmerülő nehézségek és bonyodalmak, valamint annyi főpásztor nélkül levő hívő lelki kárának az elkerülése végett egyszer s mindenkorra ismerje el és kánonizálja a görög szertartású egyesültek részére a kellőleg javadalmazott munkácsi püspökséget, s erősítse meg a királyilag kinevezett Hodermarszkit, valamint a jövőben kinevezendőket, főleg azért, mivel a püspökség kellőkép javadalmazva van. A királytól adományozott székes kolostornak ugyanis 45 nem csekély jövedelmű faluja van.[1] Azonkívül a körülbelül 1000-re tehető

[1] «7° Sua s. super praemissa, utpote ad eppatum Munkács. nominationi, petitae confirmationi et subsequae consecvationi ex eo, quod hic eppatus fundatus esse nesciatur, canonizatus autem fuisse non reperiatur, notorium obstaculum opponere videatur ac ideo uti fertur alius missionarius eo expediendus destinetur, quem tamen s. r. m. praeterquam quod admittere nequeat, nec talis subsistentiam et mensam habere passet. Hiuc

lelkészektől katedratikumot húz, a mely oly nagy szám után igen jelentékeny lehet, olyannyira, hogy az elhunyt De Camelis sohasem panaszkodott a jövedelem elégtelen volta miatt, sem pedig Hodermarszki. Nincs tehát semmi ok, a miért a pápa a kinevezett és ünnepélyesen bevezetett Hodermarszkit megerősíteni, a püspökséget annyi hívő lelki kárára elismerni és kánonizálni vonakodik. Sőt erre annál nagyobb szükség van, mert az illetők püspök hiányában a szakadárokhoz járnak. Az ebből úgy is származó baj csak növekszik, ha a pápa nem az előttük ismert Hodermarszkit erősíti meg, a ki a már elhunyt De Camelis idejében, mint helyettes, joghatóságot gyakorolt felettök, hanem egy teljesen ismeretlen embert küld oda. A király t. i. éppen akkor a politikai zavargás idején, s éppen oda, a felvidékre, a zavargás színhelyére, olyan volubilis, könynyen hajló, engedékeny nép közé, a minő a rutén, tehát állami érdekből semmi szín alatt és semmi körülmények között sem engedhet idegen és ismeretlen embert, főleg olyat, a kit nem ő nevezett ki, a kinek a hűségéről és megbízhatóságáról nincs tájékozva. Nyilvánvaló ugyanis, hogy ilyen egyénre nem bízhatja azon nép vezetését, mert a nép maga sem viselkedhetik az iránt olyan engedelmességgel, mint a kit ő nevezett ki, a kit már előbbi tevékenységéből ismer, a ki közülök való, földijök. Ellenben annál inkább bízhatja a népet Hodermarszkira, a ki a zavarok idején állhatatos hűségének és megbízhatóságának tanujelét adta. E püspökség elismerését, kánonizálását és Hodermarszki megerősítését ajánlja, sőt követeli továbbá az a körülmény is, hogy a papság, a mely immár a nagyszombati egyetemen rendes teologiai képzettséget nyer, ez által emelkedésre számíthat. Ez a remény természetesen arra ösztönzi, hogy ennek megfelelőleg minél alaposabban képezze s így az emelkedésre alkalmassá tegye magát. Holott ellen esetben, főleg ha még idegent is tesz-

8⁰ s. r. m. suam s. requirendam esse existimavit, ut . . . praefatum eppatus Munkács . . . titulum de mensa eppali sufficienter provisum semel pro semper acceptare et canonizare . . . dignetur, praesertim cum hic eppatus de mensa eppali sufficienter provisus esse dignoscatur.»

nek feléje, érthető, ha kedvét teljesen elveszítve, farkasok és szakadárok zsákmányává lesz.

Az emlékiratot a magyar kanczellárián állították össze. Ki volt a szerzője, nem lehet megállapítani. De mindenesetre gyönge embernek kellett lennie, a mi nem is csoda. Akkor, 1711-ben a magyarság színe-java még nem adta be a derekát a bécsi udvar szolgálatára. A munkájáról látszik, hogy afféle udvari ember csinálta. Ezzel ugyan Rómában nem lehetett eredményt érni. Az elején (1—5 pont) történeti vázlatot ad a püspökségről, a mely a 6-ik pontban kezdődő királyi kérelemmel semmiféle összefüggésben sincsen, azonfölül pedig annyira tele van hibával, valótlan állítással, hogy szinte azt mondhatni, a hány állítás, annyi hiba. Ha az volt a czélja, hogy a püspökség előbbi létezését beigazolja s kimutassa, akkor bátran állítható, hogy ezt a czélt távolról sem érte el. S ha az volt a remény, hogy Róma a praeexistentia révén el fogja ismerni a püspökséget, akkor a remény gyönge alapra volt fektetve, mert a praeexistentia semmivel sincs bizonyítva. Egy érdeme van, s ez az, hogy a püspökség kánonizatióját kérelmezi. Róma mindig tagadta, illetve nem ismerte el, hogy a püspökség valaha is meg lett volna alapítva, kánonizálva. A folyamodvány tehát ügyesen Róma álláspontjára helyezkedve, kéri a kánonizatiót. Ez Róma álláspontjának a helyes folyománya, nem pedig az apostoli helynökség. Ez az emlékirat egyetlen ügyes passzusa. De már azt nem lehet mondani, hogy a püspökség ezen ügyes fordulattal felállított elismerésének és kánonizatiójának a szükségét és elkerülhetetlen, halaszthatatlan voltát olyannyira kifejtené és beigazolná, hogy Róma meggyőzve ennek alapján teljesítette volna a kérelmet.

Sőt tudva, míly körültekintéssel és gondossággal járt el a szent szék a fogarasi püspökség pár év mulva (1720) történt felállítása körül, hogy daczára a szintén megvolt praeexistentiának, a püspökség felállításának a jogát külön adományként adta a királynak,[1] azaz kijelentette, hogy a

[1] Fraknói V., A m. kir. kegyúri jog. Bpest, 1895. 301. l.

Szilveszter-bulla s így a király kegyúri joga sem terjed ki a görög szertartásúakra, annak a meggyőződésünknek kell kifejezést adnunk, hogy ez az informatio akkor sem lett volna elegendő az egyik czél, a kért kánonizatio elérésére, ha azt nem kapcsolatosan Hodermarszki megerősítésével kérték volna. Ezt a megerősítést egészen bátran külön lehetett s kellett is volna választani a folyamodvány első kérésétől, a püspökség «semel pro semper» elismerésétől. Előbb ezt kellett volna keresztülvinni, azután jöhetett volna Hodermarszki megerősítésének az ügye. Csakhogy Bécsben láthatólag attól féltek, hogy Róma ha el is fogadja az elsőt, az utóbbit semmi esetre. Ezért junctimot létesítettek a kettő között, összekötötték a két kérdést, Hodermarszki ügyét hozzákapcsolták a püspökség kánonizatiójának az ügyéhez, s ezzel ezt amazzal agyonütötték. Mert ha Bécsben éppen attól tartottak, hogy Róma mást találna kívánni a kánonizált püspökségre, hogyan gondolhatták, hogy Hodermarszkit elfogadja, ha a két kérést egyesítik!

Különben is József közbejött halála miatt (1711 ápr.) az emlékirat eredménytelen maradt.

Nagyon vitális kérdést érintett az informatio 7-ik pontja, hogy Róma jelöltjének magamagát kellene fentartania, mert a püspök ellátására szolgáló kolostori javak már Hodermarszkinak adományozvák. De a szent szék ez irányban már rég megtette volt a szükséges lépéseket. Filippovics ugyanis, a ki még 1710 márcz. 18-án megköszönte[1] volt a kinevezését, egyúttal azt is jelentette, hogy «quoad temporalia», az anyagiakra nézve teljesen aláveti magát a propaganda rendelkezéseinek. Rómában nagyon jól tudták, hogy Filippovics a püspökség jövedelméből nem kaphat semmit, hogy tehát a Filippovics fentartásáról és ellátásáról valamikép gondoskodni kell. E czélból 1710 jún. 23-án odautasították a nuntiust,[2] ajánlja a primásnak, hogy Kollonics példájára gondoskodjék valamelyes úton-módon Filippovics fentartásáról, mert híveinek szegénysége miatt nincs

[1] Prop. levt., Scritture orig. vol. 572.
[2] Uo., Lettere della s. congr. vol. 99.

meg a szükséges ellátása. Szóval a primás nyakába szerették volna varrni a fentartás gondját és költségét.

Filippovics a következő 1711 ápr. előtt értesítette[1] a congregatiót, hogy szeretne már Varsóból átköltözni Munkácsra, de nincs reá költsége. A congregatio tehát ápr. 20-án újból megkereste[2] és pedig egyenesen a primást s ezt tudtára adta Filippovicsnak is, a ki jún. 17-én[3] jelentette, hogy a költséghiányon kívül más baja is van, a menynyiben nincs görög szertartású püspök, a ki fölszentelje.

Másfelől az új nuntius, a faenzai érsek, 1711 máj. 30-án jelentette, hogy Filippovics kinevezését közölte a miniszterekkel, a kik semmiféle kifogást sem tettek ellene. A primás is önkényt közbenjárt az érdekében. Nincs is más nehézség ez ügyében, minthogy a nép nem fogja elismerni és elfogadni, a miről Hodermarszki tett előtte említést egy újabb iratában.[4]

Hodermarszki t. i. nagyon jól tudta, hogy József király halálával nagyon sokat veszített. Kérdéses volt nagyon, hogyan fog az új király vele szemben viselkedni? Minden attól függött, sikerülni fog-e a miniszteréknek az uralkodót megnyerni a támogatására? De még ha minden kedvezőre fordul is s az udvar meg is tartja őt régi jó indulatában, nem lehetett titkolnia maga előtt, hogy mindent újból kell kezdenie. Ha valamikor, akkor József halálakor lett volna kedvező alkalma tisztességgel visszavonulni, de addig tett adósságai már nem engedték meg a visszalépést. Azért egyenesen a pápához fordult, újból kérve a szentatyát,[5] hogy a napnap mellett mindinkább tért veszítő unio érdekében, a melyben egyedül ő tartja még a lelket, erősítse meg őt végre, annál s inkább, mert az *udvar nem engedi*, hogy a püspöki

[1—2] Uo., Lettere della s. congr. vol. 100. — Filippovics április előtti levele nincs meg, de szó van róla a congr. ápr. 20-i megkeresésében. «Udito questa s. congr. il bisogno, che tiene r. p. di qualche sussidio per poter trasferirsi alla sua residenza». — Uo. ua. 100. köt. van a primáshoz intézett külön kérés is, adjon valamit Filippovicsnak.

[3] U. o. Scitture orig. vol. 578.

[4] Prop. levt., Scritt. orig. vol. 577.

[5] Uo. ua 577. köt.

javadalomról lemondjon. A nép pedig nem fogad el idegent s annyira ragaszkodik saját püspökeihez, hogy idegen kinevezése esetén tartani lehet tőle, hogy mindenestől visszaesik a szakadárságba. Állításának igaz voltára világos példa az, hogy De Camelist is erővel kivetették úgy a püspöki székhelyéről, mint a templomból, de Kaminszkit sem fogadták el. S hogy római ügyvivője, mert már azt is tartott érdekei védelmére, minél tájékozottabb legyen a dolgok állásáról, azon iratokat, a melyeket a kanczellária az ő érdekében a köv. 1711 jan. 5-én küldött De Prie márkinak Rómába, ő már most megküldötte.[1]

A faenzai érsek-nuntius fenti május 30-i jelentésével együtt szintén megküldötte ezt a király joga védelmére írt informatiót, úgy hogy mikor aztán De Prie megkapta, Rómában már ismerték. A nuntius ugyan e jelentésében, a melyben Filippovics ügyének a kedvező alakulását jelentette, tudatta egyúttal azt is, hogy a miniszterek biztosították, hogy a felség megelégszik, ha a pápa nem éppen a munkácsi püspök czímét adja Hodermarszkinak, hanem bármely más püspökségét. Egyébként Santini állandó véleményével szemben kevésbbé elfogultan azt írja Hodermarszkiról, hogy csak jót hallott felőle úgy személyét, mint jó viselkedését illetőleg, valamint azt is, hogy a császár iránt mindenkor megőrizte hűségét. Ő maga mind a mellett kevés reményt nyujtott neki, sőt kijelentette előtte, hogy a szentszék már más főpapot nevezett ki.

A propaganda, melynek 1711 júl. 7-i ülésén ugyancsak De Adda biboros[2] referálta Hodermarszki folyamodványát, ugyanazzal zárta be az ülést, hogy Munkácsra Filippovics van kinevezve apostoli helynökül. S júl. 11-én a nuntius utasítást vett, bírja reá Hodermarszkit a lemondásra, másfelől pedig eszközölje ki a miniszteréknél, enged-

[1] Eg. íves ered. hátl. gy. p., Bpest., OL., Kancz. O., Conc. exped. no 7. ex Jan. 1711. — A Hunyady Lászlóhoz intézett folyamodványban kéri a másolatokat, mert «ad suasionem nonnullorum meorum amicorum Romam meo agenti documenta ab exc. cancellaria transmissa . . . mittere vellem.»

[2] Róma, Bibl. Corsini, vol. 1498.

jék meg Filippovicsnak, hogy a vikáriatust elfoglalhassa. Ez volt Róma válasza az udvar 1711 jan. 5-i informatiójára.

A dolgon tehát már nem lehetett változtatni a — Hodermarszki javára. Sőt még ha Rómában a faenzai érsek kedvezőbb véleményét méltányolva hajlandók is lettek volna valamelyes más intézkedést tenni érette, csak vissza kellett volna térniök vele szemben táplált régi véleményükhöz. Mert másfelől kedvezőtlen értesülések sem hiányzottak felőle. Egy névtelen rutén pap ugyanis 1711 máj. 3-án[1] a következő vádakat emelte ellene Vinniczky metropolita előtt, a mit az egykori vetélytárs természetesen nem késett Róma tudomására hozni.

Hodermarszki, a munkácsi álpüspök, püspöki ruházatot visel; alszerpapokat, szerpapokat, sőt állítólag papokat is szentel; a rutének-lakta területen lévő latin templomokban kovásztalan kenyéren misézik; a makoviczai, a sztropkói és a homonnai kerület papjaitól 18 frtokat csikar ki; a jómódú papokat világi erőszakkal bebörtönözteti, hogy pénzt zsaroljon ki tőlük; hajdukkal jár a hegyek között s kirabolja az embereket; idegen megyebeli fölfüggesztett papokat lelkészekül alkalmaz; a papoknak megengedi a kétszeri nősülést; botrányos életet él. Mindezek általános vádak, a melyek egyik-másikában félreismerhetetlen a mende-monda. De már a továbbiak nem általánosságban hangoztatott vádak, hanem tények, a melyek azonban, ha az illető névtelen feladó csak ennyit tudott Hodermarszki ellen felhozni, az egy adósság kivételével inkább Hodermarszki becsületessége mellett bizonyítanak. Így felhozta az illető, minden valószínűség szerint ungi vagy zempléni pap, hogy Hodermarszki a premisli püspökség három kolostorának, a dobromili és a lavrowi férfi- és a szmolniki nőkolostornak alamizsnába adott három hordó borát erővel lefoglalta. Ez

[1] Uo. Letere orig. vol. 578. — «Id etiam non sit molestum ill. d. legere, quanta debita contraxit d. Hodermarszki. 1° r. p. Gabr. Heveniensi (igy) S. J. rect. Tyrn. tenetur 3000m. Cuidam nobili in Silesia nomine Stuk mille talleros. Fratri ejusdem 100 tall.» — A hgprim. levt.-ban egész sorozata van a Hodermarszki adósságaira vonatkozó iratoknak.

azonban még hagyján volna, hanem egyre-másra adósságot szed fel. Így pl. Hevenesynek 4[3] ezer, egy Stock nevű sziléziai nemesnek ezer, Stock fivérének 100 tallérral adósa. Mennyit vett föl ezenkívül a lengyel, a morva és sziléziai főpapoktól, a jó Isten a megmondhatója. Az udvartól először 100 aranyat, másodszor 500-at kapott, azt igérvén értük, hogy élve-halva elhozza Rákóczit. A munkácsi püspökség kincsét (!) is elzálogosította a zorai (?) esperesnek.[1]

Sőt érezve, hogy mindez nem elég, Vinniczky azt is közölte, hogy Hodermarszki 1711 júl. 1-én[2] egy névtelen főpapnak, talán az egri püspöknek vagy valamelyik kanonoknak, arra a bártfai birótól vett hírre, hogy ez Filippovicsot be akarja hozni, s e czélból Bártfára érkezett, rideghangú levélben értésére adta, hogy ő Filippovicsnak a királyi kegyúri jog lealacsonyításával járó behozatalát meg nem engedheti, mint arról Róma kellőleg értesítve van. Ennélfogva tiltakozott a merénylet ellen azzal a hozzáadással, hogy fel van hatalmazva az udvartól Filippovics bejöttét, ha kell, katonai karhatalommal is megakadályozni.

Nehezen hihető, hogy az udvar Hodermarszkinak ilyen felhatalmazást adott volna s így ezt a nagyhangú fenyegetődzést Hodermarszki részéről ismét csak olyan meggondolatlan hősködésnek kell vennünk, a minő a Rákóczi megöletésére vonatkozó igérete lehetett. Ismét eljárt a szája Filippovics bejöttének a puszta hírére. Egyébként jellemzi Hodermarszki lemondási őszinteségét. A hír csak úgy lehetett volna való, ha a Filippovics bejöttét gátló akadály, a költséghiány, melyről jún. 7-i levelében értesítette a propagandát, elhárult volna. Igaz, hogy a propaganda egye-

[1] «Praeter hoc, quod accipit ab aug. aula, scl. primo 100 duc., secundo 500 imper. spondens se laturum vivum vel mortuum Rakócium Viennam. De oppignoratione certi thesauri ecclesiae Munkács. apud rev. d. decanum Zorensem non procul Plesna alias polonice Pszctzyna (!) jam per ARD. Baczynski relationem feci.» — A Rákóczira nézve tett állítólagos igéretét tehát a közpapság is tudta.

[2] Prop. levt., Scritt. orig. vol. 579.

nesen a primásnak írt s tudatta Filippovicscsal is, hogy eljárt érdekében a primásnál. Sőt a nuntius aug. 1-én csakugyan tudatta is[1] a congregatióval, hogy a primás kész Filippovicsnak csekély évjáradékot juttatni, a kivel együtt mindent elkövetnek, hogy ez a jó atya végre Munkácsra juthasson, s ezt a részükről érdekében elkövetett, kifejtett tevékenységet és működést Filippovics is hálával emlegeti a congregatióhoz írott aug. 8-i, 15-i és 21-i leveleiben.[2]

Már ez a sűrű levelezés is mintegy elárulja, hogy írójuk ügye nem volt olyan kedvező, a minőnek a nuntius május 30-i levelében jelentette volt. Az egész Hodermarszki rémlátása volt. A valóság egészen más, igen szomorú volt Filippovicsra nézve. Ő t. i., mint aug. 8-i levelében tudatta Rómában, attól félve, a Lengyelországban fellépett pestis behurczolásának a meggátlására elzárják a magyar határt, vagy valamely más véletlen akadály lehetetlenné teszi a bejövetelét, felszenteletlenül elhagyta Varsót s kölcsönvett pénzen júl. közepe előtt, tehát akkor, a mikor Hodermarszki megijedt Bártfára leendő lejöttétől, megérkezett — Bécsbe. Nem is volt szándékában Bártfa felé fordulni. Hanem a propaganda ápr. 20-i biztató levele után természetesen azt kellett hinnie, hogy segélyt is kap a primástól s az ügy is annyira rendbe lesz hozva az udvarnál, hogy Bécsből a primástól kapott pénzzel haladék nélkül, bátran jöhet Munkácsra. Sajnos, keservesen csalódott s nem is késett keserves helyzetét egy hónapon belül három levélben is feltárni a propaganda előtt.

Az udvarnál való ügyét csak a két első levelében említi. Már az elsőben is jelentette, hogy nem találta olyan simán a dolgokat, mint vélte és remélte. A királyi kinevezés joga nem kis nehézséget okozott. A primás és a nuntius azon-

[1] Uo., Scritt. orig. vol. 578.

[2] Mind a három Prop. levt. Lettere orig. vol. 578. — Az utolsóban írta: «Modo idem em. est hujus intentionis, mittere me ad assistendum certae inquisitioni de actis et gestis competitoris mei . . malus enim valde odor exalare coepit ex ipsius actionibus et operationibus, qui penetrando aliquatenus ad em. ex diversis delationibus . . . commovit eundem ad committendum allegatum examen de vita et moribus ejus.»

ban fáradhatatlanul dolgoznak a nehézség elhárításán. Ez első levelében tehát még annyira bízott a sikerben, hogy egyenesen «reménylem — úgymond — hogy az ügy épp oly sikeresen, mint gyorsan fog bevégződni». De már az aug. 15-i második levélben kevésbbé vérmesen nyilatkozott. Az akadályt még mindig oly állapotban találta, mintha semmi sem történt volna, pedig már azt remélte, hogy el lesz hárítva. Végül a harmadikban, aug. 21-én már nem is szólott az ügyéről, hanem csalódva, elkedvetlenedve, sőt elkeseredetten festette a helyzetét. Annak az oka pedig a pénzügyi helyzete volt, mely egyre rosszabbodott, mentől tovább maradt Bécsben. Már az első levélben jelezte, hogy nincs egy fillér költsége. A másodikban már körülményesebben beszélt róla. Több emberrel és hat lóval jött Bécsbe s kölcsön vett pénzét az út Varsótól Bécsig fölemésztette. Immár négy hete volt Bécsben, várva a kedvező fordulatot ügyében. De mert a primástól egy garast sem kapott, lassan mindenét zálogba kellett tennie. Ezután már csak koldulással tarthatja fenn magát. A primás is, a nuntius is bizonyára megunták már örökös zaklatásait. De sem maradni, sem pedig visszatérni nem tudott. Úgy látszik, jobban szerette volna az utóbbit, főleg, hogy a primás, a ki a munkácsi apátsággal biztatta, kijelentette előtte, hogy azt Hodermarszki kapta, ő maga pedig igen csekély segélyt juttathat részére. Ebből kellene az adósságait is törlesztenie és fenn is tartania magát. Ez a kilátás teljesen elvette a kedvét, a melyet az sem volt képes emelni, hogy a primás — csupa politikából — reá bízta a Hodermarszki ellen beérkezett panaszok átnézését. «Malus enim valde odor exalare coepit ex ipsius actionibus et operationibus.»

Hodermarszki adósságai és szorultságában elkövetett zsarolásai bűzleni kezdtek. A már említettekhez új feladások járultak ellene. Már a papság is nemcsak türelmetlenkedni, gyanakodni s bizalmatlankodni kezdett a megerősítésének oly hosszas elmaradása miatt Hodermarszkira, hanem lassanként kezdett el is fordulni tőle. Már júl. 23-án általánosságban jelentették a nuntiusnak, hogy Hodermarszki kegyetlenkedésével reákényszeríti őket, hogy vala-

mennyien külön pártokra szakadjanak.[1] Mivel azonban a primás 1707-i leiratában őt nyilvánította püspöküknek, azt kérdezték a nuntiustól, elfogadják-e őt annak megerősítés nélkül? Bizanczi György vikáriusnak 1711 aug. 6-án az egri püspökhöz írt jelentéséből megtudjuk az okát is a papság Hodermarszki ellen való ezen fellépésének.[2] Ő is pénzzavarban volt, mint Filippovics. A szabadság leveretése után megnyilván előtte az út Munkácsra, az elmult évek katedratikumát egyszerre akarta behajtani a papoktól. Hát hiszen némi joga volt is hozzá s ma már, a mikor tudjuk, hogy az elmult években fölszedett adósságai, a melyekből addig élni kényszerült, nyomták, érthetőnek fogjuk találni az eljárását. De a papság nem annak vette, hanem zaklatásnak. A lefolyt háborús évek alatt a papság is szenvedett és szegényedett. Hodermarszki követelése tehát, hogy az elmult évekről egyszerre fizessen, méltánytalan volt. De a papság tudni akarta, tartozik-e vele? Így vesztette el lassankint lába alól a talajt a papság körében is.

Most már csak az udvar tartotta még egyedül s ismét megtette érette a már egyszer megkisérlett lépést. Eleonora özvegy királyné 1711 szept. 25-én és okt. 3-án egymásután kétszer is írt De Prie márkinak.[3] Az előbbi levélben szemére hányta, hogy a jan. 5-i utasítás ellenére semmit sem tett, sőt azóta a pápa ki is nevezte Filippovicsot, holott a király tudatta a pápával, hogy sem idegent be nem fogadhat, sem a javadalmat nem adományozhatja neki. Mindamellett Filippovics a munkácsi javadalomért hozzá fordult, a királynéhoz, még pedig azzal az okadatolással, hogy a nélkül nem képes magát fentartani. Ennélfogva

[1] Prop. levt., Lettere orig. vol. 578. — «Em. tamen card. Saxoniae . . . eundem apud nos pro eppo recognoscere fecit, ac proinde ab exc. nuntiatura scire cupimus, an eppalem jurisdidictonem . . . libere exercere possit . . .?»

[2] Uo. uo. 578. köt. — «Soluta jam blocata in partibus Hung . . . unica misera natio nostra Ruthenica per adventum Hodermarskianum tumultuosis exactionibus sub colorato cathedratici annorum praeterlapsosum titulo extraordinarie vexatur.»

[3] Köz. Bazilovics, id. m. II. r. 137. ll.

utasította a márkit, adja elő ismételten az előbbi okokat s vegye reá a pápát, hogy azokat figyelembe vegye.

Ez volt az udvar válasza a curiának a nuntiushoz intézett júl. 11-i azon utasítására, hogy vegye reá t. i. Hodermarszkit a lemondásra s eszközölje ki Filippovics elfogadását. Egészen helyesen írta tehát Filippovics aug. 15-én a propagandához intézett második levelében, hogy az ügy ott van, a hol volt. De jól láthatta azt is, hogy a nuntius és a gyönge primás minden erőlködése daczára épp oly kevéssé lehet reménye, hogy ügye az udvarnál jobbra forduljon, mint a mily csekély kilátása volt Hodermarszkinak Rómában.

Ily körülmények között legokosabb volt, a mit tehetett, visszamenni. Ezzel elmult bejöttének a fenyegető veszélye. Hodermarszki fellélegzhetett. Bámulatos ennek az embernek a szívóssága és a makacs kitartása! Nagyon jól tudta, tudnia kellett, hogy ügye reménytelen, s ő mégis mindent elkövet, mintha dolga a legjobb rendben volna. Ezt az erőt csakis azzal magyarázhatjuk, hogy adósságai elől most már csak is így vélt és lehetett menekülnie, hitelezői előtt tartania kellett magát s egyúttal önmagát is minden lépéstől újabb reménynyel biztatnia.

A királyné értesülve a Hodermarszki ellen emelt különféle feljelentésekről és vádakról, okt. 3-i levelében utasította De Priet, tisztázza alóluk Hodermarszkit. Sőt ez maga is hozzáfogott, hogy tisztára mossa magát, s hogy lázongani kezdett papjait megfékezze. A papság egy része, a zempléni és a sárosi esperesek 1711 szept. 4-én nyilatkozatot állítottak ki,[1] a melyben kijelentették, hogy a mióta a rend helyreállott, Hodermarszki állandóan közöttük lakott s példás életet élt. Csak azt az egyet sajnálják tehát, hogy papokat nem szentelhetett, hanem kénytelen volt a szentelendőket az orosz metropolitához utasítani, a kitől a magas illeték miatt felszenteletlenül jöttek vissza. Hodermarszki saját leveléből tudva már most, hogy a papság nagyobb fele ellene nyilatkozott, bizonyos, hogy ezt a szept. 4-i rehabili-

[1] Egyk. hit. más és egy köz. más. Bécs, Köz. Á. Levt., Hung.

táló bizonyítványt nyomással erőszakolta ki az illetőktől. Okt. 17. előtt kelt írásában t. i. amazokat, a kik ellene nyilatkoztak, feladta a primásnak.[1] Nevezetesen vádolta őket, hogy bizonyos Bizanczi György engedélyéből a primás meghagyása és az ellenére misét mondanak; hogy az 1711-ben Kállón tartott zsinaton Bizanczi jelentésében az ő embereit kivetették s azt állították, hogy nem törődnek a pápával; hogy az ő jelenlétében tartott misén a pápa helyett a patriarchákat említették s Bizanczi rábeszélésére visszatértek az unio előtti szertartásra, s végül, hogy Bizanczi megengedte a bigamus papoknak is a működést, a világi hívőknek pedig a többszöri nősülést. Ezek a károk érték újabban az uniót, és pedig azért, mert a megerősítésének a késése miatt nem szentelőzhetett fel. Ennélfogva kérte a primást, a ki épp úgy metropolitája, mint az orosz püspököknek az orosz metropolita, ne tűrje az ilyesmit, hanem adjon neki módot, hogy az uniót fentarthassa. Ezzel a feladással megfélemlíteni akarta a Bizanczi helynöksége alatt mozgolódni kezdő papokat, a feladástól való félelem hatása alatt kicsikarta a jobban kezeügyébe eső sárosi és zempléni papság fenti nyilatkozatát, denuntiálta Bizanczit és megszorgalmazta a saját ügyét. A mindkétfelé egyaránt készséges primás okt. 17-én fel is terjesztette az ügyet[2] Rómába, a hol De Prie előterjesztésével együtt Barberini biboros ismertette a congregatio nov. 16-i ülésén.[3]

Rómában Filippovics augusztusi leveleire, melyeket Hodermarszki ügyét megelőzőleg a propaganda szept. 7-i ülésén terjesztett elő De Adda cardinális,[4] az államtitkár hosszú utasítást küldött a nuntiusnak, a melyre az okt. 3-án kimerítően és épp oly hosszasan válaszolt.[5] A propaganda

[1] Prop. levt.. Scritture orig. vol. 579. köt.

[2] Uo. ua. 579. köt.

[3] Róma, Bibl. Corsini, vol. 1498. — «Riferira ancora l'opposizione della corte di Vienna alla deputazione fatta dalla s. sede del nuovo vicario apl. di Munkátz col motivo, che posse pregiudicare a dritti della nomina del re d'Ung. a quella chiesa.»

[4] Róma, Bibl. Corsini, vol. 1498.

[5] Prop. levt., Scritt. orig. vol. 579. — «Non manchero in adempimento di quanto mi e prescritto nell'istruzione della s. congr. di pr. f. inviatami

a saját részéről szept. 7-én jelezte[1] a nuntiusnak az államtitkár jegyzékét, s egyúttal kérte, juttasson valamit Filippovicsnak. Egyben Filippovicscsal is tudata,[2] válaszul három levelére, hogy a nuntiustól segélyt fog kapni. Továbbá bátorította, ne essék kétségbe, mert a nehézségek nem legyőzhetetlenek s a szent szék, a melynek most már kötelessége s el is van határozva, hogy a saját tekintélyével és jogával védje és fedje őt, tudni fogja a módját, hogy azt legyőzze.

Sajnos, e bátorító, biztató sorok már későn jöttek. A lengyel nuntius már szept. 19-én tudatta a congregatióval,[3] hogy Filippovics kénytelen volt visszatérni Bécsből, a nélkül, hogy legkisebb reménye volna, hogy a vikáriatust valaha is elfoglalhassa. Ugyan ő ezzel a jelentésével néhány újabb feladást is küldött Hodermarszki ellen. Most már elegendő anyag volt kéznél arra, hogy Hodermarszki ellen processust lehessen indítani. A primás Filippovics távozása után, ki az előbbi feladásokat visszaadta, az egri püspökre bízta az eljárást. Így lépett fel ellene Telekessy püspök.

A bécsi nuntius okt. 3-án jelentette Cavalierinek, a propaganda titkárának, hogy ő már az államtitkár utasításának a vétele előtt szólott a császárnénak, de nem tudott resolutiót nyerni, mert a miniszterek és a magyar kanczellária ellenzik Filippovics elfogadását, még pedig azon okból, hogy ez a király kinevezési jogába ütközik. József király már Hodermarszkinak adományozta a munkácsi püspökséget az apátsággal együtt, a mely épp úgy a király kegyuraságához tartozik, mint az ország többi apátságai. Lipót is De Camelisnek adományozta volt. Egyébként Hodermarszki az imént nála volt s azt mondotta, hogy kész lemondani, ha az udvar megengedi s a hívek főpásztort kapnak. Okt. 10-én Paulucci államtitkárnak is írt,[4] hogy

dall' e. v. di parlare nuovamente all imperatrice reggente.» — U. o., ugyanaznap írt Cavalierinek is. Az említett instructio sajnos, nincs meg.

[1] Uo. Lettere, vol. 100.

[2] Uo. ua. 100. köt.

[3] Uo., Scritture, vol. 579.

[4] Uo. ua. 579. köt. — «Ho parlato nuovamente all'imperatrice a favore del. p. Filippovitz.»

másodszor is beszélt a királynéval Filippovics érdekében, s ez alkalommal a propaganda utasítására előadta, hogy itt nem püspökség betöltéséről van szó, az tehát nem is érintheti a király kinevezési jogát, hanem csak apostoli vikáriatusról, a melynek a betöltése tisztán és kizárólag a szentszékre tartozik. A munkácsi vikáriatus betöltésének a halogatása nagy kárára van a híveknek, a kik így főpásztor nélkül vannak. Filippovics kételyen felül álló becsületességű. Az ügy tehát mindenképen megérdemli, hogy a királyné figyelemre méltassa. A királyné nem is tudott válaszolni más egyebet, mint hogy nem beszélt a magyar kanczellárral. Ez azonban nem akar újabb tárgyalásba bocsátkozni, hanem ragaszkodik a munkácsi püspöki kinevezéshez és Hodermarszkihoz, a ki szerinte jóravaló egyházi férfiú. A nuntiusnak mindössze annyit mégis sikerült elérnie, hogy a kanczellár megigérte, hogy kész az ügyet a legalaposabban átvenni.

Az államtitkár és a propaganda utasításaiból és a nuntius ez októberi kettős jelentéséből most már kétségen kívül tisztán áll előttünk, hogy a szent szék a munkácsi püspökséget nem létezőnek tekintette s csak mint apostoli helynökséget volt hajlandó elismerni, a király pedig ragaszkodott ahhoz, hogy már a szakadárság idején püspökség volt, következőleg az egyesülés után is annak kellett maradnia, mint püspökségnek a betöltése pedig ő reá tartozik. A királynak természetesen ragaszkodnia kellett ehhez az állásponthoz, mert különben a vikáriatus elismerésével elvesztette volna a kinevezési jogát, viszont a pápa szint' azért nem tágított a vikáriatustól, mert annak a kinevezési joga meg tisztán az övé. S tényleg Bradácsig egyik sem engedett. A pápa vikáriusokat nevezett ki, a király pedig a munkácsi püspökséget adományozta nekik. Most a két személy, Filippovics és Hodermarszki, ezt a két álláspontot képviselte. Azért nem lehetett kilátás a megoldásra mindaddig, míg az egyik vagy másik küzdő fél le nem mond a személyről a nélkül, hogy azért álláspontját feladná. A mint egész Bradácsig meg volt a gyakorlat a két ellentétes álláspont daczára, épp úgy meg lehetett volna egyezni most

is. A baj az volt, hogy mindkét félnek megvolt a saját jelöltje. S mert a szent szék Filippovics kinevezését nem jelezte Bécsben, az ügy elmérgesedett. Hogy egyik fél sem fog engedni, bizonyosra kellett venni. Hiszen a propaganda értésére adta Filippovicsnak, hogy most már a szent szék kötelessége őt fedezni. Itt csak megalkuvás segíthetett, — a két személy kizárásával.

A nuntius okt. 30-án azt jelentette,[1] hogy az ügy változatlan. Az udvar alattvalót akar Munkácsra vikáriusnak, vagy a hogy a miniszterek mondották, püspöknek. S nem is fognak engedni, hacsak az új uralkodó meg nem változtatja az eddigi álláspontot. Ugyanakkor írt az államtitkárnak is, jelentve,[2] hogy a magyar kanczellár megtartotta a nuntiusnak tett igéretét, hogy kész a legalaposabban átvenni az ügyet, mert hosszasan még egyszer megtárgyalták. A nuntius — mint a jelentésből látható — többé már nem is nevezte püspökségnek a munkácsi püspökséget, hanem csak vikáriatusnak, vagy „vescovado supposto“ néven említette, vagy végül „come si nomina Muncaz“. Szóval Rómában elsikkadt a püspökség, a mely pedig 1491, sőt 1458 óta kétségtelenül létezett. A kanczellár a tárgyalás folyamán nem akarta elismerni, hogy mint püspökség ne léteznék s a nuntius azon ellenvetésére, hogy „a püspökség nem szabatos kifejezés, mert püspökség ott soh'se volt alapítva“, azt felelte, hogy a pápa megalapíthatta. Ezzel záródott az 1711. év, a nélkül, hogy csak közeledés is történt volna a két álláspont között. Kérdés volt, mit tesz majd az új uralkodó?

A következő 1712. év elején III. Károly átvette az uralkodást anyja kezéből. A nuntius legazonnal sietett vele rendezni az ügyet. Már febr. 20-án jelentette a megbeszélés eredményét.[3] Nincs más hátra, mint a propaganda szept. 7-én hozott azon határozatára térni, hogy Filippovics helyett más neveztessék ki, de Hodermarszki kizárásával. A

[1—2] Mindkét irat a Prop. levt. Scritt. orig. vol. 579.

[3] Uo. Scritture orig. vol. 581. — «Ho porlato all' imperatore del vicariato ap. di Moncatz .... li rappresentai, non agirsi di nomina di vescovo, mentre quella citta non 'e eretta in vescovado.“

primás már keresett is megfelelő embert az esetre, ha Filippovics elismertetését nem birnák keresztülvinni. Íme, tehát már 1711 szept. 7-én kimondotta a propaganda, hogy az esetben, ha Filippovicsot nem birja elismertetni az udvarral, készebb mást ajánlani, semmint Hodermarszkit elfogadni, s mégis egész 1716-ig húzta halasztotta a dolgot s erőszakolta Filippovicsot. Ez a hosszú idő mutatja éppen a szent szék hihetetlen szívósságát, kitartását és erejét. De világot vet egyúttal a bécsi udvar rettentő makacsságára is, melylyel vélt jogaiért a végsőkig helyt állt — még a pápával szemben is.

Hogy a primás és a nuntius jól ítélték meg a helyzetet, igazolta csakhamar az udvar lépése. Károly király már márcz. 6-án a pápához fordult s előadta,[1] hogy a papság újabban megtalálta a Partén püspöki kinevezésére vonatkozó okmányokat, azokból pedig kiderül először is az, hogy a papság az egyesüléskor kikötötte magának a szabad választás jogát, és másodszor az, hogy már 1652-ben X. Incze pápa meg erősítette a papságtól választott Partént, s ez bebizonyíthatólag viselte a munkácsi püspök czímét s mint ilyen püspökösködött is. Ennélfogva a papság nevében is kérte a pápát, erősítse meg tehát Hodermarszkit.

Úgy látszik ebből, hogy az udvar be akarta bizonyítani a szent széknek, hogy a munkácsi püspökség nem «vescovado supposto», és egészen helyesen kerestette ki a Partén kinevezésére vonatkozó okmányokat. Mert ha a szent szék a munkácsi püspökséggel szemben másként járt el, mint az erdélyivel, s amott a szakadárkori praeexistentiát nem fogadta el bizonyítéknak arra nézve, hogy az tehát meg is kellett hogy alapítva lett legyen, a mit az utóbbinál nem kifogásolt, akkor, ha valamivel, mással nem, csakis a Parténra vonatkozó okmányokkal lehetett Róma álláspontját ostromolni. De Bécsben feledték, hogy az, a mi ezekből az oklevelekből kiderül, hogy t. i. a papság kikötötte a választás jogát, épp úgy ellenök szól, mint Róma ellen. Ha el

[1] Eg. ives fog. Bpest. OL., Kancz. O., Conc. exped. no 16 ex Apr. 1712.

akarják ismertetni Rómával a papság kikötését, el kell fogadniok maguknak is. A mennyire gyengítik tehát Róma álláspontját, annyira gyengül az övék is.

Ennélfogva mintegy feleletül a királynak erre a márcz. 6-i lépésére és a saját febr. 20-i jelentésére, a nuntius márcz. 14-én és 26-án[1] azt az utasítást kapta, hogy csak szorgalmazza továbbra is az ügyet a szept. 7-i útmutatás értelmében Mint a király leveléből látható, a papság is megmozdult s inkább Hodermarszki érdekében, holott a mult 1711. évben nagy része ellene volt, s csak a kisebb töredék, a sárosiak és a zempléniek tartottak még mellette. Honnét van s hogy értsük e kettős változást? A mióta Hodermarszki mozgolódni kezdett, 1706 óta, még egyszer sem lépett fel a papság ilyen együttesen, mint most, 1712-ben. Addig ha voltak is ellentétek közötte és a papság azon része között, a mely nem tétlenkedett, az nem jutott kitörésre addig, míg a katedratikumot nem zsarolta tőlük. Inkább tűrtek, szenvedtek, semhogy külföldit kapjanak főpásztorul. Az elmult 1711-ben ez a veszély részben elmult vagy kevésbbé fenyegetővé lett, hogy Filippovics Bécsből visszatért Lengyelországba. A papság nagy része tehát feltámadt Hodermarszki zsarolásai ellen. Nagy érdeknek kellett annak lennie, hogy most valamennyien megmozdultak s egyértelműleg nyilatkoztak. 1712 decz. havában t. i. Munkácson zsinatra jöttek össze s e zsinatból három folyamodványt intéztek,[2] ú. m. a pápához, a propagandához és a primáshoz. Valamennyien, az egész Felső-Magyarországon és az erdélyi részeken lakó görög szertartású egyesült főesperesek, esperesek és papok csodálkozva értették, hogy a munkácsi püspökség nincsen

[1] A 14-i a Prop. levt., Lettere, vol. 101. a 26-i a Vat. lev. Nunz. di Germ.

[2] A pápához intézett foly. más. Bécs, Köz. Á. L. Kollár kézir. — A primáshoz két foly. intéztek, jan. 3. és 9. — Amaz Esztergom, Herczegprim. levt. 2117/2, emez a Prop. levt. Scritture orig. vol. 500. — A pápának szólóban írták: «gr. r. un. in tota superiori Hung. et partibus Transsilv. degentes archidiaconi, archipresb. et sacerdotes in unum diversis in locis hoc mense Dec. generaliter congregati cum admiratione intelleximus eppatum Munkács. non esse canonisatum.» — A papok jegyzéke Bpest. Egyet. Könyvt., Heven. kézir. LXXXVII. köt. 271. l.

kanonizálva, s ezért nem nevezhető ki püspökké Hodermarszki sem. Mivel azonban az ő szakadár püspökeik másfél században át erre a címre szentelődtek, mivel továbbá elődeik 1652-ben kikötötték, hogy választott és a szent széktől megerősített püspökeik legyenek, kérik a pápát, ismerje el a püspökségöket és erősítse meg Hodermarszkit, a propagandát és a primást pedig, járjanak közbe a pápánál érdekükben.

Az államtitkár azonban, mielőtt még ez iratok eljutottak volna rendeltetési helyükre, 1713 jan. 29-én[1] szigorúan hangzó utasítást küldött Piazza biboros nuntiusnak. Az a súlyos kár, — írta benne — a mely a munkácsvidéki népet éri az által, hogy oly hosszú idő óta főpásztor nélkül van, arra kötelezi a pápát, hogy gondoskodjék azok lelki szükségletéről. Utasította tehát a nuntiust, kövessen el mindent a nehézség elhárítására, melyet az udvar Filippovics vikáriatusa ellen támaszt, és lépjen fel egész erélylyel úgy a császár, mint a primás előtt. Fejtse ki előttük, hogy teljesen alaptalan a kanczellária követelése, melyet a királyi kinevezésre nézve felállított, mert a munkácsi egyházat Partén óta mindig a szent szék töltötte be a nélkül, hogy akár az udvar, akár a kanczellária tiltakoztak volna. Jelentse ki nyiltan és határozottan, hogy ezért is, de meg Hodermarszki sok és közismert kihágásaiért is a pápa soha sem fog beleegyezni Hodermarszki megerősítésébe. Ha az udvar politikai okokból nem fogadhatná el Filippovicsot, a szent szék más személylyel is megelégszik.

A primás mindamellett, mint febr. 16-án értesítette[2] a papságot, febr. 4-én[3] írt levelével ajánlotta a folyamodványokat Paulucci államtitkárnak és Piazza nuntiusnak is, a ki azt febr. 18-i[4] jelentésével fel is küldte Rómába.

[1] Vat. levt. Nunz. di Germ. — «Il graue pregiudizio, che d'alla lunga privazione del loro pastore risulta alle anime de popoli di Monkatz, abliga l' ap. sollecitudine di n. s. a provedere onninam^to^ a loro bisogni.»

[2] Fog. Esztergom, Hgprim. levt. 2117/2.

[3] Prop. levt., Scritture orig. vol. 600.

[4] Uo. ua. 600. köt.

A nuntius jelentésében igérte, hogy a papság folyamodványa daczára a régvárt államtitkári utasítás értelmében fog beszélni a királylyal Filippovics érdekében s a primást is felszólítja, hogy őt ebben az igyekezetében támogassa.

A súlyos hátrány és az a nagy kár, mely a püspökség vagy vikáriatus olyan hosszú ideig tartó be nem töltéséből háramlott a főpásztor nélkül élő hívekre s még bizonytalan ideig fenyegette őket, Róma részéről egyszer sem talált még olyan megszívlelésre, mint ebben a jan. 29-i jegyzékben. Az államtitkár még nem is avatkozhatott eddig ez ügybe. A mikor tehát a propaganda a mult év szept. 7-én jelezte a nuntiusnak e jegyzéket, értésére adta, hogy ezzel az ügy most már átterelődött a diplomatiai útra. Róma tehát elérkezettnek látta az időt, hogy ez úton erélyesebben sürgesse a püspökség betöltésének az ügyét.

A püspökség szomorú állapotáról és az unio helyzetéről eladdig Hodermarszki minden folyamodványa közölt adatokat. Ez állításokat hihették is, nem is. Most azonban más oldalról is hírt kaptak a züllésről, mely az oly régen pásztor nélkül élő nyájat elfogta. Vinniczky, Zaleszky utóda az orosz metropolitai széken, jan. 27-én előterjesztést tett,[1] a melyben feltárta a munkácsi püspökség híveinek szomorú helyzetét, s kimondotta, hogy ennek egyedüli oka a főpásztor hiánya. Azt hitte, hogy erre nézve valahára már megegyezés jött létre a szent szék és az udvar között. Ismételten kérdést tett az iránt is, hogy mi van tehát az ő administratorságával, a melyet igen-igen kevesen ismertek el.

Filippovicsnak ez évi jelentéséből kivehető, hogy a mióta Bécsből visszatért, vendégképen Vinniczky udvarában tartózkodott. S mivel a megoldás egyre késett, az ő ott tartózkodása is tovább húzódott úgy, hogy félév mulva már maga is restelni kezdte. Csaknem bizonyos, hogy Vinniczky levelére és végső megjegyzésére a püspökség szomorú állapotán kívül ez a körülmény is alkalmul szolgált. E kér-

[1] Uo. 587. köt. — «... solam et unicam pastoris absentiam radicem tantorum malorum considerando.»

dés fölvetésével esetleg használ a boldogtalan embernek, s meg is szabadulhat tőle, — gondolhatta hozzá.

Cavalieri ápr. 3-án felelt is neki,[1] érdekes részleteket tárva fel az ügy addigi lefolyásáról. A vikáriatusnak tényleg még mindig ő lett volna vagy kellett volna hogy legyen az administratora. A szent szék tehát gondoskodott a hívekről, e tekintetben nem érheti vád. A hívek baja, ha nem fogadták el. Rómában is fájlalják a híveket s éppen azért nevezték ki Filippovicsot, hogy segítsenek rajtuk. Filippovics maga is rutén, görög katólikus és bazilita. Kinevezése a primás hozzájárulásával történt, a ki magára vállalta, hogy egy apátságot eszközöl ki neki és támogatni is fogja, a mint előde tette az előbbi vikáriussal. Mindezt megakadályozta Hodermarszki. A mikor ugyanis a propaganda utasította Filippovicsot, menjen Bécsbe s szenteltesse fel magát, remélve, hogy az udvar a fölszentelt püspököt hamarább fogadja el s onnét könnyebben mehet székhelyére, Filippovics, talán költség hiányában, oly későn teljesítette az utasítást, hogy az alatt Hodermarszkinak sikerült az udvart teljesen megnyernie magának. A magyar kanczellária és a miniszterek abban az alaptalan és téves hitben és meggyőződésben voltak, hogy a vikárius kinevezése sérti a király kinevezési jogát, s ehhez a téves nézetükhöz oly megrögzötten és makacsul ragaszkodnak, hogy a szent szék minden igyekezete, előterjesztése és fáradozása hiába valónak bizonyult. Nem a szent széken múlott tehát, hogy a szomorú helyzeten nem segíthetett. S habár még mindig serényen rajta vannak a megoldás létrehozásán, alig van reá remény, hogy sikerüljön.

Rómában félreértették Vinniczky szándékát. Azt hitték, a metropolita nyugtalankodása a magyarországi hívek elhagyatottsága felett azt jelentheti, hogy ő és a hívek is a szent széket okozzák érte s ez elhidegülést szülhet. Ennek akarta elejét venni Cavalieri a szent szék mentegetésével. Filippovicsról nem is szólott, de Vinniczkynek és Filippovicsnak is észre kellett venniök, hogy az utolsó sor, mely-

[1] Prop. levt., Lattere, vol. 101.

ben a Cavalieri a megegyezés reményét is feladta, biztatás, mentegetődzés, de már csak a visszavonulás fedezése volt. Rómában is kezdték belátni, hogy a híveket még sem lehet tovább főpásztori vezetés nélkül hagyni, de nem akarták észrevétetni, megengedni, hogy ők is hibát követtek el, mikor Filippovics kinevezését eleintén nem is hozták az udvar tudomására. Azon felül téves is az az állítás, hogy a hívek a hibásak, hogy nem fogadták el Vinniczkyt, mert Vinniczky administratorságát Rákóczi hiúsította s akadályozta meg, s nem hívek. Róma tehát hiába varrta a felelősséget a hívek nyakába. Az igaz, hogy a kanczellária nem engedett, de ez a hívekkel szemben nem vagy alig menti a kuriát. Azt az állítását, hogy Munkácson sohasem volt püspökség alapítva, hogy az csak légből vett, névleges, a szakadár időből való, Róma csak erősítgette, de nem igazolta. Az unio óta nem fogadta el, de a papság hivatkozott, hogy az előtt 160 év óta fennállott. Említettem, hogy — a mint Lippay is állította — a szent széknek jogában állott azt az időt s az akkor történt alapítást el nem ismerni, bár nem szokta volt tenni s pl. az erdélyi oláh püspökséget el is ismerte. Hanem, mint a magyar kanczellár joggal említette a nuntiusnak, az unio óta már felállíthatta volna. Vagy ha azt sem tette, meg kell hajolnunk okai előtt, de akkor hitünk szerint nem volt helyes a híveket okolni bajaikért. A mióta Róma tudomására jutott, hogy a hívek lelki züllés előtt állanak, helyesebb lett volna az 1711 szeptember 7-i megoldási módot nem halasztani oly soká. Igaz, hogy ez csak végső szükség esetére szólott, de ezt az esetet jelentette Vinniczky panaszlevele.

Mentségül azonban fell kell hoznunk, hogy Rómának az adott körülmények között mégis ragaszkodnia kellett az álláspontjához — Filippovics miatt. Ha ugyanis mint egyetlen elfogadható megoldási módra reátér arra az útra, a melyet már az 1711 szeptember 7-i propagandai utasítás felvetett, s a melynek javaslatba hozatalára az 1712 január 29-i államtitkári utasítás felhatalmazta volt Piazza nuntiust, hogy Filippovicsot elejtheti Hodermarszki ellenében,

akkor a szent széknek természetesen gondoskodnia is kellett volna róla. Az pedig nem volt könnyű feladat.

Filippovics, a kit Cavalieri okolt, hogy kései Bécsbe menetelével megelőztetni engedte magát Hodermarszkitól, a mióta lengyel földre ért, mint 1712 november 21-i leveléből[1] világos, folyton függő helyzetben volt, s egyre aggódott, mi lesz vele? 1711 október 20-a óta egészen 1712 november 10-ig nem zaklatta a szent széket. 1713 július 23-án azonban már maga is egyenesen arra kérte[2] a congregatiót, szabadítsa ki végre roppant kényes és bizonytalan helyzetéből, szüntesse be az örökös várakozást és helyezze már valami biztosabb helyre. Nem a vikáriatust kérte tehát, hanem végre valamelyes végleges rendelkezést. Szerencsétlenségére 1713 szeptember havában elhalt Vinniczky, a kinek a könyörületességéből élt addig. Szeptember 30-án tehát arra kérte[3] a congregatiót, rendelje el, hogy a premisli püspökség leendő administratora juttasson neki valamit annak a jövedelméből. Trombetti atya is írt, a mint értesült a metropolita haláláról, s nemcsak a Filippovics kérte ellátást javasolta, hanem egyenesen azt tanácsolta, nevezzék ki Filippovicsot premisli püspöknek. Kétségtelen, hogy ez lett volna a legalkalmasabb időben jött megoldás. Azt hiszem, Róma ekkor követte el a legnagyobb hibát és mulasztást, a mikor ezt az alkalmat elszalasztotta, csak azért, hogy a tekintélyét megóvja. A propaganda ugyanis november 13-án értesítette a lengyelországi nuntiust,[4] hogy Trombetti egyik javaslatát sem fogathatja el. Az elsőt nem, mert a püspökség jövedelmének a megosztása szokatlan; a másik pedig nem fér össze az apostoli szék tekintélyével, mert egyenes meghátráltatást jelentene az udvarral szemben.

Hogy Róma a már 1711 szeptember 7-én kéznél

[1] Prop. levt., Scritture orig. vol. 585. — »Cum sciam multa aegra negotia sanari interdum mora . . . in silentio et patientia per integrum fere annum . . . praestolabar illius optabiliorem aliquem exitum».

[2] Uo. Scritture, vol. 589.

[3] Uo. Scritture, vol. 590.

[4] Uo. Lettere, vol. 102.

tartott visszavonulással szemben most sem a hívekre, hanem saját tekintélyére volt tekintettel, abban leli magyarázatát, hogy újból reményt nyert, hátha mégis sikerül az álláspontját dülőre vinni. Ezt a fordulatot, Róma reménykedését akaratlanul is maga Filippovics idézte elő.

Hodermarszki t. i. ez év (1713) június 5-én az unio újabb veszteségét jelentette a primásnak is, Csáky kalocsai érseknek is,[1] tudomásukra hozva, hogy Biharban a munkácsi püspökséghez tartozó mintegy 300 oláh pap visszatért a schismára. De nagyon csalódott, ha azt hitte, hogy ezzel az örökös argumentummal elér valamit. A primás június 20-án tartózkodás nélkül tudtára adta, hogy megerősítése ügyében ettől kezdve semmit sem tehet, mert a pápa kijelentette, hogy nemcsak nem adja meg hozzá a beleegyezését, őt tartván a Filippovics elismerése meghiúsítójának, hanem kész helyette bárki mást kinevezni. Ez az államtitkár 1713 január 29-i jegyzéke által előidézett fordulat teljesen reménytelenné tette Hodermarszki helyzetét. Félnie kellett, hogy ezen az alapon mégis megegyezés jön létre az udvar és a szent szék között egy harmadik javára, s ennek az ára lesz a kolostor, a melynek a jövedelmét addig ő húzta, mint kinevezett püspök. Neki pedig adósságoktól terhelt helyzetében minden áron biztosítania kellett magának a kolostor jövedelmét. Ezt azonban, ha a püspökségtől elesik, csak mint bazilita tehette. Akarva nem akarva tehát föl kellett magát vétetnie a rend kötelékébe. Ha régen megtette volna, talán nem szolgált volna arra a Róma részéről annyiszor tett kifogásra, hogy nem viselkedik illően. Ha tehát most megtette, nem volt, nem lehetett más terve, mint az említett biztosítás, a mint az utóbb ki is derült.

E czélból kiment Galicziába, de mintegy sejtve, hogy e lépés a mily kikerülhetetlen, épp oly végzetes is lesz, mielőtt megtette volna, még egyszer s utoljára megkísé-

[1] A primáshoz írt levelének ered. Esztergom, Hgprim. levt., 2117/1; Csákyhoz írt levele pedig a gr. Csákyak szepes-mindszenti levélt. Századok, 1872, 516. l.

relte a szerencséjét Vinniczkynél, hátha rábírja, hogy felszentelje. Lehet, hogy e szándéka csak ürügy volt, de Filippovics tudomást vett róla s megírta Rómába, a honnét Vinniczky szeptember 4-én [1] rendeletet vett, hogy semmi szín alatt se merje Hodermarszkit felszentelni. Az elhúnyt metropolita helyett Kiska Leo volodimeri püspök felelt november 5-én, [2] biztosítva a propagandát, hogy a rendeletet követni fogja. Filippovics november 1-én [3] már tudatta Rómában, hogy Hodermarszki a premisli egyházmegyében fekvő lavrovi bazilita kolostorban belépett a szerzetbe. Hodermarszkinak ez a kétségbe esett, de szorongatott helyzetében kényszerű lépése volt az, a mi Rómának reményt adott, hogy végre megszabadulhatnak tőle s Filippovicsot mégis csak keresztül viszik. Mert mint szerzetes a rend szabályai értelmében a rendfőnök rendelkezése alatt áll. S tényleg, a lengyel nuntius 1714 január 9-én utasítást kapott, [4] vigye keresztül, hogy Hodermarszkit a rend előljárói a fogadalom értelmében tartsák vissza a kolostorban. Hasonló rendeletet kapott január 14-én Kiska püspök is, [5] a ki időközben a megüresedett metropolita administratora lett. A nuntiusnak küldött utasítás napján, január 9-én értesítették Filippovicsot is, [6] hogy Hodermarszki ezen kolostorba utalásával reménylik, hogy a nehézség most már könnyen le lesz győzhető, a mely miatt nem mehetett Magyarországba.

Pedig az év (1714) elején a bécsi nuntius és a primás, a ki február havában írt Rómába, leveleikben már reménytelennek mondták a sikert, mit sem tudva természetesen az új fordulatról. A congregatio tehát leveleik vétele után

[1] Prop. levt., Lettere, vol. 102.

[2] Uo., Scritture, vol. 591.

[3] Uo. ua. 591. köt. — «Hoc etiam recens deferendum habeo . . . de eodem, quod eadem occasione, qua descenderat ad has oras ad procurandam consecrationem sui, indui se fecit habitu monastico Bas. in monasterio Lavroviensi. dioec. Praemisl. . . Unde si ee. suis videretur facere expediri mandatum ad idem monasterium, cui stabilitatem et permanentiam vovit, quatenus illum revocent ad gremium».

[4] Prop. levt., Lettere, vol. 103.

[5] Uo. ua. 103. köt.

[6] Szintén.

február 13-án tartott ülésén kimondotta, hogy Paulucci és Albani biborosok írjanak vissza nekik. Paulucci márczius 13-án a következőket fejtette ki a nuntiusnak.

Már az 1710 és az 1711 szeptember havi utasításokban ki volt mutatva az, hogy 1689-ben XII. Incze pápa kinevezte De Camelist a nélkül, hogy a magyar kanczellária a király kinevezési joga érdekében tiltakozott volna. S bár akkor elismertetett, hogy ez a kinevezés nem esett a király kegyúri joga alá, Lipót mégis megadományozta a vikáriust, s a dolog rendben volt. Ezt a példát követte a szent atya akkor, a mikor Filippovicsot vikáriussá kinevezte. A kanczellária legalább beismerte, hogy a király Munkácsra soha sem nevezett ki püspököt. Santini többször beszélt Filippovics kinevezéséről a primással, a ki egyetértett vele s évjáradékot is adott Filippovicsnak. Mivel pedig nincsen példa királyi kinevezésre, a vikáriusi kinevezés nem sérti azt. A szent atya és a propaganda tehát nem hitték volna, hogy a miniszterek oly makacsul védjék, s hogy ezzel a makacssággal akarják kinyerni azt, a mi jog szerint tisztán a szent székre tartozik. A hivők lelki kárával okadatolni s kierőszakolni akarni Hodermarszki megerősítését nem jelent mást, mint a szent atyát kényszeríteni, hogy a szent székre nézve sérelmes tettet kövessen el. Nem hihető, hogy a király a követelés alapnélküli és jogtalan voltát be ne látta volna, ha a nuntius mindezt előadta volna neki. A híveket érő kár nem róható fel a szent széknek, hanem azoknak tulajdonítandó, a kik ezt a jognélküli követelést keresztül akarják vinni. Ez az érv nem fogja megmásítani a szent atya elhatározását, sem pedig reábirni a változtatásra, mert a vikárius megválasztásánál a legnagyobb körültekintéssel járt el. S éppen mert így cselekedett, Hodermarszkit még akkor sem fogadhatná el, ha a király kinevezési joga kétségtelen volna, mert nem felel meg a kánonok követelésének. A nuntius tehát jelentse ki előtte, hogy a szent atya soha sem fogja elfogadni, mert lelkiismerete és kötelessége parancsolják, hogy el ne fogadja. Hiába való tehát minden erőlködés. Ellenben minden kár, melyet a hívők szenvednek, visszaesik azokra, a kik jogtalanul őt akarják a kineve-

zéshez ragaszkodva, s ezzel megakadályozzák, hogy a hívek főpásztort kapjanak.

Ez az erélyes hang végre a két álláspont között ingadozó primást is megszólalásra bírta. Április 25-i válaszában kijelentette, hogy ő Isten előtt semmi felelősségre sem vonható a hívekkel szemben, mert minden lehetőt elkövetett a szent szék jelöltjének a keresztülvitelére. Kimondotta azonban azt is nyíltan, hogy az udvar nem fogadta el Filippovicsot, mert Róma semmi legkisebb tudósítást sem küldött róla az udvarnak. Ezek a nehézségek még mindig fennállanak. A maga részéről mindent elkövetett, hogy alkalmas embert találjon, a kit a szent atya nyugodtan elfogadhasson, de minden fáradozása hiábavaló volt. Azért is, hogy ezek a szegény juhocskák ne maradjanak gondozás nélkül, nézete szerint a legjobb volna, ha Piazza biboros valamelyes compromissumra lépne az udvarral.

Ekkora változást hozott az 1713-ik év az előzőhöz képest. Kérdés, meghozta-e az 1714-i a megoldást? Mindenek előtt Hodermarszkit a beöltözése révén nem sikerült leszorítani a színtérről s a kolostorban tétlenségre kárhoztatni. Trombetti már február 14-én jelentette a lengyelországi nuntiusnak, hogy a fogadalom letétele után eljött ugyan Lembergbe, de nem sikerülvén magát fölszenteltetni, rögtön visszatért.[1] A nuntius február 21-én adta tovább a hírt Rómába,[2] kifejezvén azt a meggyőződését, hogy aligha fog sikerülni az engedelmességnél nagyravágyóbb embert visszarendeltetni a kolostorba. És ebben tökéletes igaza volt a nuntiusnak. Mint hiszen nem is azért ment oda. Mint már szerzetesnek, első dolga volt visszajötte után a munkácsi kolostor birtokigényei megvalósítása érdekében lépéseket tenni. Már márczius végén folyamodott a bécsi kamarához a Koriatovics-féle alapítvány kiadása ügyében.[3] Ez volt az ő czélja és reménye, s most már nem törődött

[1] Prop. levt., Scritture orig. vol. 592.

[2] Uo. ua. 592. köt.

[3] Kettős foly. és 13.790 frtnyi követeléséről szóló jegyz. Budapest OL., Kam. O., Ben. resol. 1714 márcz. 25. és jún. 12. — A bécsi kam. leirata a pozsonyihoz, Bécs, Köz. Pénzü. Levt. Hung. 1714 ápr. 14.

a lavrovi kolostorral, sem az egész Galicziával, a hol valóságos összeesküvést szőttek ellene. Kiska, az új metropolita, május havában Varsóba jövén,[1] megbeszélte a nuntiussal a teendőket az esetre, ha Hodermarszki Galicziába találna jönni. Nevezetesen tanácsot kért a nuntiustól, elfogassa-e Hodermarszkit, ha nem engedelmeskednék abbeli intelmének, hogy a kolostorba visszatérjen? A nuntius, mint május 16-án Rómába írta,[2] az erőszakot nem tanácsolta, mert az az udvart Hodermarszki részére hangolná, Filippovicsra nézve pedig esetleg örökre eltünne a remény, hogy a vikáriatust elfoglalhassa. Legtanácsosabb lesz megkérdezni a bécsi nuntiust, s ha az azt találja, hogy Hodermarszki elfogatása nem rontja el az udvarnál a Filippovics dolgát, az esetben felhatalmazza reá a metropolitát. A propaganda július 3-án azt írta neki vissza,[3] ne bántsa Hodermarszkit, nehogy e lépés esetleg maga után vonja a bécsi udvar neheztelését, de legyen rajta, hogy fel ne szentelődtessék.

Hodermarszki egyébként tudta, hogy Galicziában hiába is kisérlené meg ismét a felszentelődést, mert Kiska 1714 szeptember 23-án azt jelentette Rómába, hogy két levelet is kapott a magyar főuraktól az érdekében, de azt felelte neki, ne is zaklassa a jövőben, mert a szent szék tudta nélkül úgy sem fogja felszentelni, ha mindjárt a világ összes főurai járnának is közbe mellette.[4] Hodermarszki tehát feléje sem ment többé Galicziának, sem abban az esztendőben, sem a következő 1715-ik évben. A congregatio november 12-én Kiskának írt levelében[5] helyeselte a felszentelés megtagadását s újból is meghagyta neki, hogy a szentelést a jövőben is minden körülmények között tagadja meg.

[1] Prop. levt., Scritture orig. vol. 593.

[2] Uo. ua. 593. köt.

[3] Uo. Lettere, vol. 103. — «primieramente questi e. miei ss. non appravano il pensiero . . di msr. Kiska . . di far arrestare d. Gio. Hodermarszki introso . . si compiaccia pero v. s. di avvertire il detto prelato, che s'astenga onninamente da questo arresto far non entrare in qualche fastidioso impegno, e sopra a tutto avverta di non consecrarlo.»

[4] Prop. levt., Scritture orig. vol. 595.

[5] Uo. Lettere, vol. 103.

Így telt el az 1714. év, a bonyodalom nyolczadik esztendeje s következett az 1715-ik. Mindjárt az elején kilátás volt reá, hogy Hodermarszki megszabadul Filippovicstól, mint a hogy 1713. év végén meg volt az eshetőség, hogy Filippovics szabadul meg tőle. Filippovics t. i. még 1714 febr. 8-án[1] jelentette volt Rómába, hogy a premisli püspökség administratora kinevezte őt általános helynökévé évi 300 frt tiszteletdíjjal. De mert ebből a csekély összegből lehetetlen megélnie, a propaganda ugyanazon év ápr. 17-én[2] utasította a varsói nuntiust, eszközöljön ki részére megfelelő jutalékot a metropolitától. Trombetti azonban okt. 31-én tudatta[3] a nuntiussal, hogy Filippovicsnak ez az ellátása csak addig tart, míg a premisli püspökséget be nem töltik. Mivel a polocki érsekség szept. 8-án Pieszkiewicz Szilveszter elhunytával megüresedett, legüdvösebb volna Filippovicsot léptetni elő arra. Ha valaki, ő bizonyára megérdemli, míg a vikáriatusra a szent szék bizonynyal talál megfelelő embert. Úgy látszik, Trombetti ezt a tervet már meg is beszélte volt Kiskával, mert, a mint írja, a metropolita azt ajánlotta, hogy Filippovicsot föl lehetne szentelni mint vikáriust s aztán úgy léptetni elő érsekké. Igaz s ezt ő ellenvetette Kiskának, hogy a bécsi udvarral szemben meg kell óvni a szent szék tekintélyét, de a congregatio ennek is meg fogja találni a módját. Filippovics előléptetése már csak azért is kívánatos volna, mert Kiska halála esetére senki sincs, a ki méltó volna a metropoliára, míg Filippovicscsal ott is csak nyernének.

S csodálatos, hogy a congregatio, a mely egy év előtt (1713) elvetette Trombetti javaslatát, hogy Filippovicsot tegyék meg premisli püspöknek, most 1714 decz 17-i iratával[4] a lengyel nuntiusra bízta, hogy jónak látja-e Filippovics jelölését a polocki érsekségre, tekintet nélkül a vikáriatusra, és pedig azért, mert a magyar kanczellária azzal a legyőzhetetlen kifogással él, hogy Filippovics

[1] Uo., Scritture 592. köt.
[2] Uo., Lettere, vol. 103.
[3] Uo. Scritture, vol. 596.
[4] Uo., Lettere, vol. 103.

lengyelországi. A következő 1715 jan. 5-i levelében már hozzá is járult Filippovics jelöléséhez,[1] mert ekként Filippovics végre-valahára javadalomhoz jut. Filippovics végre maga is értesülve Trombettitől a tervről, 1715 márcz. 3-án hálát mondott a congregatiónak,[2] a mely később is közbenjárt Kiskánál, hogy akár az érsekségre, akár pedig a premisli püspökségre nevezzék ki. Sajnos, e tervek nem valósultak, bár Filippovics nem is volt többé a szent szék álláspontjának a személyesítője. Mert bármennyire védte is Paulucci ezt az álláspontot, mindinkább be kellett látniok, hogy nem fog sikerülni azt keresztülvinniök s így Filippovicsról gondoskodniok kell.

Ha a Filippovicsénál nem rosszabb, de sokkal kényesebb helyzete volt a primásnak, a ki egyrészt az udvar, másrészt a szent szék között kényelmetlenül érezhette magát. Utolsó levelében a székhelyén duló pestist adva okul, vidékre ment, hogy így az ügy alól kivonja magát s az egészet a nuntius vállaira rakja. 1714 jún. 24-i soraiban római ügyvivőjének[3] ismét csak azt mondja, a mit régebben már a szent széknek is kifejtett és ajánlott, hogy nézete szerint nemcsak legjobb, de szükséges is volna, hogy a nuntius egy harmadik személyben igyekeznék megegyezni az udvarral. De mert egyúttal azt is hozzátette, hogy most már tudja, hogy Hodermarszki nem alap nélkül áll rossz hírben Róma előtt, a nélkül, hogy elárulná, mire czéloz ezzel, Rómában ezt úgy fogták fel, hogy Hodermarszki lejárta magát az udvarnál. Júl. 24-én utasították tehát a nuntiust,[4] kisértse meg a régi utasítás értelmében kivinni az elejtését, a mi a jelzett körülmények

[1] Uo., Lettere, vol. 104. — «In tale occasione s'apre l'adito a provvedere il p. Filippowitz, che é uno dei migliori soggeti, che habiano i Rutheni, mentre si vede, che la corte di Vienna assolutamente non le vuole per vic. ap. in Moncatz.»

[2] Prop. levt., Scritture orig., vol. 599.

[3] Uo., Scritture, vol. 593. — «In quanto concerne il negotio del sgr. Hoderm. nom. vesº di Monkatz m'é gia noto, che lui non senza raggione stia in cattivo credito a Roma.»

[4] Uo., Lettere, vol. 103. — «Sentesi da buon luogo, che il s. c. d. Giov. Hoderm.... sia in cattivo concetto e credito appresso cotesta

következtében nem lesz nehéz, és kieszközölni a Filippovics elfogadását. Ha azonban a Filippovics elfogadását nem bírná elérni s a ministerek valami politikai oknál fogva ez alkalommal is elfogadhatatlannak tartanák, akkor jelentse ki, hogy a szent atya kész más valakit tenni meg helyette vikáriusnak, de azzal a feltétellel, hogy Hodermarszki kizárassék, mint e méltóságra érdemetlen. Ez esetben legyen rajta, hogy valami alkalmas jelöltet találjon. De jelentse ki egyúttal azt is, hogy a pápa, a mint nem fog lemondani a jogról, hogy vikáriust nevezzen ki, azonképen a királyi kinevezést sem fogja soha megengedni, mert ez soha sem létezett, hanem ellenkezőleg mindig a szent atya nevezett ki s mindig vikáriust. Ez tehát nem a királyi jog sérelmével történik.

A valóság azonban az volt, hogy Hodermarszkit az udvar még mindig nem ejtette el, daczára Róma ismételt kijelentéseinek, hogy készebb más embert elfogadni, de Hodermarszkit soha. Az udvarnak, a ministereknek és a magyar kanczelláriának elnézhető az, hogy a király kinevezési jogát védték. Ez a jog ugyan, ha az alapjait keresi az ember, nem valami erősen nyugvó s alig is védhető, a mint az József emlékirataiból ki is tetszik, de ha védték, jóhiszeműleg cselekedték. Hanem azt semmiképen sem tartom menthetőnek, hogy a nagyon is megingatható királyi joghoz mint valami megmozdíthatatlan sziklához hozzákapcsolták Hodermarszki ügyét s akárhogy nem kellett a kuriának, nem ejtették el, hogy a szikla ki ne csorbuljon. Az alatt a híveket pestisként szedhette a schisma akár valamennyit. Ezt az eljárást, a melyhez teljesen hasonló gyakrabban nyilatkozott meg, míg élt, a Habsburg ház politikájában, egy állítólagos jog érinthetetlenségének az ürügye alatt egy lehetetlen embert fentartani, ha a többi valamennyi el is pusztul miatta, a kuriával szemben sohasem követték ily hosszasan. Érdemes volt-e reá Hoder-

corte e che questa hormai é persvasa, che egli non é punto a proposito a sostenere quel grado, conforme é anco ben noto al sgr. card. di Sassonia.»

marszki, alig hiszem, mert az érdemeit hiába keressük. Egyet tett. Megigérte, hogy fellázítja a ruténeket, a szabadságharczukat vívó magyarok ellen. S ez *igéretért* mutatkozott most oly hálásnak az udvar. Soha másnak ily bőkezűen nem fizetett vissza. De hogy épp a magyar kanczellária volt az eszköz hozzá, mutatja, hogy nemzetünk nemcsak harczra termett, politikához értő nemzet, hanem olykor jelszavak alatt a köpönyegforgatást sem vetette meg. A nuntius mindjárt meggyőződött róla, hogy a vett utasítást nem viheti keresztül, mert az udvar tartja Hodermarszkit s az elejtéséről nem akar tudni. Ezt tudtára is adta Rómának 1714 decz. 9-i jelentésében.[1] Hanem azt is tudatta, hogy beszélt a primással, a ki elmondta, hogy olyan adatok birtokába jutott, a melyek elégségesek arra, hogy Hodermarszki még az esetben is megfosztassék a vikáriatustól, ha bírná azt. Ezeket be is fogja mutatni a kanczellárián. Erre a jelentésre a propaganda 1715 jan. 14-én és máj. 9-én[2] felkérte Albani biborost, írjon ez értelemben a primásnak, és lépjenek fel erélyesen Hodermarszki ellen.

Milyenek voltak a kérdéses bizonyítékok, alig lehet megállapítani, mert a primás nem mutatta be a kanczellárián. A jan. 14-i és a máj. 9-i sürgetések is azt bizonyítják, hogy sem a nuntius, sem a primás legalább májusig semmit sem tettek. A primás febr. 28-án írt[3] ugyan a congregatiónak, de csak azt jelentette, hogy a felség alattvalói között nem tud találni alkalmas embert. A Hodermarszki ellen szóló bizonyítékokkal nem állott elő. Ellenben küldött két iratot, melyeket a primási levéltárban talált. Egyikök Munkácsra vonatkozott, a másik az erdélyi

[1] Prop. levt., Scritture, vol. 597. — «Jo feci subito diligenza per vedere, se sussistera il supposto, ch'il sac. d. Gio. Hoderm. avesse perduto il credito e'l concetto. ch'inanzi qui godeva, ma non trovai, che fosse cio vero, essendomi assicurato, ch'i di lui fautori lo sostenevano ancora con tutto l'impegno. Mi riservai per tanto di panlarne col sgr. ard. di Sassonia ... avendomi al gia detto aggiunto d'avere scritture tali nelle sue mani, che sarebbeno sufficianti a privarlo del vicariato, quando anche lo possedesse.»

[2] Mindkettő uo., Lettere, vol. 104.

[3] Prop. levt., Scritture, vol. 600.

unióra. Csak sejteni tudjuk, hogy Hodermarszkit az egri püspök részéről fenyegette veszély.

Tudjuk ugyanis, hogy már 1711-ben feladások történtek ellene, s hogy akkor a papság is fellépett. Szerencsétlenségére a papságnak vezetője támadt a Rákóczi által helyettessé kinevezett Bizanczi személyében, úgy hogy Hodermarszki kénytelen volt Bizanczit feladni. A primás már akkor az éppen Bécsben időzött Filippovicsot, majd az ő eltávozása után Telekessy egri püspököt bízta meg a Hodermarszki ellen indítandó vizsgálattal. Az egri püspökök már az egyesülés óta hangoztatták, hogy a munkácsi püspökség az ő területükön fekszik. Telekessy előde Fenessy mint megyés püspök teljes joghatóságot igényelt De Camelis fölött. Ezt az egyre több figyelemben részesült felfogást most Telekessy valósította meg azzal, hogy a Rákóczi által püspökhelyettessé emelt Bizanczit 1713 ápr. 9-én a maga helyettesévé is kinevezte.[1] Ezzel a kinevezéssel Telekessy kifejezést adott először is az egri püspökök jogigényeinek s másodszor mint Rákóczi fejedelem egyik leglelkesebb híve a Rákóczi ellenségeinek és az udvar eszközének mutatkozott Hodermarszki ellen táplált ellenszenvének Bizanczinak e kinevezésével a közte és Hodermarszki között régóta fennállott féltékenység valósággal ellenségeskedéssé fokozódott.

Erre a helyettesi czím adott okot. Mindkettőről azt olvassuk ugyanis az iratokban, hogy egyik úgy mint a másik az elhunyt De Camelis életében annak helyettese volt. A püspökhelyettes hatósága a püspök halálával megszűnik ugyan, s széküresedés esetén a rendes káptalannal bíró megyékben a káptalan választ káptalan helyettest, a

[1] Köz. Duliskovics, id. m. III. füz. 46—47. l. jegyz. — «posteaquam . . . quondam Jos. de Camelis . . . pie abiisset, sacerdotes et populi dicti gr. r. in incertum ad diversas partes trahebantur (et) jam uni, jam alteri . . . inclinantes adhaerere videbantur. . . . Hinc ex commiseratione . . . d. Geor. Bizanczi . . . nobis et s. sedi, unde semper dependentiam habere dignoscuntur, pro gerendo offo vicariatus . . . facultatem et jurisdictionem . . . usque dum Munkács. eppatus stabiliatur . . . impertimur »

ki az új püspök kinevezéséig a püspökség ügyeit vezeti, de a munkácsi püspökségnek nem levén káptalana, az iratokból nem tudjuk pontosan és szabatosan megállapítani, mi volt e tekintetben a régebbi s az addigi gyakorlat? Hodermarszki egyik levelében hivatkozott arra, hogy őt a papság választotta helyettesnek. Ez lett volna az egyik mód. Mert ha a püspököt választotta, miért ne tehette volna meg a helyettessel is? Csakhogy ilyen gyakorlatról először csak 1715-ből van tudomásunk. Bizanczi 1708-ban is helyettesként szerepel, a mi másként nem lehetséges, mint hogy a De Camelistől nyert kinevezést megtartotta. Ez lehetett, ennek kellett lennie a féltékenység első okának Hodermarszki és Bizanczi között.

Mi volt Telekessy vizsgálatának az eredménye, nem tudjuk, sőt azt is csak sejtjük, hogy a primás erre czélzott a nuntius előtt. Mindenesetre elegendő volt, hogy a primás most már megingathatatlanul ellene foglaljon állást. Az egri püspöknek a közbeékelődése közéje és a munkácsi püspökség közé reá nézve csak kedvező volt. Hodermarszki azonban aligha sejtette, hogy az egri püspök jogigénye erősebb, mint a szent szék és a király kinevezési joga, s hogy e jogigényből merített püspöki erő fogja őt tönkretenni.

A papság a két helyettes köré kezdett csoportosulni. A püspökségnek a szent szék részéről történt tagadása ugyan egyesítette a két tábort, de nem szüntette meg az ellenségeskedést. Mindketten kölcsönösen bevádolták egymást. Bizanczi még 1711 aug. 6-án írt az egri püspöknek, Hodermarszki pedig ugyanakkor a primásnak adta fel Bizanczit. Sőt ezt a viszonvádat 1714-ben megismételte és részletezte az egri püspöknek, nemcsak, hanem — túllőve a czélon — decz. havában a felség előtt is bevádolta ellenfelét.[1]

[1] A felségnek szóló feladás más. Esztergom, Hgprim. levt. 2117/3. — «Cum . . . G. Bizanczi sacerdos ruthenus cum suis nuperna in cogreg. sacerdotum in poone Levelek inque . . . cottu Szabolcsiensi . . . celebrata hoc per expressum dixisset . . . m. v. ss. quoad collationem praedicti eppatus Munkács . . . nil juris habere . . .»

Az egri szent szék el is fogadta Hodermarszki feladását s Bokros Ferencz munkácsi róm. kat. plébános a szent szék utasítására 1714 aug 21-én vizsgálatot tartott Bizanczi ellen, a ki 17 vádra felelt és igyekezett tisztázni magát.[1] Ez a védekezés sok világosságot vet az ügyek állására 1711 után, mi azonban reánk nézve csak a kilenczedik pontra adott feleletet tartjuk fontosnak, a mennyiben felvilágosítást ad a papságnak 1711-ben Hodermarszki melletti állásfoglalásáról.

Bizanczi szerint Hodermarszki Munkácson zsinatot akart tartani, de az egri püspök megtiltotta nekik a megjelenést. A papság nagy része tehát hiányzott s így a tervezett congregatióból csak conventiculum lett. Ez a conventiculum először is, mint láttuk, védelmébe vette Hodermarszkit, másodszor pedig Bizanczit megfosztotta helyettesi tisztétől, még pedig avval az okadatolással, hogy ő a rutén egyházat aláveti az egri széknek, hogy attól függjön, holott régen nem volt alávetve. Ebből azt sejthetjük, hogy Rákóczi alighanem hűséges híve, Telekessy püspök ajánlatára nevezte ki Bizanczit, a ki természetesen továbbra is Telekessytől remélt pártfogást. Ezen az 1711-i conventiculumon történt, hogy egy öreg pap azzal védte Bizanczit, hogy a helynökségnek Egerből való elfogadásával semmi rosszat sem cselekedett, csak a boldogult De Camelis tanácsát követte «mert bajainkban kihez forduljunk, ha nem az egri székhez, a mint az régen is szokásban volt».

Így jelenik meg Hodermarszki, mint az egri pártfogás ellenében a régi szokás fentartója, Bizanczi pedig mint azon szintén régi irány képviselője, a mely Egertől várt támogatást.[2] Kérdés, melyik irány győzedelmeskedik? Mert bizonyos, hogy annak a képviselője marad egyszersmind a győztes is. S míg Telekessy a depossedált Bizanczit 1713-ban visszahelyezte helyettességébe, addig Hoder-

[1] Az Egerbe tett feladást nem ösmerem. Csak a Bizanczi felelete van meg ered. Esztergom, Hgprim. levt. 2117/10.

[2] Az OL. Kancz. O., Acta part. no. 160 alatt a jegyzék azt említi: «negotium Jo. Hodermarszki eppi Munkács et Georgii Bizanczi vicarii gralis». Sajnos, az ekként említett iratokból egyetlen darab sem maradt meg.

marszki ott benn a megyében elvesztette a csatát. Erre pedig az adott közvetlen alkalmat és okot, hogy nem elégedett meg egyházi feladással, hanem, hogy a világi forum előtt is lehetetlenné tegye Bizanczit, a felség elé vitte az ügyet. Azt állította t. i. a felség előtt, hogy Bizanczi a papságnak a szabolcsmegyei Levelek faluban kevéssel az előtt azt mondta, hogy a munkácsi püspökség kinevezési joga nem illeti meg a királyt, ennélfogva őt, Hodermarszkit, nem is ismerhetik el munkácsi püspöknek. Mivel pedig a magyar törvény szerint a király kegyúri jogán minden magyarországi püspökség betöltése a királyt illeti, ő lévén a felségtől kinevezve, ő a törvényes püspök. Ennélfogva kérte a felséget, utasítsa Szabolcs megyét, szorítsa reá Bizanczit és a szabolcsmegyei papokat, hogy őt annak elismerjék. Ezzel az ügy világi forum elé került.

Ennek a fordulatnak azonban sokkal komolyabb következményei lettek, mint első pillanatra hihetnők, sőt bizonyos tekintetben ez alkalommal indult még az egész bonyodalomnak a megoldása.

A kanczellária a megyéhez intézett leiratban súlyt vetett a királyi kinevezési jog tagadásának a vádjára. Utasította a megyét, tartson e tekintetben szigorú vizsgálatot. A megye meg is tette, a mit parancsoltak.

Ettől a király nevében elrendelt világi vizsgálattól Bizanczi és a vele tartó papok rettenetesen megijedtek, a mint az Bizanczinak 1714 decz. 11-én Kiss János egri préposthoz írt leveléből kivehető.[1] Bizanczi kétszer is írt Kissnek s azonfelül Erdődy püspöknek is, de azoktól még csak választ sem kapott. A királytól, a megyétől, Hodermarszkitól szorongattatva, mindenkitől magukra hagyatva, megfogadták Szabolcsmegye tanácsát, hogy legczélszerűbb volna Hodermarszkival kiegyezni. Ezt jelentette Bizanczi Kiss prépostnak fenti levelében. Hodermarszki még előbb, decz. 7-én bizonyos diadallal jelentette ugyancsak Kissnek,[2] hogy egyezségre lépett Bizanczival és híveivel, a kik köte-

[1] Ered. Esztergom, Hgprim. levt., 2117/ad 6.

[2] Uo. ua. jelzet a.

lezték magukat, hogy jövőre elismerik őt püspöküknek. Az így létre jött egyezségről, hogyan lett a két halálos ellenségből jó barát, Kiss prépost jelentést tett a primásnak, mellékelve úgy a Hodermarszki, mint a Bizanczi levelét.

A primás, a ki már szintén teljesen elejtette Hodermarszkit, értesülvén az ügyről, 1715 jan. 18. és 19-én egész sorát küldte szét a leveleknek.[1] Mindenekelőtt tudomására adta Bizanczinak, a mit az bizonyára örömmel vett tudomásul, hogy a világi hatóság közbejöttével kötött s így az egyházjog szabályaival ellenkező egyezséget megsemmisíti. Továbbá mivel az ellene megtartott vizsgálatból kitünt, hogy mint vikárius több szabálytalanságot követett el, mindenekelőtt felfüggesztette ezen hivatalától s meghagyta neki, jelenjék meg előtte febr. 18-án Pozsonyban s tisztázza magát az ellene emelt vádak alól. Hogy Bizanczinak e vizsgálattól nem kellett megijednie, a hogy a szabolcsmegyeitől megijedt volt, láthatta abból, hogy a primás egyúttal az egri püspök útján neki küldte meg a Hodermarszkinak szóló levelet is, azzal az utasítással, hogy annak az átvételéről Hodermarszkitól térítvényt vegyen. Ebben a Hodermarszkinak szóló levélben, a melynek a kézbesítési módjából láthatta, hogy a primás Bizanczinak adott előnyt fölötte, ugyancsak megsemmisítette az egyezséget. S mivel — úgymond — Hodermarszki, jóllehet csak kinevezett püspök s így a római megerősítés előtt semmiféle joghatóság sem illeti meg, mindamellett püspöki joghatóságot gyakorolt s a papságot ezen joghatóság elismerésére világi hatóság közbejöttével is kényszerítette, mivel továbbá a pápa kijelentette, hogy őt soha semmiféle körülmények között sem fogja megerősíteni s ezt a királynak is tudomására hozta, ennélfogva megtiltotta neki, hogy a jövőben bármiféle joghatóságot gyakoroljon, előre kijelentvén, hogy a joghatóságot érintő minden tette érvénytelen. S a mennyiben az ellene tartott vizsgálatból szint-

[1] Uo. Szabolcsmegyének, 2117/7; Hodermarszkinak, 2117/8; a többinek 2117/11.

úgy kiderült, hogy súlyos jogtalanságot követett el, őt is ugyancsak febr. 28-ra maga elé idézte Pozsonyba.

Harmadik levelében Kiss prépposttal is tudatta, hogy a létrejött megegyezést megsemmisítette. S mivel Bizanczit felfüggesztette a vikáriusságtól, mellékelte neki továbbítás végett a munkácsegyházmegyei papsághoz intézett felhívást, a melyben felszólította a papságot, hogy a felfüggesztett helyett más vikáriust válaszszon magának.

Ötödik levelében mindezeket tudatva az egri püspökkel, felhívta azt, hogy a papság által megválasztandó vikáriusnak a maga részéről is adja meg a joghatóságot.

Az utolsó levelet Szabolcsmegyéhez intézte. Ebben hivatkozva arra, hogy a hazai törvények szerint a világi hatóságoknak csakis a vagyont illető egyházi ügyekbe van joguk beleavatkozni, nem pediglen azokba is, a melyek joghatóságra vonatkoznak, már pedig a Hodermarszki és Bizanczi között létrejött szerződés tisztán a joghatóság körül forog s mégis az ő közreműködésükkel jött létre, ennélfogva tiltakozott a megye beleavatkozása ellen s a létrejött szerződést semmisnek jelentette ki.

A címzettek közül legelőször Szabolcs megye válaszolt a primásnak 1715 márcz. 8-án.[1] A megye közönsége kijelentette, hogy ők is ismerik úgy a hazai törvényeket, mint a saját kötelességüket. Ők nem tettek egyebet, mint hogy engedelmeskedve a kanczellária azon utasításának, tudják meg a papságnak a királyi kinevezés jogára vonatkozó véleményét, közgyűlésükből egy vizsgáló bizottságot küldtek ki az akkor Napkóron gyűlésező papokhoz, hogy azoknak a válaszát erre az egy kérdésre nézve megírhassák a kanczelláriának. A megbékülést ajánlották ugyan, de ez nem tartozott hozzájuk, ennélfogva ügyet sem vetettek reá. Azt az illetők maguk között Kállón intézték el. E feleletből világos, hogy a primás bizonyára szándékosan ítélt, nem is kérdezve a világi hatóság válaszát, a mely az egyezség megsemmisítésére szolgáló érvet megdöntötte.

Hodermarszki és Bizanczi érthetőleg megijedtek, de

[1] Ered. Esztergom, Hgprim. levt., 2117/9.

különösen az előbbi, a kit főleg a primás által említett vizsgálat nyugtalanított, a mely megkérdezése és kihallgatása nélkül történt. Hogy tehát tisztába jöjjön vele, márcz. 8-án[1] arra kérte Kiss prépostot, közölje vele annak pontjait, hogy a feleletre elkészülhessen. Utóbb mindketten közös levelet intéztek a primáshoz,[2] a melyben jelentve, hogy Bizanczi febr. 25-én, Hodermarszki pedig csak márcz. 7-én kapván a felhívást, febr.. 28-án nem jelenhettek meg Pozsonyban, azonban készek a vizsgálatra megfelelni, ha a primás közli velök annak pontjait, illetve a vizsgálat másolatát. A mi a közöttük történt megegyezést illeti, a maguk részéről is megerősítették Szabolcs megye jelentését, hogy t. i. minekutána Napkóron tartott gyűlésükön végezték a dolgukat a megyével, bementek Kállóba s ott történt a megállapodás.

A primás márcz. 27-i válaszában[3] a megegyezésre vonatkozó tudósítást egyszerűen tudomásúl véve, az ellenök tartott vizsgálat ügyében újólag felhivta őket, hogy husvétig okvetlenül jelenjenek meg előtte. Egyúttal azt is meghagyta nekik, hogy néhány papot hozzanak magukkal, a kik a papságnak márcz. 7-i folyamodványa ügyében megadhassák neki a netán szükséges felvilágosításokat. Sőt ugyanaznap kelt külön levelében a papságot öt pontú folyamodványa ügyében külön is felhívta,[4] hogy a husvét előtt Pozsonyba idézett Hodermarszkival és Bizanczival küldjenek maguk közül néhányat, a kik az említett öt pont tartalmát jól ismerjék s az unióra és a munkácsi püspökség felállítására, valamint egyéb kiváltságaikra vonatkozó okleveleket magukkal hozva, informálhassák őt, hogy

[1] Ered. Esztergom, Hgprim. levtár, 2117/7.

[2] Bizanczi febr. 22-én írt Telekessy püspöknek, ered. uo. 2117/16, közös levelök a primáshoz, uo. 2117/8.

[3]—[4] Mindkettő uo. 2117/15. — A papsághoz szólóban ezt írta a primás: «. . . hisce etiam desideramus, ut aliquos e medio vestri deputatos iisdem adjungatis, qui super memoratis 5 punctis bene instructi et authenticis saltem lit. instrum. paribus circa unionem vestram cum R. E. factam, nec non circa Munkács. eppatus erectionem . . . nos plenius informare possint».

ő aztán az illető helyeken annál alaposabban és hathatósabban támogathassa őket.

Ezen öt pontú folyamodványra nézve tudnunk kell, hogy a papság, a mely Hodermarszki személyében az apostoli vikáriatus ellenében a püspökséget s a kinevezés helyett a maga szabad választási jogát védte, mindig félve fogadta a Róma jelöltjeiről szállongó híreket, nem annyira azok idegen voltától tartva, mint inkább a püspökséget és a választási jogot látva veszélyeztetettnek. Egyúttal azonban tartott a Bizanczi által képviselt egri befolyástól is. Ezeknek az ügyeknek a megbeszélésére s a netán szükséges teendők megvitatására tehát, a mely vitalis ügyekben már ezelőtt is három folyamodványt adtak be, most elérkezettnek látták az időt s megragadták a kedvező alkalmat, a melyet a Hodermarszki és Bizanczi között kötött egyezség nyitott, hogy közös erővel lépjenek fel jogaik védelmére. 1715 márcz. 7-én[1] a püspökség összes papjai, épp úgy «per diversos comitatus in catalogo nominum nostrorum specificatos siti», mint 1652-ben, összejöttek a munkácsi kolostorban s ottan Hodermarszki és Bizanczi jelenlétében alaposan megtárgyalták, hogyan lehetne a zavaros állapotoknak véget vetni. E czélból öt kérdőpontot kaptak tanácskozás és döntés czéljából. Ez a primás levelében említett öt pont a következő volt.

Először is nyilatkozzanak arra nézve, akarják az egri püspök által Bizanczi helyett helynökké kinevezett Ravasz Ferencz jezsuita atyát vagy sem? Másodszor akarják-e a görög szertartású ünnepeket, melyeket addig az ó-naptár szerint ünnepeltek, a jövőben a Gergely-naptár szerint tartani vagy sem? Harmadszor elfogadják-e a Rómából küldendő vikáriust vagy sem, avagy valamely latin püspök által behozandó vikárius alá akarnak-e tartozni vagy sem, vagy végül saját választott püspökeik alatt akarnak-e maradni, mint eddig volt, vagy sem? Negyedszer akarnak-e a latin püspökök közvetlen kormányzása alatt maradni vagy

[1] A pápához és a congregatióhoz intézett példányok Prop. levt. Scritture orig. vol. 599.

sem, s végül ötödször vajjon megkeresendőnek tartják-e a pápát, királyt és a primást e kérdőpontokra nézve, a mennyiben azok a görög szertartás jogaival és szokásaival ellenkeznének, vagy pedig nem? Ez öt pontra hozott egyhangú határozataikat írásba foglalva, megküldötték a pápának, a királynak, a primásnak[1] és a congregatiónak.

A papságnak ez a második olyan folyamodványa, a melyet valamennyien egyértelműleg intéztek, s a mely tényleg el is jutott a szentatyához. Ebben tehát, mint az 1652-i unionalis okmányban, egy nagy közös actióról, mozgalomról van szó, a melyet egyebek között kiválólag és főképen azon czélból indítottak volt, hogy a régi püspökséget és szabad választási jogukat biztosítsák és megvédjék. Ez a nevezetes ügydarab tehát teljes mértékben megérdemli figyelmünket, épp' úgy, mint Róma válasza, melyet e folyamodványra adott. Azért is helyén valónak látjuk ezt a két eddig ismeretlen ügyiratot, a papság folyamodását és Róma válaszát, egész terjedelmében közrebocsátani. Sőt egyenesen szükségesnek is tartjuk. Mert a papság egyenesen hivatkozott az 1652-i unionalis oklevélben tett kikötésekre, úgy hogy ez a két dolog egész az unio gyökeréig nyúlik, s ezekre nem akkor, hanem most kapta a végleges választ, a melyet nem ismerve, ma érvényben állóknak tartják az unio egyoldalú feltételeit s szerte hivatkoznak is reájuk. Nem lesz tehát érdemtelen megismernünk úgy a választ, mint a választ provokáló folyamodványt, illetve közhatározatot, a melyről világosan kinyilatkoztatták, hogy beírták a püspökség végzeményeinek a könyvébe a végből, hogy mindenkor szentül és sértetlenül megtartsák.

A gyűlés összehívásának alkalmául és czéljául a következőket mondják. Két évvel az előtt, 1711-ben szintén közös gyűlésből folyamodtak a pápához, kanonizálja a mun-

[1] A primási példány ered. Esztergom, Hgprim. levéltár, 2117/14 Ebben különösen az immunitas megújítását kérelmezték, a mit a hgprimás Bécs, 1720 aug. 12-én kelt iratával teljesített is, de csak az egyebek között ez ügyben is Bécsbe ment Bizanczi kérésére. Ez aug. 12-i irat fog. uo. 2117/36.

kácsi püspökséget s erősítse meg az arra megválasztott püspöküket, valamint tartsa meg őket görög szertartásaikban, a mint azt elődeik az egyesüléskor határozottan kikötötték. Erre a kérésükre azonban nemcsak nem kaptak választ, hanem szertartásuk ellen, jogaik és szokásaik ellen tervezett újításokról szállongó olyan híreket kaptak, hogy szertartásukat félteniök kell. De különösen az töltötte el őket fájdalommal, hogy a szent szék és a király között a munkácsi püspökség fennállásának s választott püspökük megerősítésének az ügye még mindig húzódik. Nehogy ebből az unióra valamely baj származzék, püspökük, már mint Hodermarszki, összehívta s felkérte őket, határozzanak az említett öt pontra nézve. Ők tehát azokat egyenkint megvitatván és szavazásra bocsátván, egyértelműleg azt határozták, hogy először is Ravasz atyát nem fogadhatják el vikáriusnak, mert az egyetemes zsinatok határozatai, továbbá a pápák, különösen VIII. Kelemen és X. Leó bullái egyebek közt egyenesen kimondják azt is, hogy ott, a hol latinok görögökkel vegyesen laknak s csak a latinoknak van püspökük, ez a görögök ügyeinek vitelére külön görög vikáriust tartozik rendelni. Vagyis a latin püspök még ott sem járhat el tetszés szerint, a hol nincs görög püspök. Annál kevésbbé teheti náluk, a hol megvan a külön munkácsi görög szertartású egyesült püspök.

Mivel továbbá az egyesülés egyik pontjában ki volt kötve, hogy görög szertartásukat megtarthassák, a nélkül, hogy kimondották volna, hogy az ünnepeket a latinokkal együtt lesznek kötelesek ünnepelni, valamint hogy a Lipót-féle kiváltságnak a végrehajtásával megbízott egri püspök meghatalmazottja, Krucsai egri kanonok ezt szorgalmazta volna, kimondották, hogy az ünnepeket úgy tartják meg azontúl is, a mint addig is ünnepelték. Azt is tekintetbe véve, hogy az ünnepeknek az addigi szokástól eltérő ünneplése újítás volna, melyet az újításoktól idegenkedő tudatlan nép föl nem fogva és meg nem értve, esetleg zavarokat támaszthatna, ilyen újításba politikai szempontból csak akkor egyezhetnének bele, ha a szent szék azt a maga tekintélyével a többi görög szertar-

tású népeknél is behozná.[1] A 3-ik pontra nézve kimondották, hogy mivel a mintegy 300 év óta fennálló munkácsi püspökséget Koriatovics görög szertartású herczeg javadalmazta (!) s a magyar királyok megerősítették, a mint azt a szent szék és a király között oly régóta húzódó bonyodalom során a felség elégséges oklevelekkel igazolta s ők is készek igazolni, annálfogva a választáshoz és a választottnak a felség részéről történt kinevezéséhez ragaszkodnak és saját és utódaik (!) nevében kijelentették, hogy semmiféle Róma által küldendő vikáriust el nem fogadnak, hanem megelégszenek választott és jövőre választandó püspökeikkel. Sürgetve kérték tehát az általuk választott és a király által kinevezett Hodermarszki megerősítését, hogy mielőbb fölszenteltethesse magát, a kiről papi hitük alatt bizonyítják, hogy példásan viselkedett. Nagy fájdalommal értesültek, hogy ő és Bizanczi vikárius többrendbeli kihágással vannak a primásnál bevádolva. Ezt csak rosszakaróik tehették s azért az ellenök vezetett vizsgálat nem tekinthető pártatlannak, valamint az azt vezetőket is gyanusaknak kell mondaniok. Ha azonban a primás ennek ellenére mégis el akarna járni ellenök, a mondottak értelmében görög szertartású egyházi birót kértek. A 4-ik pontra nézve kijelentették, hogy határozottan ellenkezik az egyetemes zsinatok és a pápai bullák határozataival, valamint az egyesülés alkalmával tett kikötéssel, a melyet pedig Jakusics és Kisdy egri s Tarnóczy váczi püspök, és Lippay primás a nagyszombati zsinaton megerősítettek. Annak következtében a primáson, mint metropolitán kívül semmiféle más latin püspöknek a beavatkozását el nem fogadhatják az ő kor-

[1] «2⁰ an festa hactenus secundum ritum gr. calendarium vetus celebrata exportare velimus ac consentiamus secundum Gregor. calendarium celebranda? — Ad 2. Quoniam tempore unionis cum S. R. E. a praedecessoribus nostris susceptae inter reliquas conditiones haec per expressum sibi a clero reservata fuisset, ut ritus, stb. nulla facta mentione simultaneae celebrationis festorum, imo neque commissarius a dno eppo Agriensi . . . d. Steph. Krucsay . . . ad executionem . . . Leop. mandati . . . destinatus celebrationem dictorum festorum urserit, nos unanimi consensu antiquae consuetudini juribus inhaerentes accedente ratione etiam politica . . . in celebrationem suprafatam non consentimus.»

mányzásukba és egyházi ügyeikbe. Végül az 5-ik pontra nézve elhatározták, hogy úgy a pápát, mint a királyt felkérik jogaik és kiváltságaik megtartására, a primást pedig, hogy a pápánál és királynál támogassa kérelmüket.

Nem bocsátkozom ez alkalommal e folyamodvány birálatába, csak azt említem egészen röviden, hogy sem a püspökség létezését, sem a választási jogukat nem bizonyították be. Ennek az igazolására nem elégséges a határozat, ha még oly egyértelmű is. Mentségére legyen mondva a papságnak az a körülmény, hogy választási jogukkal összekapcsolták Hodermarszki megerősítésének az ügyét is, a mi csakis úgy volt lehetséges, hogy ez az ember valami úton befolyásolni tudta őket. Kétségtelen ez abból, hogy a primás febr. 18-án [1] újabb levelet intézett a papsághoz, a melyben tudomásukra adta, hogy Spinola biboros nuntius a pápa nevében tudatta az udvarral, hogy a szent atya Hodermarszkit soha sem fogja megerősíteni. A primás ennek daczára márcz. 27-i levelében, mint mondottam, a legnagyobb jóakarattal hívta meg a papság képviselőit az öt pontú folyamodvány megbeszélésére. Sajnos, a papság e felhívásnak nem felelt meg. Pedig ha valaha, akkor lett volna először és utóljára alkalma a két veszélyben forgó kérdés biztosítására. Tagadhatatlan, hogy a gyűlést Hodermarszki hozta össze. Neki köszönhető tehát, hogy a papság a püspökség tagadásba vett létének s választási jogának a védelmére kelt. Viszont azonban tisztán az ő befolyásának tulajdonítandó, hogy az eredmény nem felelt meg a várakozásnak. Hogy az ő megerősítését is fölvették s nem maradtak tisztán az előbbi két kérdésnél, s e kettő az előbbi miatt bukott el, ez az ő hibája, úgy hogy a munkácsi püspökség és papság Hodermarszkival szemben minden köszönet alól fel van mentve. Hogy a gyűlésen nyomás alatt állottak a papok, elfogadható mentség. De hogy a primás meghívására nem jelentek meg s a kívánt és kínálkozó alkalmat elszalasztották és nem használták ki, az az ő mulasztásuk. Nem lehet tehát az 1652-i unionalis

[1] Fog. Esztergom, Hgprim. levt. 2117/4.

kikötésekre hivatkozni, mert azokat akkor Róma nem látta, és sohasem erősítette meg. Egyoldalú kötés pedig a másik felet nem köti.

Kiss prépost, a ki márcz. 28-án felelt a primásnak,[1] Szatmárra hívta össze a papságot, hogy a primás utasítása szerint Bizanczi helyett új vikáriust válaszszon, majd Ungvárra tette át a választás színhelyét, mivel kitünt, hogy Szatmár a nagy távolság miatt kevésbbé alkalmas. Kiss prépost e levele rendkívül fontos az ügy további menetére nézve, mert Kiss prépost mintegy mentegetődzve a szemrehányás ellen, mintha a két halálos ellenség között kötött szerződés az ő buzdítására jött volna létre, azt feleli a primásnak, hogy ő és az elhúnyt egri püspök is intették őket, hogy szíveljék el egymást, de nem azt értették alatta, hogy Hodermarszki a megyéhez forduljon. S a mint így eláztatja Hodermarszkit, úgy másfelől szokatlanul megdicsérte Bizanczit s így ő volt az, a ki az apostoli helynök-jelöltet kereső primás figyelmét felhívta Bizanczira.

Ezzel egyúttal a vizsgálatnál is megkönnyítette Bizanczinak az útját, a ki különben is előnyben volt Hodermarszki felett, a mennyiben már említett védiratában a vádak nagy részét azzal hárította el magáról, hogy az egri püspök rendeletére tette, míg Hodermarszkinak magának kellett viselnie tettei felelősségét és következményeit. Ő tehát nem ment Pozsonyba, a hol a papság márcz. 7-i határozata daczára Spinola biborosnak úgy vele mint a papsággal közölt kijelentése után úgy sem volt semmi reménye, semmi kilátása, a hol már legfellebb fenyítést kaphatott a primástól. Bizanczi ellenben útnak indult — Egeren át, a hol Kiss prépostnak a pártfogását kérte, a ki melegen ajánlotta is, mint mondtuk. Ő volt az első, a ki a primás előtt kimondta Bizancziról, hogy alig van párja ama tudatlan klerus között.

[1] Ered. uo. 2117/16. — Bizancziról azt írja: «qui hic valde humilis et obediens errores suos, si quos incurrit, excusat per hoc, quod cum ipse apud nos lat. eccl. homines studuerit, si errores sunt, in illos praedecessores et superiores suos sequendo illapsus sit . . .»

A Kiss ajánlatával Pozsonyban megjelent Bizanczi ezzel meg is nyerte a játszmát. Nemcsak sikerült tisztáznia magát, hanem annyira meg is nyerte a primást, hogy ez ápr. 8-án értesítette [1] a papságot, hogy helyettesi választásra nincs többé szükség, mert ő Bizanczit visszahelyezte a vikáriusságba, sőt ápr. 17-én felelve Erdődy püspöknek ápr. 9-i levelére,[2] felkérte a püspököt, erősítse meg tisztében Bizanczit. Erdődy ápr. 9-én mindössze annyit írt a primásnak, hogy husvétra visszatérve Egerbe, ott találta Hodermarszkit is, Bizanczit is, a kiket Kiss prépost már kissé kibékített egymással. Ő a husvét utáni napokon tárgyalni fog velök s a megállapodásokat közli majd a primással.

Ekként történt, hogy a püspökség erectiója és a választás ügyének alaposabb kifejtésére Bizanczival senki sem ment fel a primáshoz. Talán nem is tartotta senki szükségesnek, hogy a püspökség ezen első constitutiójának a szövegén változtatás essék. A folyamodvány tehát úgy ment fel Rómába, a mint a munkácsi zsinatból továbbítás végett a primáshoz került.

Rómában Albani biboros terjesztette elő a congregatio 1715 márcz. 7-i ülésén,[3] vagyis éppen két hónap múlva, hogy Munkácson meghozták, Rómában már tárgyalás alá vették. Albani mindenekelőtt Hodermarszkival végzett. Elmondta mindazt, a mi ez ügyben 1708 óta történt, felsorolta az okokat, a melyek miatt a szent szék nem erősíthette meg őt, hanem Filippovicsot nevezte ki vikáriusnak. Mivel ezen okok még mindig fennállottak, Hodermarszki megerősítése a jövőben is ki lett zárva. Mivel továbbá az udvar ragaszkodott a kinevezéshez, a papság pedig a választáshoz, mindkét kívánság pedig feltételezte a püspökség létezését, az előterjesztés második részében ezzel a kérdéssel foglalkozott.[4]

[1] Fog. és egy tiszt. péld. Esztergom, Hgprim. levt. 2117/18.

[2] Az egri püspök levele a prim. uo. 2117/26, a primás válasza uo. 2117/18.

[3] Prop. levt., Acta s. congr. 1715, fol. 360—367.

[4] «Nella congr. delli 7 di Maggio prossto alcuni sacerdoti Greci uniti della dioc. di Munkátz rappresentanti il clero del loro rito in Ung.

Hodermarszki 1711 decz. 17-én felküldte az egyesülésnek 1652-ben kelt oklevelét. Az tehát csak akkor került először Rómába, a hol csak 1711 után került tárgyalás alá. Ebben benne van, hogy a papság Partént püspökké választotta s a szent széket kérte erősítené meg. De erre nem is került reá a sor, mert a papság rögtön fel is szenteltette őt, s így a congregatio azt felelte akkor, hogy ha a pápa jónak látja, utólag megerősítheti. A congregatio ezt hallva és megértve egyik előbbi ülésén azt határozta, hogy abból nem tünik ki, hogy a munkácsi egyház érvényesen székesegyházzá lett volna emelve, annál kevésbbé, hogy javadalmazva s mindennel elátva, a mi egy székesegyház létesítéséhez megkivántatik. Nincs tehát helye királyi kinevezésnek, hanem a pápa küldjön apostoli helyettest. De egyúttal azt is kimondotta a congregatio, hogy a congregatio «s. officii» levéltárában utána kell nézni, van-e ott valamelyes erre vonatkozó irat az 1651—1654 közötti időből? A levéltárban csak egy 1655 máj. 13-i iratot találtak, a melylyel Partén fölmentetett a szabálytalan fölszentelés vétsége alól. Azonfelül a primás is beküldött két iratot. De ezekből az derül ki, hogy Partén nem munkácsi püspökül volt megerősítve és fölmentve, hanem a Munkácson és más magyarországi helyeken lakó gör. kat. püspökéül. Ilyen püspökség pedig nem létezik, nem is volt soha alapítva, a mint az a primás 1665-i emlékiratából igazolható, melyet Albani biboros a propaganda levéltárában talált iratokból felhozott. Mindezeknél fogva kimondotta azt, hogy ez a püspökség csak a levegőben létezik, csak a neve van meg, a mely nevet a

esposero all EE. VV. — 1° per la manutenzione e conservazione de loro dritti, consuetudini, riti e privilegii, tra quali dissero esser quello d'eleggersi il loro ves°. — Rispetto poi ai pretesi privilegii e specialmente dell' elezzione pretesa da quel popolo greco si porta anco a notizia, che l' istesso Hoderm. sotto li 14. Dec. 1712 mando una certa informazione legalizata, che fra l' altre cose contiene la professione della fede fatta del 1652 da quel clero e popolo nel venire, che fece. all' unione con alcuni condizioni e tra l' altre di haver sempre un vescovo a elezzione . . . Si che si vede esser questo vescovato aereo, di puro nome et introdotto da scismatici . . .»

szakadárok honosítottak meg, a mint azt 1708-ban maguk a papok is elismerték, s a mint a primás is írta akkor, hogy a munkácsi püspök tulajdonképen nem is volt e hely püspöke, hanem csak úgy hívták. Következőleg sem a királyi kinevezés nem igazolható, sem a választás joga nem illetheti meg a papságot.

Albani biboros e fejtegetésére a congregatio kimondotta, hogy a propaganda elnöke és az államtitkár írjanak a bécsi nuntiusnak, keressen apostoli helynöknek való embert s mindjárt ajánlja is a felségnek, Hodermarszkinak, mint gyanas hitűnek a mindenkori kizárásával, s kérje ki a primás támogatását. A propaganda ezen iratának márcz. 9-én történt elküldése után a propaganda, mint mondottuk, máj. 24-én[1] sürgette a nuntius válaszát arról, mit végzett a primással? Míg a propaganda jún. 17-én ismét[2] megsürgette a nuntiust, ajánljon már valakit a vikáriatusra, sőt jún. 19-én[3] az államtitkárt is megkereste, az alatt a primás jún. 6-án[4] a saját kezdeményezéséből a királyhoz fordult azzal a kéréssel, ajánlja ő a pápának, hogy nevezze ki Bizanczit apostoli helynökké.

A nuntius ez alatt még mindig a Hodermarszki elejtését sürgette a ministereknél, a kik egyideig még fentartották, de utóbb mégis kénytelenek voltak őt elejteni. Erre a fordulatra közvetve a szent szék kijelentése adott okot, közvetlenül maga Hodermarszki. Ő t. i. mint az egri püspök aug. 25-én[5] jelentette a primásnak, akkor, a mikor Po-

[1] Prop. levt., Lettere, vol. 104.

[2—3] Uo. ua. 104 köt.

[4] Fog. Esztergom, Hgprim. levt. 2117/19.

[5] Uo. 2117/20. — «Jaszberenio redux . . . reperi domi binas e. v. epistolas cum acclusis D. Hoderm. literis, de quo proxime inquiri faciam, num a metrop. Russiae se consecrari procuraverit? Coeterum in literis ipsius allegata excusatio prorsus est falsissima. Scribit enim se ideo ad terminum sibi praefixum Posonium non comparuisse, cum e. v. eptolas sibi et d. Bizanczi sonantes primum ex Russia redux perceperit, ubi tamen, antequam Russiam intrasset, citatorias e. v. eptolas simul cum d. Bizanczi legerat. Comparente deinde Posonium Bizanczio, quem se quoque secuturum Hodermarskius affidaverat. Ipse interea 400 flores a sacerdotibus unitis collegerat sub praetextu itineris Posoniensis, quibus perceptis non

zsonyba kellett volna mennie, tehát ápr. 9-én azon 400 frttal, a melyet zsinatra hívott papjaitól összeszedett, kiment az orosz metropolitához. Hodermarszki ugyan mentette meg nem jelenését a primásnál, de az egri püspök azt írta a primásnak, hogy a mentség tiszta hazugság, sőt híre járt, hogy rendeletet adott Hodermarszki elfogatására. Ily körülmények között a mindenfelől elhagyatott ember 1715 nov. 14-én[1] a primás közvetítésével lemondott a püspökségről, de azzal a feltétellel, hogy a kolostort megtartja. A király elfogadta a lemondást a feltétellel együtt, s nyomban felterjesztette a primás által jun. 6-án javaslatba hozott Bizanczit.

Ekként bukott el Hodermarszki s vele a kinevezés és a papság választási joga, s kerekedett felül Bizanczi s az egri püspökök befolyása, valamint a püspökség helyett az apostoli vikáriatus. A papság ugyan aug. 10-én még állást foglalt, de már nem Hodermarszki mellett, hanem Bizanczi, illetve az általa képviselt egri irány ellen.[2] Bizanczit t. i. az egri püspök, Erdődy, a primás ápr. 17-i felhívására megerősítette püspöki helynöki tisztében, de térítvény mellett, melyet Bizanczi ápr. 30-án állított ki Egerben.[3] Ebben eskü alatt fogadta, hogy az egri püspöknek engedelmeskedni fog s a papságot is reászorítja az engedelmességre. A munkácsvidéki papság ennek hallatára az Ungváron és Homonnán tartott gyűlések határozatát követve, aug. 10-én tiltakozást adott át az egri püspöknek, elhárítva magáról a felelősséget, ha vérontásra kerülne a sor, a mennyiben Bizanczi állítólag kijelentette, hogy az engedetlenkedők ellen katonai segítséget vesz igénybe.

Csakhogy időközben az ügy már messzebb haladt, semhogy a papság tiltakozása figyelembe vehető lett volna.

Posonium, sed Russiam intraverat, unde nuper rediens, quod cum tanta falsitate se excusare ... praesumat, non capio hominis temeritatem nimiam seria animadversione et animabus pernitiosarum ipsius factionum terminatione certo dignam».

[1] Így mondja maga III. Károly Bizanczi 1716 nov. 8. kinevezésében.

[2] Más. Esztergom, Hgprim. levt., 2117/21.

[3] Köz. Duliskovics, id. m. III. füz. 47. l.

Azért a primás aug. 26-án [1] utasította Erdődyt, rójja meg szigorúan a papságot, hogy sem püspöki helynököt nem akarnak, sem pedig más püspököt, csak a kit ők választottak, mert a választás nem az ő akaratuktól függ.

Bécsben ugyanis Hodermarszki elejtésével nem mondtak le a kinevezés jogáról s Károly püspöki megerősítésre ajánlotta Bizanczit. A propaganda tehát 1716 jan. 14-én Albani biboros előterjesztésére [2] még egyszer foglalkozott a kinevezés ügyével s ismét kimondotta, hogy a munkácsi püspökség nem létezik, következőleg a kinevezés joga sem állhat fenn. Hogy azonban a dolog ismét el ne mérgesedjék, kimondotta azt is, hogy a királyi kinevezés semmikép sem engedhető meg, mindamellett Bizanczi apostoli helynökké nevezendő, de a kinevezési jog említése nélkül, a szent atya pedig felkérendő, hogy Bizanczinak két hónap múlva valamely püspöki címet adjon. E határozat kifolyásaként Cavalieri titkár febr. 15-én tudatta a primással [3] Bizanczinak vikáriussá, ápr. 11-én pedig [4] sebastopolisi címzetes püspökké történt kinevezését.

Ezzel véget ért a hosszú bonyodalom azzal a végeredménynyel, hogy mindkét illetékes tényező fentartotta a maga álláspontját.

[1] Fog. Esztergom Hgprim. levt. 2117/10. — «Ut ut sit autem interim merito huic clero correctio aliqua danda est, quod et gen. vicarium et eppum non velint suscipere ... nisi quem sibi elegerint, cum neutrius electio ab ipsorum voluntate simpliciter dependeat . .» Az egri püspök aug. 30-án és szept. 1-én rendre is utasította őket. Uo. 2117/21.

[2] Prop. levt. Acta s. congr. a. 1716. — Rescriptum Ee. pp. censuerunt nominationem ad aug. imp. ad eccl. Munkács. nullatenus esse admittendam, sed de eadem nulla poenitus facta mentione providendum esse vicar. ap. Munkács.»

[3] Uo. Lettere, vol. 105 pag. 20.

[4] Uo. ua. 105. köt. 49. l.

f) CZIKK.

Bizanczi Gennadius apostoli helynök, 1716—1733.

Hogy Bizanczi püspök tevékenységét méltányolni, s az ő korát a püspökség történetébe be tudjuk illeszteni, tudnunk kell, hogy a püspökség történetében voltaképen *három* korszakot különböztethetünk meg.

Az első 1458-tól, vagy jobban szólva a püspöki joghatóság gyakorlásának a megkezdésétől, 1641-ig, a püspök uniójáig tart. Ez a szakadár püspökök kora a püspöki joghatóság kiterjesztésének az ideje arra a 13 vármegyére, a melyekre később a munkácsi püspökség kiterjedt.

E kiterjeszkedés közben a püspökök annál könnyebben, mivel anyagilag sem függetlenek, a munkácsi váruraktól jutnak függésbe, a melyből menekülendők, hogy joghatóságukat, püspöki tisztüket szabadon gyakorolhassák, a kolostort pedig jövedelméhez juttassák, 1641 óta egyesülnek Rómával, kikérvén annak és a királynak a támogatását. Ez az unio kora, mely tart 1641-től 1771-ig, mikor végre is sikerült elérniök a püspökség kánonizatióját.

A már kánonizált, újként erigált püspökség kora, 1771-től napjainkig, a harmadik.

Bajos dolog e korok egyikét a másikkal összehasonlítani. Mind a három annyira különbözik egymástól, hogy egyikét a másikkal összemérni sem lehet.

A harmadik, hozzánk legközelebb eső korban megvalósulva látjuk azokat a célokat, melyekért az elődök az első kettőben küzdöttek. Amannak, a mai püspökség korának tehát már egész más céljai, más feladatai vannak, melyeknek az elérésére egészen más eszközöket kell hasz-

nálnia, mint a minők az első kettőben rendelkezésre állottak. Ezért aztán semmiképen sem lehet az első kettővel összevetni. Még az is növeli az ellentétet, hogy míg az elsőről alig maradt annyi iratunk és adatunk, hogy éppen csak ügygyel-bajjal tudjuk az egyes események között az összefüggést összeállítani, épp annyit kombinálva, mint adatos talajon állva, a másodikról valamivel több, de még mindig nem elég ahhoz, hogy tisztán csak forrásokból, iratokból meríthessünk, addig 1711-től a mindenféle hivatalos iratok, királyi elhatározások, felsőbb hatóságok leiratai, különféle felterjesztések, püspöki köriratok, utasítások, stb. oly nagy számmal vannak, hogy e kor történetének a folyását a legapróbb részletekig világosan, minden megszakítás nélkül követhetjük, s ugyancsak ügyelnünk kell, hogy a nagy tömegben a sok apró szál, számtalan kis ér el ne vonja figyelmünket a nagy folyamtól, az egésztől. Az első korban törmeléket látunk, a másikban romokat, a harmadikban épületet.

Az első két kor viszont egymáshoz annyiban hasonlít, hogy mindkettő ugyanazon czél felé törekszik, ugyanazon feladatok érdekében küzd, de a törekvés, a küzdelem mindkettőben más alapon történik. Az elsőben is látjuk már a törekvést, a czélját, de látjuk egyúttal azt is, mily szűk körre szorítkozik az. Nem egyéb még, mint ugyanazon czélra ismételt kisérletek sorozata, s ehhez képest az írójuk feladata sem lehet még más, mint e kisérletek egyszerű felsorolása. Érdekes ez a munka is, de sem qualitative, sem quantitative nem mérhető a másik kor történetének a feldolgozásához. Itt már a bővült adatok világánál jobban kivehető széles alapon foly a küzdelem, sok egymásba fonódó kérdés körül, s az események hol az egyiket, hol a másikat vetik a felszínre s tolják előtérbe. A kit tehát inkább érdekel a szövevényesebb kérdések megoldása körül vívott harcz, az mindenesetre azt az 1641-től 1771-ig terjedő második kort fogja érdekesebbnek találni.

Ezt a kort figyelmesebben szemlélve, azt látjuk, hogy az természetszerűleg ismét két korra vagy korszakra osztható.

Az első 1718-ig tart. Az egyesülés fölveti a püspökségre vonatkozó, azzal összefüggésben levő összes dolgokat, egészen a püspökség létezése vagy nem létezése kérdéséig. Mindez a sok, nehéz, bonyolult feladat megoldásra vár, de a meg-megújuló országos zavarok minduntalan késleltetik a rendezést, mely végre a propaganda 1718-i utasításával létesül is, de ez az új irányadás nem gyökeres, nem végleges, csak ideig-óráig való.

Akkor, 1718-ban újból megindul a küzdelem, mely csak 1771-ben ér véget. Az előbbi a bebonyolódás korszaka, ez meg a kibonyolódás időszaka, a melynek munkáját elősegíti az a szerencsés véletlen, hogy az ország a belső zavaroktól ment maradt.

A határpont 1718, a mikor Bizanczi püspök megkapta Róma döntését, mely hivatva volt irányt és határt szabni az ő és utódai működésének. E szerint Bizanczi püspöksége tulajdonképen két korra esik, s valóban úgy is van a dolog, hogy az adatok püspöksége első felében 1718-ig egészen más embernek mutatják, mint 1718 után.

Vikáriusi kinevezését, mely szó szerint egyezik a De Camelisével, 1716 február 5-én írta alá a pápa.[1] Cavalieri a propaganda titkára február 15-én értesítette a herczegprimást, hogy a kinevezés az ő hathatós ajánlatára történt. Az értesítéshez mellékelte a kinevezési brevét, s ennek a kiegészítéséül tudatta egyszersmind azt is, hogy a pápa az apostoli vikáriussá kinevezett Bizanczit in partibus püspökké is ki fogja nevezni, mint az De Camelissel is történt. S csakugyan április 11-én át is küldte az újabb brévét, melyben a pápa az új vikáriust sebastopolisi püspökké nevezte ki, ugyanazon czímet adván neki, melyet előde, De Camelis is viselt.

A herczegprimás április 25-én szivélyes szavakkal üdvözölte[2] s szerencsét kivánt Bizanczinak a pápai kinevezéshez. A kinevező brévéket azzal az utasítással küldte

[1] Féliv. más. Bpest, OL., Kancz. O., Conc. exped. no 94. ex Jan. 1716.

[2] Fog. Esztergom, Hgprim. levt., 2117/26.

meg neki, hogy azok tartalmához képest bármely görög szertartású, Rómával közösségben élő püspökkel felszentelheti magát a szokásos módon.

Minden püspöknek természetesen első feladata a felszentelődés, a mely őt a püspöki functiók gyakorlására képesíti. A püspöki rend külön foka levén az egyházi hatalomnak, a nélkül a kinevezett nem gyakorolhatja azon egyházi teendőket, melyekre a rend felvétele jogosít. Csakhogy míg latin szertartású püspökeinkre nézve a rend felvétele, a felszentelődés semmi nagyobb nehézséggel sem járt, addig a görög szertartású püspököknél mindig nagy akadályokkal volt összekötve, a mint azt azon informatiókból is láthatjuk, melyet a propaganda titkára a ruténeknek a püspöki felszentelés körül követett eljárásáról 1668 október 18-án adott Spinola bibornoknak. Két saját szertartásbeli püspököt kívánnak a felszenteléshez. Ha ilyenek nincsenek, akkor megelégszenek két latin szertartásuval. Végső szükségben pedig minden segédkezés nélkül is fölszentelik az illetőt s — hitük szerint — érvényesen. Latin szertartású püspökünk mindig volt elegendő számmal arra, hogy valaki fölszentelődjék, de görög szertartású jó ideig csak maga a munkácsi volt. Közelben senki más. E szerint vagy az erdélyi oláh püspökhöz kellett fordulnia, vagy a moldvai metropolitához, vagy pedig a galicziai püspökök valamelyikéhez. Az 1665-i informatiók szerint a lengyelországi görög szertartásúak 1595-i egyesüléséig a kievi metropolita szentelte volna fel őket. Hol szenteltették fel magukat az után, azt már a chelmi püspök nem tudta megmondani. Fenmaradt okleveleinkből látjuk, hogy 1642-ig, a munkácsi püspökök egyesüléséig jórészt Moldvába jártak. Az első erre vonatkozó adatunk s első esetünk az 1597-i, a mikor Rákóczi Zsigmond Szergius püspököt Moldvába küldte. Sőt az 1642-i tanuvallomások szerint már Szergiusz elődje, árdánházi László püspök is, ugyanaz, a ki Prágában járt, ugyancsak Rákóczi költségén Moldvában szenteltette fel magát. Az 1642-i beregmegyei vizsgálat harmadik deutralis pontjában előfordul az a kérdés is, tudja-e a tanu, hogy «a moldvai metropolitánál szentel-

tették volna püspökségre a jószágbeli papokat?» Az egyesülés után jobbára az erdélyi püspökhöz jártak. Mi sem mutatja azonban a felszentelődés nehézségét jobban, mint az, hogy ismételten megesett, hogy az egyesült püspökök szakadárokkal szenteltették fel magukat. Így járt Partén, ugyan az esett meg Volosinovszkival, Metódról pedig, a kit Doziteusz moldvai metropolita szentelt fel, ma sem lehet eldönteni, szakadárral vagy egyesülttel szenteltette-e fel magát? Ő maga egyesültnek mondta Doziteuszt, de az egyházi tudósítások szerint ez állítás helyessége kétségbe vonható. Egyesek egyenesen azt kivánták, szentelődjék újból. Ezek a szakadároknál történt felszentelődések természetesen bajjal jártak s Rómából kellett felmentést kérni. Róma meg is adta azt, de az esetek ismétlődése következtében az illetők egyesült voltának az őszintesége méltán volt kétségbe vonható, elannyira, hogy Kaminszki például, Rákóczi püspöke, Volosinovszkit szakadárnak mondta, a kitől állítása szerint csak ő mentette meg a kolostort. Ebből, hogy az illetők ilyen gyanusításba keveredtek, aztán az a baj is származott, hogy azon idegenből jött püspökök igazhitűsége is gyanuba jött, a kikről nem volt tudható, hol szentelődtek fel, pl. Kaminszki Maurocordatot is szakadárnak tartotta, holott kétségtelenül unitus volt.

Bizanczinak első teendője, a felszentelődése is már roppant gondot kellett, hogy okozott legyen. A moldvai érsekhez nem járulhatott, mert az nem volt unitus. Csak Erdélybe mehetett, vagy pedig Galicziába. Erdély távolabb esett s így utódai rendszerint Galicziába mentek. Ő is oda ment, de úgy látszik, első szándéka az volt, hogy Erdélyben szentelteti fel magát. A távolság nem lett volna akadály, hanem egy más, egészen rendkívüli esemény adta elő magát, a mely miatt kénytelen volt Galicziába fordulni. Ezt annál szivesebben tette, ha eleintén nem is az volt a terve, mert az az út a mellett, hogy rövidebb volt az erdélyinél, ez esetben bátorságosabb és veszélytelenebb is. T. i. éppen 1716 nyarán történt a tatárok utolsó betörése hazánkba. A Girej kán vezette horda, mint ismeretes, a borsai szoroson jött s éppen Máramaroson át vette útját.

Ekként elvágta az útat Erdélytől. Bizanczi tehát, a ki a királyi kinevezést különben is szokatlanul későn, csak november 8-án kapta,[1] csak a télen indulhatott Galiczіába. s nem tudni, mi okon csak hónapokkal fölszentelése után, 1717 szeptember 9-én írt[2] a pápának, köszönetet mondva kinevezéséért. Ezen kötelességének ily későre való halasztását a tatárok betörésével mentegette, a kik éppen az ő híveiből is több mint 8 ezer lelket hurczoltak magukkal rabságra. Ez a mentegetődzés azonban nem felelt meg a valóságnak. A tatárok betörése még a mult, 1716-ban történt s mentheti azt, hogy 1716 február 5-én történt kinevezése után későn szenteltette fel magát, de nem ok, hogy 1716 deczemberben történt felszentelődése után hónapokkal, 1717 szeptemberében írt csak a pápának. A valóságos okot csak részben vehetjük ki a pápának szóló leveléből, a melyben köszönete s későre történt elhalasztásának a tatárbetöréssel való okadatolása után jelentést tett arról, hogy Kiska Leó metropolita, Leviczki József chelmi püspök, továbbá a mieleczi és a dermani görög szert. apátok jelenlétében letevén az előírt hitvallást, ó-naptár szerinti deczember 6-án, a bold. szűz fogantatása napján püspökké szenteltetett.

Ennek a bejelentése után áttért a megyéjére s rövidesen előadta a papság züllött állapotát, melybe a püspökség hosszas, 9—10 éves árvasága alatt jutott. Száznál több pap nősült meg felesége halála után másodszor. Megpróbálta, hogy ez állapoton segítsen, de hiába nyult a legerősebb eszközökhöz, többek közt a börtönhöz is, nem sikerült. A papoknak ez a kétszer nősülni szerető szokása már elődei alatt is megvolt. Ennélfogva nem tud egyebet tenni, mint a bigamus papoknak felmentvényt adni. Ehhez kéri a szent atya felhatalmazását.

Szörnyű az az összkép, melyet úgy e tudósításból, a mely érdekesen egészíti ki Hodermarszki régebbi folya-

[1] Eg. íves fog. Bpest. OL., Kancz. O. Conc. exped. no 9 ex Dec. 1716. — Az egri püspöknek tartozó engedelmességre vonatkozó rész. Prop. lev., Scritture sig. 610.

[2] Uo. ua. 610. köt.

modásait, melyekben részben már megtörtént esetekből éppen az uniót fenyegető veszélyeket tárta fel, mint szintén Hodermarszki e tudósításaiból nyerünk a püspökség akkori valláserkölcsi állapotáról. Erős kezű, szilárd elhatározású és akaratú, csüggedni nem tudó, szóval nem gyönge léleknek kellett lakoznia Bizancziban, hogy ilyen körülmények között el merte fogadni a püspökséget, holott mint kállai papnak, később mint püspöki helynöknek személyes tapasztalatból jól kellett ismernie a viszonyokat. Bizonyos tehát, hogy a nagyravágyás nem igen bánthatta. Inkább a becsvágy lehetett döntő az elhatározásra, hogy az idegen Filippovicscsal és a megyebeli Hodermarszkival szemben elfogadja a püspökséget, melynek jövedelméről lemondani kényteleníttetvén, a mint felszentelődéséről hazajött, előbb megélhetés után kellett néznie.

Filippovicstól már nem kellett tartania. Ez a Trombettitől mindvégig nagyrabecsült, a propaganda összes irataiban különös dicséretre méltatott, kiemelt, a szent szék kegyeiben részesített s mindenkor jóakaratában álló férfiú sok keserves csalódáson ment át. A lengyel király a varsói nuntius ajánlatára s közbenjárására 1716-ban pinski püspökké nevezte ki. Ezzel megszünt az oka annak, hogy továbbra is vágyakozzék a munkácsi püspökségre s esetleg kellemetlenkedjék Bizanczinak. Csakhogy ezt a püspökséget épp oly kevéssé sikerült megkapnia, mint az előtt a munkácsit. A metropolita ugyanis nem akarta felszentelni. A szerencsétlen ember minden jövedelmi forrástól megfosztva, adósságokkal terhelten 1717-ben kénytelen volt Trombettihez fordulni azzal a kéréssel, tegyen érte valamit, mert a rendbe, a melytől immár hét éve volt távol, most már nem térhet vissza. Csakhogy Trombetti mit sem tehetett érte. Legfeljebb Rómába ajánlhatta, a hová régebben maga is többször folyamodott az érdekében, de hiába. A varsói nuntius ugyan még 1717-ben is utasítást kapott, ajánlja őt a litvániai vicekanczellárnak a Godebszki halálával megüresedett pinski püspökségre. Erre kapott is valamit, de nem a püspökséget, hanem csak a pinski megyebeli leslimi kolostor archimandritaságát. Hanem még ebben is úgy

jártak el vele, hogy a híres zamosczei zsinaton (1720) az utolsó helyet juttatták neki az archimandriták között is. Mindezt pedig csak úgy érthetjük meg, hogy De Camelis eltávozásával annak helyére Rómába kerülvén, mint a lengyelországi baziliták prokurátora, onnét csak 1710-ben került vissza hazájába, e hosszú idő alatt idegenné lett úgy a rendben, mint a galicziai főpapságnál, a mely szivesen felhasználta, mint Rómában járatos és ismert embert, de egyúttal görbe szemmel is nézte. Nagy lelki erőre mutat, hogy ily körülmények között meg nem tört vagy el nem züllött, hanem irodalmi munkásságban keresett vigasztalást és feledést.[1]

Annál jobban meggyült a baja Bizanczinak Hodermarszkival. Ez a másik ember, a kit a püspöki szék betöltésének a nem rendezett volta miatt kitört viszály szerencsétlenségbe döntött. Ha a pápa jelöltje, Filippovics, nyomorúságba jutott, miért lett legyen szerencsésebb a király kinevezettje, Hodermarszki? Tíz esztendőn át viselte a püspöki czímet, s végre is le kellett róla mondania, bárhogy erőlködött is. Annál keservesebben esett, hogy a végén már futnia kellett utána. Meg kellett győződnie és be kellett látnia elvégre, hogy azok a körök is elejtik, mert megunták a dolgot, a melyek addig tartották, a kanczellária, a ministerek, az udvar, holott a saját ügyei, adósságai egyre sürgetőbbé s kivánatosabbá teszik a döntést. A püspökség után járva, keveset törődhetett saját ügyeivel. Abban a reményben, abban a hitben és meggyőződésben, hogy adósságait törleszteti, ügyeit rendezheti, ha egykor püspök lesz, futott utána. Kényszerítve volt kapaszkodni hozzá. Ez volt az egyetlen menedéke, miután

[1] Trombetti levele Sacripanti bib. Prop. levt. Scritture orig. vol. 607. — A kongr. 1716 decz. 22-i ülésének jzők. uo. Acta, 1716. congr. 22. Dec. fol. 415. — Ua. napról kelt utasítások: a lengyel nuntiushoz. Trombettihez, Filippovicshoz, Lettere, vol. 105. — Uo. a lengyel nuntiushoz szóló utasítás 1722 aug. 3-ról, Lettere, vol. 112. fol. 341. — Uo. Coll., Arm. Ruteni etc. no 68 van Filippovics levele 1725 ápr. 12. — Kérte a kongr., nyomassa ki a művét, «in quo succum totius theol. mor. complexus sum».

egyszer beleúszott. Azért húzta a végsőig. Akkor aztán, mikor az adósságai elnyeléssel fenyegették, hitelezői türelmetlenkedtek, hitele kifogyott, a püspökségre meg semmi reménye sem lehetett, főleg hogy belépett a bazilita-rendbe, sietnie kellett valamelyes útat találnia, hogy fentarthassa magát. Viszonyai egyre jobban bonyolódnak, reményei, kilátásai pedig mindinkább kevesbednek és tünnek fel. Állapota hovatovább tarthatatlan, a melynek utóljára is valamelyes úton-módon véget kell vetnie.

Erre pedig az egyetlen eshetőség volt, ha a székeskolostor jövedelmét sikerül megtartania. E nélkül a püspökség úgyis csak puszta üres czím. Ha nem kaphatta őket együtt, akkor az első, a kolostor jövedelme az ő körülményei között feltétlenül szükségesebb volt reá nézve. 1715 november 14-én tehát lemondott a püspökségről, de azzal a kikötéssel, hogy a kolostor apátja lesz s mint ilyen, megtarthatja annak jövedelmét is. Kettőjük között ő volt, ha nem is az eszesebb, a képzettebb, mindenesetre a tapasztaltabb. S nem kellett hozzá sok ész átlátni, Bizanczi is észrevette, hogy — Hodermarszki maradt előnyben.

Azért hiszem, hogy nem a püspökség után való futás, nem a nagyravágyás vezette Bizanczit, mikor a jövedelemtől elesett s valósággal üres czímmé lett püspökséget elfogadta. Tette azért, mert csak ez az egy módja volt, hogy Hodermarszkival szemben tért ne veszítsen. Így s csakis így lehetett megkisérteni az egyezkedést a két régi ellenfél között. Ennek a végbevitelére Erdődy püspök, mert a herczegprimás tudta és hallgatólagos beleegyezése mellett most már ő rendelkezett velök, 1716. évi nagycsütörtökre beidéztette őket Egerbe. A mi szabad ideje maradt a nagy hét három nagy napján, folytonos tanácskozásban töltötte velök. A megbeszélések során előadta nekik s kijelentette előttük, hogy az unióra csak az ő kibékülésük és a megegyezésük hozhat áldást, ellenben csak hátrányos lehet, ha az ellenségeskedést tovább folytatják. Ezek után az unióra való hivatkozással, főleg mivel Hodermarszki eladdig mindig ennek a javát és az előmozdítását hangoztatta, megegyezésre intette s hívta fel őket.

Végre is sikerült április 10-én egy, Erdődy püspök, Kiss János püspöki helynök és Handler Ignácz által láttamozott nyilatkozatban[1] a következő három pontba foglalt megegyezést létesíteni közöttük: 1. Bizanczi püspöki helyettessé nevezte ki Hodermarszkit; 2. hogy Hodermarszki ezen kötelezettségének annál készségesebben felelhessen meg, a jövedelmet akként osztották meg egymás között, hogy Bizanczi átengedte Hodermarszkinak és a bazilita-rendnek Bubuliska, Lauka, Csernek és Oroszvég falvak összes tizedét s egyéb jövedelmét, magának tisztán csak a püspöki functiók után járó jövedelmet tartván meg, de azt sem egészen, hanem olyképen, hogy egyedül az övé csakis a papi felszentelések után járó illeték, míg a többinek, minők a katedratikum, a birságok, birói illetékek s egyebek, csak a kétharmada az övé, egy harmada ellenben ennek is a Hodermarszkié. Ezek fejében viszont a 3. pontban Hodermarszki elismerte Bizanczit püspökének, kötelezte magát a fentiek lelkiismeretes megtartására, sőt, a mi fő és lényeges, beleegyezett, hogy Bizanczi a kolostorban lakhassék, még pedig akképen, hogy ha a faházat, melyet ő, Hodermarszki, Árok nevű ungmegyei faluban vett, a maga költségén áthozatja és felállíttatja, akkor tetszése szerint választhasson lakást akár abban a faházban, akár pedig abban a kőépületben, a melyben Hodermarszki lakott a szerződés idejéig.

E pontokból látjuk azokat a vitás kérdéseket, a melyek kettőjük között fenforogtak s a béke helyreállítása s a

[1] Más. Bpest. OL. Kancz. O. Conc. exped. no 9 ex Dec. 1716. — «1º eligitur . . . per me G. Bizanczi saepefatus r. d. abbas Jos. Hoderm. pro vero ac legitimo meo in spiritualibus per districtum meum Munkácz. gr. r. vicario gen . . . . Ad haec pro 3º ego Jos. Hoderm. abbas . . . rev. d. G. Bizanczi districtus Munkácz. gr. r. unit. eppi a vic. apt. noviter per cundem constitutus vicar. gen. . . . non tantum ad praedicta omnia . . . fideliter servanda fide sacerdotali me obligo, sed etiam residentiam in praemem. monasterio meo . . . ultronee . . . cedo admittoque cum ea declaratione, quod dum idem d. eppus domum ligneam per me in Arok emptam transferri, exstrui ac suis perfici sumptibus curaverit, eotum optionem habeat vel in sic exstruenda lignea domo vel vero in lapidea in qua ego nunc habito, residendi.»

kibonyolódás érdekében rendezendők voltak. E szerződésben meg lett határozva kettőjük viszonya egymáshoz, meg lett állapítva a jövedelem és a lakás. Láthatjuk továbbá azt is, hogy, a két fél kötelezettségét összehasonlítva, Bizanczi sokkal súlyosabb feltételeket vett magára s jóval nagyobb áldozatot hozott. Először is elvesztette a püspökök százados székes-kolostorát. Ha nem akart Hodermarszki kegyéből s tűrt vendégként élni a kolostorban, ki kellett volna mennie, de akkor magának kellett gondoskodnia a lakásról. Erre pedig nem telt, mert a kolostor jövedelméről, sőt még a püspöki jövedelem egy részéről is le kell mondania.

Az eladósodott Hodermarszkinak természetesen érdekében állott olyan anyagi előnyöket biztosítani magának, a minőket csak elérhetett. Ennyire menni Bizanczival szemben, határozottan igazságtalanság, sőt jogtalanság volt. S ezt az eljárást az a kifogás sem menti, hogy a béke létrejötte érdekében volt szükség így cselekedni. A kolostort a Koriatovics-féle alapítvány jövedelme 1692-ig nem illette, akkor pedig az oklevél s a benne foglalt alapítvány érvényesítése nem csupán a kolostor, hanem a püspökség részére is történt. Ez az 1716-i elvétel tehát valóságos jogfosztás volt. Erdődynek, a ki tulajdonképeni megyés püspöknek tartotta magát, meg kellett volna gondolnia, miből fog Bizanczi megélni, ha még a püspöki jövedelem egy részét is elveszik tőle. Ezt semmi szín alatt sem lett volna szabad engednie. Elvégre Hodermarszki az udvar jelöltje volt, Bizanczit pedig az ő elődje emelte ki, utóbb a primás, majd meg ő maga is pártfogolta s éppen Hodermarszki ellen. Hodermarszkit az udvarnak kellett volna kárpótolni, nem pedig a Bizanczi rovására ennek a jövedelméből elégíttetni ki azért, mert Erdődy a szivére, ellágyuló emberi érzésére hallgatott s a szánakozástól engedte magát vezettetni. A békesség létrejötte érdekében mindkét félnek áldozatot kellett ugyan hozni, de Erdődynek nem lett volna szabad egyoldalúlag Hodermarszkinak fogni pártját éppen csak azért, hogy a békét a jövőre is biztosítsa.

Tudva azt, mennyire ellenezte Hodermarszki püspök-

ségét,[1] szinte érthetetlen az, a mit április 16-i jelentésében a primásnak e kibékülésről összeírt. Kötelességének tartja a primásnak, a kit az ügy szintúgy érdekel, tudomására adni, hogy hite szerint Bizanczi keményebb volt a tárgyalások során, Hodermarszki engedékenyebb. Alig képes kifejezni, mennyire ment az utóbbi az unio előmozdítására végbevitt fáradalmait, szenvedéseit, az átélt veszélyeket ecsetelve, mily lelki önmeggyőzést tanusított, mennyire sikerült ártatlanságát bebizonyíiani, s hogy még is mily készséges volt mindent elfogadni. «S a mikor helyettesemmel együtt láttuk azt, hogy tettei tényleg megfelelnek szavainak, a mikor láttuk véghetetlen szerénységét és balsorsának kifejezhetetlen kinyomatát, őszintén épültünk, s a mikor úgyszólván kézzelfoghatólag meggyőződtünk, hogy ártatlanul szenvedett, csaknem a könnyekig megindultan, részvevőleg feledtettük vele fájdalmát és viszontagságait.»[2]

Hodermarszki ez alkalommal nemcsak tehetségesebbnek, hanem ügyesebbnek is mutatkozott Bizanczinál. Érdekében, nagy érdekében állott, hogy jól játszsza szerepét, s úgy látszik, sikerült is. Ha már meg kell alázkodnia Bizanczi előtt, legalább jó árért tette. Könnyekre fakasztotta Erdődyt, a ki addig valósággal üldözte. S most, hogy az üldözött terítékre került, meghatottságában kiesik püspöki szerepé-

[1] V. ö. 1715 aug. 25-én a primáshoz írt levelét. Továbbá a bécsi nuntius 1715 júl. 27-i római jelentését, a melyben azt írta, hogy «l'Hoderm. sento, che si sia ritirato in Polonia per timore d'essere fatto carcerare dal mentovato vescovo d'Agria.»

[2] Ered. Esztergom, Hgprim. levt., 2117/26. — «Hac occasione tamen e. v. . . . insinuandum judicavi me opinione mea duriorem in hac amicabili compositione reperisse d. Bizanczi, e converso opinione mea faciliorem d. Hodermarszki, qui demum cum quanta sui superatione animi, innocentiae suae demonstratione, praeteritorum pro unionis conservatione laborum, perpessarum miseriarum, periculorum et maxima cum expensarum enarratione dei als. dispositionibus . . . se submisit . . . et ad omnia promptum et paratum exhibuit, sufficienter et satis expressive scribere non valeo et dum in effectu quoque vidissem et observassem cum meo d. vicario facta ejus verbis quoque ipsius correspondere summamque ipsius modestiam et incomparabilem suae vicissitudinis dissimulationem, summe certe aedificati sumus . . . et ejus dolores et vicissitudines . . . vix non lachrymis compassionis parentavimus.

ből, s lehetetlen helyzetbe hozza eddigi pártfogoltját, Bizanczit, a ki semmikép sem oka Hodermarszki szenvedéseinek, s a mikor Bizancziról úgyszólva lehúzta a bőrt Hodermarszki kedvéért, még be is vádolta, hogy ő a kevésbbé engedékeny.

Erdődy feledte, hogy Hodermarszki a multé, a kinek a szenvedései, a sikertelensége részvétet érdemelnek, de a jövedelemből a püspöknek is élnie kell. Ezé a jelen s a jövő s éppen ő is segített s részt vett benne, hogy azzá legyen, neki tehát inkább azt kellene s volna kötelessége pártfogásába venni. Annyira elkapatja magát Hodermarszkitól, hogy megigéri neki, miszerint kibékíti a herczegprimással s az esetben, ha sikerül a máramarosi szakadárokat rávennie az unióra, a herczegprimás útján kieszközli, hogy azok püspöke legyen. Csak igyekezzék és legyen rajta, hogy a primás előtt érdemeket szerezzen. Szinte tervszerűleg dolgozott Bizanczi romlásán.

Hodermarszki meg is fogadta a tanácsot. Most már a kolostorban nyugodtabban élhetett, hogy voltaképen ő lett a nyertesebb. Pályája látszólag befejeződött, de legalább sikerült kivívnia s elérnie azt, hogy annyi hányattatás után most már nyugodtan nézhetett élete vége felé. Egyetlen gondja volt, hogy adósságaitól szabaduljon, de ehhez is meg van már a mód. Hanem a sors valósággal megverte az egri püspök amaz igéretével. Újra kezdte vele ugyanazt a játékot. Ambitiója elnyomta az okosságát, a szenvedéseiből levonható tanulságot, elkezdte gyűjteni az érdemeket. Igaz, hogy most nem kellett lótni-futnia, mint régebben. Ez a különbség a régebbi és a mostani állapota között, hanem ő azért csak oly fáradthatatlan, mint akkor volt. Micsoda érdemeket szerezhet egy szerzet apátja, kit hivatása a kolostor falain belül asketikus életre kötelez? Ezt Erdődy nem mondta meg. De Hodermarszki rájött magától, hogy másutt nem teheti, mint a kolostorban, a hol az új püspök is kénytelen tűrt vendégként élni, és pedig éppen az új püspök szemmeltartásával. Meg is van hozzá a jogczíme. Ő a püspöki helyettese, akár akarja az, akár nem, van reá szüksége vagy nincs, tűrnie kell, ha nem is a beleavatkozását, legalább az ellenőrzését.

Erdődynek tudnia kellett, hogy ezzel az éppen nem szükséges helynökséggel Bizanczi püspöki jogkörét megnyirbálja, s ezzel útat nyit arra, hogy Bizanczit bármikor eláztassák a herczegprimásnál. Nem tagadható, hogy — mint a herczegprimásnak írta fenti levelében,[1] — azon czélból, hogy sem Hodermarszki szerénysége és önmegalázkodása nagyon el ne ragadja Bizanczit, sem pedig ennek a keménysége valamelyes sértés esetén a másiknak a türelmét dühhé ne fokozza, szükségesnek tartotta, hogy a herczegprimás hagyja jóvá a kötésüket s egyben intse Bizanczit, hogy ha még volna valami szivében Hodermarszki ellen, igyekezzék azt onnét kivetni s most már nem mint ember, hanem mint püspök viselkedjék, becsülje meg s legyen iránta figyelemmel, Hodermarszkinak viszont ajánlja, viselkedjék Bizanczi iránt békességgel s ez által szolgáljon reá további jóindulatára, hogy ez által némiképen mégis vigaszt nyerjen ebben a vesékig ható szerencsétlenségében, a melyről képzelhető, mily fájdalmasan eshetik Hodermarszkinak, hiszen most annak helyettesévé kell lennie, kinek előbb ő volt a püspöke. Erre az önmegtagadásra nem is volna képes, ha csak Istenben és üdvözülésében való hite által nem győzné le önmagát. De viszont bizonyos, hogy ezzel az intéssel és buzdítással nem vehette elejét a bajnak, melyet a létrehozott béke ilyetén módozatai csaknem kikerülhetetlenné tettek. Erdődy talán szépen cselekedett mint ember, de nem helyesen s okosan mint püspök.

Bizanczi azon fölül, hogy mindentől megfosztatott, valóságos ellenőrzés alá került. Nem tehetett olyan intézkedést,

[1] Az egri püspök e levélben írja, hogy «cujus puncta ut e. v. tanto melius scire, ita etiam quod specialem authoritatis e. v. habuerim curam, sine cujus lesione nec Hoderm. abbatia privari, nee d. Bizanczi hac insigniri ob extradatas dno Hodermarskio super resignatione eppatus testimoniales potuisset». — Ugyanígy írja III. Károly is Bizanczi kinevezésében: «posteaquam Jo. Jos. Hodermarszki . . . medio . . . Christiani Aug. . . . card. . . . titulum et honorem eppi Munkács, retenta tamen pro se praedeclarata abbatia in manus r. n. . . . resignasset» . . . vagyis a kolostor két falujának a megtarthatását a primás eszközölte, mielőtt Bizanczi beleszólhatott volna, Erdődy aztán a még megmaradt csekély püspöki jövedelmet is megosztotta köztük.

nem végezhetett szertartást, nem szólhatott egy szabadulására vonatkozó szót, nem ejthetett egy kifejezést, melyről Hodermarszki tudomást ne szerzett volna. Hiszen a püspöki functiók után járó jövedelmeket is megosztván, Hodermarszkinak a mint joga, épp úgy kötelessége és érdeke is volt azokat számontartani. S mert a kilátásba helyezett püspökség elnyerésére érdemeket is kellett szereznie, mindent tudatnia kellett Egerrel és a herczegprimással. Érdekes, hogy a főúri műveltségű Erdődy nem vette észre, hogy Hodermarszkit voltaképen kém szerepre kárhoztatja igéretével, s a primás sem látta át, hogy a figyelmére méltónak bizonyult Bizanczira valósággal béklyót vetett, hogy szabadon ne mozoghasson.

A béke nem hogy szilárdabbá lett volna, hanem már egy év mulva mutatkoztak áldatlan következményei. Hodermarszki 1717-ben[1] a következőkkel vádolta Egerben. Bizanczi néhány esperesét magával vitte Lembergbe a püspöki szentelésre. A felszentelés idején elmondta a metropolitának az egri püspök alá való rendelését s megbeszélte vele a módokat, hogyan lehetne s kellene ez alól a függés alól szabadulni. Visszatérőben aztán közölte vele utazó papjaival, hogy husvét táján e czélból zsinatot szándékozik egybehívni. Blazsovszki, homonnai lelkész, Hodermarszki régi híve, természetesen rögtön elmondta ennek Bizanczi tervét, Hodermarszki pedig sietett a hírt tovább adni Egerbe. Ha volt is ilyes valami terve Bizanczinak, a megvalósítását úgy sem titkolhatta volna el Hodermarszki előtt. Továbbá vádolta azzal, hogy sok dolgot, pl. az olvasott miséket, a helynökséget, stb. meg óhajtja szüntetni, a papságot pedig vissza akarja helyezni a régi, a görög szokásoknak megfelelő, de az unióra nézve talán hátrányos állapotba. Bizanczi ezen tervére nézve Hodermarszki szerint valami titkos megegyezés volt közte és a lembergi metropolita között. Úgy látszik, a metropolita megigérte, hogy Rómában támogatni fogja Bizanczi szabadulási törekvéseit e függés

[1] Prop. levt. Scritt. rif. vol. 610. — Erdődy 1718 máj. 12-én a nuntiushoz írt felterjeszt. B. alatt mellékelve.

alól, a melyet szerinte el kell törülni. Világos ez abból az állításából, hogy a bulla, a mely az egyesülteknek a latin szertartású (megyés) püspököktől való függését előírja, nem e vidékre vonatkozik, hanem csak Szicziliára és Kalábriára. Hodermarszki 1717 tavaszán Egerből visszatérve, az ottani püspök és a káptalan meghagyásából reformálni akarta a görög szertartású papságot. Bizanczi azonban körlevélileg megtiltotta, hivatkozva arra, hogy a papság gondviselése reá van bizva, nem pedig másra. Ennek következtében a bigamus papok javában tényked nek, még pedig a püspöki székhely közvetlen közelében lakók is, míg bigamus világiak még első feleségük életében más nőt vesznek. Felhozta Hodermarszki azt is, hogy Bizanczi püspök András benedikei papot, a kit úgy De Camelis püspök, mint ő is megfosztottak volt a parochiájától s a pap azóta tényleg fel is volt függesztve, mivel szakadár volt, visszahelyezte javadalmába s ez végzi is a papi teendőket, bár sem a hitvallást, sem az unio fogadalmát, melyekre ő reáakarta venni, nem tette le. Mindamellett élvezi az egyházi immunitást, a miért a megyei tisztviselők zúgnak is. Továbbá azt sem hagyta említetlenül, hogy Bizanczi már is megszegte a kötött szerződést, mert az apátságot, mint ilyet, nem ismerte el. Hodermarszkinak az ágyát annak távollétében kihányatta a szobájából, mire ez visszatérvén Erdélyből, mielőtt Egerbe ment volna, néhány napot kénytelen volt családjabelieivel egy szobában tölteni. Végül a papok szentelésére vonatkozólag is vádat emelt Bizanczi ellen, azt állítva, hogy hat papot méltatlanul szentelt fel. E hat közül hármat Szerafin állítólagos püspök szentelt volt fel s ezek az által, hogy misét mondtak és szentségeket szolgáltak ki, szabálytalanokká lettek. Mindamellett Bizanczi újból felszentelte őket a nélkül, hogy előzetesen vizsgálatot tartott volna. Másik hármat minden vizsgálat nélkül egyszerre diakonusokká szentelt, noha tudatlanok voltak s olvasni is alig tudtak.[1]

[1] «6o ordinavit sex; tres a Seraphino dicto eppo ordinatos et in irregularitate, quam, quod s. missam et sacramenta administraverint, incurrerunt, existentes, nullo praemisso examine reordinaverit; alios tres nescio

Bajos ma már kitudni, mi az igaz ez apró-cseprő vádaskodásokban. Egyet azonban lehet belőlük észrevenni, Hodermarszki határozottan rossz indulatát. Mert ha nagyobb vádakkal nem tudott előállani ezeknél, akkor Bizanczit föl kell mentenünk a kötelőzködés vádja alól. Erdődy sem indított ellene ezekre a feladásokra vizsgálatot, hanem úgy látszik, egyelőre várakozó álláspontot foglalt el. Sajnos, a vádak jöttek tovább és súlyt adtak a Hodermarszki beszédjének, mert Ravasz jezsuita atya is egymás után két ízben is megvádolta, 1718 jan. 25-én és febr. 9-én.[1] Az első levélben elmondotta, hogy Nagybányán három szentelendő jelentkezett vizsgára Bizanczi előtt, de a hittanból pl. azt sem tudták, mi a szentségek alakja és anyaga?

A másik, febr. 9-i jelentésben is Bizanczinak a papi szentelések körül követett egyházellenes eljárását beszélte el Erdődynek. Ravasz atya nem tudja összeegyeztetni lelkiismeretével, hogy Bizanczi 12 olyan tudatlan embert szentelt fel, a kik még a hittant sem tudták. Hármat közülök vizsgára is fogott s a püspök kettejöket mégis felszentelte, míg a harmadikat, egy Moldvából ideszakadt csávargót, a ki Ravasz hite szerint szakadár volt, kénytelen volt visszavetni, hanem más helyen utóbb azt is felszentelte. Nem papok ezek, hanem lélekkufárok. Ravasz kérte és figyelmeztette Bizanczit, hogy csak azokat szentelje fel, a kik járatosak a tudni és érteni valókban, mire Bizanczi azt az ajánlatot tette, hogy az összes újdon szentelteket felfüggeszti mindaddig, míg nem tökélesítik magukat. Ezzel az ajánlattal tehát maga is elismerte, hogy az illetők alkalmatlanok voltak, hanem a felszentelődésért minden egyestől vett 28 frt végzetessé lett reá nézve. Jelenti azt is, hogy Bizanczi beszédéből azt értette, hogy Bécsbe szándékozik. Szavahihető embertől hallotta, azért

per quem examinatos una die pro diaconatu, alias vix legere scientes ordinavit ad ulteriores ss. ordines promovendos, me pro examine non vocato neque ulli alteri examinandos, qui intelligeret, committens».

[1] Prop. levt., Scritture, vol. 610. — Az egri püspök ugyanazon 1718-i level. C. D. alatt mellékelve. — Ravasz atyának az életrajzát l. Nilles, id. m. 776—780. ll.

menne fel, hogy a magyar kanczellárián kieszközölje, hogy ez az 1692-i úgynevezett Kollonics-féle kiváltságlevél helyett az 1698-ban az erdélyi kanczellária útján az ottani görög szertartású oláhok, rutének és ráczok részére kiadott kiváltságleveleket expediálja a Munkácshoz tartozó görög szertartásúak részére is. Azt hiszi ugyanis, hogy ekként függetlenséghez jut, holott csak görög szertartású rutén missionarius püspök. Jó volna tehát, sőt nagyon is szükséges, hogy a Bécsben időző Erdődy előre hiusítsa meg Bizanczi szándékát és erősíttesse meg a Kollonics-féle kiváltságlevelet, a mennyiben az más püspöki megyékre is vonatkozik, a melyekben már is vannak vagy a közel jövőben lehetnek görög szertartásúak. Máskülönben alig lesz lehetséges az uniót eredeti tisztaságában megőrizni és a görög szertartású püspököket határok között tartani. Az Istenre kéri Erdődyt és a püspöki kart, jól vigyázzanak, mert a szakadárok minden oldalról hatalmasan özönlenek az országba s uniót színlelve terjeszkednek benne. Maholnap a magyar püspököknek ugyancsak meggyülik a bajuk. Eddig már van egy görög szertartású püspök Munkácson, egy másik Máramarosban, a harmadik Erdélyben, a negyedik Aradon, s ott van még a patriarcha is Szent-Endrén. Ha így haladnak, lassan-lassan minden püspöki megyében lesznek görög szertartásúak s nagyobb bajt okoznak majd az egyháznak, akár a kálvinisták vagy a lutheránusok. Mert a szakadárok Oroszország felé is igen hajlanak. Már pedig Magyarország és a magyar szent korona fel van osztva a maga püspökségeire s azokon felül mások nem lehetnek. Mert a mint egy mátkának csak egy jegyese lehet, úgy egy megyében is csak egy püspök székelhet.[1] Ajánlja tehát Erdődynek, figyelmeztesse

[1] «Amore Christi crucifixi rogo, invigiletur bene, quia potenter sese schismatici circumquaque intrudunt et sub velamine ac simulatione unionis diffundunt. Hodie vel cras ita loquendo gravissima incommoda habebunt illmi dni eppi Ungariae. Jam enim eppus illius ritus unus est Munkacini, alter Marmorosii sive in Marmatia, tertius in Transsilv., quartus Aradini, ubi adhuc est patriarcha s. Andreae Budae. Subinde in quemlibet se eppatum intrudunt majorem facturi eccl. cathol. incommoditatem,

a nyitrai püspököt, akkoron kanczellárt, óvakodjék, hogy a görög szertartásúak valamikép ki ne játszszák s valami kiváltságlevelet eszközöljenek ki maguknak. Elhiheti neki Erdődy, hogy sok falu velük együtt akarta ünnepelni a latin szertartású ünnepeket részint, hogy megmutassa unitus voltát, részben pedig a nagyobb lelki haszonért, de Bizanczi megakadályozta őket. S hogy valamit tenni láttassék, néhány dekretális ünnepet együtt ülendőnek rendelt. Hozzátette még azt is, hogy Bizanczi saját mondása szerint nem köteles megtartani Egerben tett esküjét, mert erővel csikarták ki tőle s ő rögtön tiltakozott ellene, azt hozván fel, hogy akkor még nem volt fölszentelt püspök, csak egyszerű pap.

Ravasz Ferencz akkor, a mikor e jelentéseket írta Bizanczi püspök szabályellenes tetteiről, a nagybányai jezsuita rendház főnöke volt. A jezsuiták évkönyvei szerint éveken át támogatta a görög szertartásúak, főleg az oláhok unióját s e körül nagy érdemeket szerzett. Tényleg van is egy a görög katólikusoknak a római katólikusokkal való egyesülése előmozdítására és állandósítására szolgáló 12 pontú hosszabb javaslata arról, mit kellene szerinte a görög szertartású papnak tennie, hogy a népnek az unióhoz való ragaszkodását kimutassa. Hanem bármi érdemei lettek volna Ravasz atyának az unio előmozdítása körül s bármennyit tett volna is az unitusok érdekében, az még mind nem jogosította őt fel nézetem szerint a Bizanczi püspök ellen való ilyetén feladásra, a ki bár csak görög katólikus rutén és missionarius féle, de mégis csak fölszentelt püspök volt. Írjuk alá mind s engedjük meg e vádak valóságát egytől-egyig, Ravasz atya vádjainak elbirálásánál nem szabad felednünk azt, hogy ez az állapot hét évvel a kilencz évig tartó szabadságharcz után való. Azonfelül a püspök-

quam fors Calvini aut Lutheri sectarores». — Minő állapotban volt akkor a munkácsi püspökség a hitélet szempontjából, arról Erdődy említett 1716 ápr. 16-i levelében igérte, hogy jelentést tesz: «credo multa bona exoperari pro augomento unionis per tam longam eppatus vacantiam nimium labefactatae, de quo uberius ex post e. v. necessariam submissurus informationem.»

ségnek tíz álló esztendeig nem volt főpásztora. Nem csoda tehát, ha Bizanczi egyben-másban kifogás alá esett. De ha valójában megnézzük Ravasz vádjait, látjuk, hogy ő sem hozott fel olyas dolgokat, a melyek súlyossága ellen Bizanczi az akkori körülmények között nem volna menthető. Ő is, Hodermarszki is főleg a papszentelés körül elkövetett visszaélésekkel vádolják. De eme vádak elbirálásánál nyilván okozati függést kell keresnünk ezen visszaélés és a békekötés ama pontja között, a mely megállapította, hogy csak is a felszentelési díjak illetik Bizanczit. Valószínű, hogy jövedelmének szaporítására tényleg visszaélést követett el s teljesen vagy félig-meddig méltatlan egyéneket szentelt fel, de ne feledjük azt sem, hogy a Jany-féle alapítványon kívül egyéb papnevelő helye nem volt, jövedelme pedig oly minimális, hogy papnevelésre nem is gondolhatott. Nem szabad tehát az akkori latin püspökök rendelkezésére álló papnevelőket venni alapul s e szempontból ítélni el Bizanczit, hanem akár elődeivel, akár utódaival hasonlítani össze. Rosszabb bizonyára ő se volt, mint azok.

Hodermarszkihoz és Ravaszhoz csatlakozott harmadik vádlóként Tahy Károly leleszi prépost, a ki ugyancsak 1718 márcz. 23-án[1] Erdődyhez intézett levelében nem egyenesen Bizanczi, mint inkább papjai erőszakos és követelő volta miatt kelt ki az éppen Bécsben időző Erdődy előtt. Egyenesen és nyíltan megírta neki, hogy a dolognak nem lesz jó vége, ha ki nem eszközli az udvarnál, hogy e «fráterek» az ő püspöki joghatósága alá rendeltessenek, mert nagyon kirúgók és nincs, a ki fegyelmezze őket. Ezzel elég érthetően mondja, hogy Bizanczi erélytelen, papjaival nem bíró s ezért méltatlan püspök.

Hosszasabban s csaknem szószerint közöltük e feladásokat, melyekkel Bizanczit mindjárt püspöksége elején el-

[1] Prop. levt., Scritture, vol. 610. — Az egri püspök leveléhez H. alatt mellékelve. — «Assevero in veritate, quod nisi illma dnatio v. apud aug. aulam effecerit, ut ipsos habeat sibi subjectos, nihil boni subsequetur. quia isti sunt nimium excessivi fratres et non est, qui ipsos compescat. Si dom. deus feliciter reduxerit illmam dnemm v., eandem de omnibus ... informabo.

halmozták. Nem azért tettük, hogy Hodermarszkit besúgónak mutassuk be, hanem azért, hogy Bizanczit tisztázzuk a vád alól, a melylyel mindmáig illették, mióta csak Egerben letette a hűségesküt. Akkor, 1715 aug. 6-án a papság elhárította magáról a felelősséget, ha vérontásra kerülne a sor. S azóta mindmáig az a történeti felfogás róla, hogy ő szolgáltatta ki a püspökséget Egernek. Még a legújabb történetírók is átvették ezt a régi állítást s egészen hamis, éppen ellenkező színben tüntették föl Bizanczit is, Hodermarszkit is, a kik 1716 óta szerepet cseréltek. Ez által azonban az egész kort helytelenül fogjuk fel s ítéljük meg.

Zsatkovics az egriek kegyenczének, hű vazallusának mondja őt, a ki visszatérve Lengyelországból, szentelődéséről, rögtön, 1717 jan. 20-án Egerbe küldte kegyenczét, Koropeczki János munkácsi esperest referálni a felszentelésről s kikérni a további parancsokat. Majd röviden összefoglalva Bizanczi tetteit, azt az ítéletet mondja róla, hogy ellentéte volt ugyan Hodermarszkinak, t. i. az opportunitás embere, de míg önmaga gyengéi miatt nem igen élvezhette az opportunizmus előnyeit, addig a munkácsi egyházmegyét teljesen kiszolgáltatta az egri befolyásnak. — S míg így egyfelől szolgasággal vádolják, másfelől gyöngéi között felhozták, hogy ha nem is élt erkölcstelen életet, legalább is laza erkölcsű volt, bár ezt a vádat csak egy fenmaradt szójátékkal akarják igazolni. Fel kellett tehát hoznom részletesen a fenti feladásokat, hogy lássuk, mily tévesen ítélték meg eddig Bizanczit!

A mi ugyanis az erkölcstelenséget illeti, kizártnak kell tartanunk. Ítélőbírái meggondolhatták volna, hogy a kolostorban csaknem egy fedél alatt élt régi halálos ellenfelével, Hodermarszkival. Kállóban is, Egerben is kibékültek ugyan, de hogy ez a kibékülés mily őszinte volt, mutatták Erdődynek Bizanczihoz intézett szavai, bánják Hodermarszkival szelíden, hogy elkeseredésében ne dühöngjön esetleg. S ez a Hodermarszki, úgy is mint a kolostor apátja, a melyben együtt éltek, úgy is mint helyettese, minden lépéséről értesülhetett, hiszen Erdődy az ő kezén át küldte leveleit a körúton levő Bizanczi után, s még sem vádolja

semmi effélével s csak a papi szenteléseket hozza fel ellene. Pedig úgy a feladók rosszakaratát, mint az egriek rosszhiszeműségét árulja el, hogy Bizanczi állítólagos mondásait, szándékait, hallomásból merített terveit előre elkárhoztatták s kész tetteknek vették. Ha tehát lehetett volna ilyes valamiről megvádolni, bizonyára nem hallgatták volna el.

Hodermarszkiról immár tudjuk, hogy érdemeket kellett szereznie, s mert mint apát másutt nem tehetett szert reájuk, Bizanczi ellenőrzésével vélte kiérdemelhetni a primás eljátszott kegyét, a kilátásba helyezett máramarosi püspökséget s mindenek felett az egriek kegyét. Egészen fordítva áll tehát a dolog, mint a hogy Zsatkovics állította. 1716 óta Hodermarszki az opportunista, a kegyhajhászó, érdekből mindenre kész eszköze Egernek. Viszont Bizanczi éppen ellenkezőleg, mint eddig hitték, Eger ellen működik s a függetlenség kivívására törekszik. Éppen hogy fölszentelődött, saját kisérete árulja be, hogy az orosz metropolitával arról tanácskozott, hogyan szabadulhatna Egertől? S azóta végbevitt tetteiből egész bűnlajstromot állított össze Eger. Erdődy a fenti jelentések vétele után 1718 febr. 9-én hosszabb levelet intézett hozzá, a melynek során öt pontban szemébe vágta addigi tetteit.[1]

A mult napokban, — kezdte korholását Erdődy — hogy Homonna vidéken járt, szóval, tollal ki nem fejezhető fájdalmára itt-ott olyan panaszokat, kihágásokat és botrányos dolgokat hallott Bizancziról, hogy azokat semmiféle keresztény ember sem hagyhatja szótlanul, de a vég-

[1] Prop. levt., Scritture vol. 610. — «Quibus et plurimis aliis de causis . . . cumprimis et ante omnia facultatem meam . . . annullo . . . Superabundanti praeterea, praemissis jam tot paternis meis admonitionibus, iterato et ultimo hortor et rogo dnationem v. praedictos et alios plures excessus et scandala serio corrigat, emendet et in faturum praecaveat . . . ipsoque effectu remonstret v. dnatio, quod revere alias deum et animas, quam pecuniam curet, quodque unitam cum s. fide et E. R. religionem habeat, quam si non habent vel non agnoscunt, potius se declarent, quales sint, ut deus ultro nec taliter non illudatur, summus poutif. augmus item ac revmus dnus noster non decipiatur et nos omnes amplius irrideamur.»

hetetlen kegyelmű Isten sem hagyta boszulatlanul.[1] Nevezetesen hallotta azt, hogy a suróczi (!) bigamus papot pénzbüntetéssel sujtotta, de azért a nejét a nép nagy megbotránkozására meghagyta, holott ahhoz semmi joga nincsen, sem a görög törvények meg nem engedik. Ugyanaz az eset a hrabóczi pappal, a ki első rutén neje halála után katólikus nőt vett el. Ezeket az eseteket jól tudta Bizanczi, de sem a bűnösöket nem büntette, sem szét nem választotta, hanem pénzért meghagyta őket. Szent Isten — kiált fel megbotránkozásában Erdődy püspök — micsoda példa! Hol a Bizanczi lelkiismerete? Nem tudja, hogy ezek a papok valahányszor efféle törvénytelen nejükkel élnek, mintha ágyassal élnének, tehát mindannyiszor bűnt követnek el, s hogy ő maga is bűntársukká lesz az által, hogy tűri őket! Azt is hallotta és biztosan tudja Erdődy, hogy Bizanczi ő tőle kapott felhatalmazás, sőt saját esküje ellen, melynek megtartását Erdődy házi kápolnájában többek jelenlétében a feszületre fogadta, mi több, saját hite és papi szava ellen szükségtelenül, minden előzetes vizsga s a nélkül, hogy az illető földesuraktól elbocsátó levelük lett volna, már több mint 60 papot szentelt fel, a kik sem a hittant, sem a szentségek alakját s anyagját nem tudták, sőt olyanok is voltak köztük, a kik a kérdésre, hány az Isten, azt felelték, annyi a hány személy van a szentháromságban. A minap is az Avasságon minden vizsga nélkül 12 papot szentelt, a jó Isten tudná megmondani miféle erkölcsű és életű, de végtelenül

[1] Uo. «Quod si vero saepefata dnatio v. nec preces, nec tot paterna monita, nec gratitudinem nec propriam conscientiam, nec juramentum et verbum suum eppalem, neque divinam aut humanam mattem curando seriose non emendaverit et praedictis omnibus debitam non tulerit medelam, en declaro me et sincere significo in verbo meo eppali, quod ego praedictos tot excessus et scandala sicut bona conscientia nullatenus possum, ita nec velim utrone dissimulare, sed certo certius pure ad ea declaranda et corrigenda Viennam ascendam, aug. et rev. dnum genuine informabo et cum ejusdem annuentia per nuntiaturam etiam Romam recurram . . . instando, ut de praedictorum omnium debito tandem remedio . . . provideatur. Quod vero exinde subsecuturum est . . . sibi ipsi adscribere poterit v. dnatio».

ostoba embereket, a kik közül az egyiktől 28 frtot vett. No már az Isten szerelmére, kiált fel Erdődy, mi lesz ennek az eredménye, mit fog az ilyen tökfilkótól tanulni az a különben is tudatlan nép! Hozzájárult mindehhez, hogy Bizanczi hasonló simoniakus jövedelemért egyre szaporította a batykók számát, s a jog és a zsinatok végzései ellen a földesurak kárával egy-egy faluban kettőthármat is megtűrt, csakhogy mentől több taksálható és adózó alantasa legyen, mert mindeniktől 2—2 forintot szokott szedni évenkint, s mennél több alkalma a birságolásra és pénzbüntetésre. Ezek a pópák paraszttelkeken laktak ugyan, de mind szabad akart lenni s ment a robotmunkától és egyéb földesúri tartozásoktól. Így aztán nem csoda, hogy a földesurakkal egyre szaporodtak a legbotrányosabb veszekedések, gyalázkodások, pörlekedések. Mindebből pedig politikai észjárás szerint az következik, hogy tisztán Bizanczi az oka, hogy a görög szertartású egyesült papok immunitását biztosító Lipót-féle kiváltságlevélet nem lehet megtartani. Ezt az egyházi immunitást a latin papok részére sem tudnák biztosítani a püspökök, ha ilyesmit megengednének egyházmegyéikben. Nem is lehet egy faluban sem találni 2—3 latin papot, a hogy az a munkácsi egyházmegyében szokásos. De ez még nem elég. Bécsben létekor több főúr panaszkodott előtte, hogy a Bizanczi által mértéken felül megterhelt és agyon sanyargatott nép segítségért folyamodott hozzájuk. Efféle panaszokat Pozsonyban, Egerben, Homonnán és másutt is hallott s helyettese útján már előbb is figyelmeztette reájuk s intette Bizanczit, de úgy látszik, minden eredmény nélkül. Bizanczi jól tudta, hogy Lipót király elrendelte, hogy az országos ünnepeket a gör. katólikusok is kötelesek megülni, s mégis valahányszor erre hivatalosan felszólította s figyelmeztette, Bizanczinál süket fülekre talált. Az is egészen bizonyos, hogy a görög szert. papok a latin lelkészek kárára igen gyakran beleavatkoztak a katólikusok s mások házasságkötésébe, még pedig olyanokéba, a kiket sem nem ismertek, sem nem láttak, a kik nem is tartoztak a joghatóságukhoz s ezek mindnyáját hirdetés nélkül eskették, nem

nézve azt, micsoda népek azok, sem a körülményeket, sem azt, hogy a mennyiben azon házasságkötéseknél mint a feleknek nem tulajdon lelkészei szerepelnek, a házasság semmis, s hogy ez által nemcsak neki, mint püspöknek és a szent székének szereztek töméntelen felesleges vesződséget és sokszoros alkalmatlanságot, hanem maguknak az így megesketetteknek is súlyos bajokat okoztak. Így tett a benkóczi pópa, lutheránus férfit olyan rutén nővel esketvén össze, a kinek az első férje az asszony nővérét bírta nőül s ettől két gyermeke is volt, a másiktól nem. S mivel az utóbbi asszony csak akkor volt 14 éves, a házasság pedig öt év előtt történt, akkor kilencz évesnek kellett lennie! Ugyan ez történt Vehéczen, Bedziskán, Volován, Gyapolóczon, Nagymihályon. Ezenfelül növelte Bizanczi bűnét a rutének azon megtűrt bűnös szokása, hogy a mikor a nép búcsúra összesereglett, a férfiak a nőket akaratuk ellenére elrabolták s házasságra kényszerítették, s az ilyeneket a rutén papok megesketék. Végül felhozta Erdődy püspök azt is, hogy a rutének az ő tudta és beleegyezése nélkül szükségtelenül templomokat építettek és parochiákat emeltek, csak azért, hogy a latin papok jövedelmét kisebbítsék. Mindezen vétségeknél fogva, hogy többet ne is említsen, visszavonta azon meghatalmazást, a melyet 1714 máj. 16-án adott Bizanczinak, és VIII. Kelemen pápa 1595 aug. 31-i «Super reform. Graecor.» rendeletének az álláspontjára helyezkedve, egyszerűen megtiltotta neki, hogy jövőre bárkit is pappá szentelhessen. Egyúttal még egyszer és utoljára felhívta s komolyan figyelmeztette, hogy a visszaéléseket szüntesse be s mutassa meg, hogy többet törődik az Istennel és a lelkekkel, mint a pénzzel. Mert ha meg nem javul, a királynak is feladja s a nuntius útján Rómába is feljelenti.

Ime, Bizanczi bűnlajstroma másfél év alatt! Nem vádolom érte Erdődyt, csak azt említem fel, hogy Bizanczit kihallgatás nélkül ítélte el s a mikor elvonta tőle a papszentelési felhatalmazást, megfosztotta az utolsó jövedelmi forrásától. Igazán el sem képzelhető, miből is tartotta fenn magát ezentúl?

És ez még mindig nem volt elegendő. Hodermarszki Erdődy püspök ezen szigorú intése után sem szűnt meg résen lenni, és tovább is hírt adott Egerbe. 1718 febr. 15-én jelentette, hogy Bizanczi Nagybányára való menetelekor azt a rendeletet hagyta hátra, hogy ha távolléte alatt felszentelendők jelentkeznének a munkácsi kolostorban, várják be a hazajöttét. Egyiküktől már előre egy tehenet és egy kanczát vett. A bigamus papokra vonatkozó intésen kívül minden egyebet elbocsátott a füle mellett, a papok erkölcsi életében tehát kevés a javulás. Márcz. 12-én azután azt jelentette tovább Bizancziról, hogy a mint Nagybányáról visszatért Munkácsra, ismét hét jelentkezőt szentelt papokká, a kik az ungvári esperes tanúsága szerint többnyire tudatlanok s nem törvényes korúak voltak.[1] Sőt május elején egy emlékiratot nyujtott át Erdődy püspöknek Bizanczi ellen. Az irat elején emlékeztette a püspököt, hogy a mikor Bizanczinak átadta a pápai bullát és a királyi kinevezést, ő nem akart Bizanczi helyettese lenni s csak a püspök és Bizanczi egyesült kérésére vállalta el, mert remélte, hogy hasznára lehet a hivőknek. De mert látnia kell, hogy a rutén nép főpásztora üdvös szigorúság helyett engedékenységével és elnézésével csak növelte a bajt, valami 100 bigamus papot működni engedett, nem arra valókat felszentelt, a kik hozzá még tudatlanok is lévén, elképzelhetetlen károkat fognak csinálni, ő pedig helyettesi kötelessége szerint, bár megkisértette, nem volt képes a bajnak elejét venni s püspökét jó útra téríteni, sőt, hogy az utolsó ítéleten ne vádolhassa, hogy hallgatott, kénytelen volt őt Egerbe feladni, ismételten kérte Erdődyt, vegye elejét a bajnak, mielőtt mélyebb gyökereket verne, őt pedig mentse fel helyettesi esküjétől.[2]

Mi egyéb ez a lemondó levél, mint ultimatum Hodermarszki részéről, a melyre jellemző Hodermarszki azon

[1] Prop. levt., Scritture, vol. 610. — Eszterházy E. és F. betűk alatt mellékelte idézett leveléhez.

[2] Prop. levt., Scritture, vol. 610. — Erdődy level. G. alatt mellékelve.

kérése, hogy Erdődy tartsa titokban, ne hogy Bizanczi pellengérre állíttassék.

Erdődy most már elérkezettnek látta az időt, kezei közt elegendő anyagot s szilárd alapot vélt lábai alatt arra nézve, hogy Bizanczi ellen fellépve, azon minimalis jövedelmi forrástól is megfoszsza, melyet az 1716-i egyezmény részére meghagyott, valamint azon püspöki önállóságát is, melyet a Bizanczitól ugyanakkor kierőszakolt hűségeskü már is szűkre szabott, még jobban megszorítsa.

Bizanczinak, a kinek tudnia kellett, hogy ellenségei vannak s hogy feladogatják, a herczegprimás lehetett volna s kellett volna, hogy legyen az az egyetlen pártfogója, a kihez menekülhetett volna. Ő volt a metropolitája s azonkívül nem is volt rosszakarója Bizanczinak, a ki Pozsonyban való pontos megjelenésével megnyerte volt az egyházfejedelem jóakaratát s az ő ajánlatára nevezte ki Róma, nem pedig az Erdődyére, a ki mégis ennyire ment Bizanczival szemben. A primás most is elég jóakarattal járt el, mikor Erdődy, szavának állva, Bizanczit bevádolta, mert nem ítélte el előzetesen, mint Erdődy, hanem 1718 ápr. 21-én igazolásra szólította fel.[1] Bizanczi máj. 4-én kelt válaszában védekezett is,[2] de ez a védelem már keveset használt neki, mert Erdődy, a kinek a primás máj. 18-án azt felelte,[3] hogy legjobb volna az ügyet Róma elé vinni, be sem várva a primás döntését, mielőtt ez máj. 18-án azt tanácsolta volna, hogy Rómába forduljon, máj. 12-én a nuntiusnak írt levelében[4] már Róma elé vitte a Bizanczi ellen emelt vádakat, S Róma szintén a nélkül, hogy Bizanczit meghallgatta volna, 1718 jún. 20-án szi-

[1] Posteaquam ser. et. e. v.... caracterem.. de dato 21. Aprilis mihi expressatum...» írja Bizanczi.

[2] Máj. 4-án kelt hat pontú védőiratában, melynek ered. Esztergom, Hgprim. levt. 2117/31.

[3] Köz. Duliskovics, id. m. III. füz. 59. l. jegyz.

[4] Prop. levt., Scritture, vol. 610. — Ehhez voltak mellékelve Hodermarszki, Ravasz és Tahy jelentései. — A nuntius máj. 21-én küldte Rómába az iratokat. Uo., ua. 610. köt.

gorú leiratot intézett Bizanczihoz s öt pontból álló utasítást adva neki, kötelességévé tette, hogy a jövőben szorosan ragaszkodjék azokhoz.

Bizanczi tehát vereséget szenvedett, még pedig a püspökség reményétől elkábított Hodermarszki feladogatásaira. Mindenesetre érdekes e két embernek ez a teljes Pálfordulása. A szomorú csak az benne, hogy ezzel az apostoli helynökség teljesen az egri befolyás alá jutott.

Bizanczi egyideig mozdulni sem merészelt, de talán nem is volt képes. Jövedelmétől megfosztva, joghatósága szűk határok közé szorítva, mit is kezdhetett volna! Csak 1720-ben lépett ismét a cselekvés terére. Akkor azonban mintegy az egri püspök részéről szenvedett oly súlyos vereségért való kárpótlásul oly fontos kiváltságot nyert a királytól a papság immunitása ügyében, hogy méltán tarthatjuk őt a püspökség egyik reformátorának. Egyúttal megkapta azt is, hogy III. Károly 1720 aug. 22-én kelt rendeletében Máramarost is a munkácsi püspök joghatósága alá rendelte.

Ez a három ügy: az egri püspökkel folytatott vitája, a papság kiváltsága és a Máramarosért vívott küzdelme tölti ki Bizanczi egész püspöki működését, melyeket a tárgyak természete szerint részletesebben más-más helyen adunk elő.

g) CZIKK.

A szakadárságban maradottak s máramarosi püspökségük története, 1648—1729.

Bethlen és Rákóczi 1623, illetve 1633-i okleveleiben, melyekkel a püspökké választott Gregori Jánost, illetve Taraszovics Bazilt tisztükben megerősítették, olvassuk azt, hogy az illetőket «in episcopum Munkacsiensem et Maramarosiensem», munkácsi és máramarosi püspökökké emelik. Azaz a munkácsi püspökség betöltése történetének első korában, illetve e kor második felében már a munkácsi kolostorban székelő püspöknek ezen székházától nyert *munkácsi* jogczíme mellett külön jogczímként szerepel a máramarosi. Sőt vannak reá adataink, hogy a máramarosi jogczím nemcsak a munkácsival együtt említett külön jogczímként fordul elő, hanem a munkácsi püspököktől függetlenül, velök egyidőben külön máramarosi püspökök is működtek. Így Hodermarszki még 1715-ben is panaszkodott Sztojka máramarosi püspök ellen.

A munkácsi és a máramarosi püspökségnek ez az összekötése akkor is megmaradt, mikor a makoviczai, homonnai és az ungvári krajnák papsága 1646-ban letette a hitvallást. Munkács és Máramaros akkor megmaradtak a szakadárságban. Munkács ugyan egyesült 1664-ben, de addig 1646-tól fogva a szakadárság révén is összetartottak.

A máramarosi püspökség kérdését tehát semmiképen sem mellőzhetjük a munkácsi püspökség történetének a feldolgozásában, sőt szükségesnek látjuk részletesebben is foglalkozni annak az ügyével s lehetőleg tisztázni a kérdést, beszőve a keretébe a szakadárságban maradottak tör-

ténetét is. Teszszük pedig ezt azért is, mert az eddigi írók, a kik a máramarosi püspökséggel foglalkoztak, inkább összezavarták a dolgot.

Balicza vajda és Drág mester körtvélyesi családi kolostorának Antoniosz konstantinápolyi patriarchától nyert kiváltságleveléből, melylyel munkánk más helyén részletesebben foglalkoztunk,[1] kétségtelenül kiderül az, hogy a kolostor sztavropig jogot kapott, azaz minden püspök joghatósága alól kivétetvén, a patriarcha közvetlen joghatósága alá rendeltetett, és hogy a kolostor apátja a kiváltságlevélben felsorolt területekre, köztük Ung, Bereg, Ugocsa, Máramaros megyékre, joghatóságot nyert. E joghatóság természetét a kiváltságlevél szavaiból tisztán nem vehetjük ki. Arról pedig, hogy a kolostor apátjai a kiváltságlevél kiállításának az idejétől, 1390-től, annak királyi megerősítéséig, 1494-ig, terjedő száz év alatt e joghatóságot egyáltalán gyakorolták-e s miként, nincsenek adataink. Ennélfogva e joghatóság természetét a gyakorlatból sem tudjuk kellőképen meghatározni.

Említettük, hogy Mátyás király 1479-i oklevele szerint a máramarosi oláh papok, a kiket a patriarchai kiváltságlevél a körtvélyesi kolostor apátja alá rendelt, a nándorfehérvári metropolitának voltak alávetve. Mikor és hogy történt ez, ki nem deríthető, de határozottan ellenkezett a kolostor sztavropig kiváltságával.

Tudjuk azt is, hogy 1491 előtt János munkácsi püspök gyakorolt ott püspöki functiókat, s mivel az ottani papok vonakodtak neki megfizetni az ezekért járó illetéket, 1491-ben, mint azon kolostorban lakó püspök, királyi oklevelet eszközölt ki magának, hogy az illetők fizessék meg az illetékeit. Erről tárgyalván kifejtettük, hogy mint az országban levő legközelebbi püspök, a minőről a patriarchai oklevél is emlékszik, a kolostor apátja alá rendelt papoknak s a kolostornak is püspöke volt s így jogosan írhatta magát abban lakozónak, a mennyiben kívüle senki sem volt, a ki püspöki functiókat gyakorolhatott volna. Mind-

[1] L. előbb a 203. s köv. ll.

amellett a kolostor apátja 1494-ben kieszközölve a patriarchai oklevél megerősítését, azt oly feltétellel kapta, hogy a munkácsi püspöknek tisztelettel tartozik, ellenben az erdélyi vagy jobban mondva a havaselvi metropolitának legyen alávetve, a mi ismét beleütközött a patriarchai oklevélben nyert exemptióba.

Új állapotot teremtett a munkácsi püspöknek a körtvélyesi kolostorhoz való viszonyában Báthory György, a bocskói uradalomnak, melyhez Körtvélyes falu is tartozott, s így a kolostornak is új birtokosa, a mennyiben 1556 febr. 19-i rendeletével [1] a kolostort, jegyzékbe vett összes ingóival és ingatlanaival együtt átadatta Lariona rutén püspöknek, olykép azonban, hogy ott éljen és az egyházat gondozza. Mivel pedig ez a Lariona püspök rutén püspök létére más nem lehetett, mint munkácsi, minthogy két év múlva, 1558-ban s azóta is mindig mint a munkácsi kolostor püspöke szerepelt, világos, hogy Báthory e levelével a munkácsi püspökök valóságos jogczímet nyertek a körtvélyesi kolostor apátját megillető joghatóság gyakorlására.

Az apát e joghatósága azonban nem olvadt bele a munkácsi püspöknek püspöki joghatóságába, hanem később is külön jogczím gyanánt szerepelt. Mert pl. Szergiusz munkácsi püspök 1604-ben azt írta Kendi Tamásnak, hogy «a fejedelmek attak nekem az püspökséget Munkácz vára mellett való, Máramarosban Hoszwinezeö mellett Körtwelies neveő és Kőwár vidékében Nagybánia felett való Habra neveő monostorokban és claustromokban».

Bocskai idejében Körtvélyest a huszti várhoz csatolták, mint annak tartozékát, s a kolostor a várral együtt Homonnai Bálint tulajdonába ment át. Akkor, 1607-ben, Szergiusz püspöksége alatt úgy Máramaros vármegye, mint Simon

[1] «. . . universitati jobbagionum nostrorum . . . in pertinentiis Bochko existentibus . . . Misimus istuc in medium vestri rev. Larium eppum Ruthenum ut claustrum s. Michaelis istic existens ingredi curamque claustri et animarum vestrarum habere debeat. Quare committimus vobis, ut praefatum Larium eppum in dictum claustrum immittere universasque res et bona claustri tam mobilia, quam immobilia secundum regestum in manus ejusdem dare debeatis.» — Fiedler, i. m. 27. l.

moldvai vajda külön követeik útján előadták az új birtokosnak, hogy «az a klastrom annak előtte való boldog emlékezetű fejedelmek idejében is oláh püspök lakó helye volt». Ennek következtében kérték Homonnait, adassa viszsza Körtvélyest, a mit az 1607 márcz. 9-én Huszton kelt levelével[1] teljesített. is s «ő kglmek kivánságok szerint aszt a klastromot restituálta, úgy hogy püspök bírja s Huszt várától hallgasson . . . eő róla mi hirünk és akaratunkból szálljon az következendő püspökökre».

Az új birtokos tehát fentartotta az apátság külön hatósági jogczímét, sőt a kettős követség kérésére még el is határolta s növelte, kimondván, hogy ezentúl a huszti várurak tudtával és beleegyezésével püspökök székeljenek benne. Vagyis teljesen azt az állapotot teremtette meg, a minőben volt a munkácsi püspök, t. i. magánkegyúri kolostorban székelő s így magánkegyuraság alá esett püspökséget.

Az erdélyi fejedelmek szintén fentartották a Homonnaiféle szokást s Bethlen Gábor Gregori püspököt «a munkácsi és máramarosi püspökségben» erősítette meg. Hasonlóképen Rákóczi is 1633-ban Taraszovicsot, 1643-ben Juszkót. Mindamellett ez a megerősítés olyképen szólott, hogy az illető püspökök máramarosi püspöki czímük daczára a munkácsi kolostorban székeljenek, mert a fejedelmek mind a három esetben hozzatették a fenti czímhez, «következőleg a beregmegyei sz. Miklós kolostor püspökségében», s nem egyszersmind a körtvélyesiben is.

És hogy Taraszovics munkácsi püspök tényleg élt is máramarosi püspöki jogával,[2] igazolják a máramarosmegyei

[1] «Továbbá mivel találának megh bennünket az böcsületes Maromarus vármegye eö kglmek és az moldvai Simeon vajda eö ngha követtye az meghnevezet böcsülettes Maromaros vármegyében levő egy oláh klastrom véghet, mely Körtvélyesnek hivattatik.» A pozsonyi kápt. levő ered. a pozsonyi kápt. 1690-i átirat. más. Bpest. Egyet. Könyvt., Hevenesykézir. XXI. köt. 236. lap.

[2] Azon vizsgálat tanui, a kiket Bizanczi püspök kértére 1725-ben kihallgattak, szintén Taraszovicsot említették, a ki a legrégebben gyakorolta Máramaros felett a joghatóságot a munkácsi püspökök közül. Így pl. a nyolczadik tanu, Euszták bocskói pap vallotta «quod viderit antimensia,

statutumok, a melyek során a megyei rendek 1635 júl. 24-én kimondották, hogy «az vladikát az vármegye megegyezése acceptálta, de úgy, hogy azféle imide-amoda nyargalásnak békét hagyjon. Az mint annakelőtte igértük volt, most is azt hagytuk helyben, hogy minden szentegyháztól esztendőnként 24 pénzt, 4 bárányból, 22 gyertyát adjanak neki. A mely templomot megszentel, azért 1 frtot adjanak. Végezték azt is vármegyéül, hogy az vladika mellé az vicecomes segitséget adjon, ha valahol szavát nem fogadnák avagy fizetését meg nem akarnák adni, kikkel exequáltasson. Az faluk és az papok szavát fogatják, enni és inni is adjanak sub onere 12 fl., de ne részegségre valót».

Miféle volt az a vladika, a statutum nem mondja. Taraszovicsot röviddel az előtt nevezte ki Rákóczi s így ő neki kellett lennie az illetőnek. Ennek azonban ellene mond az a körülmény, hogy a megye 1639 jún. 14-én Szigeten tartott részleges gyűlésén elhatározta, hogy «mátul fogva 3 hétre generalis gyűlést hirdetünk, melyen az egész vármegyebeli görög vallású papok is jelen legyenek. Legyen szobra is akkor, holott váljék el egyfele, ha veszik-é be vladikájoknak az munkácsi görög vallású püspököt». Júl. 19-én aztán csakugyan megvolt Szigeten a közgyűlés, a melyen «az miképpen az elmult gyülésükben egész vármegyéül elvégezték vala, hogy az mai napra közgyűlésük legyen és az mihelyt uruk fejedelmük ő ngának az mely méltóságos donatióját praesentaltatta vala Basilius Tarassovicz az maramarosi vladikaságnak neki való conferálása felől, ezen mostani gyűlésükben fognának arról bizonyos választ adni az felőlmegnevezett vladikának. Ugyanakkor végezték volt azt is, hogy az egész orosz és oláh papság akkor ezen napon szobrába gyűljön. Azért is az mai napra összegyűlvén, az megnevezett vladika sollicitálván az resolutiót, a jelenvolt személyek öregbik gr. Bethlen István főispánnal az élükön, az egész alsó járás az szigeti proces-

quae loco portatilium in eccl. solent ab episcopis distribui, in 3 et amplius ecclesiis Basilii Taraszovics cum nominis ejusdem subscriptione». — Duliskovics, id. m. III. füz. 67. l.

sussal együtt Szigeten azt végezték, hogy ő kglmes uruk fejedelmük méltóságos parancsolatjának engedelmesek lesznek s ő nga kgmes donatiója szerint vladikának ismerik mindaddig, valameddig ő nga másnak nem conferálja, olyan bizonyos módokkal és conditiókkal, hogy egész vármegyéül az minemű Isten tisztességére, az közönséges igazságra és nemzeti szabadságokra nézendő dolgokat elében írván adtanak volt az előtte való vladikáknak excessiva és módnélkül való magukviselésére nézve, ő kglme is ahoz tartsa magát. Ha peniglen ő kglme az ő nemesi szabadságuknak rontására azokhoz az conditiókhoz nem tartaná magát, ugyan akkor protestáltak, hogy az ő kglmes urukat fejedelmüket megtalálják felőle».

Ha már most az 1635-i vladika Taraszovics lett volna, mire való volt ez az 1639-i határozat? Viszont azonban bizonyos, hogy 1635-ben a máramarosi vladikaság az 1633-i megerősítés szerint az övé volt. De nem is ez a fő ebben a határozatban, hanem a megye viszonya és eljárása a fejedelem által kinevezett püspökkel szemben. Kolosváry és Óváry, a megyei statutumok tudós gyűjtői, azt állítják, hogy a megyei görög szertartású papok az appr. constit. erre vonatkozó határozata szerint választották a püspököt, a kit a fejedelem megerősített. A Taraszovics esete azonban már gyakorlatot mutat. Taraszovicsot, mint az 1633-i megerősítő oklevélből nyilvánvaló, Gregori püspök jelölte ki utódául végrendeletileg, a papság elismerte s a fejedelem megerősítette. De éppen a fenti határozat mutatja, hogy az a papság, a mely 1633-ban elismerte, nem lehet azonos a máramarosi orosz és oláh papokkal, a kik az 1639 júl. 14-i szobrében nyilatkoztak, elfogadják-e vagy sem? A fenti határozatokból kiderül, hogy a megyének bizonyos önjoga volt a fejedelem által kinevezett püspököt elfogadni s elismerni, s akkor is bizonyos térítvény mellett, a mely csak szokásjogból eredhetett. A megye hívta össze a papság szobráját s a papság is külön járult hozzá a maga részéről.[1]

[1] A m. törvényh. jogszab. gyűjt. III. 79. és 90—91. ll. — A papság gyűlését, a szobrét, említi Darvai Ferencz alispán a megye szolga-

Az unió elfogadásakor Máramaros nem szerepelt sem 1646-ban, sem 1652-ben, sőt 1664-ben, a beregmegyei papsug uniója alkalmával sem, azaz tovább is szakadár maradt. Igy függ össze a szakadárságban maradottak története a máramarosi püspökség történetével.

Taraszovics 1648 aug. 1-e után történt halálával Lorántffy Zsuzsánna fejedelemasszony új szakadár püspököt választatott, a ki 1664-ben a moldvai vajda közbenjárására kénytelen volt elhagyni munkácsot. Mivel azonban a körtvélyesi kolostor körülbelül abban az időben pusztult el, Zékány szakadár püspök a beregmegyei Miszticzére vonult vissza. Nincs ugyan adatunk reá, hogy a máramarosi püspök czímét viselte volna, de az 1725-ben tartott tanukihallgatások alkalmával az alsó nereszniczei pap, a ki félévig volt Zékány mellett, vallotta, hogy sok éven át gyakorolta a joghatóságot Máramarosban.

Zékány 1686-ban bekövetkezett halála után Thököly fejedelem Metódot, a munkácsi kolostor főnökét, nevezte ki munkácsi püspökké, a ki már viselte is a máramarosi püspöki czímet. Erről az emberről kortársai maguk sem tudták, nem voltak vele tisztában, egyesült-e vagy szakadár? Nem is bírta ki sokáig Munkácson. De Camelis naplója szerint 1690 júl. 29-én végleg elhagyta az ottani kolostort, és rövid hányattatás után Galicziában elhunyt.

De Camelis idejére vonatkozólag tudjuk, hogy a kővárvidéki és a biharmegyei papok elismerték az ő joghatóságát, sőt a leveleiből az is kitünik, hogy az ugocsamegyei papságot is joghatósága alá fogta. Egyedül Máramarossal nem vagyunk tisztában. Egy helyütt említi egyszer, hogy a máramarosi oláh papok is hozzá tartoznának. Azonban leveleiből kivehető, hogy akarta ugyan őket hatalma alá vonni, de nem igen sikerült. Sőt vannak adataink, hogy Máramarosnak külön szakadár püspöke volt. Érdekes adatot mond el ennek a választásáról a már többször említett Kaminszki, Rákóczi

biráival kiadott oklevele is, Sziget, 1705 febr. 27. . . «quod cum . . una cum d. jurisperitis, jurassoribus, nec non honor. graecanicae relig. cottus nostri parochis . . ad tractandum arduis synodalibus negotiis in synodo . . . consedistemus . .» Ered. Bpest., OL. Lymbus., I. sor. LXXIII. csom.

fejedelem püspöke 1692 máj. 24-én Ungvárról Kollonicshoz intézett levelében. Szerinte De Camelis a szakadár Zékány miszticzei kolostorát felprédáltatta. «Hallván ezt a máramarosi papok, megijedtek s egy teljesen tudatlan papot püspökké választottak, a moldvai metropolitával felszenteltették s egyházi ügyeikben örökre elkülönítették magukat az országtól».[1] Kaminszki igazat mondott, hogy a máramarosiak külön püspököt választottak maguknak, de tisztára hazudott, ártani akarván De Camelisnak, a mikor a miszticzei kolostor kifosztását állította a máramarosiak elszakadásának okául. Bizonyos ez abból, hogy De Camelis már 1690 ápr. 22-én[2] jelentette volt Kollonicsnak, hogy a máramarosi papok, a mint meghallották, hogy ő Rómából jött, szakadár püspököt kerestek maguknak. S hogy 1692 márcz. 15-én már volt is saját püspökük, láthatjuk De Camillis az nap kelt leveléből,[3] a melyben kifejtette, hogy ez a püspök törvénytelenül lett azzá. Tudta, hogy alig tehet ellene valamit, tehát föltette, hogy türelemmel fog várni. De kifejezte abbeli meggyőződését, hogy sértené a kegyúri jogot, ha ezt az

[1] «Est prope Szöllösinum monasteriolum quoddam Mistizovia dictum, in quo sunt tantum 4 monachi. Ab his petiit praenom. revmus dnus tertiam partem ex omnibus monasterii proventibus. Monachi denegarunt. ... Sed revmus dnus milites ... misit et monasterium depradati sunt ... Hoc facto cottus Maramorasiensis terrefactus, videntes eius tam crudelem tractandi modum ... hominem rudissimum pro suo eppo delegerunt et ab archieppo Moldaviae consecrari fecerunt seque perpetuo ab Ungaria in spiritualibus seperarunt.» — Ered. Esztergom, Hgprim. levtár., 2116—16. szám.

[2] «... e de fatto nel comit. Maramurus ... havendo quelli preti sentito che io son venuto da Roma, gia cercano di far venire pro loro qualche altro vescovo scismatico ...» Ered. uo. 2116/8. sz.

[3] «Mentre riuscirebbe difficile per hora la cosa del Maramoruse, hauro patienza. Ma certo sara di pregiudicio al jus patronato di s. m. lasciar che questo vescovo scismatico, eletto dal consiglio di Transilv. seguiti ivi a governar, e non io. E di preguidizio anco alle leggi del regno ... E ancora alla mia chiesa di pregiudizio, perche non solo si smembra quel grande e bel comitato, m'anco perche per causa di quella gente tutte le porti, della mia dioecesi, che confinano con loro, non si vogliono mai indurre ad abbraciar l'unione ....» Ered. Esztergom, uo. 2116—17. szám.

erdélyi kormánytanács hozzájárulásával választott szakadár püspököt meghagynák a kormányzásban. Azonkívül ellenkezik a hazai törvényekkel és kárára van az ő püspökségének is, mert ki-ki tetszése szerint hozzá fordul. Ezért 1692 aug. 23 előtt beadott felségfolyamodványában [1] a második helyen azt kérte, ne engedje a felség, hogy Máramaros elszakíttassék az ő joghatóságától. Mert Máramaros mindig a munkácsi püspökhöz tartozott, már akkor is, a mikor még nem a király nevezte ki őket. Annál inkább tartozik tehát hozzá, mert Máramaros Magyarországhoz tartozik, bár erdélyi hatóságok alatt áll, de Erdélynek is a király az ura.

Hogy e folyamodványnak semmi eredménye sem volt, ha a király tett is valamelyes lépést, bizonyos, mert Sztojka egész 1711-ig püspökösködött. Máramarosmegye 1639-i közgyűlésének a lefolyásából tudjuk, hogy Taraszovicsot, a ki akkor már választott és a fejedelem által megerősített püspök volt, a közgyűlés és a máramarosi papság szobréja elfogadta püspöknak. A De Camelis említette esetből is kivehető, hogy a papság szobréja nem őt fogadta el, hanem egyenesen választott magának püspököt, a kit az erdélyi kormányszék, Bizanczinak 1731 máj. 23-án kelt s Klein fogarasi püspök emlékiratára adott válasza szerint pedig még Apafy Mihály erősített meg, vagy nevezett ki.[2] A megválasztott Sztojka máramarosi püspökségének a kü-

[1] «Praeterea supplicat .. idem orator v. ss. m., quatenus dignetur non permittere, ut cottus Marmatiae a sua jurisdictione spirit. evellatur, ille enim cottus ab antiquis temporibus usque ad haec postrema recognoscebat pro suo legitimo pastore eppum Munkacziensem, licet non missum a sede ap. et authoritate imperiali, multo ergo magis debet recognoscere oratorem a summo pontif. et v. ss. m. missum, cum praesertim Marmatia sit pars Hung. adeoque ad v. m. uti hereditarium regem jure patronatus spectat collatio eppatus. Et licet de facto cottus ille sit sub dominio Transsilv., cum tamen Transsilv. principem non habeat et jam per arma .. recuperata, non tantum collatio eppatus Marmatiae, verum et omnium eppatuum, qui in ipsa Transsilv. reperiuntur, ad v. m. de jure spectabit.» — Ered. Esztergom, uo. 2116/12. sz.

[2] «... cottus Maramor. se segregavit ... taliterque mediante favore Michaelis Apaffi de eppo sibi providit schismatico, nempe praefato Sztoika,

lönállását kifejezendő a patriarchai szék sztavropig exarchájának is nevezte magát. Ez utóbbi torzított címben az elpusztult körtvélyesi kolostor sztavropig jogát ismerjük fel, úgy hogy bizonyosra kell vennünk, hogy a papság szobréjának a választási joga is erre vezetendő vissza. Az egykor a munkácsi püspöki czím mellé került máramarosi czím ekként szétvált s az apát joghatóságából kisarjadt a külön püspöki joghatóság.

Úgy látszik azonban, hogy Sztojka püspöksége nem találkozott a papok egyhangú elismerésével, mert az 1705 febr. 27-én Szigeten tartott szobrében [1] felvett tanuvallomásokból tudjuk, hogy Pap János irholczi és Popovics János vajnági, mindketten orosz papok, különféle vétségekről vádolták, s Rákóczi fejedelem előtt is voltak Sztojka József máramarosi oláh püspök ellen való levelek.[2] Mindannak daczára Sztojka nemcsak fentartotta magát, hanem Circa János személyében társpüspöke is akadt. Kettőjükről írta Kaminszki 1709-ben,[3] hogy megosztoztak a máramarosi

qui penes collationem et confirmationem praeattacti principis Apaffi cum plena et absoluta jurisdictione eppali populum et clerum annis circ. 20 in schismate confortabat et contra antecessorem meum vere unitum p. m. Jo. Jos. Camelis assidue concitabat.» Ered. Róma Prop. levt. Scritt. or. sig. vol. 671. — Igaz, hogy Bizanczi ez irata perbeli válasz s így talán elfogultsággal vádolható, de éppen e perre való tekintettel igazat kellett állítania, különben Klein püspök megczáfolta volna. Apaffi láthatólag a Bethlen és Rákóczi collationalis és confirmationalis leveleinek a nyomdokain járt el.

[1] L. előbb az 549. l. j. — «... consedissemus, tunc praed. relig. parochus hon. Joh. Pap de Irholcz, nec non nob. Johannes Popovics alias szomz de Vajnág in medio synodi exsurgens (!) per modum gravissimae querelae contra rev. Josephum eppum jam toties ment. relig. in certa puncta redigendae s. synodi scriptotenos repraesentarunt, remonstarunt, qualiternam praedictus d. eppus vocationi suae contrarios actus quamplurimos exercuisset, excerceret etiam praesenti...»

[2] Arch. Rákóczianum, I. köt. közölt 1706. évi «regestrum»-ban az 1083. sz. alatt: «Sztojka József máramarosi püspök ellen való levelek» fordulnak elő.

[3] «Eppi duo schismatici, Stoika et Circa Maromasczi (!) depositus. Circa autem Munkaczoviae hic eppalem gerit jurisdictionem et munere ordinarii indubite fungitur. Illi autem diviserunt inter se ordinarii hujus loci potestatem. Circa tenet Maromoriszum et aliquot districtus post

püspökségen. Circa püspökösködött Máramarosban, a Tiszán túl és a váradvidéki oláhokon, Sztojka pedig szentelte a Lengyel- és Magyarországból jövőket.

A máramarosi szakadár püspök haláláról s új szakadár püspök behelyezéséről ad hírt Filippovicsnak 1711 okt. 6-án Lembergben kelt levele,[1] a melyben a propaganda biboros elnökének «szükségesnek tartotta tudomására hozni egy szakadár rutén püspök halálát, a ki Máramarosmegyében, Munkácscsal szomszédos területen lakott s arról a helyről vett püspöki címmel élt, sok kárt okozva az uniónak. Jó volna, ha a nuntius és a primás megakadályoznák, hogy utódot nyerjen és oda hatnának, hogy az a régi rész is egyesíttessék a munkácsi vikáriatussal, hogy a szakadárság kiirtassék és az egyesülés lehetővé tétessék.» Sajnos, 1713 júl. 15-én [2] már azt jelentette, hogy az unio ellen működők között főként egy új máramarosi püspök vezet, a kit a bécsi udvar csak nemrég nevezett ki.

Filippovics leveléből világos, hogy Máramarosban 1711 okt. 6. előtt meghalt a szakadár püspök. Csak az a kérdés, melyiket értette a fenti kettő közül? Bizanczi fönnebb említett válaszában azt írta Sztojka Józsefről, hogy körülbelül húsz évig működött. E húsz évet 1711-től visszafelé számítva, Sztojkának 1691-ben kellett püspökké lennie s De Camelis fenti levelei alapján tényleg ez időre kell tennünk a választását. E szerint 1711-ben kétségkívül ő hunyt el s az ő halálát

Cossam (!) fluvium et aliquot districtus circum Varadum Valachiam, Stoika vero cunctos tam ex Polonia, quam ex Hungaria venientes ordinat...» — Ered. 1706 nov. 16-ról. Róma, Prop. levt. Scritt. orig. rifer. vol. 570.

[1] «Operae autem pretium duci certiorem etiam reddere s. c. dd. meas clem. de morte cujusdam eppi Rutheni schismatici, qui in cottu Ung. Maramorissensi... degebat et ab eodem loco titulum eppi derivaverat..., ut s. congr. recommendare dignetur tam... nuntio Viennensi, quam... card. de Saxonia, ... ne sufficiatur ullus alius eppus schismaticus in praedicta regione...» — Ered. uo. vol. 579.

[2] «Inter has... coripheum praecipue agit eppus quidam Maramoriensis (!) de novo provisus ab aula Viennensi contra studia fors et conatus omnes in oppositum ... card. nuntii et card. de Saxonia, qui praecauti hoc in parte a me, statim in primordio vacantiae illius eppatus polliciti sunt singularem animadversionem...» — Ered. uo. vol. 589.

jelentette Filippovics. Az ő levele szerint 1713 júl. 15-én már volt új máramarosi szakadár püspök, s tényleg 1712 márcz. 12-én már említve van egy «ns. Máramaros vármegyében felső járásban Petrován lakó tiszteletes Popa Stefán alias Serafin, Máramaros vármegyének az görög valláson levőknek püspökje.»[1]

Bunea Ágost nem tudja, meddig volt Szerafin máramarosi püspök. Elment-e, vagy meghalt-e, magam sem tudom, de tény az, hogy Hodermarszki Sztojka László máramarosi alispán 1716 máj. 16-i levele szerint az «itt levő püspökség vacantiáját tudván» kezdte el a máramarosi szakadárok egyesítését. Vagyis 1716-ban ismét üres volt a máramarosi szakadár püspökség, s ezt a kedvező alkalmat felhasználva az akkor apáttá lett Hodermarszki, a haditanács protectionális levelével beküldötte Máramarosba öcscsét, Prokóp papot, a ki «elsőben az ő felsége dominiumában, annakutána a vármegyénk részeiben a papságot unionálta». Sztojka László tiltakozott, vagy mint a gubernatornak, a ki feleletre vonta, 1716 máj. 16-án kelt mentegetődző válaszában[2] írta, «elkövettem minden protestatiókat, ne praejudicáljon az ns. erdélyországi jurisdictiónak és a károlyvári cathedrának». Vagyis a Máramaros feletti joghatóságot az erdélyi oláh püspök részére követelte. Még világosabban van ez a követelés az erdélyi kanczelláriának a haditanácshoz 1716 aug. 6-án intézett átiratában kifejezve. A kormányszék ugyanis a kérdőre vont Sztojka alispán fenti levelének a vétele után az erdélyi kanczelláriához fordult, kérje fel a haditanácsot, ne támogassa Hodermarszkit, a ki «úgy látszik, nincs tisztában — írta a kanczellária — hogy Máramarosmegye Erdélyhez tartozik. S azt sem tudja, hogy azok az oláhok, a kik e részeken egyesültek vagy egyesülni akarnak, az oláhoknak adott kiváltságlevél értelmében, az erdélyi oláh püspökhöz tartoznak».[3]

[1] L. Bunea Á., Vechile episcopii Romanesci. . ., 105. l.

[2] Szlatina, 1716 máj. 16. — Ered. Bpest., OL. Ered. O., Főkorm.-széki ir. 350 ex 1716.

[3] «Recenter venisse ab . . . gubernio . . ad cancellariam hanc r. informationem officialium cottus Maramaros., in qua scribitur d. eppum Mun-

Sztojka alispán azt írta Hodermarszkiról, hogy a papságot unionálta. «Vött penig nagy incrementumot falusi compromissiókkal.» Sajnos, e compromissiókat nem ismerjük,[1] de bizonyosra vehetjük, hogy 1716-ban Máramaros, a munkácsi püspökség utolsó szakadár területe is megtette az első lépést az unióra. Hodermarszki érdeméből sokat levon az a tény, hogy az ő nagy igyekezete, melynek sikerteljesebbé tételére elővette a haditanácstól a Rákóczi szabadságharcz elején nyert protectionalist és erre hivatkozva katonai karhatalmat kért, nem az uniónak szólott. Sztojka alispán ugyanis azt mondta róla, hogy «itt lévő püspökség vacantiáját tudván, magát obtrudálni láttatott». A boldogtalan tehát csakugyan lépre ment Erdődynek, hogy ha érdemeket szerez, ajánlani fogja a primásnak a máramarosi püspökségre. Hogy mily buzgón igyekezett érdemeket szerezni, láttuk. S mivel a máramarosi szakadár püspökség éppen megüresedett, fel akarta használni az kinálkozó alkalmat. A haditanács tényleg utasította Schveninger ezredest, ez pedig a huszti várparancsnokot, hogy támogassák. Sőt a primástól is kapott valamelyes támogatást, a mint Erdődy

kács gr. r. in jurisdictionem Transsilv. eppatus Valachorum in dicto cottu semet immittere velle jamque per aliquem sacerdotem nomine Hodermarszki, obtento ab exc. cons. bell. ad d. vicecolon. Svaininger . . . mandato, illius vigore nonnullos pastores Valachicos arestari curasse taliterque eos, ut a se in spiritualibus dependerent, adigere . . . In quo id . . considerandum occurrit, quod antefatus d. eppus non satis, ut apparet de statu illius cottus et jurisdictione in eum principatus Transsilv. informatus . . . Respectu etiam unionis Transsilv. eppo gr. r. Valach. S. C. E. . . . subjectos esse . . .» — Ered. Bpest. OL. Erd. O. Kancz. ir. no 51 ex 1716 Aug.

[1] Pedig ugyanezekről van szó az 1725-i Bizanczi-féle tanuvallomásokban. Tamás bocskói pap ugyanis a harmadik kérdőpontra, Hodermarszki vitte-e be Máramarosba az uniót, vagy pedig Athanáz erdélyi oláh püspök, azt felelte, hogy mindaddig senki «usque dum revmus d. Jos. Hoderm. . . . medio sui fratris Procopii in Marmarus missi ad unionem clerum et populum induxisset, ubi fatens praesens inter reliquos unionis cum S. R. E. *puncta* circa 1711 in oppido Szigeth in curia suae m. ss. c. r. officinae salinariae, praesentibus. . . Jac. de Neffczer . . . talis officinae inspectore . . . et Ant. Rud. Edilbete (!) pro tunc perceptore et coram pluribus aliis proprio pugno subscripserit». — Dusliskovics, id. m. III. 65—66. ll.

igérte, mert Sztojka alispán azt is megírta felőle, hogy «valaki akadályokott tegien vagy tenni tentállyon az felséges udvar és mlgos cardinális eö eminentiája intentiója ellen, távul legyen». Hogy tehát a szakadár püspökségbe beleülhessen, előbb tűzzel vassal, holmi compromissiókkal, katonai karhatalommal egyesültté kellett tennie. Vagyis az egyesülésnek csak eszközül kellett szolgálni, hogy püspökké lehessen. Santini nuntius mondása, hogy oly mohón kívánta a püspökséget, itt is beigazolódott. S a mint éppen a mohó kívánás miatt nem lett munkácsi püspök, úgy szint'azért 1716-ban nem lett máramarosi sem. A megye, az alispán, a kormányszék felszólaltak — még pedig kettős czímen. Igaz, hogy mindkét czím hamis volt, de Hodermarszki kénytelen volt megelégedni azzal, hogy Neffzern adótiszt házában Szigeten 60 pap aláírta az uniót.

A papság többi szakadár része új szakadár püspököt választott magának Todorovics Dositheusz személyében, a ki 1718 óta egyrészt a munkácsi, másrészt a fogarasi egyesült oláh püspökkel küzködve egész 1735-ig fentartotta magát. Bizanczi püspök 1719 ápr. 3-án azt jelentette róla a primásnak,[1] hogy az előző 1718. évi karácsony táján bizonyos Dositheusz nevű archimandrita jött Máramarosba a Szucsaván székelő szakadár moldvai érsektől, a ki püspökké szentelte. S ámbár a felségtől nem is volt kinevezési oklevele, hanem magamagától ült bele a püspökségbe, a megyei hatóság és a kormányszék mindamellett pártfogolták. Mivel azonban Máramaros az egri püspökséghez tartozik, ennek a területén levő görög szertartásúak pedig az ő joghatósága alatt állanak, kérte a primást, eszközöljön ki a haditanácstól a huszti várparancsnokhoz szóló utasítást arra nézve, hogy Dositheuszt elfoghassa. A primás ápr. 21-én azt[2] a tanácsot adta Bizanczinak, forduljon az egri püspökhöz. Bizanczi azonban egyenesen a királyhoz fordult,[3] s a mikor az nem intézkedett, 1720 aug 22-én[4]

[1] Ered. Esztergom, Hgprim. levt., 2117/35.
[2] Uo. ua. jelz. a.
[3] Eg. íves ered. Bpest, OL. Kancz. O. Conc. exped. no 70 ex Sept. 1720.
[4] Uo. no 55 ex Aug. 1720.

ismételten folyamodott a kanczellárián, tiltsák el Dositheuszt a püspöki működéstől, mert Máramaros régóta a munkácsi püspökhöz tartozott s mert a népe már nagy részben egyesült. A király aug. 22-én le is írt a[1] megyéhez, de Bizanczi azzal meg nem elégedve, aug. 27-e előtt[2] harmadszor is folyamodott, szintén a kanczelláriához, utasíttassa a haditanács útján báró Kuckländer huszti várparancsnokot, hogy neki katonai karhatalmat adjon az esetre, ha a királynak a megyéhez szóló rendeletét nem lehetne szelidebb úton végrehajtani. A haditanács tényleg kapott is rendeletet,[3] hogy a parancsnokot a kért karhatalomadásra felhatalmazhassa. A haditanács azonban talán az erdélyi kanczelláriának 1716 aug. 6-i hasonló ügyben kelt ellenkező megkereséséről emlékezve, késett a felhatalmazás megadásával, miért is Kuckländer parancsnok 1721 febr. 21-én maga sürgette Bizanczit,[4] jelentse fel, hogy Bethlen József főispán, a kit Dositheusz 100 frttal megvesztegetett, és a megyei hivatalnokok elnézik Dositheusz működését. Bizanczi tehát 1721 márcz. 21-én ismét csak a primáshoz fordult támasztásért,[5] a kinek a közbenjárására Erdődy 1721 aug. 5-én adott is részére ajánlatot a megyéhez,[6] a melylyel Bizanczi személyesen jelent meg Máramarosban. Útjának az eredményéről decz. 24-én tudósította a primást.[7] Örömmel jelentette, hogy 144-en írták alá az egyesülést, holott az előtt csak 60 papja volt ottan. Az uniónak erről az örvendetes térfoglalásáról jún. 24-én értesítette Rómát is, felhatalmazást kérve, hogy az ottani bizonyos papokat feloldozhassa, a mit a propaganda szept. 5-i leiratában örvendve vett tudomásul s a kért felhatalmazást megadni javasolta.[8]

[1] Uo. no 55 ex Aug. 1720.

[2] Uo. no 109 ex Aug. 1720.

[3] Uo. ua. 109 sz. a.

[4] Ered. Esztergom, Hgprim. levt., 2117/35.

[5] Uo. 2117/42.

[6] Köz. Duliskovics, id. m., III. füz. 61. l. jegyz.

[7] Ered. Esztergom, Hgprim. levt. 2117/43

[8] A primás 1712 jan. 23-án válaszolt. Fog. Esztergom. Hgprim. levt. 2117/43. — Bizanczi jelentése Rómába Prop. levt. Scritture, vol. 636. — A kongr. válasza uo. Lettere, vol. 112.

A máramarosi papságnak ezzel az 1721-i uniójával befejezést nyert az egyesülés nagy műve a munkácsi püspökség területén. Volt ugyan Máramarosban több pap 144-nél, de a kik még ezután is szakadárok maradtak, jobbára oláhok és már kisebbségben voltak.

S bár Dositheusz még mindig tartotta magát, inkább csak tengődött már, mert a hatóságok támogatták, mígnem ettől is megfosztotta Pataky fogarasi egyesült oláh püspök fellépése. Az ő panaszára a főkormányszék 1726 nov. 18-án utasította[1] a megyét, hogy «azon Dosotheusz nevű fictus archimandritát vagy püspököt, ha szépen nem akarna jönni a gubernium eleiben, etiam sub honesta custodia behozatni el ne mulaszsza». Dositheusz látva, hogy a hatóságok is elhagyták s az egyesült oláh püspök pártjára állottak, követséget küldött Klein fogarasi püspökhöz, szentül igérve, hogy minden püspöki teendőtől tartózkodni fog, ha megengedi neki, hogy valamely kolostorban megvonhassa magát. Így élt visszavonultan XIII. Benedek pápa haláláig 1729-ig. Akkor újból működni kezdett, de akkor meg 1730-ban Klein püspök jelentette fel a királynak. A feljelentésre III. Károly 1730 okt. 16-án utasította[2] a helytartótanácsot, okt. 24-én pedig a főkormányszéket,[3] hagyják meg a megyének, hogy Dositheuszt püspöki működésétől eltiltsa. A főkormányszék 1731 febr. 14-én tudatta is a megyével,[4] hogy «ő felsége serio injungállya, a mint már azelőtt többször is mentek kglmetekhez ezen dolog iránt commissiói a guberniumnak, hogy azt a magát maga határába nem tartó szófogadatlan vén schismaticus püspököt legottan citra omnem dilationem még egyszer semel pro semper severe et peremptorie admoneáltatni el ne mulassa, hogy más ember búzájába többé a sarlát ne vesse, magát contineállya, semmi püspöki functiókban ne elegyítse, kiváltképen a modo in posterum csak egyetlen edgyet is pappá szentelni ne meré-

[1] Bpest, OL. Erd. O., Főkorm. ir., 391 ex 1726, 77 ex 1727, 391 ex 1727.

[2] Klein jelentése, uo. no 4 ex 731; uo. ua. 4 ex 731 a. Károly leirata.

[3—4] Uo. ua. sz. a.

szellyen, mellyet is ha observál ad amussim, bene quidem, különben szorgalmatossan reá vigyázván s vigyáztatván, ha deprehendállya, hogy csak edgyet is ordinál, legottan minden haladék nélkül megfogatván, külgye a huszti commendáns kezéhez jó őrizet alatt, ha pedig quo casu kezéhez nem venné, kglmetek tartsa és tartassa maga custodiája alatt, tudósítván azonban a guberniumot felőle». Mi lett ezek után Dositheusznak a vége, a huszti várban halt-e meg, vagy pedig a megyei tömlöczben, avagy a megye menekülni engedte, nem tudjuk.

A papság azonban sem a választásról, sem a külön püspökről nem tudott lemondani. Olsavszki Simon munkácsi püspök ugyanis 1735-ben tudatta a felséggel, hogy Sztojka János kövesligeti protopópa Szigetre gyűlésbe hívta a papságot, hogy egyik másik magafajtájú pappal valami álpüspököt Moldvába küldjenek, hogy ott királyi kinevezés és pápai megerősítés nélkül fölszentelődjék, a hogy régebben is cselekedték. Károly király tehát 1735 nov. 10-én utasíttatta a megyét, hogy az említett protopópát e szándékától szigorúan tiltsa el. Ezzel a kisérlettel végleg megszünt a máramarosi püspökség. Az ottani papság egyesülése tisztán a munkácsi püspökök érdeme, míg a máramarosi szakadár püspökség megszüntetése csak a fogarasi oláh egyesült püspökök közbelépésére volt lehetséges, mert az ottani világi hatóságok a munkácsi püspökkel szemben a fogarasinak a pártját fogták.

Sztojka alispán már 1716-ban azért tiltakozott Hodermarszki ellen, hogy a károlyvári püspök jogát megvédje. S ezt a nézetet és védelmet akkor a gubernium is osztotta. Sőt utóbb is pártjára kelt a fogarasi püspöknek, a mikor Bizanczi 1720-ban megindította a máramarosiak egyesülését czélzó tevékenységét. Alig írta alá a 144 pap az egyesülést, gubernator a primás 1723 nov. 19-i levele szerint Pataky fogarasi egyesült oláh püspök sürgetésére rendeletet küldött a megyéhez, hogy a Máramaros feletti joghatóság nem a munkácsi püspököt illeti, hanem a fogarasit. Bizanczi 1723 okt. 24-én ez ügyben is csak a primáshoz fordult, a ki nov. 19-i válaszában megint csak az egri püspökhöz

utasította, a ki már 1721 aug. 5-én is ajánlatot adott volt neki, a melylyel akkor csakugyan el is ment Máramarosba. Ez útjáról 1722 jan. 30-án az egri püspöknek is beszámolt, mint 1721 decz. 24-én a primásnak. Megbizonyosodván felőle, hogy a fogarasi püspök is jogot tart Máramaroshoz, ismét megfogadta a primás utasítását, s engedélyt kért Erdődytől, hogy joghatóságának a bizonyítása czéljából tanuvallomásokat eszközölhessen Máramarosban. Erdődy ezt is megadta[1] s így Hodermarszki Prokóp, Bizanczi máramarosi vikáriusa és Kovács Albert minorita atya 1725 márcz. 11-én 38 odavaló papot[2] hallgattak ki a következő öt kérdésre nézve: gyakoroltak-e a munkácsi püspökök Sztojka előtt joghatóságot Máramarosban és kik; Sztojka József szakadár püspök Athanáz fogarasi egyesült püspöktől függött-e s ez utóbbi gyakorolt-e joghatóságot Máramarosban; Hodermarszki eszközölte-e a máramarosiak egyesülését vagy pedig a nevezett Athanáz; széküresedés alkalmával jött-e Bizanczi Máramarosba avagy Dositheusz szakadár püspök idejében, s végül van-e az ottani papságnak valamelyes kifogása a munkácsi püspök és helyettese ellen? A kihallgatott papok egyhangúlag azt vallották, hogy Máramaros Taraszovics óta a munkácsi püspökhöz tartozott, hogy Sztojka egyáltalán nem függött Athanáztól s ez utóbbi semmiféle joghatóságot sem gyakorolt ottan, hogy az uniót Hodermarszki hozta be, nem pedig Athanáz, hogy Bizanczi nem széküresedés idején jött Máramarosba, hanem a mikor Dositheusz még püspök volt s végül, hogy a nevezettek ellen semmiféle kifogásuk sincs. Az alsó vagy kövesligeti, a szigeti és a kászói esperességek tagjait nem lehetett kihallgatni, mert azok protopópai, az előbb említett Sztojka János, Mihály apsai pap és Rednik Bazil megtiltották volt nekik a megjelenést.

Pataky, biztos lévén affelől, hogy az érdekelt világi hatóságok, a megyei tisztviselők, a főkormányszék, az erdélyi

[1] «Penes mandatum compulsorium s. hujus sedis spirit. eppatus Agr.» — írja Foglár kanonok.

[2] Kiadta Duliskovics, id. m. III. f. 63. l. j.

kanczellária mellette vannak, 1725-ben a nuntius elé vitte az ügyet, a ki ápr. 14-én kérdést tett Rómába,[1] mi a propaganda véleménye? A congregatio máj. 7-én azt felelte,[2] hogy a fogarasi püspökséget 1721-ben alapították görög szertartású görögök, ráczok, rutének, oláhok és mások részére, a kik Erdélyben laknak, a munkácsi vikáriatust pedig 1689-ben «pro Graecis in dioecesi Munkacsiana aliisque locis *acquisitis* in Hungaria commorantibus». Az a kérdés tehát, hová tartozik Máramaros, Erdélyhez, vagy a Magyarországhoz csatolt részekhez-e? Időközben Pataky meghalt (1728) s Róma a fogarasi püspökséget Bizanczi gondjaira bízta. Kineveztetvén pedig Klein fogarasi püspökké, 1731-ben feladta Bizanczit úgy a primásnak, mint a congregatiónak, hogy az ő kineveztetése daczára is úgy viseli magát, mintha az 1728-ban a püspök kinevezéséig kapott hatalma még mindig meg volna, továbbá hogy az ő fogarasi püspökségéhez tartozó Máramaros felett joghatóságot igényel, sőt továbbmenve, kérte, hogy a töröktől visszafoglalt (!) területek feletti joghatóság is a fogarasi püspöknek adassék, mivel szomszédságában van, Bizanczi pedig, a kihez tartozik, messze lakik s különben is podagrás lévén, nem administrálhatja kellőleg.[3]

A congregatio és a primás felszólították, mutassa ki a

[1] Prop. levt., Scritture, vol. 648.

[2] Uo., Lettere, vol. 119. — «La chiesa di Fogaras fu eretta nel 1721 per i Greci, Ruteni, Vallachi, Rasciani ed altri, qui Graecum ritum sequuntur et per Transilv. provinciam commorantur. Essendo pero sequita l'istituzione de vic. ap. di Moncatz . . . per i Greci esistenti in quella diocesi e nei luoghi di nuove conquiste in Ungaria, si stima necessario d'intendersi piu precisamente, se il contrato Marmarusiense sia compreso con le sudte conquiste e piu tosto sia unito alla Transilvania»!

[3] Prop. levt., Scritture, vol. 669. — Erre Grimaldi nuntius 1731 márcz. 12-én rendeletet vett, hogy az 1725-ben kivánt felvilágosítást adja meg. — «E ben noto all'e. v., la quale con sua lettera de 14. Apr. 1725 indico i motivi, ai quali appoggiavano le parti le loro rispettive pretensioni. Siccome pero la s. congr. non si stimo allora in grado sufficiente informata per poter procede.e alla decisione di tal pendenza, onde in risposta sotto i 7 Maggio dell'istesso anno prego l'e. v. di alcuni lumi ulteriori, cosi non essendo poi questi pervenuti devo nuovamente ricorrere alle grazie di v. e.»

fogarasi püspökségnek Máramaroshoz való jogát, a mit Klein meg is tett. Négy érvet hozott fel a kérdéses joghatóság igazolására,[1] ú. m. először is, hogy Máramaros már akkor is az erdélyi görög szertartású püspökökhöz tartozott, a mikor azok még szakadárok voltak. Ezt bizonyítandó hivatkozott arra, hogy az ottani papság katedratikumokat fizetett nekik, s hogy 1697-ben együtt unionált az akkori püspökkel, a kit épp úgy elismert püspökének, mint utódát, Patakyt, az ő elődét; másodszor, hogy az erdélyi oláh püspökség, melynek joghatósága Erdélyre és részeire terjedt, az unio után kiváltságlevelet kapott Lipóttól, melynek értelmében Lipót az erdélyi és a részeken lakó papságot felmentette a földesúri tartozások alól; harmadszor, hogy munkácsi püspökség nem is létezik. Mindezeket az állításokat szükség esetén az erdélyi kanczellária megerősítheti.

A primás közölte Klein emlékiratát Bizanczival, a ki válaszában[2] megelégedett a felhozott érvek alaptalan voltának a kimutatásával. A fogarasi püspök érvei nem igazak, mert a mikor Athanáz 1697-ben egyesült, akkor Máramarosban Sztojka volt a püspök, a ki haláláig szakadár levén, semmiféle összeköttetésben sem volt Athanázzal. Az azt megelőző időből egyetlen erdélyi püspökről sem lehet kimutatni azt, hogy Máramarosban tényleg joghatóságot gyakorolt, ő ellenben sok királyi és fejedelmi kinevezési és adománylevéllel tudja igazolni, hogy akkor a munkácsi püspökök gyakoroltak Máramaros felett joghatóságot, melyeket szükség esetén kész felmutatni. A mi a Lipót-féle levelet illeti, az ő elődei is kaptak, még pedig korábban. Ő nem tagadta a fogarasi püspökség joghatóságát az erectionalis bullában kifejezett területen. Az ő vikáriatusa

[1] Uo. Scritture, 671. — «Cum e. v. a me in scriptis informari desideraverit de questione mota, an nimirum cottus Maromaros. spectet ad jurisdictionem meam eppalem».

[2] Munkács, 1731 máj. 23. — Uo. ua. 671. köt. — «Percipiendo ... mandatum e. v. una cum acclusa instantia d. eppi Fogaras., in qua instat et rationes quaspiam adducit cottum Maromaros ad se praetensive pertinere . . .»

az egri püspökség területén fekszik, a fogarasi püspökség nem. Már pedig Máramaros az egri püspökséghez, következőleg az ő joghatóságához is tartozik, nem pedig a fogarasihoz. Végül ő a kinevezési bullája értelmében Munkács és a részek vikáriusává van kinevezve. Mivel pedig Munkács soha nem volt rész, ez alatt csak Máramaros értendő és érthető.

Ezekből az érvekből a congregatio nagyon helyesen kiérezte, hogy a vita azon fordul meg, vajjon Máramaros a részekhez értendő-e vagy sem, mivel a részekre mindkét püspök igényt tartott. Erre a kérdésre azonban se az emlékiratban, se a válaszban nem kapott támpontot.[1] Kért-e tovább erre nézve feleletet, nem tudjuk, mert az ügy befejezésére vonatkozó iratokat nem ismerjük. Tény az, hogy a munkácsi püspök megtartotta a joghatóságot Máramaros felett s így a fogarasinak nem sikerült azt megszereznie

A fogarasi püspök javára felhozható, hogy vannak oklevelek, a melyek a részeket a régi erdélyi püspökök joghatóságához valónak írják. Pl. Báthory Zsigmond 1595 jún. 4-én írta a fogarasi kapitánynak, hogy Priszlopi Jánosnak, az erdélyi oláh egyházak superintendensének megengedte, hogy a fogarasvidéki oláh papoktól is évenként 1 frtot szedhessen, a mint régi szokás szerint az *erdélyi részeken neki alávetett* papoktól szokta szedni. Épp így 1609 júl. 9-én Báthory Gábor megengedte az oláh lelkipásztoroknak úgy Erdélyben, mint az alája tartozó magyarországi részeken, hogy gyulafehérvári szuperintendensük vagy vladikájuk tudtával szabadon változtathassák a helyüket. Barcsai Ákos fejedelem 1650 március 15-én fölmentette a tizedfizetés alól az oláh papokat, tekintettel levén Brankovics Szávára, az ő fejedelemsége alatt lévő összes oláh egyházak püspökére. Lipót pedig 1701 máczius 19-én az említett Athanázt «in episcopum nationis Valachicae in Trannia

[1] Prop. levt. Lettere, vol. 135. — «Su la medesima pero l'ee. loro non han creduto di prendere alcuna positiva determinazione attesa la mancanza delle giustificazioni, che le parti hanno bensi indicate, ma non esibile, onde hanno rescritto: dilata et exhibeantur hinc inde documenta super praetensa iurisdictione in cottu Marmarusiense».

partibusque cidem annexis» nevezte ki. Bánffy György gubernator 1692 deczember 18-án Theophil erdélyi püspököt 16 feltétellel megerősítvén, e feltételek között kimondotta, hogy Hunyad- és Máramarosmegyékben iskolákat állítson. Ezek szerint Máramarost a részekhez számítván, az erdélyi püspök joghatóságához számították.[1] Ezt igazolják az erdélyi oláh püspökök kinevezési oklevelei is, a melyekben Máramaros kifejezetten előfordul. Ezekre azonban térszüke miatt ki nem terjeszkedvén, Klein kérelmének az igaz volta mellett még 3 adatot hozunk fel. Az első az, hogy Bizanczi tagadása daczára az erdélyi uniót aláíró pópák között tényleg előfordulnak máramarosiak is, bár ott akkor a szakadár Sztojka püspök működött. A második az, hogy a főkormányszéktől Lipót 1699-i kiváltságlevelének a kihirdetésére meghivottak jegyzékében tényleg benne vannak Máramarosból Sztojka Zsigmond, Budai Zsigmond, Balogh Gábor és Szappanos Sámuel. A harmadik Gebhcard Kristóf missionárius adata, a ki 1701 márczius 14-e előtt azt írta a

[1] Pl. Báthory Zsigm. 1585 márcz. 20. — «quod cum his diebus rev. Genedia eppus eccliarum Walachicalium in Transsilv. extremum naturae diem absolverit . . . quia autem commendatus est apud nos . . . rev. Joannes jagumen, qui aliquot annis cum laude praenfit monasterio calugerorum in cottu Huniad. fundato, hunc itaque Joannem consensu omnium eccl. Walach. ad munus eppale electum nos quoque in regno hoc Transsilv. et partibus regni Hung. ditionis nostrae existentium ecclarum Walach. eppum creandum . . . duximus (demptis tamen illis eccliis, quibus Spiridon eppus similiter Walachus ex annuentia nostra paeest) — Bpest. OL. Erd. O., Lib. reg. I. Sig. Báth. 298. l. — Spiridont pedig 1585 febr. 6-án tette meg püspökké — «in gente Walacha, quae Gracam (igy) amplectitur sectam, intelligendo Euphtimiae eppo jam defuncto antea in Thordensi, Colosiensi, Doboka et Zolnok int. cottibus existentium eccliarum Walachal. superintendenti, rev. Spiridon eppum cum consensu earum eccliarum, tum ipsisus . . . Stephani . . . regis Polon. . . . confirmatione in eodem offo successisse, retinere etiam idem offum in cottibus Crasnensi et Zolnok med . . . eundem Spiridon in eisdem cottibus Thorda, Colos, Doboka, Zolnok int. et med. ac Crasnensi existentium eccliarum Walachal. eppum creandum . . . duximus. — Uo. 282. l. — 1605 szept. 23-án Bocskay István «eundem eppum Spiridonem tam praetactarum in praelibatis cottibus Thordensi, Colosiensi, Dobocensi, Zolnok inter. et med. ac Crasnensi, quam etiam universarum ecclesiarum Walachalium . . .» etc. Uo.

huszti püspökről, hogy hacsak Athanáz előde, Barlaám püspök föl nem szentelte, mert az a püspökség mindig a gyulafehérváritól függött, Lengyelországban nem szentelték, mert ott aligha volt. Mindez adatok azonban nem bizonyítják, hogy e joghatóságot tényleg gyakorolták volna is, a mire Bizanczi hivatkozott is. Erre nincs adat. És ez a munkácsi püspök jogának és igazának a javára billenti a mérleget, annál inkább, mert az 1725-i tanuvallomásokból kiderül, hogy Taraszovics óta az 1691—1715 évi időköz leszámításával ők tényleg gyakorolták is ott a joghatóságot, a Taraszovics előtti időre nézve pedig Lariona és Szergiusz püspökökről tudjuk ugyanazt.

Ezek után nézzük az 1721 óta már az egészében egyesült munkácsi püspökség további történetét.

h) CZIKK.

Az egri püspököknek a munkácsi püspökök, illetve apostoli helynökök felett igényelt és gyakorolt joghatóságának a kora és a munkácsi püspökök küzdelmének a története e joghatóság alól való felszabadulásuk ügyében 1689—1771.

A munkácsi püspökség egyesülésének a római egyházzal egyik sajátszerű következménye, melyre Taraszovics azon két éven át, 1639-ben és 1640-ben, a midőn Lippay egri püspökkel az egyesülés ügyét megbeszélték, megtárgyalták, meghányták-vetették, nem is gondolt, a mely Lippaynak sem jutott eszébe, hiszen 1654-ben a római szék kérdésére kijelentette, hogy az egri püspököt semmi befolyás sem illeti meg,[1] s így 1639/40-ben is csak ebben az értelemben reformálhatta az egyesülni akaró Taraszovicsot, az egri püspöknek az a sok viszályt okozott állítása volt, hogy az ő püspöki megyéjükben levő görög, tehát idegen szertartásúaknak, most hogy egyesültek, ők a megyés püspökei, nem pedig az illetők saját szertartású püspöke, azaz amazok is az ő kizárólagos püspöki joghatóságuk alatt állanak.

Ezen állításukat a latin és a görög egyház közötti viszony szabályozására hozott zsinati határozatok és pápai rendeletek

[1] «His praemissis ad l. p. propositae s. congr. quaestionis respondeo, magnam quidem partem horum Ruthenorum contineri intra ambitum seu territorium eppatus Agriensis . . . verum cum isti fuerint hucusque schismatici habueruntque eppum proprium gr. r. eumque schismaticum, non dependebant ab eppo Agriensi, sed agebant sua seorsim . . . deinceps etiam si habuerint isti eppum r. gr. . . . nescio quomodo possit subesse eppo Agriensi cum unus eppus non subsit alteri . . .»

alapján bőségesen okadatolták s az így bebizonyított joghatóságukat egész terjedelmében az egyházi jog egész körén érvényesítették a görög szertartásúakkal szemben, a kik tűrték, a míg tűrték, egyesülésük ezen keserű eredményét, míg végre megsokalva a túlságos gyámkodást, küzdelemre keltek.

E küzdelemről Zsatkovics Kálmán 1884-ben a történelmi társulat dicséretére érdemesített hosszabb tanulmányt írt. Részletesen ismertette a lefolyását, de meggyőződésem szerint nem fejtette ki, nem magyarázta meg kellőképen annak az okait. Ő is, mint a felekezeti írók általában azt tartják, hogy az egri püspökök úgyszólva jogtalanul, alap nélkül avatkoztak bele a munkácsi püspökség ügyeibe. Ez pedig nem egyéb, mint arról a pontról ítélni meg e befolyást, a melyen állott, miután már a római ügyvédek kimutatták az egriek egyházjogi alapjának a helytelen voltát. Erről az álláspontról könnyű elítélni Egert. De ha az egrieknek nem lett volna mire támaszkodniok, aligha sikerült is volna igényeiket megvalósítani. Ők hitték, hogy szilárd alapon állanak, s azon egyházjogi végzemények, a melyekre támaszkodtak, oly meggyőzőknek látszottak, hogy Róma is azon az álláspontón volt, s az ügyvédeknek ugyan munkájokba került kimutatni, hogy az egriek magyarázata téves.

Ezért is feladatunk elsősorban odairányul, kifejteni a befolyás első nyomait s a jogigény egyházjogi alapját. Maga a befolyás a propaganda 1718 június 20-án kelt határozatával tetőzött. Ez az állapot tartott 1745-ig, a mikor a tulajdonképeni küzdelem kezdődött. E küzdelem eredménye, illetve következménye volt, hogy a Mária Terézia 1766-ban megtette az első lépést a püspökség kanonizációja érdekében. Ez a negyedik és végső kora az egri befolyásnak, a mely 1771-ben a püspökség szabályszerű felállításával ért véget.

α) Az egri püspökök joghatóságának első nyomai és e követelés egyházjogi alapja 1689—1718.

Tagadhatatlan az, hogy az egri püspököknek a magyarországi rutének egyesülése körül, a kik jórészt az ő megyéjük területén laktak, elévülhetetlen érdemeik vannak. Bizonyos

ugyanis, hogy az egyesülés előzetes tárgyalását 1639—40-ben Lippay akkor egri püspök vezette. Lippay utóda Jakusics püspök kezdeményezte és csinálta meg 1646 április 24-én a papság első unióját. Az ő utóda Kisdy hagyta jóvá 1648-ban a Jakusics által elfogadott feltételeket. E püspökök érdemeit maga a papság is elismerte s elismerésének kifejezést is adott az 1652-i unionalis okmányban, a midőn kimondta, hogy örök hálával tartoznak nekik.

Csak természetes tehát és érthető, hogy ezen érdemeiknél fogva bizonyos befolyást nyertek az egyesültek felett, a kik viszont szükségükben már csak azért is Egerbe folyamodtak, mert legközelebb esett. Ennek is kifejezést adott és nyiltan elismerte egy öreg pap, a ki a munkácsegyházmegyei papság 1711-i gyűlésén azt a kérdést intézte az egri befolyás ellen zugó papokhoz, hogy kihez forduljunk hát bajainkban, ha nem az egri székhez, mint az régóta szokásban volt? Ez az elismert szokás már maga elég jogi alapot adott volna az egri befolyás szentesítésére.[1]

De ezen kívül volt az egri püspöknek más, egyházjogi czímük is, melyet a propaganda mindjárt az első egyesült püspök, Partén kinevezésének a szorgalmazása alkalmával figyelembe is vett. Mert mint Lippay primás 1654 július 2-i informatiójából tudjuk, a hozzá intézett két kérdőpont elseje és ötödike a munkácsi püspöknek az egri püspökhöz való viszonyára vonatkozott. Lippay elismerte, hogy a görög szertartású ruténeknek nagy része az *egri püspökség területén* lakik, de ez szerinte még nem jogczím arra, hogy az

[1] 1713-ban Telekessy püspök Bizanczit helyettesé nevezvén ki, azt mondotta: «nobis et s. sedi, unde semper dependentiam habere dignoscuntur.» — Továbbá Bizanczi válaszának, melyet a Bokros-féle 1714 aug. 21-i vizsgálatra adott, 10-ik pontjában, a melyben azt mondja, hogy Hodermarszki az általa 1711-ben tartott munkácsi zsinaton azt kérdezte a papságtól: «quid judicaret v. congregatio de tali fratre nostro, qui nostram ecclesiam Ruthenicam subjicit sedi Agriensi, ut inde dependeret, quae antiquitus non erat subjecta? . . . Ultimatim dixit quidam archipresbyter: tamen Bizanczi, inquit, nihil mali fecit secutus p. d. De Camelis consilium. Ergo quo inquit haberemus refugium in causis nostris, nisi ad s. sedem Agriensem, sicut alias practicatum est». — Ered. Esztergom, Hgprim. levt. 2117/10.

egriek valamelyes igényt támaszszanak és befolyást akarjanak gyakorolni. Mert nem látja be, miért kellene a püspökeiknek, a kik szakadár korukban sem függtek az egri püspöktől, az egyesülés után az egri püspöktől függniök, annál is inkább, mert püspök soha sem függ püspöktől, hanem metropolitától, mint annak suffraganeusa. E szerint elegendő, ha a munkácsi püspök az esztergomi érseknek lesz alávetve, mint metropolitának vagy primásnak.

S tényleg Partén püspöknek sem az 1655-i pápai, sem pedig az 1660-i királyi kinevező oklevelében nincsen szó egri püspökről. A Partén halálára következő 25 esztendőben, 1665-től 1689-ig, az esztergomi érsekek neveztek ki püspöki helynököket, pl. 1681-ben Lipniczkit, jeléül, hogy az egri püspökök e 25 év alatt még nem gyakoroltak befolyást.

De már De Camelis kinevezésénél nagyon is meg volt. Másutt mondottuk el, hogy őt Róma már nem püspöknek nevezte ki, mint Partént, hanem csak apostoli helynöknek. Az apostoli helynök közvetlen Róma alá levén rendelve, természetes, hogy De Camelis apostoli helynöki kinevezésében sincs s nem is lehetett szó egri püspökről. De nincs a többi apostoli helynökök okleveleiben sem. Azt is említettük más helyen, hogy a király viszont nem engedett a Partén 1660-i kinevezési oklevelében nyilvánított álláspontjából s az összes helynököknek külön királyi kinevező oklevéllel adományozta a Róma szerint nem is létező munkácsi püspökséget. Ha már most ezeket a királyi püspöki kinevezéseket megnézzük, De Camelis óta ott találjuk bennök azt a feltételt, hogy a királyilag kinevezett munkácsi püspökök az ottani megyés, tehát az egri püspöknek mindenben engedelmeskedni kötelesek legyenek.[1]

[1] Pl. De Camelis kinevezésében: «eidem . . . eppatom Munkacsiensem Ruthenorum . . . cum omnibus omnino juribus possessionariis . . . dandum . . . esse duximus . . . ita tamen, ut idem etiam tam debitam fidelitatem . . . erga summum pontificem et nos una cum populo sibi subjecto constanter servare, et in omnibus justis ac licitis rebus ac negotiis dioecesis illius ordinario eppo moderno et futuris debitam reverentiam et obedientiam tamquam eorum respective vicarius praestare et ab illis dependentiam habere debeat et teneatur». — Bpest. OL., Kancz. O., Conc. exped. no 12 ex Sept. 1707. — S ugyanígy a többi is.

Hogy és honnét került ez a clausula, ez a betoldás a De Camelis és utódai királyi kinevezési okleveleibe? Zsatkovics azt állítja, hogy 1688-ban történt az első concrét javaslat az egri püspöknek a görög szertartású egyesültek felett való joghatósága megállapítására nézve. A már ismert Kaminszki, Rákóczi Ferencz fejedelem későbbi püspöke, 1688 május 20-án még mint bazilita szerzetes egy hosszabb emlékiratot intézett Fenessy egri püspökhöz, a melyben hosszasan bizonyítva, hogy Metód püspök különböző okoknál fogva nem lehet püspök, a zilált állapotok megszüntetésére Lipniczki vikáriust ajánlotta püspöknek, vagy ha máskép nem volna lehetséges, maradjon Metód, de az egri rácz egyház mellett lakjék és vagy az egri püspök társpüspöke legyen vagy pedig helyettese.[1] Igaz, hogy Kaminszkinak az a javaslata De Camelis kinevezése előtti időből való, de nem hihető, hogy Fenessy Kaminszki e leveléből át bírta volna vinni a kanczellárián fogalmazott kinevezési oklevélbe.

Hogy honnét való s ki révén és útján került az bele De Camelis oklevelébe, megmondja nekünk Kollonics hírhedt «einrichtungswerk»-je. Ennek «ecclesiasticum» című része 4-ik pontjában Kollonics és a munkálatot szerkesztő német bizottság azt ajánlották Lipótnak, hogy, mivel a görög suffragan püspökök egy idő óta teljesen elhanyagolták a metropolitáknak tartozó fegyelmet, s ennek következtében a metropoliták nem gyakorolhatnak felettök felügyeletet, miért is a püspökök a róm. kat. egyház hitigazságaitól s így az uniótól is mindinkább eltávolodtak, ennélfogva jó volna ezt a fegyelmet felfrissíteni s különösen, hogy a munkácsi püspököt helyezze suffraganeusként az egri püspök mint metropolita alá olykép, hogy ez a királyi kinevező oklevelekben is kifejezésre jusson, a metropolitáknak pedig hagyja meg, hogy az alájuk rendelt suffragan püspökök

[1] Kiadta Duliskovics, id. m., II. 132—137. ll. — «Quodsi aliter fieri non potest, dictus Methodius pro eppo assumetur, habitet Agriae penes eccl. Rascianor. et sit vel coeppus vel vicarius, quia in omnibus regni legibus nullibi legitur fesuis aliquando eppum Munkacsini, sed haec res est perperam introducta».

felett örök és hathatós joghatóságot és felügyeletet gyakoroljanak, hogy a suffraganeusoknak megyéikben semmiféle tant, szertartást vagy ténykedést meg ne engedjenek, a melyek az unióval ellenkeznének vagy pedig a király és az állam érdekeinek ártalmára lehetnének.[1]

Igy került bele De Camelis és az összes többi munkácsi vikáriusok királyi kinevezéseibe az egriektől való függési záradék. Nem az egri püspökök, nem Róma, hanem De Camelis biboros pártfogója, Kollonics és az elnöklete alatt összeült német bizottság fejében termett meg az. De Camelisnek idegen létére is föltünt kinevezési oklevelében az a gyanus kitétel s mindjárt 1690 április 22-én írt első levelében fel is hozta — Kollonicsnak. «Midőn Benkovics, a váradi püspök, — írta hozzá — olvasta a kinevező iratot, elcsodálkozott, hogy a kanczellária egyik püspököt a másiknak rendelte alá».[2] De Camelis érezve igazát, úgy vitte püspöki hivatalát, a mint Kollonicshoz írt sorai szerint a püspökség

[1] «4-ns ist es auch eine zeit von der subordination deren suffraganeorum respectu metropolitanorum ganzlich gekommen, woraus eben erfolget, das derlei griechische bischöff indeme die metropolitani keine inspection über selbe nemben können, nach und nach a veris dogmatibus ecclae Rom. und mithin der union selbsten gewichen und ganzlich degenerieret haben, welchem nach solche subordination höchst nothwendig zu erfrischen. Und in specie der griechische zu Munkátsch qua suffraganeus dem bischoffen zu Erlau als metropolitano . . . subordinieret und in denen decretationibus regiis ordentlich ausgetrucket werden möchte, mit dieser auflaag an sie metropolitanos, das dieselbe über die ihnen subordinierte suffraganeos perpetuam et providam jurisdictionem et inspectionem haben solten, damit sie suffraganei in denen ihnen undtergebenen diversen kein lehr, noch ritus und actus zulassen, welche der union . . . zugegen lauffete . . .» — Megjegyzem, hogy a Köz. PL. lévő példányt használtam.

[2] «Quando d. m. v. di Varadino lesse la patente speditami da sua m., si stupi, che in una tal segretaria si sia comesso un simil errore di soggetar un vescovo ad un'altro ves° e di piu un vicario apl. ad uno, che non e vic. ap., e d'ingerirsi un principe secolare e costituirmi vicario del ves° ordinario dioec., essendo tutte cose contro il jus canonicum. E mi disse, che questa patente non la mostrassi, se ben fecei a favor suo, ma quando poi io gli risposi, che pro mio vesc., dal quale ho dipendere, non s'intende altro, che v. e., resto apagato». — Er. Esztergom Hgprim. levt. 2116/8.

természetéről gondolkodott, hogy t. i. nincs alárendelve Fenessynek. Így nem csoda, ha a viszály csakhamar kitört közöttük. Alkalmat, mint Fenessy Kollonicsnak 1692 márczius 7-i levelében írja, egyik papjának Camelis egy papja által történt megvádolása adott reá, a mely esetből kifolyólag Camelis Fenessy szerint a pápával és a királylyal fenyegette meg őt. Fenessy erre a kolostori jószág éppen akkor, 1692-ben eszközölt átadásáról is értesülve, a mit ő a püspökség felállítására értett, a fenti levéllel Kolonicshoz fordult,[1] a kivel, mint leveléből kivehető, De Camelishez való viszonya ügyében levelezésben is állott. A levélben elismerte, hogy a királynak joga van püspökséget alapítani, a szent széknek pedig megerősíteni, de mert a püspökség tervezett felállítása sértené az ő jogait, csak ennek a védelmére kelt és Kecskeméty jézustársasági atyával egy hatalmas emlékiratot dolgoztatott ki, melyet levelével együtt Kollonics elé terjesztett.

A levélben határozottan bosszús hangon írt De Camelis ellen, bár észrevehető, mennyire türtőztette magát. Újat nem mondott benne, hanem röviden összevonta az emlékiratból De Camelis ellen támasztott kettős követelését, hogy ne szedjen tizedet és ne gyakoroljon püspöki joghatóságot az ő megyéjében.

De Camelis Kollonicshoz írt válaszában, márcz. 15-én[2]

[1] Ered. uo. 2116/15. — «Cum ad proximas e. v. praeterita posta... reponere non potuerim, id ipsum occasione praesenti . . . facio». Bizonyos tehát, hogy már előbb is leveleztek, s minden valószínűség szerint De Camelis ügyében, mert Fenessy hozzátette, hogy «cui sacro canoni ut rev. d. De Camelis se conformet, *institi*, et ut adhuc conformet, insto», továbbá hivatkozott, hogy az egy városban lakó passaui és bécsi püspökök példája nem irányadó, a miből következik, hogy e példára már előbb hivatkozás történt.

[3] Ered. Uo. 2116/17. — «Il mgr. Fenesi vovebbe, che io fossi suo suffraganeo, ma secondo li s. canoni non puol un vescovo esser suffraganeo d'un altro vescovo, ma bensi di un arcivescovo; egli e vescovo delli latini et io delli greci. Cosi si usa in tutta la christianita, se ben due vescovi, latino e greco, stassero non solo in una dioecesi, ma in una medesima citta, come in Scio, dove habitano due vescovi, in Leopoli, in Vilna, in Premislia, in Chelma, etc.»

először is a tized ügyével foglalkozott s azt felelte, hogy azt a tizedet a rutén papok a kálvinista prédikátoroknak fizették. Ő mindössze annyit tett, hogy a kálvinistáktól elszedte, Fenessyt tehát sem meg nem rövidítette, sem a jogát nem sértette. A függést illetőleg azt válaszolta, hogy viszont az is megvan a kánonokban, hogy egyik püspök nem függ a másiktól, még akkor sem, ha nem egy megyében, hanem egy városban laknak, pl. Vilnában, Lembergben.

Hogyan oldották meg a kérdést, arra nézve nincsenek adataink. Zsatkovics azt írta, hogy Kollonics úgy segített a dolgon, hogy Camelist kinevezte Fenessy helynökévé, de nem idézi a forrását s bajos elhinni, hogy Fenessy ebbe beleegyezett volna. Valószínű, hogy Camelis beletörődött a pártfogásból lett gyámkodásba, melynek pl. Beregmegye közgyűlésén, továbbá a parochiális telkek kihasításakor is hasznát látta.

Kecskeméty emlékiratára vonatkozólag szükségesnek látszik, hogy részletesebben is ismertessük, nem csak mivel eddig ismeretlen maradt, hanem mivel ebben van kifejezve és letéteményezve az egri püspök követeléseinek az egyházjogi alapja s le van vezetve a suffraganeus püspök kötelessége.

A munkálat címe «a görög szertartásúak és a latinok egyesülésének a kánonoknak megfelelő rendje».[1] Áll pedig nyolcz fejezetből, a melyek elsejében kimutatja, hogy a görög szertartású püspökök alá vannak vetve azon latin püspököknek, a kiknek a megyéiben tartózkodnak. A másodikban azt a kérdést taglalja, fel van-e szabályszerűleg állítva a munkácsi püspökség vagy sem? A harmadikban azt veti vizsgálat alá, gyakorolhat-e De Camelis az egri megyében püspöki jogokat a királyi kinevezés alap-

[1] «Sacris canonibas conformis ordo unionis gr. r. fidelium cum Latinis.» Meg van a Prop. levt. Scritture, vol. 610. és Bpest, Egyet. könyvt., Heven. kézir. 10. köt. 308—361. ll. — Fenessy említett márcz. 7-i levelének azon sorai «non erat mea mens ut longiore illo scripto e. v. aggravem, verum ut in substantialibus dumtaxat a r. p. Kecskeméty informetur» kétségtelenül erre az «ordo»-ra vonatkoznak, melyekből ekként egyúttal az irat szerzőjét is megtudjuk.

ján? A negyedik fejezetben a tizedszedés jogát tárgyalja s éppen ez a fejezet bizonyítja, hogy ez a De Camelis ellen készült emlékirat Fenessy idejében lett összeállítva, mert mint láttuk ő támadta ezért De Camelist. Az irat tehát kétségtelenül a kettőjük között folytatott per iratai közül való. Az ötödik fejezetben azt vizsgálja, vajjon De Camelis mint missionarius ki van-e véve a megyés püspök hatalma alól? A hatodikban azt fejtegeti, hogyan viselkedjenek a megyés püspökök a görög szertartású missionarius püspökökkel szemben? A hetedik fejezetben meghatározza azon különös jogokat, a melyek De Camelisnek engedhetők, s végül a nyolczadikban felsorolja azon intézkedéseket, a melyek a görög szertartásúak érdekében és javára tehetők.

Az első 1—5 fejezet 3—3 czikkre, e czikkek és a három utolsó fejezet pontokra vannak felosztva. Az első 1—5 fejezet tárgyalási menete az, hogy az első czikkben bizonyítja a felállított tételt, a másodikban felsorolja De Camelisnek a tétel ellen elkövetett tetteit s a harmadikban az egri püspöknek De Camelis ellen támasztott követeléseit.

Nem egyházjogi tanulmányt írván, az első öt fejezet tételeinek az első czikkekben foglalt bizonyításait mellőznünk kell. Reánk nézve csak De Camelis tettei és az egri püspök követelései tartoznak.

Az első tételt hat pontban beigazolván, annak második czikkében négy pontot vesz elő annak a beigazolására, hogy az egri egyházmegyében székelő De Camelis sebastei püspök az első czikkben foglalt végzések ellenére nem ismerte el az egri püspököt felettes püspökének, nevezetesen azért,

1. mert ugyanazon megyében a görög szertartásúak felett teljes és független joghatóságot gyakorolt a nélkül, hogy a megyés püspöktől joghatóságot kért és kapott volna;

2. mert a latin és görög szertartásúak között előfordult perlekedés alkalmával fenyegetőleg írt a megyés püspöknek;

3. mert másnak a megyéjében nem úgy viselkedett, mint helyettes, hanem a görög szertartású híveket és lel-

készeket, a javadalmakat és templomokat a sajátjainak, a saját püspökségebelieknek nevezte és tényleg elvonta a törvényes püspök joghatósága alól, s végül

4. mert valósággal úgy járt el, mintha az egri egyházmegyének az apostoli király kinevezése folytán ugyanazon vármegyékre terjedő határain belől két egymástól független feje volna, bár kánonilag nincsen kettéválasztva.

Ennélfogva a harmadik czikkben az egri püspök követelte, hogy De Camelis sebastei püspök tartózkodjék a munkácsi püspöki czím viselésétől, a mennyiben az lelki jogot adhatna; ellenben hajlandó volt megtűrni, hogy szabályszerűleg kinyerendő határozott engedélye mellett mint helyettes működhessék, de ezt is csak azon feltétellel, hogy míg ezt az engedélyt tőle az említett módon meg nem nyerte, addig összes ténykedéseit csak annyiban hagyja jóvá, a mennyiben tudta nélkül történtek s a hívők lelki üdvére hasznosak voltak, kikötve azonban, hogy ezen hallgatólagos és utólagos beleegyezésből az egri egyházmegyére semmi kár se háramolhassék; egyben a pápától nyert megyés püspöki hatalmánál fogva intette De Camelist, hogy jövőben e határozatokhoz alkalmazkodjék.

A második fejezet első czikkének hét pontjában felsorolva, mi szükséges a püspökség alapításához, a második czikkben előadja, hogy azok értelmében a munkácsi püspökség nincsen megalapítva, mert

1. Munkács apró város, jobbára latin szertartásúak lakják, míg ellenben a görög szertartásúak többnyire falukon tartózkodnak;

2. mert a munkácsi püspökség felállításához soha sem adta beleegyezését sem a pápa, sem a primás, sem pedig az egri püspök, Munkács kétségtelen megyés püspöke;

3. mert az előbbi munkácsi püspökök szakadár álpüspökök voltak, a kik legfelebb a szakadár patriarchától kaphatták a joghatóságot, holott az maga sem bírt semmiféle joggal, s végül

4. felhozta, hogy De Camelis mindezeket tudta, mégis magának követelte a tizedet, a mely régóta az egri egyházé.

Ennélfogva a harmadik czikkben követelte, hogy De Camelis hagyjon fel a tizedszedéssel; fentartotta magának a jogot, hogy az elkövetett erőszakoskodásokkal szemben eljárhasson, s végül arra a kérdésre: tartozik-e beleegyezni a munkácsi püspökség ezután történendő felállításába, ha az unio érdekében czélszerűnek ítéltetnék, tagadólag felelt, mivel nyomós okai voltak a felállítás ellen. Nevezetesen feltéve, hogy felállíttatik, kérdést tett

1. kinek volna a suffraganeusa: a primásnak-e vagy pedig valamely görög metropolitának, mely utóbbi esetben külföldinek kellene hogy alávetve legyen, mert görög metropolita nem volt az országban;

2. hogyan határoltatnék el a megyéje, úgy hogy két feje ne legyen;

3. mivel idő folytán ugyanannyi görög püspökséget kellene felállítani, a hány latin van, honnét vennék azok javadalmazását;

4. mivel sok helyt a latinok vegyesen laktak a görögökkel, ki döntené el a jövedelemre, stb. nézve okvetlenül kitörendő vitás kérdéseket; s végül

5. nem czélszerűbb-e a görögök részére a latin püspöktől függő külhelynököt nevezni ki, mint saját püspököt adni nekik?

A harmadik fejezet első czikkének két pontja után a második czikkben kijelentette, hogy De Camelis ezek ellenére kapta a királyi kinevezést, elhallgatva azt, hogy

1. ilyen püspökség nem létezik;

2. ennek a felállításába sem a pápa, sem a primás, sem az egri püspök soha bele nem egyeztek;

3. a szakadárság idején a kinevezést a munkácsi várurak követelték;

4. a szakadár álpüspökök egyesülése után Munkácson egyetlen sajátjogú püspök sem volt, hanem a kik voltak, csak az egri püspökök külhelynökei vagy suffraganeusai voltak, míg a joghatóságot az egyesült papok felett az egri püspökök gyakorolták, a mennyiben a Rákócziak által praesentált papokat ők ruházták fel a külhelynökséggel, ők mozdították el, ők ügyeltek reájuk, sőt be is börtönözték őket;

5. a munkácsi görög szertartású egyház kegyúri joga tényleg a Rákóczi házat, illetve utána a királyi kincstárt, az institutio pedig az egri püspököt illette, s végül

6. a munkácsi egyházat csak mint apostoli helynökséget kapta. Mindezekről a tényekről szó sincs a királyi iratban, ellenben benne van a záradék: salvo jure alieno. Mindezek folytán a harmadik czikkben követelte, hogy e királyi kinevezés, mint a mely a köteles informatio híján adatott ki, quoad jus episcopale et spirituale semmis legyen, quoad jus redituum temporale ellenben nem ellenezte, a mennyiben nem sértette az egri püspökség jogát. de kijelentette, hogy ez a jog is csak mint az egri püspök külhelynökét és suffraganeusát illetheti De Camelist.

Az ötödik fejezet első czikkelyének 1—6 pontjában felsorolta azon egyházi rendelkezéseket, a melyek értelmében a missionariusok nincsenek kivéve a megyés püspök hatalma alól. Ennek a felsorolása után a második czikkelyben kifejtette, hogy De Camelis megszegte e rendelkezéseket, mert a nélkül, hogy az apostoli széktől kapott apostoli helynöki kinevezését bemutatta volna, via facti püspöki teendőket végzett, az ő elbocsátó levele nélkül szentelt és függetlenül joghatóságot gyakorolt. Ennélfogva a következő harmadik czikkelyben figyelmeztette a következményekre, különben kénytelen volna kánoni pört indítani ellene.

A hatodik fejezet 1—8. pontjában a megyés püspök jogait és kötelességeit a görög missionarius püspökkel szemben fejti ki. Bizonyos — úgymond — hogy a görög missionariusok különös figyelemben részesítendők, mint az apostoli szék delegatusai, a melytől a joghatóságot nyerik De ennek a gyakorlásához szükséges a megyés püspök beleegyezése. Ennélfogva a megyés püspök megkövetelheti, hogy az illetők bemutassák neki az apostoli széktől nyert kinevezésüket; neki mint az apostoli szék delegatusának nemcsak mint az apostoli szék, de mint az ő leendő helyettesei is engedelmességet fogadjanak, a rendes általános helynök és az esperesek tekintélye sértetlenül marad-

ván. Viszont a megyés püspök tartozik a missionariusról, mivel az is az oltárról él, gondoskodni, ha nem volna javadalma. Mindketten pedig tartoznak IV. Incze pápa azon határozatához alkalmazkodni, a mely kimondotta azt, hogy a szent szék az egyesült görögök szokásait és szertartásait tűri ugyan, de nem nézheti el nekik azt, a mi a hívők lelki üdvét veszélyeztetné, vagy az egyházi tisztességgel össze nem férne. Következőleg meg kell tartaniok IV. Incze pápa ezen rendelkezéseit, továbbá a florenczi zsinat utasításait, XIII. Gergely határozatát a görögök hitvallásáról, VIII. Kelemen határozatát a latin püspökök megyéiben élő görög szertartásúakról, IV. Piusnak intézkedését a görögök alárendeléséről és V. Pius rendelkezését. A görögök e subjectiójából folyik, hogy a misékben nemcsak a pápáról kötelesek megemlékezni, hanem a latin megyés püspökről is. S mivel arról semmiféle határozat sincsen, hogy a vegyes lakosságú helyeken, a hol a két szertartásnak külön parochiája s külön lelkésze van, a görög szertartású lelkész csak a latin lelkész helyettesének, a parochiája pedig csak a latin plébánia fiókegyházának tekintessék-e, erről a megyés püspök belátás szerint intézkedhetik.

Ezek megállapítása után a következő hetedik fejezet 1—6. pontjában kifejtette azon különös jogokat, a melyek De Camelis apostoli helyettesnek engedhetők. Épségben tartván az egri általános püspöki helynöknek és a főespereseknek az egyházjogban biztosított jogait, megengedhető neki a külhelynök vagy az archipresbyter czíme. Következőleg a munkácsi görög szertartású egyház javadalmával együtt lehet vikáriatus vagy archipresbyteratus vagy a Magyarországban szokásosabb elnevezés szerint prépostság, minő a szepesi, bár nincs annyi javadalma, a mennyivel a társasegyháznak bírnia kell. E mellett azonban a munkácsi várurak kegyúri joga fenmarad, a vikárius behelyezése pedig az egri püspököt illeti.

A külhelynök teendője, azaz jogai és kötelességei az egyházjogban meg vannak szabva. E szerint kötelessége a hanyag papokat püspökének bejelenteni. A mint a megyés püspök a székesegyház élén, akként az archipresbyter a

nép élén áll. De mindent jelentenie kell a püspöknek, a kinek az engedélye nélkül semmit sem tehet. Tudnia kell azt is, hogy az egyházjog szerint a rendes püspöki helynök rendes joghatóságot nyer a püspöktől, az övé ellenben csak delegált és korlátolt. A püspök külön iratban kifejezetten kijelenti, hogy delegált joghatóságot ad neki, de egyúttal határozottan kiköti az alárendeltséget is. A külhelynöknek jogában áll tehát a papokat a javadalomba behelyezni s onnét elmozdítani, de a püspök tudta nélkül sem új parochiákat nem csinálhat, sem templomokat nem emelhet, sem temetőket nem engedélyezhet. Templomlátogatásokat végezhet, a papokat felfüggesztheti, perelheti, bebörtönözheti, stb., de a papok büntető ügyekben fellebbezhetnek a megyés püspökhöz. Megyei zsinatot tarthat, de előbb értesítenie kell a latin főesperest. A megyei statutumokat megerősítés végett be kell mutatnia a püspöknek. A püspöknek fentartott esetek alól felmenthet, sőt subdelegálhat, de új eseteket nem tarthat fenn. Házassági pöröket végezhet, de az ítéletet az iratokkal együtt felülbirálás végett köteles beküldeni az egri szent szék ügyészének, stb. Megadható neki az egri püspök «in pontificalibus suffraganeus» címe is. Mint suffraganeus partifikálhat a görög templomokban, a népet, az egyházi öltönyöket, a temetőket, a kereszteket, a harangokat megáldhatja, szentelt olajról gondoskodhatik, felszentelheti a templomokat, előzetes vizsga után a papokat, de csak a megyés püspök elbocsátó levelével. Azt azonban kikötötte az egri püspök, hogy De Camelis, mielőtt helyettesi tisztét megkezdi, hitvallást tegyen az ő kezeibe, a papjai pedig a latin főesperesek előtt.

Az emlékirat e hat fejezetének láthatólag kettős czélja volt. Először is az első fejezetben kimutatta, hogy az egri püspököket az egyházi törvények értelmében teljes jog illeti meg a megyéjükben lakó görög szertartásúak, azok papjai és főpapjai felett. Mivel azonban e jog az említett végzések értelmében csak az esetben illeti meg, ha a munkácsi egyház nem püspöki vagyis nem püspökség, azért a második fejezetben azt bizonyította, a mire az egriek foly-

ton hivatkoztak s Róma egyre hangoztatott, hogy a munkácsi püspökség soha sem is volt megalapítva. Ezért kellett a jövőben is arra törekedniök, hogy ne is legyen soha. Mert ha meg lesz alapítva, akkor X. Leó és VIII. Kelemen «Accepimus» bullája hatályba lép. A többi négy fejezetben van a másik czél megvalósítva, a latin egyházjog előírása szerint megszabni az egri püspök jogát és kötelességét a munkácsi suffraganeus felett, kifejteni ennek kötelességeit s ezzel a jövőre szabályozni egymáshoz való viszonyukat. Ehhez képest kifejtette a harmadik fejezetben, hogy a suffraganeust a királyi kinevezés jogán csak a jus temporale redituum illette, az öt, hat és hetedik fejezetekben pedig összeegyeztette az apostoli vikárius joghatóságát a megyés püspökével. Az ekként létrejövendő gyakorlat természetesen legfőbb akadálya leendett a püspökség lehetőleges felállításának. A minthogy Eszterházy püspök a felállítás ellen 1767 márcz. 31-én a pápának benyujtott emlékiratában a maga jogát nemcsak az egyházjogból eredezteti, hanem a gyakorlatból is igyekszik igazolni. A fejezetek harmadik czikkelyének a tartalma a fejezetek tételeihez simul, még pedig olykép, hogy a középső vagyis második czikkelyben vannak a De Camelis vétségei, előtte az első czikkelyben a tételt bizonyító egyházi törvények, mögötte a harmadik czikkelyben a püspök követelései felsorolva. Az egyes fejezetek második czikkelyei tehát összesen egész vádlajstromot adnak De Camelis ellen, míg az első és harmadik czikkelyek összevéve az egri püspököknek az egyházi törvényekből levezetett követelési sorozatát, valóságos programmot adnak a jövőre. Ezek tehát utódaira is vonatkoztak.

Az ismertetésünkből kimaradt negyedik fejezet egyedül De Camelisre vonatkozott, ezért is a többitől elkülönítve adjuk, már csak azért is egyébként, mert a tizedről szólván, egyrészt jobban megvilágítja a Koriatovics-féle áloklevél harmadik jövedelmi csoportjának a természetét illetve a bazilitáknak erre vonatkozó követelésének a lehetetlen voltát, másrészt a királyok XVI. századbeli ruténadózási követelésének a megértésére vonatkozólag is tájékoztat.

Fenessy és De Camelis leveleiből látható, hogy nemcsak az alárendelés, de a tized ügyében is vitáztak egymással. Ezt a kérdést fejtette ki az emlékirat e 4-ik fejezete, a mely ekként az emlékiratnak Fenessytől való származását mutatja.

Kecskeméty a fejezet első czikkelyében előveszi II. Ulászlónak II. törv. 45. czikkelyét, a melyben a görög szertartásúak fölmentettek a tized fizetése alól, mert Istennek szentelt tizedet fizetni csak keresztényeket illet, nem szakadárokat is. E törvényczikkelyt az emlékirat szerint a király nem tisztán laikus tekintélyénél fogva alkotta, mert az egyházi törvénykönyv szerint a világiaknak semmi joguk sincs «de spiritualibus» intézkedni. Királyi engedély, bármi tág értelmű volna is, senkit sem menthet fel a tizedfizetés alól, a mely isteni jogon illeti meg az egyházat. Azt kell tehát felvenni, hogy e törvényt a király apostoli hatalmánál fogva hozta. Igen ám, de akkor ugyanazon tekintélynél fogva áll azon hazai törvény is, hogy a tized ügyében perlekedő főpapok bírája a király. Azt azonban nem lehet feltenni, hogy Ulászló ama törvényczikkelylyel sérteni akarta volna az egyházat és a kánonokat. Már pedig bizonyos, hogy a kánonok és magyarázóik, Moroni, Azor, Malfiriusz, Reginald stb. szerint mindazok, a kik a szentségekkel élnek, tartoznak személyi tizedet fizetni, és pedig azon egyháznak, a mely a szentségeket kiszolgáltatta. Dologi, azaz telek után járó tizedet mindazok kötelesek fizetni, legyenek papok, szerzetesek, sőt akár hitetlenek is, a kik a telkeket nem «spiritualis» czímen bírják, még pedig azon egyháznak tartoznak tizeddel, a melynek területén a telkek fekszenek. Vegyes tizedet azon egyház kap, a melynek területén a tizedköteles jövedelem szereztetik. Megjegyzendő, hogy egyház alatt székesegyház értendő, s a tized joga a püspököt illeti. Mindezekről és a tizedről fennálló előbbi hazai törvényekből feltételezhető tehát, hogy Ulászló mint apostoli, azaz a szent széktől delegált király nem akarhatta sérteni az egyház tizedszedési jogát. Ennélfogva Ulászlónak ez a törvénye a kánonok érvényének a fentartásával csak a személyi tizedre értendő, ellenben dologi tizedet a törvényben említettek is tartoznak fizetni, tehát a ruténok is. Sőt

ezek annál is inkább kötelesek, mert az egri püspökség területén bírt telkeiknek nem tulajdonosai, csak haszonélvezői. A birtokjog az egri püspökséghez tartozó latinokat illeti, a kik tartoztak tőlük tizedet fizetni, mielőtt a ruténeknek adták volna őket. E telkek tehát «titulo spirituali» terheltek s ez alól nincs fölmentés. De még ha az illető törvényczikkely a dologi tizedre is vonatkoznék, az egyesülteket nem mentette fel, hanem kifejezetten csak a szakadárokat. A rutén szakadárok azonban az egyesülés folytán keresztényekké lettek, azok pedig a törvényczikkely szerint kötelesek tizedet adni.

Ezek ellenére — írta a 2-ik §-ban — De Camelis a megyés püspök akarata ellen, tehát jogtalanul szedte a tizedet. Feltételezte, hogy a munkácsi egyház székesegyház, holott nem az. S végül a királylyal fenyegetődzött, holott nem praelatus, hanem alárendelt, már pedig a király a hazai jog szerint tized ügyekben csak praelatusok között lehet biró, nem pedig praelatus és alárendelt között. Ennélfogva a 3-ik §-ban intette De Camelist, emlékezzék azon büntetésekre, a melyekkel az egyház az idegen vagyon használóit sujtja.

β) Erdődy egri püspök eljárása Bizanczi munkácsi püspök, illetve apostoli helynök ellen, 1713–1718.

A kik a munkácsi püspökség történetének a keretében az egri befolyást is szóvá tették eddigelé, a befolyás előidézőjének Bizanczi püspököt tartották. Pedig mint az ismertetett emlékiratból látható, már Fenessy püspök kifejtette volt a munkácsi püspök felett a róm. kat. egyház törvényei szerint őt megillető joghatóságot és a püspök kötelességeit. A szent szék és a király között 1706-ban kitört s várakozás ellenére egy álló évtizedig elhúzódott bonyodalom aztán alkalmat adott utódainak, de különösen Erdődy püspöknek, hogy ezeket az elveket gyakorlatilag is érvényesítsék, illetve az addig szórványos gyakorlatot, a mely inkább az egyesülés feltételeként követelt egyházi immunitas elfogadásából és biztosításából kifolyó jóakaratú párt-

fogásban, semmint egyházjogi követelésekben nyilatkozott meg, attól kezdve a nyugati egyház jogelvének megfelelőleg a részletekig vigyék.

Az első tényleges lépés, melyet az egri püspökök a munkácsi görög szertartásúak feletti joghatóságuk gyakorlata felé tettek, Bizanczi alatt történt azzal, hogy Telekessy 1713 ápr. 9-én általános helynökké nevezte ki Bizanczit.[1] Ezt a kinevezést addig a primások gyakorolták. Még előzőleg Hodermarszkit is a primás nevezte ki.[2] 1713-ban e metropolitai jogot első ízben gyakorolta az egri püspök. E kinevezésben Telekessy még nem hivatkozott semmiféle jogra, hanem mint egyszerű pártfogó és jóakaró lépett fel. Elmondván ugyanis, hogy De Camelis halála után a papok és a nép majd egynek, majd másnak a pártjára állottak, a miből tömérdek botrány, visszavonás, veszekedés sarjadzott ki, s mivel nem volt senki, a ki az ügyeiket rendbe hozhatta volna, ő részvétből és az unió fentartásának a vágyából nevezte ki Bizanczit. Hozzátette azonban azt is, hogy az ő és az egri szentszék helyetteséül nevezte ki, a honnét — úgymond — e népek tudvalevőleg mindenkor függöttek, azért is hatalmat és joghatóságot adott neki e vikáriusi tiszt gyakorlására, de csak a míg a munkácsi püspökség felállíttatik és az apostoli szék által megerősíttetik.

Ime így nézett ki az első kinevezés. Még a pártfogásból eredt szokás szerepel benne okadatolásként. Továbbá csak ideiglenes és szükségszerű, már pedig a szükség törvényt ront. Mivel senki sem volt, a ki a görög szertartásúak ügyeit vezette volna, Telekessy joghatóságot adott a görög szertartásúak felett, melyet ő sem az ő püspöki kinevezésében kapott, mert az csak a latinokra szólott, hanem a szükségszerűségből, a részvétből és az unio fentartásának a vágyából gyakorolhatni vélt. Ezt fejezte ki a papság 1711-i gyűlésén az egri befolyás ellen lármázó papságnak a Bizanczi és az egri befolyás védelmére kelt esperes. A

[1] Köz. Duliskovics. id. m. III. füz. 46. l. j.

[2] Így 1681-ben Lipniczkit, 1655-ben Partént. Hodermarszki kinev. esetén Santini kétségbe vonta a primás e metropolitai jogát.

mint Telekessy szükségből tette a kinevezést, úgy Bizanczi is a szükség kényszere alatt fogadta azt el. A továbbiak az akkori viszonyokból és helyzetből folytak.

Hodermarszki e kinevezésben a saját kinevezése veszélyét sejtvén és gyanítván, a mennyiben egyúttal választott püspök is volt, igen ügyesen úgy adta azt be a papságnak, mintha az ősi választás jogának megsértése lett volna. A papság, mint tudjuk, többször tüntetett Bizanczi s az általa képviselt irány, illetve az egri befolyás ellen. Mert Bizanczi viszont Egertől remélt és várt támogatást és pártfogást s mindent megtett, a mire onnét utasítva volt. Ha tehát s a mennyiben Eger eszköze lett, nem saját akaratából, sőt talán annak ellenére lett azzá, hanem az akkori viszonyok terelték s vitték oda, Eger pedig kihasználta az adott körülményeket. A két halálos ellenséget Kiss prépost békítette ki s nemcsak Bizanczi folyamodott Egerhez, hanem Hodermarszki is, az Eger elleni tiltakozások és tüntetések szervezője.

S a primás látva, hogy Eger sikeresebben közvetít a két rivalis és pártjuk között, mint a hogy neki sikerült, tűrte és elnézte Eger növekedő befolyását, sőt még ő szólította fel Erdődyt, hogy a vikáriusi tisztébe visszahelyezett Bizanczit erősítse meg. S mikor aztán a két versenytárs 1715-ben Egerbe jött s mintegy önmaguktól Erdődy kezébe tették le ügyüket, az csupa megindulásból és részvétből a letört Hodermarszki iránt, a kit kevéssel ez előtt még maga is ugyancsak segített lehetetlenné tenni, a maga helyettesét és pártfogoltját, Bizanczit s Bizancziban a püspököt a földig alázta.

Bizanczi még 1715 ápr. 20-án, a mikor Erdődy a primás felhívására megerősítette a letett Bizanczit helyettesi tisztében, kénytelen volt eskü alatt kiállított térítvényt adni,[1]

[1] Köz. Duliskovics, id. m. III. füz. 47. l. j. — «Ego G. Bizanczi gr. r. un. cum Rom. eccl. presbyter juro per deum vivum . . ., quod ego . . . G. A. Erdődy moderno eppo Agriensi ejusque successoribus . . . fidelis et obediens ero . . ., in officio vero vicariali hujus r. gr. unitos omnes . . . ad obedientiam suprafato illmo. . . adducere ac compellere pro parte mea satagam . . .»

hogy engedelmes lesz, sőt helyettesi tisztéből kifolyó kötelességének fogja ismerni, hogy a papjait és híveit Erdődy püspök és utódai iránt engedelmességre vezesse és reászorítsa . . ., valamint végül mindent megtesz és megtétet, a mi az engedelmességre, tiszteletre és alárendeltségre vonatkozik. Bizanczi — mint Hodermarszki feladásából értesülünk — utóbb állítólag úgy nyilatkozott, hogy az ilyen eskü nem kötelezi, mert Erdődy kicsikarta tőle. S a papság is felzúdult ez ellen az erőszakoskodás ellen. Nemcsak tiltakozott a kinevezés ellen, hanem Ungváron és Homonnán gyűléseket tartott, a melyen ellenségesen lépett fel Bizanczi ellen, 1715 aug. 10-én pedig a munkácsi és az ungvári uradalmak főesperességeinek papsága tiltakozó levelet adott át Erdődynek, kérve ne erőszakolja reájuk Bizanczit, mert ha a tudatlan nép, a melyet fegyveres erővel fenyegetett meg, valami vérontást követ el, ők nem lesznek érte felelősek. Sajnos, a primás, a ki maga ajánlotta Erdődynek Bizanczi megerősítését, nem hazudtolhatta meg azt, bár Bizanczi ápr. 20-i hűségesküjéről alig tudott. Nem a papságnak kellett volna tehát tiltakoznia, hanem Bizanczinak, a ki utóbb rázta az öklét Eger ellen s nem is a vikáriusi kinevezés, hanem ezen hűségeskü ellen.

A primás aug. 26-án leírt Erdődynek, hogy megérdemli az a papság, hogy valami fenyítést kapjon, a mit az sietett is teljesíteni.[1] Aug. 20-án körlevelet intézett[2] a munkácsi görög szertartású papsághoz, a melyben szemükre vetette, hogy Bizanczi elfogadni nem akarásával sértik az ő püspöki tekintélyét. Ennélfogva megyés püspöki hatalmánál fogva felszólította őket, térjenek észre és engedelmeskedjenek föllebbvalóik rendelkezéseinek.

A primás mindamellett tudva, hogy a dolog nincs rendjén, mintegy sejtette és látta előre, hogy összeütközésre fog

[1] Fog. Esztergom, Hgpr. levt. 2117/10. — «Ut ut sit autem, interim merito huic clero correctio aliqua danda est, quod et gener. vicarium et eppum alium non velint suscipere . . . nisi quem sibi elegerint, cum neutrius electio ab ipsorum voluntate simpliciter dependeat, verum gener. vicarium ipsis ponere ad *ordinarium* pertineat.»

[2] Ered. uo. 2127/21.

vezetni. Az év (1715) végén római ügyvivőjéhez intézett levelében tehát, a melyben utasította, hogy Albani biborosnak jelentse Bizanczi felterjesztését, egyúttal azt is ajánlotta a biborosnak, adjanak az új püspöknek utasítást, hogy minden pör és egyenetlenség elkerülhető legyen, a mely közte és az egri püspök között támadhat, a mint hogy már De Camelis és Fenessy közt voltak. Ez utóbbi állításának az igazolására mellékelte leveléhez az egri püspöknek első czikkünkben ismertetett emlékiratát.[1] Fájdalom, a propaganda 1716 jan. 14-i ülésén, a melyen a primás ajánlatát is tárgyalta, nem fogadta azt el.[2]

Erdődy tehát tovább haladt a megkezdett úton. Bizanczi kir. kinevezésében szintúgy benne lévén az egri püspöktől való függést elrendelő záradék, 1716 ápr. 11-én ismét kénytelen volt megesküdni,[3] hogy az egri püspököt és utódait elismeri a munkácsi püspökség kétségtelen megyés püspökeinek s nekik ez órától fogva hűséges, engedelmes, alárendelt és tőlük függő lesz, a mint azt VIII. Kelemen előírta, s különösen hogy az ő elbocsátó levelük nélkül senkit sem fog felszentelni. Ez utóbbi pontra nézve 1717 máj. 16-án[4] újabb nyilatkozatot állított ki, a melyben tekintettel arra, hogy a felszentelendőknek igen terhes és költséges Egerbe járni az elbocsátó levélért, általános felhatalmazást kért a felszentelésre nézve, a mit Erdődy azon négy kikötéssel az nap kiállított külön irattal meg is adott neki, hogy senkit sem szentel fel szükség és Hodermarszki helyettes tudta és a helyettes előtt tett vizsga nélkül, a mely vizsgát kö-

[1–2] Prop. levt. Acta s. congr. de a. 1716 no 42., fol. 27. — «Vien anco communicata all' ee. vv. in copia una lettera del s. card. di Sassonia diretta al suo agente . . . Suggerisce ancora esser bene, che si dia a questo nuovo vescovo un' istruzzione per avviare alle liti e discordie, che possono nascere tra lui e mgr. vesc. d'Agria».

[3] Hit. más. Bpest. OL., Kancz. O. Conc. exped. no 92 ex Jan. 1766. «Infrascriptus . . vicarius . . apostolicus spondeo, voveo, juro et appromitto, quod . . . G. A. e com. Erdődy eppum Agriensem . . . pro immediato districtus mei Munkács. latino eppo . . . agnoscam iisdemque ab hac hora semper sim et esse velim . . . subordinatus et ab ipsis dependens . . .»

[4] Uo. és köz. más. uo 113 ex Aug. 1763.

zelebbről is meghatározott; továbbá, hogy azon gyanu alatt állókat, hogy valamely szakadár püspök által már fel voltak szentelve, újra fog szentelni, s hogy a kik valami útonmódon felszenteltettek, a nélkül, hogy előzetesen vizsgát tettek s kellő készültségüket igazolták volna, azokat csak akkor engedi működni, ha készültségüket igazolták.

A papok felszentelése volt az a kényes kérdés, a mely miatt Hodermarszki és Ravasz annyiszor feladták, s a mely miatt Erdődy 1718 febr. 9-én oly keményen megrótta Bizanczit. Bizanczi, a ki, mint már említettük, most már maga is Eger ellen kezdett működni, a melynek a pártján szembe találta magát Hodermarszkival, nemcsak az orosz metropolitával tanácskozott ez ügyben,[1] hanem egyenesen Rómába fordult, a hol a propaganda márcz. 21-i ülésén került szóba az ügy.[2] S a nuntius márcz. 21-én utasítást kapott,[3] intse még Erdődyt. Erdődy, a ki a primással is közölte az ügyet, de attól csak máj. 13-án kapta a választ, hogy forduljon Rómába, már előzetesen is írt volt a nuntiusnak, majd máj. 12-én másodszor is hozzáfordult, egész emlékiratban fejtegetve ártatlan voltát. Nevezetesen hangsúlyozta, hogy a munkácsi vikáriusok úgy IV. Pius, mint VIII. Kelemen bullái, de ezeknek megfelelőleg a királyi kinevezés értelmében is neki mint megyés püspöknek alá vannak és kell is, hogy alá legyenek vetve. Mert ha nem volnának, akkor olyan botrányos hibákat csinálnának, mint Bizanczi, a kinek viselt dolgai igazolására A—K mellékle-

[1] Hoderm. első, 1717-i feladása csaknem egészen Bizanczi ez irányú törekvéseit adta hirül Egerbe. «Terminavit gener. synodum pro festo paschatis sec. Rom. cal., in qua intendit constitutiones quosdam condere in praejudicium dioecesani, et inter coetera vult, ut generaliter congregatus clerus instet tam apud s. s. m., quam etiam apud curiam Rom., quatenus nullam dependentiam habeat ipse et clerus a dioecesano . . ., quarum intentionum suarum fulcrum videtur esse aliqua tacita conspiratio cum archieppo metropolitano Russiae, ut is inde Romae agat contra hujusmodi dependentiam.»

[2] Bizanczi supplic. Prop. levt. Scritture vol. 612. — «Eppus Sebast. . . exponit, quatenus . . . eppus Agriensis d. Erdődi r. lat. usurpat sibi dominium supra oratorem.»

[3] Uo., Lettere vol. 107., fol. 37.

tek alatt beterjesztette Hodermarszki, Ravasz és Tahy jelentéseit.[1]

A nuntius máj. 21-én[2] minden megjegyzés nélkül felküldte az iratokat a propagandának. Az alatt a helyettesi tisztéről titokban lemondott Hodermarszki és az úgyszólván gyámsága alá helyezett Bizanczi máj. 19-én megjelentek Egerben s ott öt napi alkudozás után, a miből látható, hogy Bizanczi védte magát, elfogadták az Erdődy által eléjök terjesztett hat következő pontot:

1. hogy az ünnepeket a latin szertartás szerint fogják ülni;

2. hogy a bigamus papokat feleségeiktől elválasztják s megbüntetik;

3. hogy szigorúan megtiltják papjaiknak, ne avatkozzanak a latinok házassági ügyeibe;

4. megakadályozzák a ruténeknek azon rút szokását, hogy búcsuk alkalmával latin szertartású nőket erőszakkal feleségül vegyenek;

5. az egri püspök tudta és sikeresen kiállott előzetes vizsga nélkül senkit sem szentelnek fel pappá, s végül

6. nem engedik meg papjaiknak, hogy a latin papok ügyeibe avatkozzanak, hogy az egri püspök tudta nélkül templomokat építsenek s még kevésbbé, hogy annak engedélye nélkül parochiát állítsanak.

Ezen kötelezvényt, melyet máj. 23-án mindketten aláírtak,[3] Erdődy szintazonnal felküldte a nuntiusnak, a ki jún. 4-én[4] Rómába továbbította. A propaganda jún. 20-án Zandadarius[5] biboros terjesztette elő az összes iratokat. Előadásában kiterjeszkedett a papság 1715 márcz. 7-i folyamodványának azon követelő kijelentésére, hogy a primáson kívül semmiféle latin püspöktől sem akarnak függni, valamint a primás azon ajánlatára, adjanak utasítást Bizanczi-

[1] Uo. Scritture, vol. 610.

[2] Uo. — «Mi ha poi inviate mr. vesc. di Agria quelle piu ampie informationi ... Mi do .. l'onore di trasmetterle ...»

[3] Prop. levt. Scritture, vol. 610. s. uo. rövid olasznyelvű kivonata is.

[4] Uo.

[5] Uo. Acta s. congr. a. 1718. fol. 387—392.

nak, hogyan viselkedjék Erdődyvel szemben? A jelenvolt biborosok, Tanari, Barberini, Casoni, De la Tremouylle, Oliveri azt a határozatot hozták: juxta votum ponentis, azaz hogy az előadó Zandadari előterjesztése értelmében kell eljárni. Ehhez képest Sacripanti biboros jún. 20-án[1] megküldötte a nuntiusnak a Bizanczihoz szóló leiratot, melyhez külön íven egy hat pontból álló utasítás volt mellékelve, azzal a parancscsal, küldje át Bizanczinak s értesítse az egri püspököt is.

Bizanczinak a leiratban értésére adták, hogy a congregatio mély fájdalommal vette tudomásul a nép és a papság között uralkodó súlyos visszaéléseket és botrányos dolgokat. Ennélfogva szigorúan utasították, hogy jövőben a mellékelt hat pontot a leglelkiismeretesebben tartsa és tartassa meg.

A fenti hat ponttal körülbelül egyező újabb hat pont a következő volt:

1. a görög szertartásúak tartsák magukat a Gergely-féle naptárhoz;

2. a bigamus papok nejeiktől elválasztandók és megbüntetendők;

3. csak a megyés püspök elbocsátó levelét felmutatók szentelhetők fel;

4. új papok csak a megyés püspök engedélyével alkalmazhatók;

5. a görög papok ne avatkozzanak a latinok házassági ügyeibe s végül

6. új templomokat nem emelhetnek.

Bizanczinak ezzel az alárendelésével s Erdődy megyés püspöki hatalmának és joghatóságának a kimondásával egyelőre véget ért az egri és a munkácsi püspökök között az utóbbiak egyesülése révén keletkezett bonyodalom. A propagandának e határozata határpontot alkot e bonyodalom történetében. Hosszú időre szabályozta kettejök viszonyát

[1] A nuntiusnak szóló átirat uo. Lettere, vol. 107. fol. 297. — A Bizanczihoz szóló uo. ua. köt. 94b l. más. Bpest OL., Kancz. O., Conc. exped. no 92 ex Jan. 1766. — A pontok Prop. levt., Scritture vol. 610. no 27.

és többé sem Bizanczi nem mert engedetlenkedni, sem közvetlen utódai, Olsavszki Simon és Blazsovszki püspökök. Ez a stagnatio a bonyodalom harmadik időszaka.

γ) Az egri püspökök befolyása Bizanczi utódai alatt, 1733—1742.

Bizanczi püspök halála, sőt 1718 óta az egri püspököktől való függés többé nem is jött kérdésbe. Az egri püspökök befolyása a betöltés körül is mértéken felül érvényesült az udvarnál és senkitől kétségbe sem vonva állandóvá kezdett válni. A kinevezéseknél lassanként a következő gyakorlat fejlődött ki s állapodott meg. A püspökök halála után az egri püspök a széküresedés tartamára általános helynököt nevezett ki. Így alig hogy Bizanczi elhunyt, 1733 júliusában Erdődy már kinevezte a maga helyettesévé Olsavszki Simont.[1] Sőt Olsavszki Simon 1737-ben történt halála után megesett az a szégyenteljes botlás az egriek részéről, hogy a Pozsonyban időző Erdődy 1738 jan. 12-én Foglár kanonokhoz intézett leiratában Olsavszki Mihályt, az egri szent szék pedig jan. 14-én Strabo munkácsi latin szertartású főespereshez intézett utasításában Blazsovszki Györgyöt nevezték ki általános helynökké. Ezt a botorságot febr. 9-én Erdődy akként javította ki, hogy az utóbbit erősítette meg az általános helynökségben.[2]

[1] V. ö. Olsavszki S. 1733 aug. 5-én kelt levelét, melyben ezeket írta Erdődynek: «Feliciter 27. Jul. terminatis exequiis p. d. eppi . . ., die immediate sequenti congregatio fuit gener., in qua exc. canc. dioec. decretum de vicar. munere meo emanatum exhibui». — Köz. Duliskovics, id. m. III. füz. 99. l.

[2] Olsavszki M. 1738 jan. 12-én történt kinevezését említi Duliskovics uo. 105. l — Uo. 106. l. közli a szent szék 1738 jan. 14-én kelt leiratát Blazsovszki kinevezéséről. — Uo. 107. l. van Blazsovszki megerősítését Erdődy részéről. — Erdődynek Olsavszki Simont a felséghez ajánló sorairól említést tesz III. Károly Olsavszki S. kinevező oklevelében: «nonnullorum fidelium nostrorum fidedigno testimonio ac etiam efficaci ordinarii et dioecesani eppi Agriensis . . . recommendatione . . . cognovimus». Eg. ív, fog. Bpest. OL. Kancz. O. Conc. exped. no. 66. et Aug. 1734. — Blazsovszki ajánlását közölte Duliskovics, id. m. III. füz. 109. l. Ekkor Erdődy három jelöltet hozott javaslatba.

Blazsovszki 1742-ben bekövetkezett halála után Erdődy Olsavszki Manót nevezte ki helynökévé. Mindezek a kinevezések az egri püspök tetszéséig szólottak. Az illetőknek ugyanolyan hűségesküt kellett tenniök, a minőt Bizanczi tett s mindnyájan térítvényt állítottak ki a hatáskörüket megszorító bizonyos pontok megtartására. Így esett meg, hogy Olsavszkinak éppen háromszor kellett megesküdnie, 1743-ban, 1747-ben és 1748-ban.

A püspöki szék betöltését illetőleg említettük Bizanczinál, hogy sem a szent szék nem engedett az álláspontjából, sem pedig a király. A propaganda Bizanczinál elfogadta a királyi felterjesztést, de akként határozott, hogy a felterjesztettet a pápa nevezi ki helynökké a királyi kinevezés megemlítése nélkül. S ez az eljárás megmaradt a jövőben is. A király 1734 aug. 27-én terjesztette fel Olsavszki Simont, 1738 máj. havában Blazsovszkit, 1743-ban Olsavszki Mihályt. Az apostoli helynökké kinevezett Blazsovszki agni-i, Olsavszki Mihály a rosse-i püspök címét kapta. Nagyon helyesen mondta Coquelines római ügyvéd 1770-i emlékiratában, hogy az apostoli vikárius kinevezése pápai jog, a vikárius közvetlenül a pápától kapja a joghatóságot s azt teljes joggal gyakorolja. Mindamellett az egri püspökök e pápai jogot illusoriussá tették az által, hogy a királynak ők ajánlották 1733 szeptemberében Olsavszki Simont, 1738-ban három jelöltet, a kik közül a kanczellária ápr. 1-én tett felterjesztésében Blazsovszkit terjesztette fel a királynak, 1743 márcz. 5-én pedig Olsavszki Mihályt,[1] s ekként Róma tulajdonképen az ő jelöltjeiket tette meg apostoli helynökökké a király fölterjesztésére. A király ugyanis, hogy megóvja a saját kinevezési jogát, előbb kinevezte az egri püspök által a kanczelláriának ajánlottakat, a kanczellária által pedig kinevezésre eléje terjesztetteket, ú. m. Olsavszki Simont 1734 aug. 27-én, Blazsovszkit 1738 máj. 4-én, Olsavszki Mihályt 1743

[1] Ekkor Erdődy már csak Olsavszki M. folyamodványának a hátlapjára írt pár ajánló sort. — Eg. ív. ered. Bpest. OL., Kancz. O. Conc. exped. no 6 ex Majo 1743.

márcz. 12-én munkácsi püspökké az ismert záradékkal, illetve mint III. Károly 1734-ben Olsavszki Simonnak a római felterjesztésében mondja,[1] hogy őt kegyúri jogánál fogva elődei példájára a Bizanczi halálával megüresedett munkácsi püspökség czímére és méltóságára nevezte ki, mivel azonban ez a püspökség a szent szék tudtával nincs sem felállítva, sem javadalmazva, kérte a pápát adjon neki valamely más püspöki czímet.

Ebből kitünik, hogy a király maga is elismerte, hogy a munkácsi püspökség csak titulus és honor, vagy mint Olsavszki Mihály írta a királynak a püspökséget kérő folyamodványában, hogy nem hiúságból teszi, mert a király is tudja, hogy a püspökségnek nincsen székháza, annál kevésbbé javai. Vagyis bizonyos értelemben bátran írhatjuk, hogy ez iratoknál üresebb, semmitjelentőbb kinevezések alig kerültek ki a magyar udvari kanczelláriából. Hogy ezt ne találjuk túlságosan erős állításnak, emlékeznünk kell reá, hogy Lipót 1660-i Parténi kinevező levelében a székes kolostor javait jelölte meg egyúttal a püspök javadalmazásának is. Már most Róma szempontjából a király egy nem is létezett püspökség czímét adományozta e kinevezéssel. E kinevezésnek a király szempontjából azonban mégis volt némi értelme addig, míg a kolostor adományával és javaival járt. De mikor a kinevezettek részben a Kollonics által a magyar jogszokás ellenére eszközölt bevezetés, részben Bizanczinak e javakról való, Károly által megerősített lemondása következtében attól is elestek, a kinevezés az udvar szempontjából is üres, tartalmatlan czímadományozásra zsugorodott össze. Hogy tehát a kinevezettek a király szempontjából üres, Róma szempontjából lehetetlen

[1] Ered. Prop. levt. Scritture, vol. 681. Eg. íves. fog. Bpest. OL. Kancz. O. Conc. exped. no. 67 et Aug. 1734. Az ajánlat Alvaro protektor biboroshoz van intézve. «... eundem ad titulum seu honorem eppi Munkacsiensis gr. r. unit... authoritate juris patronatus nostri r.... eligimus... Et siquidem priores eppi Munkacsienses... ad... alium in part. inf... eppalem titulum consecrati fuissent eo, quod eppatus Munkacsienses in talem authoritate summi pontificis erectus et neque dotatus haberetur».

czím mellett legalább is fölszentelhetők legyenek, egy másik czímet kaptak a pápától a király fölterjesztésére.

De legalább fölszentelt czímzetes püspökök és joghatóságot gyakorló apostoli helynökök voltak. Amazon a réven pontifikáliákat, püspöki functiókat végezhettek, mint apostoli helynökök pedig teljes, saját jogú joghatóságot gyakorolhattak. Ezt a két jogosultságukat is a minimumra szállították le az egriek.

Fenessy emlékiratának, a melyben le van hozva a törvényekből és elméletileg kifejtve a megyés püspök és De Camelis közötti viszony, 7. fej. 1—6. pontjában meg vannak állapítva azon különös jogok, a melyeket a megyés püspök De Camelisnek adhatott. Ezt az elméletet a püspökök gyakorlatilag alkalmazták a Róma által apostoli helynöki joghatósággal felruházott fölszentelt püspökökre. E szerint azok apostoli helynöki létükre az egri püspök külhelynökei voltak archipresbyteri rangban. Az egri püspök latin püspöki helynöke rendes joghatóságot nyert a püspökétől, addig az apostoli helynökéké csak delegált és korlátolt volt. Ha megyei zsinatokat akartak tartani, értesíteniök kellett a latin főesperest. Megkapták a ritualis püspök czímet, a mi azt jelentette, hogy az egri püspöknek in pontificalibus suffraganeusai. Sőt Eszterházy Olsavszki Mihályt még a pontificálástól is eltiltotta.

Ime, ide juttatta néhány törvény félreértése az apostoli vikáriusokat. Ma már tudjuk, hogy e törvényeket az unio óta az egyesültek függésére magyarázgatták, de magát a függést, az egrieknek való alárendeltséget Kollonics és német bizottsága csempészték be. Tehát világi részről jött az — nem Róma, de a király útján. A magyar kanczellária hibás, hogy a német bizottság e határozatát a királyi kinevező oklevelekbe felvette. Nem vette észre, hogy e záradék által a kinevezett ugyanazon oklevélben bár üres, de önállóságot feltételező czímet kapott, s ennek daczára egyúttal alárendeltté is tétetett. Az egri püspököket annyiban éri felelősség, hogy ezt az osztrák agyban született alárendelést az egyházi határozatokból megokolni igyekeztek. Mert az einrichtungswerk határozata egyházjogi szem-

pontból valóságos csodabogár. Kollonics, ha pártfogolta az uniót, de, mint ebből látszik, gyámkodott is az egyesültek felett. Említettem, hogy Kollonicsnak az unio körül szerzett érdemeit kortársa, Szentiványi jezsuita atya óta mindmáig csak dicsérni volt szokás. Nem is tagadom, hogy már maga az a körülmény dicséretet érdemel, hogy Benkovics püspökön kívül ő volt az egyetlen, a ki az unio ügyét felkarolta. Tette pedig akkor, a mikor a primás, holott mint metropolitának, az ő kötelessége lett volna az egyesülteket erkölcsileg segíteni, nem törődött velök. De ezzel aztán az érdemek sorozata ki is van merítve teljesen. S ez csöppet sem ellensúlyozza a megítélés mérlegének másik oldalán levő terhet, a mely Kollonicsot az uniót minden áron elősegíteni akaró törekvése folytán éri. Mert Kollonics az az ember volt, a ki czélja érdekében minden jogon keresztül gázolt, feledve, hogy ezzel több bajt szerez, mint jót. Így tett a Koriatovics alapítványnyal. Bevezettette De Camelist az alapítványi falvak birtokába, mielőtt még meglett volna az alapító levél királyi megerősítése. Mikor aztán a Rákóczi árvák gyámságától visszalépett, Aspremont gróf az adománylevél királyi megerősítése daczára egész jogosan vette s vehette vissza a falvakat, mert De Camelist nem érvényes módon vezették azok birtokába, hanem csak az uradalmi tisztek adták át egyszerűen az ő pár soros parancsára De Camelis embereinek — káptalani, királyi emberek nélkül. Szóval a Koriatovics oklevelét érvényesítette a püspök javára, holott abban püspökről szó sincs. Így aztán a püspök kipotytyant a birtokból, a nélkül, hogy észrevette volna s ezzel a királyi kinevezés tartalmatlan czímmé lett.

De ő volt az oka és az értelmi szerzője a függési záradéknak is, a melybe belekapaszkodva az egriek néhány félreértett egyházi törvény támaszával kiforgatták az apostoli helynököket saját jogú joghatóságukból, melyet az egri püspökség területén, de a saját szertartásúak felett kellett volna gyakorolniok, a kik fölött az egri püspökök az egri püspökségre való sem pápai sem királyi kinevezésükben semmi legkisebb hatalmat sem kaptak. Pedig Kollonics a

munkácsi püspöknek ezzel az egri püspök, mint metropolita suffraganeusává való tételével meghazudtolta önmagát. Mert De Camelis nyílt kérdésére, mely érsekség alá lesz rendelve közvetlenül, azt felelte volt, hogy ő neki magának, mint kalocsai érseknek, mert a munkácsi püspökség a kalocsai érsekség alatt áll. Azonkívül egyházjogilag is valóságos bolondgombát termesztett meg. Mert a mikor megcsinálta azt, hogy egy püspök a másiknak metropolitája legyen, kánonellenes dolgot művelt, a mennyiben Lippay hangoztatta s De Camelis is neki magának megmondta, hogy egyik püspök nem függ a másiktól s kánon ellenes, hogy egy püspök a másiknak metropolitája s ez a másik amannak suffraganeusa legyen. A püspök csak püspök és se nem metropolita, se nem suffraganeus. Amaz a metropolitai, emez a püspöki jog ellen van, sőt, a mennyiben az illetők apostoli helynökök is voltak, a pápai jog ellen is.

Hogy egy püspök a másik metropolitája, ez pedig amannak suffraganeusa, egyik a másikának föllebbvalója és alárendeltje legyen, arra ezen az osztrák bizottsági határozaton kívül egyházjogi törvény nincsen. Voltak ugyan egyházi végzések, ú m. IV. Pius «Rom. pontifex» bullája és a IV. lateráni zsinat 9. fejezete, a melyek láthatólag azt foglalták magukban, hogy latin megyékben a görög püspökök a megyés latin püspök alatt állanak, a miből az egri püspökök ritualis püspököt gyártottak s e mintára a görög szertartású papokat a latin papok helyetteseivé sülyesztették le, de az egri püspökök téves felfogását nyilvánvalóvá tette Coquelines ügyvéd, a mikor kimutatta, hogy e kánonban és e bullában nincs az, a mit az egriek kihoztak belőlük.

Az egri püspököket a szerzőségért nem kárhoztathatni. őket csak annyiban éri felelősség, hogy az osztrák koponyákban termett függést az egyházi határozatokból megokolni siettek. Rómát annyiban érheti szemrehányás, hogy 1718 óta tűrte a kánonellenes állapotot s a bullát és a zsinati végzést a latinok javára magyarázta és engedte magyarázni. Coquelines viszont kiegyenlítette a számlát.

Az egriek befolyása Blazsovszki alatt érte el a tetőfokát elannyira, hogy végre ő maga is megsokalva a dol-

got, állítólag azt szokta volt mondogatni, hogy le fog mondani s inkább marad szamár, semmint alárendelt oroszlán maradjon. Azért már az utána következő nemzedékben élt Pásztélyi prépost azt írta róla,[1] hogy az egriek nem is csalatkoztak Blazsovszkihoz fűzött várakozásukban, mert ő az egriek iránti engedelmesség tekintetében a legnyomorultabb rabszolgánál is nyomorultabban viselkedett, sőt az oldalán működő egyháziakat is hasonló rabszolgaságra kényszerítette.

Így ítélték meg az egri befolyás mértékét már egy nemzedékkel később. E szerint kimondhatjuk, hogy az egri befolyás akkor érte el azt a magasságot, a honnét már csak hanyatlania lehetett és kellett, a mint hogy történt is.

c) Olsavszki Mihály és Bradács János munkácsi püspökök, illetve apostoli helynökök megindítják a küzdelmet 1742—1766.

A munkácsi püspöknek az egri püspököktől való függése Blazsovszki alatt a szolgai állapotig sülyedt. Tovább menni már nem lehetett. S mint ilyenkor rendesen történni szokott, megkezdődött a visszahatás. Olsavszki indította meg. Csak az volt a kérdés, elég erős-e ő is, utódai is, lesz-e kellő kitartás, szívósság bennük végigküzdeni a megkezdett harczot? Ha igen, akkor előbb-utóbb ki fogják vívni a függetlenségüket; ha nem, hosszú időre le kell róla mondaniok. A szabadulásra azonban csak akkor van remény, ha Rómában győznek. Csak az az egy út vezet sikerre, ha Rómát meggyőzik, hogy azon kánonokkal szemben, melyekre az egriek alapították a hatalmukat, vannak más kánonok, melyek a görög szertartásúak ezen alávetését nem tűrik. Reá kell tehát venni, hogy amattól az álláspontról erre helyezkedjék.

Olsavszki tót eredetű. Az első püspök, a kinek a származásáról, a családjáról némi bővebb ismereteink vannak. Az eddigi írók is tudták, hogy a szepesmegyei Olsavka

[1] V. ö. Duliskovics, id. m. III. füz. 125. l. j.

faluból való. De már azt nem tudták, hogy elei nem közönséges jobbágyok voltak, hanem 1686 óta kenézek.[1] Olsavszkiban megvolt a tót szívóssága, nagy munkaképessége. Zsatkovics azt mondta róla, hogy «ő Munkács egyházmegye történelmének talán legnagyobb alakja. Olsavszki fölé helyezik ugyan sokan Bacsinszky püspököt, de ha többet jelent a harczban lenni nagynak, mint a békében, akkor az első hely Olsavszkit illeti, ki egy negyed századra terjedő kormányzása alatt annyit tett papságának anyagi és szellemi javára a heves és folytonos harcz daczára is, a mennyit csak a hivatását kellőleg átérzett s azt szigorúan betölteni igyekvő férfitól várni lehetett». És Zsatkovicsnak teljesen igaza is van, hogy Olsavszki a legnagyobb püspökök egyike. Ő, és rövid életű utóda s unokaöcscse, Bradács püspök kivívták a megye kánonizálását, Bradács utóda, az imént említett Bucsinszky püspök pedig végrehajtotta mindazt, a mit amazok, illetve Olsavszki kezdeményezett. E három, illetve — mert Bradács csak folytatta az Olsavszkitól öröklött harczot, — két nagy püspök ilyenformán egymást egészíti ki. Azért is egyiket a másik működése nélkül csak félig érthetjük meg.

Blazsovszki halála után Erdődy Olsavszkit is a már szokássá lett módon a maga általános helynökévé nevezte ki a görög szertartásúak felett, a ki 1743 február 18-án megesküdött s még a Bizancziénál is szigorúbb feltételeket előszabó térítvényt adott magáról Erdődynek.[2] Mint az egri püspök helynöke február 18—21. között folyamodott a felséghez[3] a munkácsi püspök czíméért, jellemzőleg hangsúlyozva, hogy nem földi hiúságból teszi, mert hiszen a mit kér, a püspökségnek még csak lakása sincsen, annál

[1] L. Berthóty Gábornak Szepesváralján 1686 máj. 28-án kelt tótnyelvű levelét, melyben olsavkai jobbágyát, Isid Iván fiát, Györgyöt, 100 frtért felszabadítja, hogy az ottani soltészság egy részét Dankó soltésztól megvehesse. Az oklevelet 1753 jan. 30. «agilis Ioan. Olsavszki scultetus seu libertinus Olsaviensis» kérésére a leleszi konvent átírta. Konv. levt. Act. no 6 ex 1753 és uaé. proth. l. 4.

[2] Köz. Duliskovics, id. m. III. füz. 129. l. j. — Félív. más. Bpest. OL., Kancz. O. Conc. exped. no 92 ex Jan. 1766.

[3] Eg. ív. ered. Uo. no 6 ex Majo 1743, hátlapján Erdődy ajánló sorai.

kevésbbé javai. Erdődy február 21-én a folyamodvány hátára írt pár sorban ajánlotta Olsavszkit a felségnek s a kanczellária elfogadván azt, márczius 5-én felterjesztette a királynak s márczius 12-én ki is állította a kinevezési oklevelet, még pedig a szokásos záradék nélkül.[1] A király ugyanaznap utasította Thun gróf római követet, terjeszsze elő Olsavszkit XV. Benedek pápának, a ki szeptember 6-án ki is nevezte apostoli helynökké, természetesen az egri püspök említése nélkül.[2]

Mindamellett Olsavszki kénytelen volt az Erdődynek tett esküt Erdődy utódának, Barkóczy püspöknek is megismételni. Erről 1747 május 8-án az előbbinél is szigorúbb feltételű térítvényt állított ki, Barkóczy viszont május 20-án sokkal jobban megszorított felhatalmazást adott Olsavszkinak, mint annak idején Erdődy Bizanczinak.[3] Nevezetesen még a pontificaliák gyakorlását is külön engedményként adta, holott az még a Fenessy emlékiratának 7. fej. 5. pontja értelmében is megillette mint sufraganeust.

Ezek a megszorítások nemcsak az egri befolyás folytonos kiterjesztéséből eredtek, hanem részben abból a körülményből is, hogy a viszony Olsavszki és Barkóczy között mérgesedni indult. Erre a bazilita szerzetesek feladása adott alkalmat, a mennyiben Barkóczy a feladott Olsavszkit még 1745-ben maga elé idézte, de a megidézett csak 1747-ben jelent meg előtte. További okot adott az elhidegülésre Barkóczy 1747 május 8-i rendelete is.[4] Van ugyanis a Fenessy emlékiratának egy pontja, a 6., fej. 7, a melyben az egri püspök azt mondja, hogy a vegyes szertartású helyeken, a hol görög szertartású parochia van, a kánonok el nem döntvén a kérdést, vajjon ott a görög pap csak a latin pap helyettesének s a görög parochia a latin pap fiókegyházának tekintendő-e, azért erre nézve a püspök

[1] A kinev. fog. Uo. más. Bécs, Köz. áll. levt., 269. sz. kézir. 19—21. ll.

[2] Ered. Prop. levt., Scritture, vol. 716. — Fog. Bpest. OL. Kancz. O. Conc. exped. 7 ex Majo 1743.

[3] Olsavszki 1747-i esküje Bpest. OL. Kancz. d. Conc. exped. no 113 ex Aug. 1763 és Barkóczy felhatalm. no 92 ex Jan. 1766 is.

[4] Más. Uo. ua. 92 ex Jan. 1766. a.

szabadon intézkedhetik. A görög papok azon kérésére, hogy a latin fiókegyházakban lakó görög szertartású hívektől az összes stoláris illetéket beszedhessék, Barkóczy a fenti döntést vette alkalmazásba s 1747 május 8-án kelt hosszú rendeletben szabályozta a kérdést.[1]

Először is, mivel az illetékek nem a görög papok részéről való szedése azt jelenthetné, hogy az illető latin fiókegyházakban a parochialis jog a görögöket is megilleti, a mi pedig egyenesen kánonellenes volna, ennélfogva a kérelmet odamódosította, hogy a görög szertartású lelkészek a görög szertartású híveknek szolgálják ugyan ki a szentségeket, de nem a saját, hanem a latin papok nevében, mint azok *falusi* helyettesei, a latin papok pedig, a kik görög szertartású híveiknek a IV. lateráni zsinat 9. fejezete értelmében úgyis kötelesek helyettest állítani, mondjanak le e stoláris illetékekről, a melyekért ő kárpótolni fogja őket. Ez az intézkedés azonban csak addig marad érvényben, míg a görög szertartású papok e tekintetben esetleg támasztandó követelései őt annak visszavonására nem kényszerítendik. A görög szertartásúak évi állandó járulékai természetesen a latin papot illették.

A görög szertartású papok azon második kérelmét, ne akadályozzák őket a latin papok abban, hogy a latin parochiákon lakó görög szertartású híveket saját szertartásuk szerint eskethessék, arra való tekintettel, hogy úgyis a latin papok helyettesei, megadta s megtiltotta a latin papoknak, hogy őket ebben akadályozzák. Azon harmadik kérelmet is, hogy a görög szertartásúak legalább ott építhessenek templomot, a hol arra valóban szükség volt, szintén megengedte, de csak azzal a feltétellel, hogy ha a helyszínére kiküldendő megbízottja a templomépítés szükségéről tényleg meggyőződött.

E rendeletben egyébként nyiltan megmondta Barkóczy, hogy a két szertartás papjai között a jövedelem felett éles eltérések és veszekedések folytak, a melyeknek a meg-

[1] Köz. Duliskovics, id. m. III. füz. 133. l. j — «quoad stolares proventus . . . statuta emittit . . .»

szüntetésén ő már egri püspökké létele óta gondolkodott. Remélte tehát, hogy ezen rendeletével szabályozván a viszálykodásra alkalmat adó kérdést, jövőre békességben lesznek meg egymással. Míg így a torzsalkodó papság között békességet iparkodott teremteni, Olsavszkival szemben tovább ment a neheztelésben, melyet Olsavszki viszonozott.

1748-ban meglátogatván Szatmár, Ugocsa, Bereg, Szabolcs és Máramaros megyéket, július 15-én Munkácsra ért s a maga elé idézett Olsavszkinak szemébe vágta a körútjában a görög szertartásúaknál észlelt vétségeket, hogy t i. nem látta nyomát, hogy Olsavszki a parochiákat meglátogatta volna, hogy rendeleteket, utasításokat adott volna ki, a minek következtében a görög papok espereseikkel együtt oly tudatlanok, hogy a legelemibb hitágazatokat sem tudták; a kiket kérdezés alá fogott, nem csak szakadár, de egyenesen eretnek tanokat vallottak; hogy mindenütt más-más szertartásokat végeztek s még az azonosokat sem egyformán; hogy az ő nevét, mint megyés püspökét sehol sem említették; hogy a gyónási imát nem tudták; az utolsó kenetet hamisan szolgálták ki; az áldozás körül visszaéléseket követtek el stb. Olsavszki pedig nem látogathatta a parochiákat, mert öt év óta nem arra volt gondja, hanem csak arra, hogyan szabadulhatna az egri püspök joghatósága alól. Mindez azt mutatta, hogy Olsavszki letért az útról, melyen elődei jártak s az a feltett szándéka, hogy a megyés püspökének tartozó engedelmesség alól kivonja magát.

Az ekként kérdőre vont és megtámadott Olsavszki nem védte magát, hanem miután — mint Eszterházy 1767-ben állította — felolvasták előtte mindazon érveket, a melyek az egri püspöknek a munkácsi vikárius és papsága feletti joghatóságot a leghatározottabban igazolták, mindent elismert, sőt az előbbi esküt megújítva fogadta, hogy ezúttal megyés püspökének csak ritualis püspöke lesz, s erről 1748 július 16-án újabb nyilatkozatot is állított ki.[1]

[1] Olsavszki e 3-ik térítvényének a félív. más. Bpest. OL., Kancz. O. Conc. exped. no 92 ex Jan. 1766. — «Quocirca primum et ante omnia

Az egrieknek ezen nem is kitalált, hanem a latin egyházjog törvényeiből levetett s a görög szertartásúakra alkalmazott okoskodása és érvelése szerint a munkácsi görög szertartású papság püspököstül egyszerűen elsikkadt. A mint ez csak püspöki helyettese vagy az 1748-i újabb kifejezés szerint ritualis püspöke az egri megyés püspöknek, akként a görög szertartású papság is csak a latin papság helyettese. Hanem már az ellen az alárendelés és a függésnél is alacsonyabbra való becsülés ellen a papság is, Olsavszki is orvoslást kerestek.

A papság 1749 február 6-án egyenesen Rómához fordult, s hivatkozva arra, hogy a pápai kinevező breve nem említi az Egertől való függést, s hogy az apostoli helynök Rómától kapta a szükséges joghatóságot, nem pedig Egertől, s az egriek mégis a breve ellen hódolati esküre kényszerítették a vikáriusukat, őket pedig a latin papság helyetteseivé fokozták le, kérték a pápát, szüntesse meg ezt az alárendelt állapotot.[1] A nuntius 1750 márczius 1-én csakugyan utasítást vett, szólítsa fel Olsavszkit, hogy a folyamodásban felhozottakat igazolja, a mit a nuntius márczius 22-én meg is tett. Ugy látszik, akkor készült az az év nélküli 19 pontból álló «humillima promemoria de ortu, progressu et in Hungaria incolatu gentis Ruthenicae», a melyben a papok megengedik ugyan, hogy De Camelist és Bizanczit a király az ismert záradékkal nevezte ki, de okát is adták, miért; ellenben Olsavszki Simon és utódai egész 1747-ig már a záradék nélkül voltak kinevezve.[2]

A záradéknak és a záradék alapján keletkezett függésnek ez a nyilt és egyszerű letagadása bizonyára csak bajt hozott volna a papság nyakára, főleg ha Barkóczi is előáll a válaszával. A királynő tehát tudomást véve a papság e

in verbo eppali polliceor, quod nullum posthac seu vicarium seu archipresbyt. constituam sine praescitu . . . ordinarii mei . . .»

[1] Más. Bécs, köz. áll. levt. és Bpest. OL. Kancz. O. Conc. exped. no 81 ex Oct. 1750.

[2] Bécs. Köz. áll. levt. Kollár-féle kézir. — A nuntiushoz szóló utasítást és Olsavszkihoz intézett felszólítását köz. Duliskovics, id. m. III. füz. 152—153. ll.

lépéséről, legokosabbnak tartotta Róma további lépéseit s döntését megelőzni s az egészet levétetni a napirendről. Azért 1750 október 19-én Melini biboroshoz írt levélben kérte a bibornokot, vigye keresztül a propagandában, hogy az emlékiratot egyszerűen tegyék félre, mert ő a két püspök között fenforgó vitás kérdésben megtette a szükséges intézkedést a régi állapot visszaállítására, azonfelül úgy a püspöknek, mint a papságnak évi segélyt adatott úgy, hogy most már semmi okuk sincs a panaszra s így maga a folyamodásuk is tárgytalanná lett. Az a nép sokkal egyszerűbb, semhogy feltehető volna róla, hogy azt az iratot ő küldte volna Rómába, hanem sokkal valószínűbb, hogy valaki visszaélt a nép nevével. Az írás tehát álmű.[1]

Már ez a lépése is mutatja, hogy Mária Terézia jóakarattal viseltetett a munkácsi püspökség s görög szertartású hívei iránt. Erről különben maga is nyilatkozott egyszer, mikor a nuntiust 1770 aug. havában kihallgatáson fogadta. «A görögök iránt egyáltalán nem táplálok előszeretetet, sőt szeretném, ha mindannyian latinokká lennének. De óvatosan kell velük bánni». Ez a jóakarat tehát nem a népnek szólott, nem is az uniónak, hanem a zavargástól való félelemből eredt, melyre a tudatlan nép könnyen rávehető volt, de tagadhatatlanul meg volt. S ha jól megfigyeljük az eseményeket, bizonyosra vehetjük, hogy az ő közbelépése és a püspökség felállításához erős elhatározással és nagy állhatatossággal való kapaszkodása és követelése nélkül Olsavszkinak és Bradácsnak semmi esetre sem sikerült volna azt kieszközölni. Ő az első az uralkodók közül, utódát sem véve ki, a ki nem mint I. Lipót Lippay és Kollonics ösztönzésére és hathatós közbenjárására, hanem önmagától támogatta az egyesülteket, a ki uralkodói feladatának, sőt kötelességének tartotta az egyesültek ügyeivel is törődni, foglalkozni s az állami érdek korlátain belül elő is mozdítani.

[1] Más. Bécs. Köz. áll. levt. Kollár kézir. — Fog. Bpest. OL. Kancz. O. Conc. exped. no 81 ex Oct. 1750. Uo. egyúttal Barkóczy felterjesztése a királynőhöz, a melyben mellékelte a papságnak Rómába küldött emlékiratát, s felhozta, hogy Olsavszki a királynőnek is feladta őt.

Így aztán érthető, hogy a mikor Olsavszki 1747 február 26-án hozzáfordult, ő deczember 1-én utasította Barkóczyt, hogy a vitát az ő végleges döntéséig elhalasztva és fölfüggesztve, Olsavszkit, tekintet nélkül 1747-i és 1748-i esküire, Erdődy alatt élvezett joghatósága gyakorlásában ne akadályozza. Erre válaszként azonban Barkóczy is előállott s feltárta a királynő előtt mindazokat a visszaéléseket, a melyeket püspöki körútja alatt az egyesült görög szertartásúaknál tapasztalt. A királynő, hogy meggyőződjék ez állításban foglaltak valóságáról s ekként a csakugyan előforduló visszaéléseket orvosolni lehessen, 1750 április 21-én meghagyta Olsavszkinak, járja be azonnal a megyéjét s útja eredményéről és az észlelt visszaélésekről tegyen jelentést.[1]

Olsavszki engedelmeskedett s 1750—1752-ben faluról-falura bejárta a joghatósága alatt álló mind a 9 vármegyét, Tapasztalatairól és a látottakról 3 hosszú jelentésben számolt be, a melyekben elismerte, hogy majd mindenütt voltak kisebb nagyobb hibák, főleg Máramarosban, de a jelentésekből a királynő arról is meggyőződhetett, hogy Barkóczy vádjai túlzottak.[2] E jelentéseknek az volt az eredményük, hogy a királynő 1752 márczius 16-án rendeletet bocsátott ki, hogy a görög szertartású papokat abban, hogy a szentségeket saját szertartású híveiknek kiszolgáltassák s az ezért járó illetékeket felvehessék, valamint a görög szertartású hívőket abban, hogy saját papjaikat vehessék igénybe, se a latin, se a protestáns papok ne akadályozzák.[3]

Barkóczy felszólalt e rendelet azon intézkedése ellen, hogy a görög szertartású papok saját görög szertartású

[1] A Barkóczynak 1749 decz. 1-én adott leirat fog. Bpest. OL., Kancz. O. Conc. exped. no 2 ex Dec. 1749. — A Barkóczy látog. felvett jegyzőkönyvet köz. Duliskovics, id. m. III. füz. 139 s köv. l. — Az Olsavszkinak szóló rendelet fog. Bpest. OL., Kancz. O. Conc. exped. no 89 ex Apr. 1750. Útlev. ered. Lelesz. Act. 107 ex 1758.

[2] Három külön füzet, ered. Bpest. OL. Helytt. O. Relig. no 30 fasc. 971. — Ezek egyikében van a stoláris jöved. szabályozva, melyet később Bacsinszky is 2—3-szor kötelezőleg írt elő.

[3] Féliv. más. Bpest. OL. Kancz. O. Conc. exped. no 92 ex Jan. 1766.

híveiktől a szentségek kiszolgáltatása fejében illetéket szedhessenek s 1752 ápr. 16-án hosszú feliratban fejtegette az okot,[1] a mely őt az 1747-i szabályrendelet kiadására bírta s az egyházjogból iparkodott kimutatni, hogy az ő rendeletében és a stólaszedés akként való szabályozásában semmi sértő sincs a görög katólikus papokra, mert ők épp úgy helyettesei a latin papoknak, mint a hogy a vikáriusuk a IV. lateráni zsinat 9. fejezete értelmében a megyés püspök helyettese. Viszont azonban Olsavszki sem nyugodott, hanem 1753 elején egy 5 pontból álló felségfolyamodványban[2] előterjesztette a királynőnek, hogy a két szertartású papságra is átterjedt s hovatovább mind nagyobb arányokat öltő veszekedés voltaképen róluk, a két püspökről ragadt át, a mennyiben az egri püspök úgy a királyi kinevezés, mint különösen a pápai kinevező bulla ellenére fokozta le őt püspöki helyettessé és rituális püspökké, s kijelentette, hogy a bajon csak az segíthet, ha Barkóczy őt absolut joghatóságúvá teszi. Felpanaszolta továbbá azt is, hogy az egyesülteknek nem szabad új templomot építeniök, csak azért, hogy az illető helyek plébánosai az ottani görög szertartású hívektől tovább is szedhessék az illetékeket.

A királynő 1753 jún. 25-i leiratában[3] úgy találta, hogy Olsavszki panaszai sokkal általánosabbak, semhogy segíteni lehessen. Felszólította tehát, adja és számolja elő az eseteket egyenként, hol és mikor történt effajta sérelem a görög szertartású papságon? E meghagyáshoz képest Olsavszki 1753 júl. 26-án hosszú folyamodványban[4] előtárta az eseteket s igyekezett kimutatni, hogy VIII. Kelemen és X. Leo pápáknak éppen az egriektől hivatolt bullái módosították a IV. lateráni zsinat 9. fejezetében kimondott intézkedést s biztosították a görög püspökök egyenrangúságát. E folyamodványra Mária Terézia 1754 jan. 10-én

[1] Eg. íves ered. Uo. Helytt. O. Relig. fasc. 30 no 971 ex 1752.

[2] 1½ ív. ered. Uo. Kancz. O. Conc. exped. no 124. ex Jun. 1753.

[3] Eg. ív. fog. Uo. Conc. exped. no 124. ex Jan. 1753. Más. Helytt. O. Relig. fasc. 30. no 971.

[4] Ered. Uo. Relig. fasc. 30. no 971.

utasította a helytartótanácsot,[1] tudja meg, minő stólailletékeket szed a munkácsi és a nagyváradi papság? Hallván e rendeletről a papság, maga is a királynő elé járult, a ki meghallgatván azt is, 1756 szept. 16-án utasította a helytartótanácsot,[2] intézkedjék, hogy a görög szertartású papság az egész egri püspökség területén lakó minden görög katólikustól, a kinek a szentségeket kiszolgálja, kizárólag az egész stólailletéket szedhesse; hogy templomokat építhessen, a hol szükséges; hogy a görög katólikus papok híveikkel szabadon érintkezhessenek s viszont; s végül hogy a latin papoknak a görögök rovására elkövetett vétségeit kisérje figyelemmel, hogy megbüntethetők legyenek. E rendeletet Barkóczy 1756 decz. 13-án, Olsavszki pedig 1757 jan. 29-én kelt körleveleikben[3] tudatták papjaikkal. Amaz a mellett, hogy békés egyetértésre buzdította papjait, kijelentette azt is, hogy a rendelet három első pontja ellen vétőket a saját részéről is szigorúan fogja büntetni. Ekként kölcsönös jóakarattal sikerült ugyan helyreállítani a békét. De a béke biztosítására nem történt semmi s így az időközben primássá lett Barkóczy egri utóda, Eszterházy Károly gróf alatt ismét csak megzavartatott.

A viszály ez újabb kitörését a papság «origo praetensionis illius, qua modernus Agriensis praesul Munkacsiensem pro vicario praetendit» című emlékiratában ekként adta elő:

Sárosmegye 1763 jan. havában tartott közgyűlését Olsavszki arra kérte, hirdesse ki Lipótnak 1692-ben az egyesült papság részére adott kiváltságlevelét. E kérésre az adott alkalmat, hogy Aspremont gróf a makoviczai uradalom

[1] Eg. ív. fog. Uo. Kancz. O. Conc. exped. no. 50. et Jan. 1754.

[2] Eg. íves fog. Uo. Kancz. O. Conc. exped. no 49. ex Sept. 1756. — «Ex isthinc copialiter advoluta gr. r. unit. presbyterorum in districtu Munkacs. existentium instantia uberrime perceptura est fid. v. eorundem. gravamina.» — A papság felt. «origo praetensionis illius, qua modernus Agriensis praesul Munkacsiensem pro vicario praetendit», Bécs, Köz. áll. levt. Kollár-féle kézir.

[3] A hegyaljai gör. kat. esperesség jzőkönyvének 24—26 ll. — Az ered. ívrétal. jzőkönyv a tokaji gör. kat. lelkészi könyvt. tulajdona.

területén vonakodott parochiális telkeket kihasítani. Olsavszkinak a gyűlésre küldött helynöke, Szabados, a vett utasítás értelmében először Egerbe ment s kérte a püspök belegyezését és támogatását. Eszterházy mindkét kérelmet teljesítette, illetve megigérte. Mikor azonban a kiváltságlevél felolvasására került a sor, a mint hallotta, hogy abban a munkácsi vikárius megyés püspöknek van nevezve, kijelentette, hogy a kanczellária 1692-ben tévedésből adta meg ez elnevezést. Az egri püspökség területén ő a megyés püspök és senki más. Ennélfogva tiltakozott a kiváltságlevél ellen, sőt felhívta a jelenvolt földesurakat, vigyázzanak a telkeikre. De Szabados is tiltakozott a püspök eljárása ellen. Eszterházy kikérte a megyétől Szabados tiltakozását s elküldte Olsavszkinak azzal a meghagyással, feleljen, az ő meghagyására tiltakozott-e a helyettese? Olsavszki azt válaszolta, hogy a dolog az ő tudta nélkül történt s ő nem is adhatott arra utasítást Szabadosnak, mert eszébe se jutott, hogy Eszterházy tiltakozzék a királyi kiváltságlevél ellen. De kijelentette azt is, hogy fentartja Szabados tiltakozását, mivel Eszterházy protestatiója sérti a görög katólikus papságnak a kiváltságlevélben királyilag biztosított jogait.

Eszterházy kevéssel e válasz vétele után, 1763 márcz. 18-án elődei példájára szintén kinevezte, Olsavszkit, de nem püspöki helynökévé, hanem ritualis püspökké s ugyanaznap kelt körlevelében megújította Barkóczy 1747-i szabályrendeletét, megtoldva azt egy, már a népet is érintő ponttal, a melyben kimondotta, hogy ha görög szertartású férfi vagy nő latin szertartású féllel lép házasságra, csak latin pap esketheti össze őket. E körlevél, mint látható, teljesen ellenkezett az 1756 szept. 16-i leirattal, sőt egyenesen annak ellenére állította vissza az 1747-i szabályrendeletet. A papság tehát nyugtalankodni kezdett s kérte Olsavszkit, tartson egyházmegyei zsinatot, a mely 1764 jan. 30., 31. és febr. 1. napjain meg is tartatott. E gyűlésen határozatba ment, hogy az egész klérus felségfolyamodással járuljon a királynőhöz, s a folyamodvány személyes átadására Bradácsot, a későbbi püspököt, felküldték Bécsbe.

A feleletre vont Eszterházy 1765 szept. 30-án válaszolt a királynőnek rendkívül terjedelmes emlékiratot mellékelve hozzá, a melyben 21 pontban sorra cáfolta a papság emlékiratában felhozottakat.[1] E cáfolat alapján aztán a királynőhöz intézett válaszban kijelentette, hogy kénytelen tovább is ragaszkodni «ad vetus dioecesanum jus meum». Egyúttal beterjesztette az Ivanovics Márton homonnai plébános által 1765 aug. 23-án Körtvélyesen felvett jegyzőkönyvet a görög katólikus papságnak a latin plébánosokkal szemben elkövetett hatalmaskodásai tárgyában tartott vizsgálatról. Ennek ellenében Olsavszki felterjesztette a Zapalszki terebesi esperes által a latinok részéről elkövetett túlkapások ügyében tartott vizsgálat eredményét, sőt 1766 szept. 18-án egy újabb, még terjedelmesebb csomagot küldött föl ugyanazon tárgyban.

A királynő mindezeket összevetve 1766 febr. 15-én tudatta Olsavszkival, hogy az egri püspök rendeletet kapott, hogy sem őt, sem a papságot ne merje korlátozni semmiféle tekintetben.

A kedvező rendelet onnét magyarázandó, hogy kiadásakor a királynő már elhatározta volt, hogy a munkácsi püspökség szabályszerű felállításának az ügyét megindítja Rómában.

e) Mária Terézia lépései Rómában a munkácsi püspökség felállítása ügyében. Eszterházy egri püspök a felállítás ellen. A kuria ügyvédei kimutatják az egri püspökök követeléseinek egyházjogi tarthatatlanságát.

A munkácsi püspökség szabályszerű felállításának az eszméjét a magyar kanczellár még 1711-ben megpendítette volt[2] a nuntiussal tartott beszélgetése során. Azóta az

[1] Mindez iratok Bpest. OL. Kancz. O. Conc. exped. és a Helytt. O. Relig.

[2] Bécs, 1711 okt. 31., Prop. levt., Scritture, vol. 579. — «Avendomi parlato questo cancelliere d'Ungaria intorno al vicariato apl. di Monkátz ... e benche li replicassi, che impropriamente si nomino tale, poiche non v'e l'erezione di tal vescovado, tuttavia mi soggiunse, che n. s. poteva erigerlo e con cio provvedere al bene di quelle anime».

eszme úgy a bécsi udvarban, mint Rómában feledésbe ment s fel sem hozták többé. Mária Teréziát az Olsavszkitől annyira s oly sürgetve kért függetlenítés vezethette reá. Ez volt ugyanis, mint Olsavszki többször és ismételten hangoztatta, az egyetlen mód arra, hogy közte és az Eszterházy, valamint a papságuk között meg-megújuló viszálykodások véget érjenek. Az eszmét aztán a két papságnak egymás ellen kölcsönösen elkövetett erőszakoskodásairól 1765-ben és 1766-ban felterjesztett jegyzőkönyvek adatai érlelhették meg benne. A sókuti plébános és a rudlyói paróchus esete, a kik az esküvőre jött násznép szemeláttára összeverekedtek s földhöz verték egymást, világosan mutatta, hogy a kölcsönös gyűlölet olyan magas fokra hágott, hogy a békét aligha lehet többé rendeletekkel helyre állítani, hanem valamit tenni kell. Méltán mondta tehát Mária Terézia a már említett kihallgatáson a nuntiusnak, hogy a «nép el van keseredve s ha a mostani állapotot fentartjuk, tartanunk kell a veszélytől, hogy szakadárrá lesz vagy elvándorol a szakadárokhoz».

S az ettől való félelem nem is volt alaptalan. Tudnunk kell ugyanis, hogy éppen 1765-ben Hajdudorogon[1] a hívek egy része szakadárrá lett s akkora forrongást támasztott, hogy a lecsendesítésére Dőry zempléni főispán személyében külön királyi biztost kellett küldenie. A hosszadalmas tanúvallomásokból kitűnt, hogy a szakadárok összeköttetésben állottak a Tokajon állomásozó muszka tábornok által a maga és kisérete részére magával hozott muszka pappal. Ennek következtében a királynő a czári udvarnál lépéseket is tett, hogy a muszkáit hívja vissza. Hanem ez az eset sokkal mélyebb benyomást kellett, hogy tett legyen reá, semhogy ennyivel megelégedhetett volna, a mennyiben

[1] Az erre vonatkozó hatalmas csomót tevő iratok Bpest, OL. Helytt. O. Acta relig. Lad. F. 8. — Sajnos terünk nem engedi, hogy ezekre itt részletesebben kiterjeszkedjünk. A kihallgatott tanúk között felette érdekes a tokaji görög «kompánia» szakadár papjának a vallomása, a melyet a tokaji gör. kat. parochiának munkában levő tört. fel is fogunk használni.

még 1770-ben is czélzott reá. Mert kétségtelen, hogy erre az esetre czélzott 1770-ben a nuntius előtt, a mely mindenesetre éppen kellő időben történt intés volt, hogy tegyen, tennie kell valamit, különben az uniót és a közbékét nagyobb baj és veszedelem is érheti. Ez az eset és az ettől való félelem tehát végleges elhatározássá emelték benne, ezek hozták és adták meg a döntést az elhatározó lépésre a püspökség kánonizációja ügyében. Nem tisztán az egyesült görög szertartásúak iránt érzett jóakarata, hajlandósága és az unio előmozdításának és fentartásának a vágya játszott tehát közre s bírta reá az első lépés megtételére s az elhatározásra, hanem azzal kapcsolatosan s azt kiegészítőleg magasabb érdekek, illetve az ezek esetleges veszedelmétől való félelem is.

A felállításra vonatkozó első lépést 1766 ápr. 30-án tette meg. E napon kelt három levélnek egyikét a pápához, a másikat Albani biboroshoz s a harmadikat Olsavszkihoz intézte.[1]

A pápának és Albaninak a bevezető sorokban rövid történeti tájékozást nyujtott a püspökség keletkezéséről, elmondva, hogy Koriatovics 1360-ban Munkácson bazilita kolostort alapított, a melynek apátja 1491-ben püspökké lett, a kinek a joghatósága alá tartoztak a görög szertartású szakadár rutének. Ezek a szakadárok 1649-ben egyesültek a katólikus egyházzal, de azon feltétel alatt, hogy a püspökségüket megtarthassák. E történeti bevezetés után felsorolta, hogy az egyesült ruténeknek a száma 119.107-re rug s 839 egyházuk van 675 lelkészszel. Mivel azonban a püspökségük nincsen szabályozva és szabályosan felállítva, régi püspökségüknek csak a czíme maradt meg, a valóságban pedig a püspökük valamely «in partibus» püspökség czímére szokott felszentelődni. S mivel egyébként az egri latin szert. püspökség területén laknak, az egri püspökök, mint megyés püspökök alárendeltségre szorították

[1] Az első kettő más. Bécs, Köz. áll. levt. Kollár-féle kézir. 269. sz. kodex 26—34. ll. Az Olsavszkihoz szóló leirat fog. Bpest. OL. Kancz. O. Conc. exped. no. 64. et Apr. 1766.

őket. A szakadár püspökök, mert vannak Magyarországon szakadárok is, a kik saját metropolitájukhoz tartozó, a latin püspököktől független püspökök alatt állanak, reámutatva erre a visszás állapotra, a püspökük függése miatt különben is elkeseredett népet és papságát az uniótól elvonni iparkodtak. Hogy e szándékuk ne sikerüljön s az egyesültek ne legyenek mostohább helyzetben, mint a szakadárok, hanem inkább ezek legyenek hajlandóbbá az egyesülésre, kérte a pápát, adjon a munkácsi és a máramarosi kerületekben lakó ruténeknek sajátjogú püspököt, a kit ő és utódai szokás szerint kineveznének és megerősítés végett Rómába felterjesztenének. E külön püspökség szabályszerű felállításának annál kevésbbé lehet akadálya az, hogy az egrivel egy területen van, mivel az egri joghatóságát nem sérti, a mennyiben az csak a latin szertartásúakra szól, sem a jövedelmét nem csorbítja, mert ő a munkácsi püspökség javadalmazására évi 5000 forintot adományozott. Albani bibornokot, kinek mindezt szintén előadta, arra kérte, pártolja e tervet a szent atyánál és a congregatiókban igyekezzék keresztülvinni.

Míg e két levélben a súlyt az uniót fenyegető veszélyre fektette, Olsavszkihoz intézett leiratában azt mondotta, hogy a klérus sérelmeit orvoslandó megtette az erekczió érdekében szükséges lépést. Egyszersmind tudatta vele azt is, hogy jan. 15-én utasította Eszterházyt, tartsa fenn a régi gyakorlatot és se ne háborgassa, se háborgatni ne engedje a görög szertartású papokat.

A pápa jún. 11-i feleletében elismerte a királynő buzgóságát, de mielőtt határozott volna, előbb egyrészt jún. 13-án a bécsi nuntius útján felszólította Eszterházyt, adjon véleményt a felállítás szükséges voltáról, másrészt Torrigiani államtitkár és a nuntius között ez évben sűrű érintkezés történt annak a tisztába hozatala iránt, való-e mindaz, a mit a királynő felhozott? A nuntius ugyanis jún. 26-án jelentette, hogy a történeti állítások igazolására megkért egy minden tekintetben kifogástalan egyént, a ki mindenben megerősítette azokat, úgy hogy csak az új püspöknek adományozott 5000 forintra nézve kell még meggyőződést

szereznie.[1] Ez ügyben magához Eszterházyhoz fordult, a ki júl. 12-én erről részletes felvilágosítást is adott neki, de a nuntius bevárandó Eszterházynak a felállításról adandó véleményét is, nem küldte fel. A nuntiusnak ez a várakozása, vagy Albani biboros aug. 20-i levele szerint az a körülmény, hogy a nuntius mindaddig nem válaszolt olyan világosan, mint várták, akasztotta meg az egész ügyet. Ugyanezt jelentette aug. 9 én Olsavszkinak is Volodkzo, a baziliták római prokuratora, hogy minden rendben van, csak az a nehézség, hogy az egri püspök nem küldte be az informatióját. Erre pedig szükség volt, hogy valamelyes úton-módon elég tétessék a laterani zsinat határozatának, nehogy úgy látszassék, hogy az ügy a törvény megtörése árán lett meg.

Eszterházy egészen helyesen húzni-halasztani akarta a kért és a nuntiustól várvavárt véleményt, hogy az alatt talán sikerülnie fog fivére, a kanczellár, s összeköttetései révén elérnie azt, hogy a királynő ne szorgalmazza a püspökség felállítását. Hogy hogy nem, Volodzkó értesült róla Rómában s aug. 16-án értesítette Olsavszkit. Hozzátette azonban, hogy Eszterházy ezen mesterkedése az udvarnál csak elhalaszthatja az ügyet, ha az udvar nem kérné a végrehajtást, de megakasztani, nem akaszthatja meg.[2]

Eszterházy azonban csalódott abban a föltevésében, hogy időt nyerve talán sikerülni fog a királynőt reábírni terve elejtésére, mert Mária Teréziának, mint 1770-ben a nuntiusnak megvallotta, ez ügyben sohasem változott a nézete. Júl. 24-én tudatta Albani biborossal, hogy elvárja kérelme gyors teljesítését, míg okt. 13-án ugyanezt magával a pápával is közölte. S mivel Albani aug. 20-i válaszában a nuntius késedelmeskedését okolta, nov. 18-án

[1] A nuntius felszólítását az egri püspökhöz köz. Bazilovics, id. m. IV. r. 76. l. — «S. sua antequam quidquam determinet, injunxit mihi, ut v. exc. desuper certiorem reddam et eandem ad opinionem suam super gravissimo hocce negotio detegendam animem». A nuntius jún. 26-i és júl. 12-i jelentései Vat. levt. Nunz. di Germ. 381. köt.

[2] Volodzko leveleinek más. Bécs, Köz. áll. levt. Cod. Mss. 260/2 (147), 378—385. ll.

ismét megsürgette Albanit, sőt hogy beigazolja kegyúri jogait, egy «extractus demonstrans juris patron. fundamenta . . .» című emlékiratot is küldött neki, hogy ha a sor úgy hozná magával, felvilágosíthassa a szent atyát, hogy nem kér olyat, a mihez nem volna joga, azaz a mit kér, ahhoz magának is joga van, a mennyiben a királynak négy czímen, ú. m. ratione fundationis, christianitatis, praescriptionis és mert a konstanczi zsinat elismerte, joga van püspökségeket alapítani, és pedig nemcsak latin, hanem görög szertartásúakat is.[1]

Ugyanaz nap (nov. 18-án) harmadszor is írt a pápának. S hogy e lépésének semmi akadálya se legyen, ugyanakkor (nov. 18-án) tudatta Eszterházyval,[2] a kivel közölte volt a pápához írott ápr. 30-i levelét, hogy kétségtelen joga lévén püspökségeket felállítani és az egyházmegyék határait megszabni, e jog megsértésének tekintené, ha Eszterházy bármi lépést tenne Rómában a munkácsi püspökség felállításának a meghiusítására.[3]

Albani biboros a pápa beleegyezésével decz. 20-án írt feleletében bocsánatot kért,[4] hogy a kérelem teljesítése késik, de ha a királynő az aggodalmait hozta fel annak gyors teljesítése mellett, nem kevésbbé méltánylandók a szent szék aggodalmai is. Hiszen arról van szó, hogy egy új püspökség állíttassék fel egy réginek a határai között,

[1] A kir. lev. Albanihoz, eg. íves fog. Bpest. OL. Kancz. O. Conc. exped. no 122 ex Aug. 1766. — Albani aug. 20-i válaszának félív. ered. Bécs, KÁL. Hung. fasc. 257. — A deczemberi szintén. — A kir. lev. a pápához, Bpest, OL. Kancz. O., Conc. exped. no 98 ex Nov. 1766. — Albanihoz, uo., no 99 ex Nov. 1766. — A kivonat 2 ív. fog. szintén.

[2] A pápához int. levél fog. Bpest. OL. Kancz. O. Conc. exped. no 98 ex Nov. 1766. — Az egri püspökhöz uo., no 100 ex Nov. 1766.

[3] «Cum perspecta sint jura apl. Hung. regi competentia eppatus in regno erigendi iisdemque suos determinandi limites, in gravem sane horum jurium offensam caderet, si fid. v. in eorum praejudicium Romae . . . negotio canonisandi eppatus Munkacsiensis impedimentum afferre attentasset.»

[4] Ered. Bécs, KÁL. Hung. 257 csom. — A kir. válasza 1767 febr. 3. Bpest. OL. Kancz. O. Conc. exp. no 8 ex Febr. 1767.

az eredeti szertartásúaktól eltérő szertartásúak részére, olyan területen, a melynek vegyes szertartású a lakossága, úgy hogy a papjaikat talán nem is lehet külön választani. Aztán meg ezeken kívül a jövőre való tekintettel meg kell fontolni azt is, biztosítva lesz-e ez által a két püspökség között a nyugalom s nem fog-e esetleg még fokozottabb mérvben kitörni a viszály? Mindezek az aggodalmak és kérdések legkevésbbé sem érintik a felség jogait, de a jövő egyházmegyei kormányzat szempontjából nagyfontosságúak.

Ezek voltak Rómának a munkácsi püspökség felállításáról táplált kételyei és aggályai, s a mint ezek gyöngültek vagy erősbödtek, azon mértékben erősbödött és gyöngült a felállítás valószínűsége is. Mindezeket tudva fogjuk tehát csak helyesen megítélhetni, jól volt-e összeállítva vagy kevésbbé czélravezetően az az emlékirat, a melyet a következő évben adtak be Rómában a felállítás érdekében De Angelis és Coquelin római ügyvédek. Ha sikerült eloszlatniok Róma aggályait, akkor a munkálatok eredményével meg lehettek elégedve.[1]

Az okmányokkal fölszerelt terjedelmes okirat abból az alapból indult ki, hogy itt nem is annyira új, mint inkább újraalapításáról van szó. Ehhez képest a kérvény első részében hosszasan igyekszenek bizonyítani a munkácsi püspökség praeexistentiáját, előbbi régi létezését. De ha ezek az előbbi létezést igazoló érvek nem is volnának s a praeexistentiát nem is lehetne igazolni, hanem a püspökség felállításáról volna szó, még akkor is teljesíteni kellene a királynő kérését, és pedig azért, mert meg vannak mindazok a kellékek, a melyeket az egyházjog megkiván az új püspökség felállításához. Megvan mindenekelőtt a kellő számú hívő s megvan a második főkelléke is, a nyelvek különfélesége. De megvan a további három feltétel is: az egyházmegye megfelelő területe, a székhelyül szolgáló

[1] Köz. Bazilovics, id. m. IV. r. 100—104. ll. — Ez az emlékirat állítja először, hogy a munkácsi püspökség multja voltaképen Czirill és Metód idejéig nyúlik vissza.

város és a püspök illő javadalmazása, s végül harmadszor a régi püspökségnek nincs belőle kára.

Sajnos, ez utóbbi volt a kérdés nehézségének a csomópontja s éppen ez a rész a leggyöngébb. Azonfölül a kiinduló pont teljesen hibás volt, a mennyiben a praeexistentia Rómában rég meghaladott álláspont volt. Nem csodálható tehát, hogy Rómában a kérvénynyel szemben az egri püspök jóval terjedelmesebb, több szempontra kiterjeszkedő, alaposabb informatiója győzött, a ki a királynő mult év nov. 18-i tilalma ellenére engedelmeskedett a pápának s 1767 márcz. 31-én beküldte emlékiratát, melyben a fősúlyt természetesen éppen arra fektette, a miben az előbbi a leggyengébb volt, t. i. az új püspökség felállításából az övére háramló károk kifejtésére [1]

Eszterházy az emlékirat elején mentette magát a késedelemért, a melynek okául azt adta elő, hogy éppen bérmaútra kellett mennie, mikor a nuntius mult évi jún. 23-i felszólítását vette. Mielőtt a felállításra érdemlegesen áttérne, előbb az egri szent szék iratai alapján tisztázni igyekszik azt a három kérdést, először is, mikor és kinek a közreműködésével kezdődött a megyéjebeli egyesültek uniója, másodszor, mikor kezdtek elődei a munkácsi vikáriusok felett joghatóságot gyakorolni, s előnyére volt-e ez az uniónak vagy sem, s harmadszor, mennyire vannak az egyesültek az ő egyházmegyéjében elterjedve?

Az első kérdésre felelve, előbb azt hangoztatta, hogy a munkácsi püspökség soha sem volt megalapítva, az után okleveleket azt iparkodott kimutatni, hogy az unio tisztán az ő elődeinek a műve és érdeme, a kik *mindjárt* akkor gondjukba és pártfogásukba vették az új megtérőket s a kánonoknak megfelelőleg joghatóságot kezdtek felettük gyakorolni s a legutóbbi időkig gyakoroltak is. Ehhez képest a továbbiakban kimutatni igyekezett az egyházi jogalapot, a melynél fogva e joghatóság megillette az egri püspököket. Ő is, mint Fenessy az emlékiratában IV. Pius «Rom. pontifex» bullájára, a IV-ik lateráni zsinat 9-ik, «Quoniam»

[1] Köz. Bazilovics, id. m. IV. r. 75—133. ll.

című fejezetére és a trienti zsinat «De reform.» 11. és 20. fejezeteire hivatkozott. Ez után fejtegette, hogy az egyesülésnek mekkora előnyére gyakorolták az egri püspökök az őket ekként jogosan megillető joghatóságot, a minek a számlájára írta és tudta be, hogy a ruténok mind egyesültek, a hányan a 13 vármegyében vannak.

A pápa parancsa, a királynő azon eljárása, hogy a pápához írt első levelét közölte vele, s az ügyvédek azon állítása, hogy az új püspökség felállításából az ő megyéjének semmi kára sem lesz, arra késztették, hogy a fentiek előadása után a felállításról nyilatkozzék. Nyilatkozatában természetesen a felállítás ellen foglalt állást. Az új püspökség felállítása mellett szóló első érv, t. i. az unio emelése mellett négy ok szól. Eszterházy sorra vette mind a négyet s egyenként megczáfolta őket. A felállítás mellett szóló másik érv, hogy akként megszünik a két szertartás közötti torzsalkodás, szerinte nem állhat meg. Azért is véleménye szerint a legtermészetesebb megoldás az, hogy a görög szertartásúak belenyugszanak a kánonok végzésébe s engedelmeskednek a megyés püspöknek.

Eszterházynak a czélját nagyban elősegítette és a feladatát igen-igen megkönnyítette az ő és Róma közös felfogása a munkácsi püspökség előbbi létezéséről. Ott tagadták, épp úgy, mint Egerben, hogy valaha is létezett volna. Ehhez képest nem is bibelődött a praeexistentia bizonyításának a lerontásával. Előtte két kérdésnek volt fontossága s ezeket iparkodott ő bebizonyítani, t. i. az egri püspök jogát és az új püspökség felállításának a szükségtelen s meg nem engedhető voltát. Ezekre nézve akart Róma tájékozódni, s most megkapta a világosan megokadatolt, tagadólag hangzó feleletet, a mennyiben műve három első kérdését tisztázva, Eszterházy megadta a feleletet az első fontos tételre az egri püspök jogának a mibenlétére, míg a mű másik felében a másik fontos kérdést, a felállítást fejtette ki.

Ennek következtében a pápa 1767 nov. 14-én utasította őt, menjen személyesen a királynőhöz s kifejtve előtte az ügyet, úgy, a mint az emlékiratban tette, igyekezzék őt

rábírni a felállítás tervének az elejtésére.[1] XIII. Kelemen pápa tehát meggyőzetve Eszterházy érveitől, nem járult hozzá a püspökség felállításához.

Mária Terézia erre azt felelte 1768 aug. 25-én Kaunitz útján Albanihoz intézett levelében,[2] hogy a tervet el nem ejti, csak felfüggeszti, hogy lássa az alatt, engedékenyebb s kevésbbé uralomvágyó lesz-e, tud-e lenni Eszterházy a görög szertartásúakkal szemben? S ezzel olyan pontot érintett a királynő, melyet e küzdelem megítélésénél nem szabad figyelmen kívül hagynunk. Ezen püspöki széken t. i. Telekessy óta egymás után főrangú családból származó püspökök, Erdődy, Barkóczy, Eszterházy ültek, a kik azért bizonyára jó püspökök voltak, de a szegény jobbágysorsú nép és a mindössze is szabados sorsba helyezett papság s teljesen vagyontalanná tett püspökeivel szemben nemcsak előkelően viselkedtek s ezek viselkedését is előkelő születésük és nevelésük magasságáról ítélték meg, de éppen főrangú voltuk miatt nem is voltak képesek ezek helyzetét és viszonyait kellőképen megérteni és méltányolni. Ez tünt fel a királynőnek s ennek adott kifejezést ama szavaival. Az időre kellett bíznia a megoldást, kinek ad igazat a jövő, a királynőnek-e vagy Eszterházynak? Addig marad minden a régiben.

A királynő 1768 aug. 24-én le is írt úgy Eszterházyhoz, mint Olsavszki utódához, Bradácshoz,[3] tudatva velök, hogy további rendelkezésig fentartandó a régi állapot. Bradácsot utasította továbbá arra is, menjen Egerbe s beszélje meg Eszterházyval a módokat, hogyan gondolnák a békét helyreállíthatónak? Bradács látogatása alkalmával 1769 szept. 15-én Eszterházy tényleg oly gőgösen viselkedett, annyira éreztette Bradácscsal fölényét, s ennek következtében oly heves és kínos jelenetek játszódtak le közöttük, hogy a

[1] Köz. Bazilovics, id. m. IV. r. 125—127. ll. — «Dudum a fr. tua quaesivinus, quaenam esset sententia tua de eppatu gr. r. Munkacsini erigendo . . . Et accurate diligenterque nos docuisti, quapropter eppatum illum erigi non oporteat.»

[2] Arneth, id. m., 86. l.

[3] Köz. Bazilovics. id. m. IV. r. 131—133. ll.

Bradács kiséretében volt Bacsinszky, a későbbi püspök, a Bradács és kisérete között az Eger közelében fekvő Sajópetriben tartott megbeszélése értelmében 1770 febr. havában Bécsbe ment, magával vívén a jelentésszerű fölterjesztést, hogy Bradács a királynő rendeletének eleget teendő, megjelent Egerben, de Eszterházynak feltétlen meghódolást követelő magaviselete miatt semmikép sem jöhetett létre közöttük a béke.[1]

A királynő tehát máj. 4-én utasította Kaunitzot az ügynek újból való felvételére, de Kaunitz azt ajánlotta, hogy a siker érdekében inkább a királynő írjon, mint ő. S Mária Terézia máj. 12-én csakugyan ismét a pápához, XIV. Kelemenhez fordult. S hogy nézetét jobban megvilágítsa, Coquelin római ügyvéd, a ki az 1767-i emlékirat szerkesztésében részt vett, újabb emlékiratot adott be.[2]

Végig tekintve a két püspökség közötti viszálykodáson, sajátságos, hogy a papság 1715 márcz. 7-i, s Olsavszki 1753 júl. 26-i felterjesztéseikben szintén pápai bullákra és zsinati végzésekre hivatkoztak, de csak azokra, a melyek a görög szertartásúakra nézve kedvezők. Ellenben eszökbe sem jutott szembenézni azokkal, a melyekre az egri püspökök alapították az ő követeléseiket. A papság 1764-i emlékirata külön is foglalkozott az egriek joghatóságával, de az illető végzésekre ez sem ment reá. Abban a Bacsinszky által Bécsbe felvitt felségfolyamodványban volt először szó a lateráni zsinat «Quoniam» fejezetéről. S Bécsben is akkor látták be először, hogy mindenekelőtt ezeket a határozatokat kell meggyöngíteniök s a kuria ezekre vonatkozó aggályait eloszlatniok, s csak akkor lehet kilátás a sikerre. Ebből a szempontból indult ki, ezt tartotta szem előtt Coquelin e második, az előbbinél jóval terjedelmesebb emlékirata, a melynek általános egyházjogtörténeti jelentősége van. A római ügyvéd különben is nagy előnyben volt az előbbi helyzettel szemben. Most a kezében volt Eszterházy emlékirata s így könnyű volt az állításait sorra cáfolni.

[1] Köz. Duliskovics, id m. III. füz. 199 s köv. ll. j.

[2] Arneth, id. m. 86. l. j. — Coquelin újabb emlékiratát köz. Bazilovics uo.

Coquelin szerint Eszterházy emlékirata három részre osztható. Az elsőben kifejtette az egri püspök a sérelmet, a melyet egyházmegyéje az új püspökség felállítása révén szenved. Ez ellen az állítás ellen Coquelin kimutatta, hogy valójában semmiféle kár sem éri Egert, mert a munkácsi püspök már előbb, az unio előtt, azaz mielőtt az egriek befolyása kezdődött volna, létezett. Ennek a már első folyamodványában is fejtegetett tételnek az igazolására nemcsak új adatokat hord fel, hanem azt is bizonyítja, a mire már Lippay figyelmeztette a propagandát, hogy a szakadár püspökök is püspököknek tekintendők. Csakhogy — közbensőleg mondva — Coquelin feledte, hogy a szakadárokra is kötelező az apostoli leszármazás. Már pedig a régi munkácsi püspököknél éppen azt nem vagyunk képesek beigazolni. Csak feltevés, hogy a még csak potestas ordinissal bíró első püspöknek is csak fel kellett valahol szentelődnie s így okvetlenül bírnia kellett apostoli leszármazással, de erre nézve e feltevésen kívül nincs bizonyítékunk. Róma viszont tagadta, de soha sem állott elő amaz érveivel, miért nem állhat meg a munkácsi püspökség praeexistentiája?

Beigazolván ekként, hogy az új felállításból az egri püspök állításával ellenkezőleg reá kár nem háramlik, reátért az egri püspökök joghatósága igazolásának a megczáfolására. A joghatóság létezését a gyakorlatából igazolni akaró érvekről kimutatja, hogy nem egészen áll meg az az állítás, hogy az egyesülés kizárólag és tisztán az egri püspökök műve. Az egyesültek a nagyszombati zsinaton az egész magyarországi egyház támogatását kérték. Az egriek joghatóságának a gyakorlatára nézve egyébként három kort kell megkülönböztetni, ú. m. a szakadárság korát, az egyesüléstől az apostoli helyettesek kinevezéséig terjedő kort, és az apostoli helyettesek idejét. A mi az elsőt illeti, bizonyos, hogy a szakadár munkácsi püspökök teljesen függetlenek voltak az egri püspököktől. Épp' úgy nem lehet az egriek joghatóságát kimutatni a második korszakban sem, pedig akkor már Partén egyesült s pápailag is, királyilag is kinevezett püspök volt, de sem az egyik, sem a másik kinevezésben nincsen szó sem az egri püspökről.

De továbbmenve a harmadik korra, a mint nem lehet kimutatni, hogy az apostoli helynökség létrejöttében az egri püspöknek valamelyes része volna, épp' úgy nem lehet viszont tudni azt, honnét veszik a jogot, hogy az apostoli helynökség felett joghatóságot gyakoroljanak?[1] A pápai kinevező oklevelekben szó sincs róla. S nem is lehetett, mert az apostoli helynökök az egyházjog szerint a mint közvetlenül a pápa által neveztetnek ki, úgy közvetlenül csak neki vannak és lehetnek alávetve és senki másnak. A mikor tehát az egri püspökök a munkácsi apostoli helynököket, Bizanczit, Olsavszkit, s a többieket a saját magán helyetteseikké tették, olyasmit teremtettek, a mit az egyházjog nem ismer. Ezzel egyenesen a *pápai* jog ellen vétettek, a mint azt a zsinati végzések és pápai határozatok bizonyítják. Mert az apostoli helyettesek egyenesen mint a pápa helyettesei gyakorolják a pápától nyert joghatóságot. A pápa helyettesei, vikáriusai lévén, nem lehetnek a püspök vikáriusai, mert a pápától nyert joghatóságot teljes joggal gyakorolják. Ennélfogva az egri püspökök egyenes erőszakoskodást követtek el az apostoli helynökökön, mikor ezeket a pápai tekintély ellenére alárendeltségre szorították s az apostoli helyettesek az ő nyomásuk alatt kénytelenek voltak az ő helynökeikké vedleni.

Az apostoli szék jogait mélyen sértő ezen intézkedéseken nyugszik az egriek követelése. De éppen, mert tudták ezeknek a jogsértő voltát, némely egyházi törvényből iparkodtak érvet kovácsolni annak az igazolására, hogy az új püspökség az ő sérelmük nélkül nem állítható fel. Ezen egyházi törvények IV. Pius «Rom. pontifex» bullája, hogy

[1] Sem Coquelin, sem az őt informáló Bradács nem tudták, nem is tudhatták, hogy a munkácsi püspökök, a kik egyúttal apostoli helynökök is voltak, függését Kollonics csempészte be a kir. kinevezésekbe, hogy az a hirhedt «einrichtungswerk» és készítőinek a határozata, melyet az egri püspökök a IV. lat. zsinat 9. fej. támaszkodva, egész rendszerré fejlesztettek. Megvallom, a mily nagyszerűen sikerült Coquelinnek a «Romanus pontifex» bulla valóságos értelmét kifejteni, oly gyengének tartom e 9. fej. megerőtlenítését. Hitem szerint ez mindenha akadálya lesz az egyesülésnek!

t. i. a görögök, még ha püspökök volnának is, azon hely latin püspöke alatt állanak, a hol laknak. Ez ellen X. Leó pápának VIII. Kelemen által megerősített «Accepimus» bulláját hozta fel Coquelin, melyre már a papság is hivatkozott 1715 márcz. 7-i emlékiratában, a melyben a két pápa kimondotta, hogy a latin püspök a latinok, a görög pedig a görögök felett gyakoroljon joghatóságot. Lambruschini biboros a megyei zsinatról írt munkájában ugyan ellene van az «Accepimus» bulla intézkedésének, de az nem hozható fel a munkácsi püspökök ellen, mert ez a nagytekintélyű egyházjogtudósnak csak magánnézete, melyet ő mint XIV. Benedek pápa «Etsi pastoralis» bullájában szószerint odamódosított, a mit az «Accepimus» bulla mondott. A «Rom. pontifex» bulla egyébként nem is a görög székes püspökökről szól, hanem éppen a székeikről elűzött s a latin püspökök megyéibe jöttekről. Azt tehát semmiképen sem lehet a munkácsira alkalmazni.

Épp így nem áll meg a IV. lateráni zsinat «Quoniam» fejezetére való hivatkozás sem. Mert eltekintve attól, hogy azon a zsinaton görögök nem voltak jelen, hogy jogaikat védhették volna, a végzés nem hittétel s így nem változhatatlan, hanem egyetemes bár, de egyszerű fegyelmi intézkedés, a mely éppen azért az idő és a körülményekhez képest megváltoztatható, a mint arra számtalan példa van. Különben igazolja az a tény is, hogy sok helyen ugyanazon városban két külön szertartású püspök lakik. Így az 1721-ben felállított erdélyi oláh püspök, az erdélyi latin püspök megyéjében lakó oláhok püspöke.

Erre a szerintünk teljesen meggyőző s az egriek követeléseinek jóhiszemű, de teljesen alaptalan, s az egyházjog egyes tételeit egyenesen sértő voltát fényesen kimutató érvelésre a pápa késznek nyilatkozott a királynő követelését teljesíteni s a püspökség felállításába beleegyezni, de azzal a kettős feltétellel, hogy az új püspök a primás suffraganeusa legyen s hogy minden munkácsi püspök külön-külön hitvallást tegyen. A nuntius jún. és aug. 9-én azt jelentette Rómába,[1] hogy Kaunitz birodalmi kanczellár

[1] L. ez iratokra nézve Arneth, id. m. 86—88. ll. j.

közölte vele a királynő elhatározását, hogy elfogadja e feltételeket, a mennyiben a magyar törvényekkel megegyeztethetők. Szept. 1-én pedig azt jelentette tovább, hogy a királynő nem kér korlátlan függetlenséget az új püspök részére, csak azt, hogy ne függjön az egri püspöktől, mert Eszterházy kemény és uralomravágyó természetű, a ki az embereket elidegeníti magától. Ezeket akként elintézve, szept. 14-én a királynő rendeletet intézett Kaunitzhoz, hogy az alapító bulla kieszközlése végett tegye meg a kellő lépéseket Rómában. A pápa azonban okt. 10-én kelt határozata értelmében még egyszer meg akarta hallgatni Eszterházyt. Mária Terézia e halogatás ellen erélyesen kikelt s nyiltan megmondta a nuntiusnak, hogy végre kénytelen lesz maga intézkedni a dologban, a mit a nuntius nov. 1-én sietett a pápa tudomására hozni. Öt nappal később, nov. 6-án maga a királynő is tudatta szándékát a pápával, a ki már a nuntius jelentésére, mielőtt még a királynő levelét kapta volna, nov. 17-én azt felelte, hogy immár hajlandó a munkácsi klérusnak és a népnek saját görög szertartású püspököt adni, és ezt a hajlandóságát a királynő levelének vétele után, nov. 24-én magával a királynővel is közölte.

II. FEJEZET.

A püspökség kánonszerű felállítása 1771, s első két valóságos püspöke, Bradács János (1771—1773) és Bacsinszky András (1773—1809).

Mint az imént láttuk, XIV. Kelemen pápa 1770 nov. 24-én tudatta Mária Teréziával, hogy kész a munkácsi püspökséget, illetve apostoli helynökséget kánonszerűleg önálló püspökséggé emelni. A tárgyalások során azonban mindkét részről nehézségek merültek fel. A nuntius, tudjuk, még 1766 júl. 12-én informálta volt a szent széket azon 5000 frtnyi összeg felől, a melylyel a kért új püspökség a királynő 1766 ápr. 31-i előterjesztése szerint javadalmazva volna. Ez összeghez a felvilágosítás szerint a lelkészi alap járult hozzá évi 3300 frttal. Ez a javadalmazás egyébként csak ideiglenes, — jelentette a nuntius, — mert a királynő kijelentette, hogy a kamara útján fog adni a püspöknek megfelelő összeget, azaz a helytartótanács kezelése alatt álló *lelkészi* alap terhét átutalja a kamarára.

A munkácsi egyház állapotáról tartott kánoni processus alkalmával kihallgatott két tanu vagy szakértő[1] a hozzájuk intézett 12 kérdés közül a kilenczedikben, tudják-e a püspöki jövedelem valójában mennyire megy fel évenként s miben áll, különböző összeget említett s még ezek sem voltak bizto-

[1] $1^1/_2$ íves egyh. más. Bpest, OL. Helytt. O. Cassa par. Munkács, nro. 3 ad 1771. — «An sciat verum valorem reddituum mensae eppalis...? — Vicarius apl. ex clementia regia habet 3,300 fl., ex decimis autem cathedraticis percipit circiter 1700, omnes in parata moneta. Pecuniam, quam aug. reg. subministrat. ex cassa par. percipit».

sak. Róma, hogy a javadalmazást biztosítsa, azt kívánta, nyilván félreértve a nuntius azon szavait «della sua regia camera», hogy a püspök királyi jövedelemből kapja a javadalmazást. A királynő sietett a felvilágosítással, hogy már az említett 3300 frt utalványozásakor tudatta a helytartótanácscsal, hogy az csak addig szól, míg a püspökség *állandó* javadalmazásáról gondoskodik. Róma elfogadta ugyan e megnyugtatást, de hogy a királynőt lekösse, a konzisztoriális congregatiónak az alapításról szóló dekretumába is fölvette, sőt az alapító bullában is benne van.

A konzisztoriális dekretum szövegébe, mint a birod. kanczellária 1771 aug. 10-én tudatta a magyar kanczelláriához intézett átiratában,[1] a pápai kanczellária néhány olyan szokásos formulát szőtt be, melyek sem a magyar korona jogának meg nem felelnek, sem pedig a latin és a görög katólikusok közötti béke megóvására nem alkalmasak. Ezért Bécsben nem fogadták el. Az 1771 júl. 16-án kelt új dekretumot a bir. kanczellária említett aug. 10-i átiratával küldte meg a magyar kanczelláriának, a mely ugyanaznap kelt rendeletével utasította a helytartótanácsot, hogy a végzéseket közölje úgy az egri, mint a munkácsi püspökkel.

Melyek voltak az udvar által kifogásolt kifejezések, azt csak következtetjük Albani biboros júl. 24-i leveléből,[2] a melyben felhívta Kaunitz s általa a királynő figyelmét a változtatásokra, a mennyiben most már

1. a püspökség felállítása olyformán van szövegezve, hogy a szent szék és a király úgy ezen, mint az ország összes egyházai feletti jogai vannak egyeztetve;

2. Munkács püspöki városnak jelentetik ki, nem pedig

[1] Eg. íves ered. Bpest. OL. Kancz. O. Conc. exped. no 4132 ex 1771 és lib. reg. 49. köt. 137. l. — «Sed quia in ejus centextu quaedam irrepserant stili canc. Rom. formulae, quae cum dignitate et juribus coronae Hung. minus consona . . .»

[2] Uo. — «Si degnera v. a. osservare . . . 4° non si parla piu di concessioni del dritto di nomina, ma si dichiara, come saviamente ha suggerito v. a., che verra ammessa dalla s. sede la nomina di Munkácz nella conformita, che vengono ammesse tutte le altre nomine del regno d'Ung».

azzá emeltetik, a mi az árnyékát is kizárja annak, hogy a pápa a király jogait sérteni akarná;

3. a javadalmazás pontosan az előírásnak megfelelőleg módosíttatott;

4. nincs többé szó a *kinevezés jogának az adományozásáról*, hanem ki van benne jelentve, hogy a szent szék hozzájárul, hogy a munkácsi kinevezés is akkép történjék, mint az ország többi püspökségeié;

5. meg van mondva részletesen, mi mindenekre vonatkozólag gyakorolja a munkácsi püspök az egri püspökség területén élő összes egyesületek felett, a mely részletes felsorolás következtében az egri püspök többé nem zavarhatja a munkácsi püspök joghatóságot, sem pedig ez amazét;

6. a propaganda szorosan meghatározta, mely dekrétumokat kell az új püspöknek megtartania s csak azokat jelölte megtartandóknak, a melyek az új dekretummal nem ellenkeznek, ennélfogva az új püspök pontosan tudhatja, mit kell megtartania s mit nem?

Mint e szó szerint adott levél negyedik pontjából világosan látható, a szent szék a régi dekretumban új adományként akarta konczedálni a királynak a kinevezés jogát, mint a fogarasi püspökségnél tette, s éppen ezt kifogásolták Bécsben. De kitetszik az is, hogy az új dekretumban a szent szék hozzájárult, hogy a király a munkácsi püspököt épp úgy nevezze ki, mint a többi püspökségek püspökeit, — éppen eltérőleg a fogarasitól.

Maga az alapító bulla 1771 szept. 19-én kelt s a pápai kamara 4000 frtnyi illetékeinek a lefizetése után, a melyeket a királynő rendeletére a bécsi kamara fizetett ki a püspök helyett, Albani biboros átküldte a birod. kanczelláriának, a mely okt. 18-án a magyarhoz tette át, ez pedig okt. 23-án utasította a helytartótanácsot, hogy a konzisztoriális dekretum egy példányát és az alapító bullának a primáshoz intézett példányát, primási széküresedés lévén, az esztergomi káptalannak, a többit Bradács püspöknek küldje meg.

Bradácsot illetőleg, hogy a püspökök történetére is reátérjünk, még 1764-ben ajánlotta Olsavszky Mihály a király-

nőnek, hogy nevezze ki segédévé utódi joggal. Olsavszki e lépésének a czélja világos. Ki akarta kerülni t. i., illetve megelőzni, hogy Eszterházy saját ízlésének megfelelő embert ajánljon utódául a vikáriatusban. A királynő azonban soká halogatta a kinevezést, elannyira, hogy csak 1767 júl. 17-i levelével ajánlotta Albani biborosnak. Olsavszki 1767 nov. 6-án történt elhunytával a királynő 1767 decz. 11-én rendes vikáriusnak ajánlotta Bradácsot, a kit XIII. Kelemen pápa 1768 jan. 27-én végre ki is nevezett.[1]

Mikor aztán XIV. Kelemen pápa 1770 nov. 12-i levelében jelentette a királynőnek, hogy hozzájárul a püspökség felállításához s egyúttal felszólította, nevezzen meg az új püspökségre alkalmas embert, Mária Terézia a következő 1771. év jan. 6-án Bradácsot ajánlotta, a kit a pápa némi nehézség után 1771 szept. 26-án ki is nevezett s így Bradács az új; valóságos püspökség első püspöke. Sajnos, egy évig sem viselte méltóságát. 1772 júl. 4-én történt halála után a királynő aug. 5-én Bacsinszky Andrást nevezte ki utódává, a kit 1773 márcz. 8-án a pápa meg is erősített.[2]

A püspökség kánoni felállítása után hátra volt még annak a — hogy úgy mondjuk — valóságos berendezése. Ehhez Olsavszki tette le az alapkövet. A feladat további kivitele Bacsinszkyra maradt, a ki hosszú, 1809-ig terjedő püspökösködése alatt kifejlesztette, rendbe hozta az egyházmegyét, a nélkül, hogy az egri vagy más latin püspökkel legkisebb összezördülése lett volna.

* * *

Ezekben iparkodtunk a püspökség eredetét és a betöltését felölelő *külső* történetét kifejteni. A mondottak kiegészítéséül áttérünk a püspökség javadalmazására, kormányzatára, közegeire, papjaira stb. szóval a belső ügyeire terjeszkedő *belső* történetére.

[1] Köz. Bazilovics, id. m. IV. r. 34—37. l. — 38. l. 39—40. ll.

[2] Úgy Bradács, mint Bacsinszky püspök kinevez. ered. bullái az ungv. püsp. levéltárban.

II. RÉSZ.

A püspökség belső története.

A) SZAKASZ.

A püspökség.

I. FEJEZET.

A püspöki javadalom története 1458—1800.

Munkánk elején a püspökség eredetét kutatgatva azon nézetünknek, jobban mondva meggyőződésünknek adtunk kifejezést, hogy az első munkácsi püspök minden valószínűség szerint, sőt majdnem bizonyosan, csak mint egyszerűen felszentelt, püspöki renddel bíró püspök kezdte el itteni működését. Joghatósága, megyéje nem volt. Magának kellett a megyéjét, a püspökséget joghatóságának az itteni görög szertartású népségre való kiterjesztésével megalkotni. De azonkívül még javadalma sem volt, a melyből magát s hívei lelki kormányzására szükséges közegeit fentarthatta volna. Szóval a munkácsi görög szertartású püspökség éppen ellenkezőleg jött létre, mint a hogy latin szertartású püspökségeink alapítása szokott történni. Szt. István előbb kihasította, meghatárolta a püspökségeket s azután nevezte ki a kormányzásukra alkalmas püspököket, gondoskodva egyúttal a javadalmazásukról is. Ezek javadalmazása nélkülözhetetlen feltétele az alapításnak. S a római szék később is okvetlenül megkövetelte ennek a biztosítását. Hivatkozunk e tekintetben IX. Gergely pápá-

nak IV. Bélához intézett szavaira, hogy a püspöki méltóságnak megfelelő javak nélkül nincs meg a kellő tekintélye. De idézhetjük XIV. Kelemen pápának éppen a munkácsi püspökség erectionalis bullájába is felvett azon kikötését is, a melynél fogva Mária Terézia és utódai kötelesek a Munkácson felállított görög katólikus püspökség megfelelő javadalmazásáról gondoskodni. Már e kikötés mutatja, hogy a munkácsi püspököknek eladdig nem volt meg a kellő jövedelmük. Mint szakadárok meg éppenséggel maguk voltak kénytelenek a fentartásukról gondoskodni. S ez volt első említésük, 1491 óta a másik törekvésük. Előbb már kifejtettük az egyik százados törekvésüket, a püspöki joghatóságuk, a püspökségük területének a megállapítása körül kifejtett küzdelmes működésüket. Ez adja mintegy külső történetüket.

Nézzük és vizsgáljuk most a másik irányban végzett, mintegy belső tevékenységüket. Hiszen e két nagy kérdés körül forog tulajdonképen a püspökség egész multja mind a kanonizációig. Igaz, hogy egyet-mást ismételni leszünk kénytelenek, de meg vagyunk győződve, hogy az előadottak, más szempontból nézve, új dolgokkal kiegészítve, csak nyernek világosságban. A püspökség 1771 előtti jövedelmeit egész tisztán látjuk azon szerződésből, melyet 1716 ápr. 10-én Egerben kötöttek Hodermarszki, az apáttá lett munkácsi püspök, a ki mint ilyen eladdig a püspökség jövedelmeit húzta, és a helyébe kinevezett Bizanczi püspök. E szerződés második pontjában Hodermarszki felhatalmazást kapott, hogy Bubuliska és Lauka faluk összes jövedelmeit, továbbá a csernekhegyi szőlők bortizedét és Oroszvég község dézsmáját a kolostor javára szedhesse. A papi felszenteléseékért járó díjakat Bizanczi megtartotta magának, míg a püspökség összes egyéb jövedelmeit, úgymint a katedratikumot, a birságokat, perdíjakat és más efféléket megosztották.[1] Ebből láthatjuk, hogy a

[1] «conclusimus, vid. ut 2° idem rev. d abbas et vicarius meus 2 pagorum Boboliska et Lauka proventus omnes, decimas et obventiones, quin et decimas ex pago et promontorio Czernegh et poone Oroszvég,

püspökség egykori jövedelmeit tevék először a kolostornak átengedett Koriatovics-féle alapítványból járt bevételek, s másodszor a püspöki functiókért járó díjak, melyeket Olsavszki Simon püspök 1737 okt. 31-én a helytartótanácsnak tett felterjesztésében részletezve 1045 frt 66 kr összegként mutatott ki.[1]

Mutassuk be tehát e két jövedelmi forrást külön-külön.

A püspökök és a kolostor jövedelmei 1418—1716.

A püspökség jövedelmeiről először Lippay 1654-i informatiójában esett szó. Lippay azt jelentette t. i. a congregatiónak, hogy a munkácsi uradalomban van a bazilitáknak egy kolostoruk, melyet a magyar királyok alapítottak és nyolcz faluval adományoztak meg. A püspökséget ellenben véleménye szerint szakadár püspökök állították fel, olyképen, hogy a püspök a kolostorban székeljen, mint annak előljárója és annak jövedelmeiből éljen.[2] Lippay szerint tehát a püspöknek, mint ilyennek nem volt jövedelme. A mije volt, mint a kolostor főnökét illette, nem pedig mint püspököt. Még határozottabban és világosabban nyilatkozott e tekintetben Szelepcsényi 1665-i informatiójában, a midőn annak a részletes előterjesztése után, hogy a kolostort Koriatovics alapította és javadalmazta, kereken

pertinentias vid. dictae abbatiae pro se et suis monachis libere ac licite colligere et integre percipere possit ac valeat. Obventiones vero occasione administrationis ss. ordinum juxta gr. r. praestari solitas mihi dumtaxat et pro me solo reservo. Ex reliquis porro universis certis et incertis proventibus eppalibus, uti sunt cathedratica, birsagia, processus juridici et id genus occurentia quoquomodo nominata ratis 2 partibus pro me reservatis tertiam eorundem partem saepenominato rev. d. abbati, qua meo in spiritualibus vic. gen. me pariter innegabiliter datorum . . . apromitto». — Más. Bpest. OL. Kancz. O. Conc. exped. no 9. ex Dec. 1716.

[1] Ered. 13 íves füz. Bpest. OL., Helytt. O., Cassa par. d. Munkács no 1. a. 1707.

[2] «In isto dominio civitati Munkács adjacet in colle monasterium ordinis s. Basilii olim fundatum a regibus Hung. et dotatum 8 pagis . . . eppatus vero a schismaticis eppis Constpolit. patriarcha annuente erectum ita, ut semper eppus schismaticus eligendus habitaret in hoc monasterio Munkács., praeesset illi ac viveret de proventibus illius».

kijelentette, hogy munkácsi egyházmegye azaz helyesen szólva püspökség nem is létezik, mert a lefolyt századokban Oroszországból küldtek oda püspököket, a kik a kolostor előljárói voltak s mint ilyenek maradtak ott. Ezt az álláspontot — mint láttuk — elfogadta Róma is, a mely a püspökség javadalmazása nélkül püspökséget nem engedett meg. Azt tehát, hogy a munkácsi kolostorfő tényleg gyakorolt püspöki joghatóságot, nem tartotta elegendőnek a püspökség fennállásának a beigazolására.

Annál különösebbnek és érthetetlenebbnek kell ezzel szemben vennünk azt, hogy Lipótot ugyanaz a Lippay akként informálta, hogy a munkácsi uradalomban van a bazilitáknak egy kolostoruk, a melyet régi királyaink alapítottak és tizeddel, jobbágyokkal, valamint egyéb jövedelmekkel elláttak, de akként, hogy ott görög szertartású bazilita püspök székeljen.[1] Lipót elfogadta ezt az előbbitől alapjában nem eltérő informatiót s kinevezte Petrovics Parténtt püspökké. Utódai szintén javadalmazottnak tartották a püspökséget s gyakorolták a kinevezés jogát. A két álláspont azonban jóformán ellentétes s ebből következett az összeütközés lehetősége, a mely József király idejében csakugyan ki is tört, a mint más helyen részletesen hallottuk.

Itt magának az informatiónak a tartalma és tárgya érdekel bennünket, más szóval az a kérdés, volt-e tehát csakugyan javadalmazva a püspökség, vagy sem, azaz mennyiben volt a kolostor javadalma egyúttal a püspökség javadalmának is mondható és annak tartható, szóval megillette-e a püspököt is és mennyiben?

Munkánk elején kifejtettük, hogy a baziliták csernek-

[1] «Ex relatione... archieppi Strigon. intelligimus in cottu de Beregh . . , exstare monasterium ord. s. Bas. a piis principibus et regibus Hung. ante aliquot centenos annos fundatum, decimis, colonis aliisque obventionibus provisum ita, ut ibi eppus gr. r. ex ordine Basil . . . resideret eppum ageret . . .» Lipót 1660. évi lev. — A két szöveg alapjában véve alig különbözik, főleg a jövedelmet illetőleg, mely mindkettő szerint a kolostort illeti. De míg a Lippayéban a püspökök eredete olykép van kifejezve s megmagyarázva, hogy azt ez alapon alig illeti valamely jog a kolostor jövedelmeihez, addig Lipót szerint, ki a püspökség eredetét nem érintette, nagyon is van hozzájuk joga.

hegyi kolostora, a munkácsi püspökök székhelye, már a püspököket megelőzőleg fennállott. S bár Lippay 1654-ben Partén informatiója alapján azt írta Rómába, hogy a püspökség olyképen volt alapítva, «hogy a megválasztandó szakadár püspök mindig e munkácsi kolostorban lakjék és annak jövedelméből éljen,» tudjuk, hogy a kolostor nem azért lett alapítva, hogy a püspök székhelyéül szolgáljon, s nem e czímen igényelte a Koriatovicséként ismert alapítványt, hanem a Koriatovics nevében koholt oklevél alapján, a melyben püspökről szó sincs. A püspököknek Kollonics alapítványáig tényleg nincsen semmi olyan javadalmuk, mely őket, mint püspököket megilletné, a mit legjobban az a tény bizonyít, hogy Kollonics éppen azért tette 5483 frtnyi alapítványát a püspökség javára, mert annak semmi néven nevezendő saját vagyona sem volt. Arra a kérdésre már most, hogyan s miből éltek és tartották fenn magukat tehát ezen részükre tett első alapítványig, csak az lehet a feleletünk, hogy tényleg a kolostor vagyonából és jövedelméből éltek, s így Rómának teljesen és föltétlenül igaza volt abban, hogy a püspökséget nem látta s nem ismerte el kellőképpen megalakultnak. A püspökök, a kik a görög egyház szokása értelmében különben is szerzetesek voltak s mint ilyenek a kolostorban laktak, azaz a rendnek és a kolostornak is püspökei voltak, saját érdeküket mozdították elő, a midőn a kolostor javára szóló Koriatovics-féle alapítvány érvényesítésére törekedtek. Papjaiktól járó csekély saját jövedelmükön kívül semmi egyebük nem levén, mint a székhelyül szolgáló kolostor által Koriatovics állítólagos oklevele alapján igényelt alapítvány, természetesen azonosították érdekeiket a kolostoréival s minden erejükkel és tehetségükkel rajta voltak, hogy ez érvénytelen alapítványt megszerezzék. Mindaddig ugyanis, míg az alapítvány érvényesítéséért kellett küzdeniök, érdekeik közösek voltak, annál is inkább, mert Mátyás király 1458-i oklevelében a monostort a hozzátartozó falvakkal együtt Lukács presbyternek adta új adományként. Ez az érdekközösség mindaddig tartott, a míg csak a Koriatovics neve alatt készült oklevélnek az

érvényességét meg nem szerezték, s ezzel az oklevélben részletezett jövedelmek birtokába és élvezetébe nem jutottak. Alig hogy Lipót király 1693 febr. 23-án kelt átiratában megerősítette a Koriatovics-féle áloklevelet, illetőleg a mint Kollonics még a királyi megerősítés előtt átadatta az oklevélben említett javakat De Camelis püspöknek, Kaminszki, Rákóczi Ferencz fejedelem későbbi püspöke, mint a munkácsi kolostor előljárója a szerzetesek nevében Ungvárott 1692 máj. 24-én kelt iratában tiltakozott e javaknak a püspök részére történt átadása ellen. Ezzel kitört a végre megnyert Koriatovics-féle alapítvány felett a pör a püspök és a rend között, a mely 1751-ig tartott.

E szerint a kolostor javainak a püspökök által történt használata történetében két kort látunk kifejlődni: az egyik a legrégibb időktől a Koriatovics-féle áloklevélnek 1693-i királyi megerősítéséig tart, a mig t. i. a püspökök a szerzetesekkel együtt működnek az oklevél érvényesítéséért és az alapítványi javak elnyeréséért, a másik 1693-tól, az oklevélnek királyi megerősítés folytán történt érvényesítésétől a megnyert alapítvány felett a püspök és a rend között kitört pörnek 1751-ben történt eldüléséig terjed.

Az első kor láthatólag akkor és ott kezdődik, a mikor az első munkácsi püspök megjelenik a kolostorban, mert a püspökség nem lévén sem szabályszerűleg megalapítva, sem egyáltalán javadalmazva, az első jelentkezés óta a kolostorra volt utalva. Ez, mint a rendelkezésünkre álló adatokból más helyen kimutatni iparkodtunk, Hunyadi János alatt 1445 után történt, a kitől a Korvin herczeg 1493-i oklevelében említett Dénes munkácsi plébános állítása szerint, a ki bizonyára tudta a dolgot, Lukács presbyter az első oklevelet nyerte mint ilyen, holott a deszpotnak a Hunyadi Jánosé előtt említett rácz oklevelét még nem ő, nem is előde, hanem a szerzetesek kapták 1426—1439 között, a kiknek addig csak a Koriatovics nevére 1418—1426 között készített oklevelük volt meg.

Lukács presbyternek semmije sem lévén, kénytelen volt a saját érdekét a kolostoréval azonosítani. E kettős czímen és alapon aztán legott működni kezdett a Koriatovics-féle

áloklevél érvényesítésén. Ez irányú egész működését kortársa, az említett Dénes sz. Márton egyházi plébános akként jellemezte Korvin herczeg előtt, hogy «János püspök előde, Lukács rutén presbyter, a ki egykor szintén a sz. Miklósról nevezett kolostorban lakott, Korvin herczeg nagyatyjától és atyjától minden alkalommal hamisul és álürügy alatt eszközölt ki magának oklevelet». Minden körülményt számbavéve lehetetlennek kell tartanunk, hogy Lukács legalább azt ne tudta volna, hogy a Koriatovics-féle áloklevél érvénytelen, ha már el is fogadjuk, hogy az oklevél hitelességével nem törődött. Csak az önfentartás kényszere alatt kellett tehát megkisértenie az érvényesítést. S a mire utódainak későbbi kisérleteik alkalmával támaszkodniok lehetett, annak alapját ő vetette meg.

Mindenek előtt kieszközölte Mátyástól az 1458-i adománylevelet, a melyben a király az áloklevél jövedelmeinek első csoportját, a kolostorhoz hozzátartozó Bobovistye és Lauka falvakat összes jövedelmükkel együtt neki adományozta. Továbbá megkisértette az áloklevélben felsorolt jövedelem második csoportját, a tizedet is megszerezni. Egyedül arról nincsen tudósításunk, hogy a jövedelem harmadik csoportjának, a várhoz való jövedelemből az áloklevél szerint a kolostornak járó résznek megszerzésére tett volna lépéseket. Semmi adatunk sincs ugyanis arra nézve, hogy a munkácsi vár akkori birtokosai, Hunyadi János (1445-től), Szilágyi Erzsébet (1456-tól) és Korvin János (1484-től) a vár jövedelméből az említett részt kiadták volna Lukácsnak.

Nagy kérdés azonban, vajjon Lukács az általa kieszközölt oklevelek alapján egyúttal bejutott-e az áloklevél részletezte jövedelem első csoportjának tényleges élvezetébe is, vagy pedig meg kellett elégednie a róluk szóló oklevelek puszta s egyszerű kieszközlésébe, utódaira hagyva, hogy azok alapján folytassák az ő munkáját mindaddig, míg az illető jövedelmek birtokába jutnak? Az 1458-i oklevélnek, a pozsonyi káptalanban őrzött eredetije az első pillanatra elárulja, hogy kétségtelenül hiteles oklevéllel van dolgunk. Ámde a szövegezése oly annyira eltér a szokástól, hogy

ezen a réven teljes joggal kételkedhetünk, egyáltalán végre volt-e az valaha hajtva? A reánk nézve két okból fontos oklevélben ugyanis, melynek tartalmát a püspökség eredetéről szólva teljesen adtuk s ott egyúttal kifejtettük, menynyiben s miért fontos ez oklevél a püspökség eredetének a megállapítására nézve, egyesítve van a collationalis, a donationalis, a statutorium mandatum és a protectionalis, vagyis van benne valami a kinevezőlevélből, az adománylevélből, az adományba való bevezetést elrendelő királyi parancsból és a királyi oltalomlevélből. A mi elmondani valónk volt a collatióról, elmondottuk más helyen. Itt az oklevélnek az adományozásra és az új adományba való bevezetésre vonatkozó sorait és adatait veszszük vizsgálat alá.

Az első, a mi e részben az oklevél szövegében föltünik, a király azon állítása, hogy Bobovistye és Lauka falvak régóta hozzátartoztak a plébániához, a melyet Lukács presbyter saját állítása szerint több év óta jogosan bírt, mert hiszen éppen Mátyás kanczelláriájának tudnia kellett, hogy a munkácsi uradalom, a melynek területén e plébánia feküdt, a király anyjának adományoztatott, s így az adománylevélből rögtön megállapítható lett volna, igaz-e Lukács azon állítása, hogy a nevezett két falu valóban régóta a plébániához tartozik vagy pedig a vár tartozékai közt szerepel-e? Ma megállapíthatjuk, hogy e két falu minden adományozáskor az uradalom tartozékai közt szerepelvén, Lukács valótlant állított. A két falu tényleg nem tartozott a plébániához, csak a Koriatovics-féle áloklevél alapján, a mely érvénytelen lévén, még ha hiteles voltában nem is kételkedtek volna, mindenkép semmis alapon tartottak hozzá jogczímet, s ezt a valójában semmis jogczímet igyekezett Lukács érvényesíteni. Tehát nem az oklevelet, hanem a két faluhoz az oklevélen nyugvó s abból merített igényt iparkodott megvalósítani. Mivel Mátyás az áloklevélből azt a mondást vette át, hogy a plébánia rutén módra volt alapítva, ezt pedig a Lukácsot ajánlók szóbelileg, emlékezetből is idézhették a kanczellárián, bizonyos, hogy Lukács az áloklevélből adta meg ajánlóinak az igényére vonatkozó informatiót a nélkül azonban, hogy az

oklevelet a kanczellárián bemutattatta volna. Ez esetben ugyanis lehetetlen, hogy a kanczellária csak a fenti mondást vette volna át belőle. Lukács tehát a mint a collatio ügyében félrevezette a királyt azzal, hogy az ily plébánia betöltése a király jogához tartozik, úgy félrevezette az adományozásra nézve is, azt állítva, hogy a plébániát a hozzátartozó két faluval együtt régóta jogosan bírta, holott ő csak a kolostorban lakó fölszentelt püspök lehetett s a két falura csak az áloklevél alapján támasztott címe volt s nem is a plébániájának, hanem a kolostornak. A kanczellárián ha nem is néztek utána a dolognak s nem is látták világosan, érezték, vagy legalább sejtették, hogy valami nincs rendjén, mert óvatosan odatették, hogy az új adomány csak az esetben érvényes, ha Lukács állítása való. Ennek a kikötésnek a kinevezési oklevélben másként nincs értelme. És ezen veszett el az, a mit Lukács az oklevéllel megnyerni remélt.

A másik feltünő dolog az adományban az, hogy a két falu a király állítása szerint nem a kolostorhoz tartozik, hanem a plébániához, illetve a kolostorhoz, de nem mint szerzetházhoz, hanem mint plébániához. A mint a Koriatovics-féle áloklevélben nincs szó püspökről, úgy viszont ebben az 1458-i oklevélben a monostor szón kívül nincs említés szerzetesekről. Lukács a kolostort mint plébániát kapja mindenestől. Ennélfogva ez oklevél keltétől kezdve a kérdés, kié a jövedelem, a püspöké-e vagy pedig a szerzeteseké, attól függ, ennek az alapjára helyezkedünk-e, vagy pedig az 1360-i áloklevélre? Ha az utóbbit sikerül érvényesíteni, akkor az ott említett egész jövedelem, a mennyiben arról szó lehet, csak a szerzeteseket illeti, de ez most már csak az 1458-i oklevél ellenére lehetséges, ha pedig ezt az 1458 i levelet fogadjuk el, a mely kétségtelenül hiteles, míg az előbbi áloklevél, akkor a jövedelem a püspöké. Ez oklevél kieszközlésével tehát Lukács a szerzeteseket is kijátszotta.

Csakhogy a kanczellária ébersége, mondom, meghiusította Lukács számítását. Minden oda mutat, hogy Dénes munkácsi plébánosnak teljesen igaza volt s helyesen ítélte meg a helyzetet és Lukácsot, a midőn Korvin herczeg előtt azt állította róla, hogy minden oklevelét, a melyet Hunyady

Jánostól és Mátyástól kapott, hamis ürügy alatt eszközölte ki. Mindenesetre ügyes, köztiszteletű férfiúnak kellett lennie, hogy minden bizonyíték nélkül, egyszerű szavára hittek neki s a királyi udvarban ajánlották és pedig eredményesen. Egészen más kérdés, tudva járt-e el így Lukács vagy pedig bona fide, jóhiszeműleg, mint a hogy utóda, János püspök is Korvin herczeggel? Az a körülmény, hogy nem mutatta be a Koriatovics-féle áloklevelet, a melyre a kolostor a maga jogigényét alapította, arra vall, hogy tartott a felismeréstől. 1458-ig ugyanis az utoljára 1418-ban említett özvegy Koriatovicsné, Walha fejedelemasszony ideje óta mindössze 40 esztendő mullott el, az oklevél készítésétől pedig, a mely bizonyosan az ő halála után történt, még kevesebb. A kolostorban tehát 1458-ban még mindenesetre tudták az oklevél hamis eredetét, s Lukácsnak volt oka nem állani elő a palimptestre írt oklevéllel, melyet akkor épp úgy felismertek volna, mint 1493-ban. Arra alapította a követelését, de csak hivatkozott reá.

Még feltünőbb a leleszi káptalannak szóló parancs, hogy Lukácsot a plébániába s a hozzátartozó birtokokba vezesse be. Ezt a mandátumot ugyanis az adománylevéltől rendszerint külön intézték a királyok a bevezetéssel megbízott káptalan vagy konvent nevére. Az ismert «Dicitur nobis» kezdetű rendeletben ki vannak téve a bevezetéshez kiküldött királyi emberek, utasítás történik az esetre, ha a bevezetés alkalmával ellentmondás esnék. Mindez hiányzik ebben az 1458-i oklevélben. Már maga az a dolog szokatlan, hogy ugyanazon egy oklevélben, a melyben Lukácsot a király plébánossá kinevezi, a kinevezettnek új adományt tesz, egyúttal a konventnek is rendeletet küld. De ha már a király ez eljárásától el is tekintünk, hiányozván a királyi ember, nem levén intézkedés ellentmondás esetére, a bevezetés nem történhetett meg vagy legalább is nem a törvényes alakban.

Végül a protectionális különössége abban áll, hogy a király a latin szertartású konventet egy szakadár, görög szertartás szerint alapított kolostorplébánia birtokjogainak a védelmével bíz meg, illetve parancsol reá.

A mennyiben már most a királyi levél a folyamodó Lukács kérelme alapján kelt, és a kérelmet a királyi intézkedésből kell mintegy tükörből kihámoznunk, az ennyi szokatlanságot magában foglaló, egészen szabálytalanul, a rendestől ennyire elütő módon kiállított királyi oklevélből majdnem lehetetlen levezetni, mi volt a Lukács kérelme s mire alapította azt? Legföllebb arról nyilváníthatunk véleményt, hogyan s mint lehetett a dolog s minő jogalapon intézhette Lukács a kérelmét?

Mint említettem, tudnia kellett, hogy az oklevél áloklevél, hogy azzal a királyi kanczellárián meg nem jelenhet. Különben is az oklevélhez neki mint plébánosnak alig volt köze, az tisztán a kolostort illette. Hogyan s miként jutott hozzá a kolostor, azt ő neki, tekintve a szükséget, nem kellett tudomásul vennie. Ő neki a kolostorhoz nem mint ilyenhez volt köze, hanem mint plébániához. Az oklevél a kolostoré, a kolostor azonban «de jure» szintén az övé, bár plébánia czímén. Ő nem rendi kolostorfőnök, hanem mint plébános, azaz János püspök előde, tehát maga is püspök felszenteli a szerzeteseket, azoknak is püspöke. Bármint illette a kolostort a Koriatovics-féle alapítvány, ő azt nem tartotta elég jogosnak, azért kérte új adományul nem a kolostort illető egész alapítványt, hanem csak a két falut.

Így lehetett a dolog s ennyiben Lukács némi jóhiszeműséggel járt el. Azt ő bizonyosan nem is tudta, hogy az új adomány csak akkor érvényes, ha az adományozott jószág az adományozottnak tényleg a birtokában is van, bár az illető meggyőződése szerint nem elégséges jogczímen. Ez esetben az új adomány pótolja a nem elégséges jogalapot, különben pedig csak jogczímet ad a nem bírt birtokhoz, a mi büntetendő. Ha ezt Lukács tudta volna, aligha teszi meg a kérelmét. Azért mondtam, hogy jóhiszeműleg járt el. De nem teljes jóhiszeműséggel, mert tudnia kellett, hogy a Koriatovics-féle oklevél álmű. Ő tehát annyiban igazat mondott, hogy a plébánia őt illeti, «de jure», még pedig mint említettük, a legvalószínűbben választási jogon, de annyiban félrevezette a kanczelláriát s így Dénes plébánosnak igaza volt abban, hogy hamis előadás alapján eszközölte ki az oklevelet,

hogy elhallgatta a teljes valót, hogy t. i. a két falu voltakép a kolostort illeti, nem a plébániát, a kolostor azonban őt, mint plébánia. Innét van, hogy Olsavszki püspök mikor 1749-ben a szerzetesek birói úton akarták a kolostor elhagyására kényszeríteni, az 1458-i oklevél alapján azt vitatta, hogy a kolostor mindenestől őt illeti, azaz a benlakás is, meg a szerzetesek által tisztán csak a kolostor részére követelt birtokok is. De Lukács elhallgatta továbbá azt is, hogy a két falu, mint az oklevelekből kimutatható, a vár tartozékát alkotta, attól el nem szakíttatott, a kolostor tehát csak jogczímet tart reá. Ezzel Lukács a két falura nézve a kolostor régi jogalapja mellé újabb jogczímet kapott, bár a plébániát most már régi jogon is, meg most újabb jogon is egészen törvényesen bírta. Ebbe a konvent be is vezethette, a mint hogy valószínűleg be is vezette. Azon oklevelek között ugyanis, melyeket János püspök 1493-ban Korvin herczegnek bemutatott, volt a leleszi konventnek is egy levele, melyet a herczeg utolsóként, Mátyás levelei után sorol fel. E szerint ez oklevélnek a leleszi konvent ezen bevezetésről szóló levelének kellett lennie. Sajnos, az oklevél nem maradt fenn s tartalmáról sincs semmiféle későbbi feljegyzés. Mivel azonban a két falut később is a vár tartozékai között találjuk, bizonyos, hogy a konvent azok birtokába nem vezette, nem is vezethette be Lukácsot, hanem ha vezette, csak a plébániába. A kanczellária kikötése «premissis sic stantibus» s az új adomány természetében fekvő feltétel is csak a plébániára talált.

Roppant fontos volna tudnunk a konvent jelentését a két faluba történt bevezetésre nézve, mert Lukácsnak ezen felül, hogy be nem vezethették, az álürügyön kieszközölt jogczím fejében bünhődnie is kellett volna. Lehetséges azonban, sőt valószínű, hogy a dolog annyiban maradt, mert a plébániára nézve valót állított, a falukat pedig egyszerűen nem kapta meg. Legalább a későbbiekből tudjuk, hogy a két falu nincs a kolostor birtokában, de Lukács is plébános maradt. Viszont azonban feltünő, hogy sem Lukács, sem János püspök a két falu kérdését nem bolygatták többé, hanem 1488-ban Lukács is, 1493-ban pedig János is a

Koriatovics-féle oklevél másik jövedelmi csoportja, a tized ügyét feszegették. A két faluval való az a nemtörődés azonban korántsem bizonyíthatja azt, mintha azért történt volna, mert ez idő alatt a faluk csakugyan a kolostor, illetve a püspök birtokában lettek volna. Ha ez lett volna az eset s a püspököket 1691 előtt bevezették volna Bobovistye és Lauka birtokába, akkor e két falut kikapcsolták volna az uradalom tartozékai közül. Ez pedig nemcsak nem történt, hanem a püspökök és a szerzetesek a következő XVI. század folyamán, mint a Koriatovics-féle oklevélről mondottakból tudjuk, ismételten is, 1569-ben, és 1597-ben, megkisértették a két falut megkapni. Ezek a kisérletek azt mutatják, hogy a püspökök, mint a kolostor püspökei is, azonosították érdekeiket a szerzetesek követeléseivel és igényeivel, s így együttesen léptek fel. Egyéb javadalom hiányában természetesen nem is tehettek mást. És ez nagy bajt hozott reájok, a mint a kolostor az uradalomnak 1573-ban magánkézre jutásával alapítása természetéhez képest ismét magánkegyúri kolostorrá lett. Mert ezen a réven, hogy t. i. magánkegyuraság alatt álló kolostor igényeinek a védelmére léptek fel s a magánkegyurak által a kolostornak önkényt juttatott jövedelmet egyúttal saját püspöki jövedelmüknek is tekintették, mint e magánkegyúri kolostor püspökei maguk is magán kegyuraság alá kerültek. Így jutottak hozzá a munkácsi vár és uradalom birtokosai a jószáguk területén álló kolostor püspökének is a kegyuraságához s e réven lefoglalták maguknak a püspökség betöltési jogát, a melyet 1646-ig hogyan gyakoroltak, más fejezetben láttuk. S mivel az unio, e magánkegyuraság alóli szabadulást czélzó mozgalom volt az, a mely a magyarországi rutének vallási és egyházi viszonyainak oly roppant átalakulását eredményezte, most láthatjuk, hogy ez az egész átalakulás voltaképen a püspökség javadalom nélkül történt, szabálytalan eredetére vezetendő vissza. A magánkegyuraság alól való fölszabadulás, az uniónak ez a közvetlen czélja tehát egyúttal a püspökség eredendő, keletkezése óta fennállott hiányaiknak a pótlását is czélozta, a mint hogy az 1652-i unionális oklevél egyik kérelme az,

hogy püspökük legyen, a király által kinevezett, a pápa által megerősített püspökök, a mi azt jelentette, hogy szabályszerűleg fundált, javadalmazott legyen, a mint Lipót Partén 1660-i kinevező oklevelében mindjárt azon is kezdte, hogy a primás szerint kellőleg javadalmazva van.

Az 1569-i [1] és az 1597-i lépés [2] között nagy különbség van. A kolostor magánkegyurasági jellege az előbbi esetben nem változott meg, hanem akkor a várúr maga a király volt. Ő természetesen teljesíthette volna szentmiklósi László püspök kérelmét s bizonyos, hogy akkor csak is azon mullott a dolog, hogy nem volt hathatós pártfogója a prágai udvarban, sőt ellenkezőleg a felvidékre küldött Salm és társai nagyon is rossz véleményt adtak róla. A hangulat a tizedkövetelés folytán különben sem

[1] Az 1569-i felkérésről a köv. irataink maradtak: 1. A püspök és a szerzetesek ered. folyamodványa, a melynek hátlapjára rá van vezetve: Revmo d. Chanadiensi pro informatione e consilio 16. Sept. 69. Ez ki van húzva s helyette ugyanazon irással ráírva: Camerae Scepus. mittentur 11. Oct. Bpest. OL. Kam. O. Ben. resol. — 2. Miksa 1569 okt. 13-i nyilt levele. Köz. Bazilovics, id. m. I. r. 34—5. ll. — 3. Ua.-nak kelt rendelete Bay Ferencz praefectushoz és Szentbenedeky János munkácsi tiszttartóhoz. Uo. 35—37. ll. — 4. Miksának 1569 okt. 14-én a szepesi kamarához int. rendelete. Ered. Bpest. OL. Kam. O. Ben. resol, fog. Bécs, Köz. pénzü. levt. 14. 356. cs. — 5. A püspök és szerzetesek második foly. Hátl. rám.: Ad cam. Szepus. pro inform. mittentur. 19 Dec. 1569. Ered. Bpest. OL. Kam. O. Ben. resol. — 6. A szep. kam. int. újabb rendelete, 1569 decz. 21. Ered. Uo.

[2] Az 1597-i lépés fenmaradt iratai pedig ezek: 1. Rudolfnak 1597 márcz. 29-én Rákóczi Zsigmondhoz intézett rendelete. Fog. Bécs, Köz. pénzü. levt. 14. 403. cs. — 2. Mátyás fhg aug. 10-én Kutassy érsekkez int. rend. Ered. Bpest. OL. Kancz. O. no 346. — 3. Rák. Zsigmondnak aug. 24-én Zergye oláh pap részére kiállított útlevele. Bécs., Köz. áll. levt. 269. sz. kézir. 52. l. — 4. Rudolfnak márcz. 29-én kelt oklevele a Prágából visszatérő László püspök részére. Uo. 53. l. — 5. Báthory J. országbiró rendelete a leleszi konventhez, hallgassa ki Rákóczit. Tusnád, máj. 7. Ered. pap. hátl. p. Lelesz, Actor. e. a. no 7. — 6. A konv. relat. (töred.) Uo. — 8. Kutassy érsek válasza, Pozsony, szept. 3. Ered. Bécs, Köz. áll. levt. Hung. — 7. Mátyás fhg újabb rend. ua. szept. 12. Fog. Bpest. OL. Kancz. O. — 9. Mátyás fhg. leirata László püspökhöz, szept. 18. Félív. fog. Uo. — 10 Ua. nyilt rendelete, szept. 27. Köz. Bazilovics, id. m. I. 40—42. ll.

volt kedvező a rutének iránt. 1597-ben már nem a király a birtokos, hanem a magánkegyúr. Árdánházi László püspök ez ellen lépett fel a királynál, és pedig alkalmatlan időben. Ha érvényesíteni akarta az akkor benyujtott Koriatovics-féle oklevél alapján támasztott igényeit, az új birtokosnak a birtokba történt bevezetésekor kellett volna a Bobovistyére és Laukára nézve a bevezetésnek ellentmondania, s akkor úgyis a király vagy az országbiró elé idézték volna. Ő azonban a bevezetés után, a törvényes birtoklás idején akarta az igényeit megvalósítani.

1597 után egészen 1692-ig kevés és oly töredékes adataink vannak a kolostor birtokairól és ezek jövedelméről, hogy azokból alig lehet képes alkotni a kolostor e század alatti vagyoni viszonyairól.

A Koriatovics-féle alapítvány érvényesítésére mindössze Taraszovics tett lépést. Említettem, hogy 1635-ben átiratta a leleszi konventtel,[1] 1642-ben pedig Bécsben létekor kérte annak megerősítését.[2] E kérésre kapta 1643 május 12-én Ferdinánd protectionálisát, a melyben a király Homonnai János országbirónak, bedegi Nyári Istvánnak, brebiri Melith Péternek és Barkóczy Lászlónak meghagyta, hogy Taraszovicsot minden jószágával, valamint igazságos és törvényes igényeivel oltalmazzák. Ezen lépéséből kitűnik, hogy ő a magánkegyúri kötelék alól való felszabadulást a Koriatovics-féle alapítvány realizálásával, a püspökségnek javadalmazásával, a magánkegyúri kolostor jogigényeinek a megvalósításával, és ezzel a földesúri hatalom alól való elvonásával vélte elérhetőnek. Ezt pedig máskép nem hitte

[1] Lelesz, Prothoc. vol. 74. (a. 1635), pag. 187—188 s köv. ll. vannak Koriatovics, Ferdinánd 1551 okt. 1., 1552 márcz. 15. és Izabella 1558 júl. 3. leveleinek külön-külön kiállított átiratai. Fog.

[2] Fog. Bpest. OL., Kancz. O. Opin. et propos. — (10 Mai 1642, Luxenburgh) no 240. Bas. Tarasovics eppus Munkács gr. r. exponit, sibi esse privilegia omnium fere Hung. regum a fundatione monasterii sui et eppatus confirmatoria super monasterio suo, immunitatibus et obventionibus ejusdem. supplicat, ea a sua quoque m. . . . confirmari et ejus iisdem confirmari . . . Op. Posse concedi juxta postulata».

megvalósíthatónak, mint az unio által, melylyel megnyerhetőnek tartotta a királyt.[1]

Ezzel szemben bizonyos az, hogy a kolostor által igényelt falvak 1692-ig a földesurak kezén voltak, mint az uradalom tartozékai, a melyekbe jogosan történt bevezetés után a király sem vehette el tőlük. Bizonyos tehát az is, hogy az erdélyi fejedelmek kinevező levelei nem fejedelmi, hanem magánkegyúri jogon kelt okleveleknek tekintendők.[2]

Mindamellett bár e faluk az uradalom tartozékaiként szerepeltek, vannak adataink, hogy a földesurak a kegyuraságuk alatt álló kolostornak önkényt juttattak az alapítvány jövedelmének első és harmadik csoportjából egyet mást.

Homonnai János 1641 január 16-i figyelmeztetésére ugyanis, hogy a püspöknek «annak felette az elfoglalt klastromhoz való javaira régi királyoktól adott donatiói, confirmatiói vannak», Balling azt felelte, «hogy pedig én az klastromtul csak egy talpalatnyi földét is avagy jószágát elfoglaltam volna, abban nsgod semmit ne higyjen . . . az czerkomhoz való jószág, örökség és minden proventusa helyben áll». Ebből világos, hogy a kolostornak 1641-ben és az előtt voltak földei, jószága, öröksége és proventusa, valamint a czerkomnak is. Mivel pedig 1597-ben nem volt birtoka, bizonyos, hogy 1597 és 1641 között jutott hozzá. Balling 1641 márczius 30-i levelének azon szavaiból, hogy a püspök «az nsgod jószágát is bírta az püspökséghez», bizonyosra vehetjük, hogy a Rákócziak a kolostor leveleiben foglalt adományokból önszántukból átengedtek valamelyes földet. Az 1642-i tanuvallomások azt is említik, hogy a püspököknek fizetésük is járt a várból, többek közt

[1] III. Ferd. 1642 máj. 12-i lev. más. Lelesz, Proth. 82. köt. 195. l. — «Quoniam nos . . . Bas. Tarasovith eppum Munkách. gr. r. simul cum universis rebus et bonis ac juribus suis quibusvis possessionariis ubivis et in quibuscumque istius r. n. Hung. et partium ei subjectarum cottibus existentibus . . . quemadmadum justis et legitimis *praetensionibus* ejusdem in nostram regiam recepimus protectionem . . .»

[2] Már Lippay kimondta 1654-i információjában, hogy «Transsilv. princeps uti princeps nihil habet cum eppo Munkács. et Ruthenis istis, . . . solum tamquam privatus dominus», s ez utóbb is mindig hangoztatva volt.

nyolcz sertést is kaptak. Csak a Koriatovics-féle oklevél jövedelmeinek 2-ik csoportját, a tizedet nem kapták. Balling leveleiből tudjuk, hogy Taraszovics ezt is megkisértette behajtani, de éppen ezen tört ki köztük a viszály. Az 1642-i tanuk a dézsmáról határozottan állítják, hogy nem adtak s a szerzetesek nem szedtek.[1]

Ennyit tudunk Balling tudósításaiból. Sőt 1641 márcz. 20-i levelének azon szavaiból «mivel a *klastromnak* vagyon az régi császároktul és királyoktul privilegiumok és donatiójuk, az ugyan mind helyben maradhat, de mivelhogy ab antiquo *mind az püspök, mind az klastrom* Munkács urátul dependált, így ezután is», világosan láthatjuk, hogyan ítélték meg akkor a püspök és a kolostor viszonyát a javak tekintetében, s a földesúrral szemben.

Taraszovicsnak látnia kellett, hogy a javak a kolostort illetik, viszont azonban ezt a püspök bírta a püspökséghez, a kolostori földeket pedig az uradalom tartozékaként a várúr. Ez azon jószágot, melyről a klastromnak királyi oklevelei vannak, jószántából, «hogy a királyok méltósága helyben maradjon», oda engedi ugyan a klastromhoz, de a királyi méltóság megmaradása mellett rendelkezik is vele, a hogy régóta volt. A klastrom az ő királyi adományban bírt jószágán feküdt s ő adta a maga jószágából hozzá a birtokokat is, bár azokról voltak — érvénytelen — királyi oklevelek. E kettős czímen földesúri jogot gyakorolt a klastrom felett. Ő engedte meg a választott püspöknek, hogy az ő jószágán álló, az ő jószágából általa adott birtok jövedelmét húzó kolostorban, melylyel ő, a földesúr rendelkezett, élhessen s annak jövedelmeit élvezze. Azonfelül, a mennyiben a várurak jobbára Erdély fejedelmei voltak, ők adtak engedélyt a püspöknek arra is, hogy a fejedelemségükhöz tartozó területen joghatóságot gyakorolhasson. A püspök az ő magán kegyuraságukhoz tartozó kolostornak s a szerzeteseknek is püspöke volt, mint a többi czerkomoknak és batykóknak, de a mint ahhoz, hogy ezek

[1] Pl. a 35-ik tanu, Gáthi Antal azt állította: «de hogy dézsmájok járt volna, azt nem hallottam s nem tudom».

felett joghatóságot gyakorolhasson, a fejedelem s a földesúr engedélye kellett, épp úgy kellett ahhoz is, hogy a kolostorban székelhessen, bár annak püspöke volt. A földesurak tehát nem joghatóságot adtak, csak engedelyt annak gyakorlására. Ama kettős czímen voltak és jutottak maguk a püspökök is a földesurak kegyurasága alá.

1654-ben azt írta Lippay a congregatiónak írt informatiójában, hogy Lorántffy Zsuzsánna fejedelemasszony és elhunyt férje a kolostortól bevonták a nyolcz (!) falut, melyeket adományba bírt, elannyira, hogy a kolostor pusztán maradt.[1] A mint nem tudjuk, hogy kapta a kolostor 1642 előtt e falukat, épp úgy nem tudjuk, miért vették el azokat Lorántfy Zsuzsánna és a fejedelem. De hogy a faluknak a várhoz való visszacsatolása valóban megtörtént, bizonyos Lippay azon további szavából, hogy ha Partén munkácsi püspökké lesz, akkor volna remény a kolostornak és hozzátartozó falvaknak a fejedelemasszonytól Partén és utódai részére való visszafoglalására még az esetben is, ha a fejedelemasszony nem is akarná kiengedni, ha pedig más czímre szentelik fel, nem lesz joga azok visszakövetéséhez.[2]

Partén csakugyan püspökké lett s Lipót 1660-i kinevező levelében akként nyilatkozott a javadalomról, hogy az esztergomi érsek előadása szerint Munkács mellett van a sz. Bazil-rendűek kolostora, melyet Magyarország jámbor fejedelmei és királyai . . . tizeddel, jobbágyokkal és egyéb jövedelmekkel elegendőképen elláttak és megadományoztak olykép, hogy ott bazilrendű görög szertartású egyesült püspök székeljen, a miről az érseknél eredeti alapító- és

[1] «In isto dominio . . . adjacet . . . monasterium ordinis s. Bas . . . dotatum 8 pagis . . . Principissa igitur . . . et maritus ejus defunctus († 1648 okt. 15.) spoliaverunt bonis temporalibus monasterium abstuleruntque omnes pagos ac pro se occupaverunt, solum adhuc istud monasterium relinquerunt habitandum religiosis . . .» Id. informatio.

[2] «Si Parthenius fuerit Munkács eppus, spes esset recuperandi etiam invita principissa Rákóczyana monasterium Munkács. et pagos ad illud pertinentes pro Parthenio et successoribus eppis, si vero alterius tituli fuerit eppus, non habebit jus repetendi bona et monasterium Munkács.» — Ua. informatio.

adománylevelek vannak. Az érseknek erre az informatiójára 1660 febr. 9-én meg is hagyta szepesi kamarának, vezettesse be Parténi a kolostorba és a hozzátartozó jószágba. A szepesi kamara márcz. 4-én visszaírt, hogy nem tudja, hol fekszenek a püspökség azon javai, melyekbe a püspököt be kell vezetnie s azért utasítást kért «qualiter possit caput bonorum dicti episcopatus quaeri». A bevezetés kieszközlésére kiküldött Podbelány kamarai tanácsos ápr. 17-én azt jelentette, hogy Báthory Zsófia fejedelemasszony a bevezetést nem engedte meg, hanem kérte a királyt, tartsa meg őt is az uradalomhoz való azon jogban, melyben elődei voltak.[1] Szóval a püspök nem kapott semmit s nem vezették be semmiféle jószágba. Nem értem tehát, mire vonatkozott az 1671-ben Bécsbe küldött munkácsi szerzetes Torczinszki Gedeon atyának azon állítása, hogy őt szerzetestársai a kanczellárhoz küldték, eszközöljön ki valamelyes parancsot, mivel a munkácsi püspök elvesztette az alapot, «perdidit *fundum*». Ha a funduson birtokot értett, akkor a mondásnak csak úgy van és lehet értelme, hogy Báthory Zsófia mégis visszaadta a Lorántfy Zsuzsánna által a várhoz visszacsatolt kolostori falvakat. Mivel azonban az nehezen hihető, az elveszett fundus alatt azon 200 frtot kell értenünk, melyet a püspök a szepesi kamarától kapott, s a melynek pótlására Lipót a felvidéki «hűtlenek» lefoglalt jószágaiból ugyancsak 200 frtnyi alamizsnát rendelt nekik.

Hogy Báthory Zsófia jószágot adott volna, azért nem hihető, mert De Camelis püspök szavaiból tudjuk, hogy Báthory Zsófia az 1671-ben szerepelt Malachovszky püspöknek ezer forintot adott. Malachovszky maga pedig 1672 okt. 8-a előtt benyújtott emlékiratának legelején, az első pontban azt kérelmezte Lipóttól, adjon a püspökségnek vagy valami birtokot vagy bizonyos és megfelelő évi jövedelmet, mivel annak semmiféle sem ingó, sem ingatlan bir-

[1] A szepesi kamarához szóló rendelet 1659 okt. 23. Töred. fog. Bpest. OL. Kancz. O. Conc. exp. no 295 ex 1659. — Az 1660 jan. 14-ről szóló újabb rendeletet köz. Bazilovics, id. m. I. r. 87—89. ll.

toka nincsen.[1] Az emlékirat ez adatát megerősíti egy 1686 márcz. 27-én kelt jegyzék, a mely Kis- és Nagylohó, Hribócz, Iványi és Lauka falukat, Bobovistye nélkül, sorolja fel a kolostor birtokául, hozzátéve, hogy e faluk és jövedelmek mintegy *száz* év óta elszakítvák és a várhoz csatolvák.[2] E jegyzék készítőjének az 1597-i eset nem lehetett az eszében, mert akkor Rákóczi Zsigmond el sem vehette a falukat. A László püspök folyamodására megkérdezett Rákóczi ugyanis azt felelte, hogy a kért két falut a vártól soha senki el nem vette, hiszen László püspök kéri őket, mivel családos ember. Elvételt emleget azonban szentmiklósi László püspök 1569-i folyamodványa, a mely szerint éppen azért küldték a királyhoz Mátyás 1458-i levelét, hogy a kolostor erőszakkal elvett birtokát adassa vissza, mivel a várhoz bírják. Valószínű, hogy erre czélzott a jegyzék írója, bár az időre nézve mindenesetre tévedett, mert 1569 előtt épp' úgy nem tartozott semmiféle birtok a kolostorhoz, tehát el sem vehették tőle, mint 1569 és 1597 között. Az elvételre nézve annyiban valót állított, hogy míg használatról semmi adatunk sincs, egyszeri elvételről csakugyan szó van, csakhogy nem száz év előtt, hanem 1646 táján történt az. Ez a Lorántffy-féle elvétel, melyet nemcsak Lippay említett, hanem a szerzetesek 1744-i folyamodványában is kifejezetten előfordult, hogy kolostoruk az alapítványt körülbelül 1650-ig békésen bírta.[3] Akkor elvették és a protestáns predikátoroknak adták. Báthory Zsófia visszavette ugyan,

[1] «II. Cum eppatus Munkaciensis nullis fere bonis stabilibus aut mobilibus provisus sit, ... subveniri per assignationem aliquorum bonorum vel sufficientis et certae provisionis petit a sua ss. matte». — Ered. Bécs, Köz. pénzü, levt. Hung. 1672.

[2] «Specificatio bonorum et proventuum Ruthenici eppi Munkács juxta fundationales seu donationes antiquas. Pagi 5, vid. Kis-Loho, Nagy-Loho, Iványi et Lauka ... Hi pagi ... avulsi sunt ab eppo et ad arcem Munkács applicati ante annos circ. 100». — Ered. Bpest. Egyet. könyvt. Hevenesy-féle kézir. XXIV. köt. 21. l. — A kelet nélküli irat idejére nézve felvilágosít nézetem szerint Benkovics 1686 márcz. 27-i levele, melynek ered. Esztergom, Hgprim levt. 2116/4.

[3] «A szerzeteseknek Bereg megyéhez benyujtott folyam. ered. Bpest. OL. Helytt. O. Piae fund. lad. B. fasc. 23. — Ez adományt szerintök

de nem a szerzeteseknek adta, hanem a plébánosnak. A feltünő csak az, hogy a szerzetesek 1744-ben is elég pontosan tudták az időt, a jegyzék készítője pedig 40 év mulva már hibásan, száz év előtti elvételről beszélt.

1693-ban végre De Camelisnek sikerült elérnie, hogy Lipót átírta és megerősítette a Koriatovics-féle áloklevelet, s így ő az alapítvány birtokába be is jutott, de ha már az oklevél megerősítése is annyiban törvényellenes volt, hogy az illető faluk akkor a Rákóczi árvák törvényes birtokában voltak, még törvényellenesebb volt a végrehajtás, De Camelis bevezetése a birtokba.

Az alapítvány átadására Kollonics 1691 szept. 20-án adott parancsot Klobusiczky Ferenczcnek, a Rákóczi árvák jószágai királyilag kinevezett kezelőjének, a ki a vett parancs értelmében Benkovics Ágoston váradi püspök, ennek titkára és egyéb férfiak jelenlétében 1692 jan. 18-án a munkácsi kastélyban átengedte De Camelis püspök-archimandritának a Koriatovics által a kolostornak adományozott összes javakat, minden jövedelmükkel, *tizedükkel,* stb. Másnap, jan. 19-én aztán utasította Krasznay Sámuel munkácsi udvarbirót, hogy az átengedést Bobovistye és Lauka falvakban közhírré tegye.[1]

Krasznay a vett utasításhoz képest a két falut jan. 21-én Nagylohón írt elismervénye szerint Kölkedi András beregmegyei szolgabiró, Szécsy György és Szeredszeghy Imre táblabirák, Kalmár Mihály munkácsi polgár jelenlétében átadta a De Camelis részéről megjelent Ugocsai György karacsházi protopresbyternek és Bazil vizniczei protopópának. Klobusiczky azonban, hogy jogászember létére némi jogi színezetet és törvényes látszatot adjon a dolognak, a leleszi konventhez fordult, a mely az említett Benkovics püspök és Szegedi János rendtagokat küldte ki Munkácsra, a kik előtt

1458-ban Mátyás király megerősítette s a rend 1550-ig a protest. vallás bejöttéig annak tényleges birtokában is volt. Akkor Rákóczi munkácsi jószágával a prot. papok részére lefoglaltattak s a ref. papok bírták Báthory Zs. idejéig, a ki a kat. papoknak adta őket.

[1] Ered. eg. íven, a név mellett gyp., a czím és aláírás Klobusiczky írása. Lelesz. Proth. 103. köt. 190. l. — Köz. Bazilovics, id. m. II. r. 32. l.

Klobusiczky újból bevallotta és átengedte az alapító oklevélben említett összes javadalmakat és jövedelmeket a kolostornak, következésképen a kolostor püspökének. De Camelis erre személyesen jelent meg a konventben s ott felmutatta Klobusiczky és Krasznay leveleit. Minderről a konvent 1692 júl. 11-én bizonyságlevelet állított ki De Camelisnek. Daczára azonban, hogy Klobusiczky az egész alapítványt átengedte, Krasznay csak a két falut adta át. Kollonics tehát 1692 aug. 22-én Bécsből kelt levelével «authoritate nostra curatoria» külön utasítást adott Krasznaynak, hogy az alapító oklevélben foglalt jövedelmek harmadik csoportját, a várból járó illetményeket és a faluk által fizetendő sertéseket is pontosan adassa ki De Camelisnek.[1]

De Camelis a konvent 1692-i levelét, melyben benne volt a Koriatovicsé is, 1693 jan. 23-án Benkovics püspökkel újból átiratta, hozzáadván Mátyás király 1458-i levelét, és azt mutatta be Lipótnak, a ki 1693 febr. 23-án ezt a Benkovics-féle levelet írta át és erősítette meg összes átirataival, köztük tehát Koriatovics 1360-i és Mátyás király 1458-i leveleivel együtt, még pedig olyképen, hogy az alapító oklevélről annak daczára, hogy csak a Benkovics-féle másodátirat volt előtte, mégis azt írta megerősítő oklevelében, hogy «non abrasas, non cancellatas, nec in aliqua sui parte suspectas, sed omni prorsus vitio et suspitione carentes». Ekként, átírva a Kollonics, Klobusiczky és Krasznay átadásairól szóló átiratokat, megerősítette, illetve hozzájárult az átadáshoz. Sőt a törvényesség látszatának a megóvására ugyanaznap kelt levelével utasította a leleszi konventet, hogy a püspököt Bobovistye és Lauka falvak birtokába a szokásos módon vezesse be.[2]

[1] Krasznay lev. ered. Klobusiczky fenti levele alatt uo. A szöveg Krasznay írása. Minden név mellett gyp. — Köz. Bazilovics. uo. de a két czirillbetűvel írt protopresbyter nevének elhagyásával. — A konvent lev. fog. Koriatovics lev. a hátára írva, Proth. ua. köt. 188. l. — Kollonics levele Krasznayhoz félív. más. Bpest. OL., Kam. O. Ben. resol. 1714 jún. 12.

[2] Benkovics lev. ered. 3 íven Bpest. OL. Kancz. O. Conc. exped, ad nr. 43 ex Febr. 1693. — Lipót meger. levelének fog. uo. ua. 43. sz. ex Febr. 1693. — A leleszi konventhez szóló lev. köz. Bazilovics, id. m. II. r. 16—19. ll.

Rákóczi Ferencz birtokainak a megosztására nézve nővérével összekülönbözvén, De Camelis kérésére 1697 ápr. 21-én Pap János munkácsi udvarbirájának meghagyta; hogy Bobovistye és Lauka falvakat, a melyek elődeinek adományoztattak, engedje át használat végett mindaddig, míg nővérével akár birói úton, akár békésen megegyezik. A megegyezés tudvalevőleg létre is jött közöttük, de a fejedelem, a ki már fenti levelében kiemelte, hogy az illető két falu elődeinek törvényes birtoka, nem ismerte el az 1693-i erőszakos átadást s a birtokokat visszafoglalta.[1]

A Koriatovics-féle oklevélnek s alapítványának ezen 1693-i királyi megerősítéséből világos, hogy az alapítvány a püspöknek is, s nem tisztán és kizárólag a kolostornak adatott át, bár az áloklevél szerint tisztán neki szólott.

Még jobban igazolja ezt az állításunkat az alapítvány ezen visszaadásának az előzménye. Kollonics ugyanis 1689-ben püspöknek, nem pedig kolostori előljárónak alkalmas embert keresvén Rómában, a Nerli bibornok ajánlotta De Camelis emlékiratának hatodik pontjában tett ama tudakozódására, minő összegre rúg majd az ő évi biztos jövedelme és miből áll az, azt felelte, hogy állandó jövedelme saját személyére nézve évi 600 frt, — ennyit jelölt ki t. i. Kollonics hirhedt einrichtungswerkjében a magyarországi görög szertartású püspökök részére, a mi körülbelül megfelel 300 római scudinak, székhelyéül pedig ott van a bazilita szerzetesek kolostora szántóival, szőlleivel, tizedeivel, stb., a melyben nehány szerzetes lakik, a kik De Camelis alá lesznek rendelve. Azonfelül gondoskodni fog, hogy De Camelis, ha megfelel és beválik, a felségtől esztendőnként 150 frt segélyt kapjon, sőt reméli, hogy a felség ezt az összeget is emelni fogja, a mint meg is igérte.[2] Ez utóbbi mondásból kitetszik, hogy Kollonics Rómába menetele előtt igére-

[1] Más. Lelesz, Proth. 103. köt. a 188. laphoz tartozó külön félíven. Köz. Bazilovics, uo. 19—20. ll.

[2] «Al 6° la sua entrata stabile sono pro la *sua persona* in moneta sei cento fiorini, che corrispondono a qualche cosa di piu di 300 scudi Rom. Oltre di questi vi é *pro residenza* un convento di monache Baziliane». — Esztergom, Hgprim. levt. 2116/9.

tet nyert Lipóttól, hogy a Rómából hozandó munkácsi püspök fentartásához szintén hozzájárul. A De Camelis «saját személyére» szavakkal Kollonics kifejezetten is nyilvánítja, hogy a De Camelisnek szánt 600 frt tisztán és egyedül a püspök fentartására szól és van rendelve. A kolostor elöljárói tiszte Kollonicsot nem érdekelte. Ő az unióval, az unitusokkal és azok püspökével foglalkozott, nem pedig a bazilita renddel, mint ilyennel. Előtte nem az archimandritaság, hanem a püspökség, annak mielőbbi betöltése és a püspök fentartása lebegett. Ennek a biztosítására kötötte le a fenti összeget. Ez oly világos dolog, hogy annak további bizonyítása teljesen felesleges.

S ha már most tudjuk, hogy De Camelis ezen még Rómában előre biztosított, személyére szóló évi 600 frt fejében kapta a Koriatovics-féle alapítványt, akkor kétségtelen, hogy az alapítvány 1693-i átadása a püspöknek szólott s nem a szerzeteseknek is. Már pedig, hogy a dolog így áll s De Camelis az alapítványt csakugyan 600 frtja fejében kapta, kétséget kizáró módon kiderül Klobusiczkynek 1690 júl. 12-én Sárospatakról Kollonicshoz írt leveléből. Klobusiczky e válaszban Kollonicsnak jún. 25-én ez ügyben hozzá intézett kérdésére azt a magyarázatot s felvilágosítást adta,[1] hogy az adománylevélben, a mely hite szerint bizonyára igazságos és törvényes, szó van Bubuliskáról és Laukáról az iványi szőllőhegy tizedével együtt, a melyekről Kollonics azt kérdezte, megérik-e a püspöknek rendelt 600 frtot? Klobusiczky azt felelte, hogy nem érik meg, vagyis De Camelis évi 600 frtja több a falvak évi hozadékánál. Ezt az állítását meg is okolta s végül azt mondta, hogy ezeket így összevetve, Kollonicson áll dönteni arra nézve, mi több tehát, a 600 frt-e vagy pedig a faluk jövedelme? Ő nem tartotta magát illetékesnek, hogy Kollonicsnak tanácsot adjon, de véleménye szerint tanácso-

[1] Ered. Uo. 2116/14. — «Grat. v. e. 25. Jun. ad me datas ... percepi, in quo sequentem submitto informationem. Ponuntur in donationalibus (certe justis et legmis) poones Bubuliska et Lavka una bum decimis ex promont. poonis Ivanyi, de quibus questio ponitur, an valeant 600 flnos rev. d. eppo ordinatos?»

sabb volna a 600 frt beszüntetésével eleget tenni az alapító szándékának s az oklevél alapján a püspököknek pontról-pontra kiadni és kifizetni mindazt, a mi benne van s a mit A. betüvel megjelölve mellékletben visszaküldött Kollonicsnak, hogy az is átnézhesse. Ki tudja — úgymond — nem kell-e szenvedniök egyesek lelkeinek azért, a miért azt addigelé a szegény püspöktől (!) megvonták és saját czéljaikra fordították. A munkácsi fejedelmi ház a nélkül is eléggé dicsőn fog állani és az Istennek nagyobb áldását fogja tapasztalni, mint addig. Ezekből, azt hiszem, bizonyosra vehető, hogy Kollonics és Klobusiczky az 1692—93-i átadást megtárgyalták s az átadást a beszüntetett 600 frt fejében adták.[1]

Az átadás megtörténte után Klobusiczky figyelmeztette De Camelist, hogy ez a magyar törvények értelmében nem elegendő. De Camelis ezt 1692 márcz. 15-én meg is írta Kollonicsnak, a Hármaskönyv illető czikkelyeire hivatkozva, hogy Magyarország törvényei megkövetelik a királyi megerősítést, a mely nélkül az adomány idővel érvényét veszti. Egyéb kérnivalói mellett ennek a kinyerése czéljából is személyesen ment Bécsbe, hol meg is nyerte Lipót megerősítését. Ez az, a mi eddig hiányzott az oklevél érvényesítéséhez úgy, hogy ennek az elmulasztása az oklevél hitelessége ellen szól, mert Koriatovics nem mulasztotta volna el, ha csakugyan az ő sírjáról lett volna szó s az oklevél tőle való lett volna.[2]

Azt már hallottuk, hogy Kaminszki a kolostor szerzeteseivel Fenessy egri püspök előtt és külön a leleszi konventben

[1] «Ego respondeo non, — folytatja levelét Klobusiczky ... Jam ita calculatis praemissis, v. e. erit decidere, quid plus, an 600 fl. vel praescripti pagi importent? Non sum dignus consilium v. e. dare, sed mea tenui opinione sublatis 600 fl. consultum videretur ut satisfieret intentioni fundatoris, et secundum privilegiales donationales ducis Theodori Koriatovicz in omnibus punctis et clausulis assignaretur et exsolveretur id *episcopis*, quod ibi est appositum, quod ipsum signavi lit. A. et ut v. e. iterum revidere possit, his acclusis remisi».

[2] Camelis 1692 jan. 29-i levelében írta Kollonicsnak, hogy «havendomi detto il s. Klobusiczki, che forse andara presto a Vienna, mando con esso l'incluso memoriale a s. m., quale v. e., dopo che si compia-

is tiltakozott az alapítványnak a püspök részére történt átadása ellen, mivel a kolostor alapítása csak a szerzeteseknek szólott s a püspök csak mint vendég szállásolta be magát hozzájuk, mert a püspökség nem volt megalapítva, hanem csak a papok tartották el. Ugyanazon 1692. év máj. 24-én a primás előtt is megismételte ama vádat De Camelis ellen, hogy az alapítványt az alapító szándékából akarja kiforgatni, kijelentvén, hogy szükség esetén az apostoli szék elé viszi az ügyet.[1] Csodálatos, hogy Klobusiczky Kollonicshoz írt 1690 júl. 12-i levelében a beszüntetendő 600 frt ellenében javasolta az alapítványt átadni a püspöknek, mégis belegyezett abba, hogy az átadás a kolostornak, következőleg Camelisnek is, mint a ki a kolostornak is püspöke, történjék. Mert ha ellenérték fejében volt az átadás köztük megbeszélve, nem volt reá szükség, hogy az alapító oklevélből kijegyezze a püspököt illető tételeket, főleg mikor ilyenek nincsenek is benne s e tekintetben Kaminszkinek volt igaza. Kétségtelen tehát, hogy Kollonics és Klobusiczky zavarták össze a dolgot. A 600 frttal a kolostor jövedelme mintegy meg volt váltva a püspök részére, a kit mint a kolostor püspökét különben is megilletett volna a jövedelem. A püspök joga világos, a nélkül, hogy az alapító oklevélben kellett volna jogalapot keresni hozzá. Ők azonban az alapító szándékát is figyelembe vették s ezzel összezavarták az ügyet, annyira, hogy az átadás egy helyt a kolostor, következőleg a püspöknek, Lipót megerősítő levelében a püspök, következésképen egyúttal

cera legerlo, si gli parera bene farlo arrivare a s. m. o no, sara in suo arbitrio». — Esztergom, Hgprim. levt. 2116/ad 13. 1692 márcz. 15-én pedig: «E ben vero, che vi vorebbe anco l'approvatione di s. m., perche secondo le legge di questo regno tutte le vendite ... se non sono confermati ... possono ... anullura si». — Uo.

[1] Kaminszki máj. 24-i lev. ered. Esztergom, Hgprim. levt. 2116/16. — Az év és czím nélk. tiltakozás ered. pedig ua. 2116/ad 16. — Ez utóbbiban mondja: «Cum autem antiquissima fundatio monasterii Munkács. tantum pro monachis sonet. nec eppum illuc intrasse nisi hospitem, quique nullam haberet solidam sui eppatus fundationem sed tantum a clero suo alebatur ... idcirco nos ... contra dictam rev. d. nostri eppi violentiam sollemniter protestamur et ad sedem apl. appellamus».

a kolostornak is, tehát éppen fordítva szól.[1] Hogy De Camelis maga sem volt egészen tisztában a jogalappal, bizonyítja az, hogy Benkovics átíró levelébe fölvétette Mátyás 1458-i oklevelét is, és így Lipót megerősítő oklevelében a kettő, a Koriatovicsé és a Mátyásé, együtt fordulnak elő.

Az alapítvány jövedelmének második csoportja, a tized, nem volt külön átadva. Nem is említik, csak Klobusiczky egyszer. De Camelis, a kinek baja is lett miatta Fenessyvel, megkisértette szedetni. Az 1701 okt. 5-én az ivánhegyi tized ügyében tartott megyei hivatalos tanuvallomásokból ugyanis megállapítható, hogy «a várfeladás után még a fejedelem nem volt ezen jószágnak uraságában, akkor egy esztendőben — 1693 őszén — erővel dézsmáltatta volt

[1] De Camelis a leleszi convent 1692 júl. 11-i lev. szerint felmutatta előttük Koriatovics levelét «quibus mediantibus duas poones, Bobo-viszcze et Lauka ... alias ad dictam arcem Munkács possessas ... monasterium s. Nicolai ... pro sustentatione monachorum Ruthenorum ... dedisset, quae poones rursus his disturbiorum temporibus ad praedictam arcem Munkács reoccupata fuissent et in praesentiarum usque eo possiderentur ... postulando a praerepetito d. Franc. Klobusiczky, quatonus easdem poones Bobovische et Lauka ... praefato monasterio ... consequenterque eidem instanti tamquam ordinario ejusdem eppo ... resignari velit». — Lipót 1693 febr. 23-i megerősítő lev. pedig: «annotatas binas poones Bobovistye et Lauka ... memorato eppo Munkacsiensi Jo. Jos. De Camelis et ex consequenti anterecensito *quoque* monasterio Munkacsiensi ... resignasse». Legérdekesebb, hogy Lipót ugyane levélben a két falunak a várhoz való mindenképen jogos hozzátartozásáról azt mondotta: «secundas (t. i. literas) ... in facto resignationis praeattactarum possessionum, *veluti antehac ad arcem Munkacsientem abusive tentarum* ... ipsi eppo et monasterio fiendae», azaz elítélte az 1597-t véleményét az akkor meghallgatott magyar tanácsnak, a melyet magáévá téve Rudolf, Mátyás fhggel azt íratta László püspöknek: «sua m ... intellectis imprimis consiliariorum Hung. opinionibus, se ... resolverunt primo quantum ad proprietatem duaram poonun Bobovische et Lauka, quas ad dictum monasterium ipsorum pertinere asserunt, quamvis jura et privilegia bonaque eccliis cultui divino dicata sarta tactaque esse cupiant, quia tamen d. Rákóczi dominium arcis Munkács *simul* cum illis ... possedit, praeter viam juris ita simpliciter adimere ei non posse». — A változást bizonyosan az az «einrichtungswerk»-ben kifejezett elv idézte elő, hogy «als vermainete die gehors. deputation, das alle solche unadimplierte fundationes ... widerumb in gang und zum vollzug gebracht werden möcten». — Ered. Köz. pénzü. levt. kézir. 64. l.

meg püspök uram, de azután ugyancsak Rákóczi számára dézsmálták».[1]

A tizedet, mint a mely nem volt átadva s De Camelis csak egyszer merte szedni, Rákóczinak tehát nem is kellett visszavenni, mint a birtokot. Mert hogy ezeket visszavette, igazolja az, hogy a szabadságharcz lezajlása után Rákóczi egész jószágával e falukat is a kincstár kezén találjuk, a mi nem történhetett volna meg, ha a püspök kezén találta volna őket a kincstár. De igazolja maga Hodermarszki is. Ő t. i. 1714 tavaszán, még lemondása előtt a felséghez fordult s előadva, hogy Rákóczi a jószágokat a kolostor kárára lefoglalva tartotta, kérte azok visszaadását, illetve kártérítést, mivel azok azon idő alatt is őt illették, mialatt Rákóczi használta. Követeléseit ekként foglalta össze:

1. Kollonics alapítványának Rákóczira eső fele	2741 frt
Ennek 5% évi kamata 137 frt, 12 évre .	1644 »
2. A vártól járó évi 200 frt 12 évre	1200 »
3. 100 darab kősó 12 éven át 1200 drb, darabját 1 frttal számítva szintén	1200 »
4. Évi 4 hordó bor 12 éven át 48 hordó, hordóját 10 frttal számítva	480 »
5. Évi 10 sertés 12 éven át 120 drb, darabját 5 frttal számítva	600 »
6. Évi bortized 30 hordó, 16 év alatt 480 hordó, hordója 10 forintjával	4800 »
7. Évi gabonatized 20 köböl, 15 év alatt 200 (!) köböl, köble 2 forintjával	600 »
8. Oroszvégről évi 7 sertés 15 évről 105 drb, darabja 5 forintjával	525 »
Összesen . . .	13790 frt.

[1] Két íves ered. Bpest. OL., NRA. fasc. 1066 no 27. — A tizedre nézve a köv. irataink vannak: Rákóczi Gy. 1648 febr. 18-án kelt lev. «Itt való jószágunkban Ivanyiban lakó predikator . . . talála meg bennünket . . . hogy . . . a lalkai hegynek . . . az tizedgye az régi szent királyok collatiójából az iványi ecclesiához járt». — Sárossy Sebestyén munk. praefectus 1663 jún. 29-i. lev. — A ns. Bereg vm. helv. valláson való praedikatorok societássának proponált kivánságára adott resolutio, 1663 jún. 29. kör. — A csernekhegyi dézsma felől 1664 okt. 14-én tartott vizsgálat. — Mindannyi Bpest. OL. Helytt. O. Fund. Lad. B. fasc. 23.

Pár héttel később beadott másik folyamodványában a Vereshegy, az Ivánhegy, a Lohayhegy és Lellecsóka hegyek bortizedének a visszaadását is kérte.[1] A véleményadásra felszólított szepesi kamara 1715 márcz. 18-án azt felelte, hogy Lauka és Bubuliska faluk az alapítvány értelmében tényleg megilletik a kolostort, a bortizedet ellenben a munkácsi plébános szedi. A kért 13.790 frtnyi visszatérítést illetőleg Hodermarszki aligha tudja igazolni, hogy a kolostor azokat valaha is huzta volna.[2]

Hodermarszki a püspökségről való lemondása, s az után, Bizanczi lemondott a javára minden jövedelemről a papszentelésért járó díjak kivételével, 1718-ban megismételte a kérését, sőt 1721-ben Bizanczi is külön folyamodott értük, még pedig külön a falukért s külön a tizedért, mindkét folyamodványában hivatkozva Hodermarszki 1714-i kettős beadványára. A szepesi kamara 1722 jún. 19-én kelt jelentésében szintén a maga 1715-i véleményére utalt s ezt a nézetét a pozsonyi kamara is osztotta szept. 15-i előterjesztésében. Fönnebb láttuk, mit határozott ez ügyben a bécsi kamara magyar bizottsága, s azt is, hogy a királyi jogügyigazgatóság is teljesen hozzájárult a szepesi kamara véleményéhez.

Jellemző tehát az akkori bécsi hatóságok hivatalos ügykezelésére, hogy a mikor III. Károly a munkácsi uradalmat 1726-ban a Schönborn családnak adományozta, a két falu megint csak benne volt az adománylevélben a vár tartozékai között. Hanem akkor először történt, hogy a beiktatáskor Bizanczi püspök e két falura nézve tiltako-

[1] Az első foly. eg. íves köz. más. Bpest OL., Kam. O. Ben. resol. 1714 jún. 12. — Mellette félív. más a: «praetentiones abbatiae Munkács ex dominio fisc. Munk. exsolvendis». — Másik foly. uo. Ben. resol. 1714 márcz. 25.

[2] A bécsi kamara leirata a pozsonyihoz, Bécs. Köz. pénzü. levt. Hung. 1719 ápr. cs. — A szepesi kam. válaszának más. uo. 1722 nov. cs. és Bpest. OL. Kam. O. Szep. Kam. lev. 1722 é. cs. A szepesi kamara véleménye, melyhez utóbb a jogügyi igazgatóság is hozzájárult, az, hogy «reponimus . . . juxta continentias fundationalium Kirjatovicsianarum subsecutasque . . . Leopoldi confirmationales . . . Lauka et Babalcska (így) dictas poones *monasterio* . . . competere», stb.

zott. E tiltakozás folytán pör keletkezett, a mely előbb a királyi, utóbb a debreczeni kerületi táblán folyt.[1] A család 1732-ban kijelentette ugyan, hogy az adományt nem terjeszti ki a kolostor birtokára, mire Bizanczi a tiltakozást visszavonta, mind a mellett a pörösködés újból megindult a család és már nem a püspök, hanem a rend között.

Bizanczi t. i. az 1716 ápr. 10-én Egerben Erdődy püspök előtt kötött kiegyezésben kimondotta, hogy Hodermarszki Bubuliska és Lauka falvak minden jövedelmét, tizedét, továbbá a csernekhegyi bortizedet, és Csernek és Oroszvég faluk tizedet, «pertinentias videlicet dictae abbatiae», azaz mint az apátság birtokát magának és szerzetestársainak megtarthatja. Ez azt jelentette, hogy Hodermarszki, a ki 1714-ig tagja sem volt a Bazil rendnek s akkor is nem a munkácsi, hanem a galicziai lavrov-i kolostorban lépett a szerzetbe, s a ki e javakat annyira püspöki kinevezése jogán bírta, hogy 1710 nov. 10-i levelében azt írta Trautsohn ministernek, hogy a javakat, mivel azok a püspökséghez tartoznak, nem engedi át, mert ő vala püspökké kinevezve, most e javakat mint az apátsághoz tartozókat megtartja magának és a rendnek. És Bizanczi ebbe nemcsak belement és elismerte, hogy azok a kolostor tartozékai, hanem egy 1729 febr. 16-án, miután a rend Hodermarszki helyére őt választotta, a renddel kötött egyezségben azt is kimondotta, hogy a monostor összes birtokait mint a rend főpapja s nem mint püspök bírja. Így aztán a rend 1736-ban egyértelműleg tiltakozott Olsavszki Simonnak a püspökségbe történt beiktatása ellen,[2] a mennyiben ez a jószágra is vonatkoznék, mert az kizárólag őket illeti.

[1] Az iratok megvannak az OL.-ban, Helytt. O. az illető táblák iratai között.

[2] Ered. eg. íven, alul pap. pecs. Lelesz. Act. 61 ex 1736. — «Siquidem monasterium . . . pro solis dumtaxat religiosis monachis Ruthenis esset fundatum, inter hujus autem ven. monasterii possessores monachos Ruthenos de jure possessorio et usufructus ejusdem . . . ac inter hujatem titularem eppum Munkacsiensem cum sumno damno et praejudicio atque cum religiosae pecis perturbatione . . . controversia, lis, perturbatio atque impetitio . . . excitari soleret . . .». — Ezt a tiltakozást többször megismételték.

Vagyis a Hodermarszki és a Bizanczi között kötött kiegyezésnek, mely két halálos ellenség egymás mellett való megélhetését volt hivatva lehetővé tenni, a rend vette hasznát, a püspökség pedig kárát vallotta — Erdődy uram könyörülő szíve következtében. Hodermarszki a püspökségről való lemondása fejében, a melylyel a kolostor is járt, megtartotta a kolostort, holott annak nem is volt a tagja, a kolostor nélküli püspöki czímet Bizanczinak engedvén át.

Sőt a vérszemet kapott rend nem maradt az 1736-i tiltakozásnál, hanem 1744-ben pört indítottak a Schönborn család ellen az alapítványon tett jogtalanság czímén, Olsavszki püspök ellen pedig a kolostornak székhelyül való használata ellen. Ez a pör 1749-ben megújult s Olsavszki 1750 júl. 20-án hosszasabban felelt nemcsak a kolostorhoz, mint a székhelyhez való jogát, hanem különösen Mátyás 1458-i oklevele alapján annak birtokaihoz való igényét is védve.[1] A rend nem ügyetlen, gúnynyal teli, de a jogát éppen nem bizonyító válasza után Mária Terézia 1751 szept. 13-án a kolostorból kiparancsolta a püspököt. Tehát a székhely ügyében intézkedett. Olsavszkinak a kolostor birtokaihoz való jogára ki sem terjeszkedett, mert a kolostori birtokokra nézve a rend nem ő ellene, hanem a Schönborn család ellen indította a pört. Ennek az eldöntését a királynő a primásra bízta, de ennek a kimenetele a birtokhoz való igénytől per fas et nefas elesett püspökség történetét már nem érdekli.

A püspökök illetékei és tizedjövedelmei.

Már II. Ulászló 1491-i leveleiben előfordul, hogy a papok illetékkel tartoztak a püspöknek, még pedig már akkor régi szokás szerint. Ulászló ugyan nem részletezte ez illetékeket, csak annyit mondott, hogy a görög szertartású jobbágyok és a papok a püspöknek és az egyhá-

[1] Az idevonatkozó iratok Bpest. OL. Helytt. O. Fund. lad. B. fasc. 23. — A püspökség és a rend ezen harczát külön is szándékom feldolgozni.

zának jövedelemmel tartoznak, de ez alatt nem érthetünk mást, mint a görög hívektől járó tizedet s a papoktól szedett katedratikumot.

A mi az elsőt illeti, más helyütt láttuk, hogy a görög szertartásnak tizede ügyében mekkora s mily hosszú harag volt a király és az országgyűlés között, s hogy a görög valláson lévők nem fizették.[1] Lipót 1660-i kinevező oklevelében a kolostor jövedelmei között felsorolta a tizedet is, a mely hogy nemcsak Bubuliska és Lauka falvakból járt a kolostornak s a kolostorban székelő püspöknek is, hanem az 1574:4. tcz. értelmében egyúttal a többi görög szertartásúaktól is, mutatja De Camelisnek Fenessyvel történt vitája, a melynek egyik sarkpontja éppen a tizedkövetelés volt. De Camelis válaszából, hogy ő csak az ő hívei tizedét követelte, s azt is a protestáns papoktól szedte vissza, továbbá Fenessy követeléséből, hogy dologi tizeddel a ruténeknek is tartoznak neki, láthatjuk, hogy a mint tizedet a kincstár megszünt bérelni, az idegen papok lassan szedni kezdték. Hogy e czímen utóbb a püspöknek valamelyes jövedelme lett volna, nem mutatható ki egész bizonyossággal.

A papoktól járó katedratikumot e néven Lipót említi először 1659-i levelében, a püspökség jövedelmei között felsorolván a katedratikus censust is, melyet régi idők óta minden czerkom vagy batykó fizet a püspöknek. Mikor Bizanczi 1716 április 10-én lemondott Hodermarszki javára az alapítványról, kikötötte, hogy a papi felszentelésekért járó díjak kizárólag őt illessék, míg az összes többi biztos és kevésbbé biztos püspöki jövedelmek, minők a katedratikum, a birságok, pörök és egyéb időleges bevételek $^2/_3$-ad része őt, $^1/_3$-a pedig Hodermarszkit illesse.

[1] V. ö. pl. a «Registrum arendationis et administrationis decimarum cottus Saros in a. d. 1538 sub capit. d. Thomae Lascani per Jo. Zelewssy cooperante Jo. Makói dempta tamen quarta pleban.» a Bpesti OL. Kan. O. tizedj. közt, a melyben az illető falvaknál e megjegyzés áll: «et inhabitant eam poonem Rutheni qui non solvunt decimas». — L. továbbá az 1574: 4. tcz., a mely szerint «a reddendis decimis videntur exempti esse deberi, postquam eas ipsi suae religionis eppis et sacerdotibus dare soleant».

Hogy ebből a megmaradt csekély jövedelemből Bizanczi meg nem élhetett, nagyon természetes. Hogy miből s hogy élt, valóságos csoda előttem. Olsavszki S. már megkapta a Hodermarszkit illetett $^1/_3$-ad részt is, de őt ugyan III. Károly szorította meg jövedelmében. 1733 november 13-án[1] ugyanis utasította Erdődyt, vigyázzon Olsavszkira, fog-e merni a szentelésekért díjat szedni? A katedratikumot meghagyta neki továbbra is, de csak szükségből, mert egyéb jövedelme nincsen. Hanem Károly király dicséretére legyen mondva, ugyanakkor egyúttal kötelességévé tette Erdődynek, adjon véleményt, hogyan s mint lehetne Olsavszki s papjai anyagi helyzetén segíteni?

Csakhogy az egri püspök, a ki oly mélyen belenyult a görög szertartású rutének vallási s egyházi ügyeibe, éppen ez égető kérdések ügyében nem tett semmit. Olsavszki Simon 1736-ban, nem tudni kinek a tanácsára, a helytartótanácshoz fordult azzal a kérelemmel, adjon neki valamelyes segélyt a lelkészi alapból, október 9-én pedig[2] feltárta helyzetét Germeter pozsonyi kamarai tanácsosnak, a ki a saját és a papjai anyagi helyzetén segíteni s javítani akaró Olsavszkit ebben a törekvésében igazán önzetlenül s a legmelegebben támogatta. 1736 október 21-i válaszában részvétét fejezte ki Olsavszkinak püspöki méltóságon aluli sorsán, 1737 január 27-én pedig tudatta vele, hogy kérelmét előadta az udvarnál s reméli, hogy sikerül. Egyúttal azonban a legnagyobb titoktartás terhe alatt utasította, hogy állítsa össze és fejtse ki a saját szükségletét és kérjen megfelelő segélyt.[3] Olsavszki tehát 1737 október 31-én el is készítette a Klobusiczky beregmegyei szolgabiró által láttamozott püspöki jövedelem kimutatását,[4] a mely a következő tételekből állott:

[1] Eg. íves fog. Bpest. OL., Kancz. O. Conc. exped. no 53 ex Nov 1733.

[2] Említi Germeter ua. évi okt. 21-i levelében, melynek ered. Ungvár. Püsp. levt. Fundat. 12.

[3] Uo. ua. 12. sz. a. az 1737 jan. 27-i lev. ered. is.

[4] Ered. 13. íves füz. Olsavszki és Klobusiczky gy. pecs. Bpest. OL. Helytt. O. Cassa par. d. Munk. no 1. a. 1737.

1. Szatmár, Szabolcs, Ung, Bereg, Zemplén, Abauj, Borsod, Sáros és Ugocsa megyék 343 papja évi 2 frt 4 kr. katedratikumot fizet, a mely tesz évenként	692 frt	86 kr.
2. A máramarosi 144 pap, a kik a 2 frtos katedratikumot 1735-ben Szigeten tartott gyűlésükön leszállították 1 frt 20 krra, fizet	172 frt	80 „
3. Sáros és Zemplénmegyék némely helyei régi szokás szerint 2 frt katedratikumot adnak, a mi évenként	60 frt	— „
4. A szentelendőktől körülbelül	120 frt	— „
E szerint a püspök évi összes jövedelme	1045 frt	66 kr.

Mindamellett Olsavszki, daczára, hogy az 1., 2. és 3. alatti katedratikum és a 4. alatti papi szentelés, összesen tehát két jövedelmi forráson kívül semmi egyéb jövedelemmel sem bírt, s ez is nagyon bizonytalan volt, még sem kapott semmit. Csak Blazsovszkinak sikerült az 1738 május elején nyert kihallgatásán előadott azon kérelmére, adjon neki valamit a felség addig is, míg valamely biztos alappal ellátja, ezer frtot kapni a lelkészi alapból a saját részére. Ettől kezdve ez a lelkészi alapból nyert 1000 és a fent kimutatott 1045, összesen 2045 frt volt a munkácsi püspökök jövedelme. Ezt az ezer forintot Mária Terézia 1747 február 10-én másik ezerrel megtoldta,[1] hogy a püspök jobban élhessen s megyelátogatásokat eszközölhessen. Utóbb, a püspökség kánonszerű felállításakor ez a lelkészi alapból járt összeg már 3300 frtra emelkedett, a mely a püspök másik jövedelmi forrásából, a szepesi és a rozsnyói parochiák időközben történt visszacsatolása révén 1700 frtra emelkedett bevételével együtt összesen 5000 forintra ment fel. Mikor végül a püspökség Ungvárra vitetett át, s a püspök megkapta az ottani jezsuita rendház épületeit, Bacsinszki fel akarta használni az alkalmat, hogy ingatlanhoz jusson. E czélból a rend birtokában volt Palágy falut kérte. Ennek

[1] A helytthoz int leirat eg. íves fog. Bpest. OL. Kancz. O. Conc exped. no 59 ex Febr. 1747.

a jövedelme azonban alapítványokra volt lefoglalva. Mária Terézia tehát 1776 október 23-án kelt adománylevelével az időközben 10,000 forintra emelt összes segélyösszeg fejében a tapolczai apátságot adományozta a püspökségnek.[1]

Egyéb jövedelmek.

Az első püspök, a ki segélyt kapott, Szergiusz volt, a kinek 1601 tavaszán benyújtott folyamodványára II. Mátyás 1601 május 5-én a szepesi kamara utján 100 kősót adatott, ha az áruk nem több 3 frtnál.[2] Nyoma van annak is, hogy Bizanczi szintén kapott kősót. Ugyanis Blazsovszki 1738 nyarán arra hivatkozva,[3] hogy előde Bizanczi bizonyos mennyiségű sót kapott évenként, szintén kérte e sóalamizsnát. Ennek az alamizsnaként járó sóadománynak az eredetét a felelősségre vont mármarosi sótisztek 1739-ben már nem tudták, sőt azt sem, hogyan s mennyit kapott Bizanczi? Maga Blazsovszki sem tudta állítását igazolni, hanem készneknyilatkozott öreg emberek tanuvallomásaival bizonyítani, hogy Bizanczinak 24 mázsa járt ki évenként. A bécsi kamara arra való hivatkozással, hogy a nemesi só csak a máramarosi nemességnek volt engedélyezve, beszüntette ez adományt, illetve megtagadta Blazsovszki kérelmét.[4]

Szergiusz után Taraszovics kapott a szepesi kamara jövedelmeiből évi 200 frtot.[5] Ezt a segélyt 1655 június

[1] Uo. 3677 ex 76. és a Kam. O. a pozs. kam. iratai között, hová a bécsi 1776 nov. 9-i leir. küldte le «pro debita ad subalt. suum archivum reposit». Eg. íves fog. Bécs, köz. pénzü. levt. Hung. acta 3 no 49 ex 76.

[2] Ered. Bpest. OL. Kam. O. Ben. resol. 1601. — « . . . annuimus, ut ipsi ad usus monasterii 100 sales, quandoquidem hi non plus 3 flor. constituant, subministrentur».

[3] Blazsovszki foly. eg. íves ered. Bécs, Köz. pénzü. levt. Hung. 1729 szept. cs. A rónaszéki sóhivatal 1739 aug. 14 és okt. 27-i válaszai, hátl. a bécsi kam. döntésével, mindkettő ered. uo.

[4] Dietrichstein 1739 decz. 10-i határozata: «Dem Hn. bischoffen kann man aber hoc titulo nichts geben, weilen er kein mendicant ist. Für die kurze zeit, dass er sich in der Marmaros aufhaltet, ist die erfordernus so klein, dass nicht der mühe werth ist, dessentwegen etwas anzuweisen».

[5] V. ö. Bpest. OL. Kancz. O. Opin. et prop. 1644 nro 115. és Bécs, Köz. pénzü. levt. 14.506. cs.

24-én Partén is megkapta.[1] De a Torczinszki atya 1671-i folyamodványából kiderül, hogy akkor már nem kapták ez összeget. Lipót tehát február 28-án az elkobzott jószágok jövedelmeiből rendelte azt kiadatni.[2] Benkovics püspök pedig 1686 márczius 27-én azt javasolta, hogy a szepesi kamarának ezt az egykori 200 frtját kérjék Lipniczki részére.[3]

1693 óta meg volt, felerészben máig is meg van Kollonics 5483 frtnyi adománya. 1693 április 16-án t. i. II. Rákóczi Ferencz nővére és ennek férje Aspremont gróf, gr. Bottyán Ádám beleegyezésével kiállított nyilatkozatukban elismerték, hogy Kollonicsnak, miután gyámi és gondnoki működéséről leszámolt, ezen tisztéért járó fizetése fejében 5483 frttal adósai maradtak. Kollonics ez összeget az érte járó 5% kamattal a munkácsi püspökségnek adományozta. Aspremont, Rákóczi Julianna férje, a nejére eső felét ez alapítványnak 1697 április 30-án Gáll Márton jószágigazgatójához intézett rendelettel kifizettette s az alapítványnak ez a fele a püspökök kezén nyomtalanul eltünt.[4]

Rákóczi Ferencz a reá eső 2741 frt 5% kamataként járó 137 frt fejében 1701 márczius 7-én kelt nyilatkozata szerint átengedte De Camelisnek a munkácsi uradalom görög szertartású papjainak szintannyira rugó évi rókabőradóját. Bizanczi 1720 július 16. előtt beadott nagy folyamodványának 6-ik pontjában a királytól, mint Rákóczi lefoglalt javainak a birtokosától kérte ezt az alapítványi összeget, s III. Károly a kamara azon beismerésére, hogy Rákóczi 1701-ben még királyhű volt, 1721 június 8-án kiállított nyilatkozatában elismerte a követelés jogos voltát. Az összeg e nyilatkozat szerint az uradalomra betáblázott

[1] Fog. uo. Kancz. O. Conc. exped. no 180 ex 1655.

[2] Fog. Bécs, Köz. pénzü. levt. 14.571. cs.

[3] Ered. Esztergom. Hgprim. levt. 2116/4. — «vel 200 illos fl. qui olim ex cam Scep. quotannis pendebantur eppo Rutheno».

[4] Az 1693 ápr. 13-i kötelezvényt a konvent ua. évi átir. a konventi levt. Proth. 106—107 köt. 198. l. Más. Bpest. OL. Kam. O. Ben. res 1714 jún. 12. — A többi Lelesz, Proth. 103. köt. 188. l.

teherként az uradalomnak 1726-i adományozásával átment a Schönhorn családra, a mely a mai napig is fizeti a kamatait a püspöknek.[1]

[1] Az ered. ir. Bécsben, a Köz. pénzü. levt. Hung. 1721 és Bpest. OL. Kam. O. Ben. resol. 1721 jún. cs. — Egyébként e Kollonics-féle alapítványnak a történetét feldolgozta Lehoczky Tiv.: Századok, 1899. évf.

II. FEJEZET.

A püspökség felszerelésének a története.

a) CZIKK.

A püspöki székház története.

Előadásunk folyamán kétszer is említettük, és pedig először a csernekhegyi kolostor alapítása, másodszor a püspöki javadalmazás történetének a fejtegetése közben, hogy a munkácsi püspökség 1751-ig az ottani bazilita-kolostor sorsában osztozott. Akkor (1751 szept. 13.) az Olsavszki Manó püspök és a baziliták közt folyt per során a helytartótanácshoz intézett leiratában mondotta ki Mária Terézia: «elhatároztuk, — úgymond — és pedig a püspököt a nevezett szerzetesek kolostorában állítólag megillető székelésre nézve, hogy a püspök a jövőben (a leirat idejétől kezdve) a kolostor falain kívül tartsa székhelyét».[1] A míg tehát az a kérdés, hol volt ettől fogva a székhelyük, külön fejezetre tartozik, addig viszont a kolostorban való székelésük története alkotja a püspökök residentiális történetének az első fejezetét. Vagyis a székházuk történetében két kort különböztetünk meg: az egyik a püspökök első említésétől, 1458-tól 1751-ig terjed, a másik 1751-től a történetünk határául felvett 1800. évig.

[1] «resolvimus et quidem in ordine ad residentiam per antelatum eppum Munkács. in monasterio dictorum religiosorum sibi competere praetensam, ut idem eppus a modo deinceps residentiam suam extra septa monasterii et quidem Munkacsini . . . habeat.» — Eg. íves fog. Bpest, OL. Kancz. O. Conc. exped. no 87 ex Sept. 1751, eg. íves más. Lelesz Act. 63 ex 1760.

a) A csernekhegyi kolostor mint püspöki székhely 1458—1751.

Még az esetben is, ha a Koriatovics neve alatt ismeretes oklevél hitelességét tagadjuk s csak olybá veszszük, mint a koholása korából való emlékiratot, bizonyosra kell vennünk, hogy az oklevél szerint Munkács városa közelében épült monostor vagy kolostor, mely görög vagy rutén szertartás és szokás szerint fel is szenteltetett, eredetileg nem püspöki székeskolostornak volt szánva. Épp oly bizonyos azonban az is, hogy kevéssel utóbb már püspök lakott benne. Mert mikor Hunyadi Mátyás 1458-ban Lukács presbytert kinevezte a munkácsi monostor-plébániára s egyúttal neki adományozta a plébániát összes jövedelmeivel, akkor már Lukács több év, még pedig mint kimutattuk, legvalószínűbben 1439—45 óta bírta azt. Ez idő óta az oklevelek e kolostorban székelőnek vagy e kolostor püspökének nevezik a püspököt. Így mindjárt Mátyás 1488-ban a Munkács városa kolostorába helyezett rutén presbyternek nevezi Lukácsot. I. Ferdinánd 1552-ben azt mondja Lászlóról, hogy «a Munkács városunk körül görög szokás szerint alapított sz Miklós-kolostor püspöke», míg 1551-ben a görög szertartás szerint alapított munkácsi kolostorban lakozó rutének püspökének nevezi. Ugyanígy hívja Mátyás főherczeg 1597-ben árdánházi Lászlót a ruténeknek a Munkács melletti kolostorban lakó püspökéül.

Betlen Gábor 1623-ban Petronius püspök kinevező oklevelében azt mondja, hogy méltónak találta arra, hogy a maga monostorának összes javait használhassa,[1] ezért is meghagyta munkácsi vára akkori kapitányának, Ballingnak, hogy Petroniusnak szabadságot adjon arra, hogy a nevezett kolostorban annak javaival élhessen.

A Taraszovics elfogatása ellen 1641-ben kiadott tiltakozó oklevelek már a püspök «szokott» székhelyének nevezik a kolostort, míg 1643-ban III. Ferdinánd azt írja Taraszovicsról, hogy munkácsi székhelyéről és kolostorából elüzetett. Ezért is ugyanazon év ápr. 29-én meghagyta a

[1] «fructuum monasterii illius *tui* in territorio et intra veras metas oppidi nostri Munkács . . . situati usum» stb.

szepesi kamarának, hogy Taraszovics részére Kállóban alkalmas lakásról gondoskodjék. A székeskolostort a Taraszovics helyébe kinevezett drágabártfalvi Juszkó foglalta el, s ettől kezdve egészen 1664-ig a szakadárok püspökei székeltek benne.

Vannak azonban nyomaink és adataink, hogy a munkácsi püspökök a máramarosi sz. Mihályról nevezett kolostorban is laktak. Így II. Ulászló 1491-ben kelt egyik levelében János püspököt a máramarosi sz. Mihályról nevezett kolostorban lakónak mondja. Báthory György pedig 1658-ban bocskói jobbágyait utasította, engedjék be Larius rutén püspököt az ottani sz. Mihály kolostorba, hogy ottan élve gondjukat viselhesse. Majd 1604-ben Szergiusz püspök azt írja jóakaró urának, Kendy Tamásnak, hogy «az fejedelmek attak nekem az püspökséget Munkacz vara mellet valo, Maramarosba Hozzwmezeo mellet Körtwelies neveő, és Kwvár vidékén Nagybania felett való Habra neveo monostorokban és claustromokban».

Mindamellett az 1642-i beregmegyei vizsgálat tanuvallomásaiból megállapítható, hogy a püspökök, mióta Munkács 1573-ban Mágócsy Gáspár kezére jutott, rendszerint és állandóan a munkácsi kolostorban székeltek. Maga Szergiusz püspök említett levelét akként írja alá: «Szergius püspök, az Munkács mellett való claustromban lakozó».

Innét van, hogy itt-ott, először II. Ulászló óta, egyenesen «munkácsi püspöknek» írják őket, s innét vették Mágócsy óta a munkácsi vár urai a vár alján fekvő kolostor püspökségének a betöltési jogát.

Parténi, az egyesültek 1648-ban választott püspökét még szakadár szerzetes korában, vagy 1644-ben vagy pedig 1645-ben, Jakusics Anna Ungvárra hívta s ott egyik házában lakást adott neki, melyből csak 1662-ben költözött át a munkácsi székeskolostorba, melyet moldvai Simon vajda közbenjárására a szakadár püspök kénytelen volt elhagyni.

Utódai közül csak Maurocordatoról lehet kimutatni, hogy tényleg a kolostorban lakott, a mennyiben 1677 ápr. 13-i levelét «Munkácsaljai klastromunkban» keltezi,[1] noha Kaminszki,

[1] Köz. Duliskovics, id. m. II. füz. 128. l. j.

Rákóczi fejedelem későbbi püspöke, 1688 máj. 20-án az egri püspökhöz írt levelében[1] ugyancsak dicsekszik vele, hogy ő a kolostort «a szakadár Volosinovszki és Maurocordato ellen védelmezte». Később Metód püspök lakott benne, a kire Kaminszki szintén ugyancsak panaszkodik, hogy a «kolostorban igen nagy a szükség, mert minden legkisebbet elhord belőle és a maga házát tölti meg vele».[2]

De Camelisnek lakásul a kolostort szánta volt Kollonics, megnyugtatván a Maurocordato szomorú sorsa miatt nyugtalankodó De Camelist, hogy a kolostorban egészen nyugodtan lakhatik, mert ha valami zavar ütne is ki, a várban mindég biztos menedéket találhat. A Munkácsra érkezett De Camelist, mint 1690 ápr. 22-i levelében írja Kollonicsnak, a templom előtt Metód püspök, a papok és a szerzetesek fogadták. Ő a kolostor igumenjévé Metódot nevezte ki, maga pedig egyelőre a városban fekvő Rákóczi-féle palotában vett lakást, a melyben Klobusiczky 2—3 szobát jelölt ki számára, bár a palota romokban hevert.[3] Ott lakott De Camelis egészen 1692 május haváig. Ekkor költözött át a kolostorba, mint erről Kaminszkinak ugyanazon máj. 24-én Kollonicshoz írt panaszleveléből értesülünk.[4]

[1] Uo. ua. füz. 132. l. j. — «monasteriumque Munchacsiense a Joannicio, Volosinovszkio, Maurocordato schismaticis defendi ac a schismate vindicavi».

[2] Uo. — «In monasterio est summa penuria, quia minima quaeque ex monasterio aufert ac domum suam replet. Filiis, consanguineis monasterium replevit (t. i. Metód püspök). monachos vero dispellit ac modo nisi unum habet monachum, qui etiam ob extremum defectum abitum meditatur».

[3] «Mi trovo nel palazzo Rakocziano, se ben tutto gli destrutto, dove il sre. Klobusiski mi assegno pro me et miei 2—3 stanze . . . fino ad altra miglior disposit. di v. e.»

[4] Már 1692 jan. 29-i lev. írta Camelis Kollonicsnak: «anzi voglio procurar di far una casuccia per habitar anche fuori della casa Rákócziana»... Ered. Esztergom. Hgprim. levt. 2116/ad 13. — Kaminszki lev. uo. 2116/16. «descendi in Ungariam, ubi xtianorum ope incepi aedificare monasterium. Interim r. d. Jos. de Camelis . . . mihi svadebat, ut potius antiquum restaurarem, quam novum . . . exstruerem. Eius itaque svasu ingressus sum monasterium Oroszveghiense . . . pulso inde Methodio schimsatico. Verum cum idem ab eodem Methodio . . . fuisset ita deso-

Ez a sokat látott, sokat tudó, de nyughatatlan és összeférhetlen, önző és hiú ember elmondja Kollonicsnak, hogy két év előtt, azaz 1690-ben, úgy látszik akkor, a mikor De Camelis Metódot nevezte ki a munkácsi kolostor főnökévé, egy emlékiratot nyújtott át a biborosnak a bazilita rend reformálásáról, s ugyanakkor átment Ungvárra, a hol új kolostort kezdett építeni. De Camelis értesülve az új kolostor épüléséről, azt tanácsolta Kaminszkinek, hogy inkább a régit, a pusztuló munkácsi székeskolostort újítsa fel Ő tehát De Camelis rábeszélésére és buzdítására átjött az oroszvégi kolostorba s elűzte onnét Metódot. Csakhogy ez már annyira megrongálta ott az épületet, hogy egyetlen ép ablaka nem maradt. Még a fali szögeket is kihúzgálta. Kaminszki azonban nekifogott, s a mint Kollonicsnak beszéli, mindent rendbe hozott. S mikor aztán készen volt, egyszer csak megjelent De Camelis, a ki Tököliék elől Makoviczára menekült volt, még pedig nem kisebb szándékkal, mint hogy ott püspöki széket üt. És így már néhány hete a kolostorban lakik.

De Camelis egyébként a városban szándékozott házat építeni s e czélra már meg is szerzett volt két telket. Úgy látszik tehát, Kaminszkinak tényleg igaza volt abban, hogy Metód püspök annyira elhanyagolta volt a kolostort, hogy az lakhatatlanná lett. Abban is igaza volt Kaminszkinak, hogy De Camelis a kolostorban vett lakást, a mint Kollonicstól utasítva volt s a mint a görög egyház szokása megköveteli. Csakhogy naplójából bizonyos, hogy, még ha Kaminszki javított is valamit a kolostoron, De Camelis a saját jövedelméből fizetett munkásokkal állíttatta azt helyre. Végrendeletében egyenesen meg is mondja, hogy összesen háromezer forintot fordított a kolostori fa- és kőépítke-

latum ut nulla fenestra. nullus in pariete clavis superesset, coactus sum omnia maxima cura ac sumptu reficere sine minimo praefati . . . d. eppi auxilio, qui tum ab metum Tökölii . . . in Makovitsam secesserat. Dum jam in eo esset ut dictum monasterium pane ac víno abundaret, . . . ecce praetactus . . . d. eppus suae domus, cui exstruendae in oppido 2 fundos emerat, cura neglecta, praefatum monasterium Oroszveghiense ingressus . . . ut ibi cathedram . . . eppalem erigeret».

zésre. Mi történt ezek után a városban vett telkeivel, nem tudható. Végrendeletében nincsen róluk szó. Lehetséges tehát, hogy az építési költségek fedezésére eladta vagy pedig nem is a maga számára vette, hanem unokaöcscsének, De Roga Mihálynak és családjának.

Kaminszki nemcsak Kollonicsnak panaszolta fel, hogy De Camelis a kolostorban vett széket, hanem mint a monostor előljárója, szerzetes testvéreivel a leleszi konvent előtt formalis tiltakozást jelentett be az ellen, hogy De Camelis székházul használja a kolostort, mert az alapítvány csak a szerzetesek részére szól, a püspök pedig csak mint vendég jött oda. De Camelis azonban e tiltakozás daczára is ott székelt, valamint utódai is egészen 1716-ig. Őt ugyan Rákóczi Ferencz fejedelem 1705-ben kiutasította az országból s útközben Eperjesen hunyt el, a hová az egri káptalan küldötteit végrendeletének a felvételére magához kérette, de a végrendeletéből kitetszik, hogy utódjára nézve az volt az óhajtása,[1] hogy a székes kolostorban installálják. Ebből a végrendeletében kifejezett óhajtásából nyilvánvaló, hogy szerette volna, ha útódja egyúttal onnét kormányozza a püspökséget.

Halála után kitört a bonyodalom a püspökség betöltésére nézve. A Rákóczi-szabadságharcz alatt a Rákóczitól kinevezett Kaminszki székelt a kolostorban,[2] mialatt a király püspökének, Hodermarszkinak bujdosnia kellett s csak a szabadságharcz végeztével, 1711-ben juthatott a kolostorba. Mikor aztán a püspökségről kénytelen volt lemondani, 1715

[1] «Postquam meus legitimus successor installabitur Munkacsini in hoc eppatu» írja 1706 júl. 16-án kelt végrendeletében, melynek ered. Bpest. OL. Eccles.

[2] 1707 márcz. 8-án utasította Rákóczi fej. Kolosvári Andrást «adjon... Kaminszkinak beregszászi borokból no 3». Arch. Rák. II. 34. l. — 1707 márcz. 12-én pedig Klobusiczky Gáspárnak hagyta meg «adassa kezéhez Kaminszki Petronius oroszok unitis püspökjének a munkácsi püspökség ingó javait, akár a klastromban, akár másutt legyenek...» Uo. II. 45. l. — 1710 szept. 20. a consilio oecon. tudatta, hogy «és mivel az oroszvégi kalastrom inspectio nélkül nem lehet, annak gondviselésére . . . ugyan említett vicarius hivünket (t. i. Bizanczit) tovább való dispositiónkig rendeltük». Uo. III. k. 541. l.

nov. 14-én mint apátságot a király hozzájárulásával megtartotta a kolostort, a melyből Bizanczi püspök ekként a király szentesítésével kiszorult és székház nélkül maradt.

Hogy azonban az elődeitől 1458 óta lakott és székházul használt, részben De Camelis költségén épült kolostorból ily rövid úton kitett Bizanczinak legyen hol megvonnia magát, Hodermarszki az 1716 ápr. 10-én Egerben Erdődy püspök előtt kötött egyezség 3. pontja értelmében megengedte Bizanczinak, hogy a kolostorban lakhassék, de olykép, hogy az esetben, ha azt a faházat, a melyet Hodermarszki Árok faluban vett, saját költségén a kolostorba hozatja és felállíttatja, szabadon választhasson a faház és azon kőépület között, melyben az egyezség kötésekor Hodermarszki lakott. Ez a kőépület csak a De Camelis-épitette ház lehetett, a melyet Hodermarszki 1711 óta lakásul lefoglalt s az egyezségben Bizanczinak átengedni hajlandónak igérkezett, de csak az esetben, ha ez az ároki házat áthozatja.

Ez idő óta a püspökök már csak *tűrt* vendégek voltak a kolostorban. Annak nyilvánította őket már Kaminszki említett tiltakozásában. Mert odáig jutott a dolog, hogy mint vendéget is csak tűrték. Nem minden keserűség nélkül irja Bizanczi 1732 decz. 16-án élete vége felé kelt intézkedésében, hogy királyi adományból semmije sincsen, még csak helye sem, a hová fejét lehajthassa. Ő és utódai rendesen «ex solita» vagy «ex paupere residentia in monasterio Csernek ad Munkács» keltezik leveleiket. Úgy látszik tehát, hogy áthozatta az ároki faházat s az előbb Hodermarszkitól lakott kőépületet foglalta el. Annál bizonyosabb ez, mert Hodermarszki 1720 szept havában arra kérte a szepesi kamarát, adjon neki a munkácsi uradalmi téglaégetőből négyezer téglát és engedje meg, hogy saját költségén mészégetőt emelhessen, továbbá a szentmiklósi uradalomból adasson 100 gerendát és nyolczezer zsindelyt, mivel a kolostor faépületei tövig elkorhadván, kőépületet emel, sőt a falakat félmagasságig fel is rakatta már. E folyamodás adatai szerint Hodermarszki a szerződéskötéskor lakott De Camelis-féle kőépületből átmenvén a fa-

kolostor helyére épített kő-kolostorba, amazt Bizanczi elfoglalhatta. Minő volt ez az épület, kitünik Bereg vármegye 1734 febr. 26 án kiállított bizonyságleveléből, melyben az Olsavszki Simon püspöktől «pro oculata revisione» kért megyei tisztviselők azt jelentették, hogy «a templom kőépítmény ugyan, de belseje szűk, a felszerelése szegény. A püspök lakása pedig áll: 1. egy kis szobából, 2. egy oldalszobából és 3. egy harmadik szobácskából. A háztetőt azonban mihamarább javítani kell, különben bedől».

És még ez a tűrt állapot sem tartott sokáig.

Mint előbbi fejezetünkben a püspöki javadalmazásról szólva részletesen hallottuk a szerzet 1749-ben a helytartótanácshoz intézett folyamodványát, a melyben Beregmegyéhez intézett kérvényükkel csaknem szószerint a Koriatovics-féle alapítványt kérték, a megyéhez intézett kérelmén felül két ponttal megtoldotta, melyek egyikében arra kérte a tanácsot, hogy Olsavszki püspököt lakoltassa ki a kolostorból, a mennyiben a Koriatovics-féle oklevélben püspökről szó sincs, következőleg a püspök csak mint vendég lakhatnék ott. Másféle joga nincs. Ők azonban a vendégjogot is megvonják tőle, mert a környezete zavarja őket ájtatosságukban, és különben sem fér össze, hogy a püspök, a kit a kolostor körén kívül eső egyházkormányzati ügyek minduntalan kiszólítanak a kolostori magányból, ezekkel a kolostor csöndjét zavarja s őket hivatásukban akadályozza. Olsavszki, mint tudjuk, hosszasan felelt, kiterjeszkedve nemcsak a lakás, hanem az egész javadalmazás ügyére is. E két dolognak az összefoglalása hiba volt. Ha szorosan arra felel, a miben a szerzet támadta s csak a lakásügyre szorítkozik, jobban védhette volna igazát. S akkor a vagyonügyet is világosabban adhatta volna elő. Bizonyos fokig azonban érthető az eljárása. Vagyon nélkül lakást sem tud fogadni, ha el kell hagynia a kolostort. Reá nézve tehát a kettő együtt járt, mert azt remélni sem merte, hogy a királynő mindkét szükségletéről gondoskodni fog. Nem is mert, nem is lépett fel a replikában semmiféle kérelemmel. A kettőt együtt tárgyalva alkalmat adott a szerzetnek, hogy a Koriatovics-féle áloklevélről, melyre jogigényüket alapították,

bölcsen hallgatva, a püspöknek a Mátyás-féle 1458-i oklevélből merített érvelésébe kapaszkodva, gúnyoros viszonválaszában a püspöknek minden legkisebb jogát kereken letagadja. A szerzet különben, megfeledkezve a görög egyház általunk is említett, de Olsavszkitól is hivatott azon körülményről, hogy a püspököknek bazilitáknak kell lenniök, hogy a magyar jogi élet és szokás minden szabályának megfeleljen, úgymint a hogy De Camelis idejében tette, Olsavszkinak a bennlakása ellen is, s most már ünnepélyesen tiltakozott. Mintha Olsavszki nem lett volna szerzetük tagja. Inkább ezt is kitegyék a kolostorból, csakhogy a püspököt is kitúrják. Olsavszki a papjainak juttatott évi segély szétosztásából az unióra származó előnyökről 1751 júl 5-én kötelességszerűleg jelentést téve, annak 14. pontjában, mint 1732-ben Bizanczi tevé, nem minden humor nélkül említi, hogy tíz vármegyére terjedő püspöksége ügyeinek a vitelére szüksége volna legalább egy emberre, mert egymagában nem képes mindannyit elvégezni, de különben is csekély jövedelméből annál kevésbbé tarthat helyettest, mert a De Camelis püspöktől a kolostorba visszatelepített s az utódaitól is megtűrt baziliták a bíróságok útján akarják őt, a püspöküket százados kolostorából kizavarni, azt állítva, hogy az őket illeti s így, jóllehet e követelésekkel szemben «contraria in rescriptis probata non desint», magának sincs lakása.

Mind a mellett a királynő, mint láttuk, 1751 szept. 13-án a helytartótanácshoz intézett leiratában meghagyta, hogy a püspök a kolostoron kívül vegyen lakást. Egyúttal azonban, tudván, hogy a püspök évi jövedelme olyannyira csekély, hogy abból aligha építhet magának székházat, vagyona meg nincs, a lelkészi alapból kétezer forintot utalványozott részére, hogy ez összegen házat építtessen magának.

β) A püspöki székház története 1751 után.

a) *A Munkácson tervezett püspöki székház építésének a története.*

Olsavszki, a mint a helytartótanács közölte vele a királynő rendelkezését, otthagyta a kolostort, a mely elő-

deinek 1458 óta székeskolostora volt, s átköltözött a Rácz-féle telken épült faházba, s ott lakott mindaddig, míg az új épület, a melyre 2000 forintot kapott,[1] 1760-ban annyira jutott, hogy beléköltözhetett. Az új épület részére mindenekelőtt megfelelő telekről kellett gondoskodnia. E czélból a helytartótanács rendeletének a vétele után a megyéhez fordult, a mely még azon évi okt. 30-án Váriban tartott közgyűléséből fölkérte Schönborn grófot, adjon a városban e czélra valami telket.

A gróf decz. 8-án tudatta a megyével, hogy a görög szertartású iskola részére már adott telket s azért újabbat nem adhat, mert már akkor, a mikor az iskolatelket adományozta, gondolt egyúttal arra is, hogy a telekre esetleg székházat is lehessen építeni, de meg a püspök még erről az iskolatelekről sem adott nyilatkozatot, hogy nem fog utána regale-jogot követelni, s visszabocsátja, ha az iskola megszünnék. A püspök tehát a következő 1752. évben felkérés folytán megkapta a Maholányi-féle kuria helyét és a Fajankuli-féle telket, melyeket a gróf a Kőgát nevű sikátor és a Temető-utcza között elterülő 100 öl hosszú, 29 öl széles darabbal kiegészített, bár Olsavszki a fentihez hasonló e darabtól is megkívánt nyilatkozatot csak 1775 nov. 12-én állította ki a leleszi konvent előtt

E telekügyek rendbehozatala természetesen késleltette az építkezés megkezdését, úgy hogy Olsavszki 1752 ápr. 30-án mentegette magát, hogy tél alá nem kezdhette el az építkezést, hanem a tavaszszal megindul a munka. Meg is indult 1754 szept. 1-én, de nem volt benne köszönet. Olsavszki ugyanis elkövette azt a hibát, valószínűleg a nagy sietség folytán, hogy minden terv és költségvetés nélkül fogott az építkezéshez. Így aztán 1754 márcz. 28-án kénytelen volt jelenteni a helytartótanácsnak, hogy az addigi építkezés az utalványozott 2000 forintból az 1—16 nyugtával igazolt költségkimutatás szerint 1348 frtot már

[1] 1751 szept. 13-i rend. «ut . . . residentiam suam extra septa monasterii . . . habeat eidemque pro hac constituenda ex ratione defectus propriorum sumptuum ex gen. par. cassa pro nunc 2 mille flor. numerentur». — A faházban való lakásra nézve v. ö. Lehoczky : Rev. m. mon. III. 461.

felemésztett, a bevégzéshez azonban ez összegnek a 2000 forintból való leszámitolása után fenmaradó 657 frt nem elegendő, azért kénytelen további segélyt kérni, hogy az épületet befejezhesse.[1]

A tanács július 12-i leiratában[2] mindenek előtt megrótta, hogy 2000 forintnál drágább épületbe mert fogni. Továbbá utasította, hogy, mielőtt további segélyt kapna, küldje be az épület tervrajzát, pontosan megjelölve rajta, mi van készen s mit kell még végezni, valamint a még szükségesnek mutatkozó költségvetést, úgyszintén jelölje meg, mely szobákat mire akart használni? A ki ismeri az akkori dicasteriumok rendeleteinek és leiratainak a hangját, az már ebből a körülményesen megkivánt feleletrevonásból láthatja, hogy a vallásalapot kezelő tanács éppenséggel nem szándékozott tréfálni Olsavszkival, mintha csak sejtette volna, hogy itt valami végzetes hiba történt. És teljesen igaza is volt.

Beküldte-e Olsavszki a tervrajzot vagy sem, nem állapítható meg. Úgy látszik maga is megijedt s csak akkor jött tudatára a valónak, hogy addig mintha álomban cselekedett volna. Mindössze Litzgy Nikodém kassai építő- és kőmíves mester 1754 október 2-án készített egy részletes kimutatást[3] a már végzett munkálatok költségéről, a mely tett . . . . . 2123 frtot, és a még végzendőkről, a melyekre kellett még 7173 » s így az egész épület belekerült volna . . 9297 (!) frtba az utalványozott 2000 helyett, vagyis Olsavszki az utalványozott 2000 forintot 7297 frttal lépte túl.

[1] Eg. ives ered. Bpest. OL. Helytt. O. Cassa par. d. Munk. no 2 ex 1754.

[2] Fog. uo. — «Quemadmadum approbari non potest, quod t. d. v. . . . aedificium tale, quod majores sumptus requirit, inchoaverit, ita necessarium adinvenit . . . a praetit. d. v. accuratam delineationem structurae cum expressione, in quantum haec perfecta et in quantum adhuc perficienda restaret». — Ered. Ungv. Püsp. levt. Fund. 25.

[3] Eg. íves ered. a név mellett gy. p. Bpesten, OL. Helytt. O. Cassa par. d. Munk. no 2 ex 1754. — «Specification was von a. 1753 den 1. Sept. biss a. 1754 den 2. Oct. an d. bisch. residenz zu Munkács . . . verwendet worden».

Hogy az eredetileg utalványozott 2000 forintnak csaknem négyszeresét tevő ezen óriási költségtúllépést megérthessük, természetesen ismernünk kellene az Olsavszki által tervezett épület méreteit. Tervrajzunk azonban nem levén, csak a Litzgy költségvetéséből említünk fel néhány tételt, a melyekből némi fogalmat alkothatunk, micsoda palotát tervelt Olsavszki a neki szánt 2000 forintos lakás helyett!

Az épület egyemeletesnek volt szánva, 13 szobával, 43 ablakkal. Az alapfalazat 67 négyszögöl követ emésztett fel. 1753 szeptember 1-től 1754 október 2-ig beépítettek 87.009 téglát, elhasználtak 476 hordó meszet, 1677 hordó homokot. A még föl nem épített részhez kellett volna 367.000 tégla, 1970 hordó mész és 2620 hordó homok. Az építendő rész kőmívesmunka szükséglete került volna . . . . . 5518 frt 68 kr.
s ebből a munka maga 1723 frtba,
az ácsmunka szükséglete . . . . . 430 » 58 »
az asztalosmunka » . . . . . 327 » 05 »
a lakatosmunka » . . . . . 1093 » 41 »
összesen . . 7369 frt 72 kr.

Ilyen rengeteg pénzösszegre levén még szükség, az építkezés természetesen megakadt. Olsavszki egyre másra, 1754 október 18., 1755 márczius 20. és október 21. s utoljára 1756 október 20-án, írta a kérő, panaszkodó és sürgető leveleket,[1] de mindez nem használt. Végül 1759 június 15-én tekintettel arra, hogy a már elkészült falazat is leomlik s így a már felhasznált összeg is kárba vész, ha az építkezés nem folyik tovább, 1500 frtot kapott az épület befejezésére azzal a szigorú utasítással, hogy ezen felül egy fillért sem kap.[2] Ez összegen természetesen nem lehetett az épületet bevégezni. De mert a Litzgy-féle költségvetésben a már felhasznált 2123 frton a hová fordításáról szóló kimutatás szerint 30.000 zsindely és a tetőállványhoz

[1] Uo. — Az utolsó: «Stare Munkácsini inceptam resid. epp. a fundamentis non multum levatam.»

[2] Eg. íves fog. Bpest. OL. Kancz. O. Conc. exped. no. 53 ex Jun. 1759.

szükséges 937 gerenda is meg volt véve, az épületnek legalább egy részét lakhatóvá lehetett tenni, s így Olsavszki a még befejezetlenül álló épületnek ezen 1500 frtnyi összeg és a még 1754-ben megvett faanyag felhasználásával készült részébe be is vonult.

Olsavszki halála után Bradács püspök, mint írja, a sajátjából 2000 forintot fordított reá, az uradalom pedig, mint Lehoczky mondja, 129 hordó meszet és 45.000 téglát adott hozzá, s így annyit lendített rajta, hogy bár az egész soha sem épült ki úgy, a mint azt Olsavszki tervezte, az általa lakott részhez Bradács egy újabbat hozzáépített.

Teljesen az Olsavszki hibáján mulott tehát, a mennyiben az 1751-ben kapott 2000 forintot messze felülhaladó méretű épületbe fogott, hogy a munkácsi püspökök székháza Munkácson nem épült föl. Mert ha az idején elkészül, nagy kérdés, nem maradtak volna-e végleg ottan? S így a Gondviselés intézkedését kell látnunk abban, hogy a székházuk föl nem épülvén, átmehettek Ungvárra, a hol 1646 április 24-én az egyesülés első hitvallása történt s a honnét az egyesülés megindult, miután Munkácson sikerült azt elfojtani.

b) *A püspöki székhely átvitele Ungvárra.*

A következmények mutatták, hogy Mária Terézia, a mikor Olsavszkit kiparancsolta a kolostorból, kissé elhirtelenkedte a dolgot. Igaz, hogy egyúttal lakásépítésre 2000 forintot utalványozott, de ez az összeg bármint vegyük is a dolgot, semmikép sem elegendő olyan lakás építésére, a melyben a püspökön kívül, mint Olsavszki fönnebb említett 1751 július 5-i jelentésében mondja, a 13 vármegyére terjedő püspökségének a kormányzásához okvetlenül megkívánható legalább egy embernek kell hogy helye lett legyen. A királynő azonban, úgy látszik, teljesen elfeledte azt, hogy a püspöknek székesegyházra is szüksége van, mert erről a leiratban semmi gondoskodás sem történt. Utóbb, mikor már a püspök künn volt a kolostorból, a munkácsi görög szertartási parochiális templomnak katedrálissá tervezett átépítésével gondoltak segíteni a bajon, de költséghiány

miatt ez a munkálat is nehezen és lassan haladt. Ilyen körülmények között nem csodálható, ha fölmerült az eszme, nem volna-e czélszerűbb a püspök székhelyét áttenni a négy mértföldnyire fekvő Ungvárra, a hol még állott, bár javításra szoruló állapotban, a Drugetek laktanyául szolgáló vára, melybe a püspökség esetleg elhelyezhető lenne?

Ki vetette fel először az átvitel tervét s minő alakban, nem tudjuk. Bacsinszky püspöknek egy 1773-i folyamodványában azt találjuk, hogy József császár, a mikor azon részeken utazott, az áthelyezés tervét elfogadta volt.

E szerint Józsefnek 1770 május havában Munkácson tett látogatásakor már nemcsak létezett, de az uralkodónak is tudomására hozatott.

Az átvitelt, mielőtt sorra került volna, természetszerűleg előbb minden számbavehető oldalról meg kellett hányni vetni. A mi az egyházjogi szempontot illeti, arra ezúttal nem terjeszkedhetünk ki. Személyes érdeke talán csak a munkácsi püspöknek volt, Bacsinszky pedig kezdet óta az átvitelt pártolta. Sajnos, semmiféle följegyzésünk sincsen arról, mely okok vezették őt ez állásfoglalásban, de úgy látszik, Kollernek az illyr kanczellária elnökének az emlékiratához ő adta az adatokat s így az ebben levő érvek késztethették őt is, hogy Ungvár mellett nyilatkozzék.

A királynő t. i. 1770-ben az év vége felé Koller elnök véleményét kérdezte a kérdés felől, azzal az utasítással, foglalja össze a két hely mellett és ellen szóló összes érveket. Koller meg is felelt az utasításnak, de csak quoad politicum, természetesen melegen pártolva a tervet. A királynőt azonban nem elégítette ki a kérdésnek csak politikai szempontból való kifejtése és megokolása, azért némi megjegyzések kiséretében újabb véleményadásra szólította fel Kollert, a ki 1771 január 26-i[1] felterjesztésében előbbi reflexióira való hivatkozással ismét az átvitel mellett nyilatkozott. Munkács ellen felhozta, hogy

1. a hely alkalmatlan, félreeső;
2. messzeeső s nehezen megközelíthető;

[1] Ered. 2 ív. Bécs, Köz. pénzü. levt. Hung. acta 33 no 21 a. 1771.

3. nem központi fekvésű;

4. az ifjúságnak nehezíti az önfentartást.

Ellenben Ungvár

1. nyiltabban fekszik;

2. könnyebben lehet megközelíteni;

3. központibb fekvésénél fogva hamarább érhető el, s végül

4. látogatottabb.

Mindez quoad politicum. A mi a kamarai szempontot illeti, alig lehet lényeges kifogást emelni az átvitel ellen. Igaz, hogy a Munkácson 17 év óta épülő székház üresen maradna, de azt fel lehetne használni só- és vámhivatalnak, a melyek részére éppen gondoskodni kell helyiségről.

Kollernek ez érveivel sikerült is meggyőznie a királynőt az átvitel czélszerűségéről, úgy hogy József, a társkirály, már június 30-án értesítette Hatzfeld bécsi kamarai elnököt, hogy az átvitelt politikai szempontból czélszerűnek látja.[1] Kérdés azonban, hogy a félig felépült munkácsi székházat fel lehet-e használni, nem fog-e az átvitel a tetemes költség miatt nehézségekbe ütközni, vagy a mint akkor fejezték ki magokat, bár in politicis semmi ellenvetés sincs az átvitel ellen, kérdés vajjon in cameralibus is ugyanúgy áll-e a dolog? Egyben utasította tehát Hatzfeldet, adjon ő is véleményt, 1. arról, nincs-e cameraliter valamelyes kifogás az átvitel ellen, s 2. körülbelül mennyibe fog kerülni ez az átvitel? A bécsi kamara a leirat szövegéből, azaz a hozzáintézett kérdésekből láthatta, hogy az átvitel politikai szempontból jóformán el van döntve s így ő sem tehet ellene lényegesebb kifogást, hacsak sokba nem kerül majd. Véleményadásra szólítván fel a pozsonyi kamarát, ez április 19-én kelt feleletében[2] a nagy költségre való tekintettel a leghatározottabban állást foglalt az átvitellel szemben. Állásfoglalását arra az érvelésre alapította, hogy Ungváron új székházat kell építeni, a melynek az építése hasonlíthatatlanul többe fog kerülni, mint a teljes befejezése annak, a

[1] Ered. 4-ed rétbe hajtott gyászszeg. félíven uo.

[2] A pozs. kam. ered. felt. eg. íven uo.

melyet Olsavszki Munkácson jelentékeny költséggel félig felépített már.

A bécsi kamara meghajolt az érvelés előtt s május 7-i felterjesztésében csatlakozott a pozsonyi kamara állásfoglalásához. A királynő azonban kívánta, mutassák ki részletesen a költségkülönbözetet. A pozsonyi kamara tehát Simet József kassai kőmives mesterrel el is készíttette úgy a terveket, mint a költségvetést s 1771 november 25-én mindkettőt beterjesztette A munkálatból kitünt, hogy a munkácsi székház teljes kiépítése és befejezése már csak 7649 frt 16 krba kerülne, míg az Ungváron építendő 35.806 frt 58 krba, s így tényleg a kamarának volt igaza, mert az utóbbi összeg majdnem ötször akkora, mint az előbbi.[1]

A bécsi kamara azonban kifogásolta ezt a mukálatot, mert csak egyszerű kőmívesmester készítette. Ennélfogva 1773 január 28-án azt az indítványt terjesztette elő a felségnek, küldjenek szakképzett építészt a helyszínére. A bécsi kamara ez indítványa bizonyosan költségesebb leendett, mint a mennyibe a Simet munkája került, de annyival megbízhatóbb is. A megbízásra akadt is alkalmas ember, Grenner udvari építész, a ki 1774 július havában számolt be a munkájával.[2]

Grenner használta az alkalmat, melyet e kiküldetés nyújtott neki arra, hogy valami nagyot, püspöki méltósághoz valót, megfelelőt alkosson, tekintet nélkül a költségre. Püspöki székháznak maradt volna a Druget vár, míg a székesegyház a Druget-féle vár falazott belső terére épült volna. A kanonokok lakásai a falakon kívül, a várdombon emelkedtek volna egymás mellett. A gyönyörű tervek nagyszabású épületcsoportot tárnak elénk, a nélkül, hogy a

[1] A bécsi felt. uo. acta 33 no 50 ex 1771. — A nov. 25-i felt. ered. eg. íves, uo. acta 33 no 26 ex 1771.

[2] Ered. 2 eg. íven, Bécs, Köz. pénzü. levt. Hung. acta 33 no 51 ex 76 a hozzávaló 10 drb. Grenner-féle tervrajzzal. — «Habe nur eine summarische calculation . . . vorgenommen, dabei bemerket, dass solch namentlich zu errichtende gebäude ungefähr eine summe von 136.000 fl. forderen wurden».

várat kivetkőztették volna eredeti jellegéből. Csakhogy a költség is megfelelő arányú volt. Az egész nem kevesebb, mint 130.000 forintba került volna, úgy azonban, hogy az összes nyersanyagot a kincstár ungvári uradalma adja hozzá. Való igaz, hogy az összeg szinte szédítő ahhoz a 7000-hez képest, a mennyibe a munkácsi félig felépült székház befejezése került, de még ahhoz a 9000-hez is, a melyet Olsavszki 1754-ben hiába kért a helytartótanácstól. De Grenner mentségére fel kell hoznunk, hogy az egykor fényes vár olyannyira düledező állapotban volt már, hogy a katonai kincstár inkább lemondott róla, semhogy a javítás tetemes költségeit viselni kénytelen legyen. Viszont az sem tagadható, hogy az összeg még ennek a javítási költségnek a levonása után is hallatlan. A bécsi kamarának Grenner tervei és javaslatai hallatára csak két útja maradt: vagy elfogadja azokat s a rengeteg összeget, vagy pedig visszatér a pozsonyi kamara kifogásolt terveihez.

Szerencséjére akkor már a kincstár tulajdonában voltak az ottani volt jezsuita rendház épületei és temploma, melyeket bizonyára még annál a 35.000 forintnál is kisebb összegen lehet vala a püspökség céljaira átalakítani, a mennyibe a pozsonyi kamara tervei kerültek volna. Ki adta az eszmét a bécsi kamarának ez épületek átalakítására nézve, nem határozható meg, de a mohóság, melylyel ezt a megoldási módot megragadta, mutatja a zavart, a melyben volt.

Iziben, 1774 aug. 6-án, alig pár nappal az után, hogy Grenner beszámolt a küldetéséről, már kérdést intézett a magyar kanczelláriához,[1] volna-e kifogása az ellen, hogy az üresen álló kollegiumba a püspöki papnevelőt, a rend iskolájába pedig a püspökség áthozandó iskoláját elhelyezzék? Egyúttal, hogy megbizonyosodjék tervének a keresztülvihetőségéről, még azon ülésből meghagyta Grennernek, adjon véleményt, átalakítható-e papnevelőházzá a kollegium s elhelyezhetők-e az iskolák? Mindezekről pedig a királynőnek is jelentést tett.

[1] Fog. Bécs, Köz. pénzü. levt. Hung. acta 33 no 25 ex 74. — Eg. íves ered. Bpest, OL. Kancz. O. Conc. exped. no 4455 ex 74. — Grenner jelent. ered Bécs, Köz. pénzü. levt. acta 33 no 52 ex 75.

Grenner kedvezőleg nyilatkozott, a királynő pedig 1775 márcz. 1-én, még mielőtt a kanczellária válaszolt volna a kamara kérdéseire, leírt, hogy az épületeket átengedi a püspökségnek.[1]

Időközben Grenner terve elbukott, illetőleg változást szenvedett. A kamara ugyanis Grenner azon jelentésének a vétele után, hogy a papnevelőházra és iskolákra nem kell ráköltenie, már hajlandó lett volna a várban tervezett püspöki székház, székesegyház és a várdombra építendő kanonoki lakások építésébe belemenni, olykép azonban, hogy a 136.000 forint több évre osztassék fel. Ez természetesen az építés évekre való elhuzását jelentette, s azért Grenner főnöke, Hillebrand, a hires udvari építész, azt ajánlotta, tegyék át a papnevelőházat a várba, a kollegiumot pedig és a mellette álló templomot alakítsák át püspöki székházzá és székesegyházzá.

A kamara ezt a megoldási módot fogadta el mint legolcsóbbat s 1775 márcz. 17-én jelentést[2] tevén a királynőnek, az is hozzájárult s úgy a kamarát, mint a kanczelláriát külön-külön utasította, hogy közös értekezleten állapodjanak meg e kérdés ily értelmű keresztülvitelére nézve.

A vett utasításhoz képest a két hatóság tagjaiból alakított vegyes bizottság máj. 6-i ülésén[3] 10.000 forintot hozott javaslatba az átalakítások költségeire, egyúttal megállapította az átadás módozatait, a melyeket a két felettes hatóság, a bécsi kamara a pozsonyival, a kanczellária a helytartótanácscsal kötött.

E két közép hatóság szintúgy vegyes bizottságot küldött ki a vett utasítások megbeszélésére, a mely jún 3-án tartott ülésén[4] Sztáray János ungi főispánt hozta javaslatba politikai biztosul, kamarai megbizottul pedig Péchy Zsigmond kassai kamarai administratort. E kiküldöttekhez

[1] Kir. leir. más. uo. acta 3 no 16 ex 75. Azonfelül fel van véve a hofkammer márcz. 29-i jzőkönyvébe is, a mely uo.

[2] 3 íves fog. és 4 íves ered. uo. ua. 16. sz. a. — Szélén a kir. resolutió.

[3] Bécs, Köz. pénzü. levt. Hung. acta 3 no 141 ex 75.

[4] Eg. íves más. Bécs, Köz. pénzü. levt. Hung. acta 3 no 56 ex 75.

egyházi részről Horvát Imre tárkányi plébános csatlakozván, júl. végén és aug. elején átadták a jezsuiták épületeit Bacsinszky püspöknek, olyképen. hogy aug. 3-án már be is számoltak a megbizatásukról, illetve az átadásról.

A papnevelőház czéljaira szánt Druget várat csak 1776 máj. 2-án adták át ugyanők és Caraccioli parancsnok, katonai megbizott. Ezekhez Bacsinszky utóbb még hozzákapta a városfalon belül a bástyákon levő épületeket, valamint a volt kollegium, most már székház, és a vár, most már papnevelőház között levő beltelkekeket.[1]

De mert mindez nem a törvényes jogszokásnak megfelelő királyi adománylevél s a szokott bevezetés útján, hanem csak királyi elhatározás, hatósági felterjesztések, leiratok, közönséges átadás mellett történt, a törvényes eljárást utóbb pótolni kellett. Már Mária Terézia intézkedett a törvényszerűségre nézve, József alatt el is készült az adománylevél, de közbejött halála megakadályozta az aláírásban. Így történt, hogy csak II. Lipót állította azt ki 1791-ben.

[1] Uo. acta 33 no 30 ex 1782 és acta 41 no 162 ex 1792.

b) CZIKK.

A püspöki könyvtár története.

A munkácsi püspöki könyvtár fennállása óta mindmáig egyetlen jelentékenyebb könyvtára Ungvárnak és vidékének. A helytartó tanács tanügyi bizottsága még 1775 szept. 28-án tartott ülésén hozott azon javaslatát, hogy a könyvtár a környékbeli nemességnek is megnyittassék, már azzal a ténynyel indokolta, hogy «a mint ismeretes, Ungváron és szomszédságában nagyon hiányoznak a könyvek, bár nagy a szükség rájok». Azóta száz s nehány esztendő mulott el, de más könyvtár még ma sincsen nemcsak Ungváron és vidékén, hanem az egész területen, a mely Eperjestől Sárospatakig és Szatmáron át Szigetig terjed. Akár régi voltát tekintjük tehát, akár pedig mintegy 14,000 kötetből álló könyvtárállományát, mindenképen nevezetesebb vidéki könyvtáraink közé tartozik s éppen azért nem lesz érdektelen megismerni multját, ha mindjárt csak nagy vonásokban is.

A mai könyvtár voltaképen 1775 aug. havában keletkezett olyképen, hogy Bacsinszky püspök egyesítette Olsavszki Manó püspök könyvgyűjteményét az ungvári jezsuita rendház könyvtárával. Ez egyesítés előtt mindkét könyvgyűjteménynek saját külön sorsa volt, de sajnosan kell beismernünk, adatok hiányában egyiket sem ismerjük alaposan.

a) **Olsavszki püspöki könyvgyüjteménye.**

Olsavszki 1743 márcz. 12-én lett püspökké s 1767 nov. 5-én halt el. E 24 évre terjedő püspökösködése alatt Munkácson papnevelőházat és iskolát alapított, székházat

és székes templomot építtetett, két év leforgása alatt faluról-falura bejárta az egész, 13 megyére terjedt püspökség területét, egyszer Erdélyben, másszor Szatmárban térítette vissza a szakadárságba esett oláhokat, szóval el kell ismerni, hogy ő volt a legtevékenyebb munkácsi püspök. Igaz, hogy ez üdvös tevékenysége nagyban emelte az egyházmegyét, de az sem tagadható, hogy ekkora elfoglaltság mellett s szűkös javadalmazása daczára is jelentékeny vagyont gyűjtött, a melynek nem csekély részét becses könyvgyűjteménye alkotta. Vagyonáról 1763 szept. 21-én kelt végrendeletében intézkedett, de könyveit nem vette fel a végrendeletbe. Azokról külön rendelkezett, még pedig két ízben is, 1762-ben és 1767-ben, jeléül, mennyire szívén feküdt sok fáradtsággal és nélkülözések között gyűjtött könyveinek a sorsa. Ezen utóbb kelt codicillusban azt állítja, hogy könyveit szájától elvont falatok árán szerezte össze, mivel sem püspök elődeitől nem maradtak, sem máshonnét szerzettek nem voltak.

E mondás hihetetlennek és tarthatatlannak tetszik, mert hiszen 1458, azaz több mint 300 év óta voltak püspökök, már pedig elképzelhetetlen, hogy egyik-másiknak ne lettek volna könyvei. Ez állításomat arra alapítom, hogy már 1597-ben a Rákóczi Zsigmond ellen felhozott panaszlevelekben említik ardánházi László püspök és szerzetes társai, a kolostor ökreit, juhait, teheneit, lovait, kanalait, ezüst kelyheit s egyéb ingóságait.[1] Továbbá az 1642-i beregmegyei második vizsgálat alkalmával kihallgatott tanúk azt vallották, hogy valahányszor egy püspököt kivertek a kolostorból, annak ingóit mindannyiszor a várba szállították. Igaz, hogy sem az 1597-i panaszlevél, sem a tanuvallomások nem említenek ez ingók között könyveket, de hogy éppen csak ezek ne lettek volna közöttük, bajos elhinnünk, a mikor látjuk a panaszlevélből, hogy a kolostor éppenséggel

[1] Kutassy primás írta 1597 szept. 3-i jelent. «quod vero ad decimas, molendinum, agros ademptos, prata depasta, boves, oves, vaccas, equas, cochearia, calices rrgenteos et quaedam alia partim per Franc. Rakoci partim per ipsum Sig. sibi violenter occupata et adempta fratres isti conqueruntur.» — Félig rongyolt ered. Bécs, Köz. áll. levt. Hung.

nem volt szegény ingókban, a mikor egy püspöknek tanitói hivatala hozza magával, hogy mindenek előtt könyvei legyenek, s a mikor tudjuk, hogy szegény falusi templomokban itt-ott ma is találhatók nemcsak kéziratú templomi könyvek, hanem ritkább ősnyomtatványok is.

Sajnos a régi püspökök könyveiről mindössze két kései adatunk maradt. Az egyik Blazsovszki püspöknek 1742 decz. 20-án kelt végrendelete, a melyben azt mondja: «a könyvekből, a hányat akar, vegyen a gyóntató atya, néhányat a szükségeséből adjanak János atyának, a Rakoveckiféle könyvek pedig maradjanak a rendházban».[1] Igaz, hogy a püspök nem mondja az atyának hagyományozott könyvekről, hogy az ő tulajdona voltak, de mert nem hihető s alig is lehetséges, hogy a kisbereznai bazilita kolostor tulajdonát tevő könyvekről intézkedett volna, azt kell tartanunk, hogy a saját tulajdon könyveit hagyományozta el. Ugyanez áll a Rakovecki-féle könyvekről is. A mennyiben e könyvekről intézkedik, fel kell tennünk, hogy joga volt hozzá s így a Rakovecki-féle könyvek szintén saját könyvei kellett, hogy lettek legyen. Sajnos, hogy bővebben nem szól róluk s így ma már sem azt nem vagyunk képesek megállapítani, miféle könyveket értett, hogyan jutottak tulajdonába, ki volt az a Rakovecki, sem pedig azt nem vagyunk képesek kivenni a szűkszavú végintézkedés szövegéből, micsoda rendházat ért? Ő a kisbereznai (Ungm.) kolostorban halt meg, a hová a Munkácson dühöngő járvány elől vonult el. E szerint egyformán érthetjük a kisbereznai kolostort, bár kissé feltünőnek látszik, hogy annyi könyvet vitt volna magával, vagy pedig a székes kolostort. Ez utóbbi esetben az illető szöveg akként értendő, hogy a székes kolostorban hagyott könyveit hagyományozta el az említett módon.

Ez utóbbi eset annál valószínűbb, mert a régi püspökök könyveiről szóló másik adatunk, a régi püspököknek

[1] «Ex libris, quot vult, accipiat p. auditor, et necesarii aliqui dentur p. Joanni. Libri vero Rakoveczkiani maneant penes domum». — Köz. Duliskovics, id. m. III. füz. 124. l. j.

egy általa összeállított névsora, a hátlapján levő feljegyzés szerint 1741 febr. 13-án a *munkácsi katedrális könyvtárának* különféle töredékeiből készült,[1] a miből kétségtelenül kiderül az, hogy a székes kolostorban saját könyvtáruk volt a püspököknek, közte lehettek a Blazsovszki tulajdonát alkotó Rakovecki-félék, a melyeket a rendházban hagyandóknak rendelt. Ez az intézkedés azonban azt az újabb nehézséget veti elénk, miért nem hagyta a katedrális könyvtárának, ha már a rendházban hagyandóknak rendelte? Erre viszont csak úgy tudnánk felelni s a nehézséget megoldani, ha tudnók, volt-e a székes kolostornak is külön rendi könyvtára és ettől külön értendő-e a fenti jegyzék hátlapján említett katedrális könyvtár vagy sem? A kérdést egyébként azon korból való minden egyéb feljegyzés hiányában csakis a kisbereznai és munkácsi kolostorok, valamint esetleg az ungvári püspöki könyvtár könyveinek a pontos átnézése után lehetne megfejteni. Bizonyos ugyanis, hogy úgy a Rakovecki-féle könyveknek, mint a munkácsi katedrális könyvtára könyveinek e három hely valamelyikén kell lenniök, ha ugyan valamelyes rajtok levő följegyzés útbaigazítást ad a provenienciájokra nézve.

Az egészet csak arra hoztuk fel, hogy Olsavszki püspök azon állítását, miszerint elődeitől semmiféle könyvek sem maradtak, sem más úton szerzett könyvek sem állottak rendelkezésére, megdöntsük. Mert bár a régi püspökök könyveiről régebbi és bővebb adataink nem is maradtak, nézetünk szerint két sovány adatunk is elegendő annak az igazolására, hogy Olsavszki állítását hamisnak tartsuk. Olsavszki tudvalevőleg Blazsovszki utóda volt. Ha tehát az utóbbi szerint a katedrálisnak 1741 febr. közepén még meg volt a könyvtára, hogyan lehetséges az, hogy az 1743-ban püspökké lett Olsavszki már semmiféle könyveket se talált legyen? Még ha a könyvtár e rövid idő alatt eltűnt is volna,

[1] «Ex variis fragmentis bibliothecae cathedralis Munkács. 1741 Id. Febr. in unum collecta». — Uo. ua. III. füz., 126. l.

Olsavszkinak tudnia kellett, hová lett, hiszen Blazsovszkinak ő volt a helynöke.

Ez az ellentmondás azonban csak látszólagos és könnyen megfejthető. Tudvalevő ugyanis, hogy Olsavszki 1751-ben Mária Terézia rendeletére kénytelen volt otthagyni a székes kolostort. Az elődei székhelyéről kiparancsolt püspök a városba tette át a lakását. Az a kérdés tehát, magával vitte-e a jelzett Rakovecki-féle könyveket és a katedrális könyvtárát, vagy sem? E két kérdésnek a megfejtése benne van abban a két szerződésben, a melyet Bizanczi püspök volt kénytelen kötni a bazilitákkal. Az elsőben, az 1716 ápr. 10-én keltezett kétoldalú szerződésben, melyre Erdődy egri püspök szorította reá, lemondott az összes ingatlan birtokról, a másodikban, melyet 1729 febr. 16-án kötött a renddel,[1] beleegyezett a rend azon követelésébe, hogy a monostornak minden tulajdonát, úgy az ingókat, mint az ingatlanokat és az összes tárgyakat, bármi módon volnának is az övéi, egyenesen és közvetlenül mint a rend prelatusa, nem pedig mint püspök bírja. Ennélfogva az 1741-ben említett katedralis könyvtár és az 1742-ben érintett Rakovecki-féle könyvek 1729 óta, következőleg 1743-ban, Olsavszki püspökké létekor is már jogilag a rendet illették. Olsavszki tehát egészen helyesen és méltán mondhatta, hogy ő reá semmi sem maradt elődeitől.

Így érthető, hogy magának kellett szereznie, ha könyveket akart. Aránylag elég jövedelme lévén, nem volt ugyan reászorulva, hogy — a mint írja — szájától elvont falatok árát fordítsa megszerzésükre, mindamellett elgondolható, hogy sok fáradtságába és utánjárásába kerülhettek, hiszen abban az időben és még azon a vidéken könyvkereskedésről alig lehetett szó. Nem csoda tehát, hogy minden áron biztosítani akarta könyveit az elkallódástól. Csakis így magyarázható kettős intézkedése.

Első alkalommal, 1762-ban, a bazilitáknak pócsi kolostorának hagyományozta, de a következő hat kikötéssel, ú. m.:

[1] Köz. Bazilovics, id. m.

1. hogy a pócsi rendház iguménje a ház többi tagjaival ügyeljen arra, hogy a könyvek együtt maradjanak;

2. hogy a törvényesen választott és megerősített püspökök és az oldalukon működő alkalmazottak akár a könyvtárban használhassák, akár pedig ki is kölcsönözhessék őket, de a kikölcsönzés csak az igumén tudtával és térítvény mellett történhessék;

3. hogy a szerzetesek is szabadon használhassák őket akár a könyvtárban, akár ugyanazon feltételekkel czelláikban is;

4. hogy a Nagyszombatban tanuló egyházmegyei papnövendékek is használhassák, sőt az igumén és a püspök belátása szerint haza is vihessék őket, de ez esetben írást kell adniok, hogy a hazavitt és elvesztett könyvet megtérítik;

5. hogy ezen feltétellel unokatestvérei, t. i. János fivére és Mária nővére gyermekei is használhassák;

6. hogy a jogosult kölcsönvevő kötelezze magát, hogy a kölcsönvett könyvet épen megőrzi és szükség esetén visszahozza. — Általánosságban pedig kimondotta, hogy senkit sem szabad a könyvek használatától visszautasítani, a ki tanulni óhajt.

Azok után, a miket a püspöki rezidencziáról mondottunk az 1716-ban kötött szerződés után, körülbelül tisztában lehetünk a felől, miért hagyományozta volt Olsavszki püspök annyi fáradtsággal gyűjtött könyvgyűjteményét éppen a pócsi kolostornak? Ez a kegyhely Bizanczitól kezdve kiváló gondját alkotta Munkács püspökeinek. Bizanczi, Blazsovszki, sőt maga Olsavszki is fáradhatatlanul dolgoztak, hogy a máriapócsi kegyképhez illő és megfelelő kolostort építsenek. Sőt Olsavszki végső éveit is ottan óhajtotta és remélte eltölteni, a minthogy tényleg oda is temettette magát, s hogy a sz. atyák művei kezénél legyenek, a könyvtárát is magával akarta vinni.

A mikor azonban látta, hogy Munkácson székházat építhet, melléje iskolát és papnevelőházat, elállott tervétől, illetve megváltoztatta előbbi szándékát. Pócs csak a holttestét kapta, a könyvtárt ellenben 1767-ben a munkácsi

püspöki székháznak hagyományozta a papnevelőházzal és iskolákkal közösen, hogy e könyvekből úgy püspök utódai mint papnövendékek szükséges ismereteket és tudományt meríthessenek. Egyedül unokatestvérei részére kötötte ki, hogy szabadon használhassák azokat, és pedig akár a könyvtárban, akár otthon, de mindenkor visszaadás kötelezettsége mellett, s ha elvesztenék valamelyik könyvet, kötelesek azt a könyvtárnak megtéríteni.[1]

Ez a gyűjtemény volt a mai könyvtár alapja. Az itten mondottak után tudják, hogy nem régebbi 1743-nál. A könyvgyűjtemény állományára nézve Olsavszki azt mondja, hogy az összes sz. atyákat, a zsinatokat és a történeti műveket felölelő könyvtárt gyűjtött, de ebből a pár szóból csak azt tudjuk meg, hogy főleg teologiai művek voltak benne. Említ ugyan katalogust is, de ennek nem tudtunk nyomára akadni. Bővebben csak akkor lehetne szólani, ha a könyvtár egész állományán végig menve, darabról-darabra meg lehetne határozni a provenienciájukat. Ezt meghatározni, már csak azért sem lehet érdektelen, hogy megtudhassuk, kiktől szerezte Olsavszki a könyveit, könyvárusoktól-e, a mi az akkori könyvkereskedésre nem volna egészen meddő, vagy pedig kéz alatt?

β) Az ungvári volt jezsuita rendház könyvtára.

E könytárról szintén nincsenek korábbi adataink, mint a lefoglalás- és az átadáskor készült kimerítő jegyzékek. Ezekből a valóságos katalogusokból megtudjuk ugyan az akkori állapotot, a könyvállományt, a könyvek felállítása körül követett szabályokat, de egyebet nem, a mi pedig szintúgy érdekelne, mint pl. a provenienciát, a könyvtár mikor s hogyan való keletkezésére vonatkozó adatokat, stb.

A rendet tudvalevőleg XIV. Kelemen pápa törülte el

[1] Köz. Duliskovics, id. m. III. füz. 182. l. j. — «... quorum (t. i. librorum) in tantum major etiam penuria fuerat, siquidem nec ab antecessoribus meis eppis ulli remanserint neque etiam aliunde procurati praeexistebant».

1773 júl. 21-én kelt bullájával. Mária Terézia királynő már 1773 szept. 27. sajátkezű rendeletet intézett a magyar kancelláriához, a melyben megadta a magyarországi rendházak feloszlatására vonatkozó utasításokat. Minden rendházba egy egyházi és két világi kormánybiztos, az egyik ex parte in politicis, a másik in cameralibus volt küldendő. A biztosok a vett rendelet értelmében azt az utasítást nyerték, hogy a bulla felolvasása után a királynő nevében vegyék zár alá az egyes rendházak összes javait, könyv- és levéltárát, és mindenről készítsenek pontos jegyzéket, szóval leltározzanak és pedig mindenütt külön.

Az ungvári ház lefoglalására küldött biztosok egyike, csicseri Orosz Gáspár ugyanazon év decz. 29-én jelentette a helytartótanácsnak, hogy okt. 28-án megjelenvén a rendházban, minden egyes czellát és az összes szekrényeket és polczokat végig kutatva, a könyveket utasításuk szerint összeszedték és a könyvtárba vitték, a melyet lepecsételtek.

Az egri püspök, hogy a rend iskolája ne maradjon tanítók nélkül, egyidejűleg néhány tanárt nevezett ki a rend volt tagjai közül, közöttük a retorika előadására Balog Jánost. Egyúttal az ottani római katólikus lelkész kisegítésére két káptalant is rendelt, a mennyiben a rend feloszlatása után a lelkész kénytelen volt a híveket már egyedül kiszolgálni. Orosz Ádám esperes, a rendház feloszlatására kiküldött egyházi biztos nov. 7-én jelentette az egri püspöknek, hogy a rendi tagokat a kamarai kormánybiztos kifizette s miután azok rövid időn elszélednek, a rendházban csak a tanárok és hitszónokok maradnak, mivel lakáshiány van. Ezek az ott maradók a felséghez való fölterjesztés végett egy folyamodványt adtak át a feloszlató biztosoknak, a melyben arra kérik a felséget, engedje meg nekik, hogy a rend könyvtárából használhassák azon könyveket, a melyekre tanítói tisztüknél fogva szükségük van. Nov. 12-én maga a püspök is felírt a helytartótanácshoz, engedje meg térítvény mellett a kollegiumi könyvtár használatát és pedig nemcsak a tanároknak, hanem az egyházi szónokoknak is, mivel a pap könyv nélkül olyan, mint a katona fegyver nélkül. A kérelem már azon oknál fogva is

méltányos volt, mert a könyveknek csak ártalmára vált volna, ha mindaddig gondviselés nélkül, elzártan hevernek, míg a könyvtár sorsa felett határoznak. De csak addig volt értelme, míg a könyvtár Ungváron maradt. Arra az eshetőségre természetesen nem is gondoltak a kérelmezők, hogy a királynő mást is határozhat. Már pedig a felső hatóságok mindjárt egy hónap mulva, 1774 jan. havában azzal a tervvel foglalkoztak, hogy az összes rendházak könyvtárait egyesítik. Az így alakítandó nagy könyvtár generalis katalogusának egy Pray által kidolgozott utasítás szerint el is készítették a tervezetét.

Ez a nagyszabású terv lehetett-e az oka, vagy pedig a rendnek éppen a hatóságok nyakába szakadt ügyeivel való elfoglaltság, hogy a méltányos kérelem jókora halasztást szenvedett, nem tudom. Elég az hozzá, hogy a folyamodványt az egri püspök ajánlása daczára csak 1775-ben vették tárgyalás alá és döntötték el. Addig a leltározásra kiküldött biztosok ügyes intézkedése segített a dolgon, a kik az engedélyt a saját hatáskörükben megadták, jelentésükben természetesen fölemlítve ez intézkedésüket.

1773 nov. 19, 20 és 21-én — írják a helytartótanácshoz intézett felterjesztésükben — átnéztük a könyvtárt, a mely ekként okt. 23. óta lepecsételve állott. Elsőben is összeszedték az összes könyveket s felállították őket. Az után a szakok minden egyes könyvét a könyvtárban talált katalogus számaival összevetvén, a következőket találták:

	tényleg volt	több mint a katal.	kevesebb mint a katal.
1. szent írás	39	2	—
2. sz. atyák	70	—	4
3. szentírásmagyarázók	77	3	—
4. ecclesiastikusok . .	36	—	9
5. canonisták	87	—	31
6. casuisták	72	—	23
7. teologusok	46	4	—
8. controversisták . .	137	—	14
9. szónokok	175	—	23
Átvitel .	739	9	104

	tényleg volt	több mint a katal.	kevesebb mint a katal.
Áthozat .	739	9	104
10. aszketikusok . . .	292	40	—
11. történészek. . . .	208	—	49
12. bölcselők	88	—	9
13. politikusok	47	—	5
14. jogászok	27	—	—
15. szótárak.	27	—	6
16. oratorok	69	5	—
17. költők	217	—	3
18. nyelvészek	45	—	7
19. különfélék	99	31	—
azaz 19 szakban összesen	1858	85	183

Ezeken kívül találtak a rend történetére vonatkozó munkát, rendi szabályzatot és rendi törvénykönyvet, a rendháznak a könyvtár asztalán hagyott történetét és egy anatomikus művet, összesen 30 kötetben, valamint a katalogusba föl nem vett 40 kötet eretnek munkát. A könyvtár katalogusát a ház történetére tették s ezzel bevégezve munkájukat elhagyták a könyvtárt.

E leltár szerint a könyvtár 19 szakaszra volt felosztva, a szakok könyvei pedig számozva. A szakok, mint látjuk, jobbára a teologiát és a jogtudományt ölelik föl, ezeknek az alszakaszait felvéve a többi tudományszakok közé. Egyes szakok, pl. a természettudományok, földrajzi művek, hacsak nem a különfélék közé voltak felvéve, egészen hiányzanak, jeléül, hogy a rendházban e szakokat egyáltalán nem művelték. A pastoralis teologia körébe vágó munkák meglehetős száma azt mutatja, hogy a rendtagok a lelkészkedés terén serényen részt vettek és segélyére voltak az ottani római kat. lelkésznek. Egészen helyén való volt tehát, hogy az egri püspök a plébános e segítőit sietett pótolni.

A biztosok a felvételnél megtartották a szakokat, de az egyes szakokban egyetlen könyvet sem emelnek ki ilyen vagy olyan különössége révén, hanem csak az egyes szakok összegeit mondják meg, a melyeket összeadva, a könyvtárban összesen 1858 darab könyv volt. E szám azonban

nem felelt meg a katalogusban levő összegnek. Hogy tehát föltüntessék azt, mennyivel több vagy kevesebb könyvet találtak az egyes szakokban, mint a hánynak a katalogus szerint lennie kellett, még két rovatot vettek fel. Így kitűnt, hogy 85-el többet, ellenben 183-al kevesebbet találtak, vagyis összesen 1956 kötetnek kellett volna lennie.

Ez a tény vagy azt mutatja, hogy nem vezettek kölcsönnaplót, hanem a rendi tagok a könyvtárból zárkáikba hordva a könyveket, a mit a biztosok jelentéséből tisztán kivehetünk, mert úgy kellett az egyesektől összeszedniök, nem adtak térítvényt, vagy pedig a katalogizálást végezték rendetlenül. Ez utóbbi szokás valószinűbb, mert Balog tanár, egy másik, alább említendő folyamodványában egyenesen azt mondja a könyvtárról, hogy rendetlen, összehányt volt, olyannyira, hogy a biztosok jónak látták a rendezését. Ennek a keresztülvitelére Balog tanár önkényt ajánlkozott s a biztosok kapva az ajánlaton, 1774 márcz. 11-én Nagy János szolgabiró és Puchner Jakab nyelvtanár jelenlétében át is adták azt neki. Az ő felügyelete alatt aztán többi tanártársai és a concionátorok is bizonyára használták, mielőtt folyamodványukra válasz érkezett volna.

Balog 110 nap alatt, csak a szünnapokat és a nagy szünidőt számítva, a szorgalmi időn kívül illetve azt bele nem értve, megfelelt elvállalt feladatának s azt becsületesen el is végezte. A könyvtárt mindenek előtt rendbe szedte, azután új katalogust készített, még pedig a makulaturán kívül három példányban. 1774 okt. 30-án egyet-egyet küldött a helytartónak és a kamarának, a harmadik pedig a könyvtárban maradt.

Balognak a jegyzéke 2043 könyvről számol be, azaz jóval többet tartalmaz, mint a biztosok leltára. Igaz, hogy fel van véve beléje az a 70 kötet is, melyet a biztosok külön számítottak, de még így is 115 kötettel több a könyvek száma.

Balog ugyanazon 19 szak szerint sorolja föl a könyveket, mint a biztosok, azaz a könyvtár régi felállítása alapján, de míg a biztosok leltárt készítvén, csak az összegeket adják, Balogh, a ki katalogust állított össze, természetesen

adja a könyvek címeit is. A mellett a szakaszokat az ábécé nagy és kis betűi szerint felosztja, s a nagy betűk alatt csoportosítja az ív- és negyedrétű, a kis betűk alatt a nyolczad- és tizenkettedrétű könyveket és pedig ekként:

szent írás:	vagy	szent atyák:	
A.		A.	
fol⁰		fol⁰	
4⁰		4⁰	
a.		a.	
8⁰		8⁰	
12⁰		12⁰	s így tovább.

A mint az összes leltározási biztosok jelentései beérkeztek, a királynő 1774 jan. 25-i leiratával intézkedett a további teendők felől. A lefoglalt javakból jött létre a fölmerült költségek kiegyenlítése után a tanulmányi alap. A könyvtárakat, mint mondottuk, egy nagy központi könyvtár létesítésére akarták egyesíteni. Egyedüli kivételt tettek az ungvári rendház könyvtárával, a melyet úgy a mint volt mindenestől az időközben Ungvárra, a volt jezsuita kollegiumba áthelyezett munkácsi püspöknek adtak oda.

Ez a két esemény, a püspöknek átköltözése és a könyvtár átadása tehát szoros összefüggésben van s csak egymással kapcsolatban érthető.

Az előbbit fönnebb ismertettük a püspöki székhely átviteléről szólva. Az ungvári jezsuita rendház épületei átadásának a keresztülvitelére a bécsi kamara és a magyar kanczellária tagjaiból kiküldött vegyes bizottság, mint tudjuk, 1775 máj. 6-i ülésén állapította meg a módozatokat, melyeket aztán mindkét felettes hatóság, a kamara a pozsonyival, a kanczellária a helytartótanáccsal közölt. A pozsonyi kamara ápr. 1-én, illetőleg május 24-én kapta a rövid utasítást, hogy a szükséges javításokra 10.000 forintot utalványozhat, míg a helytartótanács máj. 15-én vette a rendeletet. Ez utasítások vétele után ez a két hatóság is tartott közös tanácskozást (jún. 3 án) «in ansicht der schuldigen befolgung», mint a kamara mondja, sőt a helytartótanács tanügyi bizottsága ugyanakkor még külön is tárgyalta az ügyet.

E tanácskozások eredményeként a helytartótanács jún. 6-i üléséből gróf Sztáray János ungi főispánt küldte ki politikai biztosul, s egyúttal értesítette úgy az egri, mint a munkácsi püspököket. A kamara Péchy Zsigmond kassai administratort rendelte ki kamarai biztosként, míg egyházi részről Horvát Imre egri cz. kanonok, tárkányi plébános szerepelt biztos gyanánt.

Ez a három biztos elég gondosan, de nem kevésbbé gyorsan is járt el az átadással. Aug. 3-ról kelt jelentésükben már beszámolnak kiküldetésük végrehajtásáról a helytartótanácsnak.

A könyvtár katalogusát még egy példányban leiratták Baloggal és ezt a negyedik példányt írta alá Bacsinszky püspök sajátkezűleg, hogy: «elismerem, miszerint a fent részletezett könyveket a cs. kir. biztosság valósággal átadta nekem s én azokat 1775 aug. 2-án átvettem».

Balog aug. 3-án folyamodványt adott át a biztosoknak, a melyben elmondta, hogy mint fönnebb hallottuk, ő a szétszórt és össze-visszahányt könyvtárt rendbe hozta, a katalogusát összeállította és négyszer lemásolta. Ezen fáradozásáért és munkájáért némi jutalmat kér, immár harmadszor, a mennyiben két ízben tett kérésével mind a kétszer elutasították. Megkisérti tehát még egyszer, főleg azért, mivel ez esztendőben is gondját viselte a könyvtárnak, még pedig a tanács és a kamara parancsára. Ez a nyilatkozat nem egészen szabatos ugyan, mert, mint láttuk, csak a foglalást eszközlő biztosok fölhatalmazásáról lehet szó, a kik elfogadták az ő vállalkozását, de érdekes, mivel megtudjuk belőle, hogy az elvállalt könyvtárnak csakugyan ő viselte a gondját, míg csak Bacsinszky püspök 1775 aug. 2-án át nem vette.

A biztosok jelentésükkel együtt fel is terjesztették Balog kérvényét a nélkül azonban, hogy csak egy sor ajánlatot is írtak volna hozzá. Magáról az átadásról azt jelentik, hogy «ez után az eltörölt társaság könyvtárát át is adtuk a püspöknek a mellékelt (és Bacsinszkytól aláírt) jegyzék szerint azzal a kölcsönös jóakarattal jóváhagyott kikötéssel, hogy az ifjúságot oktató concionatoroknak a jövőben is

tartozzék a classikusokat térítvény mellett kiadni, ha ez iránt jelentkeznek nála».

Ezzel a concionatorok 1773-i folyamodványa ismét előre haladt, de csak egy lépéssel, t. i. ismét a biztosok részéről. Igaz, hogy e lépéssel teljesült a kérésük, a mennyiben a biztosok kölcsönös jóakaratú megállapodás után kötelezték a püspököt a könyvek kiadására, a püspök pedig vállalta ezt a kötelezettséget, de még hátra volt a másik lépés, ez intézkedés jóváhagyása. Azt azonban késleltette maguknak a biztosoknak további rendelkezése. Ők t. i. noha már ez a concionatorok részére tett kikötés sem volt az utasításukban, még tovább mentek s a könyvtárt nemcsak nekik nyitották meg, hanem egészen nyilvánossá tették.

Ezt az utasításuk keretén messze túllépő intézkedésüket már maguk is szükségesnek látták indokolni. Indokolásuk elég terjedelmes, s mert ilyen jelenség abban az időben egészen szokatlan, nem lesz érdektelen a szövegét szószerint ideiktatni. «Mivel pedig — mondják e bizonyosan humanusan érző és gondolkozó férfiak, — az ifjúság Ungváron, a melytől minden hely, a hol tovább lehetne tanulni, távol fekszik, a retorikával befejezi a tanulását, holott e részeken és főleg Ungmegyében sok nemes van, a ki saját jól felfogott érdekéből igen szivesen tanulna, a mi úgy a közjó, mint a felségnek teendő szolgálat érdekére nézve nem közömbös, ennélfogva kérik a helytartótanácsot, eszközölje ki a felség engedélyét arra nézve, hogy a püspöknek átadott könyvtár bizonyos órákban minden tanulni vágyó és olvasási szándékát előre jelentő nemes embernek nyitva legyen».

Az értesítésre, melyet az átadás módozatairól jún. 6-n küldött a helytartó a két püspöknek, a munkácsi aug. 12-n felelt, az egri 19-n. Ez utóbbi meg lehetett elégedve az eredménynyel. A mit kért, megadták, azért a könyvtárt föl sem említette. A munkácsi tudatva az átvételt, a könyvtárra vonatkozólag nem ellenezte a concionatoroknak adott engedélyt, hiszen a biztosokkal folytatott jóakaratú tanácskozás után hozzájárult a kikötéshez, de már a nyilvánossá tétel ellen határozottan tiltakozott.

Válaszának 3-ik pontjában csodálkozásának ad kifejezést a politikai biztos által történt átadás alkalmával tett azon feltételen, hogy a könyvtár minden idegennek nyitva legyen. «Már a biztosok előtt kikelt e feltétel ellen, és pedig azért, mert eltekintve attól, hogy az inkább szórakozni, mint tanulni vágyók nap-nap mellett alkalmatlankodni fognak, a könyvek lassanként elszóródnak, mint a hogy a nagyobb kényelemmel és biztonsággal rendelkező könyvtárakban is rendszerint történni szokott».

A helytartótanács tanügyi bizottsága az átadásról szóló ezen jelentések vétele után szept. 28-i ülésén mindenek előtt Balog folyamodványát akarta tárgyalás alá venni. Ezt azonban a vegyes bizottság már felterjesztette volt a királynőnek, a ki szept. 11-n 40 frtot utalványozott Balognak, azért a bizottsági votumban nincs is róla szó. Azután jött a könyvtár ügye. A tanügyi bizottság szintén a nyilvánossá tétel mellett nyilatkozott. Ő is szükségesnek látta ez állásfoglalásának a megokadatolását. De mert nem támaszkodhatott helyi tapasztalatokra, magáévá tette a biztosok érvelését, csak nagyobb szabatossággal körvonalozta azt, hogy kik és hogyan használhatják? Azért hadd álljon itt ez a szöveg is.

Egyébként ismert dolog levén, hogy Ungváron és a környékén nagy a könyvhiány és a könyvszükség, s azért a nemes ifjúság, a melynek soraiban nem egy kiváló képesség akadt, meg van fosztva a tudomány- és ismeretszerzés eszközeitől, szükséges és hasznosnak látszik, hogy a latin szertartási *tanároknak* és egyéb *jobb állású személyeknek*, a kik az iránt jelentkeznek, a szokott térítvény mellett könyveket kiadjanak, valamint hogy a *tanuló ifjúság* is a klasszikusok olvasása végett bizonyos órákban szabadon látogathassa, a püspöknek szabadságában állván könyvtárnokról gondoskodni.

Bacsinszky püspök a biztosok javasolta ezen nyilvánossá tétel ellen határozottan állást foglalt ugyan, de igen gyengén védekezett. Mindössze is azt hozta fel, mint láttuk, hogy a közönség rongálni fogja a könyveket. Ez a baj azonban csak a nagyon látogatott könyvtárakban, a nagyon is sok-

szor használt könyveknél tapasztalható. Kisebb könyvtárakban, a minő ez is volt, ez a kisebb baj. Bacsinszky elfelejtkezett arról, hogy a nyilvános könyvtár gondozást is igényel, a mi költséggel jár. Arról pedig, ki viselje ezeket a nyilvánossá tétellel járó kiadásokat, sem a biztosok nem szólottak, sem a bizottság, de Bacsinszky sem említette fel.

A kanczellária okt. 5-i ülésén tehát a két álláspontot kiegyenlíteni akaró következő reflexióval kísérte a bizottság javaslatát: «A könyvtárra nézve helyesli, hogy a tanárok és a prédikátorok könyveket kapjanak, az azonban, hogy az ifjúság is látogassa mint valami nyilvános könyvtárt, a püspök érvei folytán meg nem engedhető, mindamellett annyit meg lehet tenni, hogy azon ifjaknak, a kikben a püspök megbízik, olvasás végett térítvény mellett könyvek kiadassanak, sőt e czélból a katalogust is használhassák».

Ezzel a határozattal végre a könyvtár átadása, illetve átvétele befejeződött s a használatra vonatkozó elvi kérdés is tisztáztatott.

Egészen meglepő tehát az, hogy a tanügyi bizottság 1780-ban egyszerre csak a könyvtár visszavételét javasolta. Ez év elején t. i. gróf Károlyi Antal, az ungvári és a nagyváradi kerületek főtanfelügyelője, felküldötte a helytartónak a könyvtár katalogusát. A tanügyi bizottság máj. 8-i ülésén azt a votumot adta, hogy a könyvtár visszaveendő a püspöktől, mert erről semmiféle királyi rendelet sem intézkedett.

Ha már a fenti javaslat feltünő, még feltünőbb az indokolása, legfeltünőbb azonban, hogy mindakettő egészen helyes. A királynő a kanczelláriához 1775 márcz. 1-én intézett leiratában, a melyben tudatta, hogy a jezsuita épületeket átengedi a püspökség részére, könyvtárról szót se tett. Ellenben abban az utasításban, a melyet a kanczellária az e rezolucziő alapján összeült vegyes bizottság megállapodásaként küldött volt a helytartótanácsnak, már benne volt, hogy az épület minden benne lévő ingóval, *könyvekkel* s egyéb e fajta dolgokkal adandó át. A könyvtárt tehát a vegyes bizottság magyarázta bele a királyi leiratba. Ezt a tényt 1775-ben a helytartótanács sem vette észre. Ezért most elfogadta a bizottság votumát és felterjesztette a kan-

czelláriához. A kanczellária megkérdezte a kamarát, ez azonban csak ismételve történt sürgetésre adta meg a választ, hogy részéről semmiféle magyarázatnak szüksége sem forog fenn, mert ez ügy tisztán a politikai hatóság dolga.

Ez a felelet is megfoghatatlannak látszik, mert hiszen éppen a kamara volt az egész rendház átadásának az indítványozója, ezenfelül őt illette úgy a püspökség átviteli költségeinek a fedezése, valamint a lefoglalt javak kezelése. Mindamellett a kamarának is teljesen igaza volt. Az ügy rendbehozatala tisztán a politikai hatóságok, a kanczelláriának volt a kötelessége. Ott követték el a hibát és pedig úgy látszik, szándékosan, a mennyiben Eszterházy kanczellár fivére levén az egri püspöknek, a munkácsi püspök ellenfelének, az utóbbinak kellemetlenkedni akart. A hiba nem éppen az volt, a mit a bizottság felhozott, hogy a könyvtárra nézve nem létezett királyi elhatározás, mert ha a felettes hatóságok úgy fogták fel a királyi leiratot, mint a kanczellária, hogy az átadatni rendelt épületek mindenestől adandók át, akkor az alsóbb hatóságok alig tehettek kifogást, főleg mivel az épületekben levő ingókról csakugyan nem volt külön királyi intézkedés. Hanem a hibát ott követte el a kanczellária, hogy az egész rendház adományozásáról nem állított ki, mint kötelessége lett volna, királyi adománylevelet. Bacsinszky pedig, bár a tapolczai apátság esetéből láthatta a helyes eljárást, a mennyiben, midőn ezt 1776-ban megkapta, ugyanazon év szept. 17-n kiállították róla a külön királyi adománylevelet is, nem szólott. Az ungvári javak is királyi adomány levén, a hazai jog szerint szintén királyi adománylevelet kellett volna kiállítani s a püspököt rend szerint bevezetni. Mindez, mint már az előző fejezetben is láttuk, elmaradt s az új adományozás egyszerű királyi elhatározással történt, a statuálás pedig — hogy úgy mondjuk — közigazgatási úton hajtatott végre. Bacsinszky ezzel is megelégedett, a miért aztán egy kis rosszakarattal az egészet elveszíthette volna.

A kanczelláriától azonban ekkor már távol állott minden rossz indulat és sietett is pótolni a mulasztást. Mária Terézia ki is állította, de közbejött halála miatt csak József király

erősítette meg 1781 decz. 28-n az adományozó okiratot. Csakhogy még ekkor is hiba történt, mert a statutio, melyet előbb Jablanszky udv. tanácsos, utóbb gróf Sztáray Mihály hajtott végre, megelőzte az adomány kiállítását. Bacsinszky azonban okulva a multon, az adomány megerősítéséért II. Lipóthoz fordult, a ki teljesítette a kérelmet és a bevezetéssel az egri káptalant bízta meg. Kora halála miatt a káptalan csak 1793-ban teljesítette a megbízást s a relatoriát már Ferencz királyhoz küldötte be.

Az oklevelekben a könyvtár nincsen fölemlítve. Erről, mint a házhoz tartozó ingóról, a kanczellária rögtön, a mint a tanügyi bizottság votumát a helytartótól és a kamara válaszát kapta, adminisztraczionális úton intézkedett, 1780 júl. 14-n tudatva a helytartóval, hogy az 1775. okt. 14-i intézkedés érvényben marad. A tanügyi bizottság aug. 28-i ülésén megnyugodott a kanczellária felvilágosításában, s csak azt kérte, hogy ez az alsóbb helyeken is kellőleg tudomásul adassék. A kanczellária ehhez hozzá is járult s utasította okt. 12-i végleges leiratában a helytartót, hogy a szükséges intézkedéseket erre vonatkozólag tegye meg. Ezzel, noha a szigorú jogi követeléseknek még most sem tettek volt eleget, a könyvtár végleg Bacsinszky tulajdonában maradt.

Bacsinszkyt általában a legnagyobb munkácsi püspöknek tartják, pedig inkább a legszerencsésebbnek volna mondható. Abban a korban élt, a mikor elődei munkásságának érett gyümölcseit szednie lehetett és kellett. Az ő munkássága tehát más jellegű, mint azoké volt. Ezek az alapvetők, ő csak végrehajtója volt mások eszméinek. Legfölebb arról lehet tehát birálatot mondani, hogy ebben teljes nagyságában mutatkozott-e? Úgy látszik, «maximus fuit in minimis». Mi sem bizonyítja jobban az ő nagyságát, mint az, hogy a nagy feladatok közben is nagyobb gondot fordított az olyan apróbb ügyekre is, minők a könyv- és levéltár voltak, mint bárki elődei és utódai közül, az egy Olsavszki Mihályt kivéve.

A levéltár gyarapítása ügyében 1796-ban statutális körrendeletet intézett papjaihoz, a melyben meghagyta, hogy

a parochiákon és a templomokban található régi iratokat küldjék be oda. Hogy a régi nyomtatványok és kéziratú szerkönyvek beküldését is elrendelte volna, annak nem tudtam a nyomára akadni. Lucskay ugyan azt állítja, hogy intézkedett, hogy a máramarosi, ugocsai és szatmári oláh templomokban található rutén nyelvű nyomtatványokat és kéziratokat beküldjék a püspöki könyvtárba, a hol azok meg is vannak, közülök egyesek az 1438 vagy 39. évnél (!) is régiebbek. Bacsinszky körleveleiben azonban erre vonatkozólag külön intézkedés nincsen, lehetséges tehát, hogy Lucskaynak Bacsinszky valamely ilyesfajta külön intézkedéséről volt tudomása, mert tény az, hogy a könyvtárnak ma mintegy 50 szláv kézirata s több ritka szláv nyomtatványa van, a melyek nagy részét ő gyűjtötte össze. Ezt igen könnyű megállapítani, mert mindazt, a mit megkapott, följegyzéssel látott el.

Könyvgyűjtése következtében nevezetes esete is volt. 1777 ápr 16-n t. i. Stefánovics József szigeti harminczados és Drozd János ellenőr jelentették a kamarának, hogy a szacsali filialista Papp Teodor visói lelkésztől egy oláh kéziratot foglalt le, a melyet ez egy szekér hallal csempészett át Moldvából. A kamara meghagyta nekik, hogy a könyvet czenzura véget küldjék fel. E helyett azonban egy másik jelentéssel állottak elő, hogy az ott időző munkácsi püspök megtekintés végett elkérte a könyvet s látván annak gyönyörű, a nyomással vetekedő írását, továbbá a szentek életére vonatkozó tartalmát, mivel már latin és orosz példánya megvolt, megtartotta magának, hogy könyvtárába elhelyezzé mint ritka és becses példányt, kijelentve, hogy hajlandó érte 6 drb aranyat adni, a mennyibe t. i. Moldvában került. A kamara jún. 6-n beleegyező feleletet adott s így Bacsinszky megtartotta a kéziratot.

A harminczadosok jelentésének az a különösen hangsúlyozott és ismételt kifejezése, hogy Bacsinszkynak a könyv szép irása tetszett meg s azért szeretné megszerezni, csak amateur-gyűjtőre illik. Bacsinszky bibliophil volt, de csalódnék, a ki azt hinné, hogy vakon s minden tudományos szempont és haszon nélkül gyűjtött. Tudományos összeköttetésben állott ő a szláv nyelvészet akkori művelőivel, s

ősnyomtatványaival még fel nem derített befolyással volt a szlavisztikának akkor kezdődött föllendülésére. Durich és Dobrovszky, hogy az alapot megteremtsék, a régi szláv kéziratok tanulmányozására vetették magukat s fáradhatatlanul kutattak utánuk.

Hazánkban is akadt egy buzgó társuk, Ribay György, a kiről Durich azt írta, hogy sok kéziratot és ősnyomtatványt kapott Ribaytól. Ribay pedig, a czinkotai luteránus pap tudományos összeköttetésbe lépett Bacsinszkyval, a gör. kat. püspökkel, a ki rendelkezésére bocsátotta könyvtára tudományos kincseit. Ribay iratai elszóródtak s csak kis részük jutott a múzeumi könyvtárba, töredékes leírásai néhány kodexnek, melyeket Ribay a püspöki könyvtárban talált.

Bizonyára ezeket értette Durich fönnebbi szavainak a folytatásában, hogy különös megemlítésre méltó a munkácsi püspök, a ki a Durich által már előbb dicsért szláv ősnyomtatványokról szóló ismertetéseket közölt vele, s megigérte Durichnak, hogy más ismertetéseket is küld majd neki. Durich a Bacsinszky-féle biblia kiadására czélozva, második «nónai» püspöknek nevezte Bacsinszkyt. Ha ma történnének e nyilatkozatok, talán a hazafiság rovására értelmeznék őket, de akkor senki sem törődött velök és senki sem ütközött meg rajtok.

Bacsinszky legalább itthon tartotta meg a szláv könyveket. Hányan voltak utána, a kik minden lelkiismeretfurdalás nélkül külföldre csempészték őket, meg nem gondolva, hogy tudományos értékelésüktől a magyar tudomány éppen nem idegen, sőt kötelességének tartja mindazt megmenteni a tudománynak, a mi e haza területén található, ha mindjárt nem magyar nyelven iratott is az.

A szláv nyelvtudomány felvirágzásának a megindítását az osztrák szlavisták igénylik magoknak, pedig az osztrák Durich fenti nyilatkozatai után kétségtelen, hogy hazánkfiainak is jelentékeny részük van benne, s azt a szlavisták előbb-utóbb kénytelenek lesznek elismerni. Hogy e tudományos újjászületésben a szlávok által gyűlölt hazánknak is része van, mindenesetre érdem, s ebben Ribay és Bacsinszky osztoznak.

Bacsinszky püspök egyébként csak jelentéktelen részét gyűjtötte össze annak, a mit gyűjthetett volna, ha ebben a törekvésében a papság támogatta volna. Sajnos, a papság apatiáján még az ő erélye és kitartása is megtörött, épp úgy, mint egyik kiváló utódának, Popovics püspöknek hasonló irányú törekvése is hajótörést szenvedett.

Visszatérve tárgyunkhoz, kimondhatjuk, hogy a levél- és a könyvtár jó részben Bacsinszky alkotásai s nagyobb gondot és figyelmet érdemeltek volna, mint a minőben az utódok részesítették. Popovics és Pankovics püspöknek az újabb irodalom termékeiből álló saját kézi könyvtára haláluk után a püspöki könyvtárhoz csatoltattak. E két gyűjtemény képviseli az újabb irodalmat, mert a könyvtárnak sem alapja nincsen, a melyből az újabb termékeket megszerezhetné, sem évi költsége, a melyből a kezelési kiadásokat fedezhetné. Sajnos, hogy a könyvtárt, melynek létesítéséért, hogy a tudomány meg ne fogyatkozzék papjaik között, a régi püspökök annyit fáradtak, oly kevesen használták, hogy valamelyes használati szabályzatnak a szüksége sem mutatkozott.

B) SZAKASZ.

Az egyházmegye története.

1. FEJEZET.

Az egyházmegyei kormányközegek története.

a) CZIKK.

A vidéki kormányközegek.

A munkácsi püspökség területi növekedését szem előtt tartva, bízvást állíthatjuk, hogy azt eleintén, a mikor még a joghatóság önkéntes elismerése folytán csak alakulóban volt, maga a püspök kormányozta. Mikor aztán az északkeleti megyékben lakó görög szertartásúak legtöbbjére, mintegy 10—13 vármegyére terjedt a püspök joghatósága, a kormányzati ügyek vitelére szükségesnek látszott segédeket venni maga mellé, bár még De Camelis is panaszkodott, hogy a papokkal tulajdonképen nem ő rendelkezik, hanem a földesurak.

A püspöknek és a szerzetestársaknak 1569-i, az első ismert püspöki folyamodvány 2-ik pontjában [1] azt kérik a püspök és a szerzetesek a királytól, rendelje el, hogy a püspök és *helyettesei* Magyarország területén bárhol szabadon látogathassák a rutén papokat. Ez az első említése a püspök kormányzati közegeinek általán. A püspök helyettesei

[1] «2. Cunctis suis fidelibus injungere, ut ubiumque locorum in hoc regno Hung. sacerdotes Rutheni morantur, d. eppus noster ac sui vicesgerentes visitationem legitimam libere exercere possent». — Ered. eg. íven Bpest. OL. Kam. O. Ben. resol.

ekkor jelentkeznek először. Csak az a kérdés, mit értsünk e kifejezés alatt: ac sui vicesgerentes? A folyamodványt a püspök és Munkács mellett lakozó rutén szerzetesek konventje írták alá. A mikor tehát a folyamodványban episcopus *noster*-ről van szó, azt magára a konventbeli szerzetesekre kell vonatkoztatnunk. Akkor még az ő püspökük. A folyamodvány 8-ik pontjában, midőn arra kérik a királyt, hogy a Drugeteknek, Balassa Andrásnak, Báthory Györgynek, a kiknek a jószágain ruténeknek laknak, írjon, a czélt úgy fejezik ki, «ut visitationem *nostram* admittant».

A mint tehát az eppus noster kifejezés noster szavát csak a szerzetesekre kell értenünk, úgy a visitatio nostra kitételben is, a melyet a 2-ik pont szerint a püspök és helyettesei gyakoroltak, a nostra szót csak a szerzetesekre kell és lehet vonatkoztatnunk, a mint az egyébként a megvizsgálandó világi papokkal való szembeállításból is világosan kitűnik.

Abban az időben tehát, a mikor a püspök joghatósága kiterjesztését kéri, egyúttal már helyettesekről is szól, a kiket a szerzetesek közül választott, azaz 1569-ben a püspök még az oldala mellett lévő szerzetes papságot küldte helyettesi minőségében a vidéki papsághoz. Ez volt akkor a kormányzás menete, s ezek az első közegek. Miksa 1569 okt. 13-án kelt rendeletében meg is erősítette a folyamodók ezen kérelmét úgy a püspökre, mint a helyetteseire nézve s hogy e visitatiókat, látogatásokat 1569 után gyakorolták is, igazolják az akkori oltalomlevelek, a melyek éppen arról szólanak, hogy a püspök szabadon járhasson joghatósága gyakorlása végett.

Ez időben, 1569 után, a püspök joghatóságának mind messzebb vidékekre s megyékre kezdődő terjedése azonban szükségessé tette a kormányzás egy részét kihelyezni a vidékre. S csakugyan Betlen 1627 jan. 12-i hires kinevező levelében már világosan megkülönbözteti a vidéki közegeket. Jogot ad ugyanis a püspöknek «in omnes *seniores* presbyteres», azaz már külön választja a szerzetes papságot a vidéki világi papságtól, s ebben ismét közönséges papokat, pásztorokat, és senior pre-

sbytereket különböztet meg. Igaz, hogy az oklevél szokatlanul tele van szóvirágokkal és szólásformákkal, de hogy éppen itt a senior presbyter idegenül hangzása daczára sem üres szólammal van dolgunk, bizonyos abból, hogy pár év mulva Rákóczi oklevelében szintén előfordulnak a «primates ecclesiae», sőt 1—2 évtized mulva már okleveles tudomásunk van protopopákról. Így Druget János országbiró 1640 jún. 9-i levelében Marinics Jánost «ecclesiae graecae archidiaconus vulgari lingua protopopa titulatus» néven nevezi. Ugyanezt a Marinics dorogi lelkészt Simándi István erdélyi püspök 1641-ben ekként nevezi: «archidiaconus seu ut vulgo vocant protopopus superioris Traciae», és Taraszovics püspöknek «in spiritualibus et temporalibus omnibus vicarius».

A mi a protopopa, másként proto- vagy archipresbytereket illeti, ezek az elnevezések amaz adatok szerint köznépi elnevezései az archidiaconusnak, bárha ilyenek névleg először csak az 1652-i unionális folyamodványban jönnek elő, a menynyiben azt a makoviczai, a szepesi, a homonnai, a stronnai (!), az uzoni (!) és a sztropkói, összesen hat archidiaconus írta alá. Ebből azt látjuk, hogy egy-egy vármegyében többen is voltak, következőleg nem azonosak a mai főesperesekkel.

Egy, Hodermarszki idejében, tehát a XVIII. század elején készült «connotatio archipresbyteratuum» a püspökség kormányzati beosztásának ezt a képét adja:

1.	A szepesi archipresbyteratus körülbelül	11	parochiával
2.	A sárosi » »	30	»
3.	A makoviczai » »	30	»
4.	A » » »	30	»
5.	A sztropkói archidiaconatus két archipresbyteratussal	60	»
6.	A homonnai archidiaconatus három archipresbyteratussal	60	»
7.	Az újhelyi archipresbyteratus körülbelül	60	»
8.	Az ungvári archidiaconus négy archipresbyteratussal	60	»
	Átvitel .	341	parochiával

	Áthozat .	341 parochiával
9.	A püspök oldala melletti munkácsi archipresbyteratus hét más alája tartozó archipresbyteratussal	130 »
10.	A szőllősi archipresbyteratus . . .	24 »
11.	Két avasföldi » . . .	40 »
12.	Három nagybányai » . . .	100 »
13.	Két kállói » . . .	60 »
14.	A váradi » . . .	50 »
15.	A szikszói » . . .	12 »
	Összesen 3 archidiaconatus, 31 archipresbyteratus	769 (757) parochiával.

Ez az összeírás [1] már eltérést tüntet fel a régi állapothoz képest, a mennyiben az archidiaconusokat az archipresbyterek fölé helyezi, de nem következetesen, mert a székesegyházi archipresbyter alá hét más archipresbyteratust sorol s mégis csak archipresbyteratusnak nevezi. Mi különbség lehetett a kettő között, arra nézve a connotatio semmiféle útbaigazítást sem ad. Feltünteti azonban azt is, hogy az archipresbyteratusok alatt különböző számú parochiák állottak. Ebből világos, hogy az egyes archipresbyteratusok kisebb nagyobb terjedelmére a helyi viszonyok voltak irányadók, de hogy ki osztotta fel a püspökséget archipresbyteratusokra, nem vagyunk képesek meghatározni.

Még határozatlanabb a vikáriusok hivatala. Így pl. Simándi püspök Marinicset Taraszovics püspök «in spiritualibus et temporalibus omnibus vicarius»-aként emlegeti. Úgy látszik, hogy e czím az egész püspökségre szóló helyettest akart jelenteni, de bajos elképzelni, hogy lehetett a Munkácson lakó püspöknek a Dorogon lakó pap a püspöki helyettese. De Camelis is emleget naplójában vikáriusokat, s egynek veszi őket az archipresbyterekkel. Így pl. azt írja, hogy 1690 ápr. 24-re gyűlést hirdetett Beregmegye következő «vicariis *seu* archipresbyteris» vikáriu-

[1] K. n. féliv. ered. jegyzék Bpest. Egyet. Könyvt. Heven. kézir. LXXXVII. köt. 271. l.

sainak vagy archipresbytereinek, ú. m. a kövesdinek, a kopaninak, a vizniczeinek, a huklivainak, a zabridovinak, a pisztraházinak és a lochovinak. Ez ugyanannyi, mint a fenti «connotatio» száma, a hol nyolcz archipresbyter van ugyan említve, de a püspök oldala mellettivel. Mivel pedig más helyen ugyanazon zsinat alkalmából más neveken sorolja fel a beregi vikáriusokat, bizonyos, hogy ha a számuk maradt is, a helyük változott.[1]

Ugyanő már vicevikáriusokat is említ. Ennek megfelelő czímet már Monasztelli is emlegetett. Ő ugyanis, a ki szatmári és szabolcsi archidiaconus volt, 1689-ben azt írta Schambach kállói kapitánynak, hogy a kállói, és Lőrincz, a pazonkai pap zavart csinálnak, mely utóbbi — úgymond — «az én vicariusom volt». Itt tehát archidiaconusi helyettest, vicevikáriust érthetünk.

Mindezek a nem szabatos kifejezések, melyek viselőik egymáshoz való viszonyának a meghatározására semmiféle útbaigazításunk sincs, arra vallanak, hogy Blazsovszki püspök idejéig a püspök vidéki kormányközegeinek sem az elnevezésére, sem az ügykörére nézve nem volt megállapodás. A vidéki közegeket s az egyházmegye ezek szerint való beosztását csak az 1738-ban megindult congruális összeírásokból láthatjuk pontosan. Blazsovszki püspök meg éppenséggel egy egész schematismust állított össze, a melyben először vannak az egész püspökség parochiái esperességek szerint felsorolva. Olsavszki Mihály püspök aztán Eszterházy püspök arna vádjára, hogy az egyházak tudatlan és alkalmatlan esperesek és alesperesekre vannak bízva, az 1751-ben tartott visitatiója alkalmával kiadott első megyei statutumban pontosan körvonalozta az archipresbyterek feladatait és kötelességeit.

[1] De Camelis az 1690 máj 1. szatmári zsinaton hozott határozatok betartásának az ellenőrzését a protopresbyt. feladatának mondotta ki. «Protopresbyterorum cura sit invigilare, ut omnia haec a nobis decreta diligenter serventur, et deferre nobis inobedientes, ut puniantur. Parochi vero vel per se vel per vicarios *seu* protopresbyteros significent nobis . . .». — Uő. a végrendeletében ezeket írta: «statim ac moriar, destinetur 40-a dies et sribatur omnibus archipresbyteris meae dioecesis, ut compareant illo die pro funere».

b) CZIKK.

A székes káptalan története.

Előző fejezeteinkben kifejtettük a püspökség alakulását. Ez előadásunk folyamán láttuk azt, hogy a püspökséget szabályszerűleg csak 1771-ben alapították meg. Ebből egyúttal következik az is, hogy egyházjogi értelemben vett székes káptalanról is csak ez idő óta lehet szó. Így állván a dolog, a mennyiben a püspökség történetét csak 1800-ig adjuk elő, a káptalanról s e rövid idő alatt kifejtett működéséről alig van valami jelenteni valónk. Ennélfogva a székes káptalan történetének a tárgyalásánál először csak ama kérdés kifejtésére szorítkozhatunk, volt-e a püspököknek valamelyes központi közegük akkor, a mikor még a munkácsi székes kolostorból kormányozták a püspökséget, s másodszor előadjuk a székes káptalan felállításának a történetét.

Előbb láttuk azt, hogy a XVI. században a püspökök a székes kolostorból a vidékre küldött helyetteseik útján gyakorolták a joghatóságuk alá hajló híveket, s hogy e kormányzás akkor a vidéki parochiák meglátogatásából állott. Mikor aztán 1569—1627 között a püspökök rohamosan terjedő joghatósága 10—13 vármegyére is kiterjedt, a székes kolostorból alig vagy csak nagy nehezen lehetett vezetniök az akkora területen lakó híveket. Daczára azonban, hogy az előbb a székes kolostorból gyakorolt központi kormányzat ekként részben a vidéki archidiaconusokra, archipresbyterekre és vikáriusokra ment át, mind a mellett, mint az említett «connotatio»-ból látható, a püspök oldalán is maradt s működött egy archipresbyter, s ez alatt állott a többi hét beregmegyei archipresbyter.

Viszont Marinics példájából látjuk azt, hogy a püspöknek már régen, a XVII. század közepén volt általános helynöke, a ki még a vidéken lakott. Utóbb aztán az oldala mellett működő archipresbyter lett a «vicarius inspiritualibus», általános püspöki helynök. Első ilyen püspöki helynökül jelentkezik Hodermarszki, a ki e tisztét De Camelis püspök halála után is megtartotta. Bizanczi ideje óta ez a püspöki helynökséggel összekötött archipresbyteratus állandóvá lesz, s mint ilyenek működnek Bizanczi alatt Olsavszki Simon, Olsavszki Simon és Blazsovszki alatt Olsavszki Mihály, Olsavszki Mihály alatt pedig Szabados György.

Olsavszki Mihály püspök 1760-ban említi is, hogy katedralis vikáriusra szüksége van, mert a tíz vármegyére terjedő püspökség ügyeit egymaga nem képes végezni. Éppen azért ezen oldala mellett működő helyettesének valamelyes fizetést kért, noha magának is alig tudott telket kieszközölni, s nem volt helye, a hol meghúzhatta volna magát.

Bradács püspök 1768-ban már valami szent szék-féle intézményt léptetett életbe, a mennyiben négy vicearchidiaconusnak consistori czímet adott. Ezt a négy alesperesből álló szent széket 1771-ben a királynő beleegyezésével olykép fejlesztette és rendszeresítette, hogy hétre emelte a számukat a lelkészi alapból nyert 200—200 frt fizetéssel.[1] Csakhamar fel is terjesztette a hét jelöltet, mellékelve egyúttal az egyesek részére szóló utasítást. Hogy pedig az utasításnak megfelelelhessenek és a püspöknek a püspökség kormányzásában segélyére lehessenek, szükségesnek tartotta, hogy parochiáikról lemondva a püspöki székhelyen lakja-

[1] V. ö. Bpest. OL. Kancz. O. Conc. exped. no 2990 ex 71., benne 1) Bradács felt., 2) a kir. leirata Eszterházy kancz. és 3) Bradács javasl. — A 2-ben mondja a kirnő: «Ich theile ihm den anliegenden plan mit, nach welchem der un. bischof. v. Munkács ein geistliches consistorium zu bestellen antraget. Egybe hajtott gyászszeg. féliv. ered. A kir. elfogadta Bradács ajánlatát, de azzal a módosítással, hogy a consistorialisok is 300—300 frtot kapjanak, mint a teol. tanárok, a negyedik tanár részére enged. 300 frtból az illető kapjon 150 frtot, az elemi iskola tanítója 112 frtot, a többi pedig az iskola szükségletére fordíttassék.

nak. Mivel pedig az engedélyezett 200—200 frtból Munkácson meg nem élhetnek, tekintve, hogy ebből az összegből kellene a lakást is fizetniök, kérte a királynőt, engedje meg, hogy e consistorialisok a papság 4000 frtnyi évi segélyéből személyenként 100—100, összesen tehát 300—300 frt fizetést kapjanak.

Ezek a consistorialisoknak nevezett alesperesek alkották mintegy Bradács püspök káptalanát. A pápa a püspökség felállításáról kiadott oklevelében rendes káptalanról tesz szót, sőt Bradácsnak megyés püspökké történt kinevezését szokás szerint a káptalanhoz intézett külön levélben tudatta.

Az 1772-ben Bradács utódává kinevezett Bacsinszky püspök még azon év vége felé benyújtott hosszú folyamodványában, a melyben egyebek közt a püspökség javadalmazását sürgette, felhozta a hét consistorialis fizetését is, további segélyt kérve részükre, mert a 300 frtból sem képesek magukat fentartani. A bécsi kamara 1772 decz. 2-i felterjesztésében méltányolta is a kérelmet, de a lelkészi alap túlságos igénybe vétele miatt minden javaslat nélkül egyszerűen a királynő elhatározására bízta annak a teljesítését.

Az udvarnál az volt a szándék, hogy a pápa óhajához képest rendes káptalant állítanak fel. Azért Grenner építésznek, mikor 1774-ben leküldték Ungvárra, hogy az áthelyezendő püspökség residentiájára nézve a helyszínén tegyen tanulmányokat, már azt az utasítást adták, hogy a tervezetbe a kanonokok részére szükséges lakásokat is vegye fel, s ő a szerint is járt el s éppen ezek a kanonokok részére fölvett lakások tették oly költségessé a püspöki székhely áthozatalának a tervét, a mely, mint tudjuk, e miatt szenvedett halasztást.

Bacsinszky tehát a hét consistorialisnak kanonokká leendő előléptetését s ezzel a káptalan megalakítását külön kérelmezte, illetve 1772-iki folyamodványát ezzel a kérelemmel megbővítve ismételte. Csak erre rendelte el aztán a királynő 1776 júl. 12-én a káptalan felállítását.

Nevezetesen egy hónap mulva, 1776 aug. 24-én utasította a pozsonyi kamarát, hogy az archipresbyternek

1000, a prépostnak 900, az archidiaconusnak és az ecclesiarchának 800—800, a scholastikus és a kántor-kanonoknak 700—700 és az utólsónak 600 frt fizetést állapítván meg, a hét consistorialisnak kijárt 300—300 frtot 1776 júl. 12-től számítva az említett összegekre egészítse ki.

Bacsinszky püspököt pedig ugyanakkor a kanczellária útján felhívta, hogy az új kanonoki állásokra alkalmas jelölteket terjeszszen fel. A püspök természetesen az életben levő consistorialisokat ajánlotta, a kiket a királynő 1776 okt. 25-én ki is nevezett.

II. FEJEZET.

A papság története, 1458—1800.

a) CZIKK.

A lelkészkedő vagy világi papság.

a) A lelkészkedő papság anyagi állapotának és javadalmazásának a története.

Feltünő, szinte érthetetlen s megmagyarázhatatlan tény, hogy a lelkészkedő papság javadalmazásának a történetével, noha e javadalmazás terhe még ma is magának a görög szertartású hívő népnek a vállait nyomja s már ez okból is megérdemelte volna a tanulmányozást, még a felekezeti írók sem foglalkoztak érdemlegesen. Nincs is e kérdésnek a rendelkezésünkre álló meglehetősen gazdag történeti anyag daczára, az egyetlen Lehóczkynak imént megjelent úttörő munkáján kívül, melyben a beregmegyei rutének papságának XVII. és XVIII. századbeli történetével foglalkozik, egyáltalán semmiféle irodalma.

Mindamellett valahányszor csak szó van a görög szertartású lelkészek anyagi állapotáról és javadalmazásáról, főként magok a papok türhetetlen helyzetről, elviselhetetlen szegénységről szoktak panaszkodni. Ha ez állana, méltán kérdhetnők, milyen lehetett akkor a munkácsi püspökség görög szertartású papjainak az állapota az unio előtt, a mikor jobbágyi földeken élve, személyes jobbágyok is lévén, az e földek után járó jobbágyi tartozásokat is teljesíteni tartoztak?

S mégis, ha a munkácsi püspökség papjainak unio előtti helyzetét összevetjük a papság régi helyzetével azon

államokban, a melyekben a görög szertartású vallás volt az uralkodó, azt találjuk, hogy e tekintetben a hazai régi állapotok ha jobbak nem, rosszabbak sem voltak, mint a külföldön.

Szerbiában például a Nemanja uralkodó család korában (1185—1365) a proniális vagyis adomány birtokon lelkészkedő papságot a birtokkal együtt adományozták. Így például Miljutin király (1275—1323), ki alatt Szerbia egyszerre nagyot emelkedett, az általa alapított banskai lavrának adott temérdek jószágon lelkészkedő papságnak a szerb püspöki kar beleegyezésével azt a törvényt írta elő, hogy a papok fiai közül a tanultak közösen bírhatják atyjuk javadalmát, a nem tanultak pedig sokalnikok legyenek. Egyúttal kimondotta azt is, hogy a lavrához tartozó kaszálókon és réteken mindenki tartozik egy napot kaszálni, a ki csak kaszát foghat, kivéve a papokat, de már szőllőt kapálni a pap is, a gyák is (deák, kántortanító) köteles volt.

Az oroszországi lelkészkedő alsó papság régebbi anyagi helyzetéről Znameszkij ismert orosz egyháztörténetíró tankönyvéből veszszük a következőket. Ő nem kevesebb, mint 17 címet sorol fel, a melyeken az orosz alsó papság a többnyire görög származású főpapságnak adózott. A főpapi kincstárakba fizetett ezen adókon kívül azonban az állami fizetésektől és adózásoktól sem volt mentes. Saját földeitől tartozott katonát állítani, hadi célokra pénzt vagy terményt, a hivatalnokok részére eleséget és fuvart szolgáltatni, az utak és hidak fentartásához hozzájárulni és községi illetéket fizetni. Ha másnak a földjén lakott, ezeken az állami adózásokon fölül még a tulajdonosnak is tartozott adózni. E tömérdek kiadással szemben pedig úgyszólván semmi jövedelme sem volt. Csak igen kevés templomnak volt örök jószága s az is 2—4 darab földből állott. A papság tehát a hívek adományából és az egyházi functiók árából élt. Hozzájárult mindehhez, hogy a javadalmak nem voltak igazságosan felosztva, valamint az a szomorú tény, hogy a röghöz kötött parasztságnak a XVI. század végén történt fölsza-

badulásakor a legjobb javadalmak tönkre mentek, mert a lakók otthagyták. Ezen viszonyok következtében a papság nagy része vándorlásra adta magát, a mennyiben t. i. felszentelődési bizonyítványnyal felszerelve rövidebb vagy hosszabb ideig, néha csak pár hétre, máskor meg 1—2 évre is elszegődött valamely községbe. Sőt Moszkvában ezekből a vándor papokból egész csapat verődött össze, külön osztályt alkotván, mely az utczai hordárok módjára az utczasarkon álldogált s várta a jó szerencsét. Ha valakinek, úrnak vagy községnek szüksége volt papra, megalkudtak. Az úgynevezett százfejezetes törvény minden utczában egy felügyelő alá rendelte az illető utcza papságát.

Az oroszországi papságnak ezzel az éppen nem túlzott helyzetével majdnem egyezőleg rajzolja Lippay primás többször említett 1654 júl. 2-i információjában a munkácsi püspökség papjainak is az állapotát, a midőn azt mondja róluk, «hogy nem is voltak rendesen parochiánkint elosztva, hanem olyik faluban egy sem volt, másokban 4-en, 5-en, 10-en is laktak feleségeikkel és gyermekeikkel egészen paraszti módra élvén s a földesuraknak minden paraszti munkát és terheket teljesítetve, a melyeknek az elvégzésére az oltártól is elszakították őket». A papságnak régi állapotáról szóló első hivatalos jelentésben mondott emez általános jellemzéshez hasonlóan hangzó innen-onnan kikapott számtalan apró részletet idézhetnénk. Így pl. Lehoczky említi, hogy az 1682-i urbarialis jegyzékben olvasható utasítás szerint a munkácsi uradalom minden batykója tartozott egy heti ganajozást prestálni.

Igen sokszor hivatkoznak, legutóbb Petroff is, Lucskai szavaira, hogy a mikor De Camelis Makoviczára papi gyűlést hívott össze, arra a szomszéd megyékből bejött a papság, de egyesek subában, mások gubában, némelyek paraszti szürposztónadrágban, s a legtöbben bocskorban, tarisznyával a vállukon. S ugyanígy írja le őket 1738-ban részben a parochialis összeírásokból nyert adatok, részben saját tapasztalata után Szuhányi Márton is.

S mégis, ha a hazai rutén papság XVI., XVII. és XVIII. századi helyzetét közelebbről nézzük és alaposabban tanul-

mányozzuk, azt találjuk, hogy mindazok az állítások nem egészen kimerítők és alaposak, sőt annyira egyoldalúak és túlzottak, hogy a rutén papság helyezte hazánkban az unio előtt sem volt olyan, a minőnek mai szemmel nézve s mostani mértékkel mérve hinni szeretik. Lippay, De Camelis, Szuhányi az akkori latin szertartási papság állapotához mérik a rutén papságét. Ez pedig nézetünk szerint hiba. Mert igaz ugyan, hogy a rutén papság közönséges jobbágy volt, s a Petrofftól is hivatolt idézet csak azt mutatja, hogy úgy járt s öltözködött is. De nem szabad felednünk, hogy rutén jobbágyságunk állapota sem volt mindig egyforma s például éppen a XVI. században egyáltalán nem mondható rossznak. Így, hogy csak egy, de kifogástalan példát hozzak fel, az 1569-ben a felvidékre küldött bizottság, Salm, Pappendorf és Paczot 1570 aug. 4-én Kassáról kelt jelentésükben azt írják róluk, hogy telepítvényeiktől nem a felsőbbségnek adnak tizedet, hanem papjaiknak, úgy hogy ezeknek végre több a jövedelmük és a hasznuk az alattvalóktól, mint a földesúrnak. Ezek az oroszok több szabadságot és kiváltságot vesznek igénybe, mint a mennyi megilleti őket, így pl. a munkácsi uradalomban egy helytől semmi egyébbel sem akarnak adózni, mint egy júhhal, míg a magyarok a bárányokból is tizedet adnak.[1] Az akkori jobbágyság sorsában osztozó papságnak a helyzete tehát korántsem volt oly türhetetlen.

A terhek lassan súlyosodtak s ez a körülmény tette lassankint türhetetlenné az állapotukat, a melyből ugyancsak az egyesülés útján törekedtek szabadulni, mint a hogy a püspökök is az ő ferde helyzetükből. Ez az egyesüléssel kezdődő törekvésük az 1692-ben kiadott királyi kiváltságlevéllel sikert is aratott, úgy hogy ettől kezdve többé nem közönséges jobbágyok, hanem személy szerint szabadosok (libertini), a kik parochialis földeken élnek. Ennélfogva a

[1] «Sie geben auch der obrigkeit kainen zehent von denen guetern, die sie von neuem stifften und pauen, sondern allain irem priester, den sie ainen bischoff nennen, also das lezlich der priester mer nuz und geniess von den underthanen, als die obrigkeit haben.»

papság anyagi sorsának a története két korra oszlik: az unio előtti és utáni időkre.

A papság anyagi helyzetéről az első korban csak negativ képet adhatunk, azaz csak a tartozásaira vonatkozó adatokat állíthatjuk össze. E korban húzott jövedelmeiről nem maradtak adataink. Saját telkeik levén, külön papi bevételeik csak az egyházi szertartások végzéséért lehettek, erről pedig egészen 1750-ig nincsenek följegyzéseink. Nagyon hálás feladat lenne ugyan, ha terheiket és adózásaikat már e korból is szembe tudnók állítani a bevételeikkel, mert igy úgyszólván lemérhetnők anyagi helyzetöket. De ha tartozásaikból csak egyoldalúan ismerhetjük is meg a papok anyagi állapotát e korban, e terhek súlyosságából mégis vonhatunk bizonyos következtetést a helyzetökre, s ezért igyekeztünk azt lehetőleg teljesen kimeríteni.

Az unio előtt, azaz közönséges jobbágy korukban is csak háromféle kiadás terhelhette a szakadár papságot, ú. m. az állami vagy *királyi adók*, a *földesúri szolgálmányok* és a *püspökeiknek járó illetékek*.

A királyi adók közül azok, a melyek itt számba jönnek, akkor a következők voltak, ú. m.: *rendes* adó a *dika*, és *rendkívüli* a *subsidium*.

Mielőtt azonban ezekre reátérnénk, előbb az egyházi tizedről szólunk. Ez adózás ugyan a latin szertartású főpapságot illette s nem a királyt, mivel azonban a király a XVI. század óta bérelte, méltán sorolandó a királyi jövedelem forrásaihoz, s bár a rutének, stb. fel voltak mentve alóla, mind a mellett éppen a XVI. század folyamán hosszas és élénk vita folyt a király és a rendek között a rutének részéről való fizetése felett is. Ezért helyén valónak látszik e vita történetét ismertetni, annál is inkább, mert ha a király álláspontja győzött volna, bizonyára az akkor még jobbágysorsban élő szakadár papságnak is fizetnie kellett volna.

Tudjuk azt, hogy a latin szertartású főpapok a szakadároktól is követelték a tizedet. A Fenessy-féle emlékirat ki is fejti, meg is okadatolja e követelésnek egyházjogi alapját. Mind a mellett ismeretes, hogy Albert alatt a ráczokat, Mátyás alatt s utóljára II. Ulászló alatt a ruténeket is, olá-

hokat is s más afféle szakadárokat fölmentették a tized fizetése alól. A török hódítás korában ez a mentesség szemet szúrt a Habsburg-házi királyoknak. Ferdinánd óta t. i. a kamara az egyes főpapoktól bérbe vette a tizedet az illető püspökségek területén lévő, végvárakká lett erősségek őrségének az ellátására. S mivel a ruténeklakta területről e felmentés következtében semmi tized sem folyt be, az ottlevő várak, pl. Munkács őrségének az élelmezése nehézséget okozott, mert oda a tizedből alig jutott valami. A király tehát szorgalmazni kezdte, hogy a rutének is fizessenek tizedet s a XVI. század dereka óta a rutének megadóztatása állandóan ott szerepelt a királyi előterjesztések között. De a rendek, noha a főpapi tizednek hadi célokra való kibérlését helyeselték, a királynak ezt a kívánságát következetesen megtagadták.

Az 1572-i dieta elé terjesztett királyi propositiókban Miksa nemcsak hogy egyszerűen fölvetette a kérdést, hanem igazán nagy hatásra számított érvvel is támogatta, azt mondván, «egyébként, mert ferde és igazán a lehető legméltatlanabb dolog, hogy a magyarok, az ország tulajdonképeni és természetes birtokosai, dikát és tizedet fizessenek, a *rutének* ellenben és az oláhok, a kik jövevények és idegenek, mind a mellett az ország terméséből úgy élnek, akár csak a magyarok, szabadok és mentek legyenek, mintha nemesebbek és jobbak volnának a magyaroknál, mintegy csúfjára a magyarságnak, és hogy midőn az ország szomorú helyzetében a magyarok a haza védelmére nemcsak adóznak, hanem kénytelenek egyebet is kiállani és elviselni, őket mint tétlen szemlélőket minden teher alól fölmentsék. Ő tehát ezen ferde helyzeten segítendő, a mint királyi hatalmánál fogva elhatározta és azt akarja, hogy az említett rutének és oláhok terhei egyenlők legyenek az ország lakosaiéval, akként elrendelőnek véli azt is, hogy mindazon terhek, mint tized, kilenczed, dika és censusok, a melyeket a keresztény kolonusok fizetnek, rájuk is kötelezők legyenek s ők is tartozzanak azokat fizetni és viselni. A rendek azonban azt felelték, hogy a ruténeknek Mátyás és Ulászló királyok dekretumaiban kimondott tizedmentessége továbbra is fentartandó.

Miksa újabb érvvel állott elő. Bizonyos — úgy mondotta — hogy a *rutének* és az oláhok a hegyek közt, az erdőségekben nem megvetendő számú nyájakat nevelnek és a föld javait és az ország békéjét épp úgy élvezik, mint a magyar jobbágyok, s ezekből nem csekély előnyöket húznak, úgy hogy többnyire maguknál a magyar jobbágyoknál is *gazdagabbak*, ennélfogva ragaszkodik első felterjesztéséhez, hogy *mindegyikük* tehetsége szerint adózzék, annál is inkább, mert még fennáll I. Ferdinánd dekretuma, a melyben kimondatott, hogy azok a rutének és oláhok, a kiknek *nincsenek* ugyan *házaik* és csak kunyhókban laknak, de azért feles számú szarvasmarhákkal bírnak, a megszavazott *dika* felét fizessék. Hozzájárul még az is, hogy azok a magyarok, a kik a töröknek adóznak és a legnagyobb nyomorúságban és elnyomásban élnek, a dika felét mégis fizetik. Méltatlan volna tehát, hogy azok, a kik békén élnek, *minden* adózástól *teljesen* mentek legyenek.

De a rendek ez újabb érvelésre sem engedtek és a rutének és az oláhok továbbra is adómentesek maradtak. Miksa hivatkozásából látjuk, hogy előde alatt a ruténeknek egy része fél dikát fizetett, de Ferdinándnak ilyen dekretuma nincsen. A rendek nem is említettek e fajta dekretumot, hanem Mátyás és Ulászló dekretumaira hivatkoztak, a melyek szerint — úgy állították — a ruténeknek úgy a *tized* mint a *subsidium* fizetésétől mentek voltak. Valószínű tehát, hogy Miksa nem országgyűlési határozatra, hanem Ferdinánd valamely királyi rendeletére hivatkozott. Viszont a rendek Mátyás és Ulászló dekretumai szerint a *subsidium* fizetése alól is menteseknek állították a ruténeket, holott azokban csak tizedről van szó.

Bizonyosra veszem, hogy Miksa ezen érvelésére azon jelentés volt befolyással, melyet a szepesi kamara szervezetének jobb karba helyezésére és a királyi jövedelmek szaporítására 1569-ben a felvidékre küldött bizottság, Salm, Pappendorf és Paczot intéztek hozzá. Ezek a Bécsben nagy befolyású férfiak bejárták a ruténeklakta területet s Miksa és tanácsosai ezen a réven ismerték a rutének állapotait s követelték, hogy ne csak a dika felét, hanem tizedet s minden egyéb királyi adót fizessenek.

Az ő jelentésüknél még érdekesebb a szepesi kamarának a véleménye a biztosoktól felvetett ama javaslatra nézve, hogy e ruténeket telepítsék ki az országból. «A jövedelem fizetésére nézve egészen más az eljárásuk, mint a többi keresztényeké. Mert a *főpapoknak semmiféle tizedet nem adnak*, sem gabonából, sem méhekből, sem borból . . . A földesurak azt felelik, hogy ezek országgyűlési végzemények alapján föl vannak mentve az e fajta tized fizetése alól, maguk azonban megengedik nekik, hogy a *saját*, batykóknak nevezett *papjaiknak adjanak tizedet* vagy a tized bizonyos hányadát. Az igaz, hogy vetni sem igen vetnek, hanem jobbára marhatenyésztéssel foglalkoznak s a legjobb erdőket is kiirtják, sőt a termékeny szántóföldeket is rétté alakítják át. Nagyban űzik a marhakereskedést és ezenkívül is sok más módjuk van a pénzszerzésre, gazdagok, bőviben vannak az arany pénznek». Ajánlott is a jövő országgyűlés propositiói közé felveendő több módot a ruténeknek adóra való reászorítása czéljából, bár előre megmondotta, hogy az urak mindent el fognak követni s minden követ megmozdítanak, hogy a rutének állapota a jövőre is úgy maradjon, a mint emberemlékezet óta volt. E rendkívül érdekes s a biztosok fenti jelentését pompásan kiegészítő s azzal együtt ruténeink XVI. századi állapotának a történetéhez elsőrangú forrásként veendő jelentését a kamara azzal az ítéletével zárja be, hogy méltó és igazságos, hogy a szakadárok *túlságos szabadsága* valahára véget érjen, és ők is, úgy mint az ország többi keresztény lakosai a haza üdvére minden terhet közösen és egyenlő mértékben viseljenek, mivel a boldogulásuk is közös a haza tulajdonképeni fiaival.

Hogy a rutének ez erős követelések daczára továbbra is mentesek voltak a tizedfizetéstől s a dikának is csak a felét fizették, igazolja Geizkofler német birodalmi fillérmesternek 1603-ban tett nyilatkozata, a mely szerint «mint egyébre, úgy az élelmezésre nézve is rendkívül káros hatással van az, hogy az ország rusznyákoknak nevezett rutén és oláh falvai nem adnak tizedet, mert a magyar törvény föl-menti őket és pedig állítólag azért, mert ők a katólikus vallást nem használhatják. Mivel azonban épp itt a keresz-

ténység védelmére szükséges élelem beszerzésére fordítandó a tized bérbevétele, tekintve, hogy e védelemben az oláh falvak is részesednek, s hogy e falvak a sík földdel szemben nagyobb védelmet nyujtó hegyek között nagyon is megszaporodtak, ennélfogva javasolni kellene a diétán, hogy jövőre az oláh falvak is fizessenek tizedet».

A tizedjegyzékekből azonban, a melyekben az illető falvak mellett ez az egyszerű megjegyzés olvasható: «Ruteni sunt, non decimant», kitünik, hogy a ruténeket a tized fizetése alól fölmentő törvények a bécsi udvar minden erőlködése daczára érvényben maradtak. A rutén falvak nemcsak nem fizették ezt a főpapokat illető járulékból a XVI. és XVII. században királyi adóvá vedlett tizedet, hanem, mint a szepesi kamara is elismerte, még a saját papjaik jövedelemforrása lett belőle.

Másként áll a dolog, hogy visszatérjünk a szakadár papok adózására, a dikával. Ezt a rutének is fizették s így jobbágyi telkeken élő papjaiknak is fizetniök kellett volna. Hunyadi Mátyás 1479-ki oklevelének azon intézkedése, melylyel a máramarosi oláh papokat Joannitius metropolita kérelmére fölmentette a rendes és rendkívüli adók fizetése alól, meghagyván a dikátoroknak és a rendes és rendkívüli adók szedőinek, hogy e papoktól ne merjenek *dikát* szedni, éppen azt mutatja, hogy az kivételes állapot. Hasonló kiváltságot, mely a rutén papok részére szólana, nem ismerünk. Ők tehát csak úgy mint a többi országlakók tartoztak volna fizetni az *összes* királyi rendes és rendkívüli adókat. Csakhogy itt is úgy ők, mint a rutén jobbágyok jórészben, valamely szokás alapján *nem* fizették. Kitünik ez I. Ferdinánd idézett dekretumából, a mely szerint a havasi rutének a dikának csak *félét* fizetik. A dikális lajstromok szerint csakugyan fizették is, de éppen e jegyzékekből kiviláglik az is, hogy a papjaik jobbágy voltuk daczára azt a *fél dikát sem fizették*. A jegyzékek fölemlítik ugyan a batykókat, de a fizetők közé nem számítják őket. Miksa követeléséből pedig az is világossá lesz továbbá, hogy a rutének a többi királyi adókat sem fizették. Mert az 1572-ki királyi első előterjesztés éppen azt kivánja, hogy ők is fizessék a többi országlakók összes adóit, a tizedet,

dikát, censust. Ebből következik, hogy nem fizették, következőleg papjaik sem. A subsidiumra nézve sincs törvény, a mely fölmentette volna alóla a ruténeket, de a rendek Miksának felelve hivatkoztak Mátyás és Ulászló dekretumaira, a melyek szerint a dika és a *subsidium* fizetése alól is föl volnának mentve. Az idézett dekretumokban csak tizedről van ugyan szó, s nem dikáról, sem pedig subsidiumról, mindamellett bizonyos, hogy erre nézve is kellett valamelyes szokásnak léteznie, a melyre a két dekretumot hibásan hivatoló rendek támaszkodtak. Ha pedig ők nem fizették, papjaik sem fizethették.

E szerint a királyi adózásról éppenséggel nem mondható, hogy a rutén papokra nyomasztó lett volna, még szakadár korukban is. Valósággal a kir. adó egy neméről sem lehet kimutatni, hogy fizették volna, annyira kivételes helyzetben voltak hazánkban. Szinte már egy kissé komikus is, hogy a király azzal érvel magyar rendei előtt, hogy latin szertartású magyar jobbágyai *többet* fizetnek neki, mint a szakadár rutének, a szepesi kamara pedig egyszerre a jog és az igazságra hivatkozik, hogy *egyformán* terheltessenek, míg a magyar rendek *régi* törvény alapján nem engedik őket adóval megróni.

S ha már ezt tették a rendek, hogy a királyi adózással szemben védték a ruténeket, képzelhető-e, hogy ugyan ők, mint földesurak, ugyan azokat mint jobbágyokat túlterhelték volna nekik járó terhekkel? Az alábbiakból azt hiszem eléggé meg fogunk győződhetni, hogy a mily kivételes helyzetben voltak a szakadár rutének papjai a királyi adózásokat illetőleg, ha nem is olyan, de határozottan kedvező viszonyban voltak a *földesúri* adózásokkal szemben is.

A jobbágyoknak földesuraik iránt való tartozásait az urbariális összeírásokból tanulmányozhatjuk.[1] A rutén népesség kizárólag a hazánk északkeleti részében elterülő makoviczai, sztropkói, homonnai, ungvári, munkács-szentmiklósi és a huszt-bocskói uradalmak jobbágysága volt. Ezeknek

[1] A kenézlevelekben, mint említettük, csak egészen kivételesen van a batykóról rendelkezés téve.

az urbarialis jegyzékeit tanulmányozva, ott találjuk ugyan bennök mindig a batykókat, de azok *sohasem fizették a többi jobbágyok adóját,* hanem mindig kivételes censust.

Érdemes történetírónk, Lehoczky T. az első, a ki 1904-ben «A beregmegyei papság sorsáról a XIX. század végén» megjelent művében a rutén papság XVI. és XVII. századi helyzetével is foglalkozik, vagy jobban mondva, a munkácsi és a szentmiklósi uradalom területén működött papságnak az *uradalomhoz* való viszonyát tárgyalja.[1] *Egyéb* adózásait mellőzve, a munkácsi uradalom 1649-i és 1692-i, a szentmiklósi 1682-i és 1691-i urbarialis jegyzékeinek az adatait állította össze.

Mi azonban a püspökség összes papjainak a helyzetét akarván feltüntetni, természetesen ki kell terjeszkednünk az összes uradalmakra és valamennyinek meglevő úrbéri összeírásai reánk vonatkozó adatait kell összeállítanunk. Csak így, az egyes uradalmak különböző időből való jegyzékeiből tudjuk megállapítani, milyen volt ekkor és akkor, javult-e vagy rosszabbodott a szakadár papság helyzete, csak így leszünk képesek az egyik uradalom papjainak az állapotát összehasonlítani a másik uradalom papságának a helyzetével. Mivel azonban ez a munkálat roppant hosszadalmas és igen sok teret venne igénybe, itt meg kell elégednünk a főbb uradalmak egyik-másik évéből való jegyzékeinek az adataival, a többieknek ezen az alapon való teljes kidolgozását másokra hagyván.

A *szentmiklósi* uradalom 1648-i összeírásában[2] az alábbi helyek papjai a következőkkel adóztak:

a) *Az alsó kerületben.*

1. Szentmiklóson félhelyes batykó adót nem ad.

[1] Nev. az 1-ső vagy általános tört. rész 2—13. fej. külön szól a rutén nép és papjai sorsáról az unio előtt, a papok és híveik állapotáról az unio után, a rutének dolgáról II. Rákócz F. alatt a pr. Schönborn család urasága alatt, a g. k. lelkészségek rendezéséről a XVIII. században, szervezéséről Bacsinszki püspök alatt stb.

[2] Az 1648-i összeírás a hg Eszterházy kismartoni levt. Rep. 25. fasc. K. no 535. van, a hol még az 537 és 538. sz. a. urbariumok is találhatók.

2. Repedén egy batykó 1 frtot ad.
3. Szuszkón egy batykó esztendeig ad 1 frtot és 12 sing viaszgyertyát.
4. Holubinán két batykó esztendeig ad 1 frtot és 12 sing viaszgyertyát.
5. Szolyván két batykó esztendeig ad 1 frtot és 12 sing viaszgyertyát.

b) *A felső vidéken.*

1. Alsóvereczkén az egyik félkenézség jobbágyai között felsoroltatik egy batykó, a ki 1 frtot és 12 sing viaszgyertyát fizet.
2. Laturkán egy batykó 1 frtot és 12 sing viaszgyertyát ad.
3. Felsővereczkén egy batykó szintúgy.

Ugyanazon uradalom 1699 i összeírása[1] a következő adatokat adja:

a) *Az alsó- vagy szentmiklósi kerületben.*

1. Podhering. Batykója plessovai Pap Ferencz. Fia Iván, 1 éves. 1 tehene van.

   Ez fogadott pap. Nem régen jött ide. Cercum itt nincsen. Az előtt sem volt. Kustánfalvára jártak. Batykója az idén szállott. Parochia az kastély helyett rendeltetik. Batykója adója ezentúl lesz 1 nyest vagy 4 frt.
2. Repede. Batykója Pap Jaszko, a kinek van $^1/_4$ telke, 2 ökre, 2 tehene, 1 malacza, 3 köpű méhe. Egy nyesttel tartozna, de mivel fertálytelken lakik, ad beneplacitum fél nyestet ad vagy 2 frtot. Cercom és parochia van egy kicsiny helyen.
3. Kölcsin. Pap Mihály. Házas. Fia Pap János, 10 éves. Egész telek. 2 ökre, 2 tehene, 1 sertése, 1 köpű méhe. Ez fogadott batykó. Amodo in posterum lesz adója 1 nyest = fl. 4. Cercum itt van. Parochia nem volt, hanem annak szükségére perpetualtatott Pap János és Duszinai András telekük.

[1] Bpest. OL. Urb. fasc. 53 no 43. — Megjegyzem, hogy uo. no 12—30 van a szmiklósi urad. 1567—1574 és 1640—1729-ig összesen 19 drb. urbáriuma.

4. Szentmiklós. Pap Mihály. Házas. Fia János, 4 éves. $^1/_2$ telek. 4 ökre, 2 tehene, 2 disznaja. Ez batykó adaja 1 nyest = fl. 4. Cercum van, parochia is ab antiquo.

b) *A szolyvai kerületben.*

1. Kelevojda Olexa. Holt. Fia Iván házas. Munkácsi püspök uramnál szolgál. Repetálni kellene.

Szian Pap Fedur. $^1/_2$ telek. 1 lova, 4 tehene, 4 disznaja, 3 köpű méhe. Ez batykó adaja 1 nyest = 4 frt.

Pap János. $^1/_2$ telek. 1 tehene. Ez másik batykó adaja 1 nyest = 4 frt. Ha nem akarja fizetni, fizesse az adót és úr dolgára járjon.

Komanics Iván és Popik János 1 telek. Ez a telek a parochiára rendeltetett. Ha pedig az batykók nem akarják colálni, szabadossan dézma alá akárki vesse. Cercum, parochia régi.

2. stb. stb

Az összírásban említve van a kemencze zab, de az összeíró Hagara megjegyzi, hogy «az batykók magok személlyekben az földes úr számára az illyen proventus iránt semmivel sem tartoznak. Az vigesimálástul mentek.

Az batykók is azon sztrongálásnak, vagy van juha vagy nincs, 16 pénzzel tartoznak szintén úgy, mint az munkácsi jószágban.

A kenézek és batykók mindenféle majoros munkát harmad-harmad nappal tartoznak segíteni».

E két jegyzékből látható, hogy a szentmiklósi uradalom területén a batykók kevesebb adót fizettek, mint akár a kenézek is, viszont azonban megállapítható az is, hogy terheik 1699-ben Rákóczi alatt már jóval súlyosabbak, mint 1648-ban Eszterházy alatt voltak.

Ehhez hasonló sorsuk volt a *munkácsi* jószágban is. Ott sem fizettek annyit, mint a közönséges paraszt jobbágyok, s idővel ott is emelkedtek a terheik.

A *szerednyei* vár 1603-ban[1] összeírt urbariuma szerint volt:

[1] Bécs, Köz. pénzü. levt. Hung. külön fasc. Megvan Bpesten is az OL. Urb. fasc. 54 no 48. — Uo. vannak még a szerednyei vár és urad. köv. összeír. és urb. fasc. 42 no 65 ex 1684, — fasc. 54 no 50—67 ex 1671—1691, — fasc. 68 no 42 ex 1662.

1. Dobrókán 1—1 egész telken Pál és Demeter batykók,
2 Andrasóczon 1—1 egész telken Jakab, Márton és János batykók,
3. Orlyován egész telken László batykó presbyter,
4. Horlyón egész telken Ferencz, László és János batykók,
5. Iglinczen egész telken András batykó,
6. Köbléren egész telken Gergely batykó,
7. Zavodán fél telken Gergely batykó,
8. Benedikón üres telken Péter batykó,
9. Lahóczon féltelken Konrád batykó, féltelken Péter batykó.

A batykók egyenként, ha ketten, hárman is voltak egy lelkészségen, tartoztak a földesúrnak egy-egy rókabőrrel, míg a soltészok 50 dénárral. Azonkívül a kiknek sertésük volt, disznókosár után 32 denárral, a soltészek ellenben csak 30-al adóztak. Az uradalmi tisztek minden felbontott házasság után, melyet «rozpuzt»-nak neveztek, 1 frtot kaptak.

E szerint a szerednyei uradalom papjai 1603-ban 1—1 rókabőrt, s a kik sertést tartottak, 32 denárt fizettek, míg a szentmiklósi uradalom batykói 1648-ban 1—1 frtot és 12 sing viaszgyertyát, 1699 ben 1—1 nyestet vagy 4 frtot fizettek, azaz ez utóbbiak földesurai adója jelentékenyen nagyobb volt. Érdekes azonban, hogy a szerednyei uradalom batykói többet, a szentmiklósi uradaloméi kevesebbet fizettek, mint a soltészok.

Az ungvári uradalom papjainak földesúri adózásáról csak egy 1701-i, jóval az unio után kelt urbarium áll rendelkezésünkre. Ebből azt látjuk, hogy akkor a papok adózása már jelentékenyen emelve volt. Ebből megállapíthatjuk, hogy az unio előtti adózás is nagyobb volt ott, mint a beregi uradalmakban, de hogy nem lehetett nagyobb az 1701-inél, bizonyos abból, hogy Bercsényi visszaállította a vichodot, azaz inkább emelte a régi adózást.[1]

[1] Ered. Bécs, köz. pénzü. levt. Hung. — Bpesten az OL. van Urb. fasc. 105 no 1—10 a. az 1631, 1691, 1719, 1728 stb. urb Ez az 1631-es a legrégibb. Uo. van még fasc. 65 no 2 ex 1679, fasc. 88 no 59 ex 1682, no 66 ex 1685, fasc. 147 no 194 ex 1648, fasc. 162 no 39 ex 1684, stb.

a) A Krajnyán kívül csak Árkon volt lelkészség. A lelkész három évre mentes volt a földesúri tartozástól, mert csak akkor, 1701-ben kapta a lelkészséget.

b) A Krajnyán volt:

1. Perecsenyben $^1/_2$ üres, $^1/_2$ lakott papi telek,
2. Dubrinicson 1 egész papi telek,
3. Kosztrinán 1 egész papi telek.

c) A Verchovinán:

1. Sztavnán 1 egész papi telek,
2. Ujsztuzsiczán fél papi telek,
3. Lyután 1 egész papi telek és $^1/_2$ üres,
4. Tichán fél papi telek,
5. Nagybereznán 1 egész papi telek.

A papok adója az egész uradalomban: féltelektől 3, egésztől 6 frt. A templomtól 1—1 frtot és 1—1 font viaszt vagy pedig viasz helyett 36 denárt adtak, úgy hogy féltelkes pap templomostól fizetett 4 frt 36 denárt, egész telkes 7 frt 36 denárt. Ha nem volt telke, mint pl. Csornoholován, Knahininán, Szolyán, Domasinán, Viskán, Kosztyova-Pásztélyon, Voloszánkán, Viszokin, Ósztuzsiczán, akkor csak a templomtól fizetett 1—1 frtot és 1 font viaszt vagy e helyett 36 denárt, azaz összesen csak 1 frt 36 denárt.

Az általános szabályok 8-ik pontja szerint a «communis inquisitio vulgo vojvodatus a földesúr tetszése szerint nehány évben van egyszer». A zavaros időben egészen feledésbe ment, de Bercsényi felújította. «Olyankor kikérdezik a rutén papokat, tudja-e a miatyánkot, a hitvallást, stb. s ha nem tudja, 1 frt 80 denárt tartozik fizetni». A 9-ik pont értelmében a soltészok, a papok és a birák kötelesek aratáskor a termést a mezőről az ungvári és a geréni majorházakhoz behordani.

Összehasonlítva ez adatokat a szentmiklósi uradalom 1699-i adataival, az adózás Ungváron 2 frttal drágább.

A *homonnai* uradalomnak Homonnai János 1622-ik esztendőbeli 1674-ben másolt urbariumából az ottani papok adózását a következő adatok tárják fel: [1]

[1] Megvan a homonnai urad. és a bpesti OL.-ban, Urb. fasc. 31 no 15, a hol még a köv. összeírások vannak: fasc. 109 no 2 ex 1612—23,

Volt az uradalomban $32^1/_2$ batykóság. A szokott adón kívül járó jövedelemről szóló utasításban a batykók tartozásai ezek: «*Pázsitdisznó*-szedésnek módja. Az egész homonnai jószág . . . mind oroszságon batykók . . . valakinek disznaja van, az úr számára *tizedet* ad mind öregbül, mind ez ideibül. Ha pedig a 10 számot el nem érné, minden öreg disznót 8—8 pénzzel tartozik megváltani. A ki pedig tizedet ad disznóból, egy homonnai köböl zabbal tartozik. Observálni kell azt is, ha a makk megterem, ott is minden . . . batykó az egész jószágban, a kinek makkon van diszna, tíztől tizeddel tartozik. A kinek tizedje nincs, mindeniket váltja, mint pázsitdésmakor.

Sztrongálásnak módja. Az egész jószágban . . . mind oroszságon batykó . . . valakinek tizedre való *juha* van, egy ezidei báránt ad tőle; ha pedig 20 öreg juha van, egy juhot ad báranostól; ha kecske, kecskét gedestul. Ha csak 16 juha van vagy kecskéje, egy meddő juhot ad juhtól, kecskétől meddő kecskét. Valaki pedig juhból, kecskéből *dézsmát* ad, *két osztronga sajttal* is tartozik. *Batykóknak elengedődött az efféle désma.*

A *méhdézsmáláskor* az egész jószágban . . . batykó . . . valakinek méhe van tizedre, tizedet ad. A kinek pedig tizedre nem volna, minden két köpűtől 1—1 meszely mézet ád. A kinek pedig csak egy köpűje volna, 10 pénzzel tartozik azt megváltani. Batykóknak pedig ha tizedre méhe nincsen, 1 font viaszt ad.

Vajvodálásnak módja. Szokás szerint farsangban bocsáttatnak ki a vajdák az egész uradalomban, az holott is az uraság számára birságot szoktak venni. Valaki miatyánkot nem tud, den. 12. Az batykó pedig miatyánkot, credot, tízparancsolatot tartozik elmondani, a szerint érdemessen birságoltassék».

A batykók *rendes* adója volt minden két évben egy ökör, egy nyest, egy heveder és egy iszák.

Ez adatok szerint a homonnai uradalom területén már

fasc. 156 no 1 ex 1631, fasc. 145 no 1 1621, fasc. 31 no 10 ex 1673, fasc. 88 no 60—61 ex 1683—84, fasc. 93 no 26 ex 1690.

1622-ben össze sem hasonlíthatólag magasabb volt a papok adózása, mint a föntemlített uradalmak bármelyikében. Tudva már most ezt a körülményt, érteni fogjuk, hogy az egyesülést éppen az ungvári, a homonnai és a makoviczai, tehát a jobban terhelt papság indította meg. Ennek okát ugyanis a Drugetek katólikus voltán kívül minden bizonynyal abban a körülményben is kereshetjük, hogy ezek a jobban terhelt papok hamarább is igyekeztek szabadulni a teher alól.

A *makoviczai* jószágbeli görög szertartású éneklő papoknak a könyörgésére hajolván, Rákóczi György fejedelem 1624 június 26-án Sárospatakon kelt levelében[1] olyan kiváltságot adott, hogy «mivel annak előtte ott való tisztartói szekereskedésre és egyéb szolgálatra kényszerítették őket, ez után ne tartsák őket, hanem esztendőről esztendőre minden pap, olyan pap t. i., a ki az ő módjuk szerint szentegyházban szolgál és énekel, 10—10 forintot és 1—1 nyestet adjon adóban». Meghagyta tehát minden udvarbelijének, udvarbiráinak, hogy a megnevezett orosz papokat egyéb szolgálattal és adózással ne háborgassák.

Ez adatokból valamennyi uradalomra nézve megállapíthatjuk azt, a mit a szentmiklósi és a szerednyei uradalmak papjainak a helyzetét egymással összehasonlítva mondottunk, hogy először is a papság helyzetét a rutén jobbágyság helyzetéhez mérten még a szakadárság korában sem lehet súlyosnak mondanunk, noha tagadhatatlan, hogy a papság földesuri adózásai lassan emelkedtek, úgy hogy pl. a XVIII. század végén jelentékenyen terhesebbek voltak, mint az elején vagy az előbbi században. De ez nemcsak a papsággal történt meg, hanem a jobbágysággal általában.

A míg a XVI. századi tudósításokból, Salm, Pappendorf és Paczot, a szepesi kamara és Geizkofler jelentéseiből arról értesülünk, hogy az akkori rutén jobbágyok gaz-

[1] Bpest. OL. Urb. fasc. 22 no 2. — Uo. a makoviczai urad. még köv. urb. vannak, fasc. 26 no 27 ex 1619, fasc. 21 no 1—22 ex 1624—1696. — Ezeken kívül van a *barkói* urad. 1621-ből fasc. 2 no 31; a *sztropkói* urad. urb. fasc. 45 no 35 ex 1554 és no 39—41 ex 1684; *varanno-csicsvai* urb. ex 1671 fasc. 62 no 55, stb.

dagok, sőt éppenséggel bőven van aranyuk, addig a következő XVII. században már közönségesen s általánosan «szegénység» a nevök. Nem lehet tagadni ugyan, hogy a jobbágyok és papjaik sorsának ezen rosszabbodását részben az a körülmény is előidézte, melyet olyan világosan, mint találóan fejez ki II. Mátyás király 1615 szept. 14-én kelt levelében éppen a munkácsi uradalom jobbágyai állapotának a súlyosbodásáról.[1]

«Holott peniglen az teöb conditiók között, az mellyek az donationalisban és inscriptionalisban az megmondott Mágócsy és Rákóczinak is az mi előttünk való . . . kyrialoktul Munkács várárul és hozzávaló jószágrul megirattanak, azok között az conditiók közöt az is nilván megirattatott, hogy az megnevezett Munkács várának possessori az hozzátartozó jobbagiakat mindniaian igassagokban mindeneket s azoknak örökösi is ököt az eö igaz és régi privilégiumokban birják és szabadságokban, törvényekben és szokásokban, az melyeket az mi előttünk való magyarországi királyok engettek és ajándékoztak volt... megtarcsiák és semmit azok ellen ne kisércsének avagy másoknak kisérteni engedjenek minden kegyetlenséget eltávoztatván... ez az conditio mindaz kettőtül Mágócsytúl és Rákóczitúl és utollyára következendőképen ez mostani Munkács várának posessoritul *sem tartatott* semmiképen meg, sőt inkább ennek az clausulának ereje és mondása ellen *sok és nehéz terhek* vettettenek az megnevezett Munkács várának tartományában levő jobbágiokra, mely az eő szabadságoknak, privilegiumoknak és szokásoknak és az úgymondott inscriptianalisoknak ellene vagyon, külömb külömbféle büntetésfizetéseket tőlök vevén és személyeket megfogatván és sok rendbeli úton és módon mind személyekben s mind marhájokban, jószágokban őket nyomorgatván és az megnevezett Eszterház és következendőképen az eő feleségétül mostan is bántatnak, gyakorta való könyhullatásokkal és panaszkodásokkal először penig az mi jóemlékezetű atyánk és szerelmes bátyánk előtt, régen mi előttünk is ugyanazon

[1] Kismarton, hg Eszterházy levt. fasc. I. no 296. Rep. 34.

mi munkácsi jobbágink nagy szivek fájdalmával jelentettenek és mások által is jelentették azok, az kik Munkácshoz való jószágok». Noha viszont a földesurak illető uradalmaik udvarbiráinak és tiszttartóinak adott utasításaikban mindig szigorúan meghagyták, hogy a szegénységet ne nyomorgassák. Mindamellett másfelől az állapot e rosszabbodásának és a terhek ez emelkedésének jórészben maguk a jobbágyok is az okai. Nagyon érdekes és igen fontos e tekintetben az uradalmak nagy részében megfordult Salmék megfigyelése, a kik már említett jelentésükben azt állítják, hogy évről-évre sok falu telepedett meg még csak röviddel az előtt is, a melyek 12 évi mentességet nyertek. Az oroszok azonban e szabadsággal visszaéltek olyképen, hogy a 12 év elteltével tovább mentek s ott ismét letelepedvén, újabb 12 évi mentességet kivántak, hogy igyen örökös mentességben éljenek. Mindez pedig onnét van, hogy istenekként tisztelt papjaik őket pénzért minden tisztességtelenség alól feloldják.

De a legfőbb oka az volt, hogy a földesurak a pásztorkodás elől hova-tovább egyre több területet vontak el. Mert hogy Salméknak és Geizkoflernek teljesen igazuk van abban, hogy akkor sok falu keletkezett s a rutének egyre sürűbben szállották meg a korábbi nagy erdő- és legelőterületeket, igazolják az ez időből fenmaradt nagyszámú kenézlevelek, melyekből Lehoczky csak beregmegyeit negyvennél többet közölt.

Ha tehát az írók a papok sanyarú helyzetét arra értik, hogy jobbágyok voltak, akkor igazat mondanak. De akkor nincs értelme a kifogásnak, hogy gunyában és bocskorban, nem pedig papi módon, talárban jártak; hogy robotoltak, urdolgára jártak, stb. Nem szabad elfelednünk, a mint láttuk, hogy bár jobbágyok is voltak a papok, nem tekintették őket közönséges parasztjobbágyoknak, hanem az összes uradalmakban állásuknál fogva megelőzték a solté szokat és a kenézeket. Azaz ezek és a manumittált szabadosok között állottak, sőt a mennyiben itt-ott a szabadosok sem voltak minden földesúri tartozás alól teljesen felmentve, hanem bizonyos személyes szolgálatra kötelez-

tettek, a libertinusokkal azonos szabadságot élveztek, a mennyiben a papok is «praerogativával» éltek. A különbség mindössze az volt közöttük, hogy míg a libertinusok személyes szolgálatot teljesítettek, a papok itt-ott, nem mindenütt a kenézekhez hasonlóan valamelyes külső szolgálatra alkalmaztattak, pl. Makoviczán 1642 előtt a tiszttartók szekerezésre fogták őket, az ungvári uradalomban szénát gyűjtöttek s a learatott termést behordták. Kétségtelen tehát, hogy azok az írók jócskán túloznak, a kik a lelkészkedő szakadár papság és a földesurak közötti viszonyt súlyosnak mondják.

Viszont azonban tagadhatatlan, hogy ezen földesuri szolgálmányok és tartozások, valamint az idegen földek használata után járó jobbágyi terhek behajtása körül visszaélések fordultak elő. Ezeket kell értenünk azok alatt a földesúri erőszakolások alatt, a melyekről a jezsuita atyák 1652-ben emlékeznek, azt írván, hogy a papokat papi rendjük legkisebb tekintete nélkül a világi hatóságok bilincsekkel és halállal is büntetik,[1] s a melyekről Lippay is ír 1651-ben, hogy t. i. a «papokat világiak módjára minden paraszti munkára kihajtják, sőt meg is verik». De ezek általában az egész országban előfordultak, s nemcsak a rutén, hanem az ország összes többi jobbágyaival szemben is megtörténtek. Egyes esetek ellen a kárvallott papok kereshettek s olykor kaptak is orvoslást, sőt a megye néha kárpótolta is őket, de ez nem javított a papság jobbágyi helyzetén. Ebben volt a hiba és a baj. Mert mindaddig, míg a papság a földesurak lekötött jobbágysága volt, míg a földesúr és tiszttartói rendelkeztek vele, noha tetszésükhöz képest többre tartották a közönséges jobbágynál, a papok helyzete nem volt méltó papi hivatásukhoz, mert a papnak meg kellett osztania idejét és munkásságát a földesúri tartozások lerovására és a saját fentartására. Ennélfogva alig ért reá egyházi kötelmeinek a teljesítésére, még kevésbbé a hívek valláserkölcsi nevelésére és vezetésére.

[1] «antea nulla habita ratione ordinis sacerdotalis, carceribus, compedibus vel etiam morte a magistratu saeculari plecterentur.» — Annales S. J. prov. Austr. Bécs, Udv. könyvt. 12.049. köt. kézir. 25. l.

Ha tehát a papság az első századokban nem teljesítette papi kötelességét úgy, a mint kellett volna, ez nem tisztán és kizárólag az ő hibájából történt, nem tudhatjuk be tudatlan, tanulatlan, stb. voltának, hanem jóformán, sőt mondhatnók nagyobbrészt ezen lekötött helyzetéből folyt, a mely nem volt törvénynyel védve, hanem a földesurak tetszésétől függő szokáson alapult. E helyzetét súlyosbította az a körülmény, hogy a kiknek gondját kellett volna viselnie, a szakadár rutének, terméketlen és zord vidéken lakván, a szerint szegényedtek, a mint a marhatenyésztésről kénytelenek voltak átmenni a földművelésre.

Ezen az állapoton nem segített, csak könnyített, a régebbi királyaink dekretumaiban kifejezésre jutott az a türelmesség, hogy a ráczok, rutének, oláhok stb. ne a latin főpapoknak adjanak tizedet, a mi lehetővé tette, hogy a saját papjaiknak fizethessék, mert bizony a törvény végrehajtása körül nagy lanyhaságot észlelünk. A Habsburgok, a kik az egész XVI. században át sürgették, hogy a rutének is fizessenek tizedet, hogy a «profiant verwaltung»-nak mennél több jusson, természetesen elnézték e lanyhaságot.

Gyökeresen segíteni az állapotokon csak úgy lehetett, ha a görög szertartású papok kivétetnek a jobbágyi kötelék alól, a mi csak egy úton volt elérhető, ha ők is megkapják az egyházi immunitást, ha a papi és egyházi földek fölszabadulnak a földesúri tartozások alól. Csakhogy erre katólikus országban csak az uralkodó római katólikus egyház révén lehetett kilátás. Továbbá Magyarországon a király levén az egyház legfőbb kegyura, csakis tőle lehetett remélni e féle kiváltságot. Mert vagy országos törvény vagy királyi kiváltság emelhette ki csak a szakadár papságot a jobbágyi állapotból s adhatta át teljesen papi hivatásának. S érdekes, hogy bármilyen alacsony műveltségűnek és tanulatlannak mondják is az egyházi nyilatkozatok az akkori szakadár rutén papságot, meglepődve tapasztaljuk, hogy a Taraszovicscsal elkövetett megfélemlítő bánásmód daczára is a makoviczai, a sztropkói, a homonnai és az ungvári krajna papsága Jakusics püspök meghívására kész volt az unio fölvételére, vagyis megértette azon óriási előnyöket, a

melyeket a Rómával való egyesülés valláserkölcsi, de főként anyagi tekintetben nyujtandott nekik.

Igaz, hogy az uniónak soká kellett küzdenie a régi hittel, vagyis az uniótól remélt vallásegyházi előrehaladás másodsorban jött tekintetbe. A főszempont, a mely a papságot vezette, az anyagi könnyebbülés, jobbágyi állapotának a megszünése volt, a mint hogy ez a pont ott van az 1646-i egyesülés[1] feltételei között, s ez az első feltétel, a melyről Lippay 1648 májusában a legelőször biztosítja a papokat,[2] úgy hogy bár a két, ó- és újhit soká küzdött, az unio diadalra jutása az első pillanattól fogva kétségtelen volt.

Pedig a földesurak, köztük az erdélyi fejedelmek, mint Munkács urai, és a vármegyék szintúgy mint a papság, legazonnal tisztában lévén, mit jelent a szakadár rutén papság uniója, ritka kivétellel határozottan ellenezték. Természetes, hogy ebből surlódások keletkeztek. A papság a római katólikus főpapoktól, a primástól és az egri püspöktől, a királytól és a királyi hatóságoktól, főleg a kamarától és a kanczellária tól várhatta és remélte az oltalmat. Innét van, hogy az unio elfogadása óta, — ez annak egyik fontosabb következménye — a papság, csekély kivétellel, királypártivá lett s így meglehetős ellentétbe jutott a néppel, a mely viszont kitartóan ragaszkodott földesurához, főleg a Rákócziakhoz. Ez volt az oka annak, hogy az unio a nép között lassan terjedt s az ó-hithez való ragaszkodás itt-ott pl. 1765-ben Hajdudorogon felütötte magát, sőt még napjainkban is kisért.

A papság egyházi immunitásának és a földesúri tartozásoktól való felszabadításának az érdekében folytatott küzdelem foglalja le s vezeti be tehát a papság anyagi helyzetének a történetében észrevehető második kort, illetve

[1] «ut... liceat... tertio immunitatibus ecclticis libere frui».

[2] Egy. más. Bpest, Egyet. könyvt. Heven. kézir. LXIX. köt. 23—25. ll. «quod quicunque sub ditione s. coronae r. Hung. ex antelato ritu gr. Rutheno in sacerdotium legitime assumpti in unionem... sese recepissent..., etiam omnibus privilegiis, libertatibus, immunitatibus et exemptionibus, quibus alii sacerdotes et ecclici in hoc regno fruuntur, . . . participes efficimus».

annak is az első felét. A régi állapotról való átmenet az unióval kezdődik. A mint a magánkegyuraság alatt álló kolostorban székelő püspökök is magánkegyuraság alá jutván, ettől várták és remélték az ő sorsuk jobbrafordulását, épp úgy a kezdet óta jobbágyi sorsba jutott papság is az unióba helyezte reményét, hogy a jobbágyi kötelékből szabadul. Bizonyos ez abból a tényből, hogy az a 63 pap, a kik Jakusics fölhívására 1646-ban először tették le a hitvallást, az általuk kikötött három feltétel egyikében azt kérte, hogy ezentúl mint egyesültek a latin papok minden kiváltságaival élhessen. E kérelmök teljesítését a latin főpapok közül Jakusics és Kisdy egri püspökök, s Lippay primás, volt egri püspök, valamint helyettese, Tarnóczy váczi püspök meg is igérték, s Lippay, a kit a papság kétszer is megkeresett követei útján, mint tudjuk, 1648 május 14-én kelt ünnepélyes levelében biztosította ezt a kívánságukat.

Lippay tudta, hogy az igéret beváltása nem könnyű feladat, mert a propagandának 1654-ben adott informatiója 6-ik pontjában egyenesen és nyiltan kimondotta, hogy a földesurak *nehézséget* fognak támasztani, ha a rutén papok, a kik addig jobbágyaik voltak s a többi parasztokkal együtt adóztak, ezentúl valóságos papokká levén, e kötelezettségtől mentesülnek, de meg volt győződve, hogy ő ezt a nehézséget meg fogja oldhatni. Ugyanakkor megigérte és biztosította a congregatiót, hogy közben fog járni s tárgyalni fog a földesurakkal arra nézve, hogy a papokat mentesítsék s elégedjenek meg a papok bizonyos évi járulékával. Ha pedig ez nem volna lehetséges, akkor — úgymond — valami más úton-módon elégíti ki őket. Ennek ellenében kieszközli először is azt, hogy a papok rendes lelkészi javadalmakba osztassanak; másodszor azt, hogy egy-egy lelkészi javadalmon csak egy lelkész működjék, s végül harmadszor, hogy az elhunyt lelkész helyére ne következzék szükségszerűleg annak a fia.[1]

[1] «. . . nihilominus alii domini catholici . . ., in quorum dominiis reliqua et major pars habetur sacerdotum . . ., admittent . . . eppum cathol. Parthenium, in eo facient difficultatem, si sacerdotes Rutheni, quos hactenus pro colonis habebant et pariter ad operas laboresque personales cum

Lippaynak a földesurakkal folytatott ez irányú tárgyalásairól és ez ügyben tett lépéseiről nincsenek részletes adataink s bővebb tudósításaink. Druget György 1655-i leveléből [1] mindössze azt állapíthatjuk meg, hogy szavának állott. Druget ugyanis elrendelte, hogy az egyházi szolgálatot teljesítő papok és tényleges lelkészeket tisztjei ne kényszerítsék az addig szokásos munkákra. Egyúttal kijelentette, hogy megelégszik, ha mindegyikök azon földtől, a melyen laknak, évenkint 6 frtot fizet, a mint *régen* szokásban volt. Mindezt pedig — úgymond — *Lippay megkeresésére* tette, következőleg Lippay igazolva van, hogy a propagandának tett igéretét beváltotta és valóban tett lépéseket. De a valóságban semmi sem változott. Minden maradt, mint régen volt.

Nem tudjuk kimutatni, hogy Lippay a többi urakkal is tárgyalt volna, mert a többiek semmi e féle intézkedést nem tettek, mint Druget. De ha azt megkereste, nincs okunk arra, miért ne tette volna meg a többivel is, hanem csak ez egygyel?

A makoviczai uradalomban Rákóczi György már 1624-ben pénzre változtatta a papság adózását, de magának a papságnak a kérelmére. A munkácsi uradalomban a papok összes szolgálmányai szintén pénzben fizetendő 4 frtban voltak megállapítva, mint a szomszédos szentmiklósi ura-

aliis rusticis adigebant, deinceps pro veris sacerdotibus habeantur immunesque a talibus reddantur. Nilominus (így) archieppus Strigon. laborabit, ut transigat cum dnis terribus, quatenus sint contenti in pecunia aliquid moderate quotannis ab istis sacerdotibus accipere vel dabit illis aliam contentationem».

[1] Köz. Duliskovics, id. m. II. füz. 113. l. j. — «... tam ad ... d. Georgii Lippay archieppi Strigon... paternam apud nos factam interpositionem in sequentia puncta cordescendimus ... 3⁰ Non cogentur sacerdotes actu ecclesiis deservientes et parochi ad labores hactenus nobis ... praestitos contentique manebimus, si singuli tales a singula sessione, in qua residentiam habent, annue solvant fl. 6., uti antiquitus fiebat, a reliquis vero sessionibus, si quas ... per alios administrarent, praestabunt... more solito rusticanos labores, sicut et illi sacerdotes, qui non sunt in functionibus parochialibus, ... pari ratione tenentur ad labores».

dalomban. Bizonyos az Báthory Zsófia fejedelemasszony 1671 jan. 10-én László sztrabicsói pap részére adott kiváltságleveléből, a melyben azt mondja, hogy László papot «a szolgálattól immunissá tettük, úgy mindazonáltal, hogy ő is, mint már több ezen vidéki papok, az urbarium szerint 4 frt vonás pénzt annuatim tartozzék beszolgáltatni. Egyebekben, mint más papok, az szerint ő is praerogativával éljen».[1] Ugyan ő parochiális földeket is hasíttatott ki, mint azt Lipót 1694 júl. 1-i levelében[2] állítja róla, de egyébként itt is maradt minden a régiben.

S ez nem is csodálatos az előtt, a ki akkori közjogunkban csak némileg is járatos. Lippay beváltotta ugyan igéretét s írt külön, mint Druget levele bizonyítja, s írt összesen is, 1660-i levelében felszólítva a földesurakat általán, ne kényszerítsék a papokat szolgai munkára. De az akkori jogban járatos tudni fogja, hogy Lippay olyasmire vállalkozott, a mit keresztülvinnie bajos, sőt alig volt lehetséges. Neki magának is tudnia kellett, hogy a papok ezen jobbágyi tartozásai a földesurak jövedelmét tették, a papok mentesítése tehát puszta szóra, egyszerű közbenjárásra, kérésre nem történhetik. Olyanok ugyanis alig voltak a földesurak között, a kik e jövedelemről egyszerűen lemondottak volna. A legtöbben, még a katólikusok, köztük az uniót annyira előmozdító Drugetek is, a papok tartozásait bizonyos összegre redukálták. Erről talán hajlandók lettek volna lemondani, de bizonyára csak illő kárpótlás mellett. Lippaynak tehát, ha már a földesurakhoz fordult és sikert akart aratni, ez összegeket meg kellett volna váltania tőlük. De még akkor is e kárpótlás megfelelő törvény nélkül csak őket kötelezte volna, nem pedig utódaikat is. Lippay tehát csak az első

[1] Köz. Duliskovics id. m. II. füz. 126 l. j. — Ugyanilyen szabadságlevelet adott a fejedelemasszony ua. év febr. 1-én Bukova faluban lakozó Sándor papnak. Lehoczky T. A beregm. gör. szert. lelk. tört. 91. l. j.

[2] Fog. Bpest. OL. Kancz. O. Conc. exped. no 47. ex Jul. 1694. — «Conquesti sunt matti nostrae . . . parochi . . . in bonis fam. Rakoczianae . . ., quod . . . iidem certis bonis et proventibus ad ecclesias et parochias per . . . principem et principis. olim Franc. Rakóczy et Soph. Bathory ordinatis . . . pacifice potiebantur».

lépést tette meg — az unióért igért immunitás felé, a mely használt az uniónak, de nem sokat lendített az immunitás ügyén.

Hogy Lippay lépése, a földesurakhoz intézett külön és összes felhívása nem nagy eredménynyel járt, illetve, hogy a papok továbbra is oly állapotban maradtak, minőben voltak, bizonyítja Malachovszki premisli püspöknek 1672-ben a magyar kanczellárián beadott folyamodványa 3. pontja, a melyben azt kérelmezte Lipóttól, hogy a papok mentesítessenek a földesurak tartozásaitól.[1] De legjobban igazolja De Camelis püspöknek ez ügyben kifejtett fáradozása. Az ő nagy értelemre való tájékozódási képességének és buzgóságának köszönhették a munkácsi egyházmegyei papok az első sikert e téren, bár neki is csak királyi teljhatalomból kelt kiváltságlevelet sikerült kieszközölnie, a melyre a megyéken nyiltan és egyenesen megmondották, hogy nem elegendő, hanem törvényt kivántak. És igazuk is volt. Kárpótlás nélkül csak mindenkire kötelező, a rendekalkotta törvénynyel lehetett volna a papságon segíteni.

De Camelis, a kinek Rómában alkalma volt látni és tapasztalni a papi immunitást és dignitást, legazonnal, a mint Munkácsra érkezett, a reá várakozó és őt kisérő Klobusiczky jószágkormányzóval és Benkovics püspökkel folytatott beszélgetésből megértette a helyzetet. 1690 ápr. 22-én Munkácsról írt első levelében[2] már jelenti Kollonicsnak, hogy szükséges volna a felségtől a megyékhez szóló körrendeletet kieszközölni, hogy többek között a világi urak

[1] «III. Ut a fundis parochialibus et ecclesiasticis nullam dnis terribus pensionem sacerdoti Rutheni sed episcopo praestent requiranturque super hoc dni terres a sua ss. m.»

[2] «E die piu, che li sri secolari non agravino li sacerdoti uniti con esationi e fatiche rusticane, ma gl'haibbiano quel riguardo, che hanno l'altri sacerdoti latini. Questo e il parere anche del mgr. vescovo di Varadino e del s. Klobusiski, quali amb'due mi dissero, che se sua m. non mandara dar pro tutto questi ordini, io non hauro altro sotto la mia giurisditione, che il semplice comitato di Munkacz e se norro operare in qualche altro bisognera che mendichi la gratia del proprio conte, che o non la fara o la fara, come lui vorra». — Ered. Esztergom, Hgprim. levt. 2116/8.

ne terheljék az egyesült papokat paraszti munkákkal, hanem hogy az unitus papság ugyanolyan elbánásban részesüljön, mint a latin. Ugyanazon év máj. 15-én pedig Szatmárról jelentette a biborosnak,[1] hogy a szatmármegyei protestáns papok folyamodtak a megyéhez, hogy az ő unitus papjait is kötelezzék adófizetésre, a mit a megye el is határozott, még pedig ugyanazon a napon, a melyen ő egyházmegyei zsinatot tartott ottan. Ő tiltakozott a határozat ellen és követelte, hogy a papjait hagyják addig békében, míg az udvartól rendelkezés érkezik arra nézve. Kérte tehát Kollonicsot, intézkedjék a dologban. Kevéssel utóbb, még ugyanazon máj. 27-én ismét sürgette az udvar határozatát.[2]

Miért, miért nem, talán a kolostor javainak a közbejött átadása miatt, az ügy halasztást szenvedett. Hanem De Camelis nem hagyta annyiban, a mi bizonyítja, hogy legalább is annyi fontosságot tulajdonított neki, mint a püspöki megélhetésére szükséges javak kieszközlésének. 1692 márcz. 15-én[3] már concret javaslattal állt elő Kollonicsnak, a melyben ajánlotta, hogy a felség induljon előre jó példával. s szabadítsa fel a kincstári birtokon működő papokat, Kollonics pedig, mint a Rákóczi árvák gyámja és gondnoka, a Rákóczi uradalmakon levőket. E példák talán hatni fognak a többi földesurakra s esetleg akadnak, a kik követvén

[1] «Ma questi maladetti predicanti del comitato o da se o stessi su da altri fecero instanza avanti il comitato, che si oblighino ancora li miei preti uniti a pagar le portioni e cosi decretarono . . . Ma non potendo far altro, protestai, che non si venisse ad executione in fin, che dalla corte non si havesse sopra di cio espressa dichiaratione. Prego dunque v. e. degnarsi scrivere a questo comitato di Szathmár, stb.». — Ered. uo. 2116/10.

[2] «Pregai nell'ultima mia, che l'e. v. scriva al comitato di Szatmar, che non molesti li sacerdoti uniti . . . de novo la supplico, degnarsi cosi ordinare . . .». — Ered. uo. 2116/11.

[3] «Per la liberta delli sacerdoti credo ben che molti nobili si opporrebbero per non perder quel poco utile, che ne ritraono da loro. Ma almeno s. m. la potrebbe concedere a quelli, che stanno nelli beni camerali, i quali alla fine son pochi, e v. e. a quelli, che stanno nelli beni Rakocziani, per che cosi pigliarebbero esempio gl'altri nobili e forse da se stessi farebbero il medesimo con li loro». — Ered uo. 2116/17.

a példát, az ő javaikon szintén felszabadítják az egyesült papokat. Klobusiczky már felszabadította ugyan a munkácsi uradalomban lakókat, de az uradalmi tisztek folytatják a régi szokást. Kollonics azonban nem is válaszolt a püspöknek. De Camelis tehát a lefolyt két év alatt megismerkedvén az egyházmegye rendezetlen viszonyaival és szükségleteivel, tanácsosnak látta a legfontosabb teendők keresztülvitelére személyesen menni fel Bécsbe. A római supplicatiókra emlékeztető folyamodványának [1] harmadik s utolsó pontjában arra kérte Lipótot, nyilatkoztassa szabadnak a Rómával egyesült görög szertartású papságot, hogy egyedül saját püspökétől függjön, a mint a latin szertartású papság is mindenütt, hogy továbbá az egyháziakat a püspöknek fizesse, s végül, hogy mindazon kiváltságokkal és előjogokkal bírjon, a melyeket az ország latin papsága élvez, a mint azt Róma már előbb kijelentette volt nekik s a mint egész Lengyelországban szokásban van. Az egyházat ugyanis nagyon lealacsonyítja s az uniónak igen nagy akadályára szolgál, hogy a felség területén lakó görög szertartású papokat megvetik s úgy az eretnek, mint a katólikus földesurak, sőt némely kincstári birtokokon magának a felségnek a tisztviselői is mindenféle személyi és dologi teher viselésére kényszerítik, akár csak az ország többi közönséges jobbágyait. Igaz, hogy azok a papok nagyon műveletlenek, de az éppen onnét származik, hogy senki sem törődött a népnek és papjainak iskolai nevelésével és tanításával, a hogy az például másutt szokás. Ha ezen a szomorú állapoton nem segítenek, az eretnekség, melybe sokan tudatlanságuk miatt estek bele, továbbra is

[1] «Tandem instantissime rogat orator v. m. ss., quatenus dignetur ostendere et in sua diocesi Munkacziana summam illam ... religiositatem ... declarando sacerdotes Ruthenos neounitos cum S. R. E. liberos solum dependentes a proprio episcopo, prout ubique sunt sacerdotes Rutheni ritus, et quae ecclesiastica sunt, ipsi contribuant omnibusque illis privilegiis ac praerogativis fruantur, quibus frui solent in illo regno alii sacerdotes latini ... Sic et in curia Romana jam pridem declaratum est et in toto regno Poloniae observatur. Nimis enim indecorum est ecclesiae dei et valde impeditivum conversionis populorum videre plurimos sacerdotes ... summo contemptui positos», stb. — Ered. uo. 2116/12.

hívőkre fog találni. Ez végre sem ok, hogy őket jobbágyi szolgálatokra szorítsák, de még ha az volna is, mivel az illetők fel vannak szentelve, tehát Istennek papjai, az oltár szolgái, szentségek kiszolgáltatói, azért kell, hogy tiszteletben részesüljenek.

De Camelis püspöknek erre az egyházjogi szempontból helyes, de a kívánság közgazdasági oldalát nem is érintő, közjogi szempontból pedig szinte lehetetlen, sürgető folyamodványára adta ki Lipót ugyanazon 1692 aug. 23-án a munkácsi görög szertartású egyesült papság magna chartajának nevezhető egyetlen kiváltságlevelét.

Tudomására jutott, — úgymond — hogy némely földesurak, a kiknek birtokain görög szertartású ruténeknek laknak, az egyesült görög szertartású egyházi személyekkel épp úgy, mint a mikor még szakadárok lévén, a katólikus egyház pártfogására méltatlanok voltak, szolgai módon bántak, mintha csak valóságos parasztjobbágyaik voltak volna, annyira, hogy a nevezett földesurak és tisztviselőik az Istennek törvényesen fölszentelt, tehát valóságos papjait nemcsak mindennemű szolgai munkára kényszerítették, akár csak többi jobbágyaikat, hanem azonkívül bebörtönözni, megverni és büntetéssel sujtani, azonkívül az egyházi immunitással nyíltan és egyenesen ellenkező más dolgokat mívelni merészkedtek. Ennélfogva királyi teljhatalmából elrendelte, hogy a római szentegyházzal egyesült görög szertartásúak egyházai úgy mint egyházi férfiai és ezek ügyei Magyarországon teljesen ugyanazon egyházi immunitásban részesüljenek, a minőt a sz. kánonok, stb. értelmében a latin szertartású egyházak, papok és dolgaik élveznek. Elrendelte továbbá, hogy ezen egyházi immunitás kihirdetése után senki se merje többé a görög szertartású papok egyházi immunitását sérteni ugyanazon büntetés terhe alatt, a mely a latin szertartásúak egyházi immunitásának a sértőit sujtja. Hogy pedig a földesuraknak azon az okon, hogy az egyházi telkeknek, melyektől eddig censust kaptak, mentesítésével jövedelmeikben megrövidülnek, ne legyen alkalmuk e rendelettel szembeszállani, Lipót figyelmeztette őket arra, hogy keresztényi kötelességük

gondoskodni mindarról, a mi alattvalóik részére az isteni tisztelethez szükséges, azaz hogy a nép szükségletéhez képest annyi telket hasítsanak ki, a mennyit a püspökök vagy a püspököktől kijelölendő egyházi személyek lelkiismeretes véleménye szerint egyházak, parochiák, temetők és iskolák részére szükségesnek ítélnek. E telkek még az esetben is jelöltessenek ki az isteni tisztelet szükségletére és legazonnal megvetteknek nyilvánítassanak, ha a földesurak nem is akarnának beleegyezni. Ez utóbbi esetben a földesurak mindaddig nem igényelhetnek kegyúri jogot, a míg mindazt nem teljesítették, a mi a kánoni jog értelmében a kegyuraknak teljesíteniök kell.

Ezeken felül még elrendelte Lipót azt is, hogy a görög katólikus papok nősek levén, törvényes ágyból származott fiaik, mint szabad szülők gyermekei ne kényszerítessenek szolgai állapotra, a kik pedig már arra voltak kényszerítve, azonnal szabadokká legyenek, kivéve, ha magok kívánkoznának jobbágyi állapotba.

Végül kijelentette még azt, hogy az egyesült görög szertartásúak részére kiadott ezen kiváltság alól mindazok, a kik továbbra is szakadárok maradnak, teljesen kivétetnek.[1]

[1] Fog. Bpest. OL. Kancz. O. Conc. exped. no 55 ex Aug. 1692. — Más. Bécs, Köz. áll. lev. 290. sz. kézir. 158. l. — Köz. Fiedler, id. m. 32—34 (510—512) ll., a ki mint munkájának a címe: «Beiträge zur Gesch. d. Union d. Ruthenen in Nordung. und der *Immunität des clerus derselben*» mutatja, kis tanulmányában különös súlyt helyezett a papság ezen papi szabadsága kivívásának a történetére (id. m. 23—25. ll.). — Lipót kiváltságlevelét III. Károly és Mária Terézia is megerősítették s éppen ez utóbbi levelének Sáros megyében történt kihirdetése adott okot az összetűzésre Eszterházy és Olsavszki között. — Az immunitást kimondó szavak ezek: «ex authoritatis nostrae regiae plenitudine per praesentes benigne declarare voluimus, quatenus Graeci ritus S. R. E. unitorum tum ecclesiae ipsae, tum ecclesiasticae personae, tum earum res in apostolico hocce regno nostro *eadem prorsus immunitate ecclesiastica* gaudere debeant, qua ecclesiae personaeque ecclesiasticae et res fidelium S. R. E. latini ritus... perfrui... dignoscuntur.» — A fog. hátlapján levő megjegyzésből «... ad instantiam summi pontificis juxta relationem d. card. a Kollonicz» következtethető a pápa közbenjárása, a minek egyébként más nyoma nincs.

Ez az utóbbi megjegyzése Lipótnak mutatja, hogy ezt a kiváltságlevelet valóban az unio megerősítése és a szakadárságnak az unióra való átcsalogatása czéljából adta ki. Ezzel az egyesült papság elérte azt, a mit az 1646-i unió-kor feltételül kötöttek ki s az unio 1652-i okmányába bevettek, hogy t. i. ugyanazon egyházi immunitásban és kiváltságokban részesüljenek, mint az ország latin papjai, s a mit Lippay, Kisdy s az unio többi pártfogója kilátásba helyezett s a miért már Lippay is fáradt. S hogy azt végre elérniök sikerült, s hogy azt tényleg csak is az uniónak köszönhetik, a kiváltságlevél utolsó rendelkezéséből nyilvánvalóvá lesz. Ekként teljesen igazolva van Taraszovics, igazolva Partén és a papság, a kik a jobbágy sorból való kiemelkedésnek, a melyben voltak, szakadár korukban egyetlen módját és eszközét az egyesülésben látták.

Nem foglalkozom az oklevél kissé nehézkes és homályos szövegezésével, de ki kell emelnem, hogy nagyon helyesen mondotta Lipót, hogy a földesurak voltaképen önként tartoztak azzal, a mi jobbágyaik vallási ügyeire, valláserkölcsi nevelésére szükséges volt. Ezzel pótolta azt, a mit a hazánkba beszivárgó rutének együgyűségükben bizonyára mint magától értetődő dolgot a földesurakkal a megszálláskor kötött kenézlevélnek nevezett szerződésekben a németek módjára és példájára kikötni elmulasztottak, s a mit a földjük művelés alá való elkészítésére szükséges emberanyagot s kézi erőt nyerni akaró földesurak és tisztjeik önmaguktól megadni elfelejtettek. Eladdig századon át a földesurak megtűrték idegen szertartású jobbágyaik papjait, de csak mint jobbágyokat s nem mint papokat. Nem avatkoztak ugyan jobbágyaik vallási ügyeibe, de nem is törődtek azok valláserkölcsi állapotával s nem gondoskodtak ebbeli szükségletök kielégítéséről s ennek a lehetővé tételéről. Akkor még mindkét részről kevés volt a fogékonyság e kérdések iránt. Erre a mulasztásra figyelmeztette s ennek a pótlására hívta fel figyelmöket a király. Ez az oklevél tehát nemcsak annyiban fontos, hogy százados mulasztást igyekszik helyre-

pótolni, hanem keresztény szociológiai s szociálpolitikai szempontból is, a mennyiben egy egész osztály társadalmi és rendi helyzetét és anyagi állapotát kisérti meg-megjavítani.

És éppen ebben rejlett az intézkedés gyöngesége. Mert tudva azt, hogy a munkácsi püspök joghatóságához akkoron mintegy 700 parochia tartozott, s olyik parochián, illetve a legtöbbjén 4—5 pap is működött, egyszerre mintegy 2000—2500 ember vétetett volna ki királyi szóra a földesúri hatalom alól. Sőt a mennyiben a nős papok törvényes ágyból származott fiait is szabadosokká rendelte nyilvánittatni, egyre-másra csak két figyermeket számítva, összesen mintegy 4000—5000 embert vesztettek volna a földesurak. Igaz, hogy e nagy szám eloszlott és pedig jobbára nagy uradalmak között, melyek a különben tetemes jövedelem veszteséget, noha akkor bizony megérezték, de könnyebben viselték, mint a kisebb nemesség, s az sem tagadható, hogy a királynak királyi teljhatalmánál fogva joga volt hozzá, viszont azonban tekintve a nagy számot és az elvet, sokkal eredményesebb lett volna, ha maguk a rendek intézik azt el törvény útján. Így bizonyosra volt várható, különösen Lipót közkedveltsége mellett, hogy a földesurak a megyegyűléseken, a hol a kiváltságlevél kihirdetendő volt, nem fogják szó nélkül hagyni,[1] annál is inkább, mert a személyes felszabaduláson fölül még mintegy 700—1000 teleknek a földesúri adózás alól való elvonásáról is volt szó.

A mi a rutén falvak megszállásakor természetes feltételként szerepelve lassanként önmagától létrejöhetett volna, az most egyszerre nehezen volt keresztülvihető. Az unio végre tehát meghozta gyümölcsét: a papság, mely ennek

[1] Mennyire fölháborodtak pl. a Bereg megyei földesurak, mutatja Kozakovszki levele, a ki ezeket írta Fenessynek: «quando contradixit criticus Csetkovics meae instantiae de taxa et summa, ita locutus est: si concedet taxa, dicent se esse nobiles, quod non admittendum; si summa, jam aliis vicibus nollent dare. Et alius pariter, proh dolor, catholicus nomine Rimay subjunxit: si volunt esse liberi, in plateis cum zingaris et in stabulis porcorum habitent, non in fundis». — Ered. Esztergom Hgprim. levt. 6211/ad 18.

fejében és reményében lépett 30 év előtt, — a hogy a kiváltságlevél is mondja — az unióra, megvalósulva látta reményeit! Nagy kérdés volt azonban, valóra váltja-e a végrehajtás ezt a reménykedést? Messzire vezetne, ha a megyegyűléseken történt kihirdetésekről be akarnánk számolni. Valamennyi helyett vegyük csak az egy Bereg megyében történt eseményeket. A hogy a beregi megyegyűlésen résztvett nemesség fogadta a papság anyagi helyzetének a javulását magában foglaló és hirdető királyi kiváltságlevél közzétételét, olyan ellenszenvvel és tüntetéssel vette a többi megyék nemessége is.

De Camelis püspöki helynöke, Kozakovszki Adrián, a székes kolostor később megmérgezett előljárója, 1694 jan. 29-én az egész klerus nevében jelentette Fenessy egri püspöknek a papság helyzetének a javulásán érzett örömét, de egyúttal a fájdalmát is a felett, hogy a megye jan. 26-án Váriban tartott gyűlésen nem hogy tudomásul vette volna a felolvasott kiváltságlevelet, hanem mondhatni tüntetőleg állást foglalt a rendelkezései, a görög katólikus papságnak adott kiváltság ellen. A papságot a még mindig Bécsben időző De Camelis helyett Kozakovszki képviselte. De ott volt az egri püspök képviselője is, Krucsay a munkácsi latin plébános. Azonkívül Fenessy püspök levelet is írt a megyéhez.

Szóval az egri püspök, a ki akkor már fenhatóságot igényelt a görög szertartású püspök és papjai felett, ezúttal megfelelt tisztének. Sajnos azonban, a hangulat nagyon is ellenséges volt.

Krucsay felolvasta ugyan a kiváltságlevelet s a megye alá is írta. Mikor azonban Kozakovszki bemutatta Fenessy püspök levelét, kitört az ellenzés.[1] Kozakovszki a levél bemutatása után azt a szerény ajánlatot tette magyarázatképen hozzá, hogy ők maguk sem akarnak teljesen fel-

[1] A megye — írja Kozakovszki — «cum jam acceptasset et subscripsisset (t. i. priv. s. m.) iterum revomuit appellavitque ad comitia generalia regni, ubi nisi condatur articulus, nullo modo consentire voluit». — Uo. Kozakovszki hivatkozik ez ügyben kelt előbbi levelére, a mely sajna, nincs meg.

szabadulni, a minthogy nem is lehetséges, hanem készek bizonyos előleget vagy illetéket fizetni. Ha pedig valaki a papok közül a parochiális földeken kívül akár üres telket, akár malmot, vagy kenézséget bír, attól fizetni tartozik. A megye legyen tekintettel arra, hogy a rutén papoknak semmi fizetésük és az egyetlen stolaris illetéken kívül semmiféle jövedelmük sincsen, ennélfogva kénytelenek két kezük munkájával keresni meg a mindennapi kenyerüket. Jövedelem hiányában a parochialis föld is hever, mert nincs, a mivel megműveljék. Beszédét azzal fejezte be, méltányolják azt a sok terhet, a melyek viselésére a papok kötelezve vannak. A beszéd elhangzása után a munkácsi uradalmi tisztek azt felelték, hogy nem fogadják el a király kiváltságlevelét, hanem a már aláírt kiváltságlevelet az országgyűlésre utasították, a mely ha külön artikulust hoz, akkor elfogadják a papok kiváltságait. E határozatot nagy tetszés közt hozták. Az ellenségeskedő megyei urak vezérei, Czvetkovics, Rimay, stb. katólikusok voltak s az ellenállást a katólikus Bercsényi példájára hozták.[1] Czvetkovics azzal érvelt, hogy ha elfogadják a Kozakovszki ajánlotta illetéket, a papok nemeseknek fogják magokat tartani, a mi meg nem engedhető, ha valamelyes előlegben egyeznek meg, egyszernél többször nem fogják megfizetni. Rimay méltatlankodó gúnynyal fűzte hozzá, hogy a görök szertartású papok ne lakjanak telkeken, ha szabadok akarnak lenni, hanem az utczákon, mint a czigányok, vagy az istállóban, mint a barmok.

Mindezek a kifakadások mutatják az elkeseredett hangulatot, a melyet a kiváltságlevél Bereg megye gyűlésén támasztott. Elannyira tüzeskedtek az urak, hogy a kálvinista alispán, Komlóssy, kénytelen volt rendreutasítani és önmérsékletre inteni a szónokokat, figyelmeztetve őket, gondolják meg mit beszélnek s legyenek tartózkodóbbak. Kozakovszki igyekezett válaszolni, egyenesen kérdést tevén

[1] Kozakovszki írja, hogy «ex . . . scandalo dni com. Bercseny, ad cujus normam praedictam resolutionem mihi dederunt . . ., mihi . . . responderunt».

a gyűléshez, vajjon azt hiszi-e, hogy a felségnek, mint Magyarország örökös királyának nincs-e jogában, nem szabad-e királyi teljhatalmából, országgyűlési artikulus nélkül is adni ilyen kiváltságot? Különben is, — felelte tovább — a megye akkor nem tiltakozott, mikor Krucsay felolvasta a kiváltságlevelet, sőt alá is írta volt a hozzájárulási záradékot, pedig akkor kellett volna tiltakoznia, nem pedig az aláírás után. Ennek következtében tiltakozott a hozott határozat ellen s e tiltakozását másutt is ismételte. Egyben kérte Fenessy további pártfogását és intézkedését ez utólagosan történt sérelmes megyei határozat ellenében.

Kozakovszki azon értesítéséből, hogy a beregi urak az ellenállást Bercsényi példájára rendezték, következtetjük, hogy a szomszédos Ung megyében, a hol Bercsényi volt a főbirtokos, még lármásabban fogadták a kihirdetést. De egyúttal talán nem egészen jogtalanul fölteszszük azt is, hogy Bercsényi és az urak nem is annyira a papok kiváltsága ellen zúgtak, mint az akkor már nagyon is gyűlölt Lipót ellen. Kozakovszki válasza, illetve utóbbi kérdése mutatja, hogy ezen egyoldalú intézkedésben Lipót önkényének újabb megnyilatkozását látták. Higgadtan nézve az ügyet, kétségtelen, hogy a legsikerrevezetőbb megoldás lett volna az országgyűlésen beczikkelyeztetni az egyesült papoknak a jobbágyi sorsból való kiemelését és egyházi immunitását. De a királyi oklevél már ki volt adva, sőt meg is támadva. A királyi teljhatalmat tehát meg kellett védeni s fentartani. Már pedig a kérdésnek az országgyűlés elé való utalása meghátrálás lett volna.

Fenessy tehát megbeszélvén a dolgot egy és más jogtudóssal és jogban jártas emberrel, 1694 febr. 5-én Jászóról[1]

[1] Kozakovszki tudatva Fenessyvel, hogy: «ego ex parte mea... omnes sacerdotes suspendi et interdictum universale ecclesiarum imposui», azt kérdezte, «an non mereantur sine jure justissimum excommunicationis fulmen» a munkácsi uradalmi tisztek, a kik a megyegyűlés ellenállását szították. Fenessy — mint Kollonicshoz febr. 5-én kelt levelében írja — «requisiveram superioribus diebus ... in causa defendendae immunitatis ecclesiasticae gr. r. unitorum», azaz egy febr. 5-e előtti levelében kérte

jelentést tett a primásnak. Szerinte üdvös volna, ha a magyar kanczellária meghagyná a szepesi kamarának, hogy a kiváltságlevél ellenzői, mint királyi parancs el nem fogadói ellen a magyar törvények értelmében járjon el s a lehető legszigorúbban. Ha a kamara — úgymond — egynek kettőnek letöri a szarvát, majd nem mer bőgni a többi. A primás elfogadta Fenessy tervét s júl. elején megjelent Lipótnak a szepesi kamarához intézett rendelete, a mely igen okosan, a helyett, hogy megtorlással élt volna, concret eljárásra utasította azt. Lipót t. i. azt mondotta, hogy már Báthory Zsófia és Rákóczi Ferencz, sőt a többi földesurak is mentesítették a parochiális földeket a földesúri census alól. Mikor azonban a Rákóczi árvák nagykorúsításakor Aspremont gróf átvette Kollonicstól a Rákóczi javak kezelését, megszüntette a mentesítést. A kamara tehát az egri püspökkel egyetértőleg tartson vizsgálatot és állítsa vissza a régi rendet, azaz adassa vissza az illető földesurakkal a már régebben kihasított parochiális földeket.[1]

A kamara azonban, melyet akkor, mint a bécsi udvar mindenre kész eszközét, különben is gyűlöltek, aligha volt alkalmas közeg az elmérgesedett ügy elintézésére. Legalább mikor Kollonics 1696-ban néhány kérdő pontot intézvén az egri püspök útján De Camelishez s köztük

Kollonics tanácsát, a kitől azt a választ kapta, hogy a kiközítéssel óvatosan kell bánni. «Cujus consilio et opinioni per censuras acclesiasticas caute procedendi acquiesco». Kapván Kozakovszki jelentését «habito cum viris et zelum dei et jurium patriorum notitiam habentibus consilio, hoc . . . remedium occurit . . .» Mellékelte a szepesi kamara nevében kibocsátandó rendeletnek a fogalmazványát. Mindkettő Esztergom, Hgprim. levt. 2116/18.

[1] Fog. Bpest OL. Kancz. O. Conc. exped. no 47 ex Jul 1694. — De Camelis jún. 6-i levelének ered. Esztergom, Hgprim. levt. 2116/19. — Hogy Báthory Zsófia adott volna parochiális földeket, mint Lipót ezen leirata mondja, annak más írott nyoma nem maradt. Duliskovics, id. m. III. füz. 7. l. j. közli egy hosszú jegyzékét azon földeknek, melyeket Lipót 1692 aug. 23-i kiváltságlevele alapján 1693 okt. 5 és 6-án De Camelis és Krucsay egri kanonok egyoldalúlag állapítottak meg. E jegyzékben tényleg előfordul az egyes parochiáknál az az állítás, hogy «habet fundum assignatum a dom. terrestr».

erre nézve is kérdést tevén, De Camelis jún. 6-i válaszában nyíltan és a szokottnál erélyesebben, szinte elkeseredetten kimondotta, hogy egyre kéri és sürgeti a Lipót-féle kiváltságlevél végrehajtását, de sehogy sem tudja elérni. Már pedig addig szó sem lehet egyházmegyei kormányzásról, míg a papokkal nem ő rendelkezik, hanem a földesurak, a kiknek földjein élnek. A Rákócziak jószágain, Munkácson és Makoviczán, Bercsényi ungvári uradalmában és a Druget örökösök kezén maradt homonnai krajnán a templomoknak és a parochiáknak vannak ugyan földjeik, de éppen csak annyi és az, a melyen építve vannak, nem több. A mi csekélyke földjük van a papoknak, az nem parochiális, hanem jobbágymódra fizetniök kell tőle.

Szóval a papokat és az egyházmegyei kormányzatot a földesúri kötelékből való kiszabadítás révén a püspök kezébe adó királyi kiváltságlevél megvolt, de a végrehajtás akkor teljesen leküzdhetetlen nehézségekbe ütközött. S nem hihető, hogy az akkori politikai állapotok között De Camelis kitartásának sikerült volna az ügyet valamiképen dülőre juttatni. Kollonics, ha tehette volna, valamelyes bevégzett ténynyel állott volna elő, a hogy szokta volt, de szerencsére e kérdésben nem volt a helyzet ura. Igy történt, hogy a Rákóczi-szabadságharcz kitört, mielőtt a bonyolódni kezdett kérdés meg lett volna oldva. A szabadságharcz leveretése után a püspöki szék betöltése körül támadt és hosszúra nyult viszály miatt a király és a szent szék között ennek a mily nagyfontosságú, épp oly égető szükségű kérdésnek[1] a megoldása egész 1720-ig halasztást szenve-

[1] Hodermarszkinak is érdeméül tudandó be, hogy a papi immunitás kérdését szintén nem hagyta elaludni, sőt úgy Józseffel, mint III. Károlylyal is kiadatta a Lipót-féle diplomát. Mindkettőre hivatkozik a papság 1714 deczemberben kelt primási felterjesztésében ... «neque emanata in favorem ejusdem immunitatis ecclesiasticae nobis tribuendae a ... Leopoldo I. nec non modo ... regn. Carolo ... regia diplomata effectum sortiri potuerunt». Károly 1712 jún. 21. kelt átiratának fog. Bpest, OL. Kancz. O. Conc. exped. no 17 ex Oct. 1712. Más. Bécs, Köz. áll. levt. 292. sz. kézir. 157—164. ll. Mind a mellett daczára, hogy az utóbbi legalább a megyéken ki volt hirdetve, mint a papok fenti nyilatkozata állítja, sikerre nem vezetett. Ennélfogva Hodermarszki mint a papság

dett. Akkor a felekezeti iróktól annyira leszólt Hodermarszkitól Róma előtt tönkre tett, Rómától az egri püspök előtt megalázott Bizanczi elérkezettnek látta, szinte kiérezte az időt, hogy a kérdést, a végrehajtást egy lépéssel előbbre vigye.

Másutt említettük, hogy bár a Bizanczi-Hodermarszki korból sok, mondhatni hasonlíthatatlanul több iratunk maradt, mint Olsavszki koráig bármely más püspök idejéből, mind a mellett Bizanczi egyéniségét és tehetségét nem vagyunk képesek kellőleg megállapítani, mert hiányzik a jellemet jobban kidomborító magánlevelezés. A herczeg-primás ugyan azt mondta, hogy Hodermarszki jóval tanultabb, úgy látszik azonban, hogy Bizanczi, ha nem higgadtabb, határozottan szerencsésebb volt vetélytársánál. E nehéz kérdésben is rendkívül alkalmas időben, páratlan ügyességgel ismerte fel és ragadta meg a megoldásnak kedvező alkalmat. Sem előbb, sem később, hanem éppen akkor, a mikor a szabadságharcz leverése után a rutének lakta terület legnagyobb része a kincstár kezére jutott. Csekély kivétellel a kincstár volt az úr akkor Máramaros-

mondja «et ipse in persona *variis* temporibus super hoc aug. aulam sollicitare et novissime in generali regni dieta per fratrem suum . . . Procopium . . . tum apud e. v. tum etiam in aliis locis debitis instare non neglexerit». — Az 1715-i országgyűlés idején készült a papságnak kerületenként aláírt fenti folyamodványa a primáshoz, — ered. Esztergom, Hgprim. levt. 2117/14 — a melyben a papság tekintettel arra, hogy Lippay kiváltságlevele, továbbá Lipót levele és József, valamint Károly átiratai «per quosdam ex dnis terribus vel frivola interpretatione elusa vel etiam a nonnullis vilipensa neglectaque fuerunt», kérték a primást, erősítse meg Lippaynak a nagyszombati zsinatban kelt levelét (bizonyára az 1648 szept. 14-it értették). A folyamodványt a primásnak Hodermarszki Prokóp adta át, a kinek a külön folyamodványa ered. uo. 2117/40. — Az utóbbiból kiderül «et quoniam hisce temporibus ad celebranda secundum novum calendarium festa tam a quibusdam dnis terribus quam etiam ab aliquibus ex clero lat. urgerimur», hogy a papság az immunitást az együtt ünneplés elhárítása czéljából kérelmezte. Az 1715-i országgyűlésen erre nézve egy 103 §. készült (Bpest, OL., Acta coll. Tyrn. irreg. fasc. 6), mely azonban a törv. tárba nincs felvéve. Csak az 1723 : 69. tcz.-ben ván szó a papok fiairól, a kikről a fenti 103. §. végén szintén szó van, míg az ünnepek 1723-ban elmaradtak.

ban, Beregben, a Bercsényitől elkonfiskált Ungban, Zemplénben, Sárosban. Ha tehát valamikor valósítani lehetett a Lipót-féle kiváltságlevelet, akkor éppen a kincstár földesurasága volt a legkedvezőbb idő, mert ha valaki, akkor éppen a kincstár tehette meg leginkább a papok fölszabadítását. Ha Bizanczinak semmi más érdeme sem volna, ez az egy tette érdemesíti arra, hogy a papság legnagyobb püspökei között tisztelje emlékét.

1720 júl. 15. előtt beadott 13 pontos hosszú folyamodványának első négy pontjában előadván és kifejtvén az akkori földesúri állapotot, arra kérte Károly királyt, hogy az atyja által kiadott s általa 1712-ben megerősített kiváltságlevél alapján az említett uradalmak területén hasíttasson ki minden parochia részére egy-egy jobbágytelket. Károly 1720 aug. 13-án kiadott levelében nemcsak ismételten megerősítette az 1692-i kiváltságlevelet, hanem semmiképp sem térhetvén ki a megoldás elől, tényleg elrendelte a kért parochiális földek kihasítását. Sőt utóbb 1721 ápr. 26-án kimondotta azt is, hogy a papok törvényes gyermekeit a jövőben ne tekintsék jobbágyoknak, hanem szabadosoknak.[1]

Sajnos, a kihasításnál nem annyira mulasztás, mint hiba történt. A megyei és püspöki kiküldöttekből álló bizottságok természetesen csak a rendelkezésre álló puszta és üres telkekből juttathattak parochiális földeket, a melyek éppen azért állottak a legtöbb helyen üresen, mert meg-

[1] Bizanczi már az 1718 máj. 4-én kelt védiratának mindjárt első pontjában írta a primásnak, hogy «quoad publicorum onerum datias miserabilis clerus unitus contra immunitates a... Leopoldo sibi collatas attractus multaque damna fuisset passus. Ad ea quaeque me ansam dnis terribus praebuisse non agnosco. Sit itaque pro.» — Ered. Esztergom, Hgprim. levt, 2117/31. — Sajnos, a vádiratot magát nem ismerjük, de könnyű kitalálni, hogy a papok felszentelése után járó illetékek jövedelmére szorított Bizanczi eljárása a papok derűre-borúra való felszentelése körül szorosan összefüggött az immunitás szőnyegen forgó kérdésével. Ő tagadta, mint látjuk, hogy ezzel a földesurak érdekét sértette volna. Erdődy fellépése folytán Róma korlátok közé szorítván Bizanczi hatáskörét, Bizanczi az immunitás megvédésére 1720 febr. 12-én jelentette a primásnak, hogy a földesurak, főleg a munkácsi uradalom tisztjeinek a

szállásra, művelésre a legalkalmatlanabbak voltak. Így az egyházak és parochiák a legkedvezőtlenebb helyen fekvő, a legkevesebb jövedelmű földekhez jutottak, a nélkül, hogy ezért akár a világi, akár az egyházi kiküldötteket vád érhetné. A kihasításnak a viszonyokból eredt ezen hátrányos keresztülviteléhez más bajok is járultak. Ha a papok kedvezőbb helyen fekvő jobbágyföldeket vettek művelés alá, azoktól tovább is fizették a földesúri censust, a mi világosan bizonyítja, hogy ez a szolgálmány nem személyi, mert személyileg szabadok voltak, hanem dologi teher volt. Azonfelül a kamara, a mely annyi földet vesztett, nyiltan bevádolta Bizanczit, hogy daczára annak, hogy papjai elnyomásáról, földesúri szolgálmányokkal való megterheléséről, papi földek hiányáról panaszkodik, derűre-borúra szenteli őket úgy, hogy egy-egy templomra és papi telekre 5—6 pap jutván, természetes, hogy a kihasított papi telki illeték nem elegendő.[1] A kamara vádja nem volt egészen alaptalan, mert az egri püspökhöz érkezett feladásokban is minduntalan előfordult, mint láttuk, az a vád, hogy tudatlanokat és méltatlanokat szentel válogatás nélkül. Bizanczi mentségére felhoztuk, hogy a Hodermarszkival kötött szerződés következtében az az egy jövedelmi forrása maradt. Mivel azonban ez az eljárás nem csak a kánonokba ütközött, hanem a papi földek kihasítása révén a papi imunitás kérdését

túlkapásai ellen felfolyamodással fognak élni. A primás febr. 27-én azt felelte, hogy nincs kifogása, ha az egri püspök útján a felséghez folyamodnak. «In dnos enim terres per Ungariam neque mihi neque alteri de clero tantum est concessum imperium, ut hac in parte eos ad observationem . . . privilegiorum cogere valeremus, sed id unice ab altefata suatte tamquam universali Ungariae domino et rege . . . est praestolandum». — Mindkettő az előbbi ered. az utóbbi fog., Esztergom, Hgprim. levt. 2117/42. — Bizanczi márcz. 25-én hálás köszönetet mondott a primásnak s jelentette, hogy a primás akaratához képest személyesen is felmegy Bécsbe.

[1] A szepesi kam. informatiója 1720 okt 2. — 2 íves ered. Bpest. OL. Kam. O. Pozs. Kam. lev. V. soroz. — «. . . praetit. d. eppus Bizanczy in censurandis presbyteris gr. r. non tantum cum onere plebis, sed et praejudicio dnorum nimium liberalis sit. Non etenim semper considerata personarum habilitate et qualitate aut necessitate ipsorum etc.»

is érintette s így az unióra is befolyt, még pedig hátrányosan, Erdődy püspököt éri érte a felelősség, mint a ki ama szerződés Bizanczira oly nem előnyös feltételeinek az eszközölje volt.

Hogy a dolog nem sikerült úgy, a mint azt Bizanczi tervezte, nem az ő hibája s az ő érdemét nem kisebbíti. Meg lévén téve az elhatározó, ha mindjárt eredményeiben nem is kielégítő lépés, utódainak könnyű volt a megkezdett úton tovább haladni, s a hiányokat pótolni.

Nagy hibája ugyanis e telekkihasítási műveletnek az, hogy szó szerint eleget téve a rendelkezésnek, kihasították a telkeket, de nem törődtek azok évi jövedelmével. Így aztán természetes, hogy bár mindenütt megvolt a telek, az évi jövedelem a föld termékeny vagy terméketlen voltához, a kihasított földek mívelési ágához, közelebb vagy távolabb fekvéséhez képest változó, s csaknem mindenütt más volt. Hozzájárult az is, a miről nem szabad megfeledkeznünk, hogy főleg a hegyes vidékeken a föld általában véve terméketlen, az éghajlat igen szigorú s így a jövedelem is kevesebb volt. Mindezeknél fogva általán véve azt mondhatjuk, hogy a görög szertartású papok anyagi helyzete lényegesen alig javult, noha most már telkesek voltak s föld volt a lábuk alatt. A haladás mindössze annyi volt, hogy a hol a földesurak nem tartották fenn maguknak a kegyúri jogot, ott kizárólag a püspök, a hol pedig fentartották, ott velük egyetértőleg járt el. Az előtt a püspök alig mozdíthatta el a papokat a jobbágyi telkükről, hiszen még 1696-ban is panaszkodik De Camelis, hogy a papjaival inkább a földesurak rendelkeznek, mint ő. Most ez a ferde helyzet megszünt. A Bizanczi lépére történt telekkihasításnak tehát másik, további nagy eredménye az, hogy egyházmegyei kormányzatról tulajdonképen csak ez idő óta lehet szó. A püspök akkor lett valóságos püspökké papjai felett, a kikkel egyházkormányzati és valláserkölcsi szempontok szerint immár szabadon rendelkezett.

Másfelől azonban nagy teher nehezedett a vállaira, mert ettől kezdve erkölcsi kötelessége papjai elégtelen anyagi javadalmazását fejleszteni. Eladdig is főpásztori gondjai és

feladatai közé tartozott, hogy javítson a helyzetükön és a sorsukon, de ezentúl az adott, tőle nem függő körülmények között lelkiismereti felelősség terhelte az egyházi javadalmakat oly karban tartani fenn, hogy a hitélet ne szenvedjen. Szerencsére még III. Károly megindította az egész országra kiterjedőleg az elégtelenül javadalmazott parochiák és plébániák jövedelmének a kiegészítését.

Fennebb, a püspöki javadalmazás történetéről szólva, említettem, hogy III. Károly 1733 november 13-án Eszterházy egri püspökhöz intézett leiratában tudatta Eszterházyval,[1] hogy észleltetvén, hogy a görög szertartású unitus népnél napirenden lévő súlyos visszaélések, sőt kihágások főleg onnét erednek, hogy a püspök jövedelmének nagyobb részét a katedratikumból és a papok felszenteléséért járó illetékből nyervén, mindenféle selejtes, tudatlan embereket szentelt föl, ennélfogva az éppen kinevezett Olsavszki Simon munkácsi püspöknek kötelességévé tette, vigyázzon a papságára, hogy tisztességesen éljen és se kiátkozással, se egyéb kényszerrel ne terhelje a népet, de a földesurak jogaiba se avatkozzék, hanem elégedjék meg a parochiális telkekkel és egyéb törvényes illetékekkel az adózók további terhelése nélkül. Erre való tekintettel meghagyta Eszterházynak, adjon véleményt arra nézve, hogyan lehetne úgy a püspöknek, mint a lelkészkedő papságnak illő ellátásáról megfelelőképen gondoskodni. Nincs nyoma, mint mondottam, hogy Eszterházy e felszólításnak megfelelt s valamit tett volna, pedig a megyéjebeli görög szertartásúak felett oly messzemenő joghatóságot követelt, hogy a maga

[1] Eg. íves fog. Bpest. OL, Kancz. O. Conc. exped. no 53 ex Nov. 1733. — «Hactenus observatum fuerit notabiles abusus, imo excessus apud gr. r. homines quantumvis cum ecclesia cath. unitos utplurimum ex eo invaluisse, quod eppus illorum majorem proventuum suorum partem ex cathedratico et ordinationibus habuerit . . . fid. v. hisce committendum esse duximus, quatenus . . . mentem et opinionem suam nobis proxime exponat et perscribat, . . . qualiter tam eppi quam et parochorum gr. r. *congruae subsistentiae* in futurum competenter providendum esse censeat, ut sic deputata . . . et admissa eppo et parochis gr. r. unitis congrua subsistentia, et alii ejusdem ritus . . . ad . . . unionem . . . alliciantur».

tisztének tartotta a görög szertartású papság anyagi jólétéről is gondoskodni.

A mi történt, a püspökké kinevezett Olsavszki Simonnak köszönhető, a ki Germeter kamarai tanácsostól 1736 október 21-én magánúton vett utasítás szerint a saját felelősségére járt el. Midőn t. i. Olsavszki segélyért folyamodott, Germeter tudatta vele, hogy folyamodványát Bécsből leküldték a lelkészi alapot kezelő helytartótanácshoz. Hogy azonban eredménye legyen, ismerni kell a papság szükségletét. E czélból ajánlotta neki s utasította, írja össze a püspökség összes parochiáinak templomait, papi lakait és a papok jövedelmeit részletesen, hogy kitüntethető legyen, kinek mennyije hiányzik? Hozzá lehetne tenni azt is, ha valahol szükséges volna a javadalmak számát szaporítani vagy megosztani. Az így elkészített folyamodványt ő azután, azt igérte, továbbítani fogja Bécsbe.[1]

Ezzel vette kezdetét a munkácsi püspökség területén is a papok congrua subsistentiáját czélzó intézkedések elseje, a parochiák *összeírásának* nagy munkája. III. Károly t. i. elhatározta, hogy a hol a papi jövedelem, legyen az telki, stolaris vagy annualis, a 100 frtot el nem éri, a papi tisztességes megélhetés congrua subsistentiájának ennyiben megállapított összegéből hiányzó összeget a lelkészi alap pótolja. Ehhez természetesen először is s mindenek felett szükséges volt pontosan tudni a parochiák jövedelmét. Ennek a föltüntetését a parochiális jövedelmek összeírása révén kisérlették meg. Csakhogy ez nem ment oly könnyen, mint első pillanatra látszott. A munkácsi egyházmegyei parochiák állandó és esedékes jövedelmei oly bizonytalanok voltak, hogy a conscriptio hosszas kisérletezés után, noha a helytartótanács kérdő íveket bocsátott ki, tulajdonképen és véglegesen csak 1806-ban fejeződött be.

Germeter 1737 január 27-i levelében[2] megsürgette

[1] Ered. és más. Ungvár Püsp. levt. Fund. no 12.

[2] Germeter jan. 27-i lev. ered. uo. Olsavszki S. a helytartótanácshoz, Munkács, 1737 szept. 4-én írt válaszában hivatkozik előbb, körülbelül 1737 márcz. ápr. ez ügyben tett első folyamodására: «Triplex mandatum intimat. ab eodem exc. l. consilio . . . percepi. Primum quidem ad *meam*

Olsavszkit, hogy siessen az összeírással; továbbá támogassa érvekkel, hogy a görög szertartású papok is annyi kiegészítést kapjanak, a mennyi a latinok részére már el van határozva; nevezze meg a helyeket, a hol új parochiák szükségesek s végül a papnövendékek ellátására is kérje a szükséges összeget. Sőt talán az ő közbenjárására a helytartótanács megküldte Olsavszkinak a hivatalos mintát. Mind a mellett ez oly lassan haladt a munkálattal, hogy Germeter, a ki a mily lelkes barátjává lett a görög szertartású papok segélyezésének, épp oly szívós és fáradthatatlan embernek is bizonyult, szeptember 15-én [1] négy pontban újból megmagyarázza Olsavszkinak, mit s hogy tegyen? Olsavszki szeptember 4-én felelve a helytartótanácsnak, igérte, hogy minden lehetőt megtesz, hogy az összeírás a megküldött minta értelmében minél gyorsabban és pontosabban meglegyen. 1737 november 12-én tényleg be is küldte a munkálatot,[2] de csak a beregmegyei, jobban mondva a munkácsi és a szentmiklósi uradalom parochiáinak az összeírásával tudott elkészülni, noha augusztus 29-től október 31-ig dolgozott rajta. Sőt ezzel sem volt teljesen készen, mert, mint az összeírás végére függesztett négypontú informatiója 1-ső pontjában bevallja, vannak a

instantiam repraesent tenuissimae tam meae, quam parochorum meorum subsistentiae . . ., ut nimirum secundum annexam ideal. tabellam et normam tam meos, quam parochorum meorum proventus . . . connotari et conscribi curare facerem». — Eg. íves ered. Bpest. OL. Helytt. O. Cassa par. dioec. Munk. no 1. a. 1737. — Germeter szept. 25-i válasza ered. Ungvár, Püsp. levt. Fundat. no 12. — Hogy Olsavszki a fentivel egyidejűleg írt Germeternek is, világos ez utóbbi válaszának bevezető sorából: «Nuperus cursor publ. aestim. de s. curr. apportavit».

[1] «Quod svasi, opto, ut fiat, nimirum, ut non sistat in sola descriptione parochorum defectu congruae laborantium, sed ut totum se impendat pro suggerendis adaequatis consiliis . . . Quod per conscriptionem submittendam prodibit, divinare nescio . . . praevie suggeram quaedam . . . 1⁰ quod congrua praeter fundos sit stabilita ad 100 fl. stb.»

[2] Van egy 5 íves összefoglató «tabella» és egy 13 íves ered. «conscriptio proventus eppalis Munkács eppi, parochorum item gr. r. beneficiorum in cottu Beregh . . . secundum transmissam . . . ideam die 29. Aug. et subsequent. mens. Sept. diebus et Octobr. a. c. 1737. peracta» Bpest. OL. Helytt. O. Cassa par. d. Munk. no 1. a. 1737.

megyében és az uradalomban még más parochiák is, melyeket azonban nem vett fel az összeírásba, mert a papok körülbelül úgy élnek, mint a felvettekben.

Az összeírás tehát csak 21 parochia jövedelmét adja. Ez levén azonban az első kisérlet, álljon itt a végeredmény.

	Összes jövedelem	Kiegészítéshez szükséges
1. Munkács	56 frt	44 frt
2. Lucska	34 »	65 »
3. Oroszvég	35 »	64 »
4. Szentmiklós	48 »	51 »
5. Szolyva	30 »	69 »
6. Alsóvereczke	33 »	66 »
7. Laturka	20 »	79 »
8. Zavatka	23 »	76 »
9. Felsővereczke	28 »	74 »
10. Volócz	34 »	65 »
11. Hukliva	43 »	— »
12. Szkotárszka	18 »	81 »
13. Kánora	11 »	88 »
14. Zsdenyova	7 »	92 »
15. Sztrojna	16 »	83 »
16. Dubróka	27 »	72 »
17. Bilke	58 »	— »
18. Miszticze	21 »	81 »
19. Iloncza	24 »	78 »
20. Loza	18 »	81 »
21. Kövesd	15 »	84 »

Olsavszki közbejött halála († 1737 december 24.) megakadályozta ugyan a munka folytatását, de az utódává kinevezett Blazsovszki mindjárt az 1738 április havában nyert első kihallgatásán fölemlítette a papok szükségletét is, s elérte, hogy III. Károly 1738 augusztus 1-től számítandó egy évre a legszegényebb papok között szétosztandó 2000 frtot utalványozott a lelkészi alapból.

Olsavszki Simon püspök ugyan a helytartótanács idealis táblázata szerint dolgozott s a munkálatot Beregmegye egyik szolgabirája is aláírta, mind a mellett az az összeírás

csak magánúton s az ő magánszorgalmából készült. A helytartótanács annak daczára meggyőződhetett belőle, hogy a segítségre csakugyan mulhatatlanul szükség van, de azt is látnia kellett, hogy legczélszerűbb a rendes hivatalos úton járni el. Ennek következtében III. Károly 1740 augusztus 4-én leírt a prímáshoz, hogy szükséges volna a munkácsi egyesült papság szükségletét is összeírni s így alapos, rendszeres munkát végezni. Egyúttal azonban már akkor hangoztatta, hogy a papok számát korlátozni kell s a lelkipásztorkodásra okvetlenül szükséges számra szorítani.

Az így megindított munkálat 1747-ben elkészülvén, az eredményről Szuhányi Márton 1748 márczius havában összefoglaló jelentést készített.[1] E szerint volt:

1.	Szabolcsmegyében	29	parochia,
2.	Ung- »	57	»
3.	Borsod- »	9	»
4.	Abaújvár- »	17	»
5.	Ugocsa- »	33	»
6.	Szatmár- »	18	»
7.	Bereg- »	92	»
8.	Máramaros- »	122	»
9.	Sáros- »	95	»
	összesen . . .	538	parochia.

Ezek 100 frtban megszabott congrua subsistentiájának a kiegészítése évenként 47.500 frtba kerülne. Ez az összeg

[1] Blazsovszki egy kelet nélk., de 1742 ápr. 26. előtt kelt emlékiratában, melynek fog. az ungvári püsp. lev. Fundat. no 15. a. van, — maga beszéli, hogy «a. 1738 die 26 Apr. . . . gratia Caroli VI. gr. r. unit. eppus Munkács. dictus . . . sine mora Viennam me . . . contuli. Qua modalitate obtenta personali audientia, ex quo . . . nullo ferme pro mensa mea aut congrua sustentatione fundo instructus essem . . ., institi, quatenus ss. m. mensae meae eppalis, donec de fundo stabili mihi et legitimis meis successoribus eppis, uti et *cleri mei* miserrime subsistentis . . . providebitur, . . . ex cassa par. . . . certam summam resolvere non debignaretur». — III. Károly leirata a helytthoz a papság részére utalványozott 2000 frtról, 1738 aug. 4-ről Bpest. OL. Kancz. O. Conc. exped no 21 ex Aug. 1738. — A prímáshoz uo. no 27 ex Aug. 1740. — Szuhányi jelentése, eg. íves ered. uo. Helytt. O. Cassa par. d. Munkács. no 1 ex 1748:

felülmulván a lelkészi alap képességét, a helytartótanács 1748 márczius 20-án azt javasolta a királynőnek, emelje fel az 1738-ban engedélyezett évi 2000 frtnyi segélyt 3000-re. A királynő október 4-i leiratában a parochiák és parochusok nagy száma és roppant szegénysége miatt 4000-et engedélyezett, de azzal a feltétellel, hogy a püspök évről-évre kérje azon eredmények kimutatása mellett, melyek e segély szétosztásából az unio terjedésére nézve származnak.

Ezt a segélyt a papság 3—4 évet leszámítva egészen 1800-ig, sőt azon túl is kapta jeléül, hogy a parochiák összeírása lassan haladt, illetve megfeneklett.[1]

Az 1747-i összeírás t. i a püspökség 1771-ben történt kánonszerű felállításáig hevert. Akkor meg már nem lehetett használni s az egészet újból kellett kezdeni. Ez az 1774-ben kezdett, harmadik összeírás II. József alatt nagy nehezen el is készült, de, mint Bacsinszky püspök 1782 április 24-i körlevelében tudtára adta a pápaságának, kitünt belőle, hogy a kongruához azért kell akkora összeg, mert a legtöbb parochiának nincsen csak belső telke, a külső földek vagy egészen vagy részben hiányzanak. Mindenekelőtt ezen kellett tehát első sorban segíteni, hogy ezek elvégzése után az összeírást újból megcsinálják s egy év leforgása alatt be is küldjék.

Ez az újabb, immár negyedik összeírás, mint az 1747-i, még mindig roppant összeget kívánt volna meg a congrua subsistentia kiegészítéséhez. Hogy tehát azt lehetőleg csökkentsék, kezdetét vette a parochiák *szabályozása* s csak ennek a keresztülvitele után záratott le 1806-ban a nagy mű. A kiegészítéshez szükséges összeget azonban csak

[1] Az erre vonatkozó iratok, a püspökök jelentései, a papok nyugtái, stb. Bpest. OL. Helytt. O. Cassa par. d. Munkács no 1. alatt vannak. A Bacsinszky-féle harmadik összeírásra vonatkozó helyttanácsi utasítások és püspöki körlevelek már minden parochiának Olsavszki Mihály püspök 1751-i statutumai értelmében vezettetni rendelt körlevélgyűjteményében megvannak. Bacsinszky említett körlevele pl. az ujhelyi esperesség «protocoluma»-nak 151 s köv. ll. az újhelyi esperesség levéltárában S. A. Újhelyen.

Kossuth Lajos pénzügyminiszter utalványozta 1848-ban, a melyet aztán 1851-ben meg is kaptak a papok.

A parochialis jövedelmek összeírásába természetesen föl kellett venni az annualis és a stolaris jövedelmeket is. Ezek nagysága ellen a földesurak és a megyék is panaszkodván, Olsavszki Mihály püspök 1751-ben tartott körútja alkalmával ezt is szabályozta az egész egyházmegyében egyöntetűen. Azóta ezt használták, sőt talán ma is használják még.

β) A papnevelés és a lelkészkedő papság szellemi állapotának a története.

A lelkészkedő papság szellemi állapotáról a XVII. század közepéről van az első hiteles tudósításunk, a midőn Lippay pár sorban így festi azt le a prop. fide congregatiónak. «Ezek a papok — úgymond — a néppel együtt a görög szertartást követték, de különben igen tudatlanok, nyersek és tanulatlanok, mindenek előtt maga a püspökük, azután a papság és a nép barmok módjára a legocsmányabb bűnök és az isteni dolgokról való tudatlanság fertőjébe merülve fetrengtek».

De hogy ezt a görög szertartású papok szellemi állapotáról mondott sujtó, bár bizonyára nem túlzott, mert alighanem a Partén püspöktől nyert közvetlen információból, tehát megbízható forrásból nyert kritikát kellőképen értékelhessük, nézzük, minő volt például a szent Oroszországban a falusi papság szellemi képzettsége. Gennadius, a híres novgorodi érsek (1484 óta) az orosz szent Simeonhoz intézett egyik levelében így festi az akkori oroszországi lelkészkedő papság tudományos készültségét. Hoznak elém parasztot, mondja Gennadius, hogy tegyem meg papnak. Mondom az illetőnek, olvasson az apostolos könyvből, de bíz' csak egy sort sem tud végig olvasni. Zsoltáros könyvet adatok neki, de abban sem tud még mozogni sem. Visszautasítom. Erre panaszkodni kezdenek, a kik hozták, hogy «ilyen, uram, ez az ország, nem tudunk olyant kapni, a ki a betűkhöz értsen. Könyörülj azért, és rendeld el, hogy tanulhasson».

Meghagyom tehát, hogy tanítsák a jekteniára, de csak nem jár rá a nyelve; mondod neki ezt, ő meg ráfeleli amazt. Parancsolom, hogy kezdje az ábéczénél, de kis idő mulva megugrik.[1] Gennadius kérte a czárt, állíttasson iskolákat, a melyekben zsoltárt, olvasást és írást tanulnának, de a czár nem teljesítette a kérelmet s csak az 1551-ki híres moszkvai zsinat rendelte el, hogy az a pap és az a diakonus, a ki hibásan olvas, iskolába küldessék, és hogy minden város állítson iskolát.

Más volt a görög szertartású lelkészkedő papság szellemi állapota Lengyelországban. Igaz, hogy a mint a XIV. században Nagy Lajos királyunk Galicziában a régi görög szertartású szakadár püspökségek helyébe latin püspökségeket állíttatott fel, s miután az egykori halicsi fejedelemség bojárai ellengyelesedtek s elhagyták vallásukat, a továbbra is görög szertartásúnak maradt köznép és falusi papság helyzete egyre rosszabbodott, míg végre emez az 1595-ki unióban, amaz a Chmelniczkij-féle kozákfelkelésben keresett menedéket, — mindamellett is az ottani görög szertartású papságnak a lengyelországi iskolákon sokkal több alkalma volt az oroszországi papságéhoz nem is hasonlítható készültségre szert tenni. Ennek az igazolására egyszerűen ama közismert tényre hivatkozom, hogy az Oroszországból kiűzött Theodorov, az első orosz könyvnyomtató, az 1564-ki lembergi apostolos könyvben és az 1581-ki varsói bibliában az északi szláv irodalom első nyomtatott könyveit nyújtotta az északi szlávoknak, valamint arra a nagymérvű irodalmi tevékenységre, melyet az ottani papság az unio mellett és ellen kifejtett.

Tudván pedig azt, hogy a munkácsi püspökök legalább az első időben egészen 1595-ig jobbára Lengyelországból kerültek a munkácsi kolostorba, bízvást mondhatjuk, hogy a közpapságuk sem állott a szellemi képzettségnek és műveltségnek olyan alacsony fokán, hogy — mint Lippay írja — a barmokkal állott volna egy színvonalon. Csakhogy termé-

[1] L. e jellemző nyilatkozatot Gennadius életrajzában Kosztomarov: «Russkaja istorija v žizneopis. eja glavnjeisih dêjatelej», I. köt. 329. l.

szetesen, az összehasonlítást nem szabad a hazai latin szertartású papság képzettségével vetni össze, hanem a szomszédos államok görög szertartású papjai szellemi műveltségével.

Nem tudjuk, hol s miféle képzettséget sajátított el a görög szertartású batykó, mivel erről semmiféle adatunk sem maradt, de ha nem is tudott latinul, magyarul sem írni, sem olvasni, görögül pedig még kevésbbé, mindenesetre ismernie kellett a czirill írást és olvasást, s hozzá annyira, hogy a szerkönyvekkel bánni tudjon, sőt, ha kellett, le is másolni. Ezt a képzettséget természetesen nem lehet a latin szertartású papok egyházi tudományos képzettségével összemérni, de nem is szabad. Ezekről püspökeik bőségesen gondoskodtak, egyházi immunitást élveztek, míg a görög szertartású batykó mindezt nélkülözte. Ámbár tudjuk azt, hogy pl. Kollonics idejében a felvidéken voltak latin szertartású papok, a kik az ő egyházi képzettségük körén belül ugyancsak alacsony fokon állottak.

A XVI. század közepén, nevezetesen a püspök és a szerzetesek 1569-ki folyamodványában már püspöki helynökökkel találkozunk, a kik mindenesetre a képzettebb szerzetesek közül vétettek. A XVII. század elejéről pedig már ki tudjuk mutatni, hogy a munkácsiak sűrűn érintkeztek a lengyelekkel és viszont. S noha Betlen Gábor fejedelem sajnálkozva említi a görög szertartású egyház általános hanyatlását, éppen az ő és Rákóczi György fejedelem 1623-ki és 1633-ki kinevező levelei emelik ki, hogy az illető püspökök, Gregori János, Taraszovics Bazil a latin nyelvben is járatosak s tudományos készültségre nézve kimagaslanak a többi papok közül. Mindezt természetesen jobbára külföldön kellett szerezniök. Tudományos képzettséget szerezhettek volna ugyan itthon is, de a batykót a szlávul végzett görög szertartás reáutalta, hogy a czirill írást olvasást sajátítsa el, erre pedig hazai iskoláinkon nem volt alkalom. Ez a körülmény nagyban hátráltatta a rutének papjai tudományos képzettségének a fejlődését, mert a külföldi iskolázás kétszer annyiba is került, mint az itthoni. Betlen meg is engedte Gregori János püspöknek, hogy a meglevő iskolákat, papnevelő-

házakat látogathassa, iskolákat építhessen s azokban szlávul, ruténul, valamint görögül, latinul és héberül tanító tanárokat alkalmazhasson, de csakis engedélyt adott, költséget nem, s így a nagylelkű engedélyt megvalósítani a javadalomnélküli püspök nem volt képes.[1]

Lippay 1637-ben anyagi támogatást kért a propagandától egy papnövelde felállítására.[2] Sajnos azonban, arra nézve nincsenek közelebbi adataink, vajjon e papnevelőházat csak a saját egyházmegyéje részére tervezte-e, vagy talán már akkor gondolt az unióra is s az unio terjesztésére szükséges és alkalmas görög szertartású papokra? Tekintve, hogy négy év mulva hozzáfogott, hogy Taraszovicscsal megtárgyalja az uniót, s tudva, mily lelkes támogatója volt annak élete végéig, azt kell hinnnünk, hogy már akkor lebegett szemei előtt az, hogy az uniónak is munkásokat neveljen.

Ezen feltevésünk valószínű voltát megerősíti az a tény, hogy Lippay egyik utóda Pálfy Tamás egri püspök 1668-ban megújította a kérelmet, még pedig arra való hivatkozással, hogy a munkácsi püspök minden lehetőt elkövet ugyan az unio érdekében, de *papjainak tudatlansága* és *csekély képzettsége* miatt egyre-másra hibákat ejt. Annak az állapotnak a megszüntetésére szükségesnek és legalkalmasabbnak látszik, hogy néhány rutén ifjút Rómába küldjenek a propaganda kollegiumába, a hol a saját szertartásuk szerint kellőképen kiképeztetvén, püspöküknek nagy segélyére lehetnének, mint esperesek, főleg a rutén papok kellő nevelése körül.[3]

[1] Betlen id. lev.: «Quare eundem Joannem Gregori in eppum Munkács. et Marm. ... promovimus cum auctoritate eppali ... scholas erigendi, in iis slav., ruth., item graecae, lat., hebr. linguarum magistros, professores interterendi».

[2] Róma, Prop. levt. Acta congr. 1637. pag. 311. «— Referente eodem e. d. Pallotto literas eppi Agriensis de modo *propagandi* in Ung. religionem cath.. s. congr. nolens seminaria, quae proponit eppus, erigere», stb.

[3] «Quibus quidem corrigendis tollendisque defectibus nihil videretur magis necessarium ac opportumum, quam ut aliqui e natione Ruthena bonae indolis juvenes Romae in collegio Graecor. vel de prop. fide tam in literis, quam in ritibus unitorum bene instruerentur». Prop. levt. Scritt. rifer. vol. 418.

Nagy jóakaratot tanusítana ezzel a bibornoki testület a katólikus vallásra nemrég visszatért Báthory Zsófia fejedelemasszony iránt, a ki teljes erejéből törekszik a katólikus vallás megszilárdításán és terjesztésén. Sajnos, ennek a tervnek a megvalósulásáról sincsen tudomásunk. Mivel azonban egyetlen e korban szereplő munkácsi egyházi férfiúról sem találjuk feljegyezve, hogy valamelyikök Rómában végezte volna tanulmányait, biztosra vehetjük, hogy Pálfy kérelme nem talált meghallgatásra. Az utolsó sorában mondottakból következtethető, hogy Báthory Zsófia ha anyagilag nem is járult hozzá, szeretett volna ez állapoton segíteni. S ebben mindenesetre a jezsuita atyák befolyása vehető észre, a kik, ha talán nem is tudtak Pálfy kérelméről és szándékáról, saját részükről megtették, a mit tehettek. Legalább Partén püspöknek az unió létrehozása körül méltó segítőtársáról, Kossovics bazilita atyáról maga Lippay mondja, hogy a jezsuiták iskoláin nevelkedett jeles képzettségű teologussá.

1672-ben Malachovszki premisli püspök Lipóthoz intézett folyamodványának 6. pontjában valamelyes kisebbszerű *papnevelde* felállításához kért anyagi segélyt. E kérelem teljesedése mindenesetre jelentékeny lépéssel vitte volna előre a papság szellemi képzettségének az ügyét, s így csak sajnálnunk lehet, hogy Lipót visszautasította Malachovszkit.[1]

1689-ben Monasztelli folyamodott a szatmári görög szertartású egyházközség nevében egy felállíttatni tervezett *iskola* költségeinek a fedezésére és fentartására a szatmármegyei Madarász községet kérve. A szepesi kamara ellene volt a kért uradalmi község kiszakításának s így Monasztelli kérelme sem teljesedett.[2] Igaz, hogy Monasztelli kérelmében csak isko-

[1] Malachovszki id. emlékir. 6. p. «In alumnatibus pro aliquot Ruthenis hujus dioecesis a suatte concedatur locus vel aliquod *seminariolum* erigendum, ubi in Slavonica lingua et graeca instrui et latinae rudimenta saltem percipere possunt».

[2] A szepesi kamara véleményes jelentése, Kassa 1689 nov. 12, «quantum ... certam provisionem pro instituendo eorundem unit. Szathmarini studio, in quam rationem vel educillum fisc. oppidi N. Szathmár, vel poonem Madarász ... sibi assignari cuperet, concerneret», Bpest, OL. Kam. O. Szep. Kam. A Minutae reg. no 5678 ex 1689.

láról, nem pedig papnöveldéről van szó, tekintve azonban, hogy egy egyházközségi iskola építésére és fentartására egy egész községnek minden jövedelmével együtt való felkérése mégis csak sok és szokatlan volt görögkatólikus részről abban az időben, azt kell feltételeznünk, hogy Monasztelli közönséges falusi iskolánál valamelyes magasabb iskolát tervezett egyenesen a görögkatólikus papok képzése czéljából.

Költség hiányában nem közvetlenül ugyan, mindamellett mégis jelentékeny lépéssel vitte előre a papnevelés ügyét De Camelis püspök, midőn 1692-ki felségfolyamodásában[1] a papi immunitást kérelmezve arra hivatkozott, hogy ennek a megadását nem gátolhatja az a körülmény, hogy «a papok nagyon tudatlanok». Ez ugyanis onnét van, hogy «eddigelé senkinek sem volt reá gondja, hogy a nép iskolákban és papnöveldékben taníttassék, a mint az másutt történik». Ugyanazon év márcz. 15-én meg Kollonicsnak írja, hogy szeretne vele találkozni, hogy közölje vele a módot, miképen lehetne neki papnevelőt vagy iskolát tartani, a melyek nélkül a hit sohasem lesz erős, az egyházban a jó rend soha állandó. Ezt a papnöveldére vonatkozó tervét bejelentette a propagandának, a mely 1693 augusztus 3-án kelt levelében örvendve vette azt tudomásul.[2] Ha De Camelis azért tette ezt, hogy a propagandától talán valamelyes támogatást nyerjen, akkor csalódott. A munkácsi görögkatólikusok akár a hollandiai katólikusok vagy a vad népek közötti missiók a propaganda fide, a hitterjesztés czéljaira alapított congregatio alá rendeltettek, de míg egyéb missiókat pénzbelileg támogatott, a munkácsi görögkatólikusoknak sem papnöveldére nem jutott, sem egyéb egyházi czélra soha egy fillér sem.

[1] Ered. Esztergom, Hgpr. levt. 2116/12. «Verum quidem est, quod sacerdotes illi sunt nimis rudes. At hoc provenit ex eo, quod nullus hucusque curam habuit populos instruere ac erudire in scholis et seminariis».

[2] De Camelis Kollonicshoz, Esztergom, Hgprim. levt. 21116/17. A propagandához Prop. levt. Scritt. rif. vol. 516. «Adesso vo cercando il modo per la conservatione di s. fede e l'unico é l'erettione in queste parti di qualche seminario».

De Camelis volt tehát az, a kitől a papnevelőház felállításának az eszméje származik. Malachovszki is felvetette ugyan, de De Camelisnek már valamelyes terve is volt a felállítására nézve. Szinte csodálatos, hogy egyéb súlyos gondjai és annyi tennivalója között erre a különben fontos feladatra is reáért, sőt ettől remélt rendet, az egyházmegye, a papság regenerálását. Éles szemre és apostoli buzgóságra mutat, hogy De Camelis fölismerte egyéb feladatai között a papnevelés szükségességét. De Camelis sugalmazására kell tehát visszavinnünk, nem pedig az unio előmozdítására kifejtett munkássága egyik önálló, saját pontjaként tekintenünk Kollonicsnak a görög szertartású papok nevelésére tett intézkedését.

1704 febr. 22-én állította ki az erről szóló oklevelet.[1] Kollonics t. i. néhai Jany Ferencz szerémi püspök és a pécsváradi apátság adminisztrátorának a hagyatékából vett 18 ezer forintot, melyet a felség az ő előterjesztésére jótékony czélokra engedett át, a sajátjából adott 2 ezer forinttal 20 ezerre növelvén, ez összeget a nagyszombati jezsuita kollégium rektorára bízta azzal a rendeltetéssel, hogy az összegnek évi kamatai a Nagyszombatban létesített illyr kollégiumnak a római egyházzal egyesült rácz, *rutén*, oláh és illyr tanuló ifjúsága fentartására fordíttassanak. Az alapítványon nevelendő ifjak lehetőleg olyanok legyenek, a kik egyházi pályára szánják magokat, s csak ilyenek nem létében vehetők fel római katólikus ifjak is. Az alapítvány «Jany-Lipót»-féle alapítvány nevet viseljen. Az alapítványra felveendő ifjak kijelölését a kollégium rektorára bízta Kollonics, meglévén győződve, hogy olyanokat fog választani, a kiket az unio előmozdítására és a görög schisma ellen való küzdelemre alkalmasaknak tart. Mivel pedig Jany Ferd. Jakab báttai apát és a soproni sz. Erzsébet-egyház javadalmasa, az említett Jany Ferencz unokaöcscse, a saját és örökös-társai nevében ez intézkedésbe beleegyezett, Kollonics felhatalmazta, hogy a kollégiumba három ifjút jelölhessen. Az összeg kezelését, a mennyiben ezt Kollonics 6%-os kamatra

[1] Bpest, Egyet. könyvt. Heven. kézir. 24. köt. 293. 95. ll.

az alsóausztriai rendeknek adta kölcsönbe, Hevenesy Gáborra, a bécsi jezsuita rendház rektorára bízta olyformán, hogy ha az alapítvány körül valamelyes kétely támadna, a rend főnökei döntsenek. Ha pediglen a jezsuita atyák valaha missiókat vagy rendházakat alapítanának vagy tartanának fenn a görög szertartásúak között, azok költségei is ez alapítványból fedezhetők.

Mint az alapítólevél ez intézkedéseiből láthatjuk, Kollonicsnak nemcsak a magyarországi rutének ifjai és a munkácsi püspökség papnövendékei lebegtek szemei előtt, hanem a 20 ezernek évi 1200 frtot tevő 6%-os kamatösszegén a magyar- és horvátországi összes görög szertartásúak papjainak és ifjainak a nevelését tűzte ki célul. Mindamellett ez idő óta legalább néhány munkácsi egyházmegyei papjelöltnek a papi nevelése volt biztosítva s ez alapítványon neveltettek az egyházmegye első képzett papjai, a XVIII. század püspökei közül Olsavszki Simon, Blazsovszki, Olsavszki Mihály, Bradács és Bacsinszky s mindazok, a kiket e püspökök alatt szerepelni látunk. Az onnét kikerült képzettebb papoktól a hívők és a nép valláserkölcsi nevelése terén többet várhatván, mint a régi mód szerint otthon nevelkedett többi papoktól, Mária Terézia az unio megszilárdítására adott papi segélyben kifejezetten mindig első sorban ezeket és a teljesen szegény jövedelműeket kívánta részeltetni.[1] E papok azonban visszakerülvén a megyébe, jobb képzettségük tudatában többet is követeltek, úgy hogy emiatt pl. maga a szintén ott nevelkedett Olsavszki Mihály püspök kifejezést is adott zugolódásának. Az alapítványi helyek betöltése körül a XVIII. század 30-as éveiben némi vita támadt a munkácsi és a pécsi püspökök között, melyet azonban sikerült békés úton elintézni.

Látva az alapítványon képzett ifjak működését s össze-

[1] Pl. a helytt. leiratában 1748 okt. 18: «Suattas . . . 4 mille fl. e grali par. cassa . . . resolvendo . . . una praecepit, ut ex nunc memoratis 4 m. fl. presbyteris cumprimis illis, qui in scholis latinis studia sua absolventes non solum coelibem vitam ducunt, sed et moderationi et regimini atque instructioni coeterorum . . . praeficiuntur . . . provideatur». Eg. íves fog. Bpest. OL. Helytt. O. Cassa par. d. Munk. no 1. ad 1748.

hasonlítást téve ezeknek és az otthoniaknak a képzettsége és működésük eredménye között, daczára a nagyszombati növendékek túlkövetelésének, természetes volt a püspökök abbeli törekvése, hogy az otthon maradók is rendszeresebb kiképeztetésben részesüljenek. Munkácson már régen, 1655-ben Partén kérelmére III. Ferdinándtól segélyben részesített iskola létezett. Sajnos, a létezésén kívül alig tudunk róla egyebet. Torczinszki atya 1671-i folyamodványából tudunk annyit, hogy klerikusok és kántorok képeztettek benne, de hogyan s miként, arról ismét nincsenek adataink. Azt sem tudjuk megvolt-e állandóan vagy olykor talán szünetelt is. Ha állott is, a papoknak nem adott megfelelő képzést, különben De Camelis nem törekedett volna, hogy papnevelő házat építsen. Később is a Hodermarszki-Bizanczi között 1716 után támadt viszálykodás egyik állandó pontja és panasza, hogy a püspök mindenféle tudatlan embereket felszentel, csakhogy a jövedelmét növelje, mert a papi szentelés után járó illeték egészen őt illette. Ezekből a feladásokból tudjuk meg azt, hogy a papi szentelés ára — akkor legalább — 28 frt volt, de a püspök marhát is elvett, ha a szentelendőnek nem volt pénze. Azt is halljuk, hogy a szentelendőknek tudniok kellett a hittant, sőt a püspök vizsgálat alá vette az illetőket, de hogy mik voltak e vizsga tárgyai a hittanon kívül, arról nincsenek adataink. A már fölszentelt és parochiákon működő papokat egyes uradalmakban, ú. m. az ungváriban, a homonnaiban, a munkácsiban a vichodra járó vajdák mindannyiszor kikérdezték s a felelni nem tudókat megbüntették. Mikor Olsavszki 1750-ben királyi rendeletre beutazta a püspökséget, a látottakról tett jelentéseiben elmondja, hogy 13 «doctrinalis» pontra nézve is kihallgatta a papokat s pontosan közli a feleleteket is, a melyekből kitünik, hogy egykét öreg papot kivéve, a többi csaknem kivétel nélkül helyes feleleteket adott.

És ezen eredményben nem is kételkedhetünk. Hiszen már Hodermarszki feljelentésének az volt a következménye, hogy Bizanczit és utódait a propaganda is, a király is és az egri püspök is eltiltották a tudatlan papok fölszentelé-

sétől. Bizanczinak és Hodermarszkinak a papszentelés körül követett viselkedése folytán a papi nevelésre mind több figyelmet kezdtek fordítani.

Nevezetesen két intézkedés is történt a papi nevelés lehetővé tételére. Az egyik az egri püspöktől indult ki. Az egri szent szék t. i. 1726 márcz. 11-én kelt határozatával kimondotta, hogy a görög szertartású papság áldozatkészségével Egerben papnöveldét állít a részükre. Úgy látszik, e határozat nem volt foganatosítva. Barkóczy püspök tehát 1752 ápr. 16 án kelt felségfolyamodványában arra kérte a királynőt, hogy egyrészt tiltsa meg az unitus püspöknek, hogy az ő tudta nélkül papokat szenteljen, másfelől pedig utalványozzon a papi alapból évi 1200 frtot az egri papnöveldében nevelendő hat görög katólikus növendéknek az évi fentartására. A királynő 1754 júl. 28-án ki is utalványozta a kért összeget s ekként a nagyszombati alapítványi helyen nevelődő ifjakon kívül újabb hat ifjúval szaporodott a latin seminariumokban képzettek száma.[1]

Sajnos, az egri és a munkácsi püspök között ekkor már javában folyt pörösködés a papi képzés előmozdítására tett ezen üdvös intézkedésre nemcsak kártékonyan hatott, hanem utóbb meg is akasztotta azt. A munkácsi püspöknek, eltekintve attól, hogy mint az egrivel pörlekedő fél már természetszerűleg sem látta szivesen, hogy hat növendéke a másik pörös fél papnöveldéjében nevelődik s így semmi különös oka sem volt ez intézkedésen örülni s azt teljesen kihasználni, inkább bosszankodnia kellett ez alapítványon. Ő t. i. jóval előbb, még 1744-ben seminariummal egybekötött iskolát állított fel. Az adatokból nem állapítható meg, a régi iskolát újította-e meg, a vagy arról mitsem tudva, hogy olyan is létezett, egészen új iskolát teremtett. Mindössze annyit tudhatni, hogy az iskola fen-

[1] Az 1752 ápr. 16-i felterj. eg. íves ered. Bpest. OL. Helytt. O. Relig. fasc. 30. no 971. ex 752. — Dedek Cr. a neuheusi levt. magyar vonatkozású iratairól beszámolván, az autograph gyűjtemény közt említi Barkóczy érsek levelét, adalékul a munkácsi gr. kat. egyhm. történetéhez. Sajnos, a tárgyat nem említi. Századok, 1893, 767. l. — M. Terézia 1754-i leiratát köz. Duliskovics id. m. III. füz. 159. l.

tartására, a tanárok fizetésére s az ifjúság ellátására semminemű jövedelme sem levén, szintén támogatást kért a királynőtől. Természetes tehát, hogy nemcsak örvendeni nem volt oka, hanem inkább bosszankodnia kellett, hogy az 1200 frtot összesen hat ifjúra nem ő kapta, hanem az egri püspök [1]

A megyén kívül való képzés megjárta akkor, a mikor a püspökségnek semmiféle intézete, iskolája sem volt, hanem miután Olsavszki 1744-ben felállította a munkácsit, bármily csekély keretű volt is az, az egri alapítványnak sértenie kellett Olsavszkit. A megyén kívül tanuló ifjak visszatérvén a megyébe s tudván, hogy hasonlíthatatlanul magasabb képzettségűek az otthoniaknál s érezvén egyúttal, hogy tehetségre nézve is azok fölött állanak, mivel a legtehetségesebbeket válogatták ki, továbbá értesülvén arról is, hogy a királynő különös jóakarattal van irántuk, természetesen követelődzőbbekké is lettek az otthoniaknál, a minek Olsavszki, mint hallottuk, nyiltan kifejezést is adott a helytartótanács előtt. Azért, noha ismerte a képzettségüket és tehetségüket, nem valami szivesen látta papjainak ezen megyéjén kívül történő nevelését, már csak azért sem, mert elesvén a segélytől, a munkácsi iskolát sem fejleszthette a megfelelő színvonalra, de azért is, mert ezeknek a latin papnevelőházakban tanuló ifjaknak alig volt módjukban a saját szertartásukkal megismerkedni. Barkóczy püspök megtette ugyan, a mit tehetett s a görög szertartás tanítására külön görög szertartású papot alkalmazott Habina Péter személyében, de ez a választás nem volt szerencsés, mert a különben jeles képzettségű Habina nyiltan feltámadt volt Olsavszki egynémely intézkedése ellen. Ennek folytán a viszony közte és Olsavszki között annyira elmérgesedett, hogy az utóbbi egyenesen a királynőnél emelt panaszt papja ellen. Barkóczy intézkedésében tehát személyes sértést látott.

Különben maga az ifjúság is ismervén és látván a

[1] A munkácsi iskolára vonatkozólag l. Finánczy nagy művét, hol az OL. Kancz. iratai idézve vannak.

latin és a görög katólikus papság között akkor dúló viszályt, mely itt-ott a tettlegességig fokozódott, egyrészt annyira nem szivesen s kelletlenül ment Egerbe, hogy 1754 decz. 24-én Nádasdy kanczellár maga volt kénytelen figyelmeztetni Olsavszkit a hat ifjú beküldésére s Olsavszkinak utóbb is erőszakkal kellett a húzódozó ifjakat Egerbe beszállítani, — másrészt Egerben minden lehető és lehetetlen alkalmat megragadott a szabadulására. A dolog annyira fajult, hogy 1769-ben négy papnövendék évközben otthagyta az egri seminariumot s tél idején gyalogszerrel Munkácsra érkezett. A szökevényeket Bradács püspök 1770 márcz. 5-én vallatóra fogta ugyan, de hovatovább mindinkább kiderült, hogy az állapot tarthatatlan.[1]

Az egri alapítványnak Munkácsra való áthelyezése ügyében még 1767-ben lépéseket tett Olsavszki, a ki a terv keresztül vitelére megnyerte Schönborn gróf támogatását is. Schönborn gróf addig is, míg Munkácson felépül a seminarium, a hazahozandó egri növendékek részére házat is ajánlott, az épülendő papnevelőház részére pedig nem csak telket vett, hanem késznek nyilatkozott minden hozzávaló épületanyagot is adni. Olsavszki viszont az egriek hazahozatalával a munkácsi seminarium fenmaradását és új épület emelését remélve és czélozva azt ajánlotta, hogy az egriek fentartására szánt évi 1200 frtból Munkácson még hat, összesen 12 növendéket tart el. Ha tehát a királynő a 12-höz még más 12-re ugyanolyan összeget, azaz összesen 2400 frtot engedélyez a lelkészi alapból, akkor megkezdheti a Schönborn adta telken a seminarium felállítását.[2]

A királynő bizonyára a püspöki székház példájától tartva, 1767 jún. 5-én bekivánta az emelendő épület tervrajzát és költségvetését, mire Olsavszki okt. 29-én, pár

[1] L. az OL. Helytt. O. Misc. 92 no 4. a. csomót, a megszökött ifjak vallomásairól fölvett jegyzőkönyvvel. — Hogy az egri papnöveldében utóbb is panaszok merültek föl az ellátás körül l. M. Kurir, 1792, 13. sz.

[2] L. Bpest OL. Kancz. O. Conc. exped. no 31 ex Jun és 10 ex Nov. 1767.

nappal halála előtt, azt felelte, hogy érintkezésbe lépve Schönborn gróffal, haladéktalanul hozzáfogott a királynő kívánságának a teljesítéséhez, de természetesen időre van hozzá szüksége. Addig is kérte azonban az egriek annyiszor szorgalmazott áttételét, hogy az új tanévet «élete végső napjaiban» már azokkal kezdhesse meg. A királynő okt. 30-án végre csakugyan el is rendelte az áttételt, olykép azonban, hogy Olsavszki az Egernek kijárt 1200 frton csak négy növendéket tartson.

Sajnos, a nov. 5-én elhunyt Olsavszki nem érte meg az örömöt, hogy annyiszor sürgetett növendékeivel kezdte volna meg az új tanévet. Közbejött halála miatt Egerben maradtak. Eszterházy az 1769-i megfutamodás felett érzett felháborodásában 1770 márcz. 1-én tudatta Bradácscsal, hogy a munkácsiak részére egyébként is csak két helyet tarthat fenn, s így az Egerben való nevelés magától megszünt.

A munkácsi seminarium sem épült fel. A püspöki székhelynek Ungvárra történt átvitelével a papnevelőház is ott, a Drugetek ősi várában kapott új hajlékot.

Á nagyszombati alapítványon tartott növendékek előbb a pozsonyi országos központi, utóbb az esztergomi s a budapesti papnevelőházakban helyeztettek el.

Azonfölül Mária Terézia ugyanazon Gaya Philippides alsó ausztriai helytartótanácsos ajánlatára, a ki emlékiratával a Kurzböck-féle szláv nyomda felállítására is befolyt, felállítván a sz. Borbáláról nevezett görög szertartású bécsi papnevelő házat, a cseh-osztrák kanczellária 1775 aug. 16-án tett azon felterjesztésére, hogy a munkácsi püspök a már ott levő két növendéken felül még hetet, köztük azonban két bazilitát is küldhessen, elrendelte, hogy a kettőn felül még hármat, összesen tehát öt növendéket küldjön.[1]

[1] Blümegen felt. más. Bécs, Köz. pénzügym. levt. Acta 41 no 2 ex 1775. — A bécsi papnevelőházra vonatkozólag úgy ebben a levt., mint az OL. Palffyana gyűjt., továbbá az «acta part» 533. sz. a. két kötetben, melyek felirata: «Acta gr. cath. seminarium ad S. Borb. comernentia» tömérdek az irat.

A Rómába küldendő növendékekre nézve Pálfy egri püspök 1668-i kérelme után hosszú ideig semmi újabb lépés sem történt. Csak a helytartótanács 1773 aug. 5-én tudatta Bacsinszky püspökkel, hogy a királynő a görög szertartású püspököknek Bécsben tartott tanácskozása alapján 1773 júl. 22-én kibocsátott rendeletében foglaltakon kívül azt is elrendelte, hogy «időnként egy-egy jó tehetségű ifjú küldessék Rómába».[1]

Ekként a papi nevelésről a XVIII. század közepétől, 1744-től kezdve gondoskodva volt. Nem értjük tehát, minő informatióra írhatta a XIX. század elején hazánkban utazott Rajner főherczeg a munkácsi görög szertartásúak papneveléséről azt, hogy «a pap rendszerint egy fiút vett magához, a ki őt ingyen kiszolgálta. Viszontszolgálatul a pap megtanította az egyházi könyvek kezelésére, a misére, hogy gazdája halála után átvehesse a papi hivatalt».[2]

[1] L. Bpest. OL. Helytt. O. Relig. lad. M. fasc. 87.

[2] «Rajner főherczeg magyarországi utazása 1810-ben» Wertheimer Edétől, Budapesti Szemle, 1893. 206. sz., 214. l. — Meg kell jegyeznem, hogy a főherczeg a máramarosi oláh papokról beszélt.

b) CZIKK.

A szerzetes papság és kolostorainak története.

A görög szertartású egyház történetéből ismeretes, hogy annak csak egyetlen szerzetes rendje van s ez, az összes keleti és nyugati szerzetes rendek között a legrégibb, szent Bazil cezareai püspökről nevezett baziliták rendje. Kétségtelen tehát, hogy az Árpádkorban említett három görög férfi kolostorunk szerzetesei görög eredetű baziliták voltak.

Ezek kihalása után a görög szertartás hazánkbeli történetének másik korszakából is ismerünk görög szertartású kolostorokat. Ezek közül, a mint János munkácsi püspöknek a máramarosmegyei sz. Mihályról nevezett körtvélyesi kolostor apátjával folyt viszálykodásáról szólva mondottuk, a legrégibb ez a körtvélyesi, a második a munkácsi sz. Miklós, lyciabeli mirai püspökről nevezett székes kolostor, a harmadik pedig mint Szergiusz munkácsi püspöknek Kende Tamáshoz intézett 1604-i leveléből értesülünk «a Kuvár vidékén Nagybania feletth való Habra newe monostor». Sőt a számuk utóbb még nagyobbra nőtt, úgy hogy Baranovicz Pachomius krasznabródi igumén 1664-ben a pápának beadott folyamodványában azt írta, hogy Partén püspök és a baziliták öt kolostora nevében járul eléje, hogy bemutassa azok hódolatát.[1]

E kolostorok közül azonban 1604 ig csak ama három legrégibb szerepel a munkácsi püspökök székes kolostora-

[1] Baranovicz Pacomio supplicatiója: «essendo venuto per render l'ubidienza alla s. v. in nome di Pietro Partenio vesc. Mochacense (így) e di *cinque* monasterii del medesimo ordine ...»

ként, vagy mint Szergiusz püspök kifejezte «a fejedelmek azokban a kolostorokban adtak neki püspökséget, kikben ő az teöb caluhoroknak és papoknak, mind oroszok, oláh, tót és ráczok közeött walóknak pöspeoke és eleötteök jarója», azért is csak e háromnak a története függ össze régibb idő óta a püspökség történetével s így voltaképen csak ezek történetét kellene adnunk. Mivel azonban a Nagybánya felett való Habra kolostor az oláhok egyháztörténetének a keretébe tartozik, e helyen csak a körtvélyesi és a munkácsi kolostorok történetére szorítkoznak.

Az elsőről és legrégibbről, a *körtvélyesi* sz. Mihály kolostorról azok után, a miket már hallottunk, kevés a mondani valónk.

Tudjuk az eddigiekből, hogy 1390-ben Antoniosz konstantinápolyi patriarcha sztavropig, exemptus apátsággá emelte, s hogy az apátot, a kinek a választásába az alapító családnak is befolyást engedett, nagy területen joghatósággal ruházta fel, olykép, hogy az ott netalán létező püspök, a kihez való viszonyát külön oklevéllel szabályozta, a püspöki teendőkre nézve segélyére legyen. Ebből következtethető, hogy a kolostor 1390-nél régibb alapítású. Hallottuk azt is, hogy a máramarosi papságot Hunyadi Mátyás király 1479-ben a kolostor sztavropig kiváltsága daczára a nándorfehérvári metropolita alatt állónak mondja. II. Ulászló pedig a kiváltságot olykép erősítette meg, hogy a kolostor az erdélyi, vagy a mi valószínűbb, a havaselvi metropolita alatt álljon. Ezzel szemben a munkácsi püspök, a ki, mint a patriarchai oklevélben netán létezőnek mondott legközelebbi püspök, a püspöki teendőket gyakorolta, ezen a czímen mint a kolostor püspöke magának igényelte a joghatóságot. Ezt 1556-ban Báthory Györgytől, mint a Drágfyak ottani uradalmának új birtokosától, meg is kapta.

Tekintetbe véve, hogy a kolostor az alapítás jogán magánkegyuraság alatt állott s II. Ulászló 1494-ben a magánkegyúr hozzájárulása nélkül, egyoldalúlag intézkedett, Báthory rendelkezését törvényesebbnek kell tartanunk s a munkácsi püspök jogát alaposabbnak. Annak daczára Druget Bálint 1607-ben moldvai Simon vajda közbenjárására

és Máramarosmegye kérésére elrendelte, hogy oláh püspök bírja.

Mind a mellett a kolostor tovább is a munkácsi püspökök alatt maradt egészen a Thököly-fölkelés idején történt elpusztulásáig. Az elpusztulásra nézve egyetlen adatunk, egy tanuvallomási jegyzőkönyvünk maradt, a melyből a következőket tudjuk meg.

Suhajda Makár, a baziliták protoheguménje, 1760-ban tanuvallatási parancsot eszközölt ki, a melynek erejénél fogva Máramarosmegye 25 tanut hallgatott ki arra nézve, «hogy a Körtvélyes nevű helységben bizonyos dombocska mostanság is sz. Bosilius szerzetbeliek klastromának hivattatik, a mint is sok ideig bírták és usuálták, hogy az említett dombocskán kőfalbul az klastrom fundamentuma, úgy az templom is meglégyen, miképen tehát sz. Basilius szerzetbeliek onnét pusztultanak el és melyik pártütő fejedelem idejében voltaképen, továbbá hogy az említett szerzetbeliek legkiváltképen azon okbul nevezett klastrombul üzettettek ki, minthogy Körtvélyes nevű helység is egészen, több más helységekben levő portiákkal együtt hozzájuk tartozandó lett légyen, s végül hogy körtvélyesi szerzeteblieket illető evelek kiknél legyenek»?

A tanuknak feltett ezen hat kérdőpont közül bennünket voltaképen csak a harmadik kérdés érdekel, mikor pusztult el a kolostor? A kérdésre nézve csak a 2, 10, 14, 15, 16, 19, 22, 23 és 24 tanuk, 25 közül tehát csak 9 tudott valamit mondani, jeléül, hogy a kolostor elpusztítása oly régen történt az előtt, hogy az emberek emlékéből jóformán kiveszett, valamint annak is bizonyságául, hogy az elpusztítás, mert jóformán csak annyit lehet megállapítani, észrevétlenül történt. E kilencz tanu közül is öten gondolták, hogy «táborok» által pusztult el, mikor az országban zűrzavar volt. A mit mondottak tehát, azt is csak általánosságban vallották. A többi négy közül különösen fontos a 15, 16 és 22. sorban kihallgatott három tanu vallomása.

A 15-ik eleitül hallotta, hogy a revolutiókban a katonaság felgyújtotta és elprédálta a templomot és a házakat is. A papok azonnal elmenni kényteleníttettek onnan, a falut

pedig a kalugyerek elmenetele után Rédey gróf elfoglalta és kevés ideig bírta. Rédey gróf kezéből néhai Kapi György erdélyi úri ember kezére deveniált. Kapi Györgytül deveniált Apafi Mihályra, az ki is általalatta néhai Taraczközön lakó Fráter István uramnak, kinek praedecessoritül (így) az fiscusra deveniált és most is birattatik az nevezett sz. Basilius szerzetbélieket illető falu Körtvélyes.

Teljesen hasonlóan vallott a 16-ik tanu, Sziraha László nevű, Körtvélyesen lakó kincstári jobbágy.

A 22-ik, squerneri Popovics András, máramarosmegyei táblabiró néhai Betlen József főispántól hallotta, hogy Apafi Mihály idejében pusztult el, a ki a falut néhai Fráter Istvánnak adta.

A 10-ik tanu azt hallotta, hogy Rákóczi Ferencz Fráter Zsigmondnak adta egy ló nyergeléséért.[1]

E szerint ezek a tanuvallomások sem határozzák meg ugyan az elpusztulás körülményeit közelebbről, de legalább megnevezik az illetőket, kiknek a kezére jutottak az elpusztult kolostor birtokai. Ebből következtetve az elpusztulást az 1660—1670 közötti időre tehetjük. Ha ez az időpont megáll, akkor értjük, miért nem vonult vissza Körtvélyesre a Munkácsról épp akkor kivonulni kényszerült Zékány szakadár püspök.

A *munkácsi* kolostor történetét jórészben szintén ismerjük már. Nevezetesen tudjuk azt, hogy 1751-ig püspöki székes kolostor volt. Ebből következik, hogy eddig az időpontig a kolostor története szorosan összefügg a püspökség történetével, s így mindazt, a mit az 1751 előtti korból tudunk e kolostorról, elmondottuk más helyeken.

Itt mindössze annyit említünk meg még, s azt is inkább a szerzetről, semmint a kolostorról, hogy a püspök úgy Lippay, mint Szelepcsényi primások informatiója szerint, a mit aztán Róma is átvett tőlük, egyúttal a kolostor, illetve a szerzet főnöke is lett volna. Ezt a nézetet, Lippay

[1] Ered. 5 íves, sárgavörös sodrattal összevarrt, a szöveg alatt a sodratot a papirhoz nyomó pecs. Lelesz. Act. 1762 no 69. Más. Proth. fol. 120 (a. 1760, 61, 62) 185—192. ll.

legalább, bizonyára Partén püspöktől kapta s így némileg jogunk van föltenni, hogy Partén az akkor dívó szokásnak adott vele kifejezést. Az adatok azonban, a mennyire kivehető belőlük, nem egészen erősítik meg e véleményt.

Ugyanis Kaminszki, a kit Rákóczi Ferencz fejedelem püspökké nevezett ki, többször említi, hogy ő ismételten volt a székeskolostor iguménje és előljárója. Ugyanabból az időből egy hivatalos tanuvallomási jegyzőkönyvünk is van arról, mennyiben részes Ignácz munkácsi rutén pap Kozakovszki Adrián atya megmérgezésében? A jegyzőkönyv a boldogultat «vicarius» és «superior monasterii» néven nevezi. Ezek az adatok azt bizonyítják, hogy a kolostornak abban az időben külön előljárója volt. S mert nincs semmi okunk föltenni, hogy az a szokás idővel hozatott be a kolostorba, azt kell mondanunk, hogy kezdet óta így volt. Ez felel meg a kolostor régibb eredetének is. Bizonyos ugyanis, hogy a kolostornak abban az időben is kellett előljárójának lennie, mielőtt a püspökség létrejött volna. Nem lévén pedig a kolostor exemptus, a püspök természetesen a kolostorban lévő szerzeteseknek is püspöke volt. De a szerzetesek megmaradtak a régi szokás mellett s azután is külön kolostorfőt választottak maguknak.

Még világosabb ez a XVIII. század adataiból. A kolostor 1716-ban Hodermarszki révén apátsággá lett. Ettől kezdve, illetve Hodermarszki halála után a szerzetben maradt püspököket külön választották, pl. 1729-ben Bizanczit. Ez alkalommal a szerzet kikötötte magának, hogy Bizanczi halála után, mint az előtt, akkor és a jövőben is fentartották maguknak azt, hogy prelatusukat és szerzetesi előljárókat a mindenkori gyakorlat szerint szabadon választhassák.[1]

Ettől az időtől kezdve megszünt minden közelebbi összeköttetés a rend és a püspökség között. 1751-ben pedig Olsavszki a kolostorból is elköltözött. Csakhogy az összeköttetés megszakadása nem ment olyan simán, mint gondolnók. A szerzet pörrel támadta meg a püspökséget és

[1] Köz. Bazilovics id. m. II. r. 156. l.

pedig először is a birtokokra nézve. Illetve a mennyiben a De Camelisnek átadott Rákóczi-féle birtokokat a fejedelem visszafoglalta, szabadságharczának a leverése után a kamara lefoglalta, a király pedig, mielőtt Bizanczi és Hodermarszki külön-külön tett keresetére nézve döntött volna, az uradalommal a Schönborn-családnak adományozta, a szerzet figyelmen kívül hagyva a püspökséget s annak esetleges jogát, az adományos Schönborn-család ellen indított pert, a melynek folyamán a család kijelentette, hogy az adomány nem terjed ki az alapítványi birtokokra. Ekként megkapta a falukat, melyekhez áloklevél révén tartott igényt, de századok alatt sem bírta érvényesíteni.

A püspökséget egyenesen bizonyos pénzkövetelések miatt támadta meg perrel. Az előbbi püspökök, De Camelis, Bizanczi, Blazsovszki t. i. kisebb-nagyobb összegeket hagyományoztak a szerzetnek. A szerzet azonban nemcsak ezeket követelte, hanem, elég merészen a Kollonics-féle 5485 forintot is kivánta, melyet az kizárólag a püspökségnek hagyott örök alapítványként. Az ügy eldöntését a királynő a primásra bízta. A pörnek végre is az 1754 júl. 26-án létrejött egyezség vetett véget, a szerzet részéről tett azon nyilatkozattal, hogy a püspökök irányában minden támasztott vagy támasztandó követelések és igények érvénytelenek.[1]

A kolostornak Lipót 1693 jún. 3-án Laxenburgban kelt oklevelével salva gvardiát adott.[2] Ezt a katonai beszállásolástól való mentességet azonban a vármegye nem fogadta el.

A Baranovicz-féle supplicatióban említett, de névszerint meg nem nevezett öt kolostoron kívül utóbb több és többet alapítottak részben földesúri engedélylyel, részben a nélkül, úgy hogy a munkács-egyházmegyei névtárak a körtvélyesin kívül 12 elpusztult archimandriát sorolnak fel. Ezekhez járul a rendnek a munkácsi, az eperjesi és a szamosújvári megyékben a munkácsival együtt ma is létező hét kolostora. Mindezek alig valamelyes vagy éppen semmi szerepet sem ját-

[1] Eg. íves ered. Lelesz, Actor. 63. a. 1760.

[2] Szak. ered. Uo.

szottak. A legtöbbjének még az alapítása sem határozható meg, úgy hogy történetükről nem is szólhatunk.

A *máriapócsi* is csak mint kegyhely lett nevezetessé. A mi ennek a történetét illeti, ismeretesebb lévén, semhogy hosszasabban tárgyalnunk kellene, röviden a következőket jegyezzük meg.

A máriapócsi eredeti kegyképet Bécsbe vitték. Az eredetiről másolt másik kép csodás könnyezésének a megvizsgálására Erdődy egri püspök 1715 aug. havában a vikáriusát küldte el, a ki maga mellé vevén a szabolcsi főesperest, a ki egyúttal az egri káptalan olvasó kanonokja volt, ketten megejtették a vizsgálatot s fölvették a tanuk vallomásait. Útjukról aug. 24-én este visszatérvén, másnap, aug. 25-én déli 10-től 1 óráig Erdődy elnöklete alatt szent széki ülés volt, a melyen résztvett az egri káptalan hat kanonokja, két jezsuita, két ferenczrendi, egy minorita és egy szervita szerzetes, továbbá Bizanczi püspök is. A szent széken résztvettek áttanulmányozván a vizsgálat iratait, elismerték a csodatételt, miről Erdődy azonnal jelentést tett a primásnak, azzal a megjegyzéssel, hogy a primás nyilatkozatáig nem engedi a képet nyilvános tiszteletre.[1]

A pócsi templomot Bizanczi kezdte építtetni, Blazsovszki folytatta, Olsavszki pedig befejezte, kolostort is építve mellé, Barkóczy egri püspök nem csekély ellenzése daczára.

A mi a csodatételt illeti, el kell fogadnunk az egykorú szavahihető emberek tanuságát, s meghajolnunk előtte. De meg kell jegyeznünk, hogy már az előtt, 1668-ban teljesen hasonló eset történt a zemplénmegyei Klokocsón,[2] utóbb Tokajban, Husztközön, stb.

[1] Erdődy püspök aug. 25-i lev. ered. Esztergom, Hgprim. levt. 2117/20.

[2] Részl. leírva az An. lit. S. I. proc. Austr. a bécsi udv. könyvt. 12.223. sz. kézir.

III. FEJEZET.

A lelkészségek története.

a) CZIKK.

A parochiák, az iskolák és egyházak története.

A munkácsi püspökség parochiáinak pontos számáról először a már említett Szuhányi Mártonnak 1748 márczius havában az addig készült első összeírás[1] adatai alapján összeállított táblázatából értesülünk. E szerint volt akkor kilencz megyében összesen 538 parochia.

Az ezt megelőző, valamint a régebbi időből alig vannak adataink s a mi van is, nem tudjuk ellenőrizni s így meg kell elégednünk azok tekintélyével, a kiktől kaptuk. 1654-ig egyáltalán nincs semmiféle erre vonatkozó feljegyzésünk, a melyből akár csak következtetni is tudnánk a számukra. Az urbarialis összeírások, valamint a tizedjegyzékek, dikalis lajstromok itt-ott feljegyzik, hogy egyik-másik faluban batykó lakik, olykor a nevét is adják, de ebből semmiképp sem lehet a parochiák számára következtetni, mert a batykók akkor még saját jobbágyi telkeiken éltek, nem pedig parochiális földeken.

Lippay 1654-i informácziója említi először a papok számát összegekben, a melyekből már következtetést vonhatunk a parochiák számára, de csak nagyon hozzávetőleg. Lippay szerint akkor volt:

[1] Bpest. OL. Helytt. O. Cassa por. d. Munkács. no 1 ex 1748.

1. Az özvegy fejedelemasszony (Lorántffy Zsuzsanna) uradalmain	150	pap
2. A Homonnaiak uradalmaiban	170	»
3. Barkóczy uradalmában	30	»
4. Rákóczi László makoviczai uradalmában . .	77	»
5. A szerednyei uradalomban	37	»
6. A varannói uradalomban	35	»
7. A Petők sztropkói uradalmában	30	»
Összesen . . .	529	pap.

Ezt a számot azonban nem szabad ugyanannyi parochiára értenünk, mert ugyan ő írja, hogy «a papok nem voltak rendesen parochiákra elosztva, hanem némelyeken egy sem volt, másokban 4-en, 5-en, 10-en is működtek».

Az általunk a XVIII. század elejére tett «connotatio archipresbyteratuum», a mely a lelkészeket archipresbyteratusok szerint számítja össze, a papok számát 769-re teszi. Ha ebből leszámítjuk a Lippay által föl nem vett szőlősi, avasföldi, nagybányai és váradi 194 lelkészt, összesen 605-öt kapunk. Ez összeg a föntemlített 1654-i 529 és az 1738-i 538, egymással a távoli kor daczára is nagyjában egyező számoktól jelentékenyen eltér. Ebből tehát még kevésbbé lehet a parochiák számára következtetnünk.

Egyébként a parochiák, azaz lelkészi javadalmak számát a régebbi időben nemcsak azért bajos, szinte lehetetlen megállapítanunk, mert az egyes falvakon több lelkész is működött, hanem főleg azért sem, mert az 1692-i kiváltságlevél előtt a papok is jobbágyok levén, kiki a saját jobbágytelkén élt. A javadalmak voltaképen csak akkor kezdtek a szó szorosabb értelmében azokká válni, miután a papi telkek kihasíttattak. S mivel ez a földilletékkiszabás hosszasan s rendszertelenül történt, még a XVIII. században is sok volt a zavar. Legjobban láthatjuk ezt onnét, hogy a kongrua-rendezés az égető szükség daczára oly nehezen indult s oly soká húzódott. Voltaképen csak Bacsinszky püspök alatt, a püspökség kánoni felállítása után lehet szó egyházjogi értelemben vett parochiákról.

A parochiális épületek vagyis a lelkészi lakok Olsavszki püspök 1738-i összeírása szerint legalább a munkácsi ura-

dalom területén eléggé jók voltak, noha igaz, hogy a papok jórésze még akkor is a saját házában lakott. Ebből következtethetjük, hogy a papi lakok állapota a többi uradalmakban is hasonló lehetett, sőt a munkácsi uradalomtól nyugatra eső uradalmakban, az ungváriban, a homonnaiban, a makoviczaiban, bizonyosan. Tekintve azonban azt, hogy 1733-ban a püspökök lakása is tulajdonképen csak egy szobából és két kamrácskából állott, Olsavszki püspöknek az 1738-i összeírásban a lakok jelzésére használt «satis commoda» kifejezését is ehhez kell mérnünk annál is inkább, mert a házak túlnyomólag még szalmával fedett házakként szerepelnek. Nem szabad azonban megfeledkeznünk, hogy az állapot egyre javult, főleg a kincstári helyeken, a hol különösen Mária Terézia mindenképen gondoskodott megfelelő lakóházakról.

Aligha tévedünk, ha azt állítjuk, hogy minden görög szertartású rutén falunak megtelepedése óta saját temploma volt, kivéve természetesen azokat a hegyek között eldugott, faluszámba is alig vehető házcsoportokat, a melyek még fatemplomot sem voltak képesek építeni maguknak. Mert ilyen fatemplomokat kell görög szertartású rutén falvainknak a régi feljegyzések «cerkomok» néven nevezett régi templomai alatt értenünk, a melyekből itt-ott még ma is látható egy-egy már bizony nagyon is korhadásnak indult épület.[1] Így aztán érthető talán merésznek látszó fenti állításunk.

Olsavszki Mihály püspök 1750—1751-ben tett nagy püspöki látogatásáról jelentést téve, a lelkészek kifogásolt nagy számát a ruténeknek azon szokására viszi vissza, hogy mihelyt valahol le akar telepedni, a földesúrtól mindenek előtt *templomot* és papot kér.[2] Ha ezt megkapja, akkor nincs az a vadon erdő, a melyet kiirtva, talaját munká-

[1] Lehoczky «Bereg várm. monogr.» II. köt. 56—60. ll. külön is szól «A beregmegyei ruthén fatemplomok»-ról.

[2] $9^1/_2$ íves ered. Bpest. OL. Helytt. O. Relig. fasc. 30 ex 971. — «Tantus presbyterorum numerus ab ingressu in regnum hocce gentis istius . . . adhucdum ex eo potissimum perdurat, quod gens haec ubi sedes suas figere locumque impopulare proponit sollicite apud terres dnos pro eo primum agat, ut sibi de *ecclesia* et presbytero provideatur».

jával termőfölddé ne változtatná át, ellenkező esetben a legjobb telepet is elhagyja. Honnét vette ezt az állítását, nem tudjuk, mert semmiféle forrásra sem hivatkozik. Tudva azonban, hogy a földesurak a pap fentartásához szükséges lelkészi telkekről csak az 1692-i kiváltságlevél kiadása után kezdtek gondoskodni, Olsavszki állításából csak a templomra vonatkozó részt fogadhatjuk el. Az urbarialis jegyzékekből ugyanis kitünik, hogy a falvak a templom után bizonyos összeget fizettek vagyis cerkomok csakugyan mindenütt voltak. Még a legfélreesőbb házcsoportoknak is volt s van is legalább fedett haranglábjuk, ha már templomot nem képesek épiteni.

Templomokról szóló legrégibb adatunk fatemplomokról szól. Olsavszki Simon püspök 1738-i összeírása szerint a munkácsi uradalom 21 parochiája közül 20-nak volt fatemploma. Még Munkácson is fából volt a cerkom s csak egy helyen, Szentmiklóson állott kőtemplom.

Olsavszki Mihály püspök kimutatása szerint pedig, a ki 1750—51-ben bejárta az egész püspökséget faluról-falura s így adatait teljes hitelűnek fogadhatjuk:

Zemplén- és Sárosmegyékben volt	21	kő- és	274	fatemplom
Borsod, Szabolcs, Szatmár, Ugocsa és Máramarosban volt . . .	12	» »	318	»
Beregben	2	» »	130	»
Ungban pedig	5	» »	79	»
azaz a püspökség területén lévő 841 közül	40	kő- és	801	fatemplom volt.

Később a templomok tekintetében is javult az állapot. A 801 fatemplom közül már akkor közel 100 templom roskadozófélben volt. Ezek helyett természetesen már nem fa, hanem kőtemplomokat építettek. Csakhogy költség hiányában lassan és nehezen ment a dolog.

Legjobb volt az állapot a kincstári helyeken, a hol a hívek csak kézi munkával és fuvarral járultak az építkezéshez, az építéshez szükséges anyagot s a költséget a kincstár adta. Hogy ez a gondoskodás mind a mellett mennyi kiadá-

sába került a kincstárnak, mutatja az az egy példa, hogy Jablanczy, a sárospatak-regéczi uradalom görög katólikus templomainak az építésére 1785-ben 30 ezer forintot kért.[1] Emelte a kincstár kiadásait az a körülmény is, hogy egyes falvak neki fogtak a templom-, parochia-építésnek, de mire félig készen voltak, kifogyott a költségük, s akkor rendesen a felséghez folyamodtak segélyért.

A dolog annyira ment, hogy I. Ferencz király kénytelen volt az ilyen fajta építkezést betiltani.

Az iskolák és az iskolázottság történetét illetőleg, hogy a hazai rutén nép a mult századokban a műveltségnek és tanulatlanságnak a legalacsonyabb fokán állott, egykorú iratok félreérthetetlenül bizonyítják. A későbbi írók szintén nem találnak elég jellemző szavakat, megfelelő súlyos kifejezéseket a ruténeknek iskolázatlan, tudatlan állapotának a kellő megjelölésére

Már Bazilovics felhozta volt Schwartner azon állítását, hogy «az iskolákra és általában a szellemi műveltségre nézve az egyesült rutének és oláhok az összes említett felekezetek között a legutolsó helyen állanak». Majdnem ugyanazt mondja róluk 1834-ben Fényes Elek. Azóta tanügyi állapotuk hasonlíthatatlanul javult, mind a mellett a statisztika szerint úgy e tekintetben, mint általában jólét dolgában ma is a legutolsó helyen állanak. Pedig a XVI. században a szepesi kamara jellemzése szerint aranynyal, marhával bővelkedtek, úgy hogy akkor közmondásként járta, hogy a kinek «rutén a jobbágya, jó a konyhája».

S hogy abban az időben ezek a tudatlan parasztjobbágyok iskoláról is gondoskodtak, bizonyítja a szepesmegyei Porács falu esete, a melynek az 1593-i dikalis lajstromában említett 16 háza közül a feljegyzés szerint egy kiveendő, mivel üresen állván, *iskola* czéljaira fordíttatott. E házhoz $^1/_4$ telek is hozzá tartozott, melyet azonban Máriássy Pál özvegye magának tartott le.

A rutének jobbágyok voltak, mint Bizanczi írta 1720-

[1] L. az erre vonatk. iratokat Bécs, Köz. pénzügym. levt. Hung. 15.312 csom.

ban «maxima ex parte jobbagiones qui sumus». A jobbágyoknak pedig nem volt saját földjük. Ezért nem voltak képesek iskolákat emelni. Nagy részben a földesurakon múlott tehát, hogy iskolatelkeket nem hasítottak ki. Igazolja ezt Lippaynak 1660-ban a földesurakhoz intézett amaz óhaja,[1] hogy «egyedül azt kívánja, engedjék meg a munkácsi püspöknek, hogy a templomok mellett iskolákat emelhessen s az ifjúság nevelésére alkalmas tanítókat alkalmazhasson . . .»

De ha már a parochiális telkek kihasítása is annyi küzdelembe került, hogy várhatnók, hogy iskolákra készségesebben áldoztak volna!

Olsavszki Simon püspök 1738-i összeírásába felvette a munkács-szentmiklósi uradalom 21 községének tanítói fizetését is. E szerint volt

a munkácsi tanítónak . . .	18	frt	6	kr	fizetése			
a lucskai » . . .	3	»	21	»	»			
az oroszvégi » . . .	7	»	48	»	»			
a sz.-miklósi » . . .	2	»	09	»	»			
a szolyvai » . . .	1	»	26	»	»			
az alsóvereczkei » . . .	—	»	—	»	»			
a laturkai » . . .	—	»	—	»	»			
a zavatkai » . . .	—	»	—	»	»			
a felsővereczkei » . . .	1	»	48	»	»			
a volóczi » . . .	—	»	—	»	»			
a huklivai » . . .	1	»	33	»	»			
a szkotárszkai » . . .	1	»	35	»	»			
a kánorai » . . .	1	»	47	»	»			
a zsdenyovai » . . .	—	»	57	»	»			
a sztrojnai » . . .	1	»	51	»	»			
a dubrókai » . . .	2	»	48	»	»	stb.		

[1] «Dnos etiam terrales, in quorum dominiis dictus eppus ac reliqui de ejus clero morantur, amice requirimus . . . illud etiam unice desideramus, ut de benigno eorundem dnorum terralium consensu liceat eidem eppo et sacerdotibus ei subjectis penes ecclesias eorum *scholas* erigere ac magistros idoneos pro instruenda in litteris et bonis moribus juventute intertenere». Prop. levt. Scritt. rif. vol. 600.

E táblázatos kimutatás számai minden magyarázat nélkül igazolják az írók fentidézett nyilatkozatait. A rutén jobbágyok elszegényedésével az iskolákra sem fordíthattak annyit, a mennyi azok fentartására elegendő és szükséges lett volna. Ilyen jövedelem mellett természetes, hogy a tanítók nem fordíthatták erejöket és idejöket az iskolának. Nem is volt módjukban, mert jobbágyok lévén, indolgával is tartoztak.

Az állapot csak Mária Terézia alatt kezdett némileg javulni s első sorban e részben is a kincstári helyeken. Bacsinszky püspök lépéseket tett, hogy a tanítókat is felszabadítsa a földesúri adózások alól, de sikertelenül. Mind a mellett 1793-ban Ungváron tanítóképző is alakult,[1] a mely hivatva volt a püspökséget képzett tanítókkal ellátni.

[1] Történetét megírta igazgatója, Kaminszki N. az intézet 100 éves fennállása alkalmából az akkori értesítőben.

b) CZIKK.

A munkácsi püspökség területén használt szerkönyvek története.

A szerkönyvek története sokkal fontosabb és hasonlíthatlanul érdekesebb, semmint első pillanatra tetszik. Ha meggondoljuk ugyanis, hogy a hazai rutének egyre szaporodó s a XVIII. században már 5—600-ra ment czerkomaikban a XIII. század második fele vagy a mióta csak fennállanak mindmáig, — egy-egy templomra 10—20 darab kisebb-nagyobb szerkönyvet számítva, ennyi szükséges t. i. a szertartások akadálytalan elvégzésére, — az idegen, ószláv-nyelvű szerkönyvek mekkora tömegét vették használatba, lehetetlen e kérdés fontossága, s idegen nyelvről, külföldről behurczolt könyvekről levén szó, egyúttal nagy hordereje elől is elzárkoznunk, lehetetlen attól figyelmünket és érdeklődésünket megvonnunk. Másrészt pedig tudva azt is, hogy hazai ruténeink mondhatni kivétel nélkül jobbágyok voltak, ezeknek a szokottnál jóval nagyobb méretű könyveknek az ára pedig főleg a korábbi századokban jelentékeny volt, nem is érdektelen e könyvek provenienciájának a tanulmányozása.[1]

Ilyen szláv szerkönyveknek több kézirata van az eperjesi püspöki könyvtárban s a magyar történelmi társulat 1882. évi sárosi kirándulása alkalmával a könytári bizottság előadója fel is hívta rájok szlávistáink figyelmét.[2] Ilyen kéziratú szláv szerkönyv az ungvári püspöki könyvtárban

[1] E czikk egy részét, mely a muszka könyvárusok hazánkban űzött házalásáról szól, felolvastam a Történelmi Társulat 1906 április 18-ki választmányi ülésén.

[2] Századok, 1882.

is van vagy 50 darab.[1] S az egyes rutén templomok csaknem mindenikének volt még csak pár év előtt is 1—2 darab ilyen szlávnyelvű kéziratos szerkönyve, melyeknek mintegy 20—25 darabja jelenleg már a Magy. Nemzeti Múzeum könyvtárában áll a tudományos kutatók rendelkezésére.

Meggyőződésem és hitem szerint ezeknek a kéziratoknak a tanulmányozása és nyelvészeti szempontból való értékelése a szláv nyelvészet feladata ugyan, de, ha a magyar tudományra tartozik a hazánkban létrejött idegen nyelvű szellemi termékeket is, nem csak kizárólag a magyarokat gyűjteni, akkor tagadhatatlanul és vitathatatlanul a magyar tudományra s első sorban szlavistáinkra vár ezeknek a szláv kéziratoknak, kéziratos szerkönyveknek is a tudományos világ számára való földolgozása, vagy legalább is az, hogy a tudós körök figyelmét felhívja reájok, mint a hogy történelmi társulatunk sárosi kirándulásán a könyvtári bizottság előadója tette is. Mert ha kutatjuk és tanulmány tárgyává teszszük a hazai latin egyházi könyveket, egy breviáriumot, hymniariumot, stb., azok provenienczióját, stb., akkor épp' úgy tanulmányozhatjuk, sőt tanulmányoznunk kell a hazai szlávnyelvű szerkönyveket is, akár voltak azok itt írva, akár csak használva, sőt az is csak a magyar tudomány dicsősége, ha teljesen idegen kéziratra tudja a tudományos világ figyelmét felhívni.

E könyvek azonban nemcsak szlavistáinkat érdeklik, hanem egyáltalán bibliografusainkat is, azaz tanulmányozhatjuk őket tisztán nyelvészeti szempontból és azonfelül a bibliografiát érdeklő tekintetben is. Nem czélom itt sem az egyik, sem a másik szempontból tenni őket tanulmánytárgyul, mert ez feladatom körén kívül esik. Azért azt a szerférfiakra hagyva, itt összesen is csak annyiban foglalkozhatom a szláv templomi vagy szerkönyvekkel, a mennyiben hozzátartoztak a munkácsi püspökség területén levő gör.-kat. templomok felszereléséhez, s azok történetének a kiegészíté-

[1] U. m. az 1. 2. 3. 6. 7. 24. 25. 28. 33. 44 és 103. sz. legendás minea = 11 drb., 21. sz. hónapi minea = 1 drb., 4. 10. 75. 78. 82 és 84. sz. oktoich = 6 drb., 5. 9. 69. 107. 116 és 121. sz. apost. könyv = 6 drb. stb., összesen 50 drb.

séhez hozzájárulnak. Nem az egyes könyvek provenienciáját, sem azoknak a püspökség területén található ritkább kiadásait vagy ősnyomtatványait kutatjuk és ismertetjük tehát, hanem inkább arra a kérdésre igyekszünk felelni, honnét s mi úton-módon szerelték fel magukat e templomok ilyen szláv szerkönyvekkel, kezdve a kéziratokon?

E kérdéssel eddigelé senki sem foglalkozván, talán nem lesz felesleges az olvasók tájékozásául előbb egy-két szót szólani a kéziratú szláv szerkönyvek multjáról általában, a hazaiakról különösebben, s végül részletesen előadni a nyomtatott szláv szerkönyvek történetét hazánkban.

A X. és XI. századokban a szláv irodalmakat, melyek akkor még csaknem kizárólag egyházi művekre s főleg szerkönyvekre szorítkoztak, a bulgárok vezették. Ők fordították szláv nyelvre a görög szövegeket s adták tovább a fordításokat a szerbeknek és az oroszoknak. A folytonos másolás és írás folytán azonban lassankint annyi hiba csúszott be a szerkönyvekbe, hogy a XIII. és XIV. századokban úgy a bulgár, mint a szerb és az orosz egyház szükségesnek látta a szerkönyveket revisio alá venni, hogy a hibák kiküszöböltessenek. A bulgároknál a XIII. században élt Euthymius tirnovoi érsek, a szerbeknél Lazarevics István deszpót († 1426) kortársa, István szerzetes és Czamblák érsek végezték a szerkönyvek javítását, míg az oroszoknál eleintén csak hangoztatták a javítás szükségét, többek közt az általunk már említett Gennadius novgorodi érsek (1495 táján).

A bulgár irodalom az említett Euthymius érsek idején megélvén második, a szlávistáktól *középbulgárnak* nevezett virágzási korát, melynek egyik legrégibb nyelvemléke, egy apostolos könyv, éppen hazánkban, és pedig valamely erdélyi oláh falu templomában lappang, csakhamar lehanyatlott. Az Asenidák uralmának megdőlését követő zavaros időkben papjai elvándoroltak Oroszországba, az oláhok közé, és Szerbiába.

Az oláhok, bár a XVI. századtól kezdve vannak oláh fordítások is, soká ószláv nyelvű szerkönyveket használtak, még pedig jobbára bulgár eredetűeket, melyeken a bulgár

nyelv hatása érzik, azért is ezeket *oláh-bulgár* nyelvemlékeknek szokás nevezni.

Délen a szerbek 1371 óta hűbéresei ugyan a töröknek, de éppen akkor fejtik ki a legnagyobb irodalmi tevékenységet. Deszpotjaik, Lázárevics István és Brankovics György (1427—1456) török hűbéresek, de magyar főurak is, s Lázárevics az 1426-ki tatai szerződés alapján éppen a ruténekt lakta munkácsi s más magyarországi urodalmak birtokosa, s valamelyikök adományt is tesz a kevéssel előbb keletkezett munkácsi kolostornak. István deszpót nemcsak kedvelte a tudományokat, de maga is írt. Sokat fordított görögből, «többet, mint bármelyik előde» — mondja életírója. Az említett István szerzetes éppen az ő parancsára reformálta a szerb nyelvet és a szerkönyveket.

Oroszországban Ikonnikov orosz író számokban fejezi ki az orosz irodalmi munkásság eredményét, azt mondva, hogy a XVII. században czári parancsra 39 kolostorból 2673 kéziratot gyűjtöttek össze. Ezek közül ezer aszkétikus munka volt, a többi pedig egyházi szerkönyv, vagyis az irodalmi munkásság csaknem kizárólag vallásos könyvek másolására szorítkozott. Bizonyítja ezt különben az a tény is, hogy azon 240 író közül, a kiket Ikonnikov a XVII. század végeig ismert, 190 szerzetes, 30 világi és csak 20 volt lelkészkedő pap, a mi az utóbbiak ismert anyagi helyzete és ennek megfelelő képzettsége mellett érthető is. Szent könyvet másolni orosz felfogás szerint ájtatos cselekedet volt. Természetes azonban, hogy azért a másolók nem dolgoztak hibátlanul. A szerkönyvekben ott északon is mind több nyelvi és értelemhibát ejtettek. A nyelvi hibákat akként követték el, hogy az egyházi könyvek ó-szláv nyelvébe kisorosz vagy rutén avagy nyugati, helyesebben déli, és nagyorosz (muszka) vagy északi nyelvi sajátosságot vegyítettek bele, úgy hogy ott is vannak *nyugati* és *északi* orosz nyelvemlékek. Voltak ugyan rendes szabályzatok (ustav), a melyek a másolásra nézve útmutatással és felvilágosítással szolgáltak, úgy hogy vannak szabályosan írt (ustavni) és félszabályosan írt (poluustavni knigi) könyvek, mindamellett a szerkönyvek már a középkor végső századaiban annyira

tele voltak hibákkal, hogy a főpapok ott is mind sürgetőbbnek találták a megjavításukat, mint a hogy a bolgárok és a szerbek tették. De az egész czári birodalomban nem találkozott ember, a ki vállalkozott volna, hogy a szerkönyveket görögből újra lefordítja szlávra. A czár tehát 1518-ban Maxim görög szerzetest Moszkvába hivatta, a ki le is fordította a zsoltárokat, átjavította a triodiont, a horáriumot, a mineát és az apostolos könyvet. Mivel azonban nem régi kéziratok, hanem teológikus és bölcsészeti tudás által vezetett szövegkritika alapján végezte az átjavítást, elítélték, hogy meghamisította a szent könyveket, s hosszas fogságban halt el 1556-ban. A moszkvai 1551-ki zsinat a 100 fejezetes törvényben jóváhagyta Maxim javítását s kimondta, hogy szorosan ügyelni kell, hogy a javított szerkönyvekben ne legyenek hibák, azért is egyúttal rendes javító bizottságot állított fel. A végleges javítási reformot Nikon moszkvai patriarcha vitte keresztül (1514—1567) éppen akkor, a mikor északon az első szerkönyv, a lembergi apostolos könyv (1564) nyomtatásban megjelent. Ez a reform régi kéziratok alapján történt, a mennyiben egy Szuchanov nevű szerzetes állítólag 500 kéziratot hozott magával keletről, mintegy 300-at pedig a keleti főpapok küldtek. Az 1567-ki zsinat az így javított könyveket fogadta el, elátkozván az 1551-ki 100 fejezetes törvényt s az általa jóváhagyott szerkönyveket. De az ezekhez ragaszkodók nem engedtek s a szerkönyvek kérdéséből kifakadt a nagy orosz szakadás (raskol).

Körülbelül éppen akkor, mikor a bulgárok a XIII. században a szerkönyveket javítás alá fogták, a mi királyaink északon Halicsot, délkeleten a bulgárokkal és oláhokkal telített Kunországot kapcsolták hazánkhoz, sőt attól kezdve oláhok, a század közepe óta pedig rutének be is szivárognak hazánkba. A XIV. században — kimutathatólag — délen legalább parochiák keletkeznek papokkal, kiket Nagy Lajos ugyan még kitelepíttetni rendel, de már a század vége felé északon megépül a körtvélyesi kolostor, a következő XV. század elején a munkácsi, s ugyanakkor Zsigmond király délen is megadományoz kettőt, a tiszmánait, meg a vodiczait, sőt pár évtized mulva már jelentkeznek a püspökségek is, legalább a mun-

kácsi bizonyosan. Délen egyébként a XIV. század eleje óta a szerbek is kezdtek hazánkba huzódni. Brankovics halála után pedig a szerbség egész tömegekben menekült át, többek közt a deszpót szabolcsi uradalmaiba, a hol a későbbi hajduvárosokban telepedett meg. A törökök előnyomulásával elvész a régi Szerbia, el Macsó, úgy hogy végre a Brankovics családjából való deszpótok, pl. Vuk Zmáj, stb. egészen hazánkba telepszenek át, s a család utolsó sarja György lesz az első szerb püspök (Maxim) hazánkban.

Mindezek a bevándorló népségek görög szertartásuak voltak s természetesen magukkal hozták papjaikat is, ezek pedig szerkönyveiket. Innét magyarázható, hogy hazánkban vannak — mint említettem — közép bulgár, bulgár-oláh, szerb és nyugati vagy déli orosz nyelvemlékek is. Sőt magában a munkácsi püspökségben, illetve annak a templomaiban használatosak voltak az utóbbi három, oláh-bulgár, rácz és nyugati orosz eredetű kéziratok. Így például a hajduvárosok rácz templomaiban, többek közt Dorogon még 1641-ben is a rácz nyelv nyomait mutató ószláv kéziratokat használták, a mint azt a hajdudorogi görög szertartású egyháznak a munkácsi püspöki könyvtárba került kéziratai tanusítják. Az egyházmegyéhez tartozott Szatmár- és Máramarosmegyék oláh templomaiban oláh-bulgár kiadású kéziratok voltak használatosak. Ezek közül is van néhány példány Ungváron a püspöki könyvtárban.[1] A megye nagy többségét alkotó rutén templomok azonban túlnyomólag a nyugati orosz nyelvjárás nyomait viselő s annak szavaival telített ószláv kéziratokkal voltak felszerelve, melyeknek leghíresebb példánya a munkácsi kolostornak a XV. századból való hártya-codexe, az egyetlen hártya kézirat az egész egyházmegyében.

Az oláh-bulgár és a szerb kéziratokat ezúttal elhagyván, a mennyiben azok inkább a hazai oláh és a szerb egyháztörténet körébe tartoznak, csak az utolsó, a nyugati orosz csoporthoz tartozó kéziratú szerkönyvek provenienciájáról

[1] Pl. a 82. 113. sz. kéziratok szerb, az 52., 90., 4. és 25. sz. közép vagy oláh-bulgár származásúak.

szólunk, a mennyiben az itt lehetséges. A kérdéssel ugyanis eddigelé, noha szlavistáink és bibliografusaink figyelme fel volt reá hívva, egyáltalán senki sem foglalkozott, s így semmiféle eddigi eredménytől sem számolhatunk be.

Az ungvári püspöki könyvtár egyik felének a megalapítójáról, Olsavszki Manó püspökről tudjuk, hogy 1750—51-ben királyi rendeletre püspöksége minden egyes parochiáját meglátogatta s így volt alkalma az egyes templomok ezen kéziratait és ritkább kiadású vagy ősnyomtatványait figyelemmel lehetni. Sajnos, a rendelkezésünkre álló adatokból nem tudjuk kimutatni, hogy ezt meg is tette volna s akár csak egy ilyen könyvet is beszerzett volna. De már utóda, Bacsinszky, a levéltár tulajdonképeni megalapítója, a ki 1794 szept. havi statutumának 6-ik pontjában felhívta papságát, hogy a parochiákon levő okleveleket küldje be az egyházmegyei levéltárba, mint Durichchal és Ribayval váltott néhány levele igazolja, a szerkönyveket is figyelemmel kisérte, különösen pedig az ószláv ősnyomtatványokat s jelentékeny számú példányt gyűjtött össze belőlük. S habár nem is tudjuk, vajjon a fenti körrendelet kéziratú könyvekre is vonatkozott-e vagy sem, bizonyos, hogy ezekre is figyelemmel volt, a mint azt az előbbi fejezetben említett moldvai «oláhnyelvű szépen írott» könyvnek a megszerzése is igazolja. Mindamellett nem állítom, hogy az ungvári püspöki könyvtár mintegy 50 drb kéziratú szerkönyvét ő gyűjtötte össze, tény azonban, hogy a könyvtárnak körülbelül annyi papiros kézirata van. Ekként az eperjesi püspöki könyvtárban és a Nemzeti Múzeumban elhelyezett kéziratokat összevéve, mintegy 100 drb ilyen papirra írt kisebb-nagyobb szerkönyvet magában foglaló ószláv kéziratunk van.

E kéziratoknak a nyugati orosz nyelvjárás nyomait viselő azon darabjai is érdekesek reánk nézve, a melyekről határozottan megállapítható, hogy a szomszéd Galicziában írták őket, az itteni templomokban voltak használva, de természetesen kétszeres érdekkel bírnak előttünk azok, a melyeket itten írtak is.

Az ungvári püspöki könyvtár említett kéziratai közül a tíz legrégibb csaknem kivétel nélkül Galicziában iratott.

Így pl. a 24. számú mineát bizonyos Trialevics Demián, a Szmereka faluba való Koszty fia írta Zsigmond lengyel király idejében 1564-ben a Sztrij városa mellett fekvő oporzseczi kolostorban. A 74. számú misekönyvet Maximovics János írta Dolina faluban. A 100. számú misekönyvet bizonyos Gábor fejezte be Sozam faluban 1554-ben, Zsigmond Ágost lengyel király uralkodása alatt Antal püspök idejében. Nem volna ugyan érdektelen e kéziratokban levő többi följegyzésekből követni az utat, a melyet megtettek, míg Magyarországba kerültek, mind a mellett ez úttal csak azt hangsúlyozzuk, hogy e könyvek is ékesen bizonyítják és illusztrálják amaz állításunkat, hogy a hazai rutének igenis összeköttetésben állottak a lengyelországiakkal.

A könyvírás nemcsak elegendő jólétet, hanem ennek megfelelőleg bizonyos fokú tudományos képzettséget is feltételez és igényel. E mondást szem előtt tartva, nem is csodálhatjuk, hogy a mint 1705-ig, a Jany-alapítvány kezdetéig a tudományosabb és képzettebb papok és püspökök nagyrésze a szomszéd Lengyelországból jött át hozzánk, úgy hogy már az itteni papság között jól kimutatható ellenszenvet is szült a papoknak ez az idegenből való beszállása, akként a szerkönyvek nagy része is onnét került, különösen pedig a régebbi kéziratok. Mert miután a lengyelországi szakadárok 1595-ben unióra léptek, az itteniek már alig használhatták az ő egyesült könyveiket. S mivel itten még nem volt szláv nyomda, ott ellenben már 1564 óta egyre több könyvet nyomattak s az ottani kéziratú szerkönyveket nyomtatványokkal pótolták annál is inkább, mert még az unio előtti időből valók voltak, e két okból az ottani kéziratok 1595 után ott feleslegesekké, itt pedig keresettekké levén, mindinkább özönlöttek ide át. Innét van, hogy az itt használt galicziai kéziratok jobbára az 1595 előtti időből valók ugyan, de 1595 után kerültek ide. Hanem azért itten is írtak eleget. Így pl. bizonyos Juhászevics nevű kántor az ungmegyei Neviczkén még a XIX. század elején is több ilyen szerkönyvet másolt le valóságos kalligrafiával. Sőt van róla tudomásunk, hogy pl. egy itteni pap egyik ilyen kéziratú könyvét, mely jelenleg az ungvári székes-

egyház tulajdona, csak azért nem hagyta a falu templomára, mert a mikor nagy fáradtsággal *javította*, a falu nem adott neki segítséget.

Még érdekesebb a nyomtatott szerkönyvek provenienciájának a kérdése és tanulmányozása. Mert noha még 1680 táján is széltében kéziratos szerkönyveket használtak, mint Lipniczki püspöki helynöknek a szepesi görög szertartású parochiákon tett látogatásáról szóló jelentéséből kitünik,[1] s mint azt az azon századból való kéziratú szerkönyvek jelentékeny száma is megerősíti, s noha még a XVIII. század folyamán is írtak és másoltak hazánkban, ugyannyira, hogy míg előbb, főleg 1595 után Galicziából hozták be azokat, addig itthon voltaképen csak a XVII. század közepétől az unió-mozgalmak eredményekép kezdődött a másolás, mind a mellett a nyomtatott szerkönyvek is igen korán használatba jöttek.

Szláv szerkönyveket, a XV. századi krakói és prágai egyes esettől eltekintve, tudvalevőleg először délen a szerbek és az erdélyi fejedelmek pártfogása és támogatása mellett az oláhok nyomattak. Ezekből a délen nyomtatott szerkönyvekből a munkácsi megye rácz és oláh templomaiban, Szabolcsban és Szatmárban találunk egyes példányokat. Ezekből a valóságos bibliografiai ritkaság számba menő XVI. századbeli nyomtatványokból gyűjtött össze több példányt Bacsinszky püspök, közöttük a híres Bigner-féle evangeliumot. Ezeknek a déli provenienciájú nyomtatott szerkönyveknek a munkácsi püspökség területén való elterjedéséről azonban alig tudunk egyebet, mint hogy egyes templomok tényleg használtak ilyeneket, de hogy mi úton-módon jutottak azok birtokába, arról semmiféle adattal sem rendelkezünk.

Egészen másképen állunk az északi provenienciáju szerkönyv-nyomtatványokkal. Ezeket jobbára muszka könyvárúsok hozták be hazánkba s terjesztették el itten, ennél-

[1] Benkovicshoz írt jelentésében is azt írja az 5. p. alatt: «Idem vitium esse in libris, qui fere omnes sunt *manuscripti*, erroneae, confusae, illegibiles. Ob hos defectus vix in 20 pagis legi s. lyturgia potest». Fred. Esztergom, Hprim. levt. 2116/4.

fogva ezek behozatalát főleg 1720 óta a reánk maradt nagyszámú kamarai és helytartótanácsi iratokból elég alaposan ismerhetjük meg.

Északon, mint említettem, a prágai és a krakói XV. századbeli néhány nyomtatványt leszámítva jóval később, mint délen, a XVI. század második felében kezdtek szláv szerkönyveket nyomatni. Az első nyomtatott szerkönyv az 1564-i lembergi apostolos könyv volt, melyet 1581-ben a varsói, máskép osztrogi biblia követett. Ez utóbbiból több példány maradt fenn a püspökség területén, jeléül, hogy noha még akkor s jóval az után is jobbára kéziratokat használtak, az első nyomtatott szerkönyv megjelenése után ezek a nyomtatott szerkönyvek is utat törtek maguknak Magyarországba.

A munkácsi püspökség templomaiban használt szerkönyvekről Bacsinszky püspök idejében két alkalommal is készültek hivatalos összeírások. E jegyzékeket hivatalos voltuk daczára, különösen a mi a nyomtatás helyét és idejét illeti, a lehető legnagyobb gondatlansággal s igen kevés figyelemmel állították össze az illető lelkészek. Mind a mellett annyit kivehetünk belőlük, hogy e könyvek nagyrésze a XVII-ik és a XVIII. századból való, bár itt-ott akadnak a XVI. század második felében nyomtatottak is. De megállapíthatjuk egyúttal azt is, hogy e könyvek túlnyomó része oroszországi nyomdákból került elő. Érdekes jelenség ez, mert azt mutatja, hogy a XVI. és XVII. századi déli szláv nyomtatványok nem voltak oly kelendők, mint az északiak, habár nyomdai kiállításuk hasonlíthatatlanul fejlettebb az északiakénál. Ezeknek a betűi durvák, nyomásuk piszkos, míg az előbbiek betűi az az előtti kéziratok betűit annyira hívén s oly tisztán adják vissza, hogy olykor szinte tévedésbe ejtik az embert, kézirat van-e előtte vagy nyomtatvány? Ennek talán az lesz a magyarázata, hogy a szép kiállítású déli nyomdák a XVII. század folyamán lassan megszüntek, mielőtt még a templomok a belőlük kikerült szerkönyvekkel elláthatták volna magukat. A lembergi apostolos könyv megjelenése, 1564 óta tehát jobbára az északi termékekre voltak utalva. S mivel 1595 után

a Lengyelországban az unio felvétele következtében feleslegessé vált szakadárkori kéziratokhoz még könnyen hozzájuthattak, másrészt ott csak 1564 óta nyomtattak szerkönyveket, érthető, hogy XVI. századbeli példányokból kevés van az említett összeírásokban.

A XVII. században aztán megindul az oroszországi nyomtatványokkal való kereskedés. Taraszovics püspök az ellene 1640 november 12-én tartott első beregmegyei vizsgálat 19-ik tanujának, makariási Demjénnek a vádjára, hogy a pár sornyi nyomással bíró antimensionokat drágán adta, azt felelte, hogy «az antimenst nem magam csinálom, hanem az *könyvnyomtatóktól* én is drágán veszem». Tudva már most Malachovszki püspökjelölt 1671-i emlékiratából, hogy hazánkban még akkor, 40 évvel Taraszovics után sem volt szláv nyomda, Taraszovics könyvnyomtatói alatt csak is külföldi, még pedig északi, tehát oroszországiakat érthetünk. Ha pediglen antimenseket szállítottak, bajos föltenni, hogy egyszersmind könyveket is ne szállítottak volna!

Ezeknek a ma is használt szerkönyveknek alsó lapszélein olvasható czirill-betűs feljegyzések némi útbaigazítást adnak nekünk a beszerzés felől. Sajnos azonban, többet nem igen tudunk meg belőlük, mint hogy az akkori hívek nagy árakat, olykor 30—60 frtot, olykor 1—2 tehenet, adtak érettük, de hogy mi úton-módon jutottak hozzájuk, arra nézve nem adnak felvilágosítást. Ezeken a lapszéli följegyzéseken kívül 1725-ig semmi más adatunk nincsen ezeknek a szerkönyveknek a beszerzéséről, s így arról a jelzett időig bővebben nem is nyilatkozhatunk. Az 1640-ből való Taraszovics-féle nyilatkozatból azt kell következtetnünk, hogy azok a könyvnyomtatók személyesen jártak be hazánkba, mert bizony Taraszovics aligha ment ki s járt utánuk.

Az unió ekkor történt felvételének a szerkönyvekre nézve mindössze annyi következménye volt, hogy ez időtől kezdve a munkácsi püspökség unitus papjainak nem lett volna szabad használni oroszországi szakadár nyomtatványokat. Ez nem is járt volna valami nagyobb bajjal, mert a lengyelországi, 1595-ben már egyesült ruténeknek

voltak nyomdáik, a hol unitus könyveket nyomattak s így a magyarországi ruténeknek lett volna honnét fedezniök szerkönyvszükségletöket. Sajnos azonban, úgy látszik, a lengyelországi unitusok nem voltak képesek versenyre kelni az oroszországi szakadár nyomdák szerkönyvtermékeivel. Ezek sokkal kelendőbbek voltak, főleg a XVIII. században, úgy hogy míg a XVII. századi könyvek között vannak a templomokban lengyelországi eredetű unitus kiadványúak is, a XVIII. századbeliek nagy része oroszországi szakadár nyomdákból került termék.

Ennek a kelendőségnek az okát Barkóczy Ferencz egri püspök 1751-ben a helytartótanácshoz intézett felterjesztése során abban a ragaszkodásban látja, melylyel a megyéjében lakó görög szertartásúak a muszka eredetű szerkönyvek iránt viseltetnek. «Ismeretes, — úgymond — hogy egyházmegyéjében annyi rutén és oláh népség lakik, hogy négyszer annyi görög szertartású papja van, mint a latin hívőknek. E népséget elődei unióra vezették ugyan, de szomorúan tapasztalja, hogy az unio a legtöbbjénél csak névleges. Szakadár szertartás, szakadár erkölcsök és tanok uralkodnak közöttük. Ennek oka kétségtelenül papjaik tudatlansága és gyarlósága, a kik a hitre és erkölcsre nézve nem mentesek a tévedésektől. Ez pedig leginkább annak tulajdonítható, hogy a legtöbbje nagyobbára muszka szerkönyvet használ. Ezen szomorú tények számos bizonyítékára akadt, mikor egyházmegyéjében két évig tartó körutat tett. Igen sok helyen nemcsak szakadár könyveket talált, hanem vizsga alá fogván a papokat, azt látta, hogy szörnyű tévtanokban leledznek. Minderről a felségnek ismételten is jelentést tett.

Csakis így érthető s innét magyarázható, hogy a szent misékben a felség helyett a czárt, a pápa helyett a pétervári patriarchát emlegetik, stb. Mindezek szakadár tévtanok, a melyeket máshonnét nem szerezhettek s nem sajátíthattak el, mint a szakadár könyvekből. De honnét ezek a muszka könyvek Magyarországon, ki szállítja őket, kinek a segélyével és költségén? Tudvalevő, hogy a szomszéd Lengyelországban vannak nyomdák, a melyekben görög

szertartású, a szakadár tévtanoktól megtisztított könyveket nyomnak. Onnét a magyarhoni rutének kevesebb költséggel is beszerezhetnék a szükségeseket és mégis Muszkaországhoz fordulnak, a mely oly távol van s az útja olyan veszélyes. Hogy tehát oly költséggel és akkora fáradtsággal mégis a muszkák könyveit szerzik be, annak nem lehet más oka, mint hogy tetszenek nekik azok tévtanai».

Bátran hozzátehetjük Barkóczy püspök magyarázatához kiegészítésül, hogy annak az oka, hogy a muszka szerkönyvek kelendőbbek voltak, hogy az itteni unitusok jobban ragaszkodtak hozzájuk s többre becsülték a lengyelországi unitus könyveknél, abban rejlett, hogy Oroszországban a szerkönyveket átjavították, a mely tényről, a nyomában támadt nagy szakadás folytán nagy port vervén fel, itt is tudomást vettek, míg a lengyelországi könyvek approbatiója a lengyelországi unitus jelenlétében történt ugyan, de oly kevéssé jutott nyilvánosságra, hogy pl. a magyarországi görög- katólikus püspökök 1773-ban Bécsben összeült zsinata sem tudta biztosan megmondani, melyek használhatók a lengyelországi unitus kiadások közül, melyek nem.

Az északon, Muszkaországban nyomtatott szakadár könyvek elterjedésének tehát sem az itteni rutének 1646-i uniója nem volt akadálya, sem pedig a lengyelországi unitus szerkönyvekkel nem lehetett azok beözönlésének gátat vetni. Sőt lett volna egy harmadik mód is a kiküszöbölésükre, t. i. itthon állítani fel szláv nyomdát és itt nyomatni a szükséges szerkönyveket, s erre nézve, mint látni fogjuk, történtek is kisérletek, de ezek különféle okokból nem vezettek eredményre, s így a rutén templomok, a melyeknek szerkönyvekre szükségük volt, az unio felvétele után is az oroszországi szakadár könyvekre voltak utalva, s ezek annál inkább terjedtek, mert muszka könyvárúsok terjeszteni kezdték őket, noha nem akadály nélkül.

E házalás elé a XVIII. század elejétől újabb, kettős akadályt is gördített, először a könyvvizsgálat behozatala, másodszor pedig az a körülmény, hogy a Rákóczi-szabadságharcz leveretése után a lengyel határt szoros őrizet alá

vették s a Magyarországba jövő utasokat, kolduló papokat és szerzeteseket, mint kóborló csavargókat, valamint a muszka könyvárusokat is feltartóztatták, mert mindannyi útlevél nélkül járt ki s be. Ennek a körülménynek köszönhetjük azt, hogy ez időtől kezdve e könyvek behozatalát nagyobb figyelemmel kisérhetjük. Most már oklevélileg tudjuk, hogy ez idő óta muszka könyvárusok házaltak velük. 1724-től 1771-ig mintegy tíz ilyen behozatalról van részletesebb tudomásunk. Mivel azonban mindjárt az első, 1724-i behozatal igen nagy mérvű volt s nem is egy, hanem több szövetkezett kereskedő űzte, nehéz feltennünk, hogy ez a kereskedés, melynek első nyomai — az illető kereskedők saját vallomása szerint — 1711-ig vezethetők vissza, csak akkor indult volna meg, hanem bizonyosra vehetjük, hogy már a XVII. század folyamán is házaltak velük. Ez is egy érvünk arra, hogy Taraszovics 1640-i könyvnyomtatóit ilyen muszka könyvárusoknak tartsuk. Mielőtt tehát a munkácsi püspököknek külön szláv nyomda felállítását célzó hosszas törekvését előadnók, nézzük előbb rövidesen a szerkönyveknek e házaló kereskedők útján történt behozatalát

Hogy e behozatalnak említett két akadályára visszatérjünk, ismeretes, hogy Lipót 1693-ban behozta a censurát s Lipótnak ezt az intézkedését III. Károly 1715 júl. 18-án Bécsben kelt rendeletével megerősítette, kimondván, hogy «a nagyszombati egyetem jézustársaságbeli kanczellárainak joguk legyen a Magyarországon nyomtatandó bárminemű könyveket megvizsgálni, . . . *a másutt nyomottakat* pedig, melyek akár eladásra kerülnek, akár más úton forgalomba hozatnak, *átnézni* és átvizsgálni és a gyanusakat vagy veszélyeseket azonnal letartani és elkobozni.» Ezen intézkedés értelmében a muszka szerkönyveket is vizsgálat alá vették, de csak azokat, a melyeket a határon feltartóztattak.

A másik akadálya volt az ilyen könyvek behozatalának a határ szorgosabb őrizet alá vétele. A helytartótanácsnak 1725 szept. 23-án kelt felterjesztése szerint t. i. a debreczeni kerületi felügyelő szept. 20-án jelentette gr. Károlyi

Sándor biztossági igazgatónak, hogy az Orosz- és Lengyelországgal határos helyőrségek parancsnokai, különösen pedig a munkácsi, nehézség nélkül átbocsátják a határon az országba jövő koldusokat és csavargókat. A helytartótanács szerint ez az eljárás beleütközvén a csavargók és koldusok megrendszabályozása ügyében kibocsátott határozatokba és az ezek végrehajtása ügyében általa közzétett rendeletekbe, kérte a kanczelláriát, hogy az illető parancsnokok utasíttassanak arra, hogy a jövőben az e fajta csavargó népséget, a török fogságból hazatérő jövevények kivételével, ne bocsássák be az országba. A hadügyi tanács nov. 3-án igazolásra szólította fel a munkácsi parancsnokot, Bémert, a ki nov. 25-én Munkácsról kelt jelentésében[1] elmondotta, hogy a Lengyelországba vezető szorosok közül csak Balczkón (!) van őrség, az ungvári, homonnai, sztropkói és bártfaúton ellenben nincsen. Ezeknek az őrzése azonban a megyékre tartozik. A megyék pedig e helyeken nem tartanak őröket, úgy hogy azokon a helyeken e fajta csavargók csakugyan könnyen becsúszhatnak az országba, a mennyiben a Lengyelországból Tokajba és a Hegyaljára jövő borvevő emberek ez utakon közlekednek. Azokat, a kik a szorosok megkerülésével mégis bejönnek és elfoghatók, — a mint egyikmásikkal meg is történt — bebörtönözik, megmotozzák, olykor veréssel is vallomásra kényszerítik, bár rendszerint semmit sem lehet belőlük kihozni. Hogy azonban hiába ne fogyaszszák a kenyeret, őrök kiséretében ismét a határra szállítják s visszaküldik őket Lengyelországba. Évenként őszszel a lengyelországi kolostorokból különféle rusznyák papok jönnek, a kik borokat koldulnak itten. Ezeket ő, ha az ottani szoroson jöttek, mindannyiszor az odavaló rusznyák püspökhöz, Bizanczihoz küldte, s ha az előtt igazolták magukat s ő aláírta az útlevelüket, akkor ő szabadon bocsá-

[1] Évek óta gyűjtvén a hazai szláv nyomdászat történetére vonatkozó anyagot, a melyet külön óhajtanék feldolgozni, itten csak jelzem, hogy a bécsi köz. pénzügym. levt. található iratokon kívül főleg az OL. Kancz. O.-ban az illyr dep. iratai között, továbbá a Helytt. O. Ideal. relig. act. 6., Acta rel. lad. E. 48, A. r. ant. fasc. 16. no. 120. és a Misc. 92. no. 4. levő iratok vonatkoznak a hazai szláv nyomdászat történetére.

totta őket. Ha a feladás erre az eljárására célzott, várja a további utasítást erre nézve.

A kanczellária e felvilágosítás után 1726 jan. 4-én a következő leirattal felelt. «Szükséges, — úgymond — hogy a megyék az ungvári, homonnai, sztropkói és bártfai átjárókat is szorgos őrizet alá vegyék. Meg nem engedhető, hogy a szomszéd lengyelországi rutén papok koldulás czéljából Magyarországba járjanak. Ennélfogva utasította a helytartótanácsot, hogy az illető megyéknek erre nézve utasítást adjon. A munkácsi püspöknek pedig szigorúan hagyja meg, hogy a Lengyelországból jövő e féle orosz papok útleveleinek az aláírásától okvetlenül tartózkodjék».

Jan. 7-én Ung, Bereg, Zemplén és Sáros megyék meg is kapták a megfelelő utasításokat. Bereg megyének azonfelül szigorúan meghagyatott, tiltsa el a püspököt az e fajta útleveleknek addig gyakorlott aláírásától, az aláírtakat pedig utasítsa vissza s az illető papokat be sem bocsátva az országba, küldje vissza.

1726-ig tehát a muszka könyvárusok akadálytalanul jöhettek át. S a komáromi rácz templom 1724 évi moszkvai kiadású teljes minea egyes köteteiben olvasható is, hogy «e könyvet . . . . . a komáromi hívek muszka kereskedőktől vették 1726. évben». Bizonyos azonban, hogy a munkácsi püspök tudomást szerzett erről az 1726-i könyvbehozatalról, mert a helytartótanács azon évi május 24-én jelentette a kanczelláriának, hogy Hodermarszki József általános püspöki helynök ápr. 8-án Munkácson kelt levelében tudomásukra adta, hogy Lengyelországból sok szakadár könyvet hoznak be az országba, a melyek az egyesülteket könnyen visszadönthetik a szakadárságba. E könyvek egyik csoportja az isteni tisztelet elvégzésére szolgál, a másik a szentségek kiszolgáltatásához szükséges, a harmadik szent beszédeket tartalmaz, de mindannyian tele vannak eretnek tanokkal, főleg a szentlélek származását illetőleg, s valamennyi pápaellenes. Ha e könyvek behozatalát elkobzás terhe alatt el nem tiltják, mindaz elvész, a mit az egyesült papság a multban tartott egyházgyűlésein elért. Ennélfogva kérte a helytartótanácsot, tiltsa meg e

könyvek behozatalát s közölje vele erre vonatkozó rendeleteit.

Mindezeket szemügyre véve s megfontolva, hogy az ilyen veszélyes könyveknek az országba hozatala és az egyesült nép között való terjesztése a szakadár vallásból a római katólikus hitre áttért lelkekre nézve felette kárhozatos és botránkoztató, következőleg a közjónak is ártalmára van, a mit a felségnek is tudomására hozni a helytartótanács kötelességének tartja, de különben is, mivel ezen a bajon segíteni a közjó és a népnek az üdve követeli: ennélfogva felhatalmazandónak véli a munkácsi püspököt és említett helyettesét, hogy az ilyes könyveket megyéjük területén szabadon elszedhessék, a joghatóságuk területén levő megyéket pedig utasítandóknak tartja, hogy a püspöknek és helyettesének minden tekintetben segélyére legyenek, ha azok ez iránt megkeresik őket.

A kanczellária aug. 21-i válasza szerint intézkedett, hogy az összes harminczadosok, tehát nemcsak a kik Lengyelország felé esnek, a jövőben semmiféle ilyen könyvet, a mely t. i. nincsen átvizsgálva, az országba be ne engedjenek, hanem visszatartva őket, a dologról a letartott könyvek jegyzékével együtt a magyar kamarán jelentést tegyenek, a mely viszont értesíti a bécsit, hogy a kanczelláriával együttesen megfelelőleg intézkedhessenek. Az imént behozott könyvekre vonatkozólag helybenhagyta a helytartótanács javaslatát. Ugyanakkor, aug. 21-én átírt a bécsi kamarának is, hogy a magyar kamara útján adja meg a harminczadosoknak a megfelelő utasítást.

Az udvari kamara aug. 19-én tényleg utasította a magyar kamarát a megfelelő intézkedések megtételére, azzal a módosítással, hogy a harminczadosok a szepesi kamarát értesítsék s jelentésükhöz két példányban mellékeljék a lefoglalt könyvek jegyzékét.

Hodermarszki tehette a jelentését az uniót e szakadár könyvekben levő tévtanok részéről fenyegető veszély megelőzésére s tisztán az unio megóvása czéljából, de az sincs kizárva, sőt valószínűbb, hogy a Beregmegyétől az útlevelekre vonatkozólag kapott szigorú utasítás hatása alatt

cselekedett. Salapin Iván és Wacuroff Mihály muszka könyvárúsok ugyanis azt vallották 1727-ben, hogy ők már 16 év óta házaltak hazánkban muszka szerkönyvekkel. Mivel pedig nem valószínű, hogy a püspök ezekről az 1711 óta évenkint történt szállításokról ne értesült volna, ha tisztán csak az unio érdeke vezeti vala, bizonyára előbb is tett volna jelentést, nem éppen a rendelet vétele után.

A jelentése nyomán kiadott rendeleteknek és intézkedéseknek meg is volt azonnal a foganatjuk. Ocskay István ungvári harminczados már a következő 1727. év ápr. 23-án jelentette, hogy ápr. 16-án két volodimiri orosz könyvárús, az említett Salapin és Wacuroff, — az első névleg ismert könyvárúsok hazánkban — az ungvári harminczadon a magukkal hozott árúk, köztük festett képek után is lefizették a rendes illetéket. Azonban behoztak 530 darab kisebb-nagyobb szentírás, zsoltár s egyéb e fajta nyomtatott könyvet is. Ezeket ő nemcsak átengedni nem akarta, hanem elszedte tőlük, hivatalában őrizet alá vette, azzal az okadatolással s ürügygyel, mint a kereskedők mondták, hogy parancsa ván az ilyes nem katólikus könyveket, legyenek azok oroszok, luteránusok vagy kálvinisták, feltartóztatni és lefoglalni.

A muszka könyvárúsok vallomásából kiderült, hogy nem adták meg magukat szótlanul, hanem azzal érveltek a harminczados előtt, hogy az említett rendelet valószínűleg tévedésen alapszik s bizonyára csak a luteránus és kálvinista könyvekre értendők. Tudták, hogy két évvel az előtt néhány újításokat tartalmazó könyvet akartak a reformátusok beszállítani Magyarországba. Az általuk behozott könyvekre a tilalom annál kevésbbé vonatkozhatik, mert azok ősrégi, elfogadott kiadásúak, melyek tehát nem esnek censura alá. Ők már 16 év óta minden esztendőben szállítottak ilyeneket a nélkül, hogy csak egyszer is nehézségük lett volna.

A harminczados mind a mellett sem tágított, bármily ügyesen védekeztek is, hanem a szepesi kamarára utasította őket. De Kassán szintén nem kaptak orvoslást. A várt feloldó parancs helyett egy pecsétes iratot adtak nekik azzal, hogy a pozsonyi kamarán jelentkezzenek vele.

A két kereskedő azonban meg nem ijedt. Egyrészt tudva, hogy semmi büntetendő cselekményt sem követtek el, másrészt minél bizonyosabban óhajtva lefoglalt könyveikhez hozzájutni, előbb megjárták Bécset s az ottani orosz követségen jelentkezve, elmondották az ügyet s támogatást kértek. A követség máj. 18-án rövid emlékiratot vett fel a tényállásról, a melynek a végén annak az előrebocsátásával, hogy a kereskedők személyesen mennek Pozsonyba, hogy ügyükben igazságot nyerjenek, arra kéri gróf Batthyány kanczellárt, adjon nekik ajánlólevelet a pozsonyi kamara elnökéhez, hogy tekintettel az elmondott körülményekre, valamint a két udvar között fennálló szövetségre, minél előbb adják vissza nekik lefoglalt könyveiket

Az ajánlás megtette hatását, mert a pozsonyi kamara máj. 21-i felségfelterjesztésében arra hivatkozva, hogy, jóllehet az ungvári harminczados a mult évben (aug. 19.) kibocsátott rendelet értelmében foglalta le a könyveket, mivel azonban azok nagyrészt imakönyvek, mivel továbbá a szakadár, de Magyarországban bevett ruténekkel szemben egészen más az eljárás, valamint tekintettel arra is, hogy a két udvar szoros szövetségénél fogva a czár alattvalóival valamelyest szelidebben kell elbánni, továbbá a bécsi muszka residens panaszainak a megelőzése czéljából is, a ki e kereskedőknek pártját fogta s folyamodványukat a tényállásról felvett jegyzőkönyvvel együtt az alkanczellár útján a pozsonyi kamara elnökének a figyelmébe ajánlotta, azzal a kérelemmel és tanácscsal állott elő, hogy a szepesi kamara utasíttassék, hogy a lefoglalt könyveket ezúttal kivételesen adassa ki a kereskedőknek, természetesen a szokásos harminczad-illeték lefizetése mellett.

Arról szó sincsen a felterjesztésben, mi történjék a könyvekkel a visszaadás után, s így bizonyosra vehetjük, hogy e kellemetlen eseten kívül baj nélkül tovább házaltak velök. A mint hogy a kamarák fent jelzett rendeletei akadályozták, de éppenséggel nem szüntették meg a behozatalt. Már pedig Hodermarszki éppen ezt kérelmezte. Hogy a könyvek lefoglalását elrendelő ezen intézkedések mennyire magukon viselték a félrendszabály jellegét, pár év mulva

kézzelfoghatólag bebizonyult. Az intézkedés t. i. csak arra nézve szólott s annyit tartalmazott, hogy a harminczadosok az illető könyveket lefoglalják. A további intézkedést a bécsi kamara fentartotta magának, a nélkül, hogy a teendőket a censurázásra felhatalmazott nagyszombati egyetemi kanczellárral egyetértve megállapította volna. Így történt, hogy a harminczadosok foglaltak, jelentést is tettek, s mert a kamara nem intézkedett, a könyvek egyre gyűltek és szaporodtak. S mivel a harminczadi hivatalokban sem megfelelő helyiség nem állott rendelkezésre, sem a harminczadosok gondjukat nem viselhették a heverő könyveknek, a pozsonyi kamara elvégre 1734 nov. 20-án kénytelen volt kérdést intézni a bécsi kamarához: mi történjék a felhalmozódott könyvekkel?

A következő két feltartóztatás 1756-ban és 1757-ben történt az ungmegyei Uzsokon. Míg a harminczadokon a kamarai tisztviselők ügyeltek az árúkra, köztük most már a könyvekre is, a határt és a szorosokat még mindig a megyék voltak kötelesek őrizni, még pedig kettős szigorral. A csavargók elleni rendelethez most még egészségügyi szempontból tett intézkedések járultak, hogy Galicziából járványt ne hurczoljanak át. Így történt, hogy 1756 decz. 13-án Sztáray Imre gróf királyi egészségügyi biztos jelentette a helytartótanácsnak, hogy kievi könyvárúsok, a kik a galiczíai dögvész miatt Moldván át jöttek az uzsoki szoroshoz, bebocsáttatást kértek tőle. Ő a könyveket a köteles vesztegzári idő leteltével beengedte, de a kereskedőket nem. Alig vette a helytartótanács azon rendeletét (1757 jan. 7.), hogy a könyveket is zár alá tegye, ápr. 2-án ismét jelentette, hogy ugyanott, Uzsokon, újabban egy másik könyvszállítmányt is lefoglalt.

A tanács vallásügyi bizottsága aug. 7-én tartott ülésében utasítandónak vélelmezte Sztárayt, tudakolja ki, kik azok a könyvárúsok, kinek a költségén s ki részére, egyesülteknek vagy nem egyesülteknek hozták a lefoglalt könyveket? A bizottság javaslata szerint meg kellene kérni a felséget, hogy az ilyen szlávnyelvű, czirillbetűs szentkönyveknek az átnézését, a mihez rendes czenzorok nem

értenek, bízza az egri püspökre, a kinek a megyéjében vannak hozzáértő emberek. A felség aug. 26-án kelt leiratában tényleg el is rendelte, hogy ha ezentúl ilyes könyvárúsok nagyobb számú szerkönyvet találnak behozni, de a nem egyesültek részére, akkor egy-egy példány letartása után a többit ki kell adni nekik; ha pedig a szállítmány az egyesülteknek szól, akkor előbb a munkácsi püspök, magához vevén egy a nyelvet és a szertartást értő jezsuita atyát, nézze át s véleményével küldje fel a helytartótanácshoz, az pedig terjeszsze fel a felséghez.

Ez alatt Sztáray szept. 28-án azt jelentette, hogy Csathó János szolgabiró a könyveket Petrovay Antal ungi alispán rendeletére lehozatta Ungvárra s ott még máj. 7-én az ottani egyesült lelkész és Feja jezsuita jelenlétében összeolvasta s jegyzékbe foglalta, mely alkalommal a beküldött jegyzék szerint nem kevesebb, mint 1146 darab könyvet találtak, s bár a könyvek szakadár szerkönyvek voltak, az alispán kiengedte a zár alól.

A vallásügyi bizottság komolyan vette a dolgot s hivatkozva arra, hogy, ha a felség leirata értelmében, a szakadár könyveket mint a nem egyesültek részére szánt és bevallott szállítmányt szabadon eresztik, utóbb bajos ellenőrizni, nem vesznek-e belőlük az egyesültek is, újabb felterjesztést indítványozott, de a felség szept. 9-i újabb leiratában megmaradt első elhatározása mellett. Sztáray azzal vigasztalta a bizottságot, hogy az egyesültek részére ott van az időközben felállított nagykárolyi nyomda, nincsenek tehát teljesen a nem egyesültek részére szállított szakadár könyvekre rászorulva.

1769-ben, és pedig április 1-én s május 13-án, és 1762-ben ugyancsak az ungi szoroson hoztak be Moszkvából nagyobb számú könyvet. 1759-ben kilencz szekérrel, 1760 április 1-én 690 darabot, köztük 150 abéczét, május 13-án 309 darabot, 1762-ben pedig 733 darabot, közte 400 abéczét szállítottak az országba. Ezekre azonban bővebben nem terjeszkedünk ki. Mert e könyvszállítmányokat az 1757 augusztus 26-i leirat intézkedése értelmében kezelvén, nincs is egyéb megjegyezni valónk, mint hogy az 1759-it az

ungvári görög-katólikus lelkész és kántor, 1760-iakat a munkácsi püspök helyettese és Henter jezsuita atya, az 1762-it pedig a püspök egy megbízottja és az ungvári jezsuita rendház egy tagja átnézvén, a nélkül, hogy kellemetlenséget csináltak volna az árúsoknak, eladásra bocsátották a könyveket.

Az utolsó és egyúttal a legnevezetesebb szállítmány az 1770-i volt. Galiciában akkor pestis dühöngvén, a határt nemcsak a megyék őriztették külön erre kirendelt embereikkel, hanem még katonasággal is elzárták Erdélytől föl a Szepességig. E csapatok parancsnoka gróf Eszterházy altábornagy 1770 február havában jelentette, még pedig felebbvaló hatóságának, Pálfy magyarországi parancsnokló tábornoknak, hogy a kőrösmezei vesztegzár-állomásra muszka könyvárúsok érkeztek könyvekkel megrakva. Mivel azonban gyanusnak tünt fel a dolog, a könyveket elszedték s lepecsételték, az árúsokat pedig a vesztegidő kitöltése után egyelőre a Török-féle ezred felügyelete alá helyezte. A haditanácsnak, a melynek az ügyet február 22-én jelentette a magyar generalkommandó, még pedig azzal a magyarázattal, hogy ezek a könyvárúsok ugyanazok lesznek, a kik már a *megelőző* (1769) évben is házaltak később állítólag reprobált könyvekkel Erdélyben, s hogy a könyveket a szigeti harminczados közreműködésével és hozzájárulásával pecsételték le s a Török-ezred parancsnokának, gróf Gvadányinak — a költőnek — az őrizetére bízták, február 25-én tett felség felterjesztésére József társkirály elrendelte, hogy a lepecsételt könyveket alaposabb megbirálás végett vagy egyenesen Bécsbe vagy Pozsonyba kell szállítani, miért is a haditanács lépjen érintkezésbe az illyr udvari deputatióval. E két hatóság tárgyalásba ereszkedvén a szállítás módja, iránya, illetve útvonala és költsége felett, a haditanács április 12-én kelt átiratával az ügyet, mint a politikai hatóságra tartozót, az udvari deputatió nyakába varrta, a mely hosszas levelezést folytatott a kanczelláriával, a kamarával, a helytartótanácscsal és Máramarosmegyével is, a mennyiben a kereskedőket, a kikről kitünt, hogy hárman voltak, ú. m. Gregorovics István két

társával, Ivanov Ivánnal és Timofejev Ignatijval, néhány szolgával, 4 szekéren 8 lóval, — Szigeten internálták, olyképen, hogy a városban szabadon járhatnak-kelhetnek, de a városból kimenniök s a város területét elhagyniok nem szabad.

E levelezésből álljon itt mindössze annyi, hogy a könyveket a kereskedők költségén levitték Szigetről Tokajba, Tokajból Szolnokra, Szolnokról pedig 12 ládában, melyeknek a szállítása körülbelől 600 frtjukba került a Szigeten veszteglőknek, Pozsonyba, az ottani jezsuita kolostorba hurczolták. A jezsuita censorok július 12-én jelentették a helytartótanácsnak, hogy ők sem az írást, sem a nyelvet nem értvén, nem képesek megbirálni a könyveket. A kamara tehát kénytelen volt Bécsbe szállíttatni őket, a hová augusztusban megérkezvén, letéteményeztettek a magyar kanczellária épületében.

Az illyr udvari deputatio a Bécsbe érkezett szállítmányt Lazarevics Szabbás nevű tolmácsa és az éppen akkor felállított Kurzböck-féle nyomda szláv korrektora által átvizsgáltatta. Lazarevicsnek szeptember 12-én kelt jegyzéke szerint a szállítmány 137 ívrétű, 46 negyedrétű, 155 nyolczadrétű és 110 tizenhatodrétű, összesen 448 darab kötetből állott.

Az alatt a Máramarosmegye sürgetésére május 16-án szabadon bocsátott kereskedők ketteje, Ivanov és Timofejev, egyenesen Pozsonyba szándékozott. Előbb azonban megjáratták velök Kassát, azzal az ürügygyel, hogy ott lesz a könyvek revisiója. Végre, könyveikkel csaknem egyidőben Pozsonyba érkezvén, előbb a kamarát, utóbb a helytartótanácsot járták be, sőt az utóbbi helyen felségfolyamodást is adtak be, azzal a kérelemmel, adják vissza könyveiket. Midőn a könyveket Bécsbe szállították, utánuk mentek, ott az illyr deputatió, a mely szeretett volna alaposabban értesülni a muszka könyvkereskedésről, Lazarevics tolmácsolása mellett több kérdésre nézve kihallgatta őket, a kik Eszterházy kanczellárt is felkérték, eszközölné ki főnökük, Gregorovics szabadon bocsáttatását, könyveik visszaadását s hozzá engedélyt arra, hogy szenvedett káruk megtérítéséül szabadon elárúsíthassák őket.

Az illyr deputatió megértvén Lazarevics vizsgálatából, hogy a könyvek címlapjukat kivéve, nem kifogásolhatók, a kihallgatás során pedig arról is meggyőződvén, hogy e kereskedők nem orosz politikai ügynökök, még csak nem is bizományosok, hanem saját számlájukra dolgozó árúsok, a kik maguk is készpénzen veszik az árút s azt itt kiárulják, szeptember 13-án hosszas felségfelterjesztésben előadta a királynőnek az egész ügyet, ajánlván, hogy a kereskedőket, mivel ezt a mesterséget *évek óta* jóhiszeműleg űzték, kisérjék a határra s bocsássák szabadon, ha egyébként nem esnek kifogás alá. Mivel pedig Bécsben éppen azon 1770. év február hava óta megvolt a szláv nyomda, a melynek a felállítására Kurzböck egyetemi könyvárús csak azon két feltétellel vállalkozott, ha 20 évre kizárólagos nyomtatási jogot kap s ha ez idő alatt a szláv könyvek behozatala egyáltalán eltiltatik, ennélfogva a további behozatal sértené Kurzböck már megkapott kiváltságát, azért a deputatió a szabadon bocsátáskor figyelmeztetendőknek vélte a muszkákat, hogy «*jövőre e fajta könyvekkel ne merjenek az országba jönni*». A királynő elfogadta a javaslatot azzal a toldással, hogy a könyveket az árúsok kárának némi megtérítéséül váltsa meg a kincstár s árúsítsa el, hogy a váltságösszeget visszakapja. A kincstár 4000 frtot fizetett a könyvekért, de az árúkat, mint látni fogjuk, soha sem kapta vissza.

Ellenben Gregorovics, Ivanov és Timofejev megfogadták a határon kapott figyelmeztetést Ők voltak az utolsó muszka könyvárúsok hazánkban.

Említettem előbb, hogy a munkácsi egyházmegyei templomoknak 1646, az unio felvétele után egyesült szerkönyvekkel való felszerelésére két mód kinálkozott, ú. m. a galicziai unitus nyomdák termelte szerkönyveket szerezni be, vagy pedig itthon állítani fel szláv nyomdát s az országban nyomatni őket. Az előbbi mód nem sikerült, a galicziai szerkönyvek nem voltak képesek feltartani a muszka szerkönyvek behozatalát, pedig ez irányban is történtek kisérletek. A mi az utóbbi módot illeti, a munkácsi püspökök 1672 óta törekedtek, hogy a szükséges szerkönyveket itthon nyomassák.

Malachovszki 1672 október 8-a előtt beadott 12 pontu folyamodványának 7-ik pontjában kijelentette Lipótnak, hogy a bajon, mely onnét származik, hogy az itteni egyesültek minden mérget az eretnek ruténektől megrontott szakadár könyvekből merítenek, legalkalmasabban egy szláv nyomda segíthetne és pedig csekély költség árán. Malachovszki e külön nyomda felállításával nemcsak az oroszországi szakadár könyvek behozatalának akart gátat vetni, hanem egyuttal azt is elismerte, hogy az itteni templomoknak a galicziai unitus könyvekkel való felszerelése kivihetetlen. Ő mint galicziai eredetű premisli püspök bizonyára ismerte annyira az ottani viszonyokat, hogy ha e tervet kivihetőnek tartotta volna, nem kért volna itten külön nyomdát. Sajnos, Lipót nem fogadván el Malachovszkit, a szláv nyomda ügye sem került napirendre.

Hogy a galicziai unitus könyvek behozatala alig volt lehetséges, bizonyítja De Camelis eljárása is. Ő tudniillik a lengyelországi baziliták római procuratora volt s mint ilyen, ismerte az ottani nyomdák működését, ha mindjárt csak levelezés útján is. Mint vatikáni könyvtárnok, hivatalosan is szakszerűleg foglalkozott könyvekkel, de a mellett irodalmilag is működött. Hogy pedig tényleg érdeklődött a könyvek és így a szerkönyvek ügye iránt is, kitünik Kollonics válasziratából, a melyben azt írta neki, hogy a *szláv* és rutén nyelven nyomtatandó könyvekre nézve szolgálatára áll a nagyszombati nyomda, melyet ő a szükséges betűkkel felszerelt.

Honnét vette az akkor nehezen beszerezhető czirill betűket, nem tudtunk nyomára jönni. Tény azonban, hogy e jezsuita nyomdában De Camelis püspök 1692-ben egy kazuisztikát, 1696-ban egy katekizmust, Bizanczi püspök pedig 1727-ben szintén egy kazuisztikát, összesen tehát három czirill betűs szláv munkát nyomattak. E szerint Kollonics s az általa ez ügyben bizonyosan meghallgatott jezsuita atyák azért szerelték fel a nagyszombati nyomdát czirill betűkkel, valamint De Camelis és Bizanczi is azért nyomtatták itthon e könyveket, mert bizonynyal czélszerűbb volt, mintha Lengyelországból hozatták volna őket.

Külön szláv nyomdának a felállítása tehát magában véve nem volt legyőzhetetlen akadály, hiszen Kollonics minden nehézség nélkül megbirkózott vele. Legyőzhetetlen akadály volt a nyomdának munkával való ellátása, mai nyelven szólva üzemben tartása. Szláv nyomdára hazánkban ugyanis semmi szükség sem volt s így tisztán szerkönyvekből kellett volna magát fentartania. Ez pedig lassú, nagy körültekintést, a szláv nyelvben és a görög szertartásban való különös jártasságot igényelő munka és feladat volt.

Még talán sikeresebb lett volna a dolog s a nyomda talán kifizette s fentarthatta volna magát, ha az egyesülteknek és nem egyesülteknek egyaránt dolgozott volna. Csakhogy két külön felekezetű, csak bizonyos tételekre vonatkozó kifejezésekben és szövegekben különböző, egyébként teljesen azonos szerkönyveknek ugyanazon műhelyben való nyomása, a könnyen történhető összecserélés és összevetés miatt, bajos feladat volt. Ezért midőn Nenadovics karlóczai patriárka 1750-ben folyamodott, hogy valamely szerémségi kolostorban szláv nyomdát állíthasson, a megkérdezett primás, a csanádi, az egri, a váczi, a nyitrai, a pécsi, a váradi és a munkácsi püspökök az engedély megadása ellen nyilatkoztak.

Olsavszki Mihály az akkori munkácsi püspök a királynő rendeletére ugyanakkor bejárván a püspökség templomait, jelentéseiben fölemlítette az egyes templomok fölszerelését, súlyt fektetvén, hogy szerkönyvekben nagy a hiány, a mi nem utolsó oka annak, hogy a szertartásokat nem végzik rendesen, a miről Barkóczy egri püspök vádolta. A királynő felhivására, jelölje meg a szükséges könyveket, Olsavszki 1752-ben két felterjesztésben is megadta a kellő felvilágosítást. Mária Terézia az ez iránt megkérdezett latin püspököktől megértvén, kogy e könyveket meg lehet szerezni Lengyelországból, 1754 július 1-én utasította a primást, lépjen érintkezésbe Olsavszkival a végből, hogy a szükségben szenvedő templomokat ez úton a lelkészi alap költségén felszereljék a hiányzó könyvekkel. A primás és Olsavszki között folytak is a tárgyalások, de ezek során kiderült az, hogy 600 templom részére szükséges könyvek-

nek Lengyelországból való beszerzése a hozatalon és harminczadon kívül 59,700 frtba kerülne. Ezzel szemben Olsavszki késznek nyilatkozott, hogy 4—5000 forinton külön szláv nyomdát állít. Ezt bizonyára akként vélte lehetségesnek, hogy a Károlyi Ferencz gróf által Nagykárolyban éppen felállíttatni tervezett nyomdát ennyi költséggel szláv betűkkel fölszerelhetik. A mint hogy történt is, a mennyiben a királynő 1755 október 27-én azzal a felhatalmazással állította ki a szabadalomlevelet, hogy Károlyi gróf «nyomdát állíthasson s abban a görög szertartású egyesültek részére is nyomathasson». A nyomda azonban a gróf közbejött halála miatt szláv könyveket soha sem nyomatott, noha Olsavszki a sajátjából is hozzájárult, hogy a nyomda czirill betűkkel is felszereltessék. Ekként Sztáray grófnak a helytartótanács vallásügyi bizottságához intézett vigasztalása nem teljesedett.

Újabb reménynyel töltötte el a szláv nyomda felállításában kedvencz eszméjét látó Olsavszkit 1765-ben Schönborn Ervin gróf vállalkozása, a ki a királynőhöz intézett folyamodványában engedélyt kért, hogy Munkácson, a püspök székhelyén, állíthasson nyomdát s azt *szláv*, német, magyar, latin és oláh betűkkel is fölszerelhesse. Ennek a felállítását azonban Eszterházy egri püspök ellenzése és Olsavszki püspök 1767-ben közbejött halála megakadályozta.

Akkor, 1766-ban végre Trattner arra a később Gaya alsóausztriai kormánytanácsos által is felhozott s a királynő által méltányolt tényre hivatkozva, hogy e szerkönyvekért nagyon is sok pénz vándorol a külföldre, engedélyt kért, illetve ajánlatot tett, hogy «a nyomdájában mindazt előállítja, a mire orosznyelvű szerkönyvek, ú. m. breviariumok, misekönyvek, bibliák és vallástanok tekintetében szükség van és a mit a felség megrendel vagy az orosz papság javaslatba hoz». Arra is vállalkozott, hogy e könyvek javítására és birálására saját költségén tart egy hozzáértő papot. Ezt az ajánlatot azonban el nem fogadták a Schönbornnal előbb megkezdett és még be nem fejezett pörösködés miatt.

Szerencsésebb volt nála Kurzböck bécsi egyetemi nyomdász, a kinek a királynő az említett Gaya egy promemo-

riájára, a melyben összefoglalta és kifejtette az okokat, a melyek Ausztria-Magyarországon szláv nyomda felállítását szükségessé teszik, 1770 febr. 14-én föntemlített két kívánalmának a figyelembe vételével 20 évre kizárólagos szabadalomlevelet adott.

Ez a nyomda 1770-ben három könyvet nyomtatott az egyesültek részére, melyeknek a czenzurálását rendes czenzor hiányában az éppen Bécsben időző Bradács püspök végezte. Az elkészült könyvek első 100—100 példányát a királynő saját ajándékaként Bradács munkácsi, továbbá a váradi és a kőrösi püspököknek megküldette. Mily nagy volt azonban a csalódás, midőn a könyveket Bosicskovics kőrösi püspök azzal küldte vissza, hogy szakadár tanokat tartalmaznak. A királynő 1773-ban a három püspököt Bécsbe tanácskozásra hívta össze, a hol a nyomtatandó könyvekre nézve a nuntius útján Rómából hozatott példányok alapján teljes megegyezésre jutottak, kivéve az oroszországi könyvekben szereplő úgynevezett muszka szenteket, a melyekre nézve Bacsinszky munkácsi és Bosicskovics püspökök nem tudván megegyezni, a szentek ügyét Róma döntésére bízták.

A nem egyesültek részére kezdetben akként dolgozott a Kurzböck-féle nyomda, hogy az 1770. évi muszka könyvárúsoktól lefoglalt könyvek czímlapja helyett újat nyomatván, egyszerűen árúba bocsátották őket.

A nyomdát utóbb Lazarevics nevű bécsi szerb ember vette meg, ettől meg, mikor Bécsben Schnierer nyomdász is kezdett szláv könyveket nyomatni, a budapesti egyetemi nyomda.

Ekkor 1805-ben nyomták benne az első és utolsó szláv könyvet, a Bacsinszky püspök szorgalmazta három kötetes szentírást.

c) CZIKK.

A görög szertartású ünnepek kérdésének a története.

A görög szertartású ünnepek és ünneplésöknek a története a másik kérdés, a mely, mint a szerkönyveké, az első látszatra semmi összefüggésben sincs a magyarországi rutének és munkácsi püspökségük egyháztörténetével. Pedig nemcsak vallási, hanem politikai és gazdasági szempontokból is felköltheti az érdeklődésünket. Mert a görög szertartásúak ünnepei nem voltak rendezve, azaz nem volt meghatározva, mely ünnepek festa fori s melyek festa chori azaz szabad munkanapok. Továbbá a görög szertartásúak az álló ünnepeket 10—13 nappal később ünnepelték, mint az ország többi lakói, mozgó ünnepeikre nézve pedig, mivel ezek a husvét után igazodnak, azt pedig nem egy időben tartották, a görög és a többi szertartásúak között öt hét is lehet a különbség.

Az ünnepek ezen nagy száma és ilyen külön ülése a földesurakra nézve görög szertartású jobbágyaik robot kötelezettsége szempontjából nem lehetett közömbös. Erre való tekintettel már I. Lipót kimondotta a munkácsi püspökség papjainak adott 1692. évi aug. 23-án kelt kiváltságlevelében, hogy «megkívánjuk, hogy úgy a mozgó, mint az artikulált ünnepeket az egyesült görög szertartásúak is akkor ünnepeljék, mikor a latinok, hogy az urak és a jobbágyok között, azok részéről a szokott munka követelése, emezek részéről annak teljesítése körül elkerültessék a zavar és a terhelés».[1]

[1] „Imo cl. exoptantes, ut tam dominorum, quam subditorum, illorum in exigendis, horum in praestandis solitis laborum oneribus molestia et confusio evitetur, pro utrorumque commodo ut festa tam mobilia quam articularia . . . etiam gr. r. uniti iisdem diebus celebrent, quibus latini“ stb.

Ez lévén az első intézkedés az ünnepek mikor való ünneplése tárgyában, az előző időkről nem szólhatunk, de már ebből a rendelkezésből is látjuk, hogy e kérdésben előzőleg is volt már zavar. S ha tudjuk, mint panaszkodnak utóbb is a földesurak és jobbágyok egymásra az ünnepek miatt, bízvást föltehetjük, hogy e kérdés már jóval 1692 előtt zavarokra adott okot és alkalmat. Nem csak nem érdektelen tehát e kérdés, sőt azt hiszem szolgálatot teszünk vele a hazai görögkatólikusoknak, ha a magyarországi rutének egyháztörténetének a keretében e mindenképen odatartozó tárgynak a történetét 1692 óta rövidesen elmondjuk, mert bár a robot ideje el is mult, az ünnepelés kérdése ma is napirenden van.

A kérdés történetét Bizanczi püspök is 1720-ban a kanczelláriához e tárgyban intézett folyamodványában csak Lipót idézett rendelkezése óta említi. Szerinte Lipót azt a záradékot mint kívánságot vette fel a kiváltságlevélbe, nem pedig mint parancsot és rendeletet. A földesurak azonban — írja a kanczelláriának — ezt a kívánatosnak felvett intézkedést parancsnak és rendeletnek vették és magyarázták, s e felfogás folytán az együttünneplést annyira követelték, hogy a kérdés az 1715-i országgyűlésen is megfordult.[1]

A görög szertartásúak azonban nem fogadták meg a királynak az együttünneplésre nézve kifejezett ezen óhaját, hanem továbbra is ragaszkodtak a szokott külön ünnepléshez. Ennélfogva azon urak — panaszolja tovább Bizanczi püspök — a királyi levélben levő többi kiváltságokat is érvényteleneknek állították és sem földeket nem hasítottak ki a parochiák, templomok és iskolák részére, sem azt nem engedték meg, hogy a papok a többi kiváltságokat élvezzék.

A dolog annyira ment, hogy a mikor Bizanczi, megkapván 1720 aug. III. Károlytól az 1692-i kiváltságok meg-

[1] Ismeretes, hogy a papság 1715 márcz. 7-én tartott zsinatának 2-ik pontjában arról nyilatkozott: «an festa secundum ritum gr. calendariumque vetus celebrata in posterum secundum cal. Gregor. celebranda esse velimus», még pedig egyértelműleg akként, hogy a régi naptárt fentartja. Szintúgy tudjuk, hogy Erdődy püspök is követelte az együttünneplést, s hogy Róma 1718-ban ki is mondotta a kötelezettséget.

erősítését, úgy azonban, hogy az együttünneplésre vonatkozó intézkedést kihagyták belőle, az új kiváltságlevelet a megyéken ki akarta hirdettetni, a megyegyűléseken jelen volt urak alig akartak a dologba belemenni. Bizanczi tehát a fent említett folyamodványnyal a kanczelláriához fordult, előadván, hogy az együttünneplés nem tőlük, jobbára tudatlan és jobbágy népségtől függ, mert

1. mindaddig ők sem fogadhatják el a Gergely-naptárt, a míg a lengyelországi egyesültek nem teszik, már csak az onnét behozott szerkönyvek miatt sem, a melyekre rá vannak utalva, azok pedig a régi naptár szerint vannak szerkesztve és összeállítva;

2. ha ők el is fogadnák, ezen elfogadás következtében a legnagyobb egyenetlenség jönne létre közöttük és az említett lengyelországi egyesültek között;

3. a hazai szakadárok olyan fegyvert nyernének vele, hogy az egyesülésük sohasem volna többé remélhető; s végül

4. a Gergely-féle naptár behozatala a tudatlan nép között bizonyára zavargásokat támasztana.

Mindezeknél fogva arra kérte a kanczelláriát, hagyják meg őket régi szokásukban, daczára az 1692-i záradéknak.[1]

A kanczellária nehogy felbolygassa az ügyet, ezúttal nem is tett semmit. De a mikor 1748-ban Olsavszki püspök e folyamodványt csaknem szószerint megismételte, mindössze azzal toldván meg Bizanczi érveit, hogy e szokás több mint száz év óta áll fenn, a királynő 1748 szept. 12-én utasította a helytartótanácsot, hallgassa meg e tárgyra nézve azon megyéket, a melyekben görög szertartású nép lakik.

A nyilatkozásra felhívott megyék közül Bereg 1752 máj. 4-én, Zemplén máj. 10-én és Ugocsa máj. 15-én küldték be véleményöket.

A legenyhébben válaszolt Beregmegye, azt felelve, hogy a görög szertartásúakat a latinok ünnepein nem kényszerítik

[1] Eg. íves ered. Budapest, OL. Kancz. O., Conc. exped. no 29 ex Aug. 1720.

munkára, noha ők olyankor dolgoznak magoknak. Ha kötelezővé tennék, hogy a görög szertartásúak a saját ünnepeiken kívül a latinokat is megtartsák, akkor egészében annyit ünnepelnének, hogy munkához sem jutnának. Nagyon óhajtandó volna, ha rá lehetne őket szorítani, hogy a saját ünnepeikkel felhagyva, csak a latinokat tartsák.

Zemplén erősebben válaszol. A törvény alatt, — úgymond — a mely előírja, hogy a kik vasár- és ünnepnapon dologra szorítják a görög szertartásúakat, büntetendők, csak a latinok ünnepei s csak ezek megsértői értendők. A földesurak nem is kötelezhetők, hogy a görög szertartású jobbágyokat görög ünnepeken ne dolgoztassák, mert a rutének ünnepeinek a megtartására semmiféle törvény sem kötelezi őket, s mert ilyképen kettős ünnepeket kellene ülniök. A kötelező ünnepek benne vannak a dekretálisokban. Köztük sok olyan is van, melyeket a görög szertartás nem ismer, pl. szt. Adalbert napja, úrnapja, stb. Véleményt nem ad, de kéri a felséget, találjon valamely módot a kettős ünneplésből származó botrányok megszüntetésére.

A legmérgesebb, de leghatározottabb is a kis Ugocsa.[1] Azt véli ugyanis, hogy a földesurak nem kényszeríthetők arra, hogy tekintetbe vegyék a görög szertartású ünnepeket, mert nem is ismerik őket. «Egyik ünnepsorozat ünneplését meg kell törni. Mindkét szertartású ünnepeket ülni nem lehetséges.»

Ebben az ugocsai véleményben van legjobban kifejezve a kérdés nehézsége. Mindkét rendű, latin és görög ünnepet megülni lehetetlen. A jobbágyok görög szertartásúak levén, az urak meg latinok, mikor ezeknek volt ünnepök, nem dolgoztathatták a jobbágyokat, mikor meg dolgoztathatták volna, a jobbágyok ünnepeltek. Bármelyiket hagyják is el azonban, az a megye bevallása szerint «festifragium».

Ehhez természetesen szükséges Róma beleegyezése. Róma pedig Erdődy egri püspök információjára, a ki viszont már a Fenessy-féle emlékiratban kifejtve találta az ügyet, még 1718 jún. 20-án kelt dekretumának első pontjában kimon-

[1] Olsavszki fölterj. eg. íves ered. uo. Conc. exped. no 41 ex Sept. 1748; a megyék feliratai uo., Helytt. O. Relig. fasc. 30 no 971.

dotta volt, hogy «a görögök a latinokkal együtt tartoznak ünnepelni». Rómának ez ellen a mindmáig vissza nem vont határozata ellen történtek Bizanczi és Olsavszki felszólalásai, de — világi fórum előtt.

Végre is a királynő az 1773-ban Bécsbe zsinatra rendelt három görög püspöknek — mivel ő — bizonyára az 1748, 1761 és 1765-i szakadár mozgalmakra való tekintettel — beleegyezett, hogy a görög szertartásúak ne kényszeríttessenek a latinokkal együtt ünnepelni, viszont azonban kívánta, hogy a görög ünnepek száma 15—16-ban állapíttassék meg, utasításul adta, hogy e 16 ünnepre nézve állapodjanak meg, a mit ezek meg is tettek. Erre Herzán püspök, a rota auditora, utasítást kapott, eszközölje ki a pápa hozzájárulását az ünnepek ezen redukálásába. Herzán el is járt a megbizatásában s Kaunitz 1775 ápr. 25-ki felterjesztésével együtt bemutatta a királynőnek a három pápai brevét is, melyeket a pápa ez ügyben kibocsátott, ú. m. 1-et a királynőhöz, kettőt a püspökökhöz. Az ekként dekretált ünnepek jegyzékét Bacsinszky püspök 1775-ben közölte papságával.[1]

[1] A gör. szert püspökök bécsi gyűlésének cz. iratait l. Budapest, OL. Kancz. O., Conc. exped. no 2274 ex 73. — Rómának ez ügyben, a gör. szert. ünnepeknek a kevesbbítéséről tett intézkedéseire nézve l. Arneth id. m. 57. l.

NÉVJEGYZÉK.

Rövidítések: hn. = helynév; szn. = személynév, tn. = tulajdonnév; m. = megye; ns. = nemes; f. = folyó.

Aba nemz. 67.
Abauj, Abaujvár m. 67. 301. 353. 355. 659. 757.
Agni-i püsp. 591., l. Blazsovszki a.
Agria, Agriensis, l. Eger a.
Ajtony, szn. 5. 6. 7. 12. 13. 184.
Aladár, tárnokm. 65.
Alagi M. 228. 229.
Alamanni A. 454.
Alba Julia 309. 331. l. Gyulafehérvár a. is.
Albert magy. kir. 716.
Albani bib. 181. 199. 490. 496. 510. 511. 512. 514. 586. 609. 610. 611. 612. 623. 624. 625.
Albania 407. 409.
Alexandria-i patr. 253.
Alföld 69.
Alispánok: beregm., l. Gulácsi, János, Kisfalusi, Komlósi; máramarosm., l. Darvai, Sztojka a.; soproni l. Örsi a; ungi, l. Petrovay A. a.
Allati L. 375.
Almaszeg hn. 26.
Alsóausztria-i rendek 766. 771.
Alsódomonya, l. Domonya a.
Alsónereszniczе, l. Neresznicze a.
Alsóvereczke, l. Vereczke a.
Alvaro bib. 592.
Anasztázia magy. királynő 14.
Andrasócz, hn. 725. — -i batykók l. Márton, Jakab és János a.
András m. kir. (I.) 13. 14. 22. l. Endre a. is — orosz fej. 63. — benedikei pap 530. — iglincz-i batykó 725.
Andrella M. író 45. 50.
Angelo Ráfáel, spalatói illet. galatai érsek 379. 393. 394. 404., l. Ráfáel a. is.
Anjou-k 32. 230.
Anna magy. királynő 162.
Annus, Koriatovics T. leánya 154.
Antal püsp. 794.
Anthimosz, szn. 26.
Antiochia-i patr. 253. 346.
Antivari-i érs. 453.
Antoniosz (IV.) konstant. patr. 26. 28. 147. 203. 204. 207. 208. 209. 544. 774.
Apafy M. erd. fej. 551. 552. 776.
Apátok (-ságok), l. báttai, dermáni, grottaferratai, körtvélyesi, mieleczi, munkácsi, pécsváradi, tapolczai a.
Apsa-i pap, l. Mihály a.
Arad 532.
Archiepiscopus l. érsek a.
Archipresbyteratusok (-diacon.), l. avasföldi, huklivai, kálloi, kopani, kövesdi, lochovi, makoviczai, munkácsi, nagybányai, pisztraházi, sárosi, stronnai, szepesi,

szikszói, szőlősi, sztropkói, vízniczei, zabridovi, l. esperesek, főesperesek a. is.
Arday P. 287.
Armeni, l Örmények a.
Arneth A. osztr. író 57. 254. 255.
Arnold, szn. 67.
Asemanni egyháztört. író 182.
Asenidák 789.
Aspremont G. gr. 594. 605. 661. 747.
Athanáz erd. oláh püsp. 49. 555. 560. 562. 563. 565.
Ausztria 814.
Avasföldi archipresb. 706. 781. — ság 537.
Azor, egyházjogtud. 581.
Álmos vez. 21, 61.
Árdánháza, hn. 140. — -i pap 248. 259. 394. l. László püsp. a. is.
Árok, hn. 524. 669. 726.
Árpádok 2. 32. 65. 229. 230. — Kor 18. 773.

Babila (Babilovics) D. püsp. titk. 49. 50. 51.
Bacsinszki A., hajdudor. lelk., munk. püsp. 47. 298. 428. 597. 617. 622. 625. 659. 676. 681. 682. 694. 696. 697. 698. 699. 700. 701. 702. 710. 711. 722. 758. 766. 772. 781. 786. 793. 795. 796. 814. 819. — lengyel pap 472.
Badini J., II. Rákóczi F. nevel. 414. 415.
Baksamezey, hn. 67.
Balassa A. 226. 704.
Balczkó (!). hn. 801.
Balics L. iró, 1. 6. 7. 8. 10. 11. 14.
Balicza (Balk) vajda, 26. 147. 204. 205. 206. 208. 544.
Balling I. munkácsi várkap. 77. 86. 112. 155. 234. 242. 247. 248. 257. 260. 262. 264. 265. 266. 267. 270. 272. 273 274. 275. 276. 277. 278. 279. 280. 281. 282. 283. 284. 286. 287. 289. 291. 292. 293. 294. 296. 300 301. 202. 311. 316. 330. 334. 357. 395. 396. 641. 642. 664.
Balogh G. 564. — Ján. ungvári tanár, 689 692. 694. 696.
Balugyánszki A. egyháztört. iró, 54. 55.
Ban, hn. 21.
Banska-i lavra 148.
Baranovicz Pách. bazilita, krasznobrod-i igum., 359. 360. 388. 773. 778.
Barberini bib. 477. 589.
Barcsay Á. erd. fej. 563.
Barkóczy cs. 41. 225. 781. — Ferencz egri püsp., eszt. érsek 48. 49. 52. 82. 88. 327. 418. 598. 599. 601. 602. 603. 604. 605. 606. 616. 768. 769. 779. 798. 799. 812. — László szabolcsi kapit. 293. 302. 640.
Barkó-i urad. 728.
Barlaam, erd. oláh püsp. 565.
Barnabás, szn. 21.
Bars m. 21.
Batthyány J. erd. püsp. 92. 93. 94. 95. 97. 104. 106. 114. 116. 117. 118. 121. 123. 136. — kanczellár 805.
Batuc, szn. 21.
Batykók (or. papok), l. andrasóczi, apsai, árdánházai, benedikei, benkóczi, bocskói, bukovai, dobrókai, hajdúdorogi, homonnai, horlyói, hrabóczi, iglinczi, irholczi, kállói, köbléri, kölcsini, lahóczi, leleszpólyáni, medenczei, munkácsi, l. Ignácz a., nereszniczei, pazonkai, podheringi, orlyovai, repadei, rovnai, rudlyói, suróczi, szmiklósi, szolyvai, sztrabicsói, vajnági, visói, zavodai a.
Bay Ferencz munk. úr. praef. 639.
Bazil (II.) gör. csász. 16. — viz-

niczei protop. 646. — iták, l. Baranovicz, Kossovics, Torczinszki, Volodzko, Zaleszki Sz. és Sz. Bazil rend a.
Bazilovics I. egyháztört. iró 37., 50. 51. 52. 53. 91. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100. 101. 102. 104. 105. 106. 107. 116. 117. 118. 122. 125. 128. 130. 131. 136. 182. 195. 784.
Bálványos, hn. 26.
Bánffy cs. 22. — Luk. eszt. érsek 17. — György erd. gubern. 564.
Bártfa 472. 473. 801. 802.
Báthory Gábor 563. — Gy. 218. 224. 226. 545. 665. 704. 774. — Ist. lengy. kir. 564. — János országb. 639. — Zsigm. 563. 564. — Zsófia özv. fej. (II. Rákóczy Gyné, princeps Rákóczia) 42. 324. 358. 359. 361. 362. 363. 364. 365. 366. 367. 370. 371. 376. 377. 381. 386. 388. 389. 396. 398. 440. 644. 645. 646. 736 747. 763.
Bátfai ap., l. Jany Ferd. J. a.
Bedeu (Bedő), hn. 81.
Bedziske, hn. 539.
Beel, hn. 25.
Belgrád 29. 30. 411. 412. l. — Nándorfehérvár — és Gyulafehérvár a. is — -i metrop., l. Joannicius a.
Benedek pápa (XIII.) 558. (XIV.) 598. 620. — iványi-i pléb. 158.
Benedike, hn. 725. — -i pap, l. András a. — batykó, l. Péter a.
Benkovics Á. váradi püsp. leleszi prép. 391. 392. 398. 399. 404. 405. 406. 414. 415. 416. 438. 571. 645. 646. 647. 652. 661. 737. 795.
Benkócz-i pap 539.
Bercsényi M. gr. 74. 251. 725. 726. 745. 746. 748. 750.
Bereg m. 25. 39. 44. 48. 54. 59. 65. 67. 71. 72. 73. 74. 78. 80. 84. 86. 103. 124. 131. 132. 140. 150. 228. 229. 235. 243. 247. 249. 251. 257. 259. 260. 261. 266. 271. 277. 280. 290. 296. 301. 314. 355. 379. 384. 394. 418. 518. 544. 546. 549. 573. 600. 629. 645. 653. 659. 665. 670. 683. 706. 712. 722. 730. 743. 744. 745. 750. 755. 756. 757. 782. 783. 797. 802. 803. 817. — -i alisp. 277. l. Gulácsi, János, Kisfalusi, Komlóssy a. — -i főisp. 153., l. Gergely, l. Koriatovics T. hg. — m. faluk, l. Sarkad. — -i kenézek 152. — -i urad., l. munkácsi, sz.-miklósi a. — archipresb., l. kövesdi, kopani, vizniczei, huklivai, zabridovi, pisztraházi, lochovi a. — közgyűl., l. Vári a. — szolgab. l. Klobusiczky, Kölkedi a.
Beregszász 59. 72. 123. 132. 143. — -i sz. Márton egyh. 132. — ispot. főn., l. Thuri a. — -i orgonista, l. Rosznák a. — pecsétje. 132. — borok 668. — szabó-czéh 188.
Berettő-i ker. 428. 444.
Bergner R. német iró 38.
Berthóty tábornok 422. — Gábor 597.
Bessenyővár, hn. 64.
Beszkid hegy 59. 68. — -alja, 302.
Bethlen cs. 22. — Gábor erd. fej. 43. 228. 229. 233. 262. 271. 272. 322. 372. 395. 396. 543. 546. 552. 553. 664. 704. 761. 762. — Istv. (öregb.), máram. főisp. 547. — József máram. főisp. 557. 776.
Bécs (Vienna) 38. 39. 49. 112. 242. 266. 268. 287. 289. 290. 291. 292. 301. 316. 330. 361. 384. 386. 389. 390. 393. 405. 414. 438. 442. 446. 447. 452. 454. 458. 463. 464. 468. 473.

474. 478. 480. 481. 482. 484. 485. 487. 497. 499. 504. 514. 532. 534. 538. 606. 617. 623. 624. 644. 647. 650. 718. 739. 742. 751. 754. 771. 772. 779. 799. 800. 805. 808. 809. 810. 814. 819. — -i kamara 119. 138. 142. 293. 386. 387. 388. 389. 402. 491 624. 654. 660. 677. 678. 679. 680. 693. 710. 803. — eln., 387., l. Hatzfeld a. — sz. Borbáláról nev. gör. szert. papnev. ház. 771. — nyomdászok, l. Kurzbek, Lázárevics, Schnierer a. — nunt. (N. di Germania) 338. 366. 372. 373. 375. 376. 377. 397. 434. 447. 478. 489. 492. 513 526. 553., l. Davia, faenzai érs., Grimadi, Piazza, Santini, Spinola a. — jezs. rendh. főn., l. Hevenesi a. — épít. l. Grenner, Hillebrand a.

Békefi R. író 73.

Béla magy. kir. (III.) 63. — (IV.) 22. 61. 67. 69. 70. 627.

Bémer, munk. várpar. 801.

Bibliák, l. Bigner-féle, varsói.

Bíbornokok, l. Albani, Alvaro, Barberini, Brancati, Casoni, Colloredo, Corsini, De Adda. De la Tremouylle, Facchanetto, Gabrieli, Grimani, Grimaldi, Kollonics, Lambruschini, Melini, Nerli, Oliveri, Palotto, Pamphilli, Paulucci, Piazza, Sacripanti, Spada, Torrigiani, Vidoni, Spinola, Szász hg., Tanari, Trivulzio, Zandadarius, Zigliara a.

Bidermann J. német író 37. 50. 53. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 71. 75.

Bigner-féle biblia 795.

Bihar m. 64. 422. 428. 488. 549.

Bilke, hn. 756.

Biud comes 66. — fiai l. Istv. és Ján. mest.

Bizancz Gen. kállai pap, sebast. és munk. püsp. 48. 95. 119. 221. 322. 422. 432. 462. 463. 475. 477. 497. 498. 499. 500. 501. 502. 503. 504. 505. 507. 509. 510. 512. 513. 514. 515 517. 519. 520. 521. 522. 523. 524. 525. 526. 527. 528. 529. 530. 531. 532. 533. 534. 535. 536. 537. 538. 539. 540. 541. 542. 546. 551. 555. 556. 557. 559. 560. 561. 562. 568. 582. 583. 584. 585. 586. 587. 588. 589. 590. 591. 592. 601. 619. 627. 654. 660. 661. 668. 669. 670. 671. 686. 687. 709. 749. 750. 751. 752. 767. 768. 777. 778. 779. 784. 811. 816. 817. 819.

Bychowc-i litván krón. 144., 145.

Blazsovszki G. agni-i püsp. munk. ap. helyn., 378. 590. 591. 595. 596. 597. 659. 660. 684. 685. 686. 687. 707. 709. 756. 757. 766. 778. 779. — homonnai pap, zempl. főesp. 440. 442. 529.

Blümegen, cseh-osztr. kancz. 771.

Bobovistye, l. Bubuliska a.

Bocskay I. erd. fej. 228. 229. 545. 564.

Bocskó-i urad. 224. 545. 665. 721. — pap, l. Euszták, Tamás a.

Bodony, hn. 5. 16

Bogádi (Bogáti) A. az erd. fej. bécsi köv. 265. 279. 281. 282. 287. 289. 291. 301. 316.

Bogát-Radván nemz. 67.

Bogdán vajda 74. 206.

Bokros Ferencz munk. pléb. 499. 568.

Borisz orosz hg. 14.

Bornemissza P., az erd. fej. bécsi köv. 281. 282.

Boronián M. erd. örm. vik. 3.

Borostyánkő, hn. 69.

Borovszki S. író 7.

Borsa-i szoros 519.

Borsi-i kast. 386.
Borsod m. 659. 757. 783.
Borzsava, hn. 26.
Bosicskovics kőrösi püsp. 814.
Bosznia-i ferenczr. vik. 195.
Bottyán Á. gr. 661.
Boudun, szn. 21.
Böszörmény, hn. 230.
Braclav-i szerződés 144. 145.
Bradács Ján. munk. püsp. 49. 52. 303. 479. 596. 597. 602. 606. 616. 617. 619. 622. 624. 625. 675. 709. 710. 766. 770. 771. 814.
Brancati bib. 288.
Brankovics (Gy.) rácz deszpót. 20. 154. 188. 231. 790. 792. — György 792. l. Maxim püsp. — Ilona 23. — Száva erd. oláh püsp. 563. — Vuk Zmáj 792.
Brest-i zsin. 259.
Brunó püsp. 68.
Bubuliska (Bobovistye, Babaliska), hn. 81. 91. 96. 105. 108. 109. 111. 113. 154. 155. 156. 157. 187. 196. 218. 372. 524. 627. 638, 640. 645. 646. 647. 648. 649. 652. 654. 655. 657.
Buda, hn. 131. 132. 186. 207. 532. — -i várn., l. Ráskay a.
Budai Zs. 564.
Budakovics L. erd. örm. vik. 3.
Budapest 771.
Bukova, hn. 736. — -i pap, l. Sándor a.
Bulgária 3. 4. 16. 64. — -ok 181. 195. 789. 791. — fej., l. Keán a. — csász., l. Simeon, Sámuel a.
Bunea Á. egyháztört. író 26. 554.
Byzancz 5. 374.

Caesarea-i püsp., l. Sz. Bazil a.
Calixt (III.) pápa 193.
Camelis Stimatis, szn. 408. — J. munk. püsp. l. De Camelis a.
Caraccioli, ungv. várpar. 681.
Carasna, l. Kraszna a.
Casoni bib. 589.
Cassovia, l. Kassa a.
Catalani N. gör. pap 453.
Cavalieri, a prop. titk. 458. 478. 485. 486. 487. 514. 517.
Cerulárius M. konstant. patr. 15.
Chaba, szn. 22.
Cháskádur A. erd. örm. vik. 3.
Chedur, szn. 21.
Chepán, szn. 22.
Chelm (Chelma), 572. — -i püsp. 84. 85. 86. 88. 89. 191. 192. 198. 260. 262. 263. 264. 311. 358. 360. 362. 366. 369. 373. 375. 381. 394. 518. — l. Szusza Jak. és Leviczky a.
Chiber B., szn. 221.
Chios, hn. 402. 407. 408.
Chmelniczkij kozák-fölkelés 760.
Cholodnyák moszkvai tanár 103., 104.
Christianus Aug. (Keresztély Ágost), l. Szász bib.
Cimaerra (Cimerra.), hn. 408. 453.
Circa Ján. szak. püsp. 552. 553.
Collonitz, l. Kollonics a.
Colloredo bib. 446.
Colozza, I. Kalocsa a.
Coquelines római ügyvéd 182. 346. 591. 595. 613. 617. 618. 619. 620.
Corsini bib. 454.
Cossa (Kaszó, Tisza?) fluv., l. Kaszó a.
Croatia 412., l. Horvátország a.
Crupecius, l. Krupeczky a.
Csanád m. 7. — vezér 12. — -i püsp. 639., 812. l. Gellért (sz.) a.
Csathó J. szolgab. 807.
Csáky Imre kalocsai érs. 488. — Istv. 293. 302.
Császárok: l. görög, bolgár.
Cseh hgek. 150.
Csemernya (Csemernye), hn. 22., 64., 70.
Csernátoni, S. J. 416.

Csernek, hn. 524. 627. 653. 655. — hegy-i kolost. 90. 630. 663. 664. 669.
Csernovics A. ipeki patr. 23., 24., 33.
Csetkovics, beregm. földesúr 743. 745.
Csicsó, hn. 26,
Csicsva-varannói urad. 728.
Csornoholova, hn. 726.
Cyprus-i gör. püsp. 374.
Czamblák szerb érs. 789.
Czeglédy A. egri kan. 281. 283. 284. 285. 301.
Czinár M. egyháztört. író 2.
Czinkota-i luth. pap, l. Ribay a.
Czirill szláv ap., velehr. érs. 3. 4. 182. 183. 184. 613.
Czoernig K. ném. író 2. 59. 60
Czvetkovics, l. Csetkovics a.

Damang, szn. 21.
Danilovicz-féle litv. krón. 102.
Dankó soltész 597.
Dargó, hn. 66.
Darócz, hn. 66.
Darvai Ferencz, máram. alisp., 548.
Davia bécsi nuntius 443.
Dán J. 251.
Dániel dikajofülax 26.
Dávid (Igor. és Szvjátoszl.) or. fej. 63.
Debreczeni P. munkácsi préd., 287. — kerül. tábla, 655. — ker. felügy., 800.
De Adda bib., 454. 461. 470. 477.
De Angelis róm. ügyv., 182. 346. 613.
De Camelis (Camillis, Camillo di Mari) J. munk. és sebastei püsp. 47. 48. 97. 118. 141. 220. 289. 303. 327. 380. 389. 394. 399. 400. 401. 402. 406. 407. 408. 409. 410. 411. 412. 413. 414. 415. 416. 419. 420. 421. 422. 423. 424. 426. 426. 427. 429. 430. 432. 439. 440. 441. 442. 444. 452. 454. 455. 457. 458. 463. 465. 466. 470. 478. 490. 497. 498. 517. 522. 530. 549. 550. 551. 552. 553. 568. 569. 570. 571. 572. 573. 574. 575 576. 577. 578. 579. 580. 581. 582. 583. 593. 594. 595. 631. 644. 646. 647. 648. 649. 650. 651. 652. 653. 657. 661. 666. 667. 668. 669. 671. 703. 706. 707. 709. 714. 715. 737. 738. 739. 740. 744. 747. 748. 752. 764. 765. 767. 778. 811. — unokaöcscse, l. De Roga M. a.
Dečanski Ist. rácz kir. 23.
Decsy S. író 50. 181. 182.
Dedek Cr. L. 768.
De Juliis, vatik. könyv., 419.
De la Tremouylle bib., 589.
Demeter (lip. és nekcsei), 71. — dobrókai batykó, 725.
Demjén (makariási), 797.
De Prie márki római köv., 45. 49. 463. 470. 475. 476. 477.
Derman-i apát, 520.
De Roga Mihály, Camelis püsp. unokaöcscse, 668.
De Salines J. erd. mission, 286. 289.
Detrik, Mohol fia 67.
Dénes nádor 69. — munk. pléb. 81. 105. 115. 116 121. 127. 128. 130. 132. 135. 143. 188. 189. 190. 191. 192 195. 196. 201. 209. 631. 632.
Dévai várn., 193. 194.
Dietrichstein, 660.
Diód, hn. 26. 220.
Dlugoss, lengyel író 144.
Doboka m. 564.
Dobromil-i kolost., 471.
Dobróka, hn. 725. — batykó, l. Demeter és Pál a.
Dobrovszki, szláv nyelvt. 701.
Dolha, hn. 80. 81. 82. — -i cs. 132. — János 80.
Dolina, hn. 794.
Domasina, hn. 726.

Domonkos, szn. 22.
Domonya (Alsó) hn. 77.
Dorog, l. Hajdudorog. — -i esp. l. Marinics, — pap l. Bacsinszki a.
Dositheus moldvai érsek, 398, 519. — (Todorovics) máram. szak. püsp., 556. 557. 558. 559. l Todorovics a. is.
Dőry zempl. főisp. 608.
Drág mester 26. 27. 28. 87. 147. 204. 205. 206. 208. 544. — -fy cs. 20. 206. 774.
Drágabártfalvi pap, l. Juszkó a.
Drágos vajda 74.
Dráva 22. 64.
Drozd Ján. szigeti harminczadellenőr 700.
Druget (Homonnai), cs. 34. 226. 262. 311. 676. 678. 681. 764. 728. 736. 748. 771. — Bálint 774. — Ferencz, ungm. főisp., 226. 227. 251. — György, 264. 394. 725. 736. — János országb., 242. 257. 265. 266. 267. 275. 277. 278. 279. 280. 281. 284. 289. 290. 293. 301. 302. 304. 323. 330. 705. — özvegye, 311. l. Jakusics A a. — l. Homonnai a. is.
Dubrinics, hn. 726.
Dubróka 756. 785. l. Dobróka a. is.
Duchnovics S. eperj. kanon. 55.
Dudik B. ném. iró 184. 185.
Duh, szn. 21.
Duliskovics M. egyháztört. iró 45. 49. 50. 51. 53. 104. 122. 123. 124. 182. 213. 287. 379. 380.
Duna 24.
Durich, szláv. nyelvt. 701. 793.
Dušán I. rácz kir. 23. 28.
Duszinai Andr. 723.

Edilbete (?) A. R. sótiszt. 555.
Eger (Agria, Erlau) 83. 124. 499. 509. 510. 523. 529. 530. 533. 535. 536. 538. 540. 567. 568. 584. 585. 586. 587. 588. 601. 606. 615. 616. 617. 618. 627. 655. 669. 768. 770. 761. — -i főesp. l. László a. — kan., l. Czeglédy, Filó, Foglár, Horvát Imre, Kiss, Krucsay, Varró, — püsp. 181. 250. 255. 267. 270. 285. 286. 290. 296. 304. 305. 306. 308. 336. 338. 342. 346. 348. 354. 360. 367. 373 374. 376. 380. 382. 383. 388 399. 400. 404. 406. 412. 415. 426. 430. 439. 448. 456. 472. 475. 497. 501. 502. 506. 507. 509. 510. 512. 513. 514. 520. 526. 528. 530. 531. 534. 542. 556. 559. 560. 566. 567. 568. 569. 570. 571. 573. 574. 575. 576. 577. 578. 579. 580. 582. 583. 584. 586. 587. 588, 589. 590. 591. 593. 595 596. 597. 598. 600. 601. 604. 606. 607. 609. 610. 611. 614 615. 617. 618. 619. 621. 624. 658. 666. 689. 690. 691. 695. 733. 742. 747. 749. 751. 762. 767. 768. 769. 807. 812. l. Barkóczy F., Erdődy, Eszterházy, Fenessy, Jakusics, Kisdy, Lippay, Pálfy, Telekessy a. — kápt., 284. 530. 668. 690. 779. — sz. szék. 475. 499. 560. 582. 590. 768.
Elek, szn. 332.
Eleonora, magy. királynő. 475. — lengyel királynő 386.
Endlicher J. 21., 64.
Endre magy. kir. (I.) 13. — (II.) 8., 70. 130. l. András a. is.
Engel K. 101.
Eperjes 66. 422. 427. 668. 682. 793. — -i egyh. megye, 185. 237. 778. — püsp., 787. l. Tarkovics a. — -i kan., l. Duchnovics a.
Ephtim (Euphtimia), erd. oláh püsp. 564.
Erdély 2. 5. 22. 25. 26. 27. 28. 33.

64. 74. 194. 195. 254. 275. 277. 279. 284. 285. 286. 287. 309. 375. 395. 482. 496. 519. 520. 530. 532. 551. 554. 561. 562. 563. 564. 642. 683. 808. — -i vajda 28. l. Pongrácz a. — gubern. l. Bánffy György a. — fej., 196. 228. 250. 347. 353. 369. 371. 546. 733. 736. 795. l. Apafy M., Barcsay Á., Bethlen G., Bocskay I., Rákóczy Gy. — lat. püsp., 620. l. Batthyány J., Simándy. — örm. püsp. l. Minász, Verzár — oláh (fogarasi, gyulafeh.) püsp., 220. 315. 518. 519. 545. 554. 562. 563. 564. 620. l. Athanáz, Barlaam, Brankovics Sz., Ephtim, Gennadie, János, Klein, Major, Pataky, Spiridon. — ol. superint. l. Priszlopi S. — miss., l. De Salines a. — ol. érs., 208. 774. l. Simonovics a. — -i várn., 194. — kancz., 532. 554. 557. 560. 562. — kormányszék, 550. 555. — főurak l. Haller, Kornis a.

Erdődy G. egri püsp. 82. 431. 452. 510. 513. 514. 523. 524. 525. 526. 527. 528. 529. 531. 532. 533. 534. 535. 536. 537. 538. 539. 540. 541. 555. 557. 560. 582. 584. 585. 586. 537. 588. 586. 587. 588. 589. 590. 591. 597. 598. 603. 516. 655. 656. 658. 669. 686. 750. 751. 779. 816. 817.

Erlau, l. Eger a.

Ernő fhg. 230.

Erzsébet magy. királynő 51. 73. 107. 132. 143. 144. 152.

Esperesek (-ségek) l. hajdúdorogi, hegyaljai, kaszói, kállói, kövesligeti, munkácsi, szigeti, sátoraljaújhelyi, terebesi, zabridovi, zorai a.

Esztergom 2. 21. 22. 64. 338. 339. 342. 771. l. Strigonium a. is — -i érs., 348. 349. 363. 264. 365. 373. 374. 375. 376. 386. 397. 436. 440. 469. 643 l. Bánffy, Barkóczy F., János, Kutassy, Lippay, Róbert, Szelepcsényi, Pázmány, — kápt. 624. — kanon. l. Pór A.

Eszterházy K. egri püsp. 52. 82. 298. 580. 593. 600. 606. 607. 608. 610. 611. 612. 614. 615. 616. 617. 618. 621. 625. 707. 709. 741. 752. 771. 813. — M. nádor 86. 249. 261. 262. 263. 265. 271. 293. 302. 395. 724. 729. — altáb. 808. — kancz. 698. 809. — Mária, Homonnai György özv. 304. 367.

Eusztak, bocskói pap, 546.

Euthymius, tirnovói érs. 789.

Érsekek (archieppi), Czamblák l. antivári-i, esztergomi, faenzai, filadelfiai, galatai, gnezeni, kalocsai, lorchi, moldvai, novgorodi, szerb, velehradi, tirnovói gyulafehérvári, polocki, paronaxiai, russiai, mainczi, szaloniki-i, l. metropoliták a. is.

Facchanetto bib. 349.

Faenza-i érs., bécsi nunt., 469. 470.

Fajankuli-telek Munkácson 672.

Fáráó S. magy. örmény iró 2.

Fejér Gy. 2. 7. 8. 9. 10. 22. 69.

Feja, jezs. atya 807.

Fejérpataky L. 100.

Feldiód-i kolost. l. Diód a.

Felnempti, l. Németi a.

Felsővereczke, l. Vereczke a.

Felszász-i vendégek 65.

Fenessy egri püsp. 289. 497. 570. 572. 583. 574. 581. 582. 593. 598. 614 650. 652. 657. 716. 717. 743. 644. 746. 747. 818.

Ferdinánd magy. kir. I. 43. 153. 219. 221. 222. 223. 224. 250. 291. 372. 664. 717. 720. — III. 155. 279. 281. 284. 285. 290. 291. 292. 293. 295. 302. 304.

305. 314. 324. 332. 350. 351. 357. 359. 640. 641. 664. 767.
Ferencz magy. kir. (I.) 659. 784. — kenéz (vizniczei) 140. 394. — horlyói batykó 725.
Fényes E. 784.
Fiedler J. német iró 56. 361. 741.
Filadelfia-i érs. 453. 454.
Filippovics Polyk. ap. helyn. 86. 394. 426. 453. 454. 455. 461. 462. 463. 468 469. 470. 471. 472. 473. 475. 476. 477. 478. 479. 480. 481. 482. 483. 484. 485. 486. 477. 488. 489. 490. 491. 492. 493. 494. 521. 522. 553. 554.
Filotheosz konst. patr. 80.
Filó egri kan. 142.
Finászy E. 769.
Finta, hn. 66.
Flórencz-i zsin. 192. 194. 253. 578.
Fogaras-i oláh püsp. 31. 211. 217. 254. 255. 325. 467. 556. 559. 560. 561. 562. 563. — kapit. 563. — vid. ol. pap 563.
Foglár egri kan. 560. 590.
Forgách M. kassai fők. 228. 226. — Zsigm. 293. 302.
Főesperesek (-gek), l. Iuréczi, egri (lat.), hevesi (lat.), homonnai, makoviczai, szabolcsi (lat. és gör.), szatmári, munkácsi (lat. és gör.), szerednyei, uzóni a.
Főispánok: beregm., l. Gergely, Koriatovics T.; máramarosm., l. Bethlen Istv. és Józs.; ungm., l. Druget F., Sztáray; zempléni, l. Dőry a.
Főhgek. l. Ernő, Mátyás, Rajner a.
Fraknói V. püsp. 57. 233. 351. 352. 361. 439. 467.
Francziaország 393.
Fráter J. 776. — Zs. 776.
Fruskagorai rácz kolost. 220.
Gabrieli bib. 438.
Galatai érs., l. Ráfáel a.
Galatulasz S. görög pap 408.
Galiczia 2. 72. 73. 84. 198. 199. 236. 359. 381. 426. 488. 492. 519. 520. 522. 549. 655. 760. 793. 795. 806. 808. 810. 811. — -i püsp. 28. 85. 516. l. Makarius a.
Gallus, szn. 66.
Garai M. nádor 152.
Gaya Phil. 771. 813.
Gábor (Gábriel) munk. vladika 243. 248. 249. 271 — szn. 794.
Gáll M. jószágig. 661.
Gáthi Antal 642.
Gebchard Kr. mission. 564.
Gedimin litv. nagyfej. 101. 102.
Geizkofler, ném. bir. fillérm. 39. 719. 728. 730.
Gelaziusz (Gelaziosz) körtv. igumén 29. 203. 208. 209. 210. 211. 212. 213. 215.
Gellért (sz.) csan. püsp. 6. 12. 17.
Gennadius novgor. érsek 16. 759. 760. 789. — erd. ol. püsp. 564 — szerzetes 275.
Gepul (districtus) 25.
Gepuelv, hn. 66.
Gereny-i udvarh. 226.
Gergely pápa (IX.) 626. — (XIII.) 578. — magy. ifjú 14. — Nata fia 22. — beregi főisp. 87. — moldovlachiai érsek 195. — köbléri batykó 725. — zavodai batykó 725. — -féle naptár 504 507. 716. 817.
Germania. Nunz. di, l. Bécsi n. a.
Germeter pozs. kam. tan. 658. 754. 755.
Géza magy. kir. (II.) 63.
Ghergiel oláh iró 74. 75.
Giréj tatár kán 519.
Glêb orosz hg. 14.
Gnezen-i érs. 183.
Goczigh censor 98.
Godebszki pinski püsp. 521.
Golováczkij J. orosz iró 59.

Gonzaga F. kassai főkap. 228. 229.
Gopcsa L. magy. örmény író 2
Gömör m. 353. 355.
Görög csász., l. Bazil (II.) Tzimiskes J. a. — kolost. (monast.) Magyarorsz.: l. oroszlánosi, szávasztdemeteri, veszprémi, visegrádi; Olaszorsz.: l. mezzorossoi, grottaferratai, — pap. l. Catalani, Galatulasz, Kolchia, Krassan, Malchis, Pottusa, Stay, Stober — ország 21. 374.
Grassalkovics A. jogü. ig. 142.
Gregori (Gregorovics) Ján. munk. püsp. 228. 234. 235. 239. 240. 242. 265. 274. 322. 395. 396. 543. 546. 548. 760. 762.
Gregorovics Iván muszka könyvárús 808. 809. 810.
Grenner bécsi épít. 678. 679. 680. 710.
Grimaldi bib., bécsi nunt. 561.
Grimani bib. 193. 442. 443.
Grottaferrata kolost. 359. 397. 453.
Gulácsy A. beregi alisp. 384.
Guncil hídja 61.
Gvadányi gr. a Török-ezred par. 808.
Gyalu vára 238.
Gyapalócz, hn. 539.
György 25. — rácz deszp. 177. 792., l. Brankovics, — l. Báthory, Drugeta. — karacsházi protopresb. 646. — Isid Iván fia, olsavkai jobbágy 597.
Győr 24. 372. — -i püsp. 404., l. Kollonics a.
Gyula turk. fej. 5.
Gyulafehérvár 26. 29. 261. 273. 411. 412. 420., l. Alba-Iulia, Belgrád, Károlyvár a is. — érs. 216. 237. 239. 563. 565. l. Simonovics a.

Habina Péter 769.
Habra kolostor 177. 214. 545. 665. 773. 774.
Habsburgok 150. 219. 495. 717. 732. l. Ferdinánd (I.) (III.), Ferencz (I.), József (I.) (II.), Károly (III.), Lipót (I.) (II.), Mátyás (fhg. és II.), Miksa, Mária Terézia, Rudolf a.
Hagara, szn. 724.
Hajdudorog 230. 328. 608. 706. 733. 792. — -i esp., l. Marinics, — pap l. Bacsinszki A. a.
Halics 62. 63. 791. — -i fej. 760., l. Leo a. — metr. l. kiev-i a.
Haller J. erd. főúr 286.
Handler Ign. 524.
Hatzfeld bécsi kam. eln. 677.
Havaselv-i metr. 545 774.
Háger br. cs. 124.
Háshegy 59.
Hegyalja 801. — -i esp. 605.
Helele, szn. 172.
Henter, jezs. a. 808.
Hermann, Kapisztrán életírója 28. 193.
Hernád f. 66.
Herzán püsp. 819.
Hevenesi G. jezs. atya 49. 56. 447. 450. 451. 471. 472. 766.
Heves-i főesp. 284., l. Varró a. is.
Hiakinthosz ungrovl. metr. 26.
Hidegpatak, hn. 71.
Hierotheosz püsp. 5., 26.
Hiláriosz körtv., apát 208.
Hillebrand bécsi műép. 680.
Himfy B. 25.
Hintz K. iró 26. 204. 207. 208 209.
Hodermarszki I. munk. püsp. 119. 328. 401. 420. 422. 427. 423. 429. 430. 431. 432. 433. 434. 437. 438. 439. 440. 441. 442. 443. 444. 445. 446. 447. 448. 449. 450. 451. 452. 458. 461. 462. 463. 464. 465. 466. 468. 469. 470. 471. 472. 473. 474. 475. 476. 477. 478. 479. 480. 481. 482. 483. 485. 486. 487. 488. 489. 490. 491. 492. 493. 494. 495. 496. 497. 498. 499.

500. 501. 502. 503. 504. 506. 507. 508. 509. 510. 511. 512. 513. 514. 520. 521. 522. 523. 524. 525 526. 527. 528. 529. 530. 531. 534 535. 536. 540. 541. 542. 543. 554. 555. 556. 561. 568. 583. 584. 585. 586. 587. 588. 627. 653. 654. 655. 656. 657. 658. 668. 669. 705. 709. 748. 749. 751. 767. 768. 777. 802. 803. 805. — M. sz.-széki ügy. 52. — Pr. vikár. 554. 555. 560. 749.

Hollandia-i kat. 764.

Holubina, hn. 723.

Homonna, hn. 237. 262. 264. 306. 308. 416. 471. 513. 536. 538. 585. 805. 801. 802. — -i cs. 41. 225. 294. 311. 364. 781. — Bálint 545. 546. — Gy. 44. 88. 140. 262. 302. 304. 305. János országb. 79. 640. 641. 728. l. Druget, a. — özvegyét l. Eszterházy M. a. — -i főesp. (archid.) 312. 705. l. Blazsovszki a. — -i krajna 44. 257. 264. 267. 302. 309. 310. 321. 367. 543. 721. 726. 727. 728. 732. 748. 767. 782. — pléb. l. Ivánovics a.

Honorius pápa (III.) 8., 13.

Horlyó, hn. 725. — -i batykók l. Ferencz, László és János a.

Horvát Im. egri kan., tárkányi pléb. 681. 694. — M. történetíró 292.

Horvátország 375. 766. l. Croatia a. is.

Hosszúmező, hn. 177. 214. 545. 665.

Hovoshegy 61.

Hrabócz-i pap 537.

Hribócz, hn. 645.

Hukliva, hn. 71. 756. 785. — -i archipr. 707.

Hunfalvy P. 2. 5. 25. 26. 31. 33. 57.

Hungaria (röv. Hung.) 4. 21. 44. 47. 48. 61. 187. 219. 223. 238. 243. 266. 336. 379. 376. 440. 458. 475. 482. 551. 553. 561. 564. 601. 612. 623. 628. 629. 640. 641. 703. 733., l. Ungaria és Magyarország a. is. — ca camera, 442. l. Pozsony a. is.

Hunt-Pázmán nemz. 67.

Hunyad m. 564. — -i János 30. 81. 114. 115. 129. 130. 143. 188. 191. 192. 193. 194. 631. — László 23. — Mátyás. l. Mátyás a. — -y László, 470.

Huszt, hn. 59. 65. 66. 67. 72. 546. — -i vár, 555. 556. 559. — várp., 555., l. Kuckländer a. — püsp. 565. — urad. 721.

Husztköz, hn. 779.

Iglincz, hn. 725. — -i batykó l. András a.

Ignácz munk. pap 421. 777.

Igorevics Dávid orosz. fej. 63.

Igumének l. Zergye, krasznabrodi, körtvélyesi a.

Ikonnikov orosz író 790.

Iloncza, hn. 756.

Imre magy. kir. 9. 10. 11. 18. 19. 229.

Imreg (Imbregh), hn. 25.

Imszticzowsky Joan., 384. l. Zékány a.

Incze pápa (III.) 9. 10. 11. 15. — (IV.) 8. 578. — (VI.) 232. — (VII.) 453. — (X) 93. 236. 297. 305. 313. 342. — (XI.) 407 — (XII.) 490.

Ipek-i patr. 23. 288. — l. Csernovics a.

Ippen Th. főkonzul 408.

Irholcz-i pap, l. Papp I. a.

Isid Iván fia 597.

Isip, szn. 22.

István magy. kir. (sz.) 1. 2. 6. 7. 17. 19. 67. 183. 351. 352. 626. — (V.) 65. 66. 87. — lengy. kir.,

l. Báthory a. — Biud com. fia 66. — Isip atyja 22. — nádor 143. — szerb. szerz. 789. 790.
Istvánffy M. tört.-író 102.
Isztáncs, hn. 416.
Iván, plessovai Papp F. podher. pap fia 723. — Kolevojda O. szolyvai pap fia 724.
Ivánhegy 91. 119. 121. 132. 156. 157. 654.
Iványov Iván muszka könyvárús 809. 810. — -ics M. homonnai pléb. 607.
Iványi, hn. 275. 645. 649. 653. — -i tized v. dézsma, 190. 200. 276. 283. 649. 652. — pléb., l. Benedek a.
Izabella magy. királynő 43. 219. 224. 372.
Izaiás, püsp. helyn. 421.

Jablanczy kam. tan. 699. 784.
Jagelló lengy. kir. 102., 144.
Jakab andrasóczi batykó 725.
Jakcs (Kusali) 143.
Jakusics Anna, hom. Druget I. országb. özv., 44. 304. 331. 367. 665. — Gy. egri püsp. 42. 279. 292. 294. 297. 298. 299. 305. 306. 308. 311. 312. 336. 338. 507. 568. 732. 734.
Jancsó B. író 25., 26., 28.
Janota lengyel író 71.
Jany I. szerémi püsp. pécsvár ap. 403. 447. 450. 534. 765. 794. — Ferd. Jak. báttai ap. 765.
Jágič V. szláv nyelvtud. 4.
János eszterg. érs. 22. — munk. püsp. 29. 188. 189. 190. 191. 192. 193. 194. 196. 197. 199. 200. 201. 202. 203. 205. 207. 208. 209. 210. 211. 212. 213. 214. 215. 216. 217. 218. 219. 220. 223. 224. 241. 246. 544. 632. 636. 637. 665. 773. — erd. ol. püsp., 564. — beregi alisp. 143. — Biud c. fia 66. — a szentmiklósi batykó fia, 724. — andrasóczi batykó 725. — horlyói 725. — atya, 684. — Kalita moszkvai nagyfej. 79. — Kázmér lengy. kir. 393. — Zsigmond (II.) 152. 224. 238. 239. 241. 367. 372.
Jászberény, hn. 512. — -i S. I. 299.
Jászó, hn. 112. 138. 139. 140. 274. 279. 295. 300. 301. 746. — konvent. 138. 139. 140.
Jecur, Redea fia 21.
Jenő pápa (IV.), 194.
Jezsuiták l. Feja, Henter, Hevenesi, Jászberényi, Iuventius, Kazy, Kecskeméty, Millei, Mitkievicz, Nilles, Papebroch, Ravasz, Schmitt, Stettinger, Szentiványi, Wágner a.
Joannicius nándorfeh. metr. 20. 29. 194. 207. 720. — munk. püsp. l. Zékány a.
Jordán comes 67.
József, magy. kir. (I.) 45. 442. 443. 463. 468. 469. 478. 495. 629. 748. 749. — (II.) 676. 677. 681. 698. 758. 898. — moldovl. püsp. 28.
Juhászevics kántor 794.
Juréczi M. főesp. 241.
Juszkó I., drágabártfalvi pap, munk. szak. püsp. 271. 276. 294. 301. 302. 318. 321. 330. 396. 546. 665.
Juventius J. S. J. 264.

Kaffai J. oláh püsp. 28. 30. 193. 194. — l. Pán E. a. is.
Kalabria 530.
Kalita János moszkvai nfej. 79.
Kalmár M. munk. polg. 646.
Kalocsa (Colozza), 411. — -i érs., 375. 410. 411. 595. l. Csáky J.
Kaminszki Petr. kolotkó-i prép, munk. püsp. 250. 399. 400. 401. 405. 406. 422. 434. 435. 436. 437. 438. 439. 445. 446. 449.

454. 455. 456. 457. 458. 461. 462. 470. 519 549. 550. 552. 553. 570. 631. 650. 651. 665. 666. 667. 668. 669. 777. — Géza, ung. tanítók. ig. 786.
Kanczellárok: l. litván, Oginszki; magyar, Batthyány, Eszterházy, Nádasdy, Szegedy; ném. bir. Kaunitz; cseh. osztr. l. Blümegen a.
Kananokok: egriek l. Czeglédy, Filó, Foglár, Horváth I., Kiss Krucsay, Varró a., eperjesi l. Duchnovics a., esztergomi l. Pór A., Rajner L., munkácsi l. Mondok, Pásztélyi a.; pozsonyi, l. Rimely a
Kapi Gy. erd. ur. 776.
Kapisztrán J. 28., 30., 193. — életírója, l. Herman a.
Kaplony nemz. 67.
Karacsház-i pap, l. ugocsa-i György a.
Karamzin M. orosz tört. író 63.
Karánsebes-i püsp. 33.
Karlócza-i patr., l. Nenádovics a.
Karácsonyi I. tört. író 5. 6. 13. 14. 67.
Kassa (Cassovia) 38. 72. 120. 208. 234. 405. 415. 715. 763 804. 809. — -i főkap., 228. 281. l. Forgách M., Gonzaga F., Schwendi a. — építőm. l., Litzgy., Simet a. — kam. l. szepesi k. a. — elnök l. Péchy a.
Kaszó (Cossa) f. 553. — esp. 560.
Kaunitz ném. bir. kancz. 616. 617. 620. 623. 819.
Kazy S. J. 86. 140. 262. 264.
Kálló (Nagy) 293. 298. 314. 315. 316. 318. 321. 391. 477. 502. 503. 535. 665. — kap., l. Schambach a. — esp. (archipr.) 706. l. Bizanczi a. — pap 707.
Kálmán magy. kir. 13. 21. 64.
Kálvin, 428. 533.
Kánora, hn. 756. 785.
Káptalanok, l. egri, esztergomi, munkácsi, pécsi, pozsonyi, szepesi.
Károly magy. kir. (Róbert) 71. — (III.) 2. 3. 27. 328. 480. 481. 513. 514. 528. 542. 558. 559. 590. 592. 749. 750. 753. 754. 756. 800. 816.
Károlyi Antal gr. főtanf. 697. — Ádám 293. 302. — Fer. 813. — László 152. 293. 302. — Mihály özvegye, 293. 302. — Sándor 801.
Károlyvári püsp. 554. 559. l. Gyulafehérvár a.
Kárpátok 36. 40. 50. 54. 185. 224. 286. — alja, 421. — -i oroszok (rutének) 36. 182.
Kázmér (Nagy) lengy. kir. 79., 80.
Keán bulg. fej. 64.
Kecskeméty S. J. 572. 573. 581.
Kedrenosz gör. író 5.
Kelemen pápa (VI.) 8. 13. — (VIII.) 506. 539. 580. 586. 587. 604. 620. — (XI.) 24. 434. — (XIII.) 298. 616. 625. — (XIV.) 617. 622. 625. 627. 688.
Kendy T. 177. 261. 271. 545. 665. 773
Kenézek l. perekresznai, vízniczei a.
Kerepecz, hn. 73.
Kerepessy J. 287.
Kęresztély Ágost l. Szász bib. a.
Keve, hn. 20, 25.
Kiev 14. 15. 16. 42. 63. 73. 79. 84. 86. 272. 806. — -i (halics-, lembergi) metr. 198. 258. 259. 263. 361. 362. 363. 365. 366. 367. 374. 375. 376. 435. 436. 440. 454. 455. 516. l. Kíska, Vinniczky, Zaleski, Zochovszki a. is.
Királyok: lengyel, l. Báthory I., Jagello, János Kázmér, Mihály, Zsigmond, Zs. Ágost, — magyar, l. Albert, András, Endre (I., II.), Béla (III., IV.), Ferdinand (I., III.),

Ferencz (I.), Géza (II.), Imre, István (sz. és V.), József (I., II.), Korv. Kálmán, Károly (Rób. I., III.) László (II., IV., V.), Lajos, Lipót (I., II.), Mátyás (Huny., Korv.) (főhg és II). Miksa, Mária Ter., Rudolf, Zsigmond a. l. Árpádok, Anjouk, Habsburgok a. is, — rácz, l. Děc. I., Dusan l., Miljutïn a.

Királynők: lengyel, Eleonóra — magyar, l. Anasztázia, Anna, Eleonóra, Erzsébet, Izabella, Mária, M. Terézia.

Kisbereznai kol. 684.

Kisdy B. egri püsp. 44. 304. 305. 336. 338. 507. 568. 734. 742.

Kisfalusy Ferencz, szolgab. 287. — Péter, beregm. alisp. 286.

Kiska L. volod. püsp., lemb. érsek 489. 492. 493. 494. 495. 520.

Kismarton, 292.

Kiss J. egri kan 500. 501. 502. 503. 509. 510. 524. 584.

Klein erd. oláh püsp. 26. 254. 551. 552. 558. 561. 562. 564.

Klobusiczky F. 414. 415. 646. 647. 649. 650. 651. 652. 666. 737. 739. — Gáspár 668. — beregm. szolgab. 658.

Klokocsó, hn. 779.

Knahinina, hn. 726.

Knauz N. 22., 56.

Kocsis I. 243.

Kolchia J. görög pap 454.

Koleda G. metrop. 386.

Kolevojda Olexa, szolyvai pap 724.

Kollár Á. 49.

Koller F. br. az illyr kancz. eln. 676. 677.

Kollonics (Collonitz) L. bib. 24. 47. 96. 102. 110. 118. 122. 338. 339. 391. 392. 393. 394. 397. 398. 399. 401. 402. 403. 404. 405. 406. 407. 409. 410. 411. 412. 413. 414. 415. 417. 420. 421. 425. 426. 438. 439. 445. 450. 452. 456. 457. 458. 460. 464. 468. 532. 550. 570. 571. 572. 573. 592. 593. 594. 602. 619. 630. 631. 646. 647. 648. 649. 650. 651. 653. 661. 662. 666. 667. 668. 737. 738. 741. 746. 747. 748. 761. 764. 765. 766. 778. 811. 812.

Kolos m. 564. — -vári A. 668. — Sándor, 548. — török l. dobromili, feldiódi, vádi, szilvási, csernekhegyi (sz. Miklós), habrai, körtvélyesi (sz. Mihály) kisbereznai, máriapócsi, krasznibródi, lavrovi, leslimi, mezzorossoi oporzseczi, oroszlánosi, visegrádi, veszprémi, szávaszdemeteri, oroszvégi, tiszmánai, vodiczai, fruskagorai a.

Kolotkói prép. 435. l. Kaminszk P. a.

Komárom 24. 372. 392. — -i rácz pap l. Monasztelli a. — templ 802.

Komáromy A. író 22.

Komanics J. 724.

Komlósy cs. 153. — beregm. alisp. 745.

Konrád lahóczi batykó 725.

Konstancz-i zsin. 612.

Konstantin moldvai fej. 173. 310. 333. 359. 665.

Konstantinápoly 87. 204 407. 410. l. Byzancz a. is. — -i patr. 26. 28. 147. 204. 205. 206. 207. 208. 209. 231. 346. 628. l. Antoniosz (IV.) Cerulárius, Filotheosz, Mattheosz (I.) a. is.

Kopan-i archipr. 707.

Koriat litván fej. 96. 101. 102. 103. 145. — fiai: György 145. — Konstantin 145. — Sándor 145. — Tódor podóliai fejed. munk. hg. 43. 52. 74. 83. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100. 101. 102. 103.

104. 105. 106. 107. 108. 109. 110. 111. 112. 113. 114. 115. 117. 118. 119. 121. 122. 123. 124. 126. 127. 128. 129. 130. 132. 133. 134. 135. 136. 137. 138. 139. 141. 142. 143. 144. 145. 146. 147. 148. 149. 150. 151. 152. 153. 154. 155. 156. 157. 182. 186. 188. 191. 192. 221. 266. 267. 268. 269. 287. 323. 326. 372. 491. 507. 525. 580. 594. 609. 627. 630. 631. 632. 633. 634. 635. 636. 637. 638. 640. 642. 646. 647. 648. 649. 650. 652. 654. 664. 670. — neje, l. Walha a. — leányai, l. Annus és Mariska a. — Vaszil podol. hg. 150. 153.

Kornis Zs. erd. főúr 286.

Koropeczki munk. esp. 535.

Korvin J. hg. 51. 74. 81. 93. 94. 95. 96. 97. 103. 104. 105. 106. 107. 114. 115. 116. 117. 118. 120. 121. 122. 123. 124. 125. 126. 127. 128. 129. 130. 131. 132. 134. 135. 136. 137. 138. 139. 142. 143. 152. 188. 191. 193. 195. 201. 222. 223. 631. 632. 634. 635.

Kossovics G. bazilita 42. 264. 299. 305. 308. 311. 317. 331. 332. 335. 336. 423. 763.

Kossuth L. 759.

Kosztomarov orosz történetíró 760.

Kosztrina, hn. 726.

Koszty, szn. 794.

Kosztyova-Pásztély, hn. 726.

Kovács A. minor. 560. — F. író 157. — N. író 2.

Kozakovszki A. püsp. helyn. 421. 743. 744. 745. 746. 747. 777.

Köblér, hn. 725. — -i batykó l. Gergely a.

Kölcsin, hn. 723. — -i batykó l. Papp Mih. a.

Kölkedi A. beregm. szolgab. 646.

Köln 434. 442.

Körtvélyes, hn. (Máram.). 147. 203. 206. 214. 545. 665. 775. 776. — -i sz. Mih. kol. 26. 28. 29. 194. 202. 203. 204. 205. 206. 207. 208. 209. 210. 211. 212. 213. 214. 215. 216. 217. 223. 224. 544. 545. 546. 549. 552. 665. 773. 774. l. Sz. Mih. kol. a. is. — ap., l. Hiláriosz Pachomius, Simon a. — igum. Gelasius a. — (Zempl.), 607. 791.

Kövesd, hn. 756. — -i archipr. 707.

Kövesliget-i protop. l. Sztojka János a. — esp. 560.

Kőgát sikátor Munkácson 672.

Kőrös-i püsp., 814. l. Bosicskovics, és szvidniczi püsp. a.

Kőrösmező, hn. 71. 808.

Kővár vidéke 177. 214. 220. 420. 545. 549. 665. 773.

Krakó 358. 795. 796.

Krassan F. görög pap 454.

Krassó m. 20. 25. 80.

Kraszna (Carasna) m. 21. 64. 564. — y Sám., munk. udvarb., 646. 647.

Krasznobród, hn. 262. — -i baz. kol. 359. 773. — igum. l. Baranovicz a.

Krónikák, magyar l. Névtelen, Thuróczy; litván l. byhavci, Danilovicz-féle; orosz l. Lavrentij-féle, Nesztor-féle.

Krucsay Ist. egri kan. 506. 507. 742. 746. 747.

Krupeczky (Crupecius) A. premisli püsp. 86. 90. 140. 260. 262. 263. 264. 267. 302. 323.

Kuckländer huszti várp. 557.

Kulcsiczky P. püsp. helyn. 86. 379. 392. 393. 394. 398. 399. 401. 414. 405. 406. 438

Kunország 791. — ok (Cumani), 279. 283.

Kuropalatész gör. író 5.

Kustánfalva, hn. 723.
Kutassy Ist. eszt. érsek 639. 683.
Kurzböck bécsi nyomd. 25. 771. 809. 810. 813. 814.

Lafalva, hn. 73.
Lahócz, hn. 725. — -i batykók l. Konrád és Péter a.
Lajos (Nagy) magy. kir. 20. 25. 27. 71. 73. 79. 80. 81. 89. 144. 147. 149. 232. 760. 791.
Lambruschini (hely. Lambertini) bib. 620.
Lariona (Larius) munk. püsp. 219. 220. 224. 238. 245. 372. 545. 565. 665.
Lascano T. sárosi kap. 657.
Lateráni zsin. (IV.) 82. 93. 94. 255. 595. 599. 604. 614. 617. 619. 620.
Latorcza (Lothoriz, Lathoreda) f. 22. 65. 69. — -i malom, 221.
Laturka, hn. 723. 756. 785.
Lauka, hn.. 81. 91. 97. 105. 108. 109. 111. 113. 154. 155. 156. 157. 187. 196. 218. 283. 372. 524, 627. 638. 640. 645. 646. 647. 648. 649. 654. 655. 657. — (lalkai) hegy, 650
Lavrentij-féle orosz. krón. 14. 63.
Lavrov-i kolost. 471. 489. 655.
Laxenburg 640. 778.
Láczay J. 287.
László magyar kir. (II.) 21. 69. — (IV.) 66. — (V.) 29. — egri főesp. 83. — munk. püsp., árdánházi 90. 107. 108. 112. 113. 114. 118. 140. 198. 220. 251. 257. 258. 260. 261. 263. 264. 266. 268. 271. 394. 518. 639. 640. 645. 652. 664. 683. — szentmiklósi 108. 109. 111. 113. 114. 219. 222. 223. 224. 226. 227. 238. 239. 245. 251. 271. 394. 639. 645. 664. — rutén 22. 64. — vajda (sztánfalvi) 74. 131. — orlyovai batykó 725. — horlyói batykó 725. — sztrabicsói pap 736.
Lázárevics J. rácz deszpót 13. 106. 143. 231. 789. 790. — Szabbás tolmács 809. 810. — bécsi szláv nyomdász 814.
Legrand L. író 408.
Lehoczky T. író 39. 54. 59. 61. 78. 84. 88. 100. 101. 103. 124. 132. 144. 221. 247. 290. 662. 675. 712. 714. 722. 730. 736. 782.
Lelesz-i konv. és levt. 24. 51. 80. 83. 90. 102. 114. 115. 130. 131. 133. 139. 140. 155. 187. 237. 241. 266. 267. 293. 294. 301. 358. 414. 415. 639. 640. 640. 647. 652. 672. — prép., l. Benkovics, Tahy a.
Leleszpolyánka, hn. 241. — -i par., l. Lupes S. a.
Lellecsóka hegy 156., 157. 654.
Lemberg (Leopolis) 79. 207. 263. 383. 434. 456. 491. 527. 553. 572. 573. 791. 796. — érs. 529., l. Kiska.
Lengyel E. író 54.
Lengyelország (Polonia) 68. 79. 86. 140. 191. 224. 245. 253. 255. 259. 260. 261. 262. 263. 264. 271. 272. 282. 286. 322. 323. 358. 360. 363. 364. 374. 375. 376. 385. 386. 387. 394. 395. 396. 397. 439. 440. 445. 454. 455. 460. 472. 473. 482. 495. 522. 553. 565. 739. 760. 794. 797. 798. 799. 801. 802. 803. 811. 812. 813. 817. l. Polonia a. is — -i metr. 218. 245. 253. 363. — (varsói) nunt. 259. 366. 275. 375. 434. 436. 437. 446. 455. 478. 489. 491. 493. 521. 522. l. Vanni a. — -ek 145. 192, 263. 265. — hgek. 150. — kir. 521., l. Báthory J., Jagello, János

Kázmér, Mihály, Zsigmond, Zs. Ágost.
Leo pápa (X.) 506. 580. 604. 620. — halicsi fej. 87. — polis, l. Lemberg a.
Leskien szláv nyelvt. 4.
Leslim-i kolost. 521.
Leszna, hn. 22. 94. 70.
Levante-iek 454.
Levaska (Levatka), hn. 115. 121. 127. 132. 136. 137. 172.
Levelek, hn. 500.
Leviczky J., chelmi püsp. 520.
Lew F. munk. pléb. 104. 116. 117. 120. 121. 122. 123. 124.
Libele, hn. 22.
Likovszky póseni seg.-püsp. 259. 260.
Lipcsey cs. 71.
Lipniczki Ján. (Jerom.) püsp. hk. 380. 390. 391. 392. 393. 398. 399. 401. 404. 405. 416. 569. 570. 583. 661. 795.
Lipót magy. kir. (I.) 22. 48. 86. 85. 96. 102. 118. 141. 155. 237. 244. 254. 324. 326. 351. 352. 353. 355. 356. 358. 379. 381. 382. 385. 386. 387. 388. 389. 393. 397. 400. 413. 465. 478. 490. 506. 507. 538. 562. 563. 564. 570. 592. 602. 605. 629. 631. 639. 643. 644. 646. 647. 649. 650. 651. 652. 657. 661. 736. 739. 740. 741. 742. 743. 746. 747. 748. 749. 750. 763. 778. 800. 811. 815. 816. — (II.) 681. 699.
Lippa-i rácz püsp. 24. 155. 177. 220.
Lippay Gy. egri püsp., eszt. érsek 20. 40. 42. 43. 44. 46. 48. 82. 85. 110. 140. 198. 199. 220. 224, 237. 244. 261. 267. 268. 274. 281. 285. 286. 287. 288. 290. 295. 296. 299. 300. 301. 303. 304. 305. 306. 307. 308. 309. 312. 313. 315. 318. 321. 323. 324. 325. 326. 327. 329. 331. 332. 333. 334. 335. 336 337. 338. 339. 340. 341. 342. 343. 344. 345. 346. 347. 348. 349. 350. 353, 354. 355. 357. 367. 368. 369. 377. 381. 384. 423. 486. 507. 566, 568. 595. 602. 618. 628. 629. 630. 641. 643. 714. 715' 731. 733. 734. 735. 736. 737. 742. 749. 759 760. 762. 763. 776. 780. 781. 755.
Litvánia 171. — fejed. 145. l. Gedimin, Koriat, Vitold. — (vice) kanczellár 521., l. Oginsky a. — Krón., l. bichowc-i és Daniloviczféle a.
Litzgy N. kassai építő 673. 674.
Lochov-i archipr. 707.
Lohay hegy 119. 654.
Lohó (Kis és Nagy), hn. 283. 645. 646.
Lorántfy Zs. (özv. fej. asszony) 275. 329. 375. 384. 549. 643. 644. 645. 781.
Lorchi érs., l. Piligrin a.
Losovics M. 453.
Loza, hn. 756.
Lőrincz pazonkai pap 393. 707.
Lubno, hn. 67.
Lubomirszky Sz. hg. 393.
Lucska, hn. 756. 785. — -i M. egyháztört. író 37. 50. 51. 53. 54. 104. 122. 123. 182. 241. 287. 378. 700. 714.
Lukács munk. presb. 20. 81. 93. 108. 115. 125. 127. 143. 153. 155. 186. 187. 188. 189. 190. 191. 192. 193. 194. 195. 196. 197. 200. 201. 209. 210. 219. 220. 243. 244. 245. 630. 631. 632. 633. 634. 635. 636. 637. 664. — Kr. magy. örmény író 2.
Lupes S., leleszpolyáni pap 241.
Luther 553.
Lycia 773.

Lyon-i zsin. 253.
Lyuta, hn. 726.

Macsó, 792.
Madarász, hn. 763.
Magyarország (röv. Mo.) 2. 5. 9. 21. 23. 26. 27. 28. 32. 33. 40. 41. 44. 45. 46. 57. 61. 62. 68. 79. 95. 101. 102. 184. 135. 191. 192. 193. 194. 195. 202. 224. 225. 228. 246. 252. 253. 256. 263. 285. 286. 288. 289. 295. 307. 320. 333. 346. 348. 349. 352. 354. 359. 363. 364. 365. 367. 370. 372. 374. 375. 377. 402. 412. 413. 413. 421. 429. 451. 460. 482. 489. 511. 552. 561. 563. 567. 578. 610. 618. 643. 650. 729. 732. 740. 746. 766. 772. 790. 794. 796. 798. 800. 802. 804. 805. 814. l. Hung. a. is. — -i oroszok 181., l. kárpátalji or. a. is. — kanczellárok, l. Batthyány, Eszterházy, Nádasdy, Szegedy a. — ok 192. 310. 451. 717. 718.
Maholányi kuria Munkácson 672.
Maineris Pl., szn. 408.
Major G. erd. oláh püsp. 76.
Makaria (Macaria), hn. 25. 80. 81. 797., l. Demjén (makariási) a. is.
Makarius (Macarius) galicziai püsp. 28. 59.
Makovicza, hn. 237. 302. 306. 308. 397. 416. 420. 667. 714. 731. 748. — -i krajna 44. 309. 310. 321. 367. 385. 391. 398. 471. 543. 605. 721. 728. 735. 781. 782. — archid, archipr. 705. — főesp. 312.
Makói J. 657.
Maladik rutén, szn. 22., 64.
Malachovszky J. premisli püsp. 86. 386. 387. 383. 393. 394. 402. 737. 763. 765. 797. 811.
Malfirius, egyh. jogt. 581.
Malta sz. 375.
Manfroni, a prop. f. congr. titk. 370.
Marchegg-i pleb., l. Maurer a.
Marchis M. görög pap 454.
Marczali J. főajtónálló 154.
Marinics dorogi esp. 284. 289. 296. 301. 330. 705. 706. 709.
Mariska, Koriat. T. leánya 154.
Maros, vár és város 6. 7. 12.
Masovia-i hgek 145.
Mattheosz konstantin. patr. (I.) 28.
Maurer J. marcheggi pléb. 401. 402. 403.
Maurocordato T. paronaxiai érs. 379. 388. 389. 390. 393. 394. 412. 439. 519. 665. 666.
Maxim rácz püsp. 24. 177. 792. — gör. szerz. 791.
Maximovics T. 794.
Mágócsi Ferencz 248. 249. — Gáspár 242. 243. 247. 248. 249. 280. 289. 291. 665. 729.
Máramaros (Marmatia) m. 25. 38. 40. 59. 65. 67. 71. 73. 74. 75. 78. 80. 202. 203. 204. 206. 207. 209. 211. 213. 214. 216. 224. 228. 229. 235. 250. 301. 302. 322. 328. 420. 427. 428. 444 519. 532. 542. 543. 544. 545. 546. 549. 550. 551. 552. 553. 554. 555. 556. 557. 558. 559. 560. 561. 562. 563. 564. 600. 603. 610. 659. 660. 665. 700. 749. 757. 774. 775. 783. 792. 808. 809. — -i oláh pap. 20. 29. 194. 195. 200. 207. 212. 241. 720. 772. — főisp., l. Betlen J. a. — alisp., l. Darvai, Sztojka J. a. — püsp. (vlad.) 211. 217. 217. 234. 235. 273. 288. 290. 294. 427. 436. 536. 543. 544. 546. 547. 548. 549. 550. 552. 553. 554. 555. 559. 762. l. Circa, Serafin, Sztojka, Todorovics a. — espgek., l. kövesligeti, szigeti, kaszói a. — szoros, l. Borsa a.

Mária magy. királynő 22. 103. 143. 144. 150. 151. — Terézia kir.-nő 57. 254. 255. 327. 346. 567. 602. 604. 607. 608. 611. 616. 617. 621. 622. 625. 627. 656. 659. 660. 663. 675. 681. 686. 688. 698. 741. 766. 771. 782. 786. 812.
Máriapócsi baz. kolostor 779.
Máriássy P. özv. 784.
Márki S. író 434.
Márton andrasóczi batykó 725.
Mátra 185.
Mátyás magy. kir. (Hunyadi, Korvin, I.) 20. 23. 28. 29. 30. 43. 81. 90. 91. 93. 94. 108. 109. 110. 111. 113. 114. 115. 121. 126. 127. 129. 130. 153. 155. 186. 187. 188. 189. 190. 191. 192. 194. 195. 196. 197. 200. 207. 210. 212. 216. 218. 219. 223. 234. 243. 244. 250. 353. 372. 440. 544. 630. 645. 646. 647. 652. 656. 664. 671. 716. — (II.) 112. 220. 227. 229. 639. 652. 660. 664.
Medencze-i fekete pap 262. 271. 272. 395. 396.
Megyesalja, hn. 26.
Melich J. író 5. 6. 13. 17.
Melini bib. 602.
Melyt P. (brebiri) szatmári kap., 293. 302. 640.
Menniti P. 453.
Metód morva érs., szláv. ap. 3. 4. 59. 182. 183 184. 185. 613. — munk. szak. püsp., 391. 398. 399. 400. 401. 404. 405. 410. 411. 414 415. 416. 519 549. 570. 666. 667. l. Rakoveczki a.
Metropoliták, l. Koleda G.; belgrádi; halics-kievi; havaselvi; ungrovlach; moldovlach.; lengyelországi; oláhorsz.; oroszorsz; (russiai), szucsavai a.
Mezőbénye, hn. 25.
Mezzorosso kolost. 453.
Mészáros K. író 37. 50. 51. 53. 182. 195.
Mielecz-i apát 520.
Mihálđ-i ker. 20.
Mihály lengyel kir. 386. — apsai pap 560. — porecsai ns. 20. 81.
Miklosich szláv nyelvt. 3. 4. 26. 204.
Miklós ágost. r. szerz. 73. — Péter fia 69. — porecsai ns. 20. 81.
Miksa magy. kir. 38. 43. 77. 108. 109. 153. 223. 226. 227. 226. 227. 229. 238. 242. 372. 639. 704. 717. 718. 720. 721.
Miljutin rácz kir. 148.
Millei S. S. J. 330. 358. 361. 362. 363. 364. 381. 388. 394. 396.
Minász örm. püsp. 2.
Míra-i püsp. l. Sz.-Miklós a.
Missionáriusok l. Gebchard, De Salines a.
Miszticze, hn. 303. 384. 398. 549. 550. 756. — -i Joannitius l. Zékány Ján. a.
Mitkievicz M. S. J. 361. 381.
Mohács, 37.
Mohol, Detrik atyja 67.
Moldovlachia 26., 28. — -i érs. l. Gergely a. — püsp., l. József a.
Moldva 26. 74. 248. 249. 259. 261. 283. 359. 364. 518. 531. 559. 700. 806. — hgek 151. — vajdák, 549. l. Konstantin, Sándor, Simon a. is. — érs., 198. 247. 260. 273. 518. 519. 550. 556. l. Dositheus. — székhelyêt l. Szucsava a.
Monasztelli Demeter, szatm. és szabolcsi főesp. 25. 379. 391. 392. 393. 394. 398. 399. 401. 406. 415. 416. 707. 743. 764.
Mondok J. munk. kan. 54.
Moroni egyházjogtud. 581.
Morvaország 3. 74. 75. 184. 185. — birod. 185. — érs. l. Metód a. — ák, 184. 472.

Moszkva 79. 714. 791. 807. — -i nagyfej. l. Kalita Ján. a. — -i patr., l. Nikon a. — zsin. 760 791. Munkács (Moncaz, Munkátz, Munkazovia) 38. 41. 43. 44. 46. 49. 54. 55. 59. 65. 73. 77. 78. 82. 83. 84. 85. 86. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 103. 107. 108. 109. 113. 114. 115. 116. 117. 119. 120. 121. 122. 127. 128. 129. 131. 137. 143. 144. 146. 149. 150. 151. 152. 154. 155. 191. 197. 213. 214. 222. 228. 237. 238. 241. 243. 247. 248. 261. 262. 265 266. 272. 274. 280. 282. 283. 286. 306. 307. 308. 315. 316. 317. 328. 319. 321. 322. 334. 335. 337. 339. 348. 349. 350. 358. 359. 365. 367. 372. 373. 374. 375. 376. 380. 384. 397. 404. 405. 410. 444. 448. 449. 456. 459. 461. 469. 470. 473. 475. 480. 486. 490. 496. 497. 499. 510. 511. 513. 524. 532. 540. 543. 549. 552. 553. 563. 568. 575. 576. 586. 600. 605. 607. 609. 610. 623. 627. 628. 642. 643. 646. 663. 664. 665. 666. 668. 669. 671. 673. 674. 675. 676. 677. 682. 684. 685. 687. 704. 706. 710. 717. 730. 733. 737. 748. 754. 756. 767. 770. 776. 785. 802. 813. — -i (csernekhegyi) kolost. 81. 120. 155. 187. 198. 200. 201. 202. 203. 205. 206. 211. 218. 221. 225. 228. 238. 247. 248. 249. 250. 251 261. 293. 307. 309. 311. 321. 326. 350. 359. 361. 362. 364. 366. 367. 369. 379. 381. 386. 389. 394. 395. 398. 439. 491. 504. 540. 543. 545. 628. 629. 631. 651. 652. 654. 664. 665. 666. 760. 774. 776. 790. 791. 792. l. Sz. Miklós és csernekhegyi kolost. a. is. — főnökeit l. Kozakovszki, Metód, 398. 667. és Partén a. — archipr. 706. — esp. l. Koropeczki a. — pléb. 20. 122. 155. 654, l. Dénes, Lew F., Bokros, Strabo a. a. — pap., l. Ignácz a. — prédikátor, l. Debreczeni a. — püsp., (vlad.) 25. 38. 42. 43. 46. 48. 51. 42. 56. 57. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 92. 93. 95. 97. 176. 181. 182. 183. 184. 185. 186. 187. 188. 192. 194. 195. 198. 199. 203. 208. 209. 210. 211. 217. 218. 219. 220. 221. 224. 229. 230. 231. 232. 233. 234. 235. 236. 237. 238. 241. 247. 248. 249. 252. 255. 256. 258. 259. 260. 261. 263. 264. 265. 268. 270. 271. 273. 278. 280. 281. 288. 290. 292. 294. 295. 296. 303. 307. 308. 309. 311. 316. 317. 318. 319. 320. 321. 322. 324. 325. 337. 338. 340. 341. 344. 346. 347. 348. 351. 354. 356. 361. 362. 363. 364. 365. 367. 368. 371. 373. 376. 377. 380. 382. 383. 384. 385. 387. 389. 390. 392. 393. 394. 395. 397. 400. 402. 403. 404. 412. 417. 422. 425. 434. 436. 437. 439. 443. 444. 445. 446. 454. (ap. vik. is) 455. 463. 464. 465. 466. 477. 478. 479. 480. 481. 482. 484. 488. 494. 497. 498. 500. 503. 506. 507. 508. 510. 511. 514. 515. 518. 528. 533. 543. 545. 546. 551. 552. 553. 555. 556. 557. 558. 559. 560. 561. 562. 563. 565. 566. 567. 568. 569. 570. 571. 573. 575. 576. 577. 582. 587. 592. 595. 596. 597. 600. 602. 607. 612. 613. 614. 616. 619. 620. 624. 626. 627. 630. 631. 644. 645. 649. 655. 659. 661. 663. 675. 676. 683. 694.

695. 698. 700. 703. 700. 712. 724. 743. 754. 755. 757. 760. 762. 766. 768. 771. 773. 774. 775. 780. 785. 787. 789. 792. 796. 797. 800. 802. 807. 810. 812. 815. l. Lukács presb., János, szentmiklósi László, Gábor, Recsko S., árdánházi László, Hilárion, Szergiusz, Petronius, Gregori J. 193., Taraszovics B., Juszkó J., Volosinovszki J., Maurocordato, Ráfáel Angelo, Bradács, Bacsinszki, Popovics, Pankovics a. — ap. helyn. De Camelis, Bizanczi, Olsavszki S., Blazsovszki, Olsavszki M. a. — -i urad. (krajna) 84. 86. 96. 106. 114. 120. 130. 143. 149. 150. 155. 181. 188. 221. 225. 243. 246. 248. 256. 247. 262. 294. 296. 302. 304. 209. 310. 312. 357. 361. 362. 367. 385. 464. 628. 629. 654. 661. 669. 714. 714. 721. 722. 724. 729. 735. 739. 743. 750. 755. 767. 782. 783. 790. — praef., l. Bay F., Sárosy S. a. — vára 77. 150. 151. 154. 181. 188. 221. 234. 235. 236. 238. 253. 247. 248. 249. 268. 280. 281. 283. 311. 355. 384. 439. 545. 638. 645. 652. 664. 665. 729. — várkap., l. Balling, Bémer. — Maholányi kuria 672. — Fajankuli-telek 672. — Rácz telek 672. — Temető-utcza 672. — Kőgát sikátor 672. — sz. Márton egyháza — 191. 632. — egyházmegye (dioec). 3. 43. 44. 50. 54. 55. 182. 183. 283. 278. 379. 380. 413. 561. 568. 597. 737. 739. 754. 766. 768. 778. 795. 810. — iskola, 332. 350. 385. 767. 768. 769. — egyh. kincse, 472. — Rákóczi palota, 666.

Murád szult. (IV.) 23.

Muszka könyvárúsok 99. l. Gregorovics, Iványov, Salapin, Timofejev és Wacuroff a.

Müller J. censor 26. 98. — tud. 204.

Nagy Ján. szolgabiró 692.

Nagybánya 25. 177. 214. 531. 540. 545. 774. 774 — -i archipr. 706. 781.

Nagyberezna, hn. 726.

Nagykálló, l. Kálló a.

Nagykároly 807. 813.

Nagylohó, l. Lohó a.

Nagymihály, hn. 539.

Nagyszeben 28.

Nagyszegi G., 253. 254.

Nagyszombat (Tyrnavia) 49. 245. 256. 297. 298. 300. 309. 313. 315. 318. 324. 335. 336. 337. 343. 344. 364. 403. 447. 450. 471. 507. 618. 687. 749. 765. 767. 771. 811.

Nagyszőllős 72.

Nagyvárad, 605. l. Várad a.

Napkor, hn., 502. 503.

Narusevicz lengyel iró 101. 102. 145.

Nata, szn. 22.

Nádasdy kanczellár 770.

Nádorok, l. Dénes, Eszterházy M., Garai M., István, Radó a.

Nánás, hn. 230.

Nándorfehérvár (Belgrád) 29. — -i metr., 195. 212. 544. 774. l. Joannicius a. — l. Belgrád a. is.

Nápoly 374.

Neffzern Jak. sótiszt 555. 556.

Nemanja szerb ur. csal. 713.

Nemán Ist. rácz nagyzsup. 23.

Nenadovics karlóczai patr. 812.

Neresznicze (Alsó) -i pap 549.

Nerli bib. 4. 406. 648.

Nesztor, orosz krón. 14. 61. 62. 63. 68.

Neuhaus, hn. 768.

Neviczke, hn. 794. — l. Nyeviczke a. is.

Németek, 310. 384. 454.
Németi (Felnempti), hn. 66.. 72.
Németujvár 69.
Névtelen jegyző 21. 61. 62. 63. 64. 65.
Nézpest, hn. 25.
Nikon moszkvai patr. 791.
Nilles M. S. J. 2. 31. 33. 40. 41. 49. 56. 403. 407. 408. 417. 531
Novgorod 102. 145. 151. — érsek., l. Gennadius a.
Nógrád m. 64.
Nóna-i püsp., 701.
Nuntiusok ; bécsi, l. Davia, Grimaldi, Santini, Piazza, faenzai érs. Spinola, — lengyel (varsói), l. Vanni.
Nusata, szn. 21.
Nyári (bedegi) cs. 251. — I. felsőm. kap., 293. 640.
Nyeviczke (Neviczke), hn. 77.
Nyitra m. 22. 64. — -i püsp. 533. 812. l. Viching, Vid, Pálffy Ján. a.

Ochrida-i patriar. 288.
Ocskay J. ungvári harm. 804.
Oginsky (Kovelsko) M. litván viczekancz. 393.
Oláhok (valachi, magyarorsz., erd. és máram.) 3. 18. 19. 20. 24. 25. 26. 27. 29. 30. 31. 45. 59. 73. 74. 76. 81. 83. 195. 232. 235. 253. 254. 255. 271. 274. 309. 311. 313. 402. 403. 420. 428. 532. 553. 554. 555. 558. 561. 563. 717. 718. 774. 784. 791. 795. — ország 26. 140. 271. 364. — fej. 145. — papok (biharm., kővárvidéki és máram.), 194. 195. 220. 488. 544. 547. 548. 549. 563. — püsp., (máram. és erdélyi), 220. 445. 463. 546. 558. 563. 564. 775. l. Athanáz, Barlaam, Ephtim. Gennadie, Kaffai, Spiridon, l. Fogaras a. is, — metrop. 218. 436.
Oleg orosz fej. 63.
Olgerd litván nagyfej. 101., 102., 144., 145.
Oliveri bib. 589.
Olsavka, hn. 596. 597.
Olsavszki M. munk. és rossei püsp. 47. 48. 49. 52. 77. 88. 241. 409. 419. 420. 428. 429. 591. 593. 596. 597. 598. 600. 601. 602. 603. 604. 605. 606. 607. 608. 609. 616. 617. 619. 625. 656. 670. 671. 672. 673. 674. 675. 679. 682. 685. 686. 687. 688. 699. 707. 709. 741. 749. 758. 759. 706. 767. 769. 770. 771. 777. 779. 782. 783. 793. 812. 813. 817. 819. — János, M. püsp. fivére 687. — Mária, nővérük 687. — Simon munk. püsp. 237. 241. 559. 590. 591. 592. 601. 655. 658. 659. 670. 709. 753. 754. 755. 756. 766. 781. 782. 783. 785.
Oporzsecz-i kolost. 794.
Orlyova, hn. 725. — -i batykó l. László a
Orosz Á. esp. 689. — G. (csicseri) 689.
Oroszi (Kis és Nagy), hn. 21. 64.
Oroszlános-i gör. kolost. 6. 7. 9. 10. 11. 12. 15.
Orosz hg., l. Borisz, Gljêb. — fej. l. András, Dávid (Igorevics, Oleg, Szvjátopolk és Szvjátoszlávics), Vaszilyko (Roszticszlávics), Volodár, Vszevolod a. metrop. 374. 394. 397. 446. 476. 477. 484. 513. 536. — primás, 375. — püsp. 370. — ok, 30. 181. 182. 394. 668. 715. 730. 774. 789. — ország 14. 16. 17. 44. 83. 85. 146. 152. 198. 236. 262, 288. 327. 358. 359. 367. 368. 369. 409. 459. 532. 629. 713. 714. 759. 760. 789. 790. 796. 796. 797. 798. 799. 801. 811. 814. l. Moszkva a. is.

Oroszvár, hn. 21. 61. 64. — vég, hn. 91. 115. 116. 120. 121. 126. 127. 128. 132. 137. 524. 627. 653. 655. 756. 785. — -i kolost. 667. 668.
Országbirák l. Báthory Ján., Homon. Druget Ján. és Rozgonyi S. a.
Ortvay T. író 100. 101.
Osztrog-i biblia, 796.
Ozna f. 22.
Ósztuzsicza, hn. 726.
Óváry Sándor 548.

Örmények (Armeni) 2. 3. — püsp., l. Minász, Verzár.
Őr (Nehre), hn. 66., 67.
Őrmező, hn. 66., 70.
Őrsi (Előrsi) Zs. soproni alisp. 284. 285. 286. 290. 292.

Pachomius körtv. apát 204. 206.
Paczot J. 715. 718. 728.
Palágy, hn. 659.
Palermo 453.
Palotto bib. 285. 290. 296. 762.
Pamphilli bib. 342.
Pangalo, vatik. könyvt. skript. 454.
Pankovics, munk. püsp. 702.
Pannonia 183. 361. — -i püsp.-gek. 182. 183. 184.
Papebroch S. J. 182.
Pap (Papp) I. irholczi pap 552. — J. szolyvai pap 724. — F. (plesovai) podher. pap 723. — Jaszko repedei pap 723. — Mihály kölcsini pap 723. és — szmiklósi pap 724. — János munk. udvarbiró 648. — János, a kölcsini batykó fia, 723. — Teodor visó-i pap.
Pappendorf Sz. 715. 716. 718. 728.
Parochusok, l. batykók a.
Paronaxiai érs., 410. l. Maurocordato a.
Partén (Partenius, Petrovics) P. munk. püsp. 40. 41. 44. 48. 85. 88. 110. 141. 155. 237. 239. 240. 241. 244. 245. 256. 264. 297. 298. 299. 300. 303. 304. 305. 306. 307. 308. 309. 310. 311. 312. 313. 314. 315. 317. 318. 319. 322. 326. 329. 330. 331. 332. 333. 334. 335. 337. 338. 339. 340. 341. 342. 343. 344. 345. 446. 347. 348. 349. 350. 352. 353. 354. 355. 356. 357. 358. 359. 360. 361. 363. 364. 367. 368. 377. 378. 380. 381. 382. 383. 384. 386. 388. 390. 397. 400. 413. 420. 423. 424. 425. 443. 446. 481. 483. 511. 519. 568. 569. 583. 592. 618. 629. 630. 639. 643. 644. 661. 665. 734. 742. 759. 763. 787. 773. 777.
Passau-i püsp. 185.
Patak (Sáros) 310. 359. — -i urad. 784. — -y J. erd. oláh püsp. 454. 558. 559. 560. 561. 562.
Patriarchák, l. alexandriai, antiochiai, ipeki, karlóczai, konstantinápolyi, moszkvai, (russiai), ochridai.
Pauler Gy. 6.
Paulucci bib. 443. 446. 448. 478. 483. 490. 495.
Pazonka-i pap, l. Lőrincz a.
Pál pápa (V.), 362. — dobrókai batykó 725.
Pálfy (Pálffy/ János nyitrai püsp. 387. — T. egri püsp. 44. 289. 304. 376. 382. 383. 762. 763. 772. — J. magyarorsz. par. táborn. 808.
Pálóczy cs. 150. 153. 154.
Pápák, l. Benedek, (XIII., XIV.,) Calixt (III.), Gergely (IX., XIII.), Honorius (III.), Incze (III., IV., VI., VII., X., XI., XII., Jenő (IV.), Kelemen (VI., VIII., XI., XIII., XIV.), Leo (X.), Pál (V), Pius (IV., V.), Sándor (IV., VI., VIII.).
Pán (kaffai) Endre 172.

Pásztélyi J. munk. kan. 241. 596.
Pázmány P. eszt. érs. 338.
Pelesz J. premisli püsp. 362.
Perecseny, hn. 726.
Perekreszna-i kenéz 77.
Perényi P. 80.
Pesty Fr. 20. 25. 27. 32. 33. 57. 81. 193. 192.
Pethő (Petteő) cs. 41. 225 781. — Zsigm. 367. 384.
Petroff E. orosz író 50. 52. 54. 59. 97. 99. 100. 101. 102. 103. 104. 105. 106. 107. 114. 116. 117. 118. 126. 133. 134. 136. 139. 144. 269. 296. 297. 298. 289. 300. 380. 714. 715.
Petronius munk. püsp. 228. 234. 332. 395. 684.
Petrova, hn. 554. — y Gy., 73. — Antal ungi alisp. 807.
Petrovics (Petronius) Péter l. Partén a.
Peturya, hn. 22.
Péchy Zs. kassai kam. adm. 680. 694.
Pécs-i kápt. 22. — püsp. 766. 812.
Pécsváradi ap., l. Jany I. a.
Péter benedikei batykó 725. — lahóczi batykó 725.
Piazza bib. 453. 483. 486. 491.
Pieszkievics Sz. bazil. prokur., polock-i érs., 453. 455. 493.
Piligrin, lorchi érs. 183.
Pinsk-i püsp., 521. l. Godebszki a.
Pisztraházi archipr. 707.
Pius pápa (IV.) 578. 587. 595. 614. 619. — (V.) 578.
Plesna, hn. 472.
Plessovai Papp Ferencz, l. Papp a.
Plébánosok, l. homonnai, iványi-i, munkácsi, marcheggi, sókuti, tárkányi a.
Podbelány kam. tan. 324. 357. 358. 388. 644.
Podhering, hn. 723. — batykóját l. plessova-i Papp a.
Podolia 95., 101., 102., 145., 146., 151., 152. — -i herczeg (fejed.) 145., 150., 151. l. Koriat a.
Pográny, hn. 22.
Poliányi Z. m. örmény író 3.
Polock-i érs. l. Pieszkievícz a.
Polonia 67. 262. 263. 366. 385. 458. 526. 553. 564. 739. l. Lengyelorsz. a. is.
Pongrácz J. erd. vajda 28. 29. 30. 89.
Popa Stefan 554. l. Szerafin a.
Popik János 724.
Popovics munk. püsp. 702. — J. vajnági pap 552. — Andr. (squerneri) máram. táblab. 776.
Poprád f. 67. 71.
Porács, hn. 784.
Porecsai nsek 20., 81. l. Mihály és Miklós a. is.
Porostyán vára 66., 69.
Posen-i seg. püsp. l. Likovszky a.
Pottusa J. görög pap 454.
Pozsony 382. 432. 438. 447. 451. 501. 502. 503. 509. 510. 512. 513. 591. 629. 710. 771. 805. 808. 809. — -i (magyar) kamara 39. 108. 119. 142. 293. 332. 356. 357. 358. 359. 382. 538. 541. 654. 677. 678. 679. 680. 693. 803. 804. 805. — kápt. 297. 345. — sz. Mártonegyh. 382.
Pór A. eszt. kan. 71. 79.
Pócs-i kolost. 686. 687. l. Máriapócs a.
Pray, 690.
Prága 107. 108. 112. 140. 257. 258. 260. 261. 264. 268. 394. 518. 639. 795. 796. — -i érs. 183. — püsp. 185.
Premisl (Premislai)-i püsp., 191. 197. 261. 262. 267. 279. 302. 311. 364. 365. 387. 452. 471. 487. 489. 493. 494. 495. 811. l. Krupeczki, Malachovszky, Pelesz, Vinniczky, — lat. püsp., l. Siecinsky a.

Prépostok, egri l. Czeglédy, Kiss; kolotkói l. Kaminszki; leleszi l. Benkovics, Tahy a.
Priszlopi S. erd. oláh superint. 563.
Prochaska Ant. lengyel tört.-író 102.
Propag. fld. titkárait l. Cavalieri, Manfroni a.
Protopópák (-presb.) l. karacsházi, kaszói, kövesligeti, vizniczei a.
Psztczyna, hn. 472.
Puchner Jak. nyelvt. 692.
Puscariu H. m. oláh író 26.
Pusztamező, hn. 66.
Püspökök l. Antal, Bruno, Circa Ján., Fraknói V., Herzán. Hierotheosz, Likovszky, Makariu (gal.), Maxim rácz-, Minàsz örmény-, (-ségek) l. erd. oláh, erd. lat., gyulafehérvári (károlyvári), fogarasi, caesareai, chelmi, 191. 168., csanádi, cyprusi, egri, galicziai, huszti, kőrösi, mirai, máramarosi, munkácsi, agnii, rossei, sebastei (-topolisi), moldovlachiai, (l. a metrop. közt is), örmény, nónai, nyitrai, orosz-orsz., pécsi, passaui, pinski, poseni, premisli, szambori, szerémi, szvidniczi, váczi, váradi, volodimiri, karánsebesi, pannoniai, lippai rácz- a.

Radó nádor 8. 15.
Rajcsányi kam. levt. 124.
Rajner főhg. 772.
Rajner L. eszt. kan. 8. 14.
Rakoveczki Metód munk püsp. 380. l. Metód a. is. — féle könyvek 684. 685. 686.
Raska (Rascia) 23.
Ravasz Fer. jezs. a. 504. 506. 531. 533. 534. 541. 587. 588.
Rácz kir., l. Dečanski J., Dušán J., Miljutin. — deszp. 188. 191. 192. l. Lázárevics J., Brankovics Gy., Vuk Zmáj a. — pap Komáromban, l. Monasztelli a. — püsp. 220. l. Lippa a. — ok. (Rasciani), 19. 20. 24. 30. 31. 271. 311. 532. 561. 716. 775. — ok Egerben 570. — telek Munkácson 674.
Ráfáel galatai érs., l. 392. 393. 394 398. 405. l. Angelo a. is.
Rákóczi cs. 57. 96. 311. 322. 357. 364. 378, 380. 385. 397. 425. 576. 577. 641. 646. 729. 733. 736. 738. 747. 748. — Gy. erd. fej. (I.) 43. 44. 86. 140. 235. 236. 239. 240. 247. 265. 268. 269. 273. 284. 286. 290. 291. 294. 295. 299. 301. 304. 314. 315. 316. 321. 322. 324. 331. 335. 356. 369. 371. 372. 543. 546. 547. 552. 653. 705. 728. 735. 761. — (II.) 292. — né (I.) 41. 225. 311. 356. 357. 643. l. Lorántffy Zs. a. — (II.), l. Báthory Zsófia a. — Ferencz (II.) 46. 118. 119. 181. 328. 414. 415. 422. 426. 434. 435. 436. 437. 438. 439. 442. 443. 451. 455. 456. 457. 459. 462. 463. 472. 486. 497. 499. 519. 549. 552. 555. 570. 631. 648. 652. 661. 666. 668. 722. 724. 736. 747. 748. 777. 778. 799. — nevelője, l. Badini a. — Ferencz, Zsigm. fivére, 683. — László, 225, 367. 781. — leánya, Katalin, 367. — Juliánna (II. Fer. nőv.), 661. — Zsigmond 109. 112. 113 198. 221. 248. 249. 259. 260. 261. 264. 265. 271, 394. 518. 639. 645. 652. 683. — árvák, 594. — palota Munkácson 666. — urad. korm. l. Klobusiczky F. a.
Ráskai B. budai várnagy 200.
Recska Sofron, munk. vlad. l. Sofron a.
Redea, szn. 21.
Rednik B., kaszói protop. 560.
Regensburg 281. 285.
Regécz-i urad. l. Sárospatak a.

Reginald, egyházjogtud. 581.
Rekita, hn. 71.
Repede, hn. 723. — -i batykó l. Papp a.
Rédey gr. 776.
Ribay Gy. czinkotai lut. pap 701. 793.
Ribics Gy. kam. levt. 52.
Rigómező 22. 23.
Rimay 745. 743.
Rimely K. pozs. kan. 100.
Rokolnok, hn. 131.
Roska-Stephánovics M. erd. örm. vik. 3.
Rosse-i püsp. 591. l. Olsavszki M. a.
Rosznák M. 122. 123. 124.
Rosztiszlávics Vaszilyko orosz fej. 63.
Rottal J. osztrák főúr 384.
Roussel Cl. tokaji várkap. 230.
Rovna-i pap 332.
Rozgonyi S. orsz. biró 25.
Rozpust, felbont. házasság 226. 725.
Rozsnyó-i parochiák 659.
Róbert eszterg. érsek 22. — Károly, magy. kir. 69. 71.
Róma 2. 19. 31. 40. 42. 44. 46. 47. 48. 84. 155. 194. 197. 230. 337. 252. 253. 255. 263. 286. 289. 296. 301. 303. 307. 315. 320. 324. 325. 326. 332. 333. 334. 338. 340. 341. 343. 344. 345. 346. 347. 350. 352. 359. 361. 362. 363. 369. 370. 376. 377. 381. 382. 383. 388. 389 390. 394. 396. 397. 402. 406. 407. 408. 409. 411. 414. 421. 422. 425. 427. 429. 430. 431. 432. 433. 434. 435. 436. 438. 439 440. 442. 445. 446. 447. 448. 449. 451. 452. 456. 458. 461. 463. 464. 465. 467. 468. 470. 471. 472. 473. 477. 481. 482. 483. 484. 485. 486. 487. 488. 489. 491. 493. 493. 495. 486. 504. 505. 507. 510. 511. 515. 517. 518. 519. 521. 522. 539. 541. 550. 552. 553. 561. 566. 569. 571. 588. 591. 592. 593. 595. 596. 601. 602. 607. 608. 610. 611. 612. 613. 614. 615. 617. 621. 623. 629. 630. 648 649. 733. 737. 739. 749. 750. 762. 763. 772. 776. 814. 816. 818. 819. — -i köv. l. De Prie, gr. Thun a. — templ. l. Sergio e Baccho a. — pápák l. Benedek (XIII.), (XIV.), Cálixt (III.), Gergely (IX.), (XIII.) Kelemen (XIII.), (XIV.), Leo (X.) Honór (III.), Incze (III. IV. VI. VII. X. XI. XII.), Jenő (IV.), Pius (IV.), (V.), Pál (V.), Sándor (IV.), (VI.), (VIII.) — nuntiusok, l. bécsi (di Germ.) és lengyel (varsói) a.
Rónaszék-i sóhiv. 660.
Rubi J. iró 55.
Rudolf magy. kir. 108. 112. 140. 227. 639. 652.
Rudlyó-i par. 608,
Rurik cs. 62. 79.
Russia 83. 362. 512. 513. l Oroszorsz, a. is — patr. 267. 283. 285. 286. 288. l. moszkvai a. is. — metrop. 369.370. 372. 373. — archiep. 363. 512. 587.
Russovlachia 28.
Rutének (rusznyákok) 18. 19. 21. 22. 30. 31. 34. 35. 37. 38. 39. 41. 45. 47. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 90. 92. 175. 177. 178. 181. 182. 183. 101. 195. 197. 198. 202. 221. 228. 229. 230. 235. 238. 239. 241. 252. 255. 256. 259. 259. 270. 271. 274. 279. 283. 287. 388. 289. 306. 309. 311. 320. 322. 325. 326. 338. 340. 342. 343. 346. 347. 348 349. 350.

354. 364. 367. 371. 372. 378. 381. 383. 398. 399. 400. 402. 403. 404. 416. 426. 434. 442. 443. 444. 451. 458. 460. 475. 495. 532. 539. 545. 543. 561. 566. 568. 581. 601. 609. 638. 657. 658. 703. 712. 715. 717. 718. 719. 720. 721. 732. 740. 741. 742. 749. 763. 766. 782 784. 790. 791. 797. 798. 799. 805. 811. l. Oroszok a. is — papok, (paroch. sacerd. Rutheni) 11. 89. 223 225. 226. 236. 237. 240. 252. 306. 307. 308. 327. 336. 339. 343. 344. 356. 387. 428. 448. 714. 615. 720. 721. 722. 732. 734. 734. 737. 739. 743. 762. 801. 802. ia, 62.
Ruvaracz H. rácz író 24.

Sacicu, szn. 21.
Sacripanti bib. 522. 589.
Sajópetri, hn. 617.
Salapin J. muszka könyvárús 804.
Salines. l. De Salines a.
Salm M. (II.) 639. 715. 718. 728. 730.
Santini bécsi nunt. 431. 432. 433. 434. 442. 443. 44. 446. 447. 448. 449. 450. 451. 452. 453. 454. 456. 458. 461. 462. 463. 470. 490. 556. 583.
Saranjevics J. orosz író 68.
Sarkad, hn. 80., 150., 153., 155.
Sámuel, bulgár csász 16.
Sándor (lipóczi és nekcsei) 71. — moldvai vajda 163. — pápa (IV.), 374. — (VI.) 349. — (VIII.) 412. — bukovai pap 736.
Sáros m. 39. 60. 66. 67. 73. 75. 228. 229. 295. 301. 309. 310. 312. 313. 321. 355. 476. 477. 605. 657. 659. 741. 750. 757. 783. 787. 802. — -i archipresb. 705. — várkap., l. Lascano a.
Sárospatak, 333. 358. 639. 682. 728. — regéczi urad. 784.
Sárosy Seb. munkácsi praef. 653.
Sátoralja-Ujhely 758. — -i espg. 758.
Scepus, l. Szepes a.
Schambach kállói kap. 391. 707.
Schiarra Tamás teatinus 432. 433. 438. 450. 446.
Schmitt M. S. J. 92. 93.
Schnierer bécsi szláv nyomdász 814.
Schveninger (Svaininger), ezredes 555.
Schönborn cs. 154. 654. 656. 662. 672. 722. 770. 771. 778. — Ervin 813. — Lothár mainczi érs. 124.
Schwartner M. 98. 99. 100. 105. 784.
Schwartz God. tört. író 4.
Schvendi (Svendi) L. kassai főkap. 227. 238. 251.
Scio, l. Chios a.
Sebastei (Sebastopolis) püsp. 413. 465. 514. 517. l. De Camelis, Bizanczi a.
Scsavnik, hn. 462.
Semjén nemz. 67.
Sergio e Baccho (SS.) temp. Róm. 409.
Siebenbürgen (Erdély), 204.
Siecinsky prem. lat. püsp. 262.
Simándy I. erd. lat. püsp. 284. 330. 705. 706.
Simeon orosz szent 759.
Simet I. kassai kőmívesm. 678.
Simon moldvai vajda 546. 547. 774. — bulgár csász. 16. — körtvélyesi apát. 206.
Simoncsics V. tört.-író 98.
Simonovics erd. oláh érs. 93. 237. 239. 240. 303. 306. 308. 312. 317. 318. 319. 335. 339.
Sinawoda-i ütk. 145.
Sofron Recsko munk. vlad. 249. 395.

Soklós vára 114. 116. 126. 127. 129. 131. 135.
Sol, szn. 21.
Solymosi várnagy, 193. 194.
Somogyvár 10.
Sopron m. 69. 391. — -i országgy. (1681.) 390. 404. — sz. Erzsébet egyh. 765. — alisp., l. Őrsi a.
Sozam, hn. 794.
Sókut-i pléb., 608.
Spada bib. 287. 288. 451.
Spalatói érs., l. Angelo R. a.
Spinola bib. 382., 383. — bécsi nunt., 508. 509. 517.
Spiridon erd. oláh püsp. 564.
Stadniczky K. lengyel tört.-író 96., 101., 102., 144., 145.
Stay Gy. görög pap 454. — (Stai) J gör. pap. 454.
Stefán (Popa), l. Szerafin a. — ovics József szigeti harmincz. 700.
Stettinger jezs. atya, 416.
Stober N. görög pap 453.
Stock (Stuck) szileziai ns. 471. 472.
Strabo, munk. lat. főesp., 590.
Stronnai archidiac., 705.
Strigonium (Strigoniensis) 22. 40. 43. 48. 341. 342. 349. 366. 372. 376. 398. 433. 446. 629. 735. l. Esztergom a.
Strikovius, lengyel tört.-író 96. 101. 145.
Suhajda M. 775.
Sulikovszki 453.
Surányi nsek. 153.
Surócz-i pap, 537.
Svájcz, 453.
Sytecy, szn. 21.
Szabados Gy. munk. főesp. 606. 709.
Szabolcs m. 67. 83. 228. 229. 230. 232. 301. 308. 312. 313. 321. 355. 379. 391. 392. 398. 401. 415. 416. 498. 500. 501. 502. 503. 600. 659. 757. 783. 792. 795. — -i kapit. l. Barkóczy a. — -i archid. l. Monasztelli a. — lat. főesp. 779.
Szacsal, 700.
Szaloniki 3., 4. — -i érs. 17. 418.
Szambor-i püsp. 267. l. Krupeczky A. a.
Szamosujvár 3. 273. 778.
Szaniszló, szn. 153.
Szappanos S. 564.
Szatmár, 682, 738. 763. — m. 67. 228. 229. 301. 355. 379. 391. 392. 393. 398. 401. 415. 418. 428. 429. 509. 600. 659. 683. 700. 738. 783. 792. 795. — -i főesp., l. Monasztelli a. — -i kapit. l. Melyt a. — zsinat, 327. 415. 416. 417. 420. 707. — jezs. rendház 399. — sz. Miklós temp. 417.
Szász bib. (card. de Sassoma Keresztély), eszt. érsek, 181. 444. 448. 475. 496. 528. 553. 586. — vajda 204. 206.
Szávaszentdemeter 6. 8. 10. 11. 13. 15. — -i gör. kolost. 231.
Szegedy magy. kancz. 384. — Ján., leleszi konv., 646.
Szekeres Ath. censor 25.
Szelepcsényi Gy. eszt. érs. 43, 46. 85. 198. 262. 359. 367. 368. 369. 377. 390. 628. 776.
Szemenov orosz nyelvt. 73.
Sz. Apollinár kolleg. Róm. 454.
Sz. Atanázról nev. görög koll. Róm. 408.
Sz. Bazil, caesarea-i püsp. 773.
Sz. Bazil rend (baziliták, baz. szerz. atyák), 286. 305. 307. 309. 311. 323. 340. 359. 365, 397. 453. 629. 643. 655. 667. 775. 776.
Szentbenedeky Ján. munk. urad. tisztt., 639.
Sz. Borbáláról nev. papnev. Bécsben 771.
Sz. Czirill l. Czirill a.
Szent Endre, hn. 24.

Sz. Erzsébet egyh. Sopronban, 765.
Szentiványi M. S. J. 392. 398. 404. 406.
Sz. Márton egyh. Beregszászon, l. Beregszász a. — Pozsonyban, l. Pozsony a.
Sz. Mihály kolostor Máramarosban, l. Körtvélyes a.
Sz. Miklós mira-i püsp. 773. — hn. 64. 251. 722. 723. 724. 756. 783. 785. — -i urad. 38. 65. 69. 72. 84. 669. 721. 722. 723. 725. 728. 735. 755. — -ról nev. csernekhegyi kolost. 187. 191. 202. 211. 212. 213. 235. 243. 664. — templ. Szatmáron, l. Szatmár a. — -i pap l. Pap M. a.
Szepes m. 67. 73. 75. 301. 306. 308. 310. 312. 313. 321. 596. 659. 795. — -i kamara 38. 39. 77. 119. 142. 230. 237. 293. 353. 356. 357. 358. 392. 639. 644. 654. 660. 661. 665 668. 718. 719. 720. 724. 725. 747. 751. 763. 784. 803. 804. 805. — -ség 40. 41. 71. 224. 401. 420. 808. — -i kápt. 354. 420. — — -i archid. 705. — -i archipr., 705. — mintszenti levt., 488. — váralja, 597.
Szerafin (Popa Stefán) máram. püsp., 530, 554.
Szerbek, 18. 22. 23. 30. 402. 789. 790. 792. 795. l. ráczok a. is — érs., l. Czamblák — -ia 288. 713. 789. 792.
Szerbin Mih. munk. püsp. helynök 25. 271. 388.
Szerednye-i krajna és urad. 41. 44. 225. 367. 724. 725. 728. 781. — főesp. 312.
Szeredszeghy Imre, táblab., 646.
Szerémi püsp., l. Jany F. a. — ség, 812.
Szergiusz (Zergye ig.) munk. püsp., 214. 228. 238. 247. 259. 261. 271. 332. 518. 545. 546. 565. 660. 665. 773. 774.
Szerződések, l. braclavi, tatai a.
Szécsy Gy. táblabiró 646.
Szécsény-i országgy. 422.
Székesfehérvár 132.
Szian Pap Fedur, szolyvai pap 724.
Sziczilia 530.
Sziget (Máramaros) 547. 548. 549. 552. 555. 556. 559. 659. 682. 809. — espg., 560. — -i harminczados, 808. l. Stefánovics a. is.
Szikszó-i archipr. 706.
Szilágyi Erzs. 51. 81. 115. 121. 129. 152. — Sándor, 263. 274. 277. 278. 287.
Szilágyság 26.
Szilézia, 471. 472. — -i nsek l. Stock a.
Szilvás-i kolost. 26. 220.
Szilveszter-bulla 255. 371. 372. 373. 374. 397. 440. 468.
Sziraha L. kincst. jobbágy 776.
Szirmay A. tört.-iró 69., 83., 84. — Miklós főúr 455. 456.
Szkole, hn. 68.
Szkotárszka, hn. 756. 785.
Szkülitzész gör. iró 3.
Szlatina, hn., 554.
Szmereka, hn. 794.
Szmolnik-i zárda, 471.
Szolnok (Zolnok, int. et med.) m. 564. — város 809.
Szolya, hn. 726.
Szolyva, hn. 65. 69. 72. 388. 723. 724. 756. 785. — -i papok 724. l. Kolevojda, Papp, Szian, Popik, Komanics a.
Szongott Kr. m. örmény iró 3.
Szörényi báns. 192.
Szőlős (Nagy) 550. — -i archipr. 706. — -sy (Zelewssy) I. 657. 781.
Sztánfalva, hn. 73. — vajda, l. László a.
Sztávna, hn. 54. 726

Sztáray J. gr. ungi főisp. 680. 694. — Imre 806. 807. 813. — Mihály 699.
Sztojka János, kövesl. pap 559. 560. — József máram. szak. püsp. 441. 444. 444. 543. 551. 552. 553. 560. 562 — László alisp. 554. 555. 556. 559. — Zsigmond 564.
Sztrabicsó-i pap, l. László a.
Sztrij, hn. 794.
Sztrojna, hn. 756. 785.
Sztrongálás 727.
Sztropkó, hn. 237. 306. 416. 416. 471. 801. 802. — -i krajna (urad.) 44. 225. 308. 321. 367. 721. 728. 781. — főesp. (archid.) 312. 705.
Szuchanov or. szerz. 791.
Szucsava, hn. 556. — -i metr. 556.
Szuhányi M. 714. 715. 757. 780.
Szusza J. chelmi püsp. 180. 197. 199. 258. 259. 361. 362. 363. 365. 536.
Szuszkó, hn. 723.
Szuvorin orosz könyvkiadó 63.
Szuzdal, hn. 62.
Szvatopluk 185.
Szvidnicz-i püsp. 412. 420. 463., l. Turkinovics és kőrösi püsp. a. is.
Szvjátopolk orosz fej. 63. 68.
Szvjátoszlávics Dávid orosz fej. 63.
Szvorényi M. író 57.

Tahy K. leleszi prép. 534. 541. 588.
Tamás, bocskói pap 555. — (de Uglya) 81.
Tanari bib. 589.
Tanárok, l. Balogh ungvári, Cholodnyák moszkvai, Puchner I. a.
Tapolcza-i apátság 660. 698.
Taraczköz, hn. 776.
Taraszovics B. munk. püsp. 83. 110. 112. 118. 139. 140. 141. 228. 235. 236 237. 239. 240. 242. 252. 257. 262. 263. 264. 265. 266. 267. 268. 269. 270. 271. 272. 273. 274. 275. 276. 277. 278. 280. 282. 283. 284. 285. 286. 287. 288. 289. 290. 291. 292. 293. 294. 295i 296. 297. 298. 299. 300. 301. 302. 304. 305. 306. 308. 310. 311. 312. 314. 315. 316. 317. 318. 319. 322. 323. 324. 326. 329. 330. 331. 335. 337. 343. 344. 354. 372. 379. 394. 396. 409. 543. 546. 547. 548. 549. 551. 560. 566. 640. 641. 642. 660. 664. 665. 705. 706. 732. 742. 761. 762. 797. 800.
Tarkovics G. eperj. püsp. 55.
Tarnóczy Mátyás, váczi püsp. 336. 338. 339. 340. 507. 734.
Tassi F. görög pap 453.
Tata-i szerz. 23. 154. 790.
Tatárok 145. 151. 519. 520. — kán l. Giréj a.
Tárkány (Nagy-Tarchan), hn. 25. — -i pléb., l. Horvát Im. a.
Tekule nemz. 67.
Telekessy I. egri püsp. 478. 497. 498. 499. 503. 568. 583. 584. 616.
Temes-i vidék 192. — vár 193.
Temető-utcza Munkácson 672.
Teophil (Theophil) grottafer. ap. 359. 360.
Terebes-i esp. l. Zapalszki a.
Thallóczy (Tallóczy) L. tört. író 5.
Theiner Á. egyháztört.-iró 8. 262.
Theodorov orosz könyvnyomtató 760. — ics M. erd. örm. vik. 3.
Theofil erd. ol. püsp. 564.
Theofülaktész görög író 5.
Théza (Tyza), szn. 22. 64.
Thököly I. erd. fej. 398. 549. 667. 775.
Thraces 274.
Thun gr. római követ 598.
Thuri (Turi) D. ispot. főnök 115., 132.

Thuróczy cs. 22. — krón. 92., 102.
Tiba-i cs. 25.
Tibiscanae partes 237. 308.
Timofejev Ignatij muszka könyvárús 809. 810
Ticha, hn. 726.
Tirnovo-i érs., l. Euthymius a.
Tisza cs. 22. — f. 59. 65. 69. 203. 253. — vidék 306. 319.
Tiszmena (Tyzmana) -i kol. 20. 27. 81. 147. 314. 261. 271. 791.
Todorovics D. máram. szak. püsp. 556., l. Dositheus a.
Tokaj 605. 608. 779. 801. 809. — -i várkap., l. Roussel a. — -i urad. 230. — -i vár és tart. 231.
Torczinszki G. bazilita 644. 661. 767.
Torda m. 564.
Torkeley, hn. 67.
Torna m. 353. 355.
Torrigiani bib. páp. államtit. 610.
Tódor padoliai hg., l. Koriatovics Tódor a.
Tótok 310. 774.
Törökök (Turca) 283. 389. 390. 412. 561. 717. 790. 792. — Török-ezred 808. — parancsnoka, l. Gvadányi a.
Tracia(l) 705.
Transsilvania (röv. Transsilv. Trannia) 2. 49. 208. 254. 309. 331. 445. 482. 532. 550. 551. 555. 561. 562. 564. l. Erdély a. is. — archieps. in 208. — eppus in 445. 460. — prin. 268. 284. 348.
Trattner nyomdász 813.
Trautsohn osztr. miniszt. 461. 462. 655.
Trembovly, hn. 63.
Trgu-Jiu, hn. 261.
Trialevics Demián 794.
Trienti zsin. 615.
Trivulzio bib. 341.
Trombetti István, teatinus 429. 432. 433. 437. 487. 491. 493. 494. 521. 522.
Trócsán, hn. 66.
Tumpa, szn. 21.
Turkia 5. — fej. l. Géza a.
Turkinovics szvidnicz-i püsp. 420.
Turócz m. 22.
Tusnád, hn. 639.
Tyrnavia, l. Nagyszombat a.
Tzimiskes J. görög csász. 16.

Uglya, hn. 81. — -i Tamás, l. Tamás a.
Ugocsa m. 26. 67. 73. 228. 229. 301. 379. 318. 420. 544. 549. 600. 659. 700. 757. 783. 807. 818. 819. — -i Görgy, karacsházi protopresb. 646.
Ujhelyi archipr. 705., l. Sátoralja-Ujhely a. is.
Ujsztuzsicza, hn. 726.
Ujvár, hn. 69.
Ulászló, magy. kir. (I.) 191. 192. 198. — (II.) 20. 23. 28. 29. 81. 132. 182. 190. 193. 194. 195. 196. 200. 201. 202. 203. 204. 205. 208. 209. 210. 211. 217. 219. 222. 223. 224. 234. 242. 250. 581. 656. 665. 716. 717. 713. 721.
Ung m. 25. 39. 66. 67. 72. 73. 75. 78. 80. 86. 228. 229. 295. 301. 308. 310. 312. 313. 321. 355. 364. 379. 420. 471. 524. 544. 659. 684. 695. 746. 750. 747. 783. 802. — -i faluk, l. Árok. — -i főisp. l. Druget Fer., Sztáray. — alisp., l. Petrovay A. — folyó 65. — -i verchovina (felvidék) 726. — vár 44. 65. 66. 77. 95. 142. 237. 297. 298. 299. 300. 302. 304. 305. 306. 308. 309. 310. 311. 312. 317. 318. 321. 330. 331. 332. 336. 337. 350. 361. 367. 421. 455. 509. 513. 550. 585. 607. 631. 659. 655. 667. 675. 676. 677. 678. 682. 688. 689. 690. 693. 695. 696. 697. 698.

711. 725. 726. 731. 748. 767. 771. 782. 786. 792. 793. 801. 802. — -i archid. 705. — harminczados, l. Ocskay I. a. — -i (urad., jószág) krajna 44. 74. 251. 267. 277. 304. 309. 321. 367. 543. 721. 726. 728. 732. — -i tanár, l. Balogh I. a. — -i urad. 251. 302. — várp., l. Caraccioli a.
Ungaria (Ungeria, Hung. regn.) 9. 220. 339. 369. 371. 373, 432. 448. 450. 477. 510. 532. 550. 561. 633. 666. 751. 762.
Ungrovlachia 26. — -i metr., l. Hiakinthosz a.
Uniov-i zsinat 145.
Uradalmak (krajnák), l. barkói, bocskói, csicsvai, munkácsi, regéczi, sárospataki, szerednyei, sz.-miklósi, sztropkói, tokaji, varannói.
Uzon-i főesp. (archid.) 313. 705.
Uzsok (? Yroi), hn. 456. 806.
Vajaskócz, hn. 59. 60. 66. 70.
Vajdahunyad-i várnagy 193. 194.
Vajdák, l. Balk, Bogdán, Drágos, Szász, erd. l. Pongrácz; sztánfalvi l. László a.
Vajnág-i pap, l. Popovics J. a.
Vajvadálás 727.
Valkó m. 21.
Vanni lengy. nunt. 454.
Varannó-i urod. és krajna 41. 143. 225. 728. 781.
Vargha D. egyháztört. író 11.
Varró I. egri kan. 284. 289.
Varsó 469. 473. 474. 492. 760. 796. — -i nunt., l. Lengyelorsz. n. a. — -i (osztrogi) biblia 796.
Vas m. 69.
Vatikáni könyvt. 407. 403. 412. 454. — nok, l. De Juliis a., — skriptorai, l. De Camelis, Pangalo a. — levéltár 330.
Vácz-i püsp. 812., l. Tarnóczy a.
Vád-i kolost. 26. 220.
Vág J. 185.
Várad (Nagy), (Varadino) 553. 697, 781. — -i lat. püsp. 415. 571. 737. 812. — l. Benkovics a. — ol. püsp. 814. — reg. 21. 22. 64. — archipr. 706.
Vári, hn. 188. 290. 672. 742.
Várkap. (-par.): l. fogarasi, huszti, l. Kukländer a.; munkácsi, l. Balling, Bémer a.; kállói l. Schambach a.; sárosi l. Lascano a.; gabolcsi l. Barkóczy L. a.; szatmári l. Melyth a.; tokaji l. Roussel a.; ungvári l. Caraccioli a. — nagyok, l. budai, dévai, solymosi, vajdahunyadi, erdélyi a.
Vehécz, hn. 539.
Velehradi érs., l. Czirill a.
Veliczko Gy. munk. egyhm. pap 392.
Verbőczy J. 30. 243. 244.
Verchovina (hegyvidék) 726.
Vereczke (Werezka, Alsó-, Felső-), hn. 65. 69. 72. 328. 388. 723. 756. 785.
Veresalma, hn. 67.
Vereshegy 119. 654.
Verzár (Verzerescul) erd. örm. püsp. 2.
Veszprém 6. 7. 8. 9. 10. 13. 15.
Veszverés, hn. 66.
Viching nyitrai püsp. 185.
Vichod, vajdajárás 225- 251. 257. 725. 767.
Vid nyitr. püsp. 8.
Vidoni bib. 369. 370. 371. 375.
Vienna (Nunzio di) l. Bécs-i n. a. 389. 405. 472. 477. 494 537. 553. 650. 757.
Vilna, hn. 101. 572. 573.
Vinna. hn. 22. 44. — -i krajna, 367.
Vinniczky Gy. prem. püsp. 86. 263. 265. 394. 305. 406. 429. 433 434. 436. 437. 438. 439. 440. 441. 446. 448. 455. 456. 457. 458. 459. 471. 472. 484. 485. 486. 487. 489.

Visegrád-i gör. kol. 6. 8. 9. 10. 13. 14. 15. 63.
Viska, hn. 726.
Visó-i pap l. Papp Teodor a.
Viszoki, hn. 726.
Vitkay L., szn. 152.
Vitold litván nagyfej. 101. 102. 144. 145. 150. 151.
Viznicze-i archipr. 707. — kenéz, l. Ferencz a. — protop., l. Bazil a.
Vodicza-i kol. 20. 27. 81. 147. 791.
Volodár orosz fej. 64.
Volodimer, sz. és hn. 62. 63. 64. — -ko orosz fej. 63. — püsp., l. Kiska. — -i könyvárúsok 804. l. Salapin I. és Wacuroff M. a. is.
Volodzko bazilita 611.
Volosinovszki J. munk. püsp. 352. 381. 382. 383. 384. 386. 388. 389. 439. 519. 666
Voloszánka, hn. 726.
Volova, hn. 539.
Volócz, hn. 756. 785.
Vrábely A. író 35., 36., 37., 57.
Vroi (? Uroi), hn. 457.
Vszevolod, orosz fej. 63.
Vuk-Zmáj (Brankovics) deszpót, 792.

Wacuroff M., muszka könyvárús 804.
Walha, (Olga ?) Koriat. T. hg. neje 154. 635.
Wágner K. S. J. 49. 56. 93.
Wenzel G. tört.-író 2. 7.
Werbőczy l. Verbőczy a.
Wertheimer E. 772.
Wertner M. geneal. 100.

Zabridov-i esp. 707.
Zai-ugróczi levt. 290.
Zaleski Leo kiev-hal. metr., 435. 436. 438. 455. 456. 457. 484. Szilv. bazilita 358.
Zamoscze-i zsin., 522.
Zandadarius bib. 588. 589.
Zapalszki terebesi esp. 607.
Zaremszki archimandr. 24.
Zavatka 756. 785.
Zavoda, hn. 725. — -i batykó l. Gergely a.
Zborró, hn. 415. 416. 417. — zsin. 415. 416. 417.
Zelewssy l. Szőlősy a.
Zemplén m. 22. 25. 59. 66. 67. 73. 74. 75. 86. 228. 229. 295. 301. 308. 310. 312. 313. 355. 471. 476. 477. 659. 750. 783. 802. 817. 818. — -i főisp., l. Dőry. — -i főesp. l. Blazsovszki a.
Zergye igum. oláh pap, munk. vlad. 261. 639. l. Szergiusz a. is.
Zékány Ivannicius, (miszticzei) szak. püsp. 141. 358. 379. 384. 398. 439. 549. 550. 666. 776.
Zétény (Zeitin), hn. 414. 415.
Zierowsky J. Kr. lengy. főúr 393.
Zigler, Keresztély hgprim. római emb., 447.
Zigliara bib. 447.
Znamenszkij orosz egyháztört. író 713.
Zochovszky C. kievi érs. 408. 409.
Zonarasz gör. író 5.
Zora-i esp., 472.
Zrinyi P. 384.
Zsatkovics K. tört. író 35. 36. 37. 45. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 98. 99. 100. 101. 181. 182. 550. 351. 378. 380. 413. 535. 536. 567. 570. 573. 597
Zsámbok, hn. 131.
Zsdenyova, hn. 71. 756. 785.
Zsigmond lengy. kir. 794. — magy. kir. 20. 23. 27. 81. 87. 147. 148. 149. 150. 151. 153. 154. 206. 261. 271. 791. — Ágost lengy. kir. 794.
Zsinatok, l. bresti, florenczi, konstanczi, laterani (IV.), lyoni, moszkvai, munkácsi, szatmári, trienti, uniovi, zamosczei, zborróí a.
Zsolt (d. Zalta) vezér 21. 61. 64.

ÉRTELEMZAVARÓ ÍRÁS- ÉS SAJTÓHIBÁK.

Lapsz.	Sor	Helyett	Olvasandó
11.	28—29.	kolostortól	kolostorról
21.	20.	hanem ismeretlen	hanem az ismeretlen
31.	19.	luteráni	lateráni
44.	15.	Jakusicsné	Jakusics Anna
48.	23.	Barkóczy	Eszterházy
62.	16.	para zttelepesek	paraszttelepesek
72.	2.	1825	1254.
77.	1. jegyz.	A Domanya	A Domonya
77.	1. „	Kom. lev.	Kam. lev.
83.	26.	oklevélben	oklevélből
91.	29.	alapításánaka	alapításának a
93.	1. jegyz.	X. Imre	X. Incze
98.	9.	Tvlán	Talán
110.	29.	1625	1635
113.	jegyz.	Lauca, quos	Lauca, quas
138.	21.	jászói	leleszi
163.	36.	Sándor	Konstantin
173.	18.	Camillis	Camelis
173.	18.	Hodermarcski	Hodermarszki
183.	jegyz.	in rem havc	in rem hanc
183.	„	emin	enim
183.	„	suffarganei . . hivc	suffraganei hinc
184.	„	nillam	nullam
193.	„	Kaplai	Kaffai
199.	8.	ez legalább	ez a legalább
202.	14.	püspöküknek.	püspöküknek,
203.	17.	Geláziasz	Geláziosz
207.	14.	körtvélyesi	körtvélyesi apát
219.	5.	meg	még
221.	1. jegyz.	Ruthenoum	Ruthenorum.
222.	4.	1497-i	1493-i

Lapsz.	Sor	Helyett	Olvasandó
231.	34.	száraszentdemeteri	szávaszentdemeteri
234.	21.	Baliingot	Ballingot
238.	13—14.	püspökének a	püspökének s a
238.	2. jegyz.	sempeo	semper
240.	14.	megadott	megadtak
242.	33—34.	1633. évig, a mely esztendő mint mondottuk, forduló pontot jelent a kinevezések terén,	1633. évig, a szakadár kor utolsó kinevezésének az évéig,
245.	jegyz.	poro	pero
245.	„	vescooi	vescovi
252.	2.	1625	1652.
261.	24.	1652-i	1642-i
262.	2. jegyz.	Theimer	Theiner
266.	8.	élet	élete
285.	4.	állás	állás-
285.	11.	Örsi	Őrsi
290.	31.	ugyan	úgy
293.	1. jegyz.	ab insidías	ob insidias
294.	20.	homonnaiak	Homonnaiak
298.	10.	is	is.
301.	29.	engedelmeskedjen	engedelmeskedjék
307.	36.	két	nyolcz
308	jegyz.	Sztropkoriensis	Sztropkoviensis
311.	„	percata	peracta
315.	20	ügyekben	vizekben
320.	8.	áilapotuk	állapotuk
321.	1.	érdektelen	érdektelen összefoglalni
333.	2. jegyz.	sacerdus	sacerdos
339.	1. „	inter	inter eos
339.	2. „	divensibus	dioecesibus
342.	26.	júl. 19-i	júl. 23-i
344. és 345.		júl. 19-i	júl. 23-i
349.	17.	bibornok	bibornokok
352.	1.	ez az	ezt az
353.	—	nov. 10-i	nov. 12-i
355.	—	nov. 10-i	nov. 12-i
359.	1. jegyz.	Poss. Kam.	Pozs. kam.
359.	1. „	Moldaviae primc.	Moldaviae princ.
362.	2. „	nach einen	nach einem
365.	3. „	aute	ante
368.	6.	Lósy	Szelepcsényi
369.	jegyz.	csanimarle	esaminarle
373.	20.	szentszéket és	szentszéket illeti-e és

Lapsz.	Sor	Helyett	Olvasandó
373.	jegyz.	Moncz	Moncaz
388.	1.	cyrillbetus	czirillbetűs
388.	25.	Padbelány	Podbelány
405.	1. jegyz.	dictrinae	doctrinae
406.	„	fuctum	factum
408.	5.	1688	1668.
408.	16.	1668	1667.
416.	jegyz.	Ruthenos	Ruthenas
416.	„	plumbes	plumbeis
417.	—	zborói	zborrói
418.	jegyz.	előrendelkezés	első rendelkezés
418.	„	eas in	eos in
420.	31.	Turkinovich	hogy Turkinovich
420.	jegyz.	provera	povera
421.	1. „	es pero	e spero
422.	1. „	expenendo	exponendo
422.	„	moravi	morari
425.	15.	nincs	nincs»
425.	19.	deductiójára	deductiójába
426.	8—9.	György-gyöt	Györ-gyöt
426.	23.	luteráni	lateráni
427.	28.	erre	egyre
432.	15.	kicsillan	tettéből kicsillan
433.	14.	con	con-
433.	17.	uniónak	uniónak a
433.	2. jegyz.	strigon.	Strigon.
434.	2. „	a cujus ores	cujus oves
435.	7.	és halicsi	és a halicsi
437.	jegyz.	prestati	prestato
437.	„	patrebbe	potrebbe
438.	„	emendaziene	emendazione
448.	19.	munkács	Munkács
452.	14.	Hadermarszki	Hodermarszki
453.	21.	Egyedüla s	Egyedül a
461.	1. jegyz.	compata	competa
486.	1.	a Cavalieri	Cavalieri
489.	20.	metropolita	metropolia
495.	22.	emlékirataiból	emlékiratából
496.	1. jegyz.	panlarne	parlarne
496.	1. „	ard.	card.
526.	9.	bebizonyíiani	bebizonyítani
540.	1. jegyz.	Eszterházy	Erdődy
548.	23.	már	más
549.	9.	munkácsot	Munkácsot

Lapsz.	Sor	Helyett	Olvasandó
564.	17.	Gebhcard	Gebchard
564.	jegyz.	praenfit	praefuit
569.	„	eppatom	eppatum
572.	2. „	vovebbe	vorebbe
588.	27.	propaganda	propagandának
593.	17.	Az egri	Míg az egri
595.	31.	őket	Őket
597.	16.	Bucsinszky	Bacsinszky
598.	7.	XV. Benedek	XIV. Benedek
599.	6.	illetékek nem	illetékeknek
621.	7.	Lambruschini	Lambertini
638.	37.	hiányaiknak	hiányainak
640.	14.	képes	képet
640.	28.	és ezzel a	és a
641.	1. jegyz.	quemadmadum	quemadmodum
643.	1. »	Poincipiesa	Principissa
644.	2.	hagyta	hagyta a
652.	jegyz.	quatonus	quatenus
654.	11.	Bizanczi	hogy Bizanczi
654.	1. jegyz.	domiae fisio	dominio fisc.
656.	16.	mint a	mint
657.	17.	mint	mint a
665.	9.	1658	1558.
665.	32.	Simon	Konstantin
672.	22.	1775	1765.
672.	28.	1754	1753.
672.	jegyz.	Rev.	Ber.
673.	2. „	Quemadmadum	Quemadmodum
675.	28.	Olasovszki	Olsavszki
675.	36.	szertartási	szertartású
688.	3.	papnövendékek	papnövendékeik
688.	10.	tudják	tudjuk
696.	28.	szertertási	szertartású
699.	3.	Jablanszky	Jablanczy
704.	36.	presbyteres	presbyteros
725.	22.	földesurai	földesuri
749.	14.	szerencsésebb	megfontoltabb
775.	12.	Bosilius	Basilius
786.	7.	indolgával	urdolgával
788.	30—31.	szerférfiakra	szakférfiakra
789.	33.	elhanyatott	elhanyatlott
790.	16.	mondta	mondva
793.	4.	eredménytől	eredményről
799.	16.	unitus	nuntius

A M. Tud. Akadémia kiadásában megjelentek:

Békefi Remig. A pécsi egyetem. . . . . 3.— kor.

Pauler Gyula. A magyar nemzet története Szt. Istvánig. Fűzve 6.— kor., kötve . . . . . 6.80 kor.

Thierry Amadé. Elbeszélések a rómaiak történetéből az V. században: Aranyszájú Szent János és Eudoxia császárné. Fűzve 6.— kor., kötve . . 6.80 kor.

Ipolyi Arnold. Nicolai Oláh Ludovico II. regi Hungariae et Mariae reginae a secretis, Ferdinandi I. cancellarii, dein Archiepiscopi Strigonienis, primatis Regni Hungariae et locum tenentis regii Codex epistolaris. 1526—1538. . . . . 6.— kor.

Ipolyi Arnold. A magyar szent korona és a koronázási jelvények története és műleírása. Képatlasszal. . . . . 20.— kor.

Csánki Dezső. Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. I—III. kötet. Egy-egy kötet 14.— kor.

Demkó Kálmán. A felsőmagyarországi városok életéről a XV—XVII. században. . . . . 5.40 kor.

Acsády Ignácz. Két pénzügytörténelmi tanulmány: I. A pozsonyi és szepesi kamarák. (1565—1604.) II. A jobbágyadózás. (1564—76) . . . . . 4.— kor.

Fraknói Vilmos. A magyar királyi kegyúri jog Szent Istvántól Mária Terézia koráig. . . . . 10.— kor.

Fraknói Vilmos. Oklevéltár a m. k. kegyúri jog történetéhez. . . . . 7.50 kor.

Kollányi Ferencz. A magán kegyúri jog hazánkban a középkorban. . . . . 6.— kor.

Ferdinándy Géza. Az aranybulla. . . . . 3.— kor.

Fraknói Vilmos. A magyar országgyűlések története I. Ferdinánd király alatt. 1526—1536. . . 10.— kor.

Karácsonyi János. Szent István király oklevelei és a Szilveszter-bulla . . . . . 4.— kor.

Könyöki József. A középkori várak, különös tekintettel Magyarországra. 676 ábrával . . . . 16.— kor.

Meyer Gotth. Alfréd. Szent Simeon ezüst koporsója Zárában. 14 képes melléklettel és 29 ábrával. 8.— kor.

Rupp Jakab. Magyarország helyrajzi története, főtekintettel az egyházi intézetekre, vagyis a nevezetes városok, helységek s azokban létezett egyházi intézetek, püspökmegyék szerint rendezve. I—III. kötet. . . . . 6.60 kor.

Megrendelhetők a M. Tud. Akadémia könykiadó-hivatalában Budapest, V., Akadémia-utcza 2.
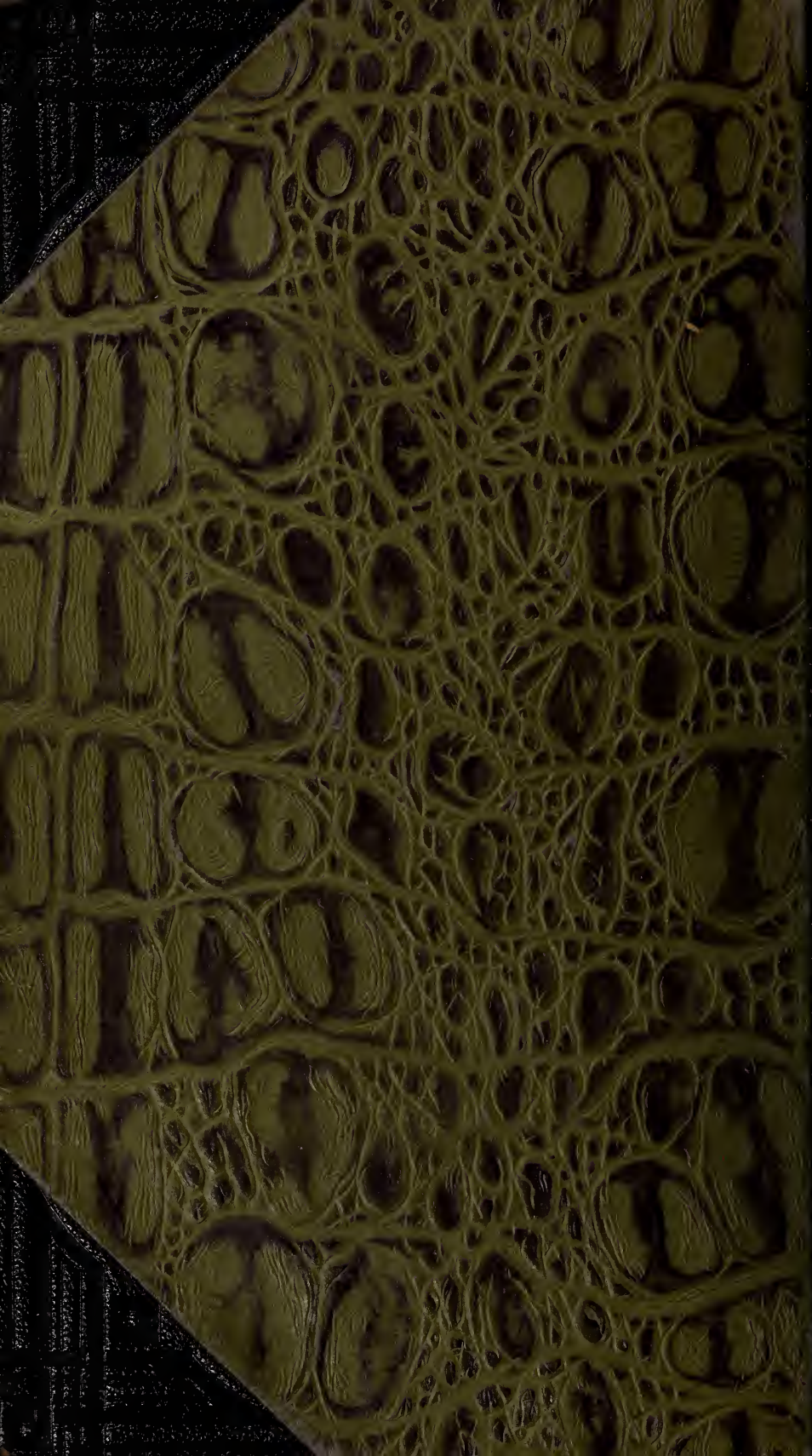
HORNYÁNSZKY VIKTOR, BUDAPEST.